LIVIU REBREANU

OPERE 8

LIVIU REBREANU

Opere 8

Ediție critică

de Niculae Gheran

Variantele în colaborare cu

Valeria Dumitrescu

RĂSCOALA

"3

București—1975

i **EDITURA MINERV**

Tot pentru Fanny

VOLUMUL I

SE MIŞCĂ ŢARA!

Capiiolul I

RĂSĂRITUL

1

— D-voastră nu cunoaşteţi ţăranul român, dacă vorbiţi aşa! Ori îl cunoaşteţi din cărţi şi din discursuri, şi atunci e mai trist, fiindcă vi-l închipuiţi martir, cînd în realitate e numai rău şi prost şi leneş!

Ilie Rogojinaru sfîrşi gîfîind de convingere. îşi şterse chelia sfătoasă cu o batistă mare tărcată şi îşi smuci mustaţa groasă-pleoştită din care cîteva fire i se încurcaseră, supărîndu-l, în colţurile gurii. Era arendaşul moşiei Olena-Dolj. Slăninos şi burtos, cu gît de taur şi capul rotund, avea nişte ochi căprui săltăreţi şi o figură jovială, parcă pornită mereu numai spre bucurii.

Se uită la tovarăşii de compartiment, văzu că nu i-a convins şi continuă să gîfîie mai tare. Atunci Simion Modreanu, director în Ministerul de Interne, îmbrăcat cu multă cochetărie, tuşi uşor să-şi dreagă glasul şi rosti sentenţios:

— Domnul meu... domnule Rogojinaru, un lucru rămîne indiscutabil: că noi toţi, dar absolut toţi.trăim

de pe urma trudei acestui ţăran, aşa prost şi leneş şi rău cum îl categoriseşti d-ta!

Arendaşul fu atît de uimit, că nici nu mai putu răspunde. Scoase iar batista să-şi răcorească tîmplele. în clipa aceea apăru conductorul trenului reclamînd, cu respectul cuvenit clasei întîi, biletele pentru Bucureşti. Rogojinaru se însenină ca şi cînd i-ar fi venit mîntuirea:

— Cum, şefule, sosirăm ? Ei bravo! Bine-am mers, n-am ce zice...

— Adineaori am lăsat Chitila — observă conductorul, schiţînd un zîmbet drept răspuns la bonomia arendaşului şi luînd biletele de la ceilalţi călători.

în răstimp, dintr-un portofel ca o geantă, Rogojinara scoase o foaie galbenă pe care o arătă conductorului cu o mîndrie ostentativă:

— Poftim, şefule!... în vremurile astea grele se mai cîrpeşte omul cu cîte-o economie că n-o să se facă gaură în cer fiindcă un creştin merge gratis cu trenul...

Numai conductorul surise iarăşi, retrăgîndu-se cu degetele la cozoroc, milităreşte. Arendaşul însă, cuprins subit de griji, se apucă să-şi adune geamantanele, coşurile şi legăturile pe care le resfirase în compartiment, profitînd că ceilalţi nu prea aveau bagaje. Modreanu îşi luase mai demult pe genunchi geamantănaşul de piele fină cu cartea de vizită scoasă în evidenţă. Un căpitan de jandarmi, înalt, cu figura speriată, care se urcase numai la Găeşti, n-avea decît sabia şi o mapă, iar tînărul brun, cu mustăţile mici, negre, retezate englezeşte, îşi aşezase trusa de voiaj pe mescioara de la fereastra compartimentului.

Trenul duduia şi fumega ca un animal apocaliptic. Directorul regreta că s-a coborît să discute cu un om atît de vulgar. Căpitanul urmărea ostenelile lui Rogojinaru cu o curiozitate plină de admiraţie. Tînărul, de cînd plecase conductorul, se uita pe fereastra vagonului în care apăruse silueta Capitalei. De-a lungul liniei răsăreau şi piereau table cu reclame pe stîlpi anume ori pe calcane de case singuratice. Perechile de şine se multiplicau, se apropiau, se întretăiau. Roţile pocneau tot mai des peste încrucişări, treceau de pe o linie pe alta cu o siguranţă maşinală. Pe urmă se iviră suburbiile murdare, case dărăpănate, uliţe desfundate, contrastînd violent cu sclipirile ce vesteau mai încolo palatele.

După ce umplu cu bagajele-i preţioase locurile libere de pe canapele, după ce scoase şi pe coridor vreo două coşuri ce nu mai încăpuseră înăuntru, arendaşul se ghemui cum putu pe o margine, lîngă un geamantan, şi se adresă direct tînărului care privea pe fereastră, reluînd firul convorbirii de adineaori:

— Şi uite-aşa, domnule, cumva spuneam, cu ţăranii.. Pe mine mă puteţi crede pe cuvînt şi fără greşeală că am o experienţă veche de tot în chestii de agricultură şi de ţărani. Sînt acuma de şaizeci de ani fără unul şi din ei vreo patruzeci tot la ţară i-am irosit şi între săteni. Am luat-o de jos, cum se cuvine, şi la treizeci de ani ţineam cu arendă o moşioară de peste cinci sute de pogoane în Teleorman. Iar de atunci mi-au mai trecut cîteva şi mai măricele prin mînă, aşa că îmi cunosc ţăranii cum nu cred să-i mai cunoască mulţi în ţara românească. Nu zic că toţi sînt ticăloşi, cum zic alţii, nu, Doamne fereşte, sînt creştin şi m-ar bate Dumnezeu. Dar mărturisesc cu mîna pe cruce: să te ferească Dumnezeu să ai nevoie de ţăran, că ţăranul atunci te strînge de gît cînd te doare mai tare!

Băgă de seamă că nici chiar căpitanul nu-l mai asculta. Fiindcă tocmai şi trenul începuse să-şi înceţi-

neze goana, îşi aduse iar aminte de bagaje, se sculă să treacă în coridor, să fie mai aproape de ieşire şi să poată prinde negreşit un hamal şi o trăsură. Din uşă se întoarse însă să-şi ia rămas bun. întinse mîna lui Modreanu, cu care venise de la Craiova împreună şi socotea că se împrietenise de ajuns ca să poată găsi la dînsul un sprijin de s-ar întîmpla să aibă vreo nevoie pe la Interne. Deşi cu tînărul, care se suise la Costeşti, vorbise mai puţin şi nici nu i se recomandase, arendaşul chibzui că la despărţire trebuie să ştii cu cine ai călătorit şi deci îi zise încrezător:

— îmi dai voie, domnule, sînt Ilie Rogojinaru... Mi-a părut bine că am venit împreună, cu toate că nu ne-am prea lovit în păreri.

Nu tocmai încîntat, tînărul se ridică totuşi puţin şi, strîngînd mîna întinsă, răspunse:

— Grigore Iuga.

Arendaşul tresări, se îndreptă şi strigă:

— Iuga?... Iuga ai zis?... Te pomeneşti că eşti chiar feciorul domnului Miron Iuga de la Amara?

— Te pomeneşti! surise tînărul intrigat puţin de entuziasmul patetic al arendaşului...

— Fugi, nu mă nebuni!... D-apoi bine, boierule, eu cunosc pe conu Miron de cînd eram copil, aş putea zice, măcar că trebuie să fim cam de aceeaşi vîrstă! Că doar acum vreo douăzeci şi cinci de ani am ţinut o moşie numai la cîteva poşte de proprietatea d-voastră de la Amara. Ce mai face conu Miron? Bine, voinic, sănătos?... Straşnic om, ce să vă spun! adaogă cu mîndrie, îatorcîndu-se brusc spre căpitanul de jandarmi ,; şi Modreanu. Ştiţi, boier sadea, nu d-ăştia de au umplut ţara şi tîrgurile! Ei, bată-te să te bată toate noroacele! urmă apoi iar către Iuga, clipind din ochi cu mare

bucurie. Dar văd că sosim... Să trăieşti, cucoane, şi să-ti trăiască părintele că-i un om şi jumătate!

îi scutură mîna încă o dată şi, apucînd un coşuleţ la care ţinea mai mult, se repezi afară, în coridor, mormăind în treacăt către căpitan: „Salut, salut!". Modreanu, cu geamantănaşul în mînă, aşteptase nerăbdător să isprăvească arendaşul ca să poată ieşi. Pentru că nici el nu făcuse cunoştinţă cu Iuga-, dădu indiferent din cap şi şe s.tre.cură după Rogojinaru care se înfipsese chiar lîngă uşa vagonului.

— Cine-i individul, domnule Rogojinaru, că te văzui prea mulţumit de cunoştinţă? întrebă Modreanu, plecîndu-se la urechea arendaşului fiindcă pufăitul locomotivei sub bolta gării înăbuşea vocile,

— Ehei, iubitule! făcu Rogojinaru cu mai mare respect parcă decît adineaori în faţa tînărului Iuga. Şapte mii de pogoane, prima calitate, în Argeş, jos, aproape de Teleorman!... Şapte mii, domnule Modreanu, înţelegi? Şi nişte gospodari cum nu-s alţii în toată Muntenia. Bătrînul nu ţi-ar arenda un petec de pămînt; mai bine să-i tai mîinile. Aşa ceva mai rar, ce să-ţi spun... Ei, te-am salutat, cucoane, că văd că ne-am oprit, şi să ne mai întîlnim sănătoşi!... (Deschisese portiera.) Aide, hamal, hamal!... Aici băiete!... N-auzi, bre? Ce, eşti surd?... Unde te uiţi, zăpăcitule? Nu mă vezi? Ce, eşti orb?... Vino repede şi ia astea!

Locomotiva gîfîia rar, extenuată. Printre respiraţiile ei dominatoare, glasurile oamenilor ce coborau din vagoane şi ale celor ce-i aşteptau pe peron umpleau cuprinsul gării cu un zgomot aspru din care se ridicau ici-colo izbucniri de rîsete, cîte-o vorbă veselă, cîte-o pupătură mai pleoscăită şi mai ales ţipete stăruitoare după hamali. Călătorii zoreau spre ieşire, cei mulţi cu bagajele în mînă, cei puţini cu hamalii în urma lor.

Toată lumea era grăbită, unii chiar fugeau ca şi cînd i-ar fi alungat cineva din urmă.

Grigore Iuga rămăsese liniştit la locul său, aşteptînd să se dea jos cei ce se îmbulziseră pe coridoare. Din geam văzu pe Modreanu cum îşi ferea geamantănaşul de insistenţele hamalilor, pe căpitanul înalt cum, depărtîndu-se, se uita speriat împrejur parcă ar fi căutat pe cineva, pe Rogojinaru, umeros şi legănat, ţinîndu-se după omuleţul împovărat cu geamantane şi legături, dăscălindu-1 necontenit atît de energic că glasul lui parcă domina tot vacarmul gării.

In sfîrşit, cînd se mai potoli vălmăşagul, tînărul Iuga coborî şi el, găsi anevoie o trăsură şi porunci să-1 ducă acasă în strada Argintari. Birjarul apucă pe Calea Griviţei, lată, murdară şi gălăgioasă, cu fel de fel de magazine în faţa cărora vînzătorii se războiau cu trecătorii şovăitori să-i facă negreşit clienţi, cu zeci de hoteluri, hanuri şi ospătăm menite să adăpostească scump şi prost pe călătorii pe care Gara de Nord îi vărsa Capitalei mereu alţii şi mereu mai mulţi. Pe trotoarele largi se vînzolea o lume pestriţă într-un amestec oriental: muncitori şi funcţionari, apoi ţărani umblînd în grupuri ca nişte oi speriate, servitoare în costume ţărăneşti ungureşti, soldaţi pirpirii, vagi domnişoare foarte fardate, trăgînd cu ochiul la toţi bărbaţii, ucenici şi elevi de liceu hîrjonindu-se şi izbinrdu-se de oameni şi de ziduri, bragagii bulgari de lux cu clopoţei de alamă, turci cu acadele...

în vreme ce trăsura alerga pe cuburile de granit, Grigore Iuga, ca totdeauna cînd sosea de Ia ţară în Bucureşti, privea furnicarul de oameni de pe străzile zgomotoase cu un simţămînt de sfială. După viaţa molcomă de Ia moşie, forfoteala aceasta îl obosea şi-I

întrista, cel puţin în primele momente, pînă se reobişrnuia cu ea.

Pe Bulevardul Colţei, aproape de întretăierea cu strada Argintari, unul din caii trăsurii alunecă şi căzu. Birjarul se repezi întîi cu sudălmi, apoi cu biciul. Degeaba. Trebui să sară de pe capră, să dea drumul ştreangurilor... Cum nu mai erau decît vreo sută de metri pînă acasă, Grigore coborî, plăti şi continuă drumul pe jos.

A doua casă din strada Argintari era a lor, adică a ei, a nevestei lui. Grilajul de fier cu vîrfurile poleite avea o poartă monumentală la mijloc. în faţa casei o grădiniţă îngrijită, cu cîteva ronduri de flori, cu poteci prunduite. Clădirea însăşi, cu etaj, arătoasă şi înzorzonată, oprea atenţia trecătorilor mai ales prin scara de marmoră roşie, apărată sus de o uriaşă scoică de sticlă lucitoare.

Intrînd pe poartă, Grigore Iuga văzu în capul scării pe servitorii lui în conciliabul cu un domn străin.

Feciorul, într-o livrea puţin grotescă (fantezia Nadinei), veni să-1 întîmpine şi-i raportă îndată că tînărul înăltuţ şi blond e un domn din Ardeal, că a mai fost pe aici de cîteva ori şi caută pe conaşul Gogu. între timp şi străinul coborîse treptele şi se apropia de Iuga, iar cînd servitorul plecă cu trusa stăpînului, scoase pălăria şi zise foarte încurcat:

— Mă recomand Titu Herdelea, poet...

Grigore răspunse numai cu un zîmbet nehotărît care pe tînărul Herdelea îl zăpăci mai rău. Lavaliera vînătă cu picouri albe îi acoperea gulerul tare şi înalt.

îşi trecu pălăria în mîna stîngă şi încercă să zîmbească şi el, fără a reuşi. După o pauză, care i se păru un secol, îşi luă inima în dinţi, şi, potrivindu-şi pălăria în cap cu băgare de seamă, ca şi cînd n-ar fi fost sigur dacă face bine sau nu că se acoperă, urmă cu un glas învăluit de emoţie:

— Să mă iertaţi, domnule, că mă găsiţi aici, dar am fost poftit să trec negreşit, încă de astă-vară, adică acum vreo două luni, de către domnul deputat Gogu Ionescu, la băile din Sîngeorz, în Transilvania...

— A, din Transilvania? murmură Grigore cu un interes care încuraja pe interlocutorul său să confirme mai apăsat:

— Da, mă rog, din Transilvania... Aş putea adăoga că sînt chiar puţin neam cu domnul deputat fiindcă, nu ştiu dacă ştiţi, sora mea Laura e măritată cu preotul George Pintea din Sătmar, iar sora lui George e soţia domnului deputat Ionescu.

— Aşa? făcu Iuga mai înviorat, luîndu-i mîna şi scuturîndu-i-o. încîntat!... Şi află că atunci eşti şi cu mine puţin neam, cum ziceai, pentru că nevasta mea e sora lui Gogu Ionescu.

Titu Herdelea dădu din cap surîzînd. Cunoştea relaţiile casei. Venind deseori să se intereseze de Gogu Ionescu, aflase de la servitori toate amănuntele si chiar mai multe decît ar fi vrut.

Lui Grigore îi plăcu înfăţişarea modestă a tînărului şi mai ales timiditatea lui pe care zadarnic se silea să o ascundă. El însuşi era sau cel puţin se socotea tot aşa de dezarmat cînd întîmplarea îl punea în situaţii neaşteptate. îl luă de braţ ca pe un vechi prieten,- zicîndu-i:

— Fiindcă ne-am întîlnit aici, aidem pînă sus să stăm puţin de vorbă!

Titu roşi de bucurie.

Urcară împreună pînă pe platforma de sub scoică, unde Grigore se opri să-i lămurească împărţirea casei, să nu-şi închipuiască tînărul cumva că el ar fi putut avea asemenea fantezii arhitecturale. Clădirea cuprindea două case complet deosebite care însă, în loc să aibă intrările separate laterale şi numai faţada comună, aveau o singură intrare principală. Socrul lui Grigore, cînd a făcut casa, cu vreo zece ani în urmă, a pretins cu orice preţ o scară monumentală de marmoră cu o scoică deasupra, cum avea şi Nababul, deşi palatul — aşa-i zicea dînsul — era destinat de zestre celor două odrasle ale sale, cînd se vor aşeza, fiecare cu gospodăria proprie. Nadina, soţia lui Grigore, se tînguia acuma şi-i imputa bătrînului că a construit casa înadins ca locatarii să se poată spiona reciproc şi permanent. Uşa colosală, de stejar şi fier împletit, dăruind aparent casei o înfăţişare unitară, de fapt o despărţea: aripa dreaptă închidea domeniul lui Gogu Ionescu, cea stîngă, pe care o ţinea larg deschisă feciorul, introducea în apartamentele Nadinei.

— Nevastă-mea e plecată în străinătate de vreo trei luni şi casa e toată în naftalină—adaogă Iuga trecînd cu musafirul său din hali spre etaj unde, într-o cameră de rezervă, i se improvizase un dormitor ca să aibă un refugiu cînd vine în Bucureşti în lipsa Nadinei. Dealtfel eu numai iarna sînt bucureştean şi încă şi atunci cu intermitenţe; restul anului stau la ţară şi pentru că trebuie şi pentru că acolo mă simt mai bine. Nevastă-mea are oroare de ţară, întocmai cum mie mi-e silă de oraş. Dar ia şezi, te rog! Mă vei ierta dacă eu, printre vorbe, am să mă primenesc şi să mă curăţ puţin... E unu şi jumătate! Şi la trei am întîlnirea cu negustorul meu. De-abia va fi timp să îmbuc cevaundevala repezeală...

Titu Herdelea îi povesti apoi pe îndelete cum a debarcat în Capitală de aproape patru săptămîni, cu mari speranţe în sprijinul lui Gogu Ionescu care îi făgăduise că-i va face rost să intre la un ziar ca astfel să-şi îndeplinească visul de-a îmbrăţişa cariera scrisului, şi cum a avut dureroasa surpriză de a nu-1 găsi în ţară. Mai grav e însă că, pînă una-alta, a cheltuit peste o treime din puţinii bănişori cu care a sosit, ba i-e frică să nu fie silit, tot aşteptînd zadarnic, să cheltuiască şi bruma de rest înainte de-a afla vreo ocupaţie, şi să se pomenească într-o bună zi vagabond prin străini.

— N-aş vrea să-ţi spulber iluziile — zise Grigore aproape gata primenit — dar bunul meu cumnat nu prea e omul în care să-ţi poţi pune toate nădejdile. E foarte simpatic, un suflet minunat, numai că-i cam lasă-mă să te las. Doar dacă nevastă-sa s-ar ţine de capul lui poate că s-ar mai mişca, fiindcă ea singură are farmecul şi darul de a-i stimula energia somnolentă...

După o clipă de spaimă, tînărul Herdelea spuse cu nouă încredere:

— Atunci tot aş putea spera căci cumnată-mea mi-a arătat mare simpatie cînd ne-am întîlnit, astă-vară...

— Nici prea multă să nu fie — surîse Iuga. Gogu e gelos ca un turc şi ar fi în stare să te expulzeze din ţară dacă ar intra la bănuială că...

în visările lui, Titu întrezărise o zi cînd Eugenia, pe care la Sîngeorz o văzuse ca o rară frumuseţe, îi va cădea în braţe, cucerită de versurile lui devenite celebre. Dar să abuzeze de sentimentele femeiei iubite pentru a dobîndi avantaje, i se părea atît de ruşinos că se făcu deodată palid pînă-n vîrful urechilor. Grigore observă amărăciunea lui şi se grăbi să-1 potolească:

— Eşti naiv, amice, şi tare mă tem că n-ai să te procopseşti la noi! îţi trebuie îndrăzneală şi cinism

şi aroganţă dacă vrei să reuşeşti, cel puţin în vremurile astea. Cine umblă cu scrupuluri feciorelnice e osîndit mai dinainte să fie strivit de cei ce nu cunosc nici măcar din nume astfel de sentimentalisme romantice!

Gata de plecare şi Iuîndu-şi servieta, adaogă cu alt glas:

— Ai luat masa?

— încă nu — bîlbîi, surprins, Titu.

— Dacă-ţi face plăcere, să mergem să mîncăm împreună!

Deşi foarte măgulit, tînărul răspunse că el ia masa Ia o familie ardeleană, şi fiindcă n-a anunţat, oamenii l-ar aştepta nemîncaţi cine ştie pînă cînd, încît n-ar vrea să... Nu s-ar fi prăpădit el de grija gazdelor dacă nu s-ar fi sfiit să meargă cu Iuga la vreun restaurant mare, îmbrăcat slăbuţ cum era acuma. Purta un costum cam costeliv ca să nu-şi strice hainele cele bune pînă ce va avea posibilitatea să-şi cumpere altele. Dealtfel şi Grigore îl poftise numai de formă căci nu mai stărui, ci urmă repede:

— Fireşte, fireşte... Cu toate astea aş vrea să ne mai vedem. Ştii ce?... Luăm masa împreună diseară! îţi convine? Ai timpul şi d-ta să-ţi veşteşti gazda, voi fi şi eu mai liber şi mai liniştit... Atunci aşa! Să fie, să zicem, la Enache! Cunoşti?... în strada Academiei. La opt!... Aşa!

Titu Herdelea alerga pe trotoar cu pălăria puţin pe ureche şi cu faţa atît de strălucitoare de bucurie, că oamenii întorceau capul după el parc-ar

fi fost beat. îi bătea straşnic inima. Şi bîiguia într-una:

— în sfîrşit, mulţumesc lui Dumnezeu!... Ce om de treabă! Se cunoaşte îndată că e boier... în sfîrşit mi se pare că mi-a ajutat Dumnezeu...

Prin strada Romană ieşise în Calea Victoriei. Coti acuma spre strada Verde să ajungă mai drept în Buzeşti unde avea o cameră mobilată şi unde, în vecini, lua masa la familia Gavrilaş.

De baştină din Amaradia, Gavrilaş se găsea în ţară de vreo zece ani şi era agent secret în poliţia Capitalei, însărcinat cu controlul hotelurilor. Cunoştea pe învăţătorul Herdelea cu care fusese odinioară coleg de şcoală. Astfel cînd, într-o dimineaţă, a descoperit în registrul de călători de la Hotel English numele Herdelea printre cei sosiţi în ultimele zile, şi cînd a văzut mai ales că a venit din Ardeal, a ghicit imediat că trebuie să fie feciorul lui Zaharia. Fără multă ezitare s^a urcat la camera lui Titu şi 1-a sculat din somn să-i ureze bun sosit şi să-i ofere serviciile lui prieteneşti ca să nu fie jumulit ca toţi străinii cari pică în acest oraş frumos dar foarte stricat. în aceeaşi zi i-a găsit o odăiţă bună şi ieftină, chiar alături de locuinţa lui, iar pe înserat 1-a dus şi 1-a instalat. Pe urmă 1-a poftit să cineze în familia lui, să-1 cunoască şi nevastă-sa. în afară de soţii Gavrilaş, din familie făcea parte şi d-şoara Marioara Rădulescu, o fetiţă de vreo optsprezece ani, drăgălaşă şi vioaie ca o veveriţă, elevă la şcoala profesională. Din pricina ei n-a putut Gavrilaş să-i propuie lui Titu să locuiască chiar la dînşii. D-na Gavrilaş, măruntică; grasă şi roşie, cu faţa veşnic lucioasă, socotise totuşi că ar fi putut lua în gazdă şi pe domnul Titu. Odaia în care stă Marioara avea două paturi şi tinerii s-ar fi învoit cum e mai bine, că doar amîndoi sînt cuminţi.

Gavrilaş însă s-a împotrivit spunînd că aşa ceva nu se cuvine şi ar putea stîrni vorbe urîte... Peste cîteva zile, pentru că Titu nu se obişnuia cu mîncările de pe aici, s-a înţeles cu d-na Gavrilaş să-1 primească şi pe el la masă, plătind o sumă modestă şi potrivită. Venind astfel zilnic în casă, Marioara i-a mărturisit că se simte slăbuţă la limba română şi ar avea nevoie de o meditaţie serioasă. Galant, Titu s-a oferit să o mediteze el gratuit spre marea bucurie a d-nei Gavrilaş, care o iubea ca pe copilul ei şi ţinea mult să-şi treacă bine toate examenele. Lecţiile le-au început chiar în seara aceea, după cină, în odaia lui Titu, unde puteau fi mai liniştiţi şi nesupăraţi de nimeni. Prima lecţie s-a prelungit pînă după miezul nopţii. Tînărul a explicat a doua zi d-nei Gavrilaş, care fusese cam îngrijorată, că a ţinut-o mai mult fiindcă într-adevăr fata a fost foarte neglijată. Marioara însăşi a recunoscut că mai plăcute lecţii ca Titu încă nimeni nu i-a dat şi că ar fi bucuroasă dacă Titu ar putea să o înveţe cît mai des ca să fie sigură de izbîndă.

Cînd sosi acuma Titu Herdelea, îi găsi la cafea.

— Ţi-am pus lingurile-n brîu, nenişorule! îl întîmpină Gavrilaş, pufnind rar dintr-o ţigară răsucită de el însuşi cu multă meticulozitate.

— Numai fata asta-i de vină, domnu Titu — se scuză d-na Gavrilaş trăgînd cu ochiul spre Marioara care zîmbea şiret. Că zicea că e moartă de foame şi că ea nu mai aşteaptă nici pe prinţul...

Titu se simţea atît de fericit că trebuia să se răcorească. Se repezi deci la Marioara, o luă în braţe şi începu s-o sărute pe gură, pe ochi, pe obraji, pînă ce toată o ciufuli, ba-i mai răsturnă şi ceaşca de cafea pe faţa de masă, spălată şi călcată de însăşi d-na Gavrilaş şi pusă numai atunci întîia oară.

— Na, apoi astea mie nu-mi plac — se supără Gavrilaş, silindu-se să-şi apere propria-i cafeluţă ameninţată, în vreme ce d-na Gavrilaş îşi frîngea mîinile, amuţită, parc-ar fi asistat la un cataclism.

Fata însă se arăta măgulită de explozia aceasta şi primea vijelia de sărutări gîngurind ca o turturică.

— Victorie, domnule Gavrilaş! răcni în cele din urmă Titu, zvîrlindu-şi pălăria pe pat cu un gest de general triumfător.

Şi povesti pe nerăsuflate cum a întîlnit pe Grigore Iuga, ce-au vorbit, cum era gata-gata să nu mai vie deloc la dejun şi cum diseară va mînca la Enache. Pozna cu răsturnarea cafelei şi prăpădirea feţei de masă fu repede iertată şi uitată. Gavrilaş fusese cîţiva ani un fel de ajutor de administrator la o moşie de prin Vlaşca, unde a făcut şi ceva gologani, încît avea mare respect de moşii şi moşieri, singurele instituţii solide din România, împotriva restului nutrind eterne nemulţumiri deoarece, în trei ani, de cînd intrase în poliţie, n-a izbutit să dobîndească nici o avansare, deşi ar fi meritat cu vîrf şi îndesat, fiind un funcţionar conştiincios şi cu mai multă carte decît alţii, dar fără proptele la cei sfinţi.

— Dacă ai putea să te înfigi administrator la moşia lui, măcar vreun an, doi, ştiu că ţi-ar pune Dumnezeu mîna-n cap şi te-ai face om! observă Gavrilaş mai tîrziu, gînditor şi cu o privire de admiraţie invidioasă spre Titu care înfulica zdravăn din tocana ardelenească păstrată caldă. Gavrilaş era tot atît de mic la statură ca şi nevastă-sa, avea nişte mustăţi groase şi prea mari pentru chipul lui, fruntea foarte încreţită şi o roşeaţă pe toată faţa, parc-ar fi fost vopsit pentru o reprezentaţie de circ.

Urmă o dezbatere amplă asupra perspectivelor tînărului. Se amestecă şi d-na Gavrilaş cu amintiri discrete despre administratorul din Vlaşca. Numai Marioara tăcea, pufnea din cînd în cînd spre Titu şi-1 bombarda cu cocoloaşe de pîine, la care însă el nu lua seama, fiind acuma ocupat cu chestii serioase.

încetul cu încetul totuşi entuziasmul proiectelor se potoli. Gavrilaş, obişnuit să aţipească după-amiazi cîte-un ceas, începu să caşte şi apoi se întinse, oftînd, pe pat. Marioara se cărăbăni la şcoală, iar d-na Gavrilaş se apucă să spele vasele. Plecă şi Titu acasă la el, să se pregătească pentru masa de la Enache.

Locuinţa lui era chiar în corpul de case de alături. O poartă de lemn dărăpănată dădea într-o curte lungă, murdară, cu sumedenie de cămăruţe, toate închiriate. Apartamentul dinspre stradă, două odăi cu antreu la mijloc, era ţinut de d-na Elena Alexandrescu, femeie trecută de patruzeci de ani, încă arătoasă, văduva unui ofiţer pe care ea îl pomenea cînd maior, cînd colonel şi care murise locotenent. în camera din faţă şedea doamna împreună cu Jean Ionescu, copist la Interne, tinerel şi berbant. în antreu se găseau numai două lăzi cu cărţi, biblioteca doctorului Vasile Popescu de la Piteşti, soţul fiicei d-nei Alexandrescu, Mimi. Odaia din fund, cu două ferestruici spre curte, un pat de tablă, un lavabou, o masă rotundă, trei scaune, un dulap hodorogit şi cîteva fleacuri, botezate bibelouri de familie, era a lui Titu. în curte, mai încolo, stătea un cismar evreu, Mendelson, cu cinci copii, dintre cari cel mare îşi termina armata la artilerie, apoi un plăcintar bulgar cu dugheana în vecini, un croitor rămas văduv de curînd cu patru copii mici, un pensionar cu soţie tînără avînd în gazdă un student...

De cum păşi în curte tînărul Herdelea auzi ciripirile mulţumite ale d-nei Alexandrescu şi înţelese că Jean trebuie să fi plecat la birou. Uşa dinspre antreu era larg deschisă, iar doamna se aranja în oglindă cu puful de pudră într-o mînă şi batonul de roşu în cealaltă, ca o porumbiţă bătrînă şi cochetă.

— Sărut mîna, doamnă Alexandrescu! strigă Titu amabil ca totdeauna, scoţînd din buzunar cheia de la camera lui şi potrivind-o în broască.

—Bonjur, bonjur, domnu...! răspunse gazda încîntată de chiriaşul ei care se purta atît de cuviincios. Da ce eşti aşa de grăbit ? Poftim încoace niţel, că doar n-am să te mănînc — adaogă apoi cu glas de sirenă răguşită, continuînd operaţia de pictură facială, în vreme ce Titu, din pragul camerei lui, după ce deschisese uşa, îşi aruncă pălăria pe masă. Sînt singură. Jenică, sărăcuţul, s-a dus la minister... Vino, vino, n-ai frică! Jenică nu-i gelos, cu toate că mă adoră...

îşi aduse aminte de pat, văzu nişte adîncituri şi se repezi să le netezească, murmurînd cu o satisfacţie plină de mîndrie:

— Uite-aşa-s bărbaţii de neastîmpăraţi... Parcă poţi scăpa de insistenţele lor?

Titu se simţi jenat şi, ca să schimbe vorba, se grăbi să-i spuie că diseară va veni acasă poate mai tîrziu pentru că are să petreacă la restaurantul Enache cu un domn.

— Ah, Enache, ce delicios se mănîncă la Enache! suspină romantic d-na Alexandrescu. N-am mai fost însă de cînd trăia răposatul, fie iertat...

Se pierdu un răstimp în glorificarea bietului Mache care s-a prăpădit aşa de tînăr. îi arătă o fotografie, să-i dovedească ce frumos bărbat a fost. îi spuse că numai graţie zestrei ei reglementare a putut mărita pe Mimi, că altfel, prin cîte necazuri a trecut, nici n-ar fi avut cu ce s-o urnească din casă. Pe urmă, sfîrşindu-şi pictura, începu să-i istorisească pe larg cîte certuri şi aproape scandaluri a avut bietul Jenică din pricina ei cu părinţii lui care sînt nişte oameni foarte bine, dar cu idei foarte învechite în unele privinţi şi n-au vrut să-i admită în ruptul capului să trăiască cu ea, ci au umblat din răsputeri să-l însoare cu o urîţenie despre care ziceau c-ar fi o partidă strălucită. Jenică însă, cît e dînsul de drăguţ altfel, are o fire foarte voluntară şi le-a declarat categoric că mai degrabă rupe cu toată familia orice relaţie decît să se despartă de iubita lui care, pe lîngă că e o femeie superbă, îl şi îngrijeşte admirabil şi-l iubeşte cu adevărat. Şi aşa bătrînii au fost siliţi să cedeze, încît azi sînt buni prieteni şi absolut intimi. Dealtminteri şi ea a avut destule mizerii şi mai are, din cauza lui Jenică, cu ginerele ei. Mimi n-ar zice nimic, fiindcă ea ştie cît a suferit sărmana maică-sa şi s-a jertfit şi că măcar acuma are dreptul să-şi trăiască şi ea traiul. Dar ginerele e băiat de la ţară cu moravuri de la patruzeci şi opt şi i-a declarat verde că el nu-i va mai trece pragul cît va fi cu Jenică, nedorind să se găsească faţă în faţă cu peştele ei. „Auzi, Jenică, peşte, el care e funcţionar şi..." Ba a oprit şi pe Mimi să o vază, aşa că drăguţa de ea, cînd vine prin Bucureşti, trebuie să se întîlnească aproape pe furiş cu mama ei care a născut-o şi a crescut-o.

— Of, Doamne, greu se mai plăteşte şi puţina fericire ce i-e scrisă omului! suspină sfîrşind d-na Alexanrdrescu, cuprinsă de înduioşare,

Tînărul se zăpăci de tot ascultînd destăinuirile atît de intime, mai ales cînd luară o întorsătură tristă. Se sculă încet, gîndindu-se ce-ar putea să-i spuie ca să-i şteargă amărăciunea. D-na Alexandrescu îşi regăsi singură vioiciunea pornindu-se să-şi laude fata,- frumu-

setea ei, inteligenţa ei, drăgălăşia ei şi făgăduind lui Titu că-1 va prezenta negreşit ca să o cunoască şi să-şi dea seama ce înseamnă o fiinţă într-adevăr adorabilă... Neavînd nici o treabă, doamna l-ar fi ţinut la taifas pînă noaptea, ca şi alte **daţi.** Titu ardea de nerăbdare să se pregătească pentru întîlnirea de diseară care poate să însemneze o întorsătură în viaţa lui. Tocmai chibzuia cum să se retragă fără să o jignească cumva, cînd auzi în curte o voce strigînd:

— Domnul Titu Herdelea!

Cîteva glasuri răspunseră îndată afară:

— în faţă, în faţă!

— E factorul — explică d-na Alexandrescu.

Titu făcu numai trei paşi pînă în antreu unde se şi ivise factorul. Era o scrisoare de acasă. Salută pe d-na Alexandrescu şi intră în odaia lui, cuprins subit de emoţie. Prima scrisoare de cînd s-a aşezat în Bucureşti... Rupse plicul şi sorbi cu înfrigurare cele şase pagini de scris mărunt în care d-na Herdelea, în stilul ei evanghelic, presărat cu maxime morale şi poveţe înţelepte pentru „dragul mamei înstrăinat", îi spunea toate cîte s-au petrecut prin Amaradia după plecarea lui, de la moartea lui Ion Glanetaşu şi pînă la logodna Ghighiţei cu învăţătorul Zăgreanu. „Cununia însă vom face-o tocmai după Crăciun ca să ne putem înfăţişa cu vrednicie. O să le dăm lor casa din Pripas, să nu mai stea aşa pustie şi să le poarte şi lor noroc, cum ne-a purtat nouă... Ne-ar fi drag să fii şi tu la nuntă, biata copilă şi acuma plînge gîndind că tu poate n-ai să poţi veni. Dar tu să-ţi vezi de soarta ta şi să cauţi să te chiverniseşti cît mai bine şi să nu pierzi nădejdea în Dumnezeu, că Dumnezeu nu lasă pe cei drepţi şi cu credinţă. Trebuie să ai răbdare multă, dragul mamei, că nici pe acolo nu zboară pui fripţi

şi plăcinte calde, omul să nu dispereze ci să lupte cu toate piedecile pînă ce izbîndeşte cu ajutorul lui Dumnezeu... Are să înceapă în curînd frigul şi iarna şi nu ştiu dacă tu ai haine grosuţe. Să iei seama şi din cei dintîi bani să-ţi cumperi ori, dacă pe acolo-s prea scumpe, să trimiţi bani, să-ţi facă Ştrulovici, că-1 ştii ce frumos lucrează şi ieftin..."

într-un post-scriptum Ghighi adăoga că ea nu se cunună, orice ar face bătrînii, dacă nu vine şi el la nuntă, şi-i mai spunea că va merge negreşit la balul studenţilor, dar încă nu ştie cu ce rochie, că ea ar vrea să-şi facă una nouă, mai ales că e şi logodită şi toţi ochii vor fi pe ea.

în alt post-scriptum bătrînul Herdelea îl îndemna să nu uite a scrie ceva pentru *Tribuna Bistriţei,* cum a făgăduit cînd a plecat, căci directorul şi acuma aşteaptă dările de seamă despre serbările Astrei. De asemenea să-i trimită gazete din Ţară, să vadă şi domnii noştri foi româneşti adevărate, iar cînd va publica de ale lui, să poată arăta tuturor ce face feciorul lui în România.

Titu reciti scrisoarea de cîteva ori parc-ar fi vrut s-o înveţe pe dinafară. Complecta din sufletul lui toate veştile. Se simţea din nou acasă, în Ardeal, în lumea unde fiece amănunt, oricît de neînsemnat, avea o rezonanţă vie pentru întreaga lui fire; subt farmecul amintirilor, cuprins de o nostalgie dureroasă, vru să se apuce pe loc să răspundă, ca şi cînd numai astfel şi-ar fi putut uşura inima. Pe masă erau cîteva cărţi aduse de acasă, biblioteca lui, apoi caiete cu însemnări, cu crîmpeie de poezii, cerneală, tocuri... Numai hîrtie de scrisori n-avea. Căutînd un petec de hîrtie potrivită, îşi aduse aminte de Iuga, coborî în realitate şi hotărî să amîne răspunsul pînă ce va putea comunica lucruri mai multe şi poate mai bune.

Dealtfel se făcuse ora şase şi deci era momentul suprem să se gătească pentru diseară. Mai cu seamă că trebuia să-şi mai aranjeze unele mici lucruri, să-şi mai coase cîte 'ceva, să-şi lustruiască ghetele, să-şi perie costumul negru de camgarn pe care nici nu l-a prea îmbrăcat aici, încît s-ar putea duce cu el şi la Palat. Voia să fie foarte exact la întîlnire, căci omul civilizat întîi după exactitate se cunoaşte. Mai bine să aştepte el cîteva minute decît să fie aşteptat.

— Ai întîrziat, prietene! zise Grigore Iuga zîmbind şi întinzîndu-i mîna. Mi se pare că te-ai bucureştenizat şi d-ta!... Dar ia loc colea, lîngă mine!... Noi nu te-am aşteptat că ne-a fost foame...

Un chelner luă pălăria şi pardesiul lui Titu în vreme ce el, uluit, nu ştia dacă să mărturisească adevărul sau să lase pe Iuga să creadă că n-a fost exact la întîlnire. Se pomeni murmurînd cu un glas străin, confuz:

— Ba eu sînt pe aici demult, mi-am şi zvîrlit o dată ochii inlăuntru, iar pe urmă m-am plimbat prin faţa restaurantului tot aşteptîndu-vă de mă şi mir cum nu v-am văzut cînd aţi intrat...

— Nu te scuza că şi noi am întîrziat un sfert de oră! îl întrerupse Grigore amical. Aşa sîntem noi românii toţi... Dar să cunoşti pe prietenii mei!

Făcu prezentările. Avocatul Baloleanu, deşi numai cu cîţiva ani mai mare ca Iuga, era foarte voinic, avea o bărbuţă cafenie tunsă energic şi un început de chelie pe care o ascundea cu fire de împrumut. Ochii albaştri-verzui îi sticleau inteligent şi şiret. Mînca mult, se văita că băutura îl balonează şi nu se putea reţine

oricît medicii îl preveniseră că e predispus la obezitate, îl pasiona politica. Fusese deputat cînd i-a fost partidul la putere, devenind şef de organizaţie la Ialomiţa unde avea, dobîndită mai recent, o moşie de vreo şase sute de pogoane. Clientela puţină dar solidă îi asigura venituri considerabile, care îi dădeau faima de mare avocat, pe cînd de fapt el nu pleda decît prea arareori şi privea chiar cu puţin dispreţ pe confraţii de bară, pe lătrători, cum îi poreclise el în glumă. Totuşi se bucura de trecere la Palatul de justiţie, pentru că era socotit om politic de viitor şi făcea multe servicii prin influenţa lui la mărimile zilei. Celălalt tovarăş de masă, Constantin Dumescu, directorul Băncii Române, cu ochelari de aur, spîn, părul blond-cărămiziu, smead şi puţin adus de spinare parcă trupul i-ar fi fost prea lung, părea un taciturn. Era burlac şi prieten bun cu tatăl lui Grigore.

Cei doi primiră pe Titu fără entuziasm, ca şi cînd le-ar fi stricat atmosfera. Tînărul, după invitaţia lui Iuga, se adînci în studiul listei de bucate, înfricoşat, necunoscînd încă mîncările din Ţară şi mai ales numirile lor. îi era apoi necaz şi nu se putea dumeri cum de n-a observat pe Grigore cînd a sosit, încît acuma are sa creaza că nu e om de cuvînt, deşi el a venit cu o jumătate de ceas mai înainte, numai ca să nu întîrzie, dar n-a îndrăznit să intre şi să ocupe o masă.

După o scurtă tăcere, Baloleanu reluă convorbirea întreruptă de apariţia tînărului, zicînd cu un aer de superioritate:

— Aşa, dragă Grigoriţă, cum îţi spuneam... Problema ţărănească nu se poate rezolva fără sacrificii din partea celor ce stăpînesc pămîntul. Asta-i lege! Toate celelalte, toate consideraţiile secundare sînt paliative. Ţăranul vrea pămînt. Scurt. El atîta ştie şi asta îl doare.

— Iartă-mă, Alexandre — răspunse Iuga, calm, cu o lucire în ochi care arăta că discuţia îi frămînta sufletul __ dar aşa cum o pui tu, problema devine un simplu pretext de propagandă electorală sau de demagogie ieftină şi primejdioasă. A stîrni pofte e foarte uşor. Mai greu e să le şi împlineşti. Cum vrei tu să mă convingi pe mine, proprietar, să dăruiesc ţăranilor pămîntul pe care-1 muncesc împreună cu dînşii din moşi-strămoşi, cînd în acelaşi timp tu însuţi cumperi moşii şi...

Puţin vexat, avocatul nu-i dădu răgaz să continue:

— Pardon, pardon! Să punem lucrurile la punct! înainte de toate să fim înţeleşi că nu discutăm chestia din punct de vedere particular personal. Eu am vorbit făcînd abstracţie că tu, întîmplător, eşti mare proprietar sau că eu, tot întîmplător, fac politică. Sîntem, mai presus de orice, oameni care cunoaştem problema ţărănească şi din cărţi şi din experienţă, care ne interesăm de ea cum se interesează toată lumea, fiindcă de rezolvarea ei depinde soarta noastră şi chiar viitorul ţării, nu-i aşa ? Va să zică o dezbatere academică. Sînt sigur dealtfel că, de-ar fi nevoie de sacrificii, conu Miron şi cu tine aţi fi cei dintîi să faceţi gestul...

— Ba te înşeli grozav, dragul meu! protestă Grigore. Tata n-ar consimţi niciodată să se despartă de moşia de care-1 leagă un trecut de greutăţi şi de mîndrie. Pentru el pămîntul înseamnă viaţa însăşi, ca şi pentru ţăran, ştii prea bine, că ai fost pe la noi şi cunoşti situaţia. Dar nici eu, cu toate că nu mă simt atît de intransigent, n-aş fi dispus să fac cadouri, nu ţăranilor, care nu le cer, ci demagogilor mărunţi de la oraşe care vor să-şi creeze merite electorale agitînd pe subt mînă teorii pe care cei cu răspundere le repudiază şi pe care nici înşişi agitatorii nu se gîndesc să le puie în practică!

— Uite conservatorul! zîmbi Baloleanu către Dumescu, apoi întorcîndu-se iar la Iuga: Un moment, iubitule! Pentru că adineaori m-ai pus în cauză pe mine, ţin să precizăm lucrurile... Ei bine, crezi tu că mica mea proprietate cîştigată cu sudoarea unei munci cinstite de zece ani, de încă şi azi mai am datorii pe ea, crezi tu că tocmai cele cîteva biete sute de pogoane ale mele au să rezolve problema? Şi totuşi, iacă, declar aici solemn, deşi sînt om sărac, că într-un caz de nevoie, eu pun la dispoziţia ţării petecul meu de moşie, fără să crîcnesc! Eşti mulţumit ? Am fost clar ?

— Evident, cum să n-o oferi şi statului, dacă ai putut s-o arendezi îndată ce ai luat-o! făcu Iuga apăsat, fără a-şi ascunde dispreţul.

Jicnit şi scandalizat că s-a găsit cineva, ba încă un bun prieten, care să-i pretindă lui, avocat cu vază şi om politic, să se înfunde la ţară, Baloleanu zise ironic:

— Doar n-ai să-mi ceri acuma, puiule, să mă las de meseria mea pe care, de, o cunosc niţeluş, ca să mă apuc de agricultură?

— îţi cer, dacă vrei să ai pămînt! Cine are pămînt să-1 muncească şi să-1 iubească, ori să renunţe! Tu, dragul meu, ai luat moşia ta de sub nasul sătenilor care umblau s-o cumpere şi s-o împartă între ei. Te-ai dus, i-ai înlăturat şi a treia zi ţi-ai trimis arendaşul să stoarcă bani din ea pentru tine şi pentru el. Pe de o parte împiedecaţi pe ţăran să cumpere pămînt cînd se oferă prilejul, iar de altă parte mă îndemnaţi pe mine, care asud alături de ţărani, să mă despart de moşie, s-o arunc uite aşa ca pe un dinte stricat!

— Ei, dragă Grigoriţă — observă avocatul mai moale — sînt prea puţini proprietari ca voi. Marea, imensa majoritate a pierdut demult contactul cu

pămîntul. O măsură generală nu se poate lua după cei puţini, ci după ceilalţi.

— De ce n-ai lua întîi măsuri faţă de cei ce s-au înstrăinat de moşiile lor? De ce vă gîndiţi numaidecît să distrugeţi o clasă socială, poate cea mai loială; cea care reprezintă bogăţia de bază a ţării? A, fireşte, n-au rămas mulţi proprietari la datorie. A început să le vie unora greu să stea la ţară, să li se pară dezonorant a munci pămîntul sau chiar a munci în general. Preferă să tragă venituri grase şi să le risipească în petreceri. Locul lor l-a luat arendaşul care stoarce arenda pentru boier şi alta, mai bună, pentru el însuşi. Atunci evident că ţăranul geme şi se zvîrcoleşte şi ameninţă cînd în surdină, cînd făţiş. În vreme ce eu, proprietar, muncind şi economisind, de-abia scot din moşia mea cît să pot trăi onorabil, arendaşul, vecinul meu, plăteşte zeci de mii de galbeni proprietarului şi îşi umple şi el dăsagii. De unde diferenţa? Din buzunarul arendaşului sau din mizeria ţăranului?... N-am dreptate, nene Costică? sfîrşi Grigore adresîndu-se deodată lui Dumescu. Spune d-ta, am ori n-am dreptate?

Directorul de bancă şedea cu ochii în farfurie şi asculta jenat, fiindcă amîndoi vorbeau tare, încît lumea de la mesele dimprejur se uita la ei. Întrebarea totuşi îl surprinse. Nu urmărise discuţia decît superficial. Lui, om de cifre, dezbaterile la un pahar de vin i se păreau cam futile, dacă nu comice. O problemă gravă nu se limpezeşte între un şniţel vienez şi o plăcintă cu mere. Cel mult se încurcă şi mai rău. Înainte însă de-a răspunde el, de la masa de alături interveni cineva cu glas familiar:

— Îmi daţi voie...

Toţi întoarseră capetele, miraţi de amestecul unui străin în conversaţia lor.

— Sînt Ilie Rogojinaru şi am avut fericirea să ne cunoaştem azi în tren cu domnul Iuga...

Arendaşul era singur la masă. Venise mai tîrziu şi, vrînd nevrînd, a auzit discuţia. Neturburat de mirarea lor, îşi mută scaunul puţin mai aproape şi urmă parcă i-ar fi cunoscut pe toţi de cînd lumea:

— Numai pentru că domnul Iuga spunea că arendaşii ar fi aşa şi pe dincolo... Acu nu că sînt şi eu arendaş, dar cred că dumnealui greşeşte vorbind rău despre nişte oameni care nu merită atîta hulă. Să nu fie cu supărare, cucoane, dacă iarăşi nu ne lovim în păreri, zău aşa! Arendaşul nu e chiar o pacoste pe ţară, cum ziceţi d-voastră şi cum scrie prin gazete. Nu, nu! Ca să poată scoate arenda plus un oarecare venit pentru ostenelile lui, arendaşul trebuie să muncească de trei ori cît un proprietar. Ţăranul nu lucrează nici mai mult nici mai ieftin la arendaş ca la boier, ba mai degrabă dimpotrivă. Iau martor chiar pe domnul Iuga, să vă spuie cinstit dacă învoielile la arendaşii vecini cu Amara sînt mai grele ca pe moşiile dumnealor. Arendaşul însă, împins de nevoi, a făcut economii la cheltuieli, a cultivat mai intens pămîntul, a pus în circulaţie terenuri care înainte erau pîrloage, a introdus maşini, în sfîrşit a ridicat nivelul exploatării agricole. Toate astea nu valorează nimica? Or fi ei şi arendaşi ticăloşi cari asupresc pe ţărani, cum sînt şi printre proprietari, dar să-i osîndim aşa, în bloc, fără circumstanţe uşurătoare, nu e drept şi nici bine!

Grigore Iuga, enervat de intervenţia insolită a arendaşului, răspunse apăsat şi dispreţuitor:

— O fi, stimate domn, dar dacă nu apăreau arendaşii între proprietari şi ţărani azi n-am mai avea o chestie ţărănească în România! Naşterea arendaşului a împiedecat trecerea pămîntului în mîinile ţăranilor,

3—Opere 8.— Răscoala — c. 1037

cum ar fi fost natural şi sănătos. Proprietarul care s-a săturat de moşie ar fi vîndut-o sătenilor dacă nu se îmbulzea arendaşul oferindu-i un venit mare şi sigur; fără nici o muncă şi bătaie de cap pentru dînsul!

— Asta se poate — admise Rogojinaru cu un surîs candid. Se prea poate. Nu zic ba... Cu condiţia ca ţăranul să fi fost într-adevăr harnic şi întreprinzător. Mie însă, care am o veche experienţă în privinţa asta, dati-mi voie să rămîn convins că arendaşul a inters venit tocmai fiindcă ţăranul român e leneş şi nepăsător, aşteptînd să-i vie totul de-a gata de la boier sau, în vremea din urmă, de la stat... Uite-aşa, domnilor! Scuzaţi-mă dacă sînteţi de altă părere, dar eu...

Baloleanu avu un gest de consternare fără a putea protesta. Grigore, abia stăpînindu-şi revolta, întrerupse vehement pe arendaş:

— Te-am auzit şi în tren vorbind cum vorbişi acuma, onorate domn. Nu ţi-am răspuns, fiindcă mi se pare monstruos ca un om care trăieşte şi se îmbogăţeste din exploatarea ţăranului să afirme totuşi cu atîta insistenţă că ţăranul e leneş. Dar chiar presupunînd că ar fi cum zici d-ta, imputarea sau ocara d-tale n-ar privi pe ţăranul nostru ci pe cei ce l-au emancipat numai de formă şi l-au lăsat, în fapt, mai încătuşat ca pe vremea robiei. în loc să-i fi dat învăţătură şi educaţie cetăţenească, a fost menţinut cu sila în întunerec. Nu ne-a trebuit ţăran cetăţean, ci ţăran animal. Şi acuma, culmea batjocurii, îl mai şi insultăm că e rău şi trîndav... A, întreabă-l pe dumnealui — continuă arătînd brusc pe Titu, care încremeni — că-i ardelean şi-a venit de curînd încoace, întreabă-l dacă ţăranul dumnealor e leneş şi lipsit de iniţiativă! Şi nu uita că acolo românul se află subt jug străin! A avut însă conducători cu tragere de inimă care l-au învăţat şi

i-au deschis mintea, a avut pilde care l-au îndreptat pe calea cea bună. Noi vorbim mereu despre ţărani şi ne mulţumim cu vorba goală şi niciodată nu facem nimic cinstit şi dezinteresat pentru ei!

Avîntul lui stîrni mici surîsuri ironice prinprejur. El însuşi îşi dădu seama că a devenit patetic, că tonul lui nu cadrează cu locul, şi tăcu mai jenat chiar decît Dumescu care începuse să dea semne de nerăbdare. Rogojinaru, deşi avea replica gata, ca să nu mai înveninează lucrurile, se mulţumi să mormăie ceva în farfuria lui. Doar Baloleanu zise, încet, ca pentru masa lor:

— Foarte just, dragă Grigoriţă, foarte adevărat! Bietul ţăran nu ştie decît să rabde, fiindcă nimeni nu l-a învăţat altceva. Iar cînd nu mai poate şi-i ajunge cuţitul la os, atunci e natural să izbucnească în iureşe de foc şi sînge. Numai la noi se mai pomenesc, în plin secol de civilizaţie occidentală, răscoale de ţărani exasperaţi, cînd ici, cînd colo, pentru că numai la noi ţăranul nu găseşte nicăiri dreptate. Pînă ce avem să ne trezim cu o catastrofă să zguduie ţara din temelii!

Tot el însă, înţelegînd că discuţia s-a împotmolit, căută să-i schimbe făgaşul. Aduse vorba despre recolta care ar fi fost destul de bună, dar nu se poate valorifica din pricina crizei financiare, apoi despre situaţia guvernului pe care el o socotea şubredă, în speranţa că în curînd va reveni la cîrmă partidul lui. Trecînd la politica externă, ajunseră la fraţii ardeleni şi la Titu Herdelea. Acuma se mai învioră şi Dumescu, naţionalist fervent care visa veşnic numai cucerirea Transilvaniei. Grigore le spuse că tînărul Herdelea ar dori să-şi găsească un rost în ţară şi Dumescu, fiind vorba de un ardelean, îi oferi îndată un loc de funcţionar la banca lui, deocamdată modest, fireşte, rămînînd să se vază ulterior dacă va merita mai mult. Iuga mulţumi refu-

zînd: ce să caute un poet la bancă, afară, cel mult, de vreun împrumut de franci, fără girant, fără dobîndă şi fără termen de plată? Titu însuşi tăcuse, dar se bucură că Grigore n-a primit. N-a trecut el Carpaţii ca să ajungă funcţionar la bancă. Mai curînd la vreun ziar ar fi să i se găsească vreo întrebuinţare, adaogă Iuga. Da, da, la vreun jurnal, repetă şi tînărul, cu însufleţire. Baloleanu era bun prieten cu directorul *Universului,* căruia îi cîştigase un proces dubios. Făgădui că va interveni, numai Titu să aibă grije să-i reamintească, dacă cumva ar uita.

— Pe mine să mă iertaţi acuma — zise pe urmă avocatul pregătindu-se de plecare. Mi-am lăsat nevasta să mănînce singură numai de dragul tău, Grigoriţă, că nu te-am mai întîlnit de un veac. Sper că şi tu ai să-mi faci plăcerea să vii într-o zi să dejunezi la noi» să te mai vază şi Melania mea, că mereu vorbim de tine. Pofteşti cînd vrei tu, oricînd, nici n-ai nevoie să anunţi; ca acasă...

între Grigore şi Dumescu se încinse o controversă asupra notei, fiecare revendicînd pentru sine obligaţia de plată. Grigore ieşi biruitor numai ameninţînd cu o supărare eternă. în faţa restaurantului se despărsţiră. Iuga rămase cu Titu. Chiar atunci apăru în uşă şi Rogojinaru, cu o ţigară de foi între dinţi, cu o umbrelă străveche la subţioară.

— Cucoane! zise dînsul către Grigore, cu glas dulce părintesc. D-ta eşti tînăr şi te aprinzi iute, pe cînd eu sînt bătrîn şi nu mă supăr cu una cu două. Nu ştiu cînd ne-om mai întîlni, dar să dea Dumnezeu să nu zici niciodată: a avut dreptate afurisitul de Rogojinaru... Noapte bună!

Grigore Iuga îl privi o clipă şi nu răspunse nimic. Familiaritatea arendaşului îl sîcîia. Dealtminteri se simţea obosit şi mai ales plictisit. Discuţia de la masă îi răscolise nervii. îşi propusese de atîtea ori să nu mai vorbească despre lucrurile acestea şi totuşi mereu îşi călca hotărîrea.

Coborîră în Calea Victoriei fără a schimba un cuvînt. Se pornise un vînt aspru, prevestitor de ploaie rece. Norii se lăsaseră jos, aproape pînă pe acoperişele caselor. Cîte un vîrtej de aer se răsucea pe stradă, măturînd praful, ridicîndu-1 şi aruncîndu-1 pe trotuare, între picioarele rarilor trecători. Grigore îşi aduse iar aminte de Rogojinaru: vezi, el a presimţit schimbarea vremii şi a venit cu umbrela... O trăsură venea în goană dinspre Şosea cu un domn între două femei, hohotind de veselie parcă toată lumea ar fi fost a lor.

Titu Herdelea păşea tăcut şi prudent. Vedea că Iuga n-are chef de vorbă şi nu voia să-1 supere. îşi făcu în gînd bilanţul serii şi chibzuia că poate fi mulţumit. Dacă ar intra la *Universul,* s-ar putea socoti aranjat definitiv şi bine. Nu e un ziar subţire, dar pare a fi solid şi răspîndit. Ar fi preferat *Adevărul,* care e mai simpatic, mai opozant şi mai intelectual. Pentru început e bine şi aşa. Numai să nu uite avocatul să vorbească cu directorul. Are să treacă mîine negreşit pe la Baloleanu... Adică nu, să se consulte întîi cu Iuga... Trebuie să ia seama, să nu facă vreo gafă, să-1 ofenseze şi să-1 piarză. Cînd i-a scos Dumnezeu în cale un om atît de extraordinar, nu mai contează cîteva zile de aşteptare...

Prin Piaţa Palatului regal i se păru totuşi că tăcerea a fost prea lungă. Cumpănind despre ce i-ar putea vorbi, îşi aminti cu cît interes a discutat Grigore despre nevoile ţărăneşti. îi zise deci ezitînd, parcă i-ar fi pipăit sufletul:

— Nici n-am pomenit atîta ce se vorbeşte pe aici despre ţărani şi mereu despre ţărani. Toată lumea pretutindeni, într-una: chestia ţărănească, problema ţărănească, să facem aşa, să facem altfel... De ce atîta discuţie? Pînă şi la mine, în curte, toţi chiriaşii, cum se adună la taifas, repede ajung la ţărani ş-apoi dă-i si dă-i cu problema şi cu chestia... Baremi un cismar jidov şi mai ales feciorul lui, care-i mare socialist, nu mă întîlnesc o dată să nu-mi bată capul cu fel de fel de soluţii şi cu proorocirea că, de nu se rezolvă chestia ţăranilor, are să vie revoluţia să facă praf şi cenuşă Bucureştii!

Grigore tresări ca trezit dintr-o visare. În aceleaşi clipe aceeaşi întrebare şi-o pusese şi el, căutîndu-i răspunsul. Murmură cu privirea spre norii mînioşi ce se vîltoreau peste capetele lor:

— Poate să fie numai o modă trecătoare, dar poate să fie şi o durere străveche care apasă sufletele ca o pîclă năbuşitoare. Cine ştie?

5

Grigore Iuga se perpelea în pat fără somn. Răsfoise gazetele de seară şi nu reţinuse nimic. Gîndurile îi rătăceau turburi, neostoite, răscolind amintiri, amărăciuni, planuri, speranţe şi izgonind mereu liniştea sufletului. Stinsese becul de pe noptieră de cîteva ori şi tot de atîtea ori îl reaprinsese, ba să refacă un calcul salvator, ba să controleze un preţ al zilei, ba să observe un amănunt pe fotografia Nadinei, care din perete, deasupra patului, îl urmărea cu ochi galeşi. Prăvălită, trei sferturi goală, pe o blană de urs, cu braţul răzimat pe capul fiarei, sînii ei mici păreau încremeniţi într-un spasm voluptos, iar şoldurile-i calde

se alintau cu îndemnuri în vreme ce întreaga-i figură surîdea cu o candoare virginală şi prefăcută. În ramă grea, fotografia mărită aproape natural, era un cadou de ziua lui din partea ei. Atunci, cu trei ani în urmă şi numai un an după cununie, a minţit că-l bucură cadoul ei, i-a mulţumit şi a îmbrăţişat-o, dar în sine-şi a fost întristat şi decepţionat. Avea pretenţia, nemărturisită, să-i aparţie exclusiv lui măcar goliciunea ei trupească. Îl indigna închipuirea că soţia lui, dragostea lui cea mare, s-a putut arăta astfel unui bărbat străin, fie el chiar fotograful.

Sosise în Bucureşti plin de încredere că toate vor merge strună. A încasa rata a doua şi ultima din preţul griului vîndut şi livrat, a aranja cu Dumescu, la Banca Română, poliţa care ajunge luni la scadenţă, erau treburi ce se puteau lichida în două ore. După ce va isprăvi afacerile, proiectase să mai stea vreo două, trei zile, să se întîlnească cu prietenii, să le reamintească prin prezenţă că trăieşte. Pe urmă înapoi la Amara cu restul de bani care va fi suficient pentru nevoile curente pînă la valorificarea porumbului. Era ordonat şi meticulos. Cu atîta se alesese din cei doi ani petrecuţi în Germania, îşi întocmise de acasă programul în toate amănuntele. Poliţa cerealistului o avea în buzunar cu scadenţa pentru mîine. O considera aur curat. Semnătura celei mai importante firme de export de cereale din România se bucura de respect în toată Europa.

În strada Bursei, primul punct din program, soarta a tras o dungă brutală peste combinaţiile lui. Şeful firmei, un armean înalt, bătrîn şi rigid, l-a poftit în biroul său particular, i-a oferit cafea şi o havană de contrabandă şi l-a rugat confidenţial şi stăruitor să-i îngăduie o amînare de o lună, una singură, pentru plata ratei. Grigore a încercat să obiecteze că e vorba

de o poliţă, că... Au urmat explicaţiile şi considerentele. Timpuri excepţionale. Preţurile au scăzut brusc pe pieţele străine în ultimele săptămîni, aproape o prăbuşire. A căzut în balanţă concurenţa rusească, neaşteptată; recolta muscalilor, de unde se anunţase compromisă, a ieşit deodată arhiabundentă. Rusia e totdeauna cu surprize. Nu l-ar fi durut capul de asta. El, negustor prevăzător, a făcut toate aranjamentele în timp util. L-au nenorocit însă căile ferate care n-au putut executa transporturile cînd a trebuit. Apoi vapoarele care au stat, unele mai stau şi azi, la Brăila, de pomană, fiindcă n-au avut ce să încarce. Pierderile se ridică la peste treizeci la sută din valoarea mărfii. Şi, vîrf la toate, criza financiară, stupidă, care s-a abătut aşa din senin, a zdruncinat tot creditul şi paralizează orice posibilitate de mişcare.

Grigore asculta şi nu auzea. Precis era doar faptul că nu va primi banii; restul erau vorbe. Ascultînd îşi zicea într-una că, în ciuda tuturor explicaţiilor, dacă el ar refuza amînarea, armeanul totuşi ar plăti, căci n-ar putea lăsa să i se protesteze poliţa şi astfel să-şi ruineze toată întreprinderea. Refuzul însă ar însemna ruptura cu firma cu care tatăl său lucrează de douăzeci de ani şi care, de multe ori, în momente grele, le-a făcut destule înlesniri. Poate el să-şi ia răspunderea unui refuz? Sau, dacă acceptă amînarea, cum să aranjeze datoria de la Banca Română şi cum să se întoarcă acasă cu mîna goală? Nici n-a refuzat, nici n-a acceptat. Va răspunde mîine, după reflexiune matură.

De la armean s-a dus la Dumescu, la bancă, să-i ceară sfat şi ajutor. Era într-o consfătuire gravă şi nu l-a putut vedea. I-a lăsat un cuvînt, poftindu-l la masă. Stia că Dumescu nu discută lucruri serioase decît la birou. Şi-a închipuit că poate se va ivi totuşi un prilej favorabil să pregătească măcar terenul. De aceea l-a luat şi pe Baloleanu. Acuma, tîrziu, îşi dă seama că toată combinaţia, care i s-a părut foarte ingenioasă, a fost o nerozie. Dacă ar fi fost înţelept, văzînd că nu poate vorbi cu Dumescu la bancă, ar fi aşteptat liniştit pînă mîine, ar fi mîncat cu tînărul transilvănean şi acuma ar dormi în loc să se zvîrcolească zadarnic.

Cînd a intrat în odaie, după ce s-a despărţit de Titu Herdelea, a întîlnit îndată privirea Nadinei din fotografie. S-a înfuriat. Şi-a adus aminte că din pricina ei (altădată ar fi zis: de dragul ei) a făcut datoria la Banca Română, puţin înainte de surpriza ei cu cadoul. A crezut atunci că refuzul ei de-a sta la ţară mai mult de douăzeci şi patru de ore ar fi numai din cauză că i-e silă de „cocioaba fără gust şi fără comfort", cum spunea ea că este conacul bătrînesc de la Amara. Ca să o ademenească, s-a gîndit să clădească un castel demn de frumuseţea ei. Bătrînul era mîhnit că vechiul conac, în care s-au născut şi au trăit patru generaţii de înaintaşi, nu mai mulţumeşte pe Grigore. Socotea planul lui drept începutul destrămării. Construcţia s-a început şi s-a terminat cu bani împrumutaţi de la Banca Română. Nadina a găsit foarte gentilă atenţia lui, a petrecut două săptămîni să-şi inaugureze castelul, apoi s-a întors, plictisită, la Bucureşti. Nimeni nu-i poate pretinde să se înmormînteze de vie nici chiar într-un cavou de lux. O fotografie, soră geamănă cu cea de deasupra patului, numai cu rama ruralizată, potrivită locului, a rămas acolo să-i ţie de urît lui Grig. Şi datoria la Banca Română, din care nu s-a putut amortiza nici jumătate în cei trei ani trecuţi de atunci.

Pe Nadina a descoperit-o Miron Iuga pe cînd Grigore era la Berlin. Tatăl ei, Tudor Ionescu, cumpărase mai demult de la Teofil, fratele lui Miron, cele două moşii, Babaroaga şi Lespezi, vecine cu Amara. Noul proprietar a venit, foarte prietenos, îndată ce a iscălit actele, şi a cerut lui Miron poveţe asupra mijloacelor de exploatare cît mai bună a pămînturilor. A fost un simplu pretext de cunoştinţă; nu-i trecuse lui niciodată prin minte să-şi bată capul cu muncirea moşiilor. îşi găsise arendaş şi se înţelesese asupra venitului înainte chiar de a fi încheiat cumpărarea. Miron a aflat mai tîrziu că Ionescu ar fi un bogătaş de origină obscură, stabilit de puţin timp în Bucureşti, unde achiziţionase cîteva case de raport. Asta a fost cu vreo douăzeci de ani în urmă. Apoi, de nişte Paşti, acum cîţiva ani, a primit iar vizita vecinului, de astă dată însoţit de fiul său Gogu şi de Nadina. între cele două odrasle era mare deosebire de vîrstă, feciorul putea să aibă peste patruzeci de ani, fata cel mult douăzeci. Tudor Ionescu i-a povestit c-a fost însurat de trei ori şi că Gogu e din prima căsătorie, iar Nadina din a treia. Fiindcă a schimbat arendaşul, i-a adus şi pe ei să vază proprietăţile, mai ales că ale lor vor fi în curînd, Babaroaga a Nadinei şi Lespezi a lui Gogu. Deocamdată atîta vrea să le dea, cînd se vor căsători, şi cîte o casă în Bucureşti. Ce mai are tot a lor va fi, parte dreaptă, dar numai după moartea lui. „Mult n-au să mai aştepte, că am bătut şaptezeci", a adăogat zîmbind fără regrete. Numai de nu s-ar săvîrşi înainte de a-i vedea aşezaţi. Mai frică i-e de Gogu, că atîta a amînat însurătoarea pînă ce i-a cam trecut vremea. Despre Nadina n-are nici o grijă; o fată ca ea nu poate rămîne nemăritată pentru că n-ar lăsa-o peţitorii. Miron Iuga s-a uitat atunci mai bine la ea şi a răspuns că da, aşa este... Pînă peste vreo trei luni, cînd s-a întors Grigore din Germania, bătrînul Iuga s-a gîndit deseori la Nadina, viitoarea stăpînă a moşiei Babaroaga. Cît l-a mîhnit pe el fărîmiţarea şi înstrăinarea pămînturilor părinteşti şi cum le-ar mai fi luat dînsul dacă Teofil n-ar fi pretins bani gheaţă! Cu limbă de moarte se gîndea să dea de grijă lui Grigore să reîntregească domeniul Iuga, dacă Dumnezeu nu-l va învrednici pe el însuşi să-şi împlinească dorinţa cea mai fierbinte.

Grigore avea atunci douăzeci şi patru de ani. Plecase în Germania să se specializeze serios în agronomie, după ce îşi luase licenţa în drept la Bucureşti, nu ca să practice, ci să aibă un titlu. A plecat pentru trei ani, maică-sa a murit după primul şi bătrînul i-a cerut să rămîie acasă, să dea dracului ştiinţa ceea zadarnică. De-abia s-a învoit să-l mai lase încă un an.

S-a întors din străinătate cu capul plin de planuri îndrăzneţe şi cu soluţii sigure pentru toate greutăţile. Bătrînul l-a ascultat de cîteva ori fără să se supere, cum se aştepta Grigore. îşi zicea că generozităţile acestea sînt ale tinereţii şi că băiatul se va cuminţi cînd se va izbi el însuşi cu capul de pragul de sus. Ba, în loc să-i combată „teoriile", într-o zi i-a spus că s-ar bucura dacă i-ar plăcea fata lui Tudor Ionescu. Grigore a înţeles îndată de ce s-ar bucura bătrînul şi i-a răspuns că, în alegerea tovarăşei lui de viaţă, nu se poate lăsa condus de anume utopii, căci trecutul nu se mai întoarce oricît am vrea noi să-l întoarcem.

— Tu să vezi fata, utopiile le iau asupra mea — a zis Miron ironic.

Cînd a văzut-o, Grigore a uitat tot şi i-a rămas numai ea. Luna pînă s-a făcut cununia şi apoi celelalte trei, cît au călătorit împreună, singuri, în Grecia, Italia şi Spania, a cunoscut fericirea cea mai mare. Atunci

Nadina a fost într-adevăr nevasta lui, numai şi numai a lui. Aşa ar fi vrut el să fie totdeauna: în sufletul şi în gîndurile ei să nu existe nimeni şi nimic afară de dînsul. Suferea de o gelozie cu atît mai chinuitoare cu cît mai mult îi era ruşine s-o mărturisească. A încercat s-o ademenească la ţară nu ca să îndrăgească ea pămîntul, ci ca să-şi ferească iubita de tentaţiile oraşului. Patru ani iubirea lui a îndurat toate durerile pînă ce şi-a destrămat speranţele. Dacă a consimţit el ca Nadina lui să plece singură în străină§ tate, a doua oară! Şi, în trei luni, de cînd e dusăj a primit de la ea exact trei scrisori şi în toate trei îi cerea numai bani...

Cu becul electric aprins pe noptieră, Grigore privea umbrele imobile ce împestriţau odaia ca nişte amintiri împietrite. Din cînd în cînd, cu coada ochiului, se uita la Nadina care surîdea în ramă, încîntată de ea însăşi.

— Cîte ceasuri să fie ?... Două! murmură dînsul amărît. La nouă mă aşteaptă Dumescu şi eu visez treaz la Nadina!... Doamne, Doamne, cît sunt de idiot!

6

A doua zi, pînă Ia prînz, Grigore a isprăvit cu bine toate afacerile. (Dumescu a fost amabil, ca totdeauna, a scontat poliţa armeanului şi a reţinut pentru amortizarea datoriei numai cît i s-a oferit.) Trecu pe urmă, să zică bună ziua, pe la Victor Predeleanu, prietenul lui cel mai bun, unde fu oprit la masă. Se simţea ca acasă în familia Predeleanu.

Era mulţumit că a scăpat de grijile care azi-noapte luaseră proporţii catastrofice. Insomnia nu e chinui? toare doar pentru că îţi scurtează odihna, ci mai ales prin gîndurile negre ce-ţi inspiră şi care te înfăşoară

într-o reţea tentaculară. în atmosfera caldă de la Predeleanu, aducîndu-şi aminte cît l-au amărît închipuirile, zîmbi în sineşi, dar cu o umbră de tristeţe. îşi recunoştea o slăbiciune în ezitările eterne care îi răsuceau nervii şi-1 împiedecau să înfrunte cu siguranţă viaţa. Ca tatăl său, de pildă, sau cel puţin ca Predeleanu.

De-abia pe la cinci, cînd ajunse acasă, îşi aminti că dăduse întîlnire pentru ora trei tînărului transilvănean, De unde să-1 mai ia acuma ? Se simţea vinovat că a jignit un om care poate a crezut într-însul. Porunci servitorilor să-1 reţie, dacă ar reveni, sau baremi să-i afle adresa.

Se duse apoi la mătuşă-sa, Mariuca, văduva generalului Constantinescu, care nu l-ar fi iertat nici pe lumea cealaltă dacă ar fi auzit că a umblat prin Bucureşti şi pe ea a ocolit-o. Era o femeie plină de bunătate, primitoare, veşnic veselă şi cunoscînd toate cane canurile amoroase şi militare din România. Grigore la ea a stat cît a fost student, iar bătrînul Iuga la ea trăgea şi acuma. Pentru că n-a vrut să rămîie la cină, 1-a pus să-şi dea cuvîntul de onoare că va veni negreşit mîine la dejun, cînd vor fi singuri şi are să-i povestească o sumedenie de lucruri extrem de importante.

Ziua următoare se întîmplă să fie duminecă şi Grigore se sculă mai tîrziu. Coborînd grăbit să plece, întîlni în poartă pe Titu Herdelea care, după o noapte ae amărăciune şi decepţie, revenise să-şi mai încerce norocul. Luară o nouă întîlnire pe după-masă, spre marele regret al Măriucăi fiindcă n-a avut răgaz să-i spuie lui Grig nici un sfert din cîte ar fi dorit şi ar fi trebuit. Ca să repare uitarea de ieri, Grigore stătu apoi cu Titu Herdelea pînă seara, îl pofti a doua zi să-1 ia la masă

în familia Predeleanu (pe care i-a şi vestit pe cînd se întorcea de la mătuşa Mariuca), îi promise că se va duce la Baloleanu să se intereseze dacă a făcut vreun demers la *Universul* şi, mai presus de toate, îi propuse să fie oaspele lui la moşie pentru vreo săptămînă sau două sau oricîte, pînă cînd i se va aranja ceva în Bucureşti, să nu-şi cheltuiască banii degeaba pe aici...

Numai cînd s-a văzut în casa Predeleanu s-a convins Titu Herdelea că n-a visat şi că promisiunile lui Grigore sînt serioase.

Şi înainte, dar mai ales după masă, Victor Predeleanu a ţinut să arate oaspelui său şi prietenului lui Grigore tot ce avea mai de preţ în bibliotecă, socotind cape un poet trebuie să-l intereseze ediţiile rare, cărrţile româneşti cu însemnări de demult sau feluritele hrisoave şi documente vechi. Se bucura văzînd emoţia lui Titu şi ar fi vrut să-l dea de exemplu lui Grigore care nu se prăpădea deloc după comorile lui.

Deşi mare proprietar care-şi iubea şi cultiva cu pasiune pămînturile, Predeleanu îşi avea reşedinţa în Capitală. Pe domeniul său Delga din Dolj, cuprinzînd trei sate, realiza ceea ce Grigore rîvnea şi nu putea din pricina bătrînului. Dealtfel şi tatăl lui Victor la fel s-a împotrivit. La Craiova, unde s-a născut, a trăit şi a murit, a fost socotit printre oamenii cei mai bogaţi. Zgîrcenia lui a rămas proverbială. Numai după moartea bătrînului a putut angaja un administrator specialist, a introdus maşini care să micşoreze mîna de lucru, a început în sfîrşit o exploatare mai modernă pe proprietăţile ce-i reveniseră lui. Mare parte a anului o petrecea şi el la ţară, iar în timpul muncilor nu se mişca de acolo săptămîni întregi. Cu ţăranii se purta corect fără a se amesteca prea mult între ei. Făcea învoieli cum se obişnuiau prinprejur, nici mai grele,

dar nici mai uşoare. Le vînduse cîteva sute de pogoane de pămînt, nu din nevoie, căci era dintre cei puţini proprietari cari n-aveau nici un fel de datorie, ci din dorinţa de a-i emancipa şi în acelaşi timp de a se emancipa şi el de dînşii. Obişnuia să spuie că adevărat mulţumit va fi numai atunci cînd va fi scăpat de ţărani şi ţăranii de el.

Mama lui Victor mai trăia şi şedea la Craiova împreună cu Elena, sora lui, măritată cu un profesor de liceu, tinerel, frumuşel, inteligent şi foarte sărac, pe care l-a luat din dragoste, dar numai după moartea bătrînului care n-ar fi consimţit niciodată să-şi dea averea pe seama unui calic. Dealtfel şi Victor, cînd s-a însurat a trebuit să cam forţeze mîna bătrînului care ar fi dorit să-i aleagă el o nevastă după placul lui, adică cu o zestre cel puţin egală. Tecla însă, afară de nume şi frumuseţe, n-a avut avere. Era fiica preşedintelui Curţii de Apel din Craiova, Nicolae Postelnicu, vlăstarul unei vechi familii boiereşti, sărăcit de tot.

Cu toate că moştenise virtuţile economice ale tatălui său, inclusiv zgîrcenia, lui Victor îi plăcea să se mîndrească, mai mult chiar decît cu «xperienţele agricole, cu biblioteca lui şi cu colecţia de pictură ce şi-o înjghebase de cîţiva ani şi pentru care nu se codea a cheltui, ba şi a risipi..

— Lasă-l să mai răsufle, Victore, că l-ai asasinat! zise într-un timp Grigore care se întreţinea cu d-na Predeleanu şi cu sora ei.

— Din fericire am observat că domnul Herdelea nu s-a plictisit prea rău în mijlocul cărţilor frumoase, ca alţii! răspunse Predeleanu ironic.

— Ca mine adică! recunoscu Iuga dînd din cap. Eu, ce-i drept, prefer alte frumuseţi, mai ales în casa voastră...

Titu Herdelea încercase să murmure o protestare, dar foarte timid, să nu facă cumva o gafă. Aceeaşi teamă a avut-o mereu şi în timpul mesei încît d-na Predeleanu a trebuit să-i vie în ajutor cu un surîs de aur care să-i mai stingă emoţia.

înăltuţă, zveltă, de o feminitate mîngîietoare, d-na Tecla Predeleanu răspîndea atîta seninătate şi bunătate că lumina şi locul pe unde trecea. Ochii ei albaştri-verzui păstrau o candoare feciorelnică. Deşi măritată de nouă ani făcea impresia unei fete cuminţi, iar cei doi copilaşi ai ei, Mircea şi Ioana, voinici şi ştrengari, ar fi părut fraţi şi cu ea dacă mîndria şi dragostea de mamă n-ar fi strălucit atît de fierbinte în privirile ei.

— Mulţumesc de compliment, dacă ai făcut aluzie la noi — interveni sora d-nei Predeleanu cu o cochetărie familiară — dar nu primim, fiindcă...

— Atunci îl retrag în ce te priveşte pe d-ta şi-l ofer numai Teclei căci ea cu siguranţă nu-l va refuza! întrerupse Grigore.

— Aşa e, eu primesc orice, chiar şi complimente! zise d-na Predeleanu.

Sora ei, Olga Postelnicu, avea douăzeci de ani şi era zglobie şi drăgălaşă ca o porumbiţă. Cu un veşnic surîs vesel pe buze, care-i şedea foarte bine, cu ochii negri sclipitori de curiozitate şi adumbriţi de gene lungi, cu nasul mic şi obraznic, cu obrajii bu?calaţi şi fragezi de copil, o răsfăţau şi părinţii ei şi toţi cîţi o cunoşteau. Puţin mai scundă ca Tecla, avea o supleţă felină pe care o evidenţia mai ales cînd dansa, îi plăcea să danseze mai mult ca orice. Idealul ei ar fi fost să se facă dansatoare.

— Dar n-ai observat^ Tecla — insistă Olga cu o încăpăţînare de copil — că a fost numai un pretext din partea lui ca să poată vorbi cu Victor iarăşi despre chestia ţărănească?

Toată lumea rîse. într-adevăr Grigore, cît au stat la masă, n-a vorbit decît despre moşii, arendaşi, ţărani şi învoieli, din ce în ce mai avîntat, cu toate că nimeni nu-l contrazicea. D-na Predeleanu îl conjură acuma să nu mai reînceapă. Chiar şi Titu găsi oportun să-l roage să mai lase în pace eterna chestie ţărănească ce-l urmărea pretutindeni ca o obsesie,

— Pe dumnealor nu zic să le intereseze, că le-am plictisit de atîtea ori — spuse Grigore resemnat — dar d-ta, care eşti încă nou pe meleagurile noastre?

— Voi prefera să mă iniţiez la faţa locului! replică tînărul Herdelea profitînd de ocazie să provoace o nouă confirmare a invitaţiei ce i-o făcuse Iuga.

— De asta să fii sigur că nu scapi! strigă Grigore, adăogînd către ceilalţi: îl iau cu mine la Amara să-mi ţie de urît şi nici nu-i dau drumul pînă ce nu va fi tobă de chestia ţărănească!

Predeleanu, după ce îşi aşezase la loc comorile, spuse că tocmai şi ei se pregătesc să plece cu toţii la Delga pentru vreo două săptămîni, sfîrşind:

— Cu ocazia asta vom lăsa şi pe Olguţa acasă la ea, să nu se înstrăineze prea tare de Craiova noastră iubită!

— O, dacă-ţi închipui că am să rămîn la Craiova exact cînd începe sezonul la Bucureşti! se revoltă fata.

De doi ani, de cînd era socotită fată mare, Olga mai mult a stat în Bucureşti decît pe-acasă. Victor avea ambiţia s-o mărite el, cu un bărbat care săi placă şi lui. Fiind cam plin de sine, se gîndea negreşit la cineva care să-i semene. De aceea îi şi zicea mereu: „Dacă vrei să fii fericită, să aştepţi pînă ce voi zice

eu: acuma!" El însuşi era brun, cu mustăţi fine, cu nişte ochi puţin bulbucaţi în care lucea mai multă bunătate decît inteligenţă.

Apoi veni vorba despre Nadina. întrebarea s-a pus convenţional căci Nadina n-avea nici o simpatie pentru familia Predeleanu şi o frecventa numai la zile mari şi din pricina lui Grigore. Dealtfel simţămintele erau reciproce. Dacă Nadina socotea pe Tecla o ipocrită fără înţelegere pentru viaţa mondenă, Tecla o găsea pe Nadina mai mult aventurieră. Ea cunoştea multe din cîte circulau asupra d-nei Grigore Iuga şi ştia că sînt mai multe pe care nu le cunoştea şi nici nu dorea să le afle. Din toată familia singură Olga admira pe Nadina, dar numai în taină şi pentru că era o excelentă dansatoare care găsea prilejul să danseze mereu.

Grigore vorbea despre nevastă-sa pe un ton glumeţ în care totuşi se simţea amărăciunea. Spunea că o vede aproape mai rar decît pe Olguţa şi că discută împreună mai cu seamă de afaceri; Nadina îşi administrează singură averea aşa de bine că totdeauna are deficite pe care el, fireşte, trebuie să le acopere spre a-i dovedi că e soţul ei şi că o iubeşte. Speră că zilele acestea are să se întoarcă din străinătate, deoarece începe sezonul şi ea n-ar putea lipsi. Apoi brusc, cu alt glas, parcă şi-ar fi despicat inima:

— Cît vă invidiez eu pe voi, dragii mei!... Casa voastră e casa fericirii. Eu, care sînt un sentimental; uite aşa ceva am visat pentru căsnicia mea. Idealul meu de femeie a fost o fiinţă ca d-ta, Tecla! în adîncul sufletului meu... Nu te superi, Victore?

— Dimpotrivă, mă măguleşti! zise Predeleanu. Adică mai mult pe Tecla. Dar cum Tecla e a mea şi noi doi sîntem unul...

Tecla surîdea. Iuga adaogă:

— Da, aşa, cu surîsul d-tale, cu blîndeţea d-tale, cu copilaşii d-tale... Cum să nu te invidiez, Victore? Mai ales cînd pe urmă mă uit la mine...

Cum Grigore devenea prea sumbru, Predeleanu îl întrerupse glumeţ:

— De, Grigoriţă, dacă te-ai pripit ? Cine-i de vină?... Iacă, ţi-aş fi dat acuma o nevastă mai straşnică decît Tecla. Uite, pe dumneaei!

Olga se roşi pînă-n vîrful urechilor, dar izbucni totuşi în rîs ca să-şi ascundă încurcătura. Grigore o privi lung şi răspunse:

— Evident, evident... Cine ar fi bănuit că din ştrengăriţa de acum cinci ani are să iasă o domnişoară aşa de nostimă?... Regrete zadarnice, dragă Victore!

— Nu te grăbi cu regretele, onorate domn! protestă Olga revenindu-şi. întîi ar trebui să te întrebi dacă te-aş fi luat eu!... Şi pentru că m-aţi pus în joc, ei bine, să vă spun: bărbatul meu va trebui să fie un tip vesel, elegant şi mai presus de toate dansator perfect!... Iată!... Nu un ursuz ca d-ta!

— Bravo! strigă Victor. Bine că te-ai demascat, domnişoară! Va să zică un dansator doreşti?... Poate să-ţi procurăm unul de la operetă, ce zici?

Grigore o privea stăruitor, ca şi cînd gluma i-ar fi răscolit în suflet crîmpeie de visuri ce s-au înăbuşit înainte de-a se contura în forme. Olga i se părea complectarea Teclei. Avea toate calităţile ei, dar colorate mai viu şi, în ochii ei, subt scînteierile şăgalnice, parcă palpita o umbră sentimentală. Clătină din cap, să-şi alunge închipuirile, şi rosti domol:

— Prea tîrziu...

?

— Domnu Titu... Ghici ce surpriză am să-ţi fac? zise d-na Alexandrescu misterios, oprindu-l în antreu. Nu ghiceşti?... Atunci poftim încoace!

Titu Herdelea tocmai se despărţise de Grigore Iuga, după masa de la Predeleanu. Era, fireşte, în costumul cel bun, pimpant şi elegant ca un mire. D-na Alexandrescu îl introduse în camera ei unde aştepta o doamnă micuţă, foarte blondă şi mirată, drăgălaşă şi simpatică.

— Uite! făcu d-na Alexandrescu arătînd-o triumfătoare.

Tînărul îi sărută mîna ceremonios, zicînd:

— Sînt fermecat, doamnă Mimi!

— Cum ai cunoscut-o aşa dintr-odată? se minună d-na Alexandrescu.

— După frumuseţe şi încă după ceva! răspunse Titu.

Mimi rîse. Era măgulită de galanteria tînărului. Gînguri:

— Mi-a spus mama că eşti poet. M-am convins acuma şi eu.

îi ceru insistent, secondată de maică-sa, să explice şi restul. Tînărul Herdelea mărturisi că, scotocind prin lăzile din antreu, a dat peste un roman pe care nu-l cunoştea şi a vrut să-l citească. Doamna Alexandrescu îi permisese să examineze biblioteca ginerelui ei, numai să aşeze toate la loc, cum au fost. Pe cîteva file din carte a găsit o întrebare, scrisă cu creionul: „Puişorule drag, mă iubeşti?" A înţeles că Mimi trebuie să fi făcut întrebarea viitorului ei soţ. După scris şi după întrebare el a încercat să şi-o închipuiască şi a văzut-o în închipuire aşa cum este. Ba, fiindcă în carte n-a găsit nici un răspuns la întrebarea ceea gingaşă;

şi-a luat voie să răspundă el: „Te iubesc mult, puişo» rule drag!"

— O, o, adevărat? făcu Mimi cu o surpriză plăcută. Vezi, eu nici nu-mi mai aduc aminte!

— Ascultă, domnu Titu — interveni d-na Alexandrescu. Să nu te apuci să faci curte lui Mimi că ginere-meu e gelos foc şi ar fi în stare cine ştie ce să...

— Fugi, mămică, nu mai ponegri aşa pe Vasile, să crează domnul că bărbatul meu e un bădăran!

Titu se apără că nu şi-ar permite să crează nimic, adăogînd că soţul unei doamne atît de încîntătoare n-ar fi de mirare să facă şi crimă pentru ea. Află apoi că doctorul a fost mutat la Bucureşti într-un post foarte bun, la primărie, că au venit să se intereseze de locuinţă fiindcă peste vreo două săptămîni el trebuie să se prezinte la slujbă şi că ea va mai rămîne aici cîteva zile pînă va găsi o casă potrivită...

— Ţi-am spus eu, domnu Titu, că e un băiat foarte distins — zise d-na Alexandrescu. Dacă n-ar fi aşa de sălbatic... Adineaori a adus-o pe Mimi pînă aci, a intrat doar să zică bonjur şi a şters-o. Ştii d-ta de ce. I-am spus — adaogă către fiică-sa — ce-mi face din cauza bietului Jenică...

Mimi schimbă vorba. Titu îi veni în ajutor oferindu-se să o însoţească, dacă are nevoie, în căutarea casei şi regretînd că tocmai acuma, zilele astea, trebuie să plece şi el la moşia unui prieten...

Pe cînd altădată nu ştia cum să fugă mai repede, acuma de-abia se dădu dus. Mimi i se păru interesanta şi ispititoare.

„Mă ţin de prostii în loc să-mi văz de necazurile mele!" îşi zise după ce se retrase în odăiţa lui. „E drăguţă, nici vorbă, dar acuma nu e momentul să-mi pierd vremea cu aventuri d-astea."

Nu putea şti cînd va pleca cu Iuga. El i-a spus: două, trei zile. Deci trebuie să fie gata în orice clipă, în cameră era frig şi întunerec. Se făcuse ceasurile şase. întîi să se schimbe, să nu-şi strice degeaba hainele cele bune. Mare lucru e să ai o haină cum se cade. Parcă altfel te simţi. Mai stăpîn pe tine şi pe alţii. Ce noroc că s-a întîmplat să fie tocmai gătit cînd a cunoscut pe fata gazdei. Tot Mimi îi umbla prin cap. Destul! îşi aduse aminte că pingeaua de la gheata de purtare din dreapta s-a descusut puţin. Tot n-are nici o treabă şi e frig. Ia să meargă la cismar cu ea înainte de a se strica mai rău...

Trecu, în capul gol, la Mendelson, în fundul curţii. Din antreu a mai auzit ciripitul d-nei Mimi: încă nu plecase. Cunoştea pe cismar, dealtfel ca pe toţi chiriaşii ceilalţi care, fiind toţi săraci, alcătuiau un fel de familie mare, cam certăreaţă şi zgomotoasă. Mendelson ocupa două cămăruţe, amîndouă spre curte. Una avea fereastră; cealaltă uşă de intrare. Atelierul era în colţ, după uşă. Aici ciocănea şi cosea şi bombănea toată ziua, ghemuit pe scăunelul cu trei picioare, bătrînul Mendelson, sfădindu-se cu muierea ori dăscălindu-şi ucenicul, dacă n-avea alături vreun muşteriu cu care să tăifăsuiască. Deşi împlinise cincizeci de ani, nici un fir alb nu i se ivise încă în părul negru stufos, veşnic încîlcit ca şi barba. Se fălea că a învăţat meseria la Rapaport şi rîvnea din tot sufletul să-i pice o comandă de încălţăminte noi, dar era mulţumit şi cu reparaţii, numai să fie şi să iasă un ban. Titu îl nimeri bocănind de zor la un pantof de damă.

— Numai două secunde să ai răbdare, domnule Herdelea — zise cismarul fără să se oprească din lucru. Doar să isprăvesc tocul d-nei Tănăsescu că se duce diseară la teatru şi, uite, aşteaptă domnul Tănăsescu... Poftim, stai jos un minut... Mişule, unde eşti? Dă un scaun d-lui Herdelea!

Titu dădu mîna cu Mişu şi cu Tănăsescu. Aşezîndu-se mai văzu un militar, pe care însă nu-l cunoştea, în colţul cel mai întunecos al cămăruţei.

După o mică pauză, refăcîndu-se parcă atmosfera, Tănăsescu vorbi cu glasu-i bătrînesc:

— Dacă-i pe dreptate, domnule Mişu, apoi s-o începem de la început, că aşa se cuvine. Fă-i d-ta dreptate ţăranului, nu zic, dar mai întîi nu lăsa de batjocură pe cei cari au slujit statul o viaţă întreagă şi nu l-au furat şi nici învîrteli n-au făcut şi au ajuns la bătrîneţe ca vai de păcatele lor!

Tănăsescu era ieşit numai de un an la pensie şi avea o nevastă cu douăzeci şi cinci de ani mai tînără ca dînsul. Cum Mişu nu spuse nici da, nici ba, continuă aproape mînios:

— Să nu mă sileşti d-ta pe mine, care ţi-am muncit pînă m-ai stors ca pe o lămîie, să mă înjosesc la bătrîneţe, că nu şade frumos şi nu-i drept!

Mendelson, socialist înfocat, fost de cîteva ori arestat şi bătut prin beciurile poliţiei, răspunse fără să ridice ochii de la lucru:

— Dreptatea nu costă nimic şi de aceea n-are circulaţie în comerţ!

Mişu însă strigă deodată cu imputare:

— Domnule Tănăsescu, dacă d-ta te plîngi şi suferi de nedreptate, atunci gîndeşte-te ce trebuie să fie la ţară unde nu pătrunde nici o rază de nădejde!

Pensionarul se supără de-a binelea.

•— Ba să mă mai slăbeşti d-ta cu ţopîrlanii d-tale, înţelegi? Că ţăranul are şi de mîncare, şi de îmbrăcat, şi de odihnă, slavă Domnului! Nu ne tot luaţi pe noi cu ţăranii, că noi ştim prea bine ce-i la ţară! Mai aveţi

grijă şi de cei orăşeni, că noi ducem greul şi suferim şi ne chinuim, numai Dumnezeu ne ştie!

Regreta că a fost cinstit în slujbă şi n-a strîns avere, ca alţii, să nu-i mai pese de nimeni şi de nimic în lume. Şi o ţinu aşa pînă ce Mendelson îi întinse pantoful reparat şi lustruit ca oglinda.

— Cu moşul nu-i chip să discuţi obiectiv, că el din chestia pensiei lui nu iese — observă Mişu ironic după plecarea lui Tănăsescu. Dealtfel funcţionarii şi pensionarii sunt stîlpii burgheziei noastre. De aceea îşi închid puie că statul numai de ei trebuie să aibă grije şi că lor li se cuvine tot... D-tale îţi plac stările astea, domnule Herdelea?

Titu se simţea fericit şi n-avea chef de controverse. Răspunse totuşi ca să zică şi el ceva:

— Eu nu cunosc îndeajuns stările de aici şi nu le pot judeca, dar ştiu că nedreptatea e oretutindeni şi sub diferite forme. Dincolo într-un fel, aici altfel...

— Dar în alte părţi oamenii se luptă împotriva ei, se agită, ţipă, pe cînd noi o privim ca o stare normală! Asta e buba cea mare!

— Uneori şi lupta e inutilă! murmură Herdelea, convins.

—• Iacă, asta e mai rea ca toate, domnule! Resemnarea asta! strigă Mişu. Credeam că d-voastră, cei de dincolo, sînteţi mai dîrzi pentru triumful dreptăţii!

Lampa de petrol ce atîrna din tavan peste mescioara încărcată cu cuie de lemn şi calapoade şi scule, lăsa restul odăiţei într-o obscuritate în care şi oamenii păreau siluete de umbre. Mişu, subţirel şi slăbuţ, în picioare, gesticula violent*ca şi cînd s-ar fi luptat cu întunerecul. Titu mai stătuse de vorbă şi cu tînărul şi cu bătrînul, îi socotea revoltaţi din pricina mizeriei, îi înţelegea şi aproba, deşi el, fire discretă, nu-şi cheltuia

durerile în cuvinte aspre, ci îşi tortura cu ele numai sufletul lui. Apoi ştia de la Gavrilaş că Mendelson e deocheat la poliţia de siguranţă şi nu voia să facă cor cu dînşii şi să aibă poate cine ştie ce încurcături.

— Mişule, astîmpără-te că eşti militar şi ai să dai de dracu! zise deodată bătrînul, speriat parcă de zelul fiului său.

— Da ce, pentru că-s militar n-am dreptul să-mi spun o părere cinstită ? Lasă că peste zece zile am scăpat de armată, dar şi pînă atunci, ce, am să mă jenez de dumnealui? Ce, dumnealui nu e proletar ca şi noi?

— Ba ce mai proletar, domnule Mişu! făcu Titu şi mai în glumă, şi mai în serios. Atît de proletar că deor camdată tai frunze cîinilor cu speranţa că voi găsi cîndva de lucru!

După o tăcere tulbure, Mişu urmă cu un glas mai potolit:

— Măcar dreptul de-a ne tîngui între noi să ni-l păstrăm, că altfel... Ce zici, frate Petre?

întrebarea o puse militarului care, în colţul cel mai întunecos, pe marginea patului de scînduri, şedea cu şapca pe genunchi, mut, neclintit, parc-ar fi fost de piatră. Surprins de întrebare făcu un început de mişcare să se scoale în picioare îşi luă seama şi se înţepeni mai tare pe loc. Răspunse gros, straniu, ca din altă lume:

— De...

Titu Herdelea întoarse capul spre el, uimit. în întunerec desluşi o faţă osoasă, negricioasă, din care scăpăsrau doi ochi aprinşi. Mîinile mari, noduroase sprijineau capela pe genunchi, împreunate într-o crispare stîngace, înfricoşate parcă să n-o turtească.

— Dînsul mi-e camarad — explică Mişu. Am început miliţia în aceeaşi baterie şi am rămas prieteni. E băiat

foarte de treabă. A ajuns căprar, uite tresa! Caporal Petre Petre! ll ştie tot regimentul.

— Petre Petre — repetă Titu, adăogînd în sine: Ce nume! Socoti că trebuie să-i adreseze un cuvînt, să nu-şi închipuie că se ţine mîndru. Zise: Mi se pare că nu eşti bucureştean?

•— Nu, nu! făcu repede şi apăsat căprarul ca şi cînd ar fi vrut să se apere de o ruşine. Sînt de la ţară, judeţul Argeş.

— Aşa, da!... Fireşte! Mi-am închipuit.

Necunoscînd încă bine geografia ţării, Titu căută să-şi rememoreze harta, să vază unde vine judeţul Argeş. Adaogă ezitînd:

— De pe lîngă Piteşti ?

— Aproape de Piteşti •— aprobă căprarul, înviorat. Comuna Amara. Pleci cu trenul de aici şi mergi la Costeşti, la Costeşti schimbi, iei pe cel de Roşiori şi apoi cobori în gara Burdea, iar de acolo numaidecît eşti la Amara.

Herdelea îşi amintea că şi Grigore Iuga a vorbit de Amara. Te pomeneşti că Petre Petre o fi chiar de pe moşiile Iuga. îi stătu pe limbă să întrebe pe artilerist dacă a auzit de un boier Grigore Iuga. îi fu ruşine de Mendelson care ar putea crede că vrea să se laude cu cunoştinţe boiereşti.

— îţi pare bine că scapi de oaste? întrebă apoi într-o doară.

-— Rău nu mi-a fost nici la reghiment, n-am ce mă plînge •— zise Petre Petre domol şi grav. Dar de, tot mai bine-i acasă că, vedeţi d-voastră, omul de la ţară...

Se încurcă şi tăcu.

— Desigur — continuă Titu ca să-1 scape din încurcătură. Tot omul trage la căsuţa lui, la pămîntul lui... Ceva avere ai, pămînt?

— Ba pămînt nu prea avem şi tare ne-ar trebui! răspunse căprarul cu lăcomie. Pe aici se tot aude că poate s-or îndura boierii şi...

— Auzi, domnule Herdelea? strigă Mişu batjocoritor, îţi place? La boieri e nădejdea lor! Să se îndure boierii!

Petre Petre se uită mirat, neînţelegînd de ce batjocoreşte Mişu. Şi zise liniştit, simplu:

— D-apoi de la cine să tragem nădejdea dacă nu de la boieri?... De la cine n-are? Cine n-are uşor dă, că nu pierde nimic...

— Atunci o să mai aşteptaţi mult şi bine! făcu Mişu cu dispreţ.

— Om aştepta, ce să facem! mormăi Petre Petre, coborînd ochii spre genunchi, la şapca pe care o motor tolise cumplit.

Plecînd, Titu dădu mîna pe rînd cu toţi. Mîna lui Petre era grea şi aspră şi reavănă ca pămîntul.

Capitolul II

PĂMÎNTURILE

în gara Burdea, posomorită şi singuratică în mijlocul cîmpiei, pe linia Costeşti-Roşiori, aştepta brişcă gal= benă, cunoscută, de la Amara. Cînd opri trenul, un băieţandru se repezi la vagonul în uşa căruia se arătase Grigore Iuga, strînse bagajele şi le duse la trăsură. Vizitiul Ichim, bătrîn şi sfătos, ţinea strîns din hăţuri pe cei doi telegari neastîmpăraţi, care-şi rodeau zăbalele şi scormoneau cu copitele pietrişul.

— Bine-aţi venit, conaşule!

— Bine v-am găsit, Ichime! răspunse Grigore suindu-se lîngă tînărul Herdelea. Toate bune pe aici?

— Toate, conaşule, şi sănătate!

— Ei, dă-le drumul!

Un ţîţîit energic şi caii porniră atît de brusc că băieţandrul de lîngă vizitiu se îndoi de spate. Din dosul gării brişcă, după cîţiva paşi, coti pe drumul nepietruit care taie cîmpia curmeziş pînă la Curteanca. Drept înainte, în zarea plumburie, satul se zugrăvea ca un muşuroi uriaş crescut cu bălării. Pe de lături, de jur împrejur, miriştea arămie se întindea nesfîrşită, tăcută

şi netedă. Numai ici-colo poposeau cîrduri de ciorij punctînd cu pistrui negri obrazul pămîntului. Cerul? căptuşit cu nori tomnatici, apăsa greu şi parcă-şi afunda marginile în orizont. Rari copaci, aliniaţi perpendicular, însemnau şoseaua judeţeană ce leagă Costeştii cu Roşiorii.

Cînd intrară în satul Curteanca, Grigore zise deor dată lui Titu:

— Aici e reşedinţa lui Popescu-Ciocoiul! De la gară venim tot pe moşia lui. Pînă acum cîţiva ani a ţinut-o în arendă. Vezi ce bine a ştiut să lucreze dacă a reuşit să scoată pe stăpînul său din casă şi să se instaleze dînsul. Dar poate că proprietarul şi-a meritat soarta. Nu l-am pomenit niciodată pe la moşie...

Satul era numai cîteva bordeie în mijlocul cărora se înălţa conacul, o clădire informă cu un turn pătrat, vopsită toată în culoarea sîngelui şi înconjurată cu magazii diverse. Drumul spre Amara încrucişa şoseaua judeţeană în Curteanca, trecea pe lîngă conac spre margi? nea Văii Teleormanului. Malul cobora pieziş ca o stîncă, vreo cincizeci de metri, pînă jos. Valea însăşi-, largă mai bine de un kilometru, netedă ca-n palmă, cu pămîntul cel mai roditor, părea o nesfîrşită pan- glică vrîstată cu grădini de zarzavat. Gîrlă însă nu se vedea nicăiri.

— Opreşte, Ichime! strigă Iuga înainte de-a începe coborîşul. Şi adaogă către Titu, puţin înduioşat şi mişcat: Vreau să-ţi arăt pămînturile noastre, şi care au fost şi care au mai rămas. De aici se văd mai toate ca pe o hartă...

Dincolo de Valea Teleormanului, ce se afla acum la picioarele lor, pămîntul se încovoia prelung şi lin ca o spinare uriaşă.

— Rîul Teleorman e linia de hotar din partea asta! rosti Grigore ridicîndu-se în trăsură şi indicînd cu mîna şerpuirea uşoară a văii. De la satul Ioneşti, care se vede colo, departe, în stînga, şi pînă jos de tot, în dreapta-; unde se varsă într-însul Valea Cîinelui care ne hotărniceşte de partea cealaltă. Limba de pămînt între aceste două gîrle a fost odinioară domeniul Iuga. Azi nici jumătate nu mai e al nostru. Dealtfel limba era destul de respectabilă, peste douăzeci de mii de pogoane. Vezi un sat dincolo de gîrlă, drept înainte, chiar pe drumul nostru?... E Babaroaga. Dincolo de Babaroaga mai e un sat, Gliganu-Nou... se zăreşte luciul de tinichea nouă a turnului bisericii, colo, puţin mai sus, în grămădirea de copaci... Aşa! Partea din stînga drumului a fost cea dintîi înstrăinată din pămînturile familiei. Un străbunic a înzestrat cu ea o fată. Acuma îi zice moşia Vlăduţa fiindcă conacul se află în satul Vlăduţa. Proprietarul e azi unul Stănoiu care nici nu stă în ţară: nu ştiu ce face prin Italia, se pare c-ar fi în diplomaţie. Moşia o ţine în arendă un colonel pensionar, Ştefănescu, om foarte de treabă, cu trei fete de măritat pe care nu le poate urni cu nici un chip deşi sînt drăguţe şi au cîte ceva zestre... Tot restul a fost un singur trup pînă la moartea bunicului cînd s-a împărţit între tata şi un frate al său, Teofil, care apoi şi-a vîndut treptat toată partea lui. Odinioară, va să zică nu tocmai aşa demult, tot pămîntul acesta se numea simplu, moşia Amara ori moşia Iuga. Acuma moşia Amara e numai vîrful limbii, partea din jos — am să ţi-o arăt pe urmă mai de aproape. în dreapta satului Babaroaga e moşia nevestei mele, două mii cinci sute de pogoane, şi ţine pînă la drumul ce se vede mai de vale între Găujani şi Bîrlogu. Dincolo de proprietatea Nadinei, spre Valea Cîinelui şi în jos pînă la satul Lespezi, e moşia Lespezi a cumnatului meu Gogu Ionescu, omul d-tale. Amîndouă sînt arendate aceluiaşi grec, un anume Platamonu, încă de pe cînd le îngrijea tatăl lor. Un arendaş harnic şi priceput, bun platnic. Se îmbogăţeşte văzînd cu ochii. Cu toate astea, sau poate din pricina asta nu prea se bucură de simpatii. Drept este că nici lui nu-i prea pasă de simpatii şi îşi vede de treburile lui... Aşa! Pe urmă vine moşia Vaideei, de la Lespezi înainte, între Amara şi Valea Cîinelui. Vreo două mii de pogoane. E proprietatea unei bănci din Bucureşti, dar o exploatează în arendă de mai mulţi ani un moldovean cumsecade, Cosma Buruiană, pripăşit prin părţile astea el ştie cum. Aleargă, asudă, horobăieşte grozav şi fără folos, căci la plata fiecărui cîştiu dă din colţ în colţ. Tata ţine mult la el şi-l laudă, desigur pentru că e păgubaş... Ce mai rămîne între cele două gîrle e al nostru. Adică afară de un colţ de vreo patru sute de pogoane împrejurul satului Izvoru, chiar la confluenţa apelor, care ţine de domeniul Ghica. Fiindcă s-a ciopîrţit aşa, acuma ne-am apucat şi noi să ciopîrţim măcar cu numele ceea ce mai avem: moşia Ruginoasa, moşia Amara, moşia Bîrlogu, fiecare după satul lîngă care se află. Am să te lămuresc mai bine cînd vom ajunge la Lespezi că e tocmai pe spinare şi se vede pînă la Izvoru, ba uneori şi pînă în judeţul Teleorman, care începe numai la cîţiva kilo= metri din jos de Izvoru. Aidem, Ichime! O luăm peste Gliganu şi oprim niţel la Lespezi, sus!

înainte de a porni caii, Grigore mai strigă:

— Stai! Stai! încă un minut!... Să profit de ocazie şi să-ţi prezint pe vecinii din partea asta. Poate să-i întîlneşti cît vei sta la noi şi baremi să ştii de unde să-i iei!... Pe colonelul Ştefănescu ţi l-am spus. Trecem deci la dreapta. La Găujani nu e nimeni. în satul

următor, la Humele, are o moşie mică, foarte bine îngrijită şi un conac, ca o bonboană, generalul Dadarlat din Piteşti. Mai încolo, alături de şosea, pe dîmbul cela, se vede bine cătunul cu conacul, e moşia Goia, tot aşa numai de cîteva sute de pogoane, a lui Ioniţă Rotompan, prieten bun cu tata, boier sadea, legat de pămînt şi muncitor; are o fată măritată cu un magistrat la Roşiori. La Orodelu, mai de vale, în dreptul Izvorului, dincoace de gîrlă, e proprietatea Perticari; cu un castel şi un parc care merită să fie văzute. Poate să şi mergem odată, să le vezi şi dumneata, dacă vom avea răgaz. Fireşte, moşia e arendată, castelul şi parcul însă sînt rezervate pentru proprietarii care vin destul de des să petreacă aici. Domeniul familiei Matei Ghica se întinde de la Izvoru pînă în judeţul Teleorman şi e exploatat în regie de un administrator care în patru ani şi-a chivernisit o moşioară proprie la marginea Bucureştilor, oferind totuşi proprietarilor numai deficite peste deficite. Şi la Izvoru e un conac simpatic şi confortabil, iar boierii stau aici de cum se desprimăvărează pînă toamna tîrziu. Noi însă nu sîntem în relaţii cu dînşii, nu ştiu de ce, aşa am apucat... Gata, am isprăvit!... Dă-i drumul, Ichime!

Grigore se simţea la largul lui, vorbea şi explica cu mare volubilitate şi cu o plăcere care-i îndulcea glasul. Titu Herdelea privea, asculta, tăcea.

Brişcă porni în trapul reţinut al cailor pe drumul ce cobora într-o serpentină severă pe malul escarpat ca o faleză.

— Aşa-s gîrlele noastre pe aici •— se grăbi Iuga; observînd nedumerirea tovarăşului său din pricină că nu descoperea nicăiri urmele rîului. Mai tot anul le treci cu piciorul, sau chiar seacă de tot, dar şi cînd se înfurie cîteodată, cam primăvara, apoi se umflă din mal în mal, parc-ar fi Dunărea. Furii d-astea grave totuşi se întîmplă rar. De aceea, cum vezi, nici măcar de o punte n-avem nevoie. Sus, la Ioneşti, pe şoseaua judeţeană, s-a făcut un pod pentru orice eventualitate, dar s-a rupt acum cîţiva ani, nu l-a mai dres nimeni şi lumea trece tot pe de lături ca şi aici. Valea Cîinelui însă, cu toate că e mai mică, e mai mînioasă, face mai multe stricăciuni aproape în fiece an şi nici nu seacă niciodată!

Trecură valea. Drumul continua drept ca o aţă şi în puţine minute intrară în Babaroaga, un sat amărîtj două uliţe încrucişate, nişte căscioare murdare, prin ogrăzi mulţi copii şi orătănii, ici-colo vreun ţăran pipernicit, iar pe un dîmbuleţ, mai afară, o bisericuţă de lemn ca o jucărie stricată. Titu Herdelea deschise gura să întrebe ceva, dar Iuga i-o luă înainte:

— Aici odinioară au fost numai colibe pentru argaţii de pe domeniu. Satul s-a înfiripat fără voia nimănui; de aceea e cum e...

După ce ieşiră din Babaroaga, urmă:

— Ai observat încrucişarea uliţelor în mijlocul satului? în stînga era drumul spre Ioneşti şi mai departe spre Costeşti, iar în dreapta, traversînd moşia Nadinei, spre satul Bîrlogu, al nostru, afară de o harabaie de casă, într-o margine, pe care ţăranii au botezat-o conac deşi serveşte numai ca magazie, fiindcă arendaşul şade în Gliganu, iar nevastă-mea, înainte de a se mărita, cînd a venit pe aici, de două sau trei ori, a tras la conacul din Lespezi, al fratelui ei, în orice caz mai prezentabil...

Vreun sfert de ceas, în trapul cailor, brişcă merse printre moşiile Vlăduţa, la stînga, şi Babaroaga, la dreapta. Priveliştea era monotonă. Aceeaşi cîmpie, pleşuvă, pustie, cu pămîntul răscolit de brazde printre

caxe firicelele de grîu de toamnă, abia răsărite, păreau nişte plăpînzi fulgi verzui pe un trup înfrigurat.

— Uite, aici şade Platamonu, arendaşul moşiilor Nadinei şi a lui Gogu — zise iar Grigore cînd fură în satul Gliganu, arătînd la stînga o curte mare, împrejs muită cu uluci, în mijlocul căreia, ascunse de coroanele veştede ale copacilor, se întrezăreau clădiri albe cu coperişuri de ţiglă.

Pe poarta deschisă larg tocmai atunci ieşea un bărbat cu faţa prăjită de soare, uscat, vioi şi energies cu o pălărie veche, într-o haină scurtă de piele, cisme cu turecii moi şi înalţi. Cînd auzi clopoţeii şi văzu brişcă de la Amara, se opri pe podeţul dinaintea porţii şi salută ceremonios şi respectuos:

— Să trăieşti, coane Grigoriţă!... Bine te-ai întors şi cu noroc!

Iuga răspunse rece, ridicînd pălăria.

— Arendaşul? şopti Titu cu ochii la omul de pe podeţ.

Grigore dădu din cap, iar cînd se mai depărtară pu* ţin, murmură:

— Nici mie nu mi-e simpatic, cu toate că nu mi-a făcut nimic.

Apoi cu glasul de mai înainte:

— Uite, acuma sosim la altă răscruce, aproape de capul satului. Dacă mergi drept înainte dai pe moşia cumnatului Gogu Ionescu, iar mai încolo, trecînd peste Valea Cîinelui, ajungi îndată la Gliganu de Sus şi ceva mai departe în satul Rociu, care se află pe şoseaua Piteşti-Fierbinţi, şi unde are o moşie frumoasă actualul nostru prefect, Boerescu. Drumul din stînga vine de la Şerbăneşti, adică satul pînă unde se întinde moşia lui Gogu. Noi însă acuma cotim la dreapta, spre Lespezi şi Amara. Proprietatea Nadinei ţine pînă în şoseaua pe

care am apucat, iar la stîngă continuă pămînturile lui Gogu...

Cam pe la mijlocul drumului, între Gliganu şi Lespezi, vizitiul opri cum i se poruncise. De aci cîmpia cobora lin pînă la împreunarea celor două văi. Vederea era mai largă, parcă s-ar mai fi curăţat aerul. Jos, spre miazăzi, se deschisese o fîşie de cer albastru.

— Ei, acuma să-ţi mai arăt şi restul! zise Grigore. Iată, se zăreşte în stînga Valea Cîinelui! Colo, în dreptul satului Lespezi, ăsta din faţa noastră, sfîrşeşte moşia lui Gogu şi începe Vaideei. Dincolo de Lespezi se vede cum continuă şoseaua pe care vom ajunge în curînd la Amara, satul celălalt, mai mare şi mai arătos. Linia şoselei prelungită pînă în Valea Cîinelui însemnează marginea moşiei Vaideei. Tot ce se află la dreapta liniei ţine de noi pînă în cealaltă vale a Teleormanului, peste care am trecut... Acuma tot la dreapta, dar aici, aproape, cătunul cela cît un cuib, e Bîrlogu. Pînă acolo, adică pînă la drumul dintre Lespezi şi Bîrlogu, merge moşia Nadinei şi apoi continuă pînă la Teleorman. Cum vezi, aproape am ocolit întreg domeniul nevestei mele... între Bîrlogu şi Amara, mult mai de vale, se vede încă un sat — Ruginoasa, chiar în centrul proprietăţii noastre. Acolo avem acuma acareturile de căpetenie şi uneltele mai bune. La orizont se zăreşte şi de aci satul Izvoru. Pata roşie e coperişul castelului Ghiculeştilor. Pădurea aceea, la stîngă Izvorului, e a noastră. Sunt vreo trei sute de pogoane. Atîta s-a mai salvat. Cu un secol în urmă, Amara se afla la marginea pădurii care cuprindea toate locurile astea... Uite, în stîngă, pe Valea Cîinelui, se vede şi satul Vaideei! De acolo drumul care albeşte ca o panglică merge la Mozăceni. Mai încoace, dar peste gîrlă, se vede foarte bine satul Cantacuzu. Moşie de peste trei mii de po-

goane, se zice c-ar fi fost cîndva a Cantacuzineştilor, dar azi e a unui căpitan de la Piteşti, Lache Grădi? naru... Dealtfel pe aici, ori încotro te întorci, numai moşii boiereşti ai să vezi. Colo e Buta, mai încolo Negraşi, pe urmă Zidurile, pe urmă Dumbrăveni...

în Lespezi îi mai arătă conacul lui Gogu, destul de întreţinut, fiindcă el mai vine din cînd în cînd, adus de nevastă-sa, căreia îi place viaţa la ţară, măcar ca o variaţie după petrecerile Capitalei.

Apoi ajunseră la Amara. Satul, mai mare, era copleşit de aceeaşi sărăcie, cu aceleaşi căsuţe coperite cu paie, aceleaşi ogrăzi pline de bălării. Grigore însă atrase atenţia lui Herdelea, cu o mîndrie nedisimulată, asupra bisericii de piatră cu turnul poleit, ridicată de bunicul său, şi asupra şcoalei noi, clădită de tatăl său; iar într-o ulicioară, pe stîngă, îi arătă şi conacul moşiei Vaideei, în care locuia arendaşul Cosma Buruiană şi care fusese casă de argaţi înainte de a se fărimiţi domeniul.

— Stai, Ichime, să ne dăm noi jos, să vază boierul mai bine ce-avem pe-aici! strigă deodată Grigore; sărind din brişcă urmat de Titu. Voi luaţi-o înainte!

Pe dreapta începea gardul de uluci pe subzidire de cărămidă, cu stîlpi pătraţi din loc în loc. Era conacul Iuga. în dosul împrejmuirii un şir de plopi bătrîni străjuiau ca un front de ostaşi de gardă. Printr-o poartă deschisă se vedea ograda cu clădirile pentru logofeţij argaţi şi alţi slujitori, cu grajduri, coteţe, hambare... Mai încolo, după vreo sută de paşi, venea intrarea principală la casele boiereşti. Poarta era înaltă şi largă, cu trei arcade de zid unite deasupra într-o cuşcă de porumbei.

Intrînd cu Titu, Grigore îi spuse cu o undă de tristeţe:

— Acuma ai să vezi ce-a fost în stare să facă iubirea!

în perspectiva aleei de brazi tineri castelul nou apărea ca un surîs de femeie frumoasă. Herdelea ştia că tînărul Iuga l-a clădit de dragul Nadinei. Alb, cu o vastă verandă primitoare, cu ferestre luminoase, cu patru turnuleţe ca nişte suliţe de apărare, era înveşmîntat jur împrejur cu iederă ce-şi întindea pe alocuri verdeaţa pînă la geamurile etajului de sus. Aleea se lărgea şi, în faţa casei, cuprindea un rond mare în forma unei inimi veşnic aprinsă cu flori roşii.

— Fantezia cu inima înflorită trebuie să mi-o treci cu vederea — făcu gazda zîmbind cînd văzu că Titu examinează atent rondul. A fost a unui biet îndrăgostit şi gusturile îndrăgostiţilor sunt cum sînt. Dacă am păstrat-o şi o cultiv mereu, este numai pentru că vreau să mă conving pe mine însumi că n-am renunţat la iubire.

Rîse sec şi, după o pauză, continuă cu alt glas:

— Ca să te familiarizezi deplin, îţi propun să facem un ocol, să vezi tot. Nu te superi că te-am plictisit cu atîtea explicaţii? A fost prima şi ultima, oară.

Conacul cel nou era aşezat în mijlocul unui parc îngrijit meticulos de Grigore însuşi. El a adus brazii cărora dealtfel nu le mergea prea bine în regiunea aceasta de şes. Potecile cu prundiş mărunt şerpuiau printre chioşcuri şi ronduri de flori, printre grupuri de copaci speciali şi peluze tunse în fiece săptămînă. Gardul viu care înconjura parcul era dublat de un grilaj de sîrmă înspre ograda cealaltă ca să nu pătrundă galiţele de acolo. Numai porumbeii zburătăceau pe alee şi prin faţa castelului, mai cu sfială însă ca în curtea de dincolo, unde se simţeau în largul lor printre orăteniile fără număr.

Ocoliră prin dreapta. în spatele castelului, la vreo sută de paşi, se afla vechiul conac, vast, scund, bătrîn, înfipt parcă pe jumătate în pămînt, cu un cerdac sprijinit pe stîlpi care împodobea faţada ca un portic primitiv. Bătrînul Iuga continua a-şi păstra locuinţa în care s-a născut şi, cum el şedea aproape permanent la ţară, casa veche părea mai vie decît cea nouă.

—• Asta e împărăţia noastră! zise Grigore cînd ajunseră iarăşi în faţa castelului unde aştepta ajutorul vizitiului în semn că a descărcat tot ce fusese în brişcă.

Pe Titu Herdelea îl rodea de mult o întrebare pe care totuşi parcă nu îndrăznea s-o rostească. Acum-, ca şi cînd ar fi fost pe punctul să se despartă pentru totdeauna de lămuririle lui Grigore, întrebarea îl durea. O puse subit, cu o privire arzătoare:

— Mi-ai arătat atîtea moşii boiereşti, moşii peste moşii, mari şi frumoase. Dar pămînturile oamenilor unde sunt ?

Grigore Iuga tresări. Nu aşteptase acuma întrebarea, deşi, pe cînd îi explica, pe drum, în cîteva rînduri, i-a fulgerat şi lui prin minte şi chiar s-a mirat că Titu nu i-o pune. îşi reveni repede şi răspunse:

— Apoi vezi, pămînturile oamenilor, asta e chestia ţărănească!... Pămînturile! Nu prea sunt şi unde au fost s-au cam spulberat... Dar asta-i altă poveste!

Titu Herdelea nu înţelese şi totuşi nu mai stărui. Simţea că a răscolit o rană.

— Bine-ai venit, tinere, şi să te simţi la noi ca acasă! zise Miron Iuga întrerupînd prezentarea ce o începuse Grigore şi înăbuşind răspunsul emfatic pe care Titu şi-l pregătise încă din tren.

într-un halat de casă lung ca un caftan, bătrînul Iuga strînse bărbăteşte mîna tînărului Herdelea. îl privi o clipă drept în ochi, parc-ar fi vrut să-l cîntărească definitiv dintr-odată. Avea nişte ochi negri atît de pătrunzători că-ţi scormoneau sufletul şi-ţi citeau gîndurile. Era mai înalt şi mai chipeş ca Grigore, cu înfăţişarea voluntară a omului obişnuit să poruncească şi să fie ascultat. Mustaţa groasă românească, puţin căruntă, îi împodobea faţa, iar glasul metalic, energic şi totuşi cald te cucerea. Mîinile osoase, puternice, păreau în stare să ţină coarnele plugului, cu toate că erau fine şi mai ales degetele foarte delicate.

Indică mosafirului un scaun aproape de dînsul şi apoi se uită la fiul său, întrebător. Grigore ştia că bătrînul e nerăbdător să afle ce-a făcut la Bucureşti, îi povesti cum a umblat şi cum, graţie culantei except ţionale a lui Dumescu, s-a putut întoarce cu geanta mai plină decît a sperat.

— Va să zică tot Dumescu! murmură Miron Iuga mulţumit. Numai prietenii cei vechi sunt săritori la nevoie... Dar pe armean ai făcut bine că nu l-ai strîns de gît. Foarte bine!

Rămase un răstimp cu ochii la Grigore, pe urmă se întoarse iarăşi spre Titu pe care înfăţişarea şi primirea bătrînului îl cam zăpăcise. îl întrebă despre părinţi şi fraţi, apoi cum, cînd şi de ce a trecut Carpaţii... Auzind că face versuri şi vrea să scrie în gazete, Miron Iuga avu un gest dispreţuitor. îl observă şi Titu şi Grigore şi amîndoi se uluiră. Ca să-l îmblînzeascăj Herdelea începu să vorbească despre unguri, despre suferinţele şi persecuţia românilor şi alte asemenea lucruri de efect sigur. Bătrînul ascultă' atent şi la sfîrşit zise:

— Tocmai fiindcă poporul o duce greu cu stăpînirea; conducătorii lui nu trebuie să-l părăsească. Dragi îmi

sunt ardelenii cari vin încoace, nu zic, dar mai dragi mi-s cei cari stau pe loc, acolo, să înfrunte primejdiile, să atragă asupra lor fulgerile asupritorilor, ca astfel poporul să fie la adăpost. Mulţimea nu poate trăi fără conducători sau ajunge să vegeteze într-o viaţă animalică. Păstorul care-şi părăseşte turma e mai rău ca acela care o conduce greşit, căci turma singură se risipeşte, pe cînd cu păstori, buni sau răi, tot nu se pierde...

Grigore se simţi atît de jenat, mai ales că Titu Herdelea schimba feţe-feţe, încît întrerupse cu glas de protestare:

— Bine, tată, d-ta ai aerul că-l dojeneşti pentru că dorul de libertate l-a îndemnat să vie între noi, unde, în orice caz, are mai multe posibilităţi să-şi dezvolte talentul. Nu uita că neamul românesc, tocmai pentru că soarta l-a despărţit între atîtea dominaţii străine, trebuie să-şi păstreze vie cel puţin unitatea sufletească, iar unitatea aceasta numai cîntăreţii şi scriitorii o pot întreţinea!

— Foarte just! aprobă Miron. Dar dacă toţi cîntăreţii şi scriitorii, cum zici tu, se vor muta la Bucureşti; în ţara liberă, atunci poporul rămas dincolo ce va face? Unitatea e necesară, fireşte. Nu însă între cîntăreţi, ci pentru sufletele celor mulţi. Dimpotrivă, cîntăreţii vor cînta mai sincer acolo, simţind şi ei durerile; decît aici unde patriotismul a ajuns mai mult articol de paradă.

— Nu, nu, eşti profund greşit, tată! insistă Grigore din ce în ce mai aprins. Unitatea sufletească o face în primul rînd limba unitară. Apoi dacă scriitorii noştri se vor închide în provinciile lor, în mod fatal vom avea despărţiri tot mai pronunţate şi în grai, iar în cele din urmă nici nu ne vom mai înţelege frate cu frate!

Neclintit şi calm, bătrînul urmă:

— O mie sau două mii de ani, de cînd om fi existînd, prin vremuri poate mai aspre decît cele de acuma, văd că ne-am păstrat graiul cu toţii la fel, fie aici, fie în Transilvania, fie în Basarabia. Scrierile ce le-am avut, multe-puţine şi bune sau slăbuţe, au circulat şi peste graniţele care ne-au despărţit şi vor mai circula, fără îndoială. Şi scriitorii, fiecare la locul său, şi-au făcut datoria cum s-au priceput. Dezertarea însă eu n-o admit sub nici o formă şi pentru nici un motiv. Mîine sau cînd va veni ceasul să luăm Ardealul, eu am nevoie acolo de conducători fireşti, de oameni cari au ieşit din poporul de acolo şi cari să poată pune umărul la cîrmuirea ţării.

Discuţia se prelungea fără ca vreunul să cedeze din convingerea sa, în vreme ce tînărul Herdelea asculta cu un surîs fad şi umil, vrînd să aprobe în acelaşi timp pe amîndoi şi chiar dînd dreptate în sinea lui amîndurora, după fiecare replică. Spre fericirea lui fu anunţat arendaşul moşiei Vaideei pe care îl chemase Miron.

Cosma Buruiană avea treizeci şi cinci de ani, şapte copii şi o nevastă drăguţă care promitea să-i mai sporească numărul urmaşilor. A fost logofăt pe la diferite moşii prin Teleorman pînă ce în sfîrşit i-a ajutat Dumnezeu de a putut lua, acum patru ani, pe seama lui, proprietatea Vaideei de la Banca Agrară, cu o arendă modestă faţă de preţurile ce se plăteau în regiunea aceasta. Cu mulţi ani în urmă, pe cînd era la moşia Stâtescu, a fost bătut cumplit de nişte oameni cari se plîngeau că i-ar fi înşelat la dijmuit. De atunci trăieşte într-o frică de ţărani soră cu moartea.

— Cucoane Miroane, ce vă spuneam eu mereu? zise dînsul, îndată ce se aşeză pe scaun, cu o înfăţişare amărîtă parcă ar fi băut oţet. N-aţi auzit ce-am păţit?

Adică de unde să auziţi că şi eu adineaori aflai pocinogul... M-au prădat, cucoane Miroane! O jumătate de vagon de porumb, pe puţin, azi-noapte, din hambarul cel nou!... Pîndarii nu ştiu, n-au văzut, argaţii mi; nimic, în sfîrşit nimeni nu ştie ce-a fost şi cine a fost. Şi doar trebuie să fi umblat toată noaptea, nu unul, ci mulţi... Şi de-abia săptămîna trecută îl dijmuisem, de, cinstit, părţi drepte, cum mă ştiţi... Acu vedeţi si d-voastră norocul meu!

Miron Iuga deveni grav şi mohorît auzind jelania arendaşului, spre deosebire de Grigore care avea pe faţă numai batjocură. Bătrînul compătimea pe Buruiană c-a suferit atîta pagubă, totuşi mai mult îl îngîndura faptul în sine. Dacă ţăranii au ajuns să fure în grup o cantitate aşa de considerabilă, chiar să nu fi fost cît spune arendaşul, e semn rău. Cînd fură unul, treacă-meargă; îl prinzi sau nu-l prinzi, n-are importanţă. Un caz izolat. Cînd se adună însă mai mulţi pentru prădăciune, atunci se schimbă lucrurile.

— Uite rezultatele vorbelor de clacă cu care aţi împuiat urechile ţăranilor! făcu Miron apăsat, adresîndu-se mai cu seamă fiului său. Cîtă vreme ţăranul a ştiut că trebuie să se învoiască cu moşierul, ca să poată trăi amîndoi, au mers toate bine. De cînd le-aţi băgat în cap toţi gărgăunii au început fapte d-astea. Şi e numai începutul! Fii sigur că vor urma altele şi mai urîte!

— Să nu exagerăm lucrurile, tată — zise Grigore cu o uşoară ironie în glas. Au mai furat ţăranii şi altădată^ şi de la alţii. Ei şi? Parcă nu se fură de cînd lumea? De ce să tragem concluzii atît de negre dintr-o întâmplare atît de obişnuită?

Bătrînul Iuga nici nu socoti de trebuinţă să-i mai răspundă. Sofismele lui Grigore le cunoştea prea bine. La toate el găseşte explicaţii şi scuze. Umblă gînditor de ici-colo un răstimp, apoi se opri hotărît, spunînd:

— Să-mi trimiteţi încoace pe primar şi pe şeful postului de jandarmi! De unde o fi să-mi găsească imediat hoţii! Pe urmă vom mai vorbi... Dar şi pîndarii tăi, faini bărbaţi, n-am ce zice! întîi ei ar trebui bătuţi pînă vor mărturisi cine-s hoţii. Da, da! Aş putea pune rămăşag că ei ştiu, dacă cumva nu sunt şi ei din bandă!

Arendaşul se închină îngrozit:

— Vai de mine, cucoane Miroane, vreţi să-mi dea foc, să mă nenorocească de tot? Eu umblu cu dînşii cum umbli cu buba coaptă şi vedeţi ce-am păţit. Dar mi-te dacă i-aş lua cu răul!... Să mă ferească Maica Precista!... M-am plîns d-voastră, aşa, ca unui părinte care totdeauna m-aţi ajutat şi m-aţi ocrotit, dar încolo...

— Am să mă ocup eu de chestia asta mai de aproape — mormăi Miron închis. Eu o consider de o importanţă excepţională.

Ceilalţi tăcură. Grigore nu mai voia să se amestece văzînd înverşunarea bătrînului, iar Titu, mai ales după scena de adineaori, se simţea mîhnit şi nu-l interesa controversa.

Miron Iuga chemase pentru altceva pe Buruiană. Acuma însă numai furtul îi era în minte şi> după cîteva momente, zise iarăşi, fără să se uite la cei din casă; parc-ar fi vorbit singur:

— Lasă că nu e întîia oară că se fură ca-n codru pe aici. Numai în toamna asta au fost vreo cinci cazuri. De două ori au fost chiar la noi, lucruri mici, dar au fost.

Iar tăcu şi îşi morfoli singur gîndurile şi în sfîrşit; ca şi cînd ar fi descoperit ce căuta, declară sever:

— Răul trebuie curmat din rădăcină. O pildă la timp e mai eficace decît represiunea violentă, cînd boala s-a întins si s-a adîncit.

Cosma Buruiană, înfricoşat de întorsătura ce-o lua întîmplarea pe care el o povestise mai mult ca să demonstreze boierului cît este de ghinionist, încercă să îndulcească puţin lucrurile:

— S-au schimbat mult ţăranii, coane Miroane! S-au deşteptat de sunt chiar prea deştepţi. Dealtminteri toată lumea e azi prea deşteaptă şi de aceea merge din rău în mai rău. Apoi ţăranul, dacă s-a deşteptat, numai pămînt vrea şi iar pămînt şi nu se uită de se poate ori nu se poate, ci o ţine una şi bună...

Titu socoti momentul potrivit, acuma cînd părea că s-au mai potolit spiritele, să observe şi dînsul cu blîndeţe:

— Aşa e ţăranul pretutindeni, mă rog. Şi la noi, în Transilvania, tot după pămînt se zbate. Şi niciodată nu-i ajunge. Şi e bine că e aşa. Cît timp ţăranul va iubi cu atîta patimă pămîntul, e sigur că nimeni nu i-l va putea smulge...

Bătrînul se uită la el lung şi atît de batjocoritor că tînărul îşi întrerupse cuvintele şi plecă ochii perplex, neputînd înţelege ce o fi greşit de şi-a atras atîta nemulţumire. Arendaşul însă, ca să-i facă plăcere boierului, interveni zelos:

— Altele sunt împrejurările prin părţile d-voastră, domnu... (Nu înţelesese numele lui Titu şi îngînă nişte sunete în loc.) Acolo pămîntul trebuie luat de la străini care vi l-au răpit în timpul veacurilor, pe cînd aici pămînturile ale boierilor au fost din neam în neam şi boierii le-au ţinut şi le-au apărat de toate urgiile...

— Fii pe pace şi fără grijă că în curînd şi la noi va fi ca şi dincolo! zise Grigore dispreţuitor. Chiar azi mai bine de jumătate din moşiile boiereşti se află în mîinile tuturor veneticilor pe care numai dragostea de pămînt nu se poate spune că-i doare. Ce va fi mîine, Dumnezeu ştie, dar parcă tot mai folositor ar fi pentru ţară dacă moşiile ar ajunge în mîinile ţăranilor, căci de la ei mai greu o să le ia străinii decît de la noi. Nu din alt motiv, dar cel puţin ei sunt mulţi.

Bătrînul se uită şi la dînsul ca adineaori la Titu, şi nici lui nu-i răspunse nimic. I se părea atît de evident că vorbeşte prăpăstii că se mira numai cum de un băiat inteligent ca el nu-şi dă seama.

Buruiană însă, simţindu-se şi direct atins, răspunse mieros dar şi puţin indignat:

— Coane Grigoriţă, vorbiţi cu păcat, zău aşa, coane Grigoriţă! Ce spuneţi d-voastră în glumă, să fiţi sigur că are să se întîmple, uite crucea! Le-a intrat oamenilor în cap să puie stăpînire ei pe pămînturile boierilor şi să vedeţi că aşa va fi. N-aţi observat d-voastră că unde se aude de o moşie de vînzare, ţăranii se şi reped s-o cumpere şi s-o împartă? Iată, chiar la noi, că tot mă ţineam să vă spun, cucoane Miroane, umblă vorba că oamenii vor să cumpere ei moşia coniţei Nadina!

Miron Iuga ridică deodată fruntea, zicînd mirat:

— Cum s-o cumpere?... Ca s-o cumpere ar trebui să fie întîi de vînzare.

— Apoi aşa vorbesc ei, c-ar fi de vînzare.

— Auzişi, Grigoriţă? rîse bătrînul necăjit.

— Auzii — făcu tînărul dînd din umeri.

— Mi se pare că de pe la Platamonu ar fi ieşit vorba — continuă arendaşul cu importanţă. Fiindcă, după cîte am prins eu întîmplător de la oameni, parcă şi grecul ar umbla s-o cumpere, iar oamenii ce zic, de ce s-o ia grecul şi să n-o luăm mai bine alde noi...

— Cum ies zvonurile astea aşa, Grigoriţă? zise Miron, acuma enervat. Mişună cumpărătorii pe moşia nevestei tale şi tu parcă habar n-ai avea!... Cu toate

astea trebuie să fie ceva că oamenii n-au înnebunit din senin.

— Chiar aşa e, cucoane, se amestecă iar Buruiană. Se zice, adică zic oamenii, că cuconiţa însăşi ar fi spus grecului că nu-i mai prelungeşte arenda, măcar de i-ar da oricît, şi îndoit de cît îi dă azi, pentru că dumneaei vrea negreşit Să vînză şi să scape de tot balamucul cu arenda şi cu oamenii şi celelalte... Iac-aşa, coane Miroane!

Pe bătrînul Iuga vestea aceasta îl impresiona mai mult chiar decît povestea cu furtul. încercă să mai descoasă pe arendaş, dar nici arendaşul nu cunoştea alte amănunte. Pe urmă se închise şi nu mai zise nimica... Un fecior îi pofti la cină. Buruiană, sculîndu-se să se retragă, întrebă cam nedumerit:

— M-aţi chemat, cucoane Miroane, să-mi spuneţi ceva, şi eu v-am ţinut cu necazurile mele, să mă iertaţi...

Miron încercă să-şi amintească pentru ce l-a chemat şi se înfurie mai rău că nu-şi putea aduce aminte. Vru totuşi să-i spuie ceva ca să-l concedieze delicat şi nu găsi nimic. în sfîrşit, fără să întoarcă ochii spre dînsul; mormăi mohorît:

— Acu lasă că m-ai supărat destul... Du-te cu Dumnezeu!

Titu Herdelea nu se simţi cu adevărat bine decît cînd, după cină, rămase singur în camera ce-i fusese pregătită şi unde îl adusese Grigore explicîndu-i să nu puie la inimă cuvintele bătrînului, că el aşa a fost totdeauna, original în păreri şi gesturi, dar are un suflet minunat... Voia tînărul să nu ţie seama şi totuşi stătuse pe ghimpi la masă şi înghiţise cu noduri căci Miron

Iuga fuse şi mai ursuz, nu i-a adresat nici o privire şi s-a hărţuit toată vremea cu fiul său pe fel de fel de mărunţişuri.

Odaia lui era la etaj, în clădirea cea nouă, cu o fereastră spre curtea conacului şi alta spre parc. Grigore se reîntoarse la tatăl său, în casa cea veche, unde şi mîncaseră. Dealtfel viaţa acolo şi-o petrecea şi el. Numai cînd avea oaspeţi dormea dincoace ca să nu le fie urît şi să nu pară castelul pustiu. I-a arătat lui Titu, în celălalt colţ, dormitorul cochet în care stăpînea fotor grafia Nadinei.

Tînărul Herdelea se mai învîrti puţin prin cameră-, se gîndi că Grigore ar putea să revie să mai stea de vorbă, îşi zise apoi că şi-au luat noapte bună şi deci pînă mîine dimineaţă slobod este să facă ce-i place. Nu era tîrziu. în sobă ardea focul cu un duduit adormir tor. Mai bine să se odihnească.

A doua zi se sculă mai de dimineaţă de cum obişnuia la Bucureşti. Fireşte toată lumea era de mult sculată. înainte de amiazi tîndăli prinprejurul conacului. Fiindcă Grigore Iuga avea de descurcat nişte socoteli cu un slujbaş, anume Isbăşescu, care ţinea contabilitatea gospodăriei, în afară de diverse alte însărcinări, Titu Herdelea se simţea încurcat şi nu ştia ce să facă sau încotro s-o apuce. Logofătul Leonte Bumbu> un ţăran dezgheţat, înalt şi osos, cu o înfăţişare energică de sergent reangajat, l-a plimbat puţin prin curtea cea mare şi i-a arătat la repezeală grajdurile cailor şi un şopron încuiat care fusese transformat în garaj pentru automobilul coniţei Nadina cînd venea la ţară. Dar se vedea că omul are alte treburi, ca şi ceilalţi de la conac. Se chibzui c-ar fi mai înţelept să dea o raită prin sat în loc să stea aici de prisos. Se răzgîndi deocant dată. Poate că ar fi nedelicat faţă de amfitrioni.

La masă însuşi Grigore îl îndemnă să se considere absolut liber pe mişcări, scuzîndu-se că azi e ocupat pînă peste cap cu balamucurile, dar că de mîine încolo va fi cu totul la dispoziţia lui.

Coborînd mai tîrziu, Titu întîlni pe alee o fetişcană cu nişte ochi negri şi un zîmbet care-i alungară îndată urîtul. Era subţirică, desculţă şi cu o băsmăluţă albastră legată cochet pe cap.

— Ascultă, fetiţo — îi zise oprind-o. Eşti de aici, de la curte?

— Sînt numai de cîteva zile • — răspunse fata. M-a adus tuşa Profira, a de-i bucătăreasa boierului ăl bătrîn, că de mult mă tot chema să viu negreşit, să-i dau ajutor că tare i-e greu şi deloc nu se învoieşte cu celelalte fete...

— Şi cum te cheamă ?

— Marioara! zise ea, adăogînd după o scurtă pauză: A Irinii lui Vlad Ciungu. Maică-mea, că tăicuţu a murit acu patru ani, e soră cu tuşa Profira.

— Ei, bravo, Marioara — făcu tînărul, ocrotitor. Dar pentru că eşti fată aşa de drăguţă, spune-mi, aveţi învăţător în sat?

— Cum nu, conaşule! Avem. Foarte de treabă şi tînăr. E chiar de aici şi-i însurat şi-i trăiesc părinţii, că stau toţi împreună...

— Şade departe ?

— Nu-i aşa departe, conaşule... Cum ieşi în uliţă, faci la stînga şi mai mergi niţel şi vezi o casă cu flori în geamuri. Acolo şade.

— Bine, Marioara, mulţumesc şi să-ţi jucăm curînd la nuntă! zise Titu ciupind-o galant de obraz.

— Să dea Dumnezeu! răspunse fata mai domol şi roşind puţin.

Schimbul de cuvinte mai învioră pe Titu Herdelea. Coti la stînga pe uliţa satului. Plouase binişor azi-noapte, dar în cursul zilei a fost puţin soare încît pămîntul s-a zbicit. îi venise în minte să facă mai întîi o vizită învăţătorului; el însuşi era fiu de învăţător şi deci se cuvenea. A treia casă, pe stînga, după conacul Iuga, acoperită cu tablă roşie, avea o tăbliţă de tinichea pe perete, între ferestre. Era postul de jandarmi. Apoi ajunse la încrucişarea cu ulicioara ce duce spre satul Vaideei, în care Grigore îi arătase, mai în fund, conacul lui Cosma Buruiană. Chiar în colţ văzu circiuma cu streaşină foarte lată şi o bătătură în faţă, cu uşa deschisă larg. Doi ţărani se tocmeau de afară cu cîrciumarul voinic şi gras, ţăran şi el, care stătea în prag şi cu pălăria pe ceafă. Văzînd pe Titu, cîrciumarul salută foarte respectuos... Mai încolo, tot pe dreapta, despărţită de circiumă numai prin cîteva case, venea primăria cu ogradă mare, apoi pe stînga şcoala şi pe urmă iar pe dreapta biserica. în dreptul bisericii tînărul se opri: n-o fi trecut oare de casa învăţătorului? Un copil i-o arătă cu degetul: numai niţel mai înainte.

Casa nu se deosebea întru nimic de celelalte. Doar curtea era mai curată şi în geamuri într-adevăr rîdeau nişte muşcate însîngerate. Deschise portiţa. Un dulău şchiop şi zbîrlit se aruncă la dînsul lătrînd atît de furios de parcă să-l sfîşie. Din cerdacul îmbrăcat cu viţă sălbatică îi coborî într-ajutor o ţărancă sprintenă care alungă cîinele.

— Aici şade, mă rog, domnul învăţător? întrebă Titu nehotărît.

— Aici, aici, poftiţi!... N-aveţi frică, nu muşcă, dă-l încolo de nebun! Face şi el gălăgie ca să-şi plătească viaţa! adaogă femeia văzînd că străinul trăgea cu coada ochiului spre dulăul care, pînă să se poto-

lească, mai hămăia din cînd în cînd neîncrezător **şi** răguşit.

în cerdac apăruse un bărbat de vreo treizeci de ani, cu faţa suptă şi ochii negri cari ardeau straniu, cu mustaţa mică răsucită. Purta un veston negru de subt care atîrnau jur împrejur poalele cămăşii ţărăneşti înflorite.

— Eu sînt învăţătorul, domnule!

Titu Herdelea se prezentă ceremonios şi explică în cîteva cuvinte cum a ajuns în Amara. Intrară în casă. învăţătorul îi recomandă pe nevastă-sa, ţăranca de adineaori. Cu stîngăcia sfiiciunii acuma părea **şi** mai simpatică. Pe Titu numai costumul ţărănesc îl nedumerea. Cu mentalitatea-i ardelenească el îşi închipuia că învăţătorul, adică reprezentantul intelectualităţii în sat, trebuie să fie îmbrăcat orăşeneşte ca astfel să se poată bucura şi prin exterior de un prestigiu deosebit în faţa poporului.

— La d-voastră şi stăpînirea doreşte probabil să aibă dascăli cu prestigiu, pe cînd la noi!... observă învăţătorul cu un gest de dezgust.

Dăscăliţa Florica sosi cu dulceaţa.

— Vai, doamnă, nu trebuia! protestă Herdelea, luînd însă cu plăcere.

Femeia roşi, se scuză, surîse, dispăru.

După o scurtă şovăire învăţătorul se crezu dator să încunoştiinţeze pe oaspele său că domnii de la curte nu vor fi prea încîntaţi cînd vor afla despre vizita aceasta. Mai ales bătrînul Iuga care i-a şi interzis să mai calce pe la conac, fiindcă o dată a cutezat să ceară o foarte uşoară îmbunătăţire a învoielilor.

Tînărul Herdelea se spăimîntase. în vreme ce învăţătorul vorbea, el se gîndea dacă într-adevăr n-a făcut o greşeală venind la un om care, pe drept sau nedrept, nu e bine văzut de Iuga. Se linişti însă auzind

că e vorba de bătrînul care şi cu dînsul se poartă destul de prost.

Pe urmă învăţătorul, încălzindu-se, îi spuse că oamenii vor pămînt şi că nu mai pot trăi din ceea ce prisoseşte boierilor. învoiala, chiar cinstită, impune ţăranului să dea jumătate din rodul muncii lui proprietarului. Muncind cît munceşte azi, dar pe pămîntul lui, omul ar avea un trai de două ori mai bun. în realitate însă trei sferturi din truda săracilor merge să întreţie huzureala celor ce stăpînesc pămînturile. Mai fericiţi au fost sclavii de odinioară care erau hrăniţi, îmbrăcaţi şi îngrijiţi în schimbul robiei, pe cînd ţăranii noştri, robotind mai rău ca robii, nu ajung să-şi cîştige nici măcar mîncarea omenească şi trebuie să cerşească şi să rămîie veşnic datori la ciocoi ca să nu moară de foame...

Ion Dragoş, învăţătorul, vorbea din propria-i experienţă, trăind şi el la rînd cu ţăranii. Numai întîmplarea l-a făcut să ajungă dascăl. Fiind copil silitor şi cu mare dragoste de carte, învăţătorul de pe vremuri a rugat pe boierul Miron să-şi facă o pomană şi să sprijine pe băiatul lui Dragoş ca să poată intra bursier la şcoala normală. Bătrînul a intervenit şi băiatul nu l-a făcut de ruşine, a fost elev strălucit şi a luat diploma cu distincţie. Soarta voind ca tocmai în anul acela dascălul cel vechi să se prăpădească, Miron Iuga l-a adus în locul vacant, să fie un îndrumător pentru popor. Aşa a spus atunci boierul, aşa a crezut şi tînărul Dragoş. Mai tîrziu boierul s-a căit că l-a adus, iar învăţătorul şi-a zis că a fost adus aci să fie slugă recunoscătoare. Pînă ce deunăzi Iuga a cerut revizorului şcolar să-i caute un om cu care să se poată înţelege şi care să nu-i mai bage zîzanie între ţărani, ca Ion Dragoş. Revizorul îl cunoaşte, îl preţuieşte şi n-ar vrea să-l sacrifice; de aceea şovăie şi mai încearcă să temporizeze,

sperînd că bătrînul se va înmuia. Miron Iuga însă nu e o fire care să-şi schimbe gîndurile şi, cînd va observa tărăgăneala revizorului, se va adresa chiar ministrului,- prieten de-al lui, sau va pune pe cuscrul său, deputatul Gogu Ionescu, să-i mături pe amîndoi.

Biata nevastă-sa nici nu bănuieşte ce primejdie îi paşte, şi nici ceilalţi ai casei. Se zbuciumă singur şi aşteaptă. Stă în casa părintească împreună cu un frate, scăpat anul trecut din armată, şi cu bătrînii. Din pămîntul ce l-au avut, jumătate l-au dat de zestre unei surori, cea mai mare dintre ei, măritată cu un ţăran. El însuşi a luat o fată săracă, fără nimica, numai pentru inimă. De n-ar fi salariul, aşa puţin cît este, ar fi vai de toţi. Ba mîine-poimîine poate să mai vie şi vreun copil, deşi pînă azi, în doi ani, nu s-au învrednicit, măcar că au dorit.

— Bine, dar nu există nici o lege care să...? întrerupse Titu plin de indignare.

— Legile sunt pentru noi, cei mici şi umili — zise învăţătorul Dragoş cu tristeţe. Pentru încătuşarea noastră...

Glasul şi înfăţişarea învăţătorului dovedeau sinceritate fără umbră. Titu Herdelea, ascultîndu-1, se minuna cum se poate să se tolereze nişte stări atît de barbare. Chiar dacă Dragoş ar exagera, ca toţi cei ce suferă greu, şi încă durerile lui trebuie să fie crîncene. îşi zise că va vorbi negreşit cu Grigore Iuga care trebuie să facă dreptate.

— Domnule învăţător, ai răbdare! zise dînsul cu însufleţire. Dreptatea trebuie să triumfe!

— Se poate, dar pînă atunci noi vom pieri! răspunse Dragoş cu amărăciune. De sute de ani aşteptăm dreptatea, domnule, şi nu mai vine. Poate că în realitate nici nu există. O fi numai un basm pentru oamenii necăjiţi.

Primarul Ion Pravilă dădu buzna la jandarmerie, în odăiţa de la mijloc era cancelaria, în cea dinspre uliţă locuia şeful postului cu nevasta, iar în cea din fund, mai mărişoară, oamenii.

— Ei, domnule şef, acu să te vedem pe unde scoatem cămaşa! răbufni primarul cu faţa strîmbată de îngrijorare.

Plutonierul Silvestru Boiangiu aţipise puţin după masă şi numai adineaori se sculase şi trecuse în cancelarie. Era încă buhăit şi mahmur şi primarul îl întrerupse tocmai dintr-un căscat binefăcător. Vru să-1 repează că „ce se năpusteşte aşa peste creştini", mai ales cînd auzi că-1 ia şi cu „domnule şef", titlu care i se părea că-1 scoboară, pe el, cogeamite plutonier vechi. Dar văzîndu-i mutra îngrozită, fu cuprins şi el de spaimă, încît deodată îi sări lenevia şi întrebă:

— Ce s-a întîmplat, omule ?

— Poznă mare, nene, belea mare — glăsui Pravilă parcă mai prăpădit el însuşi din pricina efectului ce-1 făcuse asupra şefului.

Primarul era mijlociu de statură, cu ochi mici, vicleni şi obrajii tăbăciţi şi încreţiţi. Venea glonţ de la conac şi avea în urechi proaspăt glasul boierului cel bătrîn: „De unde ştii să-mi aduci hoţii, primare, că altfel pe tine te iau de guler!" Parcă niciodată nu-1 nimerise atîta de proclet pe boierul Miron, încît a fost bucuros cînd 1-a dat afară.

— Are dreptate şi boierul — zise plutonierul cînd înţelese despre ce era vorba. Dacă are, are. Nu-ţi spun eu mereu că aici toţi sunt tîlhari ? Acu vezi bine şi d-ta...

Silvestru Boiangiu, mustăcios şi ţanţoş şi voinic munte, glăsuind astfel căuta să-şi răcorească inima

speriată. Primarului ce-i pasă la adică? Se spală pe mîini. De ce sunt jandarmi în sat?... Acum cîteva luni Miron Iuga s-a plîns comandantului companiei, venit în inspecţie şi poftit la masă la conac, că jandarmii sunt slabi şi şeful cam molcuţ şi de aceea iar au început să se înmulţească răutăţile ţăranilor. Căpitanul, fireşte, a tăbărît asupra plutonierului, 1-a făcut albie de porci şi i-a pus în vedere că-1 zvîrle tocmai în fundul Dobrogei dacă va mai da motive de nemulţumire d-lui Iuga care aşa şi pe dincolo... Şi iată că din senin îi pică pacostea asta pe cap, cînd abia se mai liniştise şi el puţin.

— Am să fac o anchetă de să mă pomenească satele astea de hoţi de codru şi pe lumea cealaltă! declară Boiangiu scrîşnind.

Se sfătuiră îndelung. Era limpede că hoţii trebuiau căutaţi numai în Amara, în Vaideei şi în Lespezi, în fruntea bănuiţilor puseră pe pîndarii arendaşului Cosma Buruiană. Plutonierul trimise un jandarm să-i aducă numaidecît la post. Apoi luară pe rînd pe toţi cei mai deocheaţi din toate trei satele, oprindu-se la cîte unii, înlăturînd pe alţii, mai revenind asupra cîtorva. Pînă la sfîrşit Silvestru Boiangiu îşi întocmi o listă de vreo treizeci de oameni pe care voia s-o mai rumege după ce va fi ascultat pe pîndari...

Jandarmul intră cu trei ţărani în cancelarie. Drept introducere plutonierul cîrpi fiecăruia cîte două perechi de palme zdravene, iar pe urmă le zise supărat:

— Acu să-mi spuneţi cine a furat porumbul arendaşului ?

— Spuneţi, măi băieţi, spuneţi degrabă, să nu vă mai zdrobească oasele de pomană — adaogă primarul cu glas părintesc şi plîngător. Trebuie să-mi găsiţi pe hoţi din fundul pămîntului, altminteri e foc mare, că voi trebuie să-i ştiţi de n-oţi fi cumva chiar voi...

Iacob Mitruţoiu, cel mai bătrîn şi gîrbovit puţin, cu urmele degetelor plutonierului pe obrajii gălbejiţi, se jură că el n-a fost de serviciu în noaptea aceea şi a dormit acasă cu copiii, precum pot mărturisi toţi vecinii lui şi tot satul. Ceilalţi doi se scuzară că ei au avut poruncă de la boier să păzească hambarele de la curte, cele cu grîu, iar despre hambarul cel nou nici n-a fost pomeneală. Totuşi ei au tras cu urechea şi într-acolo, dar n-au auzit nimica. Adevărat că hambarul cel nou e mai depărtişor de conac încît bătrînii au şi spus boierului, cînd 1-a clădit, că nu e bine aşezat aşa de stingher...

Vorbele pîndarilor fură primite cu batjocură şi cu o nouă serie de ghionturi. Toţi tîlharii se apără cu nu ştiu, n-am văzut, n-am auzit. Dar cum să nu simţi nimica tu, pîndar, plătit cu bani grei să păzeşti avutul stăpînului, cînd se fură un vagon de porumb numai la cîţiva paşi de tine?... Irimie Popa, mai chipeş şi mai îndrăzneţ, nu se putu opri să nu zică:

—Ce vagon, domnule plutonier, păcatele noastre? Că paguba să fi tot fost doi, trei saci, dacă a fost... Şi nici boierul Cosma nu s-a putut plînge de mai mult, uite crucea, dom'plutonier! Doi, trei saci poate, dar ce vagon?

Plutonierul îl plesni cu dosul palmei peste gură, răcnind:

— Eşti obraznic după ce furi?... în faţa mea cutezi să...

Obrăznicia ţăranului îi vîrîse un ac în inimă. Strigă un jandarm odihnit şi-i ordonă să aplice indivizilor o bătaie românească, să le fie de ţinere de minte. Dar pe urmă îi iertă şi le dădu drumul cu condiţia ca mîine dimineaţă să se prezinte la primărie cu hoţii, altfel va fi vai si amar de ei.

— Adică asta cum vine, primarule ? întrebă Boian? giu cînd rămase singur cu Pravilă. Boierul Miron ţi-a spus de un vagon de porumb, iar arendaşul reclamă trei saci?

—De, ştiu eu? ridică din umeri, celălalt.

în interesul anchetei, chestia asta trebuie lămurită mai întîi. Fiindcă într-un fel se anchetează un vagon şi alta e cînd sunt cîţiva saci. Prin urmare primarul va merge la faţa locului să constate cît şi cum s-a furat.

— Dar să nu te culci pe o ureche, nea Ioniţă! adaogă plutonierul. C-apoi şi d-ta dai de dracul cu mine, aşa să ştii!

Titu Herdelea, ascultînd jelaniile învăţătorului, se simţea aproape ruşinat şi vinovat că se află pe aici ca mosafir al asupritorilor norodului. Numai cînd Dragoş scăpa şi cîte o vorbă mai blîndă despre Grigore Iuga, îşi revenea în fire zicîndu-şi că în definitiv el e invitatul lui Grigore. Totuşi, spre a-şi manifesta făţiş solidaritatea cu învăţătorul şi cu mulţimea oropsită din care face parte şi dînsul, în clipa plecării, strîngîndu-i mîinile mişcat frăţeşte, îl rugă să-1 însoţească pînă la preotul satului, să cunoască baremi şi pe celălalt îndrumător al poporului.

în ogradă intrase şi oprise un car cu doi bouleni jigăriţi. O babă uscată se iuţea să închidă poarta, în vreme ce un flăcău se apucase să dejuge, iar un moşneag scotea apă din fîntîna cu roată pentru adăpatul vitelor.

— Uite-mi toată familia! zise învăţătorul Dragoş, arătîndu-i, după ce Titu îşi luase rămas bun în cerdacs de la soţia lui.

Tînărul coborî şi dădu mîna cu bătrînii şi apoi cu flăcăul, mai înalt şi mai spătos ca învăţătorul. Cînd să iasă în uliţă, flăcăul spuse fratelui său:

— Ar fi bine să te abaţi niţel şi pe la primărie că mi se pare iar umblă să-i bată pe oameni de pomană jandarmii, iar pe pîndarii de la arendaşul Cosma i-au şi bătut.

D-na Dragoş însă interveni înfricoşată:

— Ba să nu te mai amesteci, Ionel, şi să-ţi vezi de necazuri, că avem destule, că pe urmă iar o să zică boierii că ţii partea oamenilor şi o să te asuprească şi iar...

— Bine, bine, lăsaţi-mă-n pace acuma! zise învăţătorul autoritar şi cam mîndru, mai ales cînd şi bătrînii se grăbiră să-1 povăţuiască la fel.

Pe drum Dragoş găsea cîte-o vorbă bună aproape pentru fiecare om ce-1 întîlnea. Titu Herdelea era obişnuit de acasă să fie prietenos cu ţăranii, dar i se părea că învăţătorul exagerează înadins ca să-i arate lui cît se interesează de soarta tuturor.

O femeie amărîtă îi opri, rugind pe Dragoş s-o înveţe ce să mai facă şi să înceapă că într-atîta i s-a urît cu viaţa asta de necazuri de nici nu ştie ce-o ţine să nu se arunce cu capul în jos într-o fîntînă. O întrebare a învăţătorului o stîrni apoi să le povestească cum bărbatul ei a fost omorît de pădure astă iarnă şi cum de atunci se luptă ea singură să hrănească o casă de copii, că ceasul rău a făcut de a pierit şi un bou odată cu bărbatul, încît a trebuit să vîndă mai pe nimic pe cel rămas, fiindcă bani n-a mai avut să-i cumpere altă pereche. Boierul cel bătrîn a chemat-o atunci şi a mîngîiat-o şi i-a făgăduit că are să-i plătească dumnealui boul şi să aibă grijă de bieţii orfani, dar numai cu făgăduiala s-a ales, căci pe urmă, de cîte ori s-a mai

dus la curte şi s-a rugat, la boierii cei mari n-a mai putut pătrunde, iar logofătul, cînd a văzut şi a văzut că nu mai scapă de lacrimile ei, i-a spus că boierul s-a ţinut de vorbă şi a dat porunci d-lui Isbăşescu să-i plătească paguba, dar că răposatul-, fie iertat, a avut mulţi bani luaţi înainte, aşa că paguba trebuie să i-o scază din datorii şi încă tot nu se acoperă. Apoi dacă n-a avut boi, de-abia au mai vrut să-i dea pămînt şi aratul a trebui să-1 plătească în bani şi bani n-a avut şi s-a împrumutat defunde a putut şi uite-aşa acuma intră în iarnă cu porumb puţin de n-o să le ajungă nici pînă la Bobotează, că sunt mulţi, şi la datorie mai are de dat şi...

— Apoi acu mai ai răbdare şi d-ta, că-ţi vine acasă băiatul cel mare de la oaste şi are să ia el cîrma — făcu Dragoş, căutînd s-o liniştească.

— Of, măcar de l-ar aduce Dumnezeu! bîlbăi femeia cu glas mai plîngător. Dar văd că alţii au venit şi lui Petrică nu-i dă drumul şi nu vine şi, Doamne, mult mă mai chinuiesc singură şi multe lacrimi vărs şi nu ştiu ce am păcătuit de m-a bătut Dumnezeu aşa de rău..»

— Vine, n-ai grijă! reluă învăţătorul. Mîine-poimîine te pomeneşti cu el acasă!

Femeia plîngea şi se scuza că aşa plînge mereu şi nu se poate stăpîni de cînd au copleşit-o nevoile de nici noaptea nu mai are odihnă.

— A avut un bărbat foarte de treabă — îi spuse lui Titu învăţătorul despărţindu-se de femeie. Păcat că s-a prăpădit. Norocul ei că feciorul cel mare bate în partea tătîne-său, dacă hu cumva să-1 şi întreacă.

Ajunseră în dreptul primăriei în faţa căreia Dragoş zărise de adineaori oprindu-se o trăsură cunoscută. Din curtea primăriei tocmai ieşea arendaşul Platamonu însoţit de băiatul său Aristide, student lă Bucureşti;

foarte bine îmbrăcat şi frumuşel, cu trăsături fine, cu nişte buze cărnoase şi umezi.

Zîmbitor şi cordial, Platamonu merse spre Dragoş cu mîna întinsă, spunîndu-i c-a venit să roage ceva pe primar, dar a nimerit rău fiindcă primarul are o anchetă gravă şi cine ştie pe unde aleargă acuma.

— Dacă umbli să cauţi femei, apoi cuminte ai făcut de l-ai luat şi pe dumnealui, că le cunoaşte prea bine! zise învăţătorul mai în glumă, mai în serios, arătînd pe tînărul Aristide care se apropiase şi el.

Arendaşul rîse zgomotos şi mulţumi:

— Ei, tinereţea, sînge fierbinte! Mai bine să alerge după muierile de aici, decît să ia la oraş cine ştie ce boli, cu toate că acuma nici la ţară nu mai eşti sigur...

Rîseră cu toţii. Platamonu se declară foarte încîntat de cunoştinţa cu Titu Herdelea, aminti că 1-a văzut cînd a venit cu Grigore Iuga şi-1 pofti să vie pe la ei să-i cunoască familia şi să se împrietenească cu Aristide care e un băiat de zahăr. Dealtfel zilele astea va trece şi el pe la curtea Iuga, deoarece a primit scrisoare de la coniţa Nadina că soseşte în ţară şi vine negreşit şi la moşie.

îndată ce se depărtară puţin, Dragoş murmură:

— Nu e fată şi femeie tînără de care să nu se lege javra asta grecească! Tatăl despoaie pe bărbaţi şi băiatul pe femei!

în faţa cîrciumii erau acum mai mulţi oameni care vorbeau şi gesticulau cu aprindere. Gînd văzură pe Dragoş cu Titu, glasurile se potoliră. în mijlocul grupului se aflau pîndarii lui Cosma Buruiană, care se plîngeau că-s nevinovaţi, şi primarul Ion Pravilă care se silea să explice că hoţii trebuiesc negreşit descoperiţi.

— Auzişi, domnule Nică, ce s-a întîmplat? strigă primarul din mijlocul oamenilor către învăţătorul care voise să treacă înainte.

Trebuiră să se oprească. Grupul de ţărani îi înconjură, ascultînd din nou povestirea primarului pe care pîndarii îl întrerupeau mereu, încurajaţi de părtinirea tuturor. Pentru că Dragoş se codea să-1 aprobe, Ion Pravilă ceru de-a dreptul părerea lui Titu, aşteptînd o acoperire a purtării lui.

— Apoi, oameni buni, eu sunt străin şi de-abia de ieri în sat — zise tînărul Herdelea puţin încurcat de privirile curioase care-1 pipăiau din toate părţile. Nu cunosc împrejurările şi nici ce pagubă este, dacă este, şi...

— Nu e pagubă deloc, conaşule, strigă brusc pîndarul cel bătrîn. Poftiţi şi d-voastră să vedeţi şi dacă...

— Tu ţine-ţi gura, Iacobe, şi lasă-1 pe dumnealui să vorbească! îl opri primarul, grav.

— Cum zic, nu ştiu ce e şi ce nu e — continuă Titu — dar atîta ştiu bine că de obicei dracul nu-i aşa de negru cum spun cei fricoşi.

Cîţiva ţărani rîseră, iar unul observă:

— Aşa, aşa... Să nu-i năpăstuiască degeaba pe bieţii oameni că-i păcat!

Profitînd de reaprinderea mai aprigă a discuţiei, Dragoş cu Herdelea îşi urmară calea cotind pe ulicioara dinspre Vaideei unde, aproape peste drum de conacul arendaşului Buruiană, şedea popa Nicodim Grancea, într-o casă arătoasă, cu multe acareturi şi o ogradă cît o grădină.

îl găsiră ajutînd de zor la descărcatul unui car de dovleci. Era în potcap, cu o rasă cafenie soioasă suflecată în faţă peste genunchi. Avea o barbă mare albă, cam înnegrită de murdărie. Se ţinea verde, deşi trecut de

şaptezeci şi văduv de douăzeci de ani. Doar că nu mai vedea bine. Astfel şi acuma nu recunoscu îndată pe Dragoş şi mimai cînd îi auzi glasul, izbucni cu vioiciune:

— Bată-te să te bată, Ionică, nici nu te mai cunoşteam!... Ochii, ochii m-au lăsat de tot. Şi la biserică, nu mai văd deloc buchile. Toată slujba o fac numai din suflet. Ei, degeaba, bătrîneţele!

Vorbind se uită nedumerit la Titu. Cînd îi spuse învăţătorul cine e, preotul îi zise blajin:

— Să trăieşti, taică! Şi să ierţi că ne găseşti aşa? că pe aici aşa suntem preoţii, mai nemernici şi mai fără învăţătură, cum am apucat din bătrîni. Ei, fiu-meuj săracul, el ştie carte multă, a făcut seminarul la Bucureşti şi a ieşit un popă de i-a mers vestea pînă la Mitropolie, că are şi glas minunat, poate 1-a moştenit de la mine, că glas bun am avut şi eu de mi-a mai rămas şi acuma ceva — uite, Ionică poate să mărturisească! Cît mă ustură inima că nu-i aici lîngă mine, numai eu ştiu, taică, dar de, dacă boierul Miron nu se îndură să mi-1 aducă...

Feciorul preotului trebuise să ia o parohie, dealtfel destul de bună, tocmai prin Gorj, fiindcă Miron Iuga n-a vrut să-1 primească în Amara, nimeni nu ştia din ce pricină. Asta era jalea cea mare a preotului Nicodim şi despre asta întreţinu toată vremea pe cei doi mosafiri; poftiţi în casă, să ia măcar o dulceaţă. Mai avu totuşi prilejul să prezinte şi pe fiică-sa, Niculina, femeie aproape de patruzeci, mai mare ca băiatul, măritată cu un ţăran înstărit din sat, Filip Ilioasa. Servindu-i, Niculina nu înceta să se scuze că au găsit casa aşa de răvăşită şi pe ea desculţă. Avea şase copii, dintre cari cel mai mărişor era în clasa cincea de liceu la Piteşti. Trăiau cu toţii aici, în casa preotului, pînă ce se va milostivi Dumnezeu să înmoaie inima boierului Miron

şi să aducă pe Anton în locul bătrînului Nicodim, că Filip are gospodăria lui părintească şi s-a aşezat la, socrul său numai ca să nu-1 lase singur la bătrîneţe.

— Ai văzut ? zise Dragoş în uliţă, cînd ieşiră petrecuţi pînă la poartă de toată familia preotului. Pretutindeni mîna lui Iuga. în mîna lui e viaţa noastră a tuturor, poate şi moartea.

— E un caz special! răspunse tînărul Herdelea. Şi desigur trecător! Mîine-poimîine bătrînul Iuga se duce, iar tînărul...

— Nu, nu, te înşeli, nu e special! se aprinse învăţătorul. Aşa e pretutindeni, în toată ţara! Boierul sau locţiitorul lui, arendaşul, e stăpînul satului. El e legea, el e tot. Şi, ca să vezi că nu-s nici pornit şi nici absurd, îţi voi adăoga că Miron Iuga e mai de treabă decît cei mai mulţi alţii. El nici nu înşeală pe nimeni şi nici nu caută să stoarcă pe ţărani, ba chiar face bine unde poate şi cînd crede de cuviinţă. Nu mai vorbesc de dărnicia lui pentru biserică, pentru şcoală şi în sfîrşit pentru orice lucruri de interes obştesc. Fireşte, în schimb nu admite să crîcnească nimeni, convins că numai ce crede şi face dînsul poate să fie bine... Va să zică nu e vorba de un caz care ar fi mai rău, ci poate dimpotrivă. Şi totuşi vezi bine şi d-ta că sîntem de fapt robi! Nu din pricina lui Miron Iuga, ci din pricina situaţiei în care ne aflăm. Iar asta nu se poate schimba prin dispariţia unui om. Urmaşul lui, oricît ar fi de bine intenţionat, va continua, va trebui să continue sistemul. Schimbarea adevărată nu va fi decît atunci cînd vor dispărea toţi şi cînd pămîntul va fi stăpînit de cei care-1 muncesc!

Simţind în glasul învăţătorului un fel de ameninţare ascunsă, Titu Herdelea observă împăciuitor:

— Da, dar asemenea schimbări nu se pot face de azi pe mîine!

— Nu, fireşte! rosti Dragoş mai întunecat. Ar trebui să se zguduie lumea din temelii, iar asta n-o doresc nici eu şi nici nimeni... Numai vreo minune dacă s-ar întîmpla...

— Minune! murmură Titu. în ziua de azi numai oamenii mai fac minuni!

— Oamenii, da, nu] robii! adaogă învăţătorul cu o străfulgerare aspră în ochi.

6

Ziua următoare, în zorii zorilor, primarul Ion Pravilă se afla pe moşia arendaşului. Pîndarul Zamfir Chelaru, slăbănog şi pămîntiu, se învîrtea în jurul hambarului nou ca lupul cînd dă tîrcoale unui grajd bine zăvorit. Primarul se uită, cercetă, se suci şi, nedescoperind nici o urmă de spargere, întrebă deodată mînios:

— Pe unde au pătruns hoţii, măi creştine ?

— De, parcă noi ştim ? zise pîndarul amărît. Să-ţi arate boierul că uite-1, vine!

Cosma Buruiană, zgribulit, fiindcă se lăsase o brumă groasă, sosea să fie de faţă la descinderea ce i-o anunţase de aseară pîndarii. Primarul Pravilă îl întîmpină cu o imputare respectuoasă:

— Ce-mi facuraţi, cucoane, păcatele noastre ? Nu puteaţi mai bine să ne spuneţi nouă şi să nu mai amestecaţi în treburi d-astea pe boierul Miron, că doar îl ştiţi cum se supără de tare şi ce pătimim pe urmă cu toţii...

Arendaşul încercă să ia lucrurile în glumă, dar cînd află ce poruncă straşnică i-a dat boierul cel bătrîn primarului, se întrista rău. Uite, domnule, ce încurcătură iese dintr-o vorbă aruncată. îi venea să-şi muşte limba

că s-a apucat de-a trăncănit, încît acuma o să prindă ţăranii ură pe dînsul să nu mai aibă trai cu moşia. Dar cine să-şi închipuie că Iuga are să facă atîta tărăboi dintr-un fleac de nimic?... Spuse primarului să nu se pripească şi să mai aştepte olecuţă că va merge şi dînsul negreşit la cancelarie să declare că n-are nici o pretenţie şi să lase lumea în pace.

Mulţumit, Pravilă porni spre sat. Pe drum însă se gîndi că arendaşul degeaba îşi retrage jalba, dacă boierul Miron nu-i porunceşte nimic, el nu poate lăsa lucrurile baltă, că te pomeneşti că boierul Mircn se supără mai rău şi-şi descarcă toată mînia asupra lui. în acelaşi timp Cosma Buruiană îşi zicea că are să-şi aprindă paie-n cap cu declaraţia de renunţare şi se hotărî să tacă mîlc deocamdată.

Plutonierul Boiangiu, în urma unui vis pe care nevastă-sa i l-a tălmăcit în rău, era mai dîrz ca aseară. Aştepta la primărie să sosească Pravilă cu rezultatul descinderii. Trimisese să-i aducă cincisprezece bănuiţi din Vaideei şi alţi zece din Amara, care se şi aflau în curte şi pe care tocmai se pregătea să-i instruiască. Voia să lucreze în cancelaria comunală, pentru că aici era, în fund, o odaie bună de arest pentru mai mulţij pe cînd la sediul postului n-avea decît o cămăruţă în care nu încăpeau nici trei oameni.

Primarul veni roşu, gîfîind şi înmuiat. Trecînd prin faţa cîrciumii a intrat şi a înghiţit o jumătate de ţuică, să se încălzească puţin. Boiangiu îi declară că el nu va răbda să fie notat prost din pricina unor ţopîrlani netrebnici şi nu vru să-şi schimbe hotărîrea nici cînd auzi că arendaşul s-a domolit. Lui nu-i pasă de toanele d-lui Cosma. El e militar şi-şi face datoria. Avea o privire atît de cruntă că Pravilă se înfricoşa parcă şi dînsul ar fi fost bănuit.

Secretarul Chiriţă Dumitrescu era un băietan îmbrăcat nemţeşte cu o cochetărie rurală, cu cămaşă murdară şi fără manşete, dar gulerul de celuloid şters bine cu gumă, absolvent al unei vagi clase de liceu, încăput funcţionar comunal prin protecţia bucătăresei lui Iuga, căreia îi era nepot de frate. Acuma se trudea să-şi lege mai fercheş cravata verde la gît, nepăsător faţă de tot ce se petrecea, cu gîndurile la fata grecului cu care a avut norocul să vorbească ieri şi care i-a zîmbit.

— Domnule Chiriţă, rogu-te, ajută-mi mătăluţă niţeluş la procesele-verbale! strigă deodată plutonierul, întorcînd spatele primarului. Eu dictez şi mata doar să scrii, ca să mergem mai repede.

— Parcă n-am eu destule pe cap! protestă secretând. Uite colea cîte mă aşteaptă! adaogă arătînd spre un teanc de hîrţoage, cu gîtul însă, căci mîinile îi erau ocupate cu cravata rebelă.

— Serveşte-mă, domnule Chiriţă, că nici eu n-am să-ţi rămîn dator! stărui Boiangiu cu o imputare amicală.

— Dacă-i aşa, iacă, las toate şi te servesc, nene Silvestre! făcu tînărul încîntat că reuşise să-şi înnoade cravata cum dorise şi admirîndu-se într-o oglinjioară răzimată de călimară. Poţi să-i şi dai drumul că eu m-am terminat! urmă dînsul după ce-şi mai potrivi şi frizura aşa ca un cîrlionţ să-i atîrne cuceritor pe frunte.

Cei zece ţărani din Amara fuseseră trecuţi din ogradă în antreul cancelariei sub paza unui jandarm postat la uşa de afară. în sfîrşit plutonierul Boiangiu se ivi în prag, îi măsură pe toţi tăcut şi sumbru două clipe, apoi întrebă:

— Mă, care eşti hoţul de-ai furat porumbul boierului ?

— Noi nu sîntem, don plutonier — răspunseră cîteva glasuri timide.

— Va să zică nu vrei să spui cu frumosul, ai ? continuă şeful cu un zîmbet acru. Bun!... Aide vino-ncoace tu, ăla, cum te cheamă?

— Pe mine, don plutonier?... Orbişor Leonte ! zise omul intrînd în cancelarie cu Boiangiu.

Cîteva minute se auziră dinăuntru numai plescăituri de palme şi răbufniri de ghionturi, întretăiate de gîfîielile şefului:. „Spune, mă!... Nu vrei să spui?" şi de vaietele omului din ce în ce mai prelungite: „Nu mai da, don plutonier!... Iartă-mă, don plutonier! Nu ştiu! Nu-s eu, don plutonier!" Ţăranii rămaşi în antreu se uitau unii la alţii, uluiţi, şi din cînd în cînd la jandar^ mul care stătea în uşă, nemişcat, parc-ar fi fost de lemn. De-abia într-un tîrziu Serafim Mogoş, om cu cinci copii, cărunt pe tîmple şi cu o privire de înţelept, ridică glasul:

— Măi fraţilor, spune care ai furat, mă, să nu ne omoare pe toţi fără vină!

Se jurară care de care că el nu. Apoi se deschise iar uşa cancelariei de unde ieşi, clătinîndu-se ca un beat, cu faţa scofîlcită şi cu dîre de sînge pe mustăţi şi pe bărbie, Leonte Orbişor, împins de spate de către plutonierul care răcni:

— Să mi-1 bagi la arest, jandarm, pînă i-o veni din nou rîndul să stea de vorbă cu mine!

Pînă să se întoarcă jandarmul din fundul curţii, Boiangiu se adresă mai domol celorlalţi:

— Mă, spuneţi care aţi furat! Spune, mă, cu binele, că vă bat pînă storc şi sufletul din voi!

Ţăranii tăgăduiau cu desperare. Atunci şeful, mai întărîtat, strigă lui Mogoş:

— Aide tu, ăl mai ţanţoşu!... Poftim înlăuntru!

— D-apoi că pe mine să mă şi omori, don plutonier, că-n mîna d-tale mi-e viaţa, dar dacă n-am furat, cum să zic c-am furat, don plutonier?

Cu o lovitură scurtă în falcă îi curmă vorba şi, trăgîndu-1 de umăr în odaie, închise uşa. Şi iar începură plescăiturile şi răbufnirile, gîfîielile şi vaietele...

Ancheta ţinu vreo două ceasuri. între timp sosiră şi cei cincisprezece din Vaideei, escortaţi de doi jandarmi, tocmai bine căci amăranii erau pe isprăvite şi şedeau în arest, ştergîndu-şi sîngele şi mîngîindu-şi fălcile. Plutonierul însă obosise rău de atîta muncă şi, cînd sfîrşi instrucţia cu ultimul amăran, îşi îngădui să facă o pauză, să răsufle. Mai mult profită totuşi primarul care se repezi pînă la cîrciuma lui Busuioc să-şi mai întărească inima cu o ţuică. în trecere nu uită, nici la ducere şi nici la întoarcere, să îndemne părinteşte pe ţăranii ce aşteptau în ogradă:

— Măi oameni, de ce nu spuneţi voi, de ce sînteţi ai dracului?

Boiangiu nici în pauză nu stătu cu mîinile în sîn: iscăli procesele-verbale, revizui lista altei serii de bănuiţi pe care socotea să-i instrumenteze după-amiazi...

în afară de cei cincisprezece se mai strînsese în ogradă un pîlc de oameni, parte din Amara, parte din Vaideei, care voiau să mărturisească pe sfînta cruce că nici cei bătuţi şi nici cei ce-şi aşteptau rîndul nu sînt vinovaţi şi nici nu s-au mişcat de la casele lor în noaptea cu năpasta. Şi mai erau cîteva femei, speriate şi bocite, fiecare cu o legăturică de merinde subţioară, pentru bărbaţii lor oropsiţi, ca să nu mai îndure şi foame dacă s-ar întîmpla să-i ţie mai mult jandarmii.

Cînd reluă ancheta şi fură aduşi în antreu bănuiţii; plutonierul văzu nedumerit că au mai rămas ţărani în curte. întrebă din prag:

— Da voi ce poftiţi, măi creştini ?

Pantelimon Văduva, un flăcău rumen, luat la oaste şi urmînd să se prezinte peste vreo săptămînă la regiment, la Piteşti, aflîndu-se mai în faţă, răspunse repede:

— Noi am venit să mărturisim, don plutonier, că dumnealor n-au nici o vină cu porumbul boierului.

— Aşa ? făcu Boiangiu, apropiindu-se de el. Ia vino-ncoace, măi Pantelimoane, că doar tu eşti soldat!... Care va să zică umblaţi şi cu rebeliune?... Pastele şi arhanghelii şi anafura care te-a făcut pe tine, Pantelimoane!

Cu o mişcare fulgerătoare îl înşfăcase de guler şi începu să-i care la pumni peste cap, peste obraji; pe unde-l nimerea. Ceilalţi văzînd una ca asta, o zbughiră în uliţă cu nişte rîsete prosteşti amestecate cu spaimă, căci felul cum plutonierul vorbise flăcăului şi cum îl apucase la bătaie li se păruse întîi caraghios. Pantelimon însă izbuti să se smulgă din strînsoarea lui Boiangiu şi o luă la goană, după ceilalţi, avînd totuşi şi el pe faţa stîlcită de lovituri acelaşi rîs uluit; numai cînd se şterse cu mîneca, din pricina unei dureri ce-i stăruia în falcă, crezînd că l-a podidit sîngele, îi dispăru rîsul. Scuipă cu sînge. îşi muşcase limba în zăpăceala pumnilor.

în ciuda supărării, văzînd pe ţărani rîzînd, plutonierul răcni aproape cu veselie:

— Stai, Pantelimoane!... De ce fugi, măi Pantelimoane ?

îşi reveni îndată, se mohorî mai tare şi se întoarse la datorie. Bănuiţii, îngrămădiţi ca oile în tindă,

auzind rîsetele de afară, îşi luară şi ei nişte mutre zîmbitoare în speranţa că aşa vor cîştiga bunăvoinţa plutonierului. Acesta însă crezu că vor să-şi bată joc de el şi, ca să le taie scurt pofta de veselie, împărţi la întîmplare o droaie de ghionturi, mormăind indignat :

— Rebeliune, ai, puturoşilor ?... Şi hoţi, şi obraznici, ai ?

Peste cîteva clipe, răcorit, se înfipse falnic în pragul cancelariei şi strigă, arătînd pe unul din mulţime:

— Tu, ăla!... Tu, tu!... Aide, nu te codi, mocofane!

în aceeaşi zi Grigore Iuga luase pe Titu Herdelea mai de dimineaţă să-i arate mai de aproape moşia şi mai cu seamă instalaţiile gospodăreşti ce le aveau concentrate la Ruginoasa, sat nou, numai de vreo treizeci de case, făcute toate de bătrînul Miron şi dăruite oamenilor ca să-i aibă acolo, la îndemînă.

Merseră, fireşte, pe jos. De la Amara la Ruginoasa e o plimbare de jumătate de ceas. Titu admiră mulţimea de vite, de cai, de păsări, de servitori, de hambare imense pe picioare înalte, apoi clăile uriaşe de paie şi de fîn, stogurile de coceni, dar fără entuziasm deosebit, ci numai ca să facă plăcere lui Grigore care într-adevăr se bucura.

De la Ruginoasa coborîră apoi pînă aproape de Izvoru, pe un drum de care, avînd în stîngă moşia Amara şi în dreapta moşia Ruginoasa, aceeaşi cîmpie dreaptă, pustie, monotonă, neagră sub cerul cenuşiu de toamnă. Numai la orizont se vedea petecul arămiu al pădurii Amara şi, mai la dreapta, coperişul roşu al castelului Ghica din Izvoru.

Se întoarseră în Ruginoasa unde Grigore mai avea puțin de lucru. Pe urmă o luară pe alt drum spre Bîrlogu, iar de acolo, peste cîmp, pe o potecă dreaptă, înapoi la Amara.

Mai mult decît locurile și gospodăria, pe tînărul Herdelea îl interesa că în sfîrșit avea prilejul să vorbească în tihnă cu Grigore Iuga. Nu îndrăznise și n-avusese ocazia să-1 întrebe măcar ce-a făcut la Baloleanu în chestia cu *Universul.* Acum Grigore îi spuse de la sine, printre altele, că Baloleanu a aruncat o vorbă și a primit o asigurare că va fi satisfăcut, dar el, Grigore, nu s-a mulțumit cu atîta, ci i-a luat cuvîntul de onoare că pînă se înapoiază Titu de la țară va fi aranjat tot. Deocamdată să nu se gîndească totuși la Capitală și la jurnale, ci să se simtă bine aici.

Titu îi mulțumi cu efuziune și-i povesti apoi cum a fost ieri prin sat, la Dragoș și la popa Nicodim. Grigore lăudă pe învățător că e harnic și inimos, adăogînd că și bătrînul îl prețuiește, deși îl consideră cam demagog, ceea ce chiar este într-un fel.

— Mie mi s-a părut foarte sincer, doar puțin exaltat ! zise Herdelea.

— Tocmai sinceritatea și exaltarea fac periculoși pe oamenii cu o cultură insuficientă! răspunse Iuga. De aceea și Dragoș nu mai trăiește în realitate și se crede ținta tuturor persecuțiilor. Astfel de oameni stîrnesc, fără voia lor, multe nenorociri...

Sosiră la Amara pe la amiazi. Cînd să intre la conac, întîlniră tocmai pe învățătorul Dragoș, palid și foarte emoționat, care venea spre ei. Salută și vorbi cu glas înecat:

— Pornisem la domnul Miron, cu toate că mă expuneam să fiu izgonit, dar eram obligat să încerc chiar imposibilul ca să opresc ceea ce se... Fiindcă

am avut norocul să vă întîlnesc pe d-voastră, coane Grigoriță, vă rog să mă ascultați și să...

îi spuse cum jandarmii schingiuiesc zeci de țărani, cum au venit femei și bătrîni la dînsul și la preotul Nicodim, rugîndu-i să-i salveze, cum el, oricît îi sîngera inima, nu s-a mișcat, crezînd că plutonierul va osteni, dar se pare că ancheta e de-abia la început și după prînz urmează să fie stîlciți în bătăi alți nenorociți...

— Pentru cîțiva saci de porumb, coane Grigoriță! sfîrși învățătorul tremurînd. Oamenii s-au oferit să puie mînă de la mînă și să despăgubească pe arendaș. Voi da și eu, vom da cu toții, numai să...

— Vrei să mergem pînă la primărie ? întrebă Grigore pe Titu.

Porniră. în fața primăriei și în ogradă stăteau pilcuri de bărbați și mai ales femei.

Grigore fu întâmpinat în cancelarie de un „sărut mîna" speriat al primarului care se afla tocmai într-o consfătuire cu plutonierul și secretarul în privința programului anchetei pentru după-amiazi. Socotind că conașul Grigoriță a venit să inspecteze mersul cercetărilor din ordinul boierului Miron, primarul Pravilă se tîngui umilit că de aseară se chinuiește, împreună cu șeful postului, dar în zadar, nimeni nu vrea să mărturisească. Plutonierul, încremenit în „drepți", declară că el are să-i dibuiască totuși, numai că-i mai trebuie timp, deoarece țăranii sînt mulți și dînsul e singur cu instruirea lor.

Atunci Grigore îi sfătui să suspende deocamdată interogatoriile, să nu se facă zarvă de prisos în sat, și să pornească pe altă pistă cercetările. Să stabilească întîi precis cît s-a furat șijnai ales cum, ca astfel să

poată deduce cam cine ar putea fi hoții. Primarul raportă că el n-a găsit nici-o urmă de spargere și că arendașul nu mai are pretenții.

— Dacă nu sînt urme, s-ar putea să nu fi umblat hoții? întrebă Grigore simplu.

— Apoi că de n-ar spune domnul Cosma, eu nici n-aș fi cunoscut c-au umblat! zise primarul cu o sinceritate care îi îmbujora fața.

— Nici un hoț nu mărturisește de bună voie cînd n-a fost prins asupra faptului! spuse Boiangiu dîrz.

După plecarea lui Grigore, primarul mai rămase la sfat nițel cu Boiangiu. Pe Grigore îl respectau, dar de Miron Iuga le era frică. Va fi deci cuminte să meargă Pravilă după prînz să raporteze bătrînului cum au lucrat și ce le-a poruncit conașul Grigoriță, să fie dînșii la adăpost de orice vină. Miron Iuga avu o tresărire cînd auzi de intervenția fiului său. Aprobă însă ce-a poruncit Grigore, observînd doar că asta nu înseamnă încetarea cercetărilor și repetînd că hoții trebuiesc descoperiți...

Seara, după cină, bătrînul Iuga zise:

— Aș vrea să-ți vorbesc ceva, Grigoriță, într-o chestie care...

Titu Herdelea, înțelegînd că e de prisos, se sculă imediat murmurînd:

— Pe mine vă rog să mă scuzați... Sînt și prea ostenit de cît am umblat azi...

— Atunci noapte bună! făcu Miron cu o umbră de recunoștință în glas.

Cum ieși Herdelea, Grigore începu să protesteze că iar a jicnit pe prietenul lui, fără să ție seama că... Cu un gest, bătrînul îi curmă vorbele:

— Lasă asta că n-are nici-o importanță!... Mai grav este că tu începi să-mi sapi autoritatea în fața

lumii și că oprești pe oameni să execute poruncile mele. Asta da, e foarte grav! Și asta nu se poate, dragul meu!... Cît timp sînt încă în picioare, rămîn eu stăpîn aici, Grigoriță! E dorința mea hotărîtă, știi bine... Cînd voi dispărea eu, vei face tu cum vei crede. Pînă atunci însă te rog, puiule! Te rog!

Era atîta fermitate în tonul lui, că Grigore se simți întocmai ca odinioară cînd, copil nepriceput, îi primea dojenile fără crîcnire și cu o supunere fricoasă. Răspunse ca și atunci:

— Da, tată.

De-abia după o pauză îndrăzni să adaoge, tot ca un copil:

— Am crezut că sînt în vederile d-tale cînd am încercat să împiedec asuprirea celor nevinovați.

— Nu! zise bătrînul scurt, parc-ar fi apăsat un sigiliu pe un ordin irevocabil.

Capitolul III

FLĂMÎNZII

1

Peste cîteva zile primarul Pravilă căută într-ascuns pe Grigore Iuga şi-i mărturisi că nu se pot găsi hoţii pentru că nici n-a fost furt. A mai cercetat cu de-amănuntul hambarul cu pricina în tovărăşia plutonierului, au mai muştruluit pe cîţiva oameni care li s-au părut mai deocheaţi, dar degeaba. în sfîrşit s-a dus la Cosma Buruiană şi dînsul i-a spus că într-adevăr s-a pripit cu jalba căci şi lui i se pare că n-a fost nimic, că tocmai se gîndeşte să se spovedească boierului şi nu îndrăzneşte de teamă că n-are să-1 ierte.

— Ş-acu venii la d-voastră să vă dau de ştire — urmă primarul — că sînteţi mai îngăduitor şi o să puneţi o vorbă bună la boierul Miron să afle şi dumnealui pentru care pricină nu i-am împlinit poruncile cum am fi poftit şi cum sîntem datori...

în aceeaşi zi Grigore comunică vestea aceasta şi tatălui său care o ascultă foarte calm, fără să arate vreo mirare sau supărare. în sine însă era indignat împotriva lui Buruiană. Mai ales se simţea atins pentru că trebuia să recunoască, chiar ocolit, în faţa fiului său că a greşit.

— Bine ai făcut că mi-ai spus! zise la urmă simplu, liniştit. Şi peste un răstimp, ca şi cînd ar fi vorbit singur: Vezi d-ta ce om şi arendaşul ăsta! Ei lasă că am să...

Tăcu brusc. Nu voia să se deschidă. Schimbă vorba. Dealtfel zvonul despre vînzarea moşiei Nadinei îi rămăsese în inimă ca un cui. Fără să se fie interesat direct, ceea ce i s-ar fi părut nedemn de dînsul, din diferite părţi şi subt diverse forme, i s-a confirmat mereu. însuşi Grigore a recunoscut acum două sau trei zile, că într-adevăr a auzit parcă o dată pe Nadina pomenind de aşa ceva, dar nu i-a dat importanţă pentru că nevastă-sa, cînd spune lucruri d-astea, vrea doar să-şi arate mai mult dispreţul pentru tot ce priveşte moşia. Bătrînul Iuga profită acuma să întrebe cu ton de glumă:

— La fel o fi şi cu înstrăinarea proprietăţii Babaroagă ?

Mirat de întrebarea neaşteptată, Grigore totuşi răspunse cu un gest de indiferenţă:

— Nu ştiu. Se poate. Din partea mea n-are decît s-o şi vînză, dacă-i place. E zestrea ei, şi-o administrează cum crede...

— Dar fără consimtămîntul tău ştii bine că nu poate înstrăina nimic? făcu Miron privindu-1 drept în ochi.

— Consimtămîntul meu îl are anticipat! De vreme ce Nadina a preferat să lase arendat pămîntul în loc să...

— Va să zică are consimtămîntul tău? repetă bătrînul fără să-1 slăbească din ochi.

— Negreşit! Fără discuţie şi oricînd va dori ea! zise Grigore ferm şi susţinîndu-i privirea.

— Oricui ar vinde? stărui tatăl. Chiar țăranilor?!

— O, mai ales țăranilor! făcu tînărul cu un rîsj scurt, sec. Decît să am de vecin pe Platamonu sau] alt asemenea boier, mai bine nişte țărani flămînzi de' pămînt, care aşa cel puțin îşi vor mai astîmpăra foamea \ şi ne vor lăsa pe noi în pace :

Parcă de mult ar fi aşteptat acest răspuns, bătrînul zise deodată, fără mînie, cu glasul de imputare care ştia că impresionează pe Grigore:

— Observ, dragul meu, cu mare, mare durere c^ demagogia ți-a strîmbat judecata cu desăvîrşire şi' încep să mă gîndesc cu spaimă ce se va alege de biata | asta de gospodărie cînd voi închide eu ochii. Nu ştiu j de ce, dar mereu mă ispiteşte amintirea lui Teofil,! fie iertat, şi mi-e să nu mergi şi tu pe urmele lui de^| să se irosească toate pe aici şi să rămîie numai praful j şi cenuşa...

— Din partea asta poți fi liniştit, tată! glăsui; Grigore simțindu-se în dreptul său. Iubesc şi eu pămîn- ' tul cît şi d-ta, te asigur, dar iubirea nu mă poate orbij să nu văd că şi țăranii au dreptul să trăiască!

Acuma Miron Iuga se supără:

— Adică eu nu-mi iubesc țăranii şi nu-i las să j trăiască? Eu care am împărțit cu ei tot ce-am avut: şi le-am purtat de grijă, eu nu-i iubesc, şi-i iubiți voij cari le împuiați capetele cu făgăduieli şi vorbe goale! Aidade, Grigoriță, să fim serioşi!

Continuă mai potolit după o mică pauză:

— Agricultura cere experiență şi experiența e categorică în privința asta: o moşie flancată de țărani e.| condamnată la moarte. Precis şi fără apel!... Cînd vor ajunge cele două mii cinci sute de pogoane de la Babaroaga în mîinile țăranilor, aş vrea să te văd ce învoieli ai să mai poți face cu dînşii. Au să-ți rîdă în nas şi să-ți dea cu tifla, băiete! Azi sînt (vru să spuie că sînt hoți, dar îşi aminti de Buruiană şi schimbă)... sînt cum îi ştim; atunci o să-şi bată joc de tine şi mai tîrziu o să te bată de-a binelea. Mulțimii îi trebuie stăpîn şi frîu, altfel vine anarhia!

Grigore asculta şi nu încerca să-1 contrazică. îi auzise de atîtea ori părerile şi ştia că nimeni nu i le poate schimba. Dealtfel Miron merse pînă la capăt:

— Consimtămîntul tău, în cazul de față, trebuie să fie o armă de apărare pentru noi. Consimți întrucît înstrăinarea nu va însemna primejduirea proprietății tale. Asta e ceva normal... în realitate primejdia n-ar fi înlăturată decît dacă ai face o sforțare să cumperi tu însuți Babaroaga.

Tînărul Iuga surise, atît i se părea de ciudată ideea. Răspunse ironic:

— Nadina ar fi în stare să se răzgîndească dacă ar afla că şi eu sînt amator. Ea vrea să mă zmulgă de la țară, nu să mă întărească aici... Dar de ce n-ai cumpărat-o mai bine d-ta, tată, dacă ții aşa de mult?

Miron Iuga rămase o clipă mirat, parcă ar fi auzit o noutate mare. Apoi zise gînditor:

— Aşa-i, Grigoriță, ai dreptate! La urma urmelor...

Fiindcă se arătase o vreme frumoasă, cîrciumarul Crist ea Busuioc avuse grijă să tocmească lăutari ca să poată tineretul să învîrtească hora toată după-amiaza, iar seara să se veselească şi bătrînii la un pahar de băutură. Era ultima duminecă din octombre. în alți ani, la data asta> era frig şi zloată; acuma pe cerul senin ca vara soarele galben lucea călduț, răspîndind o lumină melancolică peste tristețea pămîntului.

Hora începea pe bătătura dinaintea cîrciumii, dar se întindea curînd pînă în uliță, unde se înșirau fetele și femeile care priveau jocul. Așa, cînd se întîmpla să treacă vreo căruță — foarte rar, cîte una, două — toată lumea, jucători și privitori, trebuia să se îngrămădească înapoi spre bătătură, țipetele femeilor speriate acoperind atunci țîrîitul înflorit al lăutarilor.

Acuma hora era chiar în șosea și se legăna lin subt privirile fermecate ale femeilor și fetelor. Lăutarii, numai doi (îi plătea cîrciumarul care făcea economie zicînd că ori doi, ori trei, același lucru, dar să cînte bine și mereu), se frămîntau mai abitir ca jucătorii, mutîndu-se de ici-colo, îndemnîndu-se unul pe altul. Cișmele flăcăilor tropoteau greu pe ulița zbicită, pe cînd fetele săltau gingaș ca niște căprioare și abia de atingeau pămîntul.

Pe băncile de lîngă pereții cîrciumii odihneau cîțiva bătrîni, iar împrejurul lor, pe locul rămas slobod} stăteau la sfat bărbații, ca în alte dumineci. în Amara, la circiumă, obișnuiau să se strîngă oamenii, în sărbători, de prin toate satele ce au ținut odinioară de domeniile Iuga. A rămas așa din bătrîni cînd aci veneau toți cu toate durerile, și cei din Lespezi, și cei din Vaideei și Bîrlogu, întocmai ca și cei de la Gliganu sau de la Babaroaga, fără a mai pomeni pe cei din Ruginoasa, care erau în Amara ca acasă.

Serafim Mogoș, cu tîmplele cărunte și cu ochii cuminți, povestea ce-a pătimit de la jandarmi. Vorbind însă nu se uita la oameni, ci undeva departe, parcă s-ar fi jeluit unui judecător drept. Un copil îl ținea de mînă și se învîrtea în jurul lui cînd încoace, cînd încolo, vesel ca un fluture alb lîngă un pom bătrîn. Toți cunoșteau întîmplările, că doar s-a dus vestea anchetei în toate satele, mai erau de față vreo trei dintre cei bătuți, printre ascultători, și totuși luau seama de jelania lui Serafim parc-ar fi auzit întîia oară o poveste nemaipomenită sau parcă s-ar fi complăcut în evocarea unor suferințe care le răscoleau sufletele. Ignat Cercel, mai tînăr ca Mogoș de ani dar la înfățișare mai bătrîn, cu priviri de cîine de pripas, se uita numai la gura lui, clătina din cap, ofta și întrerupea mereu cu aceleași vorbe:

— Păi, ce să facem, oameni buni, ce să facem ?

întreruperile aveau, fără voia lui, niște intonații atît de ciudate, durere și umilință resemnată, că oamenii îl săgetau cu priviri disprețuitoare, iar Toader Strîmbu, văduv cu trei copii și fără un petec de pămînt, izbucni în cele din urmă furios:

— Ce să facem, ce să facem? (Se spăimîntă însă singur de revolta lui și urmă repede, morfolindu-și vorbele:) Dumnezeu știe ce să facem...

Dealtfel și Ignat Cercel a fost bătut, acum vreo patru ani, de plutonierul care fusesej înaintea lui Boiangiu, tot pentru că s-ar fi furat niște lucruri de la curte, dar bătut așa de rău că a zăcut două săptămîni și a rămas cam beteag pentru toată viața.

Ca să șteargă mai bine urmele mîniei lui Toader, Leonte Orbișor, mic, cu glas ascuțit, cu fața vioaiej găsi cu cale să observe împăciuitor:

— Am pătimit și eu cu Serafim și cu ceilalți laolaltă, dar mă întorc și zic: stăpînirea ce să facă dacă e furt ? Și de ce să fure munca altuia hoții ?

— Așa e, vezi bine!... Să nu fure! ziseră cîțiva, dînd din cap.

Se făcu o mișcare nehotărîtă ca și cînd s-ar fi ridicat brusc o piatră de pe inimi. Și tocmai atunci Trifon

Guju mormăi întunecat, mai mult pentru sine, dar auzit de toată lumea, căci glasul lui era ursuz şi pătrunzător ca şi fața-i veşnic încruntată:

— D-apoi că tot munca noastră e!

Toți întoarseră deodată ochii spre el ca şi cînd le-ar fi dezvăluit o mare taină sau măcar o credință intimă a tuturor. Nimeni însă nu zise nimica şi chiar Trifon, care obişnuia să repete cînd credea că a spus o vorbă mare, acuma tăcu şi lăsă capul pe piept.

După un răstimp de tăcere, frămîntată de cîntecul lăutarilor şi de chiotele jucătorilor, începură să vorbească cu toții deodată, fiecare despre altceva şi cu alte cuvinte. Nu se mai uitau deloc unii la alții, ci numai la hora din uliță, ca şi cînd le-ar fi fost frică de ei înşişi. Glasurile lor se împleteau şi se prelungeau într-un oftat fără sfîrşit.

Hora zburda în cerc larg, se întindea ca un şarpe; atingea cu şfichiuiri alintătoare cînd pe femeile de pe margini, cînd pe bărbații din bătătura cîrciumii. Bucuria jucătorilor izbucnea în frînturi de strigături, în floricele de paşi ritmați. Privitorii se îmbulzeau cuprinşi de aceeaşi veselie, parcă ar fi căutat să se topească cu toții într-o singură ființă fără griji şi fără necazuri.

Cel mai vesel părea totuşi Pantelimon Văduva şi toată lumea se bucura de veselia lui pentru că el peste cîteva zile trebuie să plece la oaste şi cine ştie cînd va mai avea prilejul să se veselească. El însuşi gîndea la fel, deşi se lăuda că vrea să se întoarcă cel puțin căprar ca şi Petrică a lui Petre care are să vie acasă tocmai cînd el se duce. în sinea lui însă avea groază de necunoscutul vieții de soldat. A stat de vorbă cu mulți şi i-a descusut; toți se mîndreau cu milităria lor şi spuneau că tare-i frumoasă dar şi tare grea.

Inima lui era şi mai grea din pricina Domnicii, fetişcana ceea mică de şaptesprezece ani încheiați, plinuță şi roşcovană, care se prinsese lîngă el în horă şi se agăța acuma de brațul lui ca un lăstăruş de iederă. Cînd se gîndea Pantelimon că va trebui să se despartă de ea şi nici să n-o mai vadă cine ştie cîtă vreme, îl ustura sufletul de amărăciune. El a vrut să se cunune cu Domnica înainte de a pleca la armată, cum au mai făcut şi alții. S-au împotrivit însă şi părinții lui, şi ai ei. Ai lui sperau că are să uite pe fata lui Nacu pînă va isprăvi cu oastea şi îşi va găsi pe urmă o pereche mai potrivită cu starea lui. Părinții ei, mai ales maică-sa, erau înfricoşați să nu i se întîmple ceva lui Pantelimon la militărie, cum s-a întîmplat cu bietul Florea Butuc care s-a însurat, fiind numai de optsprezece ani, cu Anghelina lui Nistor Mucenicu, i-a făcut trei copii şi apoi s-a prăpădit prin cele reghimente, iar Anghelina a rămas de ți-e mai mare mila. Şi încă Anghelinei, din pricina copiilor, au trebuit să-i dea părinții lui partea ce s-ar fi cuvenit băiatului, încît femeia tot are o căsuță în care şade să n-o bată vînturile, pe cînd Domnica poate că n-ar apuca să facă nici copil şi, într-un caz de primejdie, ar rămînea nici fată şi nici nevastă, să ție de urît celor dornici de alte muieri.

Pantelimon, căruia inima îi juca mai sprinten decît mintea, nu umbla cu astfel de socoteli. El se gîndea numai că va pleca şi nu va mai vedea ochii ei căprui şi şăgalnici în care i se părea că s-au adunat toate tainele lumii şi nici gurița ei fierbinte care-i făgăduia toate bucuriile. De aceea era acuma atît de vesel şi de amărît, şi chiuia şi se sfărîma jucînd cît ştia dînsul mai frumos, să-1 vază şi să-1 audă Domnica şi să-şi aducă aminte că nu e flăcău în sat mai bine ea dînsul.

şi să nu-l uite ori să îndrăgească pe altul. Domnica înțelegea că Pantelimon face toate de dragul ei, se simțea mîndră, îi strîngea mîna uneori şi se mai lipea de el, şi se uita împrejur, la oameni, parc-ar fi vrut să spuie tuturor că are să-l aştepte pe Pantelimon, orice s-ar întîmpla.

Fruntea flăcăilor totuşi era Nicolae Dragoş, fratele învățătorului, o cruce de voinic cu mustăcioara pana corbului, înalt şi spătos, deştept şi harnic cît patru. Nu-i lipsea decît o nevastă de seama lui ca să fie om întreg şi fruntaş în sat. Dealtfel fata de la stînga lui, Gherghina lui Chirilă Păun, arăta că şi în privința asta e înțelept. Gherghina era singură la părinți şi frumuşică picătură. Chirilă avea casă şi cîteva petece de pămînt şi gospodărie aşezată aici, în Amara, dar de un an se mutase în Gliganu unde îl chemase ca logofăt arendaşul grec, cu contract şi cu leafă bună, lăsîndu-şi averea în grija tatălui său care, deşi bătuse de mult şaptezeci, era încă zdravăn şi muncea la sapă mai spornic ca un flăcău.

— Foaie verde mătrăgună — Veselia nu-i a bună!

Un băiețandru începuse să chiuie aşa, cu ochii închişi, ca un cocoş tînăr şi fără pricepere. Pe țiganul cu vioara nu-l rabdă inima să nu riposteze pe dată:

—• Foaie verde păpădie — Viața-i numai veselie — Pentru cine nu-i Ilie!

Toată hora împreună cu privitorii izbucniră într-un rîs gălăgios. Rîse şi băiețandrul pe care-l chema Ilie Cîrlan. încurajat de mulțimea poporului, țiganul strigă către flăcău:

— Să nu mai zici nimic că te iau si cu cîrlanul!

Altă năvală de rîsete de răsună văzduhul. Dar hora, un lanț de trupuri înfierbîntate, continua, şerpuia mai avîntată, parcă nu s-ar fi oprit nici un moment de cînd a început şi nici n-ar mai vrea să se oprească niciodată.

în circiumă, aşezați la o masă lungă, în fund, vreo doisprezece bărbați fruntaşi se sfătuiau de multişor şi n-ajungeau să se înțeleagă, cu toate că îşi mai ajutau îndrăzneala şi înțelepciunea cu păhărele de țuică, servite de însuşi cîrciumarul Busuioc cu încrederea cuvenită unor oameni de seamă şi siguri la plată. Busuioc dealtminteri lua parte şi el la tocmeală, cît îi îngăduia negustoria, fiindcă era doar vorba de pămînt, iar dînsul ca orice om de omenie, tot numai pămînt visa, că şi de cîrciumărit s-a apucat de nevoie şi cu nădejdea să agonisească ceva, să-şi mai cumpere cîteva pogoane bune şi să se facă om adevărat. Luca Talabă, un bărbat cît muntele, fost primar odinioară, îi adunase pe oameni la sfat. Țăranii însă erau neîncrezători şi fricoşi. Se gîndea fiecare că poate să se supere boierii că umblă să cumpere moşia cucoanei şi nici pămînt de muncă n-o să le mai dea, să rămîie muritori de foame. Lupu Chirițoiu, cel mai bătrîn dintre toți, cu pletele crescute pînă pe umeri şi cărunte ca un fuior de cînepă melițată, cu ochii albaştri apoşi, întrebă cu glas plin de îngrijorare:

•—Toate bune şi frumoase, măi oameni, dar ia să facem socoteala că boierul zice: nu pot să vă vînd vouă moşia, că voi n-aveți bani destui şi nouă ne trebuie toți banii pe masă!

Luca Talabă, sfătos şi cu o energie strălucitoare pe fața-i încă tînără, îl opri:

— Stai, moş Lupule, ține-ți firea! Păi dacă o întoarcem aşa, nu mai cumpărăm noi pămînt pînă-i lume! Că atîți bani n-om strînge niciodată săr avem la chimir ca să-i vărsăm pe masă cînd or porunci boierii. Apoi d-ta, că eşti bătrîn, pomenita-i vreodată una ca asta?... Cine vrea să vîndă te mai îngăduie, te mai înlesneşte, nu te strînge de gît cum crezi d-ta, moşule!

Cîrciumarul tocmai sosise la masa lor cu o litră pentru Matei Dulmafiu, om tăcut şi mohorît, din Lespezi. Sări îndată în ajutorul lui Luca:

— Cînd o fi la adicătelea s-or mai găsi bani şi în bancă, iar boierii de la bancă te ajută dacă-i rogi frumos şi cînd e vorba să cumperi moşii, că banii sînt siguri şi-i scoate oricînd din moşie...

•— Aşa-i, cum spune dumnealui! întrerupse Luca, mai hotărît, şi în bancă găsim, dar pe urmă muncim, oameni buni, că muncim pentru al nostru. Deocamdată să punem de la mînă ce avem şi ce-om mai putea aduna, noi, cîți sîntem şi alții care-or vrea, să facem arvuna, c-apoi nu ne-om lăsa noi de ruşine să nu plătim!

Marin Stan, slab, uscat, cu figura ascuțită de pasăre, trăznit puțin de țuicile pe care le sorbise, strigă deodată mînios din colțul mesei unde se afla:

— Să punem noi mîna pe pămînt, că pe urmă nici Dumnezeu nu ni-1 mai ia!

Alții adăogară repede:

— Nu, nu!... Pămîntul înapoi nu-1 mai dăm!

Cristea Busuioc, cîrciumarul, interveni iarăşi, uitîndu-se cu dispreț la Marin:

— Ehe, credeți că boieru-i prost să vă dea pămîntul pînă nu se asigură de bani, ca să-1 înşelați voi şi pe urmă să ziceți: n-avem bani, dar moşia n-o dăm înapoi că-i a noastră măcar că n-am plătit-o... Ei, Marine,

băiete, multă țuică ai să mai înghiți pînă să păcăleşti tu pe boierul Miron!

— D-apoi că omul cu socoteală nici nu se poate gîndi să ia pămîntul de pomană — zise şi Luca Talabă dojenitor. Numai dumnealui crede aşa, că vorbeşte din țuică.

Toți aprobară din cap, în vreme ce Marin Stan, zăpăcit, se uita la ei, pe rînd, parcă nu s-ar fi putut dumeri de ce s-au supărat oamenii cînd el a spus numai ceea ce credea că gîndesc cu toții.

Lupu Chirițoiu, care-şi rumega aceleaşi gînduri, se adresă acuma lui Luca cu imputare:

— Măi omule, că te ştiam bărbat în toată firea şi cu scaun la cap, apoi nu vezi tu că noi vorbim şi ne tocmim şi ne certăm şi nici măcar nu sîntem lămuriți dacă moşia e de vînzare ?

Luca Talabă zise aproape supărat:

— Aşa ar fi, moşule. Dar vezi, eu ştiu că-i de vînzare de la Chirilă Păun care-i mîna dreaptă a grecului de la Gliganu. Ai înțeles, moşule ? Ei, şi grecul i-a spus lui Chirilă, uite aşa cum îți spun eu d-tale: la anul schimbăm învoielile că pînă atunci, cu ajutorul lui D-zeu, am să cumpăr eu moşia cuconiței pe seama mea! Uite aşa i-a spus grecul lui Chirilă... Dar, talică, moş Lupule, trebuie să ții minte, că eşti mai mare ca noi şi erai bărbat pe vremea aceea; n-a umblat vorba tot aşa şi cînd a vîndut fratele boierului Miron?

— Multe zvonuri s-au purtat ş-atunci — încuviință moşneagul. Cine să le mai ție minte pe toate?! Dar să ştiți, oameni buni, că boierii nu poftesc să vîndă la oameni moşiile, că dacă or avea şi oamenii pămîntul lor, cine să mai muncească boierescul?

Cuvintele bătrînului împînziră o tăcere greoaie. Se auzeau de afară tropotele jucătorilor, scîrțîitul

viorilor şi glasul lui Pantelimon Văduva chiuind năvalnic. După un răstimp apoi răsună, de la tejghea; strigătul cîrciumarului către un ajutor duminecal, băiat mare şi prostănac:

— Băă, n-auzi?... O jumătate pentru Serafim Mogoş, înțelegi?... Na, du-i-o, fire-ai al dracului de nătăfleață!

Glasul acesta zgîrietor risipi încurcătura oamenilor şi Luca, parcă şi-ar fi recăpătat brusc graiul, vorbi mai tare:

— Aşa ați făcut mereu şi d-aia nu ne mai putem scutura de sărăcie ... Tot de frică să nu greşiți şi să nu se supere boierii ați lăsat pe alții să ne ia pămînturile de subt nas. Nu-ți fie frică, moşule, că oameni de muncă or găsi boierii totdeauna, numai moşii să aibă, că oamenii se tot înmulțesc, dar pămîntul nu se întinde ca pelteaua.

— Ce mai atîta vorbărie, măi oameni! strigă deodată Vasile Zidaru care tăcuse toată vremea, fiindcă ar fi avut prea multe de spus şi nu l-ar fi lăsat ceilalți, răcorindu-se acuma cu un glas mai vîrtos ca al tuturor. Aidem să şi plecăm la boierul cel bătrîn, să-1 rugăm frumos şi să punem mîna pe moşie!

Matei Dulmanu tocmai îşi isprăvise băutura şi-şi ştergea mustățile cafenii cu dosul palmei. Adaogă convins:

— Că doar dumnealui e părintele nostru şi n-are să ne lase ...

Luca Talabă voia să facă el propunerea asta: de aceea şi chemase pe oameni la sfat. Auzind acuma gîndul lui din gura altuia, avu o poticnire ca o gloabă care se opinteşte din toate puterile să urnească din loc căruța şi e cît p-aci să vie peste cap deoarece căruța e goală. Se scarpină în ceafă, zicînd:

•— Ia stați nițel, măi fraților, că nici la boier nu te poți duce ca la moară, ci trebuie să ştii bine ce vrei, că dumnealui are să te întrebe şi să te sucească ş-apoi dacă-i sta ca prostul, are să te ocărască şi să se supere, ş-atunci degeaba ne-am mai răcit gura că ne-om întoarce mai rău de cum ne-am dus!

Izbuti să stîrnească o nouă nedumerire pe care pe urmă nici el n-o mai putu risipi. în sufletele oamenilor se strecurase frica şi laşitatea care înăbuşeau dragostea de pămînt. Consfătuirea se înmuia şi se lăbărța. Zadarnic încerca Luca s-o dreagă cu „stați, măi fraților, să ne înțelegem". Vorbele oamenilor se împrăştiau şi nu se loveau. Numai Marin Stan îşi păstrase curajul deplin şi striga din cînd în cînd, răguşit, parc-ar fi vorbit singur:

— Pămîntu-i al nostru că noi îl muncim, tot pămîntul !

Cîrciumarul, văzînd că s-au încurcat lucrurile, îşi făcu treabă la tejghea dăscălindu-şi ajutorul cu mai multă vehemență. La o masă, lîngă uşă, un jandarm tînăr, cu înfățişarea sfioasă, stătea la un pahar cu Anton Nacu, vorbind rar şi uitîndu-se cu jind afară la hora tineretului. Om prudent, Busuioc trăgea mereu cu coada ochiului într-acolo. îi era teamă că jandarmul, sub pretext că priveşte hora, ascultă ce vorbesc țăranii şi are să se afle la curte, să-şi găsească şi el beleaua cu boierii. Cînd Marin începu să se plîngă răcnind că nu-i ajunge pămîntul, cîrciumarul oe repezi la jandarm şi-1 întrebă foarte zîmbitor dacă nu pofteşte să intre în horă. Jandarmul se roşi; inima îl îndemna, dar frica de plutonier îi oprea avîntul. Răspunse oftînd că nu-i place jocul şi primi în schimb să-i mai aducă o măsură. Asigurîndu-se astfel din partea jandarmului, Busuioc trecu iar la masa oamenilor:

— Văd că bateți apa-n piuă şi n-ajungeți la nici-o ispravă, iar Marin colea se vaită şi nu-i dă prin mintea lui cea de pasăre că omul harnic nu se boceşte ca muierea, ci se apucă de muncă şi...

Marin Stan îl întrerupse mînios:

— Apoi tălică-ți vine uşor să dojeneşti pe alții, că pămînt ai, negustoria-ți merge, cu boierii eşti bine, ce-ți pasă!

— Ce-mi pasă, vezi bine! se supără cîrciumarul. Că tare-i plăcut să te slujesc eu pe tine pînă-ți întunecă țuica mințile, în loc să mă slujească alții pe mine! Dar tu eşti bețiv şi ticălos, Marine, şi mă mir cum te rabdă dumnealor să-i faci de ruşine cu prostiile tale!

— Da ce, beau din averea d-tale?

— Ai bea tu dacă ți-aş da, numai că...

— Ia lăsați, lăsați sfada, măi fraților, că nu ne lipseşte! strigă Luca Talabă deodată, sculîndu-se. Şi haidem să mergem la curte! Ce-o fi să fie!

Toți se ridicară, parcă energia lui ar fi şters toate şovăirile lor. Cîrciumarul constată dintr-o privire rotundă că n-a rămas nimeni neplătit şi zise liniştit:

—Duceți-vă cu Dumnezeu! Şi luați seama la Marinică să nu vă facă vreo ruşine că dînsul a cam pus-o de mămăligă!

Marin Stan rîse. îi trecuse supărarea.

— Uite pe nea Petrică!

Un copil strigase şi o femeie auzise. întoarse capul şi-1 văzu şi repetă:

— Uite pe Petrică!

Venea din sus, pe ulița zbicită, cu pălăria pe ceafă, cu lădița în spinare. Fața lui negricioasă părea mai smeadă. în ochi însă îi strălucea o bucurie mare.

Capetele se întorceau pe rînd spre Petre Petre care se apropia zîmbind. Pantelimon Văduva se desprinse din horă şi alergă înaintea lui, urmat de alți flăcăi. Jocul se sparse şi toată lumea se îngrămădi în jurul celui ce sosea, cu întrebări, cu strigăte, cu mirări. Lăutarii mai continuară a cînta un răstimp, ca să-şi facă datoria, apoi se amestecară şi ei printre oameni.

Petre nu biruia cu răspunsurile. Tot satul îl iubea fiindcă era bun şi liniştit şi săritor la nevoie. Pantelimon îi luase lădița, să i-o ducă el pînă acasă. Stătea lipit de dînsul, apărîndu-şi locul cu îndîrjire şi repetînd mereu pînă ce în sfîrşit fu auzit:

— Tu vii, Petrică, iar eu azi-mîine trebuie să plec!

— Lasă că are să-ți ajute Dumnezeu şi ție! îi spuse Petre privindu-1 în ochi cu o căldură mîngîietoare.

Apoi schimbînd cîte o vorbă cînd cu unul, cînd cu altul, Petre ajunse în bătătura dinaintea cîrciumii, între bărbații cari începură a-1 descoase despre noutățile de la oraş. însuşi cîrciumarul Busuioc, foarte curios din fire, îşi părăsi o clipă tejgheaua ca să afle şi el cîte una alta. Fiindcă Petre vorbea mai mult despre întîmplări de la armată, Ignat Cercel îl iscodi deodată cu glasul lui tînguitor:

— Dar boierii de la Bucureşti ce gînduri mai au cu alde noi, sărăcimea?

— Apoi cu boierii te învoieşti oriunde, dacă eşti supus şi ascultător — răspunse Petre.

Răspunsul nu-i plăcu lui Ignat, deşi clătină din cap aprobativ.

— Omul cît poate tot rabdă, că altfel ar trebui să-ți iei lumea-n cap! observă Serafim Mogoş amărît.

Atunci Ignat, apropiindu-se mai tare şi cu glas mai scăzut, parcă n-ar fi vrut să-1 audă toţi, urmă:

— Despre pămînturi n-ai aflat nimic, Petrică?... Pe aici se aude că Vodă vrea să împartă moşiile la oameni şi că boierii nu-1 lasă.

— Aşa spune şi Marin Vîlcu de la Izvoru c-ar fi auzit de pe la fecioru-său care învaţă carte la Alexandria şi umblă să se facă popă! adaogă Leonte Orbişor, întinzînd gîtul ca şi cînd mărturia lui ar fi fost hotărîtoare.

Toader Strîmbu zise aproape cu mînie:

— De spus se spune mereu, dar văd că tot nimic nu se face! Că şi la Piteşti, deunăzi, cînd fusei la judecată, nişte oameni se jurau că pînă-n primăvară toţi trebuie să avem pămînt, că aşa a dat porunci Vodă; ba s-au şi supărat şi m-au ocărît pentru că n-am vrut să-i cred...

Petre, întărîtat puţin de scăpărările lacome din ochii tuturor, murmură:

— Se poate, cum nu... Că multe vorbesc oamenii şi la Bucureşti. Unii într-un fel, alţii într-alt fel. Nici boierii nu ştiu cum ar fi mai bine şi cum ar face să împace pe toţi oamenii. D-aia se tot sfătuiesc şi se sfădesc, iar pînă nu s-or înţelege dînşii...

— Ehe, greu îţi vine să dai cînd ai de la Dumnezeu prea mult! bolborosi Ignat.

— Numai Vodă să dea poruncă şi apoi n-ai grijă că şi-or lua ei oamenii ce li se cuvine fie c-or vrea boierii, fie că n-or vrea! făcu iarăşi Toader Strîmbu cu o flacără aspră în privire.

Cîrciumarul Busuioc zise batjocoritor:

— Apoi dacă Vodă te-ar asculta pe tine, aşa ar fi, negreşit, numai vezi că Vodă cu boierii trăieşte ş' n-are să se certe cu boierii de dragul tău, măi Toderică!

Cîţiva rîseră, în vreme ce Leonte Orbişor spunea:

— Dacă ar ajunge glasul nostru pînă la Vodă ...

în clipa aceea, prin mulţimea dimprejurul lui Petre, îşi croi drum cu coatele maică-sa, strigînd şi plîngînd:

— Petrică, Petrică, dragul mamei şi bunul mamei!... Cum mi te-a adus Dumnezeu tocmai cînd mi-e viaţa mai amară!... Of! bine că ţi-a ajutat Dumnezeu şi Maica Precista ...

îl îmbrăţişa şi-1 sărută, lăcrimînd şi bolborosind necontenit. Flăcăul îi cuprinse mijlocul cu un braţ, şoptind blînd:

— Taci, mamă, taci şi nu mai plînge!

Smaranda, vestejită înainte de vreme, îşi şterse lacrimile cu colţul basmalei şi zîmbi fericită un moment. Plînsul însă o podidi iarăşi îndată ce deschise gura să-1 întrebe cum a venit, spăimîntată la gîndul că o fi umblat tot pe jos ori o fi flămînd. Feciorul o linişti că nu e ostenit deloc, fiindcă în gara Burdea cînd a coborît din tren, a avut norocul să întîlnească pe Ştefan Oanţă care 1-a adus cu căruţa pînă la Lespezi, aşa că a călătorit ca un boier.

— Dar hai să mai mergem şi pe-acasă, mamă, că am zăbovit destul cu dumnealor — zise apoi Petre, luîndu-şi rămas bun.

Pantelimon îi însoţi, cu lădiţa. Casa lor era din jos de curte, aproape de capul satului înspre Ruginoasa. îndată ce se depărtară puţin de horă. Petre întrebă:

— Marioara pe unde-o fi, mamă, că n-am zărit-o printre fete?

Pe cînd Smaranda îi spunea că pe Marioara a luat-o la curte mătuşă-sa Profira, bucătăreasa, şi are simbrie bună şi muncă uşoară, Pantelimon îşi aduse

aminte că, de dragul lui Petrică, a uitat pe Domnica. Din urmă se auzea iar cîntecul lăutarilor, semn că hora reîncepuse.

Pe lavița de lîngă poarta ogrăzii, la sediul postului de jandarmi, plutonierul Boiangiu ședea de vorbă cu perceptorul Constantin Bîrzotescu, lung, slab, deșirat și spînatic. Petre scoase pălăria, salutînd militărește:

— Trăiți, don plutonier!

— Veniși, Petre ? răspunse Boiangiu prietenos.

Petre se apropie respectuos, îi spuse cum domnul căpitan i-a dat drumul cu cîteva zile mai înainte fiindcă s-a purtat bine și n-a avut nici o pedeapsă. Plutonierul îi mai puse cîteva întrebări, mai oftă după viața de la București, unde a petrecut și el de vreo două ori înainte de a se însura, și apoi strigă către Pantelimon:

— Uite-așa să te porți și tu, băiete, ca dînsul, nu să-mi umbli cu rebeliuni!

îl amenință, rîzînd, cu degetul, apoi strînse mîna lui Petre:

— într-un ceas bun!

— Ia s-auzim, măi băieți, ce vă doare ? zise Miron Iuga către țăranii care, cu capetele goale, îl întîmpinaseră cu respectuoase „sărut mîna".

Oamenii se uitară o clipă unii la alții, îndemnindu-se. Pe urmă Luca Talabă spuse tare lui Lupu Chirițoiu:

— începe tălică, moș Lupule, că ești mai mare și mai iscusit la vorbă!

— Scurt, moșule, că-i răcoare și-s îmbrăcat sur> țirel! făcu Miron nerăbdător, întrerupîndu-1 curînd pe bătrînul Lupu care o luase de la Adam.

Atunci Luca, încurajat, interveni simplu:

— Așa-i, boierule! Vorba multă-i sărăcie... Vrem să cumpărăm noi moșia cuconiței ca s-o muncim fiecare cît ne-o veni partea. Și venirăm la d-voastră să ne rugăm să ne ajutați și să vă fie milă de...

— Că doar d-voastră sînteți părintele nostru! făcu Matei Dulmanu liniștit, parcă ar fi avut siguranță că prin vorbele acestea 1-a și înduplecat.

— Altfel nu-i chip să mai trăim, boierule, că prea ne-a cutropit calicia! spuse și Vasile Zidaru blînd și moale încît abia își mai recunoștea glasul.

Erau doisprezece și fiecare se crezu obligat să arunce în cumpănă cîte o vorbă sau măcar un oftat.

Miron Iuga îi privea mirat ca și cînd i-ar fi văzut întîia oară sau ar fi ascultat cuvinte străine, neînțelese. Tocmai într-un tîrziu, după ce oamenii își epuizară rugămințile, întrebă clipind repede:

— Care moșie?... (își luă seama și adaogă:) Adică da... Știu. Am înțeles.

Pe cînd spunea c-a înțeles, simțea cum i se umple sufletul de o amărăciune dureroasă. I se părea jicnitor pentru mîndria lui că înșiși țăranii de pe pămînturile familiei Iuga cutează să se ofere a cumpăra frînturile moșiei care i-a hrănit generații de-a rîndul. Dacă ar fi fost după pofta inimii sale, ar fi pus slugile să-i dea pe mîna jandarmilor, să le înmoaie oasele și să le scoată din capete asemenea obrăznicie. Se stăpîni și zise rece:

— La mine degeaba veniți că eu n-am moșii de vînzare.

Oamenii se zăpăciră. Numai^Marin Stan ridică glasul:

— Apoi conița nu mișcă fără voia dumneavoastră, boierule!

Luca Talabă iar prinse curaj:

— Noi pe d-voastră vă cunoaştem stăpîn şi de la d-voastră aşteptăm mila!

Miron Iuga avu un surîs dispreţuitor:

— Da, da... De data asta însă e mai bine să vorbiţi cu dumneaei, că eu nici nu ştiu că vrea să-şi vînză moşia... Iacă, de la voi aflu!

Ţăranii, crezînd că glumeşte, zîmbiră. Boierul continuă:

— Dealtfel dumneaei trebuie să pice dintr-un moment într-altul. Aşa ne-a înştiinţat încă de aseară» prin telegraf, că soseşte azi cu automobilul. Chiar o aşteptăm.

Lupu Chiriţoiu bolborosi trist:

— Se vede, conaşule, că n-aveţi poftă să ne vindeţi nouă şi d-aia ne trimiteţi la cuconiţa care nici nu ne cunoaşte, nici n-o cunoaştem... Le-am spus eu oamenilor înainte de a porni încoace, dar n-au crezut. Acu, iată, să bage la cap!

Iuga se ofuscă, tocmai fiindcă moşneagul îi cetise în suflet. Zise răstit:

— Eşti cărunt, Lupule, şi ai minte de vrabie!... Doar n-aţi vrea să vă vînd eu o moşie care nu-i a mea?

Luca sări îndată împăciuitor şi cu glas supus:

— Acu nu vă mai supăraţi, conaşule, şi iertaţi-ne» că noi sîntem proşti şi nu ştim bine rînduielile. Ne-om duce şi la cuconiţa cînd va aduce-o Dumnezeu, şi om stărui şi ne-om ruga, c-ar fi păcat să ne ia alţii pămînturile pe care le muncim tot noi din moşi-strămoşi. Că sîntem nevoiaşi de te miri cum mai răsuflăm dacă n-avem pămînt destul...

— Destul nu-i niciodată! zise Miron Iuga mohorît, adăogînd după o pauză: Dar pînă acuma cum v-aţi ajuns ?

— Am tot răbdat, conaşule! strigă Marin Stan. Şi tot mai rău ne-am scufundat în sărăcie, dacă n-avem pămînt...

— Pămînt, pămînt! mormăi Iuga. Cei din bătrîni nu rîvneau la pămînturile boierilor şi au trăit mai bine.

— Alte vremuri erau pe atunci, conaşule! zise Vasile Zidaru.

— Am fost robi, boierule! strigă iar Marin Stan. Luaţi-ne iar în robie că poate aşa o fi mai bine de noi!

— Ba v-aţi învăţat să umblaţi numai cu cerşitul! strigă Miron Iuga, enervat puţin de stăruinţa ţăranilor.

— D-apoi noi ne-am tot rugat şi ne rugăm, că atîta putere avem, făcu foarte umil Lupu Chiriţoiu. Cu rugăminţile nădăjduim şi noi să dobîndim mai multă milă!

Văzînd străfulgerările flămînde care răzbăteau prin obişnuita plecăciune a privirilor lor, bătrînul Iuga avu pentru întîia oară impresia că oamenii aceştia, pe care i-a socotit totdeauna credincioşi, îi sînt vrăjmaşi în inimile lor. îi păru rău că i-a primit şi mai ales că le-a îngăduit să se întindă la vorbă. Dar îşi da seama că nu mai poate drege greşeala cu răul. Murmură morocănos:

— Aide, lăsaţi gura c-aţi trăncănit destul! Nu mai aveţi nici ruşine nici bunăcuviinţă...

Apoi îi măsură pe rînd, încet şi rece, şi pe toate feţele citi limpede aceeaşi dorinţă mare. Privirile lor stăruitoare îl frigeau. în tăcerea neliniştită răsună atunci deodată aspru, prelung: „Huo, boală, fire-ai a dracului!" Un argat adăpa vacile. Erau în ograda conacului. Cîrduri de galiţe scormoneau şi ciuguleau. O găină începu a cotcodăci sîcîitor.

— Aşa, măi oameni! zise Miron liniştit, ca şi cînd înjurătura argatului l-ar fi smuls dintr-o toropeală. Să vorbiți cu conița dacă n-o să vă luați seama, că dumneaei e stăpîna moşiei. Dealtfel mă bate gîndul s-o cumpăr mai bine eu...

— Aoleu! Apoi atunci degeaba ne mai străduim noi! făcu Luca Talabă speriat.

— Ba de ce? continuă boierul. Luptă dreaptă. Vreți voi pămînt, dar vreau şi eu. Şi mai drept ar fi s-o cumpăr eu moşia, că a noastră a fost, trup din trupul pămînturilor mele. Tu, Lupule, trebuie să-ți aduci aminte, că ai muncit în tinerețe la noi, cînd trăia tata?... Aşa e cinstit, măi băieți! Boierul să cumpere de la voi, nu voi de la boier!

Cîțiva încercară să mai spună ceva, dar Miron Iuga îşi pierdu răbdarea:

— Acum hai, plecați! Am isprăvit. Că voi nu ştiți ce-i omenia!

Țăranii mormăiră „sărut mîna" şi se cărăbăniră spre poartă. îndepărtîndu-se, Lupu Chirițoiu le spuse aşa încît să audă şi boierul:

— Are dreptate dumnealui, că moşia una a fost de la Izvoru pînă la Şerbăneşti. Că-mi aduc bine aminte că odinioară...

în acelaşi timp însă Matei Dulmanu bufni printre dinți cu ură înăbuşită:

— Nu-1 mai satură Dumnezeu de moşii, mînca-l-ar viermii să-1 mănînce!

Miron Iuga rămase pe loc ca un stîlp. Se uita după dînşii şi nu mai auzea nici cîrîitul găinilor, nici răgetul unei vaci care-şi chema vițelul despărțit. Prin creieri îi alerga mereu acelaşi gînd:

„Pămînt şi iar pămînt, atîta ştiu netrebnicii!"

Cînd se întoarse, în portița dinspre conac, văzu pe Grigore cu Titu Herdelea. Hoinăriseră pe cîmp ca să profite de vremea frumoasă.

— Ce faci aici, tată? zise Grigore. încă n-a sosit Nadina?

— Nadina n-a sosit, dar i-au venit cumpărători la moşie — răspunse bătrînul.

— Ce spui? făcu tînărul mirat. Şi anume cine, cine?

Miron Iuga îl privi o clipă şi pe urmă spuse, întorcînd capul:

— Țăranii!

— Dă-te jos de acolo, măi băiete, că-mi dărîmi portița, fire-ai al dracului! strigă baba Ioana, bosumflata ca totdeauna, către copilul lui Vasile Zidaru care se legăna, cățărat pe ulucile portiței, lălăind cît îl țineau plămînii.

Ioana dădea de mîncare purcelului mai în fundul ogrăzii care era una cu grădina. îi ținea ceaunul cu lături şi-1 îndemna: „Mănîncă, băiețelul mamei, hai mănîncă!" Porcul însă îşi scoase deodată rîtul din zeama de tărîțe şi trecu la celălalt ceaun gol, scormonind după rămăşițe. Baba se supără: „Nebun eşti, ori nu ți-e bine, măi porcule?... Na, aici, crapă, mînca-te-ar dinii!" în vreme ce porcul îşi scufunda iarăşi rîtul pînă-n ochi în lăturile grase, cîinele cel alb, cu mari pete negre, îndrăzni să se apropie de ceaunul gol, să vază de a mai rămas ceva şi pentru el. Baba Ioana îl alungă: „Ia mai du-te dracului şi tu şi nu-ți băga botul!" Ascultător, cîinele se retrase şi dădu din coadă fără a pierde nădejdea, uitîndu-se cu jind şi la

porc, şi la stăpînă şi la celălalt cîine, o corcitură de şase luni, care sărea pe la spatele babei şi hămăia arar ca un copil jucăuş.

Cînd văzu baba Ioana că porcul în loc să soarbă, mai mult se hîlboreşte, îi luă ceaunul, mormăind: „Văd că te-ai săturat şi-ți arde de joacă, nebunule,-şi mă ții aplecată de mă dor vinele de la picioare!" Drept răspuns, purcelul grohăi mulțumit şi începu să caute pe jos dacă n-o fi căzut vreo bucată mai bună. Negăsind nimic, vru să plece după stăpînă-sa, dar legat cu sfoara de un pociumb, trebui să-şi oprească avîntul. Cîinii însă se țineau după Ioana care, ajungînd la uşa casei, aşeză ceaunurile lîngă prag zicînd: „Na, mîncați şi voi, lua-v-ar dracii!" Cel mare se repezi la ceaunul gol, îşi dete seama c-a greşit, se strîmbă la cățelul care nimerise mai bine şi, negăsind ascultare de bunăvoie, îl înşfacă de ceafă şi-1 tăvăli puțin, ca să-1 învețe minte, iar pe urmă se apucă de mîncare, fără să se sinchisească de chelălăiturile tovarăşului mai mic şi nici de baba care îi probozea: „Nu vă învoiți, ai, fire-ați ai dracului!"

Copilul lui Vasile se hățănea mereu pe portiță, parcă nici n-ar fi vorbit cu el adineaori baba Ioana.

— N-auzi tu, măi drace, că-mi rupi țîțînile ? strigă baba mai mînioasă. Mai du-te şi pe-acasă şi lasă-mă să răsuflu că destul mi-ați mîncat sufletul toată vara cu celălalt smintit dimpreună! Ori tu n-ai părinți să te strîngă de pe ulițe şi din curțile oamenilor?

Totuşi copilul nu s-ar fi speriat de mînia ei, dacă nu intervenea alt glas:

— Nicule maică, vin' lamama!... Auzi tu, Nicuşor?... De ce stai să te blesteme dînsa?

Vasile Zidaru şedea peste drum şi avea o muiere cît un granadir şi rea de gură de nimeni nu-i stătea înainte. Copilul, bălan şi durduliu, nu ştia decît de frica ei; altfel toată casa îl răsfăța şi-i răbda orice năzdrăvănii. Zidaru avusese trei fete şi nici un băiat. De-abia după ce şi-a măritat fetele a venit pe lume Nicu de-i era şi ruşine femeii că a mai pedepsit-o Dumnezeu să nască tocmai la bătrînețe şi să se trudească iar cu copil mic.

Pe cînd Nicu scobora de pe portiță şi trecea drumul, baba Ioana luă din casă două oale şi merse la fîntîna ce se afla nițel mai încolo, lîngă casa jandarmilor, la marginea uliței. Cîinii o însoțiră voioşi, grăbindu-se să miroase toate porțile şi şanțurile parc-ar fi uitat ceva. Nicu, deşi abia apucase să intre în curte, nu mai avu stare. îşi luă biciul şi porni săgeată după babă. îşi aduse aminte însă că şi ei au cîini şi se întoarse înapoi. Era o cățea albă, şchioapă de cînd o împuşcase într-o noapte jandarmii, şi atît de rea că o țineau ziua legată ca să nu muşte pe vreun trecător. Pînă să deznoade el sfoara, Ioana se înapoia cu oalele pline. Copilul o interpelă urmînd-o în ogradă:

— Ne lasi să ne jucăm cu cîinii matale si cu cățeaua noastră?... Ai?... Ne laşi?

Baba nu răspunse. Băiețelul se obişnuise la ea, fiindcă pînă deunăzi a ținut aci pe nepotu-său Costică, tot de vreo cinci ani, negru ca un pui de țigan şi ştrengar de n-avea pereche în sat. Rămas acum singur, Nicu îşi găsea petrecere cînd cu cîinii, cînd cu găinile, sau cu pisica. Ioana însă îl ocăra şi-1 alunga, dar numai din gură, căci îi erau dragi copiii şi-i plăcea să simtă ființă de om pe lîngă căsuța ei, cum avusese parte toată viața.

Numai de un an stătea aici, vecină cu ograda conacului. Avea casa ei mare şi frumoasă în ulița cealaltă, dincolo de conacul arendaşului Cosma Buruiană. Acolo

şi-a petrecut zilele cu bărbatul ei Ioniță Crăciun pe care l-a strîns Dumnezeu acum vreo zece ani. Nu s-a speriat însă de văduvie căci ea a purtat de grijă gospodăriei şi cînd trăia Ioniță. El cam avusese darul beției şi, ca să poată petrece fără supărare, s-a ținut tot de slujbe pe afară, ba primar, ba pîndar, ba cine ştie ce, de a avut mereu leafă de cheltuit prin cîrciumi. Ioana a crescut copiii şi i-a aşezat pe toți bine. Feciorul a ajuns grefier la Bucureşti, două fete le-a măritat după preoți, iar pe cea mai mică, pe Florica, cu Pavel Tunsu, în sat. A crezut că Florica cu Pavel îi vor fi toiagul bătrînețelor şi i-a luat în casa ei, să trăiască toți împreună. O chema feciorul mereu la Bucureşti, la dînsul, ca să nu se mai trudească şi să fie tihnită după atîta amar de muncă. N-a vrut să se înstrăineze de pe locurile unde s-a născut şi a îmbătrînit. împlinise şaizeci de ani, dar se simțea încă zdravănă, măcar că i se cocîrjise puțin spinarea. Se hrănea bine, nu-i lipsea ciocănaşul de țuică la nici o masă, porc avea, păsări avea, porumb avea — era grăsună şi voinică, nu ca alte femei de vîrsta ei.

Cînd a înțeles că nu se poate învoi cu Florica, după ce a răbdat şi a înghițit şapte ani, s-a hotărît să o lase în plata Domnului şi să-şi înjghebeze altă gospodărie. Mai bine orice sărăcie, decît necontenită zarvă, şi sfadă şi inimă grea. Noroc că nu apucase să împartă toată averea copiilor şi-şi păstrase pe seama ei cîteva petece de pămînt, să le aibă de s-ar întîmpla ce nu dorea şi ceea ce totuşi s-a întîmplat. S-au despărțit anul trecut prin bună înțelegere. Ginerele a ajutat-o mai mult decît fata. Fiindcă avea locul acesta, lîngă conac, la uliță, şi-a durat aici o căsuță dintr-un coşar de porumb, adus pe roate, cu doisprezece boi. Ea singură l-a lipit cu lut pe dinafară şi pe dinăuntru. l-a văruit. Un om i-a cîrpit coperişul şi i-a făcut o vatră cu o închipuire de horn, un coteț pentru galițe şi altul pentru purcel. Un vecin i-a dăruit două ferestruici care nu-i mai trebuiau. Numai trei ochiuri aveau sticlă; celelalte le-a astupat cu hîrtie de la popa... Florica, după ce a văzut cum s-a aşezat maică-sa, s-a supărat că o face de ruşinea satului. Bătrîna i-a răspuns cu puțină amărăciune:

— De, draga mamei, v-am răbdat destul...

Pe urmă s-a împăcat şi Florica şi, de cum s-a desprimăvărat, a trimis pe băiețelul cel mai mărişor-pe Costică, să mai stea pe la bunică-sa, să-i ție de urît şi să scape de un mîncător. Copilul a necăjit-o pe Ioana toată vara şi toamna, pînă deunăzi, i-a întors pe dos căsuța, strîngînd după dînsul o liotă întreagă de alți nebunatici. L-a ținut însă tocmai ca să arate că ei au nevoie de ea, nu ea de ei.

Guralivă n-a fost baba Ioana niciodată, ci mai mult morocănoasă, deşi avea o inimă ca untul cel proaspăt. Mai bucuroasă boscorodea singură ori cu dobitoacele care o înțelegeau şi o ascultau mai bine ca oamenii. Se mulțumea să preîntîmpine orice pornire pe sfadă cu un „fire-ar a dracului" modulat după cerințele împrejurărilor.

—Uite, maică Ioană, că ăl mare nu lasă-n pace pe cocoş! zise deodată Nicu, care voia să lege şi pe cîinele babei de sfoara cățelei şchioape ca să se joace cu ei de-a caii.

— Huo, potaie, ce ai cu cocoşul! făcu Ioana fără însă a se uita, zorită cum era să pregătească mîncarea găinilor ce începeau a se aduna acasă de pe unde hoinăreau toată ziua, fiindcă începea să se însereze.

Mai trecu un răstimp pînă ce se putu așeza pe pragul casei, cu blidul mare în poală, strigînd cum făcea în fiecare seară:

— Păsărelele mamii, păsărele, păsări, păsă...

Găinile şi puicile veniră din toate părțile ca nişte copii ascultători; se îmbulzeau şi se ciocăneau la picioarele ei. Le numără. Lipseau două bătrîne şi cocoşul. Deşertă blidul, goni cîinii să nu mănînce porția galițelor şi porni spre uliță, chemînd mai prelung:

– Păsărelele mamii, păsărele, păsări, păsă...

Cînd deschise portița, auzi din sus un uruit zgomotos şi o trîmbiță care tutuia amenințător. Zări în marginea cealaltă a uliței găinile scăldîndu-se într-o pojghiță de pulbere, cu cocoşul lîngă ele. Strigă necăjită:

— Păsărelele mamei...

Automobilul se apropia în goana mare şi găinile nici nu se sinchiseau. Desperată brusc că o să dea maşina peste ele, baba se repezi să treacă, să le ferească de primejdie. Nu apucă însă să ajungă decît pînă la mijlocul uliței. Şoferul răsuci aprig volanul şi autor mobilul țîşni pe lîngă ea ca o săgeată, gata să intre în şanț ca să n-o calce. Țipete de femei izbucniră din maşină, iar de peste drum, glasul nevestei lui Vasile Zidaru:

— Nicule, unde eşti, că te omoară maşina!

Baba Ioana încremenise pe loc. Cele două găini fugeau cotcodăcind speriate, cocoşul însă, care stătuse să le apere, era prefăcut într-o grămăjoară de pene însîngerate. Bătrîna îl luă de o aripă şi îl tîrî spre casă, bodogănind înăbuşit:

— Fire-ar ai dracului!

5

Cu un viraj îndrăzneț, automobilul stopa scurt în fața scării. Grigore, care auzise zgomotul eşapamentului şi semnalele sirenei, aştepta pe trepte împreună cu Titu Herdelea. Şoferul închise motorul, sări jos şi se repezi de deschise portierele să poată coborî boierii cotoşmăniți în blănuri, pleduri, măşti şi ochelari ca nişte exploratori polari.

Cel dintîi, Gogu Ionescu, izbuti să se descurce din învelitori şi să ia contact cu pămîntul. Stătuse lîngă şofer. Era enervat şi plictisit din pricina emoțiilor călătoriei. Strînse mîna lui Grigore, declarînd ursuz:

— Dragul meu, bine te-am găsit, dar să ştii că pe mine nu mă mai prindeți pentru astfel de experiențe! M-am săturat!

— Ce s-a întîmplat, Gogule, de eşti aşa de supărat? întrebă tînărul Iuga, nepricepînd nimic.

— Dacă nevastă-ta are poftă de emoții tari, să-şi aleagă alți clienți, nu pe mine! urmă Gogu Ionescu, smulgîndu-şi ochelarii de pe față.

— Gogule, eşti un caraghios! strigă un glas vesel de femeie. Ți-e frică să mergi cu automobilul?... Să-ți fie ruşine!

Toți rîseră, numai Gogu se înfurie:

— Desigur. Eu n-am temperament pentru aventuri şi nici n-am chef să-mi frîng gîtul pe şosele de dragul sportului automobilistic!

Supărarea lui învioră pe ceilalți, care între timp îşi scoaseră măştile şi ochelarii. O clipă mai statură în fundul maşinii toți trei, aşa cum călătoriseră, Nadina la dreapta, Eugenia la stînga şi între ele Raul Brumaru. în sfîrşit, Nadina se ridică în picioare, zicînd:

— Toate ca toate, dar cu baba, adineaori, a fost serios! Dacă Rudolf n-avea prezență de spirit, ori

intra ea sub roate, ori intram şi ne răsturnam noi în şanț... Bravo, Rudolf!

Şoferul zîmbi recunoscător, iar Nadina se aruncă drept în brațele bărbatului ei, continuînd cu glas convențional tandru:

— A, Grig, micule, ce dor mi-a fost de tine!

Grigore îi sărută obrazul, jenat de cuvintele ei şi mai ales de felul cum le-a rostit. Numai acuma recunoscuse pe Brumaru. în acelaşi moment privirea lui alunecase dincolo de maşină, pe rondul cu flori roşii, inima înflorită pe care iubirea lui o aşternuse în fața cuibului Nadinei. întinse mîna lui Brumaru, murmurînd nehotărît:

— Tu erai?... Nici nu te recunoşteam sub deghizarea asta...

Nadina interveni repede cu explicația:

— L-am cules şi pe el ca să fim compania mai mare... Nu te superi?

— O, se poate? Din...

Vruse să zică „dimpotrivă", îşi luă seama, se întrerupse, ocoli maşina pe la spate şi, sărutînd mîna Euge? niei, o ajută să coboare. Cîțiva servitori se învîrteau să descarce lucrurile şi nu ştiau ce să facă. Nadina observă şi zise şoferului:

— Vezi, Rudolf, să nu se piarză ceva de-a coniței Jenny!

Titu Herdelea stătea de o parte foarte ruşinat că nimeni nu-1 băga în seamă. Grigore îl văzu, îşi aduse aminte de el şi se grăbi să-şi repare greşeala:

— Dați-mi voie!... L-am uitat, uita-l-ar necazurile!... Să vă prezint pe prietenul şi mosafirul meu Titu Herdelea!...

Tînărul se înclină surîzînd discret. Nadina îl examina o secundă şi-i întinse mîna. Titu nu

se uitase bine la ea; numai atîta văzuse că e foarte frumoasă.

Eugenia îi surîse drăgălaş, zicînd:

— Ce surpriză!

— Dealtfel voi trebuie să-1 cunoaşteți că doar v-ați întîlnit împreună! spuse Grigore lui Gogu observînd că priveşte pe Titu ca pe un străin necunoscut. E cumnat cu Jenny şi face poezii!

— A, da, fireşte! făcu Gogu apropiindu-se de tînărul Herdelea. Aşa-i!... Ce mai faci?

Tot nu-şi amintea de el, dar nu voia să arate că nu 1-a recunoscut. Se jena să pară că n-are memorie, fiindcă asta ar fi semn de bătrînețe. Titu văzu încurcătura lui şi avu un cuțit în inimă, gîndindu-se cum 1-a mai invitat astă vară să vie încoace şi să stea la dînsul şi toată ziua numai poezii să scrie. Schimbară două vorbe şi apoi Gogu se întoarse iar la Grigore:

— Puiule, noi nici nu ne mai urcăm, ne ducem acasă, la Lespezi, că am şi dat ordin să facă foc şi să ne pregătească masa... Of, şi cînd mă gîndesc că tot cu maşina trebuie să mergem!

Tînărul Iuga protestă că nu poate să nu se odihnească măcar cîteva minute, fără să mai puie cît s-ar mîhni bătrînul.

— Se vede că te-a zdruncinat rău de tot maşina dacă-ți trece prin minte să faci asemenea mojicie! observă batjocoritor Nadina, adăogînd apoi simplu: Aideți înlăuntru!... Jenny dragă, te rog!... Raul!

în hali ardeau lămpile şi era călduț, iar dulceața aştepta oaspeții. Curînd apăru şi bătrînul Iuga care îmbrățişa foarte afectuos pe Nadina:

— în sfîrşit, am mai pus şi noi mîna pe tine, ştrengăriță frumoasă şi nestatornică!

Ea, măgulită, îl sărută murmurînd drăgălaş:

— Cine-i mai dulce şi mai adorabil ca tăicuţul nostru ?

Gogu profită să se plîngă iarăşi de peripeţiile călătoriei. Au avut trei pane de cauciuc şi două la motor. Au omorît nenumărate gîşte, raţe, găini şi un purcel. Erau să calce nu se ştie cîţi oameni şi să se ciocnească cu diverse care şi căruţe. Şi asta se cheamă, pentru Nadina, plăcere. De vină e însă numai Grigore fiindcă i-a permis să-şi cumpere automobil cînd în toată ţara de-abia sunt două trei duzini de descreieraţi cu asemenea dihănii periculoase. Nu e păcat să cheltuieşti o avere ca să plăteşti întîi maşina şi pe urmă o leafă de profesor universitar unui pîrlit de neamţ care să o conducă, în loc să mergi binişor cu trenul ca toată lumea cu scaun la cap?

— *Mais, voyons,* Gogule, *si c'est serieux, tu es plus que ridicule!* zise Nadina. Cred că-mi pot permite şi eu o plăcere cum vă permiteţi voi atîtea? Mîine-poimîine, cînd şi bărbierii vor avea automobilul la uşa frizeriei, n-are să mă mai intereseze. Azi însă un Benz solid şi elegant poate să-ţi dea frisoane!

— Mersi, eu renunţ la frisoane d-astea! strigă Gogu cu mîinile spre tavan, stîrnind ilaritate generală.

Peste cîteva minute îşi luă rămas bun. Eugenia invită pe Titu să meargă şi pe la ei, deşi ei nu sînt aşa de bine aranjaţi la Lespezi.

— Ai să ne faci plăcere — adaogă ea cu un surîs bun. Dar să nu amîi, că noi nu zăbovim pe aici mai mult de cîteva zile!

— Am să viu chiar mîine! murmură Titu Herdelea fericit.

— Foarte bine!... Nu-i aşa, Gogule? zise Eugenia către bărbatul ei.

— Mai încape vorbă? aprobă dînsul. Ce zici tu e sfînt!

După plecarea lor, Nadina povesti cîte ceva din vilegiatura ei prelungită, adresîndu-se însă mai cu seamă bătrînului Miron. Apoi deodată se întrerupse şi spuse lui Grigore:

— Micule drag, nu vrei tu să te ocupi puţin de Raul, să-i dea o cameră, să se instaleze?... Te rog* dragul meu... El e mai străin!

Tînărul Iuga conduse pe Brumaru. Titu Herdelea îi însoţi de teamă să nu fie aici de prisos. Observase puţin pe Nadina şi i se părea tot frumoasă, dar de o frumuseţe care îl uluia şi-1 cutremura.

Miron Iuga rămase în patru ochi cu Nadina> o privi un răstimp atît de scrutător că ea se miră şi întrebă:

— Vrei să-mi spui ceva, tăicuţule?

— Da! făcu bătrînul cu seriozitate. Am aflat că vrei să vinzi Babaroaga.

— A, asta e? zise Nadina cu un fel de decepţie. Te interesează ?

— Trebuie să-ţi închipui cît de mult — răspunse Miron. Poate c-aş cumpăra-o eu.

— Bine, să stăm de vorbă! surîse Nadina. Deşi nu-mi place să fac afaceri cu rudele, dar tăicuţul drag merită o excepţie. Vrei o arvună de la mine? Uite!

Îl sărută pe amîndoi obrajii. Bătrînul îi luă capul în mîini, o privi în ochii lunecoşi:

— E foarte serios, Nadino!

— Evident! confirmă ea cu acelaşi surîs indiferent.

Miron Iuga nu era tocmai mulţumit cu răspunsurile ei. I se părea că prea a luat în glumă propunerea lui. Poate că pentru ea vînzarea unei moşii n-are importanţa unei tranzacţii serioase, dar se mai poate să

fie şi un fel de a se strecura... Se retrase ca s-o lase să-şi odihnească puţin şi ea oboseala drumului. Astfel Grigore, cînd se întoarse, o găsi singură, într-un fotoliu» cu ochii închişi, parc-ar fi dormitat.

— De ce l-ai adus aci pe ăsta ? îi zise el cu imputare, observînd că e trează.

— Care ăsta? se miră ea. Apoi rîse scurt, ironic: Pe Raul?... O, o!... Iar eşti gelos, Grig? Nu te mai vindeci de boala asta urîtă?

Se sculă, întinse braţele în lături ca şi cînd ar fi aşteptat o îmbrăţişare. Corpul ei zvelt şi nervos avea o vibraţie nevăzută care răspîndea împrejur moleşeală şi ispită. Se uita la Grigore cu nişte ochi blînzi în care palpita o neastîmpărare eternă. Gura ei fină şopti melodios:

— Prostule mic... Nu mă mai iubeşti?

Bărbatul respira aerul ei, căuta să reziste şi îşi dădea seama că se pierde. îi trecu prin gînd cu o fulgerare dureroasă că-şi bate joc de el. Pe urmă i se topiră toate gîndurile în minte într-o singură dorinţă stăpînitoare. Ea se apropiase şi-şi lipise corpul de el cu braţele mereu răsfirate. Nu mai vedea decît ochii ei, gura ei, sînii ei. O cuprinse brusc de mijloc şi o răsturnă pe fotoliu, acoperind-o cu sărutări lacome. Nadina îi murmură la ureche cu acelaşi glas:

— Nu aici... Nu vreau aici...

îi alunecă din braţe. Apoi îl luă de mînă. Şi el o urmă ca un cîine credincios.

A doua zi, îndată după dejun, Titu Herdelea se retrase să se pregătească pentru plecarea la Lespezi. Toată noaptea îşi făcuse planuri, iar dimineaţa le-a aruncat ca fiind inutile. De la Gogu Ionescu nu mai avea nimic de aşteptat. Dacă nici măcar nu l-a recunoscut ?

îşi amintea el, de cînd a venit, că satul Lespezi e aproape de tot, cam distanţa dintre Pripas şi Jidoviţa pe care o făcea odinioară în fiecare zi de cîte două şi trei ori. Pentru orice eventualitate vru să întrebe pe logofăt. în ograda conacului dădu peste un flăcău care i se păru cunoscut şi care scosese pălăria zîmbind.

— Ce faci pe aici, domnule căprar ? zise Titu aducîndu-şi aminte deodată de Petre Petre de la cismarul Mendelson.

— Iacă sosii şi eu acasă ieri şi am mai venit pe la curte — răspunse Petre.

Tînărul Herdelea îi dădu mîna. Flăcăul se oferi bucuros să-1 conducă el pînă la Lespezi fiindcă tot n-are nici-o treabă. Subt pretext că umblă să se intereseze de despăgubirea ce o făgăduise boierul cel bătrîn pentru accidentul cu pădurea din iarna trecută, venise să vază niţel pe Marioara. Din pricina mosafirilor şi mai ales a Nadinei însă la curte era zarvă mare şi toate fetele alergau şi zoreau ca sfîrlezele, încît de-abia a putut schimba două vorbe cu Marioara. Era mulţumit şi cu atîta. Dăduse ochii dealtfel şi cu boierul Miron, care l-a lăudat că s-a purtat vrednic la oştire.

Pe drum, din vorbă în vorbă, Petre se răcori tînguindu-se că ar vrea să se aşeze şi dînsul, că biata Marioara destul l-a aşteptat doi ani, dar nu ştie dacă se va putea înlesni să facă nunta în iarna asta, că o nuntă costă bani mulţi şi nici fata n-are, nici el. Titu Herdelea, fără să vrea, îşi aduse aminte de Ion al Glanetaşului care tot aşa se plîngea de sărăcie.

îl mîngîia cu cîte o vorbă, cum se pricepea, mai mult ca să zică ceva.

— Dar poate că s-or îndura boierii să ne dea pămînt; că aşa se aude — zise Petre uitîndu-se la el întrebător, ca şi cînd s-ar fi agăţat de un fir de nădejde.

— Cum să vă dea boierii ? se miră Titu. De pomană ? Să împartă cu voi moşiile?

— Apoi da, că dumnealor au prea mult şi noi n-avem deloc, făcu flăcăul. Dealtminteri am auzit şi la Bucureşti pe mulţi boieri că trebuie să se împartă moşiile la oameni, că nu-i drept ca tocmai oamenii să n-aibă pămînt, care îl muncesc.

Tînărul Herdelea clătină din cap:

— De, bine ar fi să fie cum zici, dar eu, îţi spun verde, nu cred. Nimeni nu împarte de bună voie cu alţii ce are. D-ta ai împărţi, spune drept?

— Aşa-i, nici vorbă — murmură Petre abătut. Dar atunci noi trebuie să pierim, că nu mai putem duce povara.

Merseră cîteva clipe tăcuţi, apoi flăcăul urmă parcă l-ar fi chinuit un singur gînd:

— Dacă dumnealor nu se îndură de bună voie, cine poate să-i silească?... Noi n-avem nici-o putere...

Titu observă decepţia tovarăşului său de drum, îi părea rău că i-a sfărîmat o speranţă şi nu ştia cum s-o dreagă. Din fericire ajunseră în Lespezi şi astfel putu schimba vorba:

— A, dar e aproape de tot... Nici n-apuci să porneşti şi ai sosit!

Dintr-o ogradă le ieşi în cale, grăbit şi important un om în capul gol, cu părul lung şi încîlcit, cu o bărbuţă cafenie rară, cu nişte ochi mari negri foarte vii, îmbrăcat cu un suman larg cenuşiu care-i ajungea pînă la genunchi, desculţ şi cu o traistă vărgată în băţ.

Se adresă lui Titu parcă l-ar fi pîndit de mult, cu un glas limpede, cu privirea arzătoare:

— Nu trece nepăsător, boierule, că s-apropie ziua judecăţii şi are să-ţi pară rău că n-ai ascultat glasul. Trîmbiţele dreptăţii sună şi oamenii nu le aud, că şi-au astupat urechile cu noroiul păcatelor. Şi vor veni călăreţi cu săbii de foc pe armăsari albi, iar oamenii se vor minuna şi nu vor pricepe că i-a trimis Dumnezeu să pedepsească lumea cea plină de rele...

Titu asculta năvala de vorbe, uluit mai ales de înfăţişarea omului. Petre îl ostoi:

— Lasă, măi nene Antoane, că dumnealui n-are vreme de braşoavele tale!

Omul se încăpăţînă:

— Nu-s braşoave, măi Petrică! Numai cei nepricepuţi nu pot pătrunde rostul cuvîntului, că eu nu vorbesc din capul meu, ci vorbesc după poruncile celui care ştie toate cîte sînt şi nu sînt!

— Bine, bine, rămîi sănătos! făcu Petre pornind înainte cu Herdelea şi spunîndu-i pe urmă că Anton e un sărman care a fost călugăr pe undeva, s-a smintit, a fugit din mănăstire şi acuma, de ani de zile, propovăduieşte năzdrăvănii şi trăieşte din mila oamenilor.

Conacul din Lespezi era bătrîn, modest şi prietenos, în curtea largă, înconjurată de acareturi, stătea stinsgheră o cabrioletă cu un cal negru. Titu Herdelea recunoscu pe fiul arendaşului Platamonu, pe care-l întîlnise deunăzi cu învăţătorul Dragoş. Tînărul îi spuse că e aici cu tatăl său care a venit la Gogu Ionescu, proprietarul moşiei. El n-a vrut să intre pentru că îl plictisesc conversaţiile de afaceri. între timp Petre se înţelese cu Ileana să vestească pe boieri că a

sosit un domn de la Amara. Şi numaidecît fetişcana pofti pe Titu în casă. Eugenia îl primi drăgălaş:

— Ai venit ?... Ce bine-mi pare!

într-adevăr se bucura. Avea acum douăzeci şi cinci de ani şi era măritată de patru. Gogu Ionescu o iubea ca şi în prima zi şi îi îndeplinea toate dorințele, dar avea aproape de două ori vîrsta ei. Eugenia nu-şi permitea nici măcar să se gîndească la alți bărbați, socotind că datoreşte soțului ei nu numai credința, ci şi recunoştință pentru devotamentul lui fără margini. Totuşi simțea uneori nostalgii nelămurite pe cari nu i le astîmpăra viața mondenă cu artificiile şi convențiile ei. Nadina glumea şi nu înțelegea cum poate o femeie frumoasă ca Eugenia să fie fericită cu Gogu care a ajuns să-şi vopsească şi părul ca să pară mai berbant. în realitate Eugenia, deşi îşi însuşise felul de a fi şi obiceiurile lumii în care trăia, rămăsese sufleteşte fata preotului Pintea de la Lechința. De aceea se simți în tovărăşia tînărului Herdelea parcă s-ar fi întors cîteva clipe acasă. Vorbiră despre Laura, sora lui, şi despre George, fratele ei, îşi aduseră aminte de Sîngeorz şi numai de oameni şi locuri din Ardeal. Pe urmă îşi luă seama, zîmbi melancolic:

— Dar Gogu întîrzie cu arendaşul lui... Ia să-i spunem c-ai venit!

întredeschise o uşă. De dincolo răspunse glasul lui Gogu:

— Gata, suflete scump...

Apăru în deschizătură, văzu pe Titu:

— A, de ce nu m-ai vestit, puişor iubit?... Eu isprăvisem de mult cu grecul socotelile şi ne-am apucat să facem nițică politică!

Scutură călduros mîna mosafirului. Părea mai tînăr ca ieri şi era bine dispus. Chemă dincoace şi pe Platamonu, îl ocărî că l-a înşelat, dar îl pofti să mai stea, să ia o cafea bună, cu toate că nu merită decît puşcărie pe viață. Grecul rîdea cordial, se scuză că mai are puțină treabă în sat şi apoi e dator să se prezinte coniței şi stăpînei Nadina. Se oferi chiar să ducă şi pe tînărul Herdelea, înapoi la Amara, dacă-i face plăcere.

— Atunci mai zăboveşte prin sat — zise Gogu jovial. Că doar n-o să îndrăzneşti să-mi momeşti oaspeții cu teleguța d-tale? Dealtfel fii sigur că Nadina nu e grăbită să-ți vază mutra, căci ştie bine cît o înşeli şi pe ea!

Conduse pe Platamonu şi apoi se întoarse frecîndu-şi mîinile de mulțumire:

— Ei, acuma să vedem ce mai spune poetul nostru!

îl descusu cînd şi cum a venit în țară, ce-a făcut aici, ce rost şi-a găsit. Auzind desluşirile tînărului, se indignă, se scuză şi strigă:

— Dar se poate una ca asta ? Un poet ardelean să nu se poată aciui în România? Revoltător! Bietul băiat!

Tînărul Herdelea era mişcat de atîta interes, iar Gogu, în cele din urmă, declară patetic:

— Te rog să faci bunătatea şi să nu fii amărît! Asta-i una! Iar al doilea să ştii că eu, ăsta care mă vezi, voi avea grije ca poetul familiei noastre să se simtă acasă la el în țara românească!... Nu-i aşa, suflete scump? adaogă scurt către nevastă-sa.

— Fireşte, ciripi Eugenia. Trebuie să facem ceva pentru el!

10 — Opere 8. — Răscoala — c. 1037

Cînd în sfîrşit reveni Platamonu să ia pe Titu, Gogu găsi un nou pretext să-1 ocărască:

— Fiindcă ne-ai luat mosafirul, să ştii că am să-ți scumpesc arenda!... Şi spune-i coniței Nadina că mîine mergem să dejunăm la ei ca s-o învăț să-ți scumpească şi ea! Uite-aşa, Efialte!

Platamonu mîna calul, vorbea cu Titu Herdelea şi cu fiul său, dar gîndurile îi rătăceau în altă parte. Nu voia să arate nici chiar iubitului Aristide, lumina ochilor lui, cîtă zbuciumare îi pricinuia drumul acesta la Amara. De rezultatele ce le va obține depinde viitorul familiei Platamonu. îi era drag pămîntul nu numai pentru cîştigul ce-1 produce, dacă e muncit bine şi cu chibzuială, ci mai ales pentru stabilitatea ce o oferă posesorului. A fi proprietar de moşie i se părea cea mai mare fericire şi a fost visul lui de cînd s-a apucat de arendăşie. Acuma în sfîrşit visul se apropia de împlinire. O proprietate mai frumoasă ca Babaroaga nici nu se putea. Numai la preț să se nimerească. Pe Nadina o ştie veşnic în nevoie de bani. I-a avansat şi el de atîtea ori. Şi la proprietatea pămîntului nu ține deloc, ba o consideră o corvoadă. Ea însăşi 1-a întrebat astă-primăvară dacă nu-i poate găsi un cumpărător serios şi a adăogat că vor sta de vorbă la toamnă, cînd el a observat modest că amatori ar fi dacă ea n-ar pune condiții prea grele, fiindcă banii s-au scumpit rău în timpurile din urmă, iar pămîntul nu mai rentează ca odinioară. Fireşte, făcuse aluzie că el ar fi amatorul şi ea a înțeles.

Era grec născut în țară. Nu ştia greceşte decît vreo zece cuvinte. Dragostea pentru elenism şi-a manifestat-o botezîndu-şi copiii cu nume eroice, băiatul Aristide şi fata Elena. Altfel se naturalizase şi spera că fiul său, făcînd politică, va ajunge deputat. De aceea cheltuia cu el să studieze dreptul şi-i împlinea toate dorințele. Aristide însă nu moştenise hărnicia tatălui său. îi plăceau mai mult petrecerile şi femeile decît cărțile. Era de trei ani student şi încă nu luase nici un examen, pretextînd că vrea să fie perfect pregătit.

— Noroc, noroc, cucoane! îi strigă cîrciumarul Busuioc, din prag, văzîndu-1 trecînd.

Arendaşul răspunse vesel cu o glumă. Ştia să vorbească după inima țăranilor şi se bucura de simpatia lor mai mult ca ceilalți moşieri dimprejur. Oamenii cu necazuri întîi la grecul alergau fiindcă el nu era mîndru, îi asculta totdeauna şi îi mulțumea măcar cu o vorbă bună.

Trase în ograda conacului, nu în fața castelului, ca să nu indispuie pe boieri. Avusese intenția să ia şi pe Aristide la întrevederea cu Nadina: în fața unui băiat nostim orice cucoană tînără vrea să rămîie numai fermecătoare. în ultimul moment se răzgîndi. Cine ştie cum se pot întoarce lucrurile şi de ce să fie băiatul de față dacă s-ar întoarce în rău?

După primele schimburi de cuvinte, Platamonu îşi zise că înțelept a procedat lăsînd pe Aristide pe-afară. Nadina era cu bărbatul ei şi cu Raul Brumaru, şi îl întîmpină cu o drăgălăşie care nu-i prevestea nici-o bucurie:

— Tocmai despre d-ta vorbeam... Parc-ai dat cu bobii!

Arendaşul îşi compuse surîsul de circumstanță şi-i sărută mîna. Bărbații se retraseră cu explicația că fiind vorba de afaceri... îl pofti să şează pe fotoliul ce-1

ocupase Raul, lîngă căminul în care foşneau cu flăcări leneşe două buturugi uriaşe. Se aşeză şi ea pe celălalt fotoliu murmurînd feciorelnic:

— Aşa... Acuma putem vorbi liniştiţi!

Platamonu cunoştea ceremonialul. Excesul de gentileţe înseamnă că are mare nevoie de bani. încercă să previe primejdia şi începu să-i pomenească despre recolta care... Ea îl întrerupse rîzînd:

— Ştiu, ştiu... Totdeauna recolta e sub prevederile cele mai pesimiste fiindcă a plouat sau a fost secetă, şi niciodată n-are preţ fiindcă s-au scumpit banii. Mai bine să-ţi spun eu ceva mai interesant!

îi spuse că în cele trei luni, cît a stat în străinătate, a avut cheltuieli exorbitante, că a trebuit să facă apel şi la bărbatul ei, deşi i-a fost penibil, pentru că Grigore are amabilitatea să nu se amestece în socotelile ei şi nici ea, în schimb, nu vrea să-i ceară nimica, mai ales în cazuri cum a fost călătoria recentă, întrucîtva împotriva voinţei lui. Platamonu îşi permise să observe că dînsul a răspuns prompt la scrisoarea dumneaei şi i-a trimis cu cîteva luni de anticipaţie cîştiul de toamnă, deşi numai biet de el ştie cum a făcut rost de o sumă atît de grea în nişte vremuri atît de nenorocite. Nadina nu se tulbură. îi mulţumi cochet şi continuă că s-a întors literalmente fără franc, ba chiar cu o datorie la fratele ei Gogu. A venit acuma la ţară, cu toate că ar fi avut mare nevoie de puţină odihnă după atîtea osteneli, numai spre a se înţelege cu el ca să-i avanseze cît mai curînd cîştiul viitor sau cel puţin o bună parte, ca să-şi poată lichida plictiselile materiale.

Arendaşul suspină adînc. în loc de vînzare, arenda anticipată — bun noroc. Şi cu ce speranţe aşteptase el toamna asta?... Răspunse trist că a fost totdeauna dornic să-i satisfacă orice pretenţii şi a făcut toate sacrificiile ca să iasă cu faţa curată. Din nefericire împrejurările nu i s-au arătat favorabile. A muncit din răsputeri şi în zadar. E ameninţat să-şi piarză şi micul capital cu care a venit pe moşiile astea. Dumneaei vrea arenda înainte, iar el n-a putut acoperi nici pe cea veche. Se oferă să-i dovedească îndată cu creionul în mînă, că oricît s-ar sforţa, nu e chip să realizeze, cu preţurile de azi, nici măcar trei sferturi din arendă, fără să se gîndească la un cîştig cît de mic pentru dînsul, pe care l-ar merita, căci depune o muncă supraomenească... Nadina îşi pierdu drăgălăşia o clipă. Se reculese însă repede şi surise: arendaşi sînt destui, numai moşii să fie. Platamonu confirmă că da, sînt, dar depinde cum sînt. Ş-apoi cine cunoaşte meseria nu poate oferi nici jumătatea arendei pe care el a plătit-o pentru că aşa a apucat. Adevărat că prin unele părţi s-au mai urcat arenzile. Dar acolo se speculează ţăranii pînă la exasperare şi nu se ştie dacă nu vor avea urmări triste. Ţăranii s-au deşteptat, vor ei înşişi pămînt şi nu mai rabdă fără a crîcni înşelăciunile şi neomenia. Chiar şi pe aici, unde sînt învoieli cinstite şi nu-i păgubeşte nimeni nici cu o para, se codesc şi se frămîntă şi murmură. Ce o fi pe acolo, Dumnezeu ştie...

Pe Nadina o plictisea pologhia asta. Arendaşul observă şi-şi opri elocvenţa. Urmă o pauză mai lungă. Nadina îl privea cercetător parc-ar fi vrut să afle ce se ascunde subt vorbăria grecului care făcea o figură blîndă, [aproape^ umilă [şi mai cu seamă impenetrabilă.

— în sfîrşit! zise brusc"Nadina, enervată puţin şi cu un gest ca şi cînd s-ar fi hotărît să puie capăt convorbirii.

Lui Platamonu i se păru că a întins prea mult coarda şi aştepta un prilej să dea înapoi. O ştia excesiv de ambiţioasă şi în stare într-adevăr să-şi caute alt arendaş. Ar fi culmea ca, în loc să cumpere moşia, să o piarză de tot.

în momentul acesta intră Grigore. O anunţă că au venit nişte ţărani care vreau să o roage să-i asculte şi pe ei, că şi ei ar dori să cumpere moşia. Nadina se ridică surprinsă:

— Dar nici n-am discutat cu domnul aşa ceva!

Era încurcată. Grigore stăruia să-i primească. Sătenii sînt bănuitori şi, dacă n-or auzi un răspuns din gura ei, se vor crede nedreptăţiţi. Nadina n-avusese relaţii cu ţăranii şi nici nu voia să aibă. îi socotea sălbatici şi răi. După o ezitare zise dînd din umeri:

— Bine, dacă crezi tu, Grig... Dar vezi să nu-mi facă murdărie ori să-mi umple casa cu cine ştie ce mirosuri!

Luca Talabă intră cu cîţiva tovarăşi, aducînd o undă violentă de usturoi care cuprinse repede toată odaia.

— Aideţi, spuneţi coniţei fără frică tot ce aveţi pe inimă! îi îndemnă Grigore.

Pe ţărani îi vestise adineaori cîrciumarul Cristea că grecul a trecut spre curte să mîntuie tocmeala pentru Babaroaga. După convorbirea de ieri cu boierul Miron oamenii s-au mai sfătuit şi s-au înţeles să nu se dea bătuţi, ci să stăruie şi la cuconiţa de la Bucureşti. Acuma însă erau zăpăciţi, mai cu seamă că se afla de faţă şi arendaşul. într-un tîrziu Luca Talabă, biruindu-şi sfiala, vorbi uitîndu-se drept în ochii Nadinei:

— D-apoi, coniţă, să nu vă supăraţi că am cutezat, dar noi, dacă am auzit că umblaţi să vindeţi moşia, ne-am tot chibzuit şi am socotit că de ce s-o înstrăinaţi, că doar noi am muncit-o totdeauna şi ne-om învrednici şi noi să ...

Pe Nadina o indispusese întîi Platamonu, pe urmă mirosul de usturoi şi vorbirea ţăranului. Ea în realitate nu se gîndea să vînză Babaroaga. A spus astă-primăvară arendaşului c-ar vrea să scape de moşie, dar fără să fie hotărîtă şi mai mult ca să zică ceva, fiindcă omul nu pleca şi nu-l putea concedia nedelicat tocmai cînd îi numărase o sumă de bani. Se pare că dintr-o vorbă aruncată a ieşit o întreagă poveste. Ieri, pe nepusă masă, socrul ei; azi, ţăranii. Acuma se dumeri pentru ce s-a plîns adineaori Platamonu că e prea grea arenda. Nu-şi putu ascunde un surîs ironic aruncîndu-i o privire. Şedea în acelaşi fotoliu, cu ochii la ţărani, cu o mirare încremenită pe faţă, care voia să-i mascheze turburarea, căci în creieri îi ardeau usturător numai cuvintele: „Uite norocul meu!"

Cînd crezu că au vorbit destul, Nadina îi întrerupse spunîndu-le că deocamdată n-are de gînd să-şi vîndă proprietatea şi că e mulţumită cu Platamonu care plăteşte cinstit şi nu asupreşte lumea. Oamenii se grăbiră să aprobe ca să nu se supere arendaşul:

— Noi ne-am învoit totdeauna cu dumnealui, ce-i drept, nu-i păcat!

Dacă s-ar hotărî, continuă Nadina, îi va asculta şi pe ei, nu-i va uita. Să nu se ia însă după zvonuri; că zvonurile le scot cei care au anume interese ori cari nu sînt cu sufletul curat. Platamonu înghiţi în sec, deşi ea nu se uitase la el, şi nici ţăranii.

Rămînînd iar singuri, arendaşul întrebă blînd:

— Atunci cu mine ce faceţi, coniţă?

Nadina răspunse simplu:

— Am să reflectez şi să văd ce pot face.

Platamonu simțea că-i fuge pămîntul de sub picioare. încercă să insiste: cînd să mai vie? Doamna ezita: nu știe cîte zile mai rămîne pe aici și...

— V-ați supărat pe mine, coniță? zise arendașul deodată, desperat.

— O, de ce ? făcu Nadina, întinzîndu-i mîna. Nu mi-ai făcut nimic. Se poate?

Coborînd treptele, Platamonu bîigui în sine amărît:

— Bine am nemerit-o, n-am ce zice! Bravo mie!

Marți după-amiazi începu o ploaie măruntă, rece. A început domol ca să ție lung, ca ploile adevărate de toamnă. Gogu Ionescu venise cu Eugenia la dejun, la Amara. A fost o masă veselă, sfîrșită cu planurile de întoarcere la București. El trebuie să fie joi negreșit în Capitală. Nu poate întîrzia nici un ceas. E doar deputat, peste vreo două săptămîni se deschide Camera și în prealabil e obligat să ia contact cu amicii politici. Propuse lui Titu Herdelea să meargă cu ei, dar Grigore protestă: se poate să-i răpească oaspetele? El avea de gînd să-1 trimită cu Nadina, ca să nu plece singură cu Brumaru.

Mai înainte de a se așeza la masă, Grigore luase la o parte pe Gogu și pe Titu la o consfătuire intimă. Cînd află Gogu despre Baloleanu, se supără. Cum își închipuie că Baloleanu va face într-adevăr un serviciu dezinteresat? Se vede că Grigoriță nu-1 cunoaște, deși i-e prieten. Are să-1 poarte cu vorba pînă i se va urî și va renunța?... Grigore protestă mai cu jumătate gură, adăogînd că, în orice caz, băiatul, adică Titu, nu poate rămînea în vînt și că prin urmare...

— Uite, eu te asigur că în douăzeci și patru de ore după ce sosesc în București, tînărul va fi plasat! făcu deputatul cu emfază. Are cuvîntul meu! Și eu nu sînt Baloleanu!

— Evident, dacă vrei tu să te ocupi... — zise Grigore. Dar și tu ești cam lăsător, dragă Gogule, și...

— Te rog, te rog! rîse Gogu. Știu eu cînd trebuie să fiu lăsător și cînd nu!

— Ai noroc! șopti Grigore lui Titu, rămînînd pe urmă un moment în doi. Se vede că te protejează Eugenia de 1-a cuprins atîta energie!

Tînărul Herdelea nu scosese nici un cuvînt, ci numai ascultase cu entuziasm. Degeaba, s-a născut în zodia norocului, își zicea în gînd, încîntat. Și la masă a mîncat cu poftă, iar la urmă, venind vorba de doine ardelenești, a cîntat *Lungu-i drumul Clujului* și a stîrnit ovațiile tuturor. Pînă și Miron 1-a felicitat în vreme ce Nadina, care obișnuia să strîmbe din nas cînd auzea muzică românească, îi luă promisiunea să-i cînte la București toate doinele pe care le știe...

Gogu cu Eugenia plecară pe ploaie. Nadina, văzînd din ușă cum răsucea firele de apă un vînt aspru, se zbîrli:

— Mi se pare că eu voi fi înaintea lor la București.

Bătrînul Iuga își freca mîinile mulțumit:

— Lasă, drăguțo, că asta e minunată pentru semănăturile de toamnă! Asta face multe milioane, multe de tot!

•— O fi, papa, dar eu nu sufer ploaia nici la oraș! La țară baremi o detest!

Grigore se schimbase de cînd sosise Nadina. Numai după ce a strîns-o iar în brațe și-a dat seama că fără ea viața lui ar fi zdrobită. îi scuză toate greșelile, acu? zîndu-se pe sine pentru ele. O femeie ca ea are dreptul

şi chiar datoria să trăiască, să se bucure de omagiile lumii, nu să vegeteze în umbră, cum ar fi vrut-o el dintr-un egoism meschin. Rezistenţa ei firească el a socotit-o lipsă de ataşament veritabil. I-a imputat cochetăria ca o crimă, în loc să o vază drept ceea ce este: dorinţa firească de a străluci. El n-a înţeles că; prin persistenţa ei de a-i oferi mereu ceva nou, de a fi veşnic alta, ea căuta şi izbutea să-i fie amantă şi soţie în acelaşi timp. Dacă el n-a fost în stare să-i admită nici capriciile cele mai obişnuite, dacă i-a făcut o vină din plăcerea de a dansa sau de-a călători!

Dealtfel şi acuma trebuia să se observe la fiece moment ca să-şi domine instinctele. Prezenţa lui Raul Brumaru continua să-1 sîcîie, deşi nenorocitul făcea sforţări uriaşe să-şi dovedească utilitatea: povestea anecdote, trîntea calambururi neroade, se interesa de creşterea vitelor şi asculta ca un martir teoriile agricole ale lui Grigore, juca tabinet cu bătrînul şi se tutuia cu tînărul Herdelea fiindcă observase că Grigore ţine la el, căuta să înviorze pe Nadina cu glume franţuzeşti cînd o vedea prea plictisită... Totuşi Grigore nu-1 slăbea din ochi şi-i urmărea discret toate mişcările, oricît recunoştea în sineşi că exagerează. Se surprindea suspectînd şi pe Nadina, chiar în clipele cele mai intime. I se părea că sărutarea ei n-a fost sinceră, că a rostit cutare cu vînt de iubire cu o intonaţie ciudată... îi era mereu teamă că îşi bate joc de sentimentele lui.

Noua înflăcărare amoroasă îl îndemna să-şi grăbească şi el plecarea la Bucureşti. Cel mai tîrziu peste o săptămînă isprăvea aici toate treburile. încercă să momească pe Nadina să-1 aştepte.

— Cred că aş muri dacă ar trebui să mai stau o săptămînă în noroaiele astea infernale! zise ea surîzînd. De ce nu renunţi şi tu o dată pentru mine la teribilele voastre afaceri? Să plecăm împreună.

Grigore făgădui că pînă duminecă termină, dar pe ea n-o mai reţine; nu vrea să se simtă rău; doreşte chiar s-o ştie numai veselă şi fericită.

Hotărîră să plece joi. Ploua însă aşa de urît, că Nadina a amînat-o pentru vineri. Grigore a înţeles că a fost un pretext ca să mai rămîie o noapte. Era fermecat.

Dimineaţa de vineri vestea o zi bună. Ploaia încetase de cu noapte. Pe uliţă însă noroiul şi băltoacele erau pînă la genunchi. Automobilul trase la scară, înconjurînd rondul în formă de inimă împodobit cu flori roşii tomnatice care rîdeau sub mîngîierea soarelui ieşit brusc din pînzişul de nori. Cînd se urcă în maşină, după ce se sărutase de mai multe ori cu Grigore, Nadina văzu florile şi-i zise drăgălaş:

— Uite inima ta, Grig.

Printre servitorii ce se îmbulzeau să fie de folos la plecare, Titu Herdelea zări pe Petre care dădea tîrcoale curţii şi de dragul Marioarei, şi în speranţa că se va putea oploşi şi dînsul pe aici. După ce se despărţi de Miron Iuga şi mulţumi înduioşat lui Grigore, tînărul Herdelea dădu mîna şi cu Petre:

— Rămîi sănătos şi s-auzim de bine!

— Dumnezeu să vă ajute, conaşule! răspunse flăcăul cu glas fierbinte.

Auzind glasul străin, Nadina întoarse capul. Privirea ei curioasă se încrucişa un moment cu privirea lui strălucitoare.

Maşina porni pe aleea pietruită, mergînd la pas, fiindcă Grigore îi însoţea cu capul gol. Nadina, între cei doi bărbaţi,- îi făcea bezele cu mîna înmănuşată

ridicată în sus. Cînd ajunseră la poartă, Grigore strigă şoferului să oprească puţin. Se sui pe scară.

— Iertaţi-mă, vă rog mult, să spun Nadinei două vorbe la ureche...

Se aplecă peste portieră, luă în mîini capul femeiei şi-i sărută bumbul urechii, şoptind:

— Te iubesc!

Nadina gînguri rîzînd cu nările în vînt:

— Mats tu es fou, petit chiri !

Apoi automobilul zvîcni ca un alergător de cursă. Grigore se uita după el şi nu vedea decît o mînă mică plutind în aer, deasupra capetelor, ca o turturică albă.

Pe cînd maşina se depărta vertiginos împroşcînd pînă-n marginile uliţei vîrtejuri de apă turbure cu bucăţi de noroi, tînărul Iuga auzi deodată un glas mînios:

— Fire-ar al dracului!

Baba Ioana, care venea pe marginea uliţei, era numai noroi din cap pînă-n picioare şi-şi scutura hainele bombănind.

Din jos se apropia Anghelina lui Nistor Mucenicu, desculţă, cu un copil la ţîţă şi altul, de vreo patru ani, de mînă. Băieţelul, desculţ, ca şi mă-sa, împiedecîndu-se în poala cămăşii lungi cu care frămînta noroiul, se scîncea într-una:

— Mi-e foame, mamă!

Şi femeia îl ostoia, tîrîndu-1 de mînă, necăjită:

— Taci, maică, taci-taci!

Maşina dispăruse cu mîna albă ca o turturică. Grigore Iuga se cutremură parcă s-ar fi trezit dintr-un vis. Nu mai auzea decît scîncetul copilului şi mulcomirile femeii şi mormăitul babei:

— Fire-ar al dracului!

Capitolul IV

LUMINILE

Două zile Titu Herdelea avu să povestească ce-a păţit şi cum a petrecut la ţară. L-a descusut întîi d-na Alexandrescu, proprietareasa lui, care, cînd nu vorbea de Jenică sau de Mimi, murea să afle toate despre toţi şi să clevetească. O seară întreagă a trebuit să refere familiei Gavrilaş, iar fiul cismarului Mendelson, acuma civil, a venit anume să se intereseze de suferinţele ţăranilor şi să-i explice, fierbînd de revoltă, că nelegiuirile sociale sînt atît de provocatoare încît mulţimea exasperată va fi silită să-şi facă singură dreptate şi atunci se va prăbuşi în foc şi sînge toată baraca.

Tînărul Herdelea se lăuda şi se înălţa, fireşte, dar cu măsură. Pînă nu va vedea cu ce se va alege din mondenismele astea nu îndrăznea să-şi ia vînt. îndeosebi despre Nadina vorbea cu mare entuziasm. I se părea fiinţa cea mai fermecătoare şi lăsa să se înţeleagă că-1 simpatizează, deşi ea nu prea l-a luat în seamă şi chiar în automobil abia i-a adresat cîteva cuvinte, întreţinîndu-se mereu şi în franţuzeşte numai cu Raul Brumaru.

în sfîrşit duminecă înainte de amiazi se înfiinţa în strada Argintari, la Gogu Ionescu. Promisese el, ce-i drept, că în douăzeci şi patru de ore îi va aranja situaţia, dar nu strică să-i mai aducă aminte cu prilejul unei vizite obligatorii de politeţe.

— Gata! strigă triumfător deputatul. Mîine să te prezinţi la *Drapelul* şi să-ţi începi serviciul. întrebi de domnul Deliceanu, să nu-i uiţi numele, el e directorul gazetei, şi-i spui că vii din partea mea. Leafa nu e prea strălucită, dar mai tîrziu vom căuta s-o dregem.

Titu Herdelea înlemni de mirare şi de bucurie. De-abia putu articula cîteva cuvinte de mulţumire şi admiraţie. Lui Gogu îi plăcea să fie admirat. Cînd apăru şi Eugenia, pe care n-o pusese în curent tocmai ca să-i ofere o surpriză, le istorisi cu mare lux de amănunte toate fazele luptei... Şi-a zis: ce să se căciulească el, cogemite deputat serios, pe la *Adevărul* şi *Universul,* să rişte vreun refuz, cînd are jurnalul partidului ?! Deliceanu i-e coleg de Cameră şi prieten. Hai la Deliceanu! El, drăguţ şi fin, acceptă fără nici-o dificultate, dar îl trimite să se înţeleagă şi cu administratorul. Hai şi la el! Acolo răceală şi văicăreală. Administratorul, un ovrei gras şi cu ochelari de aur, îl ia cu teorii şi cu cifre, că ziarul are cheltuieli formidabile şi nu se vinde deloc, deşi e scris superb, fiindcă cititorii de azi nu mai sînt capabili să guste verva stilistică şi spiritul polemic, ci umblă numai după crime şi scandaluri, că...

— După vreo oră de discuţie mi-am pierdut şi eu calmul! făcu Gogu cu mîndrie. M-am sculat, mi-am înfipt mîinile în buzunar şi am declarat ritos: Nu vreau să ştiu nimic! Doresc să fiu satisfăcut, altfel!... Atîta a fost suficient. L-am dat gata. Zice: Bine, coane Gogule, dacă mă iei aşa nu pot să te refuz!

Nu putea spune admiratorilor săi că atunci cînd şi-a înfipt mîna în buzunar a scos portofelul şi a achitat anticipat pe şase luni leafa protejatului său, suma fiind contabilizată în registre ca donaţie din partea d-lui deputat Gogu Ionescu.

Eugenia îl îmbrăţişa şi-1 felicită graţios satisfăcîndu-i astfel pe deplin amorul propriu. Pe urmă amîndoi făcură urări tînărului şi-1 poftiră la masă într-o zi, după ce va fi luat contact cu jurnalul.

— Vezi, mai pune şi despre mine cîte-o notiţă din cînd în cînd! îi şopti Gogu conducîndu-1, între glumă şi serios.

Titu Herdelea era nerăbdător mai întîi să cunoască *Drapelul.* Nu-1 văzuse niciodată şi nici măcar nu auzise despre un asemenea ziar. Colindă zece chioşcuri pînă să descopere un exemplar. îl desfăcu îndată, îl examina cu atenţie. îl găsi idiot, gol şi fad ca un discurs parlamentar. Avu o clipă de decepţie. Altceva rîvnise dînsul. Ce are a face acuma? Pentru început...

Acasă se aşeză să citească *Drapelul* de la titlu pînă la girantul responsabil, ca să se familiarizeze cu atmosfera. Pe cînd se lupta cu un studiu kilometric, semnat de un senator, îi bătu în uşă Jeân:

— Vino, monşer, niţel, să te cunoască şi soră-meaj că ţi-a făcut Lenuţa o reclamă de parc-ai fi moaştele de la Mitropolie!

D-na Alexandrescu, dorind să fie agreabilă familiei lui Jenică, se străduia să găsească peţitori Tanţei; mai ales că bătrînii erau foarte preocupaţi de soarta fetei care n-avea altă zestre decît frumuseţea de la Dumnezeu. Ochise deocamdată pe Titu şi-1 lăuda că plăteşte corect chiria, că nu e haimana, că umblă numai între boieri şi, fiind ziarist, mîine-poimîine îl vezi deputat, cum a ajuns şi Costel Petrescu, care a fost coleg cu bărbatul ei la şcoala militară.

— Uite ce îngeraş s-a abătut pe la noi, domnu Titu! suspină d-na Alexandrescu topindu-se de duioşie.

Tanța roşi. Era înăltuță, delicată şi avea nişte ochişori verzi cu luciri umede învăluitoare. Tînărul se zăpăci puțin. D-na Alexandrescu observă mulțumită şi, după cîteva minute, interveni diplomatic:

— Ei, acuma noi plecăm că sîntem, vezi, şi îmbrăcați. Am vrut numai să o vezi şi s-o admiri. Dar lasă, nu fii mîhnit! Uite îți promit că te luăm într-o după-amiază în familia lor şi acolo poți pe urmă să-i faci şi curte dacă-ți place!

Titu Herdelea reluă studiul senatorului. Dintre rîndurile plicticoase licăreau neîncetat ochii verzi ai Tanței şi surîsul buzelor, ca o ispită neaşteptată şi cu atît mai atrăgătoare.

A doua zi se duse la *Drapelul*. Un băiat îl introduse la secretarul de redacție. într-o cameră vastă, singur, la un birou voluminos, un domn neras, ursuz, cu ochelarii după urechi, manevra într-un morman de jurnale cu nişte foarfeci uriaşe. Aruncă o privire spre vizitator şi îşi continuă operația. Cînd isprăvi, mătură jos resturile de gazete, ca să-şi elibereze masa. Aflînd că Herdelea caută pe Deliceanu, zise plictisit:

— Directorul nu dă pe la redacție decît întîmplător, aşa că greu ai să-1 nimereşti. Dacă însă ai ceva pentru ziar poți vorbi cu primul-redactor care trebuie să pice sau poți să-mi spui şi mie! «

Titu îi spuse. Secretarul strîmbă din nas:

— Mhm... Ne înmulțim mereu. Avem mai mulți redactori decît cititori şi totuşi, dacă n-ar fi foarfecele? n-am putea ieşi. La leafă e îmbulzeală, la scris codeală. Dar asta-i treaba direcției. Eu mi-am declinat de mult orice răspundere...

Ca să se convingă, aruncă două cuvinte pe un petic de hîrtie şi trimise băiatul la administrație. Răspunsul sosi prompt şi secretarul continuă:

— în regulă! Eşti angajat! Foarte bine! Poate că d-ta ai şi mîncărimea scrisului? Ce?

încetul cu încetul se mai descreți. Avea suflet bun. Se credea cel mai iscusit secretar de redacție din România şi, deoarece lumea nu-1 aprecia ca atare, se simțea nedreptățit. îi era scîrbă că trebuie să muncească mai rău ca un hamal la un ziar obscur, în vreme ce alții, nedemni să-i stea alături, se îmbuibă şi se lansează prin redacțiile jurnalelor de mare tiraj.

Pentru că tînărul Herdelea era de „dincolo", secretarul îl însărcina să culeagă din presa germană şi ungurească ştirile despre România şi românii subjugați, îi oferi imediat un teanc impresionant de ziare virgine. Nimeni din redacție nu cunoştea altă limbă străină decît franceza, încît n-avea cine să le citească. Poate să le ia acasă, să le răsfoiască pe îndelete. Să nu mîzgălească mult. Note concise, vibrante, asta trebuie unui jurnal viu. Din nenorocire *Drapelul*... Fireşte, ar fi perfect dacă ar putea să-i scrie şi cîte un articol de fond, măcar unul pe săptămînă. Ia să încerce. L-au sastisit politicianii tîmpiți cu colaborările constipante. Dar să nu uite că *Drapelul* e oficiosul guvernului şi deci să fie prudent, mai ales că partidul, pe lîngă şeful în funcție, are o droaie de pretendenți la şefie care fac opoziție clandestină şi abia aşteaptă vreo gafă ca s-o exploateze împotriva conducerii oficiale.

— Aşa, puiule! sfîrşi secretarul amical. Poți să lucrezi şi acasă pînă te vei obişnui cu meseria. Dimineața însă te rog să fii aici totdeauna, că poate am nevoie de tine!

Se numea D. Roşu.

Titu Herdelea se întoarse acasă, se închise în odaia lui şi începu să lucreze cu pasiune. îşi zicea că de acuma i s-au deschis toate drumurile. Numai vrednic să fie şi să nu se descurajeze. D-na Alexandrescu plecase cu J£an la părinţii lui, la o partidă de cărţi cu prelungire. Era linişte desăvîrşită; rareori pătrundea pînă la dînsul cîte un ţipăt sau vreo sudalmă din curtea cu mulţi chiriaşi. Spre seară, tocmai cînd terminase de scris, auzi paşi în antreu. îşi închipui că trebuie să fie eleva lui, Marioara. Se bucură. După atîtea ore de muncă, era binevenită o fiinţă feminină, chiar şi Marioara. Se repezi la uşă, să o primească.

— Măicuţa nu e acasă? întrebă foarte natural Mimi.

Tînărul răspunse surprins:

— Nu este, dar... poftim înăuntru, doamnă!... Imediat am să...

Doamna mică şi blondă avu o fluturare de surîs pe buze zicînd:

— Ei, hai, fiindcă tot am venit, să vedem cuibul poetului!

Titu se aprinse, îi sărută mîna de mai multe ori şi o rugă să stea cîteva clipe, să se sature măcar privind-o că de cînd a văzut-o deunăzi n-o mai poate uita... Mimi îl întrerupse parcă nici nu l-ar fi ascultat sau pentru că ştia dinainte ce are să-i spuie:

— în camera asta stăteam şi eu înainte de a mă mărita, în vacanţe, cînd mă întorceam de la pension. Pe atunci măicuţa nu închiria... Cîte visuri frumoase am visat în pătuceanul ăsta!

încurajat, tînărul stăruia să-i scoată mantoul, murmurînd într-una:

— Doamnă Mimi, te rog... Nu muşc, zău! Nu muşc.

Mimi izbucni în rîs:

— Te cred, fiindcă nici nu ţi-aş permite... să-mi faci semne!

Pe urmă, ca să-l potolească, adaogă sentimental:

— Mi-eşti simpatic, dar...

Titu îşi pierdu cumpătul, o luă lacom în braţe şi-i închise gura cu o sărutare însetată, căutînd s-o apropie de pat. Ea primi îmbrăţişarea cu o gîngureală mulţumită, apoi se desfăcu uşor, şoptind:

— De ce nu eşti cuminte? Vrei să-mi pară rău c-am intrat?... Nu se poate acuma, crede-mă! Altădată! Ai răbdare!

îşi îndreptă pălărioara peste buclele aurii. Era cu spatele în uşă. Spre a evita un nou asalt, puse mîna pe clanţă:

— Drăguţ şi cuminte, înţeles?... Fug. Trecusem numai ca să ştie măicuţa c-am fost aici... Pe curînd, grăbitule!

în urma ei rămase un surîs promiţător.

Sezonul se anunţa mai bogat şi mai vesel ca totdeauna. Nadina era în friguri. Avea, numai pentru novembre, deschiderea Parlamentului, reprezentaţiile Eleonora Duse şi Ferandy, în afară de concertul Paderewsky. îşi adusese de la Paris cîte ceva, cînd s-a întors în ţară, dar observa cu groază că, faţă cu multitudinea evenimentelor care-i reclamau imperios prezenţa, ea se afla de fapt dezbrăcată.

Grigore sosi de la ţară cu întîrziere de cîteva zile. N-a putut scăpa de tatăl său pînă ce n-au încheiat

toate socotelile, să fie liniştiţi pînă în februarie. I-a convenit şi lui, mai ales că era hotărît să rămîie toată iarna în Capitală, lîngă Nadina.

— în sfîrşit! zise ea cînd îi auzi hotărîrea.

Imediat îl puse în mişcare să oprească loja cea mai bună pentru spectacolele fixate, specificînd că s-ar considera dezonorată pe vecie dacă s-ar întîmpla să lipsească de la vreunul. Bărbatul alergă, se osteni. Nadina vru să-1 mai cruţe:

— Dacă te plictisesc cursele, să-1 trimitem pe Raul. El e foarte abil în lucruri d-astea.

Grigore protestă că nu-1 plictisesc deloc, deşi îl plictiseau. Ţinea să îndepărteze din preajma ei pe Raul, fără să se bage de seamă. Nu din gelozie, îşi zicea el, ci pentru că e prea imbecil. Noua lui iubire dispreţuia gelozia. Trebuie însă să fie soţ şi amant, cum e şi ea, ca s-o păstreze.

Nadina era prea prinsă în vîrtejul preocupărilor mondene şi nu observa străduinţele lui Grigore. Dealtfel nici în alte împrejurări n-ar fi observat. I se părea natural şi obligatoriu să fie iubită. Aşa a fost obişnuită de totdeauna, începînd cu tatăl ei care a idolatrizat-o şi chiar azi se înviorează cînd o vede. în fond nu avea sentimente de dragoste decît pentru sine însăşi. Nu-şi refuza nimic, socotind că i se datorează tot. Nici măcar plăcerile nu le putea gusta în bucuria inimii sau spre a-şi satisface o tentaţie, ci numai pentru că îi apăreau ca atributele fireşti ale frumuseţii ei. Niciodată n-a înşelat pe Grigore dintr-o pornire de pasiune, întocmai precum nu fuma de dragul beţiei tutunului. Se credea obligată să facă tot ce e susceptibil să o ridice deasupra altor femei ca o statuie divină. Se contempla în oglindă îndelung, goală din cap pînă-n picioare, şi se minuna cum s-au

putut îmbina atîtea forme şi linii superbe într-un singur corp. Umbla goală în apartamentul ei toată dimineaţa ca să se poată admira în voie.

Raul Brumaru era un capriciu şi o codiţă, necesar unei femei elegante ca un căţel sau un talisman. El ofta de mult ca şi alţii. în cele din urmă l-a acceptat nu din iubire ci din indiferenţă. Conta în lume ca un băiat spiritual şi făcea figură onorabilă în suita ei. Se jena mai puţin de el decît de Grigore. Pentru soţul ei păstrase orişicum un respect, cel puţin teoretic. Faţă de Raul nu simţea nevoie de nici un fel de menajament sufletesc. Nici el nu pretindea aşa ceva şi se mulţumea cu firimiturile ospăţului. Era mai ales dansatorul ei şi, în calitatea aceasta, util.

Grigore avea o repulsie instinctivă de bărbaţii în genul lui Brumaru. îi dispreţuia. Socotea sincer că Nadina se compromite tolerînd pe lîngă ea asemenea cavaleri. Se învinovăţea pe sine că n-a ştiut să împiedece alunecarea aceasta, nu prin scene care să o fi înverşunat în perseverare, ci printr-o iubire mai comprehensivă. Dacă el ar fi ştiut s-o înţeleagă dintru început, nu ar fi pierdut patru ani de fericire şi n-ar fi îngăduit să se creeze între ei un gol peste care acuma trebuie să clădească punţi noi de comunicaţie.

în clipa cînd şi-a recunoscut greşeala, în mod firesc şi-a luat şi hotărîrea de a repara generos tot trecutul. Nadina să fie ferită de orice tentaţii, nu prin abaterea lor, ci prin prezenţa lui gata de a le satisface, înţelegînd acuma frămîntările ei materiale, se oferi spontan să le împlinească, găsind o explicaţie măgulitoare :

— Nevasta mea vreau să fie cea mai strălucitoare!

Nadina nu-şi credea urechilor. Era obişnuită ca el, subt forme delicate, cu motive plauzibile, să se

dezintereseze de mondenismul ei prea costisitor. Totuşi răspunse cu indiferenţă:

—• Eşti drăguţ şi-ţi mulţumesc, dar mi-e să nu te sperie cifrele.

— Pentru tine nici o cifră nu mă poate speria! replică Grigore cu o privire în care ardea focul unei iubiri supuse.

Ce nu făcuseră în cursul căsniciei lor pînă azi, făcură acuma: se consultară foarte grav despre toaletele Nadinei. Ea îi etala cele mai noi numere din revistele de modă, îi explică detalii de croială, de ştofe şi de garnituri, iar el se interesa de aproape şi cu toată seriozitatea parcă ar fi fost vorba de probleme vitale. Consfătuirile continuară zile de-a rîndul si Nadina descoperi cu uimire că Grig are, şi în materie de îmbrăcăminte feminină, un gust delicat şi idei originale. îi şi zise odată:

— Credeam că numai agricultura te pasionează. Văd că m-am înşelat.

Grigore surîse:

— Tu ai fost adevărata mea pasiune de cînd te-am întîlnit. Trebuie să mă fi înşelat şi eu cînd am putut crede altfel.

în zilele acestea, vreo două săptămîni după stabilirea lor în Bucureşti, se anunţă iar Platamonu. Nadina ezită să-1 primească. Din moment ce Grigore s-a oferit să o ajute, nu mai avea nevoie imediată de serviciile arendaşului, fiindcă Gogu o va mai păsui pentru plata datoriei ce-a făcut-o la el în străinătate.

Platamonu îşi motivă mai întîi venirea în Capitală: a profitat că fiul său trebuie să se prezinte să-şi facă inscripţiile la Universitate şi l-a însoţit cu gîndul să împrăştie nourii neînţelegerilor regretabile dintre dînsul şi Nadina. Cu băiatul a isprăvit repede fiindcă se

întoarce acasă unde poate mai bine să citească pentru examenele ce vrea să le dea negreşit după Crăciun. Astfel i-a rămas timp de alergătură, s-a străduit şi a încherbălit jumătate din cîştiul de primăvară şi l-a adus ca să-i dovedească stăpînei că e în stare să facă şi imposibilul spre a fi pe placul ei. Nu cere decît o mică favoare şi e sigur că, văzînd ea credinţa lui, nu i-o va refuza. Fireşte, e vorba tot despre Babaroaga. El a auzit deunăzi din gura ei că deocamdată nu intenţionează să vîndă. Totuşi, pentru că zvonurile stăruie (de la ţărani a aflat că şi boierul Miron ar umbla să cumpere), îndrăzneşte şi dînsul să se declare amator. O roagă deci ca, primind avansul pe arenda anului viitor, să menţioneze că în cazul înstrăinării moşiei şi în cazul cînd eventual oferta lui ar fi mai avantajoasă şi acceptată, suma aceasta să fie socotită în arvuna preţului de cumpărare. Pentru ea e o simplă formă; pentru el o vagă asigurare, preţioasă mai mult ca o indicaţie de încredere şi recunoaştere a vechilor lui servicii leale.

Nadina l-a lăsat să vorbească în voie. Important i se părea numai că Platamonu a adus bani. De la tatăl ei ştia că banii nu se refuză niciodată. Favoarea ce i-o reclama era fără obiect de vreme ce ea nici nu se gîndea să vîndă Babaroaga. Vînzarea ar fi şi mai plictisitoare ca arendarea. Plictiselile au început chiar numai la zvonul că ar avea de gînd să vîndă.

— De unde veniţi toţi să-mi scoateţi în vînzare moşia? zise Nadina. Toată lumea ştie că vînd şi-mi face propuneri, numai eu nu ştiu nimic. Şi poate s-ai cuveni să ştiu şi eu ceva?... Ei bine, domnule, îţi spun d-tale, care eşti mai de înţeles: nu vînd, categoric nu, şi nici nu intenţionez! E clar, precis şi definitiv!

Cu atît mai puțin vă poate deranja mica mea rugăminte! insistă Platamonu onctuos, adăogînd în sine că la cucoane nimic nu e definitiv şi clar, şi cum a vrut ieri şi nu vrea azi, poate să vrea iarăşi mîine.

— Atunci... — făcu ea nepăsătoare. Bine. Cum vrei. Am ținut să te previn, să nu zici mai tîrziu că...

îi povesti şi lui Grigore pe urmă aranjamentul cu arendaşul. Nu voia să-i ascundă asemenea lucruri şi îndeosebi că a primit o sumă importantă şi deci cheltuiala lui cu ea va fi mai mică. Grigore îi repetă, ca totdeauna, că ea e stăpînă deplină pe veniturile ei şi el nu doreşte să se amestece în gospodăria ei. Părerea lui însă ar fi că nu trebuia să-i dea lui Platamonu nici măcar asigurarea platonică. De ce să-şi lege ea mîinile pentru viitor?

Nadinei îi păru rău că i-a spus. Degeaba, Grig e tipicar şi agasant. El observă neplăcerea ei şi se grăbi să adaoge:

— Poate că eu exagerez... Nu te supăra, Nadina, te rog!... Fii veselă! Surîsul tău e viața mea!

— Măi Chirilă, tu nu ştii carte? Păcat!... Iavino-ncoace să-ți arăt ceva!

într-o odăiță cu o masă de brad şi cîteva scaune fără spetează, unde avea cancelaria moşiei — în corpul caselor de argați — Platamonu scoase din portofelul umflat o hîrțoagă albă şi o flutură sub ochii logofătului.

— Vezi tu zdreanță asta, Chirilă?... O vezi bine... Uită-te!... Ei, asta e Babaroaga, băiete! strigă arendaşul cu o bucurie exuberantă. Uite asta! Poți să le şi spui oamenilor, ca să ştie şi să nu-şi mai bată picioarele de pomană pe la curte!

•— S-o stăpîniți sănătos! zise Chirilă cu respect.

— Să dea Dumnezeu! mulțumi Platamonu. Am muncit, Chirilă, toată viața şi merit să am la bătrînețe o bucată de pămînt. Nici noaptea n-am odihnă, că tu mă ştii, şi alerg şi mă zbat şi nu mă codesc a pune osul alături de voi, nu ca alți boieri cari beau cafea în cerdac şi aşteaptă să le vie toate de-a gata. Şi totuşi oamenii nu încap de mine si umblă să mă dea la o parte. Apoi asta-i drept, măi Chirilă? Spune tu, că eşti om cu chibzuială!

— Oamenii nu s-au ridicat împotriva d-voastră, conaşule! protestă logofătul. Dar de, boierule, nici ei n-au pămînt şi de aceea se tot sfarmă să cîştige.

— Nici eu nu zic să nu cîştige, s-ar putea ? făcu arendaşul împăturîndu-şi la loc hîrtia. Să cîştige, Chirilă!... Dar tocmai moşia mea, Chirilă?

Platamonu de mult aştepta să se răcorească. I se părea că țăranii au fost nerecunoscători cînd s-au prezentat Nadinei să-l concureze. Chitanța însă n-o socotea chiar aşa de prețioasă cum se arăta şi deocamdată o întrebuința numai pentru consolidarea prestigiului său în fața lumii lui săteşti. Avea nevoie de mîngîierea aceasta şi din pricina lui Aristide. Faptul că băiatul a ținut să se întoarcă acasă, în loc să se bucure a petrece în Bucureşti, umplea pe Platamonu de o îngrijorare cu atît mai urîtă cu cît n-o putea împărtăşi nimănui, nici nevestei sale care era slabă de înger, îi era frică să nu se fi încurcat cu vreo fată de pe aici şi să-şi prăpădească viitorul sau să facă vreo nebunie. Aristide era extrem de discret şi nu-i spunea niciodată nimic, iar lui, ca părinte, îi venea greu să-l descoase

și astfel, poate; să-l jicnească. Numai inima îl ustura și-i tremura.

Chirilă Păun ardea acuma să spuie oamenilor vestea auzită de la Platamonu. Peste săptămînă nu putea lipsi din Gliganu, de la curte. Numai duminecă avu răgaz să se repează pînă acasă, în Amara, să-și mai vază de necazuri și să-și descarce sufletul. Opri căruța la circiuma lui Busuioc, unde se strîngeau totdeauna oamenii după biserică, și se dădu jos, iar pe muiere și pe fată le trimise înainte acasă. Pe afară, pe subt streșini cîțiva mai oropsiți se fereau de ploaie și-și spovedeau oftînd nevoile. Chirilă dădu bineţe și trecu înlăuntru. Luca Talabă se hărțuia cu primarul în mijlocul unei îngrămădiri de oameni care mai mult tăceau. Cum văzu pe Chirilă, Luca strigă bucuros parcă i-ar fi sosit un ajutor:

— Bine că te aduse Dumnezeu, Chirilă!... Ia hai; că tu trebuie să știi!...

Cîrciumarul profită de ocazie să-și organizeze clienstela:

— Da de ce stați în picioare, măi creștini, și încurcați locul de nici nu mai poate să se miște lumea?... Așezați-vă la masă, că nu vă mușcă și nici nu vă cer parale!... Uite colea!... Haideți binișor, fraților! Hai, măi dom primar, că după tine se iau și ceilalți!

Izbuti să-i așeze și să le servească cîte ceva.

Ion Pravilă se înverșuna în gura mare, vorbind despre Babaroaga, că nu-i drept ca unii care-s mai înstăriți de la Dumnezeu să mai ia pămînt, iar cei săraci să rămîie tot necăjiți.

— Uite-așa mă fierbe de un ceas! făcu Luca, supărat, către Chirilă Păun.

— D-apoi că are dreptate primarul! se amestecă iarăși Trifon Guju. Ce faci nu faci bine, măi nea Luca! Nu, nu!... Că dacă dumneavoastră umblați să cumpărați, cum o să mai împartă Vodă pămînt la oameni?

Față de murmurul de aprobare dimprejur, Talabă întrebă aspru:

— Cine ți-a spus ție, măi creștine, că Vodă împarte pămînt la oameni?

Toată lumea știe, numai voi nu auziți! răspunse Trifon cu imputare.

— Trebuie să împartă că altfel nu mai putem trăi! adaogă un glas gros și înăbușit parc-ar fi răbufnit din adîncurile pămîntului.

Luca Talabă înțelese că mulțimea e împotriva lui și urmă cu alt glas:

— Bine-ar fi să fie cum credeți voi, fraților, dar mă tem că noi om rămînea cu vorbele și alții cu pămînturile!... C-apoi eu dacă mă lupt, pentru mine lupt, măi Trifoane? Ori pentru toți?... Eu, slavă Domnului, tot mă mai chivernisesc... Dar, zic, de ce să ia alții moșia muncită de noi și de ce să n-o cuprindem noi, toți dimpreună? Că doar n-am s-o împart eu numai cu Marin Stan, ci cu toți oamenii de omenie care vreau să muncească. Și cu tine, Ignate, și cu tine Trifoane, și cu care vă poftește inima, numai să ne ajute Cel de Sus să punem mîna pe ea... Așa-i, măi oameni buni?

Explicațiile fură lungi. Primarul zîmbea batjocoritor. Era jicnit că s-au ascuns de el. Chirilă Păun însă se simțea rușinat. Tot îi venea să oprească pe Luca și tot nu îndrăznea văzîndu-l atîta de încrezător, în sfîrșit cînd îl auzi spunînd că grecul a umblat și pe la București să stăruie pentru Babaroaga, socoti momentul potrivit și îngăimă:

— A umblat și pare-mi-se că n-a umblat în zadar!

Luca își curmă brusc însuflețirea. Se apropie și Busuioc de la tejghea să asculte.

— De ce tăcuşi, bre, şi ne-ai lăsat să ne tocmim şi să ne sfădim, dacă grecul are hîrtia în portofel? se bosumflă chiar Pravilă după ce Chirilă le povesti ce-a aflat din gura arendaşului.

Cîţiva mormăiră ceva pe de lături. Primarul, uitîndu-şi jicnirea, făcu îngrijorat:

— De...

Atunci Luca Talabă, parcă uluirea i-ar fi schimbat glasul şi înfăţişarea, se ridică de pe scaun, fără voia lui, şi vorbi printre dinţi:

— Apoi nici să fim batjocoriţi aşa, nu ne-om lăsa!

Şi alte glasuri, care mai molcome, care mai dîrze, repetară:

— Nu, nu!...

Capitala rîdea vesel în podoaba steagurilor tricolore ce fîlfîiau pe clădirile principale. Calea Victoriei era presărată cu nisip fin, cenuşiu. Mulţimea invadase trotuarele. Soarele galben privea indiferent printre nouri. Cortegiul regal înainta agale spre Mitropolie. Copitele escadroanelor de escortă pîrîiau prelung pe macadamul străzii. în frunte, într-o trăsură, prefectul poliţiei, în picioare, cu cilindrul pe ceafă, se agita ţanţoş, strălucitor, ca un capelmaistru răsfăţat, uitîndu-se înapoi în răstimpuri.

Camera zumzuia discret ca un stup în ajunul roitului. Tribunele pline de doamne păreau nişte straturi de flori multicolore. Briliantele licăreau ca stropii de rouă, dimineaţa, pe petalele catifelate. însăşi tribuna diplomatică era înflorită de uniformele ataşaţilor militari printre care miniştrii străini, în costumul internaţional al breslei lor, făceau impresia unor rozete bătrîne şi ursuze.

în incintă străluceau plastroanele, cheliile şi decoraţiile. Sute de mîini se întindeau şi se strîngeau. în faţa estradei prezidenţiale era un vălmăşag de fracuri. Ici-colo cîte un reprezentant al naţiunii ridica ochii spre tribune căutîndu-şi invitaţii sau schimbînd bezele cu vreo floare zîmbitoare.

— Uite pe Gogu! şopti Eugenia mişcată Nadinei care avea pe figură un surîs de satisfacţie.

De jos Gogu Ionescu, jovial, făcea nişte semne pe care nimeni nu le înţelegea, dar la care Nadina, închipuindu-şi că întreabă dacă e mulţumită cu locurile ce i le-a procurat, răspunse fără glas şi numai din buze:

— Foarte bune. Mersi. Perfect. Ai fost încîntător.

Gogu dispăru printre fracuri. Peste cîteva clipe însă apăru din nou de mînă cu Raul Brumaru care saluta de zor şi spunea ceva ce nu se auzea.

— Dar ăsta ce caută în incintă ? întrebă din spatele Eugeniei, Grigore.

— Cum ce caută ? zise Nadina firesc. El nu lipseşte de nicăiri. Şi pe urmă are foarte multe relaţii încît intră pretutindeni...

Deodată se făcu o mişcare în incintă. Pe uşile laterale alte fracuri se îmbulzeau înăuntru. Din dreapta intrau arhiereii, ceremonios, lucind de podoabe, din stîngă în uniforme de gală, numai fireturi şi strălucire, generalii. Pe estradă domni gravi se înşirau în ordine. Un glas speriat răcni lîngă o uşă:

— Maiestatea sa regele!

O clipă de tăcere frămîntată, urmată brusc de o răpăială furtunoasă de aplauze ce nu mai încetară decît atunci cînd regele, luînd o hîrtie din mîna şefului

guvernului, scoase ochelarii, îi aşeză tacticos pe nas şi începu să citească:

— Domnilor senatori! Domnilor deputaţi!

La mai fiecare frază aplauzele reizbucneau, cînd mai liniştite, cînd mai impetuoase, şi regele trebuia să se oprească şi se uita pe deasupra ochelarilor la mozaicul de figuri cu privirile îndreptate spre dînsul ca mii de raze în focarul unei lentile miraculoase.

— ...grija mea statornică pentru propăşirea ţărănimii muncitoare, temelia puternică şi sănătoasă a statului, de care depinde viitorul naţiunii.

în ropotul aplauzelor se amestecă acuma glasul lui Grigore, uscat de emoţie:

— Bravo! Bravo!

Nadina întoarse puţin capul spre el cu o mică privire dojenitoare.

Apoi lectura se sfîrşi, ovaţiile petrecură pe rege pînă la ieşire şi toată lumea se urni să plece.

— Foarte nostim spectacol! murmură Nadina pe culoar. Nu-i aşa?... Şi regele ce bine a fost!

Afară trăsuri elegante, automobile zgomotoase, zîmbete multe şi strîngeri de mîini. Şi muzica militară a companiei de onoare cîntînd un marş marţial...

Cîinele lătra să se omoare. Ploua vîrtos.

— Ia ieşi, măi bărbate, să nu muşte căţeaua pe cineva, să mai păţim altă poznă!

Ignat Cercel se urni de pe laviţă bombănind. Cînd deschise uşa spre tindă, porcul, care rîcîise într-una să intre, dădu buzna printre picioarele lui în odaie. Ieşi făcînd: „Acu lasă-1 dracului". în uşa tinzii strigă:

— Huo, potaie, fire-ai a dracului să fii tu cu neamul tău!

De-acolo văzu în mijlocul ogrăzii, bălăcind prin noroi şi apărîndu-se cu umbrela deschisă de cîinele ce se repezea mereu, pe perceptorul Bîrzotescu urmat, la cîţiva paşi, de straja satului.

— Aşteptaşi, măi Ignate, să viu eu la tine şi încă pe vremea asta, ai? Nu ţi-a fost milă de ostenelile meleţ ai?

Ţăranul uluit aruncă întîi după cîine:

— Huo, javră! Nu pricepi de vorbă!

Pe urmă îşi îndulci glasul:

— Ce să aştept, domnule, păcatele noastre! Da uite, ne ţine sărăcia în braţe de nici nu ne mai lasă să răsuflăm... Că altfel veneam, vai de mine, cum să nu viu! Că doar ştiu destul de bine unde-i primăria şi nici picioarele nu mă dor, slavă Domnului.

Perceptorul ajunse la el. închise umbrela scuturînd-o binişor de ploaie şi zicînd:

— La plata birului hop cu sărăcia, altfel însă dă-i cu circiuma! Lasă că vă ştiu eu, Ignate! Pe mine nu mă prostiţi, degeaba. Cu voi îmi prăpădesc tinereţea şi sănătatea!

— Ce circiumă? protestă ţăranul. N-am mai pus ţuică-n gură de nici nu mai ţiu minte, că unde să ne mai ardă de băut dacă...

—- Ia lasă vorba, că n-am venit la taifas! îl întrerupse Bîrzotescu intrînd în casă.

Muierea încremenise lîngă vatră, cu cei patru copii lîngă ea ca o cloşcă speriată de uliu. Porcul grohăia mulţumit şi ridică rîtul mirat... Perceptorul se înţepeni în mijlocul odăiţei şi se uită împrejur cercetător. Lung şi deşirat cum era ajungea cu capul pînă în grinzile tavanului. Luă registrul de la strajă, însemnă ceva şi rupse o foaie.

— Ascultă, Ignate! zise pe urmă sever. Acu ți-am scris porcul, că altceva de preț văd că n-ai. Ai auzit? Nu-l iau deocamdată, să nu zici că-s rău. Dar să nu crezi că am să te aștept mai mult de o săptămînă, că nici pe mine nu mă așteaptă cei mari, și nici n-am să mai viu pe aici să-mi stric ghetele prin cele băltoace, că voi nu-mi cumpărați altele și m-ați lăsa să umblu desculț... Așa, Ignate, să vii curînd-curînd, că altfel vine porcul la mine și nici nu se mai întoarce!

Atunci femeia izbucni amărîtă:

— Aoleu, doar n-o să ne iei purcelul, domnule, să-mi rămîie copiii flămînzi, că atîta avem și-am rupt de la gura noastră să-l cresc, că vite nu putem ținea dacă nu-i nutreț și porumbul...

Bîrzotescu, parcă nici n-ar fi luat notă de existența ei, ieși plecîndu-se adînc să nu se lovească cu capul de pragul de sus. Ignat îl petrecu, după cuviință, pînă-n ogradă, abătut, bîiguind mereu ca o scuză și o plîngere:

— Apoi ce să facem, dom perceptor, ce să facem ?

*

Aristide Platamonu trimise servitoarea să cheme puțin pe fata logofătului, pe Gherghina. Ea are să știe să-i calce pantalonii, frumos, cu dungă, nu ca toantele astea care nu-s în stare nici măcar să încălzească bine fierul.

Era singur acasă. Bătrînul avea un proces la Costești, la judecătorie, și pusese martor și pe Chirilă Păun. Plecase cu brișcă de dimineață împreună cu d-na Platamonu, luînd și pe Chirilă cu nevastă-sa. Au vrut să-l plimbe și pe Aristide puțin, dar el a refuzat. Tocmai va profita de singurătate ca să citească serios. Soră-sa se afla de o săptămînă la Pitești, într-o familie prietenă, să se mai distreze.

Gherghina intră cu sfială în camera tînărului stăpîn, împreună cu servitoarea.

— Uite, fetițo, tu ești deșteaptă și îndemînatică și ai să-mi faci un serviciu...

Aristide îi explică. Fierul se încălzise. Pe masă erau întinși pantalonii alături de cîrpa udă. Izgoni pe servitoarea neghioabă să n-o vază în ochi.

— Eu am să încerc, conașule — zise Gherghina speriată și ea de cearta servitoarei. Dar nu știu dacă am să pot bine...

Se apucă de lucru. Aristide, lîngă ea, o privea. Trupul ei mlădios era plecat ușor peste fierul de călcat. Basmaua roșie, legată la spate, îi strîngea capul și-i lăsa gol gîtul plin și puțin îndoit. Printre umăr și capul lăsat într-o parte tînărul îi vedea, sub iia subțire și descheiată, sînii rotunzi, mărișori, cu niște sfîrcuri ca mugurii plăpînzi. Se aplecă ușor și-i atinse gîtul cu buzele. Gherghina tresări și întoarse spre dînsul doi ochi plini de spaimă.

— De ce crezi tu că te-am chemat, Gherghino ? șopti Aristide, luîndu-i fierul din mînă și așezîndu-l pe un suport. Pentru astea? urmă apoi arătînd disprețuitor fierul. Pe o fată frumoasă ca tine?

Gherghina se retrăgea spre ușă cu aceiași ochi în ochii lui. El o apucă de mînă:

— Ți-e frică de mine?... Spune drept!... Se poate?... Și eu numai pentru tine n-am rămas la București, de dragul tău...

Fata încercă iar să se apropie de ușă. Atunci tînărul întoarse cheia în broască și o cuprinse de mijloc, continuînd cu același glas lacom și fierbinte:

— De ce nu vrei să rîzi nițel, Gherghino?... De ce te uiți așa ? Nu, nu, nu vreau să te uiți așa!

Îi sărută gura, ochii, obrajii. Gherghina murmură:

— De ce-ţi baţi joc de mine, conaşule?

Şi simţindu-se dusă spre colţul unde văzuse canapeaua, adaogă:

— Nu vreau!... Nu vreau!... Ţip!... Să ştii că ţip!...

—Nu fii proastă, Gherghino!... Nu, nu! bodogăni Aristide crîmpoţindu-i gura cu gura lui.

Cortina căzu în ropote de aplauze. Luminile ţîşniră brusc în sala încinsă de căldură şi de miros de oameni mulţi. Cîteva minute urmară rechemările actorilor, apoi lumea se linişti şi intrară în funcţie binoclurile. Nadina trona în loja ei ca un idol satisfăcut de adoraţia credincioşilor. îşi aluneca alene ochii peste parter, schimba salutări cu cîte o lojă. După primul examen sumar, spuse încet lui Grigore:

— Ai văzut? Pînă şi Predelenii sînt toţi în păr... Ce-o fi păţit zgîrcitul de-a cheltuit atîţia bani?

— Şi nici măcar n-am trecut pe la ei! zise bărbatul cu regret. Nu ştiam că s-au întors de la ţară...

începură defilările. Loja se umplu de extaz:

— A, a fost superb!... Ce mare artist!... A jucat încîntător!... Am văzut piesa şi la Paris... Da, tot cu el...

Grigore profită de îmbulzeală şi se repezi la loja lui Predeleanu. După primele cuvinte Tecla observă cu mirare:

— Dar te-ai schimbat de tot!... Parcă eşti alt om!

— Se cunoaşte? făcu Grigore. Mi-e cam ruşine şi totuşi... Sînt îndrăgostit rău!

Olga îi aruncă o privire cu un surîs ştrengăresc. Tecla însă, uitîndu-se o clipă la loja Nadinei plină de o diversitate de admiratori, murmură pe gînduri:

— Ce-i drept, parcă s-a făcut mai frumoasă şi mai fermecătoare...

Tînărul Iuga îi sărută mîna, recunoscător.

Cînd se ridică iar cortina şi se întunecă sala, Nadina şopti:

— Unde mergem după spectacol, Grig?

Şi mai tîrziu, în momentul culminant al dramei de pe scenă, continuă cu drăgălăşie:

— A descoperit Raul un local nou, absolut parizian şi retras, unde nu merge decît lumea cea mai bună... L-am trimis să ne rezerve o masă şi să fie aici, la sfîrşit, să ne conducă. Am făcut bine?... Vine şi Gogu cu consoarta lui...

— Tot ce faci tu e bine! răspunse Grigore mîngîindu-i pe furiş braţul gol rezemat de speteaza fotoliului.

*

Un mic restaurant de noapte, într-o străduţă dosnică. Exterior modest. înăuntru însă lumină orbitoare, lux căutat, atmosferă caldă, chelneri francezi pur-sînge şi cîteva atracţii senzaţionale. Patronul, om dintr-o familie boierească, cu nume distins, care şi-a mîncat o avere imensă la Paris şi din resturi a înjghebat localul de curînd, ca să aibă o ocupaţie, îşi primeşte clienţii personal şi ceremonios ca un senior pe invitaţii săi la o recepţie selectă. Raul Brumaru, fireşte prieten cu proprietarul, face spiritual prezentările. Şi Nadina surîde încîntată şi repetă într-una:

— Ah, oui, cest vraiment tres chic, tres parisien l

Mica sală s-a umplut de domni în frac şi doamne decoltate. Chelnerii se strecoară ca umbrele echilibrînd tăvi de argint încărcate. O dansatoare spaniolă, într-un pătrat rezervat, acompaniată de o orchestră specială de chitarişti spanioli, îşi învîrteşte temperamentul cu stridente vibraţii de castaniete. Orchestra mai continuă

un răstimp cu arii madrilene şi sevilane, apoi dispare pe urmele dansatoarei, făcînd loc unui pianist care preludează somnolent şi nonşalant, pregătind intrarea unui şansonetist francez, drăguţ, elegant şi foarte răsfăţat, primit cu ovaţii frenetice de publicul cunoscător. Cîntăreţul surîde galant în dreapta şi în stînga, lumina se stinge, rămîn numai cîteva becuri albastre — e romanţa reveriei. Urmează altele, fiecare cu lumina ei. Apoi un chelner îi oferă o chitară, lăsată pe colţul pianului de un spaniol, se face lumină trandafirie şi răsfăţatul publicului se apropie de Nadina şi cîntă înfiorat cupletul amorului fără speranţă.

Aerul s-a îmbîcsit de fum şi de aburi de vinuri grele. Ochii lucesc. Lumina albă tremură pe feţele obosite. Glasurile bîjbîie distrate...

în trăsură, îmbondorită în blană, Nadina spuse bucuroasă:

— Bine c-au început şi Bucureştii să devie oraş mai civilizat, nu tot mititei şi lăutari şi mojicie!... Nu-i aşa. Grig?

— Da, sigur!

— Şi şansonetistul foarte interesant! adaogă ea după o pauză. Ai văzut că numai mie mi-a cîntat?

Grigore o simţea lîngă dînsul, fericită şi caldă. Zise cu o voce avidă şi supusă:

— Tu eşti cea mai frumoasă!

*

— Tu eşti, Petrică ?

— Eu, eu! Hai, deschide, mamă, hai!

Intră. în casă era întunerec. Numai focul din vatră răspîndea un rotocol de lumină roşcată.

— Mi se pare că nici nu dormeai ? întrebă Petre.

— Ce să dorm ? Că pînă le-am dat de mîncare, pînă s-au culcat ei, a trecut vremea — zise maică-sa horobăind pe lînfră foc. Dar şi tu, dragul mamei, tîrziu mai vii şi greu mi-e şi mie că sînteţi mulţi şi nu mai ştiu cum să împart ca să-ţi opresc şi ţie, să-i satur şi pe ei, of Doamne!

Petre se aşeză pe laviţă. Oftă:

— Apoi nu stau nici eu de bine şi de petreceri, mamă!

Smaranda îi puse pe masă o farfurie cu mîncare. Un răstimp nu se mai auziră decît sorbiturile lui flămînde şi molfăitul fălcilor. Pe altă laviţă, într-un pat şi pe cuptor dormeau ceilalţi copii, cu respiraţii grele. Pe urmă, după ce îşi mai potoli puţin foamea, Petre începu să-i spuie, printre îmbucături, că tot n-a izbutit să o rupă la boierul cel bătrîn nici aşa şi nici aşa. Logofătul zice mereu că o fi, c-o păţi, că boierul se ţine de vorbă cînd făgăduieşte, că lui i-a spus atunci, astă iarnă, să plătească boul, dar n-a spus să nu oprească datoria...

— Aşa m-a purtat şi pe mine de au trecut săptămînile şi lunile, că în curînd se împlineşte anul de cînd s-a prăpădit bietul tatăl-tău! bolborosi femeia cu glas lăcrimat.

— Ei, dar de lăsat nu mă las să ştiu de bine că se întîmplă orice! făcu flăcăul hotărît. Nu las că-i dreptul nostru şi nu cerem de pomană, că taica pentru dînşii a muncit pînă l-a luat Dumnezeu...

Sorbi ultimele linguri din farfurie. Tăcu îndelung. Se uita la flăcările roşii ce fîlfîiau în vatră cu un duduit leneş. Apoi cu glas mai molcom zise iarăşi:

— Rabzi, rabzi şi oftezi pînă nu mai poţi ş-apoi...

Iar tăcu şi, după un răstimp, urmă gînditor:

— Că spuneau şi oamenii şi se sfătuiau cum să mai facă şi ce să facă? D-aia am şi întîrziat aşa...

Se întrerupse parcă şi-ar fi adus aminte, şi întrebă:

— Da de ce nu aprinseşi lampa, mamă ? Ori nu mai e gaz?

— Ba mai e niţel, dar ziceam că e destulă lumina focului...

Petre dădu din cap, apăsînd:

— Că bine zici, face şi focul lumină cînd nu-i alta!

O flacără trosni aţîţîndu-le şi pe celelalte. Faţa lui Petre se roşi. Umbra lui juca pe perete şi peretele parcă se clătina.

5

Titu Herdelea scrise acasă despre toate prin cîte a trecut pînă ce acuma poate zice că i-a ajutat Dumnezeu de s-a aranjat bine de tot. Se lăuda în scrisoare şi lăuda *Drapelul* ca fiind un jurnal foarte important. Îi trimise bătrînului Herdelea, pentru că îl ştia mare amator de ziare, un pachet voluminos cu diferite foi, avînd grijă să încadreze cu roşu în *Drapelul* tot ce scrisese dînsul şi mai ales cele două articole de fond în care se lupta viguros cu însuşi contele Apponyi. Nu uită, fireşte, să ridice în slavă pe Grigore Iuga (a cărui nevastă e o minune de frumuseţe şi eleganţă, de s-ar prăpădi de admiraţie toate domnişoarele de prin Amaradia şi împrejurimi cînd ar vedea-o), să povestească cum a petrecut la castelul lor de la ţară, ceva în felul castelului grofilor de la Beclean, şi cum s-a întors la Bucureşti cu automobilul, o distanţă cam cît de la Bistriţa pînă la Cluj. Transmise bătrînului complimente prieteneşti de la Gavrilaş, care este pentru dînsul ca un părinte, iar din parte-i salutări tuturor cunoştintelor şi îndeosebi preotului Belciug, fiindcă în cele din urmă s-a purtat aşa de frumos, încît trebuiesc uitate micile neînţelegeri din trecut. Adaogă că îl aştepta pe Belciug să vie în ţară, cum a făgăduit pe cînd se muncea cu clădirea bisericii noi din Pripas;

cum e el văduv şi cu stare, poate veni lesne şi nu-i va părea rău de cheltuială căci Bucureştii e un oraş mai simpatic ca Budapesta, afară că e inima românismului. Felicită solemn pe Ghighi pentru logodnă şi o îndemnă să fie bucuroasă de Zăgreanu care e un băiat eminent. Rău îi pare că va lipsi de la nuntă, dar are acuma atîtea ocupaţii că nici nu se poate gîndi să le întrerupă mai ales că nici banii nu prea îl dau afară din casă deocamdată.

Nu pomeni însă nimic despre micile lui afaceri amoroase deşi ştia că, în special pe Ghighi, ar interesa-o grozav. Nu voia să se mai afle prin Amaradia că el şi aici umblă după lucruri neserioase, deşi în ultimele săptămîni, de cînd a scăpat de grija vieţii de toate zilele, tocmai lucrurile acestea îl preocupau mai mult.

Doamna Mimi s-a ţinut de cuvînt şi a revenit să-şi vază camera de fată într-o după-amiază cînd ştia că mamă-sa nu e acasă. S-a dezbrăcat singură şi îndată s-a vîrît în pătuceanul ei de odinioară. Pe urmă, de cîte ori venea, se dezbrăca la fel, lepădîndu-şi acuma şi cămaşa încît rămînea goală cum a născut-o d-na Alexandrescu; îşi admira nudul în oglinda mare cu ramă de nuc, tot de pe vremea fecioriei ei, şi apoi repede se ascundea în pătuceanul cu visurile.

Titu a primit-o cu emoţie mare întîi şi s-a simţit mîndru că a cucerit o femeie atît de încîntătoare. Curînd însă a înţeles că nu este el singurul mîndru şi fericit, că lui îi revin numai rămăşiţele şi că cucerirea lui se datora unui capriciu întîmplător al ei de a fi iubită de un poet. Dealtfel Mimi însăşi nu s-a sfiit să-i spuie clar că nu trebuie să fie pretenţios şi nici să o plictisească cu gelozia fiindcă destul o sîcîie băr-

batul ei cu d-astea. Fireşte, tînărul s-a resemnat cu situaţia. îşi zise că, la urma urmelor, ea îi dăruieşte ce poate şi de ce ar refuza el pe o femeie drăguţă cînd nici nu-l costă nimic.

Totuşi, se iviră şi inevitabilele mici complicaţii. Eleva lui, Marioara, a mirosit ceva şi a început să-i facă imputări că ea nu e fată de pe străzi, că dacă n-o iubeşte cu adevărat, pentru ce nu-i spune pe faţă, nu să-şi bată joc de ea înşelînd-o cu cine ştie cine, şi sfîrşind printr-o discretă ameninţare că se va plînge d-nei Gavrilaş de purtarea lui neleală. O seară întreagă a trebuit să-i explice şi să-i jure că numai pe ea o iubeşte, ca s-o astîmpere.

Ba într-o zi s-a pomenit cu d-na Alexandrescu că îl apostrofează atît de jalnic de parcă ar fi părăsit-o Jenică:

— Domnu Titu, din suflet te rog şi te implor, ia seama să nu se nenorocească din pricina matale biata Mimi!... Ea te-o fi iubind, sărăcuţa, c-am observat de atunci că îi eşti simpatic, dar d-ta trebuie să fii mai cuminte şi s-o fereşti, să nu care cumva să prindă de veste Vasile că se întîmplă o nenorocire... Nu zic şi nu-ţi reproşez, că pasiunea aşa vine, pîrdalnica, şi Mimi, sărmănuţa, nu-i de mirare că i s-a urît şi ei cu un bărbat ciufut şi mojic, dar...

Tînărul Herdelea ascultă cu resemnare lamentaţiile gazdei sale şi numai la sfîrşit articula un slab protest menit mai mult să-i evidenţieze cavalerismul decît să fie crezut. în realitate se jena de d-na Alexandrescu din pricina Tanţei căreia începuse a-i face curte foarte stăruitor. D-na Alexandrescu l-a dus deunăzi la părinţii fetei, l-a prezentat şi l-a lăudat, iar pe urmă el a devenit un mosafir asiduu în casa din dosul gării, proprietatea d-lui Alexandru Ionescu, şef de birou la Finanţe.

Tanţa era acum iubirea lui cea frumoasă şi adevărată. Graţie ei i-a revenit inspiraţia poetică. în fiecare seară, scăpat de obligaţiile pentru *Drapelul,* învăluit într-un nour de fum de ţigări, scria versuri de glorificare a făpturii divine. Dealtfel Tanţa răspundea cu aceleaşi sentimente. Deşi sfioasă, i-a mărturisit că nici n-ar mai putea trăi fără el. Trei zile dacă nu-l vedea, născocea motive să vie la Lenuţa, confidenta dragostei ei care, fireşte, chema pe Titu.

Toate acestea nu-l împiedecau să-şi împlinească meseria, ba chiar îl stimulau. în fiecare dimineaţă se prezenta conştiincios la *Drapelul,* cu manuscrisul pregătit. Găsea totdeauna numai pe Roşu, la acelaşi birou, parcă nici nu s-ar fi clintit de-acolo. Spre amiazi îşi mai făceau apariţia reporteri, redactori, veşnic grăbiţi şi agitaţi şi nemulţumiţi, discutînd violent şi abţinîndu-se permanent de a scrie. Altminteri însă Herdelea era singurul tovarăş redacţional al lui Roşu care îi spunea deseori:

— Să ştii, puiule, că tu ai să ajungi! Ascultă-mă pe mine ce-ţi vorbesc, că eu nu vorbesc fleacuri ca domnişorii ăştia care vin cu pălăria-n cap, se grozăvesc, mint şi nu-s capabili să scrie un rînd cum se cade. Ai să ajungi, băiete, pentru că îţi place munca şi nu te codeşti! Să ştii!... Ai şi talent, eşti şi sîrguitor, tocmai ce trebuie unui gazetar bun. Nu zic, se poate să te laşi de meseria asta, că te văd băiat cinstit şi corect, şi anevoie răzbeşti în gazetărie cînd eşti aşa, dar oriunde te-ar duce destinul, ai să faci treabă, să ştii de la mine!

Titu Herdelea se credea la rîndu-i obligat să-i raporteze cînd a luat masa la Gogu Ionescu sau cînd

a fost poftit la Grigore Iuga, şi alte asemenea evenimente de ale sale de interes mai public. Secretarului nu-i plăceau şi le considera apucături de arivism, enunţînd dogmatic că ziaristul să rămîie în lumea lui, nu să se vîre printre ciocoi, să-şi adoarmă conştiinţa. Gazetarul trebuie să-şi păstreze virgină facultatea de a protesta şi a biciui necontenit, mai cu seamă în ţara noastră unde fărădelegea e singura lege perfect valabilă.

—Deschide ochii, puiule şi uită-te împrejur! Te-ai plimbat la ţară în automobil şi prin castele ciocoieşti şi n-ai pus urechea la pămînt să asculţi glasurile care nu se aud. Din automobil nu se vede şi nu se aude nimic. Şi nici pe trotoarele Bucureştilor. E falsă şi artificială toată aparenţa asta de lux şi civilizaţie. Realitatea e alta, tinere! Exportăm zeci de mii de vagoane de cereale, şi cîteva milioane de ţărani n-au nici porumb pentru mămăliga cotidiană! înţelegi ce va să zică asta? Cu luminile Bucureştilor ne înşelăm pe noi înşine. Nu ne aruncăm privirea dincolo, fiindcă ştim că dincolo e prăpastia şi numai privind în ea ne-am cutremura... Nu lux, nu automobile şi castele, puiule! Astea-s pojghiţa care acoperă un vulcan de dureri. Ca mîine se sparge pojghiţa şi atunci...

Titu se obişnuise deja cu catastrofismul. Nu era om să nu lăcrimeze, de îndată ce venea vorba de stările generale, asupra durerilor ţărănimii, complectîndu-le cu profeţiile crîncene de rigoare. Aşa a fost probabil totdeauna şi va fi totdeauna. Orăşenii, care cunosc ţara din vilegiaturi pitoreşti, au o mare predilecţie pentru ţăranii veşnic porniţi să se revolte, tocmai pentru că sînt asiguraţi că ţăranii români nu sînt în stare să se revolte aievea niciodată.

— Ce-ar fi, Grig, să facem Crăciunul la ţară ? zise Nadina cu mare voioşie într-o zi cînd se apropiau sărbătorile.

Grigore Iuga răspunse numai cu o privire plină de recunoştinţă. Propunerea o considera o atenţie delicată pentru dînsul. Nimic nu l-ar fi putut bucura mai mult decît dovada aceasta de apropiere sufletească. Iubirea lor ajunge astfel să se cimenteze prin înţelegerea reciprocă. Pasiunea trupească devine în sfîrşit durabilă fiindcă se alimentează din esenţa inepuizabilă a sufletelor. Dacă ar fi adoptat de la început faţă de ea atitudinea de azi, cîte amărăciuni şi-ar fi cruţat unul altuia. Fericirea n-o poţi gusta decît cînd te-a purificat nefericirea.

Detaliile le stabiliră uşor. Grigore se mulţumea să înregistreze dorinţele ei ca să-i fie toate împlinite cu sfinţenie. Primul punct era că vor petrece Crăciunul la Amara, dar revelionul îl vor face negreşit în Capitală. Acceptat. Al doilea că trebuie să fie un Crăciun vesel, cu lume multă şi lăutari buni. Acceptat, fireşte. Vor fi prezenţi toţi vecinii lor mai subţiri de la ţară. Despre asta va îngriji bătrînul care are să fie plăcut surprins de hotărîrea lor. îi va scrie să poftească şi pe prefectul judeţului, de la Piteşti, ca să fie reprezentat şi guvernul la veselia lor. Nadina surise; i se părea comic cu prefectul... Grigore întrebă:

— De la Bucureşti luăm pe cineva sau mai bine nu... ?

— A, s-ar putea? se miră Nadina. Apoi dacă ar fi numai moşieri şi arendaşi, inclusiv prefectul, ne-am urca pe pereţi de plictiseală!

Trebuie să conteze neapărat pe Gogu şi Eugenia, care au invitată la ţară şi familia unui frate al ei,

profesor sau aşa ceva la Giurgiu. Evident au să vie dimpreună cu mosafirii lor. Pe urmă cîțiva băieți mai spirituali, să aibă cu cine sta de vorbă. Măcar doi trei. Cînd rosti numele lui Raul Brumaru observă, sau i se păru, o uşoară crispare pe figura lui Grigore încît adaogă repede:

— Dacă nu-ți convine, renunț, Grigule!... M-am gîndit însă la Raul pentru că e totdeauna vesel şi...

— O, de ce? Foarte bine!... Bietul Raul! zise bărbatul cu o compătimire disprețuitoare.

— Uite, poate să vie şi tînărul cela, cum îl cheamă, din Ardeal ? continuă Nadina. îl vom pune să ne cînte colinde ardeleneşti...

Crăciunul cădea într-o joi. Nadina hotărî să plece cu toții marți după-amiazi la Amara, să doarmă acolo în tihnă ca să fie odihniți pentru seara din ajun. în Gara de Nord îi aştepta numai Raul; ceilalți trei cavaleri mondeni se scuzaseră în ultimul moment. De-abia dincolo de Chitila apăru şi Titu Herdelea, radios şi aferat. Minți că a sosit chiar cînd pleca trenul şi s-a instalat în alt compartiment. De fapt venise cu o jumătate de oră înainte şi şi-a asigurat un loc bun în clasa treia deoarece călătorea pe buzunarul lui şi de ce să-şi risipească gologanii.

Numai Grigore îi ascultă scuzele şi explicațiile. Nadina îi surise indiferentă, rămînînd atentă la Brumaru care îi relata o povestire picantă după *Vie Parisienne,* fără a se întrerupe decît o secundă pentru a întinde lui Titu mîna stîngă şi a-i zice: „Ce mai faci, monşer?". Tînărul Herdelea mai făcu puțină politică cu Grigore, află că Gogu Ionescu e la Lespezi de trei zile şi se bucură că se va întîlni cu Alexandru Pintea pe care-l cunoscuse de asemenea la Sîngeorz. Pe urmă găsi un pretext să se retragă în compartimentul său,

fiindu-i frică să nu dea conductorul peste el şi să-l facă de rîs că stă la clasa întîia cu bilet de a treia.

Zăpada ce o lăsaseră în Bucureşti era o jucărie față de ce găsiră la Amara. La sosire, în Costeşti, îi aşteptau sănii. Nadina tresaltă de bucurie. Cum ajunseră acasă porunci pentru a doua zi o plimbare cu sania prin împrejurimi.

Grigore se sculă mai devreme, să îngrijească de plimbarea proiectată. Avu însă o surpriză neplăcută. Aseară Ichim, bătrînul vizitiu de nădejde, după ce a deshămat iepele de la sania cea bună şi le-a adăpat, cînd le-a băgat în grajd să le lege la ieslele lor, nu se ştie cum şi ce, dar s-a pomenit cu iapa roibă, sperioasă, că începe să sară în două picioare ş-apoi să zvîrle din copite pînă tot l-a zdrobit pe bietul om de l-au scos pe cergă afară. Aşa că nu-i chip să mai iasă dînsul cu sania, iar ceilalți vizitii nici unul nu s-ar încumeta să mîie iepele prea buiestre. Grigore era plictisit şi pentru Ichim, dar mai cu seamă din pricina Nadinei care, fiind amatoare de iuțeală, nu ar fi mulțumită să o plimbe cu caii de purtare. Atunci logofătul Bumbu îşi dădu părerea că ar putea chema pe Petrică al Smarandei, c-a fost doar căprar la artilerie şi a strunit acolo tot felul de cai, încît are să se joace cu iepele- îl chemară degrabă.

Totuşi abia spre amiazi porniră. Nadina luă lîngă ea pe Titu, pe Raul îl trecu în sania a doua cu Grigore care o sărută în gînd pentru acest gest. După indicațiile lui Grigore sania Nadinei o luă înainte avînd să facă circuitul Ruginoasa, Bîrlogu, Babaroaga, Gliganu, Lespezi şi acasă. înfăşurați în bunzi imense, cît nişte pelerine medievale, acoperiți cu pleduri groase şi îmblănite, sfidau gerul aspru ce dăinuia de peste o săptămînă. Cum ieşiră din Amara, cîmpia albă se des-

fâşura în fața lor ca o nesfîrşită mantie de hermină scînteind în lumina soarelui muşcător. Şoseaua tăia o dîră lucioasă rectilină pe care sania aluneca vertiginos. Petre, în picioare, puțin plecat înainte, îndemna iepele arar cu un plescăit de limbă energic. în sumanu-i cenuşiu, cu căciula neagră de miel pe o ureche, părea mai înalt şi mai voinic de cum era.

Nadina nu mai tăcea din gură, atîta era de entuziasmată. Aci spunea ceva lui Titu, aci scotea un strigăt nearticulat, aci lălăia un început de galop cantabil şi din cînd în cînd striga către vizitiu cu o încurajare ațîțătoare:

— Hai, băiete, hai, nu şovăi!

— Nu şovăiesc, coniță, n-aveți grijă! mormăia Petre, fără a se întoarce, cu glas în care tremura un rîs puțin batjocoritor.

Goana vijelioasă ținea de un ceas. Trecură prin Ruginoasa, prin Bîrlogu, prin Babaroaga, prin Gliganu. Pe cînd alergau acum spre Lespezi, văzură de departe un cîrd de ciori, poate cîteva sute, de-a curmezişul şoselei, o împroşcătură de cerneală pe o colosală coală de hîrtie. Flămînde şi obraznice, ciorile numai cînd sania era să dea peste ele zbucniră brusc de pe pămînt cu zgomotos fîlfîit de aripi şi croncăneli. Iapa înaintaşă, într-un acces de spaimă, făcu o săritură în dreapta să se ferească parcă de primejdie. în aceeaşi clipă Petre o croi cu biciul peste burtă. Durerea o sperie mai tare, încît zvîcni drept înainte, pe şoseaua netedă, într-un galop furios, stîrnind şi frica tovarăşei sale de oişte.

— Ce faci ? Ce faci ? țipă deodată Nadina. Ne omoară!... Ajutor!

Se agăță îngrozită de gîtul lui Titu în vreme ce caii, sforăind şi ciulind urechile, goneau nebuneşte, izbind deseori cu picioarele dinapoi în frontalul bombat al săniei. Atunci răsună glasul lui Petre, încrezător:

— Nu vă speriați şi nu vă fie frică, coniță, dacă sînteți cu mine!

Glasul acesta aspru şi ciudat îi împrăştie deodată orice teamă. Auzi acuma şi pe Titu, care nu-şi pierduse cumpătul, zicînd:

— Doamnă, doamnă, nu e nimic, fiți liniştită!

încercă să zîmbească parcă i-ar fi fost ruşine de spaima trecută. Petre, cu spinarea îndoită uşor înapoi, țeapăn ca o stîncă, strîngea hățurile, repetînd lin şi totuşi poruncitor:

— Hohoho!... Hohoho!...

Privindu-l, Nadina parcă vedea cum i se încleştează muşchii brațelor ca nişte căngi de oțel şi cum îi cresc mereu puterile cu cît îşi înfige picioarele mai dîrz în pămînt. îşi recapătă calmul complect. Ajunse iarăşi veselă în Amara şi, coborînd din sanie, rîse de toată întîmplarea, ciripind gălăgios:

— Am tras o spaimă neroadă... Bine c-am avut un vizitiu energic!

Petre îşi întoarse spre ea fața îmbujorată de bătaia gerului, cu mustăcioara aburită şi pişcată de sloiuri, cu ochii mici, sfredelitori, în care jucau licăriri vii de bucurie. Spuse:

— Apoi iepele-s buiece, coniță, că-s iepe boiereşti, toată vremea numai odihnesc şi mănîncă bine şi nu muncesc... Cum să nu le ardă de nebunii?

Şi scuipă triumfător între crupele pline ale iepelor extenuate.

— Bravo, Petre, bravo! strigă Titu Herdelea care în sfîrşit izbutise a se descotoşmăni dintre blănuri şi, sărind jos, îl bătu protector pe umăr.

Nadina povesti la dejun întâmplarea, complectînd-o cu mici înflorituri pe care Titu, galant, le confirmă, înfloriturile se înmulţiră şi întîmplarea deveni o aventură, iar Nadina însăşi o eroină cînd repetă povestirea de mai multe ori invitaţilor ce începură să sosească mai spre seară. Cu cît observa mai mare îngrijorare la interlocutori, cu atît era mai mîndră, rîdea şi declara nepăsătoare că îi plac grozav emoţiile violente şi îi pare bine c-a văzut şi moartea cu ochii.

— Era să mă pierzi, Grig drag... M-ai fi regretat? zise sentimental într-un moment soţului ei care răspunse mîngîind-o ca pe un copil nepriceput:

— Asta înseamnă că trebuie să fii prudentă cu plăcerile, oricît te-ar tenta!

— O plăcere prudentă nu mai e plăcere! ripostă Nadina răsfăţată.

Miron Iuga îşi primi oaspeţii cu o bonomie ce-i şedea bine. Nu poftise dintre vecini pe Platamonu, deşi Grigore crezuse că ar fi fost delicat de vreme ce e arendaşul Nadinei şi al lui Gogu, şi nici pe Cosma Buruiană căruia încă nu-i iertase minciuna cu furtul, oricît arendaşul, ca să-l îmbuneze, răsplătise pe ţăranii anchetaţi şi bătuţi de pomană cu cîte un sac de porumb.

Pe la şapte seara sosiră, ultimii, prefectul Andrei Boerescu şi generalul Dadarlat, amîndoi cu nevestele, venind direct de la Piteşti şi urmînd să plece pe urmă de aici fiecare la moşia lui, unul la Rociu, celălalt la Humele, unde aveau să petreacă sărbătorile. Prefectul era un bătrînel mărunţel şi rotofei, cam de vîrsta lui Miron, plin de viaţă şi de vioiciune. Studiase odinioară medicina şi chiar avea tăbliţa cu titlul pe zidul casei la Piteşti, dar n-a practicat niciodată, simţind o repulsie fizică faţă de boli şi suferinţe. Nevastă-sa îi semăna, parcă i-ar fi fost soră, şi la înfăţişare şi la temperament.

Generalul Dadarlat în schimb, cu toate că avea o inimă ca untul proaspăt, părea fioros ca un haiduc mai ales din pricina mustăţilor mari negre, vopsite, cu vîrfurile răsucite dîrz, care contrastau cu părul de pe cap, rar şi cam cărunt. D-na general, voinică şi înaltă ca şi bărbatul ei, era mai tînără mult ca dînsul şi încă cochetă.

Marele hali ajunsese aproape neîncăpător. Prefectul neuitîndu-şi calitatea,. îşi luă pentru început un aer de gravitate pe care însă îl lepădă repede ca să nu-şi strice pofta de mîncare. Cînd află că Titu Herdelea e ziarist din Bucureşti şi încă de la gazeta guvernului, îl trase într-un colţ şi-l chestiona amănunţit asupra situaţiei politice, demonstrîndu-i că în judeţul lui lucrurile merg strună şi că el e popular şi iubit.

În centrul interesului general continuă să rămîie aventura Nadinei constituind dealtfel şi un subiect la care putea participa toată lumea cu deplină competenţă, însuşi Ioniţă Rotompan, o fire mai închisă şi chiar ursuz, trăind singuratic la moşia-i Goia de cînd şi-a măritat fata, îi puse cîteva întrebări şi dădu din cap ocrotitor. Colonelul pensionar Ştefănescu, arendaşul moşiei Vlăduţa, îşi adusese toate trei fetele, deopotrivă de drăgălaşe, în speranţa că Nadina, cu relaţiile ei în lumea bună, va fi adus de la Bucureşti şi tineri serioşi. Nadina le-a îmbrăţişat într-adevăr foarte amabil şi a poruncit lui Raul să le facă curte, însărcinare de care el se achita conştiincios şi cu cîte o privire tainică desperată după Nadina. Căpitanul Lache Grădinaru, crezîndu-se irezistibil pentru .că numai cu săbioara lui a cucerit proprietatea Cantacuzu, de peste trei mii pogoane, ca supliment la o nevastă urîţică şi prostuţă, bătea zelos din pinteni pe lîngă Nadina şi-şi sublinia străduinţele cu cîte un suspin însoţit de întoarcerea

ochilor pe dos. Ca să scape de el, Nadina fu obligată să se retragă puțin de o parte cu Titu Herdelea.

— E idiot rău căpitanul ăsta! zise ea plictisită.

Titu se socotea întrucîtva tovarăș și complice. Aflîndu-se acuma în patru ochi cu ea, i se păru și mai frumoasă, decoltată adînc și cu brațele goale cum era, și cu o strălucire stranie pe figura-i enigmatică. îi șopti cu entuziasm reținut:

— M-am ales și eu cu ceva din pățania de azi, că v-ați încolăcit brațele pe gîtul meu cu atîta ardoare de parcă...

— Vezi, nici nu mi-am dat seama! zîmbi Nadina. îți închipui însă că n-a fost cu intenție...

— Din nenorocire! făcu tînărul Herdelea.

în clipa cînd să se așeze la masă, afară, subt ferestre, răsună o colindă. Toată lumea o ascultă cu plăcere. Mai urmară două. Era corul de fete și flăcăi, înjghebat de învățătorul Dragoș înadins pentru a face o surpriză bătrînului Iuga care fu într-adevăr mulțumit. Porunci să-i ospăteze bine pe toți, iar pe Dragoș îl felicită și-1 opri la masă.

Firește, cina se prelungi pînă spre miezul nopții, stropită cu vinuri variate, animată de muzica vestitului Fănică de la Pitești și de inevitabilul toast al prefectului pe care bătrînul colonel pensionar Ștefănescu se simți dator să-1 complecteze cu complimente galante la adresa Nadinei și a celorlalte cucoane prezente... Pe urmă Nadina ceru să danseze și dansul se generaliza fără să se ridice masa. Peretele de sticlă dinspre hali se dădu în lături, lăutarii trecură la mijloc, și astfel fură împăcați și cei rămași în jurul mesei, și dansatorii cari se puteau frămînta în largul lor dincolo.

Nadina reuși să înduplece pînă și pe Miron Iuga să facă un vals bătrînesc cu ea. Totuși aici rolul prin-

cipal revseraea Mi Haul care, pentru a fi pe placul Nadinei, dansă pe irînd cu toate cucoanele. Singură soția prefectului îl refuză scuzîndu-se amabil că nu mai e în vîrsta cînd unei femei îi șade bine să-și arate grațiile. Gogu Ionescu, în ciuda celor aproape cincizeci de ani, făcea o concurență redutabilă lui Raul; adevărat că el juca mai mult cu Eugenia și de dragul ei. Nici Titu Herdelea nu vroia să rămîie mai prejos, îndeosebi pentru plăcerea de-a dansa cu Nadina căreia îi și spuse languros în timpul unui boston:

— Soarta mă răzbună pentru azi-dimineață... Și-i strînse mijlocul. Nadina îi zise cu indiferență:

— Ia seama că pornești pe urmele căpitanului!

Tînărul se pleoști parcă ar fi primit un duș rece. îi era rușine că a fost fără tact și se retrase la masă așezîndu-se modest lîngă învățătorul Dragoș. De acolo urmări un răstimp pe Nadina care acuma dansa cu Brumaru.

— Cel puțin sper că observi cît mă sacrific ? întrebă Raul ajungînd cu ea într-un colț mai depărtat.

Nadina se lipi de el, fără să-1 privească, în loc de răspuns.

— Sînt exasperat... Nu mai pot!... De ce mă chinuiești așa? continuă Raul, strîngînd-o și alunecîndu-și brațul pe spatele ei.

— Ai răbdare! murmură Nadina. Nu mă strînge așa că ne observă lumea...

— Mi-ai promis solemn, Nada, nu-i așa ? insistă el. Te aștept, Nada, auzi?... Vii?... Vii?... Te rog... Nada...

— Da, da... Sss... Taci! șopti ea încleștîndu-și nervos mîna stîngă pe brațul lui fiindcă în aceeași

clipă auzi, aproape, glasul căpitanului întovărăşit de vijelioase bătăi din pinteni:

— Coniţă, mai fie-vă milă şi de noi ăştia care...

Nadina părăsi pe Brumaru şi trecu în braţele căpitanului, ciripind:

— Domnul are dreptate... Tu aşteaptă, Raul! Să te mulţumeşti cu sfîrşitul!...

Căpitanul Grădinara, încîntât, se depărta cu ea într-un elan furtunos şi triumfal.

Titu Herdelea văzu pe Brumaru rămas în mijlocul hallului, .cu ochii după perechea ce dispărea. Zîmbi în sine satisfăcut că şi Raul o fi păţit ca dînsul sau ceva similar şi-şi zise cu admiraţie: „Minunată femeie!".

Lîngă el, la masă, discuţia era în toi. Prefectul Boerescu adusese vorba despre guvern, lăudîndu-1 negreşit şi astfel stîrnind criticile din ce în ce mai vii ale colonelului pensionar Ştefănescu care nu se sfia să declare că „mergem spre dezastru sigur dacă se tolerează anarhia". El nu face politică şi nu-i pasă ce partid e la putere, dar pretinde ca guvernul să fie energic, să ştie ce vrea şi să păstreze ordinea şi disciplina, altfel ne prăpădim...

— Lasă, colonele, că anarhia numai d-ta o vezi pentru că eşti în opoziţie — zise prefectul cu superioritate. Degeaba spui că nu faci politică... N-ai votat cu dumnealor acum doi ani?... Care va să zică?...

— Domnule prefect, eu votez cu cine-mi spune conştiinţa mea de cetăţean cinstit! strigă colonelul aprins. Nu sînt înscris în nici un partid, nici la ei, nici la d-voastră, tocmai ca să-mi păstrez libertatea judecăţii!

•— Nu te supăra, colonele, degeaba! reluă Boerescu blajin. Eu nu te acuz că ai votat cum ai vrut, dar nu pot admite să fim denigraţi pe nedrept. Atît!

Apoi, fără a mai aştepta să-şi vie în fire pensionarul, se adresă deodată, parcă printr-o inspiraţie fericită, învăţătorului Dragoş care tăcuse pînă atunci:

— Ascultă, domnule... ăsta... cum te cheamă, că ţi-am uitat numele... domnule învăţător!

—Dragoş! complectă învăţătorul.

— Da, Dragoş... Spune d-ta, că trăieşti în.mijlocul ţăranilor şi eşti ieşit din popor, dar spune deschis, fără nici o sfială: este linişte şi ordine pe aici ori e cum zice dumnealui? Poftim! Te rog!

După o uşoară ezitare, învăţătorul răspunse uitîndu-se drept în ochii prefectului:

— Este pace şi linişte dar e şi multă sărăcie!

Boerescu se încruntă puţin:

— Sărăcie, da, fireşte... Sărăcia însă nu intră în atribuţiile guvernului. Asta depinde de împrejurări şi de oameni. Guvernul trebuie să ţină cumpănă dreaptă şi atît! ',

Dragoş, ca o justificare, continuă mai viu:

— Desigur, dar vedeţi d-voastră, sîntem de-abia la Crăciun şi marea majoritate a oamenilor nu mai au porumb... E îngrpzitor! Gîndiţi-vă ce vor face nenorociţii pînă în toamna viitoare? Sînt siliţi să cerşească pur şi simplu. Ce-a fost azi aici, la domnul Iuga, o jale... Zeci de femei şi de bărbaţi să se milogească pentru porumb, numai pentru porumb, şi să se îndatoreze peste puterile; lor. Şi ce-a fost aici e pretutindeni, dacă nu şi-mai'rău... „«•

Colonelul Ştefănescu îşi redobîndi încrederea şi-1 întrerupse, adresîndu-se prefectului:

— Va sadică întocmai ce. afirmam; eu, iubite domnule prefect! Exact! Oamenii nu se ajung şi murmură şi se agită şi ameninţă. Asta nu e anarhie, pentru Dumnezeu, domnilor?... Şi încă am avut; un an mai

"bunişor, de s-au făcut de toate, potrivit. închipuiţi-vă însă d-voastră ce s-ar întîmpla dac-ar da Dumnezeu o secetă sau altă pacoste! Ei, ce să vă mai spun, cred că ţăranii s-ar năpusti, fără multă vorbă, la hambarele boierilor, dacă nu şi mai rău!

Boerescu era încurcat mai ales din pricina lui Titu Herdelea care s-ar putea să bată toba pe la Bucureşti ce-a auzit în judeţul lui şi să-i scoată faima că e prefect slab. Se gîndea la o replică zdrobitoare, nu-i venea nimic în minte şi se enerva. între timp Miron Iuga observă liniştit:

— Toate astea sînt efectele demagogiei deşănţate ce se face la oraşe. De acolo porneşte răul şi se propagă nemulţumirea ţăranilor şi spiritul de dezordine. Cînd oamenii pretinşi serioşi proclamă că ţăranii nu pot trăi fiindcă n-au pămînt, cum să nu ceară ţăranul pămînt şi cum să mai respecte învoielile ? Aici e buba.

— Coane Miroane, vorbişi din inima mea! strigă colonelul. Ţăranul şade la cîrciumă, îşi bea acolo toată munca şi pe urmă se vaită că nu se ajunge...

învăţătorul nu se putu opri să nu zică:

— Adevărat, sînt mulţi beţivi, dar nu...

Pensionarul nu-i dădu voie să sfîrşească şi continuă :

— Toţi sînt îndărătnici şi lacomi, domnule! De aceea trebuie o mînă de fier să-i desmeticească, altfel...

Prefectul întrerupse batjocoritor parcă şi-ar fi găsit replica definitivă:

— D-ta vrei un guvern care să-ţi dădăcească ţăranii, colonele! Ei, bată-te să te bată! De ce nu spuneai?... Ai văzut ce cere dumnealui de la guvern, domnule Herdelea? Ia să scrii asta la *Drapelul,* să-şi dea seama şi cei mai mari cîte de toate ni se cer nouă care îi reprezentăm!

Titu Herdelea surise înţelegător, iar prefectul trase cu ochiul.

Atunci însă d-na Pintea dădu semnalul plecării la care se ralie îndată şi soţia prefectului. Grigore şi Miron zadarnic mai încercară să se împotrivească, în cîteva minute toţi oaspeţii, spăimîntaţi că orele sînt aproape patru, se ridicară. Se ivi totuşi o problemă gravă, pusă de d-na Pintea însăşi: cum să facă oare cu cei trei copii ai ei pe care îi culcase îndată după cină şi acuma dormeau duşi? îi era milă să-i scoale şi frică să nu se îmbolnăvească ieşind, încălziţi, în gerul de afară. Toată lumea luă parte la dezbatere cu diferite soluţii. Grigore hotărî să rămîie şi soţii Pintea să doarmă aici, iar mîine vor trece la Lespezi unde au stat şi vor mai sta destul. Au la dispoziţie o cameră bună chiar alături de a copiilor care e lîngă a Nadinei, aşa că vor fi ca acasă...

După ce, încetul cu încetul, mosafirii se risipiră şi Miron Iuga se retrase în vechiul conac, cei rămaşi se suiră împreună la etaj. în hali mai statură de vorbă cîteva minute, apoi se despărţiră. Soţii Pintea, cu precauţia necesară, îşi aruncară ochii în odaia copiilor înainte de-a se retrage în odaia lor. Titu Herdelea şi Brumaru, ale căror camere erau alăturate şi dincolo de deschizătura mare a verandei cu geamlîc albastru de deasupra intrării principale, trecură de asemenea la culcare. Cum prin geamlîcul verandei pătrundea lumina lunii pline, Titu se opri un moment în mijlocul hallului şi de acolo, întorcîndu-se spre Nadina şi Grigore, zise melancolic, cum şade bine unui poet:

— Ce noapte divină!

Nadina deschisese uşa iatacului ei. în lumina palidă a candelei se vedea patul mare alb şi cald cu portretul ei deasupra. Grigore întrebă încet:

— Eşti mulţumită, iubirea mea ?

— M-am amuzat foarte, foarte bine •— murmură Nadina şi, după o mică pauză, abia stăpînindu-şi moleşeala, adaogă: Dar acuma sînt aşa de obosită că...

Bărbatul o privea. îi era milă de extenuarea ei vădită. îi şopti blînd:

— Ai dansat prea mult... Ce-are a face! Bine că eşti mulţumită... Eu te las, inima mea! Noapte bună!

O strînse în braţe şi-i sărută buzele fierbinţi ca flăcările. Desfăcîndu-se alene din strînsoarea lui, Nadina zîmbi:

— Cît eşti de drăguţ că nu... Noapte bună, Grig drag!

Grigore rămase o clipă în faţa uşii ce se închise. Auzi de jos şoapte şi paşi, servitorii care făceau puţină ordine înainte de-a se duce la odihnă. Stinse lampa ce atîrna din tavan. Razele albăstrite ale lunii se îngînau cu întunerecul negru. îşi cunoştea prea bine drumul prin coridorul mic şi îngust la dormitorul lui obişnuit, aflat mai în fund, cu fereastra spre conacul vechi.

Se dezbrăcă, se trînti pe pat. Somnul nu venea. Inima-i era plină de o bucurie neastîmpărată. Dorea pe Nadina cum n-o mai dorise de mult. Şi totuşi s-a retras aici singur. Dacă ar fi insistat... Dar e mai bine aşa. Altfel ce deosebire ar fi între iubirea lui şi a unui bădăran care nu cunoaşte decît împlinirea poftei cu orice preţ.

Gîndurile îi alergau, se împleteau, se goneau, făureau planuri, le sfărîmau, stîrneau speranţe... Trecuse mai bine de un ceas şi nici urmă de somn. Poate e şi prea cald în odaie. Se sculă, îmbrăcă un halat, aprinse o ţigară. Trebuie să se răcorească puţin. întunerecul era acuma mai negru. în hali razele lunii se zvîrcoleau neputincioase. Ajunse bîjbîind în deschizătura verandei unde erau cîteva fotoliuri şi mescioare. îşi pipăi un jilţ şi se aşeză încet, cum şi venise, parcă i-ar fi fost teamă să nu turbure somnul celorlalţi. Şedea cu spatele spre peretele care-l despărţea de iubirea lui. în faţă, pieziş, prin sticla albastră, îl privea discul enorm, speriat şi curios al lunii. Tăcerea, mai mare aici decît în dormitorul lui, îi făcea bine ca şi răcoarea ce-l înconjura şi-i mulcomea bătăile inimii. Lăsă capul înapoi pe rezemătoarea fotoliului şi închise ochii, zicîndu-şi amuzat: „Ce nostim ar fi să adorm aşa! Din cînd în cînd însă trăgea din ţigară schiţînd cîte un rotocol de lumină roşiatică.

Deodată i se păru că o uşă s-a deschis şi s-a închis atît de domol că nici nu i-a auzit zgomotul. Ascultă o clipă, apoi, nemaiputîndu-şi stăpîni răbdarea, se ridică brusc în picioare. Jilţul se lovi de perete cu zgomot lînced de vată. Se uită întîi în stînga, spre iatacul Nadinei, pe urmă în dreapta. Pe zidul dintre uşa lui Herdelea şi a lui Brumaru parcă tremura o umbră cenuşie în bezna completă. Grigore se apropie intrigat. Umbra era lipită cu braţele întredeschise. O apucă de umărul gol şi-n aceeaşi secundă, recunoscînd-o:

— A, tu?... Credeam că vreo servitoare...

Simţi umărul moale, rece şi puţin jilav. îşi smulse mîna parcă ar fi atins o piele de şarpe. Cuprins de scîrbă şopti:

— Tîrf ă!

Apoi întoarse spatele şi porni prin întunerecul îngroşat spre fund, grăbit ca şi cînd un val de frig ar fi ameninţat să-i înghețe inima...

A doua zi Raul Brumaru, mai matinal decît toți, coborî spilcuit, fericit, fredonînd vesel o arie nouă care făcea furori la Paris. Jos dădu peste Grigore.

— A, Grig?... M-ai întrecut, monşer... Credeam că voi fi cel dintîi! strigă apropiindu-se cu mîna întinsă.

Grigore, fără să-i observe mîna, răspunse întunecat:

— Pleci imediat la Bucureşti!... Sania e la scară.

Brumaru îngălbeni, bolborosi vorbe fără şir, se miră. Grigore insistă:

— Ai un sfert de oră. Grăbeşte-te'

Peste un sfert de oră Raul era îmbarcate Petre, care ținea încă locul lui Ichim, ridică biciul. Pe cîna porneau, din capul scării Grigore strigă:

— Ia seama. Petre, cu iepele!

Capitolul v

FRIGURI

1

Toată lumea regretă a doua zi plecarea subită a lui Brumaru, o comoară de bună dispoziție. Totuşi lipsa lui nu împiedecă să domnească o veselie atît de deplină că d-na Pintea, văzînd că soțul ei se întinde la conversație cu Miron Iuga şi cu Titu, trebui să fie energică:

— Aidem să plecăm, Alexandre dragă, altfel ne apucă aici a doua noapte!

Nadina, ca să ia nițel aer şi să se mai dezmorțească; îi însoți pînă la Lespezi. Se întoarse tîrziu, tocmai la masă.

După programul stabilit, ziua a doua de Crăciun urmau să o petreacă toți la Gogu. Bătrînul Iuga avea să rămîie singur; el nu-şi schimbă obiceiurile de-a nu se mişca de acasă în zilele de sărbători. Acuma însă Grigore anunță că nici el nu se va putea duce fiindcă trebuie să se repeadă negreşit pînă la Piteşti unde a fost chemat de nişte afaceri foarte importante şi care nu suferă amînare.

Titu Herdelea se bucură că va întovărăşi pe Nadina, deşi ea părea cam plictisită. La Lespezi unde au fost opriţi şi la cină, s-a plîns de bărbatul ei, spunînd că sensibilitatea firească îi e maltratată în căsnicia asta în fiece moment. Spre seară s-a mai înviorat, iar la întoarcere a fost drăguţă şi veselă, a ciripit tot timpul, a rîs de glumele lui Titu, a oprit sania ca să admire luna şi a lălăit felurite cîntece franţuzeşti cu glasul aburit de ger.

Nadina într-adevăr se simţea într-o situaţie încurcată şi nu ştia ce atitudine să aibă din pricina lui Grigore care, fără să bage de seamă ceilalţi, nu i-a mai adresat nici un cuvînt, necum să-i ceară vreo explicaţie. Bănuia că Grig s-a dus după Brumaru ca să se bată în duel. Un duel însă ar atrage după sine inevitabil divorţul. Dacă se înlătură duelul, atunci poate Grigore a găsit alt aranjament, mai puţin romantic. De aceea a şi vorbit ea la Gogu despre căsnicia ei într-un ton care să justifice orice eventualitate ulterioară...

A treia zi de Crăciun pe cînd se întorcea dintr-o plimbare pe jos, un grup de ţărani o întîmpină în curtea conacului. Se roşi şi se enervă. Intre ţărani era şi Petre pe care oamenii îl luaseră socotind că are să fie ascultat cu mai multă bunăvoinţă fiindcă a purtat-o cu sania. Flăcăul însă n-apucă să rostească nici trei vorbe că Nadina îl şi întrerupse cu asprime:

— Ce, aţi început acuma să-mi aţineţi calea ? Nu v-am spus că nu vînd ? Atunci ce mai vreţi ? De ce nu mă lăsaţi în pace? Eu am venit aci să fiu liniştită nu să...

Trecu înainte şi. urcă treptele mînioasă:

— Atîta necuviinţă nici n-am mai pomenit!

Tînărul Herdelea o urmă speriat şi clătinînd din cap. N-ar fi crezut-o capabilă de o izbucnire aşa de energică.

Ţăranii rămaseră pe loc. Se uitară unii la alţii nedumeriţi. într-un tîrziu Marin Stan, potrivindu-şi căciula, făcu glumeţ:

— îndrăcită muiere!

Petre însă bombăni mohorît:

— Apoi stai, cucoană, c-om mai vorbi noi împreună!

După-masă, la Dragoş, Titu Herdelea trebui să asculte iarăşi durerile satului.

în acelaşi timp Miron Iuga discuta mai pe îndelete cu Nadina, fireşte despre Babaroaga.

în sfîrşit duminecă, a patra zi, pe înserate, sosi Grigore. Se scuză că a lipsit atîta vreme şi era vesel parcă toate i-ar fi mers în plin. înainte de cină spuse Nadinei că ar dori să-i vorbească. Simţind în, glasul şi în ochii lui o vioiciune melancolică, Nadina întrebă cu un zîmbet de ispitire.

— Vrei să mergem sus la mine ?

— Nu, nu! protestă bărbatul închizîndu-se brusc ca în faţa unei primejdii.

Se retraseră într-un salonaş unde Grigore zise liniştit şi simplu:

— Iată ce-am hotărît definitiv!

Că mîine, luni, cu acceleratul de după-amiazi, ca să aibă timp să se pregătească, va pleca la Bucureşti. Se va pune fără zăbavă în legătură cu un avocat şi va face ea cererea de divorţ. Motivul l-a creat el: părăsirea domieihului. N-a fost, bineînţeles, la Piteşti, unde n-avea ce căuta în zilele de sărbători, ci la Bucureşti, să-şi mute toate lucrurile personale la mătuşă-sa Mariuca, văduva generalului Constantinescu. A făcut gestul, oricît i-a venit de greu, spre a evita scandalul.

Cu condiția ca ea să nu tărăgăneze divorțul. Altminteri n-ar garanta că va rămînea pasiv pînă la capăt. Tînărul Herdelea o va întovărăşi, ca să nu călătorească singură. A luat el biletele la Costeşti aşa că n-au decît să se urce în tren.

Nadina îl privise întîi intrigată, pe urmă l-a ascultat calm, cu o uşoară fluturare de ironie în colțurile gurii.

— Bine! făcu la sfîrşit şi ieşi urmată de aproape de Grigore.

La masă declară că i s-a urît şi mîine pleacă acasă. Miron încercă s-o mai oprească. în zadar. îl lasă însă pe Grig aici dacă domnul Herdelea vrea să-i fie tovarăş de drum. Fireşte, domnul Herdelea primi cu entuziasm şi de dragul ei, şi de bucurie că poate să economisească cheltuiala de tren.

Despărțirea se făcu în hali. Afară era un ger năpraznic. Nadina, înmănuşată şi îmbondorită, întinse mîna natural:

— La revedere, Grig!

— Adio! şopti aproape imperceptibil Grigore, deabia atingînd mănuşa parcă i-ar fi fost frică.

Bătrînul Miron o conduse pînă la uşa care rămase un răstimp deschisă, lăsînd să pătrundă înlăuntru un val de aer proaspăt şi înviorător.

— Ce femeiuşcă nostimă şi simpatică!] murmură bătrînul, frecîndu-şi mîinile. Păcat că ai lăsat-o să plece aşa curînd, Grigoriță!

Cînd află despre divorț, Miron se cruci. Nu se poate! Asta e nebunie. Toate explicațiile lui Grigore fură zadarnice, mai ales că el nu-i mărturisea tocmai motivul hotărîtor. Bătrînul refuză să admită, deşi nu spunea, socotind că prin divorț ar pierde speranța de-a mai fi preferat la vînzarea Babaroagei.

— Cred că ea e mai înțeleaptă ca tine şi nu va cere despărțirea! făcu Miron Iuga.

— Ar fi mai dezagreabil pentru ea! zise Grigore.

Gerul ținea de patru săptămîni, dinainte de Crăciun, şi nici gînd să se mai înmoaie. Satul părea îngropat în zăpadă pînă-n brîu. Focul în vatră nu se putea stinge. Boierul Miron s-a îndurat de suferința oamenilor şi i-a lăsat să-şi aducă din pădurea lui crengi, uscături fără parale şi fără să-i însemne în catastife. Dar iarna se lungea şi uscăturile puține în pădurea boierească. Unii începură să-şi puie pe foc gardurile, alții să-şi taie pomii de prin grădini.

Dumineca următoare primăria se umplu de oameni. Primarul Pravilă, venit mai devreme, a aşteptat liniştit să se adune lumea şi n-a vrut să spuie nimănui ce porunci are de vestit. Numai cînd a văzut că şi tinda e tixită şi nici în cancelarie nu mai încap alții, a început să vorbească cu glasul uşor tremurat de sfertul de țuică ce-1 dăduse repede peste cap la Busuioc, trecînd încoace, ca să-şi dreagă energia. După ce se lăudă că e om milos, că se poartă bine şi creştineşte cu lumea şi că acoperă multe greşeli, se plînse că totuş Amara ar fi pe cale să ajungă satul hoților fiindcă de la Crăciun n-a fost noapte să nu se întîmple vreun furtişag. Arendaşul Cosma Buruiană e jăcmănit ca-n codru şi e amenințat să rămîie fără porumb de sămînță.

— Apoi ne-au omorît destul jandarmii astă toamnă din pricina dînsului! mormăi Serafim Mogoş de-1 auziră toti.

Primarul recunoscu dar scuză pe arendaş că a despăgubit pe toţi anchetaţii de atunci, deşi n-ar fi fost obligat. Leonte Orbişor strigă din tindă:

—• Numai că bătaia nu se-ntoarce, dom primar!

Cosma Buruiană totuşi n-a reclamat ca să nu mai afle boierul cel mare şi să iasă iarăşi pacoste pe oameni. De vreo săptămînă răufăcătorii dau tîrcoale şi pe la curtea boierului Miron. Şi încă boierii ca boierii, că omul ciupeşte de la boier şi zice că nu-i păcat, că tot din munca lui vine. Dar s-a furat şi de la oameni, cutăruia o găină, cutăruia porumb... Părintelui Nicodim baremi, ştie tot satul, acum trei zile i-au luat toată carnea de la doi porci tăiaţi de Crăciun. Ginerele dumnealui, Filip Ilioasa, e de faţă; să spuie dacă e adevărat!... Primarul făcu o pauză, ca să dea răgaz ginerelui să răspundă. Filip, greoi şi tihnit, se scormoni, tuşi, dădu din cap, pregătindu-se să dojenească mai aspru pe ticăloşii cari au păgubit pe însuşi slujitorul bisericii. Pînă să deschidă el gura, Ignat Cercel zise în doi peri:

. —Cine fură, fură de la cine are... Că de la alde mine ce să fure? Sărăcia?

Cîţiva rîseră, şi în cancelarie, şi mai cu seamă în tindă. Primarul se supără:

— Lasă gluma, Ignate, că nu v-am strîns eu aci pentru glume, să ştii!

— Nu-i glumă, dom primar! făcu ţăranul reluîndu-şi glasul umil obişnuit. Că porcul mi l-a luat perceptorul la bir, porumb n-avem, lemne n-avem şi-mi ţipă copiii toată ziua de foame şi de frig...

— Nu mai putem, oameni buni! strigă deodată şi Leonte Orbişor, încurajat parcă. Din iarna asta nu-i chip şă ieşim. Ori murim, ori...

— Aşa-i, aşa-i! întăriră mai multe glasuri în tindă. Murim!

Din vălmăşag se desprinse mai clar o voce ascuţită r

— De trei zile n-am băgat nimica-n gură, de nici nu ştiu cum mă mai ţin pe picioare, uite asta mi-e crucea!

Primarul, ca să-şi redobîndească autoritatea, răcni mînios:

— Ho!... Ho!... Destul! şi, potolindu-se puţin zgomotul, urmă iarăşi mai blînd: Sărăcie este c-o vedem şi foame berechet, n-am ce zice. Dar aşa mîine ai să-mi pui mîna-n beregată, că ţi-e foame. Se poate?

— Apoi da — făcu glasul ascuţit de adineaori, cu un ton care putea fi şi afirmativ şi negativ.

Era Melente Heruvimu, înalt, supt, cu faţa galbenă parc-ar fi fost bolnav de lingoare şi cu nişte ochi negri aprinşi de desperare. Avea acasă trei copii şi o nevastă care zăcea de astă toamnă de nici nu trăia nici nu murea.

Pravilă primi răspunsul în înţelesul bun şi, reluînd firul de unde se încurcase, declară că de azi încolo el se spală pe mîini şi va da pe mîna jandarmilor orice nelegiuire, să descopere ei pe făptaşi şi să facă ordine în sat. Serafim Mogoş iar mormăi, ca şi cînd ar fi avut un spin în inimă:

— Că nici jandarmii nu-s puşi să batjocorească şi să chinuiască degeaba pe oameni!

— Dar şi oamenii să iie de omenie. Serafime! replică primarul energic. Şi dealtfel, continuă către ceilalţi, eu am isprăvit de spus. Să mai spuneţi şi d-voastră ce ştiţi şi cum socotiţi. Numai pe urmă să nu zică nimeni că-s om rău şi că n-a ştiut!

Porniră mai mulţi deodată să vorbească, fiecare despre altceva. Petre Petre, care stătea lîngă Nicolae Dragoş, strigă milităreşte:

— Staţi, oameni buni! Unul cîte unul să spuie ce vrea ca să ne putem înţelege ca oamenii!

începu Luca Talabă fără a zăbovi însă cu nici un cuvînt asupra grijilor primarului, ci ocupîndu-se îndată de Babaroaga care nu-l lăsa pe el să doarmă. Iarna, oricît de grea, trece ca părerea, ca mîine se desprimăvărează şi vin muncile:

— Ce facem, măi oameni ? Stăm aşa cu braţele încrucişate şi ne uităm cum o ia grecul?... Cucoana ne prosteşte cu vorba, ba ne şi ocărăşte cînd o luăm mai de scurt. Apoi dacă stăm şi nu ne mişcăm, să nu se mai vaite nimeni de sărăcie, că sărăcia are să ne mănînce capul!

Petre socoti trebuincios să comunice o lămurire care complica lucrurile, anume că cuconiţa se desparte de cuconul Grigoriţă. I-a spus Marioara Irinii, nepoata bucătăresei de la curte. Aşa că cine ştie cînd şi cum va mai veni cuconiţa pe-aici ca să mai poată vorbi cu dumneaei.

Vestea aceasta încurcă mai rău limbile. Se încinse o gălăgie ca la circiumă. Imputările se îngroşau. Trifon Guju, mai încruntat şi cu glas mai ursuz ca totdeauna, aruncă în obraz primarului că pînă mai deunăzi şi el a spus că nu-i bine ce face Luca, iar azi o întoarce pentru că simte rost de chilipir. Pravilă se roşi, răcni, se dezvinovăţi, dar Toader Strîmbu îi acoperi glasul strigînd din tindă:

— Decît să umblaţi împotriva sărăcimii, mai bine ne-am duce cu toţii la boierii cei mari să-i rugăm să împartă moşia la oameni dacă tot nu-i mai trebuieşte cucoanei şi o leapădă!

•— Uite-aşa, da! aprobă ascuţit Leonte Orbişor. Asta-i vorbă înţeleaptă!

în mijlocul vălmăşagului stîrnit se auzi iar glasul lui Trifon Guju, mai pătrunzător:

— Ne ducem şi pînă la Vodă să ne facă dreptate!

Primarul se răcorise răcnind; continuă deci mai liniştit şi chiar cu o undă de batjocură:

— Măi oameni, măi oameni, de ce vorbiţi voi numai prostii ? C-altminteri parc-aţi fi oameni de treabă ca toţi oamenii?... Unde-aţi mai pomenit voi ca un boier să-şi arunce moşia cum arunci gunoiul? Că Trifon ăsta care pălăvrăgeşte nu ţi-ar da o coajă de mămăligă, dreptu-i că nici n-are, ş-ar vrea ca alţii să-i dea lui o moşie întreagă; na, măi Trifoane, bagă plugul!... Iacă, sînt şi eu om în toată firea, dar d-astea n-am pomenit. Şi nici dumnealor, nici Luca, şi doar a fost primar înaintea mea, nici Filip, nici moş Dragoş, nici moş Lupu, măcar că-i mai bătrîn ca toţi... Numai bărbaţi de omenie şi n-au pomenit!

— Apoi cine are de toate nu mai aude nimic, dar cine n-are nimic ascultă la toate şi trage nădejde! se tîngui Ignat Cercel. C-altfel am pieri sau cine ştie ce am mai face.

— Rău, Ignate! Foarte rău! se înflăcăra iarăşi primarul. Omul zdravăn pune umărul şi scoate carul din şanţ, nu stă să i-l scoată alţii.

— Muncim, slavă Domnului, pînă ne crapă ochii şi tot degeaba — bombăni Melente Heruvimu amărît.

— Negreşit, Melente, trebuie să muncim, că d-aia sîntem oameni şi nu hoţi! urmă Pravilă grav, adăogînd îndată cu alt glas: Dar văd că una am vorbit eu şi la altele aţi ajuns voi. Acu nu-i nimica, numai să ştiţi că de aci înainte eu nu mai acoper pe nimeni, ci vă las pe seama jandarmilor!

— D-apoi o viaţă avem, nu o sută! bufni Serafim Mogoş.

Răspunsul lui Mogoş supără însă atît de rău pe primar, deşi fusese dat cu glas mai liniştit ca altele, încît izbucni:

— Ei, ş-acu să ieşiţi afară! Că la voi vorba bună e ca ovăzul la gîşte!

Oamenii ieşiră încetinel, se mai opriră în ogradă, apoi în uliţă, grupuri-grupuri, chibzuind şi sfătuind.

— Nu le vine la socoteală, cum să le vie, să asculte durerile oamenilor! zise Ignat Cercel într-un grup mai gălăgios.

— Vezi bine că nu — făcu şi Toader Strîmbu. Că daca stăpînirea împarte moşia, apoi are s-o împartă la cei săraci şi fără pămînt, iar dînşii suflă a pagubă!

— D-aia tot umblă s-o ia dînşii ca să n-apuce stăpînirea să ne-o împartă nouă! complectă mînios Trifon Guju. Dar lasă că nici noi n-om dormi...

Petre plecă cu fratele învăţătorului şi cu cîţiva bătrîni. Ardea să aducă iar vorba de conul Grigoriţă ca să spuie oamenilor cît s-a purtat de frumos cu dînsul şi cum deunăzi, cînd s-a întors de la* Costeşti de dusese pe cuconiţa la gară, după ce l-a ascultat din fir în păr, a chemat pe Leonte Bumbu, logofătul, şi i-a poruncit să şteargă din catastife toată datoria tătîne-său şi să-i plătească numaidecît preţul unei perechi de boi, nu numai a celui omorît de pădure, pe deplin.

Pomenindu-se despre despărţirea boierilor, Petre se grăbi să dea amănuntele puţine ce le cunoştea de la Marioara lui şi să adaoge:

— Cucoana e ţîfnoasă şi îndrăcită cum nu se mai poate, dar conul Grigoriţă, cum îl ştiţi, drept şi milostiv şi bun de parcă nici n-ar fi boier. Că binele ce mi l-a făcut mie n-am să-l uit nici în mormînt...

Titu Herdelea află în tren de la Nadina vestea divorţului. Nu credea. De-abia cînd, peste vreo zece zile, i-a confirmat-o Grigore, s-a convins. Şi a exclamat cu multă părere de rău:

— Cu toate astea ce femeie drăguţă!

— „Prea drăguţă! a surîs Grigore.

Oricît de mult ţinea însă la Grigore Iuga şi oricît admira pe Nadina, tînărul Herdelea nu mai avea răgaz să se ocupe deosebit de încurcăturile lor. Se întîlnea deseori cu Grigore, se ducea pe la dînsul şi mîncau cîteodată împreună. Vedea şi pe Nadina uneori la cîte un spectacol sau la Gogu Ionescu, cînd era poftit la masă. Altfel însă viitoarea ziaristicei îl absorbea tot mai mult. Subt pretext că evenimentele politice se intensifică, Roşu îi multiplica într-una însărcinările. Ca să ridice *Drapelul,* ambiţiosul secretar de redacţie voia să-l doteze cu diferite rubrici noi şi, neavînd alţi redactori docili, punea pe Herdelea la contribuţie, iar el, zelos, primea fără a crîcni. Aşa a devenit titularul unei rubrici de curiozităţi, al alteia de ecouri politico-mondene şi al cronicei teatrale, singura pe care o făcea cu plăcere, fiindcă îi era drag teatrul şi.acuma se putea duce mai des şi gratis.

Dar îndată ce s-a întors de la Amara, a avut o surpriză din partea d-nei Alexandrescu, gazda lui limbută şi amoroasă. Tot descosîndu-l cum a petrecut la ţară şi neascultîndu-l cu atenţie, ceea ce pe el îl cam jicnea, se pomeni deodată că-i zice foarte încîntată:

— Ştii că în lipsa d-tale Tanţa a fost mereu pe aici şi mereu mi-a vorbit despre d-ta... Ce fată, domnu Titu! Nici nu-ţi închipui d-ta... Numai Mimişor a

mea a mai fost ca ea, cuminte şi frumoasă şi deşteaptă !

Apoi, după ce îl stîrni iar să povestească, peste două minute iar îl întrerupse, ameninţîndu-l cochet cu degetul şi învăluindu-l în nişte priviri de complicitate:

— Hoţomanule, hoţomanule! Mi se pare că ai pus gînd rău Tănţichii noastre? Ce să-ţi spun, n-ai gust prost! Fete ca Tănţica nu se găsesc pe toate potecile — şi frumoasă, şi de familie bună, şi cu educaţie... De! Adevărat că şi d-ta eşti băiat bine, cu un cîştig bun, cu viitor mare... Aţi fi o pereche cum nu se poate mai potrivită, numai să dea Dumnezeu să iasă cum cred eu!

Şi vreo jumătate de oră Titu trebui să asculte aiurit explicaţiile, combinaţiile, planurile, sfaturile, îndemnurile ei într-o succesiune vertiginoasă şi ameţitoare. Se înfricoşa. Iubea pe Tanţa fără să-i fi trecut măcar prin minte posibilitatea însurătoarei care, în situaţia lui, i s-ar fi părut cel puţin ridicolă.

Tanţa într-adevăr venea mai în fiecare după-amiazi la d-na Alexandrescu şi Herdelea se simţea din ce în ce mai încurcat. Ca o salvare posibilă îi licărea numai o mutare subită care să-i piarză urma. într-o zi însă pe cînd se afla la d-na Alexandrescu de vorbă cu Tanţa şi tocmai cînd d-na Alexandrescu îşi căuta un pretext să-i lase singuri, fiindcă ochii verzi ai Tanţei îşi îndeseau implorările drăgălaşe, se auzi deodată o timidă bătaie în uşă, după care, fără să mai aştepte răspuns, intră Marioara.

— Vă rog să mă scuzaţi — zise ea puţin speriată mai ales observînd pe Tanţa, căci de d-na Alexandrescu nu se jena. Venii pentru lecţie şi găsii încuiat şi...

— E cheia în uşă, dragă Marioara! sări Titu roşindu-se şi vrînd să meargă spre ea.

— Aşa? N-am observat... Atunci trec dincolo... Scuzaţi! făcu fata dînd uşor din cap şi retrăgîndu-se cu un mic surîs către Herdelea.

Cum se închise uşa, Tanţa, palidă, se sculă şi-şi luă haina să plece. Zadarnice fură explicaţiile îmbelşugate ale d-nei Alexandrescu. Tanţa se declara înşelată ; de ce nu i-a spus nimica despre „stîrpitura" asta care intră în camera lui ca la ea acasă? Plînse şi se linişti puţin, dar nu vru să mai rămîie. Plecă posomorîtă ca o martiră.

— Vezi ce-mi făcuşi ? îi imputâ pe urmă d-na Alexandrescu. Mă aşteptam că ai s-o păţeşti odată cu lecţiile d-tale, că nu te mai astîmperi şi n-ai răbdare deloc ... Ei, acuma ce te faci ? Trebuie să fii delicat cu Tanţa, că ea e foarte sensibilă şi inimoasă!

Dincolo îl aştepta altă scenă cu Marioara, pe care însă o îmbuna mai repede.

Seara încheindu-şi bilanţul zilei, fu totuşi mulţumit. O întîmplare neprevăzută i-a adus o soluţie. Tanţa s-a supărat, aventura s-a încheiat. A doua zi Tanţa n-a mai venit. Nici a treia. S-a isprăvit.

Era sîmbătă, pe la începutul lui februarie. Titu Herdelea avea de scris un articol important pentru *Drapelul.* Directivele i le-a dat însuşi Deliceanu şi deci ţinea enorm să se prezinte cu ceva excepţional, să se convingă şi directorul că are într-însul un colaborator merit os. De aceea fu vesel cînd d-na Alexandrescu îl anunţă că se duce cu Jean la părinţii lui unde vor sta tîrziu şi deci să aibă grijă de casă, iar dacă iese, să încuie bine şi să ascundă cheia la locul ei.

Se dezbrăcă. îşi puse un halat vechi şi nişte papuci ieftini, îşi pregăti cîteva ţigări şi se aşternu pe muncă, în odăiţă făcuse călduţ. în soba de tuci duduia focul. Acoperi mai multe file cu o lesniciune de parcă i-ar

fi dictat cineva. Gîndurile i se înşirau ca mărgelele pe aţă. Fumul de tutun îi învăluia capul ca un nouraş de vată, iar pe duşumele mucurile aruncate la întîmplare punctau pauzele inspiraţiei lui ziaristice. Pe la cinci, cînd începea să se întunece, nu-i mai lipsea decît o încheiere de efect. Ca să-şi scormonească avîntul reciti tot articolul, mormăind şi cu glas, cîte o frază ce părea mai sonoră şi mai rotundă.

— Bravo! îşi zise la urmă. Perfect! Dacă nici asta nu face senzaţie, atunci...

Sfîrşitul de efect însă tot nu-i venea. Căutîndu-l în rezervorul minţii, se ridică, luă lampa de pe noptieră şi o duse pe masă să aprindă lumina. Scoase abajurul, apoi sticla, cu multă băgare de seamă, mereu îngîndurat. Uitîndu-se după cutia de chibrituri, i se păru că aude un ciocănit sfios în uşă. Pînă să se întoarcă, uşa se deschisese.

— Tanţa! făcu dînsul atît de mirat că-i fu în aceeaşi clipă ruşine de tonul întrebării.

Tanţa rămăsese lîngă uşă, cu ochii mari asupra lui, parc-ar fi nimerit într-o casă străină.

— Iartă-mă, Tănţico! reluă Titu dezmeticit. Uite cum mă găseşti!... Lucram, voiam să fac lumină şi...

Pentru că pornise spre ea, îl opri cu un gest instinctiv şi, după cîteva secunde, şopti:

— Aşteptai pe cineva?

Cînd tînărul vru să răspundă, altă întrebare îl iscodi cu un surîs turbure:

— Nici pe mine ?

El tăgădui din cap.

— Şi vezi, eu totuşi am venit! murmură ea cu o privire stranie.

înfăşurată în haina de iarnă, cu blana de vulpe în jurul gîtului, cu o căciulită de catifea înfundată pe cap, fata parcă răspîndea o lumină vaporoasă în odaia ce se lupta cu amurgul.

— Ai adus bucurie în camera asta mohorîtă...

Titu Herdelea amestecase o tremurare romanţioasă în cuvinte, ceva teatral şi prefăcut, deşi inima îi era într-adevăr sinceră. Tanţa auzi numai glasul inimii şi se apropie cu braţele întinse, recunoscătoare:

— N-am să te deranjez... Mă mulţumesc numai să te privesc cum scrii, să fiu aici cu tine...

— în orice caz...

Glasul lui Titu se schimbase. Apropierea ei îl turbura. Nici nu putu sfîrşi. îi cuprinse amîndouă mîinile şi le strînse la inimă. Apoi, fără trecere, îi scoase haina în timp ce ea însăşi îşi lepăda căciulită.

întunerecul se infiltra nesimţit în casă. Lucrurile luau înfăţişări mai rotunde, îşi pierdeau contururile, se confundau. Numai fereastra ce dădea în curte păstra o culoare alburie şi în cadrul ei se îmbulzeau şi se întreceau fulgii strălucitori de zăpadă ca un roi de fluturi albi în căutarea unui adăpost împotriva frigului şi întunerecului.

— Unde să stăm? întrebă Titu, cuprinzîndu-i mijlocul. Vezi, aici la mine nici n-avem unde să stăm împreună, alături...

Tanţa purta pe faţă un surîs curat de fericire. Ei toate i se păreau acuma fermecătoare. Se aşeză simplu pe marginea patului, uitîndu-se cum Titu punea două lemne în sobă, cum întorcea cheia în broască... De abia cînd el îi luă capul în mîini şi o sărută pe buze mai apăsat ca altădată, avu o tresărire şi murmură cu o imputare şovăitoare:

— De ce-ai încuiat uşa ?

întrebarea însă rămase suspendată în aerul îmbîcsit de tutun. Titu alunecase în genunchi, la picioarele

ei, şi-şi ascunsese obrajii în poala ei, încolăcindu-i şi mîngîindu-i şoldurile cu braţele. Ea se simţea mîhnită că i-a lăsat întrebarea fără răspuns şi începu să-şi plimbe, nervos, degetele prin părul lui. Ochii ei priveau în neştire jocul funigeilor în fereastră, prin creieri îi trecea necontenit uşa încuiată şi gîndul că trebuie să plece numaidecît. în aceeaşi vreme totuşi buzele ei şopteau strîns:

— Titule drag, te rog, mult, fii cuminte... foarte cuminte... îmi promiţi?... Promite-mi!

El se sculă brusc, ca şi cînd s-ar fi trezit din vis şi zise aspru:

— îţi jur!... Jur!

Se aşeză lîngă ea, pe dunga patului. Jurămîntul li se părea acuma amîndurora exagerat. Cuvîntul parcă destrămase din vraja ce se ţesea în jurul lor. Tanţa, ca o scuză şi un îndemn, se crezu obligată să dea lămuriri. Nu se gîndise să vie pe aici nici azi. De ce să mai vie dacă el n-o iubeşte mult, nespus de mult. Cînd a văzut însă că Lenuţa cu Jenică au picat la ei şi au să stea cine ştie cît de tîrziu, a înţeles că trebuie să fi rămas singur şi atunci şi-a zis că el nu-şi dă seama cît îl iubeşte ea şi de aceea nu-i preţuieşte suficient iubirea ... Ce să mai asculte aceleaşi clevetiri ale cucoanelor bătrîne cînd ar avea atîtea de vorbit cu el? Şi fiindcă demult trebuia să întoarcă vizita unei prietene, a ieşit repede şi...

Nu se uita deloc la Titu care ascultase, fără a înţelege vorbele, şi se lipise tot mai strîns de ea, auzindu-i bătăile inimii din ce în ce mai clar, simţindu-i uneori tresăririle trupului. Apoi deodată Tanţa se întrerupse, năpădită parcă de o frică mare, şi se ridică murmurînd:

— Acuma însă trebuie să plec... Lasă-mă, te rog, Titule drag! Unde mi-ai pus haina?

Titu Herdelea se spăimîntă. îl durea numai închipuirea că va rămîne iarăşi singur, cu articolul neterminat, în căutarea frazei de efect. Acuma tot ce nu era Tanţa i se părea fără importanţă. Nimica-n lume nu poate înlocui încîntarea ce a vrăjit-o prezenţa ei în odăiţa năclăită de fumul ţigărilor. în clipa aceasta tot rostul şi toată înţelepciunea lumii se aflau pentru dînsul în verdele cald al ochilor ei, în glasul blînd şi şoptit care picura cuvinte misterioase, în corpul fierbinte cu tresăriri speriate. Desperat că ar putea-o pierde, îi aţinu calea, o îmbrăţişa şi, scufundîndu-şi privirea în ochii ei, îngînă răguşit:

— Nu se poate să pleci... aşa...

îi fu ruşine de ce a spus, dar ea, parc-ar fi fost un ecou al inimii ei, răspunse cu un surîs mirat care repeta întocmai vorbele lui. Mîinile lui se încurcară în bluza ei subţire şi albă, prinsă în faţă cu cîteva copci. Cu acelaşi surîs mirat, Tanţa îi ajută să descheie bluza, şoptind totuşi instinctiv o imputare:

— Lasă bluza, Titule... Nu, nu, te rog... vreau să plec...

Titu spunea şi el ceva, cu glas uscat, fără să-şi dea seama ce. Cuvintele lor se împreunau într-un susur de bucurie ascunsă.

Pe urmă Tanţa rămase dreaptă, cu picioarele strînse, numai în cămaşa scurtă, din sus de genunchi, lipită de corpul gol ca o apărare inutilă. Braţele ei se încrucişau pe piept să ascundă sînii care, cu sfîrcurile lor mici, păreau singurul sprijin al cămăşii gata să alunece.

— Mi-e frig... suspină Tanţa aproape imaterial.

Tînărul o luă în braţe ca pe un copil somnoros, o aşeză în pat şi o înveli. Acolo ea rămase cu faţa-n sus, cu ochii în ochii lui Titu care-i potrivea mereu înveli-?

toarea. Apoi deodată se pomeni cu el alături. Mîinile lui reci îi netezeau sînii împietriți, coborau pe pîntecele fierbinte. Atunci ea începu iarăşi să bolborosească în neştire „nu, nu, nu", răsucindu-se însă spre el şi încolăcindu-i gîtul cu amîndouă brațele. Mai simți un genunchi străin desfăcîndu-i picioarele...

într-un tîrziu se dezmetici. Titu şedea pe marginea patului, îi săruta lacrimile de pe obraji. îi auzi glasul:

— îți pare rău, Tanța?... Nu vreau să-ți pară rău!

Ea deschise ochii care parcă luceau în întunerecul ce umpluse odaia. îşi legănă capul pe pernă, zicînd cu o dulceață nouă în voce:

— Nu...

Iar după un răstimp ea întrebă:

— Acuma mă mai iubeşti ?'

Titu răspunse cu un val de sărutări. îl opri cu o nouă întrebare:

— Acum crezi că te iubesc ?

— Nu m-am îndoit niciodată — făcu tînărul Herdelea. Numai tu te-ai îndoit de iubirea mea.

— Să nu mă mai îndoiesc ? murmură Tanța.

— Nu! zise Titu crîmpoțindu-i buzele.

Cînd rămase singur, Titu Herdelea lăsă perdeaua şi aprinse lampa. Lumina gălbuie, neputincioasă, îl readuse la realitate. în cameră mai plutea parfumul corpului ei, amețitor şi misterios, precum pluteau cuvintele, gemetele şi zvîrcolirile ei... îşi dădu seama acuma că dragostea aceasta a luat o întorsătură plină de răspunderi. Şi tocmai cînd el a început să-şi croiască de-abia un rost în lume! O iubeşte pe Tanța, negreşit, dar are el dreptul să-i zdrobească viața legînd-o de destinul lui atît de puțin asigurat din toate punctele de vedere? Cum va fi el în stare să întreție o soție cînd întreținerea lui în viitor e numai semne de întrebare?...

îşi găsi îndată scuze că el a rezistat, că Tanța însăşi a venit, că nu orice iubire, cît de mare, trebuie să ajungă la ofițerul stării civile, că şi alte cazuri... îşi curmă însă gîndurile de scuză, scîrbit de ele şi-şi zise cu dojana:

— Eşti un ticălos, Titule! Să-ți fie ruşine!

4

Grigore Iuga nu mai putea sta la țară. Singurătatea îl îngrozea tot atît ca şi stăruințele tatălui său să nu-şi distrugă căsnicia pentru neînțelegeri fireşti şi trecătoare. îi era ruşine şi silă să-i mărturisească adevărul. Se credea umilit în bărbăția lui că în cinci ani n-a fost în stare să inspire soției sale măcar respectul elementar să nu-l înşele chiar în propria-i casă. Totuşi nu se simțea sigur nici de inima lui. Se surprindea căutînd scuze Nadinei, parcă iubirea lui încă n-ar fi murit şi ar aştepta numai un pretext ispititor pentru a uita şi a continua. Se disprețuia şi se temea de slăbiciunea lui. Cel puțin în vacarmul Bucureştilor nu va fi singur.

Şi-a reluat camera în care a stat cînd era student la mătuşă-sa Mariuca. A găsit-o aranjată cu o grijă meticuloasă. Văzînd că-i place, mătuşă-sa îi zise încîntată:

— îți place, Grigoriță?... Eu am aranjat-o. Vreau să te simți la mine ca acasă şi să nu-ți lipsească nimica, să nu regreți că...

Tăcu.- Ştia că Grigore ştie cît n-a iubit ea pe Nadina şi nu voia să-i pomenească tocmai acuma despre ea. Grigore, ca niciodată, răspunse:

— în privința regretelor, fii liniştită, dragă tanti!

Tînărul Iuga ceru o întîlnire lui Gogu Ionescu. Se întîlniră a doua zi la un club. Gogu era consternat.

Nu pricepea nimic. A rămas îngrozit cînd i-a spus Nadina. Cum e posibil? El îi credea în cea mai dulce armonie. Nu-și permite să se amestece și nici să dea sfaturi în asemenea chestie gingașă, dar... Lui i-e drag Grigoriță ca un frate și-i va fi totdeauna, indiferent de legăturile de familie. Firește, Nadina e o femeie cam dificilă. Oricît obișnuiește dînsul să fie de rezervat față de afacerile intime chiar ale rudelor, ei i-a spus de mai multe ori, ca unei surori, că exagerează cochetăria și abuzează de toleranța amabilă a bărbatului ei... în sfîrșit se însărcina să se intereseze, din partea lui Grigore, la Nadina dacă a început demersurile divorțului și în ce stadiu se găsesc, înțelegînd perfect că Grigore, din moment ce a plecat din casă, n-ar mai vrea să aibă tratative directe cu ea pentru o mie și unu de motive. Ziua următoare se revăzură în același loc și Gogu Ionescu îi relată amănunțit că Nadina, îndată ce s-a întors de la țară, deci cu vreo zece zile în urmă, a chemat pe avocatul Olimp Stavrat și l-a rugat să introducă neîntîrziat cererea de despărțire. E probabil că în clipa aceasta hîrtiile se află la tribunal. Grigore îi mulțumi, transmițînd mulțumiri și Nadinei cu asigurarea că va accelera lucrurile cu toate stăruințele posibile, fiind în interesul amîndurora să termine cît mai curînd toate formalitățile și să-și recapete libertatea.

Grigore se duse la Baloleanu. El încă nu știa nimic. Se miră. Regreta. Melania de asemenea. îl opriră la dejun. Trebuie să rămîie. Acuma nu mai are pretext... Grigore se înarmase cu o cuirasă împotriva tuturor consolărilor. înainte de-a trece în sufragerie din cancelaria lui somptuoasă, Baloleanu își luă o mutră oficială:

— Va să zică e serios și irevocabil, Grigoriță ?

— Bine, dragă Alexandre, dacă tu crezi că eu pot glumi cu astfel de...

— Atunci am să mă ocup și eu nițel de afacerea asta și te asigur că vei fi divorțat în minimul de timp admisibil! zise avocatul cu o siguranță gravă, adăogînd însă, după cîteva clipe, iarăși jovial: Fiindcă la palatul de justiție sînt totdeauna la putere grație modestului meu talent!

— Sper însă că intervenția ta nu va fi tot atît de promptă cum a fost pentru prietenul meu ardelean, ți-aduci aminte? glumi Grigore Iuga.

Baloleanu se uită perplex o fracțiune de secundă, apoi explodă cu o indignare amicală:

— Se poate, Grigoriță, să-mi pomenești numai acuma de tînărul cela, am și uitat cum îi zicea?... N-a fost vorba să vie pe la mine, să... Bine, puiule, de ce nu vine băiatul?

— Acu lasă-l pe el, că l-am băgat la *Drapelul* încît...

— Aha, l-ați și acaparat pentru partid! rîse Baloleanu. Și tot voi ne faceți pe noi sectari!

Tînărul Iuga merse cu Baloleanu la tribunal de cîteva ori, ca să fie sigur. Iar după ce văzu împlinite primele formalități se socoti suficient de liniștit ca să se poată înfățișa la Predeleanu. Se auzea pe el însuși declarînd emfatic: „Sînt îndrăgostit" și amintirea propriului său glas îl rușina... Numai cu Predeleanu, în patru ochi, a discutat despre ea, fără să-l fi întrebat. Victor părea nedumerit, dar nu i-a cerut nici-o explicație... La masă și nici mai pe urmă Tecla n-a pomenit deloc de Nadina, dealtfel ca și d-ra Postelnicu, pe care totuși a surprins-o de cîteva ori privindu-l cu o curiozitate abia stăpînită. Vorbiră numai despre lucruri agreabile, nici măcar politică. îndeosebi dezbătură pe larg numeroasele baluri, spectacole, recepții și petreceri de

tot felul care agitau Bucureştii şi-i dădeau o culoare zvăpăiată. Predeleanu chiar observă, mai mult ca să tachineze pe cumnat ă-sa:

— Sezonul parc-ar fi comandat special pentru Olguța, dans şi danş pretutindeni...

— Cu petrecerile lumea îşi mai uită necazurile şi primejdiile — zise Tecla.

— Da, dar nu ştiu dacă ați băgat de seamă că toate dansurile au început să ia o alură erotică şi senzuală încît uneori ți-e ruşine să priveşti pe dansatori — adaogă Victor cu un ton mai serios.

— De ce nu spui mai bine, moralistule„ că ție în general nu-ți place dansul şi de aceea îi găseşti toate defectele! replică Olga cu vioiciune, apărîndu-şi pasiunea.

Grigore nu se amestecă în controversă de teamă să nu ajungă la Nadina. Discuția alunecă asupra marei serbări ce o pregătea societatea filantropică „Obolul", pentru 10 februarie, la Teatrul Național. Era evenimentul monden cel mai important. întreaga familie regală avea să fie de față şi toată lumea cea mai bună. Locurile, deşi cu prețuri fabuloase, se reținuseră. Se întrevedea chiar necesitatea să se repete spectacolul spre a se putea satisface baremi cererile cele mai simandicoase. în program figura un fel de. revistă scrisă de trei domni foarte spirituali, deşi din societatea înaltă, şi, jucată numai de doamne şi domnişoare din aceeaşi societate. Olga avea un rol, fireşte de dans, şi se găsea în frigurile creației.

Cînd află d-na Mariuca Constanținescu că în sfîrşit divorțul a pornit, lăsă la o parte discreția şi se apucă să-i povestească nepotului cîte a ştiut despre Nadina şi nu i le-a spus pînă acuma ca să nu-l întristeze sau să-şi închipuie, că vrea să-i strice casa. Ea l-a prevenit

de cum a auzit că vrea să se însoare cu Nadina, fireşte delicat, fiindcă în cazuri d-ăstea orice povață negativă e rău venită. De fată s-a cunoscut ce femeie are să fie. Nu zice nimeni, unei fete îi şade bine vioiciunea, cochetăria, flirtul—totuşi cu oarecare măsură. Nadina speria lumea cumsecade pe unde umbla cu nebuniile ei, cu ceata de admiratori după ea. Măcar după ce s-a măritat să se fi potolit. Profitînd de iubirea oarbă a bărbatului, nu s-a sfiit să-şi ia un amant din primul an de căsnicie, dacă nu din prima lună. Alții au urmat în serie. Numai ea a aflat precis despre cinci, ultimul Raul Brumaru cu care s-a plimbat astă-vară şi prin străinătate, nu se ştie pe ai cui bani, căci unii spun că Brumaru trăieşte din expediente de club, iar alții că ar fi bogat şi Nadina îl toacă îngrozitor.

Grigore încercă să-i zăgăzuiască destăinuirile. De vreme ce s-a hotărît să se despartă, i-e indiferent ce face şi cu atît mai mult ce a făcut Nadina. El, pentru respectul sentimentelor lui, nu vrea să-şi amintească decît lucrurile de care n-are nevoie să roşească. O fi o prostie acest fel de a privi viața, dar el... în zadar, tanti Mariuca nu se potoli pînă ce nu-i zugrăvi şi pe ceilalți patru domnişori care s-au bucurat de grațiile Nadinei. Ş-apoi în fiece zi revenea cu cîte un amănunt, cu cîte o ştire nouă primită caldă de la vreo prietenă binevoitoare, încît Grigore începu să se ferească a da ochii cu ea şi-l bătea gîndul să se mute mai bine la un hotel ca să-şi redobîndească liniştea sufletească.

Din norocire pe la sfîrşitul lui ianuarie sosi şi tatăl său la Bucureşti. Mariuca încercă să-i servească ultimele noutăți despre Nadina. Miron Iuga o ascultă puțin cu ochii mari şi pe urmă o opri sever:

— Isprăveşte cu clevetirile, Mariuco! Nu e demn de văduva unui general român să colporteze toate prostiile

care fatal circulă pe socoteala unei femei frumoase... Dar eşti şi tu ca biata nevastă-mea, fie iertată, nu degeaba aţi fost surori. Voi vă închipuiţi că toate femeile trebuie să ţie coada cratiţei ori să împletească ciorapi de iarnă pentru soţii lor. Ei, s-au mai schimbat vremurile, Mariuco!

— Bine, dar Grigoriţă e în divorţ cu ea, Miroane! obiectă d-na Constantinescu deconcertată; îi era frică de Iuga, pe care-1 cunoştea foarte ciufut, cum nu i-a fost niciodată de generalul care fusese un om ca o bonboană şi nu ieşea din cuvîntul ei.

•— Tu te uiţi la Grigoriţă care-i copil ? se miră bătrînul, fără să îngăduie fiului său să-1 întrerupă. Dar cine ţi-a spus ţie că o cerere de divorţ înseamnă divorţul? Pînă ce nu s-a transcris definitiv o despărţire e o simplă neînţelegere între soţi, dragă Mariuco!

Miron Iuga lăsase baltă la Amara pregătirea învoielilor pentru munca pămînturilor, o chestie mai grea acum fiindcă îi ajunsese la ureche că ţăranii umblă să schimbe ce-a fost în trecut. Moşia Babaroaga însă nu-i mai dădea odihnă şi se înverşuna s-o achiziţioneze cu orice sacrificii. Proiectul de divorţ al lui Grigore i se părea obstacolul cel mai grav pe care trebuie neapărat şi în primul rînd să-1 înlăture.

înainte de-a vedea pe Nadina se hotărî totuşi să treacă pe la Dumescu, la Banca Română, să schimbe numai două vorbe prealabile, discuţia în fond rămînînd s-o facă după ce va cunoaşte preţul şi condiţiile de plată. Grigore îl însoţi pînă în faţa băncii, avînd şi el o întrevedere cu Baloleanu. Pe drum bătrînul se uita mereu la afişele şi pancartele fără număr care toate chemau lumea la diferite distracţii şi petreceri.

— Aici oamenii ştiu că trăiesc bine! murmură Miron dispreţuitor. încotro te întorci numai îndemnur

la veselie şi desfrîu. Ce le pasă! Noi muncim ca să poată ei să benchetuiască!

Constantin Dumescu se lumină la faţă văzînd pe Miron. îl îmbrăţişa cu o efuziune care părea aproape neverosimilă pentru firea lui tăcută şi înfăţişarea-i închisă. îşi potrivi pe nas ochelarii de aur, semn de mare emoţie la el, iar ochii de obicei reci îi rîdeau. După cîteva minute de întrebări şi răspunsuri afectuoase, Miron Iuga zise:

— Tu ai de lucru aici, dragă Costică, şi eu n-am venit să te încurc. într-o zi d-asta ne-om întîlni şi vom vorbi mai pe îndelete de ale noastre. Acuma nu vreau să-ţi răpesc decît două-trei secunde. Uite deci ce e, Costică!

îi spuse. Dumescu ascultă cu multă atenţie. Iuga observă cum i se întunecă mereu faţa. Şi la sfîrşit directorul băncii vorbi:

— Ei bine, iubite Miroane, sîntem prea vechi prieteni ca să mă codesc a-ţi da imediat un răspuns categoric...

Răspunsul categoric era: nu. I l-a îndulcit pe urmă cu explicaţii. Nu e acuma momentul pentru a cumpăra pămînt. Miron are destul. Harnic şi sănătos să fie să-1 muncească. Refuzul e numai în interesul lui. Dacă nu l-ar iubi, l-ar împrumuta cu orice sumă, fiindcă banca se poate despăgubi oricînd scoţîndu-i la vînzare domeniul. El, Dumescu, preferă să-1 mîhnească azi, decît să-1 lase pe drumuri mai tîrziu. îşi împlineşte o datorie de adevărat prieten.

— Apoi mă mir, Miroane, de planurile tale! Tu trăieşti pe subt pămînt? Tu nu vezi şi n-auzi nimic? Nu simţi cum se precipită lucrurile, cum pîrîie ceva?... Mîine-poimîine ne putem pomeni cu o expropriere generală a marei proprietăţi — ce te-ai face tu cu nişte

sarcini atît de împovărătoare? Ideea se propagă din ce în ce mai insistent. N-o judec. Constat. Paralel progresează agitația țăranilor... Nu, nu, nu trata chestiile astea cu dispreț. N-o fi la tine, poate, dar agitația e o realitate. Poate chiar ea a făcut ca ideea exproprierii să se înfiripeze — nu știu. Și iarăși nu afirm că pericolul e iminent. Nu știu. Dar există. Și în asemenea clipe nu te mai poți gîndi serios să cumperi moșii. Pămîntul a devenit o valoare îndoielnică pînă ce se vor lămuri situațiile. Așa că... Nu te uita la viața de praznic permanent din București. Asta e un semn de boală. Epidemia balurilor și a dansurilor și a chefurilor prevestește totdeauna un rău sau îl subliniază. Fațada prea strălucitoare ascunde veșnic ceva putred. O casă solidă nu paradează și nu caută să-ți ia ochii cu fațada. Eu nu fac nici o politică și nici măcar nu mă interesează certurile lor. Dar aici, la bancă, se simte mai precis pulsul vieții. Și pulsul vieții noastre bate prea neregulat. Organismul are friguri, Miroane! Trebuie să fim prudenți pînă vom găsi leacul!

Miron Iuga nu era convins deloc, dar cu atît mai ofuscat. Se sforța să nu-și arate nemulțumirea. Se despărțiră promițîndu-și că vor mai vorbi, că deocamdată a fost o luare de contact, că... Și Miron avea siguranță că Dumescu nu va rezista pînă la capăt.

— Bietul Costică! își zise în cele din urmă bătrînul. Băiat bun, păcat că-i strimt la minte, cum a fost de cînd îl știu și-l iubesc!

Îi trecu supărarea mai repede decît credea. De fapt nici n-ar fi trebuit să se încurce cu Dumescu înainte de-a se descurca cu Nadina, căci acolo e hopul cel mare. Banii îi va găsi dînsul în toată România, numai să aibă ce să facă cu ei.

Nadina, vestită dinainte, îl aștepta. Era o nimfă, îl primi cu drăgălășia-i obișnuită parcă nimic nu s-ar fi întîmplat de cînd s-au despărțit în Amara, cu o lună în urmă.

—Te-aș opri la masă, papa, dar nu știu dacă...? îi zise îndată după ce-l introduse în salonașul ei favorit, cu un surîs nevinovat și întrebător.

— O, rămîn cu plăcere, cu mare plăcere, Nadina! făcu Miron galant și satisfăcut.

Abordară chiar înainte de masă amîndouă chestiile care-l interesau pe Iuga. În privința divorțului, îi propuse o împăcare, adăogînd negreșit că propunerea nu e autorizată de Grigoriță, dar garantînd că-l va îndupleca în cazul cînd ea ar reveni. Nadina refuză zîmbind, dar ferm. Inițiativa n-a pornit de la ea, ci de la Grigore. Ea ar fi continuat deși în multe privinți a avut nemulțumiri. Acuma neînțelegerile lor au devenit publice. Toată lumea știe că sînt în divorț. O revenire i-ar face și ridicoli. Pe urmă azi mai poate fiecare să-și croiască o viață nouă. Mîine poate ar fi mai greu... Miron stărui s-o convingă. Nadina îl întrerupse:

— Mă măgulește insistența ta, papa drag... E o dovadă de iubire care mă înduioșează. Dar, te rog, uite... (împreună mîinile ca la rugăciune), te rog, dă-mi dovada supremă de iubire și... să vorbim de altceva!

— Despre ceea ce aș fi vrut să mai vorbesc, nici n-aș mai putea pomeni, dacă hotărîrea ta e într-adevăr definitivă și irevocabilă! murmură bătrînul abătut. Numai după o pauză, continuă: Cu noră-mea puteam discuta despre Babaroaga, cu fosta nevastă a fiului meu mi-ar fi imposibil.

Nadina rise cu dinții fildeșii:

— Vai, cît te înșeli, dragă papa!

Tocmai dimpotrivă. Numai cu fosta sa noră va putea discuta cu adevărat despre moşie. Nu era hotărîtă să vîndă şi nici n-ar fi vîndut dacă rămînea cu Grigore. Acuma însă, imediat ce va putea dispune singură, va lichida Babaroaga. I-ar fi şi penibil să mai aibă afaceri chiar şi numai în vecinătatea proprietăţilor lui Grigore. Ar fi fost bucuroasă să scape mai repede, dar pînă nu va fi divorţată nu poate face nimic, pentru că i-ar trebui consimţămîntul soţului. într-o lună; cel mult două, formalităţile despărţirii speră să fie terminate. Atunci se va repezi la ţară, are conacul de la Lespezi al lui Gogu, unde poate sta, şi nu va pleca de acolo pînă nu va fi încheiat vînzarea...

— Ehe, negustoreasă, nu glumă! zise bătrînul Iuga. Vom avea de furcă cu tine!

Zîmbea, glumea şi nu era deloc mulţumit. Toate încercările lui n-au izbutit să-i smulgă măcar o pror misiune precisă. Şireată şi abilă, Nadina îi aluneca mereu printre degete ca argintul viu. Parcă mai mult obţinuse cînd i-a pomenit întîia oară, la Amara. Atunci fusese vorba să fie preferat. Degeaba, divorţul i-a îngreuiat lupta. Tocmai de aceea nici el n-are să renunţe. Nu i-e frică de piedeci. Pentru orice eventualitate mai sondă vreo două bănci unde avea prieteni. N-a fost respins net („să vedem, să ne consultăm, să mai discutăm"), dar considerentele lui Dumescu i-au fost repetate aproape cu aceleaşi cuvinte, parcă ar fi fost înţeleşi cu toţii. Reluă conversaţiile cu Dumescu, neoficial, la mese în doi. A obţinut o promisiune vagă. Costică îl iubea atît de mult că nu se putea menţine pînă la urmă în atitudinea brutală de refuz. Sperau amîndoi că vor sfîrşi prin a se convinge: Dumescu pe Iuga să renunţe la cumpărare, Iuga pe Dumescu să-i înlesnească cumpărarea.

Grigore ştia pentru ce se zbate tatăl său. Din înfăţişarea lui şi din unele cuvinte ce-i scăpau înţelegea că nu e prea încîntat de rezultate. Anunţase de cînd a sosit că vrea să vază şi pe Predeleni. După vreo săptămînă, se duseră împreună.

Şi bătrînului îi plăcea familia Predeleanu. Oameni de treabă, zicea despre ei totdeauna, gîndindu-se în primul rînd la tatăl lui Victor, cu care se cunoscuse. Spre exasperarea d-şoarei Postelnicu, pentru care tot interesul lumii se concentra în jurul serbării „Obolului", peste cîteva zile, s-a vorbit toată vremea numai despre agricultură, fireşte, ca să fie pe placul lui Miron. Impresionat totuşi de „considerentele" lui Dumescu, oricît nu era convins de seriozitatea lor, Iuga căuta pretutindeni un sprijin împotriva lor şi se mohora că nu-l găsea. Şi Predeleanu spuse că există oarecare efervescenţă între ţărani, nu în proporţiile cum se colportează la Bucureşti, negreşit, dar există. La el, la Delga, după informaţiile de încredere ale administratorului, ţăranii reclamă noi învoieli, fireşte mai favorabile lor. Proprietari şi arendaşi de prin Moldova cu care a vorbit, oameni ponderaţi, cunoscători ai ţărănimii, i-au zugrăvit situaţia de acolo mult mai îngrijorătoare. Asta ar denota că fenomenul e general, că aceleaşi cauze au produs aceleaşi efecte pe tot cuprinsul ţării. Explicaţiile nu lipsesc, se etalează chiar cu un lux de motivare unde nu te aştepţi, fără a fi concludente. Ce e valabil pentru o regiune nu ar urma să fie necesar valabil pentru celelalte regiuni, şi totuşi este.

— Fiindcă nu vrem să recunoaştem realitatea, Victore — interveni deodată Grigore cu pasiune, după ce se stăpînise îndelung pentru a nu se contrazice cu tatăl său. Ţăranul lucrează pretutindeni în pagubă, graţie sistemului de învoieli ce i s-a impus. După fiecare

an, datoria a sporit, pînă ce azi a ajuns insuportabilă. La noi, majoritatea oamenilor sunt atît de îndatoraţi că, muncind tot anul viitor, nu numai că n-ar lua absolut nimic pe munca lor, dar nici nu şi-ar putea plăti trecutul întreg şi ar mai rămînea împovăraţi şi pentru viitor. Faţă de asemenea perspective, de ce să ne mirăm că ţăranii se agită? E normal şi natural!

Miron Iuga surîse puţin ironic de explicaţiile fiului său, apoi, ca şi cînd nici n-ar fi meritat să le ia în seamă, zise către Predeleanu:

— Ţăranii nu stau pe roze tocmai pentru că şi proprietarii stau prost şi pentru că toată agricultura românească merge anapoda! Au fost ani grei, cînd moşiile n-au produs nimic sau aproape, şi ţăranii totuşi nu s-au agitat, ci şi-au văzut de necazuri, au răbdat şi au suferit ca şi noi! Acuma, slavă Domnului, am avut un an oarecum normal. Cine a fost cumpănit, a agonisit şi are cît îi trebuie, cine a lenevit şi a fost beţiv, n-are. Aşa e ordinea lucrurilor de cînd lumea şi pămîntul. Pot să admit eu la Amara o nemulţumire serioasă unde ţăranii umblă forfota să cumpere moşia Nadinei, să facă concurenţă altora?... Buba e alta, dragii mei, orice mi-aţi spune. Buba e slăbiciunea guvernului care tolerează demagogia tuturor neisprăviţilor erijaţi în apărătorii ţărănimii. Ia să-i apuce niţel de guler guvernul pe toţi domnişorii cuprinşi de dragoste subită şi suspectă pentru bieţii ţărani şi să umple temniţele cu dînşii, să vezi cum va dispare imediat toată agitaţia ţăranilor!

— Evident că opoziţia profită de neputinţa guvernului pe care-l preocupă micile şi eternele disensiuni personale — aprobă Victor. Nu mai puţin vinovată e însă opoziţia cînd recurge la astfel de agitaţii neleale!

— Nu neleale, domnule! strigă Miron, aprinzîndu-se. Zii criminale! Ce e mai criminal decît să aţîţi poftele unei mulţimi lacome? Şi ei asta fac! Promit averea noastră ţăranilor ca să stîrnească duşmănie între noi şi ţărani. Ce le pasă lor dacă astfel se dă foc ţării? Pentru ei nu există interesul ţării, ci numai interesul partidului lor. Sînt stăpînii oraşelor care ne exploatează cum vor. Nu le ajunge. Pe noi nu ne-au putut subjuga nici prin băncile şi creditele lor, nici prin industria lor. Numai noi le mai rezistăm. Şi pentru că n-au izbutit să ne doboare altfel, iată-i apărătorii ţăranilor împotriva noastră, ei cari n-au trecut bariera oraşelor lor de frică să nu-şi mînjească ghetele. Vor să împartă pămînturile noastre ţăranilor, dar nu se gîndesc să împartă cu nimeni beneficiile fabricilor şi băncilor lor. în fond vor să decapiteze pe ţărani omorîndu-ne pe noi, căci turma ţărănească fără păstori va fi pe urmă complet, la cheremul lor... Te revoltă şi te indignează mai ales cînd vezi că noi, cei condamnaţi la moarte, stăm şi ne ţinem de cancanurile şefiei, de intrigile remanierii şi de toate fleacurile!...

Pentru a tempera puţin atmosfera ce o crease izbucnirea bătrînului, Grigore făcu zîmbind:

— Nici nu mi-aş fi închipuit, tată, că te poate pasiona atît de mult politica!

— Crima nu e politică, Grigoriţă! răspunse Miron potolit, dîndu-şi şi el seama că a exagerat o discuţie de masă. Crima e crimă. Ce fac ei nu e politică, e crimă.

— Sînt lipsiţi de orice scrupule, adevărat — observă şi Predeleanu tocmai ca să netezească asperităţile. O revoluţie în ţara românească numai ei ar fi capabili să facă, dacă ar fi în interesul partidului lor...

Cu concursul d-nei Predeleanu veni rîndul unor subiecte mai blajine şi, spre fericirea d-rei Olga, ajun§

seră şi la marele eveniment al serbării „Obolului". După un răstimp bătrînul şi aci găsi prilej de obiecţie:

— Nu zic de „Obolul" care poate serveşte într-adevăr scopuri bune. Dar în general se abuzează de lux şi de veselie în Bucureşti. îţi face impresia unei destrăbălări uriaşe. Cum se potriveşte asta cu temerile de agitaţii de la ţară, nu ştiu. Puţină decenţă n-ar strica. Fireşte, tot guvernul ar trebui să puie frîu. Lumea poate fi inconştientă, guvernul nu. Ţăranii care ar vedea cheful monstru permanent de aici ce-ar zice? Ei n-au de mămăligă şi boierii nu-şi încap în piele de petreceri!

îşi luă seama, rîse prietenos şi şterse efectul de dojana. Pînă la urmă fu aşa de drăguţ că Olga, care se speriase întîi de gravitatea lui rece, îndrăzni să-1 poftească la serbare, s-o vază cum dansează. Miron zise surîzător:

— îmi pare rău, frumoasă domnişoară, că n-am să te pot admira. Pe mine mă aşteaptă la ţară alt spectacol, mai puţin vesel, care nu suferă amînări. Dar las pe Grigoriţă să te aplaude şi din partea mea!

Grigore n-a lipsit, fireşte, de la marea serbare, cum n-a lipsit nimeni din cei ce alcătuiau înalta societate. Era sala cea mai elegantă ce a pomenit vreodată Teatrul Naţional. Pînă şi la galerie, la locurile numerotate, stăteau posesori de nume respectabile. Unele doamne din comitetul societăţii, alergînd de ici-colo aferate, şopteau fericite prietenilor în treacăt:

— Seara asta va fi înscrisă cu litere de aur în analele României!

înainte de a se ridica cortina, Grigore, întorcînd capul întîmplător, văzu în fotoliul din spatele său pe Titu Herdelea.

— Ei, bată-te! Ce cauţi aici între ciocoi ? îi zise cu bucurie. Ne vedem în antract!

Titu era oficial, pentru cronica teatrală. Se gătise cu hainele cele negre şi totuşi se cam ruşina la început cu ele între atîtea fracuri. îşi recapătă încrederea văzînd şi pe ceilalţi colegi de cronică dramatică la fel ba unii în sacouri de purtare, ca o demonstraţie că ei sînt aici la datorie, nu la petrecere.

Senzaţia serii a fost Nadina în „dansul apaşilor"j ultima noutate pariziană. Partenerul ei era Raul Brumaru. Au dansat cu atîta brio că au fost obligaţi să biseze după insistenţele tumultuoase ale selectei asistenţe. Tînărul Herdelea nu s-a entuziasmat peste măsură. Era frumoasă „doamna Nadina", cum îi zicea el acuma, şi juca graţios, dar i-ar fi stat parcă mai bine un dans mai puţin prăpăstios şi mai demn de ea. A observat de curiozitate pe Grigore în timpul cît Nadina se învîrtise pe scenă cu Raul. Grigore privea, ca orice spectator străin, fără să clipească... Lui Titu i-a plăcut mai mult o domnişoară drăgălaşă într-un fel de suită de dansuri româneşti. Nu ştia cine o fi, căci nu se îndurase să cumpere program, vînzătoarele fiind cucoane mari care pretindeau cine ştie ce sume în folosul societăţii lor.

în antract se întîlni cu Grigore Iuga şi se retraseră într-un colţ al vestibulului să fumeze o ţigară. Titu era încîntat şi căuta să-1 convingă pe Grigore, parcă l-ar fi bănuit de altă părere, că iată, lumea bună a aranjat un spectacol foarte drăguţ şi în româneşte, ceea ce dovedeşte cîtă dreptate au avut studenţii cînd au protestat să nu se mai zbenghiuiască în limbi străine. Şi ca să-şi sublinieze mai mult ideea vru să releveze în special pe domnişoara care a jucat româneşte şi căreia regretă că nu-i ştie numele s-o laude la *Drapelul* în darea lui de seamă.

— Se poate să nu recunoşti pe d-şoara Olga Postelnicu, onorate domn? zise Grigore cu un reproş glumeţ. Pe cumnata lui Predeleanu?

Victor Predeleanu se apropia de ei în clipa aceea. Grigore îl denunţă:

— Uite-l! N-a recunoscut pe Olga... Nu ştia cine e domnişoara care i-a plăcut mai mult din tot spectacolul şi pe care vrea s-o laude la gazetă.

— Olguţa are să fie fericită, domnule Herdelea!... Nu face nimic că n-ai recunoscut-o. Asta înseamnă doar că trebuie să mai pofteşti pe la noi ca să nu ne uiţi! făcu Victor strîngîndu-le mîna.

Disecară pe interpreţi amănunţit, sărind însă cu toţii pe Nadina şi pe Brumaru. Pe cînd criticau şi lăudau de zor, năvăli la dînşii Gogu Ionescu, asudat de entuziasm, strălucitor şi răguşit, întrebînd frenetic, cum întreba pe toată lumea:

— Ei, ce ziceţi de Nadina cu Raul?... Au fost formidabili!... Au un talent fenomenal!... Dar succesul? S-a cutremurat sala şi policandrul începuse să balanseze în tavan de clocotul aplauzelor...

Observînd încurcătura pe feţele celor trei îşi dădu brusc seama c-a făcut o gafă. Vru s-o dreagă cu orice preţ. Şi, după o mică pauză, continuă cu acelaşi glas vijelios:

— Dar de sezonul ăsta extraordinar ce ziceţi?... Copleşitor, nu? N-am pomenit de cînd sînt atîtea dansuri şi petreceri ca în iarna asta... Şi eu care trebuie să merg pretutindeni fiindcă Nadina...

Se întrerupse. Iar a pomenit pe Nadina. Altă gafă. Are ghinion. îşi pierdu însufleţirea. Adaogă ştergîndu-şi fruntea, cu un suspin.

— Pe mine mă oboseşte, ce să spun... Parc-a înnebunit toată lumea!

Ion Pravilă nu se putea amesteca făţiş între oamenii cari umblau pentru Babaroaga. îi era frică de boierul Miron că va prinde de veste şi nu numai că-l scoate din primărie dar cine ştie ce rău îi mai face de să nu mai aibă trai în sat. Bun suflet boierul, nici vorbă, dacă nu-i ieşi din porunci. Pravilă a tras destule foloase fiind supus şi credincios. Totuşi nu-l răbda inima să stea molcom. I-ar prinde şi lui bine o halcă de pămînt. Prilejul de acuma nu se întîlneşte de multe ori. Cînd află că boierul bătrîn s-a dus la Bucureşti, desigur pentru moşia cucoanei, a chemat pe Luca Talabă şi s-au înţeles să plece şi oamenii să mai stăruiască la cucoana, iar dacă n-or face nici-o ispravă cu dînsa, să se plîngă celor mai mari, că doar şi prin alte părţi au fost înlesniţi ţăranii să cumpere moşii şi să le împartă între ei, ba chiar odată, pe cînd era Luca primar, a venit şi un ordin de la minister ca oamenii să fie povăţuiţi a se întovărăşi pentru cumpărări de moşii, făgăduindu-li-se tot sprijinul autorităţilor. Bine ar fi să poată merge cît mai mulţi ca să vază boierii că întreg norodul cere pămînt, deşi cheltuiala e mare şi oamenii greu o să-şi rupă din sărăcie. Primarul, cu toată zgîrcenia-i cunoscută, se oferi să plătească el cheltuiala unuia mai sărac şi anume lui Petrică al Smarandei care le va fi de mult ajutor în Bucureşti unde a stat trei ani în armată.

îndată ce se întoarse Miron Iuga la Amara, oamenii porniră la Burdea şi se suiră în tren. Erau şapte. Sosiră în Bucureşti dimineaţa şi nimeriră tocmai bine spre amiazi în strada Argintari. O domnişoară cu şorţ alb îi întîmpină în capul scării şi le spuse că cucoana de-abia acuma se scoală, c-a avut petrecere mare azir

noapte, şi să aştepte afară, adică pe stradă, pînă-i va chema. Aşteptară pe trotoar, liniştiți. Ce altă treabă au şi de ce-au venit?... într-un tîrziu altă domnişoară îi strigă înlăuntru, supraveghindu-i să se şteargă bine pe picioare. Cucoana era veselă, le-a vorbit frumos, i-a lăsat şi pe ei să vorbească, dar pînă la urmă i-a făcut să înțeleagă că ea va vinde cui dă mai mult şi numără toți banii. Petre, mai îndrăzneț, îi spuse:

— De, coniță, noi am cheltuit şi-am venit atîta cale c-am socotit că d-voastră, inimă bună, o să vă fie milă de noi şi-o să ne vindeți mai lesne, că...

Nadina întoarse ochii spre el cu mirare. Recunoscu pe vizitiul de odinioară. îl privi lung, să-l domine. Petre îi înfruntă privirea, simplu, ca şi cînd ar fi zis că el nu se sperie de o muiere, fie şi boieroaică. Apoi Nadina răspunse puțin dispretuitor:

— Crezi că pentru ochii voştri am să-mi risipesc averea ? Nu, băiete, şi nu, oameni buni! Eu vînd moşia ca să iau bani în schimb, nu ca să fac pomană altora. Pomană poate să facă statul dacă vrea...

în colțul străzii țăranii se opriră şi se sfătuiră pînă ce îi pătrunse frigul la os. Porniră prin vifornița ce se înverşuna spre Gura Moşilor unde Petre avea un cunoscut bun, de la Costeşti, care ținea un han şi care-i va găzdui mai ieftin. îmbucară din merindele de acasă şi iar se sfătuiră pînă tîrziu noaptea în odaia de lîngă bucătărie ce le-o dăduse hangiul. Şi a doua zi, cum se lumină, se cărăbăniră la Ministerul Domeniilor. Trebuiră să aştepte în curte. „Numai după unsprezece e voie să intre publicul", le-a strigat, printre gratiile uşii, un glas cu barbă neagră. Mai veniră şi alți oameni de prin alte părți, tot cu necazuri, înfrigurați şi înfricoşați ca şi dînşii. Cînd s-a deschis poarta, s-au îmbulzit

înăuntru. Portarul, scund, urîcios şi cu barbă pînă-n brîu, i-a oprit:

— încet, hăi, c-aici nu e teatru!... Ce poftiți şi pe cine căutați?

începură respectos să-i povestească durerea lor. Satisfăcut, portarul se înmuie şi nu-i ascultă pînă la capăt:

— Domnul ministru încă n-a venit... Poate să vie mai tîrziu... Mai stați pe aici să vă încălziți nițel...

Stătură. Peste vreun ceas portarul îi vesti că domnul ministru nu mai vine azi. Mîine. Se întoarseră la han şi se mai sfătuiră.

Ziua următoare avură noroc. Portarul îi trimise sus: a venit domnul ministru. Rătăciră pe coridoare, ajunseră într-o cancelarie cu lume multă şi căldură mare. Un domn tînăr, pudrat şi zîmbitor, îi primi foarte prietenos:

— Ei, fraților, ce-i cu voi ? Ce vă aduce pe aici tocmai de unde?... Din Argeş... Da...

Lupu Chirițoiu începu povestea de departe, cu înflorituri. Domnul nu-şi pierdu deloc răbdarea, dar cînd bănui despre ce e vorba, îl întrerupse:

— A, moşie de vînzare... Am înțeles. Stați nițel.

Apăsă pe un buton, scrise două rînduri pe un bilet şi-l dădu unui aprod ce intrase, continuînd:

— Uite, fraților! Domnul ministru are de lucru mult şi nu poate sta de vorbă cu voi... Dar vă trimit la un domn care are putere de la domnul ministru să rezolve chestiile astea, aşa că dumnealui o să vă facă dreptate. Aşa, fraților!... Aprod, să-i duci la domnul director general!...

Se ținură gaia după aprod pe diferite coridoare, pînă se pomeniră în fața unui domn bătrîn, chel şi

ursuz, care-i lăsă să-şi spuie toată povestea din fir în păr. Pe urmă îi întrebă dojenitor:

— Vreţi să cumpăraţi moşia cucoanei ori vreţi s-o luaţi cu japca?

— Ba noi... — încercă să protesteze Luca Talabă.

— Să taci acuma! se răsti directorul. Aţi vorbit destul. V-am ascultat... Ministerul n-are dreptul şi calitatea să intervie în tranzacţiile dintre vînzătorul unei proprietăţi agricole şi amatorii de a cumpăra, afară de anume cazuri prevăzute de lege, iar aici nu e cazul. V-aţi învăţat să umblaţi cu jalbe nedrepte în loc să vă învoiţi cu boierii voştri şi să fiţi oameni de omenie. Ba acuma v-a mai intrat în cap să cereţi şi pămînturile boierilor pe preţuri de batjocură ori chiar de pomană. Aţi ajuns să nu vă mai cunoaşteţi lungul nasului... Potoliţi-vă, măi oameni, ascultaţi de boieri şi munciţi! Fiţi harnici şi nu vă luaţi după îndemnurile rele! Voi sînteţi talpa ţării, voi...

Luca Talabă, care din toate vorbele ce le auzea înţelegea numai că se duce Babaroaga şi că toate alergăturile şi cheltuielile lor au fost zadarnice, nu se mai stăpîni şi izbucni deodată dîrz:

— Apoi, domnule, de ce să ne ia alţii pămîntul...

Nu avu răgaz să isprăvească. Directorul general sări în picioare, cu faţa şi chelia parcă i-ar fi turnat o călimară cu cerneală roşie în creştetul capului, răcnind:

— Taci din gură, obraznicule! Să taci că imediat te trimit la poliţie să-ţi înmoaie oasele, nemernicule!... Eu îmi sfarm pieptul şi-mi pierd vremea să-i învăţ şi să-i luminez, iar el necuviincios!... (Se reculese şi continuă mai calm.) Aţi apucat pe căi rele, nenorociţilor! Nu vă mai mulţumiţi cu ce v-a dat Dumnezeu şi vă lăcomiţi la averea altora! Veniţi-vă-n fire! Duceţi-vă acasă şi vedeţi de munca voastră cinstită care-i

bogăţia ţării noastre iubite! Şi dacă aveţi poftă să cumpăraţi cu adevărat proprietatea cucoanei, rugaţi-o pe dumneaei şi pe ceilalţi boieri! Vorba dulce mult aduce, aţi înţeles?

Ţăranii se uitau la gura lui cu dinţi de aur. Ieşiră urmăriţi de glasul hîrîitor al directorului. Rătăciră pe coridoare pînă se pomeniră iar la uşa cabinetului ministerial. Luca spusese, cînd au scăpat din biroul chelului, să nu se mulţumească şi să mai încerce a pătrunde pînă la ministru. Nici n-apucară bine să-şi găsească loc şi iată că un aprod, spăimîntat de respect, se năpusti la dînşii:

— La o parte! Daţi-vă la o parte că pleacă dom ministru!

Uşa cabinetului ministerial se deschise. Un boier îmblănit şi înşoşonat, cu o căciulă de lutru peste urechi, cu faţa galbenă, greoi şi plictisit, apăru însoţit de domnul tînăr de adineaori. Văzînd pe ţărani, ministrul, ca să arate lumii de pe coridor că nu e mîndru şi se interesează de soarta plugarilor care este în seama departamentului său, se opri o clipă şi întrebă obosit:

— Ce-i cu voi, băieţi? Ce vînt vă aduce pe aici?

Domnul tînăr îi şopti două cuvinte. Ministrul continuă, trecînd înainte mulţumit:

— A, da... Da! Va să zică aţi fost?... Bine. Atunci dumnealui v-a spus ce trebuia. Să-l ascultaţi că vă cunoaşte toate păsurile şi ştie să vi le lecuiască...

Coborî încetinel pe treptele de marmoră. Ţăranii rămaseră cu căciulile în mînă. Lumea se risipi parc-ar fi apus soarele.

— Apoi hai să plecăm că pe aici am isprăvit! făcu Petre.

— Hai, hai! bîigui Luca Talabă, înfundîndu-şi căciula pe cap.

Merseră de-a dreptul la gară. Sperau să nimerească un tren ori, de nu, să petreacă noaptea pe acolo că-şi sleiseră banii şi nu mai aveau decît pentru bilete. Avură noroc. Cînd porni trenul, îşi făcură cruce toţi deodată.

în vagon era cald. Călători multişori şi mai ales ţărani, care de prin Ialomiţa, care de prin Muscel, care din Teleorman ori mai de departe. La căldură limbile se dezmorţiră. Cei şapte de la Amara însă, strînşi într-un colţ, mocneau şi numai arar îşi aruncau cîte o vorbă. Doar Lupu Chiriţoiu se plîngea că au cheltuit atîţia bani degeaba. Luca recunoscu şi înghiţi în sec. încetul cu încetul, dezmeticindu-se parcă, începură să-şi despice păţaniile şi să le cîntărească, fiecare socotind că are cîte o lămurire de adăogat sau cel puţin o oftare că dacă n-ar fi fost cum a fost, poate că toate ar fi ieşit altfel, în tînguirile lor se amestecară apoi şi alţi oameni, unii numai din curiozitate, alţii pentru că au mai auzit asemenea lucruri ori au pătimit şi ei.

— Eu le-am spus dumnealor de la începutul începutului că boierii nu poftesc a vinde moşiile la oameni şi n-au vrut deloc să mă asculte pînă ce m-am luat şi eu după capul lor! zise într-un rînd bătrînul Lupu vrînd să arate tuturor din vagon că nu degeaba are pletele cărunte.

— D-apoi eu v-am auzit cum vă plîngeţi, oameni buni, şi tare m-am mirat că n-aţi ştiut treaba asta, că doar toată lumea o ştie! făcu atunci un bărbat frumos şi chipeş, îmbrăcat curat şi cu nişte ochi albaştri plini de blîndeţe cuceritoare. Şi pe la noi s-au tot străduit oamenii să cumpere pămînturi de la boieri şi n-a fost chip niciodată, că totdeauna au sărit alţi boieri ca nu cumva moşiile să ajungă pe mîna oamenilor, să nu mai aibă dînşii cu cine să le muncească. Uite acuma

poate să fie un an, aşa am umblat şi noi şi-am alergat şi ne-am zbătut şi tot ca d-voastră am ieşit.

— Da matale de prin ce parte eşti ? întrebă Luca Talabă.

— De pe lîngă Focşani, dacă cumva aţi auzit d-voastră — răspunse omul. Departe. Tocmai în partea cealaltă...

— Am auzit! se lăudă Marin Stan. Eu am şi fost prin părţile celea cînd eram în armată, cu manevrele... Da oare şi pe acolo tot aşa greu o duc oamenii?

— Greu! oftă străinul clătinînd din cap. Parcă şi mai greu ca pe aici, de-ţi vine să-ţi iei lumea-n cap. Crezi că eu de bine bat drumurile cu traista de icoane în spinare ? Aoleu! N-a umblat cu treburi d-astea neam de neamul nostru. Dar dacă muncim toţi, cu nevastă şi copii, din primăvară pînă-n iarnă şi nu ne iese nici să ne ţinem zilele, iacă, fac şi asta pînă ne-o ajuta Dumnezeu să căpătăm şi noi pămînt! Că pe la noi oamenii trag nădejdea că în curînd Vodă are să înceapă să împartă moşiile, cum se şi aude mereu de mulţi ani...

— De auzit se aude mereu, ce-i drept — observă dintr-un colţ unul mărunţel, cu faţa roşie asudată.

— Aşa vorbesc oamenii şi pe la noi — zise Lupu Chiriţoiu uitîndu-se la cel din colţ — dar eu nu cred să-l lase boierii pe Vodă, că nici boierii nu-s proşti, ş-apoi în mîna lor e toată puterea!

— Că tocmai asta am vrut să vă spui şi eu! adaogă omul cu icoanele. Nici Vodă nu poate face de capul lui dacă nu-l ajută nimeni şi dacă boierii se împotrivesc. Se aude pe la noi că la muscali a început împăratul lor să împartă pămînturile boiereşti. Dar muscalii s-au sculat mai an, cu mic cu mare, şi-au pus mîna pe topoare şi-au făcut o vîlvătaie de a mers vestea în toată lumea. Au pierit ei mulţi, nici vorbă, că nici boierii lor nu s-au

dat bătuţi şi-au scos călărimea şi tunurile să-i potolească. Iar ţarului lor, cînd a văzut atîta sînge şi omor; i s-a făcut milă de toţi şi le-a dat poruncă mare: staţi, măi boieri şi măi oameni, să fac eu dreptate şi să pun pace-ntre voi! Şi toţi l-au ascultat şi s-au mulcomit şi s-au întors pe la casele lor. Şi atunci ţarul a început să taie din moşiile boierilor şi să le dea oamenilor ca să aibă şi ei...

Se făcuse o tăcere grea în vagonul în care luminile galbene, aprinse singure, se legănau mereu şi aruncau umbre ciudate cînd încoace, cînd încolo. Pe urmă cîţiva ţărani oftară. Petre Petre, care nu deschisese gura toată vremea, mormăi cu o flacără în ochi:

— Apoi pînă n-om pune mîna pe topoare nici noi n-om...

Se opri brusc parcă vorbele i-ar fi scăpat din suflet fără voia lui. Oamenii îl auziseră, dar nimeni nu întoarse capul spre el. Numai Lupu Chiriţoiu bîlbîi cu glas moale:

— Ia taci, măi Petrică, ia mai taci!

Se făcu iar tăcere. Roţile de oţel bocăneau surd ca ecoul unui dangăt de clopot depărtat. în întunerecul ferestrelor se răsuceau mereu fîşii de fum cu mii de scîntei sclipitoare. în aerul asudat din vagon, printre luminile tavanului şi umbrele mişcătoare, rămăsese ca un ecou speriat glasul bătrînului:

— Ia taci, măi Petrică, ia mai taci!

Capitolul vi

VESTITORII

Platamonu rămase înmărmurit cînd văzu pe Chirilă Păun, logofătul şi omul lui de credinţă, atît de amărît.

— Da ce-i, Chirilă, ce pacoste a dat peste tine?

Chirilă Păun îl săgeta cu o privire urîtă răspunzînd:

— Apoi lasă, cucoane, că d-ta ştii mai bine că e feciorul d-tale şi...

— Ce ţi-a făcut feciorul meu, Chirilă, vai de mine ? făcu arendaşul cu o bănuială.

— Ce-a făcut să-i plătească Dumnezeu dacă nu se poate să-i plătească oamenii! zise ţăranul abătut. Rău m-a batjocorit şi mare ruşine mi-a făcut şi n-aş fi crezut una ca asta pentru nimica-n lume, că doar v-am slujit cu credinţă!

Arendaşul se zăpăci. I-a fost mereu frică, de cînd a venit Chirilă cu fiică-sa la curte, să nu se lege Aristide şi de ea. I-a şi spus şi, iată> totuşi s-a întîmplat. Nici nu ştia cum să-l împace. îi veni în gînd să încerce a lua

lucrurile mai puțin dramatic și, bătîndu-1 pe umăr, zise prietenos:

— Lasă, măi Chirilă și fii om cu socoteală, că astea-s ale tinereții, s-au mai întîmplat și n-a pierit lumea. Vom chibzui noi și-om vedea ce...

— Ba, nu, cucoane! se feri logofătul, mai jicnit. Că d-voastră nu vă pasă și puteți vorbi fără durere, dar noi cu fata ce ne facem ? S-o mărităm cu burta la gură ori cu plodul în brațe, de rîsul oamenilor ?

— Chirilă, Chirilă, ia seama! întrerupse Platamonu nehotărît, mai mult ca să spuie ceva.

— Acu nu-i nimica, cucoane! urmă țăranul. Dumnezeu e sus și vede și judecă... Numai să știi și să-ți cauți alt om, că eu de azi înainte nu vă mai slujesc. Mi-au spus oamenii că aici e iadul, dar n-am ascultat. Dumnezeu să vă răsplătească și de răfuit ne-om răfui altă dată!

Pe Platamonu îl spăimîntă amărăciunea și îndrăzneala cu care l-a înfruntat Chirilă cel atît de supus pînă azi.

Alergă la fiul său care, după ce stătuse o lună în București fără să se fi prezentat la vreun examen, se găsea iarăși acasă.

— Ce-mi făcuși, dragul tatii! strigă parcă mai impresionat în fața băiatului vinovat decît fusese în fața țăranului. Nu te astîmpărași nici cu fata lui Chirilă și acuma...

— Ia fugi, tăticule, cu tragedia! zise Aristide cu superioritate. Gherghina e fată nostimă. Doar nu era să umblu după slutele satului!

— Bine, dar... — vru să obiecteze Platamonu cu aceeași teamă în glas, totuși mai liniștit în suflet de siguranța tînărului.

— Știu, știu! îl opri băiatul. Mi-a spus Gherghina mai de mult și mi-a plîns. Am învățat-o destul ce să facă, i-am oferit și bani, că nu era o sumă mare, și n-a vrut... Cine-i de vină că acuma va afla toată lumea și va rămîne de rușine ? Dacă mă asculta, nici mama ei n-ar fi știut nimica și toate erau bine... Firește, cu toate astea, nu zic, va trebui să vezi d-ta mai tîrziu, să cheltuiești eventual ceva ca să-i împaci, și pe Chirilă și pe fată. Găsești d-ta forma, că ești deștept și știi să-i iei pe țărani!

— Desigur! făcu arendașul venindu-și în fire. Nu trebuie să exagerăm lucrurile. Dacă n-ajungea aci, ar fi fost mai bine... în sfîrșit!

Chirilă Păun fierbea de durere. Cînd i-a povestit nevastă-sa pățania fetei, le-a bătut pe amîndouă.. Pe urmă i-a părut rău. Se găsea mai vinovat pe el însuși că, din lăcomie prea mare de cîștig, a intrat în slujba grecului, deși le cunoștea năravurile.

Simțea totuși nevoia să se răcorească într-un fel, mai ales după ce s-a întors în Amara. Mîine-poimîine, va afla tot satul. Cum să iasă între oameni cu rușinea asta în obraz? Se duse la preotul Nicodim, îi povesti, se plînse și-i ceru povață. Preotul era și el necăjit. După ce îi slăbise vederea, acuma începea să-1 cam lase și urechile. Cînd înțelese despre ce e vorba, se miră, se închină și strigă pe fiică-sa:

— I-auzi, Niculino, ce-a pățit bietul Chirilă cu feciorul grecului!

Niculina se revoltă, blestemă pe greci, chemă pe soțul ei:

— N-ai auzit, Filipe, ce poznă i-a făcut lui Chirilă băiatul grecului, studentul?...

Filip ascultă liniștit, clătină din cap în semn de indignare și întrebă, greoi, tacticos:

— Ei, ș-acuma ce-ai de gînd să faci, Chirilă ?

— Apoi tocmai d-asta venii la sfinția sa, să mă învețe, că eu nici nu mai știu pe ce lume sînt! zise țăranul cu ochii în pămînt.

— De! făcu Filip și, după o tăcere lungă, repetă tot așa de grav: De!

Chirilă Păun plecă fără învățătură, dar totuși ușurat ca și cînd, împărțindu-și cu alții durerea și auzind cuvinte de ocară împotriva grecului, i s-ar mai fi îndulcit sufletul. Pe seară merse la învățătorul Dragoș. Acolo se cunoștea pățania Gherghinei, cum dealtfel se cunoștea acuma în tot cuprinsul satului, ajungînd pînă și la urechea bătrînului Miron Iuga care, foarte urît impresionat, a spus de față cu Izbășescu și logofătul Bumbu:

— Iacă, de porcării d-astea se țin dumnealor și pe urmă ne mirăm că țăranii murmură și se frămîntă!

în familia Dragoș fuse, tocmai în vederea venirii probabile a lui Chirilă, o discuție aprinsă. Știrea a auzit-o Nicolae, fratele învățătorului, de la Petre a Smarandei cu care s-a întîlnit întîmplător pe uliță. Flăcăul s-a făcut Dunăre de mînie. De mult tot spunea că ori ia pe Gherghina, ori nici nu se mai însoară niciodată, fiindcă altă fată ca ea n-are să găsească.

— Vezi ce cuminte ai fost că nu te-ai pripit? îi zise acuma cumnată-sa Florica.

— Ba dacă te-ai fi grăbit și ai fi luat-o de cînd ai îndrăgit-o, biata fată n-ar mai fi ajuns de batjocura cațaonului! făcu învățătorul compătimitor.

Nicolae bufni, sudui și în cele din urmă rugă pe frate-său să ajute cumva pe Chirilă că nu se poate să rămîie așa asemenea fărădelege. Florica sări indignată:

— Ionel, să mă asculți pe mine și să nu te bagi, că de cîte ori m-ai ascultat bine ne-a mers și cînd nu m-ai ascultat numai necazuri am avut. Oamenii să-și

caute de nevoile lor fiecare, că doar nu l-ai sfătuit tu pe Chirilă să slujească pe Platamonu, ci s-a dus dînsul de bună voie. Singur s-a încurcat, singur să se descurce...

Chirilă Păun pică tocmai cînd Florica aprindea lampa, abia puțin după ce se ostoise discuția și se luară cu vorba despre alte treburi. După ce îl ascultară toți cu mare atenție, Florica mereu înfricoșată pentru bărbatul ei, zise aproape sec:

— Proastă treabă, nea Chirilă! Să fi fost mai cu luare-aminte că știai ce poamă e feciorul arendașului!

— Mai proastă nici nu se poate, văd! recunoscu țăranul uitîndu-se trist în ochii ei. Dacă ar ști omul dinainte ce-1 paște, s-ar feri, dar așa...

— Te lăcomiși să slujești pe grecotei ș-acu plătește Gherghina! mormăi Nicolae cu imputare.

— Acu lasă-mă și nu mă mai năpăstui și tu, măi băiete, că destul m-a bătut Dumnezeu! făcu Chirilă amărît. Că eu dacă am știut că Gherghina e în dragoste cu tine, n-am mai păzit-o prea tare că mă bizuiam și pe tine, de!

— Apoi eu tot nu mă las pînă nu l-oi cotonogi pe grecotei, n-ai grije matale! scrîșni flăcăul ieșind brusc din casă parcă n-ar mai fi putut asculta.

Chirilă Păun stătu pînă ce se așezară la cină. Și plecă mai împăcat. Orice cuvînt de mîngîiere era acuma pentru dînsul un balsam pe o rană proaspătă.

De aci încolo cu cine se întîlnea îi spunea pățania Gherghinei. Primarul îl îndemnă să fie răbdător că poate s-or îndrepta cumva lucrurile. Luca Talabă, după ce îl compătimi puțin, începu a-1 descoase despre arendaș: oare ce preț a oferit el pentru Babaroaga și cît cere cucoana?

Numai Trifon Guju, cînd l-a oprit într-o zi Chirilă și i-a povestit, i-a răspuns ursuz:

— De, nea Chirilă, matale baremi ai hambarul doldora, dar eu că dinainte de Bobotează mă lupt cu o casă de copii și fără o oca de porumb?

— Așa-i, Trifoane, adevărat! zise Chirilă. Fiecare cu dureri...

— Cînd ți-e burta plină parcă și durerea-i mai blajină! mormăi Guju.

Pînă și lui Pantelimon Văduva, scăpat pentru două zile în concediu de la regiment, găsi prilejul să-i istorisească întîmplarea. Pantelimon era soldat și uniforma îi ședea bine și se purta ca o fată să nu fie cumva pedepsit și să nu-i mai dea voie de la companie. îl muncea mereu frica să nu-l uite Domnica și să se mărite pînă isprăvește el armata.

Petre a Smarandei tot tărăgănase și el însurătoarea. Se ținea după Marioara Irinii, care slujea la curtea Iuga, o iubea de mult și totuși nu îndrăznea să se hotărască din pricina sărăciei. Acuma, după întîmplarea Gherghinei, se sfătui iarăși mai îndelung cu maică-sa care se arătă foarte bucuroasă de gîndurile feciorului. Ea l-a îndemnat destul și, de-ar fi ascultat-o, azi ar fi așezat gata. Smaranda începu a doua zi tocmeala cu mama Marioarei și apoi cu mătușă-sa Profira.

Fiindcă se afla în toiul tocmelii cînd l-a întîlnit Chirilă Păun și i-a spus și lui ce-a pătimit de la arendaș, Petre i-a răspuns scrîșnind:

— De, nea Chirilă, eu nu l-aș fi iertat măcar de m-ar fi și omorît pe urmă!

— Bine zici, Petrică, bine! încuviință Chirilă umil.

Titu Herdelea se pomeni într-o bună zi cu preotul Belciug din Pripas. Era îmbrăcat bine, cu palton nou, antereu nou, barba tunsă frumos, în sfîrșit, curat și gătit ca un pețitor, cum nu-l văzuse niciodată pe acasă.

— Mi-am luat *congrua* pe șase luni și am venit că tot mi-era frică să nu mă strîngă Dumnezeu și să nu mai apuc să văd și eu țara noastră! zise Belciug cu surîsul lui sfios și cu o mare bucurie în toată înfățișarea. Azi-dimineață am sosit și de la hotel am venit drept aici, ca să nu mă rătăcesc pînă m-oi obișnui!

Tatăl lui Titu, ca să-și înalțe odrasla, dăduse preotului ideea să-l caute la *Drapelul* unde-l va găsi neaparat și mai repede ca acasă. Tînărul Herdelea prezentă pe Belciug secretarului de redacție și apoi ieșiră împreună să dea o raită prin centru și mai ales să poată vorbi în tihnă. Preotul trebui să-i povestească toate întîmplările mari și mici de prin Amaradia și în special despre nunta Ghighiței despre care i-a scris mamă-sa ceva dar nu atît de amănunțit cum ar fi dorit el.

Apoi Titu deveni călăuza lui Belciug în București, îl duse întîi la statuia lui Mihai Viteazul unde preotul se închină cu mare evlavie, luînd chiar, după îndemnul tînărului, o frunză veștedă dintr-o coroană agățată de grilaj cine știe de cînd, s-o păstreze ca amintire prețioasă și s-o arate și celor de pe acasă. Vizitară cîteva biserici, muzeele, intrară în magazinele mari. La Cameră și la Senat n-a avut norocul să asiste decît la ședințe obișnuite și plicticoase, fără vreun discurs important, dar lui i-a plăcut și așa, cum îi plăcea tot ce vedea și auzea parcă nici nu s-ar fi putut să nu-i

placă ceva cînd a făcut atîta drum şi cheltuială. Baremi la Teatrul Naţional, după ce a fost de două ori cu Titu, se ducea mai în fiecare seară, atît de drag îi era.

Peste vreo săptămînă nu mai avu nevoie de tovărăşia tînărului Herdelea şi nici nu voia să-i răpească tot timpul. Şi-a descoperit cîteva cunoştinţe vechi, între care un funcţionar de la poştă şi un farmacist, foşti colegi de şcoală de la Amaradia. Fireşte, a cunoscut şi pe soţii Gavrilaş şi chiar a mîncat la ei de vreo trei ori, încîntat de calităţile culinare ale rotunjoarei d-ne Gavrilaş şi fericind pe Titu că a nimerit-o aşa de bine cu masa.

Titu însuşi, oricît îi era de simpatic să umble cu preotul din satul lui, se simţi uşurat cînd îl mai putu lăsa singur. Afară că îl costase şi oarecare parale, fiind obligat să ia masa cu dînsul în oraş uneori şi să-şi plătească partea, căci lui Belciug nici nu-i trecea prin minte să-l cinstească, ba ar fi primit bucuros să fie el cinstit—îşi cam neglijase şi gazeta, încît Roşu i-a făcut observaţie că a început şi el să fie ca ceilalţi.

Numai cîteva zile după sosirea preotului i se ivi o încurcătură atît de urîtă, că-i era frică să nu iasă dintr-însa vreo boroboaţă gravă, s-o afle şi Belciug şi să umple Amaradia. Tanţa venea la el tot mai des şi, fireşte, cînd nu era acasă d-na Alexandrescu. Degeaba îi spunea dînsul să fie mai prudentă; ea răspundea că nu-i mai pasă de nimeni şi de nimic, de vreme ce îl iubeşte. Titu se socotea vinovat faţă de ea şi nu îndrăznea să fie energic şi să-i explice că au să observe chiriaşii din curte ori d-na Lenuţa şi se vor face amîndoi de ruşine. Teama lui s-a dovedit curînd prea îndreptăţită, începuse a bănui ceva şi Marioara Rădulescu, eleva lui, şi chiar umbla să-l surprindă. Din fericire, într-o zi, ducîndu-se la masă, ca de obicei, nu mai

întîlni pe Marioara. D-na Gavrilaş l-a lămurit indignată că a dat-o afară pentru că a prins-o pe stradă stînd de vorbă şi sărutîndu-se cu un domn mai în vîrstă, „aproape ca Gavrilaş". Se plîngea că fata asta, pe care a răsfăţat-o şi a corcolit-o ca pe copilul ei, a fost o stricată. A observat ea că-i joacă ochii după băieţi, dar a gîndit că aşa-i firea lucrurilor, că doar n-are să se facă nici ea călugăriţă. Dar să se înhăiteze cu oameni bătrîni pe stradă, înseamnă că are dezmăţul în sînge.

—Nu ştiu cum s-o fi purtat cu d-ta, domnule Titu — sfîrşi d-na Gavrilaş melancolic. Dar să nu te superi că am alungat-o. De stricate de-astea e plină lumea!

Peste cîteva zile Titu, despărţindu-se spre seară de Belciug, alerga să ajungă mai repede acasă să primească pe Tanţa care-l anunţase de ieri că vine fiindcă Jean cu d-na Alexandrescu iar merg la ei la pocher prelungit. Petrecură vreo două ore pasionate, apoi Titu aprinse o luminare ca Tanţa să se poată îmbrăca, să nu întîrzie prea mult. Tanţei îi era lene să se urnească din căldura patului. Se întindea, gîngurea, se giugiulea ca o pisică blondă răsfăţată. Tînărul Herdelea, văzînd-o aşa, n-ar fi lăsat-o să plece, dar îşi stăpînea ardoarea numai de grija ei, să nu aibă neplăceri pe acasă. Tanţa, nepăsătoare de ce va fi la urmă, parcă tot căuta să-l aţîţe şi-i zicea şi rîdea:

— Vreau să ştiu cît mă iubeşti, Titişor!

— De ce mă stîrneşti şi nu mă laşi să fiu cuminte ? murmură Titu. Ştii doar că eu numai pentru tine şi în interesul tău mă silesc să fiu cuminte, altfel nu te-aş lăsa să pleci pînă mîine dimineaţă!

— Ei, atunci nici nu mai plec pînă mîine! făcu Tanţa lăsîndu-se pe spate şi trăgînd plapoma să se învelească. Stinge luminarea şi...

Titu se repezi s-o îmbrăţişeze. Tanţa se împotrivea:

— Nu, nu!... Lasă-mă!... Am glumit!... Titule...

— Acuma s-a isprăvit! se înflăcăra tînărul. Nu mai pleci pînă...

în clipa aceea un ciocănit discret în uşă îi amuţi pe amîndoi şi-i încremeni pe jumătate îmbrăţişaţi. După o tăcere de cîteva secunde, în vreme ce Tanţa se ascundea sub plapomă pînă-n bărbie cu ochii plini de spaimă, Titu Herdelea se apropie de uşă în vîrful picioarelor, făcîndu-i semn cu degetul să nu se miştej şi întrebă răguşit:

— Cine-i ?

— Eu, eu... Nu te deranja deloc!... Numai o secundă... îmi dai voie? răspunse din antreu o voce.

De emoţie Titu nici nu o recunoscu. Tanţa însă, scuturînd desperată din cap, şopti către tînărul care o privea uluit:

— Jenică...

Mai zăpăcit, cînd înţelese cine era, Herdelea întrebă iar:

— D-ta eşti, domnule Jean?... Ce este, ce s-a întîmplat ?

— Nimic, nimic... Dar deschide un moment, dacă nu te superi! continuă Jenică de afară stăruitor.

Titu Herdelea se uita îngrozit şi întrebător la Tanţa care, cu o hotărîre subită, se vîrî complet sub plapomă, mai şoptind înainte de a dispărea:

— Ascunde-mi hainele!

îi strînse în grabă hainele aruncate pe scaune, cămăşuţa căzută jos lîngă pat, şi le dosi lîngă dulap; mormăind între timp ca să justifice întîrzierea:

— Da, da... Imediat deschid, numai să... puţin... Eram în pat şi...

Apoi întoarse cheia şi Jenică intră surîzător:

— Scuză-mă că dădui aşa buzna peste d-ta, dar... Erai singur?

— Desigur. Cu cine să fiu ? făcu tînărul Herdelea nehotărît.

— Nu de alta, mi s-a părut că aud glasuri şi d-aia am bătut, că venisem să-mi iau ceva din odaia Lenuţei şi...

Jean vorbea şi se uita prin odaie intrigat şi neconvins. Venise fără ştirea d-nei Alexandrescu pe care o lăsase la părinţii lui, antrenată la o partidă interesantă de cărţi. Pretextase că-1 doare niţel capul şi iese numai pînă-n stradă să ia puţin aer ca să nu se mai îndoape cu piramidoane... Fusese prezentat de vreo lună fiicei subdirectorului său de la minister, o fată drăguţă şi cu zestre, singură la părinţi. Domnişoara părea să-1 simpatizeze, iar el, la a treia întrevedere, i-a făcut aluzii că ar avea intenţii serioase. Era o partidă strălucită dublată de o protecţie eficace în cariera lui funcţionărească, subdirectorul fiind un stîlp important al ministerului. Asigurîndu-şi adeziunea fetei, se consultă în mare taină, ca să nu prindă de veste Tanţa şi să scape vreun cuvînt către Lenuţa, cu părinţii lui care fură încîntaţi. De frică să nu aibă vreun scandal cu doamna Alexandrescu, se hotărîse să-şi care acasă pe furiş toate lucrurile ce le avea la ea, încetul cu încetul, iar într-o anume zi, în locul lui, să se prezinte la Lenuţa bătrînul Ionescu şi să-i explice cum stau lucrurile, convingînd-o să-1 lase în pace... Şi acuma se repezise să-şi mai ia cîte ceva. A intrat în odaia cealaltă, dar n-a găsit chibriturile şi pe ale lui le lăsase Lenuţei să puie cutia pe gologanii de joc că îi poartă noroc. Plictisit, era să plece cu mîna goală. Bîjbîind prin antreu spre ieşire, a auzit glasuri în camera

chiriaşului. O clipă a ezitat: cum să deranjeze pe om cînd poate să fie cu o damă? Pe urmă s-a gîndit că de ce să fi făcut un drum degeaba numai fiindcă-i lipseşte un chibrit. Şi totuşi Titu era singur! Vorbind mereu îşi rotea ochii prin odaie pînă ce descoperi pe masă, chiar lîngă luminarea aprinsă, o pălărioară de fetru ce părea o pată de umbră. Se întrerupse şi, trăgînd cu ochiul spre pălărie, făcu şiret:

— Craiule, craiule!

Prins cu uşa, Titu Herdelea se înfurie:

— Ei, nu, te rog... Nu ţi se pare că exagerezi?... Am sărit, ţi-am deschis, destul. Spune-mi ce doreşti şi...

Jean nu-şi mai putea stăpîni curiozitatea: unde să fi dispărut dama? Răspunse cercetînd cu privirile toate colţurile:

— Un chibrit!

Titu se aşezase pe marginea patului. Zise ursuz, arătîndu-i pe noptieră cutia:

— Poftim! Şi...

— Mersi, monşer, şi nu fii supărat că... Iacă mă duc!

Se apropie de noptieră. întinzînd mîna după chibrituri, i se păru că plapomă e mai bombată într-un loc. Luă cutia zicînd foarte vesel:

— Va să zică acolo?... Ei bată-vă dragostea! Ştii că nici nu mi-ar fi trecut prin minte să... Dar nu, nu vă deranjez, iacă! Nu te mai uita aşa urît la mine că sînt băiat discret şi vă las să continuaţi...

îndreptîndu-se spre uşă adaogă cu voce galantă:

— Scuză-mă, duduie, pentru deranj!

Rîse şi deschise. Din prag mai întrebă pe Titu clipind:

— Numai atîta spune-mi, craiule, e nostimă?

încordarea nervoasă făcea pe tînărul Herdelea să şovăiască între mînie şi răbdare. în aceeaşi secundă îşi zicea că ar trebui să ia de guler pe Jean şi să-l zvîrle afară, şi că rău a făcut de i-a deschis şi l-a lăsat înlăuntru. Vrînd să scape de el mai repede, întoarse capul cu dispreţ şi nu-i mai răspunse. Jean reveni spre dînsul:

— De ce te superi aşa, monşer, ce Dumnezeu, că doar nu ţi-am mîncat-o pe...

Ajuns lîngă pat, curiozitatea îl birui. Cu un gest fulgerător ridică colţul plapomei, dezvelind pe jumătate pe Tanţa şi sfîrşind fraza gingaş:

— ...pe duduita asta frumoasă!

Cînd recunoscu pe Tanţa, surîsul curios de pe faţă i se transformă într-o strîmbătură. După o clipă însă, venindu-şi în fire, continuă dojenitor:

— A, va să zică d-ta erai duduita nostimă, domnişoară? Ei, bravo, ce să-ţi spun, frumos îţi şade! Să-ţi fie ruşine obrazului!

Titu Herdelea sărise în picioare, dar nu ştia ce să facă. Se crezu obligat să intervie, deşi îşi dădea seama că intervenţia lui are un romantism ieftin nepotrivit cu împrejurările:

— Domnule, te rog să...

— E sora mea şi aş avea dreptul s-o iau de urechi! făcu Jean cu o gravitate pe care Titu o socotea tot atît de deplasată.

Atunci Tanţa zise foarte calmă:

— Ascultă, Jenică, ştii bine că eu nu-ţi permit să-mi faci mie morală! Nici acuma şi niciodată! Să fim înţeleşi! Aşa că ar fi mai bine să-ţi vezi de... Lenuţa ta şi să ne laşi pe noi în pace!

Calmul şi energia ei deconcertară pe Jenică. îşi pierdu cumpătul. Bîlbîi ceva, puse chibriturile pe

17 -- Opere 8. — Răscoala — c. 1037

noptieră şi în sfîrşit, cu un ton fals de superioritate şi poruncă:

— Lasă că vom mai vorbi noi împreună ... Acuma însă, aide, imediat să te îmbraci şi să o ştergi acasă! Imediat! Nu mă mişc de aici pînă ce nu pleci!

Tanţa răspunse cu dispreţ:

—• Voi pleca atunci cînd voi crede eu fiindcă, ştii prea bine, ordinele tale nu mă impresionează deloc, absolut deloc!

—Aşa?... Mă şi înfrunţi? izbucni Jean, găsind astfel un pretext de a se retrage cu demnitate. Bine! Rămîi şi continuă orgia! Ai să dai tu socoteală, n-ai grije!

Titu Herdelea, aiurit, închise uşa după el. Tanţa observă cu un surîs silit:

— - A ţinut deschisă uşa idiotul şi s-a răcit odaia!

Totuşi se îmbrăcă repede. Titu ar fi vrut să-i spuie cuvinte de îmbărbătare sau măcar de dragoste şi-i era teamă să nu pară ridicol. Tanţa însă era atît de liniştită parcă nu s-ar fi întîmplat nimic. Pe tînărul Herdelea îl mira liniştea şi siguranţa ei. El era convins că Jean va provoca scandal. Nu bănuia şi nici Tanţa nu-i spusese că siguranţa ei are un temei: maică-sa i-a comunicat planul lui Jenică de a părăsi pe Lenuţa, Jenică va afla că îi cunoaşte secretul şi prin urmare nu va cuteza să vorbească despre ea de frică să nu vorbească şi ea despre el.

— Mă iubeşti, Titişor? întrebă Tanţa, lipindu-se de el, la despărţire.

— Mult, dragostea mea cea mai frumoasă! zise Titu cu glas tremurat.

Două zile tînărul Herdelea stătu pe spini, aşteptînd din moment în moment o prăbuşire. Pe Jean nu-l întîlni, de la Tanţa nu mai avu nici o veste, iar d-na

Alexandrescu îşi continua ciripirile amoroase ca totdeauna.

Tocmai se gîndea că se vor fi aranjat lucrurile cînd, a treia zi după-amiazi, d-na Alexandrescu îl strigă. O găsi singură şi mîhnită:

— Vezi, domnu Titu ce-mi făcuşi?... Mi-a spus Jenică numai mie, că nu vrea să întristeze pe părinţii lui, săracii. Se poate, domnu Titu? Să abuzezi de un îngeraş nevinovat?... Nu m-am aşteptat, îţi jur, la una ca asta! Eu credeam că ardelenii sînt oameni aşezaţi, cuminţi şi cînd colo... Te-am introdus în casa oamenilor cu gînduri frumoase, nu să ne batem joc de biata fată neştiutoare. Acum ce vrei să faci? Că de s-ar întîmpla să afle bătrînul, cît e dînsul de sensibil la onoarea familiei lui, ar fi în stare să tragă şi cu revolverul!

Tînărul Herdelea înţelegea ce răspuns aşteaptă gazda lui, dar nu-l putea da. Declară că el iubeşte pe Tanţa, că iubirea lor nu e ceva trecător, şi pe urmă se pierdu în bolboroseli despre nesiguranţa situaţiei lui, despre speranţele viitorului cînd se va putea pecetlui dragostea... Observă totuşi că d-na Alexandrescu nu insistă cum se temuse dînsul. Pe ea o interesa Jenică în primul rînd. Şi Jenică îi interzisese să mai primească pe Tanţa cît va avea chiriaş pe Titu. De dragul lui Jenică d-na Alexandrescu rugă pe Titu să-şi caute altă locuinţă, mai ales că tot era sfîrşitul lunii. Dealtfel şi fără întîmplarea aceasta nu l-ar mai fi ţinut căci e posibil să aibă nevoie Mimi de cameră. Nu voia să-i spuie, nici chiar lui Jenică nu-i spuse, că pe Mimi a surprins-o zilele trecute soţul ei ieşind din apartamentul unui admirator mai vechi al ei şi acum se află tocmai în discuţiile despărţirii, Vasile fiind hotărît să

n-o ierte şi s-o izgonească din casă dacă nu pleacă ea de bună voie.

în două zile Titu îşi găsi o odaie mai bună, cu acelaşi preţ, în strada Imprimeriei, aproape de redacţie şi mai în centru. Soţii Gavrilaş, care aveau neînţelegeri cu nişte chiriaşi, şi erau hotărîţi de vreo lună să se mute, tărăgănind numai din cauza tînărului Herdelea, descoperiră în aceeaşi stradă o locuinţă potrivită. Cînd îl duse să-i vază noul domiciliu, preotul Belciug îi zise:

— Bine c-ai scăpat de-acolo, unde ai fost, dragă poete! Că mie nu mi-a plăcut deloc doamna ceea bătrînă şi pictată ca o teatralistă, care tot cînta şi trăgea cu ochiul şi se răsucea de parcă zbiera după amor... De muieri d-astea să te fereşti că trebuie să fie tare periculoase...

3

— Ce ne facem, coane Miroane, cu oamenii că nu mai vor să primească învoielile vechi, ba mă şi ameninţă! se tîngui Cosma Buruiană frîngîndu-şi mîinile. N-aş mai fi vrut să vă supăr cu necazuri d-astea, dar e primejdie, coane Miroane, cu oamenii. Ori au înnebunit, ori cine ştie ce i-a cuprins că nu i-am mai pomenit aşa de îndîrjiţi niciodată!

Miron Iuga îl iertase, în sfîrşit, pentru boroboaţa cu porumbul de astă toamnă. îi era milă de el, dar nu se putu opri să nu-i zică:

— Ia seama să nu ţi se năzare ca atunci cu furtul!

Cosma se închină umilit:

— Lăsaţi-mă, coane Miroane, c-am pătimit destul din pricina aia! De la Crăciun nu e noapte să nu fi fost dijmăluit şi n-am mai cutezat nici să vă spun şi-am răbdat. Dar ce-i acuma e grav de tot!

Arendaşul îi spuse apoi că ţăranii între dînşii vorbesc că şi de vor face învoieli cu boierii, la muncă nu vor ieşi pînă ce nu li se va împărţi moşia Babaroaga care nu-i face trebuinţă cucoanei şi umblă s-o vîndă la alţi boieri, că ei nu vor mai sta fără pămînt, că ei asudă şi sîngerează muncindu-1 şi deci al lor trebuie să fie, că aşa vrea şi regele şi chiar mulţi boieri, numai cei de la cîrmă se împotrivesc şi-i ţin cu sufletul la gură. Lui i le-au povestit toate astea slujitorii mai de încredere, încît trebuie să fie adevărate.

— Rezultatele demagogiei uite-le, dacă într-adevăr e cum spui! zise bătrînul. Dar mă mir că eu n-am auzit încă despre treburile astea?

— Apoi d-voastră nu îndrăznesc ei să vă spuie, coane Miroane! făcu Cosma. Că li-e frică şi ruşine!

Iuga nu se grăbise cu învoielile pentru că tot proiecta să facă unele modificări pe care le socotea favorabile şi pentru dînsul, şi pentru ţărani. Dealtfel cu parte din săteni încheiase din toamnă încît continuitatea muncilor o avea asigurată... Chemă pe logofătul Bumbu care mărturisi că şi lui i-au cam vorbit oamenii despre schimbări, că chiar unii din cei ce s-au tocmit astă-toamnă zic că nu vor ieşi la muncă dacă nu se îndreaptă învoiala. Cînd însă Miron Iuga îl privi întrebător, logofătul înfricoşat adaogă că ţăranii aşa vorbesc în toţi anii în preajma primăverii şi se frămîntă şi pe urmă, neavînd ce face, se învoiesc şi ies la muncă.

— Stai, măi Leonte, omule, că tu prea iei lucrurile uşurel! zise arendaşul îngrijorat. Au vorbit ei, oamenii, şi altă dată, dar ce-i acuma n-a mai fost niciodată. Că doar şi eu cunosc pe ţărani şi cu ei trăiesc şi am

trăit...

•— Vreme mai este destulă — făcu Bumbu mai şovăitor — că pămîntul încă nici nu s-a spălat bine de rugina zăpezii.

Bătrînul Iuga nu voia să se arate impresionat, deşi cele auzite nu-i plăceau deloc. Fireşte că arendaşul, fricos şi plîngăreţ cum i-e firea, mai umflă realitatea, în orice caz prevederea nu strică. Porunci logofătului să înceapă de mîine chiar încheierea învoielilor şi într-o săptămînă să isprăvească cu toţi. Renunţă la modificările meditate. Dacă oamenii sunt învrăjbiţi le-ar putea socoti împovărătoare pentru dînşii.

A treia zi Leonte Bumbu înştiinţa pe boier că nici un om n-a iscălit încă şi că toţi vor să-1 roage pe dumnealui să-i uşureze fiindcă nu mai pot răzbi cu învoielile vechi.

în aceeaşi zi după-amiazi se prezintă învăţătorul Dragoş. Mai fusese de două ori după Crăciun, în chestii de şcoală. Miron l-a primit cu toată bunăvoinţa, ca o urmare a surprizei bune ce i-a făcut cu colinzile şi imputîndu-şi că l-a apreciat prea sever înainte din pricina unor impresii poate superficiale cînd în fond învăţătorul e bărbat copt şi potolit. Deşi acuma era plictisit de ce-i spusese logofătul şi n-avea chef de conversaţii, venirea învăţătorului, după o clipă de chibzuire, i se păru folositoare, zicîndu-şi că prin el va putea influenţa spiritele sătenilor întru restabilirea liniştei şi a ordinei tradiţionale. îl pofti să şeadă, îi oferi o dulceaţă, îl întrebă despre mersul şcolii... Ion Dragoş era puţin palid. O emoţie grea i se cetea pe faţă şi-i tremura în degete.

— Te-am luat cu vorba şi nu te-am întrebat ce vînt te aduce? zise în sfîrşit Miron, prietenos. Spune d-ta întîi, că pe urmă am să-ţi spun şi eu altele!

învăţătorul îngălbeni mai tare. Mîinile, aşezate pe genunchi, îşi jucau nervos degetele.

După primele cuvinte ce rosti, observă că Iuga se întunecă. Asta însă, în loc să-1 intimideze, îl întărită şi-1 îndemna să continue mai calm şi cu mai multă siguranţă.

— în definitiv d-ta ce doreşti ? îl întrerupse apoi deodată bătrînul.

întreruperea nu-1 tulbură deloc. Continuă a-i expune că el, personal, nu doreşte nimic, că şi-a permis să vie şi să-i tălmăcească durerile sătenilor numai fiindcă sufletele sunt prea agitate din cauza foamei şi a mizeriei. Ţăranii văd încă în Miron Iuga pe părintele lor de la care nădăjduiesc o îndulcire a soartei ce-i apasă. învoielile actuale sunt însă atît de grele că nu se mai pot suporta. Pe urma lor majoritatea oamenilor au flămînzit îngrozitor toată iarna. Cu un sacrificiu relativ neînsemnat s-ar putea îmbunătăţi viaţa tuturor...

—- D-ta în numele cui vorbeşti ? întrebă iarăşi Iuga.

— în numele sătenilor, domnule Iuga! zise Dragoş simplu.

•— Te-au însărcinat ei pe d-ta să-mi comunici doleanţele lor?

— Nu, nu m-a însărcinat nimeni, domnule Iuga, dar eu m-am crezut obligat fiindcă mi s-au plîns şi...

— Atunci pune punct! făcu bătrînul sever. N-am nevoie de mijlocirea d-tale pentru a afla ce doresc oamenii mei! Mijlocitorii de teapa d-tale sînt pacostea sătenilor. în loc să fiţi luminătorii poporului, îi otrăviţi sufletul şi încurajaţi toate nemulţumirile ca din exploatarea lor să vă creaţi merite şi popularitate... Degeaba, prima impresie nu mă înşeală pe mine nici-

odată. Bine te-am văzut eu şi te-am judecat de cînd am făcut greşeala de te-am adus în sat, ca să-mi turburi viaţa bieţilor oameni!

— Vă rog să credeţi, domnule Iuga, că eu... — zise învăţătorul cu un involuntar zîmbet de supunere.

Pe Miron îl sîcîia eternul „domnule Iuga" care i se părea sfidător. îi reteză vorba mai energic:

— Destul! Eu nu discut cu samsarii nepoftiţi!

— Conştiinţa mi-a dictat să-mi fac datoria şi mi-am făcut-o! murmură Dragoş puţin abătut. D-voastră veţi decide cum credeţi de cuviinţă... Spuneaţi însă că vreţi să-mi comunicaţi şi d-voastră ceva?

— Nu, nu! protestă Iuga. Cu d-ta eu nu mai am ce vorbi. Alţii ar trebui să vorbească cu d-ta!

întoarse spatele. învăţătorul se retrase fără zgomot.

Cînd venise încoace avusese bătăi de inimă dureroase şi emoţia îi uscase cerul gurii şi gîtlejul. îşi aranjase în creieri cele ce voia să spuie bătrînului boier Miron. Toate erau limpezi, străvezii şi convingătoare. Imposibil să nu fie înţeles şi aprobat. Se înfăţişa o situaţie excepţională cu primejdii excepţionale şi iminente. El le simţea şi le vedea şi le auzea. A le păstra pentru dînsul şi a le ascunde ar fi fost neleal faţă de omul care, printr-un gest, ar putea să înlăture miasmele ce turbură văzduhul, să restabilească încrederea şi răbdarea pînă la o soluţie mai trainică.

Pleca acuma dezamăgit de sine însuşi, nu de Miron Iuga. îşi blestema neputinţa de a-i fi lămurit ceea ce în sufletul său era atît de limpede. Transformate în fraze, lucrurile care-i sîngerau lui inima apăreau reci, mărunte şi fără nici-o importanţă, încît nu încape mirare că Iuga le-a primit fără înţelegere.

Ajunse în uliţă cu surîsul supus uitat pe faţă. Călca cu băgare de seamă, sprijinindu-se în umbrelă ca într-un băţ, ferind noroiul şi băltoacele, ţinînd marginea. Din ograda babei Ioana îl strigă deodată glasul lui Anton nebunul:

— Domnule Nică!... Stai, nu fugi!

Anton se cuibărise, de cum a dat iarna, la baba Ioana care-1 ocăra şi-1 răbda. învăţătorul îşi continuă calea. Din urmă însă Anton se apropia, desculţ, înflăcărat:

— De ce fugi, domnule Nică? C-ai fost la boierul cel bătrîn? Să nu-ţi fie ruşine şi nici rău să nu-ţi pară, că s-a apropiat ziua judecăţii şi a socotelilor, iar cine a stat cu mîinile-n sîn are să răspundă! Cînd vor sosi călăreţii pe armăsari albi cu vestea cea mare, atunci d-ta ai să te ridici să strigi că...

în clipa aceasta glasul babei Ioana se auzi chemător:

— Păsărelele mamii, păsărele, păsări...

Nebunul încetă brusc şi se întoarse parcă ar fi fost chemarea lui, bolborosind supus:

— Stai că viu, maică Ioană!

Ion Dragoş îi auzi paşii desculţi, leopăind în tină şi depărtîndu-se, şi glasul babei:

— Păsărelele mamii...

Cîteva zile după ce se mutase, într-o dimineaţă intrînd în redacţie, Titu Herdelea găsi pe Roşu mai ursuz ca de obicei.

— Ei, văzuşi dreptatea mea, puiule? zise cu o strîmbătură batjocoritoare. Acuma ce mai spui, ai?

Tînărul Herdelea nu pricepea despre care dreptate vorbeşte secretarul, căci el în toate şi întotdeauna îşi descoperea dreptatea lui. Răspunse cu un surîs vag de aprobare. Roşu insistă:

— Sper că ai citit în ziarele de dimineaţă ? Dar ce e în ziare e floare la ureche. Ministerul de Interne dă drumul numai telegramelor inofensive. Realitatea, ehe, băiete, realitatea e...

încheie cu un gest care voia să exprime maximul de îngrijorare patriotică. Cum însă Herdelea continuă să tacă nedumerit, secretarul continuă misterios:

— Dansul macabru a început! Şi boierii noştri îşi pierd capul! Să-l vedem acuma pe gentilul nostru Deliceanu cum o întoarce că eu i-am atras demult atenţia...

Tocmai după un sfert de ceas de ocoluri ghici şi Titu că Roşu vorbeşte despre nişte tulburări ţărăneşti izbucnite undeva prin Moldova. Mici notiţe şi telegrame apăruseră de cîteva zile în toate jurnalele, fără să li se dea importanţa ce le-o atribuia secretarul *Drapelului.* Se vorbeau mai multe prin oraş, dar cu oarecare satisfacţie şi nu cu temeri. Tînărul Herdelea căută să liniştească pe Roşu cu motivarea ce o auzea pretutindeni, anume că e vorba doar de mici corecţiuni aplicate ovreilor care exploatează prea neomenos pe bieţii ţărani de prin satele moldoveneşti.

— Nu-i nici-o pagubă dacă se vor pierde cîţiva perciuni! zise Titu rîzînd. Numai aşa o să mai scape satele de ei, că prea s-au înmulţit!

Secretarul sări ars:

— Bravo, puiule! Aci am vrut să te aduc! Asta e mentalitatea care duce ţara de rîpă, huliganismul ăsta care vede în ovrei cauza tuturor relelor... Eu aş admite totuşi chiar barbaria contra ovreilor dacă

mi-ai garanta că prin ea se evită răul cel mare care e pe drum! Poţi însă d-ta să garantezi unde se opreşte operaţia asupra perciunilor? Eşti sigur că mîine sau poimîine ţăranii nu vor continua operaţia prin bărbile boierilor şi arendaşilor creştini ?

Titu Herdelea îşi aduse aminte că Roşu e ovreu şi-i păru rău că a făcut o glumă ieftină în faţa lui, atingîndu-i susceptibilitatea firească de rasă. Ca să-şi repare greşeala, se grăbi să aprobe tot ce spunea Roşu, subliniind cu cîte un „desigur" sau „evident". Şi secretarul se străduia să-i demonstreze că toate revoluţiile aşa încep, cu cîte o tulburare neluată în seamă sau considerată fără importanţă. E avertismentul. Dacă se iau măsuri potrivite imediat, dezordinea se poate localiza şi potoli fără consecinţe grave. Altminteri focul se întinde pînă ce cuprinde o provincie, o ţară, un continent.

— Acum însă ce se întîmplă, amice? Lumea nu vede în cele ce se petrec în Moldova decît o agitaţie contra evreilor. Şi, cum spuneai şi tu adineaori, ce pagubă dacă o să mănînce bătaie nişte jidani? Lasă-i să mănînce. E o supapă de siguranţă. Bătînd pe jidani, ţăranii se vor răcori şi vor uita pe ceilalţi boieri şi arendaşi care nu-s jidani dar îi exploatează la fel, dacă nu şi mai rău. Să nu-ţi închipui că astea-s vorbe de clacă, puiule! Urmăreşte toată presa! Pretutindeni, mai în surdină, mai pe faţă, sînt justificate, aprobate, chiar blagoslovite sălbătăciile ţăranilor răzvrătiţi, cu scuza subînţeleasă „jos jidanii". Se spune că e o cauză sfîntă la mijloc şi, desigur, aşa este, căci cauza ţăranilor e sfîntă şi dreaptă. Cu toate astea, în loc să i se caute soluţii cinstite, care să aline cît de cît mizeria ţărănească, toţi toarnă untdelemn pe focul încins. Opoziţia, bine, să zicem, e opoziţie şi vrea să profite chiar de o catas-

trofă ca să puie mîna pe putere... Cel puțin guvernul de-ar fi cuminte! Aș! Face mai rău decît opoziția fiindcă nu face nimic. Și-a pierdut capul sau încă nu-și dă seama de situație. Destul că pîrjolul se întinde și nimeni nu ia o măsură de apărare a ordinei. Ș-atunci iacă de ce-ți spun eu că e grav și că a început rostogolirea spre prăpastie!

Roșu își scotea mereu ochelarii de după urechi, îi ștergea atent, îi punea la loc și continua mai pasionat vrînd cu orice preț să convingă pe tînărul Herdelea, parcă de convingerea lui ar fi atîrnat liniștirea tuturor primejdiilor. Titu era convins în sineși că elocința secretarului s-a dezlănțuit mai cu seamă din pricina nedelicateței lui involuntare și se credea obligat să asculte cu resemnare, deși în buzunar îl ardea o scrisorică găsită adineaori la portar, rămasă necitită, cu slovele Tanței. Spre norocul lui sosi Antimiu, un reporter gras, asudat, într-o blană soioasă, cu căciula de lutru fals pe ceafă și cu o gravitate pe față ca și cînd ar fi fost deținătorul secretelor supreme de stat. Fără să învrednicească pe Herdelea măcar cu o privire, se prăvăli pe un scaun la biroul secretarului oftînd:

— Nene Roșule, se încurcă urît de tot chestia cu tulburările... După-masă e convocat Consiliul de Miniștri pentru a hotărî chemarea rezerviștilor!

Secretarul făcu triumfător către Titu:

— Ce-ți spuneam eu, onorabile?... Ai auzit?... Rezerviștii!

Reporterul se pregătea să scrie informația. Roșu îl opri cu amărăciune:

— Anunță numai Consiliul de Miniștri. Restul nu poate merge la *Drapelul.* Asta-i soarta noastră ticăloasă. Cînd ai o știre senzațională trebuie să-ți muști unghiile și să te uiți cu jind cum o publică *Adevărul...*

Peste cîteva minute, din cabinetul directorial apăru însuși Deliceanu, ras, subțire, delicat. Fără surîsul lui obișnuit părea mai bătrîn.

— Scrie tu, Roșule, că ești mai iute! zise directorul. Am să-ți dictez o informație care e de fapt un comunicat... Gata?... Va să zică: „Față de știrile alarmante ce se publică de cîteva zile într-o anumită presă, ni se comunică din sursă autorizată că în țară domnește cea mai perfectă liniște și opinia publică n-are nici un motiv serios de îngrijorare. Micile incidente strict locale se datoresc unor agitații de rea credință. Guvernul dealtfel este ferm decis a menține ordinea împotriva oricui, întrebuințînd toate mijloacele legale." Așa!... Ia citește acuma!

Roșu citi. Directorul aprobă:

— Da!... O pui în capul informațiilor politice, pe două coloane, cu doisprezece aldine!...

Dădu să plece. Secretarul întrebă:

— Dar despre chemarea rezerviștilor dăm ceva?... Mi-a adus acuma...

— Nu, nu! întrerupse Deliceanu. Lasă numai comunicatul! Dealtminteri chestia cu rezerviștii încă nu e sigură. E de văzut dacă în Consiliul de Miniștri se va decide asta sau poate altceva...

Titu Herdelea profitase și se retrăsese la o masă mai depărtată să-și citească scrisoarea. Tanța de-abia acuma aflase că s-a mutat. Jenică n-a spus nimic părinților, dar o spionează și a amenințat-o cu scandal dacă se mai duce la d-na Alexandrescu. Are să-i povestească multe, i-e dor și vrea să-l întîlnească. Să-i lase, tot la portar, într-un plic, noua adresă, și apoi ea va veni negreșit... Titu ascunse scrisoarea, își însemnă

adresa pe un petec de hîrtie, fără nume. îi era şi lui dor de ea, de glasul ei blînd şi de ochii ei cu priviri învăluitoare. în zadar s-a bucurat, cînd s-a mutat de la d-na Alexandrescu, că a scăpat. Tanţa îi rămăsese în suflet de unde n-o putea smulge oricît i se părea că e necesar să se despartă de ea. Lipsa ei îl durea şi-1 inspira. în fiecare seară dorul şi-1 plîngea în strofe fierbinţi. Nu mai cizela şi nici nu le scria cu gîndul să le publice, ci doar ca să-şi mîngîie inima.

Roşu, după ce plecă Deliceanu şi reporterul, îşi reluă explicaţiile, acuma înmuiate în sarcasm din cauza comunicatului care făgăduia o realitate îngrozitoare. Tînărul Herdelea se făcea că-1 ascultă, dar vorbele îi intrau pe o ureche şi-i ieşeau pe cealaltă ca nişte sunete fără sens. îl preocupa numai Tanţa. Se gîndea să adaoge la adresă şi o oră prin care să-i indice că o aşteaptă. Dacă ea nu va putea veni la ora aceea ? în loc de oră, adaogă „te iubesc".

Cînd ieşi de la redacţie, răsuflă: în sfîrşit, s-a isprăvit cu tulburările! I se părea că tulburările sunt numai o altă formă a eternului subiect de discuţii care este aici chestia ţărănească. E obiceiul ţării să se vorbească mereu despre lucrurile cele mai grave fără să se facă nimic. Vorbind oamenii au iluzia că şi-au împlinit datoria. Importantă e vorba, nu fapta. Mai ales cînd vorba poate propovădui toate grozăviile.

La masă Gavrilaş îl întreţinu tot despre tulburări. El a auzit pe la poliţie lucruri urîte: că un orăşel oarecare ar fi fost devastat de ţăranii răsculaţi şi că se vorbeşte despre mobilizarea armatei... După-amiazi se întîlni cu preotul Belciug foarte îngrijorat:

— Mi se pare că am nimerit rău cu venirea în ţară. Se aud întîmplări întristătoare, nu ştiu cît sînt de

adevărate. La hotel îmi spune portarul c-au sosit jidovi de prin Moldova care povestesc grozăvii mari...

— Pe-aici aşa-s oamenii, domnule părinte! zise Titu cu o siguranţă în care începea totuşi să se amestece neliniştea. Le place să facă din ţînţar armăsar. O fi ceva, nu zic, dar nici aşa cum se vorbeşte...

— Mă gîndesc dacă n-ar fi cuminte să mă duc eu frumuşel acasă, să nu mă apuce pe aici vreo revoluţie sau chiar un război. Doamne fereşte, să se închidă graniţele şi să se oprească trenurile!

— Ia fugi, nu mai vorbi copilării! făcu tînărul Herdelea cu o strîngere de inimă. Ce crezi d-ta, că asta-i ţară de haram, domnule părinte? Fii liniştit şi nu mai asculta toate prăpăstiile!

A doua zi se pomeni la *Drapelul* cu Grigore Iuga. Nu se întîlnise de vreo două săptămîni. Venea să se intereseze care este adevărul în vălmăşagul de ştiri ce circulau şi se băteau cap în cap. La club se colportau lucrurile colorate după partide. Chiar oamenii despre care se ştia că sunt în relaţii intime cu miniştrii sau nu ştiau nimic precis, sau ascundeau înadins adevărul. Nu mai fusese la Amara de la Crăciun, şi din pricina divorţului şi din alte pricini. Dacă ar fi vreo primejdie, s-ar socoti obligat să rămîie la ţară, lîngă tatăl său.

•— Cred că ziarele cunosc adevărul deşi scriu minciuni—zise Grigore cu un surîs silit. Predeleanu îmi spune să-mi văd de treburi, că nu poate permite guvernul să se întindă dezordinile în toată ţara. Alţii însă zic că guvernul e neputincios şi nu mai poate stăpîni mulţimea întărîtată...

Titu Herdelea nu-i putea da nici-o lămurire inedită sau măcar cu pretenţie de autenticitate, nici nu voia să-i spuie simple basme auzite prin oraş. îi făcu însă

cunoştinţă cu Roşu, care fu încîntat şi, după ce lăudă pe Titu, zise aproape solemn:

— Adevărul, domnul meu, e mai negru decît bănuieşte lumea! Mişcarea se întinde mereu, zi cu zi, ceas cu ceas, şi nu se ştie dacă se mai poate lua vreo măsură care s-o poată stăvili. Iacă, aici am ajuns! Din fericire încă nu s-a vărsat sînge, încă nu s-au pierdut vieţi omeneşti, dar nimeni nu ştie ce poate aduce ziua de mîine.

Îi zugrăvi amănunţit ce-a fost în cutare sat sau oraş, ce s-a prădat şi ce s-a distrus, iar după toate declară ca un orator la tribuna Camerei:

— Se mişcă ţara, domnul meu! Toată ţara!

Grigore Iuga, impresionat de tonul profetic al secretarului, se hotărî să plece chiar mîine la Amara, invitînd şi pe Herdelea să-l însoţească, cu promisiunea că nu vor sta decît două-trei zile, iar de-ar trebui să rămîie mai mult, pe el îl va trimite în orice caz la Bucureşti. Titu ar fi fost încîntat să meargă, mai ales în vremea aceasta, şi se uită întrebător la Roşu care spuse protector:

— Poţi să te duci, puiule! Sigur! Se poate să te refuz pe tine? Te pomeneşti că-mi aduci un reportaj interesant şi pentru *Drapelul.* Ar fi senzaţional. Adică, pardon... E vorba de Argeş... Pe acolo deocamdată pare să fie linişte. Totuşi nu strică prudenţa nicăiri la ţară în zilele astea tulburi. Aşa că ia seama, puiule, să nu puie mîna pe tine ţăranii!

— Ei, parcă eu sînt moşier! rîse Titu.

— Nu rîde, amice! făcu secretarul. Crezi că bieţii ovrei care pătimesc acuma sînt boieri?

— Eu îmi fac datoria să te avertizez, draga mea, că nu e prudent să pleci acuma la ţară! zise Gogu Ionescu cu o seriozitate neobişnuită. Fireşte, dacă nu mă asculţi, eu nu te pot opri şi în orice caz conacul de la Lespezi îţi stă la dispoziţie oricînd. Cred însă că ai să mai reflectezi şi...

— Am reflectat! îl întrerupse Nadina ironic. Şi n-am putut descoperi nici un motiv care să mă reţie. Din contră, toate mă îndeamnă să nu amîn lichidarea şi lichidarea nu se poate face fără mine decît riscînd să fiu înşelată, ceea ce nu pot permite, tocmai fiindcă sînt femeie şi toţi speră să mă înşele. Dealtfel nu merg singură. Iau pe avocatul meu!

— Aşteaptă cel puţin să se mai clarifice situaţia!

— Nu plec mîine, Gogule! glumi Nadina. Încă n-am fixat ziua. Aş vrea să se mai usuce niţel pămîntul şi să se îndrepte şoseaua... Ş-apoi de unde atîta frică pe tine, cînd prin părţile astea e linişte deplină?

— Dă-o încolo de moşie acuma! făcu Gogu. O ai arendată, lasă pe arendaş să se descurce cu ţăranii.

— Tu crezi serios că ţăranii se războiesc cu femeile? Aidade!

— Bine, nu insist, fiindcă insistenţa mea te face să te încăpăţînezi mai rău! zise Gogu. Am vorbit şi cu tata. Şi dumnealui crede că e o nebunie ce vrei să faci... Nu-ţi mai spun de Jenny care ştii cît te iubeşte. Nu-i aşa, iubirea mea?

Eugenia avea ochii plini de lacrimi. Vru să spuie ceva. Cînd deschise gura o podidi plînsul. Gogu se sperie:

— Iubirea mea, sufletul meu, ce-i asta? Se poate?

— Numai tu eşti de vină, Gogule, că alarmezi lumea fără nici un motiv! protestă Nadina. Să mă

ierţi, Jenny dragă, te rog! Dacă ştiam că voi face atîta tulburare nici nu vă mai spuneam că plec...

Erau invitaţii ei la masă. De cînd Nadina se afla în divorţ mîncau aproape permanent împreună, sau ei la ea, sau ea la ei.

— Dă-mi voie să-ţi spun, dragă Nadina, că e o nebunie, pur şi simplu nebunie! strigă în cele din urmă Gogu Ionescu, exasperat de îndărătnicia ei.

— Tocmai fiindcă e nebunie mă ispiteşte! zise Nadina cu o lucire mai vie în ochi.

într-adevăr Nadina se înverşuna mai ales pentru că toată lumea o sfătuia să renunţe. Avocatul Olimp Stavrat, care-i susţinea divorţul, un bătrîior cochet, cu o bărbuţă îngrijită, a fost cel dintîi. îi făcea puţină curte, uneori mai indiscret. Suspina în faţa ei şi ridica ochii spre cer, în semn de supremă pasiune. Cînd a auzit însă că trebuie să meargă cu ea la ţară, s-a crezut obligat să-i atragă atenţia asupra primejdiilor. O privire ironică a Nadinei a fost suficientă să-i schimbe părerea:

— Fireşte, n-am vorbit pentru mine ci pentru d-voastră, coniţă! Din parte-mi sînt gata oricînd să vă însoţesc şi pînă la marginea pămîntului! (Oftă şi continuă:) Poate că în sfîrşit veţi observa că şi în pieptul unui avocat bate o inimă ...

Raul Brumaru refuză brutal:

— Ce-ţi trece prin gînd, Nadina ? Acuma? La ţară?... Vrei să-ţi baţi joc de mine? Nu, nu! Eu stau binişor la Bucureşti!

Pînă şi şoferul Rudolf găsise de cuviinţă să obiecteze că excursiunea aceasta e cam periculoasă.

Apărîndu-i astfel ca o aventură, plecarea la ţară o pasiona. Desigur n-avea motive serioase să se grăbească şi ar mai fi putut aştepta. Divorţul se pro-

nuntaşe, adevărat, dar pînă la transcriere mai erau vreo două săptămîni. Nici nu se gîndea să încheie definitiv vînzarea pînă ce nu o va putea face pe numele ei. Dar îşi zicea că trebuie să hotărască cui vinde, să fixeze tot, încît în ziua cînd se va transcrie divorţul, să poată iscăli actul şi să sfîrşească orice contact cu ţara.

— De ce vrei tu, Gogule, ca ultima mea călătorie la ţară să fie banală ? zise Nadina. Am oroare de banalitate !

Sîmbătă dimineaţa, pe cînd explica pentru clasa a patra domnia fanarioţilor, învăţătorul Dragoş se pomeni în şcoală cu un jandarm care-i "spuse încet că domnul plutonier îl pofteşte urgent pînă la post avînd a-i face o comunicare. învăţătorul, parcă l-ar fi aşteptat, răspunse liniştit:

— Bine, vin imediat...

Şi fiindcă jandarmul rămase pe loc, adaogă:

— Sau vrei să mergem împreună?... Şi mai bine!

Se uită împrejur. Nu-şi amintea unde şi-a pus pălăria. Era pe masă. O văzu în sfîrşit, dar întîi îşi luă paltonul. Iar întrebă pe jandarm:

— Să dau drumul copiilor ori... ?

Şi cum jandarmul strînse din umeri neştiutor, continuă:

— Adică, fireşte, de ce?... Bumbu Ştefan, ieşi la catedră! Să ţii linişte şi să-mi scrii pe tablă pe cei ce nu ascultă şi fac gălăgie, ai înţeles?... Să fiţi liniştiţi şi cuminţi copii, că mă întorc numaidecît!

Se uită la jandarm, parcă ar fi vrut să vadă pe figura lui ceva. Faţa jandarmului nu spunea nimic. Ieşind în uliţă îi zise mai hotărît:

— Trebuie să ne abatem un minut şi pe la casa mea, să nu creadă nevastă-mea cine ştie ce!

D-na Dragoş se îngrozi văzîndu-1 cu jandarmul după el. începu să plîngă cu hohote, apoi să afurisească. Soacră-sa îi ţinea hangul.

— Staţi, nu mă jeliţi că încă n-am murit! făcu Dragoş enervat de lacrimile lor. Staţi că nici nu ştiu de ce mă cheamă!

— Ia îmbracă-te, socrule, şi du-te cu dînsul, nu şedea aşa ca bolovanul! strigă Florica.

Bătrînul se iuţi parcă glasul l-ar fi dezmeticit dintr-o toropeală. învăţătorul ar fi vrut să spuie ceva, doar pentru asta a venit cu jandarmul. Dîndu-şi seama că nu poate întîrzia, bîigui pierdut:

— Dacă s-ar întîmpla să nu mă întorc, atunci... Adică lasă că i-oi spune tatii, dac-o fi aşa, că tot vine şi dumnealui... Ei, haidem să mergem!

Se gîndi că ar trebui să-şi sărute nevasta, cel puţin pe ea, dar îşi opri dorinţa ca nu cumva să tragă a rău sau să o sperie mai mult. Ieşind făcu mai slab:

— Rămîneţi sănătoşi!

în faţa postului de jandarmi era căruţa cu doi căluţi a lui Lupu Chiriţoiu. învăţătorul întrebă cu o tresărire:

— încotro, moş Lupule?

— Nu ştiu, dom Nică! răspunse bătrînul. Mi-au poruncit dumnealor să viu cu căruţa şi cu merinde pentru cai şi a trebuit să viu!

Plutonierul Boiangiu îl aştepta în curte şi-1 primi cu o mutră de uşurare, parcă i-ar fi fost teamă că n-are

să sosească. îşi dădură mîna ca totdeauna şi intrară în cancelarie.

— Ce s-a întîmplat, domnule şef, de m-ai luat chiar din clasă? zise Dragoş cu mirarea celui ce nu bănuieste nimic, deşi în sineşi era sigur că trebuie să fie efectul supărării lui Miron Iuga de acum trei zile.

Boiangiu făcu un gest vag care voia să arate că el. n-are nici-o vină. Pe urmă îi spuse că a primit ordin telegrafic să-1 trimită foarte urgent la Piteşti şi să-1 prezinte d-lui prefect personal.

— Şi pentru care motiv, domnule plutonier? zise- învăţătorul aproape solemn.

— Eu am un ordin, domnule Dragoş, şi trebuie să-1 execut! răspunse Boiangiu. Aşa că îmi pare rău,. dar...

— Vai de mine, nu-ţi fac nici un reproş! protestă Dragoş. Credeam numai că poate cunoşti motivele,, cu toate că în fond ar fi acelaşi lucru... Atunci cînd zici să plecăm?

— Cît mai repede! Aşa-mi sună ordinul! spuse plutonierul. Dacă însă vrei să-ţi aducă ceva de acasă,, mai putem zăbovi vreo oră, dar mai mult nu, căci pînă la Piteşti e cale lungă şi căluţii lui moş Lupu....

— Foarte bine! întrerupse învăţătorul căutînd să păstreze o ţinută demnă mai cu seamă simţind că. începea să se clatine. Auzişi, tată, porunca?... Acu du-te degrabă şi dă întîi drumul copiilor acasă, că i-am lăsat singuri în şcoală, şi apoi spune-i Floricăi să-mi- aducă ce crede dînsa pentru drum, dar iute, să nu pierdem vremea şi să-1 încurcăm pe dumnealui!

Plutonierul oferi un scaun învăţătorului. Vorbiră despre lucruri indiferente. Un moment apăru şi d-na Boiangiu să întrebe pe Dragoş ce mai face Florica., Pe urmă, peste vreo jumătate de ceas, năvăli Nicolae,.

fratele învăţătorului, care nu fusese acasă şi aflase de la oameni. Era speriat şi furios. Strigă că are să se ducă la boierul Miron, să-i cadă în genunchi... Boiangiu se supără: să nu-i facă lui neplăceri, altfel întoarce foaia... Sosi Florica cu merinde şi cu schimburi.

— Atunci, domnule Dragoş, sîntem gata? zise plutonierul. Va să zică putem pleca?...

Deschise uşa de la camera jandarmilor, ordonînd:

— Bogza!... Aide!... Gata!

Un jandarm înarmat se ivi în uşă, bătînd din călcîie.

în ogradă şi în uliţă erau strînşi vreo treizeci de ţărani. Vestea că învăţătorul a fost arestat s-a răspîndit în sat ca focul. Boiangiu se încruntă. îi era frică să nu se întîmple vreo complicaţie. îi luă totuşi cu blîndeţe:

— Da voi altă treabă n-aveţi, măi oameni?... Faceţi loc!... Veniţi să căscaţi gura, parcă ar fi panoramă!

Marin Stan se apropie confidenţial, socotindu-se mai prieten cu şeful:

— Don plutonier, fii bun, zău... E păcat de don Nică, zău aşa! D-ta dacă vrei, poţi!

— Marine, vezi-ţi de treabă, că mă superi! mîrîi Boiangiu.

Fiindcă se mai găsiră şi alţii să stăruie, plutonierul zori pe Dragoş care-şi lua rămas bun de la Florica:

— Aidem, domnule învăţător, aidem!... Şi te rog foarte mult să ai toată grija pe drum, să nu se întîmple ceva, căci jandarmul are ordin să tragă!

— Fii liniştit! zîmbi Dragoş adăogînd către ţăranii care înconjurau căruţa: Să ne vedem cu bine, oameni buni!

— Dumnezeu să-ţi ajute! răspunse mulţimea.

Căruţa porni. Dragoş nu mai întoarse capul. Lîngă el arma jandarmului se clătina ca un avertisment. Florica, cu obrajii uzi, porni pe mijlocul uliţei, după căruţa ce se micşora mereu. Boiangiu răsuflă uşurat c-a scăpat de-o grijă mare. Acuma explică mai blajin oamenilor adunaţi:

— Credeţi că eu fac de capul meu?... Dacă vine porunca de sus, trebuie s-o împlinesc că sînt soldat şi soldatul nu crîcneşte!

— Apoi asta aşa-i! aprobară cîţiva ţărani.

Mulţimea totuşi rămase în şosea, vorbind, sfătuind, întrebînd. Decdată Nicolae Dragoş izbucni amărît:

— Staţi, staţi şi sporovăiţi ca babele în loc să mergeţi la boierul Miron, să vă rugaţi să nu-1 năpăstuiască pe bietul Nică... Şi nu vreţi să ştiţi că numai din pricina voastră s-a stricat cu boierul şi...

Ţăranii ascultau, unii aprobau, mai mulţi tăceau. Cineva zise „putem să ne ducem că n-are să ne omoare", altul mormăi gros „parcă boierul are să se uite în gura voastră", iar unul strigă sfătos „da de ce nu te duci tu, Nicule, şi îndemni numai pe alţii?"

— Zic eu că nu merg? se înfurie flăcăul. Crezi că mi-e frică de boier ca vouă?

Alţi ţărani soseau mai alarmaţi. începură să se amestece şi femei şi copii printre bărbaţii care umpleau uliţa de la postul de jandarmi pînă la baba Ioana. Tot vorbind şi tocmindu-se, mulţimea ajunse pe nesimţite în faţa conacului Iuga. Pe cînd Luca Talabă spunea într-un grup că în alte părţi oamenii nu se lasă aşa călcaţi în picioare, Trifon Guju răbufni cu glasu-i pătrunzător:

— Aidem, măi oameni, că-i mai mare ruşinea să ne tot ciorovăim ca babele!

Intrară în ograda argaţilor. Un stol de porumbei se ridică în văzduh, iar galiţele se risipiră speriate. Curtea se umplu. Leonte Bumbu, logofătul, ieşi mirat dintr-o odaie în capul gol:

— Da ce-i, de-aţi venit tot satul ?

Răspunseră mai multe glasuri deodată. Logofătul se scarpină în ceafă: are să se supere boierul că...

— Las să se mai supere şi dumnealui că noi ne-am supărat destul! strigă din grămadă un glas necăjit. întîmplarea aduse în clipa aceea pe Miron Iuga. Deşteptarea primăverii parcă-1 întinerise.

— Ce-i, Bumbule, cu oamenii ăştia, ce poftesc ?

Marin Stan începu rugămintea, alţii o continuară pînă ce Iuga se dumeri:

— A, va să zică l-au arestat ?... Foarte bine au făcut!... Acuma cred că o să vă vie şi vouă mintea cea bună a rumânului!

Cîţiva strigară obraznic să-1 ierte. Miron se înfurie:

— La mine nu se prind treburile astea! Mă mir că încă nu mă cunoaşteţi, că doar împreună trăim! Eu v-am socotit oameni de omenie, dar mă tem că am greşit. Acuma veniţi grămadă, iar la învoieli vă codiţi!

— Nu mai putem, cucoane, cu învoielile vechi! ţipă Toader Strîmbu. îmi pier copilaşii de foame măcar că am muncit de...

— Nu mai puteţi ? făcu Miron Iuga. Foarte bine! Staţi acasă şi leneviţi şi văitaţi-vă!... Cine-i harnic şi cumpănit poate să trăiască din muncă cinstită...

— D-apoi că nimeni nu şade, cucoane, că muncim toţi destul, dar şi d-voastră trebuie să ne mai ajutaţi! zise Serafim Mogoş domol şi hotărît.

— Eu la tocmeală nu stau cu nimeni şi nici nu vă rog! spuse bătrînul Miron aspru. Pămînt să fie că braţe de muncă se găsesc cu miile! Dacă voi nu vreţi să munciţi, vom aduce oameni din Transilvania!

— Ba străini să nu vie, cucoane, că pămînturile astea noi le-am muncit totdeauna, nu străinii! strigă Trifon Guju.

— Tu crezi că am să te întreb pe tine, prăpăditule ? se revoltă Miron Iuga. Asta vă mai lipsea, obrăznicia!... Aideţi, am terminat cu voi! Să-mi curăţaţi locul numaidecît!

— Apoi aşa nu-i bine, cucoane! făcu Luca Talabă dîrz. Nu-i bine deloc.

Miron Iuga nu se clinti pînă ce se goli curtea. Apoi porunci scîrbit:

— Bumbule, închide porţile!

7

A doua zi, duminecă, pe cînd ieşea lumea de la biserică, se răspîndi vestea că adineaori ar fi trecut prin sat doi călăreţi pe cai albi cu porunci de la Vodă. în faţa cîrciumii, pe bătătura unde se ţinea hora, pilcuri de oameni se opriră să afle noutăţi. Mulţi născoceau amănunte alandala. Ignat Cercel, ca un cîine de pripas, trecea de la un grup la altul, cu aceeaşi întrebare:

— Oare n-o fi poruncit despre pămînturi, măi oameni?

Primarul Ion Pravilă, după ce ascultă în dreapta şi-n stînga, strigă în batjocură:

— Măi, nu cumva or fi cai verzi pe pereţi călăreţii voştri ?

Nu rîse nimeni. Un bătrîn îl probozi:

— Degeaba batjocoreşti, don primar, că astea nu-s de batjocorit! Că nici strîmbătatea nu poate stăpîni mereu şi trebuie să vie vremea dreptăţii!

— Apoi dreptatea nu vine călare, moşule! făcu Pravilă cu alt glas.

— Vine cum poate şi bine că soseşte! bîigui bătrînul.

Leonte Orbişor povestea că Anghelina lui Nistor Mucenicul s-ar fi întîlnit cu călăreţii. Aşa i-a spus lui cineva, nu ştie cine. Lupu Chiriţoiu socotea că trebuie să fie ceva adevărat fiindcă şi el a auzit multe la, Piteşti ieri, cînd l-a dus pe don Nică.

Peste un răstimp Vasile Zidaru aduse pe Anghelina să mărturisească dînsa ce-a fost şi cum. Femeia se codea şi se ruşina să vorbească în faţa atîtor oameni care o încunjurau cu ochii lacomi:

— Aoleu, păcatele mele, mi-am lăsat copiii singuri şi...

Primarul vru să o ia ca la instrucţie. Anghelina se sperie şi se apără că trebuie să-i mai fi văzut şi alţi oameni, că doar călăreţii nu se fereau şi nici n-aveau de ce...

— Spune, muiere, din fir în păr, că nu te mănîncă nimeni! o îndemnă Ignat cu blîndeţe. Vrem să ştim şi noi poruncile şi să nu greşim!

în sfîrşit Anghelina îşi luă inima-n dinţi:

— Plecasem cu băieţelul de mînă pînă la soacră-mea, să-mi mai împrumute niţel porumb... Cînd treceam pe la biserică tocmai trăgeau clopotele de sfîntă evanghelie şi mă închinam şi-mi era ruşine că de atîtea griji şi necazuri nici la sfîntă slujbă nu mai pot răzbi. N-apucai bine să mă închin că şi văzui venind pe uliţă doi călăreţi pe cai albi de m-am mirat. Veneau din sus, dinspre Lespezi. Mă dădui la marginea uliţei, dar numai ce mă pomenii că unul mă strigă şi zice: „Unde te duci, muiere?" Zic: „Numai colea la soacră-mea..." Şi cellalt zice: „Văd că eşti necăjită rău, dar n-ai grijă că noi aducem veste mare, că pe noi ne-a trimis

Vodă să dăm de ştire oamenilor că toate moşiile sînt ale lor de-aci înainte şi să se apuce de îndată să le împartă după dreptate, iar pe boieri şi pe arendaşi să-i alunge şi să le ardă conacele şi curţile şi toate acareturile ca nu cumva să se mai întoarcă înapoi! Ai înţeles, femeie?... Şi să nu întîrzie deloc oamenii că aşa e porunca lui Vodă şi cine nu ascultă porunca amarnic are să ispăşească!" Uite aşa mi-a spus călăreţul şi eu zic: „Am înţeles, dar..." „Apoi atunci bine! Rămîi sănătoasă!" „Dumnezeu să v-ajute şi d-voastră!" Dînşii au pornit de vale şi eu m-am întors şi m-am uitat după ei o bucată de timp ş-apoi mi-am văzut de drum şi i-am spus socrului ce mi-au spus călăreţii şi s-a mirat şi dumnealui...

Oamenii tăcură, pînă ce Ignat Cercel zise clătinînd din cap:

— Mare minune şi asta!

Mai aflară de la Anghelina că cei doi călăreţi erau îmbrăcaţi în alb şi că au trecut ori spre Ruginoasa ori spre Vaideei. Pe urmă primarul o trimise acasă să-şi vază de copii.

într-un tîrziu veni şi Anton Nacu, care avusese nişte treburi la Ruginoasa, şi povesti că şi el s-a întîlnit pe drum cu călăreţii albi şi i-au spus tot aşa că oamenii să-şi împartă fără zăbavă pămînturile boierilor şi cine se împotriveşte să nu fie cruţat, cum n-au fost nici oamenii cruţaţi de dînşii.

Cu toate că se desprimăvărase, era vreme mohorîtă, cu cerul de plumb. Oamenii zgribuleau dar nu se risipeau. Pe la amiazi Matei Dulmanu sosi cu alţi cîţiva din Lespezi, aducînd ştirea că şi pe la ei au trecut călăreţii. Irimie Popa, pîndarul arendaşului Cosma, se întorcea din Vaideei şi spunea că şi acolo se minunează lumea ce să fie cu călăreţii care au poruncit

ca oamenii să bage plugurile îndată în moşia boierului...

— Ce să fie, măi Irimie? îl desluşi Leonte Orbişor. Ne-a mai venit şi nouă rîndul!

— Nu v-aduceţi aminte de cînd vă spun mereu că Vodă vrea să împartă oamenilor pămînturile? făcu Ignat Cercel cu mîndrie. N-aţi vrut să mă credeţi. Acu se adevereşte de-a binelea!

Primarul amuţise; trecu la circiumă să se încălzească cu un păhărel, iar peste cîteva minute o şterse acasă, nevrînd să fie de faţă cînd oamenii vorbesc prea multe prostii. Petre Petre, înflăcărat, amintea lui Luca Talabă cît au alergat prin Bucureşti pentru moşia cucoanei şi încheie:

— Bine că nu ne-am încurcat!

— Ei, stai, băiete, că nu s-a isprăvit! Dacă s-ar împărţi moşiile cum merge gura oamenilor, ehei, bine ar fi!

Atunci glasul lui Trifon Guju, zgrunţuros şi ursuz, se înălţă peste şovăirile ţăranilor:

— Da noi ce facem, măi creştini? Şezătoare ori...?

— Aşa-i, aşa-i, ce facem? răspunseră alte glasuri desţelenite. Că de vorbe şi de sfaturi ne-am săturat!

— Apoi da! făcu Melinte Heruvimu tăios ca o limbă de cuţit. Să se mai hrănească şi boierii cu vorbe goale că noi ne-am săturat...

VOLUMUL II

FOCURILE

Capitolul VII

SCÎNTEIA

1

în aceeaşi duminecă, pe la amiazi, Grigore Iuga cu Titu Herdelea coborau în gara Burdea, unde îi aştepta brişcă galbenă de la Amara cu Ichim pe capră.

•— Toate bune pe aici, Ichime ? întrebă Grigore.

— Deocamdată pace, conaşule! zise vizitiul. Răspunsul cu „deocamdată" nu-i plăcu lui Grigore, totuşi nu insistă. Destul îl plictisise călătoria cu trenul, într-un vagon a fost numai el cu Herdelea. Celelalte de''asemenea aproape goale. în toate gările în schimb vălmăşag de oameni speriaţi care-şi povesteau grozăvii despre ţăranii răzvrătiţi şi mai ales despre intenţiile lor. Toţi recunoşteau pînă la urmă că la ei e linişte, ce-i drept, dar că se pregătesc lucruri nemaipomenite. Grigore ştia bine că prin părţile acestea nu s-a întîmplat încă nimica şi de aceea minciunile îl supărau> socotindu-le ca o propagandă directă pentru stîrnirea dezordinelor. în gara Titu avu apoi ghinionul să se mai întîlnească şi cu Ilie Rogojinaru, arendaşul cu care călătorise astă-toamnă şi-1 exasperase cu teoriile lui agrare practice. Nu mai scăpă de el pînă la Costeşti.

— Ei, cucoane, am avut ori n-am avut dreptate cu ţăranii? îl apostrofase arendaşul, mereu jovial şi zgomotos.

Pe urmă a venit în compartimentul lor, să le mai treacă urîtul. Le-a povestit că se repezise la Bucureşti fiindcă prinsese din vînt o vorbă cum că moşia Babaroaga a d-nei Iuga ar fi de vînzare. De mult tot umblă el să se tragă mai aproape de Capitală şi i-ar fi convenit de minune un petec de pămînt în Argeşul de jos, în regiunea unde şi-a început meseria asta grea de agricultor. S-a interesat niţel şi s-a dus în strada Argintari. Nu ştia că boierii sunt în divert şi încă a întrebat pe doamna (tare mai e frumoasă, nu-i fie de deochi) ce mai face conul Grigore, de i-a venit să-i plesnească obrazul de ruşine cînd a auzit cum e situaţia chiar din guriţa cuconiţei. Au discutat şi au rămas să se întâlnească la ţară acuma, zilele astea, că dumneaei merge acolo tocmai pentru vînzarea proprietăţii. Şi iată că s-a pornit răzmeriţa şi trebuie să plece degrabă şi el acasă, la Olena, să-şi apere bruma de agoniseală, că el ştie cum să vorbească şi să se tocmească cu ţăranii.

— Poate că ne-o feri Dumnezeu de pîrjol! zise Rogojinaru într-un rînd. Numai stăpînirea să fie cuminte şi energică. Ţăranului îi trebuie dreptate, cucoane, dar şi stăpîn. Dacă stăpînul e slab, dreptatea nu-i mai ajunge. De aceea zic că fără o mînă tare nu se vor linişti oamenii. Eu nu mă iau după jurnale, că jurnalele spun mai multe minciuni decît adevăr. M-am întîlnit însă alaltăieri cu un arendaş ovrei de pe lîngă Vaslui. Ce mi-a povestit bietul om nici nu-ţi vine a crede. Cu ţăranii s-ar fi înţeles el cum s-a înţeles şi altă dată. Dar la încheierea învoielilor s-a pomenit cu prefectul care le-a spus să nu se lase înşelaţi de arendaşul jidan şi mai bine să-1 ia la goană. Auzi d-ta, prefect să îndemne pe ţărani să ia la goană pe arendaş! Oamenilor atîta le-a trebuit că s-au şi apucat să dea foc conacului, să omoare vitele şi cîte ticăloşii... Şi de ce credeţi că i-a aţîţat prefectul? Din ură contra jidanilor? Aş! Un cumnat de-al lui umbla să ia cu arendă moşia şi nu putea. Acuma, dacă a alungat pe ovrei, credea că vor pune ei mîna pe bunătatea de proprietate. Numai că socoteala a ieşit pe dos, că ţăranii s-au ridicat pe urmă să împartă între ei pămîntul. Prefectul s-a supărat, fireşte, şi a scos armata. Degeaba, oamenii nu s-au înfricoşat nici de armată, că ştiau bine că armata n-are voie să tragă, şi unde mi-au început să se repeadă în soldaţi cu furci, cu pietre, de nici n-au nimerit sărmanii încotro să fugă!... Ei, apoi vedeţi d-voastră, cum să se potolească oamenii şi cum să fie ascultători dacă tocmai cîrmuirea îi învaţă la rele? Destul că opoziţia îşi face de cap şi ţipă prin toate jurnalele că ţăranii au dreptate şi că sînt nişte mieluşei...

Dealtfel plictiseala lui Grigore creştea cu cît se apropiau de Amara, parcă atmosfera s-ar fi încărcat mereu de mai multe presimţiri rele. Tînărul Herdelea, văzîndu-1 cum se posomorăşte, regreta că a venit şi se întreba de ce l-o mai fi luat. Grigore îşi dădu seama şi-i zise amărît:

– Să mă ierţi că sînt cum sînt, dar nici eu nu mai ştiu ce e cu mine!

Brişcă înainta anevoie pe şoseaua desfundată de ploile începutului de primăvară. Vizitiul îndemna telegarii, bombănind:

– Nu s-a zbicit deloc drumul... Dacă tot plouă şi nu mai dă soarele...

Grigore observa cu atenţie şi satele şi cîmpurile, parc-ar fi căutat să ghicească o taină. Sub bolta mohorîtă pămîntul negru se zgribulea pătat cu dese ochiuri

19 — Opere 8. — Răscoala — c. 1037

de apă tulbure, iar prin sate ţăranii, ca dumineca, mai pe la circiumă, mai pe la cîte o casă, se sfătuiau ca şi altădată. Lui Grigore însă i se părea că în ochii lor luceşte ceva deosebit şi că toată înfăţişarea lor ar fi mai dîrză. După ce ieşiră din Lespezi, întrebă deodată pe vizitiu:

•— Cu muncile cum mai staţi, Ichime?

— Apoi stăm bine, conaşule, că nici nu le-am început! răspunse vizitiul cu o şovăire. Şi vremea a fost rea, c-a tot plouat, şi nici oamenii nu s-au cumpănit încă la învoieli...

•—A, nici învoielile nu le-aţi făcut? zise Grigore.

-— Nu le-am făcut, conaşule, că oamenii se codesc şi trăgănesc, că pe aici a venit.vestea că trebuie să se împartă moşiile la oameni ş-apoi oamenii aşteaptă împărţeala...

în Amara, în jurul cîrciumii lui Busuioc, era mai multă lume ca de obicei. Ichim spuse că s-au adunat oamenii şi din celelalte sate din pricina călăreţilor care au trecut de dimineaţă cu poruncile lui Vodă.

Grigore desluşi pînă şi pe faţa tatălui său o îngrijorare, cu toate că bătrînul se silea s-o ascundă. Ştia că de la el nu. va afla nimic şi că va trebui să ia contact direct cu ţăranii ca să-şi dea seama de adevărata atmosferă, deşi chiar puţinele cuvinte ale lui Ichim i-o zugrăviseră suficient. Vorbi întîi cu logofătul Bumbu care mărturisi că trăieşte cu spaima în sîn şi nici măcar nu poate să-i spuie boierului cum stau lucrurile şi pentru că se sfieşte şi de teamă să nu-1 supere. Dacă ar fi consimţit acum trei săptămîni să îndulcească numai niţeluş condiţiile învoielilor, azi n-ar mai avea nici o grijă. Atunci oamenii s-ar fi mulţumit cu cîteva fărîmături, acuma nici nu mai vor să audă de ce-a fost. Mai ales de cînd umblă fel de fel de zvonuri despre

împărţirea moşiilor, nu e chip să te mai înţelegi cu nimeni...

Ieşind apoi cu Titu Herdelea în sat, plutonierul Boiangiu le spuse că pînă acum e linişte şi doar arestarea învăţătorului Dragoş a cam aţîţat pe săteni. El nu cunoştea motivele arestării, prin sat însă merge zvonul că boierul Miron ar fi provocat-o, pentru că Dragoş a intervenit în favoarea ţăranilor.

Se amestecară în sfîrşit între oamenii adunaţi la circiumă. Grigore îi întrebă de necazuri. Auzi răspunsuri blînde, dar în doi peri. Nu îndrăzneau sau nu voiau să-şi deschidă inimile, cu toate că privirile lor nu erau duşmănoase, ci mai curînd întrebătoare. Ispiti îndeosebi pe Petre a cărui faţă aspră părea mai frămîntată de înfrigurare. Petre se zăpăci. El iubea pe Grigore ca pe un arhanghel, mai ales de cînd cu plata boilor şi ştergerea datoriei, şi ar fi fost în stare să sară în foc pentru el. Bîlbîi încurcat:

— De, coane Grigoriţă, ne-am luat şi noi după alţii, că învoielile vechi au fost prea grele şi nu putem trăi... Moş Lupule, ia spune matale conaşului, că eşti mai bun de gură şi mai bătrîn !

— Spune, moş Lupule, să te-auzim! îl îndemnă şi Grigore cu o curiozitate prietenoasă.

— Apoi, conaşule, unii s-au învoit, alţii au mai chibzuit, cum i-a mînat mintea şi simţirea pe fiecare! făcu Lupu Chiriţoiu trăgănat. Da oamenii o duc tare greu, conaşule, credeţi-ne şi pe noi! Eu sînt bătrîn şi cine ştie de-oi mai apuca Crăciunul, dar mergem din rău în mai rău. Eram flăcău pe vremea bunicului matale, coane Grigoriţă, şi ştiu ce-a fost. Era uite-aşa ca matale şi la fel de bun şi de milos, şi nu suferea să vadă un om flămînd ori necăjit, că îndată poruncea să-i dea de la curte ce-i lipsea. Lua boierul din zece una

şi aşa ne ajutam şi ieşeam deasupra nevoilor. Şi pămînt era destul că şi oamenii erau mai puţini...

Se întinse la amintiri pînă ce alţii îl întrerupseră, întrebînd pe Grigore ce să fie cu călăreţii care au vestit poruncile regelui şi cînd şi cum o să înceapă împărţirea pămînturilor.

întorcîndu-se spre casă tînărul Iuga ceru impresiile lui Herdelea.

— Mie oamenii mi se par liniştiţi, zise Titu. Dacă-i iei cu binele te poţi înţelege cu dînşii. Nu se ştie însă pînă cînd, căci...

— Şi tocmai asta e întrebarea cea mare! murmură îngrijorat Grigore.

Seara rămase în patru ochi cu bătrînul să discute împreună situaţia şi mijloacele de întrebuinţat pentru a evita o nenorocire posibilă. Miron Iuga strînse din sprîncene de îndată ce auzi că Grigore, pentru liniştea spiritelor, a stat de vorbă cu oamenii. Iar cînd tînărul îi ceru să intervie pentru eliberarea grabnică a învăţătorului, bătrînul izbucni:

— Adică să mă umilesc eu în faţa ţăranilor?

— Nu e umilinţă, tată! zise Grigore. Dragoş n-a săvîrşit nici o crimă care să...

— Dragoşul tău e instigatorul sătenilor mei! spuse Miron grav. El mi i-a zăpăcit, mi i-a aţîţat şi le-a scormonit toate nemulţumirile. Ce-aţi făcut voi la oraşe, a făcut el aici, încît mi-a distrus toată munca mea de treizeci de ani!... Dealtfel, dacă nu ştiai, află că eu am cerut, motivat, prefectului să mi-1 ridice imediat din sat şi te asigur că lipsa învăţătorului tău nu e deloc spre răul ţăranilor!

— Te înşeli, tată! Dragoş e indispensabil aici în momentele acestea. Numai el ar fi în stare, prin influenţa lui firească, să mai înfrîneze pornirile de ură!

— O, dacă am fi ajuns în aşa hal, ar fi rău de noi, Grigoriţă! zise batjocoritor bătrînul. Frîna sînt eu, Grigoriţă!

Tînărul se spăimîntă. înţelegea că tatăl său trăieşte pe altă lume sau nu vrea să-şi dea seama de realitate, îi expuse toate cîte le-a aflat, subliniind că n-a avut timp să afle decît cine ştie a cîtea parte din nemulţumirile care ameninţă să se transforme în incendiu, îl rugă în sfîrşit să-1 lase pe dînsul să încerce a se învoi cu ţăranii.

Bătrînul refuză. Era convins că Grigore, cu metodele lui feminine, ar îngreuia situaţia. Avea atîta încredere în propria-i experienţă şi cunoaştere a oamenilor, că s-ar fi considerat înjosit dacă, tocmai în zilele grele, şi-ar fi renegat mijloacele sale cu eficacitate experimentate în trei decenii şi ar fi trecut mîna unui tînăr cu capul plin de teorii.

— Orice clipă de slăbiciune, orice ezitare, orice lipsă de energie n-ar face decît să încurajeze în rele pe nenorociţii înfierbîntaţi de agitaţiile voastre! zise Miron ocrotitor. Dealtfel tu exagerezi mult, desigur fără să-ţi dai seama, gravitatea stărilor de lucruri de aici. Ce-o fi în alte locuri nu ştiu. Bănuiesc că exagerările tendenţioase au creat atmosfera apăsată în general Cu oamenii mei însă eu am metodele mele încercate, întîi supunere şi pe urmă tocmeală. Fireşte cu două sisteme în acelaşi timp nu se poate lucra şi nu se pot obţinea rezultate. Dacă m-ai fi întrebat pe mine, te-aş fi rugat să nu te amesteci între ţărani şi să nu le culegi revendicările. E un semn de slăbiciune, după părerea mea, ş-apoi mă descoperi pe mine ca pe un tiran fără inimă şi-mi încurci socotelile.

— Cînd apare un conflict, e bine să fie un intermediar care... — obiectă Grigore.

— Nu, nu! întrerupse bătrînul mai vioi, fiindcă îşi amintea cum şi învăţătorul îi vorbise deunăzi cam la fel. Eu nu cunosc nici un conflict şi nici nu admit măcar posibilitatea de conflicte între mine şi ţărani. Ar însemna că şi eu caut să-i exploatez, ca alţii, sau să profit de neputinţele lor. Şi tu ştii că nu e în obiceiul nostru să ne îngrăşăm din stoarcerea ţăranului.

Discuţia se lungi pînă tîrziu după miezul nopţii. Tînărul Iuga încercă toate argumentele şi rugăminţile. Insistenţele enervară de cîteva ori pe bătrînul Miron, precum încăpăţînarea bătrînului enerva pe Grigore, care trebui să-i spuie neted că atitudinea aceasta de sfidare a realităţii poate să-i pericliteze averea şi viaţa.

—- S-a făcut tîrziu şi ne certăm în zadar! zise la urmă Miron. îmi pare rău că n-ai ajuns încă să ştii că tatăl tău nu cedează niciodată cînd e convins de dreptatea lui şi că nu se pleacă decît înaintea lui Dumnezeu.

— Atunci mie nu-mi rămîne decît să plec cum am venit? întrebă Grigore uluit.

— Cred că da! mormăi bătrînul dînd din cap. Mi-ar fi fost drag să te am alături de mine, dar mi-e teamă că,*în loc de a avea un sprijin, aş avea o piedecă. întoarce-te liniştit la Bucureşti şi lasă-mă pe mine să-mi apăr pămîntul. Cît trăiesc eu, asta e datoria mea...

A doua zi de dimineaţă Grigore vru să reia convorbirea. Tatăl său îl opri hotărît, sfătuindu-1 să plece. S-â gîndit. a chibzuit şi singura soluţie este asta. Altfel ar avea în fiece moment controverse care i-ar paraliza orice mişcare. Mai cu seamă că şi Nadina şi-a anunţat sosirea. Tînărul numai acuma află vestea şi se revoltă:

— Ce impresie are să facă asupra lumii comerţul d-tale cu fosta mea nevastă? Bună nu, cu siguranţă. Nici chiar asupra sătenilor!

— Pentru că s-a despărţit de tine a devenit o ciumată cu care nu mai poţi avea legături de curtenie sau de afaceri? făcu bătrînul. Ca-n toate exagerezi şi aici.

— Nu ştiu care exagerăm, tată, dar ştiu că eu, într-adevăr, nu pot rămînea să mă întîlnesc cu Nadina în preajma transcrierii divorţului! spuse Grigore.

— Un motiv mai mult să mă laşi singur spre binele amîndurora! aprobă Miron Iuga grav.

îndată după dejun trebui să plece ca să poată prinde la Costeşti acceleratul. Brişcă galbenă cu Ichim trăsese din vreme la scară. Miron îşi îmbrăţişa odrasla fără emfază, ca totdeauna. Grigore îl sărută pe amîndoi obrajii, înduioşat şi de-abia stăpînindu-şi firea:

— Am să reviu peste cîteva zile, tată! Sper că atunci te voi găsi singur !

— Să revii cînd va fi linişte, Grigoriţă! răspunse bătrînul plin de încredere.

însoţi brişcă pînă în faţa noului conac, lîngă rondul în formă de inimă, răvăşit de intemperiile iernii. Ieşind pe poartă, Grigore întoarse capul. Bătrînul era în acelaşi loc, ca un stîlp înfipt în pămînt...

în dreptul cîrciumii, ţăranii stăteau ca şi ieri, parcă nici nu s-ar mai fi mişcat de acolo.

— Ce mai aşteaptă oamenii, Ichime? zise Grigore.

— Parcă ei ştiu ce aşteaptă, conaşule? bolborosi vizitiul. Uite-aşa ca proştii...

Titu Herdelea se simţea de prisos, cum se simţise toată vremea. Se bucura că pleacă mai repede. I se părea că scapă dintr-un cazan clocotitor.

— Oare de ce-o fi plecînd aşa degrabă? întrebă Ignat Cercel cu ochii după brişcă galbenă ce se depărta.

Ţăranii se uitau toţi după brişcă, mai mult din obişnuinţă.

— Apoi ce să caute aici ? zise cineva. Se duce unde-i mai bine şi mai cald.

— Rămîne boierul cel bătrîn, n-ai grijă! făcu Serafim Mogoş acru. Nu scapi de boieri cu una cu două, Gherasime!

— Măcar de-ar fi toţi ca dumnealui! strigă Petre. L-ai văzut şi ieri cum a venit între oameni... Dacă n-ar fi bătrînul...

— Păi da, vezi bine, numai că bătrînul porunceşte! zise Serafim.

Bătea puţin vînt. Oamenii îşi strîngeau sumanele şi-şi înfundau căciulile. Nu se îndurau deloc să se împrăştie. Unii se mai repezeau pe acasă, să-şi mai vază de vite ori să mai îmbuce, dar se întorceau curînd, parcă le-ar fi fost frică să nu se întîmple ceva în lipsa lor. Cei din satele vecine, care fuseseră ieri să întrebe despre călăreţii albi, au venit şi azi, aducînd şi alţi tovarăşi ca la o şezătoare mare. Vorbeau despre aceleaşi necazuri, ca totdeauna, doar mai cu luare-aminte ca şi cînd s-ar feri să nu-i audă cineva. Nu se prea priveau în ochi fie de teamă să nu vadă ce pîlpîie în ochii celorlalţi sau să nu vadă ceilalţi focul din ochii proprii. Pe toate feţele însă juca o întrebare, aceeaşi, posomorită şi pătimaşă, care aştepta un răspuns.

Primarul, de cîte ori trecea, striga:

— Da ce, măi oameni, voi n-aveţi case, n-aveţi neveste, n-aveţi copii?

îi răspundea mereu Vasile Zidaru, cu aceeaşi glumă, stîrnind acelaşi rîs aspru:

—- Ne-am ciocoit şi noi, don primar, c-aşa au venit vremurile!

De-abia către seară se mai risipiră după ce văzură pe colonelul Ştefănescu trecînd cu careta spre conacul Iuga, iar mai pe urmă pe arendaşul Cosma Buruiană. Pe Grecul însă nu l-a zărit nimeni, pentru că a sosit pe întunerec, cînd numai în circiumă mai erau cîţiva întârziaţi.

Miron Iuga îi adunase pe toţi, chiar şi pe Platamonu, ca să se documenteze. Cel mai speriat era colonelul pensionar. Se văicărea ca o babă că-şi pierde acuma tot rodul unei vieţi de trudă. Grija cea mare o avea însă din pricina celor trei fete pe care le-ar fi trimis undeva, să nu le pîngărească cumva bestiile astea turbate. Luat mai de scurt de Miron, mărturisi că la el e linişte şi pace, învoielile făcute, numai muncile nu le-a început încă. îi era frică de ziua de mîine, pentru că bestiile astea turbate nu merită nici o încredere.

— Cum să fiu calm, domnule Iuga, cînd îi cunosc cum îi cunosc eu ? strigă Ştefănescu plîngător. D-ta ai jandarmii colea, sub streaşină. Eu nimic, sînt singur cu bietele fete la cheremul tîlharilor. Cerui generalului Dadarlat măcar un pichet de soldaţi, pentru paza copilelor cel puţin. Aş! nu poate. Nici la moşia lui n-are decît o ordonanţă. Şi să mai faci agricultură în ţara asta!... Cum să nu te jupoaie de viu ţăranii dacă guvernului nu-i pasă de soarta noastră?

— Dacă vorbeşti aşa şi faţă de ţărani, să nu te miri de ce ţi-or face! zise Iuga ironic.

•— Se poate, coane Miroane? se indignă colonelul. Dar cum îţi închipui? Eu vă spun aci, d-voastră, ca unor fraţi de suferinţă! Cu ţăranii însă fac miliţie în toată regula! Se poate?

Mai liniştit era Platamonu. Fata o expediase la Piteşti mai de multişor, iar el cu nevasta şi feciorul

n-aveau de ce să se teamă. Ei stau pe Ioc orice s-ar întîmpla şi nici n-ar avea unde să meargă, toată averea lor fiind vîrîtă în cele două moşii. Fireşte, nu pomenea nimic despre rezervele în monetă bună ce le avea la banca din Bucureşti. Asta îl privea. Dealtfel el se află foarte bine cu ţăranii. Nu i-a bruftuluit niciodată, -nu i-a bătut, aşa că n-are nimeni de ce să-1 urască. Bietul Chirilă Păun s-a supărat pentru întâmplarea fetei cu Aristide, dar şi pe el are să-1 împace. Pentru proprietatea Lespezi s-a învoit perfect cu oa?menii; i-a mai înlesnit puţin, ce-i drept, totuşi speră că se va despăgubi altfel. Numai cu Babaroaga e bocluc. Ţăranii, de unde odinioară umblau s-o cumpere ei, acuma cer să fie parcelată între dînşii gratis. Din fericire mîine soseşte d-na Nadina şi se va lichida şi încurcătura cu Babaroaga.

Cosma Buruiană n-avea nici-o noutate să-i comunice. Frica lui o cunoştea Iuga prea bine. Ce nu voia să spuie Cosma nimănui era că-şi pregătise familia să fie gata în orice clipă de plecare. Mai bine să se ducă pe gîrlă toate, numai să scape cu viaţă.

Miron Iuga le recomandă sînge rece şi energie deşi îşi dădea seama că recomandaţia lui e vorbă în vînt. Oamenii aceştia sunt morţi de frică de acuma. îi convocase în realitate ca să se controleze pe sine însuşi. El, după cîte aflase, credea că zvonurile despre intenţiile de răzvrătire ale ţăranilor lui sunt în bună parte exagerări de ale celor fricoşi. Credinţa şi-a găsit-o deplin confirmată de lamentaţiile arendaşilor, încît acuma era lămurit.

Mai multă încredere avea în primarul satului şi în şeful postului de jandarmi, cu care stătu mai lung de vorbă în aceeaşi seară, după ce se retraseră arendaşii. Amîndoi raportară că oamenii sunt liniştiţi,

cam murmură ei din pricina învoielilor, după obicei, dar numai să se îndrepte puţin vremea şi toţi se vor da pe brazdă. De cumpărarea moşiei Babaroaga s-au lăsat fiindcă le-a intrat în cap că stăpînirea le-o va împărţi lor pe degeaba. Aşa s-a născocit şi povestea cu călăreţii albi care vestesc împărţirea pămînturilor ... Oamenii mereu asta visează, mai cu seamă primăvara. Totuşi primarul Pravilă observă respectuos că trebuie să meargă mînă-n mînă cu jandarmii, că de s-ar ivi niscai smintiţi să facă vreo răutate, să poată fi puşi îndată la locul lor. Boiangiu de asemenea spuse că şi primarul să fie cu ochii în patru, că postul e slab, abia cinci oameni cu dînsul împreună. Miron Iuga făgădui că va atrage atenţia prefectului, care are să treacă pe aci într-o zi d-astea, să vadă dacă nu s-ar putea să-i mai trimită cîţiva jandarmi. Adaogă însă că ordinea nu depinde de mulţimea paznicilor, ci de vigilenţa lor.

— Oamenii trebuie să simtă că există o autoritate! [[zise bătrînul Miron. Nici provocări, dar nici şovăiri! Orice încercare de dezordine, înainte de a servi ca îndemn altora, să fie reprimată energic şi exemplar!

— Am înţeles, cucoane! murmură primarul supus.

— Trăiţi, făcu Boiangiu umflîndu-şi pieptul ca să arate că are energie mai multă chiar decît trebuie.

Titu Herdelea şi Grigore Iuga sosiră la Bucureşti pe înserat. Acceleratul era tixit de oameni îngroziţi care-şi părăsiseră gospodăriile de frica ţăranilor, fugind la Bucureşti, singurul loc unde sperau să fie la adăpostul primejdiilor.

— Ăsta e începutul panicii! spuse Grigore trist. îţi închipui cum alimentează asta nenorocirile!

Nefiind chip să puie mîna pe o birjă în îmbulzeala din Piaţa Gării de Nord, se agăţară de un vagon de tramvai cu cai, arhiplin de asemenea. în Piaţa Teatrului Naţional coborîră. Grigore spunea că se va duce la Predeleanu, iar Titu voia să iasă mai tîrziu în oraş să mai culeagă noutăţi. în clipa cînd îşi dădură mîna să se despartă, se apropie un ţigănuş cu ziare ţipînd cît îl ţinea gura:

— *Adevărul,* ediţie specială!... *Adevărul!...* Specială !

Cumpărară amîndoi. Titlul gras sărea în ochi: „Tulburările ţărăneşti în discuţia Camerei". Fără o vorbă se retraseră împreună sub un felinar să citească. O interpelare prilejuise o dezbatere furtunoasă în jurul dezordinelor ţărăneşti care se întindeau vertiginos. Cîţiva deputaţi din opoziţie acuzau guvernul că n-a fost capabil să împiedece izbucnirea nemulţumirilor, apărau pe ţărani şi protestau vehement ca nu cumva să se recurgă la represiuni sîngeroase. Mai mulţi guvernamentali imputau opoziţiei că încurajează pe răufăcători şi că agenţii ei îndeamnă pe ţărani la nelegiuiri.

— Bună propagandă! murmură Grigore Iuga. Ţara arde şi dumnealor îşi fac complimente!

Titu Herdelea o luă pe Calea Victoriei. N-auzea decît „răscoale", „ţărani", „tulburări", „arendaşi"... Coti la dreapta pe bulevard, spre casă. Un glas cunoscut îl opri:

— Ei, domnule Herdelea?... Ce mai faci?... Ce zici de răscoale? Ce? Văzuşi surpriza ciocoilor? Dumnealor credeau că s-a găsit ţapul ispăşitor: jidanii sînt vinovaţi că ciocoii exploatează pe ţărani! Ştii, Ia noi totdeauna jidanii sînt pricina tuturor relelor. Ei, dar ţăranii s-au întors împotriva ciocoilor şi acuma, nu mai sînt buni ţăranii. Acuma scoate armata, ucide-i, spînzură-i!

Era tînărul Mendelson, fiul cismarului din Buzeşti. Herdelea nu-1 mai întîlnise de cînd s-a mutat. Vorbea cu un zîmbet ciudat, care pe Titu îl supăra, încît îi răspunse cu imputare:

— Nu e nici un motiv de bucurie, domnule Mendelson, în...

-— Da ce, eu mă bucur? protestă tînărul atît de vehement că intona cuvintele cu un accent ovreiesc aproape comic. Cine ţi-a spus d-tale că mă bucur?... Mai întîi eu, ca socialist, sînt contra violenţelor şi deci nu pot să mă bucur. Pe urmă eu ştiu că bieţii ţărani vor plăti cu mult sînge curajul lor de-a se ridica împotriva boierilor...

Un sfert de ceas îi făcu teoria nedreptăţilor sociale, să-i dovedească de ce pe el îl dor mai mult mişcările actuale decît pe alţii. Herdelea, ca să scape de vorbăria lui, se scuză că trebuie să meargă acasă, că vine de pe drum, dar tînărul Mendelson îl întovărăşi pînă în faţa porţii şi nu-1 slăbi pînă nu-şi termină expozeul.

Acasă îl aşteptau pe Titu două scrisorele. Una, sosită prin poştă, îl anunţa că Tanţa va veni miercuri, după-amiază, pe la şase, cînd se mai întunecă puţin, şi se încheia cu mii de sărutări. Cealaltă i-o lăsase aseară preotul Belciug comunicîndu-i că pleacă în mare grabă, fiindcă revoluţia a luat proporţii mari de tot şi are să ajungă curînd şi la Bucureşti, încît orice întîrziere ar putea să-1 coste viaţa... Lui Titu îi părea rău că părintelui a fugit aşa. Ar fi vrut să trimită şi el acasă măcar cîteva nimicuri, să primească şi ai Iui

ceva de la dînsul din Bucureşti. Cu bileţelul popii în mînă însă se pomeni gîndindu-se:

— Cînd zice Tanţa că vine? Miercuri?... Azi e luni... Va să zică tocmai poimîine...

A doua zi se înfiinţa mai devreme la *Drapelul.* Ca niciodată odaia lui Roşu era plină de redactori şi de gălăgie. Se discutau întîmplările de ieri de la Cameră şi mai cu seamă un articol-manifest apărut în *Glasul Poporului,* oficiosul opoziţiei, semnat de un fost ministru. Directorul Deliceanu tuna şi fulgera comentînd pasagiile, pe care un redactor roşcovan, veşnic revoltatul Bebe Antoniade, le citea cu glas tare.

— Stai, şefule, ascultă că acuma vine partea cea mai tare! strigă Bebe triumfător. Ia ascultaţi: „Cu cîtă durere de inimă văd insuficienţa, nedestoinicia guvernului în faţa gravelor evenimente. Cînd ţăranii nu cer decît putinţa de a trăi, cînd putinţa aceasta li se refuză cu obrăznicie, cînd dreptatea muritorilor de foame strigă la cer, pe d. prim ministru îl preocupă drepturile cîştigate. Ce drepturi cîştigate? Acelea de a extermina pe ţăranii noştri, pe aceia care sînt talpa, tăria, fiinţa ţării întregi?" Staţi, staţi, că acuma e şi mai frumos! „Nu există decît un singur drept care e mai presus de orice, anume dreptul ţăranilor de a trăi în ţara lor, de a nu fi jefuiţi, de a fi ocrotiţi contra venalităţii unei administraţii corupte, de a fi sprijiniţi în lupta pentru recucerirea pămîntului lor strămoşesc din mîinile murdare ale exploatatorilor fără milă. Şi cine nu înţelege lupta aceasta de trei ori sfîntă, trebuie să se coboare la locul care este mai potrivit cu gradul lui de înţelegere a lucrurilor. Să se ştie că toate au o margine chiar şi în ţara noastră binecuvîntată şi că pietrele s-ar ridica singure să ne lovească dacă am

tolera ca sîrigele românilor să plătească incapacitatea guvernului!"

După o clipă de consternare generală, Deliceanu exclamă în culmea indignării:

—Asta e provocare directă la rebeliune! La asta nu există decît un singur răspuns demn: arestarea individului, indiferent cine ar fi! Cu atît mai ruşinos că e un fost ministru!

— Aşa-s ăştia, şefule — zise redactorul cititor sentenţios. Cînd vor să răstoarne guvernul, nu mai aleg mijloacele.

— Ei, tocmai de aceea, guvernul nu poate răspunde la astfel de crime decît printr-un singur gest: la Văcăreşti ! declară directorul marţial. Sau, dacă nu se simte în stare, atunci mai bine să se retragă şi să-i lase pe demagogi să potolească mişcările pe care le-au provocat !

—• De ce să-i lase, domnule! protestă bătrînul reporter Davidescu, înfricoşat de perspectiva opoziţiei. Mai bine să-i bage pe toţi la dubă şi să-i înveţe omenie!

Titu Herdelea care se strecurase într-un colţ, intimidat de sanhedrinul redacţional, deveni centrul interesului cînd Roşu îl întrebă ce-a văzut la ţară? După ce tînărul povesti că în general a găsit linişte şi numai atmosfera i s-a părut apăsată, Deliceanu observă:

— Fireşte! Unde n-au ajuns încă instigatorii dumnealor e linişte... Trimiteţi însă articolul onorabilului fost ministru şi să vedem dacă va mai fi linişte!

Roşu nu mai rămase singur pînă la amiazi, deşi grozav ar fi dorit să spuie lui Titu, confidentul său de toate zilele, cîteva amănunte extraordinare pe care numai el

le cunoştea. De aceea, cînd Herdelea se pregăti să plece, îi zise semnificativ:

— N-ar fi rău să treci după masă pe la Cameră, puiule! Poate să fie iar ceva interesant! Şi mîine să vii mai de dimineaţă la redacţie, ai înţeles?

Marţi dimineaţa soarele scoase capul de după perdeaua de nori plumburii. în bătaia razelor calde ţăranii se îmbulzeau împrejurul cîrciumii lui Busuioc să afle ce-o fi pus la cale aseară boierii la curtea bătrînului. Primarul, mieros şi glumeţ, le spune mereu:

— Măi băieţi, nu vă pierdeţi vremea degeaba, măi!... Ori aşteptaţi să mai vie călăreţii cei năzdrăvani ? Vedeţi-vă de treburi, măi oameni!

— Ei, săracii călăreţi, că bine-au mai glăsuit! zise Marin Stan, puţin cherchelit, după ce poposise un răstimp la tejgheaua lui Cristea. Altfel cine ar mai fi adunat pe boierii noştri la sfat şi la tocmeală?... Ehei, fraţilor, frica-i mare cucoană!... Nu-i aşa, dom primar ?

— Măi Marine, cum îţi vine ţie, om în toată firea, să vorbeşti atîtea bazaconii ? făcu Pravilă în batjocură. Da de cine să le fie frică boierilor, măi Marine ? De tine, mă?... Vai de căpăţîna ta. Marine!

Unii rîseră, dar alţii strigau ameninţător:

— Ba să le mai fie frică şi de noi!

— Apoi de bine şi de bucurie nu s-au strîns ei! zise Serafim Mogoş.

— Poruncile cu împărţirea pămînturilor o fi umblînd să le dosească! zise Ignat Cercel.

— Bine că ne-au spus călăreţii că nici noi nu ne-om lăsa! zise Toader Strîmbu.

Primarul întrerupse energic:

— Ia mai ţineţi-vă gura, măi, că pe urmă mă supăr! Eu vă vorbesc frumos, iar voi dă-i şi dă-i cu prostia! Apoi aşa nu ne împăcăm, fraţilor!

Marin Stan, cu o privire galeşă caraghioasă, întrebă deodată:

— Don primar, eu poate c-am băut ceva, nu zic, dar matale cu plutonierul ce-aţi cătat azi-noapte la. boierul cel bătrîn, ai?

— Dar ce, tu crezi că noi ne ascundem de tine ori de cineva? ripostă Pravilă semeţ. Ce, mi-e ruşine că m-a chemat boierul Miron? Nu-s eu primarul comunei? Apoi?... Şi ce, am pus la cale lucruri de ruşine? Cine umblă să ţie linişte şi pace în sat, face rău, ai? Aşa zici tu, măi Marinică?

— Ba nu. Doamne fereşte! răspunse Marin serios, parcă i-ar fi trecut şumeneala. Că noi linişte şi pace vrem şi dreptate!... Dar credeam că boierul te-a întrebat şi pe matale cum şi în ce fel să împartă pămînturile la oameni...

— Apoi tccmai pe boierul Miron l-ai nimerit să împartă pămînturi, Marine băiete? rîse primarul. Nu-l ştii tu pe dumnealui cît i-e de dragă moşia?

— De bună voie cine-şi împarte averea ? mormăi Ignat Cercel. Dar dacă-i porunca de la Vodă?... Mie nu mi-a luat porcul pentru bir? Ş-am tăcut că n-am avut ce face şi copilaşii rabdă de foame!

Văzînd că n-o scoate la capăt, primarul Pravilă mai făcu vreo două glume şi apoi o şterse la cancelarie. Pe la amiază pică însă Matei Dulmanu de la Lespezi cu ştirea, aflată de la argaţii conacului, că azi are să sosească cuconiţa de la Bucureşti cu automobilul, că a şi făcut foc în toate odăile şi curăţenie... între ţărani se începu o fierbere ca şi cînd intră diho-

20 -- Opere 8.— Răscoala— c. 1037

rul între găini. Glasuri felurite porniră şi se încrucişară în mulţimea răscolită:

— Da de ce mai vine?... Ori tot vrea să vîndă Babaroaga altora?

— N-o lăsăm, cum s-o lăsăm?

•— Mai bine să le dăm foc!

— Poate că are şi dumneaei vreo poruncă pentru împărţire...

— Trebuia să băgăm plugurile şi nu să tot aşteptăm!

— Lăsaţi-o să vie, oameni buni, că noi ce păzim? strigă Petre Petre mai tare ca toţi.

în vreme ce oamenii se frămîntau aşa, Pavel Tunsu, un bărbat uscăţiv, cu cap mic şi cu ochi hrăpăreţi, ginerele babei Ioana, se tocmea cu copilaşul său Costică:

— Du-te, măi băiete, la mă-ta mare să te joci cu copiii, c-aşa ţi-a poruncit mămica! Du-te, Costică, nu te ţine după mine, printre picioarele oamenilor, c-aici nu-i de copii, nu vezi? (Şi cum Costică tăcea şi se agăţa de mîneca lui:) Pleacă, măi, că te bat, auzi? Ori nu vrei să auzi?

— Mi-e frică de cîini — se scînci copilul.

— Ce cîini, că nu-i nici un cîine pînă la mă-ta mare, că-i numai colea! îl îndemnă Pavel. Aide, du-te, dragul tatii, nu mă necăji! Du-te binişor!

Costică, mai convins, mai de teama bătăii, căci tatăl-său îl cam snopea cînd se supăra, porni tîndălind de vale pe uliţă. Era desculţ, cu capul gol, cu o cămaşă murdară, ruptă şi cu mînecile largi. Cum se depărta puţin îşi recapătă zburdălnicia obişnuită, iar ajungînd la cocioaba babei Ioana, înainte chiar de a intra în ogradă, începu să cheme pe Nicu, băieţelul

lui Vasile Zidaru, de peste drum, cu nişte strigăte de să răscoale pe toţi vecinii.

Baba Ioana era necăjită cu o găină care căzuse cloşcă, o aşezase pe ouă şi acuma, după o săptămînă, nu mai voia să stea, încît o făcea să alerge după ea prin cea ogradă şi grădină. Auzind glasul nepotului mormăi bosumflată, gîndindu-se că numai adineaori i-a plecat de pe cap nebunul de Anton:

— Abia scăpai de un nebun şi-mi vine altul, mai îndrăcit.

Cînd în sfîrşit Costică, împreună cu Nicu, se ivi în pragul casei, bătrîna îl bombăni fără să-l privească:

— Ascultă, băiete, să vă jucaţi frumos şi să nu mă mai amărăşti şi tu că sînt eu destul de amărîtă, fire-ar a dracului!

Costică nu luă în seamă cicăleala ei şi, după ce se învîrti puţin prin casă şi se hărţui cu cîinii, se vaită că i-e foame.

— Te trimite şi nemîncat să te hrănesc eu, că nu v-am hrănit destul! bufni baba Ioana. Vezi că-i mămăliga pe masă, învălită în prosop, şi oala cu lapte pe vatră! Du-te şi crapă pînă-i plesni!

Bătrîna îşi văzu de ale ei, iar copiii de jocurile lor. Din cînd în cînd însă îi mai ocăra, îi mai blestema ca să nu-şi facă de cap:

— Măi dracilor, lăsaţi cîinii în pace c-o să vă muşte!... Costică, fire-ai al dracului, nu-mi hîşăi găinile că se sperie şi nu se mai string acasă!... Băiete, nebunit-ai ori nu mai ai mult? Cum te sui tu călare pe purcel, să mi-l deşali, bată-te Dumnezeu!

Mai tîrziu Costică ieşi în uliţă unde avea mai mult loc pentru a arăta lui Nicu alte năzdrăvănii. El fiind mai mare, se socotea obligat să întreţie admiraţia tovarăşului de joacă prin toate obrăzniciile posibile faţă

de bunică-sa. După un răstimp baba Ioana iar strigă din casă:

— Măi băiete, stai în ogradă şi nu te mai juca în uliţă, să te calce vreo căruţă şi să-mi mai găsesc beleaua din pricina ta!

Numaidecît răsună de peste drum şi glasul nevestei lui Vasile Zidaru:

— Nicuşor! Vin la mămica şi nu te mai ţinea după zănaticul de Costică! Vino să-ţi dea mămica ta ceva!

Costică se juca de-a calul, fugea de ici-colo şi, de cîte ori trecea pe lîngă Nicu, necheza triumfător. Nicuşor era atît de fermecat de joc, că nici nu auzi glasul mămicăi.

Pe baba Ioana o înfuria orice amestec al nevestei lui Vasile. Mai ales însă nu suferea să-i ocărască nepotul. Cu mîinile ude, cum spăla o cratiţă, ieşi la portiţă, în uliţă:

— Costică, drace, acu să vii înăuntru, auzi?... Ce mi te zbenguieşti pe drum? Ograda nu-ţi ajunge?... N-auzi, măi băiete?... Ori înlăuntru, ori pleacă acasă!

Copilul se miorlăi, fără a se opri din joc:

— Ce-ai cu mine, ma'mare?... Lasă-ne să ne jucăm că nu facem nimic!

Bunica, dezarmată, bolborosi ceva, trînti portiţa şi se întoarse la cratiţă:

— Să te duci dracului acasă, să nu-mi scoţi mie sufletul, că n-am vreme să mă ţin de coada ta, fire-ai al dracului!

Nici n-apucă bine să-şi bage iar mîinile în cratiţă că se şi auzi de departe un tutuit de automobil. Cît era de mînioasă, baba tot mai strigă după odorul de nepot:

— Fugi de-acolo, băiete, să nu te calce aia!

Nicu, fricos, nu mai aşteptă glasul mămicăi şi se retrase grabnic după portiţă, mulţumit să privească, printre uluci. Costică însă, viteaz, se înfipse în mijlocul uliţei şi de acolo făcu falnic:

— Uite, Nicule, mie nu mi-e frică!... Uite! Uite! întinse braţele încît mînecile largi îi atîrnau ca nişte aripi de liliac şi scoase limba mare în batjocură, spre maşina ce apăruse şi se apropia în goană, ca gemete stridente de sirenă.

— Măi Costică, unde eşti, ia seama, fire-ai al dracului! răsună iar glasul babei la uşa cocioabei.

Automobilul ajunsese numai Ia vreo cincizeci de paşi şi copilul nu se clintea din loc în ciuda avertismentelor nervoase ale trompetei. Observînd îndărătnicia copilului, şoferul dădu să-1 ferească la dreapta.. Costică trecu de asemenea la dreapta parc-ar fi vrut cu tot dinadinsul să se arunce sub roţi. Cu o răsucire bruscă de volan trăsura viră la stînga, dar tot atît de brusc trecu şi copilul la stînga. Atunci frînele scîrţîiră cu oftări ruginite şi maşina stopa scurt în ţipetele doamnei din fund. în clipa următoare şoferul fu lîngă copilul care rămăsese cu limba scoasă, încremenit, la dci paşi de botul automobilului.

— Rupe-i urechile, Rudolf, să se înveţe minte, blestematul! strigă domnul cu bărbuţă din maşină.

Şoferul zgîlţîi zdravăn urechile băiatului, îi mai arse şi cîteva palme peste cap şi apoi îl zvîrli pe podeţ, lîngă portiţa în desul căreia Nicu amorţise de frică cu gura căscată şi lumînărele sub nas:

— Acolo să stai, hoţule, nu înaintea maşinilor!:

Pe cînd automobilul cotea puţin mai jos, în curtea conacului Iuga, răcnetele lui Costică umpleau văz-

duhul şi adunau vecinii. Baba Ioana, speriată, sosi într-un suflet:

— Ce-i, Costică?... Ce-ai păţit?

Copilul răspunse printre sughiţuri de plîns:

— Eu m-am... m-am... m-am jucat... şi... aoleu, aoleu urechile mele!

— Ce s-a întîmplat măi Nicuşor, că tu ai văzut? întrebă baba.

•— L-a bătut domnul dacă n-a vrut să ferească! bîigui Nicu, suspinînd de emoţie.

— Bine ţi-a făcut! Prea bine! făcu baba Ioana, venindu-şi în fire, către nepotu-său bătut. Trebuia să-ţi sucească gîtul, afurisitule, că n-asculţi oricît îmi bat gura cu tine!... Aide, pleacă acasă! Du-te dracului cu cine mi te-a trimis să-mi mai sară inima şi pentru tine!... Acu să pleci că te iau şi eu la bătaie, drac împieliţat ce eşti!

Copilul se ridică şi, fără să se uite la nimeni, porni pe uliţă în sus, ţinîndu-se cu mîinile de urechi şi urlînd:

— Aoleu că mi-a rupt urechea!... Aoleu că m-a omorît!

— Tare-i neastîmpărat şi nebunatic băiatul ăsta! clătină din cap o femeie.

— Hai acasă, Nicuşor! zise nevasta lui Vasile Zidaru, luîndu-şi odrasla cu mîndrie de mînă. Tu eşti cuminte, Nicuşor, aşa-i dragul mamei? Tu nu eşti obraznic cu oamenii, aşa-i Nicuşor?

Baba Ioana se întoarse în ogradă închinîndu-se şi apoi blodogorind:

— Fire-aţi ai dracului să fiţi!

Tribuna presei era aproape goală. Doar vreo trei redactori care dezbăteau, împreună cu Titu Herdelea, probabilitatea căderii guvernului, şi bătrînul reporter parlamentar de la *Universul,* Bididiu, care, în colţul său rezervat, dormita gîfîind în aşteptarea deschiderii şedinţei. Trecuse de cinci şi jos în incintă numai cîţiva deputaţi obscuri şi plictisiţi căscau cu gravitate de mameluci. Tribunele însă gemeau de lume. Un redactor tinerel, plimbîndu-şi privirea peste feţele înroşite de curiozitate şi enervare, remarcă diplomatic:

— Numai moşieri şi arendaşi în tribune... Parcă discursurile de aici o să-i apere de furia ţăranilor!

Titu Herdelea ştia că noutăţi numai jos, în culoare, ar putea auzi. Dar el venea rar la Cameră şi nu îndrăznea să coboare ca alţi confraţi specializaţi. Deocamdată se cam plictisea şi el. Subtilităţile pentru şi contra guvernului, pe care le vînturau cei trei, nu-l prea interesau. Nu cunoştea culisele luptelor dintre partide şi în partide, iar dintre oamenii politici numai pe cei cîţiva despre care se vorbea mai des în ziare şi numai din nume.

Deodată intră, misterios şi important, un reporter slab, mic şi cocîrjit, Popescu-Răcaru de la *Dimineaţa.* Cel de la *Universul* se trezi din moleşealăşi întrebă căscînd:

•— Ce-i, monşer, începe ori nu începe, că eu o dau dracului de afacere!

— Taci, bre, că începe! zise Popescu-Răcaru. Dar şedinţa e fleac. Să vă spun eu mai bine o ştire extraordinară şi senzaţională. A adus-o adineaori şeful de cabinet de la Interne. E caldă... Zice că într-un oraşel de la Dunăre, n-a vrut să comunice ce oraş, trebuie însă să fie Giurgiu, azi dimineaţă rezerviştii concen-

traţi s-au revoltat contra ofiţerilor, pe doi i-au ucis, pe mai mulţi i-au rănit foarte grav şi apoi s-au risipit prin satele lor luînd şi armele cu ei. Ai? Asta nu mai e glumă! Vă închipuiţi ce panică a produs în guvern ştirea asta. Va să zică nici armata nu e sigură. Şi tulburările au ajuns în Vlaşca. Se pare că şi din Ilfov, împrejurul Bucureştilor, s-au primit informaţii că ţăranii se agită. Ce-ar fi să se năpustească asupra Capitalei şi armata să treacă de partea lor?... Guvernul se zice că se gîndeşte foarte serios să ceară intervenţia armatelor austriace, altfel e pericol să se ducă peste cap ţara...

Informaţiile reporterului stîrniră consternare. Gîturi curioase din tribuna vecină se întindeau să audă. Un redactor obiectă totuşi:

— Cîte basme circulă acuma ...

— Ce basme, bre? se indignă Popescu-Răcaru. N-auzi că ştirea e proaspătă, adusă de şeful de cabinet de la Interne şi spusă într-un grup de deputaţi?... Da ce, azi mai e nevoie de basme? Dealtfel eu o şi duc la gazetă. Nu ştiu însă dacă ne-o lăsa-o guvernul s-o dăm?

— Eu nici n-o mai comunic — făcu Bididiu, somnolent. Ar fi inutil. Noi nu publicăm decît informaţii cu ştampila oficialităţii.

— D-aia sunteţi organul laşităţii de cugetare! surise un tînăr bătăios.

— Zii, băiete, cît pofteşti! murmură redactorul strîngînd din umeri. Ce, *Universul* e jurnalul meu?

Incinta începea să se învioreze. Pe estrada prezidenţială forfoteau secretari şi funcţionari. Se auzeau glasurile aprozilor de pe culoare: „Poftiţi la şedinţă, domnilor deputaţi!" Examinînd figurile de jos Titu Herdelea zări pe Gogu Ionescu care se uita la tribuna doamnelor căutîndu-şi soţia cu care schimbă cîteva semne. Eugenia văzuse pe tînărul Herdelea şi i-l arăta din ochi lui Gogu. Peste cîteva clipe Gogu veni sub tribuna presei şi de acolo strigă lui Titu:

— Ia pe Eugenia la sfîrşitul şedinţei şi aşteptaţi-mă jos!

Herdelea numai acuma descoperi pe Eugenia, care-i zîmbea prietenos. O salută cu o plecăciune reverenţioasă.

Şedinţa, în sfîrşit, se deschise. Zgomotul continua în incintă în timp ce în jurul preşedintelui se morfoleau procese-verbale, sumare şi alte lucruri pe care nu le asculta nimeni. O figură incoloră se pierdea pe banca ministerială. Apoi glasul expeditiv al preşedintelui anunţă:

— Domnul raportor are cuvîntul!

Un domn mustăcios şi vînjos se urcă la tribună şi ceti cu voce mîndră de bariton proiectul de lege pentru scutirea de orice taxe a benzinei întrebuinţată de automobile. Deputaţii din bănci, cu convorbirile lor zeloase, înăbuşeau cuvintele raportorului ca şi cînd le-ar fi fost ruşine de ele.

— Uite de ce le arde dumnealor în momentele astea, să uşureze pe cei treizeci de milionari cari se plimbă cu automobile îmormăi redactorul *Universului* scriindu-şi cronica.

Peste cîteva minute apoi răsună iarăşi chemarea aprozilor: „Poftiţi la vot, domnilor deputaţi!"

— Aideţi, domnilor, că nu mai e nimic! zise un gazetar, strîngîndu-şi grăbit filele şi plecînd.

Titu Herdelea stătu pînă văzu pe Gogu Ionescu defilînd în faţa urnelor de vot, iar pe urmă coborî cu Eugenia.

— Nu ştiu cine-mi spuse, mi se pare Deliceanu, c-ai fost cu Grigore la Amara? îl întrebă foarte agitat Gogu. Ce-i pe acolo?... Nici idee n-ai cît sîntem de îngrijoraţi! închipuieşte-ţi, dragă, Nadina tocmai acuma s-a găsit

să se ducă la ţară, să-şi vînză moşia! Azi la prînz a plecat cu automobilul... Ce zici d-ta de treaba asta?

Tînărul Herdelea căută să-1 liniştească povestindu-i că într-adevăr numai aseară-a sosit de la Amara unde stăpînea ordine şi pace. Gogu Ionescu reluă aproape lăcrimînd r

— Da, dar n-ai auzit că şi în Vlaşca au început devastările şi omorurile?... Nici în Bucureşti nu mai este deplină siguranţă şi ea se duce la ţară!... Doamne, parcă tot nu-mi vine a crede c-a plecat! Ce capriciu şi îndărătnicie! N-am mai pomenit! în vremuri d-astea dai încolo şi moşii, şi bani, numai viaţa să ţi-o salvezi. De unde pînă unde graba asta să lichideze moşia ?... Nu ştiu, am impresia că un demon a ispitit-o, altfel nu se poate înţelege.

îl luară pe Titu cu dînşii, îl opriră la masă şi toată seara vorbiră despre Nadina.

Ţăranii vorbeau tocmai despre cuconiţa, care adineaori trecuse cu automobilul spre conacul boierului Miron, cînd copilul lui Pavel Tunsu se apropie văitîndu-se ca din gură de şarpe:

— Aoleu, că mi-a smuls urechea!... Aoleu că m-a omorît!

Vasile Zidaru, aflîndu-se mai la margine, îl întrebă:

— Da cine te-a bătut, *măi Costică?... Ai?... Nu vrei să spui?... De ce nu spui, mă, cine te-a bătut?

Pavel Tunsu plecase acasă. Copilul înţelese că tatăl său nu poate să fie între oameni, altfel ar fi sărit să vadă de ce plînge. De aceea nici nu răspunse lui Vasile, ci îşi văzu de drum, continuînd urletele mai cu foc parcă s-ar fi fălit cu ce-a păţit şi ar fi vrut să dea de ştire la tot satul.

O femeie, venind în urma copilului, se crezu obligată a răspunde ea lui Vasile:

— L-au muştruluit niţel boierii că nu s-a ferit din uliţă cînd a venit maşina!

Zidaru clătină din cap:

— Da dumnealor ce-şi mai pun mintea cu copiii ?

Vreo doi ţărani, alături, făcură de asemenea:

— Aşa-i, de ce să bată copilul?... Că doar nu le-a mîncat averea!

Iar Ignat Cercel se burzului:

— Acu nu le mai ajunge că ne schingiuiesc pe noi, încep să ne oropsească şi copilaşii. Pe ai mei i-au lăsat flămînzi că le-au luat purcelul... Bine stăm, n-am ce zice!

Alţii se amestecară:

— Apoi să lase-n pace copiii!... Ce-au şi cu bieţii copii!... Nici de dînşii nu mai încap?... Of, Doamne, rău ne-ai mai pedepsit!... Dacă sîntem şi noi molîi şi fricoşi!..'. Ia să te ştie că pui mîna pe par, să vedem ar mai îndrăzni să te batjocorească?

Toader Strîmbu, cu faţa roşită, cu ochii bolbocaţi, răcnea:

— Să fi fost copilaşul meu c-apoi le arătam eu!

Şi într-un grup, mai aproape de uşa cîrciumiij Trifon Guju spunea fără pripeală, rece, liniştit, doar cu ochii încruntaţi ca totdeauna:

— Boierii numai de frică ştiu omenie!

Glasurile se împleteau, se încurcau şi se întreceau. Oamenii se îmbulzeau cînd într-o parte, cînd în alta* ascultînd, bombănind, blestemînd. Parcă un vînt nehotărît ar fi împins-o încoace şi încolo, mulţimea se zvîrcolea şi se aprindea.

Cîrciumarul Busuioc, care ieşise în prag, înţelegînct pricina forfotelii, strigă către Trifon:

— De-al lui Pavel vorbiţi? De băieţel?... Ia lăsaţi-1 dracului, măi creştini, că-i obraznic şi neastîmpărat de n-are pereche!... Că doar şi tu l-ai ocărit deunăzi aici, Trifoane, cînd nu ştiu ce făcuse...

Vorbele cîrciumarului căzură peste oameni ca o undă rece pe o fîlfîire de aburi. Se făcu o clipă de tăcere uimită, parcă mulţimea s-ar fi dezmeticit dintr-o aiureală. Trifon aproape ruşinat, deschise gura să recunoască:

— Apoi...

îi curmă însă brusc şovăirea glasul lui Petre Petre, înveninat de imputare aspră:

-— Dar d-ta de ce sudui copilul, nea Cristache?... Pentru că l-au bătut boierii?

Şi deodată fierberea izbucni din nou ca flăcările dintr-un jăratec scormonit la timp. Trifon, care n-apucase a închide gura, continuă acum înfuriat:

— Apoi tălică se vede că tot spre ciocoime tragi, d-aia n-ai simţire în suflet şi nu te doare cînd ne bate pe noi!

Busuioc mirosi o dogoreală din grămada de ţărani turburaţi. Deşi adineaori i se părea caraghios să se zbuciume nişte oameni în toată firea pentru că, pe bună dreptate, a fost tras niţel de urechi un copil cunoscut de toţi ca cel mai deşuchiat din sat (cîte zile amare i-a făcut lui Pavel Tunsu îndrăcitul ăsta de băiat, numai sufletul lui ştie), fu cuprins şi el, fără voia lui, în vîrtejul indignării, şi izbucni umflîndu-se de mînie:

— Adică cum, măi Trifoane, eu trag cu ciocoii? Nu ţi-e ruşine să-mi arunci tu mie aşa ocară? Tocmai tu, mă, care de, mi-ai mîncat din strachină destul? Apoi tu te iei după alde Petre, mă, care linge toată ziua la curte şi pe urmă vine aci să mă înfrunte pe mine, mă?

— Da de ce ling eu, măi nea Cristache? strigă Petre îmbulzindu-se să se apropie de el. Cum ling, nea Cristache?... Că muncesc la boieri, d-aia ling?... Mie mi-a dat boierul ăl bătrîn brevet de cîrciumar să înşel oamenii şi să mă umplu de bani şi de toate, ori matale?... Ia lăsaţi-mă, măi oameni, să trec şi să-mi răspundă, că doar n-oi răbda să mă ruşineze dînsul pe mine în faţa satului parc-aş fi cîrpa lui...

— Apoi gură mare ca a ta mai rar, măi Petrică! zise cîrciumarul mai împăciuitor văzînd zvîrcolirile flăcăului pe care ţăranii îl ostoiau. Şi ţîfnă, şi semeţie! Lasă că te-am păscut de cînd te-ai întors de la oaste! Parcă numai tu eşti om în sat!... Stai, băiete, că eşti tinerel! Lasă-ne şi pe noi să trăim şi să mai spunem cîte o vorbă aşezată!

Petre, cu cît îi aţineau drumul oamenii şi-1 opreau şi cu cît Busuioc îşi înmuia glasul, cu atît se înverşuna şi răcnea:

— Dă-te la o parte, nea Leonte! Lasă-mă, nea Toadere, n-ai auzit cum m-a ocărit? Vreau să-mi spuie burduhosul ce-am greşit eu de mă ocărăşte în aşa hal?

— Taci, băiete, că nu ţi-a dat cu paru-n cap! făcu Leonte Orbişor, zgîlţîindu-1 de braţ, mîndru că e amestecat şi el în harţă.

— Mai bine-mi dădea o palmă decît să mă trăznească cu vorbe d-astea! strigă Petre mai zbătîndu-se dar totuşi mai domolit. Că nici nu i-am furat nimic şi nici nu l-am huiduit dac-am luat partea băieţelului!

— Aşa-i soarta noastră! zise Toader Strîmbu amărît. Cînd ne bat boierii, în loc să întoarcem băţul ori

măcar să ţipăm, ne apucăm să ne batem între noi pe bătaia lor!

— Bine zici, Toadere! bombăni şi Ignat Cercel, cu glasu-i jalnic. Uite aşa-i cum ai zis!

— Ba eu arţăgos nu sînt, că nu mi-e felul, dar cînd îşi bate joc de mine, sfîntul din cer să fie şi nu mă las pînă nu-i plătesc cu vîrf şi îndesat! făcu Petre potrivindu-şi hainele ce i se cocoloşiseră în vălmăşeală.

Tocmai cînd se mai potoli vrajba sosi şi Pavel Tunsu cu o mutră jalnică de parc-ar fi venit de la un mort. în jurul lui ţăranii se îngrămădiră cu nouă curiozitate ca şi cînd din gura lui ar fi aşteptat cuvîntul de mîntuire. Cîrciumarul, şi ca să dreagă vorbele de adineaori, rupse gheaţa din prag:

— D a ce-i, Pavele, cu băieţelul tău?... Ce-a păţit cu boierii?

•— Aoleu, nu mă mai întreba, Cristache, şi lasă-mă-n plata Domnului că amărît ca mine nu mai poate fi om sub soare! răbufni ţăranul cu un glas în care era mai multă ură decît durere.

Şi povesti el, pe îndelete, cum s-ar fi întîmplat lucrurile: că Costică şedea pe podeţ, la maică-sa mare, şi se juca liniştit cu copilaşul lui Vasile Zidaru; că a venit apoi maşina, iar copiii, şi de frică, şi de dragul petrecerii lor nevinovate, au rămas frumos la locul lor şi numai s-au uitat după ea, cum s-au uitat şi oamenii cînd a trecut pe aici adineaori. Ce li s-o fi părut boierilor din maşină, ce nu li.s-o fi părut, Dumnezeu ştie, destul că a oprit deodată şi neamţul a sărit jos şi a dat fuga spre copii; Nicuşor al lui Vasile, mai micşor şi mai sperios, a zbughit-o în ogradă, spre norocul lui, că altfel pătimea şi el poate mai rău. Dacă nu se ştia cu nici-o vină, Costică a stat liniştit, ba încă se şi mira ce-o fi vrînd neamţul care trîmbiţează la

cîrma maşinii? Neamţul însă, nici una nici alta, înşfacă de urechi pe copil şi trage şi suceşte pînă i le sfîrtecă de-a binelea, apoi se pune cu palmele şi cu picioarele pe dînsul pînă l-a făcut una cu pămîntul. Pe urmă, după ce l-a bătut cît a poftit, l-a mai şi înjurat pe nemţeşte, cum o fi zis, şi s-a suit în maşină şi s-a dus dracului la boierul cel bătrîn...

— Acu au şi prins să-i curgă urechile şi să-i coacă, nu le-ar ajuta Maica Precista! urmă Pavel închinîndu-se ca la altar. îl lăsai să-1 oblojească muierea ş-am trimis şi pe ţaţa Nastasia a lui Nistor, să-i ajute, că-i mai bătrîna şi a vindecat şi pe fata lui Zamfir acum doi ani cînd i-a zdrobit mîna maşina de treierat... Nea Luca m-a sfătuit, că-1 întîlnii venind încoace, să-1 duc la spital la Piteşti. Şi chiar am să-1 duc, că n-am încotro şi tare mi-e milă de cît suferă, vai de păcatele lui. Numai mă gîndesc să nu fie degeaba şi să mai cheltuiesc cine ştie cît bănet şi să-mi rămîie şi neom pe toată viaţa... Of!

Sfîrşi cu un suspin şi cu un gest de desperare. Ţăranii care clătinaseră mereu din cap, în semn de compătimire, cît a vorbit Pavel, tăceau. Numai după cîteva clipe Vasile Zidaru observă, tărăgănat şi uşurat, parcă i-ar fi luat o piatră de pe inimă:

— Mă miram eu să fi îndrăznit băieţelul să le facă vreun rău!

Zeci de glasuri aprobară acuma grăbite şi cu diferite apăsări.

— Nu, nu, cum să îndrăznească copilul!

Dintre toate însă se desprinse tocmai glasul cîrciumarului Busuioc, aproape poruncitor:

— De ce nu-ţi iei tu copilul de mînă, măi Pavele, să te duci cu dînsul, aşa oblojit şi chinuit cum e, la

curtea boierului şi să ceri să-ţi plătească durerea acuma, îndată ?

Pavel întoarse capul spre cîrciumar, încurcat, în vreme ce împrejurul lui se înălţau alte îndemnuri gălăgioase :

— Du-te, Pavele!... Că bine zice Cristea! Aide, Pavele, nu mai sta în cumpănă!... Trebuie să-ţi plătească!

în sfîrşit ţăranul bîigui şovăitor:

— Aoleu, oameni buni, mă minaţi să mă stîlcească şi pe mine?... Că doar n-o să se sperie dînşii de o umbră de om!

— Hai, Pavele, că merg şi eu cu tine! sări Petre, îndreptîndu-şi sumanul pe umeri.

— Să ne ducem cu toţii! strigă un om mic şi îndesat, cu o căciulă uriaşă dată pe ceafă. Că doar n-au să ne bată pe toţi!

— Taci, Gavrilă, nu fii copil! zise repede Ignat Cercel. Nu ne-am dus deunăzi mai tot satul pentru don Nică şi nu ne-a izgonit boierul Miron ca pe nişte cîini ?

— Apoi dacă ne-om tot lăsa ca atunci, vezi bine că ne-or alunga! făcu gros şi ursuz Trifon Guju.

— De ce să ne lăsăm?... Să nu ne lăsăm!... Că nu sîntem cîini! izbucniră de-a valma mai mulţi.

— Mai bine le dăm foc, să se aleagă scrum şi cenuşă din tot neamul lor! răcni singuratic un glas subţire ca un fir roşu şi atît de limpede parc-ar fi coborît din văzduh.

Toţi se întoarseră spre Melinte Heruvimu care ţinea capul sus, să arate că nu se ascunde de ce a spus. în aceeaşi clipă însă, din jos se auzi, ca o chemare de alarmă; zgomotul stăpînitor al automobilului.

— Vine, vine! şoptiră multe glasuri înfiorate, ca şi cînd ar fi uitat brusc îndemnul lui Melinte.

Mulţimea de ţărani cuprindea şi bătătura pentru horă şi uliţa din şanţ în şanţ fără să se mişte şi închizînd drumul parcă ar fi vrut să oprească trecerea. Totuşi cînd se arătă în zare maşina, cineva strigă împăciuitor:

— Feriţi, măi oameni, feriţi că vine!

Cu mişcări încete, silite, ţăranii deschiseră calea, strîngîndu-se pe marginile uliţei. Maşina repeta, stăruitor şi poruncitor, acelaşi avertisment ascuţit ca un ţipăt mînios. Uruitul motorului şi pocniturile eşapamentului se înăspreau cu cît se apropia, dominînd toate glasurile şi toate zgomotele satului. Oamenii rînduiţi ca nişte străjeri vechi pe amîndouă părţile drumului, priveau cu ochi tulburi şi cu feţe întunecate goana automobilului. Numai cîrciumarul Busuioc, din pragul lui, scoase căciula cu plecăciunea obişnuită. O mînă delicată îi răspunse din maşină cu o fluturare amicală, în acest moment, parcă nu s-ar mai fi putut stăpîni. Petre Petre ţîşni în mijlocul uliţei, în urma maşinii; urlînd furios:

— Huo!... Huo!

Din vreo sută de gîturi izbucni aproape simultan şi furtunos acelaşi „huo" revoltat, pe cînd Trifon Guju, apucînd o piatră, o zvîrli după automobilul ce se depărta scrîşnind:

— Soarele şi Dumnezeii voştri de tîlhari!

Zgomotul motorului era însă mai puternic decît huiduielile oamenilor. Domnul cu bărbuţă din maşină totuşi,

parc-ar fi bănuit ceva, se uită o clipă înapoi şi văzu feţele mînioase, pumnii ridicaţi şi pe Trifon Guju zvîrlind. îngrozit şi buimăcit întoarse repede capul şi strînse umerii, aşteptînd lovitura. Apoi cu cît depărtarea potolea uruitul automobilului, cu atît se îngroşa şi se umfla vuietul îngrămădirii de ţărani în mijlocul uliţei din care se ridică întocmai ca o poruncă un glas răguşit:

— Mama voastră de ciocoi!

Capitolul VIII

FLĂCĂRI

Ziua următoare, miercuri, înainte de amiazi, Platamonu sosi la Lespezi cu cabrioleta, aducînd şi pe avocatul Olimp Stavrat pe care-1 găzduia la Gliganu.

— Iacă, ajungem cu bine, domnule avocat! zise arendaşul, care mîna calul, avînd alături de dînsul, în faţă, pe Stavrat, iar în fund pe Aristide.

— De ajuns văd că ajungem, dar cît de bine, vom vedea la urmă! răspunse Stavrat nervos, mîngîindu-şi bărbuţa ciupită puţin de cărunţeală şi uitîndu-se mereu în toate părţile parcă i-ar fi fost frică să nu răsară de undeva o ceată de ţărani răzvrătiţi.

— N-aveţi nici o grijă, onorate domnule avocat! reluă Platamonu atît de ocrotitor, că devenea ironic. Nu sînt oamenii aşa de nebuni cum crede lumea la oraş! Ţăranul e foarte cuminte din fire, poate chiar prea cuminte!

Olimp Stavrat nu se putea însă linişti eu asemenea consolări platonice. îi intrase în suflet o spaimă care-1 tortura necontenit şi-i zugrăvea toate primejdiile în nişte culori atît de sumbre că pretutindeni vedea

numai stafii. îşi blestema în gînd inspiraţia nenorocită de a se lua după capriciile unei cucoane inconştiente. Ce-i trebuia lui să-şi părăsească pacea şi siguranţa din Bucureşti şi să se aventureze prin satele străbătute de fiorii răzvrătirii ? Nu i-ar şedea lui mai bine, ca un om în vîrstă ce este, să citească despre tulburările ţărăneşti în jurnale, acasă la el, în fotoliu, sorbind o cafeluţă dulce şi fumînd o ţigară de foi, în loc să tremure pe aici? Ştia dînsul, şi din alte experienţe proprii, că a pune sentimentalism în relaţiile de afaceri, înseamnă a compromite şi afacerile şi sentimentul. Ce l-a găsit să se ambaleze după clienta asta în aşa hal prostesc? Bine, e frumoasă şi pofticioasă, dar iată unde l-a adus. Şi măcar de-ar fi profitat ceva. Ba deocamdată nici onorariul pentru procesul divorţului nu i l-a achitat. S-a ales cu avansul ce i l-a luat la început, cînd o trata ca pe o clientă distinsă. Nu-şi va ierta niciodată mai ales greşeala de a nu fi refuzat baremi în ultimul moment să plece, cînd toate ziarele anunţau că dezordinele şi sălbăticiile au cuprins toată ţara. Sau să se fi oprit în Piteşti, unde e armată, după ce a văzut prin toate satele din calea lor ţărani cu mutrele fioroase, în pilcuri, şoptind cine ştie ce şi complotînd la lumina zilei şi sub ochii lumii... Toată noaptea s-a zvîrcolit fără somn, cercetînd de nenumărate ori dacă e bine încuiată uşa şi tresărind de groază la fiece zgomot de afară. Nu avea mare încredere nici în arendaş, oricît se arăta de amabil. Cine garantează că nu e şi dînsul înţeles cu ţăranii în taină, să se pomenească deodată cu tîlharii în cameră?

înainte de a coti pe poarta conacului, avocatul zări un grup de vreo cinci ţărani într-o ogradă.

— Uite-i ş-aici! zise dînsul tresărind şi arătîndu-i arendaşului cu degetul.

— Oameni de treabă, domnule avocat! îl linişti Platamonu. îi garantez eu pe ăştia!... îi cunosc bine!... Cel cu căciula albă e Matei Dulmanu, bărbat cu stare şi de inimă. Poate să aveţi de a face şi d-voastră cu dînsul că e dintre cei care se întovărăşiseră să cumpere proprietatea coniţei Nadina!

Avocatul Stavrat se oprise şi ieri, de două ori, în curtea conacului bătrînesc, cînd au sosit şi cînd pe urmă s-au înapoiat de la Miron Iuga, fără să fi intrat în casă. Totuşi acuma examina clădirile şi ograda, parcă niciodată nu le-ar mai fi văzut, observînd ursuz:

— în conacurile astea nu e nici-o siguranţă... Deschis peste tot, intră cine pofteşte, te gîtuie şi-ţi dă foc şi pleacă pe aci încolo nesupărat de nimeni...

Platamonu nici nu mai răspunse şi se mulţumi să zîmbească, pe cînd în dosul lor Aristide rîdea pe înfundate de laşitatea avocatului, ţinîndu-şi gura cu mîinile să nu bufnească.

De fapt conacul, într-adevăr, era cam neglijat^ mai ales în privinţa dependinţelor. întreţinerea cădea în sarcina arendaşului care avea dreptul să-1 utilizeze după bunul său plac, afară de clădirea principală pe care Gogu Ionescu o restaurase acum cîţiva ani şi o rezervase pentru el şi soţia sa. Platamonu întrebuinţa numeroasele acareturi de aici mai mult ca magazii şi depozite. Grajdurile şi coteţele stăteau aproape goale. Un căluţ pentru îngrijitorul conacului, Dumitru Chiliei, o vacă de lapte, cîteva pasări, ca să aibă boierii, cînd vin pentru cîteva zile sau măcar pentru trebuinţele imediate. Dacă stau mai îndelung, arendaşul se îngrijeşte să trimită de la Gliganu complectările necesare, în toată hărăbaia de curte locuia numai Dumitru Ciulici cu familia, adică nevasta şi patru copii. Aren-

daşul l-a moştenit şi-1 păstrează fiindcă e de ispravă. Muierea lui Dumitru a fost bucătăreasă la Piteşti şi deci ştie să gătească perfect pentru boieri, iar fata cea mai mare, Ileana, s-a învăţat a face serviciul în casă, ca o jupîneasă de la oraş. Pentru alte nevoi. Dumitru s-a obişnuit să cheme oameni sau femei din sat. Totuşi conacul nu-şi capătă înfăţişarea de viaţă decît rareori, cînd se adună mai mulţi boieri. Numai atunci se înviorează curtea de oameni, de mişcare şi de zgomot.

Acuma, într-un şopron, şoferul curăţa automobilul, fluierînd de zor o melodie nemţească. Şi cîteva găini şi raţe se plimbau, prin curte, bucuroase de căldura soarelui. Dumitru Ciulici, cu faţa osoasă, mustăcioasă, puţin adus de mijloc, se iuţea să ajute boierilor a coborî. întrebat, înştiinţa pe Platamonu că coniţa s-a odihnit bine, s-a sculat mai adineaori şi în clipa aceasta se află la oglindă gătindu-se.

Din cerdacul care apăra intrarea, arendaşul introduse pe Stavrat într-un vestibul mare unde aşteptară cîteva minute pînă ce apăru Ileana să le spuie că coniţa vine numaidecît şi să poftească dumnealor în salon, în stînga era salonul şi un fel de cameră de lucru pentru Gogu Ionescu, în dreapta sufrageria despărţită printr-o altă odăiţă de odaia de culcare care dealtfel comunica direct şi cu vestibulul. Gogu împărţise în două odăiţa de la mijloc şi instalase o baie modernă care dădea numai spre dormitor. Din sufragerie, spre fund, un coridor ducea într-o cămăruţă transformată în oficiu. Pe urmă venea bucătăria mare şi mai încolo încăperile pentru servitori în care locuia Dumitru Ciulici cu ai săi.

Nadina intră fragedă şi frumoasă ca o rază de soare primăvăratic. în ochii ei lucea o bucurie trandafirie.

— Ei, tot speriat, cavalerul meu viteaz? zise cu o ironie drăgălaşă către Stavrat. Vai, dacă aş fi ştiut că ai să fii aşa de circumspect, te-aş fi cruţat: mi-aş fi ales alt avocat!

— o, d-voastră glumiţi, coniţă, pentru că n-aveţi experienţa vieţii! murmură avocatul îngrijorat. Din nefericire...

— Nu, te rog, încetează, domnule Stavrat, cu lamentările! reluă Nadina serios. Ori vrei cu tot dinadinsul să mă faci să regret c-am venit? Nu voi regreta, fii sigur! Din contra, parcă niciodată nu mi s-a părut mai interesant la ţară ca acuma! Primăvara aceasta e mai superbă ca toate sau poate mi se pare mie aşa pentru că sînt pe cale să... Dar mai bine să vorbim despre afacerile noastre!

Cei doi schimbară o privire de înţelegere. Despre „afacerile" Nadinei vorbiseră ei aseară, după cină, pe îndelete, pînă spre miezul nopţii. Discuţia i-a convenit avocatului fiindcă astfel se întîrzia retragerea la culcare de care îi era groază. Platamonu i-a explicat, şi Stavrat a fost de acord, că doamna trebuie să se hotărască întîi cui vinde, ca să se poată trata serios. Stînd de vorbă în acelaşi timp cu mai mulţi amatori, fără a se intra în detalii practice, înseamnă vreme pierdută şi frămîntare zadarnică pentru toţi. El ar avea dreptul să ceară a fi preferat. Nu vrea totuşi să se spună că ar fi forţat mîna cucoanei. E sigur că moşia, dacă se va vinde, numai el va cumpăra-o, căci numai el îşi dă seama cît face şi cît rentează. Bine şi înţelept ar fi fost să fi încheiat tranzacţia atunci cînd i-a propus el şi a stăruit. Atunci însă Nadina n-a vrut să trateze. Azi situaţia s-a schimbat în defavoarea ei. Cu mişcările ţărăneşti actuale, nimeni nu mai cutează să-şi vîre capitalul în proprietăţi rurale cînd nu se

ştie ce va aduce ziua de mîine. El, în orice caz, acuma n-ar mai reflecta decît cel mult la o opţiune, urmînd ca eventuala definitivare să se facă după ce se vor mai linişti lucrurile.

Nadina asculta puţin nerăbdătoare obiecţiile şi scrupulurile avocatului, se jena să-1 întrerupă şi să-i spuie că a făcut apel la dînsul tocmai pentru că ea nu ştie să se descurce, iar nu ca el să-i demonstreze şi să multiplice încurcăturile. Totuşi în cele din urmă îi zise:

— Eu îţi comunicasem, dacă nu mă înşel, că vînd cui îmi plăteşte mai mult şi îndată! Acuma amănuntele urmează să le aranjezi d-ta...

— Da, dar nu putem face licitaţie publică! observă Stavrat.

— Nu putem asculta ce oferă fiecare şi pe urmă să decidem? surise Nadina.

— S-ar putea în alte împrejurări, coniţă, dacă-mi daţi voie şi mie să mă amestec în vorbă! interveni Platamonu. Momentul însă nu e prea potrivit pentru astfel de încercări.

— Adică din pricina ţăranilor — răspunse Nadina. Prea bine. Eu nu mă dau în lături să vînd ţăranilor. Le-am promis că vom sta de vorbă cînd va fi cazul. N-avem decît să stăm de vorbă!

— Cred c-ar fi de prisos, coniţă! făcu iar arendaşul. Ţăranii, şi cînd se zbăteau să cumpere, se gîndeau şi la preţ redus şi la mari înlesniri de plată, deoarece ei n-au alt capital decît munca lor...

— A, nu, în asemenea condiţii nu! protestă Nadina.

— Ei vor, fireşte, şi azi, să ia proprietatea d-voastră, dar vor s-o ia gratis! continuă Platamonu.

— Cum gratis? Cum s-o ia?

— Adică fără să plătească nimica şi să împartă pămîntul între dînşii!

— O, o, ce idee!

— Cu toate astea ei speră şi aşteaptă, pentru că aşa bate vîntul acuma! zise arendaşul.

— E puţin anacronic să ne mai mirăm de pretenţiile sătenilor cînd ştim din ziare, cel puţin, că în multe locuri au început să-şi puie în aplicare speranţele într-un mod cît se poate de evident! bombăni Stavrat. Nu încape prin urmare nici o îndoială că momentul nu e excesiv de fericit pentru a trata vînzarea unei moşii şi încă la faţa locului. Tatonările acestea se puteau face perfect şi la Bucureşti.

— înţeleg reproşurile d-tale — ripostă Nadina contrariată. Dar de ce nu mi le-ai făcut la Bucureşti?

— V-am prevenit că e periculoasă călătoria la ţară şi nu m-aţi ascultat.

— Să lăsăm călătoria cu pericolele. Dacă-mi spuneai că nu se poate trata vînzarea acuma sau că o puteam face mai bine în Bucureşti...

— Aveţi dreptate, coniţă. Am neglijat, recunosc...

Avocatul se simţea vinovat că a făcut prostia de a pleca din Bucureşti, nu că n-a sfătuit-o pe ea. De aceea nici nu-1 mai interesau acuma pe el afacerile ei, ci necazurile lui. în sinea sa se gîndea numai cum s-ar putea aranja ca diseară să nu mai doarmă la conacul din Gliganu, ci să fie cel puţin în drum spre Bucureşti. N-a îndrăznit să spuie nici Nadinei, nici arendaşului ce a văzut ieri în Amara cînd a întors capul în maşină. Nu l-ar fi crezut şi ar fi rîs de el. El însuşi nu era prea sigur dacă n-a fost cumva o simplă închipuire a lui de om cu nervii exasperaţi. Dar chiar de n-ar fi fost ieri decît o viziune, mîine scena poate să devie realitate. De ce s-ar expune el, om bătrîn şi cu mintea sănătoasă, să fie măcelărit de ţăranii înnebuniţi? Ba chiar trebuie să profite pînă ce mai e posibilă salvarea.

— Acuma, coniţă, să mai aveţi şi d-voastră niţică răbdare ! reluă Platamonu. Aţi făcut foarte bine c-aţi venit, să vadă oamenii că nu vă lepădaţi de moşie, cum ziceau dînşii. Chestie de cîteva zile pînă ce se va mai domoli dîldora asta cu răzmeriţele. Azi o să treacă şi domnul prefect pe aici, că e prin judeţ, să vorbească cu ţăranii, să-i astîmpere şi să le scoată din cap închipuirile...

— Dar bătrînul Iuga? întrebă Nadina. Ieri i-am zis doar bună ziua. E imposibil să mă eschivez. Trebuie să discutăm cu dînsul, să nu creadă că vreau să...

— Nu, nu, coniţă! zise arendaşul. Fiţi sigură că nici dumnealui nu se gîndeşte în clipele astea la tratative! Deocamdată azi staţi liniştită şi odihniţi-vă, iar mîine vom vedea ce va mai fi. Dacă domnul Iuga va dori să vă spuie ceva, vă trimite dumnealui ştire, n-aveţi grije!

Nadina nemulţumită totuşi cu soluţiile acestea, deşi trebuia să le recunoască cuminţi, zise deodată cu o candoare parcă acum s-ar fi deşteptat:

— Atunci de ce am mai venit? Dacă era să aştept să treacă potopul, cum îmi spune de-abia acuma d. Stavrat, de ce m-am mai deranjat încoace?

— Să nu vă pară rău, coniţă! o linişti Platamonu. Aţi făcut o plimbare frumoasă şi veţi face şi o afacere bună cu ajutorul lui Dumnezeu!

Convorbirea se prelungi. Vreo două ore fură sucite şi răsucite aceleaşi întrebări cu aceleaşi răspunsuri şi rezultate. Nadina pofti pe Stavrat la masă, să-i mai ţie de urît. Arendaşul se retrase făgăduind că spre seară va reveni să ia pe domnul avocat.

— Sper că ai să-mi faci curte, iar nu să mă sperii cu ororile ţăranilor? glumi Nadina către Stavrat pe cînd Platamonu îşi lua rămas bun.

Olimp Stavrat îşi mîngîia zăpăcit bărbuţa, cu un surîs în care îngrijorarea se lupta cu cochetăria.

Afară, în curte, Aristide era nerăbdător. Ciupise puţin pe Ileana, în glumă şi de faţă cu tatăl ei cu care se apucase să discute, ca să-şi omoare plictiseala, despre mişcările ţăranilor de prin alte părţi, Dumitru interesîndu-se grav dacă e adevărat că are să se dea pămînt oamenilor.

— Aidem, puiule, c-am isprăvit! strigă Platamonu coborînd grăbit din cerdac şi suindu-se îndată în cabrioletă. Aidem, adaogă mai încet, cînd Aristide luă loc lîngă dînsul, că maică-ta o fi speriată!

îndată ce ieşiră în uliţă, dădură peste Matei Dulmanu cu oamenii de adineaori, care parcă-i aşteptau. într-adevăr Matei făcu semn să oprească puţin şi apoi se apropie singur.

— Ce-i, Matei? Ce te doare? zise arendaşul prietenos ca totdeauna.

Ţăranul trecu pe sub botul calului de partea cealaltă, lîngă Platamonu. Faţa îi era mai întunecată ca de obicei şi în ochi avea o pîlpăire mocnită. Puse un picior pe scăriţa cabrioletei şi aplecîndu-se la urechea arendaşului, rosti tainic:

— Cucoane, să te astîmperi cu Babaroaga, că-i rău!

Platamonu îngălbeni, dar, ca să nu-şi arate turburarea, răspunse cu acelaşi glas blajin:

— Da ce s-a mai întîmplat, omule? Nu ţi-am spus eu chiar ţie că nu mă bag şi nu mă amestec dacă o luaţi voi?

— Apoi atunci ce cată aici cucoana? întrebă ţăranul bănuitor.

— Bine, ea o fi vrînd să o vîndă că doar e moşia ei!

— Apoi d-aia, să nu te bagi că noi nu putem lăsa să ne ia nimeni pămîntul! făcu Matei cu o ameninţare.

— Din parte-mi să n-aveţi grijă, băiete! Numai cu dumneaei să vă înţelegeţi! bîigui arendaşul cu un glas care voia să fie ocrotitor şi nu izbutea.

— Apoi cu dumneaei om vedea noi ce-om face! spuse ţăranul. Aşa, cucoane! Să nu zici că nu ţi-am spus!

— Măi Matei, la mine vorba-i sfîntă! zise Platamonu mai sigur de sine. La mine pe unde iese vorba iese şi sufletul! Să ştii, Matei!... Rămîi sănătos!

Ţăranul se dădu la o parte bombănind, în vreme ce arendaşul îşi îndemnă calul:

— Hi, Ortac!... Haidem că-i tîrziu... Ţţţţ!

— Da ce-o fi azi cu oamenii de stau toţi ascunşi pe-acasă? se minună Busuioc, ieşind pentru cine ştie a cîtea oară în pragul cîrciumii şi uitîndu-se pe uliţă. Că de la muşterii ca tine slabă nădejde de viaţă, măi Spiridoane!

Spiridon Răgălie băuse o măsură de ţuică şi o plătise. Ar mai fi cerut, dar ştia că Busuioc nu-i dă pe datorie, fiindcă mai e scris acolo la catastif şi nu se înlesneşte cam de mult să zvîrle ceva şi să-l mai scază. Răspunse dulce, să fie pe placul cîrciumarului:

— Apoi dacă s-a îndreptat vremea s-or mai fi apucat şi dînşii să curăţe plugurile, să fie gata cînd o veni împărţeala pămîntului!

— Cum nu, că boierii nu vezi cum se îmbulzesc să-şi lepede moşiile? făcu Busuioc din prag, cu spatele şi batjocoritor; apoi, întorcîndu-se şi trecînd după tejghea, adaogă: mă Spiridoane, tu eşti beţiv şi oropsit, dar tot parcă ai mai multă minte ca ceilalţi, că baremi nu te mai osteneşti de pomană!

Ţăranul, slăbănog şi bătrîn, îşi potrivi o mutră mai amărîtă şi zise plîngător.

— D-apoi că alţii mai beau şi de bine, dar eu numai de supărări şi de necazuri, măi nea Cristache! Că de cînd mi-a murit baba, uite-aşa mă zbat, că noră-mea nu mă rabdă şi mă huiduieşte şi nu mă-ngrijeşte...

— Lasă că-ţi ştiu eu povestea, Spiridoane taică! i-o curmă cîrciumarul.

— Cum să n-o ştii tălică, vezi bine c-o ştii — bolborosi bătrînul jicnit, întorcînd privirea spre uşa deschisă pe care tocmai intra un copil al lui Filip Ilioasa, încălţat şi curat.

— M-a trimis tata-mare să-mi dai... să-mi dai...! strigă copilul, lipindu-se de tejghea, cu glas subţire, cu ochii alunecînd peste rafturile din fund.

— Ce să-ţi dau pentru părintelui, Antonel? întrebă Busuioc surîzător.

— Să-mi dai... un litru de gaz, dar cu sticla matale c-a noastră s-a spart! zise copilul încîntat că şi-a adus aminte.

— Bani ai ori să...?

— Am, uite-i! făcu Antonel cu mîndrie, arătîndu-i gologanii strînşi în palmă.

Doamna Dragoş a picat adineauri de la Piteşti unde fusese să-şi vadă soţul întemniţat. Pînă la Costeşti a venit cu trenul şi de acolo cum a putut. Nici-o birjă nu se încumetă să plece la ţară, de frică, deşi învăţătoreasa ar fi plătit bine.

Se întorcea mai mîhnită de cum s-a dus. A stat toată ziua de luni pe la uşile domnilor, degeaba. Procurorul numai cu mare greutate a admis să-i lase merindea şi banii. Totuşi, ea nu s-a dat bătută. Ieri,

marţi, a schimbat macazul, a cinstit pe cine a trebuit dintre cei mai mici şi aşa a izbutit să vorbească cîteva minute cu Ionel care nici pînă azi nu ştie de ce l-au închis pentru că nimeni nu i-a spus şi nici măcar de sănătate nu l-a întrebat. învăţătorul însă e convins că-l ţine acolo ca să nu asmuţă pe oameni împotriva boierilor. Cînd i-a spus asta a şi rîs bietul Ionel şi a adăogat că e mai bine pentru dînsul că se află acuma departe de Amara, fiindcă de-ar fi fost acasă şi s-ar fi întîmplat ceva în sat, numai pe dînsul l-ar fi învinuit boierii de toate.

Florica povestea şi plîngea, iar bătrînii îşi frîngeau mîinile ascultînd.

— Apoi lasă că nici noi n-om răbda mult şi le-om da lor ce li se cuvine! mormăi Nicolae Dragoş deodată cu o ură care parcă înnegrea cuvintele.

— Ba mai stai mulcom, Nicule, şi nu te tot băga în răutăţile oamenilor! protestă Florica, ştergîndu-şi lacrimile. Că de n-or ieşi bine lucrurile, vina iar pe bietul Ionel are să cadă, c-o să zică lumea că el te-a învăţat să...

— Să ştiu că mă taie bucăţele şi mă aruncă la cîini şi nu mă las pînă ce n-oi plăti cui trebuie şi ce trebuie! făcu flăcăul. Nu, nu, degeaba te superi, că n-ascult nici de tatăl din ceruri, aşa să ştii!

— Noroc, noroc, Trifoane! strigă Leonte Orbişor din uliţă, oprindu-se o clipă, cu sapa de-a umăr. Te-ai apucat de treburi?

— Ce să facem ? Pe lîngă casă — răspunse Trifon Guju de pe prispă, ciocănind de zor.

— Baţi coasa, Trifoane, ori...? întrebă Leonte fără mirare.

— O bat să fie bătută! zise Trifon fără să ridice capul.

— Mi se pare că vrei să coseşti înainte de-a semăna ?

— Apoi dacă trebuie?... De!

*

Carul cotea pe poarta veşnic dată în lături. Marin Stan, cu o închipuire de bici în mînă, strigă din urma carului gol către copiii ce se jucau în bătătură:

— Fugi, băiete, din picioarele boilor!... Daţi-vă la o parte!

Apoi deodată necăjit se repezi înaintea vitelor care o luaseră razna spre fundul ogrăzii:

— Fire-aţi ai dracului de zăpăciţi, unde vă duceţi?... Hooo!... Ho!... Ia seama că am să-ţi dau bătaie!... Hooo!... Ce, nu ţi-e bine? Te-ai boierit, ai?... Apoi stai că-ţi dau eu!

îi plezni cu coderiştea biciului peste bot, întîi pe unul, apoi pe celălalt, crîşnind:

— Să nu fii boier că te-a luat dracul!

*

— Nu ştiu ce să mă fac, socrule — zise Filip Ilioasa către preotul Nicodim care şedea pe un jilţ, în ceardac, la soare. Văd că vremea s-a îndreptat, pămîntul s-a zbicit şi mă tot bate capul să începem aratul, că parcă mă şi doare să stăm degeaba. Dar văd că oamenii...

Tăcu întrebător. Preotul bolea şi de bătrîneţe şi de amărăciunea cu fiul său, care-l obseda mai mult cu cît se simţea mai slăbit. Toată iarna a suferit ba de una, ba de alta şi a spus mereu că nu mai apucă vara. Odată însă cu primele raze de soare, se mai înviorase şi-şi recăpătase pofta de viaţă... Răspunse îngrijorat ginerelui său care stătea lîngă el, în picioare» gros, greoi, ca un butuc:

— De, Filipe, ar trebui, văd şi eu, dar dacă oamenii...

Apoi, cu glas schimbat:

— Dar mă mir ce mai aşteaptă şi oamenii de nu se apucă de munci?

— Se iau unii după alţii şi se îndeamnă — bolborosi Filip. Dar pînă una alta am rămas fără învoială cu boierul ş-apoi numai cu pămînturile noastre...

Niculina aducea o ulcică de lapte fierbinte pentru tatăl său... Adineaori se sfătuise Filip şi cu ea. Se burzului cu vioiciunea ei obişnuită:

— Oamenii au înnebunit de tot şi umblă după cai verzi pe pereţi de o să rămînem cu toţii muritori de foame! Uite asta are să fie!

— Mai rău e că nu se alege nici aşa nici altfel! făcu Filip, morfolindu-şi alene cuvintele. Ca să ştim ce facem...

— împotriva oamenilor nu ne putem pune — zise preotul strîngînd în palme ulcica cu lapte ca să-şi încălzească mîinile. Ce face toată lumea vom face si noi, că n-avem încotro...

— Apoi dacă lumea s-o apuca de blestemăţii, Filip n-are să se mai amestece, că el e om cu casă grea şi nu poate să se ia după cei dezmăţaţi care n-aşteaptă decît să strice şi să prade cum ne-au furat şi nouă carnea astă iarnă! reluă Niculina revoltată. Că oamenii nu ne-or da nici de mîncare şi nici n-or sări pentru noi. Sînt păţită eu cu oamenii de nici să nu mai aud de ei!

Filip, bucuros de energia soţiei sale, mormăi greoi:

— S-a stricat lumea şi s-a înrăit cum nu se mai poate...

După o clipă, Niculina, parcă şi-ar fi adus aminte, zise îngrijorată:

— Da ce-o fi păţit Antonel de nu mai vine de la cîrciumă cu gazul, că a plecat de multişor şi...

— Muiere, să taci! Auzi ori n-auzi! Să taci că de unde nu, te pleznesc să mă ţii minte şi să nu mă mai înveţi tu pe mine ce şi cum! strigă Ignat Cercel mînios din ogradă către nevastă-sa care-l cicălea mereu din tindă.

— Apoi ţie ţi-i uşor să sudui, că umbli toată ziulica de ici-colo, dar eu ce să mă fac cu copilaşii ăştia, bărbate, ce să mă fac? Şi cu ce să le astup gura? Că de unde am putut am cerut şi m-am împrumutat şi m-am zbătut de-am ajuns să nu-mi mai dea nimeni nici un pumn de mălai...

Ignat înţelegea că femeia are dreptate şi de aceea se supăra mai tare. Se apucase, că n-avea nici o treabă, să mai dreagă gardul şi cioplea şi bocănea de mama focului. Se opri o clipă, cu toporul pe tăietor:

— Măi muiere, tu nu pricepi de vorbă bună?... Ce vrei să fac? Să mă spînzur? Ei, iacă, am să mă spînzur ca să te mulţumesc... Că tu nu mai ai răbdare cum au şi alţi oameni şi baţi mereu din clanţă: ham, ham, ham, parcă ai fi cîine şi nu om! Că doar vezi bine că ne zbatem şi trebuie să ne ajute Dumnezeu şi nouă!

Femeia boscorodea în tindă. Glasul ei tînguitor îi borşea sîngele. Lîngă dînsul stătea liniştit, sorindu-se, cîinele jigărit şi flămînd. Văzîndu-l, fu cuprins de o furie prostească, parcă odihna cîinelui l-ar fi sfidat. îi trînti brusc un picior, rostogolindu-l la cîţiva paşi:

— Mai du-te dracului şi tu, nu-mi sta-n picioare î

Cîinele chelălăi prelung şi jalnic. Chelălăiala îi făcea bine lui Ignat ca o mîngîiere. Murmură răcorit într-un tîrziu, reluîndu-şi meremetiseala:

— Fire-ai al dracului să fii!

— Alo!... Alo!... Da, da postul Amara!... Aici şeful postului, plutonier Boiangiu!... Poftim?... Tu eşti, Popescule? Bată-te, nu-ţi cunoşteam glasul... Pe-aici bine, linişte, Popescule! La voi, la Izvoru?... Tot bine... Ce zici? Au dat foc conacului? Unde? în Dobreşti? A, Teleorman... E departe, prin mijlocul judeţului. Dar oricum, nu-i bine. Jandarmii ce-au făcut?... A, nu sînt jandarmi... Atunci d-aia, fiindcă altfel... Spune, spune, Popescule, ascult!... Va să zică a fost domnul prefect cu domnul căpitan la Izvoru şi au plecat de o oră. Bine. Ştiu că trebuie să vie şi-i aştept, dar mulţumesc că mi-ai dat de ştire. Aici o să pice atunci mai după-amiazi, aşa-i?... Bine, bine, perfect. Eu te înştiinţez îndată orice s-ar întîmpla aici, Şi tu de asemenea despre situaţia de la voi. Aşa, Popescule!... La revedere şi noroc! Ce face madam Popescu, bine?... Didina mea foarte bine. Mersi. Spune-i şi tu din partea noastră!...

Boiangiu, vorbind la telefon, făcuse semne nervoase nevestei sale să tacă pînă isprăveşte. Agăţînd receptorul, zise plictisit:

— Ce vrei, soro?, Mai lasă-mă acuma că am de lucru...

D-na Boiangiu citea *Universul* foarte regulat şi era spăimîntată de veştile despre tulburările ţăranilor, tot mai stăruitoare şi eclipsînd toate crimele şi faptele diverse ce o interesau de obicei pe ea în jurnal. De vreo două zile însă, de cînd citea despre lumea care se refugiase la oraşe, îşi întreba într-una soţul că ea ce face şi cum rămîne aici s-o omoare ţăranii? Plutonierul îşi simţea subminat curajul militar prin intenţiile ei de fugă, iar pe deasupra, cum doamna vorbea şi în faţa jandarmilor şi chiar a civililor, îi demoraliza oamenii şi răspîndea între sătenii lui gînduri de rebeliune. A admonestat-o cu frumosul, a şi înjurat-o, dar cucoana se ţinea scai:

— Cu mine ce-ai hotărît, bărbate ? Mă ţii aici să mă...

— Ascultă, Didino, mă scoţi din sărite! izbucni Boiangiu, profitînd că erau singuri. N-auzişi cu urechile tale că vine prefectul cu comandantul companiei?

— Am auzit, dar...

— Atunci să mă slăbeşti! Am să-ţi bag pe foc *Universul*, fi-ţi-ar al dracului!... Nici nu-mi mai pot face serviciul în tihnă din pricina smiorcăielilor tale! Te omoară şi te omoară ţăranii! Parc-ai turbat!... Dac-o fi să te omoare, las' să te omoare cu mine împreună că d-aia te-am luat şi te-am făcut cucoană de militar din ce n-ai fost!

Didina ieşi plîngînd:

— Of, nu ţi-ar ajuta Dumnezeu ţie cum îţi baţi tu joc de durerile mele!... Fire-ar...

— Of, Doamne, Doamne, rău mă mai chinuiesc, măi Melentie, şi nu mai vine moartea să mă ia şi să ne scape pe toţi! Că de cum s-a lăsat toamna zac şi mă perpelesc şi mă rog lui Dumnezeu să aibă milă de bieţii copilaşi că mi se rupe inima cît sînt ei sărăcuţii de golaşi şi de flămînzi... Aoleu, aoleu... nu mai pot, mă năbuş... Uite, cum mi s-au răcit mîinile!... Aoleu, Maică Precistă!

în cocioabă era un aer greu de sudori şi de suspinuri. Pe geamurile murdare de-abia pătrundeau cîteva raze de soare. în vatră fîşîia un ciot verde bolbocînd şomoioage de fum. Un băieţel de doi ani se juca gîngurind vesel cu un pisoi bălţat, la picioarele patului, jos, pe pardoseala de lut umed.

Melentie Heruvimu stătea lîngă patul de scînduri, cu mîinile împreunate în faţă, cu gîtul plecat puţin şi se uita la femeia bolnavă cu ochii îndureraţi de milă. Obrajii lui galbeni şi supţi zvîcneau cînd îşi auzea maţele chiorăind parcă i-ar fi fost frică să nu audă şi ea. într-un tîrziu o întrebă:

— Te doare rău ?

Pe faţa femeii trecu o undă de înviorare ca şi cînd glasul lui i-ar fi alinat suferinţa. Răspunse cu un început de zîmbet:

— Nu mă doare, numai... Aoleu, aoleu!

Se zvîrcolea ca o rîmă zdrobită.

Peste cîteva clipe dădu buzna pe uşă înlăuntru o fetiţă de vreo cinci ani, îmbujorată şi bosumflată. începu din prag să pîrască.

— Tata, Păvăluc mi-a zis că... şi eu am zis că... şi el a zis...

— Du-te şi te joacă pe afară cu copiii, Lenuţo, du-te că maică-ta e bolnavă şi...

Fetiţa n-ascultă pînă la capăt. Se retrase satisfăcută. Din tindă începu să strige de se auzi bine în casă:

— Păvăluc, a zis tata că...

Leonte Bumbu intrase să povestească repede nevestei ce-a aflat de la nişte oameni care au trecut adineaori cu căruţa spre Mozăceni: că au întîlnit, mai de vale, în Teleorman, cete de ţărani umblînd din sat în sat, alungind pe boieri, luîndu-le moşiile şi dînd foc conacelor ca nu cumva să se mai întoarcă înapoi...

Logofătul era mai îngrijorat ca boierul să nu se întîmple cumva să se scoale ţăranii. Deşi zicea, sfătuindu-se cu nevastă-sa, că el n-a năpăstuit pe nimeni

şi a ajutat unde a putut, încît n-are de ce să-i fie frică, adăoga că ţăranii, cînd o pornesc razna, nu mai ţin socoteală de nimic. Avea dînsul destui oameni de credinţă care-l înştiinţau ce se petrece în sat şi care mereu îl asigurau că-l iubeşte toată lumea ca pe un frate. Pe asigurările astea însă nu prea conta, ştiind ce asigurări oferă şi dînsul bătrînului Miron Iuga şi cît sînt ele de adevărate. Dealtfel, fără a mai avea nevoie de informaţii, simţea el de-ajuns că ţăranii fierb şi tot îşi iau vînt să facă ceva, fără să ştie nici ei ce anume. Dacă acuma vor prinde de veste ce fac alţii în alte părţi, n-ar fi de mirare să se ridice şi cei de aici şi să se apuce de fărădelegi. Cum sînt oamenii de îndîrjiţi, te poţi aştepta la orice... Pe cînd nevastă-sa tocmai îl liniştea că Dumnezeu e bun şi o să-i ferească, un argat veni să-l vestească puţin speriat că-l cheamă repede boierul.

— Măi Leonte, băieţii ăştia ai noştri de la curte ce treabă învîrtesc acuma? întrebă Miron. Stăm şi noi ca nenorociţii ceilalţi s-aşteptăm revoluţia? Aceia săracii s-au îmbătat de aţîţările derbedeilor şi trebuie să-i laşi să le treacă beţia. Dar noi sîntem încă treji, Leonte! Să ne vedem de treburile noastre, Leonte! Dacă nu putem începe muncile pe afară, pune-i cel puţin să cureţe grădinile şi parcul, c-a venit primăvara şi mai mare ruşinea de halul în care ne găseşte!

— Prea bine, cucoane, am înţeles! zise logofătul ca un caporal în faţa generalului.

— Ş-apoi să nu uităm că e aici şi coniţa Nadina — continuă bătrînul — şi după-amiazi vine prefectul şi pe urmă...

— De unde vii, măi Toadere? făcu Serafim Mogoş, ieşind în uliţă.

— Numai de-aici, din Vaideei. Fusei pînă la cuscrumeu Zaharia — răspunse Toader Strîmbu, oprindu-se.

Vorbiră despre vreme, despre pămînt, despre sărăcie. Toader îi spuse că în Vaideei s-aude că prin alte locuri oamenii au şi pus mîna pe ce-au putut şi-au alungat pe boieri şi au început să-şi ia fiecare cît pămînt îi trebuie.

— Of, că nu mai vine şi la noi, să-mi iau şi eu măcar niţel porumb de cel boieresc să-mi satur copilaşii, că greu am mai dus-o iarna asta! oftă Toader Strîmbu.

— Ba eu parcă m-aş lipsi de toate, dar tare mi-e sete să-i dau şefului numai două scatoalce, ştii, româneşti, să le ţie minte şi-n groapă! făcu Serafim printre dinţi, întunecîndu-se la faţă parc-ar fi băut otravă. Uite-atîta poftesc, Toadere, şi pe urmă poate să-mi taie capul!

*

Trăsura cea bună cu caii cei buni stătea la scară de un ceas, încărcată cu fel de fel de pachete şi legături, şi Cosma Buruiană încă nu se îndura să iasă. Vreo doi argaţi cu pîndarul Iacob Mitruţoiu se învîrteau pe lîngă trăsură, ajutau, potriveau...

în sfîrşit apăru arendaşul cu toată familia, nevastă şi copii, îmbondoriţi şi fiecare cu cîte o cutie sau un pacheţel în mînă. Vătăşelul Lazăr Odudie, omul de încredere al lui Cosma, venea în urma lor, cu capul gol, ascultînd respectos potopul de instrucţii. în vreme ce d-na Buruiană şi copiii se instalau în trăsură, printre bagaje, arendaşul mai spuse vătăşelului:

— Aşa, Lazăre... Cred că ne-am înţeles?... Să ai grijă de toate şi să nu cumva să-mi laşi casa singură,

să te duci la circiumă sau după alte parascovenii...

— Vai de mine, conaşule, se poate ? protestă Odudie. Nu mă cunoaşteţi drvoastră?

— Bine, bine, dar să iei seama, Lazăre! zise Cosma Buruiană urcîndu-se şi el sus pe capră, lîngă vizitiu.

•—-Am înţeles, conaşule! făcu vătăşelul plecat, adăogînd după o clipă, nedumerit: Iertaţi, că vă întreb, conaşule, dar ca să ştiu pentru... d-voastră adică nu vă mai întoarceţi?

— Ce vorbă-i asta, Lazăre ? strigă arendaşul. Cum să nu mă mai întorc? De ce să nu mă întorc?... I-auzi vorbă! O să-mi las eu averea vraişte? Şi ce, e vreo pricină?... Se poate să-ţi închipui aşa ceva, Lazăre?... Nu, băiete! Noi diseară sîntem înapoi, aici, nu ţi-am spus? Ori, da, nu ţi-am spus... Diseară ne întoarcem, mai devreme, mai tîrziu, cum ne-o ajuta Dumnezeu. Ne ducem numai la Costeşti, să tîrguim cîte ceva pentru copii, că vine vara şi trebuie, iar la Piteşti e prea departe... Aşa, rămîi sănătos, Lazăre!... Hai, dă-i drumul, băiete!

Vizitiul ţîţîi la cai. Trăsura se urni scîrţîind şi ieşi din curte, cotind spre dreapta. Cînd dispăru, un argat rîse:

— Ăsta s-a dus dorului... Nu se mai întoarce cum nu plec eu!

— D-apoi să se întoarcă numai cînd l-oi chema eu! mormăi Iacob Mitruţoiu.

— Gura, gura, băieţi! făcu Lazăr Odudie, vătăşelul, fără convingere, ca o obligaţie maşinală.

*

— Ce vînt te-aduce, Luco, pe la noi?... Ia şezi!... Dă-i un scaun, măi babo, nu te mai zăpăci degeaba, că n-a venit la petit! făcu Lupu Chiriţoiu cînd se pomeni cu Luca Talabă în casă.

— Apoi lasă, maică Paraschivo, c-am tot şezut! zise Luca aşezîndu-se.

Voia să se înţeleagă cu moş Lupu cum şi ce să facă cu moşia Babaroaga care nici azi nu-ı lăsa să doarmă. Cît a fost vorba de cumpărat cinstit, cum ştia că se cuvine, s-a străduit, a alergat, s-a luptat în toate felurile. Nu s-ar da bătut nici acuma, dar a aflat că oamenii umblă să bage plugurile fără nici o învoială, să cuprindă care ce s-o nimeri.

— Eu în treburi d-astea nu m-am amestecat, moş Lupule, drept îţi spun, şi nici nu mi-au plăcut!... Acu oamenii tot vin să mă ispitească, ba unul, ba altul, să nu ne lăsăm şi, dacă am început isprava, s-o şi isprăvim... Bine, bine, zic, am început-o, dar voi aţi cîrmit-o altfel! Apoi am cîrmit-o, zic dînşii, pentru că a venit dreptatea noastră şi după dreptate ale noastre trebuie să fie toate moşiile... Eu văd bine că nu-i bine şi totuşi ei nu mă slăbesc de nici nu mai ştiu pe ce lume sînt!

— Ba eu spun în faţa oricui că-mi văd de necazurile mele şi nu mă bag, nu mă amestec! se feri bătrînul Lupu. D-astea am mai pomenit eu, că-s cu părul alb. Tot aşa, c-o fi şi c-o drege ş-a venit pe urmă potopul!... Nu, nu, Luco, nu-i bine!

*

în sufrageria conacului de la Vlăduţa o fetişcană aşternea masa pentru o singură persoană. Era întîia oară, căci numai ieri au plecat domnişoarele la oraş şi colonelul s-a întors azi-noapte tîrziu şi mîncat. încercase întîi să aşeze tacîmurile la locul unde şedea de obicei colonelul, dar i se părea masa prea bearcă. Pe urmă a mutat farfuriile în jurul mesei, poposindu-le la fiecare margine pînă ce a ajuns iar la locul obişnuit.

— Acu de i-o plăcea, bine, de nu, să-mi spuie dumnealui cum e mai bine! murmură fata resemnată şi nemulţumită, aruncîndu-şi ochii pe fereastra mare deschisă dinspre curte unde colonelul Ştefănescu vorbea şi nu mai isprăvea cu ţăranii.

Bătrînul pensionar arendaş avea o înfăţişare mai vioaie şi glasul cutezător. într-un moment de inspiraţie, alaltăieri şi-a adus aminte de maiorul Tănăsescu care i-a fost camarad de promoţie şi de regiment ani de zile, la Severin, pe cînd erau căpitani. Nevastă-sa, fie iertată, a fost bună prietenă pe atunci cu Tănăseasca. Mutaţi de curînd la Piteşti şi fără copii, ar putea găzdui perfect pe cele trei domnişoare Ştefănescu pînă va trece primejdia la ţară. Nici n-a mai scris să-i întrebe. S-a îmbarcat ieri dimineaţă cu fetele şi cu o încărcătură respectabilă de provizii diferite. A revenit singur şi fericit. Scăpase de grija cea mai mare. Acuma putea vorbi liniştit cu ţăranii, să mai şi glumească şi să-i batjocorească:

— V-aţi boierit şi voi, mă! Vă vine cu strîmbul munca! E mai uşor să stai cu luleaua-n gură decît să dai cu sapa, cum nu! Şi să ocărăşti pe boieri şi să pui la cale rebeliuni! Ce zici, măi Ştefane?

— De, don colonel — făcu Ştefan cu faţa zîmbitoare — mai încercăm şi noi marea cu degetul...

— Vrem să vedem şi noi cum o mai fi şi altfel, că ce a fost am văzut şi n-a fost bine! adaogă altul, întunecat.

— Numai să nu vedeţi pe dracul, măi băieţi! zise colonelul.

Peste cîteva minute, din vorbă-n vorbă, ţăranul zîmbitor întrebă:

— Da pe domnişoarele le-aţi dus la oraş, don colonel?

— Aţi fi poftit să le las aici să vă bateţi voi joc de tinereţea lor, ai? răspunse pensionarul cu ton glumeţ. Nu vă cunosc eu ce tîlhari sînteţi voi?

— De ce, don colonel, păcatele noastre?

— Fiindcă sînteţi, Ştefane! Nu m-am trudit eu destul cu alde voi la armată? Vă ştiu şi măselele din gură!... Dar mie ce puteţi să-mi faceţi? Să mă omorîţi? Ce, mi-e frică mie de moarte, mă? D-aia-s eu militar, mă?... Ori să mă prădaţi? Prădaţi-mă, dacă vă dă mîna! Că eu tot ce am, aici am băgat şi cu voi am împărţit... Nu-i nimic, băieţi! Dumnezeu e sus şi vede!... Eu nu v-am bătut, nu v-am înşelat, nu v-am năpăstuit, v-am ajutat, v-am ocrotit, v-am învăţat. Acu puteţi să-mi trageţi cu parul. Aşa-i?

Colonelul se uită pe rînd la ţărani, aşteptînd o vorbă de protestare sau de recunoaştere. Oamenii tăceau. De-abia într-un tîrziu, Ştefan, cel mai deschis, făcu:

— De!

Glasul se stinse gol ca o băşică de săpun.

— Oare ce-i cu tine, Petrică, dragul mamei, de nu mai ai stare şi nu te strîngi şi tu pe acasă ca oamenii? se tîngui Smaranda.

— D-apoi acu nu-s acasă, mamă? făcu Petre aspru.

—- Eşti, maică, dar stai mereu pe spini... Şi, Doamne, groază mi-e să nu păţeşti ceva dacă te amesteci în toate, în loc să vezi de sărăcia noastră!

— Nu m-amestec eu, mamă, că nici n-am ce să m-amestec! mormăi flăcăul. Dar dacă mă cheamă oamenii trebuie să mă duc, c-ar fi ruşine să stau.

— Ba nu-i ruşine, dragul mamei! Că io-s văduvă şi copiii ceilalţi sînt mai micşori şi numai în tine mi-i nădejdea să ne mai înlesnim. Că destul mi te-au ţinut acolo, la oaste, şi eu am fost singurică să [mă lupt...

— Apoi tocmai s-aude că iar ne cheamă pe toţi la regimente din pricina...

— Doamne fereşte şi ne păzeşte şi ne mîntuieşte! se închină deodată femeia cuprinsă de spaimă.

— Dar pe aici încă n-a venit ordin că ne-ar fi spus primarul — urmă Petre. Acu ce-o fi o fi, nu-ţi mai face grijă şi supărare de pomană!

Şi, după un răstimp, parcă să-şi smulgă un cui din inimă, reluă înăbuşit:

— Numai cucoana asta de n-ar mai sta pe aici că, nu ştiu, dînsa poartă toate relele... Baremi de s-ar duce cu Dumnezeu, să nu ne mai amărască!

Smaranda se înfurie brusc:

— Ducă-se pe pustii de cucoană, fire-ar a dracului!

Primarul Ion Pravilă intră în circiumă frecîndu-şi mîinile mulţumit:

— Singur, Cristache, singur?... Uite-aşa-mi place! Dă-mi repede un ciocănel că sînt grăbit!... Cîte am eu pe cap acuma, nici nu mai ştiu pe ce lume sînt!

— Vine, vine prefectul? întrebă Busuioc, servindu-1.

— De l-ar aduce Dumnezeu mai degrabă, să se mai potolească şi oamenii! zise primarul dînd peste cap ţuica dintr-o înghiţitură.

— Apoi parcă s-au mai mulcomit, că stau pe-acasă — murmură cîrciumarul cu părere de rău. Numai Spiridon mi-a ţinut de urît pînă adineaori de l-am şi dat afară...

— Ehei, băiete, liniştea asta nu-i a bună, ascultă-mă pe mine! făcu Pravilă misterios. Cîinele cînd muşcă nu mai latră!

— Ai simţit ceva, ai auzit ceva?

— Ce s-aud şi ce să simt? Parcă oamenii cînd fac ceva spun? Ori ştie cineva?... începe unul şi ceilalţi ca oile, Cristache!

— Urîte timpuri, don primar!

— De, după nimereală!... Măcar de nu s-ar urîţi mai rău!

îşi aduse aminte că e grăbit şi, pornind spre uşă, strigă cu glas schimbat, poruncitor:

— Ia vezi, Cristache, să fie ordine şi la tine! De unde ştii că nu-i vine domnului prefect să intre şi să-ţi facă o inspecţie? Mai bine să fii pregătit!

— Să vie sănătos!... Dar nu cred că-i mai arde nimănui de inspecţia cîrciumilor. Sînt focuri mai mari acuma

Miercuri dimineaţa Titu Herdelea merse foarte devreme la *Drapelul* să comunice lui Roşu ştirea despre revolta rezerviştilor şi uciderea ofiţerilor, mai ales că nici în *Dimineaţa* n-o văzuse apărută.

— Cunosc! zise secretarul cu superioritate. Ştiu şi altele mai grozave. *Dimineaţa* a încercat s-o publice, dar a fost avertizată că va fi imediat confiscată toată ediţia şi-a trebuit să renunţe. Ştiu, puiule. Eu să nu ştiu?

Se sculă de la biroul său acoperit de jurnale, luă pe tînărul Herdelea de mînă ca pe un şcolar şi-1 duse la o hartă a României bătută cu piuneze pe un perete.

— Vezi tu potcoava asta, puiule? îl dăscăli cu un glas de corepetitor experimentat, urmărind cu arătătorul sinuozităţile graniţei. O vezi, va să zică... îţi aduci

aminte, acum vreo zece zile, cînd am vorbit noi despre tulburările ţărăneşti, ce ţi-am spus? Ei, am avut dreptate?... Iacă, d-aici au pornit, sus de tot, colţul dinspre Bucovina, cu jidanii... Ş-a mers aşa cîteva zile şi-a coborît mereu şi mereu cu „jos jidanii" şi „jos perciunii". îţi aduci aminte, că şi tu credeai că ar fi vorba numai de nişte perciuni de jidani. Ş-acuma uite colea a ajuns, în Teleorman! Vezi? Şi se întinde vertiginos mai departe pîrjolul. Te asigur că în trei patru zile va fi la Severin, adică va fi cuprins toată potcoava... Acuma au băgat-o pe mînecă domnii cu „jos jidanii". Acuma simt pe pielea lor că ţăranul nu face deosebire între jidan şi creştin cînd s-a ridicat să-şi caute singur dreptate. Ba tocmai unde nu-s jidani mişcările au început să ia un caracter mai sălbatic, în Moldova se pare că n-au fost omoruri şi nu s-a vărsat sînge; pe cînd pe-aici mulţi proprietari şi arendaşi au fost măcelăriţi de ţăranii revoltaţi.

Se aşeză iarăşi la birou. Din mormanul de ziare numai capul i se vedea cu ochelarii care sticleau ca nişte ochi monstruoşi... Titu Herdelea a ascultat îngrozit, mai cu seamă de cînd i-a pomenit de Teleorman. Asta înseamnă că şi Amara e în primejdie şi deci Nadina despre care a vorbit aseară mereu la Gogu Ionescu...

— Domnule Roşu, te rog mult — zise deodată tînărul Herdelea •— din Argeş ai vreo informaţie gravă?

— încă nu — răspunse secretarul. Dar anevoie va fi ferit şi Argeşul de potop, dacă bîntuie în Teleorman, adică în vecini. Ei, ce vrei? întrebaşi din cauza amicului tău? De, e periclitat foarte serios, deşi nu se poate şti. Depinde mult şi de capriciul soartei. în orice caz, fiindcă te interesează mai de aproape chestia, am să-ţi dau o sursă de informaţie sigură şi promptă.

Du-te la Ministerul de Interne, la directorul Modreanu... Spune-i că te-am trimis eu, din partea gazetei. La el se centralizează toate ştirile acuma, cele oficiale, fireşte. Are o însărcinare specială. E un om simpatic şi subţire, mare amator de reclamă. îţi spun detaliile astea ca să ştii cum să-1 iei...

Titu mulţumi mişcat. Era fericit că va putea servi şi el pe Grigore Iuga îndeosebi, care l-a îmbrăţişat atît de călduros de la prima întîlnire şi nu s-a dezminţit deloc, apoi şi pe Gogu Ionescu care, sărmanul, e atît de îngrijorat din pricina Nadinei...

Uşa directorului se întredeschise subit şi în crăpătură apăru capul lui Deliceanu:

— Roşule, mai ai ceva?

— Nimic... Poate mai spre amiazi. Am să telefonez şi viu să anunţ! zise secretarul fără să ridice nasul din jurnale.

Cînd se închise uşa, Titu întrebă uimit:

— A şi venit?

— Ehe! Chiar înaintea mea! rise Roşu ironic. Ne clătinam, ne clătinam!

— Guvernul? făcu Herdelea.

— Şi guvernul, şi toată banda — urmă Roşu, ursuz ca de obicei. Ne ducem dracului cu toţii azimîine...

— Cel puţin în opoziţie vom putea lucra cu mai multă libertate! zîmbi naiv tînărul.

— De opoziţie să nu te bucuri, amice, pentru că e cu mari primejdii pentru noi! mormăi secretarul apucîndu-se să-şi frece nervos ochelarii, încît fără ei figura lui părea neputincioasă şi mai acră. Văzuşi ce armată de redactori, para-redactori şi reporteri avem azi, toţi mai mult sau mai puţin sinecurişti? Ei, mîine mă pot pomeni c-am rămas singur cu foarfecele astea,

dacă cumva nu voi fi dat şi eu afară!... Asta-i gazeta de partid, tinere! Care poate, profită cît e la putere, pe urmă... Dar tu nu-ţi face inimă rea, puiule! adaogă cînd îşi potrivi ochelarii după urechi şi văzu cum s-a îngălbenit Herdelea. Tu mai eşti asigurat cîteva luni, întîmplător. Pînă atunci ai vreme suficientă să te aranjezi...

Redacţia apoi începu să se populeze. Fiecare nou sosit aducea cîte o veste, toate care de care mai rele. Că răscoala s-a întins în judeţul cutare, că ţăranii au ucis în cutare regiune atîţia arendaşi sau moşieri, că armata s-a ciocnit într-un sat cu revoltaţii şi au fost sute de morţi şi răniţi de ambele părţi, că în altă parte sătenii au alungat cu pietre un detaşament de infanterie, că multe judeţe sînt complect izolate fiindcă ţăranii au tăiat firele telegrafice şi telefonice, că o doamnă proprietăreasă surprinsă de răsculaţi a fost dezbrăcată în pielea goală şi purtată aşa prin mai multe comune, că ministrul de război e idiot pentru că trimite trupele recrutate din cutare ţinut să reprime dezordinile tocmai în ţinutul respectiv încît soldaţii ar trebui să tragă în părinţii şi fraţii lor proprii, că astfel un caporal, după ce a împuşcat pe tatăl său, care se afla printre ţăranii răzvrătiţi, a cerut voie căpitanului să-1 înmormînteze şi a fost decorat şi citat pe ordinea de zi a întregii armate, că în anume oraşele s-au format gărzi naţionale pentru a se apăra de eventuale atacuri ale bandelor de ţărani dobitociţi, că la marginea judeţului Ilfov azi-noapte o patrulă de cavalerie de-abia a putut împrăştia o ceată de cîteva mii de ţărani pornită asupra Bucureştilor...

Pe la unsprezece intră grav, ca un ministru fără portofoliu, Antimiu, reporterul gras cu blana soioasă şi căciuliţă de lutru fals, mai asudat ca alte dați, căci

afară bătea soarele, şi dînd mîna plictisit cu cîţiva, şoptind „bonjur, monşer", se prăvăli pe un scaun liber de lîngă Roşu. Intrarea lui, ca unul ce culegea informaţii politice din izvoare înalte, potoli zelul limbuţilor gălăgioşi. Observînd că tace ca să-şi dea mai mare importanţă, Roşu îl întrebă ironic dar şi curios:

— Ai adus ceva, Antimiule?

•—Ceva foarte important, nene Roşule! exclamă reporterul patetic. Din nenorocire nu pentru noi, cu toate că pe noi ne priveşte de aproape, fiindcă e soarta noastră la mijloc...

— Spune, frate, nu mai face literatură! îl întrerupse enervat secretarul.

— Ei bine, guvernul e căzut! zise reporterul, păstrînd mereu un accent de durere în glas. Cel mult mîine seară avem guvern nou!

Pe urmă povesti celor doritori de amănunte că primul ministru a avut adineaori o audienţă la rege în care i-a raportat că tulburările agrare au luat proporţii atît de grave încît e nevoie de o urgentă şi energică expediţie de represiune. I-a arătat cu dovezi, că nu s-ar mai putea conta deplin pe armata noastră pentru asemenea însărcinare tragică şi l-a rugat să facă apel la concursul armatei austriace, adăogînd că aceasta ar fi singura salvare şi că altfel ţara este ameninţată de o complectă distrugere. Regele însă a refuzat net să recurgă la amestec străin pentru pacificarea unor dezordini interioare şi a cerut primului ministru o soluţie potrivită împrejurărilor şi demnităţii ţării. Neavînd altă soluţie, şi din cauza opoziţiei care nu e dispusă să-i dea concurs nici chiar în situaţia actuală, primul ministru a oferit regelui demisia cabinetului. Demisia s-a primit în principiu, dar nu se va anunţa pînă ce se va stabili succesiunea, ca să nu se sporească haosul. Pentru că

guvernul viitor ar putea să aibă nevoie de anume legi urgente, trebuie să i se asigure deocamdată colaborarea actualului parlament, ceea ce ar mai avea şi înfăţişarea unei uniuni naţionale în faţa gravităţii împrejurărilor şi ar înlesni luarea de măsuri severe. Şeful guvernului şi al partidului trebuie deci să se consulte cu prietenii săi şi să raporteze din nou regelui. Dar acestea nu mai sînt decît] formalităţi care] se vor împlini foarte repede.

— Va să zică crunta opoziţie? zise Roşu cu un surîs acru. Ia stai, să vedem dacă Deliceanu e în curent...

Trecu în cabinetul directorului. Peste cîteva clipe Deliceanu se ivi în prag, cu faţa puţin aprinsă, strigînd:

— Ce tot spui, Antimiule?... Ia vino-ncoace!

— Şefule, ne-am curăţat! zise reporterul iarăşi patetic, dispărînd în camera lui Deliceanu cu paşi legănaţi de năduf.

Titu Herdelea se strecură afară. Roşu îi vîrîse un cuţit în suflet. De unde îşi închipuise că, muncind conştiincios, are asigurată o lefşoară din care să trăiască, azi iată-l iar ca frunza pe apă. Trebuie să se lămurească mai bine cu Roşu în chestia asta, ca să nu se pomenească pe drumuri.

Deocamdată căuta să nu se lase copleşit de gîndurile negre. Răul te chinuieşte destul cînd a sosit, de ce să-i înmulţeşti efectele suferind şi în aşteptarea sosirii lui. Fiind aproape de amiazi, se îndreptă spre Ministerul de Interne să găsească pe Modreanu. Trebui să aştepte împreună cu alţi gazetari, veniţi de asemenea după noutăţi. Directorul lucra cu ministrul, comunicîndu-i probabil tocmai dosarul telegramelor şi rapoartelor primite în cursul nopţii şi al dimineţii. în sfîrşit sosi

23 — Opere 8. — Răscoala — c. 1037

afabil, surîzător şi sclivisit, zicînd dulce ca o cucoană întîrziată la întîlnire:

— Domnilor, dragii mei, scuzaţi-mă... Ministrul!... Timpuri grele, domnilor!... Numai un minut să lichidez dosarul ăsta şi sînt al d-voastră!

Sunase. Un funcţionar bătrîn şi necăjit la faţă luă dosarul roşu, îl încuie într-un sertar şi-i dădu cheia, în răstimp Modreanu trecuse în mijlocul ziariştilor şi le spuse cîteva noutăţi răsuflate. Ca să le şteargă decepţia, adaogă că după-amiazi la cinci are să le comunice lor ce-i va mai sosi, chiar înaintea ministrului.

Ziariştii se retraseră cu gălăgia cuvenită. Titu Herdelea rămase singur, la urmă, se prezintă şi întrebă în particular dacă are cumva vreo informaţie din Argeş, arătîndu-i că se interesează din pricina lui Grigore Iuga.

—-A, domnul Iuga? exclamă Modreanu aranjîndu-şi cravata la gît. Mi se pare c-am avut plăcerea să-l cunosc odată în tren... Cum nu, domnule Herdelea, bucuros, vino oricînd şi-ţi stau la dispoziţie. Pînă acuma însă poţi asigura pe prietenul d-tale că în Argeş e linişte!

Titu Herdelea coborî scara ca şi cînd ar fi aflat ştirea cea mai senzaţională, zicîndu-şi mulţumit:

— Trebuie să fiu şi eu recunoscător măcar cît pot, că nu se ştie ce aduce ziua de mîine!

4

Era plină de ţărani şi curtea primăriei, şi uliţa. Aşteptau de vreun ceas şi prefectul nu sosea. Primarul Pravilă, zelos şi înfrigurat, zorise lumea să se adune parc-ar fi izbucnit pîrjolul.

—- Nu-i nimic, băieţi! zicea dînsul cînd unuia, cînd altuia, prietenos şi ca o scuză. Noi s-aşteptăm pe domnul perfect, nu domnul prefect pe noi, c-aşa-i omenia!

Ţăranii aşteptau cu răbdarea tradiţională fiindcă timpul n-are preţ decît în toiul muncilor. Şi aşteptînd gurile se osteneau. Unii spuneau că prefectul vine să împartă pămînturi că tot aşa s-a întîmplat şi într-alt judeţ şi s-au liniştit creştinii şi s-au apucat de lucru. Alături însă alţii vorbeau domol despre ce-au făcut oamenii în Teleorman, cum s-au sculat cu mic cu mare, cum au izgonit pe toţi boierii şi au ajuns ei stăpîni pe toate.

— Altfel de oameni sînt pe acolo — mormăi un glas amărît. Nu ca noi! Acolo oamenii au şi pămînt şi nici nu-s flămînzi şi nevoiaşi ca pe aici!

— Apoi norocul numai de cei îndrăzneţi se ţine, nu de neputincioşii cu inima-n izmene!

— Numai noi parcă avem terci în loc de sînge!

— Binişor, binişor, băieţi!

Plutonierul Boiangiu, în uliţă, cu ochii în direcţia de unde trebuiau să sosească boierii (dealtfel un jandarm, postat în dreptul cîrciumii lui Busuioc, la încrucişarea drumurilor, avea ordin să vie în pas alergător să anunţe din vreme apropierea), tăifăsuia cu ţăranii dimprejurul lui, aruncînd şi cîte o glumă care stîrnea negreşit mari hohote, dar păstrînd totuşi demnitatea cuvenită. Un ţăran îşi îngădui chiar să-l întrebe cu gravitate:

— Oare, don plutonier, ne dă pămînt ori nu ne dă? Că d-ta trebuie să ştii şi, Doamne, bine ne-ar mai prinde, don plutonier, de ne-ar da!

— Crezi că mie nu mi-ar prinde bine, băiete? zise Boiangiu. Aolică!... Ori voi credeţi că şi eu am moşii ca boierul Miron?... Sabia şi puşca şi lefşoara, fraţilor, asta mi-e moşia!

— Şi ce mai pică pe de lături, don şef! complectă un mucalit.

Ţăranii porniră pe rîsete. Plutonierul se supără:

— Apoi vezi, măi, că sînteţi porci?... Care-i ăla, să-1 văd şi să-1 cunosc!... Aşa sînteţi, măi, fără ruşine şi fără obraz şi vă mai miraţi cînd luaţi la ceafă ce vi se cuvine!... Ieşi, măi, ăl cu neruşinarea!

— Iartă-1, don şef, c-a glumit şi el ca prostul...

— Apoi tocmai, să-i dau şi eu o glumă...

Dar sosi într-un suflet jandarmul şi raportă că trăsura cu domnii tocmai a cotit spre curtea lui Miron Iuga. între ţărani ştirea provocă o mişcare. Primarul, care se apropiase să afle ce-a spus ştafeta, se crezu obligat să explice că nici nu se putea să nu treacă prefectul pe la boierul bătrîn cu care e vechi prieten. Lămurirea nu curmă agitaţia, ci mai mult o spori: ce-o fi punînd la cale prefectul cu boierul Miron?

Peste un sfert de oră trăsura greoaie şi voluminoasă a prefecturii oprea în mijlocul ţăranilor. Lîngă prefectul Boerescu şedea în fund Miron Iuga, iar pe scăunel, în faţa lor, căpitanul de jandarmi Tiberiu Corbuleanu, cu o mustaţă ţanţoşă pe o figură brună lătăreaţă.

— Noroc, băieţi, bine v-am găsit! strigă Boerescu coborînd tacticos.

— Trăiţi, domle prefect! răspunse Ion Pravilă supus, îndesîndu-se să dea o mînă de ajutor, în vreme ce Boiangiu stătea ţeapăn cu dreapta la cozorocul chipiului.

— Tu eşti primarul ? întrebă prefectul văzîndu-1. Da, te cunosc!... Ei, linişte pe aici, ai?... Ordine?

— Toate bune, domnule prefect! declară primarul dulce, subliniindu-şi convingerea cu o înflorire de zîmbet nehotărît pe faţă.

— Aşa-mi place, băieţi, bravo! strigă prefectul Boerescu rotindu-şi privirea peste ţăranii care se uitau la dînsul şi la trăsură tăcuţi, cu căciulile-n cap. Să fiţi cuminţi şi paşnici, oameni buni, cum trebuie să fie românul!

Coborîse şi Miron Iuga. Prefectul îl luă de braţ şi intrară împreună în curtea primăriei. Căpitanul rămase puţin în urmă, ascultînd raportul plutonierului cu aprobări din cap... Apoi se opriră toţi în dreptul uşii cancelariei, în jurul lor ţăranii se îmbulzeau. Rămase liber numai un mic cerc dinaintea prefectului care examina parcă înfăţişarea oamenilor şi mai cu seamă privirile lor. Se silea să zîmbească şi să pară prietenos şi binevoitor, deşi se simţea obosit rău, fiind a doua zi de cînd se afla pe drum, în turneul de constatări, observaţie şi îmbărbătare. Mai mult decît oboseala îl supăra şi aproape îl jicnea atitudinea ţăranilor, pretutindeni prea puţin cuviincioasă şi uneori chiar provocatoare. Se obişnuise să fie primit, în cursul inspecţiilor, cu izbucniri de „trăiţi" şi voie bună, şi numai pe urmă să vie plîngerile şi reclamaţiile. Acuma sătenii îl întâmpinaseră peste tot cu tăcere şi cu ochi încruntaţi şi bănuitori. Dacă n-ar fi fost ambiţia lui de a-şi feri judeţul de tulburările ce bîntuiau aiurea, n-ar fi tolerat obrăzniciile acestea. îşi rezerva în sine să-i înveţe omenie mai tîrziu, după ce se va restabili ordinea în ţară. Se credea cel mai destoinic prefect şi spunea cu mîndrie că primul judeţ din România, în ordine alfabetică, e condus de primul prefect, în ordine calitativă. Faptul că judeţele vecine erau cuprinse de valul răzvrătirii, iar într-al lui nu se semnalase încă nici-un incident, îl considera ca o dovadă a excelentelor metode administrative aplicate de dînsul. A întreprins turneul de inspecţie de acuma convins profund că ţăranii, văzîndu-1 şi ascultîndu-1, vor fi atît de sugestionaţi de autoritatea lui încît, chiar de-ar fi avut gînduri rebele, vor continua a fi cuminţi şi a păstra ordinea. Cînd a plecat din Piteşti a spus

căpitanului Corbuleanu, care socotea imprudentă călătoria prin sate în asemenea zile de surescitare, că el stă sau cade cu deviza lui, iar deviza, citită undeva de curînd şi adoptată, era: pumn de oţel în mănuşi de catifea. Cu atît mai mult ţinea să-şi puie în evidenţă calităţile de gospodar judeţean eminent, cu cît ministrul ezitase să-1 numească şi marcase oarecare preferinţe pentru un avocat care mai ocupase demnitatea de prefect în guvernarea trecută. A trebuit să puie piciorul în prag, adică să intervie direct şi prin anume prieteni influenţi de la Bucureşti, ca să frîngă rezistenţa ministrului.

•— încă o dată, băieţi, bine v-am găsit! repetă Boerescu cu glas puternic de întrunire publică.

Făcu o mică pauză, aşteptînd vreun răspuns de mulţumire, cum se obişnuieşte. Oamenii tăceau. Numai cîţiva în uliţă se mai zbăteau să se apropie, bombănind şi chicotind. Prefectul nu-şi pierdu cumpătul. în clipa cînd vru să continue, primarul răcni energic:

— Oameni buni, faceţi tăcere!... Tăcere!... S-auzim pe domnul prefect!

Boerescu ţinu apoi o cuvîntare patriotică. îşi umfla glasul, gesticula, se roşea. în gura lui, cu cîţiva dinţi de aur şi alţii falşi, vorbele mari, de rigoare în astfel de ocazii, gîlgăiau ca nişte băşici goale, care pocnesc inutil într-un bîlci unde oamenii cască ochii cu urechile înfundate. între multiplele calităţi politice ce-şi atribuia prefectul era şi aceea de neîntrecut orator poporan. Avea convingerea mare că verbul său fierbinte merge totdeauna drept în inima ţăranului şi o modelează după intenţiile lui. Jongla şi acuma cu frazele şi cuvintele irezistibile: „opinca e talpa ţării", „munca voastră sfîntă", „ţăranul român cuminte şi harnic", „regele şi guvernul vă poartă de grijă", „aveţi încredere în cîrmuitorii ţării", „iubirea patriei", „interesul ţării cere linişte şi ordine, fraţilor", „românul nu piere"... Ţăranii ascultau şi-1 priveau nemişcaţi, cu ochi ca de sticlă. Sutele de feţe cu aceeaşi expresie păreau a fi ale aceluiaşi cap, cu aceleaşi gînduri şi simţiri, un singur şi acelaşi om în infinite exemplare, ca un produs în mare al unei uzine uriaşe. Imobilitatea şi tăcerea lor îndărătnică l-au supărat şi l-au cam speriat cînd le-a observat întîia oară în primul sat, încît de-abia a avut puterea să continue risipa de însufleţire oratorică...

Miron Iuga n-asculta discursul prefectului. El dispreţuia mijloacele acestea de-a încurca pe săteni cu apă chioară bătută-n piuă. Ţăranului nu-i trebuiesc discursuri, ci sfaturi sau porunci. El atrăsese atenţia lui Boerescu să nu piardă vremea cu vorbe şi mai bine, printr-o consultare limpede şi sinceră, să caute a afla nevoile şi dorinţele oamenilor, din care să vadă ce se poate satisface şi ce nu, iar promisiunile să nu rămînă în vînt ci să se transforme imediat în fapte. Prefectul n-a vrut, în ruptul capului, să renunţe la cuvîntarea lui pe motiv că pretutindeni a ţinut-o şi a fost ascultată cu evlavie, o cuvîntare inteligentă (ca a lui, fireşte) fiind cea mai bună introducere pentru îndulcirea spiritelor şi descoperirea adevăratelor stări. Văzînd efectul vorbăriei pe care numai căpitanul, plutonierul şi primarul o gustau cu entuziasmul subaltern obligator, bătrînul Miron se simţea ruşinat şi aproape umilit în faţa ţăranilor.

în sfîrşit, după vreo jumătate de ceas, prefectul Boerescu îşi termină discursul, în loc de peroraţie, cu un îndemn vibrant:

— Aşa, copii!... Ş-acuma să-mi daţi îndată o dovadă că sînteţi buni români şi cetăţeni vrednici! Vă cer

dovada aceasta eu, părintele vostru şi al judeţului nostru scump! Ei bine, dacă vreţi să-mi arătaţi că sînteţi cuminţi şi cinstiţi şi muncitori, cum ştiu că sînteţi, atunci să nu mai ascultaţi vorbele ce vi le spun răuvoitorii şi nici zvonurile urîte, ci să vă întoarceţi degrabă la plugurile voastre, la munca voastră cea frumoasă care e temelia ţării! A dat Dumnezeu vreme bună, pămîntul cere munca şi sudoarea voastră ca să rodească mai îmbelşugat spre binele vostru şi al scumpei noastre ţărişoare!... Aţi auzit, copii? M-aţi înţeles voi bine, copii?... Faceţi voi cum v-am învăţat eu, ori nu vreţi să faceţi?

Ultimele cuvinte stîrniră un zgomot nehotărît. Din diferite părţi ale mulţimii se porniră glasuri:

– Nu putem, cucoane!... N-avem pămînt!... Pe ce să muncim?

Prefectul, auzind glasurile şi considerîndu-le drept efectul discursului său potolitor de spirite, aruncă o privire semnificativă spre Miron Iuga, apoi strigă:

— De ce nu puteţi, copii?... Spuneţi drept şi pe faţă, ca să ştim!

Mai multe glasuri răspunseră mai hotărît:

— N-avem pămînt!... Ne trebuie pămînt!... Fără pămînt nu mai muncim!

Boerescu luă o mutră de învăţător indulgent care dojeneşte nişte copii nepricepuţi:

— Cum se poate, oamenii lui Dumnezeu, să-mi spuneţi mie prăpăstii d-astea?... Că n-aveţi pămînt!... N-a vrut dumnealui, domnul Iuga, să vă dea pămînt? Ori ceilalţi boieri?... Nu v-au dat dumnealor totdeauna? Din moşi-strămoşi? Că doar cu voi şi-au muncit moşiile, măi oameni, nu cu străinii!

Toader Strîmbu se întinse în vîrful picioarelor răcnind:

— Cum a fost nu mai putem, domle prefect, că ni-e munca în zadar şi ne omoară sărăcia!

– Adică vreţi alte învoieli? zise Boerescu candid. Apoi staţi, măi băieţi, că...

— Nu mai vrem învoieli!... Să ne dea nouă pămîntul că noi îl muncim! îl întrerupseră alţii gălăgios.

Atunci Miron Iuga, nemulţumit de întorsătura ce o ia consfătuirea aceasta, făcu semn cu mîna că vrea să spuie şi el ceva. Ţăranii făcură linişte. Boierul cel bătrîn era pentru ei adevăratul stăpîn respectat, al cărui cuvînt trebuie totdeauna ascultat cu sfinţenie.

— Cum vine asta, măi care strigaţi? întrebă bătrînul Iuga cuprinzînd cu o privire toată mulţimea. Pămîntul meu să vi-l dau vouă?... Adică drept răsplată pentru că eu şi tatăl meu şi bunicul meu v-am primit pe moşiile noastre pe voi şi pe părinţii şi pe bunicii voştri şi v-am dat de lucru ca să puteţi trăi şi am împărţit cu voi cele bune şi cele rele, acuma aţi vrea să ne scoateţi de tot de pe moşia ce ne-a mai rămas şi din casele noastre, să ne alungaţi ca pe nişte venetici?... Unde aţi mai pomenit voi dreptate de asta, măi creştini?... Dar tu, Toadere, că te văd cu gura mai mare, tu împărţi averea ta cu alţii? Ia spune pe şleau, să te auzim!

Cei ce erau mai aproape întoarseră capetele rîzînd spre Toader Strîmbu care însă răspunse dîrz:

— Eu aş împărţi, cucoane, dacă aş avea ce, dar n-am!

– Cum n-ai, băiete? insistă Miron. Dar casă n-ai şi petecul de pămînt pe care-i casa nu-i al tău?

— Se surpă casa pe noi, cucoane – făcu Toader cu acelaşi glas.

— Va să zică, fiindcă se surpă, n-o împărţi! continuă bătrînul boier. Iar eu sau altul, fiindcă ne-am învrednicit de n-am lăsat-o pe a noastră să se surpe, noi s-o împărţim cu tine? Parcă aşa zici tu că ar veni socoteala ?... Apoi socoteala asta e strîmbă, măi oameni! Cine v-a învăţat şi v-a sucit minţile rău a făcut că iată v-aţi pierdut cumpătul şi umblaţi după potcoave de cai morţi în loc să vă vedeţi de treburi ca oamenii cumsecade. Şi cine vă întărită să stăruiţi în purtările astea îşi bate joc de voi, să ştiţi! Eu nu v-am minţit niciodată şi nici nu v-am ademenit. Mie-mi place dreptatea şi omenia. N-aţi fost mulţumiţi cu învoielile trecute? Puteam sta de vorbă şi dacă aş fi văzut că dreptatea e de partea voastră, le-am fi schimbat. Dar nu cu ameninţare, ci cu vorbă bună, omenească. De ameninţări mie nu mi-e frică şi nu mă plec înaintea ameninţărilor de oriunde ar veni. Cine are dreptate n-are de ce să ameninţe, fiindcă dreptatea iese totdeauna singură deasupra. Cu strîmbătatea treci gîrla cîteodată, dar în rîu te îneci cu siguranţă, pe cînd cu dreptatea treci şi marea. Aşa să ştiţi, măi oameni! Şi vi-o spun şi pentru că-s bătrîn, şi pentru că am păţit multe în viaţă şi m-am izbit de multe. Băgaţi-vă minţile-n cap, potoliţi-vă că numai aşa puteţi trăi!

Din şovăirea tăcerii următoare numai peste cîteva clipe se desprinse, ca un suspin al tuturor, cuvîntul plîngăreţ şi umil al lui Ignat Cercel, aflat în primele rînduri:

— Decît aşa trai tot mai bună o fi moartea! Glasul lui încuraja altele, cînd ici, cînd colo:

— Mai bine omorîţi-ne, să scăpaţi de noi!

— Ori că mori de foame, ori de altceva, tot moarte se cheamă!

— Baremi dacă muncim de ne zdrobim oasele, s-avem cu ce să ne ţinem zilele!

— Nici aşa nu-i drept ca unii să plesnească de prea sătui, iar altora să li se usuce maţele de nemîncare!

Prefectului i se păru favorabilă evoluţia atmosferei. Cînd omul furios începe să discute e semn că a ajuns pe calea cuminţirii. începu deci din nou şi mai băbeşte să explice oamenilor că a venit pentru împăciuire, căci pacea cea mai rea tot e mai bună ca bătălia cea mai vitejească. Ba a adus şi pe domnul Iuga în mijlocul lor tocmai ca să se ajungă mai repede şi mai sigur la o pace frumoasă.

— Apoi cu dumnealui ne-om învoi noi, domnule prefect — vorbi Lupu Chiriţoiu, ieşind în faţa boierilor ca şi cînd s-ar fi simţit dator, ca cel mai bătrîn, să dea lămuriri depline. Dar acu dacă a venit răzmeriţa, oamenii vor s-apuce şi ei niţel pămînt, că n-au mai deloc, cum apucă toţi pe unde trece focul. Drept şi cinstit este ce-a spus boierul nostru, domnule prefect, că nu se cade să rîvneşti la moşia omului care o munceşte şi se trudeşte cu ea ca şi noi şi o are din moşi-strămoşi. Nici nu cred că rîvneşte nimeni dintre oamenii ăştia de treabă la averea boierului Miron, că doar cu dumnealui trăim şi ne ajutăm. Dar sînt moşii destule pe care boierii le-au lepădat şi le ţin alţii numai ca să stoarcă bani din ele şi să-şi bată joc de munca noastră. Oamenii nu-s răi şi stau liniştiţi, numai să le daţi pămînt, că fără pămînt nu pot trăi! Iacă, v-am spus eu ce vrea satul că dacă vorbesc toţi deodată nu-i chip de înţelegere!

Din toate părţile ţăranii izbucniră în aprobări gălăgioase, toate cuprinzînd cuvîntul „pămînt", încît

glasul mulţimii părea un cor în multe voci repetînd nesfîrşit acelaşi refren:

— Pămînt!... Pămînt!... Pămînt!

Prefectul Boerescu se zăpăci puţin şi dădu în altă pologhie de explicaţii: că el înţelege dragostea şi nevoia lor de pămînt, că doar şi dînsul e proprietar şi iubeşte ogorul strămoşesc, dar ce doresc oamenii nu se poate împlini pe dată şi cu japca; sîntem o ţară cu legi şi trebuie să ne purtăm după ele. Să aibă răbdare şi să stea liniştiţi, fiindcă el, cum soseşte la Piteşti, va raporta guvernului, şi guvernul, înţelept şi cu grijă pentru necazurile sătenilor, va face legile care trebuiesc şi va împărţi pămînt celor ce au fost cuminţi şi paşnici... Promisiunea mincinoasă era o inspiraţie a momentului. Nu-i venise în minte s-o facă şi în celelalte sate pe unde a umblat şi-i părea rău. Interesul ordinei şi siguranţei în ţară nu numai scuză, dar chiar obligă la asemenea pioase mijloace de persuasiune. Cînd se va restabili pacea, nu-şi va mai aduce aminte nimeni de nişte vorbe aruncate în vînt, sau cel mult va fi elogiată isteţimea lui de a trata pe copiii mari, ce sunt ţăranii, cu vorbele potrivite pentru copii.

Dar ţăranii întrerupeau făgăduielile prefectului cu glume şi cu rîsete. Unul strigă ascuţit că s-au săturat de vorbe, altul adaogă că boierii numai cu minciuni i-au ţinut, iar un al treilea că boierul, cum deschide gura, iese minciuna. Miron Iuga se înăbuşea în mijlocul ploii de necuvinţe. Prefectul însuşi roşi încurcat, neştiind ce să mai facă. Primarul, observînd că se îngroaşe glumele, strigă deodată energic:

— Ia mai lăsaţi gura, băieţi, lăsaţi gura!

Luca Talabă, aproape de ei, răspunse primarului:

— Ba mai bine să spuie tot, să ştie şi dumnealor ce-i doare pe oameni!

Totuşi ţăranii făcură iar tăcere, încît Boerescu, socotind că n-a fost destul de înţeles, încercă din nou să-i momească cu promisiuni.

Nici n-apucă însă acuma să deschidă gura, că Ştefan Mogoş îi reteză vorba:

•— Am fost batjocoriţi destul şi mai rău ca vitele!

Şi apoi Nicolae Dragoş morocănos:

— Pe frate-meu cum l-aţi batjocorit de l-aţi închis fără nici o vină?

Bătrînul Dragoş, mai potolit şi respectos, spuse de asemenea:

— Mare nedreptate, domle prefect! A rămas şi satul fără învăţător!

în vreme ce alţi oameni strigau şi zvîrleau mereu vorba „batjocură", prefectul nedumerit se plecă spre primar să afle despre cine e vorba, iar înţelegînd, făcu repede:

— Staţi, staţi!... Să ne înţelegem, copii!... Cazul învăţătorului Dragoş nu e în mîna mea şi nici nu depinde de mine. E în cercetarea justiţiei şi deci...

Fiindcă zgomotul stăruia, Boerescu continuă mai tare:

— Cu toate astea am să rog pe domnul procuror să-i dea drumul imediat şi să-1 cerceteze în libertate. Aţi auzit?... Sînteţi mulţumiţi, oameni buni?

Nicolae Dragoş mîrîi ceva, dar cum vorbeau mulţi deodată şi tot strigînd de-a valma, nu i se auzi glasul, ci i se vedeau numai dinţii, albi şi puternici ca nişte colţi de cîine care muşcă. Din gălăgia tot mai aprinsă se deosebiră apoi îndemnuri către Pavel Tunsu să iasă înaintea prefectului, să ceară despăgubiri pentru bătaia şi durerile copilului. Pavel se lupta să străbată prin înghesuială, ajutat de glasuri silitoare:

— Du-te, Pavele, ce ţi-e frică ? Lăsaţi-1, măi creştini, să treacă omul că are jalbă!...

Ajuns în cele din urmă în faţa boierilor, Pavel Tunsu expuse cu mutră amărîtă şi glas plîns păţania copilaşului său şi reclamă bani pentru batjocura îndurată. Diversiunile acestea erau pe placul prefectului, care socotea că, oferindu-le satisfacţie în lucrurile mici, vor da uitării nebuniile cele mari. Puse lui Pavel diferite întrebări, îl compătimi şi porunci primarului să facă'îndată o anchetă oficială, să înregistreze plîngerea omului şi justele lui pretenţii, ca pe urmă el, prefectul, să poată obliga pe domnii automobilişti la plata cuvenitelor despăgubiri şi în acelaşi timp să-i pedepsească după lege. Declaraţia, făcută cu o gravitate solemnă, stîrni într-adevăr mulţumiri, care se exprimau într-o mişcare de uşurare şi în mulcomirea glasurilor.

De cum a apărut Pavel Tunsu cu plîngerea, Petre Petre prinse a se nelinişti, a se roşi şi a mormăi. Se vîrîse dintru început în faţă, unde erau fruntaşii satului. Stătea chiar alături de plutonierul Boiangiu. A ascultat cuminte şi respectuos toate frazele prefectului şi mai cu sfinţenie pe ale bătrînului Iuga, ba de cîteva ori, cînd unii oameni prea strigau, Petre s-a uitat urît spre dînşii parcă i-ar fi dojenit. S-a schimbat însă la faţă cum a auzit de cucoana cu automobilul, mînia copleşindu-1 ca o flacără arzătoare. Se stăpînea şi stăpînirea mai mult îl durea. Apoi cînd prefectul a pomenit despre domnii automobilişti. Petre a izbucnit, aproape fără voia lui, parc-ar fi vrut să-mpiedece o nedreptate, cu o voce aspră, răguşită şi cu o văpaie în ochi:

— Numai cucoana e de vină, domnule prefect, c-a venit aci, peste noi, să ne zgîndăre necazurile!

Intervenţia şi mai cu seamă înfăţişarea lui pătimaşă păru tuturor atît de insolentă, că provocă indignare. Miron Iuga îi aruncă o privire de dispreţ, căpitanul de jandarmi îşi muşcă buzele strivind o înjurătură, iar Boerescu îl apostrofă nervos:

•— Ce vrei tu, băiete, ce?

Pe Petre întrebarea parcă l-ar fi pălmuit. Adică acelaşi prefect, care a ascultat strigătele şi batjocurile celorlalţi, numai pe el îl bruftuluieşte, ca şi cînd el ar fi cel mai ticălos om din sat, tocmai el care... Răspunse încruntat, în glas cu zvîcniri bolovănoase :

— De ce-a mai venit cucoana aci? De ce ne batjocoreşte cucoana?... Nouă nu ne trebuie, să se ducă de unde-a venit, la ciocoii ei, şi să ne lase pe noi în pace, să nu ne chinuiască şi să nu schilodească copiii oamenilor, că noi nu i-am făcut nici un rău, şi nici să nu creadă că moşia are s-o înstrăineze, că...

Izbucnirea aceasta totuşi nu găsi răsunet decît la o parte din oameni, ceilalţi întorcînd doar capetele spre dînsul cu o uimire binevoitoare. Plutonierul Boiangiu însă, închipuindu-şi că s-a aprins şi vorbeşte urît fără să-şi dea seama, încît mai tîrziu are să-i pară rău că s-a făcut de rîs, ridică deodată mîna şi-i acoperi gura cu palma ca unui copil nepriceput. Gestul jandarmului scoase cu totul din minţi pe Petre, care-1 socotea ca o nouă înjosire a lui în faţa satului. Respinse violent mîna plutonierului, se smuci înapoi peste oamenii din dosul lui, răcnind furios:

— Ia mîna de pe mine!... De ce pui mîna pe mine ?... Ce-s eu, sluga ta, să pui mîna pe mine?... De ce-ai pus mîna pe mine?

Mulţimea de ţărani fu pătrunsă brusc de un fior, parcă răcnetele lui Petre i-ar fi răscolit toate durerile, înainte ca lumea să se dezmeticească şi să pornească pe făgaşul deschis de feciorul Smarandei, primarul Ion Pravilă sări la dînsul şi-i zise prietenos dar şi

poruncitor, găsind tocmai glasul potrivit împrejurării:

— Taci, băiete, că n-a pus nimeni mîna pe tine şi nici nu te-a batjocorit! Taci şi mai bine du-te şi-ţi vezi de treabă şi nu strica adunarea creştinilor!

Serafim Mogoş şi Nicolae Dragoş, dintre cei mai de aproape, precum şi alţi cîţiva mai dinspre uliţă mormăiră ca într-un glas:

— Să nu mai puie mîna pe dînsul!... De ce-a pus mîna?

Primarul, profitînd de amestecul lor, continuă cu aceeaşi energie:

— Hai, Serafime şi tu, Nicule, haideţi, luaţi-l voi şi duceţi-l să se răcorească!... Hai, hai, nu staţi!

Sugestionat parcă de stăruinţa primarului, Petre îşi croi drum spre uliţă, urmat de cei doi şi apoi ici-colo de alţii. Depărtîndu-se însă, striga mereu aceleaşi cuvinte, parcă limba i s-ar fi răsucit astfel, încît altceva să nu mai poată rosti:

— De ce pune mîna pe mine, că nu-s batjocura nimănui... De ce pune mîna?...

în timp ce Petre cu ai lui ajungea în uliţă, Ion Pravilă spuse prefectului, tot cu glas tare, să audă şi oamenii, că băiatul cine ştie ce are ori i s-o fi năzărit, că altfel e foarte de treabă şi aşezat, şi harnic, fruntea flăcăilor, dar nevoile mai sucesc mintea multora şi-i înfierbîntă cînd nici cu gîndul n-ai gîndi. Numai căpitanul Corbuleanu îngălbenise şi-şi muşca buzele într-o enervare de frică şi nehotărîre; el crezuse că răcnetele flăcăului vor dezlănţui pe loc răzmeriţa, dacă cumva n-o fi chiar semnalul dinainte stabilit de ţăranii conspiratori.

Prefectul, după ce se potoli incidentul, îşi zise în sine că şi-a făcut datoria şi poate să plece mai departe, să pacifice şi alte sate pînă diseară. Ca să încheie vizita

cu mai multă solemnitate, se crezu obligat să le mai tragă un mic discurs cu „iubita noastră patrie", „ţărişoara noastră scumpă", „regele venerat", „datoria cetăţenească", „guvernul vă poartă de grije", sfîrşind jovial şi mulţumit:

— Şi acuma rămîneţi sănătoşi copii!... Eu am încredere în voi, precum şi voi să aveţi încredere în mine! Aşa, copii!... Linişte, ordine şi muncă!... Aşa!... Aidem, căpitane!... Noroc şi sănătate!

Ţăranii năvăliră afară din curtea primăriei. Boerescu vru să conducă pe Iuga pînă acasă. Bătrînul refuză, îşi luară rămas bun, îmbrăţişîndu-se. Prefectul se urcă în trăsură cu căpitanul. Ei porniră în stînga, spre Lespezi. Miron Iuga în dreapta, pe jos, singur.

— Ţi-a plăcut, căpitane, cum i-am liniştit şi aici? zise prefectul Boerescu cînd se mai depărtară.

— Aveţi mare curaj şi multă experienţă, domnule prefect! răspunse cu admiraţie căpitanul Corbuleanu, gîndindu-se în sine că liniştirile acestea mai mult încurajează pe ţărani la dezordini.

Miron Iuga mergea pe mijlocul uliţii, examinînd în trecere casele şi ogrăzile, parcă de mult nu le-ar mai fi văzut, şi regretînd că a consimţit să vie cu idiotul de Boerescu care îşi închipuie că cu palavrele lui poate să influenţeze pe oamenii cu sufletele tulburate de toate vînturile demagogiei orăşeneşti.

în urma lui, la cîţiva paşi, veneau primarul cu plutonierul, înconjuraţi de ţărani, vorbind între ei încetişor parcă să nu supere pe boierul lor care, cum mergea acuma în fruntea mulţimii, părea păstorul urmat de turma lui.

La circiuma lui Busuioc era gălăgie şi veselie. Din prag, cîrciumarul salută cu mare plecăciune. După ce

trecu bătrînul Iuga, zgomotul, care încetase o clipă, reîncepu. Se auzea limpede glasul lui Petre:

— De ce să puie mîna pe mine?

Oricît se silea avocatul Stavrat să-şi uite spaima şi să fie numai amabil şi curtenitor, îi era peste putinţă, îşi zicea că ar da dovadă de mare nesimţire şi cinism dacă, în împrejurările acestea, cînd toate primejdiile roiesc în aer gata să se abată asupra lui, s-ar mai putea gîndi la aventuri amoroase. Dealtfel acuma toată „curtea" lui îi apărea sie însuşi mai mult ridicolă decît pasionată. Parcă ar fi înţeles subit că e om bătrîn şi nu-i şade bine să dea tîrcoale unei cucoane tinere şi mondene ca Nadina, care n-are ce găsi la dînsul, dacă vrea iubire, şi care, tolerîndu-i totuşi oftările, cel mult se amuză pe socoteala lui.

Nadina era veselă, ciripea, umbla de ici-colo să se intereseze de masă şi mereu zicea avocatului:

— Credeam că ai să-mi fii un tovarăş agreabil, să rîzi, să-mi faci curte sau baremi să-mi spui anecdote, în sfîrşit să petrecem aici cîteva zile simpatice... Cînd colo, eşti un ursuz şi un fricos capabil să-mi strici toată dispoziţia!

Stavrat răspundea printr-un surîs amar prin care parcă voia să=i demonstreze fără vorbe că numai neînţelegerea situaţiei o poate face să privească lucrurile cu atîta uşurinţă şi să gîndească la petreceri...

După-masă însă, compunîndu-şi o figură funerară, o rugă să-1 asculte cîteva minute cu atenţie şi seriozitate, şi apoi adunîndu-şi toate darurile de persuasiune, îi explică amănunţit şi elocvent că a mai rămînea aici,

în mijlocul ţărănimii agitate şi gata în fiece clipă să se revolte, să devasteze şi să masacreze, ar fi o nebunie. Dacă a dorit o escapadă extraordinară, a avut-o, căci a străbătut zeci de sate cu automobilul într-o vreme cînd nici trenurile nu mai sînt în siguranţă, ba a mai dormit şi o noapte într-un conac, nepăzită, expusă să fie atacată prin surprindere de ţărani, fără vreo posibilitate de apărare. Scopul pentru care a riscat călătoria aceasta, sau poate numai pretextul, a căzut, cum prea bine i-a spus chiar şi arendaşul Platamonu, deri amator de-a cumpăra. Concluzia: trebuie să plece imediat de aci, dacă nu la Bucureşti pentru că ar fi prea departe şi cu prea multe pericole, măcar la Piteşti, de unde eventual ar putea continua călătoria cu trenul, rămînînd ca automobilul să vie mai tîrziu, cînd va fi posibil. E singura ieşire înţeleaptă din încurcătura aceasta tragică...

Nadina ascultă întîi cu 6 seriozitate prefăcută şi maliţioasă. încetul cu încetul însă groaza care tremura în cuvintele cele mai banale ale avocatului şi care îi stătea pe faţă ca o mască din ce în ce mai reliefată, i se strecură şi ei în inimă. în curînd înţelese că Stavrat într-adevăr are dreptate şi că primejdia e la uşă, gata să intre în casă. O fereastră a salonaşului era deschisă larg. Se vedea curtea conacului, vastă şi pustie. De afară nu pătrundea nici un zgomot. Liniştea era apăsătoare. Soarele lucea de undeva cu o lumină albă, făcînd mai dureroasă tăcerea în care vorbele speriate ale lui Stavrat bîjbîiau ca nişte păsări fugărite. Nadina nu voia totuşi să-şi dea pe faţă îngrijorarea, ca şi cînd ar fi fost o umilinţă pentru ea. Dorea să se împotrivească şi, din pricina liniştii de afară, nu îndrăznea nici să deschidă gura. Numai cînd se auz deodată, ca un semnal de salvare, o melodie fluierată

sîrguincios de Rudolf care probabil lucra ceva la maşină, Nadina îşi redobîndi încrederea şi zise:

— Desigur, dar nici să nu exagerăm excesiv, domnule Stavrat! Arendaşul ne-a asigurat, ştii bine, că ţăranii sînt pe aici liniştiţi şi...

— Arendaşul e zevzec, coniţă, iertaţi-mă! exclamă avocatul cu vioiciune. Dealtfel oamenii care trăiesc permanent în primejdie ajung să nu-şi mai dea seama de ea. Numai aşa se explică de ce şi bătrînul Iuga, om ponderat şi cu scaun la cap, nu s-a arătat ieri deloc alarmat, sau poate că dînsul are şi alte motive de a fi calm! Noi însă, care sîntem străini de împrejurările obişnuite, mirosim în aer lucrurile anormale, fiindcă sensibilitatea noastră e mai ascuţită şi nu s-a tocit prin contactul cu primejdiile zilnice...

Olimp Stavrat continuă cu mai mult elan pînă ce Nadina, după un răstimp de ezitări între frică şi mîndrie, trimise pe Ileana să cheme pe Rudolf.

— Plecăm imediat! zise ea şoferului. Dă drumul maşinii! Imediat!

Rudolf răspunse simplu că, deocamdată, nu poate scoate maşina, fiindcă are un defect de magnetou; chiar acuma lucrează şi se sileşte să-1 repare. L-a demontat. în trei-patru ore însă speră să termine şi atunci ar putea pleca. Nadina îi porunci să zorească, adăogînd că trebuie neapărat să plece şi că nu mai vrea să petreacă noaptea aici cu nici un preţ.

— Vedeţi, coniţă, ghinionul? făcu Stavrat cînd rămaseră iar singuri. Peste trei-patru ore se întunecă. Dacă ziua e periculos să umbli prin sate, noaptea vă închipuiţi ce poate să fie... Dar să avem răbdare. Mecanicii, ca să-şi dovedească utilitatea şi valoarea, exagerează uneori timpul unei reparaţii. Poate că

amicul Rudolf, unde v-a văzut aşa de grăbită, va isprăvi mai curînd, şi atunci...

De aici încolo fu rîndul avocatului să liniştească pe Nadina şi să se ducă, în cîteva rînduri, la şopronul unde lucra Rudolf, să vadă dacă mai are mult pînă să sfîrşească...

Pe la ora cinci apoi auziră gălăgie în curte. Era prefectul Boerescu care, plecat din Amara, vorbise şi aici, în Lespezi, ţăranilor şi acuma venea să facă o scurtă vizită Nadinei, s-o felicite că tocmai în zilele acestea tulburi a coborît în mijlocul sătenilor, dînd pildă de curaj şi virtute şi altor proprietari... Platamonu, asistînd la întrunire împreună cu fiul său, a crezut de bine să amintească prefectului că Nadina se află la conac. Boerescu, zorit cum era să ajungă la Costeşti înainte de a se întuneca, ar fi uitat-o, deşi Miron îi spusese şi chiar îi rugase s-o viziteze.

— Bine, bine, domnule prefect, dar eşti sigur că pînă mîine nu se întîmplă nimic rău aici? zise Nadina prea puţin încîntată de galanteriile lui Boerescu la care se adăogau discret şi bătăile dincălcîie ale căpitanului Corbuleanu.

— Vai de mine, coniţă, se poate? protestă prefectul trufaş. Pînă mîine?... Mă ofensezi coniţă!... Pentru eternitate, coniţă, pentru eternitate poţi fi sigură aici de linişte!

Boerescu plecă repede, lăsînd în urmă-i o nouă serie de felicitări şi complimente. Platamonu rămase să ducă pe avocatul Stavrat.

— Aş vrea să plec acuma! zise Nadina cuprinsă deodată de mai mare frică. Trebuie să plec!... Nu ma. vreau să dorm aici! Mi-e urît!

— Fiţi liniştită, coniţă! îi răspunse arendaşul cu un calm ce răspîndea o undă de încredere. N-aveţi

nici-o teamă!... Oamenii noştri sînt cuminţi!... Dealtfel v-a spus şi domnul prefect...

— Din păcate prefectul d-tale e cam idiot şi îngîmfat — observă Stavrat. Dacă ar fi după asigurările lui...

— Nu, nu, puteţi dormi fără grijă! repetă Platamonu cu un zîmbet protector şi liniştitor. N-aveţi nici-o teamă!

Se înţeleseră că mîine dimineaţă, după răsăritul soarelui, Nadina va trece cu automobilul prin Gliganu şi va lua pe Stavrat care o va aştepta gata de drum. Nadina îi petrecu pînă în cerdac. îi văzu urcîndu-se în caretă. Cînd porni calul, toţi trei întoarseră capetele şi o salutară ceremonios. Ea le răspunse cu un surîs, apoi întinse mîna spre ei, mîna mică şi albă a cărei mişcare părea o bătaie de aripă. îi urmări cu privirea pînă dispărură pe poartă şi apoi în dreapta pe uliţă. Dumitru Ciulici însoţise careta cîţiva paşi şi rămase pe urmă în mijlocul curţii, cu capul gol, nemişcat, parcă l-ar fi încremenit un gînd. Nadina stătea în acelaşi loc, cu mîna repetînd mereu acelaşi gest, cu ochii pierduţi după cei plecaţi, murmurînd mereu, parcă fără voia ei, în neştire.

— Pe mîine... pe mîine...

Zări pe Dumitru, pe care nu-1 observase pînă atunci, şi avu o tresărire de spaimă, ca în faţa unui duşman de moarte. Murmurul i se stinse, dar surîsul îi rămase atîrnat pe buze ca o amintire din alte vremuri.

— Cine-i?... Cine-i acolo?... Cine bate?

— Fii bun, Leonte, şi scoală niţel că s-aîntîmplato...!

— D-ta eşti, primare! bîigui logofătul Bumbu recunoscînd glasul. Uite-acu mă scol... Iacă viu!... Oare ce s-o mai fi întîmplat, Doamne fereşte? adaogă apoi în sineşi, horobăind prin întunerec, speriat, fiindcă nu pricepuse, somnoros cum era, ce spusese primarul.

Cînd deschise logofătul uşa, Ion Pravilă, fără să-1 lase să mai întrebe ceva, îl întoarse înapoi:

— Hai, bre, îmbracă-te repede, să plecăm, că arde Ruginoasa!

— Aoleu!... Ruginoasa? făcu Leonte Bumbu dîrdîind deodată. Nu se poate!

—• Acu lasă, nu te mai tocmi, omule! zise primarul nerăbdător. Nu vezi ? Că parcă-i lună!

— Aoleu, aoleu, se cruci logofătul intrînd în casă.

De afară primarul auzi întrebările femeii şi pe urmă văicărelile ei speriate. Se retrase mai deoparte, lîngă straja de la Ruginoasa care venise să-1 vestească. De buimăceală nici măcar nu l-a prea descusut ce şi cum, ci a dat fuga încoace, la curte. Straja sufla greu şi bolborosea într-una aiurit.

— Oare de mult arde, măi Nichifore ? întrebă primarul uitîndu-se spre Ruginoasa unde cerul era roşu parc-ar fi stat să răsară soarele.

— D-apoi cînd am luat eu seama încă nu cîntase cocoşii de miezul nopţii — zise straja cu glas înăbuşit. Acu nu ştiu cît să fie ceasul... O fi unul?... Că pînă am trezit oamenii, pînă am venit o fi trecut vremea...

—- Şi de unde a pornit focul ?

— Apoi întîi ardeau numai stogurile de paie şi clăile de fîn, dar pe urmă au luat foc şi acareturile că bate niţel vînt, nu tare, ca ş-aici...

Logofătul apăru îmbrăcat. Din casă îl petrecu glasul nevestei, plîngător:

— Ia seama, Leonte... Fii mai lăsător şi nu te înfurci cu oamenii că-i ştii cît sînt de oţărîţi acuma şi...

Porni cu primarul şi cu straja, fără să întrebe nimic. Numai după cîţiva paşi zise şovăind:

— Ce zici, dom primar, n-ar fi bine să sculăm şi pe boierul Miron?

— Ba lasă-1 să se odihnească — bodogăni Pravilă — că are destulă vreme mîine să se tot supere şi să se amărască!

Copacii din parcul conacului închideau ca un zid negru zarea din curte spre Ruginoasa. De-abia în uliţă Leonte Bumbu văzu şi înmărmuri cu mîna la falcă:

— Aoleu, mamă, mamă!

La răsărit pe cer atîrna o uriaşă perdea de flăcări. Cu toate că satul se afla la peste trei kilometri, vîlvătaia părea atît de aproape ca şi cînd ar fi fost la marginea Amarei. Cerul era curat şi luminos ca în zorii zorilor, doar cîteva stele mari mai pîlpîiau, înfricoşate şi mirate, gata parcă şi ele să moară. Dintr-o vatră de jăratec, în care mîini puternice parcă zvîrleau mereu hrană nouă focului, limbile de flăcări ţîşneau, se zvîrcoleau, se împleteau neîncetat ca nişte şerpi apocaliptici, lingeau şi înţepau poalele cerului zugrăvind răni în toate culorile, ştergîndu-le pe toate cu imense şomoioage de fum şi lăsînd pentru cîteva clipe numai cîte-o zdreanţă purpurie zvăpăiată care fîlfîia ca un ameninţător steag roşu... în luminile biruitoare ale focului umbre mari jucau şi se întindeau pînă în tării, parcă toată lumea ar fi început să se clatine şi să pîrîie.

— Aoleu, ce-i asta ? gemu iarăşi logofătul.

— Acu lasă văicăreala — bolborosi primarul care privise şi el flăcările cu aceeaşi înfricoşare. Haidem să sculăm şi pe şeful postului şi să ne ducem într-acolo...

Plutonierul Boiangiu tocmai ieşea pe poartă, îmbrăcat şi înarmat, însoţit de doi jandarmi. Cineva îl deşteptase adineaori şi el a sărit îndată.

— Ei, ce facem, domle primar? întrebă Boiangiu uluit.

— D-apoi trebuie să ne ducem la Ruginoasa, şefule, să vedem! răspunse primarul morocănos. Bine că au avut grijă să te scoale... Măi Nichifore, ia fugi tu pînă la curte, să iasă un argat cu căruţa, ca să mergem mai repede...

Cei rămaşi se holbau îngroziţi la jăratecul uriaş care părea a creşte mereu, a se întinde şi a se apropia ca un potop. Leonte Bumbu murmură, ca o explicaţie, că acolo sînt cîteva mii de care de nutreţ, afară de clădiri, afară de magazii. Pe urmă nimeni nu mai îndrăzni să deschidă gura. în tăcerea grea parcă se auzeau trozniturile flăcărilor ce se răsuceau şi se zvîrcoleau pe bolta cerească. împrejur satul dormea sau se prefăcea că doarme într-o linişte de mormînt, sporind fiorii de groază ce stăpîneau văzduhul. Şi totuşi cei din uliţă simţeau că în fiece casă şi la fiecare geam ochi lacomi priveau luminile focului, aşteptînd un semn sau o chemare tainică.

Apoi deodată, pe uliţă, dinspre Ruginoasa, se văzu venind un pîlc de oameni, fluierînd de zor parcă nici nu s-ar fi sinchisit de prăpădul din urma lor. Cu cît se apropiau, cu atît oamenii păreau mai îndrăzneţi, ca şi cînd ar fi vrut să batjocorească prin purtarea lor pe cei ce stăteau în faţa postului de jandarmi. Trecînd, unul din grup strigă simplu:

—- Bună seara!

Primarul, logofătul şi plutonierul răspunseră deodată, grăbiţi:

— Bună seara!

O clipă fluieratul încetă ca şi cum ar mai fi aşteptat vreo întrebare sau chiar o dojana. Apoi cîţiva reluară melodia în vreme ce alţii bufniră în rîsete, iar după

ce se mai depărtară puţin unul dădu un chiot prelung şi ascuţit parcă să ridice toată lumea în picioare. în acelaşi moment noianul de flăcări de la răsărit se învolbură mai năpraznic, parcă glasul omenesc de aici ar fi scormonit temeliile jăratecului de acolo. O viitoare de scîntei se ridică în văzduh, risipindu-se într-o vijelie de stele căzătoare. Mici şi îndărătnice stoluri de păsări de foc, scînteile se revărsau spre Amara în zbor sinuos, ca împinse de o putere misterioasă.

Reculegîndu-se din tulburarea ce-i încătuşa pe toţi, plutonierul Boiangiu murmură cu un glas răguşit de spaimă:

— Mi se pare, măi creştini, c-a sosit revoluţia î

Capitolul IX

FOCUL

Joi dimineaţă soarele răsărea în Amara prevestit de zori mai roşii ca totdeauna.

Orizontul vopsit de flăcările pămînteşti se împurpura tot mai mînios pînă ce se ridică greoi globul soarelui, un cap scăldat în sînge proaspăt. Atunci lumina vîlvătaiei începu să pălească înăbuşită de lumina zilei, scufundîndu-se parcă în zidul de foc ce tivea marginile cerului. Apoi cu cît văzduhul se limpezea, cu atît deasupra răsăritului se îngrămădeau trîfnbele negre de fum care se încolăceau şi se frîngeau ca nişte braţe arse înălţate spre Dumnezeu.

Ţăranii se sculară împreună cu soarele, ca şi altădată. Se învîrteau prin "ogrăzi, se uitau la cerul senin şi mai ales la vîrtejurile de fum, ridicau nările să simtă mirosul, fără mirare şi fără bucurie, ca în faţa unor întîmplări fireşti. Unii ieşeau în mijlocul uliţei să vadă mai bine ori să schimbe o vorbă cu cine s-ar nimeri.

— Foc nu glumă! strigă Vasile Zidaru din ogradă către Leonte Orbişor care, stînd mai sus cu două case,

coborîse în uliţă tocmai fiindcă îl auzise tuşind şi scuipînd. Şi uite-aşa arde de la miezul nopţii!... Cuce arde acolo ştiu c-ar fi trăit boiereşte un an de zile tot satul, dacă nu şi mai mult!

— Apoi las să se aleagă scrum şi cenuşă din toate, că ele stăteau acolo degeaba şi noi pieream şi nu ne auzea nimeni! făcu Orbişor aproape piţigăiat, frecîndu-şi cu plăcere coşul pieptului pe deasupra cămăşii parcă şi-ar fi alungat o durere.

Peste drum baba Ioana, cu o strachină de boabe în braţe, îşi hrănea orătăniile, ocărind pe cele mai hămesite, ocrotind pe cele fricoase, făcînd dreptate cu glasul ei veşnic morocănos.

— Văzuşi pălălaia, maică Ioană? strigă Vasile şi către ea. Mi se pare c-o să avem nuntă... Ai, ce zici, maică Ioană?

Baba întoarse numai o clipă faţa spre dînsul, să-1 cîntărească, apoi îşi văzu de păsările ei, bombănind:

— Numai la nuntă se mai îmbulzeşte lumea, fire-ar a dracului!

Alţi vecini se apropiară, fiecare cu cîte-o întrebare sau cu vreo lămurire. După cîteva vorbe însă fiecare se uita la ceilalţi aşteptînd un semn sau o poruncă mîntuitoare. Apoi pe măsură ce se înmulţeau, feţele lor se înăspreau şi glasurile se îngroşau parcă o nerăbdare stăpînită le-ar fi zugrumat sufletele. Pînă ce Leonte Orbişor izbucni cu necaz:

— Da noi ce ne holbăm de pomană, măi fraţilor?... Ori n-avem altă treabă?... Ia haidem mai sus, să vedem şi noi ce mai mişcă prin sat şi să nu rămînem de căruţă!

— Aşa-i! făcură ceilalţi învioraţi ca şi cînd le-ar fi vorbit din fundul inimii.

Pe drum mai întîlniră ici-colo oameni cari se sfătuiau şi cari de asemenea se luară după dînşii. în bătătura cîrciumii baremi era bîlci. Pînă şi femei şi copii căscau gura amestecaţi prin mulţimea înfrigurată. Glăsuiau însă puţin şi domol, parcă cuvintele ar fi avut greutăţi de plumb. Numai uneori ţîşnea cîte-o vorbă tare, ca un strop într-un nour încărcat, stîrnind uimire şi întoarcerea capetelor.

— înlăuntru care sînt? întrebă Vasile Zidaru auzind zgomot din circiumă.

— Apoi sînt mulţi — răspunse Ignat Cercel care umbla de colo pînă colo printre oameni. E şi Marin, este şi feciorul cel mic al lui Dragoş, mai e şi Petrică al Smarandei, sînt mulţi şi petrec dacă au de ce...

— Adică de ce? iscodi mai departe Vasile.

— Ei ştiu de ce — mormăi Ignat tainic. Da lasă-i că fac bine ce fac.

— Nu-ţi spuneam eu, nea Vasile, că i-am văzut azi-noapte cum se întorceau şuierînd din jos? zise Leonte Orbişor cu mîndrie. Că ieşisem în bătătură să văd cum arde şi mă gîndeam aşa singur, oare cine l-o fi pus că prea e mare şi-a pornit deodată din toate părţile de parc-ar fi fost mai mulţi...

— Ar putea să ne spuie şi nouă, să nu zică pe urmă că ne-am codit şi să ne lase fără parte! se amestecă în vorbă un bătrîn slăbănog şi amărît.

— Dac-ar sta să ne-ntrebe pe toţi, pînă-i lume nu s-ar mişca nimeni! spuse iarăşi tainic Ignat, ca şi cînd el ar fi ştiut mai multe.

— Asta cam aşa-i! şoptiră cîţiva clătinînd din cap.

Atunci într-alt grup, mai spre margine, porni un hohot mare de rîs şi toată lumea dădu năvală într-acolo. Se auzi un glas bucuros şi pismaş:

— Luaşi toporul, Toderiţă?... Nu cumva pornişi tocmai acuma la pădure după uscături?

întrebarea păru atît de caraghioasă că alt val de rîsete cuprinse mulţimea. Toader Strîmbu, cu toporul agăţat pe braţul stîng, cu sumanul pe umeri, răspunse tot rîzînd, dezvălindu-şi dinţii lungi sclipitori ca nişte colţi de fiară flămîndă:

— Apoi cu uscăturile trebuie să începem, măi nea Iosife, că doar aşa ne-am învăţat!

în uşa cîrciumii ieşise Nicolae Dragoş, boţit la faţă parcă toată noaptea n-ar fi închis ochii şi totuşi mai vioi ca de obicei. Văzînd pe Toader Strîmbu, strigă din prag înlăuntru:

— Haideţi, Petrică, nu mai staţi, c-a venit şi Toderiţă!

Pe cînd el cobora în uliţă, ieşi din circiumă şi Petre, înconjurat de o grămadă de oameni, mai ales flăcăi, în urma lor apăru şi cîrciumarul care trase de mînă pe Nicolae:

— Bine, băieţi, băurăţi cît v-a poftit inima şi acuma plecaţi neplătiţi? Apoi asta-i treabă de omenie, Nicule?... Adică aşa să...

Petre îi reteză vorba batjocoritor:

— Ia vezi, nea Cristache, întoarce-te uşurel la tejgheluţa matale şi lasă-ne în pace că ţi-om plăti noi cînd om avea vreme!... Hai, hai, du-te şi nu mai sta!

Busuioc se întoarse spre Petre, nedumerit. Vru să mai zică ceva, dar flăcăul urmă săgetîndu-l cu o privire urîtă, deşi cu acelaşi glas:

— Nu te uităm noi nici pe tălică, n-ai grije, nea Cristache!... Ne-om socoti după cuviinţă, numai să-ţi vie rîndul! Că de-acu n-om mai zăbovi cu răfuielile, fii pe pace!

Oamenii dimprejur care rîdeau, care bombăneau. Cîrciumarul păli şi bîigui foarte răguşit:

— Da cu mine ce-aveţi, măi Petrică băiete, că doar...

Petre îl împinse la o parte, fără răspuns, zicînd către Toader Strîmbu:

— Bine că venişi, că tocmai eram să plecăm, să nu te mai aşteptăm, că uite, soarele e sus şi vine prînzul şi noi tot nu ne-am urnit!

— Lasă, c-avem vreme destulă, Petrică, şi nu ne goneşte nimeni! făcu Toader. Pînă mi-am aşezat copilaşii, că i-am lăsat singuri...

Nicolae Dragoş puse capăt vorbăriei. Erau vreo douăzeci cei ce fuseseră în circiumă şi se aleseseră să pornească. Tocmai atunci sosi gîfîind de alergătură şi Chirilă Păun, cu un băţ noduros în mînă.

— Staţi, băieţi, să nu plecaţi fără mine! strigă dînsul de-abia răsuflînd. C-ar fi mai mare ruşinea să lipsesc eu, cînd ştiţi doar bine ce-am păţit cu...

— Apoi nici să stăm pînă te scormoneşti tălică... •— îl întrerupse Nicolae fără a-şi sfîrşi nici el gîndul. Numai cînd observă că ceata gata de drum se dublase, adaogă schimbînd glasul: Nu mai veniţi atîţia degeaba, măi oameni, că n-avem lipsă! Ş-apoi sînt şi acolo oameni să mai puie mîna de-ar trebui!

Bătrînul de adineaori, care se vîrîse în faţă, zise iar tînguitor:

— Văd că umblaţi şi faceţi şi de noi n-aveţi grijă, măi flăcăi!... Apoi aşa...

— Taci mulcom, moşule, că avem întîi nişte răfuieli, dar pe urmă om face noi cum o fi mai bine cu toţii! zise Petre cam ţanţoş, ca un cocoş tînăr cînd se găteşte să cînte.

Grupul porni în sus spre Lespezi. Numai Toader Strîmbu cu toporul şi Chirilă Păun cu băţul, încolo

toţi cu mîinile goale. între ei parcă cel mai mîndru era Ilie Cîrlan, care se tot uita înapoi şi rîdea spre cei mulţi rămaşi tăcuţi pe loc.

— Da oare unde se duc tocmai în sus ? zise Vasile Zidaru după ce ceata se mai depărta puţin. Ori umblă tot după Babaroaga?

Cîrciumarul Busuioc, care rămăsese printre oameni, bolborosind înfricoşat, îşi recapătă deodată curajul ca şi cînd ar fi scăpat de primejdie:

— Ce mai întrebi, Vasile, unde se duc?... Tu nu-i vezi că s-au apucat de revoluţie?... Mai bine întreabă ce au cu mine băieţii ăştia ? Că eu n-am făcut rău nimănui, oameni buni, şi...

Ileana, fata lui Dumitru Ciulici, se culcase la uşa Nadinei, în odăiţa dintre dormitor şi sufragerie. Cucoana o pusese să zăvorească toate uşile, ba le-a mai şi încercat ea însăşi, să vază dacă sînt bine încuiate. I-a spus că i-e frică de tîlhari şi fata a rîs.

Acuma, dimineaţa, Ileana s-a trezit şi a ieşit binişor în sufragerie, să nu tulbure odihna cucoanei. Deschise uşa ceardacului şi ferestrele de la salon şi sufragerie; voia să se poată apuca de dereticat pînă se va scula cucoana. Apoi îşi luă aşternul să-1 treacă, prin coridor şi bucătărie, acasă. în bucătărie, unde duduia focul, erau părinţii ei amîndoi, supăraţi şi spăimîntaţi.

— Hai, fato, nu dospi ca boierii, că nu-i vremea de dormit! o întîmpină tatăl său. Hai, c-am dat de mare belea, că numai astea ne mai lipseau!

Adineaori, cînd răsărise soarele, Dumitru s-a dus de-a sculat pe şoferul cucoanei, cum se înţelesese. A stat pînă ce a ieşit afară neamţul din odăiţa lui, apoi a plecat să dea o raită pe la hambare, ca în toate dimineţile. Cînd s-a întors a găsit pe Rudolf în poartă, prăvălit la pămînt, plin de sînge, cu capul spart. Se vede că ieşise pînă în uliţă, să se uite mai bine la focul cel mare dinspre Ruginoasa, şi atunci l-au trăznit cei care-1 pîndeau. Nu ştie cine să fie, dar aseară a auzit aşa, o vorbă, că neamţul cucoanei n-are să scape de-aici fără să mănînce o bătaie soră cu moartea, pentru că şi el ar fi bătut rău de tot nişte copii în Amara alaltăieri. L-a luat în cîrcă şi l-a dus în odăiţă unde zace şi acuma ca un bolovan, măcar că l-a spălat de sînge şi l-a legat la cap... Ileana să-i spuie deci cucoanei-, cînd se va trezi, ce s-a întîmplat ca să chibzuiască dumneaei ce-i de făcut deoarece, în halul în care se află, şoferul nu e în stare să ducă maşina. Dar nici să mai zăbovească pe aici cucoana nu e bine. Focul de la Ruginoasa are să se întindă şi încoace negreşit şi oamenii sînt îndîrjiţi. De aceea el s-a şi gătit să pornească îndată cu brişcă, numai să adape calul, la Gliganu, la stăpînul lui, să-i dea de ştire...

Primarul Pravilă cu plutonierul Boiangiu şi cu logofătul Bumbu se întoarseră osteniţi, negri de fum şi de funingine. Căruţa intră în curtea conacului, după ce oprise o clipă în uliţă să se dea jos cei doi jandarmi. Boiangiu însuşi numai cu mare greutate s-a lăsat convins să se prezinte boierului Miron, socotind că datoria lui acuma este să vegheze la post necontenit, să nu se pomenească cu vreun atac prin surprindere din partea sătenilor.

Miron Iuga era sculat şi-i aştepta. Văzuse flăcările de la Ruginoasa şi a aflat de la argaţi cîte ceva. în primul moment a chemat pe Ichim, să puie caii şi să plece la faţa locului. S-a răzgîndit. Dacă s-a dus logo-

fătul, se va fi făcut acolo ce se putea. Prezenţa lui cel mult i-ar fi stînjenit şi poate ar fi precipitat alte urmări... De ieri, după întrunirea cu prefectul a presimţit că se va întîmpla ceva ce nu se mai poate împiedeca. Intervenţia prefectului a fost picătura de vitriol într-un pahar plin ochi. O atitudine energică sau un gest de autoritate, însoţit de măsurile respective, ar mai fi înfricoşat pornirile anarhice latente. Frica este singurul stimulent de ordine pentru oamenii primitivi. Prefectul a venit cu duhul blîndeţei şi cu tocmeala, semne de slăbiciune. Astfel s-a încurajat îndrăzneala celor ce încă şovăiau. Ceea ce vroise să încerce Grigore a încercat Boerescu. Flăcările de la Ruginoasa se înfăţişau pentru Miron Iuga ca o cumplită confirmare a prevederilor sale.

Ascultă relatările celor trei cu un calm parcă nici n-ar fi fost vorba despre averea lui prefăcută în cenuşă. I se spuse că focul a pornit de la şirele de nutreţ. Cînd s-a prins de veste ardeau toate şi flăcările cuprinseseră hambarele şi grajdurile. Oamenii' curţii au sărit să salveze vitele. Cele mai multe însă au pierit fiindcă abia se mai putea cineva apropia de acareturi. Chiar să fi fost apă şi să fi dat ajutor toţi sătenii, anevoie s-ar fi putut potoli prăpădul. Ţăranii s-au urnit greu. Numai cei mai învecinaţi s-au ridicat să-şi apere casele lor. Ceilalţi dormeau parcă erau morţi. Puneau mîna în silă şi fiecare se gîndea numai să şterpelească cîte ceva... Plutonierul îşi exprimă părerea că focul a fost pus de oameni din Amara. Aşa i-au spus cîţiva ţărani întrebaţi, precum şi colegul său de la Izvoru, care a venit de asemenea acolo mai spre dimineaţă.

— Ai vreo speranţă să-i descoperi ? întrebă bătrînul Iuga atunci cu o înviorare subită.

— Cred că i-aş descoperi, dacă...

Boiangiu ezită cîteva clipe pînă să mărturisească limpede că nu prea îndrăzneşte să întrebuinţeze metoda lui obişnuită. Ţăranii au devenit foarte turbulenţi şi arţăgoşi, cum s-a văzut şi ieri, în faţa domnului prefect. Cu vorba simplă sau cu ameninţări nu se mai pot înfrîna. Nici cu forţa nu cutează să procedeze deocamdată, pentru că n-are destui oameni şi i-e teamă să nu provoace răscularea satului întreg şi să-şi atragă pe urmă vreo pedeapsă gravă. De aceea încearcă să menţină ordinea cel puţin în Amara prin indulgenţă şi convingere, cum i-a recomandat nu mai departe decît ieri comandantul companiei. Altfel azi-noapte n-ar fi lăsat să treacă fluierînd grupul de ţărani între care el e sigur că se aflau incendiatorii de la Ruginoasa.

Miron Iuga recunoştea că, în situaţia actuală, aşa cum a fost lăsată să se dezvolte, plutonierul într-adevăr nu mai era în stare decît să-şi apere propria-i piele. Dealtminteri nici lui nu-i rămînea altceva de făcut. Acuma nu mai poate fi vorba decît să dureze pînă cînd cei de sus vor înţelege în sfîrşit că răzmeriţa pe care au fermentat-o nu e o mascaradă ca manifestaţiile lor de la Bucureşti şi vor lua măsuri s-o stârpească. Totuşi îndemnă pe primar şi plutonier să-şi facă datoria:

— Sînt şi oameni cuminţi în sat, poate mai mulţi decît cei ticăloşi. Puneţi-i şi pe ei să se mişte şi să nu se lase copleşiţi de răufăcători, căci şi ei sînt ameninţaţi de prăpădul care vine. Popa Nicodim ce face?... Să nu uite nimeni că are să vie şi ceasul socotelilor cînd toţi vor trebui să dea seama!

în faţa conacului din Lespezi, în uliţă, cîţiva ţărani vorbeau despre foc. îl socoteau un semn. O fi bun ori o fi rău? Matei Dulmanu, care fusese aseară prin Amara, se tot uita în jos parc-ar fi aşteptat pe cineva. Bodogăni ca pentru sine:

— Numai focul curăţă păcatele!

Ceilalţi clătinară din cap şi unul observă că asta-i vorbă cu tîlc mare. Matei zări atunci pîlcul de oameni din Amara apropiindu-se şi zise uşurat:

— Vine ea şi vremea dezlegării tîlcurilor, n-aveţi grijă!

Amărenii se mai înmulţiseră. Pe drum i-a ajuns din urmă Pavel Tunsu, iar alţii s-au agăţat din curiozitate.

Se sfătuiră cu Matei Dulmanu şi apoi se împărţiră în două. Cei mai mulţi trecură cu Nicolae Dragoş înainte.

— Duceţi-vă, duceţi-vă, că sîntem destui aci! zise Petre. Şi de-or mai trebui oameni, nea Matei ştie vorba noastră!

— Eu rămîn cu tălică, nea Petrică! vorbi Ilie Cîrlan cu însufleţire.

— D-apoi dînşii ce treabă au? răspunse Matei Dulmanu arătînd pe cei cu care stătuse.

— Tocmai! făcu Petre. Da să nu pierdem vremea cu multă vorbă nici noi că ceilalţi uite-i cum zoresc!

Nadina transformase, cît s-a putut, după gustul ei dormitorul conacului. Gogu şi Eugenia se mulţumeau la ţară cu un confort relativ, în care nu intrau preocupări de frumos, ci numai de util. Nadina nu voia să renunţe la minimul de artistic nici în voiajuri, în camerele de hotel unde avea să petreacă o noapte, două. Patul monumental şi masiv pentru două persoane, cu care se mîndrea Gogu, spunînd că te odihneşti într-însul ca la sînul mamei, Nadinei i se părea c-ar înăbuşi-o şi prin scufundarea în moliciunea lui, dar mai cu seamă prin monstruoasa-i lipsă de proporţii şi de gust. în colţul dinspre vestibul, aproape de una din ferestrele mari, cu grilaj de fier, ce deschideau o vedere simpatică spre grădina de flori, i se pusese o canapea simplă, largă pe care noaptea întîi a dormit scăldată după oboseala călătoriei. Azi-noapte însă somnul a ocolit-o, deşi l-ar fi dorit mai mult ca oricînd, tocmai ca s-o scape de frica insistentă ce pusese stăpînire pe toată fiinţa ei. Mereu i se năzărea că aude paşi, prin grădină sau prin celelalte camere, că a bătut cineva în geam, că o mînă a încercat clanţa de la vestibul... De cîte ori ajungea în semiluciditatea ce precedează somnul cîte-un zgomot nou, straniu, o făcea să tresară, să-i îndepărteze odihna. De-abia spre dimineaţă, după ce a ascultat un răstimp cum îşi răspundeau cocoşii din sat vestind apropierea răsăritului, a adormit de-a binelea. Tot un cîntec de cocoş, sub fereastra ei, în grădină, a deşteptat-o adineaori dintr-un vis atît de plăcut, că nici nu şi-1 putea aduce aminte, rămînîndu-i doar senzaţia şi regretul că nu l-a putut visa pînă la sfîrşit. Fără să-şi dea încă seama unde se află, cîteva clipe făcu sforţări, cu ochii însă închişi, să adoarmă iar, ca să poată continua visul sau măcar să şi-1 reamintească. în loc de aceasta, îşi redeşteptă frica urîtă cu care s-a luptat toată noaptea şi deodată se dezmetici... Nu îndrăzni să deschidă pleoapele parcă nevăzînd nimic ar fi mai în siguranţă. Era o tăcere

mare. îşi auzi întîi vibraţiile fireşti şi de obicei nebăgate în seamă ale propriilor ei nervi auditivi, ca un susur continuu infinit de delicat, apoi zvîcnirile ritmice ale inimii în piept şi, după un răstimp ce i se părea nesfîrşit, îi răsună în timpane, brusc şi strident, cotcodăcitul indignat al unei găini în grădină, atît de clar, ca şi cînd fereastra ar fi fost larg deschisă. Zgomotul acesta neaşteptat îi zgîlţîi inima o clipă, dar îndată ce îl identifică, spaima i se transformă într-un sentiment de încredere. întinse mîna spre mescioara pe care îşi pusese micul ei ceasornic de aur.

— Opt! murmură ea examinînd cadranul. Cît sînt de obbsită! Parcă nici nu m-aş mai ridica din culcuş!... Şi totuşi trebuie să plec! Am întîrziat... Aş putea fi pe drum dacă... Numai Rudolf să fie gata, eu într-o jumătate de oră sînt în maşină... Dar fata asta pe unde o fi umblînd? începu să strige lungind şi cîntînd silabele:

— Ileana... Ilenuţa!... Undeţi eşti, Ilenuţo?... Ileana !...

Peste cîteva secunde capul fetei apăru în crăpătura uşii de la vestibul, încetinel ca şi cînd n-ar fi fost sigură dacă a auzit aievea glasul cucoanei sau numai i s-a părut.

— Hai, fetiţo, intră!... Te-ai sculat? zise Nadina întinzîndu-se alene sub plapomă şi răsfăţîndu-se ca o pisică la căldură. Rudolf a scos maşina?

Ileana, frumuşică şi curăţică, avea veşnic un rîs zglobiu care-i plăcea Nadinei încît o şi întrebase dacă n-ar vrea să meargă cu ea la Bucureşti. Acuma însă rîsul ei era speriat.

— Iar te-a certat maică-ta, Ilenuţo? urmă Nadina văzînd-o aşa. Aide, nu mai fi tristă că nu-ţi şade bine!

— Vai, coniţă dragă...

Cum deschise gura, cum o năpădi plînsul. Abia printre lacrimi şi oftări izbuti să spuie ce-a păţit şoferul şi că arde Ruginoasa. Nadina însăşi, parcă n-ar fi pătruns cuvintele, nu-şi dădu seama îndată de înţelesul lor şi întrebă:

— Bine, bine, dar maşina e gata? Fiindcă trebuie negreşit să plec...

Cînd apoi se dumeri, fu cuprinsă de o groază atît de violentă că rămase împietrită în pat, cu plapomă pînă sub bărbie, uitîndu-se la Ileana cu nişte ochi măriţi în care tremura o lucire sticloasă. Numai într-un tîrziu începu să bîlbîie cu un glas străin, frînt şi neputincios:

— Ce fac eu acuma, Ilenuţo?... Acuma o să mă omoare şi pe mine, acuma...

Fata o iubea şi-i era milă de frica ei. Prinse curaj şi-i explică cu însufleţire şi cu vorbe pline de încredere că tatăl său s-a dus de multişor să vestească pe boierii din Gliganu despre ce s-a întîmplat şi boierii vor veni cu trăsura cea mai bună şi o vor lua-o, aşa că poate să fie liniştită şi să nu-şi facă inimă rea deloc. Dealtfel oamenii de aici nu sînt haini şi n-ar cuteza să se dea la răutăţi... Nadina o asculta şi nu pricepea bine, dar glasul ei o mîngîia şi-i alina în suflet rănile spaimei. Apoi deodată aruncă la o parte plapuma şi zise pripit:

— Atunci să mă îmbrac, să mă găsească gata... Dă-mi tu, fetiţo, halatul, repede şi pe urmă...

Se răsuci pe marginea canapelei, îşi potrivi tălpile în papucii moi, se ridică în picioare şi-şi scoase cămaşa de noapte aruncînd-o pe aşternut. Rămase goală, cum îi plăcea atît de mult să umble acasă, în dormitorul ei,

între oglinzile care-i răsfrîngeau toate rotunjimile corpului şi-i măguleau încrederea în frumuseţea ei. Acuma nu se gîndise să-şi admire goliciunea. Gestul fusese instinctiv. Deşi în odaie era cald, o cutremura un fior de frig.

— Aide, Ilenuţo, aide că mi-e răcoare, murmură ea, strîngîndu-şi sînii cu braţele încrucişate pe piept.

— Doamne, coniţă, frumoasă mai sînteţi! făcu Ileana în extaz, aducîndu-i halatul şi vîzînd-o goală-goluţă.

Nadina surise fără să vrea. Admiraţia o încînta totdeauna... Pe cînd fata îi punea pe umeri neglijeul de mătase moale albă şi ea căuta să-şi vîre braţul în mîneca largă, se auzi afară, în curte, gălăgie de glasuri.

— Uite c-or fi şi sosit boierii, coniţă dragă! strigă Ileana cu bucurie.

— Du-te repede, fetiţo! şopti Nadina cu vocea uscată de emoţie. Şi întoarce-te să-mi spui!

Ileana o zbughi afară prin vestibul. Nadina îşi simţea inima zvîrcolindu-se de nerăbdare. îi tremurau genunchii. îşi împreună în faţă foile halatului şi se lăsă pe marginea canapelei. Asculta, încordîndu-şi cu desperare auzul. Percepea un zgomot confuz din care se desprindea uneori un glas cu timbrul vag cunoscut. Se silea să aleagă vocea arendaşului sau pe a avocatului şi nu izbutea parcă ar fi pierdut amintirea lor.

— Dar dacă nu sînt ei? îi trecu prin minte ca o străfulgerare.

Simţi o încleştare în inimă atît de dureroasă că vru să ţipe. în clipa aceea însă auzi foarte desluşit nişte paşi bocănind grăbit în vestibul. Apoi uşa se deschise furtunos parcă-ar fi sărit din ţîţîni şi în faţa ei apăru un ţăran tînăr, voinic, osos, cu căciula neagră

înfundată ţanţoş într-o parte, cu ochii negri încruntaţi} cu laibărul negru peste cămaşa lungă, cu nişte bocanci grei în picioare. Trîntind uşa, Petre Petre se proţăpi înaintea Nadinei:

—Cocoană, de ce... ?

Glasul i se curmă brusc ca şi cînd o mînă furioasă i s-ar fi înfipt în beregată. Nadina, în primul moment de spaimă, a început gestul de-a se scula în picioare. Genunchii însă n-au rezistat, încît la mijlocul mişcării a căzut înapoi pe marginea divanului. Aripile neglijeului atunci s-au desfăcut, dezvelindu-i sînii, pîntecele, picioarele fără ca ea să-şi mai dea seama. Ochii ei îngroziţi priveau pe ţăranul care năvălise în camera ei. într-o frîntură de secundă i se păru cunoscut, îşi reaminti că este vizitiul care a plimbat-o cu sania cînd s-au speriat caii, şi cît a impresionat-o atunci forţa lui neobişnuită şi siguranţa lui liniştită, apoi că totuşi acuma tocmai acelaşi om a venit s-o omoare. în aceeaşi vreme îi auzea întrebarea răcnită şi îi vedea ochii. Observă în clipa următoare că i se îneacă glasul şi în privirea lui o strălucire nouă în locul încruntării. Strălucirea aceasta lacomă şi tulbure a remarcat-o de atîtea ori în ochii mai tuturor bărbaţilor şi totdeauna a măgulit-o, socotind-o ca dovada cea mai sigură a pasiunilor ce le deşteaptă frumuseţea ei. Privirea ţăranului o ardea ca o flacără. O simţea cum i se plimbă pe corp şi deodată înţelese că corpul i-e dezvălit. Sări în picioare strîngîndu-şi halatul pe piept şi strigînd desperată:

—Ce vrei să faci?... Ajutor!... Nu!... Ajutor!

Petre tălmăci strigătul ei ca o chemare. Sîngele îi fierbea în vine şi-i roşise toată faţa, pînă şi bulbii ochilor. Nu mai vedea nimic afară de figura ei îngrozită şi cu atît mai ispititoare, şi de haina albă uşoară sub care

îi zărise carnea. întinse instinctiv braţele cu mîini mari, noduroase ca şi cînd ar fi vrut să oprească o pornire ce nu se mai poate înăbuşi, bîlbîind neputincios:

— Apoi... de ce... să nu... te...

Nadina dădu să fugă spre cealaltă fereastră. O mînecă largă a halatului atinse o mînă întinsă a lui Petre. Degetele o înşfăcară singure.

— Lasă-mă, lasă-mă!... Ajutor!... Nu! striga Nadina zbătîndu-se să-şi smulgă mîneca din mîna lui.

Deodată simţi braţul lui vînjos cuprinzîndu-i mijlocul. Cu o lunecare de şopîrlă se smulse din haină, lăsînd-o în mîinile lui, iar ea, goală, alergă în colţul dinspre sufragerie şi se piti după speteaza unui fotoliu. Lucirea mată a trupului ei stîrni mai aprig pornirea bărbatului. Zvîrli haina ce-o ţinuse în mîini parcă i-ar fi oferit-o să se îmbrace şi se apropie de fotoliu cu braţele deschise ca la un joc de-a ascunselea.

— Nu te-apropia!... Ajutor!... Ce vrei să faci? ţipă Nadina cu capul deasupra spetezei, urmărindu-i mişcările cu ochii holbaţi de spaimă.

Cînd Petre ajunse lîngă fotoliu, Nadina ţîşni din ascunzătoare să treacă spre uşa vestibulului şi pe acolo afară. Braţul lung al lui Petre îi aţînu calea şi-i încolăci mijlocul.

— Lasă-mă!... Aj utor!

Petre o ridică în sus ca pe o păpuşă şi o întoarse cu faţa spre dînsul, cuprinzîndu-i cu cellalt braţ picioarele peste şolduri. îşi lăsă capul pe spate ca să-şi înalţe privirea spre ochii ei. Nadina zvîrcolindu-se, întîlni privirea aprinsă şi-i văzu obrajii inundaţi de o bucurie mare. începu să-l izbească cu pumnii peste faţă, peste cap, îi smulse căciula şi-l lovi peste ochii în care pofta ardea ca o vîlvătaie. El rabdă loviturile ei ca nişte mîngîieri pînă ce, luîndu-şi seama, îşi ascunse

obrajii pe pîntecele ei. Nadina nu simţise mîinile aspre care-i strîngeau şoldurile şi mijlocul, dar acuma simţea cum îi zgîrie pielea mustăţile şi buzele lui fierbinţi. Zbătîndu-se necontenit, corpul ei alunecă uşor în jos pînă ce gura ţăranului ajunse să se scufunde între sînii ei mici şi rotunzi. Buzele lui însetate se opriră deasupra unuia mozolindu-l pătimaş cîteva clipe şi în sfîrşit dinţii muşcară ca într-o piersică pîrguită.

— Mă doare!... Ajutor!... Dă-mi drumul! ţipă Nadina, începînd iarăşi să-l izbească peste cap.

Atunci băgă de seamă că Petre, strîngînd-o şi sărutînd-o, se retrăsese pînă aproape de divanul cu pla? poma boţită de pe care se sculase ea adineaori. Şi, fără a-şi fi ridicat faţa dintre sînii ei, călăuzit numai de lăcomia instinctului, o aşeză încet pe spate, de-a curmezişul canapelei, încolăcindu-i mijlocul cu un braţ, iar cu celălalt sprijinindu-se. Nadina îşi înfipse degetele în părul lui, zgîlţîind cu furie. Deodată simţi mîna lui grea ca un mai între pulpele ei lipite, despărţindu-le şi făcînd loc genunchilor lui. Aceeaşi mînă îi pipăi o clipă pîntecele cu mişcări aspre. Nadina se zvîrcolea neputincioasă sub greutatea bărbatului, legănîndu-şi capul pe dunga canapelei:

— Nu vreau!... Ajutor!... Ajutor!

Petre îşi ridică atunci capul dintre sînii ei şi mormăi răguşit:

— Stai binişor... Stai că doar nu te mă... Uite-aşa!

Nadina avu o cutremurare dureroasă. Se mai zbătu cîteva clipe, apoi ţipetele ei deveniră tot mai slabe, iar mîinile ei loveau numai ca nişte aripi plăpînde. Apoi scîncetele ei se transformară în gemete sacadate, dominate şi acelea de gîfăiturile flăcăului. Cu ochii strînşi şi gura întredeschisă, capul Nadinei se legăna mereu în timp ce braţele ei încolăceau incon-

ştient gîtul bărbatului care-i răscolea toată fiinţa într-o înfiorare ameţitoare. Se simţea pătrunsă de o bucurie atît de intensă parcă s-ar fi împărtăşit dintr-o taină necunoscută, amară şi dulce mai presus de toate.

Rămase istovită cu faţa-n sus, nemişcată, cu pleoapele închise. Deodată, glasul lui Petre, puţin batjocoritor, răsună ca dintr-o depărtare mare:

— Apoi vezi, cucoană, degeaba ai ţipat şi te-ai zvîrcolit, că doar nu te-am...

Nadina se ridică parcă s-ar fi trezit dintr-un coşmar. îşi învăli goliciunea cu cămaşa de noapte ce-i era la îndemînă şi-şi acoperi faţa cu mîinile, simţind numai o scîrbă infinită de corpul pe care şi-l adorase.

Petre îşi luase căciula de jos şi o înfundase în cap. Stătu o clipă examinînd pe Nadina, parcă de-abia acuma ar fi văzut-o mai bine. Murmură în sine cu o ridicare din umeri:

— Cucoană, necucoană...

Apoi adaogă cu un glas care se silea să fie poruncitor:

— Dacă ţi-e dragă viaţa, cuconiţă, să fugi!... Ai auzit! Să fugi îndată, altfel...

Nadina se uită la dînsul ca şi cînd n-ar fi înţeles, fiindcă, apărîndu-şi trupul, a uitat primejdia adevărată. Din înfăţişarea lui se dumeri, îşi aduse aminte şi zise scîncit:

— Unde să fug?... Scapă-mă!... Ce să fac?

Petre nu voia să se înduioşeze. Repetă mai aspru;

— Fă ce te-o îndrepta Dumnezeu, cucoană, numai nu zăbovi de loc...

Ieşi morfolindu-şi sfîrşitul. Nadina îi auzi bocancii pe duşumele. îşi căută ciorapii, bălăbănind cu minai lîngă canapea şi şoşăind din buzele uscate parcă ar fi vorbit cu cineva:

— Trebuie să plec... Unde să plec?... Doamne, Doamne, unde să plec?

Platamonu ieşind azi-noapte, ca în toate nopţile, să dea o raită prin curte, a văzut lumina focului spre răsărit. Şi-a zis că trebuie să fie în Teleorman, la graniţa judeţului sau poate la Izvoru. în orice caz era semn că răzmeriţa se apropie şi mîine-poimîine va izbucni şi pe aici. Hotărî deci că vor profita şi ei de plecarea Nadinei şi se vor agăţa de maşina ei pînă la Piteşti. Era cît p-aci să scoale pe nevastă-sa, să se sfătuiască ce să ia de prin casă afară de bani şi bijuterii.

Azi-dimineaţă a deşteptat mai devreme şi pe Aristide, care obişnuia să doarmă pînă spre amiazi. Aristide s-a cam bosumflat că i-a stricat somnul cel mai dulce şi l-a ironizat că a ajuns şi dînsul fricos ca avocatul Stavrat care, de cînd a venit, numai într-un tremurici o duce. Totuşi s-a sculat fiindcă în realitate lui îi era mai frică şi parada doar ca să-şi dea aere eroice şi să se facă mai interesant în faţa tatălui său de a cărui dragoste profita şi abuza în toate felurile.

Pe la şapte erau toţi trei gata de drum. Olimp Stavrat baremi se pregătise de aseară şi dormise îmbrăcat ca să nu-l surprindă un eventual atac nocturn. Fireşte, Platamonu se ferise să vestească pe cineva dintre slugi sau argaţi, să nu meargă cumva vestea prin sat şi să se alarmeze ţăranii ori să se încurajeze la tulburări. După ce vor fi plecat se va întîmpla ce-o vrea Dumnezeu.

La opt jumătate, pe cînd se impacientau că Nadina nu soseşte, desigur pentru că n-a renunțat la lenevie şi cochetărie nici în momentele acestea de pericol, se pomeniră cu Dumitru Ciulici. După un minut de consternare, avocatul Stavrat îşi exprimă indignarea că „cucoana asta are să ne nenorocească pe toți", adăogînd că de ce n-a venit şi dumneaei cu căruța acestui om de omenie, că nu i-ar fi căzut deloc boieria, în loc să oblige pe toată lumea să aştepte acuma cine ştie cît pînă ce se vor năpusti țăranii asupra lor să-i masacreze. Aristide propuse să meargă repede Dumitru cu careta şi s-o aducă încoace, iar pînă atunci să se pregătească trăsura cu care apoi să plece cu toții la Costeşti. Platamonu găsi însă mai cuminte să se îmbarce îndată în trăsura cea mare, să treacă prin Lespezi s-o ia pe Nadina şi de acolo să iasă prin Cantacuzu în şoseaua județeană care e sigură şi probabil păzită de jandarmi sau armată. Porunci deci să puie caii imediat.

Stăteau cu toții în cerdac, aşteptînd să iasă trăsura şi cerînd în răstimp de la Dumitru Ciulici amănunte. D-na Platamonu se mai învîrtea prin casă, plîngînd şi dînd mereu în grija slujnicilor să ia seama şi să-i apere lucrurile că pe urmă nici ea n-are să le uite pe ele. Dumitru, învîrtind căciula în mîini, tocmai spunea lîngă scară că lespezenii sînt liniştiți şi le pare rău că se amînă mereu muncile, cînd o ceată de vreo patruzeci de țărani năvăli pe poartă cu mare gălăgie, cîțiva învîrtind nişte bețe în aer. Cei trei încremeniră pe scaune. într-o clipire oamenii înconjurară cerdacul strigînd, suduind, învălmăşindu-se parcă fiecare ar fi vrut să ajungă mai în față. Dumitru singur rămăsese cu capul gol în mijlocul mulțimii mînioase. Argații ieşiră de prin grajduri privind mirați. Vizitiul apăru cu caii să-i înhame la trăsura scoasă din şopron.

Platamonu se reculese, se sculă în picioare şi întrebă cu o mutră nedumerită şi prietenoasă:

— Da ce-i oameni buni?... Cine v-a supărat?

Zeci de glasuri răspunseră deodată răcnind care de care mai vîrtos. Erau sudălmi şi ocări şi amenințări, toate topite într-un vacarm asurzitor din care nu se înțelegeau decît frînturi de vorbe murdare... Platamonu îşi rotea ochii holbați peste fețele strîmbate de furie şi recunoştea țărani din Amara, din Lespezi şi din Gliganu. îşi opri privirea asupra lui Chirilă Păun, care era mai în față alături de fratele învățătorului Dragoş, şi-i zise cu blîndețe:

— Spune tu, Chirilă, care e necazul şi ce poftiți de la noi, că tu ştii mai bine că eu nu mă codesc niciodată să...

Chirilă Păun începu cu glasu-i moale obişnuit şi vorbind urcă cele patru trepte ale cerdacului sprijinindu-se în bățul nou, încă verde, ce-l avea în stîngă:

— D-apoi ce poftesc dumnealor au să-ți spuie singuri că au gură, dar eu am o răfuială mai veche pentru Gherghina cu tîlharul ăsta care...

Ajunse în cerdac şi, cînd rosti vorba „tîlharul", se repezi la Aristide, care şedea aiurit şi cu un zîmbet nepriceput pe buze, şi-i trăzni peste obraz o palmă atît de zdravănă de plescăi parc-ar fi dat cu o lopată.

— Nu da, Chirilă! apucă să strige Platamonu.

în clipa aceea însă țăranii tăbărau peste ei cu pumnii şi cu picioarele, tăvălindu-i pe duşumelele ceardacului. Avocatul Stavrat țipa disperat:

— Nu mă omorîți, fraților!... Eu nu-s de-aici!... Aoleu!

Din casă izbucniră strigătele d-nei Platamonu şi ale femeilor care se amestecau în zgomotul loviturilor şi al răcnetelor. încăierarea ţinu numai cîteva momente. Apoi răsună glasul lui Nicolae Dragoş ca o poruncă:

— Ho!... Opreşte!... Lasă-l, nea Chirilă!... Staţi, măi oameni, că noi n-am alergat pînă aci pentru niţică bătaie!... Nu mai da în el, băiete, n-auzi?... Pe grecoteiul ăsta am venit să-l jugănim, ca să nu mai poată sări pe fetele şi nevestele oamenilor!

Urmă o secundă de zăpăceală. Unele glasuri întrebară „ce-a zis", altele strigară „vrea să-l jugănească", iar alţii urlau „dar mai bine să-l omoare că nu-i nici-o pagubă". Aristide, uluit mai mult de năvala de lovituri ce se abătuse asupra lui, îngrămădit printre bocancii şi opincile ţăranilor, se gîndea cum s-ar putea furişa mai la o parte şi apoi să se facă nevăzut. Platamonu însă începu să zbiere îngrozit:

— Iartă-l, Chirilă!... Oameni buni, fie-vă milă!... Măi Nicolae, iartă-l şi tu!

Nu-l asculta nimeni, cineva strigă: „Luaţi seama cu cei bătrîni! Alţii adăogară: „Faceţi loc!... La o parte!"

Nicolae Dragoş apucă de un picior pe Aristide, care izbutise să se strecoare puţin mai departe, şi-l trase la mijloc, întorcîndu-l cu faţa în sus. Pe urmă strigă ca un căprar cînd împarte corvezile:

— Aideţi, voi, Terente cu Vasilică, ţineţi-i mîinile, tu Costică şezi pe el să nu se mişte, voi ţineţi-l de picioare, aşa!... Ţineţi bine, băiete!... Hai, nea Chirilă, hai, scoate cuţitul c-ai jugănit destui porci şi eşti meşter!

El însuşi începu să descheie pantalonii lui Aristide care, dîndu-şi acuma seama ce i se pregăteşte, răcnea din răsputeri.

— Ia resfiraţi picioarele, băieţi! strigă Chirilă Păun îngenunchind tacticos cu cuţitul în dreapta. Ţine bine!

Ţăranii se îngrămădeau roată privind cu ochi lacomi spectacolul. Platamonu se aruncă nebuneşte între dînşii:

— Nu tăia, Chirilă!... Aoleo!... Omorîţi-mă pe mine, măi oameni!... Aoleu!

Cîteva braţe îl opriră pe loc, cîţiva pumni îl izbiră, iar din mijlocul cercului glasul lui Chirilă rosti cu imputare:

— Uite, aşa mă jăluiam şi eu cînd mi-am văzut pe Gherghina cu burta plină şi hoţul ăsta rîdea şi mă batjocorea!

Aristide scoase atunci un urlet de zîngăniră geamurile:

— Ajutor!... Ajutor!... Aoleu!... Tată, nu mă lăsa!

în vreme ce vaietele lui de durere se îngroşau şi răguşeau şi se transformau în grohăituri şi apoi în gemete cu sughiţuri, Chirilă Păun tăia şi vorbea liniştit parc-ar fi operat un purcel:

— Taci, cocoşelul tatii, taci, că ţi-ai bătut joc destul de muierile noastre, de-acu să mai stai şi tu cuminte... Ehei, cum m-a usturat inima pe mine toată iarna şi m-am plîns şi m-am zbătut pe la toţi oamenii...

Nicolae Dragoş, întunecat, se uita şi bombănea şi din cînd în cînd arunca ochii spre Platamonu care, mai de o parte, se zvîrcolea în mîinile ţăranilor hohotind de plîns.

— Na, gata, uite-le! făcu Chirilă ridicîndu-se.

— Pune-i-le pe piept, nea Chirilă, să-şi facă tocană din ele! zise gros Nicolae Dragoş, întorcîndu-se cu scîrbă.

26 — Ope-e 8. — T-iscoala — c. 1037

Cîteva rîsete izbucniră, apoi strigăte ş-apoi gălăgia care se potolise un răstimp. Aristide rămăsese întins pe duşumele, gemînd. Arendaşul se smulse dintre ţăranii ce-l ţinuseră şi se aruncă la fiul său:

— Dragul tatii, dragul tatii... Of, tîlharii!

Chirilă Păun coborî cu Nicolae în curte, iar ceilalţi îi urmară lărmăluind în neştire. Platamonu însă se dezmetici brusc, chemă pe nevastă-sa care leşinase de cîteva ori de groază, îi spuse că trebuie să plece imediat cel puţin la Costeşti, la un medic, altfel se prăpădeşte băiatul. Pe urmă, cu o sforţare desperată, ridică pe Aristide de jos, îl luă în braţe ca pe un copil mic şi porni cu el printre ţăranii gălăgioşi, care totuşi se dădură la o parte şi-i făcură loc, să traverseze ograda pînă la trăsura pregătită de adineaori lîngă care vizitiul se învîrtea uluit. Şi păşind greu, cu feciorul în braţe, urmat de d-na Platamonu şi de două servitoare bătrîne, arendaşul strigă:

— Mitrofane, repede, caii, să plecăm la spital că moare băiatul!

Oamenii, auzindu-l şi văzîndu-i, se mai liniştiră ca şi cînd i-ar fi mişcat durerea părintelui. Numai Dragoş bufni cu aceeaşi ură dispreţuitoare:

— Duceţi-vă, duceţi-vă că poate să i le puie la loc doftorii!

Nu mai rîse nimeni. Toţi se uitau cum se aşează arendaşul în trăsură, ţinînd mereu pe braţe pe Aristide, cum îi înveleşte d-na Platmonu şi cum apoi se urcă pe capră lîngă vizitiu, cum Dumitru Ciulici şi cele două slujnice se sileau să le fie de ajutor. Apoi caii porniră

spre poartă. Trecînd pe lîngă grupul de ţărani, Platamonu, cu ochii plînşi şi glasul amărît, strigă:

— Lasă, Chirilă, că Dumnezeu e sus şi are să te bată mai rău de cum m-ai lovit tu pe mine!

— Pînă la Dumnezeu m-aţi pedepsit voi destul! răspunse Chirilă Păun.

— Mama voastră de grecotei! sudui printre dinţi Nicolae Dragoş.

Trăsura ieşi uruind pe poartă. După cîteva clipe Nicolae, mai răcorit, zise:

— Acu noi am isprăvit ce-am avut de isprăvit şi ne putem întoarce acasă că mai avem şi alte treburi!

Un vlăjgan, nemulţumit, îl înfruntă:

— Da noi cum rămînem, măi vere? Că doar nu ne-am ridicat noi numai ca să puteţi jugăni pe feciorul grecului!

— Cum, băiete, noi să vă învăţăm ce să faceţi dacă aţi scăpat de ciocoi? se înfurie Dragoş. Voi n-aveţi cap şi minte? Ori sînteţi copii de ţîţă?... Hai, nea Chirilă! Haideţi, măi oameni, care sînteţi din Amara, că noi om şti ce să facem şi nu i-om întreba pe dînşii!

— Aşa-i, aşa-i! făcură cîteva glasuri. Umblaţi sănătoşi că nici noi n-om sta de pomană!

Totuşi, după ce se depărtară amăranii, rămaseră în curtea conacului, încurcaţi, încît unul chiar exclamă:

— Ce-a fost asta, măi creştini?

Apoi deodată, parcă s-ar fi mîniat că nu sînt în stare să facă nimic, începură să strige care de care, să înjure, să se îndemne:

— Puneţi-i foc, măi, ca la Ruginoasa!... Staţi, măi, să nu plecăm cu mîna goală!... De ce foc, fraţilor, mai bine să ne luăm fiecare, că-s pline hambarele!...

Dumnezeu şi Maica Precista!... Hai, băieţi, nu pregetaţi!... Ce ţi-e frică, Ioane, că nu mai sînt boieri!

Unul năvăli spre cerdac unde slujnicele dereticau lăcrimînd. Ceilalţi, ca oile, năvăliră după el. Femeile fugiră în casă cu ţipete de spaimă. De pe uliţă soseau mereu alţi ţărani cari prinseseră de veste că se strînge lumea la curte. Cei pătrunşi în casă se înverşunau lărmăluind şi spărgînd, ca şi cînd s-ar fi luptat cu nişte duşmani de moarte. Cîte unul ieşea încărcat cu cine ştie ce lucruri care i s-au părut lui mai de preţ şi pleca să le ducă acasă, chiuind de mulţumire, grăbit să se întoarcă, să mai aleagă ceva pînă nu se prăpădeşte tot. Prin ogradă adulmecau cei veniţi în urmă, iar mulţi dădeau tîrcoale hambarelor. Conacul deveni curînd un furnicar de bărbaţi, femei, copii, toţi îngrijoraţi să nu le ia alţii înainte la împărţire...

în răstimp avocatul Stavrat, după vijelia de pumni care-l ameţise de tot în primul moment, profitînd de vălmăşeala ce a urmat în jurul tînărului Platamonu, s-a furişat în casă şi de acolo, pentru că cunoştea suficient distribuirea ieşirilor (le studiase în aceste două zile tocmai în vederea eventualităţii care s-a realizat acuma), trecînd prin bucătărie, a ajuns în dosul clădirii, într-o curticică de serviciu. Deşi aiurit de lovituri şi tăvăleală, a avut prezenţa de spirit să nu se ascundă prin vreo dependinţă a conacului, cum îi trecuse întîi prin minte, ci a escaladat gardul de uluci dinspre grădina de zarzavaturi şi a pornit curajos peste cîmp să iasă în şosea prin dosul caselor sătenilor. Niciodată n-ar fi crezut ca, la cincizeci şi şase de ani, să fie capabil de sforţări fizice atît de extraordinare. Nici nu-şi mai aducea aminte că suferă puţin de cord, că are un început de astmă, că medicul i-a interzis să alerge... Păşea ca un vînător de munte prin brazdele năclăite, prin ochiuri de bălţi, adus puţin de spinare să nu-l observe cineva, asudînd şi cu un sentiment de fericire care îi înnoia mereu puterile. în sfîrşit ultima casă! îl ispitea gîndul să se oprească, să răsufle şi să-şi usuce puţin năduşeala, dar îşi birui prudent lenea şi continuă marşul în diagonală ca să se apropie de şosea. Deodată zări o trăsură. O recunoscu, începu să strige. Glasul i se pierdea în uruitul roţilor. îl cuprinse o clipă deznădejdea. Dacă se va întîlni pe drum cu vreo ceată de ţărani? Trăsura se depărta în galopul cailor.

— Ce tîmpiţi şi ţăranii! îşi zise dînsul cu amărăciune. Se năpustesc asupra arendaşului să-l omoare şi pe urmă îl lasă să plece cu trăsura... Dacă ştiam rămîneam şi eu pe loc şi nu mă mai chinuiam prin hîrtoapele astea!

— Trebuie să plec numaidecît! murmură Nadina necontenit îmbrăcîndu-se cu o grabă desperată ca şi cînd s-ar fi aprins casa. Unde mi-e [pălăria?... A, trebuie să plec!

îşi adună micile obiecte de toaletă şi ceasornicul şi cîteva mărunţişuri, le înfundă în poşeta de piele roşie cu monograma de aur. Trecînd pe lîngă oglindă,, îşi aruncă ochii fără să vrea şi se înfiora văzînd o> figură străină parcă.

— O, săraca de mine! bîlbâi pierdută. Şi toate astea, numai pentru că... A, să plec repede, să..

Petre trecuse din vestibul în ceardac şi coborîse în curte unde, între timp, se mai adunaseră alţi lespezeni. Toader Strîmbu se hărţuia cu muierea lui Dumitru Ciulici din pricina Ilenei care tot dădea să intre

în casă, la cucoana ei, iar Toader îi tot aținea calea, ba o dată i-a făcut şi vînt de fata a început să bocească.

— Bine că vii. Petre, că erau să mă sfîrtice muierile.' zise Toader cu un rîs larg. Da ştiu c-ai stat şi tu, Petrică!... Ori nu te-a mai lăsat cucoana să ieşi cînd a dat de bine?

— Ia taci, măi Toderiță, nu te mai porcăi! se încruntă flăcăul. Că doar eşti om nu dine!... Am muştruluit-o eu de-ajuns, n-ai grijă tu. Uite-acu pleacă şi ne lasă şi moşie şi tot!

— Bună treabă! făcură vreo doi lespezeni.

Toader Strîmbu însă se roşi deodată:

— Da ce, măi Petrică, aşa ne-a fost vorba?... Apoi d-aia mi-am tocit eu picioarele pînă aci?

— Dar tu ce vrei, Toderiță? întrebă Petre.

— Parcă ziceai că ne-a batjocorit destul şi...

— Pe tine te-a batjocorit ori pe mine?

— Dacă tu te laşi, treaba ta! urmă Toader mai înfocat. Dar eu sînt văduv, mă, şi stătut şi... Na, Ilie, ține-mi!... adaogă brusc, întorcîndu-se către Ilie Cîrlan şi agățîndu-i de braț toporul. Că n-am să mă iau eu după alții care...

Se repezi bodogănind în ceardac şi dispăru în casă. Ileana, îngrozită, apucă pe Petre de mînecă:

— Petrică, nu-l lăsa că vrea s-o omoare!

— Da fire-ar ai dracului dacă nu m-ascultă — mormăi flăcăul stăpînindu-se. Că eu i-am spus şi...

în clipa cînd Toader pătrundea în vestibul, Nadina îmbrăcată, cu poşeta în mînă, ieşea din odaia de dormit. Zărind-o, țăranul se îndreptă spre ea, zicînd cu o glumă batjocoritoare:

— Unde pornişi, porumbiță frumoasă?... Stai, dă-mi şi mie o guriță!

Nadina ezită un fragment de moment, apoi țîşni ca o săgeată în salon şi închise uşa cu cheia. întărîtat, Toader, fără a mai încerca clanța, puse umărul în uşă şi o împinse înlăuntru.

—Ajutor!... Ajutor! țipă Nadina cu ochii ieşiți din orbite.

— Nu-ți plac, cucoană, ai ? rînji Toader, Lasă, că tu îmi placi mie!

O trînti jos, îi ridică fustele-n cap. Cu o supremă sforțare Nadina mai răcni:

— Ajutor!... Ajutor!

— Nu zbiera, putoarea dracului! mormăi țăranul, înfigîndu-i mîinile în beregată.

Glasul Nadinei. se'stinse parcă l-ar fi smuls din rădăcină...

Peste cîteva minute Toader Strîmbu reapăru în ceardac, cu poşeta Nadinei ascunsă în buzunarul sumanului, cu un rînjet de mulțumire pe față. îşi luă toporul de la Ilie, zicînd cu un glas hîrîit:

— Hai, du-te şi tu, Ilie, că poate să mai fie caldă!

Oamenii îl priveau cu o curiozitate speriată. Ileana însă izbucni:

— Aoleu, să ştiți c-a omorît pe conița!.. Ucigaşule! Ucigaşule!

— Aoleu! făcu şi Petre. N-oi fi făcut una ca asta, Toderiță ?

Toader Strîmbu răspunse liniştit:

— Ba a murit ca un pui de găină, zău aşa! Cum am strîns-o nițel să nu urle, cum n-a mai suflat...

—Aoleu! făcu Petre iarăşi, mai abătut... Rău ai făcut Toderiță, că de-acuma...

Țăranul se uită la Petre, apoi la ceilalți cu o mirare ce se schimba treptat în indignare şi în mînie. Pe fața-i lătăreață țepile nerase de cine ştie cînd se burzuluiau,

ochii mici, înfundaţi în cap, însîngeraţi, scînteiau ca doi cărbuni aprinşi peste care suflă un vînt năprasnic. începu să urle ca o fiară scoasă din minţi, mişcîndu-se de ici-colo parcă ar fi călcat cu tălpile goale pe jăratec, gîngăvind şi spumegînd:

— Da ce-i dacă a murit?... Dar muierea mea cum a murit de nemîncare cu zilele şi că nici n-am putut-o duce la doftor? Sărit-a vreun ciocoi că de ce-a murit nevasta lui Toader Strîmbu? Că şi azi mai sînt dator şi la oameni, şi la popa pentru înmormîntare şi-s cu copilaşii flămînzi şi-s fără o palmă de loc şi-s stors de vlagă şi muncesc pînă-mi sar ochii şi n-ajung să-mi hrănesc copiii... Şi voi vă supăraţi că i-am făcut de petrecanie în loc să săriţi cu toţii s-o scuipaţi, aşa moartă, că ea de bine şi de huzureală a venit să nu ne lase nouă pămîntul şi să-1 dea la ciocoii ei... Dar eu îi omor pe toţi... care-mi pică în drum îi dau cu toporul... să nu mai rămîie picior de ciocoi, să le piară viţa şi sămînţa!

învîrtea toporul deasupra capului... Glasul răguşit avea izbucniri de trîmbiţă spartă:

— Destul am răbdat şi am suferit... Acu vreau să mă răcoresc!... Trebuie să beau sînge de ciocoi, altfel îmi ard bojocii!

Se repezi cu toporul la ferestrele conacului. Geamurile şi cercevelele se risipiră ţăndări, pe rînd. Ceilalţi ţărani, molipsindu-se îndată de furia lui distrugătoare, se năpustiră şi ei, cu ce le cădea în mînă; să spargă ori să dărîme ceva. Muierea lui Dumitru ţipa şi-şi smulgea părul că-i vor prăpădi şi lucruşoarele ei; în aceeaşi vreme Ileana dădu fuga în casă, să vadă şi ea ce s-a întîmplat cu coniţa Nadina. Pavel Tunsu ochise dintru început automobilul. Descoperind într-o magazie un tîrnăcop, se apucă să izbească

în maşină cu atît mai mînios cu cît nu izbutea s-o sfă«rîme destul de iute şi de vizibil. Cînd însă băgă de seamă că a spart rezervorul de benzină, lăsă jos târnăcopul; smulse o mînă de fîn din podeţul de lîngă şopron, făcu un şomoiog, se scotoci prin buzunare pînă găsi un chibrit, aprinse binişor fînul, aşteptă niţel să ardă cu flacără şi pe urmă îl aruncă sub automobil, pe băltoaca ce se scursese între timp. O flacără albăstruie învălui deodată maşina, se ridică pînă la acoperişul de şiţe, se prelinse în podurile cu fîn de alături. în cîteva clipe acareturile erau cuprinse într-un nour uriaş de fum din care ţîşneau limbi galbene în răsuciri neliniştite.

— Foc!... Foc! izbucniră oamenii cu o bucurie sălbatică.

— Uiuiu; cum îmi încălzeşte inima! răcni Toader Strîmbu cu faţa jilavă de sudori, alergînd spre acareturile aprinse parc-ar fi vrut să se arunce-n foc.

Lîngă cerdac Petre Petre rămăsese zăpăcit, uitîndu-se ca prin vis la lumea ce viermuia prin curte. Numai într-un tîrziu văzu că nici Matei Dulmanu nu s-a clintit din loc.

— Măi Petrică, ia să scoatem pe cucoana din casă, că dă focul peste dînsa şi ar fi mare păcat să ardă în flăcări...

— Ce bine zici, nea Matei — aprobă repede Petre. Că oamenii şi-au pierdut de tot minţile!

Tocmai atunci Ileana ieşea din casa primejdiilor, ţinînd în braţe pe Nadina, învălită într-un cearceaf alb.

Drapelul părea în doliu. Cînd veni, joi dimineaţa; pe la zece, la redacţie, Titu Herdelea nu văzu nici măcar pe Roşu la faimosul birou încărcat de ziare.

Află, ce-i drept, că a fost şi a plecat adineaori, lăsînd vorbă că se întoarce într-o jumătate de oră.

Tînărul Herdelea întîrziase pentru că trecuse pe la Interne, la Modreanu, după informaţii despre Argeş, cum promisese ieri lui Grigore Iuga. N-a aflat nimic. Dealtfel aseară Grigore a vorbit la telefon cu directorul prefecturii de la Piteşti care i-a spus că prefectul Boerescu e tocmai prin judeţ şi aşteptat să sosească în cursul nopţii, că deocamdată e linişte şi nu s-au semnalat nicăiri tulburări, deşi pericolul contaminării e mare din pricina vecinătăţii cu nebunia din Teleorman. Titu l-a căutat ieri toată după-amiaza şi de-abia seara l-a găsit la Predeleanu. Grigore s-a scuzat cu gluma că, totdeauna cînd vrea să-1 găsească sigur, să întrebe întîi la casa Predeleanu fiindcă în vremea din urmă mai mult stă aici decît acasă. Herdelea a zîmbit; cam observase el că, în afară de prietenia lui Predeleanu, ochii frumoşi ai d-rei Olga Postelnicu nu sînt chiar străini de asiduităţile tînărului Iuga.

Pe Gogu Ionescu l-a întîlnit ieri după prînz. Şi el telefonase la Piteşti. Era mai abătut şi avea ochii mereu umezi parcă o presimţire i-ar fi ros sufletul, oricît încerca Eugenia să-1 liniştească.

Fireşte, Titu Herdelea îşi împărţise timpul aşa încît să fie acasă la cinci, cînd trebuia să vie Tanţa. A venit foarte punctual şi s-au îmbrăţişat şi au plîns puţin amîndoi de bucuria revederii. Lucrurile importante, pe care i le prevestise în scrisorică, nu prea aveau importanţă. Că Jenică s-a despărţit de d-na Alexandrescu a treia zi după ce s-a mutat Titu, că nu i-a cerut el să îndepărteze pe Titu ci d-na Alexandrescu a vrut să-i rămîie camera pentru că pe Mimi a izgonit-o definitiv bărbatul ei, că d-na Alexandrescu a căutat să facă scandal, că a venit la ei şi s-a certat cu toţi foarte urît, chiar Tanţei i-a strigat în gura mare că s-a tăvălit cu chiriaşul ei, că totuşi Jenică a rămas bun despărţit de ea şi s-a logodit îndată cu fata subdirectorului, că dealtfel Jenică s-a purtat ca un adevărat cavaler dezminţind energic ocările Lenuţei faţă de părinţii lor... Titu Herdelea a ascultat cu mult interes toate acestea, întîi fiindcă i le spunea Tanţa şi apoi pentru că tot ce o privea pe ea îl pasiona în realitate mai mult ca orice. înduioşat, îi mărturisi că, dacă ar avea o situaţie materială cît de cît asigurată, mîine ar lua-o de nevastă şi că, în orice caz, ea tot a lui trebuie să fie pentru totdeauna. Iar, drept legămînt, de aci încolo, în loc de alte mîngăieri, are să-i zică numai „mireasa mea"...

— Venişi, puiule? Bravo! murmură Roşu intrînd şi găsind pe Titu cu nasul în jurnale. Va să zică gata, ai.'... După-amiazi avem guvern nou!

Şi după ce mai răsfoi cîteva gazete:

— Ai văzut cum au schimbat macazul onorabilii ?... Acuma nu mai e vorba de lupta sfîntă a ţăranilor. Acuma sînt numai tulburătorii ordinei publice împotriva cărora trebuiesc mijloace energice de represiune. Nu ţi-am proorocit eu toate astea de acum trei săptămîni, puiule? Dar să vezi curînd-curînd cum o să puie şi tunurile în bătaie ca să sugrume lupta sfîntă pe care au glorificat-o pînă ieri! Nu observi? I-au dat zor cu „lupta sfîntă" şi cu „să nu curgă o picătură de sînge românesc", exact pînă ieri, adică pînă în ceasul cînd au fost siguri că vin la putere. Ceea ce înseamnă că au dat foc ţării cu premeditare şi fără nici un scru-

pul, căci ruina ţării, pentru ei, n-are importanţă ci numai acapararea guvernului, chiar al unei ţări ruinate... Degeaba, sînt odioşi, amice! Eu nu fac politică şi-mi sînt indiferente partidele cu aşa-zisele lor ideologii, dar ăştia sînt îngrozitori.

Zbîrnîitul telefonului îi întrerupse indignarea:

— Alo!... Da, da *Drapelul!...* Domnul Herdelea? Aici... Poftim!

Era Gogu Ionescu care cerea ştiri noi, pentru că azi i-a fost imposibil să mai vorbească la Piteşti. Titu îi promise că va trece de la Modreanu pe la dînsul.

— De, bieţii oameni, se frămîntă şi suferă pentru că domnii ăştia au vrut cu orice preţ să ia guvernul! zise secretarul de redacţie iar, parcă întreruperea l-ar fi întărîtat. Şi cîţi o să mai sufere şi cît sînge are să mai curgă! Că ăştia vor ucide pe ţărani cu aceeaşi dezinvoltură cu care i-au îndemnat la răzmeriţă! Ba te asigur că vor găsi chiar instigatori ai dezordinelor. Evident, nu pe ministrul care a proclamat lupta sfîntă. Nu, dragă! Pe tine, pe mine, pe vreun învăţătoraş sau preot care nu e în partidul lor, pe vreun socialist...

Iar întrerupse telefonul. Grigore Iuga anunţa că va trece să ia pe Titu, să meargă împreună la Interne. Apoi mai bine de o oră şi jumătate Roşu îşi revărsă asupra docilului redactor toată înţelepciunea-i politică.

Deşi extrem de hărţuit, mai ales cu schimbarea guvernului, Modreanu primi pe Grigore Iuga cu mare afabilitate, îi reaminti întîlnirea din tren şi palavrele lui Rogojinaru şi pe urmă spuse că i-a parvenit azi dimineaţă o notă telefonică de la Piteşti cum că în cursul nopţii s-a semnalat incendierea de către ţărani a unui conac în sudul judeţului, cătunul Ruginita sau Ruginoasa, nu s-a putut recepta exact numele fiindcă]

prefectul, care telefona personal, era foarte agitat şi morfolea vorbele. Modreanu adaogă că, pentru a avea desluşiri complecte în privinţa Argeşului, a chemat el acum vreo oră Piteştii şi a vorbit cu prefectul, care i-a comunicat că legătura telefonică şi telegrafică cu partea de jos a judeţului ori s-a deranjat ori a fost distrusă, aşa că nu are nici o informaţie mai nouă pînă ce îi vor sosi prin eventuali curieri. Prefectul a mai subliniat că ştirea despre arderea cătunului Ruginoasa a raportat-o cum a primit-o şi el telefonic de la Costeşti, cu toate că el personal n-o crede exactă, poate să fi fost chiar vreo farsă de prost gust, deoarece dînsul numai azi-noapte a sosit din judeţ şi a constatat tocmai în regiunea respectivă ordine perfectă.

— Prefectul d-voastră e o persoană foarte distinsă, dar de un optimism excesiv de robust! surise Modreanu.

Grigore Iuga îi mulţumi călduros. Mai vorbiră două minute despre schimbarea guvernului. Tînărul Iuga spuse că pentru postul de prefect la Argeş ar fi desemnat prietenul său, avocatul Baloleanu; cel puţin el o ştie de la Baloleanu însuşi. Modreanu cunoştea, fireşte, pe Baloleanu şi socotea că ar fi un prefect eminent tocmai pentru vremurile acestea tragice...

Pe drum Grigore comunică lui Titu că, dacă într-adevăr va fi numit Baloleanu, va pleca şi el neapărat spre Amara în tovărăşia noului prefect. Mărturisi că e foarte îngrijorat de soarta bătrînului. Oprindu-se în faţa Teatrului Naţional, pe trotuar, Grigore Iuga îşi consultă ceasornicul şi şopti cu o tristeţe amară în glas:

— Douăsprezece şi jumătate... Doamne, Doamne, ce-o fi acuma la Amara?

Pînă la amiazi toată Amara ştia isprăvile celor ce plecaseră de dimineaţă la Lespezi şi Ia Gliganu. Fireşte, trecînd din gură-n gură, întîmplările se umflau. Astfel se povestea că au fost jugăniţi amândoi grecii, şi bătrînul şi feciorul, că pe grecoaică a omorît-o cu securea un om din Gliganu şi că avocatului din Bucureşti i-au tăiat limba ţăranii şi apoi l-au izgonit din sat, desculţ şi numai în izmene. La Lespezi toţi bărbaţii şi\au bătut joc întîi de cucoana cea frumoasă, pe urmă Toader Strîmbu i-a sucit gîtul ca unui pui de găină şi a azvîrlit-o în foc, iar Pavel Tunsu a bătut pe neamţ pînă l-a lăsat mort lat... Totuşi ţăranii s-au întors mai mult răsfiraţi, nu grămadă cum porniseră, şi de aceea nu s-a prea băgat de seamă cînd au trecut spre casele lor. Numai Pavel Tunsu a trecut chiuind ca un nebun şi pe Toader Strîmbu l-ar fi văzut cineva cu o traistă grea în spinare despre care alţii au aflat c-ar fi fost plină cu galbeni şi giuvaiere luate de la cucoana omorîtă.

Primarul Ion Pravilă lăsase azi pe secretar la cancelarie, iar el stătu pe acasă. Ştia toate cîte se petreceau în sat, dar nu voia să se mai amestece în nici un fel. Aflase că sînt unii oameni care şi-au pus în gînd să-1 bată măr şi să-i aprindă casele din ură că i-ar fi năpăstuit cîndva. Şi din pricina asta socotea cuminte să-i lase pe săteni să-şi facă mendrele cum îi taie capul. De ce să-şi primejduiască dînsul viaţa şi averea dacă lumea s-a smintit ? O să-i dezmeticească curînd-curînd stăpînirea şi atunci se vor căi amarnic. Pînă atunci el trebuie să joace cu lupii ca să nu-1 sfîşie.

Secretarul Chiriţă Dumitrescu, plictisindu-se singur în toată cancelaria, a chemat înlăuntru cele două străji şi dezbătea cu ele întîmplările. Dezaproba şi dispreţuia sălbăticiile ţăranilor şi lua partea boierilor cu entuziasm, considerîndu-se făcînd parte din boierime. Avea oglinjoara pe birou şi vorbind îşi arunca deseori ochii să se admire sau să-şi mai aranjeze gulerul şi cravata...

De la curtea Iuga pînă la jandarmerie, după întoarcerea de Ia Ruginoasa şi întrevederea cu bătrînul Miron, primarul a avut de dimineaţă o mică ciocnire amicală cu Boiangiu, fiecare căutînd să treacă asupra celuilalt atribuţiile poliţieneşti şi menţinerea ordinei în sat. La despărţire Pravilă a declarat că el se spală pe mîini, că nu mai are nici o putere. Plutonierul i-a răspuns cu o înjurătură în general şi apoi cu observaţia acră că numai la greu e bun jandarmul, încheind ameninţător:

— Să nu mă scoateţi pe mine din ţîţîni că pe urmă vă împuşc pe toţi ca ciorile, mama voastră de ţopîrlani!

Boiangiu îşi făcea curaj în afară, dar în sineşi era pierit rău. Deocamdată socotea să se mai odihnească puţin fiindcă azi-noapte de-abia apucase a aţipi cînd l-au sculat şi acum se simţea frînt de somn. Unde să mai aibă răgaz de odihnă ? A trebuit să se certe vreun ceas cu Didina de era gata-gata s-o bată dacă nu sărea caporalul. Pe urmă a aflat despre plecarea grupului de ţărani spre Lespezi, desigur nu cu gînduri paşnice. Pe urmă au venit veştile despre isprăvile oamenilor. Şi în sfîrşit Lazăr Odudie, vătăşelul arendaşului Cosma, adineaori, speriat, că o seamă de oameni dau mereu tîrcoale conacului şi că i-e frică să nu-i puie foc.

între timp, după ce a isprăvit cearta cu nevastă-sa, a ţinut un fel de consiliu de război cu toţi patru jandarmii. Pentru că sînt puţini trebuie să se prefacă a

ignora dezordinele din satele vecine care s-au petrecut sau care se vor petrece. Chiar în Amara vor închide ochii faţă de abaterile mai mici, cum au şi făcut de altfel de vreo cîteva zile de cînd se frămîntă mai stăruitor lumea, dar vor împiedeca cu energie devastările sau incendiile. în caz de nevoie, întreg postul va ieşi complect înarmat ca să facă impresie mai puternică. Armele însă nu vor fi încărcate, ci se vor încărca la faţa locului, de asemenea pentru a speria mulţimea. Dacă, Doamne fereşte, s-ar ajunge să fie silit a comanda foc, prima oară vor trage peste capetele oamenilor şi numai cînd nici asta n-ar avea rezultatul dorit, se va trage în plin. în aşteptare nimeni nu mai părăseşte postul şi toţi vor fi pregătiţi pentru orice eventualitate cu echipamentul şi armamentul la îndemînă.

— Măi Odudie, măi — zise Boiangiu vătăşelului reclamant — ia seama că vouă acuma numai a revoluţii vi se năzare cum vedeţi doi oameni stînd de vorbă, aşa de viteji sînteţi, măi Odudie!

— Domle plutonier, eu nu mai răzbesc cu oamenii! făcu Lazăr Odudie resemnat. Matale să faci ce vrei, dar eu a trebuit să-ţi spun, că pe urmă, cînd s-or întoarce boierii, să nu mă ia pe mine la rost că n-am purtat de grijă avutului dumnealor...

Plutonierul trimise mai tîrziu pe jandarmul Bogza, care era mai dezgheţat, să constate situaţia reală. Bogza aduse veşti mai rele. Conacul propriu-zis încă n-a fost atins, dar încolo e haram şi oamenii cară fără sfială cu sacii şi cu tîrnele porumb, fasole, grîu, ce se găseşte. Au venit mulţi şi din Vaideei la împărţeala pe tăcute. Toate hambarele au fost sparte încă de azi-noapte. Un argat i-a spus că pîndarii arendaşului sînt cei mai înverşunaţi şi că tocmai ei ar fi chemat lumea la pradă. De fapt chiar Odudie pare a se fi înţeles cu ţăranii că lui nu-i pasă ce fac dînşii cu hambarele şi cu celelalte, numai de conac să nu s-atingă, dar acuma a prins de veste că oamenii umblă să dea foc conacului sau măcar să-l strice şi de aceea a venit să reclame. Acolo totuşi nu e multă lume căci fiecare ia ce doreşte şi pleacă. în bătătura cîrciumii însă sunt vreo cincizeci, poate şi mai mulţi, care stau de vorbă sau complotează.

Boiangiu se încruntă. Va să zică nu se astîmpără deloc ţopîrlanii? Totuşi, prudent, hotărî să-i lase în pace. Dacă nu fac tărăboi, de ce să-i stîrnească?

Peste mai puţin de jumătate ceas un jandarm, care stătea prin ogradă, năvăli în biroul şefului, raportînd cu sufletul pe buze:

— Dom plutonier, foc!... Arde conacul!

Şeful ieşi speriat afară. Da, în direcţia conacului lui Cosma Buruiană bolboceau nori groşi de fum. Nu mai putea rămînea nepăsător. Ar risca să fie trimis în judecata Consiliului de Război dacă s-ar afla, şi s-ar afla cu certitudine, că jandarmii nu s-au mişcat nici cînd ţăranii au pus foc conacului. Dădu cîteva ordine şi se echipă repede şi dînsul în vreme ce Didina striga, frîngîndu-şi mîinile:

— Silvestre, Silvestre, ia seama să nu te omoare!

Boiangiu era calm. Se stăpînea. îşi zicea că mare lucru n-are să fie nici acuma. Doar să patruleze puţin, să facă act de prezenţă. Nu vrea să aţîţe pe ţărani, ci să-i liniştească. Nu va lua cunoştinţă că focul a fost pus, ci va proceda ca şi cînd ar fi un incendiu oarecare... Mai tîrziu, după ce se vor fi calmat spiritele, va întoarce el foaia şi se va răfui cu toţi zurbagiii de azi.

în colţul cîrciumii, la încrucişarea spre conac, uliţa era cuprinsă de ţărani. Plutonierul, în fruntea celor patru jandarmi, se apropia cu paşi rari, cu o

figură deschisă şi puţin surîzătoare ca să le arate că nu vine cu intenţii duşmănoase. Ţăranii tăceau şi îi priveau parcă cu indiferenţa cu care privesc îndeobşte pe trecătorii străini. Numai cînd jandarmii ajunseră la doi paşi, le făcură atîta loc cît să se strecoare prin mulţime. Boiangiu întrebă în glumă:

— Da ce, băieţi, nu ne lăsaţi să trecem?

— Apoi ce să mai treceţi că arde el şi singur! strigă un glas batjocoritor.

Plutonierul se făcu a nu pricepe batjocura şi se opri în mijlocul lor, zicînd:

— De ars văd eu că arde, dar noi trebuie să ne facem datoria! Ori tu zici că nu, măi Serafime? adaogă către Serafim Mogoş care se afla chiar în faţa lui, întunecat şi dîrz.

Mogoş dădu din umeri, fără a răspunde. în locul lui glăsui Trifon Guju:

— Datoria matale lasă c-o ştim noi... E uşor să baţi oamenii cînd ai puterea în mînă, să-i chinuieşti!

— De, dacă aşa e slujba, Trifoane! făcu Boiangiu tot împăciuitor, mai ales înţelegînd că ţăranii umblă să-1 întărite.

-— Dar tu ai gustat din papara asta, ori nu? bufni deodată Serafim Mogoş. Ca să-ţi arăt eu cum e, soarele şi anafura şi...

îi cîrpi, una după alta, fulgerător, două palme zdravene pe obraji. Boiangiu nici nu mai avu timp să se dumirească. întrso clipire loviturile îl copleşiră din toate părţile. Văzu ca prin vis că Trifon Guju i-a smuls puşca de pe umăr. îşi ferea capul, lăsîndu-1 pe piept şi instinctiv nu căuta decît să scape din mijlocul mulţimii. Ţăranii urlau şi loveau. „Dă bine, mă!" „Arde-1!" „Fugi! Fugi"! în spate auzea glasurile jandarmilor, spăimîntate: „Nu da!" Se avîntă cu capul înainte să-şi croiască o trecere.

Iureşul ţinu numai cîteva minute. Cu toată răpăiala de pumni, Boiangiu izbuti să înainteze şi simţi curînd că s-a rărit mulţimea după rărirea loviturilor ce le primea. în urma lui încăierarea continua însă cu aceeaşi furie parcă ţăranii n-ar fi băgat de seamă că el s-a smuls dintre dînşii.

— Fugi!... Fugi! răsunau împrejurul lui glasurile batjocoritoare.

Fără să-şi dea el seama, picioarele ascultau singure îndemnul şi alergau mîncînd pămîntul. Alţi paşi tropoteau în urmele lui. Ar fi vrut să vadă cine sînt, dar îi era frică să se uite înapoi. Strigătele continuau. După cîteva clipe de goană zări la dreapta o poartă deschisă larg. Recunoscu casa lui Marin Stan. Dădu buzna pe poartă, trecu prin ogradă spre grădină. Un cîine încercă zadarnic să-i aţie calea hămăind cu mare furie. De-abia între pomii din dosul casei îşi încetini fuga şi întoarse capul. După dînsul veneau cu aceeaşi iuţeală desperată cei patru jandarmi la intervale care arătau în ce ordine au scăpat din încăierare. Toţi patru erau fără arme, ca şi şeful, iar doi în capul gol, pierzîndu-şi capelele pe cîmpul de luptă. Ţăranii victorioşi, ajungînd în dreptul casei, se opriră şi numai de acolo huiduiau şi înjurau, arătîndu-şi pumnii şi învîrtind puştile rămase în mîinile lor. Mai liniştit oarecum, după ce a constatat că subalternii îl urmează, plutonierul întoarse iar spatele oamenilor care vociferau şi continuă retragerea prin grădini, într-un ritm mai cumpătat, gîndind că se va uni cu trupa la adăpost şi zicîndu-şi, pe măsură ce se reculegea:

— Noroc că n-au fost încărcate armele, altfel tîlharii ne omorau!

Pe cînd jandarmii dispăreau pipăindu-şi cucuiele şi coastele, ţăranii comentau bătălia cu rîsete şi glume, cu sudălmi şi ocări. Trifon Guju bălăbănea o puşcă în aer şi chiuia şi striga cu o vioiciune ce nu se potrivea deloc cu faţa lui morocănoasă:

•— Acu-i acu, fraţilor!... Acu-i acu!

Vestea izgonirii jandarmilor se răspîndi repede dintr-un capăt la altul al satului, împrăştiind o bucurie parcă tuturor li s-ar fi ridicat o piatră de pe inimă. Băieţelul cel mai mic al Smarandei, care se nemerise prin preajma cîrciumii şi văzuse bătaia, goni într-un suflet pînă acasă şi începu din ogradă:

— Nea Petrică! Mamă! I-au alungat... pe jandarmi... oamenii... şi i-au bătut... şi...

Petre venise de la Lespezi mai demult şi nici nu mai ieşise din casă. Era bosumflat şi tăcut ca şi cînd ar fi băut numai fiere. De-abia a schimbat două vorbe cu maică-sa şi nici nu a vrut să mănînce. Bombăni cu imputare:

— Bine că s-au dus dracului că n-au fost buni la nimic!

Pe la ora şase Bucureştii răsunau de strigătele ţigănuşilor:

— Ediţie specială!... Noul guvern!... Manifestul către ţară!

Grigore Iuga, de cînd se întorsese de la ţară, mînca în fiece seară la Predeleanu. I-ar fi fost peste putinţă să stea acasă cu mătuşă-sa Mariuca, să-i asculte fleacurile clevetitoare, sau pe la restaurante ori la club cu prieteni care pînă ieri mureau de dragul ţărănimii

şi propovăduiau împărţirea moşiilor, cu gîndul ascuns că tot nu se va întîmpla şi cu mîndria că totuşi pot părea drept spirite înaintate, iar azi reclamau vehement să fie rase cu tunul toate satele care s-au revoltat şi ţăranii să fie bătuţi pînă la sînge, toţi, fără excepţie, ca să servească de pildă şi să nu mai îndrăznească nici pe viitor să ridice capul niciodată. Cu Victor se înţelegea, ca totdeauna, şi apoi găsea la ei o atmosferă care-i era necesară mai ales acuma, cînd tatăl său sta singur la ţară în primejdie, iar el aici fără nici o posibilitate de a-i sări în ajutor.

Mergînd, strînse toate ediţiile speciale, să le citească şi să le comenteze împreună cu Victor. Pe el nu-l interesa compoziţia guvernului, ci manifestul în care se zvonea că vor fi anunţate mari reforme care vor opri imediat agitaţiile ţăranilor, fără să fie nevoie de represiune armată.

Pînă la masă avură timp să răsdiscute toate măsurile cuprinse în manifest, fără a se putea pune totuşi de acord. Predeleanu socotea că guvernul debutează excelent şi că manifestul e o ramură de măslin în mîna celor ce vor fi trimişi să liniştească pe ţărani. Mai mult nu se putea promite, îndeosebi subt presiunea tulburărilor. Grigore credea dimpotrivă că pentru lumea satelor răsculate reformele promise vor părea o batjocură. Oamenii vor pămînt, au dat foc şi au făcut cruzimi ca să rămîie stăpînii pămîntului, iar guvernul nou vine şi, în loc de pămînt, îi scuteşte de nişte taxe, le făgăduieşte să le arendeze lor moşiile statului, să uşureze învoielile cu boierii şi alte asemenea lucruri care ar fi fost foarte bune înainte de izbucnirea răzmeriţei, pe cînd azi...

— Eu am fost la Amara numai acum cîteva zile şi am pipăit pulsul ţăranilor! urmă Grigore^Cu vreo

lună înainte umblau şi se zbăteau să cumpere moşia Babaroaga. Azi nici prin gînd nu le mai trece aşa ceva. Azi pretind foarte simplu să li se împartă toate moşiile. Şi acestor oameni vrei d-ta să le duci acuma pe tavă făgăduieli de scutiri de taxe?... Ridicol!

— Ei, bine, atunci va trebui să intervie forţa ca să-i potolească întîi, iar pe urmă, cînd se vor dezmetici, vor pricepe şi ei însemnătatea măsurilor ce s-au luat în favoarea lor! zise Predeleanu senin.

— Da, aşa! aprobă tînărul Iuga. Să nu umblăm cu ipocrizii! Ţăranii s-au revoltat — să iasă armata să-i pedepsească. Punct. Reformele se discută cu oameni sănătoşi, nu cu bolnavi sau cu exaltaţi. Manifestul e o ipocrizie în plus, de aceea mă supără. Potolirea răscoalei nu se poate face fără vărsare de sînge. în loc să tragă cu gloanţe direct în răsculaţi, guvernul trage întîi în vînt cu manifestul, ca să se poată spăla pe mîini mai tîrziu că n-a vrut vărsare de sînge, dar... Un bizantinism ieftin care va exaspera pe nenorociţii de ţărani şi va face să se cheltuiască mai mult sînge!

Tecla le interzisese să discute la masă despre răscoale şi politică. Vorbiră aproape numai despre Miron Iuga. D-na Predeleanu observă într-un rînd:

— Numai cînd îmi închipuiesc că Victor ar putea fi singur la ţară în zilele astea, parcă îmi vine să înnebunesc!

Grigore Iuga aruncă o privire spre Olga.

Tocmai atunci Predeleanu întrebă:

— Apropos, Grigoriţă... Să mă ierţi dacă sînt poate indiscret sau, ştiu eu, nedelicat. Am auzit că nevastă-ta...

— Fosta! rectifică Grigore repede, roşind.

— Da, fosta ta nevastă ar fi plecat acuma la ţară... Adevărat? Fiindcă ar fi ceva...

— Nu ştiu! murmură tînărul Iuga întunecîndu-se. Pentru mine e moartă demult.

8

Logofătul Bumbu ţinea în curent pe bătrînul Iuga cu cele ce se petreceau în sat, cum îi poruncise. De azi-dimineaţă, de cînd a aflat despre Ruginoasa, boierul l-a chemat de cîteva ori, luîndu-1 cu aceeaşi întrebare:

— Ei, ce ispravă au mai făcut oamenii noştri?

Bumbu i-a ascuns numai uciderea Nadinei de teamă să nu se încăpăţîneze şi să plece la Lespezi să se convingă. Cînd l-a întrebat de soarta cuconiţei, a răspuns că n-a auzit nimic, dar probabil că nu mai este în sat. Iuga a exclamat bucuros.

— Evident. Nici n-avea ce să caute ea aici acuma. Bine c-a avut automobilul, să o poată şterge la timp, altfel cu oamenii noştri cine ştie ce batjocură i se putea întîmpla...

După cină bătrînul a ieşit în curte, singur, ca în toate serile bune, să facă puţină mişcare înainte de a se culca. Cerul era curat, vînăt închis, cu stele tremurătoare ca nişte picături de rouă. Răcoarea primăverii îi înviora paşii. Ocoli clădirea cea nouă pe aleea prunduită, curăţată proaspăt, merse spre poarta cea mare dinspre uliţă. Printre copacii parcului vedea în faţă, aproape, parcă numai la cîţiva metri, focul ce mistuia conacul lui Cosma Buruiană. Ardea potolit, fără flăcări mari, cu o roşeaţă ce păta văzduhul. Era ora zece. Furia incendiului se mulcomise, ca şi gălăgia ţăranilor care se auzise pînă aici în liniştea amurgului. Satul dormea, parcă toate cîte se întîmplaseră în cursul zilei ar fi fost în vis. Numai lumina focului dovedea că n-a fost vis... în stîngă, mai departe, altă pată roşie pe cer. Acolo a ars şi arde conacul din Lespezi, dacă nu şi cel din Gliganu. Chiar şi în dreapta, spre Rugi-

noasa, mai stăruia o undă roză. Ce mai ardea, ardea tihnit, fără grabă, cum se cuvine cu rămăşiţele.

„Niciodată n-aş fi crezut ca oamenii mei să fie cei mai ticăloşi, ca tocmai ei să ducă la vecini ticăloşia şi să-i înveţe neomeniile!" îşi zise Miron Iuga, oprindu-se o clipă lîngă poartă. „Toate silinţele mele cu ei n-au folosit nimic! Degeaba, ţăranul e destinat să rămîie sălbatic pînă la sfîrşitul lumii."

Se întoarse, ocoli casa pe dincolo, trecu pe lîngă clădirea veche în grădina mare din dos, unde nu erau arbori şi se deschidea o vedere mai largă. în suflet îi picura tristeţea din ce în ce mai apăsătoare. Pînă azi dimineaţă, în ciuda tuturor întîmplărilor şi zvonurilor, a fost convins în adîncul său că oamenii lui vor sta liniştiţi chiar dacă de jur împrejur toate satele s-ar răscula. Se simţea atît de înfrăţit cu ei prin toată viaţa sa şi a înaintaşilor săi, încît i se părea peste putinţă ca ţăranii să nu aibă instinctul aceleiaşi frăţii.

„Ar fi trebuit să mă duc totuşi la Ruginoasa să-i dojenesc!" îi fulgeră iar prin creieri gîndul care-l frămîntaşe toată ziua şi pe care-l înlăturase mereu. „Te pomeneşti că ţăranii vor crede că mi-a fost frică şi..."

Ajunsese la marginea grădinii, unde începea ogorul. Conacul rămăsese în urmă. Felinarele din curte pîlpîiau galben de departe ca nişte sfioase candele de veghe. Se opri şi se întoarse pe loc să mai vadă cum ardea conacul lui Buruiană. Bătrînul avu subit o strîngere de inimă. Privind de aici, focul părea că mistuie chiar propriile-i clădiri. Pata roşie pe cer era mai sîngeroasă şi pe ea se zugrăveau contururile conacului Iuga ca nişte ruine arse şi încă fumegînd. Gîndul i se risipi. Altele îi luară locul, înăbuşite însă şi ele:

„Asta nu se poate!"

La stînga se desluşea mai bine incendiul de la Lespezi, parcă s-ar fi apropiat şi s-ar fi înviorat. între cele două focuri însă bătrînul Miron descoperi o nouă rană purpurie pe orizont mărindu-se văzînd cu ochii şi înălţîndu-se pe cer.

„într-acolo vine Cantacuzu... Va să zică şi la căpitanul Grădinara au început!" murmură privind cu atenţie şi examinînd limbile de flăcări ce se îngroşau.

învîrtindu-se spre stîngă în direcţia Babaroaga şi Vlăduţa, adaogă în sine:

„Colonelul văd că a scăpat pînă acuma..."

Spre Curteanca însă, mai la stîngă, ardea conacul lui Popescu-Ciocoiul, apoi în jos, pe Valea Teleormanului, conacul generalului Dadarlat la Humele şi al lui Ioniţă Rotompan la Goia.

„Ei, săracul Ioniţă! îşi zise Miron. Şi pe dînsul l-au prădat..."

Focul de la Goia apărea, de unde privea bătrînulj alături de Ruginoasa, dar mult mai viu, semn că începuse mai recent.

Alte învolburări de flăcări se zăreau mai jos de Ruginoasa, poate la Orodelu sau la Izvoru. Apoi altele deasupra pădurii Amara, poate la Dumbrăveni...

„Pretutindeni, pretutindeni foc şi prăpăd!" se gîndi Miron ajungînd iarăşi cu faţa spre conacul său, după ce făcuse pe loc înconjurul orizontului. „Am rămas ca o insulă."

Noaptea înnegrise văzduhul complect. Nici-o adiere şi nici-un zgomot pe întreg cuprinsul. Bătrînul nu auzea, în tăcerea profundă ce-l împresora, decît propria-i respiraţie care părea aspră ca un horcăit. Şi de jur

împrejur focurile mute ca plăgile unui trup uriaş răstignit pe pămînt din care se înalţă aburii roşii cutropind întreg văzduhul.

Stînd nemişcat în întunerec Miron Iuga simţi o înfiorare' parcă s-ar fi lăsat brusc un val de frig. Porni înapoi cu ochii la conacurile lui deasupra cărora se zvîrcoleau luminile focului. Şi iar murmură dîrz: „Asta nu se poate!"

în zorii zilei de vineri ţăranii din Amara se sculară fiecare cu grija să nu-i ia ceilalţi înainte. Unii mai sîrguitori au cărat pînă noaptea tîrziu de la conacul arendaşului ce-au putut mîntui din flăcări. Baremi Pavel Tunsu s-a bătut, de erau să se omoare, cu Iacob Mitruţoiu, din pricina unui juncan pe care pusese mîna să-1 ia acasă şi de care pîndarul zicea că-i al lui, că l-a ochit mai bine de o săptămînă cum poate mărturisi şi Zamfir Chelaru... Cînd a izbucnit focul s-au bucurat grozav toţi, dar pe urmă le-a părut rău că l-a pus cine l-a pus înainte de-a fi adunat ce era folositor, mai ales după ce au scăpat de grija jandarmilor. Acuma s-au prăpădit degeaba atîtea bunătăţi în flăcări. Şi tocmai cei săraci s-au ales cu mai puţin că ei întîi n-au îndrăznit şi cînd au îndrăznit nu mai aveau ce alege.

Ignat Cercel se făcu borş de cum deschise ochii, fiindcă muierea nu era mulţumită deloc că n-a luat şi un purcel ca să aibă şi copilaşii ei cu ce să-şi mai îndulcească inima. în zadar îi amintea bărbatul că a adus

trei saci de porumb, să le ajungă pînă-n miezul verii, de era să-şi rupă spinarea, că toată noaptea l-a durut mijlocul, ea o ţinea lanţ cu purcelul.

— Măi muierea dracului, dar cum era să aduc eu cogemite porcul? în spate? strigă Ignat. Că doar porcul nu merge ca omul ori ca boul, să-l mîi dinapoi!

— D-apoi alţii cum au luat, bărbate?... Şi încă oameni care au tăiat cîte doi porci de Crăciun, nu ca noi de ni l-a mîncat perceptorul, mînca-l-ar şerpii şi pe el să-l mănînce! Doar îmi spuse aseară Tinca lui Ioniţă că şi ginerele popii şi-a băgat în coteţ trei purceluşi de la arendaşul...

Aici Ignat ar fi recunoscut dreptatea muierii dacă n-ar fi fost prea supărat. De fapt dînsul, lăcomindu-se la porumb, ca săracul care n-are de mămăligă, nici nu s-a gîndit ieri deloc că s-ar putea sau ar trebui să-şi rostuiască un porc. Răspunse deci furios:

— Ba să se bage dracii-n pielea ta cea afurisită că te faci a nu şti că popa şade numai peste drum de conac şi-i venea uşor lui Filip să treacă drumul cu toţi porcii arendaşului.

Se mai învîrti puţin prin casă şi prin bătătură, apoi luă un ştreang şi plecă drept la locuinţa perceptorului. Ştia că Bîrzotescu a fugit, împreună cu nevastă-sa, încă de ieri dimineaţă, cu noaptea în cap, îndată ce a văzut focul de la Ruginoasa. De frică nici n-au cutezat să o apuce pe drum, ci prin grădini şi peste cîmp, fiecare cu cîte o bocceluţă în spinare. Vreo doi oameni i-au întîlnit, dar i-au lăsat dracului că prea erau speriaţi. în casă rămăsese numai o toantă de slujnică să păzească averea ce şi-o încherbălise Bîrzotescu de cînd a fost mutat aici goluţ şi sărmănuţ de-ţi era mai mare mila... Ignat Cercel intră în ogradă şi merse glonţ la coteţul în care grohăiau şi guiţau trei

porci. Slujnica încă nu le dăduse de mîncare. El îi scoase binişor afară, îi cîntări, îşi alese pe cel mai grăsun, îi înnodă ştreangul de piciorul dinapoi şi-l porni spre portiţa rămasă deschisă. Slujnica, nemaiauzind guiţatul obişnuit de dimineaţă, ieşi repede din casă cu o strachină de porumb în mînă. Ignat, fără nici o vorbă, îi înhaţă strachina şi o luă înainte scuturînd boabele, iar porcii după el. Toanta, dezmeticită, începu să ţipe:

— Aoleu! Săriţi!... Hoţii!... Mi-a furat porcii! Ajutor!

Ignat, parcă nici n-ar fi auzit-o, ieşi pe poartă urmat de toţi trei porcii. în mijlocul uliţei le aruncă un pumn de porumb, aşteptă pînă ce culeseră boabele şi apoi îşi continuă calea. Ţipetele servitoarei făcură pe vreo doi vecini să iasă să vadă ce s-a întîmplat.

— I-ai luat, nea Ignate? îl întrebă unul cu o prietenie invidioasă.

— D-apoi că şi dînsulmi l-a luat pe-al meu! răspunse Ignat foarte natural, adăogînd apoi cu rîvnă şi scuturînd strachina: Ţug, ţug, ţug, ţugui, ţugui!

Ajunse cu bine acasă. Numai ştreangul s-a pierdut pe drum, căci l-a uitat la piciorul porcului de s-a tîrît pînă s-a dezlegat. Intrînd în ogradă cu porcii făcu falnic către nevastă-sa, trecîndu-i strachina:

— Porumb ai, porci ţi-am adus, dar să nu mai cîrteşti acuma că să ştii că mă pun cu parul pe spinarea ta, fire-ai să fii a dracului de muiere!

Femeia holbă întîi nişte ochi cît cepele, apoi, venindu-şi în fire, bolborosi lacom:

— Aoleu, Maică Precistă!... Ţugu mamei, ţugu, ţugu, ţug!

Melentie Heruvimii se sculase cum s-a crăpat de ziuă, încetinel ca să nu trezească pe nevastă-sa care se zvîrcolise în dureri toată noaptea, aţîţă focul, jumuli o găină şi o puse să fiarbă, apoi aşternu o faţă pe masă. El, de cînd a plecat arendaşul Cosma, tot pe lîngă conac s-a învîrtit, să fie acolo de s-ar întîmpla ceva. Şi-a adus dînsul cîţiva saci de porumb, dar grija cea mare îi era să apuce oarecare lucruri mai bune de mîncare, să-şi poată ospăta o dată boiereşte muierea şi copilaşii, că prea mult au flămînzit. Era convins că biata femeie numai de nemîncare a căzut la pat şi zace de atîta amar de vreme şi că, hrănită zdravăn măcar cîteva zile, s-ar împiciorongi mai bine decît cu orice leacuri. Apoi, văzînd că oamenii numai prin hambare scotocesc, s-a repezit el singur la vătăşelul Lazăr şi l-a luat de piept, să-1 dea la o parte ca să poată intra în casă. Lazăr, mai voinic, era mai-mai să-1 biruiască, dacă nu săreau şi alţi oameni care, după ce l-au smintit pe Lazăr în bătaie, s-au împrăştiat prin toate odăile să strice şi să ia ce le poftea inima. Melentie a mirosit pînă ce a nemerit în cămara plină cu de toate. A încărcat în două coşuri, găsite acolo, borcane de dulceaţă, sticle de vin şi de lichioruri, brînză, o pîine albă, mezeluri, un muşchi şi o şuncă, măsline şi ce i-a căzut în mînă. Cînd a sosit cu coşurile acasă era seară. Nici nu le-a mai arătat, ci le-a ascuns în tindă cu gîndul ca mîine dimineaţă să întindă o masă ca-n basme.

Golind acuma coşurile şi înşirînd pe faţa albă toate bunătăţile, Melentie avea o strălucire de bucurie care-i îmbujora obrajii tăbăciţi. Cînd isprăvi şi se dădu un pas înapoi să admire minunea, întîile raze ale soarelui tocmai rîdeau în geamurile murdare. întoarse capul spre patul femeii. Ochii ei mari negri îl priveau puţin speriaţi. Bărbatul, surprins, zise zîmbind şi ca o scuză:

— Credeam că dormi... Uite, ce bunătăţi! Pentru tine le-am adus toate, că copiii mănîncă **o1196,** numai mîncare să fie, dar tu trebuie să te hrăneşti cu lucruri mai bune ca să te înzdrăveneşti, c-ai zăcut destul ş-ai suferit. Am pus şi o găină în oală să-ţi fac o ciorbă fierbinte şi...

Se întrerupse deodată. Ochii îl priveau mereu nemişcaţi, cu aceeaşi umbră de spaimă, deşi gura întredeschisă parcă voia să vorbească.

— Aoleu, doar n-oi fi murit? bîigui Melentie zăpăcit.

Se apropie, pipăi braţul uscat sprijinit pe dunga patului şi cu degetele atîrnînd în jos.

— A murit — făcu omul abătut, uitîndu-se lung în ochii încremeniţi cu privirea spre masă. Tocmai acuma s-a prăpădit şi ea cînd...

în pat, la picioarele moartei, copilaşul cel mai mic se ridică, scîncind şi frecîndu-şi ochii. După cîteva clipe, văzînd pe tatăl său, se însenină şi întinse minutele spre dînsul. Melentie îl luă în braţe şi iar se uită la femeie, parcă nu i-ar fi venit a crede, strîngînd la piept şi mîngîind în neştire copilaşul. Apoi sculă pe ceilalţi doi:

— Hai, c-aţi dormit destul! Hai, că nu-i vreme de dormit!

Copiii se urniră anevoie şi bombănind. Cînd descoperiră însă masa încărcată, se înviorară şi-şi amintiră că li-e foame. Melentie îi aşeză pe toţi trei pe laviţă:

—Mîncaţi ce vă place, copii, pînă vă săturaţi!... Numai să nu vă bateţi şi să nu faceţi gălăgie că măicuţa a murit şi ar fi ruşine!... Păvăluc, tu, că eşti mai mare, ia seama să nu dea în foc oala asta de ciorbă, că eu mă duc să chem o vecină s-o scalde!

Colonelul Ştefănescu sări din pat, îşi puse halatul şi, în papuci şi capul gol, ieşi repede afară. Soarele de-abia răsărit îl izbi drept în faţă, încît în primul moment, fiind şi după somn, nici nu văzu bine mulţimea de ţărani ce năpădise curtea lărmăluind. Strigă la întîmplare:

— Da ce, măi băieţi, din somn şi în izmene mă luarăţi?

Cei de pe aproape, care-l auziră, izbucniră în rîsete, ceilalţi însă vociferau mai aprig. Atunci observă bătrînul pensionar că mulţi au venit cu furci, cu topoare, cu sape, ca la o bătălie. Colonelul păstrase din militărie curaj şi îndrăzneală în faţa primejdiei. Frică i-a fost de o eventuală ridicare a ţăranilor numai din pricina fetelor pe care le iubea ca lumina ochilor şi-i era să nu se întîmple să se năpustească asupra lor ticăloşii, să le nenorocească pentru toată viaţa. Acuma însă se simţea la largul său. Fără să se impresioneze de urletele lor strigă iarăşi mai tare, să-l audă toţi:

— Ho! Ho! mai lăsaţi răcnetele, să mă auziţi şi să vă aud!... Ei, ce-i? C-aţi venit cu arme, văd, voi mai mult de o sută şi eu unul singur!... Ce-i? Ce poftiţi de la mine?

Ţăranii, care se liniştiseră o clipă, porniră din nou să ţipe într-un cor infernal:

— Să pleci de aici!... Nu mai vrem învoieli!... Lasă moşia, don colonel, că-i a noastră!... I-uite cum ne înfruntă hodorogul!... O să-ţi dăm bătaie!... Ne-ai înşelat şi ne-ai jupuit destul!... Pămîntul!... Pămînturile!... Pămîntul nostru şi munca noastră!

Bătrînul Ştefănescu privea şi asculta cu o faţă prietenoasă ca şi cînd oamenii l-ar fi hiritisit. Apoi cînd se mai potoli puţin gălăgia, reveni:

— Voi vorbiţi o sută deodată, cum să vă înţeleg?

După vreun sfert de ceas de tărăboi se aleseră doi ţărani care să parlamenteze. Colonelul dădu din cap mulţumit:

— Aşa, băieţi! Acuma ştiu cu cine vorbesc... Zi tu, Ioane!... Ori vrei tu, nu ştiu cum te cheamă, că nu te mai ţin minte...

— Io-s Găligan Ştefan, don colonel! făcu ţăranul, umflînd pieptul.

— Bine zici, aşa-i... îţi uitasem numele, Fănică, uita-te-ar necazurile! strigă Ştefănescu jovial. Atunci zi tu, Fănică.

— Apoi ce să zicem, don colonel? Mata nu ştii c-a venit revoluţia? zise Găligan cu mîndrie.

— Eu văd c-a venit, dar nu ştiu ce are cu mine revoluţia, că eu...

— Lasă că ştii matale prea bine! făcu celălalt ţăran mai aspru. Numai te prefaci a nu şti!... Ş-apoi ori ştii, ori nu ştii, nouă ne trebuie moşia, că tălică ai stăpînit-o destul şi ne-a venit rîndul şi nouă!... Dacă o dai cu binele, bine de bine, dacă nu, noi tot o luăm!

— Dar luaţi-o, oameni buni! vorbi colonelul dînd din mîini parcă s-ar fi lepădat de Diavolul. Da ce, a mea e moşia?... Băgaţi plugurile, copii, şi s-o stăpîniţi sănătoşi!... Din partea mea, vai de mine, toată voia!

— Zici matale aşa acuma, că ţi-e frică de noi, dar mîine ai să zici c-ai uitat! reluă ţăranul. Nu ne mai înşeli tălică pe noi, don colonel! Că te-am păscut noi, slavă Domnului!... Dar să faci bine să-ţi strîngi bocceluţele şi să te duci de aici, că noi nu te mai răbdăm

şi nu mai răbdăm picior de boier pe pămînturile noastre, iacă!

— Unde să mă duc, Ioane? întrebă bătrînul cu candoare.

— De unde ai venit, domle colonel! zise Ion. Că nu te-am adus noi şi nici nu te-am chemat!

— Cum să plec aşa, măi omule? Cum?... Să-mi las toată agoniseala mea de haram? Se poate, Ioane? stărui colonelul arendaş.

— Se poate! Că din munca şi sudoarea noastră-s toate!

— Apoi aşa am venit eu aci,' gol cum mă vezi, ai?

— Ce mai la deal la vale, să-ţi pară bine că nici nu te-am înjurat şi nici nu te-am bătut, cum au păţit alţi boieri, că poate-i fi auzit şi matale! zise ţăranul neînduplecat. Pleacă sănătos şi să ne vedem cînd ne-om vedea ceafa!

Colonelul nu se dădu învins. încercă toate argumentele. Ajunse să le propuie să-l ia şi pe dînsul tovarăş la revoluţie, numai să-şi poată salva capitalul ce-l avea învestit în inventarul moşiei, aproape toată zestrea fetelor. Ţăranii ascultau, chiar rîdeau uneori de cîte o glumă de a lui, dar găseau replici la orice şi unde nu, se îndîrjeau că e munca lor şi revoluţia nu mai îngăduie să se amestece boierii în treburile oamenilor.

— Ne-om descurca noi, n-ai grijă matale — spuse Găliganu. Oamenii cu oamenii, boierii cu boierii. Tălică du-te la oraş că acolo-s boierii şi-i locul matale!

întîi ceruseră să plece pe jos numai cu o boccea cît poate duce în spinare. în cele din urmă i-au permis să meargă cu trăsura şi să ia ce poate duce trăsura.

Stînd atîta timp în răcoarea dimineţii cu capul gol; colonelul începu să strănute:

— Na, că m-am ales şi cu un guturai după toate necazurile celelalte!

— Dar care s-au ales cu bătaie ori mai rău, ce să. mai zică? strigă cineva.

— D-apoi m-aţi bătut voi destul, măi creştine, că mă lăsaţi pe drumuri, lipit pămîntului, om bătrîn şi cu trei fete de măritat! făcu colonelul cu amărăciune.

*

Petre se apucase de dimineaţă să dreagă poarta dinspre uliţă din care numai stîlpii mai erau întregi în picioare. Nevoie aşa mare n-ar fi fost. Cum a stat un an şi jumătate, de cînd s-a prăpădit tatăl său, ar mai fi putut sta. Dar Petre voia să aibă de lucru ca să nu se mai ducă cu oamenii nicăiri şi să nu se mai amestece.

De cînd s-a întors ieri de la Lespezi numai a bolit şi a rumegat. Mă-sa a auzit de la vecini ce s-a întîmplat şi era îngrozită. El n-a vrut să-i spuie nimic. Doar cînd Smaranda l-a învinuit că de la dînsul se trag toate, că aşa zic oamenii, a răspuns mînios că cine zice minte, fiindcă n-are nici un păcat pe suflet, martor i-e Dumnezeu.

Dealtfel acelaşi lucru şi-l zicea mereu şi în sinea lui şi totuşi nu-şi putea mulcomi mustrările. îi părea rău că nu şi-a căutat de necazurile lor de la început şi s-a tot vîrît ba să fie la cumpărarea moşiei, ba acuma la împărţirea pămînturilor, pretutindeni. Cu el boierii s-au purtat destul de frumos. Baremi Grigoriţă părinte să-i fi fost şi mai mult nu-i putea face. Şi drept răsplată dînsul s-a înverşunat împotriva cucoanei Nadina, aşa, din senin. Că l-a batjocorit pentru că n-a vrut să le vîndă Babaroaga... Tocmai el s-a găsit dintre toţi mai batjocorit, iar ceilalţi au putut sta liniştiţi. I-a

intrat în cap că trebuie s-o batjocorească şi el, încă de astă-iarnă cînd au fost la Bucureşti. De atunci numai asta o visa şi parcă-i părea bine că se aţîţă oamenii, ca să-i poată veni şi lui mai lesne să-şi sare inima. Nu s-a gîndit mai dinainte ce anume răzbunare să fie, cum a făcut feciorul lui Dragoş cu Chirilă Păun. îşi zicea că va vedea el atunci cum s-o ia. Acolo, la Lespezi, parcă i s-a aprins mintea. S-a repezit înlăuntru s-o strîngă de gît şi s-o omoare... Numai cînd s-a pomenit în faţa ei şi-a dat seama că mai curînd s-ar omorî el decît s-o omoare pe ea. Şi totuşi Toader Strîmbu a omorît-o... I-a trecut lui prin minte să nu-1 lase pe Toader să intre şi nu l-ar fi lăsat dacă nu i-ar fi fost ruşine să nu zică oamenii că s-a dat de partea cucoanei cine ştie de ce. Şi pe urmă, în vreme ce oamenii dărîmau şi prădau la conac, lui mereu i-a venit să-1 sugrume pe Toderiţă pentru că a săvîrşit nelegiuirea asta şi numai de ruşine şi-a stăpînit mînia. S-a întors singur de la Lespezi, lăsîndu-i pe ceilalţi împrejurul focului. Dacă şi Matei Dulmanu s-a supărat că a omorît-o? Nu îndrăznea să-şi mărturisească nici în străfundul său de ce l-a amărît într-atîta moartea cucoanei. Dar îşi zicea necontenit că el nu e vinovat şi, fiindcă s-a întîmplat omor fără voia lui, el se dă de o parte. Nici n-a mai ieşit din ogradă şi nici nu mai voia să iasă, orice s-ar întîmpla şi chiar de ar rămînea din pricina asta, fără pămînt, numai el, din tot satul... Azi-noapte a şi visat pe cucoana. Parcă o ţinea în braţe şi ea nu mai ţipa, ci îl mîngîia şi-i zicea: „De ce lăsaşi să mă omoare ?" S-a deşteptat din somn cu glasul ei mustrător în urechi...

Acuma cioplea şi bocănea de zor ca şi cînd ar fi vrut să uite sau cel puţin să înăbuşe amintirea întâmplării. Dar oricît se trudea, mereu îi săgeta în creieri cîte o întrebare şi fiecare îl durea şi-1 ustura şi-1 chinuia...

Două ceasuri după răsăritul soarelui era o viermu-r ială în Amara de parcă satul ar fi pornit să-şi mute locul ca o şatră cînd s-a isprăvit popasul.

Pe bătătura din faţa cîrciumii se încrucişau toate veştile şi zvonurile. Şi veneau atît de multe şi de deosebite că oamenii fierbeau aşteptînd mereu să se mai întîmple ceva, dar ceva mai însemnat decît cele întâmplate, care acuma li se păreau lucruri de toate zilele.

Din cînd în cînd se găsea cîte cineva să pomenească de boierul cel bătrîn, mereu cu un semn de întrebare în privire. Ceilalţi schimbau vorba parcă i-ar fi speriat întrebarea sau cel puţin n-ar fi vrut s-o înţeleagă. Chiar Trifon Guju, răguşit de cît răcnise şi se fudulise de cînd cu bătaia jandarmilor pe care el o socotea biruinţa lui proprie, numai mîrîia şi dădea din umeri.

Mai spre amiazi însă se pomeniră cu Anton nebunul. Sosea din jos, mai zdrenţos de cum plecase acum cîteva zile, asudat şi murdar, însă cu faţa mîndră ca şi cînd ar fi cules în sufletul său toate fericirile. Şi îndată se apucă să povestească cum n-a rămas nici picior de boier între Roşiori şi Alexandria, pe unde a rătăcit el zilele astea, iar conacele toate le-au făcut oamenii una cu: pămîntul ca nici să nu se mai cunoască urmele unde au fost, apoi cum se adună pe acolo oamenii, cu mic cu mare, pe sate, şi se înarmează şi stau de pază să nu se mai întoarcă cumva înapoi ciocoii şi să-i împiedece la împărţeala pămînturilor, ba sînt unii care se pregătesc să se ducă pînă la Bucureşti să mîntuiască pe Vodă din prinsoarea boierilor, că numai boierii nu-1 lasă deloc pe Vodă să trimită porunci oamenilor precum că bine au făcut de au izgonit pe boieri şi să nu întârzie

deloc de a face împărţeală dreaptă sărăcimii din toate moşiile.

Ţăranii erau obişnuiţi cu proorocirile nebunului şi-l luară mai mult în rîs. Unii, glumeţii, îl întrebară cum de n-a avut norocul să-l ia oamenii şi pe el drept boier şi să-i mai scurteze puţin limba, să scape lumea de năzdrăvăniile ce le vorbeşte. Pe cînd se hîrşuiau astfel din gură cu nebunul, se ivi şi un om în toată firea. Marin Vîlcu de la Izvoru. Era cu căruţa şi se ducea la Costeşti cu un copil, să-l arate doftorului, că trăgea să moară. A oprit la cîrciumă să lase caii să îmbuce şi să-i odihnească puţin că au iernat rău fără nutreţ şi de-abia se ţineau pe picioare. Marin povesti că azi-noapte s-a aflat pe la ei cum că Vodă a scos din slujbă pe boierii care au cîrmuit pînă acuma, pentru că nu s-au purtat bine cu prostimea şi n-au vrut să le dea pămînt, şi a pus pe alţii care au făgăduit să nu mai rabde nici un boier la sate şi să împartă toate moşiile între oameni ca fiecare să bage plugul şi să-şi muncească numai locul său. Dar cîrmuitorii pe care i-a scos Vodă s-au învoit între dînşii şi nu vor să asculte poruncile şi au făcut tocmeală cu gheneralii să omoare pe Vodă şi pe urmă să pornească cu armata şi cu tunurile să ia înapoi moşiile de la oameni, pe unde le-au cuprins, şi să-i împuşte pe toţi care s-au sculat împotriva boierilor. Atunci Vodă, ca să nu fie biruit de boierii cei neascultători, a trimis într-ascuns, noaptea, cîţi slujitori credincioşi a avut la îndemînă, să alerge şi să dea de veste ţăranilor, şi să le poruncească să nu mai îngăduie nici un boier printre dînşii, să-i alunge pe care mai sînt şi să nu cumva să-i lase să-şi ia înapoi moşiile că straşnic are să-i pedepsească pe cei ce se vor învoi cu boierii, pentru că boierii i-au călcat în picioare poruncile. Iar cei care sînt mai aproape de Bucureşti să se ridice degrabă şi să vie cu mulţime mare să-l ajute împotriva boierilor, că el numai cu oamenii ţine şi vrea să le facă dreptate şi de aceea îl năpăstuiesc şi pe dînsul boierii...

Dacă le-ar fi spus astea Anton şi încă s-ar fi mirat. Dar cînd ies din gura unui bărbat de omenie? Dealtfel nici nu pornise bine Marin Vîlcu cu căruţa şi iată că mai pică un om din Găujani care povesti aceleaşi porunci, auzite chiar din gura unui ţăran ce a trecut dis-de-dimineaţă prin satul lor, călare şi cu o cruce de argint pe piept. Pe urmă ceva mai tîrziu unul din Vaideei aduse aceeaşi veste sosită la ei prin Mozăceni...

Printre oameni se stîrni o îngrijorare grea. Se vedeau pedepsiţi şi rămaşi fără pămînt fiindcă ei n-au împlinit porunca lui Vodă. Adevărat că n-au ştiut-o, dar acum au aflat. Mai mulţi strigară că trebuie să meargă la boierul cel bătrîn, să-i spuie cum a venit porunca şi că nu-l mai pot îngădui între ei, că nu vor să se supere regele. Alţii adăogară că trebuie să meargă cu toţii, nu unii să stea ascunşi în casă pînă e greul, iar apoi să se îndese la cîştig. Cîţiva îndată pomeniră pe Filip Ilioasa, ginerele popii, care s-a codit de cîte ori l-au chemat oamenii, dar de la arendaşul Cosma a sărit să-şi tragă acasă trei porci cît viţeii.

— Hai la primărie! răcni Trifon Guju. Să-l întrebăm pe dom primar cum de nu ne-a spus porunca lui Vodă pînă azi?

Porniră cu urlete de însufleţire, dar găsiră numai pe secretarul Chiriţă şi un agent de percepţie, amărît şi înfricoşat, crezînd că au venit să-l omoare pe el, fiindcă el a umblat mai mult iarna trecută după biruri. Chiriţă se încolţi cu oamenii şi mîncă la repezeală nişte pumni de la Toader Strîmbu care de mult îl păştea.

— Ai dat în mine, Toadere, să ţii minte! zise tînărul Chiriţă Dumitrescu grav şi jicnit. După crima de ieri, asta ţi-a mai lipsit! Nu-i nimic! Ne-om răfui noi, n-ai grijă!

— Cum să nu dau dacă tu eşti porc de cîine, dom Chiriţă! strigă Toader rînjind. Şi am să mai dau de nu te astîmperi!

Dacă i-ar mai fi plesnit o palmă peste obraz şi încă nu l-ar fi durut pe secretar cît tutuirea în faţa atîtor oameni. Nu mai spuse nimic, mulţumindu-se a întoarce spatele cu dispreţ. Dealtfel nici ţăranii nu-l mai luară în seamă, căci primarul Pravilă, auzind că mulţimea a dat buzna în cancelarie, sosi într-un suflet, galben, speriat şi plîngător:

— Ce-i cu voi, măi creştini? Nu v-ajunge să vă războiţi cu boierii de-aţi început şi cu statul? Aţi nebunit, oameni buni, ori nu mai aveţi mult?

Trifon Guju însă sări înfruntîndu-l:

— De ce-ai ascuns porunca lui Vodă, dom primar?

Pravilă, aflînd numai acuma despre ce e vorba, se scuză că el n-a primit nici o poruncă de nicăiri de alaltăieri, cînd a plecat prefectul, că poşta nu a mai venit, iar telefonul s-a stricat tot de atunci, fie că s-or fi tăiat firele undeva, fie din altă pricină. Trifon îi ceru, cu glas poruncitor parcă el ar fi fost mai mare în sat, să trimită străjile să cheme toată lumea la cancelarie ca pe urmă să se ducă cu toţii la boierul cel bătrîn.

— Ba eu nici nu trimit străjile şi nici nu mă duc cu voi! zise Pravilă. Că dacă aţi făcut ce-aţi făcut cum aţi vrut şi fără mine, apoi eu nu mă mai bag şi nu mă amestec! Treaba voastră cum vă descurcaţi, că eu sînt primar şi nu mă pot lua după vorbe şi basme!

— Ba ai să trimiţi că de nu să ştii că mănînci bătaie! se răsti deodată Trifon ridicînd pumnul.

— Tu să dai în mine, măi Trifoane? Tu să-mi porunceşti mie? făcu primarul cu o înflăcărare mînioasă şi mîndră. Ia poftim, Trifoane! Dă!

Trifon se repezi înjurînd, dar ţăranii îl opriră. Urmă o hărţuială lungă cu urlete şi răcnete la care luară parte toţi cîte puţin, ca să-l convingă pe primar să fie alături de oameni, nu împotriva lor, că nu şade bine, ameninţîndu-l chiar că altfel nu va fi părtaş nici la pămînturi. Ion Pravilă, şi din ambiţie că o cîrpă de om ca Trifon Guju a îndrăznit să se răstească la dînsul, şi de teamă că mîine, poimîine se vor întoarce lucrurile cum au fost, rămase nezdruncinat, declarînd chiar că mai bine se lipseşte de pămînt decît să fie călcat în picioare. Trifon, atins, sări iarăşi:

— Matale te-ai învăţat să fii primarul boierilor, dar nouă ne trebuie primarul nostru, să ştii mata, că nu mai merge cum a fost!

— Poate că oamenii te-or pune pe tine primar? Iacă, să te puie! zise Pravilă batjocoritor.

Atunci Trifon Guju, furios, chemă străjile şi le porunci el să meargă din casă-n casă şi să strîngă pe oameni la primărie. Observînd că toată lumea era de partea lui Trifon, primarul socoti cuminte să tacă. Doar după ce porniră străjile, în continuarea certurilor, se lăudă că i-ar fi putut împiedeca, dacă ar fi vrut, căci în cancelarie numai el are dreptul să dea porunci.

Ţăranii nici nu mai plecară din curtea primăriei în aşteptarea celorlalţi. Plănuiau şi strigau şi se sfătuiau. Se înfuriau unul de la altul şi începeau să suduie ori să scrîşnească din dinţi. Se încurajau reciproc să nu le fie frică de nimeni că dacă Vodă s-a dat pe faţă de partea lor, apoi boierii nu vor mai îndrăzni să-i asuprească. Unii explicau că şi de-ar veni soldaţi, cît de mulţi, n-are de ce să le fie frică, fiindcă soldaţii

sînt tot ţărani şi nu vor trage în oameni, ba, dacă s-or întărită, vor trece şi ei de partea astalaltă şi atunci să-i vezi pe ciocoi... Se pomenea din ce în ce mai des de boierul Miron, fără să se mai ferească nimeni. Se ridicau şi glasuri care-l înjurau, iar Toader Strîmbu ajunse să strige în gura mare:

— Numai hoţul cel bătrîn e de vină că ne-a copleşit atîta de rău sărăcia, că ceilalţi hoţi după dînsul s-au luat de ne-au asuprit şi ne-au flămînzit!... Dar şi cînd i-oi pune mîna-n ceafă, ehehe, să te ţii, moşule, cum ţi-o fi de bine!

Alţii erau înfricoşaţi că din pricina bătrînului vor pierde cîştigurile răzmeriţei, că dînsul n-are să-şi dea moşia din mînă de bună voie şi cu sila cine să i-o apuce?

— Da ce, acu merge pe voia lui? se încruntară cîţiva. Ce, tot el are să ne poruncească? D-aia a venit revoluţia să suflăm noi în ciorba lui ori dînsul într-a noastră?

— Lăsaţi, fraţilor, că ţîţăie sufletul într-însul şi numai să ne strîmbăm o dată la el că fuge, cîtu-i de bătrîn, de nu-l prinzi nici cu ogarii! observă unul spîn şi slab, stîrnind rîsete de mulţumire.

Trecuseră trei ceasuri de cînd cancelaria şi curtea erau pline de oameni. Străjile se întorseseră, după ce colindaseră tot satul. Lumea însă nu se urnea aşteptînd mereu pe fruntaşi. Trifon, ca şi cînd el ar fi fost capul satului, mereu ieşea pe afară şi întreba: n-a venit Luca Talabă, nici moş Lupu, nici Marin Stan, dar Filip Ilioasa?...

În sfîrşit sosiră unul cîte unul parcă n-ar fi ştiut de ce sînt chemaţi. Se codiră fiecare în parte, că ei n-au ce să se amestece.

— Dar la împărţirea moşiilor o să vă îmbulziţi! strigă Toader Strîmbu. Lasă că vă ştim noi! Aţi umblat

să cumpăraţi cu bani grei Babaroaga şi nici n-aţi vrut să ne cunoaşteţi pe noi, sărăcimea. Atunci era bun pămîntul. Acu, pentru că se împarte la toţi, nu vă mai place.

— Ba mie-mi place, măi Toderiţă, numai să-mi daţi! zise Marin Stan voios.

— Apoi ţi-ai luat şi de la arendaşul Cosma ce-ai putut, dar acu te faci că nu ne cunoşti! vorbi Leonte Orbişor cu imputare.

— M-a chemat cineva pe mine, Leonte? Spune tu... Apoi atunci? făcu Marin înţepat deodată.

— Dar la cumpărat cine te-a chemat? Şi ai umblat cu limba scoasă! sări din nou Toader.

Discuţia se înfierbînta. Mulţimea se aţîţa socotind că bătrînii se împotrivesc numai ca să încurce pe cei săraci în dobîndirea pămînturilor. Cu cît şovăiau mai mult, cu atît participarea lor părea oamenilor mai trebuincioasă de teamă că altminteri se vor învîrti lucrurile aşa încît la împărţire vor fi daţi la o parte cei ce n-au şi vor lua iarăşi cei înstăriţi, cum au făcut şi cînd au umblat să cumpere moşia cucoanei... Vorbele se îngroşau şi ameninţările cu sudălmi sporeau. Luca Talabă se înfurie că de ce-l înjură pe el, că nu e sluga nimănui. Filip Ilioasa, jicnit, vru să plece acasă, dar cineva îi pomeni de porcii arendaşului. Atunci se născu o încăierare. Filip, încercînd să-şi facă loc de trecere, parc-ar fi rupt un zăgaz de mînie, se pomeni deodată cu o revărsare de pumni şi ghionturi din toate părţile care nu se domoli decît cînd Luca strigă speriat şi dînsul:

— Da ce, măi oameni, ne-aţi poftit aci să ne luaţi la bătaie?... Aşa merge treaba?

— Aşa, nea Luca! răspunse Trifon Guju dezvălindu-şi dinţii. Cine nu pricepe de vorbă, trebuie să priceapă de bătaie!

— N-am mai fost la Cameră poate de trei ani, dar la şedinţa de azi aş fi fost în stare să şi plătesc numai să nu lipsesc! zise Roşu către Titu Herdelea urcînd Dealul Mitropoliei şi oprindu-se uneori să respire fiind puţin astmatic. Trebuie să văd schimbările la faţă, că prea sînt extraordinare. Ştii cum vine afacerea asta? Eu m-am certat cu tine şi atunci, ca să-ţi fac rău ţie, dau drumul de aci, din vîrful dealului, pe panta asta pe care în sfîrşit am suit cu ajutorul Domnului, dau drumul, zic, unei stînci formidabile să se rostogolească la vale pentru că, ameninţînd să prăbuşească tot în calea ei, şi casa ta şi ale altora, tu ai să te sperii şi îmi vei cere scuze. Tu, cînd vezi că eu am nebunit, vii repede: „Hai, nene, să ne împăcăm!" Iar eu, deşteptul, încep să strig, ca să opresc rostogolirea mai departe: „Opreşte că ne-am împăcat! Nu mai e nevoie să distrugi!"

Tribuna presei era plină de astă dată ca dealtfel toate tribunele. O atmosferă de mare premieră la un teatru oficial. La Cameră şedinţele anunţate pentru ora trei, încep obişnuit după patru. Azi, la trei fără un sfert nu mai lipsea decît noul guvern. Şi Roşu numai cu ceartă izbuti să-şi cucerească un locşor de şezut. Titu Herdelea rămase în picioare în fund... Incinta gemea de lume, fiindcă veniseră şi senatorii să asiste la spectacol. Pe toate feţele însă se citea mai multă spaimă decît solemnitate, încît Stan Răcaru, primul redactor al unui ziar independent şi efemer, apărut recent, zise în gura mare, desigur ca să-1 audă şi lumea din tribunele vecine:

— Noul guvern, dacă ar fi democrat şi într-adevăr iubitor de ţărani, cum s-a lăudat în opoziţie, ar putea

acuma să decreteze şi exproprierea moşiilor sau măcar s-o anunţe, iar ăştia de jos, cît sînt de îngroziţi de răscoala ţăranilor, ar aplauda cu frenezie, pe onoarea mea!

— Tu glumeşti, Nicule — replică reporterul *Universului* — dar să ştii că aşa este cum ai spus! Eu am vorbit cu mulţi deputaţi şi senatori care declară că ei primesc orice reforme, oricît de radicale, chiar exproprierea, căci altfel nu mai e chip să se întoarcă la ţară, nici după potolirea tulburărilor.

— Spun oamenii multe, dar cînd a trecut primejdia şi mai multe se uită! observă un fost deputat şi bătrîn gazetar cu barbă impozantă, recoltînd un succes de ilaritate care-i făcu atîta plăcere că pe urmă pufni de rîs toată vremea pînă la sfîrşitul şedinţei enervînd lumea dimprejur.

Deodată se făcu rumoare generală. Noul guvern intrase. Şedinţa începea. Primul ministru, un bătrînel gîrbovit cu glas de văduvă necăjită, începu o cuvîntare patetică, pomenind în fiece frază de „scumpa noastră ţărişoară", „ţărişoara noastră scumpă", „a noastră scumpă ţărişoară", întrerupîndu-se deseori să-şi usuce lacrimile de pe obraji şi încheind cu „ţărănimea rătăcită", „măsuri energice" şi „concursul tuturor bunilor români". îi răspunse fostul prim-ministru şi actualul şef al majorităţii parlamentare, un bătrîn mai arătos şi cu barbă albă, gîngăvind de asemenea fraze despre „ţărişoara" noastră şi făgăduind noului guvern concursul necondiţionat al vechiului parlament. Atunci noul prim-ministru se duse la fostul prim-ministru, la tribună, îi strînse amîndouă mîinile şi apoi se sărutară pe amîndoi obrajii. Deputaţii şi senatorii, împreună cu publicul din tribune, acompaniară cu un uragan de aplauze scena aceasta de înfră-

ţire patriotică. Mulţi ochi se umplură de lacrimi şi o duioşie înfiora chiar inimile cele mai rezistente. Numai prim-redactorul independent de adineaori nu-şi ţinu gura şi spuse în tribuna presei:

— Pupăturile astea o să usture teribil spinarea ţăranilor!

Atunci Max Streşin, vechi redactor la *Glasul poporului,* oficiosul noului guvern, nu se putu stăpîni şi izbucni indignat:

— Nu-ţi permit, domnule, să tulburi asemenea momente înălţătoare prin glume insipide, bune numai pentru presa d-voastră jidovească!

Stan Răcaru replică cu sînge rece:

— Ascultă, băiete! Cu indignarea ta patriotică eu fac ceva, căci se ştie cît e de dezinteresată, dar ce-oi fi avînd cu presa jidovească tocmai tu care, de, eşti niţel cam jidov de-acasă?

Streşin mai bolborosi cîteva cuvinte de revoltă şi, profitînd de un nou ropot de aplauze, părăsi ţanţoş tribuna presei. în răstimp în incintă manifestaţiile de entuziasm continuau, susţinute viguros de publicul spectator, deoarece, după îmbrăţişarea şefilor, membrii noului guvern s-au coborît să strîngă mîinile membrilor vechiului guvern şi altor fruntaşi, fiecare acoladă fiind pecetluită cu urale şi aplauze cu atît mai prelungite cu cît cei ce îşi împreunau emoţiile împăcării fuseseră pînă ieri cei mai vajnici duşmani ocărîndu-se şi înjurîndu-se mai fără cruţare.

în atmosfera de concordie duioasă fură apoi votate cu aclamaţii proiectele de legi ale noului guvern, toate privind restabilirea ordinei, şi în primul rînd autorizaţia de a decreta starea de asediu unde va fi trebuinţă.

— Asta-i, fraţilor! mormăi Stan Răcaru cu ironia-i mult gustată de confraţi. Ce-mi umblaţi mie cu mofturi şi acadele patriotice.' Că doar noi sîntem stăpînii!

Roşu, care nu scosese nici un cuvînt, zîmbi acum sarcastic şi se întoarse după Titu Herdelea. Tînărul dispăruse. Zărise pe doamna Gogu Ionescu şi ieşise s-o aştepte. Vroia să le spuie că Grigore Iuga, care pleacă mîine dimineaţă în Argeş cu noul prefect Baloleanu, l-a rugat cu multă insistenţă să-1 însoţească şi el, să nu fie acum singur la Amara unde nu ştie ce va găsi. El, deşi n-ar fi momentul să lipsească de la gazetă, nu poate refuza pe Iuga şi trebuie să meargă. Dacă s-a dus pentru distracţie odinioară, cu atît mai mult e obligat să fie lîngă Iuga acuma cînd s-ar putea să-i fie folositor într-un fel sau altul.

Gogu urcă să ia pe Eugenia înainte de sfîrşitul şedinţei şi găsi pe coridor, la uşa tribunei, pe Titu. Trebuind să aştepte cîteva minute, Gogu Ionescu profită să spuie tînărului Herdelea, într-ascuns de Eugenia pe care nu mai voia s-o amărască, fiind şi aşa destul de îngrozită, că un deputat piteştean i-a comunicat adineaori lucruri foarte grave despre caracterul ce l-au luat tulburările în sudul Argeşului. Nu se ştie încă nimic precis, căci legături directe nu mai sînt de vreo două zile între Piteşti şi părţile de jos ale judeţului, dar se zvoneşte că s-ar fi săvîrşit şi omoruri.

— Acuma închipuieşte-ţi inima mea, dragă Herdelea! zise Gogu. Nadina în mijlocul revoltaţilor care comit asasinate! Ce-o fi cu ea, a izbutit să fugă, a încăput pe mîinile ţăranilor? Bietul tata îşi muşcă mîinile de desperare că n-a oprit-o. Cum e bolnav şi bătrîn, şi cu slăbiciunea lui pentru Nadina, cred că s-ar prăpădi dacă ar afla căi s-a întîmplat ceva. în sfîrşit, o tragedie întreagă!... Să dea Dumnezeu să se potolească lucrurile^ dar eu

ştiu că nu mai vreau să aud de moşie şi de ţărani măcar să trăiesc cît bolovanii. Sînt în stare să şi dăruiesc Lespezii şi să scap. Cît am îndurat noi zilele astea nu doresc nici duşmanilor mei!

Eugenia era mişcată de solemnitatea şedinţei. Ea sfătui pe Titu, secondată fără convingere de Gogu, să nu se ducă la ţară, să nu păţească şi el ca Nadina, mai ales că armata poate să tragă şi să se întîmple cine ştie ce bătălii sîngeroase. Tînărul Herdelea răspunse cu o modestie de erou pornind la război:

— O, doamnă, de mine n-ar fi nici o pagubă!

4

De-abia cînd soarele se apropie de asfinţit, mulţimea izbuti să se urnească de la primărie, în jos, spre curtea Iuga, sporovăind şi gîlcevind, parc-ar fi mers la nuntă. Cît s-au tot certat mai mult s-au întărîtat, încît acuma toţi erau înfierbîntaţi. La gălăgie se adunaseră şi copiii să caşte gura.

— Măi nea Cristache, ia mai lasă tejgheaua! strigă Trifbn în fruntea mulţimii, trecînd pe la circiumă şi văzînd pe Busuioc în uşă. Că ori eşti de-al nostru, ori de-al altora, ca să ştim şi să te însemnăm pe răboj!

— Iacă viu, măi frate Trifoane! răspunse cîrciumarul grăbit şi înfricoşat. Se poate să lipsesc eu cînd e tot satul?... Măi muiere! adaogă apoi înlăuntru. Auzi tu ? Ieşi şi stai în prăvălie că eu mă duc cu oamenii!

Dinlăuntru glasul femeiei boscorodi ceva, dar Cristea Busuioc se amestecă în mulţime, cu o mutră veselă, potrivită împrejurărilor. Inima îi veni puţin la loc observînd printre oameni şi pe fruntaşii satului şi chiar pe primarul Pravilă.

— Aşa, da, fraţilor! făcu cîrciumarul către cei dimprejurul său. Dacă ne ţinem de mînă cu toţii nu mai poate să ne înfrunte nimeni!

Miron Iuga ştia de întrunirea sătenilor şi de pregătirile lor împotriva lui. Isbăşescu, care pînă azi nu scosese nasul din registre, socotind că pe dînsul nu-l interesează controversele dintre proprietar şi săteni, el fiind un simplu negustor de cifre, fu cuprins de groază cînd logofătul Bumbu îi spuse, mai mult în glumă, că ţăranii tocmai pe el îl urăsc mai tare din pricina catastifelor cu datoriile şi evidenţele învoielilor. Astfel de azi-dimineaţă, îndată ce auzea vreun zvon de pe la argaţi sau alţi oameni umblători pe la curte, se ducea repede să-i comunice bătrînului Miron, adăogînd mereu că părerea lui ar fi să profite de ezitările ţăranilor şi să părăsească Amara cît mai e timp, căci orice rezistenţă ar fi inutilă faţă de starea spiritelor prea încărcate. Miron Iuga asculta, dar se făcea că nu aude poveţele contabilului. Numai cînd Isbăşescu îşi permise să insiste, bătrînul se enervă puţin şi-l admonesta să-şi caute de registrele lui şi să-l scutească de poveţe.

— Vin ţăranii, coane Miroane! strigă în cele din urmă Isbăşescu desperat, năvălind în apartamentul stăpînului. E tot satul, cucoane!... E prăpăd mare!... Doamne, Doamne, cum nu m-aţi ascultat şi pe mine!

— Ia mai închide gura şi nu mi te prăpădi cu firea! zise liniştit bătrînul Iuga. Lasă-i să vie! Bine că vin, ca să ne lămurim!

Isbăşescu se hotărîse să rămîie cam prinprejurul boierului. Ce-o păţi boierul, să păţească şi el, îşi zicea, în speranţa că boierul, fiind foarte respectat de oameni, nu va păţi nimic şi prin urmare nici dînsul.

— Ce faceţi, cucoane? întrebă contabilul iar, observînd că bătrînul se plimbă prin odaie cu mîinile la

spate. Nu ieşiţi înaintea lor, să nu dea cumva buzna aici, peste d-voastră?

Miron Iuga îşi continuă plimbarea fără a-i răspunde, mormăind numai în sine vorbe neînţelese. în realitate nici el nu ştia ce să facă cu oamenii aceştia care, numai în cîteva zile, au ajuns să dărîme toate zăgazurile autorităţii şi, dintr-un sat organizat, să se transforme într-o turmă inconştientă, trasă şi împinsă de pofte primitive după bătaia vînturilor. Fireşte, alungarea jandarmilor, incendiile, devastările şi toate destrăbălările ultimelor zile au fost numai concluzia inerentă a unor permanente abdicări ale autorităţii, provocate de nedestoinicia guvernanţilor şi de demoralizarea lor sistematică prin promisiunile înşelătoare ale demagogilor, care toate au încurajat naşterea şi propagarea spiritului de nemulţumire întîi şi în sfîrşit de răzvrătire în sufletul simplist al ţăranului. Pornirile anarhice trebuiesc curmate în primul moment, cînd sînt în germene. Atunci e suficientă persuasiunea energică. După ce au prins rădăcini şi au început să se manifeste, numai forţa brutală le mai poate stăvili distrugerile, îşi dădea deci perfect seama că dînsul singur nu mai poate lupta cu mulţimea care şi-a pierdut cumpătul. Dar nici nu putea dezerta de la datoria de a-şi apăra pămîntul. Simpla-i prezenţă, prin prestigiul persoanei sale, constituia o piedecă în dezlănţuirea anarhiei complecte. Ţăranul are instinctul respectului de bătrîni şi fruntaşi, cu atît mai mult de stăpînul din moşi-strămoşi. Unde şi cît va fi prezent dînsul, oamenii se vor sfii a trece la prădăciuni. Au pus foc la Ruginoasa fiindcă el nu era acolo... Desigur, mai ales după incendierea conacului din vecini al lui Cosma Buruiană, chibzuind azi-noapte îndelung, şi-a pus întrebarea dacă totuşi n-ar fi mai înţelept să se retragă deocamdată

pînă ce vor interveni forţele care să dezmeticească pe nebuni? A înfrunta o ceată de răzvrătiţi care şi-au pierdut judecata nu e oare şi din parte-i o nebunie, cînd nu se bazează pe altă armă decît teama şi ruşinea ce poate să le inspire persoana lui ? Şi în clipa cînd zăgazul respectului s-ar rupe, n-ar fi socotită prezenţa lui ca o sfidare aţîţînd mai violente dezlănţuiri de furie?... Şi-a întrerupt întrebările atunci fiindcă i s-au părut primele simptome ale laşităţii. Numai laşitatea scormoneşte după argumente şi considerente care s-o justifice. Ce va fi se va vedea atunci cînd va fi să fie...

Acuma Miron, plimbîndu-se prin odaie, auzea afară glasurile care-i spuneau că a sosit momentul hotărîtor. Lîngă o fereastră Isbăşescu privea înfrigurat, cu interjecţii de spaimă. îşi zicea că ar trebui să iasă, să-i întîmpine, dar amîna mereu, parcă fiece minut de întîrziere ar fi fost un cîştig pentru dînsul.

Afară, zgomotul de paşi şi de glasuri se înteţea. Mulţimea se revărsase din uliţă în ograda şi în parcul conacului ca un rîu care şi-a schimbat brusc albia. Pe aleea prunduită şi curăţită de curînd ţăranii se îmbulzeau şi se fereau să nu calce pe marginile cu firicele de iarbă de-abia încolţită. Ici-colo cîte un glas dojenea:

— Fereşte, măi creştine, nu strica iarba că-i păcat de muncă!

Dealtfel gălăgia mai contenise ca şi cînd le-ar fi fost ruşine şi s-ar fi simţit vinovaţi că au intrat prin parc pe unde ţăranii n-aveau voie să umble. Numai lîngă rondul din faţa castelului Trifon Guju îndrăzni să chiuiască gros şi prelung, parc-ar fi vrut să-şi încerce curajul şi să spargă liniştea care-i amorţea pe toţi...

Cei mai mulţi, intraţi pe dincolo, prin curtea conacului, erau mai gălăgioşi. Dinaintea lor porumbeii

se ridicară în văzduh, iar orătăniile se împrăştiară orăcăind speriate. De prin grajduri şi acareturi apăreau slujitori şi argaţi de toate felurile, privind cu o curiozitate copilărească sosirea satului, rîzînd, schimbînd glume, parc-ar fi venit la clacă cu lăutari. Numai bătrînul Ichim se uita mirat şi nedumerit. Logofătul Bumbu se oprise, cu tremurături în genunchi şi cu o înfăţişare resemnată, lîngă uşa locuinţei sale, în fund, în vreme ce nevastă-sa dîrdîia înlăuntru, pîndind de după perdea.

— Aţi venit, aţi venit? întrebă prosteşte logofătul cînd oamenii din capul cetei ajunseră lîngă dînsul.

Auzind că alţii au intrat prin parc, trecu şi el dincolo, parcă s-ar fi supărat că au îndrăznit să intre pe acolo şi ar fi vrut să-i alunge. Curtea interioară dintre castel şi conacul vechi era plină de ţărani. Logofătul, mai zăpăcit, aruncă cîte o vorbă bună cînd unuia cînd altuia, iar pe urmă se proţăpi în dreptul uşii, între doi stîlpi ai cerdacului parcă s-ar fi pregătit să oprească lumea de a năvăli asupra stăpînului său, dar cu faţa mereu umezită de un surîs sortit să-i ascundă frica şi să-i cîştige bunăvoinţa tuturor.

înmulţindu-se mereu, oamenii se îmbulzeau şi vacarmul creştea. Unele glasuri înţepau şi pe logofătul zîmbitor care, cînd înţelese, făcu nevinovat:

— Ce-i, băieţi? Ce vreţi voi?... Spuneţi-mi mie că...

Rîsete batjocoritoare şi cîteva huiduieli îi acoperiră vorbele. Bumbu se fîstîci complet. Deodată Lupu Chiriţoiu care, fără să vrea, fusese împins aproape în faţă, strigă:

— Du-te, omule, nu mai sta şi spune boierului să iasă pînă afară c-a venit satul!

— Iacă mă duc, mă duc! bolborosi Leonte Bumbu dezmeticindu-se şi repezindu-se în casă.

Bătu la uşa bătrînului Miron şi, fără a mai aştepta răspuns, intră:

— Poftiţi, conaşule, c-a venit satul!

Miron Iuga se întoarse, parcă vestea l-ar fi surprins cu toate că de cîteva minute auzea de afară murmurul de oameni din ce în ce mai neliniştitor. Se uită un moment în ochii logofătului:

— Bine, Leonte!... Să mergem să vedem ce mai pofteşte satul!

îşi luă de pe o mobilă căciuliţă ce o purta obişnuit prin curte, şi-o potrivi bine pe cap şi păşi spre uşă. Bumbu îl opri o clipă, apucă din cuierul de lîngă uşă o haină scurtă de piele căptuşită cu blană şi i-o ţinu s-o îmbrace, bîiguind supus:

— E cam răcoare, conaşule, şi puteţi răci dacă...

— Ce dracu mă mai întorseşi din cale — mormăi Miron, îmbrăcînd totuşi haina şi încheind cu atenţie toţi nasturii parc-ar fi plecat la drum lung.

Isbăşescu, stană de piatră lîngă fereastră, nu clintise nici cînd a intrat logofătul. Văzînd pregătirea de ieşire a boierului, i-a venit inspiraţia să rămîie el mai bine pe loc. E mai prudent pentru orice eventualitate. De ce să se expuie de prisos el care, în fond, e un biet proletar aflat în situaţia dramatică de-a fi urît de nişte oameni la fel de săraci şi de oropsiţi? Leonte Bumbu, urmînd pe Miron, îi făcu o întrebare mută: nu vii? Mut răspunse şi Isbăşescu: nu.

Apariţia bătrînului Miron Iuga în cerdac stinse subit toate glasurile. Cîteva căciuli şi pălării se ridicară instinctiv. în marginea cerdacului, la nivelul oamenilor, Iuga se opri. Dintr-o singură ochire observă că ţăranii au cuprins toată împrejurimea conacului pînă la castelul lui Grigoriţă şi toată ograda argaţilor. Soarele coborîse spre asfinţit în spatele caselor, adum-

brind cerdacul şi însîngerînd sutele de capete cu privirile strîmbate de puterea luminii.

— Văd că într-adevăr aţi venit tot satul, cu căţel cu purcel! zise Miron calm, cercetînd feţele parc-ar fi vrut să vadă cine lipseşte.

— De, cucoane! răspunseră cîteva glasuri nesigure, între care bătrînul Iuga recunoscu pe al lui Ignat Cercel zărindu-i chiar mutra plîngăreaţă undeva, fără să-l intereseze însă, ci numai ca o fulgerare a conştiinţei.

Trecură cîteva clipe. Pauza păru tuturor nesfîrşit de lungă. Pe urmă brusc, Miron Iuga strigă poruncitor:

— Cine v-a chemat pe voi aci, să-mi stricaţi straturile şi rondurile şi potecile la care am muncit din greu cu oamenii?... Cine v-a dat voie?... Adică dincolo, în curte, nu puteaţi aştepta? Acolo nu mai e bine? V-aţi boierit, ai, de cînd umblaţi cu revoluţia şi cu blestemăţiile?

Vorbind se aprindea şi nu se mai putea domina, deşi îşi dădea seama că merge prea departe şi riscă să provoace tocmai efectul contrar celui scontat, într-adevăr cineva îl întrerupse obraznic:

— Da ce, noi am venit să ne probozeşti matale ori să te probozim noi pe mata?

Miron Iuga ezită o fracţiune de clipă dacă să reţină obrăznicia ori să n-o audă. Continuă cu acelaşi glas:

— La mine nu merge cu boieria, băieţi, că eu muncesc ca şi voi şi cu voi împreună, aşa că noi putem vorbi, ca totdeauna, şi dincolo, între noi, nu aici unde e loc de odihnă... Dar acuma, dac-aţi venit, nu face nimic. Aide, să v-aud durerile!

Atunci ieşi în faţă obraznic, cu căciula pe ceafă, Trifon Guju:

— Cucoane, s-au dus vremurile alea... Mata n-ai auzit porunca lui Vodă ori nu vrei s-o asculţi?

Bătrînul Iuga făcu o sforţare cumplită să nu-l pleznească imediat peste ochi, în loc de orice alt răspuns, îl ştia pe Trifon leneş şi rău, deci dintre ţăranii cu care dînsul nici nu obişnuia să stea de vorbă. Ca şi cînd nici nu l-ar fi auzit, Miron întoarse capul să întrebe pe alţii despre ce anume poruncă e vorba. Isbăşescu îl pusese în curent de ieri, dar credea că e bine să se facă a n-o cunoaşte. Cîţiva oameni de treabă se grăbiră să-i explice cum şi ce s-a aflat. Boierul asculta liniştit şi se pregătea să vorbească. Trifon întrerupse din nou, mai provocator, jicnit că nu l-a întrebat pe el:

— Stai, cucoane, să te lămuresc eu că dînşii sînt proşti şi nu...

— Eu cu oameni necuviincioşi şi fără obraz nu vorbesc — zise bătrînul Miron măsurîndu-l cu dispreţ-şi apoi urmă către ceilalţi: Spune tu, Profire, va să zică...

Ascultînd spusele încurcate ale celor întrebaţi, Miron Iuga simţea cum i se urca tot sîngele în obraz, îndrăzneala lui Trifon îi fierbea creierii oricît se sforţa să se calmeze şi oricît îşi dădea seama că ticălosul înadins caută să-l scoată din sărite ca astfel să aţîţe pe ceilalţi. în acelaşi timp şi Trifon Guju se socotea umilit că boierul nu-l lăsa pe el să explice, deşi el s-a străduit mai mult de i-a ridicat şi i-a adus pe toţi aci. Cum şi mulţi alţii păreau a fi de partea lui, bombănind că de ce să-l bruftuluiască boierul şi nici nu-i dă voie să vorbească, Trifon mai rău se umfla şi se înfuria.

în sfîrşit bătrînul Iuga nu mai avu puterea să asculte bîiguielile cu porunca regelui şi, tăindu-le vorba cu mîna, întoarse faţa spre mulţimea ce începuse a prinde glas:

— Apoi după basme d-astea vă luaţi voi, măi băieţi, şi daţi buzna aci de-mi călcaţi şi-mi stricaţi grădina? Şi veniţi claie peste grămadă, oameni în toată firea,

adică să mă speriaţi pe mine ori ce?... Ei, ruşine să vă fie! Şi mai ales vouă care eraţi oameni de omenie şi v-am cinstit! Uite, primarul satului! Frumos îţi şade, n-am ce zice! în loc tu să potoleşti pe cei smintiţi şi fără chibzuială, te bagi între ei la răzmeriţă... Halal de aşa primar!

— Să ne iertaţi, cucoane, dar dacă ne-a luat satul noi ce putem face? boscorodi Pravilă umil şi plecat.

— Şi tu Luca! urmă Miron înflăcărîndu-se mereu. Şi tu, Lupule, om bătrîn, cu plete cărunte, mai mare ca mine, între neisprăviţi ca alde Trifon! Ei, măi creştini, mi-e şi silă de voi!

Vorbind îi trecea neîncetat prin minte că şi-a pierdut cumpătul, dar nu se mai putea opri întocmai ca alergătorul, care din greşeală şi-a luat vînt pe o coastă piezişă şi e dus la vale irezistibil deşi ştie că se apropie de o prăpastie. Efectul dojanei dealtminteri îl încuraja să continue. Gloata de ţărani amuţea pe măsură ce glasul lui se înăsprea şi biciuia. Parcă instinctul de frică şi supunere s-ar fi redeşteptat brusc în sufletele tuturor, oamenii clătinau din cap îngrijoraţi sau murmurau scuze monosilabice.

Pe cînd cuvintele bătrînului Iuga şerpuiau ameninţător peste capetele mulţimii surprinse, ca pleazna unui bici în mîna îmblînzitorului, gata să se abată în fiece moment, Trifon Guju îşi legănă deodată trupul, parcă şi-ar fi strîns mijlocul cu o curea, şi izbucni cu glas spart:

— Ia stai, cucoane, că noi nu ne-am sculat de florile mărului...

Glasul lui se încurcă şi se ciocni în văzduh cu glasul bătrînului Miron Iuga. O clipă glasul lui Iuga, surprins, se îneca. Dar imediat se ridică cu o furie nouă pornită parcă să ardă tot în calea ei:

— Tu să taci, ticălosule!... Să taci, tîlharule!... Să taci! Să taci!...

Cu ochii bolbocaţi, cu o spumă subţire în colţurile gurii, Miron Iuga răcnea scuturînd pumnul spre Trifon Guju care însă, după o secundă de şovăire, îi înfruntă privirea cu un rînjet obraznic. Apoi fiindcă boierul nu mai contenea cu „să taci", deşi abia mai hîrîia de oboseală, Trifon strigă gros şi sfidător:

— Da de ce să tac?... Iacă, nu vreau să tac!... Ai să-mi porunceşti dumneata? Ce, sînt sluga dumitale?

Miron Iuga nu mai vedea, dar fiece cuvînt îi pleznea obrajii de-i ţiuiau urechile. Continuă cu aceeaşi mînie:

— Să taci... şi să ieşi îndată din curtea mea!... Ieşi afară, ticălosule! Acu să ieşi, hoţule, că altfel...

Trifon Guju îşi resfiră picioarele şi întinse genunchii ca să se înfigă mai puternic pe loc, răspunzînd în acelaşi timp mai dîrz şi încruntat:

— Uite că nu ies, cucoane! Nu vreau să ies!... Că nici nu mai e curtea dumitale şi nici n-am poftă să ies, uite-aşa!

— Nu ieşi?... Din ograda mea?... Şi mă înfrunţi tu pe mine?... Ei, stai atunci că te învăţ eu pe tine omenie, tîlharule!

Vocea bătrînului Iuga se schimbase şi se înmuiase. Intră repede în casă. La fiece pas îşi zicea că trebuie să se calmeze. îi tremurau însă şi mîinile, şi genunchii, numai în inimă îi bătea un ciocan cu lovituri asurzitoare, în camera de culcare, deasupra patului, atîrna o puşcă de vînătoare, veşnic încărcată. O smuci din cui.

Afară toate limbile se dezlegaseră. Numai Luca Talabă îi strigă lui Trifon că nu face bine împungîndu-se cu

boierul cel bătrîn. Din toate părţile se ridicau în schimb aprobări gălăgioase:

— Bine făcuşi, Trifonică!... Nu te lăsa!... De ce să-l asuprească şi să-l batjocorească?... Trebuia sâ-i pui mîna-n beregată şi...

Un glas subţire strigă, mai departe, stîrnind veselie împrejur:

— S-a încins moşul, fraţilor, nu-i fie de deochi. Ignat Cercel bîlbăi îngrijorat:

— Ia vezi, Trifoane, să nu te pomeneşti cu boierul că te...

Cînd reapăru Miron Iuga cu puşca în mînă şi cu ochii umflaţi şi roşii ca cepele, fu întîmpinat cu un murmur de mirare şi de nemulţumire. Bătrînul se opri la trei paşi de Trifon Guju, unde fusese adineaori, şi porunci, fără să mai ţipe, dar mai apăsat şi cu o voce grea de energie:

— Imediat să ieşi de aici, hoţule, ori de unde nu, o să ieşi pe targa!

—I-ascultă, boierule, nu vreau să ies, ai înţeles?... strigă întărîtat Trifon. Şi încearcă numai să... c-apoi vezi dumneata pe dracul, cît oi fi de boier, că doar...

Nu apucă să isprăvească. Iuga ridicase arma la ochi după primele lui cuvinte. Răsunară două detunături una după alta, atît de apropiate parcă a doua ar fi fost ecoul celei dintîi. Faţa lui Trifon Guju, cu gura largă de vorbe, primind descărcaturile în plin, se ciurui brusc ca de vărsat negru. Ochii mici avură o clipire mirată. Se prăvăli ca un sac greu.

—Tîlharule! mormăi Miron Iuga, văzîndu-l cum se frînge, cu o satisfacţie care-i îngraşă inima.

Cînd răsunară împuşcăturile, cîţiva oameni de pe lîngă Trifon îşi feriră capetele, retrăgîndu-se cu spaimă peste cei dinapoia lor. Ţipete diverse ţîşniră într-o

îmbrînceală generală. Printre glasurile speriate însă porniră deodată înjurături şi ameninţări. Toader Strîmbu, la cîţiva paşi, răbufni cu o mutră roşie de ură:

— Ce, boierule, vrei să ne omori ?

În aceeaşi clipă mişcarea mulţimii se învolbură. Deasupra lui Trifon se aplecaseră cîţiva să-l sprijine. Oamenii se îmbulzeau val-vîrtej, într-o înnebunire subită. Pe cînd rostea Toader Strîmbu întrebarea, un băţ de rădăcină cu măciuca cît un pumn de copil se înălţă în aer lîngă Miron Iuga. Măciuca îl lovi în cap cu atîta sete că se auzi împrejur un pîrîit. Căciuliţă boierului se turtise în creştet.

— Cum îndrăzneşti, hoţule, să ridi...? începu Miron fără să mai poată sfîrşi.

Zeci de alte beţe se agitau izbind la întrecere într-o vălmăşeală furioasă. Bătrînul Miron Iuga, fără cunoştinţă, cu ţeasta zdrobită, rămase în picioare în mijlocul ţăranilor care, îndesîndu-se să-l lovească, parcă-l sprijineau să nu cadă.

Cerdacul deschis cu stîlpii pătraţi se umplu de oameni care izbeau în dreapta şi în stînga, în neştire, parcă pretutindeni şi chiar în aer ar fi fost numai duşmani. Geamurile ferestrelor ţipau strident sfărîmîndu-se. Mulţimea, frămîntată ca o baltă răscolită de o furtună năprasnică, se îndoia cînd încoace, cînd încolo, căutînd parcă să-şi descarce mai repede furia ce o sugruma. Urletele pe toate glasurile, înjurăturile îmbăiate se încrucişau într-un vuiet prelung care înăbuşea strigătele desperate ale celor cîteva slujitoare de la curte. În izbucnirea de furie, descătuşată într-o singură clipire, ca un trăznet clocit mult între nori şi căzut fără obişnuitele tunete şi fulgere pregătitoare, ţăranii se năpustiră şi asupra argaţilor, în vreme ce logofătul Bumbu, deşi aflat lîngă bătrînul boier, a scăpat numai

cu îmbrînceli, parcă în toiul vijeliei nimeni nu l-ar fi recunoscut.

După numai cîteva clipe, cei ce se oţărau împrejurul bătrînului Iuga îl părăsiră unul cîte unul, răcoriţi sau flămînzi de alte fapte. Fără sprijinul ţăranilor, Miron Iuga se prăbuşi cu faţa-n jos, scormonind pămîntul şi mirosindu-i mai lacom ca totdeauna aroma dulce-amară, pentru ultima oară. Nimeni nu se mai sinchisea de dînsul. Ţăranii, îmbrîncindu-se fără odihnă, treceau peste trupul lui, îl călcau în picioare, apăsîndu-l şi frămîntîndu-l cu pămîntul în care îşi înfipsese din viaţă toate rădăcinile.

— Petrică, sai că oamenii au omorît pe boierul cel bătrîn! strigă în gura mare Marioara năvălind în ogradă. Vino, Petrică, degrabă, să nu se apuce de vreo poznă şi mai mare

Petre Petre isprăvise poarta şi ciocănea în fundul bătăturii, la grajd, numai ca să aibă de lucru şi să nu fie mînat a se mai amesteca în nimica. A auzit de la maică-sa Smaranda că satul a pornit la curtea boierului cel mare şi l-a ispitit un moment să meargă şi el, nu să strice ori să aţîţe, ci dimpotrivă să oprească ce s-ar putea să facă alde Toader Strîmbu şi alţii de teapa lui. Dar s-a încăpăţînat să rămîie acasă ca şi cînd ar fi vrut să-şi rumege mai îndelung durerea ce-i clocea în inimă, precum şi pentru că socotea peste putinţă ca oamenii să îndrăznească a se atinge de boierul Miron, chiar ducîndu-se la dînsul cu răzmeriţa.

— Vai de mine şi de mine! făcu deodată Petre parcă l-ar fi lovit în moalele capului.

Nici nu se uită la Marioara, cu toate că o iubea şi avea planul să facă nunta după Paşti. I se părea străină şi necunoscută şi indiferentă. Numai glasul ei îi zbîrnăia în urechi urît ca niciodată.

Fără altă vorbă îşi curmă lucrul şi porni grăbit, aproape fugind. Marioara îl urma ca un căţel şi-i povestea gîfîind întîmplările de la curte. Petre o auzea din urmă şi cuvintele ei parcă-l împingeau înainte. îşi zicea totuşi în acelaşi timp, că se duce degeaba căci el singur n-are să se poată lupta cu tot satul şi nici să oprească pe oameni de-a se răcori.

De departe curtea Iuga vuia de gălăgie. Petre îşi iuţi mai mult mersul. Era fără suman, ca la muncă, şi avea în mînă barda cu care cioplise şi pe care a luat-o fără să-şi dea seama, ca un băţ cînd pleci la drum.

în ograda cea mare a conacului oamenii alergau de ici-colo năuciţi, cu feţele aprinse, vociferînd şi neştiind ce să facă. Unii se hărţuiau cu argaţii, alţii se certau între dînşii din senin, gata să se ia de piept. La fîntînă cîţiva îngrijeau pe Trifon Guju care gemea. Petre aruncă o privire, dar nu se opri. La uşa locuinţei lui Leonte Bumbu se grămădeau unii cu răcnete ameninţătoare pe care însă le întreceau ţipetele nevestei logofătului, dinlăuntru. Alături, în cancelarie, se învîrteau mai mulţi spărgînd ce le cădea în cale şi războindu-se mai ales cu registrele în care erau însemnate învoielile şi datoriile oamenilor.

Petre trecu în curtea cealaltă. între cele două clădiri înghesuiala era mai mare. Mulţimea se frămînta în acelaşi loc aşteptînd parcă o poruncă sau măcar un semn.

— Unde-i boierul cel bătrîn? întrebă Petre într-un grup de mînioşi.

— Adineaori l-au dus în casă — răspunse totuşi un glas.

Flăcăul nu recunoscu nici pe cel ce-i răspunse, nici pe ceilalţi, parc-ar fi fcst din altă lume. Intră în conacul vechi. în cerdac se rărise lumea. Geamurile sparte căscau guri negre în pereţi. Pe uşile deschise larg unii intrau şi alţii ieşeau ca la moară. în a treia odaie erau cîţiva oameni tăcuţi, cu capetele goale. Aici se plimbase adineaori Miron Iuga, cu mîinile la spate. Acuma zăcea întins, cu mîinile pe piept, pe canapeaua dintre două ferestre. Hainele îi erau mînjite de pămînt, iar pe faţă parcă purta o mască de lut. Bătrînul vizitiu Ichim l-a cules dintre picioarele ţăranilor, bucătăreasa Profira a aşternut cearceaful alb pe canapea şi i-a aprins la căpătîi o luminare a cărei flacără se perpelea între ferestrele sfărîmate. Profira se trudea să curăţe puţin pămîntul de pe hainele şi figura mortului. Primarul Ion Pravilă, aflat acolo printre alţi oameni, îi zise domol:

— Lasă, muiere, lasă-1 să se odihnească aşa cum a orînduit Dumnezeu...

Voia să spună că pînă va veni vreo anchetă care să stabilească împrejurările morţii, dar nu îndrăznea.

Petre privea lung faţa noroită a bătrînului boier. Vedea.pe obrazul stîng o dîră de sînge năclăit cu humă, ca o panglică de catifea neagră ieşită de sub căciula turtită. Tresări cînd auzi glasul primarului cu o imputare ascunsă:

— Mi se pare că nu fuseşi aci, Petrică ?

— Bine că n-am fost, Doamne, iartă-mă! bîigui flăcăul. Că ce-o mai ieşi din toate astea numai Cel de sus poate să ştie!

— De, se vede că ne-a fcst nouă scris să..

Pravilă iar nu cuteză să sfîrşească. Dealtfel Ichim îi luă vorba din gură:

— Du-te tu, Petrică băiete, că pe tine poate să te asculte, şi nu lăsa să mai jefuiască şi să strice, că-i destul cît au făcut şi ce-au făcut! De-aia am şi trimis pe Marioara după tine... Aide, du-te că şi boierii ţi-au făcut bine şi te-au ajutat cînd ai fost la necaz!

Petre mormăi întunecat:

— Multora le-a făcut bine şi uite răsplata!

— Şi dumnealui a fost prea proclet şi iute. Dumnezeu să-1 ierte! făcu atunci Luca Talabă foarte blînd.

Tăcură toţi un răstimp. Apoi Petre, luîndu-şi seama, rosti aspru:

— Care n-aveţi treabă aici să faceţi bine să ieşiţi afară!

Nu mai aşteptă să vază dacă l-au ascultat, ca şi cînd ar fi fost sigur că va fi. Şi în curînd mortul rămase numai cu Ichim, cu Profira şi cu Marioara să-1 privegheze.

Petre, cu acelaşi glas hotărît, cărăbăni pe toţi ţăranii care mai rătăceau prin casă. Cînd însă ajunse în cerdac, se întîlni cu o ceată care nu se îndura să plece cu mîna goală. Se înfurie:

•— Ce, voi nu înţelegeţi de vorbă bună, că-i mortul în casă? Nu v-ajunge că l-aţi omorît, nici să se odihnească nu vreţi să-1 lăsaţi în pace ?

în vreme ce oamenii se retrăgeau bombănind, Petre observă că alţii se îmbulzesc să intre în castelul cel nou ale cărui uşi fuseseră smulse din ţîţîni. îi trecu prin gînd că e tocmai clădirea lui Grigoriţă căruia el îi datorează numai recunoştinţă. Şi se repezi într-acolo strigînd speriat:

— Nu stricaţi, oameni buni!... Faceţi loc!... Daţi-vă la o parte!... Nu mai intraţi că n-aveţi ce lua!... Nea Serafime, fii tălică mai cuminte!

îşi croi drum cu coatele şi pătrunse înlăuntru. în marele hali de la parter oamenii umblau cu oarecare sfială, pipăiau lucrurile, vorbeau încet. Petre' strigă mai mult rugător decît poruncitor:

—Ieşiţi afară, măi oameni buni!... Ia ieşiţi că n-aveţi ce căuta aici!

Auzi paşi sus, la etaj. Urcă în goană pe scara de stejar. în camerele deschise cotrobăiau după obiecte pe care să le poată căra. O femeie strînsese într-un cearceaf diferite boarfe bolborosind într-una jeluitor că de ce să se piardă toate astea şi să nu le folosească mai bine ea care-i sărmană. Petre năvăli într-o odaie unde zărise mai multă lume, repetînd mereu aceleaşi vorbe:

— Ia ieşiţi afară, măi oameni, că...

Era odaia de culcare a Nadinei, cu patul larg, cu fotografia ei mare la căpătîi, pe perete. Petre străbătu pînă lîngă pat şi dădu brusc cu ochii de Nadina. Se buimăci parc-ar fi fost vie. Glasul i se uscă în gîtlej, numai buzele i se mişcau arse. Aproape goală, Nadina se uita tocmai la dînsul cu priviri galeşe în care însă juca un dispreţ jicnitor. Oamenii se holbau ca şi dînsul şi nici nu cutezau să deschidă gura în prezenţa ei. în sufletul flăcăului răsărise întîi numai bucurie ca şi cînd ar fi regăsit ceva ce căuta în zadar. în clipa următoare îi căzu vălul de pe ochi. Dispreţul privirilor ei îi sfredelea inima şi i-o otrăvea. Se simţea înşelat şi pălmuit. Izbucni deodată răguşit:

— Uite drăcoaica asta cum ne batjocoreşte!

îşi aminti numai atunci că şi-a luat barda. O învîrti deasupra capului, sări pe pat şi izbi cu toată puterea. Zgomotul sticlei zdrobite păru o tînguire prelungă şi înţepătoare. Cioburile împroşcau din locul loviturii ca stropii de sînge dintr-o rană. Cîteva ţăndări

îl plesniră peste obraji, zgîriindu-1 ca nişte gheare de pisică. Petre lovea repede, gîfîind lacom. Trupul Nadinei, ciopîrţit, se scoroji în zdrenţe de carton, dar ochii rămaseră dispreţuitori şi galeşi chiar cînd figura se umplu de crestături.

—• Daţi, băieţi, ce staţi! răcni Petre cu ochii însîngeraţi de mînie.

Parcă de mult şi numai atîta ar fi aşteptat, oamenii se năpustiră. în cîteva clipe sfărîmară tot ce se găsea în odaie, zvîrlind pe ferestrele scoase din pervaze picioare de scaune rupte, rufe sfîrticate, oale de noapte, perne spintecate şi cu fulgii împrăştiaţi, rame de tablouri...

— După mine, fraţilor! strigă Petre peste un răstimp.

Prin celelalte odăi şi la parter toată lumea spărgea şi urla. Petre alerga ca un nebun, agitînd barda.

— Foc!... Fcc!... Praf şi cenuşă să se aleagă! poruncea Petre coborînd în parter către cei ce soseau de afară.

— Puneţi foc, fraţilor! strigau alţii învîrtindu-se pe loc.

— Apoi aşa da, Petrică! făcu Serafim Mogoş văzîndu-1 cu barda ştirbită. Că destul am răbdat toate nedreptăţile!

Petre se pomeni afară. Soarele scăpătase în spatele conacului vechi. Amurgul îşi cernea lin întunerecul. Oamenii păreau mai grăbiţi şi mai mînioşi. Faţa flăcăului lucea de sudoare şi de amărăciune.

— Da ce-i, Petrică ? întrebă primarul Pravilă văzîndu-1 atît de schimbat.

-— D-ta nu vezi ce-i, ori nu vrei să vezi ? se strîmbă Petre cu răutate.

— D-apoi că ruşinea asta... — începu Lupu Chiriţoiu, care se afla alături, cu glas de dojana şi părere de rău.

Petre nu-i dădu răgaz să isprăvească:

— Ia mai tacă-ţi clanţa, hodorogule! Că destul ne-ai bătut capul şi ne-ai ţinut în loc cu braşoavele şi cu miorlăielile tale!

— Ai nebunit şi tu, băiete, vai de tine! bîlbîi bătrînul crucindu-se. Numai să nu-ţi pară rău pe urmă!

— Ce să-mi pară rău, că doar o singură moarte are tot omul! strigă Petre depărtîndu-se grăbit fără să ştie unde.

în cîteva ferestre ale castelului se iviră fuioare de fum.

— Focul!... Focul! răcni un glas cu o bucurie sălbatică.

Dar focul se încingea greoi. Ardea numai înlăuntru şi mai mult afuma. De-abia cînd se înnopta de-abinelea flăcările mari izbucniră prin coperiş ca o coroană luminoasă, scăpărînd milioane de scîntei. Oamenii umblau în jurul focului parcă n-ar mai fi avut nici somn, nici case. Toţi răguşiseră urlînd şi totuşi urlau mereu vorbe fără şir şi sudălmi cu care voiau să răscumpere toate tăcerile trecutului.

în spatele castelului în flăcări vechiul conac apărea negru şi adormit. Numai într-un geam pîlpîia tainic o luminiţă galbenă. Cînd se uitau într-acolo oamenii se cutremurau involuntar. Ignat Cercel, ca să-şi încălzească inima, bolborosi singur:

— Iacă, l-a săturat Dumnezeu şi de pămînt, şi de toate!

Capitolul XI

PETRE PETRE

Toată noaptea spre sîmbătă cerul Amarei fu însîngerat de jccul flăcărilor ce mistuiau castelul Iuga. Mulţimea de ţărani, furioasă şi gălăgioasă, nu se dădea deloc dusă parcă şi-ar fi pierdut somnul. Chiotele unei bucurii năpraznice înăbuşeau trozniturile focului. în lumina roşie oamenii viermuiau ca nişte umbre fără odihnă, cu glasuri aspre, hîrbuite, care se topeau într-un zgomot straniu izbucnit parcă din rărunchii pămîntului.... Tîrziu după miezul nopţii coperişul cu căpriorii arşi se prăbuşi peste tavanul etajului. Un nour uriaş de scîntei răbufni brusc şi se împrăştie în văzduhul roşu,, urmat de un cîrd de flăcări proaspete desprinse din mormanul de jăratec. Din sute de piepturi porni, ca la o comandă supremă, un urlet prelung de mulţumire. Apoi, ca şi cînd numai acest semn de izbîndă deplină, l-ar mai fi aşteptat, ţăranii se risipiră încetul cu încetul. Doar cîţiva se încăpăţînară a rămînea de teamă să nu se mai întîmple ceva şi ei să lipsească. Astfel înspre ziuă curtea se mai linişti de oameni şi focul însuşi ardea mai potolit şi sătul, cu pîlpîiri somnoroase..

în fereastra bătrînului conac veghea aceeaşi lumină sfioasă. Scînteile mari zburătăceau ca fluturii pe coperiş şi se stingeau atingînd olanele bătrîne parc-ar fi căzut pe gheaţă. Ichim închise uşile spre cerdac, să nu mai intre nimeni să tulbure odihna casei. Un răstimp a privegheat el lîngă boierul ucis, apoi bucătăreasa, apoi logofătul, apoi bărbatul bucătăresei. Acuma, de vreun ceas, clipocea Marioara pe jilţul din colţ, în camera mortului. îi era somn şi mai ales frică. Nu se uita deloc spre canapeaua pe care zăcea Miron Iuga. O spăimîntau de ajuns umbrele ce se legănau pe pereţi ca nişte stafii neostoite. Pe geamurile sparte intra răcoarea din ce în ce în mai tăioasă. De cîteva ori i s-a părut, tocmai cînd închisese ochii, că aude un fîşîit ciudat. O singură dată a îndrăznit să privească într-acolo. Cum se clătina flacăra luminării mortul părea că se mişcă. S-a închinat repede de trei ori... După ce îşi mai veni puţin în fire, auzi deodată foarte desluşit un suspin greu şi dureros ca un gemăt. De groază nici nu putu scoate glas, dar sări în picioare. în aceeaşi clipă o voce speriată rosti:

— Marioara, să nu ţipi că mă nenoroceşti!... Sînt eu, Isbăşescu!

Ieşi anevoie de sub canapea. Era amorţit. Se ascunsese de cînd a văzut pe bătrînul Miron că ia puşca, bănuind ce are să se întîmple. Chircit acolo a mulţumit lui Dumnezeu că i-a dăruit ideea salvatoare, altfel desigur brutele l-ar fi masacrat. I-a fost teamă dintîi să nu aprindă casa ţăranii şi să ardă ca un şoarece. Se gîndise să nu mişte pînă va simţi el că a trecut orice primejdie, chiar de-ar fi să stea o săptămînă. Pe urmă, cuprins şi de neputinţe şi de groaza mortului ce zăcea deasupra lui, şi-a zis că ar fi mai cuminte să o ia cumva la sănătoasa, mai cu seamă cînd a văzut că a venit la priveghi Marioara, în care inima lui avea mai mare încredere.

Ca să nu-l zărească cineva de pe afară, se pitì după o perdea şi de acolo întrebă cu de-amănuntul pe Marioara asupra tuturor celor petrecute. Cînd auzi că ţăranii au bătut şi pe Leonte Bumbu, ba şi pe nevastă-sa, şi i-au cam prădat locuinţa, se gîndi în sine că pe dînsul cu siguranţă l-ar fi jupuit de viu. Fata îi mai spuse apoi că poate să plece fără frică, prin grădină, că abia de mai sînt oameni prin curte. Atunci îi veni o nouă inspiraţie: numai îmbrăcat ţărăneşte ar putea să se strecoare, fără riscul de a fi recunoscut, prin cele cîteva sate pînă la Costeşti. Trimise pe Marioara să ceară un rînd de haine, oricît de rupte, de la unchiul ei şi să le aducă prin dos, să n-o vadă nimeni, făgăduindu-i o răsplată bună şi recunoştinţă veşnică. Cu hainele veni însăşi Profira, să-i i-a în schimb pe cele nemţeşti, ca să nu păgubească dacă cumva contabilul nu s-ar mai întoarce.

— Ei, ţaţo Profiro, Dumnezeu să-ţi răsplătească binele ce mi l-ai făcut, că mi-ai salvat viaţa! zise lăcrimînd şi strîngîndu-i mîinile. N-am să vă uit niciodată.

Pe cînd se crăpa de ziuă Isbăşescu se strecura prin grădină spre Bîrlogu, fără să fi văzut cum arde castelul Iuga şi fără să se mai uite înapoi...

Apoi puţin înainte de răsăritul soarelui tavanul etajului, prefăcut de mult într-o băltoacă de jăratec, se scufundă, uruind şi troznind, peste tavanul parterului care, încins şi slăbit, se prăbuşi de asemenea. în cuprinderea zidurilor înnegrite prin găurile ferestrelor se vedea clocotul flăcărilor cu răsuciri mînioase de scîntei.

Curînd începură să se adune iar ţăranii, unul cîte unul. Se uitau la foc, clătinau din cap, aruncau cîte-o

vorbă şi repede întorceau ochii spre conacul vechi. Li se părea, chiar spusese cineva, că treaba nu e sfîrşită cît timp tocmai casa cea bătrîna boierească rămîne în picioare. Dar din pricina mortului nu cuteza nimeni să se apropie, oricît jinduiau. Dealtfel cei mai mulţi veneau pentru pradă. Sărăcimea se lăcomea mai cu seamă la porumb. Un hambar de sămînţă a fost golit de aseară. Mai erau două magazii cu rămăşiţe. Pavel Tunsu aduse înadins un drug de fier şi izbuti să iasă cel dintîi cu un sac plin în spinare numai pînă în vecini, la baba Ioana, soacră-sa, care se necăjea cu păsările şi cu odorul de nepot Costică.

— Hai, soacră, hai, nu sta, să-ţi iai şi tălică niţel porumb că oamenii se îndeasă la pomană şi pe urmă degeaba te-ai mai duce! strigă Pavel sfătos, înapoindu-se degrabă la conac.

— Fire-ar a dracului! bombăni baba, văzîndu-si de treburi parcă nici nu l-ar fi văzut şi nici auzit.

În vreme ce mulţimea se îmbrîncea în jurul magaziilor, unii mai îndrăzneţi se ciorovăiau din pricina vitelor. Marin Stan scoase din grajduri o pereche de boi şi voia să-i ducă acasă. Leonte Orbişor era indignat şi răcnea:

— Să-ţi fie ruşine să pui tu mîna pe boi, că doar tu ai şi nu-ţi fac trebuinţă, iar eu nu mi-am putut agonisi niciodată şi n-am cu ce munci!... D-aia fii bun şi lasă boii, Marine, că eu fac şi moarte de om dacă nu-i laşi!

— Adică asta-i dreptatea, să ia ce-i mai bun tot care au, iar noi să fluierăm a pagubă? ameninţă altul.

— Eu nu vreau să ştiu nimic! făcu Marin Stan furios. Aici nu merge pe tocmeală că nu e bîlci. Cine ce a apucat, e bun stăpîn!

Leonte Orbişor îi puse mînă în piept. Se smuciră cîteva clipe şi se suduiră. Marin simţind că toţi îi sînt potrivnici, se înmuie:

— Apoi lasă c-om vorbi noi altădată dacă-i aşa povestea!... Nu face nimic, Leonte, ai să mai vii tu la moara mea!

— De ce nu te-ai agăţat de cai, pricopsitule, că n-ai şi ţi-ar prinde bine! strigă Orbişor în batjocură. Ce zici, nea Ichime?

În uşa grajdului, alături, stătea Ichim cu furca de fier în mînă. Răspunse:

— De căişorii mei nu se atinge nimeni cît oi trăi eu!

— Ia seama c-o să-ţi dăm foc şi d-tale, nea Ichime, că vezi bine cum mai arde de frumos conacul! mormăi un glas.

— Mai bine să ardă decît să ajungă de batjocura voastră! făcu bătrînul vizitiu cu o mîndrie parcă el ar fi fost boierul.

Ţăranii nu voiau să-şi puie mintea cu Ichim, şi că era bătrîn, şi că îl ştiau trăznit din fire, cu toate că se credeau în drept să ia fiecare ce-i place şi ce poate, că doar din munca lor s-a făcut averea boierului şi deci între ei trebuie să se împartă. Unul îi şi imputǎ mînios:

— Degeaba umbli să te faci stăpîn pe munca noastră, nea Ichime, că nu te-om răbda! Dacă n-am răbdat noi nici pe boierul cel mare dar mi-te pe tălică!... Stai niţel, să vie Petrică şi ai să vezi!

Petre însă dormea dus. Se dusese tîrziu acasă şi atît de ostenit cum nu s-a mai simţit niciodată. S-a trîntit pe laviţă, îmbrăcat cum era, căciula drept pernă, şi îndată a adormit ca mort. Acuma toată casa se sculase, numai el nu se urnea. Pentru că nu i se mai întîm-

plase să-1 găsească soarele în pat, Smaranda încercă să-1 deştepte. Flăcăul murmură cu ochii închişi:

— Lasă-mă, mamă, să mă mai odihnesc că vai ce somn mi-e!

— Dormi, dragul mamei, dormi! zise femeia. Mai bine să dormi toată ziua decît să te mai duci pe unde-ai fost!

— Am plecat foarte exact! observă Titu Herdelea examinîndu-şi ceasul şi văzînd că la nouă jumătate precis trenul s-a pus în mişcare.

— Măcar de-am sosi cu bine! zise Grigore Iuga cu o emoţie abia stăpînită.

Baloleanu, cu capul scos pe fereastra compartimentului, agita o batistă de mătase şi murmura într-una cu vocea înecată:

— La revedere, Melanie!... La revedere!... La revedere!

Cînd se aşeză, după ce ieşiră din gară, avea ochii umezi. Surise totuşi:

— Sărăcuţa!... A rămas foarte îngrijorată... Ce-i drept, cred şi eu că are de ce, cu toate că m-am silit s-o conving că nu e nici-un pericol. Dacă nu mi-ar fi cerut-o şeful cu insistenţă, nici n-aş fi primit o misiune atît de covîrşitoare! Vă dau cuvîntul meu, n-aş fi primit!... Biata femeie, cum mai plîngea! Mi se rupea inima...

Trenul era compus numai din cîteva vagoane şi acelea aproape goale. în afară de cîţiva noi prefecţi, doar nişte ofiţeri şi negustori au cutezat să mai părăsească Bucureştii. Mecanicul era instruit să conducă

garnitura cu mare atenţie pentru că circulau zvonuri că ţăranii ar avea intenţia să ridice şinele şi să oprească trenurile ca să întîrzie sosirea trupelor în regiunile răsculate.

Numai Titu Herdelea îşi păstrase seninătatea. El era ferm convins că toate ştirile cu tulburările ţăranilor trebuie să fie mult exagerate. Observase că în România oamenii nu cunosc decît extremităţile, zeflemeaua sau tragedia, deopotrivă de gălăgioase şi nestatornice. Aşa şi cu răscoala aceasta: întîi toată lumea a luat-o ca o diversiune politicianistă, un ingenios mijloc de, a răsturna guvernul, iar acuma toată lumea e disperată şi anunţă prăbuşirea ţării.

Grigore Iuga era mai îngrijorat chiar decît Baloleanu. Aseară, la Predeleanu, a fost sfătuit să nu se hazardeze inutil pînă ce se va pacifica judeţul. Nimeni nu ştie precis ce e la ţară. Ori că merge, ori că aşteaptă la Bucureşti, el nu mai poate fi de nici-un folos bătrînului Iuga. Iar argumentul suprem s-a rostit mai în şoaptă: dacă soldaţii vor refuza să tragă şi vor trece de partea ţăranilor?... Tocmai acest argument l-a încăpăţînat să plece. Altfel poate s-ar fi răzgîndit, mai cu seamă că şi Olga îl reţinea cu o privire umedă de duioşie. Mai tîrziu, găsindu-se o clipă singuri, ea i-a şoptit brusc: „Rămîi, dacă mă iubeşti!" Grigore a fost aşa de surprins că, sărutîndu-i mîna, de-abia a putut răspunde: „Trebuie să plec tocmai fiindcă te iubesc atît de mult!" Acasă, pe urmă, replica aceasta i s-a părut complect idioată şi i-a fost ruşine că a rostit-o, deşi Olga n-a găsit-o probabil aşa de proastă pentru că n-a rîs nici atunci şi nici mai tîrziu.

Şoapta Olguţei i-a răscolit sufletul şi i-a trezit întrebări pe care nu le cunoscuse pînă acuma sau pe care poate le înăbuşise înadins. Se simţea demascat

în faţa sa însuşi. Prietenia lui cu Victor era veche, evident, dar se pare că ochii Olguţei au strîns-o mai mult în ultima vreme. Şi totuşi el nu şi-a mărturisit niciodată că s-ar putea ca vizitele şi mesele lui cotidiane la Predeleanu să aibă şi alte motive. Nu s-a gîndit că iubeşte pe Olga cu toate că iubirea îi Umplea inima şi nici vreo aluzie de dragoste nu i-a făcut măcar în glumă. Cel mult ochii lui au vorbit, fără voia lui.

Se învinovăţea însă că, în momentele acestea de durere generală, preocuparea lui cea mai mare e o iubire nouă. îi mijea în minte gîndul că repudiarea Nadinei, atît de ireconciliabilă, a făcut-o ca să-şi înlesnească apropierea de Olga. Desigur, Nadina l-a jicnit aşa de crunt că nu mai putea fi vorba de a continua împreună căsnicia. Totuşi, dacă n-ar fi fost Olga la mijloc, el n-ar fi avut tăria s-o alunge cu atîta brutalitate. Cu deosebire începea să-1 chinuiască ideea că a lăsat pe tatăl său singur la ţară numai din egoismul de-a rămîne aproape de Olga, de a nu renunţa să o vadă, cel puţin, în fiece zi. Degeaba îşi zicea că şi-a făcut datoria ducîndu-se acasă şi oferindu-se să stea acolo, că a trebuit să respecte ordinul bătrînului părinte. Acuma era sigur că, în alte împrejurări, adică de n-ar fi fost îndrăgostit, nu s-ar fi mişcat din Amara...

Emoţia lui Baloleanu se manifesta printr-o irezistibilă avalanşă verbală. Din clipa cînd a fost desemnat pentru postul de prefect al unui judeţ răzvrătit, a simţit nevoia să se înfăţişeze pretutindeni ca un martir trimis la eşafod. Prin Bucureşti se vorbea în taină că armata nu mai e deloc sigură şi că, pînă la urmă, va trebui totuşi să se facă apel la austriaci pentru adevărata pacificare. Se zicea că nici noul guvern n-are încredere mare în soldaţii ţărani, dar nu vrea să cheme ajutor străin înainte de a face o supremă încercare.

— Dragii mei, trăim cea mai cumplită tragedie din istoria neamului românesc! zise Baloleanu cu glas înecat. însuşi şeful a fost mişcat ieri după-amiazi cînd ne-a dat instrucţiile pentru executarea penibilei misiuni. Recunoştea că avem o sarcină extrem de dificilă şi mai ales primejdioasă. Contez, zice, pe tactul, pe inteligenţa şi pe energia d-voastră! Aveţi manifestul cu reformele care satisfac doleanţele cele mai urgente. E o armă pacifică excelentă pe care trebuie s-o mînuiţi cu toată abilitatea. Unde însă persuasiunea nu va fi suficientă, unde veţi întîmpina rezistenţă războinică, veţi utiliza forţa armată cu toată hotărîrea şi toată vigoarea. La violenţă veţi răspunde prin violenţă, căci ordinea trebuie restabilită cu orice preţ... Aşa, şeful. Eram zguduiţi de emoţie. Momentul era istoric... Ne-a îmbrăţişat apoi pe fiecare... Se pune acuma întrebarea ce vom găsi la faţa locului ? Eu sînt democrat prin toată educaţia mea şi umanitarist convins. Vă închipuiţi ce-ar fi pentru sufletul meu dacă ar trebui să ordon o represiune sîngeroasă. Şi totuşi interesele superioare ale neamului... îngrozitoare dilemă!

Titu Herdelea îl asculta cu toată gravitatea cuvenită, dar în sinea sa se gîndea că acest Baloleanu e un mare farsor. îşi aducea aminte cu cîtă emfază predica odinioară, la Enache, împărţirea moşiilor la ţărani. Şi acuma cum caută să justifice mai dinainte uciderea aceloraşi ţărani dacă nu se vor mulţumi cu reformele în care nici pomeneală nu mai este de împărţirea pămînturilor. îi venea mereu să-i reamintească pro-

misiunile de odinioară. în locul său vorbi Grigore parcă şi pe el l-ar fi muncit aceleaşi gînduri:

— Cînd ţăranii au apucat să se scoale pentru pămînt, greu se vor mulţumi numai cu reforme platonice!

— Cum, crezi că ar trebui să li se împartă moşiile ? făcu Baloleanu puţin surprins.

— Eu nu, dar tu credeai! răspunse Grigore simplu.

— O, bine, altceva e o credinţă intimă şi alta e posibilitatea realizării — zise prefectul confuz. în orice caz asemenea măsuri revoluţionare nu se pot decreta sub presiunea teroarei ţăranilor, nu-i aşa? Dealtminteri chiar tulburările actuale, atît de tragice, arată cu elocvenţă că ţăranul nostru are încă nevoie de multă, multă educaţie socială. Barbariile pe care le-au săvîrşit, dacă ar fi numai pe jumătate adevărate, justifică toate aprehensiunile, dragul meu. Şi fii sigur că eu, care, cum ştii, iubesc pe ţăran, nu voi şovăi să pedepsesc cu cea mai mare severitate orice sălbăticie. A iubi pe ţărani nu înseamnă să le tolerezi nebuniile şi nici să le accepţi tîlhăriile. Ţăranul trebuie să fie supus şi respectuos de lege şi de avutul altuia, ca toată lumea. Altfel unde ajungem?

Grigore Iuga surise ironic:

— Eu mă îndoiesc numai de efectul reformelor în care tu ai încredere. Atît. îţi închipui că eu aş avea poate şi motive personale să reclam toate fulgerele împotriva ţăranilor mai ales dacă, după cum se pare, nu ne-au cruţat deloc nici pe noi care am trăit între ei şi ne-am făcut totdeauna datoria faţă de dînşii...

— Care va să zică sîntem de acord, Grigoriţă! făcu Baloleanu. M-aş fi mirat să fie altfel că doar amîndoi iubim deopotrivă ţara aceasta scumpă şi pe ţăranii noştri. Astăzi nu mai e vorba de politică, ci de salvarea României.

Iar se încălzi şi povesti amănunte înduioşătoare despre despărţirea lui de Melania, despre presimţirile ei, despre curajul lui... Vorbea toată vremea numai de el. Doar prin gări se întrerupea şi examina cu atenţie lumea. De cîte ori descoperea un grup de ţărani, îi arăta cu o uşoară spaimă, zicînd încet, parcă să nu fie auzit de ei:

— Uite-i cum complotează!... Degeaba, ţăranul nu înţelege decît de frică!

Apoi îşi reluă firul despre reforme, despre şef şi iar despre Melania, cînd mişcat, cînd cu patetism şi mereu cu un tremolo care să-i acopere înfricoşarea.

în răstimp trenul înainta prudent, fumegînd mai abondent ca altădată... Sirena locomotivei, agitată des şi prelung, avea un răsunet zgîrietor ca ţipătul cucuvelei.

3

— Ia seama, tăicuţule, să nu păţeşti ceva cu oamenii! zise Niculina văzînd că preotul Nicodim şi-a luat patrafirul şi crucea. Doar ştii bine cît sînt de apucaţi...

— Hai, dascăle, hai la datorie! murmură bătrînul preot fără să asculte pe fiică-sa. Că ne-a fost stăpîn şi ne-a zidit biserica şi ne-ar bate D-zeu dacă nu i-am da toată cinstea creştinească! Ş-apoi după-amiazi avem înmormîntarea femeii lui Melentie... Hai, hai!

Mergea greu şi se sprijinea în cîrjă şi se oprea să se odihnească pe drum. La curtea Iuga se mărise gălăgia. Castelul ardea mereu, înfundat. Bucătăreasa Profira sărută mîna preotului şi-l conduse în odaia mortului.

— Of, Doamne, Doamne, amară soartă ai hărăzit omului! bolborosi preotul, punîndu-şi patrafirul, după

ce s-a uitat o clipă la cadavrul boierului Miron. Ascunse sînt cărările tale, Doamne, blagoslovit fie numele tău! în vecii vecilor, amin!

Sosirea preotului nu stînjeni deloc fierberea ţăranilor. Cîţiva se uitară după el pînă intră în casă, apoi îşi continuară sfătuirile. în timp ce unii mai urlau în neştire sau umblau să mai găsească ceva de luat, cei mai mulţi, în grupuri răzleţe, vorbeau numai despre împărţirea pămînturilor, sperînd fiecare să aibă o parte mai mare. Acuma că nu mai sînt boieri, socoteau că ar fi bine să nu tărăgăneze măsurătoarea, că dacă vor apuca să-şi ia ce li se cuvine, apoi degeaba se vor mai întoarce ciocoii că oamenii nu vor da înapoi pămîntul nici morţi. Toţi aveau păreri cum ar trebui făcută împărţirea ca să fie mai dreaptă, fireşte fiecare chibzuind că adevărat dreaptă nu poate fi decît cea care i-ar atribui lui lotul cel mai bun şi mai aproape de sat şi mai măricel. Cînd cineva spuse că şi celelalte sate s-ar putea să ceară parte din moşie, a sărit toată lumea cu mare mînie gata să-l ia la bătaie. Sărăcimea ar fi vrut să înlăture de la împărţeală pe cei care mai au pămînt. Li se imputa că au alergat cu limba scoasă să cumpere Babaroaga şi că s-au codit la revoluţie aşteptînd să le vie toate de-a gata. Se tocmeau aşa între ei fiindcă toţi erau oameni mai slăbuţi şi nimeni nu avea autoritatea de a se impune ca conducător şi a se face ascultat. încerca el Toader Strîmbu să ridice glasul, dar oamenii nu-l luau în seamă cînd era vorba de o treabă aşa de însemnată. El şi Trifon erau buni la sfadă unde trebuie numai gură şi obrăznicie. Acuma trebuiau oameni aşezaţi, gospodari şi cuminţi, care ştiu să cîntărească şi să judece înţelept. Dacă popa Nicodim ar fi fost mai tînăr şi mai sprinten, el ar fi

fost chemat să facă dreptate, sau şi mai bun învăţătorul Dragoş, dacă nu l-ar fi închis boierii.

— Văd că nici Petrică n-a mai venit şi doar se lăuda aseară că nici de odihnă nu mai vrea să audă pînă ce n-om avea dreptatea deplină! zise într-o vreme Ignat Cercel într-un grup mai mare. Dînsul ar fi bun la sfat că-i dezgheţat şi ne-ar putea îndrepta pe calea cea bună!

— Apoi aşa fac toţi că li-e frică!

— Ce face? sări Ignat. Lui Petrică?... Fugi, omule, ce băzneşti? Petrică se joacă cu trei ca tine şi tu zici că i-e frică!

— Apoi atunci de ce şade acasă? Că uite, s-a făcut de amiazi!

— Ei, o fi avînd şi el ale lui ca orice om... Dar cînd a început Petrică o treabă, n-o lasă neisprăvită! Că şi tatăl-său, fie iertat, a fost om de frunte şi de ispravă!

Tocmai în clipa aceea pică şi Petre împreună cu Nicolae Dragoş. Petre s-a certat rău cu maică-sa care n-a vrut să-l lase să mai iasă din casă şi plîngea şi se jeluia că are să se nenorocească. Baremi Nicolae a avut să ţie piept şi părinţilor, dar şi cumnatei sale, cea mai înfricoşată, ca pe urma faptelor lui să nu pătimească Ionel al ei. Cei doi flăcăi s-au înţeles fără cuvinte. Şi-au făcut socoteala în sine că de acuma nu mai pot da înapoi şi deci trebuie să meargă pînă la capăt, orice s-ar mai întîmpla. Amîndoi şi-au dat seama, după ce s-au trezit puţin din beţia mîniei, că ei vor ispăşi mai crunt pentru faptele tuturor dacă cumva se vor întoarce lucrurile iarăşi cum au fost... De aceea, venind, au intrat pe la postul de jandarmi. Casa era pustie, uşile vraişte, obiectele răsturnate şi răvăşite. Ei sperau să găsească măcar cîteva cartuşe pentru armele luate de la

jandarmi, ca să se poată apăra de va fi trebuinţă. N-au găsit. Nevasta plutonierului se zicea că s-a ascuns la cineva în sat, nimeni nu bănuia unde.

Cum se amestecară în mulţime, fură iar cuprinşi de ameţeala obştească. Discuţia asupra împărţirii moşiilor o reluară de la început. După multă vorbărie zadarnică, Petre hotărî:

— Asta nu e treabă de oameni ca noi, degeaba, că noi ne-om sfădi şi ne-om bate şi nu ne-om potrivi. Asta e treabă de ingineri! Să mai aşteptăm să se aşeze lucrurile şi să se facă pace şi atunci stăpînirea o să trimită ingineri să facă împărţirea cum se cuvine, fiecăruia după dreptate, să măsoare şi să taie tuturor cît se ajunge... Nu zic bine, oameni buni?

— Bine!... Aşa e! încuviinţară oamenii. Să ne trimită ingineri că d-aia îi plăteşte stăpînirea!

— Apoi da, că inginerul, dacă nu-s boieri, împarte drept şi cum scrie la carte! adaogă Ignat foarte mulţumit.

— Cu boierii am isprăvit! strigă Leonte Orbişor ţanţoş. Nu ne mai trebuie boieri!

— Noi am fi isprăvit, Leonte, dar poate că n-au isprăvit ei! zise gros Nicolae Dragoş.

Atunci toţi din toate părţile protestară că nu mai vor boieri şi că mai curînd mor pînă la unul decît să fie iarăşi batjocoriţi şi asupriţi.

— Apoi las să vă vedem la treabă, că de gură ştiu că sînteţi buni! făcu Petre.

4

în gara Piteşti aştepta un alai întreg de proprietari şi arendaşi refugiaţi. în fruntea lor se afla fostul prefect Boerescu care, avînd în vedere primejdia naţională, a lăsat la o parte consideraţiile de adversitate politică şi s-a hotărît să dea în primire prefectura noului titular şi mai ales să-l puie în curent cu situaţia. Mai mult însă decît motivele superioare era la Boerescu amorul propriu, profund jicnit de ţăranii nerecunoscători, care-l făcea să-şi calce pe inimă şi să stea de vorbă cu urmaşul său. Cînd el personal s-a ostenit de a cutreierat mai toate satele şi i-a sfătuit şi i-a dăscălit ca un părinte şi ei totuşi s-au dedat la ticăloşii cum a întors spatele, asta nu le-o putea ierta ţăranilor. Unde să mai pui că netrebnicii nu s-au ruşinat să incendieze şi să devasteze chiar conacul lui de la Rociu...

Grigore Iuga făcu prezentările, căci Baloleanu, străin, nu cunoştea pe nimeni. Pe urmă el, cu Titu Herdelea, se retrase ca să nu-l încurce în afacerile oficiale, înţeleşi să se întîlnească diseară şi să ia masa împreună.

Mulţimea de sinistraţi înconjurase pe noul prefect şi-l asalta cu tot felul de plîngeri. Baloleanu asculta pe unii, compătimea pe alţii, dar văzînd că astfel nu se va putea urni din gară, strigă cu glas tremurat de emoţia obligatorie:

— Domnilor, înţeleg durerea d-voastră şi apreciez revolta firească ce fierbe în sufletul tuturor din cauza nelegiuirilor ale căror victime sînteţi. Am venit să iau măsurile de îndreptare şi de represiune pe care le reclamă situaţia. Daţi-mi deci un răgaz de cîteva ore să mă orientez întîi, să iau cunoştinţă oficială de cele ce s-au petrecut în acest judeţ, iar pe urmă voi aviza. Vă rog să aveţi încredere că vom face tot ce este posibil ca să vă alinăm măcar în parte suferinţele!

La braţ cu Boerescu îşi croi drum printre oamenii desperaţi şi înfuriaţi. Numeroase glasuri lăcrimoase repetau acelaşi strigăt:

31 Opere 8. — Răscoala — c. 1037

— Ne-au sărăcit tîlharii!...

Cel mai gălăgios şi mai amărît era colonelul pensionar Ştefănescu care îl petrecu pînă la trăsură jelindu-se:

— Am rămas calic, domnule prefect!... Toată munca mea de patruzeci de ani e cenuşă şi ruină!... N-am avut nici-o apărare. Şi-au bătut joc de noi hoţii cum au vrut... Numai viaţa mi-au lăsat-o, domnule prefect!

Grigore Iuga strînse în pripă multe mîini cunoscute şi auzi crîmpeie de tînguiri. Era nerăbdător să afle ceva despre tatăl său şi despre Amara, totuşi nu cuteza să întrebe direct pe nimeni, dîndu-şi seama pe de o parte că toţi aceşti oameni sînt prea plini de suferinţele lor şi deci fără înţelegere pentru suferinţa altora, dar mai ales de teama să nu se confirme presimţirile ce-l zbuciumau cu atît mai dureros cu cît se apropia momentul cînd va trebui să descopere realitatea. Deodată îi răsună în spate un glas foarte cunoscut:

— Coane Grigoriţă!... Coane Grigoriţă!

— Ei, domnule Buruiană! Şi d-ta pe aici? zise tînărul Iuga bucuros de întîlnire. Ce-i pe la noi? Spune, spune repede că d-ta nu se poate să nu ştii!

Cosma Buruiană nu voia să-i mărturisească numaidecît că el a fugit înainte de a se fi întîmplat ceva. Mai plîngător ca de obicei, răspunse totuşi:

— Păcatele noastre, coane Grigoriţă! Pîrjol şi prăpăd!... Uitaţi-vă, aşa am scăpat cum mă vedeţi! Cînd vă spuneam eu că ţăranii noştri sînt cîini, d-voastră mă batjocoreaţi şi nu credeaţi... Şi iată nicăiri n-au fost mai multe blestemăţii ca la Amara! Acolo e cuibul revoluţiei şi de acolo au pornit toate!... Ce să vă mai spui, nenorocire mare! Şi încă eu tot mulţumesc lui Dumnezeu că mi-am salvat cel puţin viaţa şi familia, că dacă ascultam pe conul Miron, cine ştie ce-aş fi pătimit. Dar eu, prudent cum mă ştiţi, n-am mai aşteptat să izbucnească focul şi m-am încărcat cu familia în trăsură şi mînă, şi mînă!

— Dar tata a rămas pe loc, ori...? insistă Grigore.

— De, coane Grigoriţă, eu, drept să vă spun, acolo l-am lăsat — zise arendaşul cu o ezitare. Că dumnealui, îl ştiţi d-voastră...

— Ei, şi ce anume s-a întîmplat la noi? urmă tînărul Iuga mai nerăbdător.

— Pe aici se vorbesc multe, coane Grigoriţă — reluă Cosma Buruiană mai încurcat. Dar nu poate să ştie nimeni adevărul, că de miercuri noaptea s-a întrerupt legătura telefonică şi nu se poate comunica deloc cu comuna. Ce veşti umblă sînt aduse din gură în gură, încît nu ştii ce să alegi. Bine însă nu poate să fie, coane Grigoriţă. Şi stricăciuni trebuie să fi făcut multe oamenii noştri că sînt capabili de orice. Aşa ieri dimineaţă mă întîlnii cu judecătorul de la Costeşti. Ce mi-a povestit, m-am crucit. A venit în tren cu un avocat de la Bucureşti care a fost cu coniţa Nadina la Lespezi pentru vînzarea Babaroagei. Poate că-l şi cunoaşteţi? Ei, cîte-a îndurat bietul om, ţi se face părul măciucă. Numai ca prin urechile acului a scăpat de la moarte alergînd peste cîmpuri de la Gliganu pînă la Costeşti unde-a ajuns într-un hal fără hal. N-aş fi crezut totuşi, dacă azi nu mă întîlneam cu Platamonu care...

Buruiană povesti cu multe înflorituri păţaniile lui Platamonu ca astfel să evite a-i spune ce se vorbea prin oraş despre Miron Iuga şi Nadina. Ieşiră din gară şi o luară pe jos pe bulevard spre oraş. Din urmă îi ajunse grăbit colonelul Ştefănescu care căuta pe Grigore, fiindcă-l văzuse în tovărăşia noului prefect. Il şi rugă îndată să-i mijlocească o întrevedere cu prefectul căruia voia să-i ceară un detaşament de soldaţi, dacă

se poate şi tunuri, ca să-şi recucerească averea şi să pedepsească pe bandiţii care l-au izgonit şi l-au prădat. Apoi, după ce îşi zugrăvi în toate amănuntele suferinţele fără margini, spuse lui Grigore, fără nici-un înconjur, că pe aici se zvoneşte că Mirort Iuga ar fi fost măcelărit de ţărani, adăogînd totuşi că el nu crede să fie adevărat, fiindcă tîlharii au săvîrşit toate blestemăţiile, ce-i drept, dar sînge n-au vărsat. La fel umblă vorba că ar fi omorît-o şi pe Nadina, după ce în prealabil ar fi fost necinstită de o ceată întreagă de netrebnici. Ştirile acestea trebuiesc primite cu multă rezervă. Trecînd din om în om, toate se deformează şi se exagerează.

— Nu e nevoie de exagerări cînd adevărul adevărat e mai mult decît îngrozitor! urmă colonelul. Parcă trebuie să te omoare ca să te nefericească? Iacă eu, dacă nu m-aş fi gîndit la bietele fete, care rămîneau singure în lume, m-aş fi luat de piept cu bestiile...

Reluă povestea suferinţelor sale, întrerupt des de Cosma Buruiană care încerca să-şi istorisească din nou pe ale sale. Grigore Iuga nu-i mai auzea. Pricepuse suficient chiar din ezitările lui Buruiană. Adaosurile colonelului, prin brutalitatea lor cazonă, mai mult l-au indispus decît l-au impresionat. Din fericire la grădina publică reuşi să scape de amîndoi. Titu Herdelea numai atunci îndrăzni să-1 consoleze fără convingere:

— Poate totuşi să nu fie adevărat tot ce...

— E adevărat, dragă prietene — zise Grigore abătut. Am presimţit că are să se întîmple nenorocirea de cînd am fost deunăzi la Amara. Regret numai că atunci n-am rămas acasă, chiar împotriva voinţei tatii. Dacă eram eu, poate n-ar fi ajuns aci lucrurile!

între timp Baloleanu sosi la prefectură unde aştepta alt grup de refugiaţi de la ţară. Boerescu îi prezintă cîţiva funcţionari şi pe urmă, cu harta judeţului

pe biurou, îi indică localităţile răzvrătite şi-i predă dosarul cu rapoartele despre tulburări, neuitînd să-i atragă atenţia că pînă şi conacul lui a fost devastat. După mulţumiri şi diverse mici amabilităţi avocăţeşti, Baloleanu se cotorosi de dînsul, înţelegînd că îşi pierde vremea zadarnic. Şi nu voia să piardă nici un minut. Avea ambiţia să dovedească şefului că a fost bine inspirat cînd a făcut apel la Baloleanu.

Convocă imediat pe primul procuror, pe căpitanul de jandarmi şi pe comandantul trupelor din regiunea Piteşti, precum şi pe preşedintele tribunalului, mai mult însă ca un gest de deferentă pentru justiţie. Pînă la sosirea lor, studie dosarul cu rapoartele şi harta judeţului.

— Domnilor, în maximum trei zile vreau să avem ordine, linişte şi pace în judeţ! declară dînsul grav şi solemn către cei patru şefi de autorităţi, în cabinetul său.

Le ţinu un mic discurs patriotic vibrant şi energic. Făcu impresie. Primul procuror, Toma Grecescu, slăbuţ, spîn şi placid, se uita cu admiraţie la figura plină şi impozantă a prefectului, care răspîndea atîta siguranţă. Căpitanul de jandarmi Corbuleanu aproba din cap fiece cuvînt al noului său şef. Preşedintele tribunalului, Manole Obogeanu, bătrîn, zgîrcit, îmbrăcat prost, se simţea străin la consfătuirea aceasta, dar avînd şi el o mică proprietate prin apropiere şi fiindu-i frică să nu i-o devasteze ţăranii, era bucuros să cunoască măsurile de protecţie pe care le prepară noul guvern. Numai generalul Dadarlat, obişnuit cu familiarismul lui Boerescu, a încercat să întrerupă de două ori şi s-a pomenit admonestat foarte fin, dar categoric.

— Acuma aveţi d-voastră cuvîntul, domnule general, căci eu am terminat! făcu Baloleanu cu un surîs ironic, drept încheiere.

Generalul voise numai să arate că şi el a fost păgubit de rebeli. Acuma mai observă, tuşind viguros, că.dupăpărerea lui, trebuie procedat cu ultima energie, altfel focul va cuprinde şi părţile unde ţăranii încă nu s-au mişcat.

-— Tocmai de aceea am fost trimis în acest loc de grea răspundere! zise prefectul cu gravitate.

După ce află de la Corbuleanu că în satele răzvrătite jandarmii au fost bătuţi şi alungaţi pentru că erau puţini şi n-au avut voie să facă uz de arme, Baloleanu întrebă pe generalul Dadarlat dacă trupele de sub ordinele lui sînt sigure pentru orice eventualitate.

— Domnule prefect, trupa totdeauna execută ordinele! răspunse generalul cu mîndrie.

— Evident, nu m-am îndoit de trupe — zise Baloleanu, puţin încurcat. Nu m-aţi înţeles exact. Am vrut să spun dacă soldaţii, mai ales rezerviştii, sînt siguri? Căci, poate ştiţi, pe-alocuri au fost mici defecţiuni şi n-aş dori şă avem şi noi surprize.

— Nu, nu, domnule prefect, eu garantez pentru oamenii mei! repetă generalul.

- î n orice caz, spre a evita orice eventuale ezitări, vă rog şă luaţi măsuri, domnule general, ca în detaşamentele desemnate pentru represiune să nu fie înglobaţi soldaţi din regiunea tulburată! zise prefectul cu mai multă gravitate.

Pe urmă discutară puţin itinerarul expediţiei de pacificare. Baloleanu hotărî ca un detaşament de o mie de oameni cu şase tunuri să fie mîine, duminecă, la ora opt dimineaţa lîngă gara Costeşti unde va sosi şi dînsul cu reprezentanţii parchetului.

— Orice rezistenţă va fi imediat reprimată cu forţa armată, fireşte după somaţiile legale! sfîrşi marţial Baloleanu.

— Ce ne facem, domnule prefect, dacă în spatele trupei se ridică din nou satele? zise generalul Dadarlat care ţinea negreşit să dovedească tuturor că are idei şi e circumspect ca orice bun comandant.

— Satele acelea vor fi complet rase cu tunul, domnule general! făcu prefectul ridicînd semeţ capul şi scoţînd înainte burta.

— Aşa da, perfect! recunoscu Dadarlat.

Pînă seara apoi Baloleanu primi pe moşierii sinistraţi care se văitau mai vehement şi reclamau despăgubiri imediate sau cel puţin ajutoare băneşti substanţiale ca să nu moară de foame pe trotoarele oraşului. Cei mai mulţi cereau trupe, speciale, să-i însoţească la moşiile lor şi să-i păzească de furia ţăranilor, pe cînd alţii doreau neapărat tunuri spre a distruge pe cei care le-au distrus averea. Prefectul le oferi tuturor multe promisiuni bune, scuzîndu-se că deocamdată nu şe poate ocupa de doleanţele lor, prima sa grijă fiind restabilirea ordinei. îi asigură că vor fi despăgubiţi şi-i invită să depună cererile respective cu specificarea detaliată a stricăciunilor suferite.

De-abia pe la nouă se întîlni cu Grigore Iuga şi cu Titu, la restaurant. Deoarece aflase de la Boerescu despre Miron, prefectul îmbrăţişa patetic pe tînărul Iuga:

— Nu-ţi închipui cît m-ar durea dacă ar fi adevărat, dragă Grigoriţă! Dar să sperăm că providenţa va fi fost mai îndurătoare!

Mîncă şi bău cu mare poftă, uitînd că se balonează, sporovăind necontenit şi mai ales lăudîndu-se cu dispoziţiile ingenioase ce le-a luat. Găsi un prilej să le explice că mîine îi primeşte bucuros şi pe ei să-1 însoţească la Costeşti, dar mai departe, cu regret, n-ar putea,

pentru că intră în exercițiul dureroasei funcțiuni pe teren unde persoanele neoficiale nu pot fi admise.

— Gu toate astea, chiar fără permisiunea ta, eu te voi urma la o distanță oarecare! zise Grigore Iuga ferm. Pentru mine e o datorie, Alexandre!

— Negreșit, nici nu încape discuție! reveni prefectul cu elan. Să nu crezi că eu nu înțeleg starea ta, iubitule! Am vrut numai să spun că în mod oficial...

— Dacă oficialitatea n-a fost în stare să oprească nenorocirea, măcar piedeci să nu-mi puie! zise Grigore cu imputare.

— Evident, dar evident! făcu Baloleanu împăciuitor și, căutînd să schimbe vorba, urmă mai volubil: Dealtfel, să vezi, am dat ordine foarte severe ca...

15

Duminecă dimineața se răspîndi vestea în Amara că vine armata. Niște cărăuși din alte sate, mai de vale, întorcîndu-se dinspre Pitești, au întîlnit pe drum sumedenie de soldați și tunuri, iar un ofițer călare i-ar fi și înjurat de mamă și că „vă arăt eu vouă revoluție". Alți oameni, sosiți din comunele de sus, povestiră că împrejurul Costeștilor e armată cîtă frunză și iarbă, gata să pornească încoace, să aducă înapoi pe boieri, dacă cumva n-o fi și pornit...

Amara începu să clocotească. întîi știrea, făcînd ocolul satului, stîrni curiozitate. Țăranii și-o împărtășeau cu mirare și nedumerire, clătinînd din cap și întrebîndu-se din ochi. Pe urmă, pe măsură ce se convingeau că trebuie să fie adevărată, mirarea se transforma în uimire:

— Dar ei nu știu porunca lui Vodă?... Ori nici ei nu mai vor să asculte poruncile și s-au dat de partea ciocoilor?

Și încetul cu încetul satul fu cuprins de indignare și de mînie. în bătătura cîrciumii se strînse repede o mulțime de oameni și de femei. Toți vorbeau răstit și pe toate fețele era încrustată o desperare aprigă, întrebările se ciocneau într-un vîrtej:

— De ce mai vine armata?... Să ne omoare pe noi ?... Ce le-am făcut noi lor?... Cîini sîntem ori oameni, de nu ne lasă să trăim?... Nu ne-au asuprit destul boierii?

Porneau răspunsuri de ici-colo, mai sfioase la început, apoi îndrăznețe și răcnite:

— Să vie și armata că noi tot nu ne lăsăm!... Mai bine murim cu toții ca să scăpăm de toate!... Nu ni-e frică nouă de armată!... Cu furcile o să-i alungăm dacă vin asupra noastră!... Nu mai răbdăm, fraților!... Puneți mîna pe topoare!

Femeile țipau mai vîrtos ca bărbații. Anghelina lui Nistor Mucenicu, atît de amărîtă și de plîngăreață, cu copilașul în brațe, zbiera ca o năucă, cu ochii ieșiți din orbite:

— Mi-au ucis bărbatul în reghimentele lor și tot nu le ajunge, mînca-i-ar cîinii! Mînca-i-ar toate relele și boalele! Arde-i-ar focul iadului cum mi-au ars și mie inima!...

Cîrciumarul Busuioc, ieșit în fața prăvăliei, cu o figură Satisfăcută, ascultînd un răstimp gălăgia, n-avu de lucru și zise în chip de mustrare:

— De, măi oameni, n-ați ascultat pe cine vă învăța să vă astîmpărați ș-acu...

Parcă i-ar fi atins cu un sfîrc de bici țăranii se năpustiră asupra lui cu sete, bucuroși că pot să-și mai răcorească sufletul. Cu chiu cu vai Busuioc reuși

să se refugieze în prăvălie şi de acolo în casă. Cîrciuma fu invadată. Unii spărgeau şi sfărîmau ce se nimerea, alţii se repezeau la sticlele cu băuturi.

Iureşul ţinu însă numai cîteva minute. Afară sosi Petre cu un pîlc de bărbaţi mai tineri şi flăcăi.

— Vine Petrică!... A venit Petrică!... Uite şi pe Petrică! Staţi c-a picat Petrică!

— Da ce-i, oameni buni? întrebă dînsul văzînd vălmăşeala în circiumă. Ce-a mai făcut nea Cristache de v-aţi apucat să-l jăcmăniţi ca pe-un ciocoi?

în vreme ce unii ocărau pe cîrciumar, alţii se frămîntau să-i vestească apropierea armatei, care cu spaimă, care cu mînie şi toţi cu priviri întrebătoare ca şi cînd de răspunsul lui ar fi atîrnat soarta tuturor. Ignat Cercel vorbi mai jalnic:

— Acu ce-i de făcut, Petrică?... învăţă-ne tu să ştim cum să ne purtăm fiecare!

Petre scrută cu ochii lui aprinşi mulţimea care-l înconjura. Pe faţa-i osoasă muşchii jucau sub pielea oacheşă întinsă şi lucitoare. Şi deodată gura i se strîmbă într-un rîs larg şi plin de dispreţ:

— Apoi dacă vi-e frică de armată de ce n-aţi stat mulcom?... Nu trebuia să vă sculaţi asupra boierilor dac-aţi crezut că boierii or sta cu mîinile în buzunar şi ne-or lăsa pe noi să le luăm moşiile, ba să-i şi cotonogim ici-colo! Pămînt de pomană nu se află nicăiri! Ori îl plăteşti cu bani, ori cu altceva, dar fără plată nu se poate!

— Nu ni-e frică nouă nici de armată, în zadar ne batjocoreşti! mormăi Ignat cu glasu-i plîngăreţ. Dar dacă vine, trebuie să ştim ce facem!

— Nici n-ar trebui să ne fie frică — urmă Petre — că armata vine numai să ne sperie!

— Aşa-i, Petrică! strigă Toader Strîmbu mînios. N-au voie să ridice armele asupra noastră, că şi noi am fost soldaţi şi ştim!

Iar Nicolae Dragoş, ca fost sergent, adaogă că, chiar dacă ar comanda foc ofiţerii, soldaţii nu vor trage în oameni, ci în vînt, ba s-ar putea să nici nu mai asculte comenzile şi să treacă unde sînt fraţii şi părinţii lor.

— Bine-ar fi să fie cum ziceţi voi! făcu Serafim Mogoş necrezător. Numai că în nădejdea asta să nu ne lăsăm, că peste cîteva ceasuri, de nu şi mai curînd, ne-om pomeni în sat cu companiile şi cu jandarmii ş-apoi atunci să vedeţi bătăi şi schingiuiri!

Recunoscu şi Petre că Serafim are dreptate. Soldaţii nu vor trage în oameni, dar vor aduce înapoi pe jandarmi şi pe boieri.

— Nu, nu!... Nu putem răbda să intre peste noi armata! strigă Petre. N-are ce să caute armata în satul nostru!... Nu ne trebuie aici armata!... Să stea la oraşe, să păzească pe boieri, că noi ne păzim şi singuri!

Strigînd se înflăcăra şi se înfuria, ca şi cînd s-ar fi sfădit cu duşmani nevăzuţi. Ţăranii, împrejur, gîfîind încă de ostenelile din circiumă, răcneau cînd şi cînd ca să-şi dovedească puterile şi curajul. Cei care nimeriseră la băuturi, nu se mai urneau din circiumă şi horeau cu foc un cîntec vitejesc, înjurînd pe Busuioc sau pe ciocoi.

— Toată lumea, cu mic cu mare, să iasă în capul satului! porunci Petre, ascuţit şi sec, ca la armată.

Trebui să explice de mai multe ori că nimeni să nu vie cu mîna goală, ci fiecare să se înarmeze cu ce poate, măcar cu o furcă de fier.

— Apoi de-acuma ce-o vrea Dumnezeu! murmură Petre, închinîndu-se.

6

— Dragă Grigoriţă, acuma ne despărţim — zise Baloleanu în clipa cînd trenul intră în gara Costeşti. Dacă vrei să asculţi sfatul meu, tu opreşte-te şi aşteaptă aici un cuvînt de la mine. Sper că pînă diseară vom reuşi să pacificăm satele, inclusiv Amara voastră. Atunci vei putea merge fără primejdii. Aşa, dragul meu ! Va să zică la revedere!... La revedere, domnule Herdelea !

Le strînse mîinile foarte mişcat. Faţa lui durdulie era palidă. Emoţia îi schimbase vocea. Coborî pe peron grav, aproape întunecat. Maiorul Tănăsescu, comandantul trupelor, mustăcios şi sprîncenos, cu privirea tăioasă şi glasul aspru, se prezintă raportînd că, conform ordinelor primite atît direct de la generalul Dadarlat, comandantul diviziei, cît şi de Ia comandantul regimentului său, se pune la dispoziţia prefectului.

— Ce trupe aveţi, domnule maior? întrebă Baloleanu.

— Un batalion cu efectiv de război şi o baterie cu şase tunuri! zise ofiţerul.

Prefectul mulţumi rece şi se uită împrejur. în afară de cîţiva ofiţeri, un grup compact de refugiaţi ocupa şi aici peronul. Socotind că este în interesul popularităţii sale personale şi a partidului său, se apropie de ei:

— Domnilor, am venit să restabilim ordinea şi vom restabili-o fără întîrziere. Aveţi deci toată încrederea şi ajutaţi-mă şi d-voastră prin puţină răbdare!

Colonelul pensionar Ştefănescu, sosit cu acelaşi tren, nu se ostoi pînă ce nu mai şopti comandantului trupelor să nu cumva să-1 uite fiindcă într-însul şi-a pus toată nădejdea. Dumnezeu şi norocul lui au făcut ca tocmai Tănăsescu să fie însărcinat cu conducerea detaşamentului mixt, vechiul camarad în familia căruia se adăposteau azi fetele de frica ţăranilor şi unde s-a retras şi dînsul cînd a fost izgonit.

Prefectul Baloleanu trecu apoi repede la primărie, urmat de membrii parchetului şi comandantul trupelor. Administratorul de plasă îi comunică toate informaţiile ce le avea asupra situaţiei din comunele răsculate. Xu erau deloc îmbucurătoare, mai ales că prevedeau o rezistenţă dîrză din partea ţăranilor. Ştirile veneau negreşit de la oamenii care au fugit sau au fost fugăriţi din sate, răspîndind spaimă şi groază de puterea, îndărătnicia şi sălbăticia răzvrătiţilor. Totuşi Baloleanu, oricît îi tremura sufletul, îşi păstra aparenţa de linişte şi hotărîre:

- î n orice caz noi vom proceda fără pripire şi fără ură! Noi aducem pacea pentru cei paşnici. Faţă de ceilalţi avem constrîngerea. Nu dorim vărsare de sînge, dar nu vom şovăi a întrebuinţa arma unde va fi nevoie. Acestea sînt normele generale, domnule maior şi domnilor procurori!

Apoi, cu harta judeţului pe masă repetă itinerariul pe care-1 discutase aseară la prefectură în Piteşti. Decisese ca el cu primul procuror să meargă, într-o trăsură, în fruntea coloanei. Maiorul îi atrase atenţia că ar fi periculos şi-1 rugă să-i permită să întrebuinţeze prescripţiile militare în privinţa înaintării. Baloleanu îşi dădu seama că era să-şi rişte viaţa şi acceptă propunerea comandantului ca o patrulă puternică, în frunte cu un ofiţer, să recunoască întîi satele şi să impună respectul ordinei...

în acest timp Grigore Iuga, rămas în gară cu tînărul Herdelea, fu înconjurat de diferiţi cunoscuţi care se îmbulzeau, cu mutre de circumstanţă, să-i

exprime condoleanţele lor sincere. Grigore dădu cu ochii de Isbăşescu:

— Vino-ncoace, vino, domnule, să aflu în sfîrşit şi eu ce-a fost!

— Să trăiţi, coane Grigoriţă! făcu contabilul zăpăcit. Să mă iertaţi că n-am îndrăznit... Dealtfel mai sînt pe aici şi alţii de la noi care numai Dumnezeu ştie cum au scăpat din ghearele tîlharilor!

Grigore nu observase pe plutonierul Boiangiu şi nici pe perceptorul Bîrzotescu deşi se găseau împreună cu Isbăşescu. în mai puţin de douăzeci şi patru de ore primise atîtea veşti dureroase că sufletu-i era complect răscolit. Şi totuşi în fond nu ştia nimic precis. Toate informaţiile le auzise de la oameni care şi ei numai le auziseră. Nesiguranţa îl chinuia mai mult decît dacă ar fi cunoscut adevărul oricît de crud. Nerăbdarea lui de-a ajunge grabnic la Amara îl tortura mai cu seamă din dorinţa de-a dobîndi certitudinea. Avea convingerea că odată cu certitudinea va veni şi liniştea sufletească.

Plecară cu toţii şi pe drum trebuiră să-i povestească pe rînd fiecare ce ştia. Bîrzotescu îl plictisi cu peripeţiile fugii sale. îl şi întrerupse. Boiangiu se plînse întîi că i-a rămas nevasta în mijlocul ţăranilor. Cît l-a rugat ea mereu să o ducă undeva! Dacă o fi păţit ceva, va avea-o pe conştiinţă pînă la moarte... Pe urmă spuse cum l-au dezarmat şi fugărit rebelii. Fireşte, ca să nu iasă coborît, îşi ticluise o versiune oarecum eroică: îndată ce a izbucnit focul la Ruginoasa a alergat, a luat măsuri pentru localizarea incendiului, cum scrie la regulament. Din nenorocire a întîmpinat rea-voinţă din partea ţăranilor pe de o parte, iar de altă parte a lipsit apa, aşa că nu s-a putut salva mai nimic. Dar cel puţin a putut să descopere urmele răufăcătorilor care au pus focul. Dimineaţa a raportat boierului Miron care a poruncit să închidă ochii ca să nu aţîţe mai rău pe ţărani. N-a apucat nici să răsufle bine că i-a venit vestea că şi la Lespezi s-a pus foc, ba s-ar fi săvîrşit şi răutăţi mai mari. Şi apoi, numaidecît, că arde conacul d-lui Cosma. Atunci, fără zăbavă-, a ieşit să facă ordine chiar de-ar trebui să verse sînge. Era clar că hoţii lucrau după un plan şi că este la mijloc un complot în toată regula. Aproape de circiumă a întîlnit o îngrămădire de săteni care păreau liniştiţi şi paşnici. A pătruns în mulţime şi...

Grigore Iuga ascultă pînă-şi isprăvi povestea. Afla cel puţin începutul tulburării. De la Isbăşescu avea să afle restul. Dealtminteri vestea uciderii lui Miron Iuga de la Isbăşescu a aflat-o lumea. De ieri, de pe la ora zece, cînd a sosit, îmbrăcat ţărăneşte, în tîrguşorul Costeşti, a fost eroul zilei. A trebuit să istorisească cel puţin de douăzeci de ori tuturor domnilor din Costeşti ororile petrecute la Amara. Administratorul plăşii a telefonat ştirea imediat oficial prefecturii, îngrozind pe demisionatul Boerescu, de la care a cunoscut-o curînd tot oraşul. Primarul i-a oferit ospitalitate chiar în familia sa şi i-a făcut rost de la judecătorul supleant de un costum de haine nemţeşti pe care însă Isbăşescu, spre a-şi păstra cît mai mult aureola de martir, nu le-a îmbrăcat decît azi-dimineaţă.

— Povestea mea e mai lungă, coane Grigoriţă! zise contabilul cu glas jalnic potrivit împrejurării. Dacă vreţi să mă ascultaţi, ar fi mai bine să vă osteniţi pînă la gazda mea, la primarul tîrgului, că sîntem aproape, să vă spun toate din fir în păr!... O, Doamne! Prin cîte am trecut şi ce-am văzut parcă nici mie nu-mi vine a crede că s-au întîmplat aievea! Şi baremi eu

am scăpat cu viaţă, slavă Domnului, pe cînd sărmanul conu Miron, Dumnezeu să-1 ierte...

— A murit? făcu Grigore sugrumat.

— L-au ucis tîlharii...

— Cînd?... De mult?

— Alaltăieri. Vineri, spre seară! răspunse Isbăşescu.

— Aidem la gazda d-tale să-mi spui tot! murmură Grigore cu glas bolnav.

Conferinţa prefectului cu militarii şi procurorii se prelungi. Baloleanu avea obiceiul să repete de zece ori o explicaţie în toate amănuntele, ca să fie sigur că a fost înţeles bine. Făcea el aceasta acasă, în cancelaria lui, cu secretarul, pentru mici lucruri de procedură, dar azi cînd era vorba de nişte hotărîri atît de grave, de care poate să depindă viaţa lui sau soarta ţării! în sfîrşit, socotind că s-au lămurit deplin, rosti sacramental şi într-o atitudine eroică:

— Şi acuma, domnilor, înainte, la datorie!

Deşi trăsura, în care luase loc el cu primul procuror, era precedată de o companie de soldaţi cu armele încărcate şi cartuşierele pline de gloanţe, Baloleanu îşi simţea inima sfîrîind. îi veni în minte Melania, plînsă şi îngrijorată, cum a lăsat-o pe peronul Gării de Nord. Măcar de n-ar fi o prevestire! Cu ţăranii ăştia, cuprinşi de nebunie colectivă, nu poţi fi sigur de nimic. Sînt aşa de mulţi că nici-o armată nu i-ar putea stapîni. Ce-ar fi să se pomenească înconjuraţi şi atacaţi din toate părţile de cîteva mii de desperaţi? în realitate nici în armată nu poţi pune absolută încredere cînd porneşti împotriva ţăranilor; în orice moment te poţi aştepta să te măcelărească propriii tăi soldaţi.

— Domnule prim-procuror, cum îţi explici d-ta că tocmai în acest judeţ frumos, dezordinele au luat nişte proporţii atît de întristătoare? întrebă deodată Baloleanu ca să-şi risipească gîndurile negre şi să-şi alimenteze curajul.

Toma Grecescu nu făcea teorii sociologice decît rareori, în rechizitoriile de la juraţi, cînd era silit să combată pe vreun apărător mai pretenţios. Fireşte, atunci se pregătea. întrebarea prefectului îl zăpăci. El n-a avut răgaz să mediteze asupra cauzelor răscoalei actuale. în timpul liber se distra şi dînsul, ca toată lumea bună piteşteană, la vreo partidă de pocher. Răspunse tatonînd:

•— A fost o relaxare generală a spiritului de ordine şi de autoritate, domnule prefect. Nu ştiu cum şi de ce, fiindcă nu intră în atribuţiile mele asemenea cercetări, dar parcă în ultimul timp a slăbit disciplina socială cam pretutindeni. La ţăran, ca la toţi primitivii, reacţiunea se manifestă fatal în explozii de sălbăticie...

Maiorul Tănăsescu, încălecînd un roib impozant, plecase în trap leneş înaintea grosului coloanei şi chiar a avantgardei, pe urmele patrulei de recunoaştere. Baloleanu îl văzu venind înapoi într-un galop furtunos. Se cutremură. în aceeaşi direcţie se zărea conturul unui sat. Puse mîna pe braţul procurorului, să-i oprească sforţarea intelectuală:

— Un moment... Ce s-o fi întîmplat oare, de goneşte aşa maiorul?

Tănăsescu se grăbea doar să-i anunţe că satul Vlăduţa e liniştit. Au dat foc conacului şi au prădat, adevărat, dar acuma oamenii s-au dezmeticit şi cer iertare. Pentru a se evita orice poftă de eventuală reizbucnire a

dezordinei, va lăsa în sat o secţie de soldaţi sub **cor**manda unui ofiţer.

— Perfect, domnule maior! Mulţumesc! zise Baloleanu uşurat.

în uliţă, în faţa ruinelor conacului, era adunat tot satul. Cînd sosi trăsura cu prefectul, maiorul Tănăsescu, care galopase iar înainte, strigă:

— în genunchi hoţilor, că vă fac piftie!

Toată lumea căzu la pămînt. Baloleanu, recunoscător maiorului pentru energia ce o desfăşoară, coborî din trăsură şi se apropie de mulţimea prosternată, strigînd şi el, dar cu o milă oficială în voce:

•— Ce-aţi făcut, nenorociţilor!

— Iertaţi-ne, domle prefect!... Fie-vă milă! gîngăviră sute de guri plîngătoare.

— Vă pare rău de ce-aţi făcut ? continuă prefectul.

— Păcatele noastre!... Milă şi îndurare plînse corul în genunchi.

După ce le puse în vedere că vor trebui să plătească toate pagubele pînă la un ban şi că cei ce se vor dovedi vinovaţi vor suferi asprimea legii, le citi manifestul guvernului, însoţindu-1 cu multe explicaţii. Peste vorbele lui, promiţătoare şi iertătoare, maiorul adaogă o cruce:

— Cine va mai face vreo nelegiuire, oricît de mică şi sau nu va asculta o poruncă, va fi imediat împuşcat fără judecată! Nimeni n-are voie să iasă din sat fără voia ofiţerului care rămîne aici cu trupa!

Ordonă apoi sublocotenentului să stea la dispoziţia colonelului Ştefănescu, care are să sosească în curînd, şi să-i dea tot concursul său şi al trupei.

Prefectul era foarte mulţumit. Aşa-1 voise şi el pe comandantul trupelor. Dacă se va menţine pînă la capăt, se gîndea să-1 propuie pentru decoraţie. El, ca civil şi reprezentant politic al guvernului, trebuie să fie mai indulgent. Guvernul are nevoie de simpatiile cetăţenilor şi chiar ale ţăranilor. Armatei i-e indiferentă simpatia oricui. Toată lumea e obligată să o iubească. Cine n-o iubeşte sau se ridică contra ei, mănîncă puşcărie. Ce bine-ar fi dacă şi guvernul ar putea impune poporului o iubire perpetuă!

în satul Ioneşti, următorul, prefectul ţinu o cuvîntare mai caldă fiindcă nu fusese nici-o dezordine; adevărat că nici conac boieresc nu se găsea.

îndată ce ieşi coloana din Ioneşti, maiorul Tănăsescu trecu la compania din urmă să dea ultimele dispoziţii căpitanului însărcinat cu pacificarea satelor de pe malul drept al Teleormanului pînă la Izvorul. într-o brişcă, un procuror cu administratorul de plasă reprezentau autoritatea civilă...

în Babaroaga un pluton, comandat de un locotenent, fu detaşat pe linia Gliganu-Lespezi ca flancgardă. Avînd informaţii că în Gliganu dezordinele au fost mai grave, locotenentul urma să-şi ia toate măsurile de precauţie. Dacă va fi nevoie, va rămînea cu plutonul întreg să ţie ocupat satul, trimiţînd o simplă patrulă la Lespezi, locul de raliere, pentru a raporta despre situaţie.

Coloana principală continuă calea spre Bîrlogu pe drumul mai puţin umblat de care. în Bîrlogu prefectul fu agreabil surprins văzînd mai în fiecare poartă cîte o bucată de pînză albă, atîrnată ca o închipuire de steag al păcii.

— Ei da, asta e comună de omenie! declară Baloleanu, aflînd că nu s-a întîmplat nimic rău şi că modestul conac, nelocuit şi servind doar ca magazie, a rămas neatins.

Un grup de ţărani, aştepta la primărie sosirea armatei. După ce îi lăudă că au fost cuminţi, prefectul le spuse patetic că şi guvernul are grijă de nevoile lor şi a hotărît să facă toate înlesnirile celor ce s-au purtat bine şi să-i ajute în toate. Iar ca o dovadă a solicitudinei guvernului, citi rar şi cu glas muiat în emoţie manifestul cu reformele, lămurind pe graiul poporului ceea ce i se părea mai puţin lămurit. Ţăranii ascultară cu capetele goale, cu frunţile încreţite, cu priviri ciudate şi nedumerite.

— Rămîneţi sănătoşi, oameni buni, şi să nu vă abateţi nici în viitor de pe calea cea dreaptă! strigă Baloleanu sfîrşind şi urcîndu-se în trăsură.

Pînă la Lespezi, o jumătate de oră, nu mai conteni a scoate în valoare meritele acestor bravi săteni care, în mijlocul furiei incendiare ce a cuprins toată regiunea, au avut tăria sufletească să păstreze ordinea. Primul procuror Grecescu îşi permise să observe, bazat pe vechea sa experienţă în materie penală, că ar fi mai practic să întreprindă imediat, în satele prin care trec, cîte o cercetare sumară, să afle pe agitatorii şi răufăcătorii principali şi să-i aresteze, ca astfel să se împiedece mai sigur reînceperea dezordinelor.

•— Evident, din punct de vedere procedural aşa ar fi! zise prefectul foarte volubil. Dar trebuie să ţinem seama şi de factorul politic, domnul meu! Dezordinele s-au generalizat prea mult şi spiritele sînt prea înfierbîntate. Primul scop trebuie să ne fie o pacificare a spiritelor. Ţăranii să se liniştească fără teama unor represiuni care i-ar putea exaspera şi care deci ar agrava situaţia. Vinovaţii vor fi pedepsiţi, negreşit, exemplar, dar după ce vom asigura o destindere generală. Pe urmă va începe şi opera justiţiei care va aplica sancţiuni necruţătoare spre a evita în viitor repetarea unor astfel de nenorociri naţionale!

în Lespezi, la marginea comunei, maiorul Tănăsescu raportă clocotind de indignare:

—Domnule prefect, aici e un sat de criminali! Aici s-au comis omoruri!... Aici trebuie să...

— Calm, calm, domnule maior! zise Baloleanu speriat. Sarcina noastră e prea dureroasă şi tocmai de aceea trebuie să ne păstrăm sîngele rece.

Bombănind şi scrîşnind înjurături, maiorul conduse pe Baloleanu direct la biserică. Un preot tinerel şi spîn, în odăjdii, aştepta în poartă, cu o faţă onctuoasă şi îngrozită, căci adineaori maiorul Tănăsescu îl înjurase şi-i făgăduise că-1 va împuşca.

—Domnule prefect, noi am fost neputincioşi să împiedicăm ce... — îngînă preotul cu o plecăciune umilă.

— Dă-te la o parte, banditule! sîsăi maiorul înlăturîndu-1 cu cotul din uşă.

Lîngă altar, pe un catafalc improvizat, acoperit cu un giulgiu, zăcea cadavrul Nadinei. Maiorul ridică un colţ dezvăluind figura învineţită şi scofîlcită. Baloleanu întoarse privirea bîlbîind:

— O, bestiile, bestiile!... Sărmana femeie!

Ieşi repede afară. în nări îi stăruia un miros necăcios şi atît de răscolitor de parcă-i întorcea stomacul pe dos. îşi umplu plămînii de cîteva ori cu aer proaspăt, gîfîind cuvinte de revoltă, pînă ce dădu cu ochii de tînărul preot care rămăsese înlemnit lîngă intrarea bisericii.

— Bine, părinte, cum aţi putut îngădui asemenea nelegiuire?... Bietul Grigoriţă! Are să fie zdrobit cînd...

Preotul se scuză plîngător. Toate s-au petrecut aşa de năpraznic că nici el, nici nimeni n-a putut interveni.

Ulterior a aflat şi dînsul că nişte oameni din Amara ar fi fost aţîţătorii relelor şi le-ar fi săvîrşit chiar pe cele mai mari. El îi ştia pe toţi vinovaţii, cum îi ştia tot satul, dar nu îndrăznea să-i divulge de frică să nu-şi facă traiul imposibil în Lespezi. Povesti prefectului cum a salvat Matei Dulmanu cadavrul cucoanei cînd norodul a pus foc conacului, cum apoi dînsul l-a aşezat în biserică, aproape de altar, ca nu cumva vreun smintit să-1 pîngărească în vreun fel, ceea ce s-ar fi putut întîmpla în zilele acestea de răsturnări fără seamăn. în sfîrşit mai spuse cum a adăpostit el şi a ascuns, cu multe riscuri, în propria-i casă, pe şoferul neamţ, rănit şi ameninţat a fi masacrat de mulţimea pornită pe răzbunări...

—Destul! strigă Baloleanu înfiorat. Vom lua la timp măsurile cuvenite! Pînă atunci... Unde este primarul comunei?

— Noi n-avem primar în sat fiindcă ţinem de Amara...

Pe Baloleanu nu-1 mai interesa răspunsul preotului. Se întoarse spre primul procuror şi îi vorbi despre Nadina şi Grigore, plîngîndu-i pe amîndoi deopotrivă.

— Şi totuşi trebuie să ne păstrăm calmul, să ne stăpînim! oftă dînsul întristat şi demn. înainte, la datorie.

Coborî în uliţă morfolind în minte cuvîntarea ce voia s-o ţină ţăranilor adunaţi în faţa ruinelor rămase din conacul lui Gogu Ionescu. Era hotărît să-i mustre sever, dar fără să-i exaspereze spre a nu compromite opera de liniştire pornită subt auspicii suficient de favorabile... Maiorul, care se depărtase să mai dea ordine, se înapoie mai furios:

— Tîlharii ăştia nu pricep de vorbă, domnule prefect!... Dacă continuăm aşa, riscăm să fim atacaţi,

domnule prefect!... Banditii îşi închipuiesc că ni-e frică de ei, domnule prefect!

De la locotenentul plutonului trimis spre Gliganu. a primit un raport că trebuie să rămîie pe loc, situaţia fiind prea tulbure. în acelaşi timp i s-a atras atenţia asupra unui nour de fum din direcţia Bîrlogu. Drept răspuns la vorbele bune şi laudele de adineaori, la reformele şi înlesnirile din manifestul guvernului, ticăloşii au incendiat conacul îndată ce trupele au părăsit satul. Asta era grav. Dacă ei îndrăznesc să se răscoale-şi în spatele armatei, înseamnă că duhul răului e mai adînc înrădăcinat decît se crede... Maiorul Tănăsescu; declară ritos prefectului că, avînd răspunderea întreagă pentru siguranţa trupelor, el nu poate îngădui să fie încercuit. Baloleanu fu cuprins de spaimă. Se şi vedea înconjurat de cete de ţărani sălbăticiţi, bătut, schingiuit şi omorît. Presimţirea Melaniei sale era aproape să se împlinească.

— Domnule maior, vă rog să luaţi dispoziţiile pe care le credeţi utile! zise dînsul brusc, cu glasul puţin tremurat.

Un detaşament de două plutoane fu trimis să restabilească ordinea în Bîrlogu. Va fi pedepsit exemplar şi imediat tot satul, bărbaţi, femei, copii, fără nici-o excepţie, prin bătaie. Dacă s-ar schiţa vreo rezistenţă, se va trage în plin şi, la nevoie, se vor aduce tunurile şi se va distruge cuibul de rebeli din temelii.

în clipa cînd cele două plutoane porneau în marş forţat spre Bîrlogu, dinspre Amara sosi patrula de recunoaştere, raportînd că ţăranii de acolo, înarmaţi cu coase, furci, topoare şi cîteva arme de foc, s-au concentrat la marginea satului şi au refuzat să permită trupei să-şi continue calea, ameninţînd pe ofiţer cu moartea dacă ar încerca să pătrundă în comună.

Baloleanu păli. Avea impresia că a căzut într-o capcană îngrozitoare. Administratorul de plasă a avut dreptate că ţăranii sînt bine organizaţi şi în stare să înfrunte chiar armata.

— Ei, domnule maior? Acuma? întrebă perplex şi răguşit.

Maiorul Tănăsescu avea scăpărări furioase în ochi. Răspunse războinic:

— Domnule prefect avem noi ac de cojocul tîlharilor!

Dădu ordine. Trupele îşi reluară înaintarea. Urcîndu-se în trăsură, Baloleanu, parc-ar fi încercat suprema supapă de siguranţă, mai întrebă o dată pe Tănăsescu, încet, să nu-1 audă alţii:

— Oamenii d-voastră sînt, sper, siguri, domnule maior?

— Soldatul român execută ordinele, domnule prefect! E cel mai leal soldat din lume!

Ieşind din Lespezi, prefectul se spovedi confidenţial şi primului procuror:

— în asemenea situaţie îţi închipui ce-ar fi dacă n-am putea conta pe disciplina armatei!... Ce catastrofă!... Vorbesc, fireşte, în general fără să ne mai gîndim la soarta ce ne-ar aştepta pe noi ăştia care ne sacrificăm aici pentru fericirea ţării!

în marginea satului ţăranii trepădau de nerăbdare, umplînd şoseaua şi împrejurimea. Cu feţele roşii, cu ochii înflăcăraţi aşteptau şi se îndemnau ca la o nuntă mare. Toţi aveau de spus cîte ceva, ca şi cînd ceilalţi n-ar fi ştiut nimic sau nici n-ar fi fost de faţă.

şi toţi spuneau acelaşi lucru şi aproape cu aceleaşi cuvinte. Uneori, arar, se făcea linişte şi atunci toţi se simţeau cuprinşi de o înfiorare apăsătoare pe care încercau apoi s-o alunge cu alte urlete mai năvalnice parcă le-ar fi fost frică tuturor să nu se trezească dintr-o beţie fericită.

— Uite-i că iar vin! strigară deodată cîteva glasuri.

Toate capetele se întoarseră spre Lespezi. Ştiau că iar vor veni, că trebuie să vie şi fiecare nădăjduise în taină că totuşi nu vor reveni.

— Să vie, să vie că doar pe ei îi aşteptăm! răcni Petre Petre cu un glas subţire, atît de schimbat, parcă nici n-ar fi fost al lui.

Nicolae Dragoş, alături, strîngînd o furcă de fier în mînă, mormăi cu o ură care-i învineţea vorbele:

— Lasă că le facem noi de petrecanie, soarele şi Dumnezeii şi Precista şi...

Sudălmile i se încîlciră în cerul gurii pînă se înecară într-un scrîşnit. Chirilă Păun, ţinîndu-se pe lîngă Nicolae, ţipa ca o babă ameninţînd cu o puşcă luată de la jandarmi şi întrebuinţată în chip de măciucă. Mai departe, în mijlocul unei îmbulzeli, Toader Strîmbu, înarmat la fel, se jura că n-are să se astîmpere pînă ce nu va zdrobi căpăţîna ofiţerului care. comandă trupele măcar de-ar fi gheneral. Tăcut şi încruntat, Serafim Mogoş avea de asemenea o armă, chiar pe a plutonierului, pe care o purta agăţată de curea pe umăr ca un recrut silitor, cu toate că nu făcuse armată niciodată. în dosul lui Petre, parc-ar fi fost umbra lui, se zbuciuma Ilie Cîrlan, agitînd şi el o puşcă şi hăpăind într-una, ca şi cînd n-ar mai fi fost în stare să găsească altceva: „Nea Petrică!... Nea Petrică!..." Strigătele şi înjurăturile răbufneau cînd ici cînd colo. Furia ţîşnea din ochi şi din gîtlejuri ca un abur otrăvit,

încingînd sutele de oameni în aceeaşi ceață invizibilă. Coase, topoare, furci, sape se învîrteau în aer cercînd parcă să sperie şi să oprească prin amenințări apropierea primejdiei. Glasuri ascuțite de femei şi copii spintecau lărmuirea bărbaților ca împunsături de ace într-o pînză groasă de cîlți.

în vreme ce țăranii se vînzoleau, coloana de soldați se tîra pe şosea ca o uriaşă rîmă neagră. Raze de soare jucăuşe, căzînd pe luciul baionetelor înfipte pe arme, se răsfrîngeau cu sclipiri speriate în văzduh, în curînd se deosebiră rîndurile şi cei cîțiva călăreți şi trăsura cu prefectul şi procurorul, apoi tunurile trase de cîte şase cai încheind trupul apocaliptic ca o coadă turtită cu solzi metalici.

Cu cît oastea tăcută se apropia, cu atît gălăgia țărănească se învolbura ca un nour sălbatic, amenințător. Grămădirea de oameni se resfira în părți de-a curmezişul şoselei, subțiindu-se parcă toți ar fi vrut să vază mai bine pe vrăjmaşi şi să-i înfrunte.

O comandă aspră răsună în vîrful coloanei militare. Două companii se desfăşurară în linie, una în dreapta şi alta în stînga şoselei, oprindu-se apoi la o distanță numai de vreo sută de paşi de gloatele țărăneşti, între ele, pe şosea, apărea trăsura prefectului Baloleanu escortată de maiorul călare.

— Calm, domnule maior! Să nu ne pierdem calmul! bolborosi Baloleanu, foarte galben, coborînd şovăitor din caleaşca, urmat de primul procuror care părea cel mai liniştit dintre toți.

—Cum ordonați d-voastră, domnule prefect! făcu maiorul Tănăsescu, agitîndu-şi atît de vijelios cravaşa cu mîner de argint, încît calul ciulea urechile. Deşi acuma îi vedeți şi-i auziți şi vă puteți convinge că nu merită altceva decît gloanțe şi baionete!

— Nu, nu! bîigui Baloleanu. Trebuie mai întîi să...

I se împleticeau picioarele şi-i clănțăneau dinții. O frică nătîngă îi rodea inima, că soldații se vor înfrăți cu țăranii şi-1 vor măcelări.

Mulțimea de țărani începu deodată o mişcare pe loc ca o apă bătută de un vînt nehotărît. Era o legănare într-o parte şi într-alta căreia clocotul de urlete îi împrumuta o înfățişare războinică.

—Nu ne trebuie boieri!... Ați venit să ne omorîți?... Noi nu ne speriem de soldați!... Destul ne-au batjocorit ciocoii...' Huo, huo!... Să nu trageți, fraților!...

Prefectul împietrise pe şosea privind vălmăşagul de țărani şi murmurînd în neştire:

•— Calm, calm, domnilor...

Primul procuror Grecescu rămăsese cîțiva paşi mai înapoi, iar maiorul, abia strunindu-şi nerăbdarea, gîdila cu pintenii coastele calului care dansa şi trepida.

Apoi din gloata țărănească țîşni deodată Anghelina lui Nistor Mucenicu, cu copilaşul cel mic în brațe, cu basmaua alunecată pe spate şi părul ciufulit.

Ajunse pînă aproape de Baloleanu, zbierînd şi blestemînd cu un glas desperat.

Ca şi cînd ar fi vrut s-o apere, Anton nebunul fugi după ea şi o smuci înapoi strigînd:

— Să n-o ascultați pe muierea asta că e amărîtă şi nu ştie ce-i iese din gură!... în lături, Anghelino! Şi taci mulcom şi lasă să le spun eu ce mi-a poruncit Dumnezeu!... Că a venit ceasul judecății şi oamenii trebuie să afle adevărul!... Nu stați, fraților, încruntați la față şi cu armele întinse spre frații voştri cei oropsiți! întoarceți armele asupra Diavolului care v-a trimis să ucideți nevinovați şi'să...

Cuvintele se revărsau ca o viitoare de scîntei gata să aprindă tot ce întîlneşte în cale. Glasul se ridica, stăpînitor peste vuietul mulţimii parc-ar fi fost al unui cîntăreţ extraordinar acompaniat de un uriaş cor barbar.

în faţa gloatelor gălăgioase soldaţii, de o parte şi alta a şoselei, stăteau neclintiţi, negri şi reci ca nişte maşini în formă de oameni. Numai ochii pe feţele negricioase clipeau cu luciri arzătoare.

Pe şosea, între cele două ziduri de soldaţi, ca într-o poartă deschisă spre altă lume, se agitau într-o zăpăceală galbenă prefectul Baloleanu, primul procuror şi maiorul Tănăsescu, avînd în spate trăsura cu doi cai şi trupul nemişcat al grosului armatei în coloană de marş cu bateria de tunuri în coadă.

— Ce facem, ei, ce facem? strigă prefectul nervos cu manifestul guvernului mototolit în dreapta. Domnule maior, ce facem?... Domnule prim-procuror?

— Tîlharii au înnebunit de tot! făcu maiorul, învîrtindu-şi calul încoace şi încolo ca la o paradă. Sînt în stare să atace trupa, aveţi să vedeţi, domnule prefect!

— Totuşi trebuie să le comunicăm manifestul, domnilor! reluă Baloleanu, complect buimăcit, cu ochii mereu la mulţimea furioasă de ţărani care părea că se apropie, deşi stătea pe lcc în aceeaşi aţîţare. D-ta ce zici, domnule prim-procuror? ,

— Să nu ne pierdem capul! zise Toma Grecescu cu spaimă. Legea trebuie respectată, domnulej prefect !j

— Trompet, trompet! răcni Tănăsescu. Undej umbli, zevzecule?... Aici, lîngă mine să stai.ij înţelegi?

Trompetul batalionului, un sergent călare, sosi în galop cu trîmbiţa sprijinită reglementar pe genunchiul drept:

— Ordonaţi, domnule maior!

Tănăsescu întoarse spatele. Auzea vorbele lui Anton care-l supărau mai mult ca orice, parcă l-ar fi insultat pe el personal. Se gîndea să se repeadă la dînsul şi să-l cravaşeze în faţa mulţimii ca să fie pildă şi altora care ar mai cuteza să sfideze trupa. Se pomeni însă răstindu-se aproape la prefect:

•— Domnule prefect, d-voastră nu auziţi îndemnul la nesupunere şi rebeliune către trupele de subt comanda mea?... Eu trebuie să iau măsuri, domnule prefect!... Eu am răspundere pentru siguranţa trupelor, domnule prefect!

— Domnule maior, nu-ţi permit să ridici tonul! strigă deodată, înfuriat, Baloleanu. D-ta eşti aici subt ordinele mele, nu eu la ordinele d-tale!

în acelaşi moment, Anghelina, care nu încetase a zbiera, începu să alerge prin faţa frontului, cu copilul în braţe, arătînd şi bătîndu-şi bucile:

•— Să vă fie ruşine! Soldaţi sînteţi voi ori tîlhari?... Ruşine!... Nu mi-e frică de puştile voastre, iacă!... Trageţi colea, dacă îndrăzniţi!... Trageţi!... De ce nu trageţi?... Uite colea! Uite colea!

Tănăsescu, văzînd-o, agită iar cravaşa:

— Uite, scîrnăvia dracului cum îşi bate joc de trupă!... Mama ei de scîrnăvie!... Puneţi mîna pe ea, băieţi!...

Zidul militar nici nu clipea parc-ar fi fost de oţel. în schimb din mulţimea răzvrătită porniră brusc alte strigăte:

— N-o lăsaţi, măi oameni, s-o omoare!... Săriţi, băieţi!... Pe ei, fraţilor!

Ici-colo cîte-un pîlc de îndrăzneţi se avînta spre frontul soldaţilor, în timp ce alţii împroşcau cu bulgăraşi de pămînt sau cu pietre. Calul maiorului, lovit de un bolovan rătăcit, se ridică speriat în două picioare.

— D-ta aştepţi să ne masacreze banditii? se răsti Tănăsescu la primul procuror. Nu vezi că au început să ne bombardeze ?

Apoi continuă cu glas de comandă:

— Trompet, sună!... Trompet!

în secunda următoare văzduhul fu străfulgerat de sunetul arămiu al trîmbiţei. Calul trompetului mişca urechile după cum obrajii sergentului se umflau şi se roşeau.

— în numele legii...

Cuvintele procurorului, înfricoşate şi uscate, nu le auzi nici prefectul Baloleanu. Numai glasul trîmbiţei, necruţător şi ameninţător, şerpuia peste capetele oamenilor ca un bici de foc. Pe cînd trîmbiţa suna, maiorul Tănăsescu ridică sus cravaşa cu o comandă scurtă. Două sute de ţevi de puşcă se îndreptară cu acelaşi gest spasmodic asupra ţăranilor. Vociferările sălbatice se curmară o clipă, parcă le-ar fi retezat un paloş, dar numai spre a reizbucni mai tumultoase:

— N-au voie să tragă!... Nu-ţi fie frică, moşule!... Hai, băieţi, că nu vă împuşcă!... Aoleu că v-a întrecut Anghelina!

Apoi răsunară alte comenzi aspre, ascuţite ca nişte scîrţăituri de ferăstrău ruginit. Zidul de soldaţi executa maşinal, sacadat, aceeaşi mişcare de arme. Ţevile cu cîte o dungă albă de soare se ridicară deodată la ochi, degetele apăsară deodată pe trăgaci şi salva de gloanţe umplu cerul cu o răpăială pripită.

în vreme ce, cu aceleaşi gesturi automate, soldaţii coborau armele de la ochi şi le reîncărcau, din mulţimea de ţărani izbucniră ţipete de spaimă. Ca şi cînd o perdea de uragan ar fi măturat cîmpia, oamenii se simţeau cuprinşi într-un început de mişcare de fugă.

— Au tras în aer! răcni Petre cu ochii bolbocaţi. N-aveţi frică, fraţilor!... Staţi pe loc!... Unde te îndesi?... Nu fugiţi!... înainte, oameni buni! Pe ei!... Să le luăm puştile şi gloanţele!

Parcă pînza de gloanţe, cu pocnetele ei, ar fi spălat toate zgomotele ce murdăreau văzduhul, se făcuse o clipă de tăcere mare şi dureroasă. O groază mare părea că a rărit şi risipit aerul încît pe faţa pămîntului n-a mai rămas decît un vid imens, chinuitor de suflete, în tăcerea aceasta goală glasul lui Petre cădea ca o ploaie fierbinte, asmuţitoare. Din toate piepturile izbucni deodată un urlet care parcă aprinse văzduhul mai violent ca salva de gloanţe de adineaori. Pe urmă glasurile se vălmăşiră iar într-o larmă tulbure şi cleioasă ca o băltoacă răscolită de grindină.

— Domnule maior! strigă prefectul Baloleanu cu pălăria pe ceafă, cu faţa pămîntie. Ne asaltează ţăranii, domnule!... Nu vezi?... Domnule procuror!...

I se părea că mulţimea smintită îşi ia vînt să se năpustească asupra armatei. Frica îi sfîşia inima, dar în acelaşi timp îl sugruma şi o furie mare împotriva comandantului care îl lasă să fie măcelărit de banda răzvrătiţilor.

Maiorul Tănăsescu nu mai auzea nimic, atîta era de enervat, îndeosebi din pricina prefectului care, cu tergiversările lui de laşitate, l-a pus şi pe el în situaţia de-a tolera necuviinţele, insultele şi chiar loviturile ţăranilor.

— Trompet! izbucni maiorul. De ce nu suni, ticălosule?... Sună mereu, trompet, să audă şi domnul prefect că aici nu mai e politică!... Hoţii vreau să ne

bea sîngele, onorate domnule prefect!... Vedeţi, domnule prefect?

Calul îl învîrtea într-un cerc, înnebunit de vociferările mulţimii. Trîmbiţa sfîrtica aerul cu o insistenţă. parc-ar fi răsucit un cuţit într-o rană vie.

Buimăciţi de glasul de alarmă, grupuri de ţărani, cu beţe, furci şi coase, ca şi cînd s-ar fi apărat de lupi, se avîntau spre frontul trupelor.

Maiorul Tănăsescu ridică cravaşa. Două comenzi lacome fură subliniate de două zgomote metalice, simple, ritmice. Apoi, la intervale foarte scurte, se auzi foarte ascuţit numai cîte-un cuvînt scurt:

— ... ochi!... foc!

Gloatele de ţărani se poticniră parc-ar fi primit fiecare om cîte un pumn în piept, numai o clipă, cît pîrîi salva şi pînă cînd ţevile cu gura fumegînd alb reveniră în poziţia orizontală. Trîmbiţa nu-şi întrerupse deloc ţipetele de aramă... Zdrenţele zgomotului împuşcăturilor încă nu se risipiseră şi nici şuierul gloanţelor încă nu apucase a se potoli cînd din vălmăşagul de oameni ţîşniră stropi de sînge şi urlete de durere. Multe trupuri se prăbuşiră, scormonind pămîntul care cu unghiile, care cu dinţii, toate zvîrcolite de chinuri ca nişte rîme zdrobite:

—Aoleu!... M-a omorît, mamă!... Aoleu, fraţilor'... M-a împuşcat, oameni buni!...

în acelaşi moment mulţimea se întoarse înapoi cuprinzînd în fuga ei şi pe puţinii care nu-şi pierduseră îndrăzneala. Spaima îşi înfigea tentaculele nenumărate în cetele zguduite de focul soldaţilor, împingîndu-le într-o goană zvăpăiată spre sat...

Maiorul Tănăsescu îşi ţinea strîns rcibul, cu luciri de oţel în ochi, cu o uşoară încruntare a muşchilor figurii. Alături trompetul îşi umfla mereu obrajii ca nişte foi automate, legănînd uşor trîmbiţa, în vreme ce calul lui, cu gîtul încordat şi capul în piept, îşi rodea zăbalele cu clăbuci de spumă cenuşie. Mai înapoi, în şosea, prefectul Baloleanu, cu picioarele înţepenite, cu ochii rătăcitori, spunea într-una procurorului care parcă asculta şi nu auzea:

— Ne trebuie sînge rece, ca să nu se verse sînge nevinovat...

îşi dădea seama că vorbeşte de sînge, vroia să evite cuvîntul şi cuvîntul îi venea mereu pe buze şi-i ardea gura ca o năvală de sînge fierbinte.

Cravaşa maiorului se înălţă iarăşi în aer, glasul lui tăios se sfredeli iar printre sunetele trîmbiţei, armele făcură iarăşi cîteva mişcări scurte şi împuşcăturile troznïră cu acelaşi pîrîit prelung.

— Domnule maior, domnule maior! strigă prefectul fără să-şi poată dezmorţi picioarele. Baia de sînge...

Se opri amărît că iar i-a venit sîngele pe limbă. Ba acuma parcă şi mirosul îi gîdila nările. Tănăsescu întoarse capul spre el, dar nu răspunse decît printr-o privire dispreţuitoare. în schimb rosti cîteva comenzi cari puseră în mişcare zidul de soldaţi...

Ţăranii fugeau mîncînd pămîntul, îmbulzindu-se, strivindu-se, urlînd. Se îngrămădeau mai ales spre şosea, dar mulţi se împrăştiau şi prin grădini, prin curţile caselor de margine, fiecare grăbit să dispară din faţa gloanţelor. Pe cîmp rămîneau doar cîteva zeci de trupuri, unele zvîrcolindu-se şi văitîndu-se, altele înţepenite cum le-a găsit moartea. Lîngă şanţul şoselei, Anghelina zăcea cu faţa-n sus, nemişcată, lovită de un glonte în frunte; copilaşul în braţele ei moarte plîngea şi vrăjea din minutele goale parc-ar fi căutat să se smulgă de la pieptul mamei. Aproape de ea, un bătrîn se zvîrcolea între un băieţel ucis, cu faţa strîm-

bată de spaimă, şi Chirilă Păun care horcăia nemişcat, vărsînd la fiecare horcăit sînge negricios, năclăindu-i barba, gîtul, pieptul, închegîndu-se în dungi groase... Pete albe însemnau pe pămîntul gras de la marginea Amarei numai trupurile ţăranilor morţi reci sau agonizanţi, căci cei loviţi mai uşor goneau sau se tîrau printre ceilalţi fugari, vrîstînd calea cu dîre de sînge...

— Nu fugiţi, fraţilor!... Opriţi, fraţilor!... Dumnezeul lor de...

Petre striga cît îl ţinea gura, precum a strigat de la primul moment, dar era tîrît şi el în goana mulţimii, neputincios, ca o frunză pe un puhoi de ape ce-au rupt zăgazurile. Ilie Cîrlan, strîngînd cu mîndrie puşca goală, gîfâia lîngă Petre, desperat de desperarea lui. Mai departe, Nicolae Dragoş se zvîrcolea să se apropie de Petre, să schimbe împreună două vorbe. Dar mulţimea îngrozită îi cuprindea pe toţi, irezistibil, în aceeaşi fugă dezmăţată, spre un adăpost împotriva morţii care le ţiuise tuturor în urechi...

în urma gloatei fugare un detaşament de soldaţi pornise pe şoseaua presărată cu cadavre. în frunte păşea un lanţ strîns de trăgători, cu armele gata de a trage, ocupînd corpul şoselei din şanţ în şanţ, iar pe arriîndouă marginile cîte-un pluton în coloană de marş, mijlocul rămînînd rezervat pentru maiorul Tănăsescu, însoţit de trompetul batalionului. Din cînd îa cînd maiorul răcnea comenzi scurte, trupa se oprea, puştile trozneau, apoi marşul reîncepea pe uliţa satului, printre casele care păreau pustii.

Tănăsescu vedea cum, la fiecare salvă, mai mulţi sau mai puţini din fugari se rostogoleau la pămînt parcă şi-ar fi pus piedecă ei între ei, cum unii încercau să se mai ridice şi apoi se prăbuşeau fără să mai clintească. Dar goana ţăranilor îl întărită ca şi cînd i-ar fi socotit laşi sau ar fi dorit o împotrivire care să justifice gloanţele. Suduia neîncetat printre dinţi, răcorindu-şi puţin nervii, apoi iar comanda:

— ...stai! ...ochi!... foc!...

Grosul trupelor rămăsese la marginea satului, pe loc, aşteptînd întîi curăţirea terenului. împreună cu ele rămăsese şi prefectul Baloleanu cu primul procuror, lîngă trăsura lor. Baloleanu nu-şi mai dădea seama cum s-au întîmplat lucrurile, dar se simţea profund jicnit că maiorul a plecat să urmărească pe ţărani iar pe el l-a lăsat acolo caraghios, deşi el are toate puterile şi toate răspunderile. începu să explice procurorului că maiorul şi-a depăşit rolul şi că el nu va permite să i se încalce autoritatea, fiindcă pacificarea tulburărilor e o operă delicată care cere calm şi tact, iar nu orgie de sînge. Procurorul, cu ochii holbaţi, aproba dînd mereu din cap şi tresărind de cîte ori auzea o nouă salvă.

— ... stai! ... ochi! ... foc! urla maiorul Tănăsescu în clipele cînd prefectul Baloleanu se zbuciuma la marginea satului.

Ceata fugarilor scăzuse la mai puţin de o treime, în afară de cei prăbuşiţi de gloanţe, mulţi se refugiau prin ogrăzi ca să scape de urmărire, mai cu seamă cînd ajungeau la casele lor. Chiar şi Nicolae Dragoş, dîndu-şi seama că nu mai e chip să răzbească pînă la Petre şi că ar fi de prisos să mai încerce vreo împotrivire, cînd îşi văzu casa părintească se gîndi să se oprească. Valul îl ducea înainte. Numai după ce trecu izbuti să se smulgă din strîmtoarea fugarilor şi să iasă la marginea uliţei. în şanţ zări pe Gherghina lui Chirilă, plină de sînge şi scofîlcită. Se vedea că, după ce s-a prăbuşit, a fost călcată în picioare de ceilalţi. Sări peste trupul ei stîrcit, dînd să se abată în curtea

şcoalei care se afla mai aproape. Tocmai cînd ajunse la poartă, din urmă răbufni o nouă salvă.

— Vor să ne omoare pe toţi, nu le-ar ajuta Dumnezeu! îşi zise cu o undă de bucurie că el totuşi a scăpat.

Atunci simţi o înţepătură în coşul pieptului, uşoară ca un junghi, şi gura i se umplu de fierbinţeală.

-— Mi se pare că... — îi trecu prin minte.

Gîndul i se curmă într-o bruscă întunecare. Căzu grămadă ca un sac, cu mîna întinsă spre a deschide, izbindu-se cu capul de stîlpul porţii...

Mulţimea împuţinată continua goana pe uliţă, acuma însă tăcută, ca şi cînd le-ar fi fost frică să mai strige şi să se vaiete ca nu cumva prin glasurile lor să atragă asupră-le gloanţele din urmă. Numai glasul lui Petre, tot mai răguşit, nu înceta deloc:

— Nu fugiţi!... Unde fugiţi?... Nu fugiţi!

Totuşi fugea şi el, cu toate că nu-1 mai împingeau alţii din spate. îi era ruşine că fuge, dar nu se mai putea opri, şi numai din gură îndemna pe ceilalţi să se oprească parcă astfel ar fi căutat să-şi ascundă fuga lui. îşi dădea seama că s-a sfîrşit tot şi-i părea rău că s-a sfîrşit aşa, oricît nu se putea sfîrşi altfel. El credea şi în clipele acestea că dacă oamenii mi s-ar fi speriat de întîile împuşcături şi s-ar fi repezit la soldaţi, soldaţii s-ar fi lăsat dezarmaţi şi astfel ar fi împiedecat întoarcerea boierilor. Acuma s-a isprăvit. Acuma toate speranţele s-au prăbuşit, plătite cu sînge. Care nu va fi ucis de gloanţe, va fi omorît în bătăi şi-n închisori, iar în loc de pămînt vor fi înjugaţi ca vitele. Baremi el n-are să se aştepte la nici o milă sau cruţare căci el va fi arătat chiar de sătenii lui drept căpetenia tuturor relelor.

— Nea Petrică, nea Petrică, noi ce mai facem? strigă lîngă dînsul Ilie Cîrlan, cu faţa galbenă de spaimă, cu cămaşa înroşită de sînge.

-— Eu nu mă las, Ilie, mai bine să mă omoare! făcu Petre fără să se uite la dînsul parcă i-ar fi fost ruşine.

Cînd sosi în bătătura cîrciumii, la încrucişarea drumurilor se opri. Mulţimea se împrăştiase. Cîteva grupuri de oameni mai alergau, unii pe uliţă spre Vaideei, alţii spre Ruginoasa. El rămăsese numai cu Ilie Cîrlan care iar întrebă:

— Nea Petrică, ce facem, spune, că eu nu mă despart de tălică!

— Facem pace, măi Ilie! mormăi Petre văzîndu-1 însîngerat. Da unde eşti împuşcat tu de ţi s-a roşit cămaşa?

— O fi în umărul ăsta, că parcă nici nu4 mai simt! zise băieţandrul privindu-1 cu un zhnbet de mîndrie.

— Mama lor de tîlhari!

Petre avea o puşcă încărcată, luată de la pîndarii arendaşului Cosma. O ţinea de ţeava ca o ghioagă. Un necaz mare îi înăbuşea inima ca un năduf. îi trecea prin creieri să fugă şi el acasă, ca ceilalţi toţi, dar îi era ruşine de băiatul de lîngă el, care îi arăta o încredere neţărmurită.

— Atunci stai, nea Petrică, să facem semn de pace, să nu ne mai omoare degeaba! strigă bucuros Ilie.

îşi scoase cămaşa însîngerată şi ruptă, o agăţă în ţeava armei cu care se mîndrise atîta, ca un steag alb, şi o ridică în sus, s-o vadă soldaţii care erau încă departe. Puşca era grea pentru braţul lui găurit şi ţeava cu cămaşa în vîrf se bălăbănea ca bătută de vînt.

Statură aşa un răstimp. împrejur linişte mare şi nici o mişcare, parcă satul ar fi fost mort. Uşa cîrciumii

era închisă. Petre bombănea şi scrîşnea aşteptînd cine ştie ce minune. Atunci diilvăle, pe uliţă, spre curtea lui Iuga, auzi glasul babei Ioana, supărat ca totdeauna:

— Păsărelele mamei, păsărele, păsări...

— Maica Ioana tot cu găinile ei ş-acuma, nea Petrică, auzi? zise Ilie bucuros c-a auzit glas de om în tăcerea asta dureroasă.

— D-apoi că ea nici n-are alte griji — bîigui Petre morocănos.

După alt răstimp, ciocănit de chemările babei, soldaţii începură a se vedea mai bine cu maiorul călare, la mijloc. Petre îi privea cu nişte ochi neîncrezători şi parcă numărîndu-le paşii. Deodată răsună iar trîmbiţa, prelung ca o prevestire. Şi îndată Petre auzi frînturile de comenzi:

—-...stai!... ochi!... foc!...

Ilie începu să legene mai tare steagul alb, să nu cumva să nu-1 observe soldaţii. Troznitura salvei păru mai asurzitoare. Cămaşa îiisîngerată cu puşca se prăvăii scurt, ca un drapel cînd dă onorul. Ilie se frînse icnind:

— Aoleu!

Două gloanţe loviseră şi pe Petre, dar nu le simţi.

„Nici pacea noastră nu le mai ajunge!" se gîndi dînsul cuprins de o indignare subită pentru că soldaţii au împuşcat semnul păcii. Apoi atunci...

Trupa îşi reluase înaintarea automat. Petre, parcă numai atunci şi-ar fi adus aminte, ridică puşca la ochi şi trase cu sete. Arma se descarcă cu un pocnet năbuşit. După o clipă comanda răsună din nou:

— stai!... ochi!... foc!...

Şi înainte chiar de-a se auzi ultimul cuvînt, salva trozni. Petre rămase în picioare, cu puşca goală în mînă, sfidător:

— Pastele şi anafura voastră de...

Căzu întîi în genunchi. Pe cămaşa-i alba ţîşniră cîteva pete de sînge.

— Foc!... Foc!... Foc! ţipa, furios, glasul maiorului.

împuşcăturile pîrîiau parcă o morişcă s-ar fi pornit singură undeva să se învîrtească. Petre îşi simţi capul greu-plumb. Lăsîndu-1 jos pe piept nu-şi mai putu păstra echilibrul şi se rostogoli, gemînd cu o ultimă sforţare de mînie:

—Dumnezeul... soarele... pămîntul...

Mai de vale, baba Ioana, în mijlocul uliţei, striga cu atît mai nerăbdătoare cu cît împuşcăturile se apropiau:

— Păsărelele mamei, păsărele...

Găinile, în şanţul celălalt, ciuguleau nepăsătoare. îngrijorată să nu i le omoare, baba nu contenea chemările, uitîndu-se doar din cînd în cînd mai urît spre circiumă, de unde venea zgomotul armelor:

— Păsărelele mamei... Fire-aţi ai dracului cu focurile voastre să fiţi!.... Păsări, păsări, veniţi la maica!

Apoi deodată se răsuci pe loc, mînioasă, bombănind:

— Fire-aţi ai dra...

Se prăbuşi zvîrcolindu-se şi mişcînd numai buzele, fără glas.

Trăsura cu prefectul Baloleanu şi primul procuror, escortată de trompetul batalionului pe care maiorul îl trimisese cu ordine la grosul trupei, opri pe bătătura cîrciumii, înconjurată de soldaţii cu baioneta la armă.

— Domnule maior, vă rog, am crezut că... zise Baloleanu, îngrozit de cadavrele şi rănitţii întîlniţi pe drum.

Maiorul Tănăsescu, călare, se apropie de trăsură cu mîna la cozoroc, cu glas triumfător:

— Domnule prefect, am onoare a vă raporta că în Amara s-a restabilit liniştea şi ordinea!

Baloleanu văzu la cîţiva paşi cadavrul gol de la brîu în sus al lui Ilie Cîrlan şi trupul ciuruit de gloanţe al lui Petre, iar între ele cămaşa albă, desfăşurată ca un drapel prosternat. Bolborosi înfricoşat, întorcînd capul:

— Da... liniştea şi ordinea... Prea bine, domnule maior!... Mulţumesc!

Pînă la amiazi Grigore Iuga îşi stăpîni răbdarea în Costeşti. A ascultat toate relatările despre întîmplările din Amara, despre moartea tatălui său şi a Nadinei, liniştit şi fără lacrimi, încît Titu Herdelea se mira în sine de atîta tărie sufletească.

— Trebuie să înştiinţez pe Gogu! zise în cele din urmă tînărul Iuga.

Se duse numai cu Titu pînă la poştă să telegrafieze. Voia să scape puţin de toţi cei care îi dăduseră toate veştile rele ca de nişte duşmani. Simţea o nevoie mare de singurătate şi de tăcere. Ieşind de la oficiul telegrafic spuse lui Herdelea, încet şi trist, parcă-ar fi vorbit cu inima sa:

— Niciodată n-aş fi crezut că un om poate îndura atîta!

Pe urmă, îndată după prînz, porunci lui Isbăşescu să-i tocmească o trăsură, să plece spre Amara. Isbăşescu încercă să-l convingă că ar fi mai bine să aştepte totuşi pînă mîine... Grigore îi aruncă o privire atît de mustrătoare, că contabilul nu îndrăzni să mai continue.

Pe la ora două erau pe drum. Isbăşescu, pe capră, avea inima cît un purice. Vrînd să-şi facă puţin curaj şi observînd că Grigore nu e dispus să-i mai audă glasul, începu o conversaţie pe şoptite, despre ororile ţăranilor răsculaţi, cu birjarul care tremura de frică să nu-şi găsească moartea în călătoria asta şi regreta că s-a lăsat ispitit de preţul mare ce i s-a făgăduit ca să plece.

în Vlăduţa, în dreptul conacului ars, uliţa era închisă de o mulţime de ţărani pe brînci, păziţi de soldaţi cu baioneta la armă. Un sergent ieşi înaintea trăsurii:

— înapoi!... înapoi!... Nu e voie!

Toate încercările de a-l îndupleca fură zadarnice. Grigore Iuga trebui să se dea jos şi să obţină permisiunea ofiţerului pentru a putea trece. Auzi de departe pe colonelul pensionar Ştefănescu strigînd furios în mijlocul ţăranilor:

— Spuneţi, tîlharilor, care aţi pus focul!... Nu spui ?... Măi, spuneţi că vă bat pînă vă omor pe toţi!... Spuneţi, măi, care aţi furat!

Recunoscînd pe Grigore, colonelul i se plînse amărît, arătîndu-i ruinele:

— Uite, domnule, ce mi-a rămas din toată agoniseala vieţii!... Uite ce mi-au făcut hoţii ăştia!... Apoi nu merită oare să fie împuşcaţi toţi, fără cruţare, dacă nici ei n-au avut milă de bătrîneţele mele?... Credeam că nu-mi vor fi devastat tot, tot, de aceea am alergat şi iacă ce-am găsit!

îi tremura glasul de durere şi de mînie.

— Daţi-vă la o parte să treacă trăsura! strigă sublocotenentul după ce bătrînul Ştefănescu îşi vărsă amarul faţă de tînărul Iuga.

Ţăranii încercară să se ridice ca să facă loc. Ofiţerul răcni speriat:

— Jos! Jos!... Soldat, pocneşte-l!... Dă, soldat!

Trăsura îşi urmă calea, prin Babarcaga şi Gliganu, pînă la Lespezi unde făcu un popas mai lung. Grigore, fără să-şi mărturisească, avusese mai mare groază de întîlnirea cu cadavrul Nadinei decît de al tatălui său. De la serbarea Obolului n-a mai văzut-o deloc şi astfel i-a rămas în minte cu torsiunile, flexiunile şi vibraţiile din dansul apaşilor, o imagine dureroasă pentru inima lui. Acuma, în biserică, în faţa catafalcului pe care zăcea corpul ei rece de cîteva zile, învălit cu cearceaful ordinar, îi apăru în suflet aceeaşi imagine, dar caldă, felină şi frumoasă parcă nu s-ar fi despărţit de ea nici o clipă. îi fu frică să ridice colţul cearceafului şi să-şi distrugă pe vecie chipul pe care l-a iubit şi care i-a dăruit toate suferinţele şi bucuriile iubirii. Se aşeză în strana de la căpătîiul catafalcului, cu fruntea în mîini şi rămase acolo, singur, îndelung. Pe tăblia stranei erau cîteva cărţi liturgice, vechi, cu scoarţe de lemn şi filele murdare. Mirosul greu de mort îl îneca şi totuşi nu-l supăra. Gîndurile îi rătăceau leneşe. Aci îşi zicea că singur el are dreptul şi obligaţia să se ocupe de înmormîntarea ei, fiindcă divorţul lor, deşi pronunţat, încă nu s-a transcris, aci că soarta a vrut ca ea să moară tocmai la ţară, poate ca o pedeapsă sau o ironie că i-a fcst atît de urîtă ţara, apoi iarăşi că, de s-ar fi întîmplat nenorocirea aceasta peste două săptămîni, el ar fi fost un simplu străin chiar în faţa cadavrului ei...

Titu Herdelea ieşise de mult din biserică neputînd suporta aerul dinlăuntru. Un ofiţer îi spuse că la Amara trebuie să se fi întîmplat lucruri grozave deoarece s-au auzit pînă aci împuşcăturile. Grigore

Iuga, afiînd mai tîrziu, vru totuşi să continue. Ofiţerul se împotrivi. A trimis o patrulă să-i aducă ştiri. Pînă nu se întoarce nu poate permite trecerea; s-ar expune la sancţiuni grave. Abia pe înserat porniră mai departe, spre Amara; totuşi Grigore nu se mai întoarse în biserică...

La marginea Amarei şi apoi pe uliţă cadavrele zăceau în aceleaşi locuri. Ici-colo cîte un muribund gemea ori se zvîrcolea încă. Birjarul arăta cu biciul mereu:

— Uite colea un mort!... Şi dincolo!... Ăsta parcă mai suflă, vezi?

Isbăşescu recunoscu pe Chirilă Păun, apoi pe Nicolae Dragoş... Titu Herdelea exclamă îngrozit:

— Aici trebuie să fi fost bătălie mare!

Numai Grigore tăcea, cu ochii în gol, parcă n-ar fi văzut nimic.

O patrulă îi opri în dreptul bisericii, alta la circiumă. La conac trăsura rămase în uliţă. Grigore cu Titu şi Isbăşescu intrară pe jos, pe poarta cea mare cu columbarul. Perechi de porumbei albi se drăgosteau gîngurind melancolic. Parcul cu aleele erau răvăşite ca şi cînd ar fi trecut cirezi de vite sălbăticite. Altfel însă liniştea era aşa de mare că din uliţă se auzi căscatul prelung al birjarului urmat de o scuturare de clopoţei a unui cal care-şi destindea osteneala. Zidurile rămase în picioare din castelul cel nou se profilau mai negre pe cerul albastru vînăt al înserării.

Grigore privea cu băgare de seamă ca un cercetător străin, întorcînd capul cînd încoace cînd încolo, fără a zăbovi însă lîngă ruine. Deodată din ograda argaţilor apăru logofătul Leonte Bumbu, speriat parcă nu şi-ar fi crezut ochilor, iar din conacul vechi bucătăreasa Profira care începu să bocească cu un glas răguşit ca de bărbat, repezindu-se să sărute mîna şi umplîndu-i-o de lacrimi. Tînărul Iuga puse cîteva întrebări şi ascultă răspunsurile cu o figură rece ca şi cînd le-ar mai fi auzit sau nu l-ar fi interesat.

în ceardacul conacului vechi stătea căpitanul Lache Grădinaru, lăsat în comună cu compania lui pentru menţinerea ordinei şi orice altă eventualitate. După ce exprimă lui Grigore condoleanţele cele mai sincere în nişte fraze ceremonioase şi false, căpitanul spuse că prefectul Baloleanu cu maiorul Tănăsescu s-au închinat înaintea rămăşiţelor pămînteşti ale regretatului Miron Iuga şi apoi au trecut spre Ruginoasa şi mai departe, dar că mîine speră să se poată reîntoarce. Grigore mulţumi cu vorbe la fel ceremonioase de care se ruşina şi totuşi le pronunţa, pe urmă îşi curmă o frază şi intră brusc în. casă.

Tatăl său părea că doarme cu luminarea la căpătîi. Grigore îl privi cîteva minute, îngenunchie ca la rugăciune şi mai stătu aşa iar cîteva minute şi în sfîrşit se întinse şi sărută mîna rece, cenuşie, cu unghiile învineţite. în clipa aceea lacrimile îl năpădiră singure, îmbelşugate, picurînd pe mîinile împreunate ale mortului, lucind ca nişte pete de ulei... Grigore se ridică, scoase batista, cu gîndul să şteargă mîinile mortului dar pînă ce o desfăşură se răzgîndi şi-şi acoperi cu ea obrajii...

Peste un răstimp, reculegîndu-se, trecu în altă cameră, urmat de ceilalţi afară de căpitanul care se retrăsese discret spre a nu-i tulbura durerea.

— Leonte, trebuie să pleci îndată la Costeşti! zise Grigore cu glasul puţin plîns, dar liniştit parcă lacrimile i-ar fi redat stăpînirea de sine.

Logofătul fu însărcinat să aducă chiar astă-seară două cosciuge şi cele necesare pentru înmormîntare. Unul va fi lăsat la Lespezi; preotul de acolo va îngriji ca trupul Nadinei să fie aşezat în sicriu pentru a putea fi transportat aci mîine dimineaţă. Socotea măsura aceasta absolut urgentă, cea mai urgentă, deoarece cadavrele aveau nevoie de odihnă.

A doua zi, luni, de dimineaţă porni cu Titu Herdelea să examineze proporţiile distrugerilor, întîi aici, apoi la Ruginoasa. Vizitiul Ichim le înşiră pe drum cîţi şi care oameni au fost împuşcaţi în răzmeriţa de la marginea satului.

în Ruginoasa se întîlniră cu trăsura prefectului Baloleanu care petrecuse noaptea, împreună cu primul procuror Grecescu, în castelul Ghica de la Izvoru, scăpat ca prin minune de furia ţăranilor. Condoleanţele fură lungi şi lăcrimoase. Baloleanu apoi purcese cu rîvnă la povestirea activităţii sale de pacificare. Era mişcat şi plin de admiraţie pentru propriul său eroism. Zugrăvea în culori poetice primejdiile nemaipomenite care i-au ameninţat viaţa şi din care a scăpat ca prin urechile acului de se miră şi el. Se felicita că a reuşit să restabilească liniştea atît de repede şi aproape fără vărsare de sînge.

— Săraca mea Melania, dacă ar bănui ea prin ce-am trecut! suspină dînsul înduioşat. Numai sîngele rece şi tactul meu proverbial au putut face minunea asta, dragă Grigoriţă!... Dar opera mea încă nu e terminată. Pacostea cea mai grea de-abia începe. Nu e destul să combaţi răul, trebuie să-i stîrpeşti rădăcinile ca să nu mai revie! Nu-i aşa, domnule prim-procuror?...

Maiorul Tănăsescu s-a întors aseară tîrziu la Amara, întovărăşit numai de aghiotantul său şi de trompetul detaşamentului. Ar fi putut dormi şi el la Izvoru, dar a ţinut să dovedească prefectului că ordinea este atît de mare că poate merge noaptea şi singur prin satele care au fost răsculate. Şi pe urmă voia să ia personal conducerea anchetei preliminare în Amara, cuibul întregei mişcări de răzvrătire,

Dis-de-dimineaţă Ion Pravilă aştepta în curtea primăriei, tremurînd şi sfătuind cu straja despre secretarul Chiriţă Dumitrescu, care de două zile stătea ascuns cine ştie unde, de frica oamenilor, şi de care poate să fie nevoie acuma.

— Tu eşti primarul tîlharilor? întrebă maiorul dînd cu ochii de el.

Primarul nu apucă să răspundă. Tănăsescu îi cîrpi cîteva perechi de palme de văzu stele verzi, strigînd:

— Vă satur eu acuşica de revoluţie, n-ai grijă! Pe toţi vă satur, să ţineţi minte!

Aseară dăduse ordine severe ca morţii să fie lăsaţi unde se găseau spre a servi de pildă tuturor celor vii. Acuma porunci primarului bătut să identifice, subt controlul unui plutonier, pe cei căzuţi, iar pe urmă cadavrele să fie cărate la cimitir spre a fi îngropate mai tîrziu, cînd va hotărî dînsul. Căpitanul Lache Grădinara fu însărcinat să ia măsuri ca toţi sătenii, fără nici o excepţie, inclusiv femeile şi copiii, să fie adunaţi degrabă în curtea şi grădina primăriei, pentru cercetări.

Apoi, cu concursul aghiotantului, un sublocotenent tînăr şi timid ca o fecioară, medita un plan metodic de lucru pentru a descoperi fără întîrziere pe ucigaşii

Nadinei şi ai lui Miron Iuga, pe criminalii care au mutk lat pe fiul arendaşului Platamonu, pe incendiatorii conacelor, pe cei ce au lovit şi dezarmat pe jandarmi, pe cei ce au furat şi în sfîrşit pe cei ce au participat la insultarea trupelor...

— Pînă una-alta să trimitem pe cineva la Lespezi şi la Gliganu să ne aducă şi pe tîlharii principali de acolo să-i putem confrunta şi judeca împreună cu ăştialalţi! zise maiorul Tănăsescu întrerupîndu-se nerăbdător.

Peste cîtva timp se prezintă căpitanul Corbuleanu, sosit să reinstaleze postul de jandarmi. Maiorul se bucură. Avea nevoie de jandarmii cunoscători ai oamenilor şi împrejurărilor localnice. Nimeni, din acest sat de criminali, nu-i inspira nici o încredere. Dacă şi preotul bătrîn s-a amestecat între rebeli şi a fost împuşcat printre ei, în cine să aibă încredere? (în realitate preotul Nicodim fusese că citească rugăciunile legiuite la căpătîiul boierului Miron şi, întorcîndu-se de la curte cu crucea înfăşurată în patrafir, a fost ucis de un glonte rătăcit, pe uliţă, aproape de casele sale.)

Plutonierul Boiangiu găsi, în locuinţa sa devastată, pe Didina, puţin slăbită, dar altfel veselă. Se îmbrăţişară. Femeia plînse niţel, povesti cum a avut noroc cu baba Ioana care a ascuns-o în podul colibei sale şi a hrănit-o şi a îngrijit-o, căci de-ar fi dat peste ea ţăranii, ar fi omorît-o negreşit. Şi plutonierul lacrimă puţin şi apoi alergă la primărie, la datorie.

Pe la orele nouă, cînd sosi trăsura cu prefectul şi primul procuror, ancheta era în toi. De la circiumă se auzeau vaietele şi ţipetele mulţimii de ţărani ce umplea uliţa, curtea şi grădina primăriei. Cordoane de soldaţi vegheau ca nu cumva să fugă cineva înainte de a fi cercetat.

Totuşi rezultate deosebite încă nu se obţinuseră. Două echipe de soldaţi cu vergi şi cu pari băteau fără alegere şi cu rîndul, spre a nu obosi. Ţăranii urlau, implorau milă şi iertare, dar nu voiau să mărturisească crimele şi nici să denunţe pe criminalii principali. Numai graţie plutonierului Boiangiu au putut fi descoperiţi şapte inşi care au lovit şi dezarmat pe jandarmi, între ei Serafim Mogoş şi Trifon Guju.

— De ce-ai lovit pe plutonier, hoţule? strigă maiorul cu ochii injectaţi. Cum ai îndrăznit să ridici mîna, tîlharule?

— Apoi...

Atîta îngînă Serafim Mogoş uitîndu-se drept în ochii maiorului, liniştit parcă şi-ar fi dat seama că orice răspuns ar fi zadarnic. Tănăsescu tăbărî asupra lui cu cravaşa pînă ce-l umplu de sînge, lihăind:

— De ce-ai dat, ticălosule?... De ce-ai dat?... De ce...

Serafim Mogoş răbda loviturile fără a se clinti şi fără a scoate un glas, cu aceeaşi privire care înfuria pe maior părîndu-i-se sfidătoare.

— Caporal! răcni apoi Tănăsescu, obosind. O sută de beţe banditului! Imediat!... Şi pe urmă în lanţuri!

Trifon Guju lipsea. Cineva spuse că a fost împuşcat de boierul cel bătrîn şi că acuma zace acasă. Fu adus degrabă pe sus. Toată faţa îi era o rană neagră. Rămase întins pe pămînt, gemînd.

— Sus! în picioare, tîlharule! urlă maiorul izbindu-l cu botul cizmei în coaste.

Ţăranul se ridică. Ochii îi erau umflaţi şi închişi. Se clătina parcă în fiece clipă ar fi fost să se prăbuşească.

34 — Opere 8. — Răscoala — c. 1037

— De ce te-a împuşcat boierul, hoţule? întrebă ofiţerul. Ai ridicat mîna asupra dumnealui, nu-i aşa?... Ai vrut să-1 omori, ai?... Tu ai fost capul ucigaşilor!

Trifon gemu ceva neînţeles.

— Dar plutonierului de ce i-ai smuls arma?... De ce l-ai lovit? Spune, tîlharule!

îl plezni cu cravaşa peste capul ciuruit de răni vii. Omul scoase un urlet înfiorător, ca şi cînd i s-ar fi dezghiocat carnea, şi se prăvăli ca o buturugă găunoasă. Mai furios, maiorul îl calcă în picioare, necontenind cu „hoţule" şi „tîlharule". Apoi deodată se retrase cîţiva paşi şi ordonă rece, tăios:

— Sergent!... Tu! Da!... Ia şase oameni!... Duceţi pe tîlharul ăsta în fundul grădinii!... Acolo să fie împuşcat!... împuşcat! Ai înţeles sergent?...

— Trăiţi, domnule maior! făcu sergentul, îndesat şi negricios, bătîndu-şi călcîile parcă s-ar fi cutremurat.

Soldaţii înşfăcară pe Trifon şi-1 tîrîră prin mulţimea deasă de ţărani. Cu o supremă sete de viaţă Trifon Guju gemea rugător:

— Iertare... iertare...

Dispăru cu soldaţii. In urma lor rămase o tăcere amară întretăiată numai de vîjîiturile cravaşei cu care maiorul Tănăsescu spinteca aerul într-o încprdare nervoasă. Trecură minute. Cravaşa îşi iuţea dumicările. Apoi răbufni o detunătură din fundul grădinii, scurtă, înăbuşită, fără ecou.

— Ceilalţi! strigă maiorul îndată, destrămînd pînza tăcerii pe care detunătura de-abia o clătinase puţin. Voi cum aţi îndrăznit să ridicaţi labele asupra jandarmilor?...

Ţăranii porniră să se jure şi să se vaiete că ei nu sînt vinovaţi, că nici n-au fost acolo cînd s-a întîmplat fapta aceea... Maiorul Tănăsescu gîfîia. începuse să se îngraşe în vremea din urmă, avea puţină burtă, iar un doctor îi spusese de curînd că are grăsime şi la inimă. în orice caz obosea repede. Ca să nu-şi periciteze sănătatea cu bandiţii, ordonă să se aplice fiecăruia clin cei cinci cîte o sută la spate. Ordinul tocmai se executa, indivizii se întreceau în urlete la fiece lovitură, cînd trăsura prefectului opri în uliţă.

în vreme ce bătaia continua, caporalul numărînd cu glas tare loviturile ca să nu se întîmple vreo lipsă, maiorul Tănăsescu se plînse prefectului şi primului procuror de încăpăţînarea tîlharilor de a nu mărturisi şi a nu denunţa pe vinovaţii cei mari. Pe Baloleanu ţipetele ţăranilor îl supărau şi-1 enervau. După ce caporalul rosti suta şi ţăranii bătuţi fură închişi în cancelarie, prefectul, ca să-şi redobîndească siguranţa, strigă către mulţimea cu faţa la pămînt că crimele şi ticăloşiile lor au spăimîntat lumea şi că numai prin pocăinţă şi mărturisiri sincere îşi vor putea uşura soarta... Ca la o comandă, sutele de oameni ridicară capetele cu o mişcare parc-ar fi vrut să se scoale în picioare, bîiguind într-un singur glas prelung ca murmurul unei furtuni trecute:

— Iertaţi-ne...

Baloleanu încremeni de groază ca şi cînd mişcarea şi glasul mulţimii ar fi fost începutul unei noi răzvrătiri. Aceeaşi frică subită cuprinse şi pe procuror, şi pe maior, ca şi pe toţi ofiţerii şi chiar pe soldaţi. Singur plutonierul Boiangiu nu-şi pierdu cumpătul şi răcni deodată:

— Jos!... Jos!... La pămînt!... Jos!

în clipa următoare strigătul lui Boiangiu fu reluat de mai multe glasuri, iar soldaţii începură să lovească

în dreapta şi în stîngă pe spinările încovoiate, repetînd speriaţi:

— Jos!... Jos!

Prefectul renunţă la continuarea admonestării. Se trecu îndată la interogatoriul lui Toader Strîmbu pe care Boiangiu îl indicase ca ucigaş al Nadinei.

—• Spune cum ai omorît-o! zise primul procuror.

— Apoi, domnule, eu n-am omorît pe nimeni şi nu-s vinovat! răspunse ţăranul cu faţa pămîntie.

—Atunci cine a omorît-o?

— Eu nu ştiu, domnule! Poate Petrică a Smarandei că el a intrat în conac înaintea mea, dar eu n-am omorît-o!

— Să iasă Petre a Smarandei! strigă primul procuror liniştit.

— Mort... mort! răsunară mai multe glasuri.

Maiorul Tănăsescu fierbea. Nu se putu stăpîni. Ţăranul acesta i se părea de o viclenie revoltătoare. Se năpusti brusc asupra lui:

—-De ce nu spui, tîlharule?... De ce-ai omorît-o, tîlharule?... Şi de ce ai batjocorit-o şi ai necinstit-o?... Ai poftit la trup de cucoană mare, spurcăciune blestemată ?

Toader Strîmbu îşi ferea capul de plesniturile cravaşei şi bocea ca o muiere.

— Aoleu!... Aoleu!... Nu-s eu, domle maior! Iartă-mă, domle maior, că nu-s vinovat!

Atunci trecu pe uliţă carul cu patru boi, aducînd cosciugul simplu cu rămăşiţele pămînteşti ale Nadinei. în urma carului mergea preotul din Lespezi în odăjdiile cele mai bune, cu crucea într-o mînă şi cădelniţa în cealaltă. Dascălul, bătrîn şi slăbănog, cînta versurile morţilor, uitîndu-se curios spre curtea primăriei plină de oameni pe brînci şi mai ales la anchetatorii în picioare.

Se făcu tăcere pînă ce trecu carul mortuar. Toţi se descoperiră, iar Baloleanu murmură cu o întristare indignată:

— Biata femeie, biata femeie!... Ce crimă odioasă!

Primul procuror, auzind indignarea prefectului, se răsti şi el la Toader:

— Ce ţi-a făcut ţie cucoana asta bună şi frumoasă, nemernicule, de ai omorît-o?

— Eu n-am omorît-o! tăgădui ţăranul cu îndărătnicie.

Sosi şi convoiul de ţărani din Lespezi, escortat de soldaţi. Primul procuror Grecescu, ambiţios să dovedească pe ucigaşul d-nei Iuga, luă repede pe noii veniţi să-i spuie ei adevărul, fiindcă în satul lor s-a întîmplat omorul şi nu se poate să nu ştie cine a omorît-o. Ileana mărturisi îndată:

— Nea Toader a omorît pe coniţa, domnule, după ce şi-a făcut poftele cu dumneaei... Eu l-am văzut cînd a intrat în casă şi l-am auzit pe urmă cum s-a lăudat şi l-a îndemnat şi pe Ilie Cîrlan să-şi facă poftele cu coniţa pînă nu se răceşte... Poate să spuie şi nea Matei Dulmanu, c-a fost şi dumnealui de faţă cu Petrică a Smarandei cînd am scos-o pe coniţa moartă din casă dacă am văzut că nea Pavel Tunsu a dat foc maşinei...

— Eu n-am omorît-o, degeaba minte fata asta! zise Toader Strîmbu fără să se uite la Ileana.

— Ba fata nu minte, măi Toadere! făcu atunci Matei Dulmanu cu mustrare. De ce nu mărturiseşti c-ai omorît, dac-ai omorît? De ce umbli să năpăstuieşti pe alţii, Toadere?

— Ba, dacă-i pe spus, mai bine spune d-ta nea Matei, cum ai spart capul neamţului! glăsui Toader întunecat.

— Apoi eu nici nu m-oi ascunde cînd m-or întreba boierii! zise Matei răspicat şi fără frică.

Procurorul asculta satisfăcut, uitîndu-se din cînd în cînd la prefect şi la maior, parc-ar fi vrut să vază dacă ei observă cît de abil a procedat şi cum a reuşit să-i facă pe ţărani să vorbească.

— Mulţi răufăcători mi-au trecut prin mînă dar mai cinic şi mai ticălos ca ăsta n-am pomenit! rosti în cele din urmă procurorul către Baloleanu.

Maiorul Tănăsescu îşi smulgea mustăţile ca să se stăpînească. îi fu frică să nu-i plesnească vinele de atîta constrîngere nervoasă. Se puse deci cu pumnii şi cu cravaşa pe Toader Strîmbu, îl umplu de sînge, îl calcă în picioare... Cînd obosi porunci caporalului să continuie cu parul pînă-i va zdrobi ciolanele. Urletele ţăranului se transformau în gemete din ce în ce mai slabe şi mai horcăite.

-— Sergent! strigă în sfîrşit maiorul. Ia-1 şi pe ăsta... în fundul grădinii!... împuşcat!... Repede, repede!

Ordinul maiorului îl deşteptă brusc din toropeală parcă ar fi turnat peste el o găleată cu apă. Se tîrî la picioarele ofiţerului, gemînd:

— Iartă-mă, domle maior... îmi rămîn copilaşii orfani... Fie-vă...

—• Ia-1, sergent! răcni Tănăsescu ferindu-şi cizmele de atingerea ţăranului. Aide!... Puneţi mîna pe el!

Tocmai în pauza cînd se aştepta detunătura apăru şi Titu Herdelea în curtea primăriei. Fiindcă Grigore Iuga era ocupat cu pregătirile de înmormîntare, a socotit potrivit să nu-1 încurce cu prezenţa lui. Auzind împuşcăturile din fundul grădinii, întrebă încet pe Baloleanu care, spre a-şi arăta energia, răspunse cu o nepăsare firească:

—• Nimic... A fost împuşcat ucigaşul d-nei Iuga...

Matei Dulmanu, mărturisindu-şi vina, procurorul Grecescu îl declară arestat pentru a fi trimis în judecata tribunalului. Maiorul însă protestă:

— Pardon, domnule procuror! Pînă la judecată, bătaia e mai sfîntă!... Caporal, numără-i şi ăstuia douăzeci şi cinci!

Şi, pe cînd Matei Dulmanu primea bătaia fără a crîcni, Tănăsescu explică domnilor civili că tîlharii ăştia numai de bătaie înţeleg, că închisoarea e o adevărată recreaţie pentru ei şi că, în orice caz, osebit de ancheta civilă, el trebuie să aplice tuturor sancţiunile drastice cuvenite pentru că au îndrăznit să se ridice împotriva armatei... Titu Herdelea avea pe buze un răspuns, dar tăcu văzînd că Baloleanu şi Grecescu, cei chemaţi să vorbească, primesc fără obiecţie rodomontadele ofiţerului.

— Pavel Tunsu!... Care eşti ?... Vino-ncoace! strigă pe urmă procurorul.

Pavel se ridică de jos. Dîrdăia de spaimă că va fi şi el împuşcat. Bîlbăi în neştire, fără să mai aştepte vreo întrebare:

— Eu n-am omorît pe nimeni... Eu am stricat maşina şi i-am pus foc, că mi-au schilodit copilul, dar n-am vărsat sînge că am copii...

Se socoti cel mai fericit cînd, snopit în bătaie, fu aruncat între ceilalţi arestaţi, în cancelarie. îşi făcu cruce şi mulţumi bunului Dumnezeu că a avut milă de copilaşii lui.

Spre a deosebi cît mai grabnic pe cei buni de cei răi, primul procuror crezu necesar să schimbe ordinea cercetărilor şi să asculte în primul rînd pe fruntaşii satului de la care poate mai curînd să afle pe adevăraţii răufăcători şi instigatori.

— Să-mi spui cinstit, moşule, cum s-au petrecut blestemăţiile şi cine-s vinovaţii! întrebă pe Lupu Chiriţoiu.

— D-apoi, domnule, eu nu m-am amestecat că-s bătrîn şi nu mi-ar fi şezut frumos să...

•— Bine, bine, te cred, dar cum a început răzmeriţa asta şi cine a stîrnit-o ? Că din senin doar n-a venit, moşule? insistă procurorul.

— Ba cam aşa a venit, domnule! întări bătrînul. A fost un vînt mare şi i-a luat pe bieţii oameni şi i-a mînat ca oile...

— I-ascultă, mcşule, să nu ne îmbeţi pe noi cu basme că n-avem vreme de d-astea! interveni maiorul Tănăsescu enervat de sfătoşenia bătrînului.

Şi, după cîteva replici, îi trăzni o pereche de palme. Lupu Chiriţoiu îl privi drept în ochi şi rosti rar:

— Apoi, domnule maior, Dumnezeu să-ţi plătească ruşinea asta pe bătrîneţele mele!

— Ce?... Ce?... Eşti obraznic cu mine, tîlhar bătrîn ce eşti? sări Tănăsescu. Caporal, numără-i cincizeci!

Titu Herdelea tremura lîngă prefectul Baloleanu tot timpul cît bătrînul suferea loviturile fără a scoate un glas de durere parc-ar fi fost de piatră.

După ce mai fură bătuţi cîţiva bătrîni, între care mai rău Luca Talabă pentru că atitudinea lui a părut cutezătoare, după ce atît Filip Ilioasa cît şi, Marin Stan fură dovediţi şi recunoscură că s-au lăcomit fiecare la prădăciune, deşi sînt oameni cu stare, veni rîndul lui Ignat Cercel. Ieri, cînd s-au potolit împuşcaturile, ca să se ia bine cu armata, Ignat a spînzurat un ştergar alb într-un băţ şi l-a pus în poarta bătăturii, să-1 vadă boierii cînd vor trece. Maiorul într-adevăr l-a observat şi s-a înfuriat: „Ce-i asta, hoţule?" „Pace, domle maior!" a răspuns Ignat umil. ;,Pace,

hoţule? Da cu cine ai fost tu în război, tîlharule? Cu armata romînă?" Şi l-a bătut de l-a omorît... Acuma îl recunoscu:

— Tu eşti cu steagul alb, ai, şi cu pacea, hoţule ?

— De, domnule maior, păcatele noastre, că nu ştim cum am face mai bine ca să nu greşim! bîigui Ignat. Dacă Dumnezeu ne-a pedepsit să fim proşti, de, păcatele noastre...

Pe cînd procurorul, mereu întrerupt de exploziile maiorului, isprăvea cu Ignat Cercel, veni primarul Ion Pravilă să raporteze că, precum i s-a poruncit, a adunat şi identificat pe toţi morţii, adică patruzeci şi patru, al patruzeci şi cincilea fiind preotul Nicodim al cărui cadavru însă a fost ridicat din uliţă încă de aseară de către fiică-sa Niculina. Maiorul Tănăsescu se făcu foc: cum a îndrăznit fata hoţului de popă să nesocotească ordinele lui? Primarul îngheţă, aşteptîndu-se să mănînce iar bătaie şi încă în faţa satului întreg.

— Unde e bestia de muiere care a cutezat ? strigă maiorul cu ochii bolbocaţi.

Niculina ieşi la iveală, palidă, cu copilaşul de mînă. Fără nici o vorbă, maiorul Tănăsescu se repezi la ea cu cravaşa. Femeia ţipa, se ferea, iar copilul începu să urle îngrozit:

— Mămica mea!... Mămica mea!

— Aoleu, aoleu, ajutor! zbiera Niculina cu obrajii vrîstaţi de loviturile care nu conteneau.

— Caporal! striga maiorul obosit. Numără-i cincizeci!...

— Aoleu, oameni buni!... Aoleu!

Soldaţii o înşfăcară. Niculina, întinsă cu faţa în jos şi ţinută de patru soldaţi, se zvîrcolea ţipînd ca din

gură de şarpe. Antonel se arunca la maică-sa, cu acelaşi scîncet de spaimă:

— Mămica mea!... Mămica mea!

Cînd un soldat începu să lovească, Titu Herdelea, care şoptise mereu „îngrozitor, îngrozitor", ca să-1 audă prefectul Baloleanu, îşi pierdu deodată stăpînirea şi, apropiindu-se de Tănăsescu, îi zise revoltat:

— Domnule maior, ajunge!... E insuportabil!... Asta e...

Maiorul, parcă l-ar fi pălmuit, tresări:

— Ce-ai zis?... Cine eşti d-ta?... Ce cauţi aici?... Cum îţi permiţi să te amesteci d-ta în...

— Mă numesc Titu Herdelea şi sînt...

— Nu vreau să ştiu nimic! continuă Tănăsescu cu pumnii strînşi. Imediat să părăseşti primăria, altfel te arestez şi te pun între baionete!... Imediat!... Imediat!

Prefectul Baloleanu înmărmuri. Energia maiorului cu ţăranii nu-i displăcea, deoarece îl scutea pe dînsul de-a fi energic şi de-a se încărca cu eventuale răspunderi. Orice ar interveni ulterior, el se poate spăla pe mîini. Dar incidentul cu un ziarist bucureştean şi prieten al lui Grigore Iuga poate să creeze complicaţii cu repercusiuni mai mult decît plicticoase. Reculegîndu-se puţin din stupoare, interveni amical şi în franţuzeşte, căutînd să calmeze pe Tănăsescu, care se îndîrjea din ce în ce mai tare:

— Eu nu permit nimănui!... Oricine ar fi!... Să fie şi Dumnezeu, eu nu permit!...

Titu Herdelea se făcuse ca ceara şi de indignare şi de emoţie. îşi dădu îndată seama că amestecul lui, oricît de firesc omeneşte, a fost insolit. Totuşi nu-i părea rău. Spre a nu aţîţa scandalul şi a nu se expune

să fie într-adevăr arestat, întoarse spatele. Prefectul, vrînd să-1 împace, îl luă de mînă să-1 reţie:

— Domnule Herdelea, te rog... Fă-mi plăcerea!... Domnul maior are să...

— Decît să asist la asemenea barbarii, prefer să mă retrag, domnule prefect! zise Titu căutînd să-şi ia o mutră cît mai demnă.

— Ce rău îmi pare că...—murmură Baloleanu, strîngîndu-i mîna şi lăsîndu-1 totuşi să plece.

Şi Tănăsescu se îmblînzi văzîndu-1 că se depărtează. Din clipa cînd a auzit de la prefect că e ziarist, furia i-a scăzut brusc, fără însă să arate că s-ar da bătut. Acum cîţiva ani, fiind în garnizoană la Turnu-Severin, a pălmuit la im chef pe un gazetăraş local. S-a făcut un tărăboi enorm; toate ziarele din Bucureşti l-au luat în primire; a ajuns pînă la consiliul de reformă. Dacă n-ar fi avut în memoriu afacerea aceea, azi ar fi de mult locotenent-colonel.

— Nu pot permite să fiu înfruntat în exerciţiul funcţiunii! făcu dînsul umflîndu-şi glasul ca să-şi păstreze aparenţa de mînie. Eu am o răspundere aici! Nu ne jucăm, nu-i aşa, domnule prefect? De la Bucureşti e uşor să comanzi şi să scrii, dar uite pe tîlharii ăştia care au distrus şi au jefuit şi au prădat şi au ucis!...

Cum ajunse la ţărani, vocea iar i se înăspri, revolta îi reveni parcă-ar fi fost jicnit şi devastat el însuşi cu toate că el n-avea nici-o avere.

— Satele astea ar trebui rase cu tunul de pe faţa pămîntului!... Pînă şi popa lor a fost tîlhar!... Ce-au făcut ăştia, blestemăţiile pe care le-au făcut n-au pereche!... în alte părţi au mai avut niţică ruşine, aici au fost în stare să măcelărească şi femei, şi bătrîni...

Pe cînd maiorul Tănăsescu vorbea aşa, de jos se ridică un ţăran cu părul vîlvoi, cu faţa luminată, şi se apropie cu glas arzător:

— Domnule, domnule, văd că te-ai pus să omori pe creştinii Iui Dumnezeu şi nu vrei să asculţi poruncile care trîmbiţează în văzduhuri.

— Jos, jos! strigară cîţiva soldaţi zeloşi.

— Ce porunci?... Ce zice?... făcu maiorul uluit de atîta îndrăzneală, după ce de azi-dimineaţă se sileşte să-i înmoaie.

— E nebun, domnule maior, trăiţi! zise plutonierul Boiangiu.

— Nebun?... Las că cunosc eu nebuniile astea! striga Tănăsescu. Dealtfel banditul ăsta a fost ieri în fruntea rebelilor şi a îndemnat pe soldaţi la nesupunere... L-am auzit cu urechile mele!... Caporal, ia să-i numeri cît i se cuvine!

în vreme ce soldaţii îl băteau, Anton urla cu mare bucurie, parcă nici n-ar fi simţit loviturile:

—Daţi, daţi fraţilor!... Că judecata cea mare tot are să vie şi glasul Iui Dumnezeu... Loviţi, loviţi!... Că d-aia m-am sculat de jos şi d-aia...

Maiorul Tănăsescu, plictisit că bătaia n-avea niciş un efect, porunci caporalului:

—Ia daţi-i drumul să se ducă dracului de nebun!- Apoi, întorcîndu-se la primul procuror, adaogă:

— Să continuăm!... Vă rog!...

Grigore Iuga îşi simţea sufletul sfîşiat de remuşcării iar prin gînd îi trecea mereu:

— Poate dac-aş fi rămas aici nu s-ar fi întîmplat.

Dar, în acelaşi timp, îşi dădea seama că toate re criminările sînt de prisos şi că alte datorii i se impr

acuma. Corpul Nadinei îşi căuta de cinci zile odihna, al tatălui său de trei. Avea impresia că morţii zac neîngrijiţi de prea mult timp, că sufletele lor nu-şi pot găsi odihnă, că se chinuiesc şi chinuiesc pe cei vii dimprejur, în primul rînd pe el care de aceea suferă atît de mult şi e copleşit de mustrările conştiinţei.

Cînd a expediat ieri la Costeşti telegrama lui Gogu Ionescu, anunţîndu-i moartea Nadinei, nu s-a gîndit la înmormîntare precum nu s-a gîndit la nimic material... De-abia aseară, după ce a văzut cadavrele, şi-a zis că cel puţin Gogu cu Eugenia ar trebui să vie la înmormîntarea Nadinei şi că deci trebuie să-i aştepte. Azi însă, după ce a văzut cosciugul în carul urmat de preotul din Lespezi, i-a venit în minte că Gogu n-are să vie acum la ţară nici chiar pentru înmormîntarea surorii sale şi că dealtfel nici nu e timpul pentru o înmormîntare pompoasă cînd satele se zvîrcolesc în dezmeticirea din nebunia furioasă şi cînd ruinele încă fumegă ca şi sufletele oamenilor. Atunci, în clipa aceea, s-a hotărît să facă îndată o înmormîntare simplă, potrivită împrejurărilor, Jăsînd pentru mai tîrziu, cînd se va fi coborît liniştea adevărată, ceremonia cea mare. Şi din clipa aceea i s-a risipit tulburarea care-i ţinuse sufletul într-o neputinţă dureroasă de a se orienta parc-ar fi plutit într-o lume ireală.

— Ascultă, Leonte, după-amiazi vom face înmormîntarea...

Calm, ca şi cînd ar fi fost vorba despre lucrurile cele mai obişnuite, dădu logofătului dispoziţii precise, amănunţite. Cîteva generaţii de-ale familiei Iuga erau îngropate împrejurul bisericii de la Amara. Ultimul mormînt îl construise Miron Iuga. într-însul odihnea de cîţiva ani soţia lui. Era zidit în piatră, boltit şi vast, destinat să-1 adăpostească şi pe el cînd li va sosi

ceasul. în acelaşi lăcaş va încăpea, cel puţin provizoriu, şi sicriul Nadinei. Fiindcă bătrînul preot Nicodim s-a prăpădit, va sluji preotul din Lespezi care a întovărăşit carul mortuar al Nadinei. Ajunge el singur...

Slujba se făcu în curte. Bătea vesel soarele primăverii. Arborii înmugureau văzînd cu ochii. Cosciugurile erau aşezate fiecare pe cîte un car cu patru boi înjugaţi. în spate conacul vechi, cu geamurile încă sparte, părea un moşneag cu ochii plînşi. în faţă zidurile înnegrite şi grinzile arse ale castelului nou, profilîndu-se pe şirul de plopi dinspre uliţă, alcătuiau un decor funerar parcă înadins pregătit. în odăjdiile noi, preotul spîn, cu bărbuţa speriată, citea şi cînta şi ridica mereu ochii spre cerul albastru pe care nouraşi albi, ca nişte şiraguri de îngeri, se întreceau să asculte pomenirea morţilor. Preotul avea un glas mic, subţirel şi totuşi alinător. Glasul acesta se suia în văzduh ca o dîră de fum de tămîie, împrăştiindu-se în tăcerea îndoliată ce stăpînea nu numai conacul, ci toată împrejurimea. Răspunsurile dascălului, maşinale şi fonfăite, rămîneau dedesubt, se amestecau cu rumegatul indiferent şi mut al boilor ale căror cozi lungi se legănau ritmic alungind muşte imaginare.

Grigore Iuga stătea lîngă loitra carului cu cosgiugul tatălui său, avînd alături pe Titu Herdelea ca un aghiotant credincios. în partea cealaltă, pînă la gardul dinspre ograda conacului, din care numai cîţiva stîlpi se mai aflau în picioare, se îngrămădeau toţi oamenii curţii, cu Isbăşescu în frunte şi cu argaţii la urmă. Nevasta logofătului şi bucătăreasa Profira plîngeau cu sughiţuri multe, dar fără bocete gălăgioase, ruşinate parcă de răceala lui Grigore.

Ochii lui, roşii şi tulburi, cuprindeau în aceeaşi privire amîndouă cosciugurile. Erau la fel de mari, din acelaşi lemn, parc-ar fi fost comandate demult, în sufletul tînărului Iuga dăinuia o linişte resemnată. Gînduri multe îi fulgerau prin minte, se ciocneau, se alungau fără încetare şi fără a se cristaliza, ca nişte crîmpeie fără rost vînturate de întîmplare. Numai în inimă îi stăruia un simţimînt apăsător ca o rană deschisă care te doare fără să-ţi mai dai seama.

Nici nu băgă de seamă cînd s-a isprăvit slujba, cînd au pornit spre cimitir. De-abia ajungînd în uliţă, şopti lui Titu Herdelea:

— Poate c-ar fi trebuit să-l anunţăm şi pe Baloleanu... în sfîrşit!

Mergea în urma carului al doilea în care era cosciugul tatălui său. La cîţiva paşi mai înapoi auzea paşii celorlalţi şi plînsetele femeilor, mai zgomotoase, înaintea celuilalt car văzu strălucirea odăjdiilor preotului şi apoi îi auzi şi glasul cîntînd parcă dintr-o mare depărtare.

Se miră de mulţimea adunată la primărie. Titu îi dădu cîteva lămuriri sumare. Nişte vaiete confirmau că ancheta continuă cu aceeaşi ardoare. Cînd sosi convoiul funerar mai aproape, prefectul Baloleanu ieşi din curtea plină de ţărani, urmat de primul procuror Grecescu, de maiorul Tănăsescu şi de căpitanul de jandarmi Corbuleanu. (Căpitanul Lache Grădinaru, care ar fi dorit să se asocieze ca unul ce a cunoscut pe bătrînul Miron şi i-a fost oaspe de multe ori, fu obligat să continue instrucţia rebelilor cît vor lipsi anchetatorii.)

— Să mă ierţi şi să ne ierţi, Grigoriţă dragă, că n-am ştiut nimic, altfel lăsam toate şi veneam să aduc ultimul omagiu venerabilului tău părinte! mur-

mură Baloleanu cu o mutră întristată, strîngîndu-i mîna prelung.

Ceilalţi, luîndu-şi fiecare înfăţişarea îndoliată potrivită, îi strînseră de asemenea mîna pe rînd, cu clipiri din ochi care voiau să spună că durerea lor nu găseşte cuvinte să o exprime destul de elocvent.

Grigore Iuga voi să ceară el scuze prietenului său Baloleanu că a neglijat să-1 vestească. în momentul cînd deschise gura, îl văzu scoţînd grăbit batista şi ştergîndu-şi ochii, parc-ar fi vrut să-şi înăbuşe lacrimile. Gestul i se păru atît de nesincer, că renunţă să mai răspundă şi continuă mersul întrerupt cîteva clipe, iuţind paşii ca să ajungă din urmă carul care nu se oprise.

Convoiul intră curînd în curtea bisericii. Preotul mai cîntă puţin, apoi cosciugurile fură coborîte pe rînd în mormîntul deschis, lîngă care stăteau cei trei argaţi trimişi de logofătul Bumbu să ridice, cu băgare de seamă, lespedea şi pe urmă să o aşeze la loc cum a fost. Alţi oameni de-ai curţii trebuiră să dea ajutor celor trei, cosciugurile fiind prea grele. Preotul repetă de mai multe ori „veşnica lor pomenire", acompaniat şi de mormăielile dascălului, apoi încetă brusc, cu *o* plecăciune umilă spre Grigore Iuga, care privea cu ochi rătăcitori şi fără să facă vreo mişcare. La un semn al logofătului, cei trei oameni se apucară să acopere mormîntul. Baloleanu şi ceilalţi exprimară iarăşi sincere condoleanţe, pe care Grigore le ascultă tăcut, dînd doar puţin din cap în semn de mulţumire. Auzi, însă foarte clar cuvintele maiorului Tănăsescu către căpitanul de jandarmi:

— Fiindcă tot sîntem aici şi avem pe popă la îndemînă, să te duci să îngropaţi şi pe ţărani, la cimitirul satului, nu ştiu unde vine, popa trebuie să ştie. Găseşti acolo pe primar. Te rog, puiule, ca să scăpăm şi de formalitatea asta!... Dar ştii, scurt, fără multă ceremonie. Şi atîta e prea mult pentru nişte tîlhari!... Să nu uitaţi pe cei executaţi adineaori la primărie!

Grigore avu o tresărire parcă şi-ar fi adus aminte de ceva foarte important. Zise repede către Titu:

— Aş fi vrut să fiu şi eu la înmormîntarea ţăranilor, dar nu mă simt deloc capabil acuma... Vrei d-ta să te duci în locul meu?

— Desigur! răspunse scurt tînărul Herdelea.

Preotul conduse pe Ţitu Herdelea şi pe Corbuleanu. Trecură prin grădina bisericii, prin alte două grădini şi o livadă. Morţii erau înşiraţi în cimitir pe două rînduri, înţepeniţi şi strîmbaţi cum i-a lăsat moartea. O groapă lungă şi largă era săpată gata alături.

— Scurt, părintele, că n-avem timp! îndemnă căpitanul Corbuleanu.

Stătu ca pe spini cele cîteva minute cît fură pomeniţi morţii, mai stătu alte cîteva. minute pînă ce-i văzu aruncaţi în groapa comună, apoi plecă fără a mai întoarce capul.

Titu Herdelea rămase numai cu preotul, privind tăcuţi amîndoi cum pămîntul slăninos, cu bulgări grei, izbea cadavrele zvîrlite şi îngrămădite în groapă ca nişte crăci putrede, cum morţii, încetul cu încetul, îşi potriveau culcuşul, se amestecau şi se topeau cu pămîntul care îi ascundea de toate primejdiile.

„Cît s-au zbătut ei să aibă pămînt şi iată că pămîntul i-a cules pe toţi!" îşi zicea Titu Herdelea cu o strîngere de inimă. „Şi cînd te gîndeşti că, în cele din urmă, toate strădaniile noastre tot aici sînt sortite să sfîrşească!"

Vreo zece ţărani asudau cu lopeţile, muţi, gîfîind. Primarul Pravilă îi zorea mereu, speriat, parcă palmele primite de la maior l-ar fi zăpăcit cu desăvîrşire.

— Cîţi au fost, primarule? întrebă Titu cînd văzu că pămîntul i-a înghiţit pe toţi.

•— Patruzeci şi şase, domnule, împreună cu Trifon şi cu Toader pe care numai adineaori i-am adus de la cancelarie — zise primarul apropiindu-se cu încredere fiindcă fusese de faţă cînd Titu a avut ciocnirea cu maiorul. Părintele Nicodim a rămas acasă. A bătut-o el domnul maior pe Niculina, dar tot s-a îmblînzit pe urmă şi n-a mai poruncit să-1 ridicăm din casă> c-ar fi fost şi ruşine să-1 arunce laolaltă cu toţi sărmanii, că doar dumnealui n-a avut nici o vină, că citise rugăciunea la căpătîiul boierului Miron şi... Of, Doamne, apără-ne şi ocroteşte-ne că mare greutate a dat peste noi!

După o pauză, tînărul Herdelea întrebă iar:

— Dar revoluţia asta ce-a fost, primare?... Cum v-a venit să faceţi atîtea nelegiuiri} atîta stricăciune şi răutate?

— De, domnule, s-au iuţit oamenii şi au păcătuit fără dreptate! răspunse Pravilă amărît. Dar nici aşa cum s-au întors lucrurile parcă nu-i cu dreptate! Că prostimea-i prostime şi nu-i mirare să greşească, boierii însă sînt înţelepţi şi...

Titu nu răspunse. întoarse ochii spre groparii care se luptau greu cu pămîntul morţilor. Primarul amuţi deodată ca şi cînd şi-ar fi luat seama şi i-ar fi fost frică să nu fi vorbit prea mult...

Pentru cină atît Baloleanu cu Grecescu cît şi ofiţerii au fost invitaţii lui Grigore Iuga la conac. Prefectul improviza un mic discurs pentru proslăvirea memoriei celor două victime ale răzvrătirii criminale care a umplut ţara de ruine şi de doliu. Pe urmă spre a menaja pe amfitrion, nici nu mai pomeniră de cei morţi. Se vorbi mult despre] cruzimile şi prădăciunile ţăranilor... Observînd că tînărul ziarist bucureştean tace ca şi Grigore, Baloleanu se simţi dator să facă un apel la unirea tuturor în faţa primejdiei ce o prezintă turma rătăcită de nişte instigatori criminali, care vor fi negreşit descoperiţi.

— Trebuiesc uitate micile ambiţii personale, precum trebuiesc scuzate eventuale mici jicniri involuntare şi provocate de împrejurările anormale! exclamă dînsul patetic. Nu-i aşa, domnule Herdelea?

Titu ridică din umeri parc-ar fi vrut să spuie că astea n-au nici o importanţă. Grigore se uită mirat la Baloleanu, neînţelegînd aluziile.

— A, nu ţi-a spus nimic? zise prefectul surprins. Ei, iacă, domnilor, sufletul fin şi delicat! Vedeţi cum se cunoaşte imediat?...

Şi după ce dumeri pe Grigore în cîteva cuvinte, goli un pahar de vin pentru uitarea incidentului. Maiorul Tănăsescu strînse peste masă mîna lui Titu în aplauzele admirative ale tuturor. Pe urmă toţi îşi dădură multă silinţă să explice tînărului ardelean că ţăranul îndeobşte e aşa de ticălos şi de încăpăţînat în răutăţi că numai forţa brută poate să-1 înfrîneze de la crimele cele mai oribile.

— Să nu uităm că ne aflăm într-o casă de două ori îndoliată de aceşti tîlhari, devastată şi incendiată! făcu maiorul Tănăsescu cu o indignare muiată într-un glas dulce.

— E suficient să priveşti împrejur ca să-ţi dai seama cît sînt de sălbatici! adaogă Corbuleanu, răsucindu-şi mustaţa parc-ar fi fost şi femei de faţă.

Primul procuror Grecescu, taciturn din fire, se făcu foarte ascultat povestind în ce fel s-au reprimat în alte ţări asemenea răzmeriţe şi scoţînd în evidenţă că cele cîteva beţe aplicate aici pe spinarea barbarilor noştri pot fi privite ca nişte inofensive mîngîieri părinteşti.

Pe Titu Herdelea discuţia îl înflăcăra. El simţea că domnii aceştia n-au dreptate, dar nu-şi putea concretiza obiecţiile într-o replică convingătoare.

— Pe mine numai nedreptatea mă revoltă! strigă el de cîteva ori ca şi cînd prin aceasta ar fi vrut să se deosebească.

Apoi, mai tîrziu, inspirat de focul discuţiei, declară cu o siguranţă care-1 uimea şi pe el însuşi:

— Eu înţeleg şi admit orice sancţiune cu singura condiţie să fie dreaptă şi legală. D-voastră, care reprezentaţi statul şi aveţi Ia dispoziţie toată puterea statului, d-voastră nu vi-e permis să cădeţi în vina ţăranilor care au călcat legile şi au săvîrşit crime. Călcînd legile săvîrşiţi şi d-voastră crime. Iar crimele d-voastre sînt mai grele pentru că le săvîrşiţi sub scutul statului şi abuzînd de forţele lui de constrîngere. Ţăranii, cînd s-au răsculat şi au săvîrşit nelegiuirile, au riscat, în fiecare moment, să întîlnească forţa statului, armata sau poliţia sau jandarmii, care să-i pedepsească. D-voastră în loc să le aplicaţi rigorile legilor, batjocoriţi şi schingiuiţi pe nişte oameni încătuşaţi şi fără posibilitate de apărare, pentru că ştiţi că nu veţi întîlni pe nimeni care să vă pedepsească!

— Iubitule, iubitule, surise Baloleanu cu indulgenţă. Eu sînt om de legi şi de drept! Ei bine, statul are nu numai dreptul, dar chiar datoria să-şi apere existenţa, cînd i-e ameninţată, prin orice mijloace!

Legal şi drept este orice contribuţie la menţinerea şi întărirea statului!

— Aşa mi-a vorbit odinioară şi un ofiţer de jandarmi ungur! răspunse ironic Titu. Deosebirea este doar că el vorbea ungureşte, iar d-voastră româneşte!

— Dar nici să tolerăm revoluţia...

— Legea învinge revoluţia. Numai fărădelegea provoacă şi propagă revoluţiile! zise Titu Herdelea cu mîndria omului care a făcut o mare descoperire.

A doua zi, înainte de amiazi, un convoi de vreo cincizeci de ţărani fu pornit spre Piteşti, încadrat de soldaţi cu armele încărcate, sub comanda unui plutonier bătrîn şi rînzos. Dovediţi sau bănuiţi, a fi fost capii răzvrătirii şi a fi săvîrşit diferite crime, erau ferecaţi în lanţuri şi apoi toţi împreună legaţi de un singur lanţ gros şi lung, doi cîte doi. Cîţiva soldaţi purtau şi bîte grele cu care să îmboldească la mers pe eventualii şovăitori.

Curînd după-amiazi îşi luară rămas bun de la Grigore Iuga, unde prînziseră, Baloleanu, Grecescu şi maiorul Tănăsescu. Se duceau, spunea prefectul, să constate efectele pacificării în toate comunele care au fost contaminate de spiritul răzvrătirii. Mai ales că au primit rapoarte confidenţiale cum că, în unele sate, moşierii, întorşi acasă sub ocrotirea armatei şi găsindu-şi avutul prădat, au început să se facă singuri instructori, judecători şi executori ai presupuşilor vinovaţi.

— Asta nu se poate! declama Baloleanu cu o nobilă indignare. Eu nu voi tolera represalii! unde-am ajunge dacă fiecare s-ar apuca să-şi facă singur dreptate după

capriciile sale? Legea trebuie să fie egală pentru toţi!... (întîlnind privirea ironică a tînărului Herdelea:) Una e apărarea interesului general şi alta e interesul particular, cu răzbunările lui dispreţuitoare delegi!...

Ziua următoare plecă şi Titu Herdelea. Grigore l-ar mai fi reţinut dacă nu s-ar fi gîndit că, în împrejurările acestea, cînd la ţară e numai jale şi durere şi ruină, aceasta ar însemna mai mult egoism decît prietenie.

— - Ai fost prea bun că ai stat lîngă mine în zilele de primejdie şi de suferinţă-—îi zise la despărţire. Nu vreau să abuzez de prietenia dumitale... îţi mulţumesc şi nu voi uita niciodată devotamentul adevărat cu care ai înţeles şi ai suportat toanele şi tăcerile mele!... Dealtfel nici eu nu voi mai zăbovi mult pe aici acuma. Singurătatea şi toate umbrele care rătăcesc aici în aer m-ar neurasteniza complect. Trebuie însă să iau dispoziţii pentru muncile încă neîncepute şi pentru reparaţia celor ce se mai pot repara...

Cu aceeaşi brişcă galbenă şi cu acelaşi Ichim pe capră părăsi Titu şi acuma Amara. Uliţa era tot pustie, parcă oamenii încă n-ar fi îndrăznit să iasă de prin case sau ascunzători. Curtea primăriei era tot plină de ţărani culcaţi la pămînt cu faţa în jos şi păziţi de soldaţi. Ancheta continua cu aceeaşi intensitate, numai anchetatorii s-au schimbat. Căpitanul Lache Grădinara a luat locul maiorului, iar plutonierul Boiangiu pe al procurorului...

Pînă la Costeşti, în toate satele văzu semne de anchete similare. în gara Costeşti se întîlni cu Cosma Buruiană, care îl descusu îndelung asupra stărilor din Amara şi-i spuse că mîine se va întoarce şi el acasă, deocamdată singur pînă va constata că într-adevăr nu mai e nici o primejdie...

în Bucureşti primul drum îl făcu în aceeaşi zi la Gogu Ionescu. îi era penibil să fie crainicul nenorocirii, dar îşi zicea că, după telegrama laconică a lui Grigore, amănuntele pe care le aducea dînsul vor fi totuşi o consolare. Casa din strada Argintari cu scara monumentală şi scoica deasupra intrării, care cu vreo şase luni în urmă, cînd venea mişcat şi înfricoşat să se intereseze de sosirea boierilor, i s-a părut atît de veselă şi de fericită, acuma avea o înfăţişare posomorîtă, cu toate că razele asfinţitului îi mîngîiau zidurile şi se jucau în geamuri, iar în grădiniţa cu potecile curate, straturile de iarbă tînără verzuiau ca nişte covoraşe de catifea întinse la soare. Găsi numai pe Eugenia acasă. îl puse să-i povestească tot, înainte de a sosi Gogu. Eugenia era îngrozită, dar mai mult de durerea soţului ei. Ea l-a oprit să plece la Amara pentru înmormîntarea Nadinei. I-a fost frică să nu se mai întîmple ceva pe acolo... Sosi şi Gogu curînd. în cele cîteva zile de cînd nu l-a văzut Titu, parc-ar fi îmbătrînit cu zece ani. îşi uitase cochetăriile şi-şi pierduse jovialitatea. Cum dădu cu ochii de Titu, începu să plîngă cu hohote ca o femeie incapabilă să se stăpînească. Numai acuma simţea cît de mult a iubit-o pe Nadina, mai mult decît pe o soră, ca pe un copil al său. Ascultînd pe Titu, care trebui să repete povestirea, ofta mereu: „Bietul tata!... Cum o să suporte el vestea asta!" Bătrînul Tudor Ionescu întreba mereu dacă s-a înapoiat Nadina, răsfăţata inimii lui bolnave, de la ţară, pentru că a aflat şi el despre întinderea răscoalei din Argeş...

Seara Titu Herdelea trebui să povestească şi soţilor Gavrilaş, la masă, ce a păţit şi ce a văzut la ţară. Astfel se culcă tîrziu şi numai în pat îşi aruncă ochii pe gazetele de după-amiazi. Zîmbi trist citind că, graţie

măsurilor cuminţi luate de noul guvern, tulburările sînt aproape pretutindeni potolite, fără vărsare de sînge. I se părea o batjocură. în suflet îi mocnea mereu revolta înăbuşită. Se visă la Amara, în curtea primăriei, în mijlocul mulţimii tăvălită la pămînt. Maiorul tăia capetele plecate cu sabia lui ştirbită şi ruginită de sînge. Cînd o ridică asupra unui copilaş care plîngea sfîşietor, Titu s-a aruncat asupra maiorului, i-a smuls-o din mînă şi a azvîrlit-o... „Te arestez! Te arestez!" răcnea maiorul. Titu se văzu înhăţat de soldaţi furioşi şi apoi deodată cravaşa maiorului începu să-i sfîrtice obrajii...

La *Drapelul,* a doua zi. Roşu îl îmbrăţişa parcă s-ar fi întors din mormînt. îl introduse şi la Deliceanu, să-i istorisească metodele de pacificare ale noului guvern. Veşnic ispitit de a ridica *Drapelul* prin ceva de mare senzaţie, secretarul redacţiei se gîndea să publice impresiile tînărului redactor, inclusiv conflictul cu maiorul sanguinar.

— Nu, nu, Roşule! îl opri directorul. Noi ne-am obligat moralmente să le dăm concursul pentru potor lirea dezordinelor. Trebuie să ne respectăm angajamentul! Noi nu putem fi murdari şi criminali cum au fost ei!

— Bine! făcu Roşu. Ştiam anticipat. *Drapelul* e condamnat să vegeteze în vecii-vecilor!

Peste cîteva zile Titu, prezentîndu-se regulat la *Drapelul,* găsi pe Roşu mai negru ca totdeauna. Crezu că a avut vreo neplăcere particulară şi-1 lăsă în pace, aşezîndu-se să fabrice articolaşele anodine cotidiane pe care se obişnuise acuma a le produce în redacţie, într-un tîrziu, secretarul izbucni singur:

— Ce oroare!... Ce ticăloşie!... Ce barbarie!

Nu i se potriveau exploziile teatrale. Glasul lui suna gol ca al unui actor fără talent. Parcă si-ar fi

dat seama, se scufundă iar în tăcere şi numai după vreun sfert de oră reluă sarcastic:

— Ei, ce mai facem cu revoluţia noastră, puiule?... S-a terminat, ai?... I-am pus cruce?... Adică ce cruce?... Mii de cruci!

Titu Herdelea se apropie ca de obicei spre a arăta că-1 interesează.

— Ai observat, sper, că rubrica tulburărilor ţărăneşti a dispărut aproape complect din ziare?.... Ceea ce înseamnă că represiunea a fost eficace. Liniştea s-a restabilit în toată ţara... Ce linişte!... Mii de morminte proaspete semnalează că ordinea cea mai perfectă domneşte iarăşi în România!

Apoi după o mică pauză cu faţa congestionată de indignare:

— Măi băiete, ce-ai văzut tu în Argeş a fost o glumă de salon faţă de cruzimea şi barbaria ce s-a abătut asupra tuturor satelor din ţară de cînd au luat ăştia conducerea!... Cei împuşcaţi sau în general ucişi de expediţiile represive sînt cei fericiţi şi norocoşii pentru că au scăpat de schingiuirile spăimîntătoare pe care trebuie să le îndure cei vii... în sfîrşit a fost o baie de sînge colosală, ceva cum nu s-a mai pomenit nicăirLîn lume în veacul din urmă, nici chiar în colonii sau faţă de triburile sălbatice. Şi toate pe tăcute, să nu afle Europa şi lumea. Tunurile au bubuit, au nimicit din temelii sate multe, puştile au troznit neîncetat... Victimele sînt aruncate în gropi colective, fără cruce, să nu lase nici o urmă... Şi nimeni nu poate protesta, nimeni nu cutează să crîcnească, fiindcă sînt în joc interesele ţării şi fiindcă interesele ţării cer ca atîtea milioane de ţărani să muncească flămînzi şi goi pentru a procura cîtorva mii de trîntori, bogăţiile care să fie risipite în lux şi luxură!

— Dacă n-am unde să scriu? zise tînărul Herdelea. Eu aş protesta!

— Mai bine că n-ai unde, puiule, căci cu tine ar isprăvi repede: te-ar expulza din ţară ca pe orice străin indezirabil!

— Eu? Străin? în România? zîmbi Titu cu superioritate ironică.

— Nu uita, puiule, că tu nu eşti cetăţean român, oricît te-ai crede tu mai român ca alţii! Aşa că îndată ce vei deveni periculos ordinei publice, nu vei mai fi frate, ci duşman şi ca atare... Dar fii liniştit!... într-o săptămînă, două numai tribunalele vor mai păstra amintirea răzmeriţei de ieri prin judecarea zecilor de mii de ţărani, strînşi cu arcanul de pretutindeni, care umplu toate închisorile ţării... încolo toată lumea va fi profitată şi mulţumită. Cei devastaţi vor fi repede şi gras despăgubiţi de către stat ca să-şi refacă gospodăriile, ba chiar să le îmbunătăţească. Iar ţăranii, dacă vor fi cuminţi, vor primi o nouă avalanşă de discursuri şi promisiuni şi vorbe goale, fiindcă, să nu uităm, parlamentul va fi dizolvat curînd-curînd şi se vor face alegeri noi...

într-adevăr peste vreo zece zile nici chiar Roşu nu mai pomenea despre mişcările ţărăneşti. Ziarele discutau tot mai insistent despre alegerile în perspectivă. Ici-colo, mai ales în presa partidelor, se cerea descoperirea şi pedepsirea instigatorilor. Primăvara trezea noi pofte de viaţă. Grădinile de vară îşi pregăteau deschiderile. Cafenelele şi cîrciumile acaparau trotuarele cu mesele scoase la aer. Pe Calea Victoriei, între Bulevard şi Palat, femeile frumoase întinereau în toalete ispititoare. Plimbăreţii cotidiani de ambele sexe îşi şopteau pe trotuare obişnuitele chemări: „iubire", „păpuşica"...

Titu Herdelea stătea acuma mai puţin pe acasă, deşi camera lui era drăguţă şi prietenoasă. Tocmai într-o după-amiază pe care se hotărîse să o jertfească unei cărţi interesante, se pomeni cu vizita d-nei Aler xandrescu, însoţită de surîzătoarea Mimi. Tînărul se miră. Fosta-i gazdă îi spuse că s-a abătut pe-aici şi fiindcă a avut drum şi i-a fost dor de dînsul, că nu l-a uitat cît a fost totdeauna de gentil, dar mai cu seamă fiindcă Mimi a cicălit-o: „Hai, mămico, să-1 vedem dacă m-a uitat"... Pe urmă aduse vorba despre Jenică, ocărîndu-1 c-a fost o lichea şi s-a purtat ca un ordinar, că într-o bună zi n-a mai dat pe la ea şi i-a trimis pe hodorogul de tată-său să-i notifice sfîrşitul aventurii. Ce mai faier le-a tras ea tuturor, n-o să uite nici în cer!... Mimi, sărăcuţa, nu l-a putut suferi de la început pe Jean, că i s-a părut antişat de persoana lui şi lipsit de educaţia fină pe care Mimi a primit-o de la mămica ei. Dar ea, naivă, de, ca femeia cinstită, n-a luat seama la nimic şi s-a încrezut în vorbele lui. Ce regretă mai mult e că, din pricina lichelei şi a ofticoasei de soră-sa, a despărţit două inimi care se iubeau. Că Mimi, drăgălaşa de ea, i-a mărturisit deschis, ca unei mame bune, din prima zi: „Mămico, tare-i simpatic chiriaşul tău!" Şi de atunci n-are peri în cap de cîte ori i-a spus: „Mămico, mi-e drag şi mi-e drag!" în sfîrşit, acuma a dat Dumnezeu de a rămas liberă şi Mimi, a scăpat şi ea de Jenică, aşa că acuma...

— Ei hai, pupaţi-vă, hai, că eu mă întorc cu spatele! zise deodată d-na Alexandrescu, drept încheiere.

Mimi se agăţă de gîtul lui Titu frecîndu-şi buzele de buzele lui. Tînărul Herdelea se ruşina de toată scena asta şi îngîna, fîstîcit, cuvinte galante de care îi era şi mai ruşine. în sfîrşit d-na Alexandrescu îl

pofti să le viziteze. La plecare Mimi rămase în urmă, iar se frecă de el şi-i şopti languros:

— Să vii negreşit, bebe!

întîmplarea aceasta hotărî pe Titu Herdelea să se ducă chiar a doua zi la Tanţa, în dosul gării, la părinţii ei. De două săptămîni, de cînd s-a întors de la ţară, nu s-a întîlnit deloc cu Tanţa. Ea nu s-a mai arătat, iar el n-a îndrăznit s-o caute. Fu primit bine de toată familia. Tanţa se minuna şi se bucura şi se îmbujora de fericire. Jean i-a strîns mîna parcă numai ieri s-ar fi despărţit. Vorbiră mai mult de nunta lui, care era fixată peste cîteva săptămîni, după Paşti. Jean îi propuse să-i fie cavaler de onoare. Titu acceptă cu condiţia să aibă de pereche o domnişoară de onoare simpatică. Adică pe Tanţa. Ochii d-nei Ionescu se înduioşară de mulţumire; chiar bătrînul Ionescu se sili să surîdă şi reuşi.

Grigore Iuga sosi la Bucureşti abia peste trei săptămîni după Titu. Deşi avea figura obosită, în ochi îi pîlpîia parcă o nouă încredere.

— S-au întors, fireşte, toţi cei fugiţi — răspunse dînsul curiozităţii tînărului Herdelea. S-a întors şi Platamonu, dar fără fiul său, mutilat, care, probabil, boleşte undeva, în vreun sanatoriu... Numai morţii nu se mai pot întoarce!

Căutînd să-i alunge tristeţea, Titu încercă să schimbe vorba, Grigore însă continuă liniştit:

— Am început şi am terminat semănăturile de primăvară!... Oamenii s-au întors la ogoare parcă episodul răzvrătirii ar fi fost un vis urît. S-au reluat muncile cu mai multă rîvnă, cu un fel de desperare mută... Din nenorocire aproape un sfert dintre ţărani sînt închişi pe la Piteşti. Toate beciurile oraşului s-au transformat în temniţe. Noi nu învăţăm nimic din

nici o nenorocire... Fără să-ţi mai spun că lipsa atîtor braţe, în împrejurările astea, e şi o mare pierdere pentru economia ţării!... în sfîrşit ne silim să ştergem urmele uraganului, pe cît se poate. Dealtfel natura însăşi ne ajută. Pretutindeni e o năvală de viaţă nouă. Pomii şi copacii au înflorit. Ruinile focurilor, tăciunii, scrumul, peste toate a pus stăpînire primăvara...

—• Dar sufletele oamenilor? întrebă Titu.

— Dumnezeu ştie, numai Dumnezeu! zise Grigore. Mie mi s-a părut, de cîte ori am vorbit cu vreun ţăran care a fost bătut, şi doar toţi au fost, că nu regretă nimic, ba dimpotrivă... A rămas în mintea tuturor întrebarea pe care n-o mai poate smulge nici o represiune: „Apoi cum să trăim fără pămînt?"

5

Grigore Iuga avu lungi consfătuiri agricole cu Victor Predeleanu. Rămas prin voia soartei singurul stăpîn al domeniului Amara, voia să-şi puie în practică planurile de reorganizare a exploatării. îi trebuia însă neapărat un agronom cinstit şi priceput, care să-i fie colaborator credincios, cu care să se înţeleagă şi pe care să se poată bizui deplin pentru orice eventualitate. Socotea să se stabilească în Bucureşti, ca şi Predeleanu, şi numai în timpul muncilor principale să stea la ţară. Castelul ars nu se mai gîndea să-1 refacă. Dacă va fi nevoie va moderniza vechiul conac cruţat de furia focului.

Predeleanu se interesă, căută şi găsi omul care-i trebuia lui Grigore. Era un tînăr simpatic, vioi, inteligent şi chipeş, cu cîţiva ani de practică agricolă în Germania şi alţi cîţiva ani de conducere, cu bune rezultate, a unei mari ferme model a statului.

— Uite-1! Se numeşte Stelian Halunga... îţi place? întrebă Predeleanu, prezentîndu-1.

— îmi place! zîmbi Grigore. Şi sper că vom fi buni prieteni!

înainte de a se duce la Amara să instaleze pe noul administrator, Grigore mai avea să limpezească unele chestiuni care, tocmai pentru că erau rămăşiţe de ale trecutului, ar fi putut încurca viitorul. Cu Gogu Ionescu a trebuit să discute despre mormîntul Nadinei. Cum Nadina numai prin lipsa unei mici formalităţi procedurale a mai putut figura ca soţia lui, Grigore nu se credea îndreptăţit să decidă nimica în privinţa ei. Gogu, deşi încă neconsolat, credea că de vreme ce destinul a mînat-o la ţară în zilele cele mai periculoase, nicăiri n-ar avea odihnă mai mare sufletul ei atît de neastîmpărat în viaţa aceasta decît acolo unde a găsit-o moartea. La parastasul de trei luni, vor merge cu toţii. Dealtfel cu aceeaşi ocazie el ar vrea să-şi vîndă moşia lui de la Lespezi, poate şi pe a Nadinei de la Babaroaga. Evenimentele acestea l-au zdruncinat prea mult. N-ar mai avea inimă să trăiască şi să se simtă acasă în locurile şi între brutele care au asasinat pe soră-sa.

— Atunci vinde ţăranilor! zise Grigore. Au plătit şi ei cu destul sînge măcar dreptul de a cumpăra 'pămînt!

— Nu, nu! făcu Gogu cu groază. Nu vreau să mai am de-a face cu ţăranii, nici un fel de legătură, nici măcar de vînzare-cumpărare. Eu aş vinde cel mai bucuros unei bănci care n-are decît să parceleze proprietăţile pentru ţărani... Degeaba, dragă Grigoriţă, eu n-am afinităţi cu pămîntul ca tine, şi nici cu ţăranii. Eu sînt orăşan get-beget. Poate şi de aceea eu nu voi uita şi cu atît mai puţin nu voi ierta crimele lor care mi-au zdrobit inima.

Lui Dumescu, la Banca Română, i-a făcut mai multe vizite. Dumescu, în amintirea prieteniei cu Miron, s-a oferit să-1 ajute în toate încurcăturile financiare. Grigore n-ar fi vrut să primească nici un fel de despăgubire de la stat, cum se îmbulzeau să cerşească cei mai mulţi dintre sinistraţi care îşi umflau pagubele ca să profite de pe urmele nenorocirii. Din toate cîte-i devastase focul numai castelul cel nou a fost asigurat. Totuşi dacă societatea îşi va respecta angajamentul şi-i va plăti despăgubirea contractuală, din suma realizată el ar achita datoria la bancă, iar cu diferenţa şi-ar reface măcar în parte acareturile şi inventariul. Dumescu bănuia însă că societăţile de asigurare nu vor consimţi să plătească, considerînd răscoala ca un caz de forţă majoră care anulează de drept obligaţiile lor. Ar fi bine dacă guvernul ar veni cu o lege care să reglementeze complicaţiile pe care le-au creat întîmplările acestea excepţionale. în orice caz el, Dumescu, se va interesa de toate.

Grigore interveni apoi la Mitropolie şi obţinu să fie adus la Amara, în locul vacant de preot, fiul bătrînului Nicodim, ca astfel măcar după moarte să i se împlinească dorinţa care 1-a muncit atîta în viaţă. Dealtfel tînărul a alergat acasă, tocmai din Gorj, unde-şi avea parohia, să slujească şi el la groapa părintelui său şi să fie de ajutor Niculinei, pînă ce va putea scăpa cumva şi Filip, aflat închis la Piteşti cu ceilalţi oameni năpăstuiţi...

Pentru a contribui la potolirea şi mîngîierea sufletelor, Grigore Iuga, pierind în sfîrşit la ţară cu noul administrator, se opri la Piteşti să libereze din închisoare cel puţin pe învăţătorul Dragoş.

Prefectul Baloleanu se lăsa greu. îşi formase convingerea că răscoala, îndeosebi în judeţul Argeş, a fost

opera unor instigatori şi avea ambiţia să-i descopere, servind astfel interesele partidului său care începuse a fi acuzat, prin anume ziare anarhice, că ar fi autorul moral al tristelor evenimente. Dragoş îi fuse indicat ca cel mai periculos agitator. Numai după două zile de tratative şi insistenţe, consimţi să-i dea drumul, dar pe garanţia personală a lui Grigore...

Amara îşi reluase înfăţişarea obişnuită. Cîrciumarul Busuioc, cu pălăria pe ceafă, cu burta în afară, tăifăsuia iar din prag cu oamenii care treceau pe uliţă. Primarul Ion Pravilă se abătea mai des să tragă cîte o ţuică, să-şi dreagă puterile pentru a putea ţine piept tuturor greutăţilor iscate de potopul revoluţiei.

— Cu oamenii ce se mai aude, măi dom primar?... întreba mereu cîrciumarul. Le dă drumul ori îi mai ţine prin cele puşcării să le putrezească oasele?

•— Apoi de, Cristache, dacă nu m-au ascultat oamenii ? răspundea primarul grijuliu. Au luat-o razna şi s-au făcut mai deştepţi pînă ce au aflat ce-au căutat... Acu numai conaşul Grigoriţă să se milostivească şi să-i scape cum l-a scăpat şi pe dom Nică.

— Da pagubele oare ni le plăteşte sau o să ne alegem cu nimic? continua Cristea Busuioc care se înscrisese şi aici, şi la Piteşti, sperînd astfel să se aleagă cu un cîştig bun pe urma suferinţelor sale.

— Apoi tot la conaşul Grigoriţă e nădejdea! zicea Pravilă. D-aci încolo numai bunătatea dumnealui mai poate să ne ajute...

La cancelarie trebăluia secretarul Dumitrescu, copleşit de hîrţoage, căci primarul era cînd la postul de jandarmi, cînd la curte. Plutonierul Boiangiu ar fi ţinut anchetele încă un an de zile dacă Grigore nu l-ar fi povăţuit să le isprăvească şi să se domolească.

— Cînd îţi spuneam eu că Amara e sat de tîlhari, nu mă credeai — imputa Boiangiu deseori primarului. Acu i-ai păscut şi tălică!... Dar lasă că de-acu eu sînt popa lor!...

Vechiul conac părea întinerit subt tencuiala nouă şi în cadrul pomilor înfloriţi. Ruinile castelului au fost curăţate, iar pe locul lor cîteva ronduri de flori dădeau parcului o înfăţişare mai vastă şi mai prietenoasă. Administratorul Halunga a luat în mînă conducerea parcă-ar fi fost aici de cînd lumea. Inspira încredere şi ţăranilor prin vorba-i blîndă, printr-o bunătate potrivită împrejurărilor, prin pilda lui de muncă şi energie. Doar Isbăşescu, ocupat cu refacerea registrelor distruse, îl urmărea cu o duşmănie ascunsă, socotindu-se jicnit şi micşorat pentru că îi uzurpă locul ce i s-ar fi cuvenit lui şi numai lui după toate legile şi dreptăţile, mai ales că a suferit atîta din pricina lealităţii lui faţă de Iuga.

Duminicele Grigore strîngea pe ţărani la curte, să le asculte el însuşi necazurile şi păsurile. Auzea aceleaşi plîngeri, spuse cu mai multă rezervă, despre lipsa porumbului şi greutatea datoriilor şi nevoia de pămînt. Nici unul, niciodată nu aducea vorba despre întîmplările răzmeriţei, iar cînd întreba el, primea aproape mereu acelaşi răspuns:

— S-au iuţit oamenii, cucoane Grigoriţă, c-aşa a fost scris!

Singur Lupu Chiriţoiu a îndrăznit să spuie odată:

— N-a sosit încă ceasul dreptăţii, cucoane Grigoriţă, dar trebuie să sosească odată ş-odată, că lume fără dreptate nu se poate!

Cosma Buruiană venea mereu să ceară sfaturi şi ajutoare şi mai ales să se jeluiască. Toate speranţele lui erau în despăgubirile de la stat, altfel şi-ar fi luat

36 — Opere 8. — Răscoala — c. 1037

lumea în cap, că ţăranii i-au risipit şi cenuşa din vatră. De la dînsul a aflat Grigore că colonelul Ştefănescu, într-o clipă de deznădejde, a împuşcat cu mîna lui trei ţărani de la Vlăduţa pe care i-a dovedit că au pus foc conacului...

La sfîrşitul lui mai, după ce Halunga se familiariza bine cu împrejurările de la Amara, Grigore Iuga plecă din nou la Bucureşti. Zicea că prezenţa lui e mai necesară în Capitală, ca să fie aproape de Dumescu şi să urgenteze rezolvarea chestiilor financiare. în sufletul său însă recunoştea că este ceva mai important care-1 atrage la Bucureşti, atît de important că de asta depinde viaţa lui.

Totuşi la Bucureşti lăsa să treacă zile după zile fără să îndrăznească a provoca o limpezire. Se ocupa tot de lucruri mărunte parcă înadins ar fi căutat să amîne pe cele mari. Se ducea mai rar pe la Predeleanu, pretextînd diferite preocupări grave privitoare la Amara. De cînd s-a dizolvat Parlamentul, la începutul lui iunie, şi Baloleanu, renunţînd la prefectură spre a candida pentru Cameră, şi-a reluat reşedinţa în Capitală, Grigore îl vizita aproape zilnic, ca odinioară pe Predeleanu. Nu dintr-o recrudescenţă de simpatie, căci Baloleanu, de îndată ce nu mai era într-un loc de răspundere directă, reîncepu teoriile radicale şi sporovăia iarăşi despre chestia ţărănească cu frazele goale care pe Grigore îl supărau.

— Prima noastră lege are să fie o amnistie generală care să vindece rănile nenorocirilor recente şi să aducă adevărata pace în suflete! declară într-o zi Baloleanu cu o mîndrie seniorială. Noi care am sîngerat pînă în fundul inimii cînd a trebuit să facem ordine în ţară ştim să facem şi dreptate, dragă Grigoriţă! Miile de nenorociţi care umplu toate închisorile trebuie să se întoarcă la vetrele lor, pocăiţi şi îndreptaţi, spre a-şi relua munca în folosul şi pentru propăşirea României!

Prin influenţa lui Baloleanu tînărul Iuga voia să dobîndească o slujbă pentru Titu Herdelea care, aflînd de la Roşu situaţia lui adevărată la *Drapelul,* era desperat că rămîne iar pe drumuri. în cele din urmă Baloleanu, prin secretarul general de la Ministerul Domeniilor, reuşi să-1 plaseze într-un loc de referent la Direcţia Dobrogei.

— Şi ce voi avea de făcut acolo ? întrebă emoţionat Titu pe care Grigore îl aduse să afle direct vestea bună.

— Să te duci o dată pe lună şi să-ţi încasezi leafa! strigă Baloleanu jovial. Şi altminteri să faci versuri, dacă mai poţi! Sau să te însori, dacă pofteşti!

Tînărul Herdelea roşi ca şi cînd i-ar fi ghicit în suflet. Totuşi avu prezenţa de spirit să riposteze:

— Cred că urarea aceasta ar fi mai potrivită pentru domnul Iuga!

Grigore răspunse numai după o pauză şi aproape grav:

— Poate că n-ar fi rău...

6

Pe la mijlocul lui iunie, fără să fi isprăvit nimic, Grigore Iuga se hotărî să se întoarcă la Amara şi nici să nu mai vie pe la Bucureşti pînă la toamnă. Se duse la familia Predeleanu să-şi ia rămas bun. Victor era singur acasă, Tecla şi Olga aflîndu-se pentru cumpărături prin oraş. După ce discutară despre toate actualităţile şi mai ales despre pagubele pe care le-au avut Predelenii la Delga (dealtfel prea puţin însemnate), Grigore întrebă deodată, ca din senin, schimbînd vorba:

— Crezi că Olga ar vrea să fie soţia mea, Victore?... Dar te rog să-mi spui sincer şi fără nici un menajament, fiindcă...

Predeleanu surise cu o şiretenie străvezie:

— E a ce crede?... Ai întrebat-o?

Atunci Grigore Iuga îi mărturisi pe nerăsuflate că o iubeşte de mult, că s-a luptat cu sine însuşi în zadar, că i s-a urît cu viaţa, că ar vrea să înceapă o viaţă nouă... Predeleanu îl lăsă să-şi răcorească inima, ascultîndu-1 cu toată seriozitatea de rigoare în asemenea ocazii.

— Uite, dragă Grigoriţă — zise în sfîrşit Victor. Spuneai că vrei să pleci mîine la Amara. Amînă plecarea cu o zi. Poimîine pleacă şi Olguţa acasă. Poţi s-o însoţeşti, să-i ţii de urît şi chiar să faci o vizită părinţilor ei la Craiova. Am eu, aşa, o bănuială că n-are să-ţi pară rău!

Trenul pleca la cinci. Grigore aştepta în gară de la patru. întîi sosi Titu Herdelea cu un mic buchet de flori albe. într-un moment de plinătate sufletească, Grigore i-a spus ieri, cînd au dejunat împreună, că e fericit şi că iubeşte pe d-ra Postelnicu. Tînărul Herdelea a vrut să fie primul care să felicite pe Olguţa măcar printr-o floare, căci prin cuvinte încă nu-şi putea permite, ca să nu fie indiscret... Dar mai ţinea să comunice lui Grigore şi bucuria mare ce a avut-o ieri după ce s-au despărţit, cînd Deliceanu, desigur în urma insistenţelor lui Roşu, i-a pus în vedere că rămîne mai departe la *Drapelul,* cu acelaşi salariu, fiindcă ziarul are nevoie de serviciile lui. Cu o strălucire plină de încredere, Titu exclamă:

— De acum nu-mi mai pasă de viaţă!... Alaltăieri mă credeam în pulbere şi azi iată-mă cu două lefuri!... Am noroc şi pace!...

Trecuse şi pe la Tanţa, să-i spuie ce noroc a avut. Fata l-a însoţit pînă la gară şi-1 aştepta la o cofetărie, în Calea Griviţei, să meargă pe urmă să se bucure împreună toată ziua.

Pe cînd Titu vorbea cu entuziasm şi Grigore aştepta nerăbdător, sosi un tren în gară. în mulţimea călătorilor care alergau spre ieşire, Grigore recunoscu pe Ilie Rogojinaru, arendaşul de la Olena. întoarse capul parcă i-ar fi fost frică de el. Rogojinaru însă îl zări şi veni glonţ cu un geamantan în mînă, asudat şi zîmbitor.

— Mă mai cunoşti, cucoane? întrebă dînsul, lăsînd jos geamantanul şi ştergîndu-şi faţa şi chelia cu o batistă mare. Am auzit şi-am citit ce aţi pătimit! urmă apoi cu alt glas şi clătinînd întristat din cap.

Regretă în multe cuvinte moartea lui Miron Iuga şi a Nadinei, 'întrebă dacă au avut altfel pagube mari, dacă au început să primească despăgubiri, dacă au fost ucişi mulţi ţărani cu ocazia represiunii, întrerupîndu-se mereu cu aceeaşi observaţie:

— Nu vă spuneam eu că ţăranii sînt ticăloşi?... V-aduceţi aminte?

Pe urmă istorisi cu mare lux de amănunte ce noroc a avut el de şi-a salvat averea. O zi dacă mai întîrzia, deunăzi, cînd s-au întîlnit în tren spre Piteşti, nu mai găsea decît praf şi cenuşă. Ţăranii, mai îndrăciţi în Dolj decît în alte părţi, începuseră a da foc conacelor şi a prăda. Au venit şi la dînsul: cucoane în sus, cucoane în jos, să ne dai moşia c-altfel e moarte şi prăpăd... Atunci ce s-a gîndit: ia să fie el mai al dracului ca tîlharii! Şi s-a tocmit şi s-a înţeles cu ei că le dă de bună voie moşia cu tot ce se află pe ea, s-o împartă între dînşii cum le pofteşte inima, obligîndu-se să despăgubească el pe proprietar dacă ar avea vreo

pretenţie. Ca să fie mai siguri au făcut şi contract la primărie, cu sigiliu şi iscălituri. în schimb ei l-au îngăduit să stea în conac pînă va trece revoluţia. Peste două zile apoi a sosit armata şi i-a săturat de pămînt... Rîdea cu mare mulţumire:

•— Şi iaca aşa am scăpat cu faţa curată, cucoane, de furia tîlharilor!

Pe Grigore rîsul arendaşului îl enervă. Observă rece :

•— Dacă noi nici dintr-o nenorocire ca asta nu învăţăm nimic, atunci...

Rogojinaru întrerupse supărat:

-—Adică ce să învăţăm, cucoane?... A-i ţine mai bine în frîu ori a-i lăsa să ne măcelărească pe toţi cum porniseră?... Nu, nu, cucoane: Aruncaţi în foc cărţile cu teorii şi începeţi a vedea pe ţărani aşa cum sînt şi cum s-au arătat chiar acuma!... Lăsaţi-i să muncească, nu-i obişnuiţi să aştepte să le dea statul ce nu sînt în stare să agonisească ei prin muncă!... Să nu credeţi că ţăranul va fi vreodată mulţumit. Dacă mîine îi daţi pămînt de pomană, are să vă ceară pe urmă vite şi unelte de pomană, pe urmă bani de pomană... veşnic cîte ceva!...

— Pînă una alta au fost satisfăcuţi cu gloanţe! bombăni Grigore întunecat.

— Poate ai fi vrut d-ta, cucoane, să le dea plăcinte calde şi felicitări oficiale ? strigă arendaşul, umflîndu-se. îmi pare rău! Apoi dacă d-voastră, care aţi pătimit ca nimeni altul, puteţi vorbi aşa, ce să mai zicem de cei care...

Spre fericirea lui Grigore apărură Predelenii şi Rogojinaru rămase bodogănind cu geamantanul. Olga mulţumi cu un surîs lui Titu pentru flori.

— Poetul nu se dezminte niciodată! strigă Predeleanu strîngînd mîna tînărului Herdelea.

— Mai cu seamă cînd e vorba de o domnişoară aşa de fermecătoare! zise tînărul cu pălăria în mînâ şi cu o privire admirativă către Grigore.

D-na Tecla Predeleanu era mai mişcată ca toţi. îi părea rău că n-au luat şi pe copii la gară, să fie de faţă cînd pleacă Olga, deşi peste cîteva zile aveau să plece şi ei la ţară şi, în drum, să se oprească puţin la Craiova. Grigore, fericit şi încurcat, zîmbea mereu, fără să se uite însă la Olga.

— Ei, haideţi, urcaţi-vă în compartiment că nu mai sînt decît trei minute! zise Predeleanu.

— Sper că mai vii pe la Amara? spuse Grigore lui Titu.

— Dacă o să mă primiţi, bucuros totdeauna *l* răspunse tînărul Herdelea, îmbrăţişîndu-1 în aceeaşi privire cu Olga.

Pe urmă trenul porni atît de uşor că nici nu se simţi. Din aceeaşi fereastră Olga şi Grigore surîdeau celor rămaşi pe peron, repetînd cu toţii ca un refren:

— La revedere!... La revedere!... La revedere!

Glasurile se amestecau, se confundau, se pierdeau în zgomotul din ce în ce mai mare al lumii...

NOTE, COMENTARII, VARIANTE

I. PRIMA EDIȚIE A ROMANULUI a apărut în București, la „Adevărul", fiind tipărită — după cum se menționează pe ultima pagină a celui de al doilea volum — „în lunile septemvre-decemvre, anul 1932". Lucrarea a fost realizată poligrafic concomitent cu rescrierea întregii opere, căci ultimele ei file sînt datate de autor tocmai la 11 decembrie al aceluiași an.[1] Unii bibliografi susțin că în 1932 s-ar fi publicat două ediții[2], ceea ce este imposibil, timpul abia pefmițînd primelor exemplare să apară în vitrinele librăriilor în ultimele zile ale anului. Mai plauzibilă este ipoteza că editura a tipărit, de la început, două tiraje a cîte 5000 exemplare, opinie pentru care pledează și mențiunea de pe ediția a II-a din [1935]: „A 11-a —16-a mie", publicată — de data aceasta într-un singur volum — tot la „Adevărul". Noi ediții în [1938] și [1942], la aceeași editură, din nou tipărite, în două volume. Toate acestea au avut o circulație restrînsă în epocă: în total circa 25.000 de exemplare.

În periodice se află mai multe fragmente, între care: *Ancheta*, în *Floarea soarelui,* I (1927), nr. 11 — 12 (nov. —dec), p. 320—322; *Aventura lui Titu Herdelea,* în *Universul literar,* XLIII (1927), nr. 43 (25 dec), p. 677; *Învățătorul* în *Dreptatea,* II (1927), nr. 60 (25 dec), p. 3; *Picnic,* în *Gazeta noastră,* I (1928), nr. 3, p. 18; *Ancheta,* în *Dreptatea,* II (1928), nr. 152 (15 apr.), p. 3—4; *Învățătorul,* în *Almanahul Societății Academice „Petru Maior",* 1929, p. 70-74; reluat în *Dacia,* I (1931), nr. 3 (mai), p. 7; *Petre Petre,* în *Adevărul literar și artistic,* X (1932), nr. 578 (3 ian.), p. 1 - 2; *[Du-te, Pavele !]*[3], în *Dimineața,* XXVIII (1932), nr. 9249 (26 sept.),

[1] Cf. *Arh. L. R., I ms. 1 h, i.* 4 *[infra,* p. 699).
[2] Cf. N. Liu, în Rebreanu, *Opere alese,* vol. V, 1961, p. 677.
[3] Vezi articolul lui Horia Roman: *D. Liviu Rebreanu a terminat romanul Răscoala.*

p. 3; reluat în *Adevărul literar și artistic,* XI (1932), nr. 618 (9 oct.)[4]; *Friguri,* în *România literară,* I (1932), nr. 37 (19 oct.), p. 1.[5]

Fondul arhivistic aflat la B.A.R. ne dezvăluie și alte colaborări de același gen: *Amintiri despre Nadina*[6], *Enigma iubirii*[7] ș.a., episoade din prima variantă a romanului.

Și după apariția volumului, apar fragmente în paginile diferitelor publicații: *învățătorul,* în *Satul și școala,* II (1933), nr. 9 (mai), p. 266—269; un episod din capitolul X, tradus în limba maghiară de Cs[ehi] Gy[ula], în *Korunk,* XI (1936), nr. 1 (ian.), p. 67—69; *Învățătorul Dragoș,* în *Școala sătmăreană,* XV (1938), nr. 5 (mai), p. 21—23. Pagini din *Răscoala* se tipăresc și postum în *Făclia,* XII (1957), nr. 3242 (16 mart.), p. 2, în numeroase manuale didactice ș.a.

După o absență de 8 ani (1945—1953), *Răscoala* deschide șirul marilor reeditări din opera lui Liviu Rebreanu, apărînd, în 1954, cu o prefață de Ov. S. Crohmălniceanu. Noi retipăriri în 1959 *{Opere alese,* vol. IV), 1959, 1960, 1962 (3 ediții, între care una în *Opere,* vol. II), 1963, 1964, 1966, 1967 și 1971. Prefațatori puțini: Ov. S. Crohmălniceanu (1959, 1960, 1967), Al. Piru (1962, 1964), C. Simionescu (1962).

In timpul vieții scriitorului, o singură traducere, la Viena, în [1942]. După moartea sa, numeroase tălmăciri (fragmente și ediții integrale):

Der Aufstand. Roman. [Aus dem Rumänischen ubersetzt von M. Oettly-Bossel]. [Wien], Wiener Verlag, [1942], 533 p.

De opstand. Een Roemeensche roman, vertaald door Jef. de Leau. Den Haag, J. Philip Kruseman, 1945; 1946. 360 p.

Lăzadás. Regeny. Forditotta: Gâldi Lâszlo. Budapest, Renaissance K6nyvkiad6, 1945, 512 p. Noi ediții la București, Âllami Irodalmi es Mi'iveszeti Kiado, [1955], 573 p.; 1964, 492 p.

La ribelione. Fiamme; Petre Petre [fragmentele: *Flăcări; Petre Petrei.* î" *Antologia della narraliva, romena.* Compilata da Giuseppe Petronio. Modena—Parma, Casa Editrice Guanda, 1956. XXVIII + 489 p. (La fenice della narrativa. Narratori romeni.)

The clash. [Ciocnirea]. în: Rumanian prose and verse. A selection with an introductory essay by E.D. Tappe. London, University of London, 1956, p. 165-171.

V'stanieto [fragment în antologia] *Rum"nska poesija i proza.* Sbornik. Prevod ot rum'nski. Sofija, Narodna kultura, 1957, 176 p.

V'stanieto. Roman. Prevod ot rum"nski na Jordan Stratiev i Gergana Stratieva. Sofija, Narodna Kultura, 1957, 432 p.

La rivolte. Roman [Traduit du roumain par Valentin Lipatti]. Bucarest, Editions en langues etrangeres, 1957, 605 p. Idem 1958, 621 p.

[4] Vezi articolul *„Răscoala", noul roman al d-lui Liviu Rebreanu.*

[5] Majoritatea fragmentelor publicate în periodice are ca temei versiunile anilor 1927, 1931, 1932. Unele pagini au fost rescrise în acest scop. La Biblioteca Centrală de Stat se află episoadele *Ancheta și învățătorul* (Fundația Brătiami, ms. *10 077* și *10 076)* iar la Biblioteca Academiei, fragmentul *Petre Petre (Arh. L. R., I ms. 1 d,f.* 21—25).

[6] Vezi B.A.R., *Arh. L.R., ms. 1 c,* f. 21; pe aceeași filă secretarul de redacție [Albu], adaugă: „Crăciun 3 colfoane]".

[7] *Ibid., i.* 1.

Buna. S runiunjskog preveo Stefan Milovic. Sarajevo Izdavacko Preduzece Narodna Prosvjeta, 1958. 408 p. (Gama Biblioteka, 22).

Bunt. Tlumaczyl Rajmund Florans. [Warszawa], Czytelnik, 1959, 503 p.

Ediție la Peking, Cultura poporului, 1959, 552 p. + 1 1 portr. [Traducere după ediția franceză semnată de Valentin Lipatti].

L'insurrection. I, II. [Trad.] Alain Guillermou. "Paris, Club bibliophyle de France, 1960.

Der Aufstand. Ubersetzt von Thea Constantinidis. Berlin, Verlag Volk und Welt; Bukarest, Meridiane Verlag, 1962, 537 p.

Lâ revolte [fragment, cap. XI, 5—7, în antologia:] *Nouvelles roumaines.* Anthologie des prosateurs roumains. Avant-propos de Jean Boutiere. Preface de Tudor Vianu. Paris, Editions Seghers, 1962, 375 p. (Collection UNESCO d'oeuvres representatives. Serie europeenne).

Khâ'i nghia. I, II. [Trad.] Nguven Văn Nhân. Hanoi, Văn hoa, 1963, 352 p. (I); 340 p. (II).

The uprising. A novel by Liviu Rebreanu. Translated by P. Grandjean and S. Hartauer. London, Peter Owen, 1964. 385 p. (UNESCO Collection of Representative Works. Rumanian Series). Ediție și în S.U.A. Carbondale, Southern Illinois University Press, 1964, 385 p.

La rivolta. Traduzione di A. Colombo. Carabba Editore, [1964], 389 p. (Panteon II. Collana di narrativa).

Pemberontahan [fragment, cap. XI în antologia:] *Kisah-Kisah dari Rumania.* Djakarta, P.N. Balai Pustaka, 1964. 328 p.

La rebelion [fragment în antologia] *Narradores rumanos.* Edicion al cuidado de Mario Benedetti. Montevideo, Editorial Alfa, 1965 (Coleccion „Carabela").

Ihhi. [Trad.] I. Yoda Mickiko. Tokyo, Shinko Shuppan—Sha. 1967.

Al. Thawrah. [Trad.] Muhammad Ibrahim Zaki. Cairo, 1968, 532 p.

A revolta. Traducão direta do rumeno par Nicolae Philipovici. Sâo Paulo, Editară Fulgor Limitada, 1969, 392 p.

Vosstanie. Perevod s rumynskogo A. Sadeskogo. Moskva, Hudozestvennaja literatura, 1970, 512 p. (Zarubeznyj roman XX veka).

II. TIPĂRIT ÎN 1932, ROMANUL APARE DESTUL DE TÎRZIU, față de proiectele scriitorului. Cu zece ani în urmă, invitat să împărtășească cititorilor săi la ce lucrează, Rebreanu anunța că *Răscoala* „așteaptă mai de mult o ultimă transcriere"[8], alăturînd-o altor două romane aflate pe masa de lucru: *Minunea minunilor* și *Adam și Eva.* Afirmația, exagerată, relevă mai curînd *intenția* de a concretiza un vechi proiect, actualitatea lui, la acea oră nefiind scrisă nici o pagină din carte. Intre timp se vor detașa alte lucrări, dar certitudinea realizării noii opere rămîne constantă: „Lucrez în prezent la romanul *Răscoala,* care va apare la primăvară"[9], anunță prozatorul în februarie 1927, deși încă departe de împlinirea intențiilor lui.

Peste ani, va depăna cu lux de amănunte întreaga epopee a cărții, așa cum nu va proceda în alte cazuri. Prilejul îl oferă ciclul de conferințe despre „Procesul de creație", organizat sub auspiciile Ateneului Român,

[8] *De vorbă cu Liviu Rebreanu. Spre ziuă,* I (1923), nr. 1, p. 13—15.

[9] Cf. I. Valerian, *Viața literară,* I (1926), nr. 1 (febr.).

in 1943, la care își mai dau concursul Ionel Teodoreanu, Cezar Petrescu, Ion Piliat, Camil Petrescu, Brătescu-Voinești, Victor Ion Popa, Octav Desila, Tudor Arghezi, Păstorel Teodoreanu. Conferința lui Rebreanu a avut loc la 26 iunie 1943, orele 16,30. Textul acesteia se află la B.A.R., *ms. rom. 4063,* f. 53—74. Bogăția și calitatea informațiilor ne determină să-1 reproducem în paginile ce urmează, adnotînd unele mărturisiri și făcînd trimiterile de rigoare la aparatul critic al ediției[10]. De remarcat că nici un document la care se referă romancierul — fie el o ciornă, cuprinzînd 2—3 rînduri — nu rămîne în afara volumului de față. Se îngăduie astfel cititorului posibilitatea consultării integrale a caietelor de creație, confruntării și coroborării diferitelor date.

„Doamnelor și domnilor,

Mai întîi am să vă rog să fiți indulgenți dacă s-ar întîmpla să spun ceva ce s-a mai spus și de alți confrați care m-au precedat la acest pupitru în cadrul conferințelor asupra «procesului creației», deși eu n-am avut răgaz să-i ascult pe nici unul și astfel nu știu ce-au vorbit, mai ales în amănunt. Fiind însă în discuție o problemă generală, n-ar fi de mirare dacă unii scriitori ar interpreta la fel fenomenul literar sau ar ajunge la concluzii similare. Sper că nu se va întîmpla nimic, pentru că am să mă feresc, ca totdeauna, de explicații și de concluzii, mărginindu-mă la descrierea cît mai sinceră și mai obiectivă a desfășurării lucrurilor și lăsînd altora sarcina de-a le lămuri și cataloga.

Aș dori să mai adaog în prealabil că pentru mine dezbaterile acestea în jurul creației artistice au un interes primordial. Eu n-am altă meserie decît scrisul. Eu nu sînt decît un simplu scriitor. însărcinările întîmplâtoare pe care le-am avut în viață au fost accidente și nu mi-au putut denatura fizionomia de scriitor. A trebuit să renunț la multe, să îndur multe, să risc tot pentru a mă putea dărui deplin scrisului. Și, desigur, a trebuit să iubesc mai presus de toate scrisul ca să îndrăznesc a-i închina toată viața mea. Nu știu de ce am făcut-o: poate o simplă bravadă, poate ca să am deplină libertate pentru a mă realiza în literatură? Sînt alții, avocați, medici, ingineri, ofițeri, care știu să împace foarte bine scrisul cu profesiunea cealaltă care le dă siguranța materială și socială. Așa e normal.

[10] El a fost semnalat întîia oară de Nicolae Liu *[Viața românească,* X, nr. 3, mart. 1957) și publicat în *Manuscriptum,* III (1972), nr. 6, p. 106 — 120, într-o formulă care permite cunoașterea cuvintelor și sintagmelor anulate sau adăugate în timp de autor, culorii creioanelor folosite etc. în ce ne privește, am preferat în locul unui sistem de reproducere cu multe „croșete ascuțite", „paranteze rotunde duble", „croșete ascuțite duble" etc., prezentarea cursivă a textului *definitiv,* în spiritul normelor de transcriere anunțate la începutul ediției.

Exercitarea unei profesiuni poate să îngreuieze realizarea scriitorului dar nu să-1 împiedece aievea. Ionel Teodoreanu e și avocat cu mare clientelă, ceea ce nu [f. 53] l-a împiedecat să scrie mai mult decît mine, deși e mult mai tînăr. în realitate cazul Ionel Teodoreanu trebuie considerat rezervat — nu știu ce-o fi cu avocatura lui, dar e scriitor sută-n sută și cel mai pasionat pentru problemele literare.

Neavînd altă meserie — în situația aceasta mai sînt Mihail Sadoveanu, Cezar Petrescu, Ion Piliat și alți cîțiva — mă interesează scrisul împreună cu toate anexele lui, nu numai teoretic, dar și practic. Ca să fie o profesiune, scrisul trebuie pe de o parte să se diferențieze, să nu mai rămîie un diletantism pentru neisprăviții vieții, ci o ocupație pe care n-o pot împlini decît cei chemați anume și după o muncă mai istovitoare sufletește ca toate celelalte îndeletniciri omenești, iar pe de altă parte să reprezinte și din punct de vedere social o carieră care, eventual, să ofere cel puțin avantagiile pe care le oferă carierele similare.

Poate că enunțînd așa, brutal, condițiile profesiunii scriitoricești voi ofensa anume credințe tradiționale care cer poetului să cînte întocmai ca păsările cerului, să fie adică idealist și să nu se intereseze de cele lumești. De-aici vin toate confuziile, din credința că scriitorul trebuie să fie sau un diletant sau un paria.

în clipa cînd vor înțelege nu numai scriitorii, ci și cititorii că scrisul e profesiunea cea mai nobilă, cea mai grea și cea mai glorioasă, atunci se vor schimba multe lucruri, poate în primul rînd prețuirea operei literare. Atunci se vor împuțina, dacă nu vor dispărea de tot, cei care privesc de sus literatura, socotind că și ei ar putea scrie, dacă ar vrea sau ar avea timp...

Lămurirea cît mai largă a procesului creației artistice de aceea e binevenită oricînd se face. Prin lămuririle acestea cititorii pot să pătrundă [f. 54] puțin în secretele de atelier ale creației și să-și dea seama din cîte imense sforțări se încheagă o operă de artă. Astfel vor ajunge fatal să prețuiască și stimeze mai mult nu numai opera ci și pe creatorul ei.

Vă mărturisesc că numai pentru a contribui la opera aceasta de clarificare am primit să vin în fața d-voastră, poate să vă și plictisesc, dar în orice caz să vă ofer intimitățile meseriei mele. Vă închipuiți cît de jenant, ca să nu zic mai mult, trebuie să fie pentru un scriitor obișnuit să aibă contact cu publicul prin cărțile sale, să vorbească deodată, în fața oamenilor, despre el și despre gîndurile și zbuciumările lui din care se zămislește o carte...

De fapt totuși am mai făcut ceva asemănător acum cîțiva ani, dar la Universitate, sub forma unei experiențe de laborator. Profesorul de literatură a vrut să lămurească studenților săi geneza operei literare și, în loc de explicații aride, a făcut apel la unii scriitori să răspundă la un

chestionar foarte diplomatic întocmit, încît să obțină și mici contribuții autobiografice în legătură cu misterele muncii creatoare literare. Conferința a trebuit s-o repet pe urmă la Academia Comercială și la altă Universitate. Mai tîrziu, am publicat-o, întîi fragmentar în unele reviste, apoi, mai mult sau mai puțin complect, într-un volum apărut recent.[11]

Nu vreau să repet ce-am spus acolo, dar nici să mă contrazic. Ca să nu mă repet, am să încerc să reconstitui toate fazele creației unei; cărți cu toate amănuntele posibile — amănuntele sînt mai importante decît generalitățile, și aici ca și în viață. Firește, va fi vorba de altă carte, nu de cele dezbătute acolo. Sînt sigur că nu mă voi contrazice total, dar mă tem că vor interveni adaosuri și complectări care să pară contradictorii. Dealtfel e și fatal. Explicațiile procesului de creație sînt totdeauna provizorii ca și teoriile care încearcă să rezolve misterul vieții prin formule biologice. Creația artistică e ca și creația divină — dincolo de [f. 55] puterile noastre de înțelegere, cel puțin în ce privește esența. Putem descrie fenomenul, putem nota observații directe sau indirecte, putem stabili anume corelații între diferitele faze ale realizării — toate acestea sînt însă lucruri exterioare. S-ar părea că însuși creatorul, scriitorul sau artistul, ar putea aduce clarificări directe, dinlăuntru. Cred că e mare greșeală. Scriitorul, cu cît va fi mai sincer, cu atît va recunoaște mai categoric că observațiile lui asupra propriei creații sînt în realitate tot exterioare, că el nu poate înregistra decît rezultatele și că fenomenul creației se petrece undeva în afară de voința și știința lui. Știu, sînt scriitori, și nu dintre cei trecători, care și-au închipuit că ei creează conștient, biurocratic și mașinal: faci planul general al unui roman, stabilești acțiunea și personagiile, distribui materialul pe capitole mari sau mici, apoi cu ajutorul notelor copioase elaborezi amănunțit fiecare capitol, dobîndind astfel o schiță sau un rezumat mai bogat al viitorului roman pe care n-ai decît să le dezvolți după necesități ca să realizezi absolut mecanic marea operă de artă. Așa lucra uneori Zola[12] ca să demonstreze materialismul artei sau poate ca

[11] *Amalgam,* [1943], Mărturisiri, p. 14-59. Fragmentar sau integral „mărturisirile" au fost tipărite în *Vremea,* V (1932), nr. 253 (1 (mai); *Revista Fundațiilor Regale,* VII (1940), nr. 1 (nov.); *Preocupări literare,* VII (1942), nr. 4 (apr.). Ele sînt reproduse în ediția noastră: voi. 4, p. 664-684; voi. 5, p. 668-670; voi. 6, p. 331—334.

[12] Și, am adăuga, însuși L.R. Răbdarea și atenția cu care fixează structura romanului, succesiunea momentelor, distribuția, profilul personajelor (vezi în acest sens caietele de creație la *Ion* și chiar la *Răscoala)* îl desemnează printre cei mai desăvîrșiți arhitecți ai cărții, care acordă *proiectelor* o asemenea importanță încît nu construiesc, de regulă, mai nimic înaintea clarificărilor de detaliu, cu riscul de a se abate ulterior de la cele plănuite, ceea ce, dealtfel, se și întîmpla..

să-și ușureze și sporească producția. Dar taina creației nu e în elaborarea, oricît de amănunțită, a unui plan de roman sau de poezie. Peste acest plan trebuie să vie necunoscutul care cimentează tot și mai ales aduce suflul dătător de viață. Dumnezeu, cînd a creat pe om, l-a întruchipat din lut și pe urmă a suflat asupra lui de i-a dat viață și l-a făcut om. Toate planurile, organizările, pregătirile, rezumatele, inclusiv cuvintele, sînt lutul pe care scriitorul îl modelează conștient; suflul de viață, adică tocmai ceea ce transformă lutul, creația adevărată, o dăruiește tot scriitorul, dar dincolo de voința și de știința lui, din zestrea divină ce i-a fost hărăzită de destin.

Procesul creației artistice poate cuprinde, evident, ambele faze care dealtfel se întregesc. De fapt atît scriitorul, cît și cercetătorul literar, se vor ocupa totdeauna de partea exterioară a creației, singura într-adevăr accesibilă; cea interioară nu poate decît să fie constatată și numai *ca atare* descrisă și analizată cît posibil, [f. 56] Puterea creatoare e totdeauna un dar special, îmi permit a afirma: un dar divin. Manifestarea acestui dar reclamă însă și o voință mare din partea celui înzestrat. Cînd în tine s-a dospit suficient aluatul viitoarei opere de artă, luni sau ani de zile, parte conștient, mare parte cu totul inconștient și în afară de puterea voinței tale, cînd fermentația aceasta tainică s-a terminat, atunci trebuie să intervie voința ta hotărîtă, stăruitoare, încăpățînată, adică munca creației, cu bucuriile și ostenelile ei, asiduă, și chiar programatică. Fără de muncă, opera ar rămîne în stare embrionară în sufletul creatorului...

In *Mărturisirile* despre care am pomenit, povestind cum s-a închegat schema generală a romanului *Ion,* am arătat cum am ajuns să înțeleg problema pămîntului, mai vastă, mai variată și mai trainică decît o privisem schițînd povestea lui Ion Glanetașul. «Problema pămîntului mi-a apărut atunci ca însăși problema vieții românești, a existenței poporului românesc, o problemă menită să fie veșnic de actualitate, indiferent de eventualele soluții ce i s-ar da în anume conjuncturi.» Iar de-aici a pornit apoi un plan mai vast al unei trilogii de romane, cîte-un roman adică pentru Transilvania, Vechiul Regat și Basarabia: «pentru Vechiul Regat pămîntul fiind o problemă socială, deci o luptă între cei puțini care posedă pămîntul și cei mulți care-l muncesc, romanul va fi o răscoală țărănească evident prezentată așa încît să ofere un tablou cît mai vast al contrastului dintre țară și orașe».[13]

Așa s-a născut gîndul romanului *Răscoala,* asupra căruia am să insist în speranța că mulți dintre d-voastră îl cunoașteți, cel puțin din

[13] Detalii referitoare la trilogia amintită în *Opere,* 1970, voi. 4, *p.* «71.

auzite, apoi pentru că din hîrtiile şi însemnările ce le am aş putea reconstitui mai uşor evoluţia sau, dacă vreţi, procesul creaţiei.

Cît de puţină importanţă are în realitate ideea sau planul în realizarea unei opere de artă, se poate vedea şi din enunţarea aceasta emfatică: voi scrie [f. 57] un roman cu o răscoală ţărănească... Dar astfel de idei poate să aibă oricine, mai ales cînd răscoala s-a întîmplat aievea şi amintirea ei e încă vie spre a stîrni curiozitatea actualităţii. întocmai cum în timp de război apar atîtea «opere» care să profite într-un fel sau altul de actualitatea cea mai tragică şi mai înălţătoare, cuprinzătoare de vitejie, moarte şi glorie, ca şi de durere şi jale.

în vreme ce *Ion* mă frămînta pînă-n adîncurile sufletului,[14] gîndul de-a scrie ceva în legătură cu răscoalele ţărăneşti recente a început să mă preocupe abia după stabilirea mea la Bucureşti, din ce în ce mai insistent.[15] Scriitorii cu reputaţie din anii aceia aproape că nici n-au luat act de zguduirea crîncenă prin care trecuse ţara. Parcă oamenii nu şi-ar fi dat seama în ce primejdie ne aflasem. Doar ici-colo cîteva însemnări anecdotice, cu glume nesărate. Scriitorii, glasul neamului, n-au simţit marea cutremurare a poporului nostru, singurul adevărat război civil din toată istoria noastră. Nu i-a împiedecat nimeni să vadă, să înregistreze sau să exprime durerea naţiunii, cea mai îngrozitoare, pentru că era o sfîşiere între noi. Nu exista pe-atunci nici urmă de cenzură nici pentru presă dar încă în literatură. Oamenii însă n-aveau legături adevărate cu viaţa reală. Existenţa scriitorului se petrecea între cenaclu, cafenea şi biurou... Nu era nevoie să scrie; scriitorului îi trebuie perspectivă ca să poată crea. Dar cel puţin ar fi trebuit să simtă şi să înţeleagă...

în atmosfera aceasta de indiferenţă faţă de un eveniment atît de grav, m-am crezut eu chemat să repar onoarea scriitorilor români. Eram mai necunoscut decît îşi poate cineva închipui. Publicasem vreo două nuvele în *Luceafărul*[16] destul de mediocre, şi alta, mai reuşită, în *Convorbiri critice*[17]. Cu atîta bagaj literar în spinare, m-am hotărît totuşi să devin cîntăreţul răscoalei ţăranilor, nu înşă de dragul ţăranilor sau din pricina durerii pentru nenorocirea ţării, ci, trebuie să mărturisesc, pentru că scontam să dobîndesc un succes grabnic tratînd un subiect atît de fierbinte. Voiam să încerc ceea ce mai toţi [f. 58] scriitorii şi artiştii tineri încearcă mereu: să cucerească notorietatea de azi pe mîine, prin orice mijloace.

Pornisem de la ideea să fac un roman[18]. Am dat-o la o parte. Voi face o dramă cu titlul *Ţăranii.*[19] La Teatrul Naţional era director Pompiliu Eliade care se înverşuna să promoveze literatura dramatică originală. Eram sigur că Pompiliu Eliade va fi încîntat cînd va primi o piesă originală cu recentele răscoale ţărăneşti. Apoi o piesă se scrie mult mai uşor şi mai repede. Avusem, numai cu vreo trei ani în urmă, o epocă de fanatism teatral: scrisesem zeci de piese, probabil proaste, în limba germană[20] cu care înnebunisem pe cîţiva directori de teatru la Viena şi la Budapesta. De îndată ce voi avea suficient material, voi putea ticlui din răscoale o dramă oricît de sîngeroasă, după împrejurări... Deocamdată însă nu cunoşteam răscoala decît din puţinele notiţe şi telegrame apărute prin ziarele de dincolo şi diferite volume şi broşuri care voiau să explice de ce s-au răsculat ţăranii şi cum să se soluţioneze chestia ţărănească. O documentare normală, în vreunul din satele sau conacele unde răscoala şi represiunea au fost mai violente, îmi era imposibilă, pentru că ar fi implicat cheltuieli, eu nu posedam decît bunăvoinţă. «Cea mai bună docu«

[14] Paginile unui caiet, intitulat *Schiţe,* alcătuit după revenirea lui L.R. în Prislop (1908), aflat la B.A.R., *Arh. L.R., /.(,), ms. 20,* se înrudesc, într-adevăr, cu multe din episoadele romanului *Ion,* fără să lase însă impresia că urmau să depăşească limitele genului scurt. Vezi, pentru detalii, Niculae Gheran, *Liviu Rebreanu — Schiţe pentru viitoarele romane. Manuscriptum,* V (1974), nr. 2 (15), p. 155—161 şi nr. 3 (16), P- 147 — 162. „Caietul", publicat în acelaşi loc, întregeşte informaţia furnizată de noi în *Opere,* 1970, voi. 4. Vezi şi Liviu Rebreanu, *Caiete,* prezentate de Niculae Gheran, Editura Dacia, 1974.

[15] Cele mai vechi însemnări se află în acelaşi caiet de *Schiţe,* început în 1908 la Prislop şi sfîrşit în 1910 la Bucureşti.

[16] *Codrea (Glasul inimii)* şi *Ofilire,* publicate în revista sibiană între 1 nov.—15 dec. 1908. Tot acolo, în mai 1909, *Răfuiala* (vezi *Opere,* 1968, vol. 1, p. 329-359).

[17] *Cîntecul iubirii,* la 25 oct. 1909 (vezi *ibid.,* vol. 2, p. 325—331).

[18] *„Răscoala,* o serie de *nuvele"* (sublinierea ne aparţine) se menţionează în caietul de *însemnări,* datat „1912" (cf. *Arh. L.R., II ms. 1, i.* 5). Este *cea mai veche* notaţie autografă (cunoscută de noi) în care apare titlul operei de mai tîrziu.

[19] Proiectul se află în *Arh. L.R., I ms.1 j, i.* 2—4 *(infra,* p. 597—598). Consultă şi proiectul următor, intitulat *Răscoala (ibid.,* f. 5—10; *infra,* p. 598—600), datat 7 dec. 1913 (f.l). Vezi reluarea personajelor în *Arh. L.R., I ms. 1 f, i.* 26-38 *(infra,* p. 601—606) fază de tranziţie de la piesa din 1913 la romanul de mai tîrziu.

[20] în realitate în limba *maghiară* (cum, dealtfel, ne demonstrează documentele de arhivă şi mărturisirile anterioare ale lui L.R.). „Corectarea" este de ordin conjunctural (1943).

mentație e presa, oglinda fidelă a evenimentelor cotidiene!» mi-am zis atunci și m-am înființat la Academie să consult colecțiile ziarelor. A fost prima mea vizită la Academia Română. Nici im mi-a putut trece prin gînd atunci că a doua vizită, la aceeași Academie, va fi abia peste treizeci de ani, în condiții mult mai ceremonioase.[21]

Presa din vremea răscoalelor e mediocră. Informații puține, anodine și uneori comice; se vede că sînt opera unor corespondenți urbani care habar n-au ce viață e la țară. Ceva mai interesante mi-au apărut dezbaterile parlamentare în *Monitorul Oficial...* Oricît de dornic eram după o glorie grăbită și ieftină, n-am îndrăznit să persist. începusem să întocmesc un scenariu, dar din cap, fără nici o legătură cu realitatea. Nu văzusem în [f. 59] viața mea un arendaș, nici nu știam bine ce-i cu arendașii și cu conacele boierești. Pînă și numele mi le luai de-acasă, de dincolo. Așa, de pildă: «Actul întîi. Casa lui Ion Motofelea, în Dumbrăveni». Totuși printre fragmentele păstrate sînt cîteva replici pline de viață. Iacă o replică a arendașului:

«— Astea-s vorbe goale... în loc să te tînguieștiși să te tocmești, ai face mai bine să nu lenevești și să nu bați cîrciumile! Asta-i!... Cine-i harnic cîștigă și trăiește bine, cine nu, să aibă de zece ori atîta pămînt și tot netrebnic o să fie... »[22]

Sau alta a unei țărance amărîte:

«—Că leneși nu sîntem, slavă Domnului... Muncim și ne chinuim, vai de păcatele noastre... Da amu nu mai e de trăit... Uite, ne-am sleit de tot, ne-a pierit toată vlaga. Bărbatul meu a căzut la pat, eu am rămas singură... Nițeluș să ne mai ușurați, boierule, că pe urmă iar prindem putere și iar o să vă muncim... »[23]

Poate că n-aș fi renunțat complect dacă n-aș fi descoperit și o piesă de teatru care se petrecea tocmai în vremea răscoalelor. Era apărută recent în editura *României muncitoare,* organul socialist, și se numea *Lupii.*

[21] Că L.R. a fost o singură dată la Academie, pentru „documentație" (a doua oară mergînd cu prilejul alegerii sale în rîndul academicienilor) lucrul este discutabil. Pe această temă Stancu Ilin scrie chiar un articol: *Liviu Rebreanu în „documentare" la Academia Română,* în *Transilvania,* II (1973), nr. 4 (apr.), p. 27—32. O listă bibliografică, întocmită de scriitor (cf. *Arh. L.R., I ms. 1 g,* f. 13-16 v.; vezi *infra,* p. 679—682) ar pleda pentru o documentare „solidă". Puținele cote ale B.A.R. din dreptul titlurilor consemnate dar, mai ales, *puținele conspecte* rămase de pe urma „studiului" ne-ar determina să fim circumspecți față de „arta informațională livrescă în procesul elaborării romanului *Răscoala"* (S. I.).

22-23 *cf Arj, i R I m s* 7 yff g *(iMfra*_ p. 599); în -onferință textul ușor stilizat.

Autorul era simpaticul povestitor de mai tîrziu Vissarion.Pe-atunci probabil că se simțea socialist, ca și mulți alți intelectuali. Din nenorocire piesa era atît de spăimîntător de proastă că a avut puterea să mă puie pe gînduri: dacă și a mea va ieși la fel? Apoi tot în zilele acelea am citit *Țesătorii* lui Hauptmann care m-a descurajat, fiindcă mi s-a părut cea mai puternică dramă socială. Cînd s-a scris drama unei răscoale atît de desăyîrșit, ce să cutez eu, un prăpădit de candidat de scriitor, să mă iau la întrecere ?

Renunțînd la piesa cu răscoala, am mai publicat cîteva nuvele și, oferindu-mi-se o ocazie neașteptată, le-am adunat într-un volum care a apărut într-o editură tînără la Orăștie, înființată de d. S. Bornemisa.[24] Primul meu volum *Frămîntări,* spre desperarea mea, a trecut aproape complect neobservat.[25] [f. 60] Două-trei notițe amabile strecorate în colțuri de ziare obscure, erau probabil opera editorului. Pe-atunci tinerii scriitori încă nu îndrăzneau să-și laude singuri cărțile; încă nu exista așa-numitul serviciu de presă de azi.

Ca orice cuceritor literar, sperasem că voi atrage atenția cel puțin a criticii. Decepția a fost cu atît mai dureroasă. Adevărul este că aproape același volum apărut peste cîțiva ani[26] sub titlul: *Gclanii,* deși cu prefața regretatului Mihalache Dragomirescu, a fost destul de remarcat, începînd cu *Viața românească* pînă la ziarele cu tiraje mici și cu rubrică literară.

Pentru moment nu mai vedeam nici o perspectivă de-a ieși din anonimat într-un răstimp onorabil. Atunci am reluat planul cu *Ion:* dacă aș apare cu un roman, ar fi imposibil să fie bagatelizat. Nuvele și schițe face toată lumea, pe cînd un roman, chiar mediocru, e un eveniment. Așa era atunci. Acuma s-au mai schimbat lucrurile.

în martie 1913 m-am apucat să scriu romanul lui Ion Glanetașu care pe-atunci se numea *Zestrea.* Trei luni am lucrat și am așternut pe hîrtie vreo trei sute de pagini. Cînd le-am recitit — catastrofă. Nu mergea deloc. Era o poveste romantică, sentimentală și brutală, cu țărani la modă pe vremea aceea in literatura curentă, Mi-am dat seama în sfîrșit că, dacă vreau într-adevăr să iasă un roman, va trebui să mai lucrez poate ani de zile.[27]

[24] Volumul de debut apare în 1912, *cu un an înainte* ca L.R. să fi început scrierea piesei din care citează două fragmente. Autorul se referă la un proiect mai vechi: *Țăranii* (vezi nota nr. 19).

[25] Printre puținii recenzenți: C. Spini Harnaș și Mihail Sorbul.

[26] în 1916.

[27] Cf. *Opere,* 1970, voi. *4,* p. 691-693.

I
I

Se vede că nu mă puteam împăca deloc cu perspectiva aceasta. De aceea m-am întors la ideea unei piese cu răscoalele. La 7 decembrie 1913 iar am însemnat un titlu: *Răscoala,* dramă în patru acte. [28] Apoi câteva scene. Apoi am pus cruce definitiv dramei cu răscoalele cînd am văzut că a fost interzisă la un teatru particular o piesă foarte uşor revoluţionară. Am înţeles tîrziu că pe scenă, în faţa publicului, nu se pot reprezenta subiecte de răzvrătire socială fără grave riscuri dacă nu pentru tulburarea imediată a opiniei publice, în orice caz pentru tulburarea sufletelor din care poate răbufni mai curînd sau mai tîrziu dezordinea cea mare. [f. 61]

Cam din aceeaşi vreme, adică după prima versiune a lui *Ion,* am o însemnare pe două file cu creionul: *Răscoala* în fruntea unei schiţe, pe care, fiind foarte scurtă, v-o citesc. E în sfîrşit embrionul romanului:

«Titu e în România, la sora lui Pteancu care e măritată cu un deputat. Acesta e moşier. Frate-său e un băiat de vîrsta lui Titu, cu o dragoste mare pentru ţărani. Iubeşte pe fata unui ţăran mîndru, sărac, supus, şi chiar vrea s-o ia de nevastă. Se împotriveşte deputatul şi soţia, iar Titu e pentru. Mizeria la ţară. Alături moşia unui mare boier, dată unui arendaş grec. Băiatul arendaşului necinsteşte fetele. Stoarcerea ţăranilor. Deputatul mai mult stă la Bucureşti.

Expoziţia. Trenurile cu ţărani la Bucureşti. Sărbătoarea de-aici şi mizeria de-afară. Străinismul din Capitală. Lupta pentru limba românească.

Iarna critică. Frămîntarea ţăranilor. Foametea. Exploatarea.

în vremea aceasta un bal splendid la Bucureşti, Naţional. Fratele deputatului cu Titu iau parte. Comparaţia între strălucirea de-aici şi ce-i la ţară. Epidemia dansurilor.

începutul mişcării. Se opune primarul, tatăl fetei, bătrînii. Purtarea arendaşului. Un copil aruncă o piatră. Se prăvale tot: Furia ţăranilor. Cei cuminţi nu mai au stăpînire. Intervenţia jandarmilor. Primele victime. Strivirea arendaşului. Soseşte Titu cu băiatul care încearcă să-i potolească. Zadarnic. însuşi tatăl fetei e în fruntea ţăranilor turbaţi care-l sfîşie în bucăţi în vreme ce un flăcău care a iubit pe fată o ucide ca pe tîrfa boierului. Titu scapă prin fugă.

Incendiul se întinde brusc în toată ţara.

Bucureştii tremură. Camera. Şedinţa cu benzina. Schimbarea guvernului.

Represiunea. Batalion vine în sat. Tatăl fetei fşi sapă groapa. Grozăviile represiunii. Bătăile.

[28] Vezi *infra,* p. 598.

Linişte. Morminte şi jandarmi.» [f. 62]

Pe dosul primei pagini sînt notate treisprezece titluri de capitole; primul «Gemete fără glas», ultimul «Cruci albe şi coperişe roşu». [29] Dintre titlurile acestea, în general părtinitoare, abia vreo două au fost păstrate. Dealtfel numărul treisprezece voia să însemneze un paralelism cu numărul capitolelor din *Ion.* Cum se ştie, în *Răscoala* au rămas numai douăsprezece.

însemnarea, deşi puţin bombastică şi copilăroasă, este de fapt începutul *Răscoalei.* Pînă acuma romanul sau drama cu răscoale ţărăneşti erau o simplă idee sau poate nici măcar atîta, poate numai o dorinţă de a utiliza tragedia răscoalelor într-o operă de artă. Nici un personagiu nu-mi apăruse încă şi nici o criză în jurul căreia să^se cristalizeze ulterior oamenii. Aici, pentru întîia oară, se conturează cîteva siluete şi o schiţă de acţiune cu o culminare şi un deznodămînt. Cine-şi aminteşte *Răscoala* va şti că din toate notaţiile de-aici aproape nimic n-a fost păstrat. Şi totuşi parcă pînă şi atmosfera generală a romanului aici îşi are obîrşia.

Dealtfel de-aici înainte *Răscoala* a trecut mult timp complect pe planul al doilea în preocupările mele. Ani de zile a trebuit să lucrez la *Ion.* Nu-mi mai puteam împărţi atenţia. Dar anii n-au trecut în zadar. De-abia acuma am prins a pătrunde aievea în taina răscoalelor şi mai ales de-abia acuma am început a afla amănunte veridice asupra desfăşurării lor. Am cunoscut proprietari, arendaşi, administratori, logofeţi, vătafi şi alţi oameni de-ai curţilor, precum am cunoscut preoţi, învăţători, jandarmi, ţărani de toate felurile care cu toţii au trăit răscoalele, fiecare în felul său, cu primejdiile, riscurile, aventurile, necazurile sau durerile sale. în sfîrşit, am cunoscut miniştri, prefecţi, primari, ofiţeri superiori şi inferiori care au făcut represiunea, fiecare după împrejurări şi după situaţie, unii reuşind să potolească spiritele cu vorba, alţii cu ameninţarea şi bătaia, iar alţii, în cazuri deosebit de furioase, fiind siliţi să pună tunurile în bătaie. Fireşte că am avut ocazia să vizitez şi regiuni care au fost mai aspru bîntuite de pacostea [f. 63] răscoalelor, fie din partea ţăranilor, fie din partea represiunii. Trecuseră mulţi ani, amintirile se ştergeau. Un ţăran deştept şi simpatic, bătrîior, prin 1926, cînd l-am întrebat cum le-a venit să se răzvrătească, mi-a dat un răspuns pe care l-am notat:

— De, domnule, omul cînd nu mai poate răbda, ce să facă, se iuţeşte... Dar tot răul aduce un bine — am cîştigat pămîntul. Am suferit, am sîngerat, dar aşa-i rostul lumii... Noi n-am dobîndit nimica fără sînge, fără mult sînge. Tot pămîntul nostru e îndoit cu sînge de-al nostru. De aceea ni-e drag...

[29] Obsesia construirii romanului în 13 capitole revine şi în alte planuri (vezi *infra,* p. 607—608, 624—626 passim).

Răspunsul, aşa de frumos, nu l-am putut întrebuinţa cu toate că, în ultimul capitol, unui ţăran bătrîn i se pune o întrebare asemănătoare. Deşi frumos, nu s-a potrivit. Sau poate a rămas inmormîntat printre notele necercetate în timpul scrisului ?[30]

Pe cînd terminam ultima transcriere a lui *Ion* şi mă luptarh cu corecturile,[31] eram hotărît să mă apuc îndată foarte serios de *Răscoala.* A venit însă *Pădurea sptnzuraţilor,* apoi *Adam şi Eva,* apoi *Ciuleandra,* apoi *Crăişorul.* Ceea ce nu împiedeca să mă hotărăsc după fiecare din nou pentru *Răscoala.* Abia după *Ciuleandra* am început însă aievea să scriu *Răscoala.* Dinainte de *Ciuleandra* mi s-au păstrat cîteva file răzleţe. Aşa, cu data «luni, 19.IV.26» un titlu *Răscoala* şi două rînduri: «29 Cap. I. Sfîrşitul septemvre. Moşia Răznovânu în Argeş. 12 pluguri ară. Semănătorii cu griul».[32] într-un colţ e notat «24 Nadina=soţia lui Grig; 29 Grig = Fireşte ani. încă nu începusem a scrie la *Ciuleandra.* Cu data de luni, 1.XI. 1926, o filă fncearcă un început: «Capitolul I, subcapitolul 1. Pămîntul se jilăvise şi se muiase ca o imensă plăcintă de noroi. Două săptămîni a plouat necontenit, cu găleata. O ploaie aspră, rece, de toamnă etc.».[34] Nu mi-a [f. 64] plăcut, ceea ce nu e de mirare. Urmează altă filă cu însemnarea: «Luni, LXI. 1926»[35] şi dedesubt «marţi, 2.XI.».[3]* Fila era de fapt de marţi, 2.XI. Am adăugat deasupra, «luni, LXI.», ca să nu încep tocmai într-o marţi un roman la care ţineam. Dealtfel nu urmează decît o singură frază: «Pămîntul era cleios şi murdar ca un ciocoi sătul şi îngreţoşat».[37] Fraza aceasta singură dovedeşte cît de puţin eram pregătit să scriu o carte care, poate mai presus de toate, trebuia să ţină cumpăna dreaptă,

[30] Replica figurează în caietul de creaţie aflat în *Arh- L.R., I ms. le, i.* 46 (capitolul final); la transcriere L.R. intervine cu uşoare modificări stilistice (cf. *infra.,* p. 650).

[31] Terminarea transcrierii romanului *Ion* a avut loc la 3 oct. 1920; corecturile sînt efectuate la sfîrşitul aceleiaşi luni şi începutul lui nov. 1920.

Cf. *Arh. L.R., I ms. Id,* f.8 *(infra,* p. 607).

[34] *Ibid.,* f. 19 *(infra,* p.609). în textul original „fără încetare" în loc' de „necontenit".

35-37 *ibid.,* f. 20 *(infra,* p.609). Peste două săptămîni, tot într-o zi de marţi (16 nov. 1926), L.R. va încerca o nouă redactare (neamintită in conferinţa de mai sus), personajele introduse în scenă dezvăluindu-ne intenţia scriitorului de a continua prin *Răscoală* romanul său de debut (Titu Herdelea, „domnul deputat Gogu Ionescu", Laura, George Pintea şi Grigore Glogoveanu — ultimul nume întîlnit în proiectul piesei de teatru; cf; *Arh, L.R., I ms. 1 d,* f.3; *(infra,* p. 609—610). ,

altfel devenea un instrument de luptă pentru o parte sau alta şi se elimina dintre operele de artă. Chiar în forma ei actuală *Răscoala* e acuzată de unii critici, altfel foarte serioşi, că ar ţine partea ţăranilor, de alţii că ar fi scrisă de un reacţionar care se bucură de ororile represiunii. Adevărat, astea sînt excepţii; în general se recunoaşte că, în romanul acesta, toţi, absolut toţi au dreptate şi că tocmai aceasta constituie tragicul conflictului.

Dar, cum spuneam, însemnările sînt dinainte de *Ciuleandra.* Cînd lucrezi la o carte de dimensiuni mai mari, cum e un roman, trebuie să ai posibilitatea să te izolezi, să te concentrezi complect, să trăieşti în atmosfera pe care vrei s-o creezi, să te familiarizezi cu oamenii pe care încerci să-i zugrăveşti. în viaţa plină de zgomot şi de alte preocupări a Capitalei, izolarea nu se poate realiza. De aceea, totdeauna, pentru fiecare carte, am căutat să evadez, să mă retrag undeva, pînă cînd norocul mi-a îngăduit să dobîndesc o foarte mică proprietate, Valea Mare, lîngă Piteşti, unde să pot fi singur cînd doresc şi cît doresc, pe care am inaugurat-o tocmai cu *Răscoala.* Pînă atunci trebuia să găsesc un prieten sau o rudă care să mă primească şi să mă găzduiască o lună, două, poate şi mai mult, lâsîndu-mă pe seama mea, în deplină libertate, fără să-mi ceară să fac frumos... Pentru *Ciuleandra* am fost oaspetele unei prietene din copilărie, la Orlat, lîngă Sibiu, vreo două-trei luni. Acolo am terminat prima versiune şi am făcut o bună parte din versiunea care s-a tipărit. Era prin ianuarie 1927. în vara aceluiaşi an am primit bucuros invitaţia altui prieten de odinioară, devenit preot chiar în satul copilăriei mele, în Maieru. Fiindcă m-am dus cu întreaga-mi familie, mi s-a pus [f. 65] la dispoziţie pentru scrisul meu, o sală de clasă din şcoala comunală, cu un pat improvizat, cu o masă lungă, fireşte după ce băncile se adunaseră grămadă într-un colţ. Şcoala era veche, cu o grădină care mergea pînă la malul Someşului. Scriam numai noaptea, ca totdeauna, într-o linişte ideală. Cînd deschideam ferestrele se auzeau apele Someşului murmurînd parcă numai amintiri. în şcoala aceasta, cu mulţi ani în urmă, făcusem şi eu primele clase primare, înyăţător Iiind tatăl meu. Deseori, mai ales în primele nopţi, mă pomeneam copleşit de amintirile copilăriei, întorcîndu-mă înapoi cu gîndul ca să-mi regăsesc jocurile şi bucuriile, în loc să isprăvesc aventurile eroului meu din *Ciuleandra.*

Totuşi, am terminat transcrierea *Ciuleandrei* .în vreo două săptămîni. Era vorba într-adevăr numai de terminat ultimele capitole. Pe urmă voiam să încep *Răscoala.* De fapt asta mă interesa mai mult. Mă simţeam încărcat de viaţa ce trebuia să trăiască în viitorul roman şi rîvneam să mă liberez. Parcă niciodată nu m-am aşezat la masa de scris cu mai multă pasiune.

Dar n-a mers atît de uşor cum speram. Desigur că, în cursul anilor, de la schiţa pe care v-am citit-o, am ajuns la o frămîntare continuă a materialului. Rămăsesem la împărţirea în 13 capitole, titlurile însă s-au schimbat. Primul capitol, de pildă, se numea acuma „Două lumi".[38] Stabilisem cel puţin în mare, ce anume ar trebui să cuprindă fiecare capitol.[39] Numele personagiilor principale erau alese şi, mai mult sau mai puţin fixate. Pentru ţărani aveam liste de nume cu caracterizări speciale.[40] în sfîrşit, regiunea unde se desfăşura răzmeriţa mea o văzusem şi o delimitasem: sudul judeţului Argeş. Satele, cele mai multe, există cu numele din carte,[41] dar cu înfăţişarea necesară împrejurărilor. Localităţile principale, fireşte, nu se află pe nici o hartă: Amara, Ruginoasa[42], altele. îmi desemnasem o hartă în culori pe care erau notate nu numai satele şi cătunele, ci şi moşiile cu întinderile lor şi cu numele proprietarilor şi arendaşilor, cu distanţele dintre ele, şi altele.[43]

Eram destul de pregătit şi totuşi nu mergea. Am început într-o sîmbătă, 9 iulie 1927. într-o noapte întreagă, de la 9 seara la 6 dimineaţa, am scris exact 8 rînduri,[44] [f. 66] pe care le-am reluat în aceeaşi noapte şi le-am redus la 7[45] făcînd totuşi o modificare de nume folositoare: arendaşul Rogojinaru ţinea întîi moşia Ciuta, pe urmă a primit Olena-Dolj. A doua seară am reluat *d'a capo* şi am scris 4½ pagini[46]; Rogojinaru deveni arendaşul moşiei Ocina. Noaptea următoare am realizat exact 13 rînduri. în noaptea aceasta am însemnat insă pe dosul paginii: «Vineri, 15 iulie 1927, noaptea, pe la ora 12, înainte de-a mă aşeza la scris, am auzit ţipete de cucuvea, în grădină, înspre Someş! Curios! Ca şi la *Icn*... Şi doar pe-aici nu sînt aşa de dese cucuvelele!»[47]

însemnarea intră în ordinea superstiţiilor diverse care mă obsedează în timpul scrisului. Dealtfel dacă lucrul nu progresa, după însemnarea cu cucuveaua, mi-am zis: Cum să progreseze dacă am început sîmbăta, adică într-o zi cînd trebuie să sfîrşeşti un lucru, nu să-1 începi!

Două săptămîni m-am zbuciumat toate nopţile în zadar. Nu venea nimic. Răsfoiam note şi broşuri. Am citit cîteva cărţi despre problemele pămîntului şi chestia ţărănească de pe vremuri.

Luni, 1 august am găsit, în sfîrşit, fraza salvatoare cu care avea să înceapă *Răscoala:* «D-voastră nu cunoaşteţi ţăranul român!».[48] Pentru mine chinul cel mai mare este prima frază şi primul capitol. Prima frază marchează ritmul deosebit, unic al romanului. După ce am găsit-o pare atît de naturală încît te miri cum te-ai putut gîndi la altceva. Conţinutul ei, cuvintele, cadenţa, toate o caracterizează ca fiind singura posibilă şi indicată să deschidă poarta unei lumi noi. La fel primul capitol zugrăveşte atmosfera generală a acestei lumi sau cel puţin o prevesteşte.

Lupta pentru prima frază şi primul capitol e cea mai aprigă. Afară de *Ion,* unde s-au realizat într-o singură noapte într-un elan vertiginos, pentru fiecare roman am făcut şi refăcut începutul nu mai ştiu de cîte ori. Capitolul întîi din *Pădurea spînzuratilcr* a fost încercat în întregime sau parţial de zeci de ori. Numai cînd într-un moment fericit am nemerit prima frază am nemerit şi restul. Simţeam necontenit că fraza aceasta trebuie să marcheze nu numai apăsarea [f. 67] cenuşie dar şi o mişcare involuntară poruncită parcă de glasul fatalităţii. Aşa trebuie să sosească la locul execuţiei Apostol Bologa, mînat de o putere covîrşitoare... Aceeaşi trudă, subt altă înfăţişare, s-a repetat la *Adam şi Eva,* chiar la *Ciuleandra* cu acel «taci» reluat de trei ori şi redus a treia oară la o frîntură de exclamaţie...

în noaptea aceasta am scris patru pagini; noaptea următoare alte patru. Pe urmă iar o neputinţă de 7 zile. Şi deodată la 9 august, o zi de marţi, 14 pagini, ba încă noaptea următoare 16 pagini, apoi iar 8 şi iar 7 şi tot aşa, noapte de noapte, cu spor şi avînt, mereu pînă la 21 august cînd n-am mai fost în stare să încheg decît o singură pagină. Am continuat să rămîn la masa de scris şi în nopţile următoare; vacanţa se isprăvea abia la 1 septemvre. Nu mai mergea. La 30 august am produs o jumătate de pagină,

[38] Cf. *Arh. L.R., I ms. 1 d, i.* 1 (*infra.,* p. 610); „Două lumi" este însă şi titlul primei „cărţi" din cele cinci plănuite într-o altă structură a romanului (*Arh. L.R., I ms. 1 e, i.* 9-10, 10; *infra,* p. 618—619, 621).

[39] Pentru cunoaşterea detaliată a planurilor, majoritatea aflate în *Arh. L.R., I ms 1 e,* vezi *infra,* p. 618—657.

[40] Listele onomastice ale romanului, grupate în *Arh. L.R., I ms. 1 f, i.* 1—25, sînt reproduse şi ele în aparatul critic (*infra,* p. 658—677).

[41] Albota, Babaroaga, Bîrlogu, Burdea (gara), Cantacuzu (în roman Cantacuza), Costeşti, Gliganu, Goia, Humele, Ioneşti, Izvoru, Mozăceni, Rociu, Şerbăneşti, Vlăduţa etc.

[42] Existente, totuşi, în toponimia românească: Amara (Ialomiţa), Ruginoasa (Iaşi), Vai-de-ei (Vîlcea) etc.

[43] Vezi *infra,* p. 661.

[44] Cf. *Arh. L.R., I ms. Id,* f. 1 (*infra,* p. 610).

[45] Cf. *ibid., î.* 2 (*infra,* p. 610); pe aceeaşi filă un adaos datat „duminică 10. VII. d.[imineata]".

[46] Cf. *ibid.*; f. 4-5'si *I ms. 1 c,* f. 14-16, rătăcite, sub altă cotă, la B.A.R. (*infra,* p. 611—614).

[47] Cf. *Arh. L.R., I ms. 1 c, î.* 16 v. (*infra,* p. 614). însemnări similare, într-adevăr, în timpul transcrierii romanului *Ion* (vezi *Opere,* voi. 4 p. 713)

[48] Cf. *Arh. L.R., I ms. ld.i.l* (*infra,* p. 614).

la 31 august tot atîta, adică de fapt nimic.[49] Simțeam dealtfel că vina aceasta creatoare s-a isprăvit. Nu mai aveam încredere. Ce-are a face? Voi relua lucrul altă dată; curînd, poate chiar la iarnă, la Orlat.

Speranță deșartă. Abia peste trei-patru ani m-am putut întîlni din nou, serios, cu *Răscoala.* Iarna aceea am fost la Orlat, dar am început să lucrez la *Crăişcrul* care a şi apărut peste doi ani.

între timp totuşi *Răscoala* mă preocupa necontenit, chiar cînd nu lucram la ea. în cele trei săptămîni, la Maieru, scrisesem peste 150 pagini, mai mult de 200 pagini de tipar, adică o treime cel puțin din romanul gata. De obicei nu recitesc ce scriu după inspirație pînă la încheierea manuscrisului, în mod firesc, dacă te laşi dus de năvala momentului, ai îndepărtat şi autocritica. O lectură, la rece, ar putea să te decepționeze şi să-ți reteze avîntul. De data aceasta n-am rezistat ispitei. Romanul mă pasiona, dar mă şi îngrijora. Amintindu-mi distribuirea materiei, capitolele scrise, mersul acțiunii şi al oamenilor, mă cuprindeau toate îndoielile. S-a mai încercat la noi, în cîteva romane, Introducerea răscoalei țăranilor, căci răscoale au fost în România destule, mai mult sau mai puțin întinse, şi înainte de 1907. La Duiliu Zamfirescu aşa zisa răzmeriță din *Tănase Scatiu* e copi-[f. 68] lăroasă, ca şi la Demetrius, într-unui din numeroasele-i romane sociale. Ceea ce nu l-a împiedicat pe regretatul Demetrius să mă acuze, în anume cercuri, că i-am plagiat opera în *Răscoala.* Dacă nu voi reuşi să realizez altceva, păcat de toată osteneala, fără să mai vorbim de celelalte.

Recitind cele 150 pagini, îndoielile mi-au sporit. Nu că totul ar fi fost slăbuț sau lipsit de interes. Era întreaga atmosferă a *Răscoalei,* aşa cum s-a realizat. Bar avea lungimi multe şi mai ales era lipsit de construcție.[50]* Voiam să mă verific. Fiindcă mi se cerea să colaborez, ca şi azi, la diferite reviste şi ziare, în special la ocazii mari, m-am gîndit să încerc să public fragmente din *Răscoala.* Evident cu măsură şi prudență. N-am obiceiul să mă îmbulzesc a colabora; dimpotrivă chiar. Nu refuz mai niciodată, dar amîn mereu pînă ce solicitantul se plictiseşte şi renunță. Sînt însă unii care nu renunță, care-s mai insistenți în a reclama colaborarea nerefuzată decît sînt eu In a găsi necontenit motive de amînare. Aceştia ajung

[49] Versiunea se află In *Arh. L.R., I ms. 1 a,* avînd în total 123 file; o reproducem integral în aparatul de variante (vezi *infra,* p. 755 — 838). începutul datat: 1VIII 1927 (f. 1). Alte datări: „miercuri 2 VIII" (f. 4); "marți 9 VIII" (f. 8); „miercuri" 10 VIII (f. 24); „joi 11 VIII" (f. 41);" vineri 12 VIII" (f. 49); „sîmbătă 13 VIII" (f. 67); „duminică 14 VIII" (f. 78); „luni 15 VIII" (f. 83); „marți 16 VIII" (f. 87); „miercuri 17 VIII" (f. 102); „joi 18 VIII" (f. 112); „vineri 19" (f. 113); „sîmbătă 20 VIII" (f. 115); „duminică 21 VIII" (f. 120); „marți 30 VIII" (f. 121); „miercuri 31 VIII" (f. 122).

[50] La început cele 123 f. erau împărțite în 16 paragrafe, apoi în 15.

să te someze solemn, să te facă responsabil că nu-şi pot împlini menirea culturală, îți telefonează în zori de zi sau la miezul nopții. în sfîrşit trebuie să te execuți. Unde mai puneți că unii din aceşti insistenți, în loc de onorariu, îți oferă o caldă recunoştință.

în trei ani am publicat astfel, sub formă de fragmente cu diverse titluri, o bună parte din textul de la Maieru[51]. Fireşte, înainte de publicare, îl frămîntam din nou şi-1 transcriam cum se cuvine pentru tipar... Am avut prea puține ecouri. Fragmentele de roman numai arareori se nemereşte să oprească atenția cititorului. Văzînd însă textul tipărit m-am lămurit treptat cel puțin asupra tăieturilor severe ce va trebui să operez.

în literatură poate că nu există lege mai aspră decît aceea care te obligă să ştii *ce să nu scrii* sau, cu alte cuvinte, să ştii ce să tai, dacă ai avut ghinionul să scrii ce nu trebuia.

Nu sînt deloc indulgent față de opera mea. Nu mă sfiesc niciodată a [f. 69] tăia în carne vie. Ştiu din experiența de lector că e preferabil să regreți un gol decît să sai pagini întregi necitite. Am tăiat prin urmare totdeauna, fără cruțare. După ultima transcriere a lui *Ion,* la ultima corectură în pagini, am avut curajul să suprim un subcapitol întreg, vreo opt pagini. Singur Mihalache Dragomirescu a observat lipsa, socotind că motivarea suprimării ar fi fost totuşi necesară.

Mai mult am tăiat însă în *Pădurea spînzuratilcr.* în general mai cu seamă pasagii mici, excese de motivări psihologice. Am tăiat însă şi ceva ce mă doare pînă azi. Cine a citit *Pădurea spînzuratilcr* îşi aduce aminte desigur că Apostol Bologa, în partea finală, după ce a fost judecat de curtea marțială, reîntors în camera lui de închisoare, cere hîrtie şi cerneală să răspundâ la scrisoarea primită de la maică-sa. Speranța vieții, frica morții, vălmăşagul de alte gînduri îl fac să amîie mereu şi, în cele din urmă, renunță să mai scrie... Ei bine, în versiunea primă, Apostol Bologa răspundea într-o scrisoare care, deşi am suprimat-o, mi-a rămas dragă. Am vrut s-o public, am ezitat. Nu e lungă. Dați-mi voie să vi-o citesc: [...][52]

Tot în *Pădurea spînzuratilcr* am suprimat ultimul capitol. Romanul se sfîrşeşte, dacă vă amintiți, cu moartea eroului şi mai ales cu cuvintele preotului: «Apostol... Apostol...» în versiunea primă mai urma un capi-

[51] Amintite de noi în capitolul bibliografic (vezi *supra,* p. 571—572).

[52] Nu am mai găsit cu cale să reproducem textul epistolei în cauză — în fond în afara genezei romanului *Răscoala* — fiind publicat de noi în aparatul critic al volumului precedent (vezi Rebreanu, *Opere 5,* p. 801 — 803). O precizare: aflat în fața unui text scris cu mulți ani in urmă (1922), L.R. nu-1 reproduce, în 1943, aidoma, robit aceloraşi modificări stilistice, obsedante pe tot parcursul creației sale.

tolas în care, în zori, venea Ilona să-şi plîngă iubirea pe mormîntul lui Apostol. Oricît mi-a devenit de dragă Ilona aceasta în răstimpul scrisului cărţii, de dragul ei nu puteam strica sfîrşitul...[53]

Abia în vara anului 1930, vreo trei luni, la ţară la mine, m-am chinuit să organizez cele 150 pagini de manuscris din *Răscoala,* să le dau forma care să-mi permită să continui lucrul. N-am reuşit. Am reluat de multe ori subcapitolele, le-am copiat şi răscopiat, le-am ciopîrţit, le-am lungit, le-am schimbat ordinea...[54] De prisos. Singura ispravă a acestei veri a fost că am fixat definitiv titlul primului şi ultimului capitol mare: *Răsăritul* şi *Apusul.*[55]

Vara următoare[56] am revenit cu mai mult noroc; în prima lună am scris versiunea de tipar a primului capitol, vreo 50 pagini: în sfîrşit, o victorie! Şi mai ales o încurajare!... Am persistat şi în alte două luni am terminat definitiv alt capitol: *Pămînturile.* Pe urmă, pînă m-am [f. 72] întors în Capitală, al treilea capitol *Flămînzii...* Acuma într-adevăr simţeam pulsul cărţii bătînd puternic şi sigur în sufletul meu. Am dobîndit nouă încredere.

Toamna şi iarna 1931[57] am aruncat pe hîrtie restul capitolelor, ca să am gata întregul material brut pentru anul viitor, cînd eram sigur că voi termina definitiv.

Aşa a fost. Din aprilie pînă în noiembrie 1932 am lucrat aproape fără întrerupere, în toate nopţile, cîte 9—10 ore.[58] Eram atît de pornit pe muncă încît după-amiezile, cînd trebuia să mă odihnesc, mă aşezam la biurou şi continuam pînă se însera. Toată vara n-am fost la Bucureşti decît de 5—6 ori cîte-o zi două. A fost cea mai pasionată muncă, dar şi cea mai istovitoare. Ultima noapte, cînd am putut scrie *Sfîrşit*[59] pe ultima filă am adormit peste manuscrisul gata, sleit parcă de toate energiile...

[53] Vezi *ibid.,* p. 803.

[54] O variantă, cuprinzînd iniţial 70 de file, pare să fie rodul acestor strădanii. Ea se află în *Arh. L.R., I ms. 1 b* (vezi *infra,* p. 847 siurm). Din ea unele file au fost eliminate total, altele folosite în reviste (cazul fragmentului *Petre Petre,* publicat în *Adevărul literar şi artistic,* la 3 ian. 1932, aflat astăzi sub o altă cotă la B.A.R.: *Arh. L.R., I ms. 1 d,i.* 21—25 şi *Amintiri despre Nadina,* din *Arh. L.R., I ms. Ic.* f. 21.

[55] Vezi *Arh. L.R., I ms. 1 e, i. 6* (*infra,* p. 626).

[58-87] într-o evidenţă, intitulată *Mersul scrisului [la] „Răscoala"* (vezi *infra,* p. 691—692), *L.R.* înregistrează rezultatele, pe zile, ore folosite şi pagini realizate, între „miercuri, 12.VIII. 1931" şi „luni, 28.IX." a aceluiaşi an.

[58] Aceeaşi evidenţă înregistrează „mersul romanului" între „duminică, 8.V.1932" şi „duminică, 11 decemvre" (vezi *infra,* p. 692—699).

[68] 11 spre 12 dec. 1932, orele 3 '/i (vezi *infra,* p. 699).

Din anume puncte de vedere poate că tocmai vara aceasta ar fi mai interesantă de analizat sau cel puţin de stăruit asupra ei. Dar ar trebui să mă întind prea mult. îmi dau seama că v-am obosit destul şi că e timpul să închei.

Aş fi putut insista mai mult asupra unor amănunte în privinţa elaborării sau a tehnicei scrisului. Mai cu seamă pentru ultimele şase luni cînd am isprăvit *Răscoala,* am notaţii multe tocmai asupra dificultăţilor tehnice. Evident sînt lucruri prea speciale care nu ştiu dacă ar putea reţine atenţia unui public oricît de generos. Sînt îndoieli mereu; cînd scapi de una, răsare alta. Sînt nedumeriri şi speranţe care se risipesc sau se îmbulzesc, dîndu-ţi curaj, încredere sau înglodîndu-te cu perspective de prăbuşire... E o necontenită perindare şi alternare de bucurii şi întristări, de certitudini şi nelinişti, de înălţare şi coborîre... Poate de aceea munca aceasta e dureros de plăcută, e o exaltare a tuturor energiilor şi o răscolire a străfundurilor fiinţei tale... [f. 73].

Dar orice aş mai fi spus, ar fi zugrăvit, ca şi cele ce am spus, numai şi numai înfăţişările exterioare ale fenomenului literar şi ale procesului creaţiei. Esenţa creaţiei, cum mi-am îngăduit să vă previn, rămîne insesizabilă şi inexplicabilă. Căci oricît aş arăta eu cum am realizat o pagină sau un capitol sau o operă întreagă, chiar dacă aş fi în stare să lămuresc frază cu frază, cuvînt cu cuvînt naşterea şi dezvoltarea textului, toate astea nu explică tocmai ceea ce constituie arta. De ce o frază de zece cuvinte poate să zugrăvească un om sau un gînd sau un zeu ? De ce în zece pagini poate să trăiască o lume întreagă, vie, dinamică, puternică? întrebările se pot repeta la infinit. Răspunsul e însă unic, acelaşi: opera de artă nu o alcătuiesc cuvintele, frazele sau paginile, oricît de meşteşugite, ci duhul dintre cuvinte, dintre rînduri, dintre pagini. Numai graţie acestui duh tainic se animă materialul, dobîndeşte viaţă cuvîntul, se creează o atmosferă, o lume şi mai presus de toate oameni.

Creaţia literară, esenţa ei, rămîne o taină, în ciuda tuturor descrierilor şi explicaţiilor. Poate că tocmai asta constituie şi farmecul ei şi valoarea ei etern cuceritoare."

*

ACEASTA ESTE DECI ISTORIA ROMANULUI scrisă de însuşi autorul lui după zece ani de la apariţia *Răscoalei* sau, cum se mai poate socoti, după trei decenii de dibuiri, ezitări, clarificări şi împliniri artistice. Pe cît de interesantă şi cuprinzătoare pentru cunoaşterea procesului de creaţie, ea nu se referă la toate „secretele de atelier". Pentru un cercetător literar, conferinţa despre geneza romanului se termină tocmai acolo unde se cerea continuată („Aş fi putut insista mai mult asupra unor amănunte în privinţa elabo-

rării sau â tehnicii scrisului. Mai cu seamă pentru ultimele şase luni cînd am isprăvit *Răsccala,* am notaţii multe tocmai asupra dificultăţilor tehnice") i

Un imens material „de laborator" stă mărturie trudei fantastice;depuse la proiectarea şi ridicarea marelui edificiu. Acestuia i se adaugă* numeroase însemnări de pe manuscrisele altor opere. Ideea romanului revine pe tot parcursul; creaţiei. Scriind, de pildă, despre Apostol . Bologa, Rebteanu „aude" uneori .vocile personajelor care -l-au preocupat cînd va, venind din lumea răsculaţilor. Iată b notă de pe manuscrisul „paginii de ga.ţdă" -a Cărţii a IH-a din *Pădurea spînzuraţilcr:*

„în *Răscoala:* o mulţime de ţărani, vociferînd, alergînd nebuneşte. Din gălăgia lor se desprinde, departe,.ca un tunet sălbatec, vag şi impresionant: Pămînt! Pămînt!"[60]

Şi asta în 1919. Cu ani în urmă, într-un caiet din 1912, printre multe proze plănuite şi abandonate, întîlnim şi ciclul *„Răsccala* o serie de nuvele"[61] De asemenea, într-un alt caiet, început în Prislop (1908) şi terminat -în Bucureşti (1910), aflăm printre proiecte: „ŢĂRANII. Subiect de o piesă teatrală din timpul răscoalelor ţărăneşti."[62]

După aceste datări — anterioare celor pomenite de scriitor şi repetate fără discernămînt de unii comentatori ai operei sale — protogeneza operei înregistrează următoarele intenţii:

1910: *Ţăranii* (piesă de teatru)
1912: *Răscoala* (nuvele)
1913: *Răscoala* (piesă de teatru)
1919: *Răscoala* (roman)

Aşa Se şi explică de ce după *Ion* (1920) şi *Pădurea spinzuraţilcr* (1922), Rebreanu declara ritos că *Răsccala* aşteaptă o „ultimă transcriere".

Planurile diferitelor opere se întrepătrund, scriitorul şovăind să includă unele pagini în romanul Glanetaşului sau, de pildă, în *Răscoala.* Concepînd ambele opere ca părţi integrante ale aceluiaşi ciclu, el tinde de la bun început să stabilească între ele punţi de legătură, pe care personajele să poată trece în voie de la un roman la altul. Este o tehnică balzaciană de încadrare a microcosmosului fiecărui roman, în macrocosmosul întregii opere. Personajele sînt „condamnate" să-şi continue existenţa pe noi planuri sau, dimpotrivă, să revină pe meleagurile rămase în urmă. Iată un moment din planul romanului *Ion,* trecut în planurile *Răscoalei,* pentru ca apoi să fie abandonat, urmînd să fie dezvoltat într-un al treilea volum, de data aceasta cu „amintiri":

„Puhoiul — Gîrla popii se umflă, rupe coteţul lui Ion, cu un porc. Ion se zvîrle în apă şi scapă porcul."[63]

[60] *B.A.R., ms. 2540,* f. 220 y. *(Opere,* voi. 5, p. 350).

[61] *Arh. L.R., II, ms. 1,* f. 5. în privinţa datării, s-ar putea obiecta: „Caietul conţine şi notaţii tîrzii, de pildă din anii primului război mondial" ; de aici întrebarea: „Ce pledează pentru datarea 1912 ?" între alte argumente (coroborarea diferitelor documente, calitatea scriiturii etc.), răspunsul nostru ar ţine seama de faptul că datarea *1912* de pe copertă *aparţine lui L.R.* şi că însemnarea amintită se află în *primele* 5 file ale unui voluminos caiet (300 f.).

[62] *Arh. L.R., 1(1), ms. 20, î.* 14.

[63] *B.A.R., ms. 2540,* f. 33 *(Opere,* voi. 4, *Icn,* p. 594).

Pe o filă a documentarului romanului *Răscoala* apare un singur cuvînt: ;„Puhoiul" (notat însă lingă o însemnare referitoare la Nadina)[64], pentru ca apoi să revină, într-un context cunoscut:

„Puhoiul — gîrla se umflă, rupe coteţul lui Ion"[65] ş.a.m.d.

în primele proiecte, punctele de contact dintre opere sînt mai accentuate (scrisorile mamei amintesc lui Titu Herdelea ce s-a petrecut în Prislop după plecarea lui, despre moartea Glanetaşului etc., secvenţe inutile, îndepărtate în procesul creaţiei).

Legăturile nu se opresc însă la eroii ce-şi derulează existenţa pe parcursul mai iftultor" opere. — cazul-lui Titu Herdelea fiind cel mai concludent — ci şi la comportamentul personajelor, *chiar dacă răspund la nume diferite,* motiv pentru care în împrejurări similare acţionează identic, în cazul *Răscoalei,* numeroase pagini se clarifică prin proiectele *Crăişcrului* (şi invers, dacă ţinem seama că romanul lui 1907 l-a precedat, în atelierul de creaţie, pe cel consacrat lui Horia). A se vedea, în această privinţă, „firul de nisip" (jocul copiilor din uliţă) care declanşează, în ambele cărţi, aceleaşi stări psihologice, exteriorizate identic.

Am amintit toate acestea pentru a sublinia, încă o dată, necesitatea coroborării documentelor, *indiferent sub ce cotă bibliografică* se află în prezent, ceea ce presupune cunoaşterea întregului arsenal arhivistic.

Actualmente, cea mai importantă problemă a aparatului critic la *Răscoala* nu constă în emiterea unor judecăţi de valoare, care, cu voia sau fără voia noastră, ne-ar întoarce la vechi exegeze literare, datorate unor iluştri cărturari din perioada interbelică. Problema este mai prozaică, dar de acută actualitate: cum poate fi ordonat materialul de atelier, păstrat de Rebreanu în arhiva sa, astfel încît, cronologic, să ofere imaginea procesului de elaborare a romanului? Avem convingerea că astăzi, ca şi mîine, cercetătorii vor fi tentaţi să dea răspunsuri diferite dar, sperăm, niciodată cu valoarea unor adevăruri absolute. Dovadă, între altele, că autorul însuşi, furat de unele notaţii, se depărtează pe-alocuri de realitatea altor însemnări autografe.

în total s-au păstrat, numai în depozitul B.A.R., peste 360 de file, izolate unele de celelalte, fiind greu de reconstituit ansamblul din care fiecare a făcut parte. Excepţie, paginile variantelor manuscrise (proză cursivă), unde numerotarea filelor de către Rebreanu este salutară. Dar, şi în acest caz, multe pagini sînt rătăcite sau clasate sub cote diferite. Neîndoielnic, „materialul" s-a aflat cîndva ordonat în mape de sine stătătoare, autorul însuşi punîndu-şi probleme de organizare. în 1931, copleşit probabil de volumul notaţiilor sale, le copertează sub titlul: *„RĂSCOALA. Nete din mers"*[66], pregătind, în acelaşi timp, învelitori pentru fiecare capitol în parte (I *Răsăritul;* II *Pămînturile* etc.).[67] „Coperţile" sînt nişte pagini, mari, comerciale, scrise cu acelaşi creion albastru, foi duble între care, odinioară, s-au aflat planurile şi alte notaţii ale scriitorului. Astăzi, ele„ se află sub cote diferite. S-a mai păstrat o „copertă" intitulată „NUME"„ însemnare pe verso-ul unei hărţi împăturite, semn că *acclo* au sălăşluit

[64] *Arh. L.R., I ms. 1 e,* f. 51.

[65] *Arh. L.R., I ms. 1 e, î.* 52.

[66] *Arh. L.R., I ms. 1 e,* f. 1.

[67] *Arh. L.R., I ms. 1 i, i.* 1, passim.

documentele referitoare la toponimia şi onomastica romanului. Un spirit iuncţionăresc, dublat de un amatorism agresiv, a determinat pe unii lucrători şi consultanţi ai B.A.R. să „rînduiască" documentele, încît astăzi este aproape imposibil să se reconstituie ordinea iniţială.[68]

La prima vedere, s-ar părea că în clasarea documentelor a existat o noimă. Iată structura bibliografică adoptată de B.A.R:

Arh. L.R., I ms. 1 a: „Răscoala" — variantă (133 f.);
Arh. L.R.,1 ms. 1 b: „Răscoala" (f. 5-7;25-33; 35-40; 47-61; 70);
Arh. L.R., / ms. 1 c: „Răscoala" — fragment (21 f.);
Arh. L.R., I ms. 1 ă: „Răscoala" — fragmente şi variante (25 f.);
Arh. L.R., I ms. 1 e: „Răscoala" — Schema sau rezumatele capitolelor romanului (62 f.);
Arh. L.R., I ms. 1 f: „Răscoala" — Lista personajelor şi caracterizarea lor (38 f.);
Arh. L.R., I ms. 1 g: „Răscoala" — Note şi materiale documentare pentru roman (24 f.);
Arh. L.R., I ms. 1 h: Mersul cronologic al redactării romanului *„.Răscoala"* (4 f.);
Arh. L.R., I ms. 1 ».*" „Răscoala",* foi răzleţe, coperţi etc.;
Arh. L.R., I ms. 1 j: „Răscoala" — început de piesă (10 f.).

în realitate, majoritatea mapelor sînt descompletate, filele unui *anume* manuscris fiind „clasate" sub varii cote. Nu de puţine ori simplele elemente „tehnice" (formatul hîrtiei, sortul, gramajul, culoarea cernelei, creionului, calitatea scriiturii) ar fi trebuit să conducă bibliograful la alte organizări (în cazul cînd materialul de la B.A.R. a fost preluat, de la bun început, în condiţii necorespunzătoare).

în atare situaţie, sîntem obligaţi să apelăm la un mod propriu de prezentare a textelor care să distingă:

a) Documentele referitoare la piesele de teatru;
b) însemnările privind construcţia romanului;
c) Instrumentele de lucru: hărţi şi liste de personaje; bibliografie; conspecte;
d) Calendaristica romanului;
e) încercările de elaborare a romanului (variantele 1927 şi 1931).

întrucît în majoritatea cazurilor succesiunea paginilor nu se suprapune cu cea de la B.A.R., sîntem nevoiţi să însoţim prezentarea propriuzisă a textelor cu comentarii bibliografice, textologice şi de istorie literară, fără de care structura propusă ar fi lipsită de orice temei ştiinţific, părînd arbitrară. Avem satisfacţia că aparatul critic, conceput în acest mod la volumul 8, întregeşte substanţial geneza operei, aşa cum a fost relatată de scriitor.

[68] Printre colaboratorii solicitaţi cu mulţi ani in urmă de B.A.R. să ordoneze „Arhiva Liviu Rebreanu" sînt menţionate numele lui Augustin Z. N. Pop şi Nicolae Liu. Din colegialitate faţă de confraţii amintiţi, ne exprimăm speranţa că nu lor li se datorează gravele erori.

*

Cum aminteam, cele mai vechi însemnări care atestă tentaţia elaborării unei opere consacrată răscoalelor ţărăneşti, se află într-un caiet *început* în 1908, la Prislop, cu adaosuri ulterioare. Ele sînt însoţite de conspecte privind cauzele răscoalei („după R. Rosetti"). Numele aceluiaşi autor îl mai aflăm în fruntea listelor bibliografice, întocmite de Rebreanu *după* venirea lui în Regat (1909), avînd chiar cota fişierului B.A.R.: „II 95IO"[69].

Restul filelor referitoare la *piesele* de teatru *Ţăranii* şi *Răscoala* (cu distribuţii diferite) se află astăzi sub cote deosebite. Majoritatea se găsesc în mapa *I ms. 1 j*[70]. Aici se află cea mai veche „distribuţie" (Ion Mototolea, Danielopol etc.)[71]. Paginile următoare (f. 1, 6, 7, 8) se cer cuplate cu altele din mapa / *ms. 1 g* (f. 22—24). Toate şapte file au făcut parte cîndva din acelaşi bloc-notes.[72] La un loc, vădesc preocuparea scriitorului de a-şi fixa o distribuţie, modificînd onomastica de la o pagină la alta. Puţine nume, ca de pildă „Ion" („un ţăran chipeş, deştept, aproape obraznic", precum Glanetaşul de mai tîrziu), Lupu Tomoşoiu, Marin Ioniţă, Alexandru Ciungu, Ţugulea, vor reveni în proiectele viitoare.

O altă distribuţie (/ *ms. 1 j,* f. 9— 10) repetă numele cîtorva personaje din filele amintite, adăugind însă şi cîteva profiluri caracteristice viitorului roman, deşi cu nume diferite. „Răznovanu, proprietarul moşiei Nevoiaşi" (f. 9) anticipează pe Iuga din Amara. Alte nume vor reveni în nuvelistica de mai tîrziu („cîrciumarul Iţic") sau în *Ion* („Ion Belciug, preot"). Distribuţia este reluată şi dezvoltată (cum reiese dintr-o altă mapă: / *ms. 1 f,* f. 26 —30)[73]. Aceste pagini sînt cele mai semnificative, constituind primii germeni ai viitoarei opere. Ele reprezintă mai mult un moment de trecere de la cadrul dramaturgie, abordat iniţial, la cel romanesc de mai tîrziu. Sub titlul: „Alte documente" publicăm actele referitoare la piesa *Răscoala,* cu o distribuţie aflată în mapa *I ms. 1 f* (f. 31, 32, 33, notaţii în creion). Multele personaje nenominalizate, caracterul schematic al proiectului ne determină să-1 considerăm anterior ultimelor piese comentate. Un „Dîrloagă", întîlnit însă şi în proiectele / *ms. 1 j,* f. 10 şi / *ms. 1 f,* f. 29, uneşte distribuţiile.

în structura propusă, încercările dramaturgice se succed cronologic (cu excepţia subcapitolului „alte documente"), fiind selectate din *patru* surse documentare: *Arh. L.R., I* (1), *ms. 20; I ms. 1 j; I ms. 1 g; I ms. 1 f.* Ca în toate cazurile întîlnite în seria de *Opere,* cînd într-un context concurează mai multe cote bibliografice, menţionăm poziţia fiecărei file.

[69] Să fi revenit autorul asupra unei lecturi mai vechi sau, mai degrabă, *acum* să fi făcut cunoştinţă cu scrierea lui Radu Rosetti ? (cartea se intitulează *Pentru ce s-au răsculat ţăranii* şi a apărut în anul 1908).

[70] *Aceste* documente au constituit şi punctul de pornire a articolului *Primul act al „Răscoalei",* publicat de Stancu Ilin în *Transilvania,* II (1973), nr. 2 (febr.), p. 17-19. Textele publicate de S.I. se cer coroborate cucele aflate în *Arh. L. R.,I ms. 1 f,* f. 26—30 *(infra,* p. 601 — 603).

[71] Cf. f. 2 —4 (file de caiet, liniate, cerneală neagră).

[72] Dovadă aceeaşi hîrtie filigranată: „C. & S.S. Buşteni".

[73] Caracterul notaţiilor etc. ne-a determinat să includem respectivele file în protoistoria cărţii.

Un amănunt: Titlul *Răscoala*, aflat printre paginile piesei de teatru[74], apare izolat de restul textelor, scris cu creionul, în timp ce filele aceluiaşi bloc-notes sînt redactate cu cerneală neagră. Nu este exclus ca acestea din urmă să fie *anterioare*, datarea („7 XII 1913") putînd fi a *titlului*. O altă filă, consemnînd acelaşi titlu, este, la fel, izolată de restul paginilor, fiind, la rîndul ei, scrisă cu creionul. Cu cerneală un singur titlu: *Ţăranii* care apare şi in alte locuri. (Un alt caiet, *Arh. L.R.,* I(i) *ms. 22,* se deschide cu următoarea notaţie: „Ţăranii. Foaie săptămînală. Note.")

Şi acum textele:

Arh. L.R., 1(1) ms. 20, f. U

Ţăranii

Subiect de o piesă teatrală — din timpul răscoalelor ţărăneşti

Cauzele răscoalei (după R. Rosetti): deja prin „Regulamentul organic" avîntul economic al ţărănimii a fost oprit în loc, agricultura lor distrusă, ţăranul silit la viaţă de trîndăvie relativă şi lipsă de prevedere şi economie. Exploatarea ţăranilor prin creşterea continuă a arenzilor şi scăderea preţurilor de muncă (care în timpul acel al nostru e în înflorire complectă). Muncile făcute de ţărani pentru datorii din trecut, pentru angajamentele făcute din iarnă, pentru învoieli de imaş şi de locuri de arătură şi pentru productele luate. Preţurile cu cari li se arendează acum pămînturile de arătură şi de imaş, *cînd sunt moderate,* întrec pe cele de la 1849 de 4—5 ori, de multe ori chiar de 7 şi 8 ori. în urma „Regulamentului" nemulţumirea ajunse la culme. Sătenii nu mai avură energia trebuitoare pentru a se răscula, dar încă din mai 1833, din satele de pe Prut (Iaşi, Dorohoi şi Fălciu), începură a porni bejănari în Basarabia. întîi plecară oameni singurateci, apoi familii, apoi sate întregi (zile *cu nart,* zile proaste). Cîtimea de muncă impusă pe zi pentru praşilă: 12 prăjini de păpuşoi, prăşite de două ori, culese, dezghiocate, duse la coşere şi aşezate într-însele, strujenii tăiaţi şi căraţi = drept o singură zi. Lipsa de price dreptate pentru ţăran şi impunitatea desăvîrşită pentru orice fărădelegi ale stăpînilor. Vezi pagina ultimă [a caietului, *n.n.* \

Arh. L.R., I (1) ms. 20, f.30 v.

Atît stăpînii cît şi ocîrmuirea aveau grijă să înăbuşe la vreme, sub •bici, orice semn de împotrivire. Era destul ca locuitorii unui sat să nu vrea să execute vreo lucrare (în cele mai multe cazuri, nedorită de ei), să lase *capetele* la întinderile de praşilă, secere sau coasă, măsurate cu

[74] Semivelină, format caiet, scris cu *creionul,* deosebite de restul planurilor scrise cu *cerneală.*

o prăjină prea lungă, sau să răspundă prin vreo sudalmă la loviturile de *harapnic* ale feciorului boieresc sau ale vătavului, pentru ca faptul să fie calificat de răscoală...

Atunci apoi venea ispravnicul, în cele mai multe cazuri însă privighitorul cu cîţiva *slujitori* sau *cazaci,* cum li se zicea mai pe urmă. Satul era strîns de aceştia grămadă la canţelaria moşiei, dojenit de privighitor, apoi erau chemaţi acei cari fusese însemnaţi de vechil ca fiind capii *buntului.* Aceştia erau puşi pe jos şi bătuţi de cazaci astfel ca să ţină multă vreme minte de acea bătaie. Pe urmă satul era somat să ceară iertare şi să declare că se va supune la cele cari se împotrivise şi, dacă nu cădea îndată în genunchi, făgăduind nemărgenită supunere, se luau oameni de-a rîndul, se puneau jos şi se băteau unul după altul pînă ce, de obicei în urma stăruinţelor preotului şi ale cîtorva bătrîni, se muia dîrjia lor şi făcea act de supunere.

Arh. L.R., I ms. 1 j, f. 2

Ţăranii

Casa lui Ion Motofolea din Dumbrăvenii Munteniei
Danielopol, arendaş
D-na Danielopol
Amarin, logofăt
Petre, şofer
Fata în casă
Ulea, student
Paraschivescu, preot
Jelea, plutonier
Florea, jandarm
Aron Goldstein, cîrciumar
Actul întîi

Arh. L.R., 1 ms. 1 j, i. 3

Actul întîi

Casa lui Ion Motofolea, în Dumbrăveni

Florica (desculţă, cămaşă lungă murdară, părul nepieptănat; şase ani; intră, se furişează lîngă mă-sa, domol, scîncit): Măicuţă, mi-i foame!
Safta: Taci, maică, taci! Acuşi vine tat-to cu gologanii de la boier...
Florica: Mi-i foame!
Safta: N-auzi ce-ţi spun?... Ce eşti neroadă... Uite-acuşica vine şi aduce parale. Pe urmă cu paralele cumpărăm de mîncare...

Florica: Unde-i tata?
Safta: La boier... s-aducă bani.
Florica: La boier?
Safta: Da, da, maică, la boier... la curte.
Florica: Şi-i dă porumb acolo?
Safta: Vezi bine că-i dă...
Florica: Şi lapte?...
Safta: Ia mai lasă-mă-n pace, măi copile...
Baba (cu o frică copilărească ce o cuprinde din ce în ce, aproape mîrîind): Copii, copii, unde-o fi întîrziind ?
Safta: Poate l-o fi pus logofătul să mai taie lemne ori să muncească ceva.

Arh. L.R., 1 ms. 1 j, t. 4

Banii se dau cu greu.
Baba (plînge): Numai să nu se fi abătut la circiumă...
Safta: Ce mai boceşti, maică! îl ştii pe taica. Nu prăpădeşte el banii pe băutură...
"Baba: Da, da... Tu grăieşti, dar atunci de ce nu vine?... Ce ne facem noi dacă n-aduce nici bani, nici d-ale gurii? Te pomeneşti că se pune la chef. Nu-i o mină de mălai în toată casa, n-avem măcar un fir de sare. N-avem lemne, n-avem nimic. Şi-i frig şi sîntem şapte guri...
Safta: Lasă, maică, nu-ţi mai face inimă friptă. Ne ducem noi şi mai strîngem ceva găteje în pădure. N-o să pierim de frig, dacă nu pierim de foame.
Baba: Da, să vă prindă logofătul...

Arh. L.R., 1 ms. 1 j, f. 1

Răscoala

Dramă în patru acte
7 XII 1913

Arh. L.R., 1 ms. 1 j, f. 6

Persoanele

Zaharia, un ţăran înalt, voinic, cu o înfăţişare blîndă, zîmbitoare. E socotit ca cel mai tare om din sat. în actul al doilea, arendaşul îl bruftuluieşte, vrea să izbucnească, se stăpîneşte. în al treilea se dă şi el de partea nemulţumiţilor şi conduce pe răsculaţi împotriva conacului. El este care propune să dărîme să nu rămîie piatră pe piatră. E religios, milos. Cînd se înfurie e nebun.

Arh. L.R., I ms. 1 j, f. 7

Actul întîi

Feciorul vine să-i cheme la lucru. E şi el de partea ţăranilor, dar, de, nu poate zice nimic.
Ion: A dracului vreme... O căldură să te omoare...
— Mi se pare c-o să ploaie...
Ţăranul care se plînge mereu (vezi Baumert).
Ţăranul care face pe confidentul, vorbeşte mult, umilit (v. Heibor).
Femeia care, în deznădejde, se uită din cînd în cînd împrejur, parcă ar căuta ajutor.

Arh. L.R., I ms. 1 }, f. &

Arendaşul: Astea-s vorbe goale... în loc de tînguieli ar face mai bine să nu lenevească şi să nu bată cîrciumile... Cine-i harnic cîştigă şi trăieşte bine... Cine nu, să aibă de zece ori atîta pămînt şi tot netrebnic o să fie...
Femeia: Că leneşi nu sîntem, slavă Domnului... Muncim şi ne căznim, vai de păcatele noastre... Dar acu nu mai e de trăit... Uite, ne-am sleit de tot... Ne-a pierit toată vlaga... Bărbatu-meu a căzut la pat. Am rămas singură... Doar sufletul să ni-l mai scoată... Niţel să ne mai uşureze, că pe urmă iar o să prindem putere şi iar o să facem.

Arh. L.R., I ms. 1 g, f. 22

Persoanele
<la Răscoala>[75]

Arendaşul, ovreu care însă nu-şi mai ţine legea şi chiar e românizat; are totuşi ceva în înfăţişare şi accent caracteristic rasei.
Soţia arendaşului
Logofătul
Feciorul
Şoferul
Vizitiul
Fata în casă
Băiatul arendaşului
Profesorul băiatului
Preotul
Primarul
Plutonierul jandarm
Doi jandarmi

[75] Adăugat ulterior cu creion negru.

Arh. L.R., I ms. *1* g, f. 23

Persoanele

fon al Oanei, **un țăran chipeș, deștept, aproape obraznic.**

Arh. L.R., 1 ms. 1 ț, f. 24

Panait Rosmarin
Bâlașa Tranca
Lupu Tomoșoiu
Marin Oiță
Alexe Surdu
Simion Butunoi
Șerban Popa
Alexandru Ciungu
Spiru Chelaru
Ghemuleț
Tugulea
Tăbăcaru
Cotigă

Arh. L.R., I ms. 1 j, f. 5

Răscoala

Arh. L.R., 1 j. f.9

Răznovanu, proprietarul moșiei Nevoiași
Stavropol, arendașul moșiei
Vasile Pîrjol, logofăt
D-na Pîrjol, soția lui
•Grigoraș, argat
Ștefan, fecior
Ion, vizitiu
Ion, șofer
Ileana, fată în casă
Traian Popescu, învățător tînăr
Toader Badea, învățător bătrîn, țăran, fost înv[ățător]
Jon Belciug, preot
Primarul
rSergentul-major de jandarmi
L'n jandarm
Al doilea jandarm
•Cîrciumarul Ițic

Arh. L.R., 1 ms. 7 *j,* f. 10

Cîrciumăreasa
Wolf, băiatul cîrciumarului, 30 ani
Ana, servitoarea cîrciumarului
Un ziarist
Dîrloagă, coadă de topor pe la conac, circiumă, primărie, țărani
Ion Flămîndu
Ilie Nevoiașu
George Găvănel
Tănase Tunsu
Grigore Ispas
Panait Butunoi
Lupu Tomoșoiu
Marin Oiță
Simion
Alexandru Ciungu
Țugulea
Bălașa
Stancu
Zamfira

Arh. L.R., I ms. 7 /, f. 26

Persoanele

1. *Răznovanu,* **proprietarul moșiei; 32 ani, elegant, simpatic, ochii mirați totdeauna. Are intenții bune și se convinge ușor. Nevoile țăranilor îl mișcă și le făgăduiește tot; argumentele arendașului îl conving și astfel delegația țăranilor e primită aspru. Țăranii îl iubesc și-i cer să nu mai arendeze moșia sau să le-o arendeze lor. El făgăduiește amîndouă cu ușurință. Un vinovat iresponsabil. își petrece vremea la București. Face chefuri în tovărășia lui Stavropol uneori. De aceea Stavropol are mîna slobodă. Arenda e mai mică ca oriunde. Conacul e strămoșesc. El e singurul vlăstar. Vrea mereu să se însoare. Are intenția să se însoare cu o țărancă chipeșă ca să-și perpetueze neamul. Ceea ce nu-l împiedică să vie la țară cu o cocotă.**

2. *Mimi,* **o fată bună, cocotă, 24 ani. Ultima modă cu care uimește pe țărani, care fac glume pe socoteala pălăriei etc. Bună și proastă. E și ea fată de țăran, dar se face că nu știe ce-i la țară și se miră mereu de toate, ceea ceil face pe Răznovanu să-și bată joc de ea. Cînd se plîng țăranii, ea, în fața lor, intervine în favoarea lor, cînd însă pleacă zice**

Arh. L.R., I mi. 1 f, i. 27

să-i dea mai bine dracului şi sâ-i cumpere ei o rochie. Un nimic împopoţonat.
3. *Stavropol,* arendaşul moşiei şi prietenul lui Răznovanu. De aceea ţine moşia aproape pe degeaba. E de doi ani arendaş şi s-a îmbogăţit. Oin practic şi econom, dar nu cruţă banul cînd interesele o cer. Tatăl său a fost grec, băcan în Bucureşti. El e român şovinist. Face teorii de nevoile ţăranului şi zice că pricina e numai lenea şi lipsa de şcoli. în gospodărie nu se prea pricepe, dar e bun contabil. De aceea legăturile Iui cu ţăranii le face logofătul care e sfetnicul lui cel mai credincios. Nu e atît de rău pe cît e de încăpăţînat şi de prost. Are 44 ani. Răznovanu îl tutuieşte, el nu. Asemenea el cu logofătul. E cuviincios cu boierul. E blind cu ţăranii şi glumeşte. Numai cînd e supărat e rău. Nu e însurat. Trăieşte cu fata în casă, care fusese ibovnica lui Ţugulea. Ţugulea îl urăşte de moarte şi-şi bate joc de fată.
4. *Vasile Pîrjol,* logofătul. Un ţăran îmbrăcat în straie nemţeşti roase. Se poartă cu ţăranii ca un sergent-major. Viclean, linguşitor. S-a îmbogăţit şi el cu Stavropol. A cumpărat cîteva zeci de pogoane de Ia cei nevoiaşi. Simion, Ciungu au fost expropriaţi de dînsul. Bălaşăi i-a luat pămînt.

Arh. L.R., I ms. 7 f, i. 28

5. *D-na Pîrjol.* Fata lui Toader Badea. Inconştientă. Frumuşică şi curăţică,- îşi iubeşte bărbatul şi face curte boierului şi arendaşului în zadar. I-e silă de ţărani, cu toate că a jucat în horă şi era să fie nevasta lui Marin. Mimj o ia de sus, iar ea se uită la dînsa ca la o boieroaică.
6. *Grigoraş,* argat. 40 ani. Spîn. Uscat. Ţeapăn. Slugă credincioasă. Fură de la ţăran pentru conac. Poartă o haină nemţească peste cămaşa românească, de la logofăt rămasă.
7. *Ştefan,* fecior. 23 ani. Simpatic, frumuşel. Ţine cu ţăranii, la nevoile lor. Dar ce să facă.
8. *Ion,* vizitiu. Ţăran. Neutru.
9. *Ion,* şofer. Nemţeşte. Orăşan. I-e silă de ţărani. Mojici.
10. *Ileana,* fată în casă. 22 ani. Ca o floare. Sprintenă. Ruşinată de ţărani. Cuviincioasă cu Stavropol. Servitoare.
11. *Traian Popescu,* învăţător. 25 ani. Entuziast. Ţărănist şi fiu de ţăran. Conducător, aproape agitator.
12. *Toader Badea,* fost învăţător. Conservator din fire. E contra răzvrătirii. Pe urmă însă se pune în capul ţăranilor.
13. *Ion Belciug,* preot. Două luntri. Exploatează pe ţărani şi e prieten cu

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 29

Stavropol şi logofătul. Dar cînd mişcarea ia proporţii trece de partea ţăranilor. 50 ani.

14. *Primarul,* asemenea. Glumeţ. Slugarnic.
15. *Sergentul-major,* ţanţoş, prost, autoritar, rău.

16. *Un jandarm* j inconştienţi, cu suflet de ţăran.
17. *Al doilea jandarm*]
18. *Cîrciumarul, 52* ani. Evreu. Barbă. Zgîrcit, umil şi obraznic. Neutru.
19. *Cîrciumăreasa.* 48 ani. Balabustă.
20. *Wolf.* 28 ani. Românizat etc.
21. *Ana,* servitoare.
22. 17» *ziarist,* 33 ani, tip de băgăreţ. Prost şi fudul. Ţăranofil şi ciocoist.
23. *Dîrlcagă,* un biet ţăran simpatic, umil, care vrea şi izbuteşte să fie bine cu toată lumea şi trăieşte de la toţi.
24. *Ion Flăminău,* 70 ani, fost primar. Religios. Slab. Foarte sărac. I-a vîndut logofătul pămîntul.
25. *Ilie Nevoiaşu, 55* ani, greoi, ursuz, vorbeşte puţin şi face mult.
26. *George Găvănel, 48* ani, vorbăreţ, milităros la vorbă, dar şleampătă [sic !] la faptă. Veşnic cu oastea în gură.

Arh. L.R., I ms. 1 j, i. 30

27. *Tănase Tunsu* fost argat la curte, 37 ani. Bătut şi alungat de la curte.
28. *Grigore Ispas,* un bătăuş, pierde-vară.
29. *Panait Butunci,* beţiv, toată ziua e în circiumă.
30. *Lupu Tcmoşoiu,* înalt, voinic, blind. Cel mai tare om din sat; v. Zaharia.
31. *Marin Oiţă,* tip obişnuit, speriat la înfăţişare.
32. *Simion,* băiatul lui Flămîndu. Vine de la oraş unde e slugă la un boier. Jumătate nemţesc în haine. Agitator. Citeşte jurnale.
33. *Alexandru Ciungu,* calic, slab. Exploatat.
34. *Ţugulea,* fost servitor la curte. Dat afară din pricina Ilenei.
35. *Bălaşa,* o femeie energică, săracă. Agitator.
36. *Stanca,* soţia lui Flămîndu. Slabă.
37. *Zamfira,* fiica Iui Flămîndu.

Ţărani, ţărance, fete, copii.

ALTE DOCUMENTE (TEATRU) :

Arh. L.R., 1 ms. 1 f, f. 31

Un argat

Spîn. Uscat. Rigid şi ţeapăn. Slugă credincioasă, deşi bruftuluită de toţi. Fură de la ţărani pentru conac. Poartă haină nemţească peste cămaşa românească, căpătată.

Dîrloagă

Un țăran umil, simpatic care vrea să fie bine cu toată lumea.

Altul

Religios. Slab. Foarte sărac.

Altul

Greoi, ursuz, vorbește puțin și face.

Arh. L.R., I ms. 1 f, f.32

Țăran

Vorbăreț, milităros la vorbă, și leneș.

Altul

Bătăuș; cînd se îmbată cade prin șanțuri.

Altul

Bețiv, toată ziua în circiumă.

Altul

Speriat la înfățișare.

Altul

Fost servitor la Pitești; citește jurnal, agitator.

Altul

Chipeș, deștept, obraznic.

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 33

Doi feciori
Două fete în casă
Bucătăreasa
Logofătul
Nevasta lui
Copiii
Argatul I
Vizitiul Ichim
Ajutorul lui

Arh. L.R., I ms. 1 f, f.34

Nume o'vreiești

Natan Vexler
Burăh Helfgot
Ghitla Zalman
Herș
Riva Avuer
Perla Sigal
Nuhăm Groper
Ștrul Casrul
Honora Rapaport
Ușer Cuperșnit
Șulim Moise Aron
Zeida
Golda
Hana
Etna
Aizic Irihem
Ita
Țipra
Ruhăla Țighelnic
Altar Aiferman
Rifca
Saia Solomon
Sura
Hana Burahira

RĂSCOALA – Note din mers[76]

CELE MAI VECHI ÎNSEMNĂRI care mărturisesc abandonarea piesei de teatru consacrată răscoalelor țărănești și plănuirea unui roman cu aceeași temă datează din jurul anului 1920.[77] Ele se află astăzi la B.A.R. sub cote diferite *(I ms. 1 f, i.* 36, 37, 38 și / *ms. 1 e, 1.* 66), deși cîndva au făcut parte din același maculator (hîrtia maronie, „de război", le atestă și vechimea).

Onomastica fixează o etapă în evoluția noii opere, reamintindu-ne, pe-alocuri, distribuția piesei *Răscoala* (Răznovanu) și cîteva personaje din *Icn.* în lumea acestor eroi Titu Herdelea preia, pentru prima dată, rolul „agentului de legătură".

Pe cît de încețoșată, onomastica și toponimia romanului devin promițătoare (Grig, Titu, Amara). Deși rudimentară, schița primului capitol anunță construcția romanului de mai tîrziu, cele două planuri propuse rămînînd fundamentale:

[76] Sub acest titlu—aparținînd, cum s-a arătat, lui L.R.—grupăm toate notațiile premergătoare diverselor variante de *roman,* îndeosebi paginile care urmăresc să clarifice construcția operei. Lîngă titlul original, o datare: „miercuri 27 VIII 1931" *(I ms. 1 e,* f. 1) care, înclinăm să credem, fixează în timp momentul „copertării" însemnărilor de laborator. Păstrînd titlul, renunțăm la tentația de a ordona materialul documentar pe capitole, ceea ce nu ne-ar mai da posibilitatea să reconstituim istoria romanului prin cronologia documentelor. (în 1931 gruparea pe capitole avea un rol funcțional.)

[77] Avem în vedere trimiterea autografă la vol. II, p. 186—187, din *Ion.*

Arh. L.R., I ms. 1 f, i. 36

Răscoala

Comune
Sunară u
Manoleasa
Brodoc
Amara

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 37

Alexandru Pintea, blind, ochi dulci, barbişon negru, profesor şi directorul liceului Giurgiu
Atena, soţia lui
Alecu -l
Ionică \ copiii lor v. p. 186 II *Ion*
Zoe J
Gogu Ionescu, deputat, bătrîn de vîrsta lui Herdelea
Eugenia (Pintea) sora lui George Pintea
v. 187 II *Ion*

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 38

Grig (Grigore Răznovanu)
Soţia lui (soră cu deputatul Ionescu din *Ion)*
Ştefan Răznovanu, tatăl lui Grig
Marioara, fată din sat
Titu Herdelea

Arh. L.R., I ms. 1 e, i. 69

Capitolul I

La ţară — Moşia — oamenii
Bucureşti — Titu, Grig.

O DATARE DIN PRIMĂVARA anului 1926 *(Ims.l d)* **pledează pentru întreruperea lucrului la** *Răscoala.* **între tim£ alte opere îşi dispun întîietatea** *(Pădurea spînzur aţilor, Adam şi Eva).* **„întrerupere" nu se traduce însă cu „abandonare", căci** *Răscoala* **rămîne pe agenda de lucru a scriitorului. Altminteri nu se poate înţelege siguranţa cu care, în 1923, îi anunţă apariţia, înaintea altor opere, şi continuitatea planurilor după un răstimp atît de lung. Pe o ciornă din 1926 aflăm, din nou, numele lui Grigore Răznovanu, în 13 ani de la proiectul piesei de teatru onomastica şi toponimia romanului**

se definesc greoi, dovadă că abia acum „registrul de stare civilă" o menţionează pe Nadina, acţiunea, în sfîrşit, urmînd să fie plasată în Argeş *(I ms. 1 d. i.* **8).**

Din aceeaşi perioadă datează un plan cu 13 capitole, dintre care 9 nominalizate[78] şi 4 „libere". De ce 13 capitole şi nu 11 sau 14, greu de răspuns, cîtă vreme studiul documentelor (şi *Răscoala* **nu este singurul caz) dezvăluie o ciudăţenie a marelui arhitect: în faze primare de lucru, cadrul este fixat în chip** *premeditat* **şi numai apoi „încărcat" cu un conţinut anume. Că observaţia se justifică pe deplin o dovedeşte detalierea acţiunii numai în cazul primelor două capitole (***/ ms. 1 e,* **f. 13, 17)[79] respiraţia scăzută care-l face să abandoneze restul construcţiei. Dimpotrivă, ulterior, fixarea personajelor, acţiunii, gradarea conflictului îl determină să revină continuu asupra structurii adoptate, subordonînd-o materialului faptic. Deocamdată, intenţiile nu mărturisesc încă clarificarea liniilor conflictuale. Nu mai puţin adevărat este însă şi faptul că primele două capitole îşi definesc în linii mari profilul. începutul este aproape definitiv. Documentele:**

Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 8

24 Nadina = soţia lui Grig Luni 19.IV.26
29 Grig =

Răscoala

Cap. I Sfîrşitul septemvre. Moşia Răznovanu în Argeş. 12 pluguri ară. Semănătorii cu griul.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f 7

Răscoala

I
II Străluciri
III
IV Se mişcă ţara
V Foamea
VI Cutremurul
VII Un fir de nisip (Un copil aruncă o piatră)
VIII Sîngele
IX Flăcările

[78] **Confruntate cu forma definitivă a cărţii, abia trei se vor menţine:** *Se mişcă ţara* **(devine titlul primei părţi a romanului),** *Sîngele* **şi** *Flăcări* **(în proiect** *Flăcările).*

[79] **Documentele — deşi la B.A.R. sub cote diferite — păstrează aceleaşi particularităţi cu proiectul amintit: hîrtie semivelină, format caiet, cerneală etc.**

X Groaza
XI Furia
XII
XIII

Arh. L.R., I ms. 1 e, t. 13

Capitolul 1

Ploaia. Țăranca cu copilul. Administratorul. Curtea. Țăranii și învoiala. Boierul și țăranii. Grig vine cu trăsura — aduce poșta: o scrisoare de la nevastă-sa. împăciuitor cu oamenii. Boierul și Grig. Marioara. Grig la București. Grig și Titu Herdelea. Viața lui Titu. Masa la Enache.

Arh. LR., I ms. 1 e, l. 17

Capitolul II

Titu la moșie. întrevederea cu boierul și primele discuții. Titu și țăranii, învățătorul, preotul, primarul, perceptorul, cîrciumarul. Moșiile. Setea țăranilor de pămînt. Sosește Nadina cu Bebe și alții. Culesul viei. Moșia Nadinei. Vine Gogu Ionescu cu Eugenia.

*

CÎTEVA DOCUMENTE, datate în intervalul 1 nov. 1926 - 1 aug. 1927, sînt caracteristice procesului de creație rebrenian, relevînd marea dificultate a scriitorului de a-și fixa punctul de pornire, fraza de început, obsedat *peste măsură* că primele cuvinte îi stabilesc definitiv ritmul întregii opere. Este o trudă dictată și de un puternic subiectivism, dovadă că *replicile* unor variante din 1926 și 1927 nu afectau substanțial conversația cu care debutează romanul. Obsesia slovelor dintîi îl urmărește atît de mult pe scriitor, încît insatisfacția de-o clipă îi paralizează elanul creației pentru o lungă perioadă. Aproape un an va trece pînă la găsirea frazeisalvatoare", în fond fără să se distingă într-un mod deosebit, comparativ cu cele care au precedat-o. Ca și în cazul *Ciuleandrei,* reținem însă tentația de a imprima acțiunii un puls dinamic, odată cu prima pagină a cărții. Renunțarea la descriptivismul și tendenționismul caracteristice primelor încercări de redactare lasă loc liber obiectivării artistice.

O lămurire: filele pe care le publicăm în continuarea acestor comentarii se află la B.A.R. sub cote diferite (caracteristici: file răzlețe, format caiet, hîrtie semivelină, cerneală neagră; ulterior, L.R. a revenit pe aceste note, dovadă datarea în creion „7.III. 1932", cu socoteala paginilor scrise la roman). F. 14—16 din *I rns. 1 c* sînt continuarea f. 4—5 din */ ms. 1 d* și, în consecință, le alăturăm acestora. (Ele păstrează, dealtfel, numerotația scriitorului: 1 — 5.)

Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 19

Luni, 1.XI.1926

Capitolul I

1

Pămîntul se jilăvise și se muiase ca o imensă plăcintă de noroi. Două săptămîni a plouat fără încetare, cu găleata. O ploaie aspră, rece de toamnă. Ochiuri de apă se întindeau pe cîmpuri ca niște bălți negre.

Arh. L.R., 1 ms. 1 d, f. 20

Luni 1.XI.1926
Marți, 2.XI.

Capitolul I

1

Pămîntul era cleios și murdar ca un ciocoi sătul și îngrețoșat.

Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 3

Marți, 16.XI.1926

Răscoala

Capitolul I

1

— Mă recomand Titu Herdelea, poet...

— A, poet... Îmi pare bine!... Grigore Glogoveanu!

îi întinse mîna cu un zîmbet puțin ironic și uimit. Tînărul se înclină timid, cam uluit. Lavaliera de la gît îi acoperea gulerul. în stînga ținea pălăria moale... Urmă o mică pauză, confuză. Titu Herdelea văzu din ochii domnului că e nedumerit și porni să se explice, clătinîndu-se ușor pe picioare și așezîndu-și pălăria în cap cu multă băgare de seamă:

— Să mă iertați, domnule, că mă găsiți aici... Am fost poftit astă-vară, adică acum vreo șase săptămîni de către domnul deputat Gogu Ionescu... la Sîngeorz, în Transilvania...

— A, ești transilvănean? făcu Glogoveanu încă nedumerit.

— Da, da, transilvănean — aprobă Titu bucuros și aproape cu mîndrie. Sînt puțin neam cu domnul deputat Ionescu... Să vedeți... Sora mea Laura este măritată cu preotul George Pintea, iar sora lui George e soția domnului Ionescu...

— Aşa? Ei bravo! făcu Grigore înviorat, dîndu-i din nou mîna şi scuturîndu-i-o cu putere. Trebuie să ştii că prin urmare eşti şi Cu mine un fel de neam, cum ziceai, fiindcă eu, la rîndul meu, ţin pe sora lui Gogu Ionescu...

Arh. L.R., I ms. 1 d, t, 1

Sîmbătă, 9.VII.27

Răscoala

Capitolul I

Două lumi

1

— Biletele pentru Bucureşti, vă rog! glăsui conductorul deschizînd uşa compartimentului în care trei călători discutau cu mare aprindere.

— Ce, am sosit ? Se miră cel mai gras şi mai bătrîn, arendaşul moşiei Ciuta.

— Da, da — aprobă conductorul, jovial, cu o înfăţişare şi umilă şi obraznică. Adineaori am lăsat Chitila.

— Bine c-a dat Dumnezeu — zise cel mai tînăr, cu mustaţa neagră şi ochii scînteietori.

Arh. L.R., I ms.1 d,t.2

Sîmbătă, 9.VII.27

Răscoala

Capitolul I

Două lumi

1

— Biletele pentru Bucureşti — glăsui conductorul deschizînd uşa compartimentului în care trei călători discutau cu aprindere.

— Am şi sosit ? se miră Ilie Rogojinaru, cel mai gras şi mai bătrîn, arendaşul moşiei Olena din Dolj. Vezi cum ne-am luat cu vorba de nici n-am băgat de seamă cum trece vremea...

— Da, da — aprobă jovial conductorul cu înfăţişarea şi umilă şi obraznică. Adineaori am lăsat Chitila...

Duminică 10.VII. d.[imineaţa]

— Of, bine c-a dat Dumnezeu! murmură plictisit călătorul cel mai tînăr, cu mustaţa neagră şi ochii scînteietori.

Arh. L.R., I ms. 1 d, i. 4

Duminică, 10.VII.27

<D-voastră nu cunoaşteţi ţăranul român, dacă vorbiţi aşa! strigă arendaşul>[80]

Răscoala

Capitolul I

Două lumi

— Biletele pentru Bucureşti! zise conductorul cu glas cîntat, deschizînd compartimentul în care trei călători discutau cu aprindere.

— Ce şefule, am şi sosit? se miră Ilie Rogojinaru, cel mai bătrîn şi mai gras, arendaşul moşiei Ocina. Uite, domnule, cum ne-am luat cu vorba de nici n-am băgat de seamă...

— Adineaori am lăsat Chitila — urmă jovial conductorul cu înfăţişarea şi umilă şi obraznică, înţepenit în uşă.

— Of, bine c-a dat Dumnezeu! murmură plictisit călătorul cel mai tînăr, oacheş, cu mustaţă neagră groasă şi răsucită şi cu ochi scînteietori.

între timp al treilea călător, Simion Modreanu, negustor de coloniale din Bucureşti, scosese din portofoliu o foaie galbenă pe care acuma o întinse conductorului cu o mîndrie consulară:

— Poftim, domnule!

Arendaşul îşi dibuise de asemenea biletul gratuit şi oferindu-1 blajin conductorului zise:

— Tot galben... Ce să facem, domnule? în vremurile astea de criză mai face omul economii pe unde se poate... Că statul are destul şi nu se prăpădeşte pentru că merge un om gratis pe tren...

— Şi d-voastră ? întrebă conductorul pe cel tînăr.

Arh. L.R., 1. ms. 1 d, i. 5

— Nu, nu — protestă dînsul dîndu-i biletul. Eu nu merg gratis.

Conductorul se retrase salutînd zîmbitor şi închizînd uşa. Trenul alerga duduind. Ilie Rogojinaru se puse să-şi adune bagajele. Avea vreo şase: cufere, geamantane, coşuri, legături... încît ocupase întreg compartimentul, căci Modreanu n-avea decît un geamantănaş, iar tînărul o uşoară

Adăugat ulterior cu creion negru.

trusă de voiaj pe care o aşezase pe masa de lingă fereastră. Rogojinaru gîfîia dîndu-şi jos bagajele şi vorbea într-una:

— Ba eu, drept să vă spun, profit de cîte un bileţel de tren... că atîta profit şi eu de la stat, încolo tot eu îi dau... Eu nu merg cu bani decît din ani în Paşti... Am cunoştinţe, slavă Domnului, şi pe la minister şi-n toate părţile...

— Sigur... fireşte — aprobă Modreanu, convins. Noi care întreţinem statul...

Tînărul, obosit şi plictisit, privea pe fereastra vagonului, parcă nici n-ar fi auzit vorbele tovarăşilor săi de drum. Trenul pocnea şi zvîcnea ca un animal apocaliptic. în ochii lui, Capitala se apropia şi se desfăşura cu turnuri de biserici frumoase, într-un uşor văl de fum albăstrui. De-a lungul liniei ferate, ici-colo reclame agăţate pe stîlpi sau pe ziduri de case singuratece. Cartierele mărginaşe, sărace, murdare, cu case dărăpănate, cu străzi desfundate contrastau supărător cu siluetele palatelor ce-şi profilau strălucirea în depărtare.

După ce-şi coborî toate bagajele, umplînd cu ele compartimentul şi aşezînd vreo două chiar pe coridor, în uşa deschisă, Rogojinaru se ghemui lîngă un coş ostenit şi, ştergîndu-şi fruntea şi căpăţîna pleşuvă cu o batistă mare, se adresă tînărului, ca şi cînd ar fi vrut să reia conversaţia întreruptă din vina conductorului.

Arh. L.R., I ms. 1 c, i. 14

— Aşa, domnul meu... Te rog să crezi că eu am o experienţă foarte veche în chestie de gospodărie... Mă rog, sînt azi de şasezeci de ani fără unul şi din aceştia aproape patruzeci i-am irosit la ţară. Am început-o de jos de tot, cum se cuvine, iar la treizeci de ani ţineam cu arendă o moşioară de vreo cinci sute de pogoane... Aşa că îmi cunosc ţăranii cum nu-i cunoaşte nimeni... Eu nu spun că toţi, toţi sînt ticăloşi, cum spun alţii, dar adevărul e că sînt leneşi şi răi şi hrăpăreţi... Asta sînt şi să ferească D-zeu pe oricine să aibă de-a face cu ei...

Fiindcă tînărul nu răspunse, interveni Modreanu cu o superioritate vădită:

— A, nici nu mai încape vorbă... Eu poate nu am experienţa d-tale, că nu am stat niciodată la ţară, dar profesiunea noastră ne sileşte să avem din cînd în cînd afaceri şi cu ţăranii... Iacă, eu, ca negustor cinstit şi care caut să procur clienţilor mei marfă bună şi ieftină, mă duc deseori pe la ţară să încerc a-mi procura direct de la ţărani diverse lucruri... îmi zic că trebuie să încurajăm ţărănimea... Credeţi că e chip? Ferit-a sfîntul... Sînt atît de încăpăţînaţi, atît de... că nu poţi face nimic cu ei...

Trenul îşi încetinea mersul: se apropia de Gara de nord. Rogojinaru dădu să iasă pe coridor, să prindă la timp un hamal. înainte de a ieşi însă dădu mîna cu Modreanu, foarte afectuos şi apoi către cel tînăr:

— îmi dai voie, domnule, sînt Ilie Rogojinaru... Mi-a părut bine că am călătorit împreună de am mai schimbat cîte-o vorbă, cu toate că nu ne-am prea lovit în păreri...

Arh. L.R. I ms. c 7, i 15

Stătea cu mîna întinsă. Tînărul, deşi fără plăcere, se ridică pe jumătate şi luîndu-i mîna răspunse:

— Grigore Iuga...

— Iuga? strigă bătrînul însufleţit. Iuga... Dar n-oi fi feciorul cuconului Miron din Argeş?

— Ba da — făcu tînărul puţin intrigat.

— Fugi, nu mă-nebunil Uite, domnule, şi eu care nu bănuiam, urmă Rogojinaru tot mai încîntat. Apoi, bine, boierule, eu pe conu Miron îl cunosc de cînd eram copil... Că tatăl meu a ţinut o moşie numai la cîteva poşte de moşia d-voastră de la Amara. Ptiu, ce întîmplare!... Dar ce mai face conu Miron? Voinic, sănătos?... Straşnic oml Ştii, boier sadea, nu glumă... Apoi aşa nici nu mă mai mir că şi d-ta ai părerile dumnealui...

— Ei, nu tocmai, zîmbi Iuga.

— Lasă, lasă, boierule, clipi din ochi Rogojinaru, cu un rîs foarte larg. Bată-te să te bată norocul!... Ei, să trăieşti şi să-ţi trăiască şi conu Miron că-i om şi jumătate!...

Trenul frîna încet şi Rogojinaru ieşi pe coridor. După el numaidecît şi Modreanu, care se înclinase uşor către Iuga, fără să zică nimic. în coridor Modreanu se apropie de arendaş şi-i zise şoptind:

— Cine-i tînărul? Că parcă-1 cunoşti?

— Ehe, [rîu]* mare, nenişorule — murmură Rogojinaru cu un respect mai viu acum decît cînd se aflase în faţa lui. Vreo şapte mii de pogoane, calitatea primă în Argeş, jos, aproape de Vlaşca... Bătrînul un om, nu altceva! N-a arendat un petec de pămînt

Arh. L.R., I ms. 7 Ci t. 16

niciodată!... Mai rar aşa ceva!... Ei, te-am salutat, cucoane!... Să ne mai vedem sănătoşi!... Hei, hamal, hamal!... Aci, băietei... Vino repedeI...

Un hamal care se urcase din mers, fu instruit să se încarce cu toate bagajele. Trenul se opri domol şi coridorul fu invadat de o ceată de hamali care începură cearta pe numeroasele cufere ale arendaşului.

Maşina pufăia rar, extenuată subt coperişul gării. Printre respiraţiile ei vehemente zgomotul oamenilor care coborau din tren şi al celor ce-i aşteptau umplea tot localul cu un murmur continuu din care ţîşneau ici-colo rîsete stridente, cîte-un strigăt nervos şi ascuţit: „Hamal!"

Vineri, 15. VII [1927]

Călătorii alergau spre ieşire, mulţi cu geamantane în mînă, alţii mîndri cu hamalul după ei. Toată lumea se grăbea. Mulţi alergau parc-ar fi fost urmăriţi de cineva. Numai hamalii rămaşi fără muşterii se plimbau acuma parcă nepăsători pe lîngă vagoane, dar cu ochii mereu spre ferestre căutînd vreun călător întîrziat care ar avea nevoie de serviciile lor. Grigore Iuga rămăsese liniştit în compartiment pînă ce se rări lumea în vagon şi apoi coborî cu trusa în mînă. La scară i se repezi un hamal gata să-1 servească,

— Lasă, băiete — murmură Iuga calm, n-am nevoie de serviciile tale... Dar, dacă-mi opreşti o trăsură, ai un bacşiş bun!... Să te vedem!

Fiindcă hamalul şovăi, îi puse în mînă cîţiva gologani.[81]

Arh. L.R., I ms. 7 *i, t.* 7

luni, 1.VIII.1927

Răscoala

Capitolul I

Două lumi

1

— D-voastră nu cunoaşteţi ţăranul român! strigă triumfător Ilie Rogojinaru. Nu-1 cunoaşteţi deloc, dacă vorbiţi aşa!... Ori îl cunoaşteţi numai din cărţi şi din discursuri, şi atunci e mai rău fiindcă vi-1 închipuiţi martir, pe cînd în realitate e numai prost şi leneş!

Era arendaşul moşiei Ocina.

[80] Pe verso-ul f. 16 notaţia: „Vineri, 15 iulie 1927, noaptea, pe la ora 12, înainte de-a mă apuca de scris, am auzit ţipete de cucuvea, în grădină, înspre Someş! Curios! Ca şi la *Ion*! Şi doar pe-aici nu sînt aşa de dese cucuvelele !" Reamintim notaţiile similare, aşternute cu şapte ani în urmă, pe vremea transcrierii romanului *Ion:*

„Aici, pe cînd transcriam, a cîntat cucuveaua în dud.

Marţi, 29 iunie 1920, ora 3 noaptea" *(ms. 2* 540, f. 340 v.)

„La ora 1 noaptea [miercuri, 4 august 1920] a cîntat iar cucuvaia, pe casa de-alâturi." *(ibid.,* f. 384 v.)

„Azi noapte, joi, 5 august 1920, spre vineri, la ora 4 noaptea, a cîntat iar cucuveaua, nu ştiu dacă în dud sau pe casa de alături." *(ibid.,* f. 402 v.)

„1 AUGUST 1927" pune capăt unui întreg calvar. De acum istoria romanului înregistrează o nouă etapă, cea a redactării primei versiuni manuscrise. Ar fi însă greşit să simplificăm căutările anterioare, reducîndu-le, in ultimă instanţă, la documentele amintite. O puzderie de note, ciorne de tot felul, scrise în clipe de răgaz sau în fugă (dovadă calitatea grafiilor), datînd din perioade diferite,[82] se află în arhivă. Nu dorim să ne aventurăm fixînd exact momentul fiecărei redactări. Din noianul documentelor am ales însă, într-un prim lot, pe acelea care *în mod cert* se asociază celor dintîi proiecte de roman. Ele sînt anterioare variantei din 1927. Cîteva însemnări prezintă un interes deosebit prin ineditul lor. Unele replici, precum şi notaţiile ce le însoţesc, ne sugerează că, iniţial, romanul avea ca punct de pornire cunoscuta răscoală a ţăranilor de pe moşia Flămînzi a prinţului Sturdza, arendată de Moki Fischer. Proiecte şi mai vechi — *Răscoala,* piesă de teatru — par să pornească, uneori, din acelaşi loc.[83] O mărturiseşte şi onomastica din *I ms. 1 f,* f. 34[84]. în această fază, influenţa surselor gazetăreşti este elocventă. Ulterior, aprofundînd esenţa fenomenului istoric, Rebreanu îşi va selecta în asemenea mod personajele şi locurile acţiunii, încît marea tragedie naţională avea să se definească, înainte de toate, prin cauzele ei sociale.

Aceluiaşi moment genetic îi aparţine şi gîndul ca în fruntea răscoalei să se afle o femeie: „Irina — ţăranca văduvă cu copil mic" (*I ms. 1 f,* f. 19). Din nou, intenţia ne-o atestă coroborarea documentelor. într-o listă onomastică, intitulată „Ţăranii", numele eroinei se află pe primul loc:

„Văduva Irina — femeie frumoasă, energică, cu patru copii — ajunge sufletul răsculaţilor"[85] Documentele se află sub trei cote la *B.A.R. (Ims. ld; I ms. 1 e; I ms. 1 f).*[86]

Arh. L.R., I ms. 7 *d,* f. 9

Ţăranii la bîlci vorbesc despre pămînt şi răscoale.

[82] Concluzia are în vedere varietatea elementelor tehnice. Scurtă descriere: *I ms. 1 d,* f. 9: velină, creion negru; *ibid.,* f. 12—13: semivelină, creion negru; *I ms. 1 f,* f. 19: velină mată, creion albastru; *ibid.,* f. 20: semivelină, creion negru; *I ms. 1 e,* f. 50, 52: velină, creion negru; *ibid.,* f. 51: velină mată, creion roşu, albastru şi negru. Cu excepţia ultimei file, de un format mai mare, celelalte foi răzleţe, au dimensiunile unor pagini de caiet obişnuit.

[83] Cf. *Arh. L.R., I ms. 1 g,* f. 22 *(supra,* p. 599).

[84] Vezi *supra,* p. 604—605.

[85] Cf. *Arh. L.R., I ms. 1 f, i.* 20 *(infra,* p. 616).

[86] Am fost tentaţi să selectăm, din aceleaşi surse, şi alte documente, considerînd că şi ele sînt scrise înainte de 1927. Lipsindu-ne *toate* argumentele necesare unei datări indirecte, am preferat să le publicăm, la sfîrşit, sub titlul: „Alte documente".

Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 12

Grupuri de țărani în fața cîrciumilor discutînd agitați.

— Noi voim ca nici un picior de jidan să nu mai lăsăm prin comunele noastre... Nici arendași, nici slujbași de-ai lori Să plece de pe moșii și să ni le lase nouă să muncim pe ele.[87]

Țăranii au înconjurat casa vătafului de curte Dimitriu și au amenințat că vor da foc casei dacă va mai sluji la Fischer.

Agitatori: vreo slugă dată afară de arendaș.

Țăranul crede că tot se poate realiza îndată și nu mai ascultă nimic.

Arh. L.R., I ms. 1 d, f. 13

— Tare, tare-am avea nevoie de cîțiva gologani.

— Oho, și noi am avea nevoie de cîteva mii de lei... Dac-ar fi vorba numai de ce ne trebuie... Dealtfel în privința banilor boierul are cuvîntul.

— Păi tocmai... da n-aș putea vorbi nițel cu boierul?

— Păi dacă boierul s-ar ține de toate mărunțișurile, bine i-ar mai merge... D-aia sîntem noi aci... Cine intră să închidă ușa!

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. V)

Irina — țăranca văduvă cu copil mic — în fruntea oamenilor — e împușcată.

Copilul îl crește Grigore Iuga.

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 20[88]

< Petre Petre — caporal din Amara >

Țărani

Văduva Irina — femeie frumoasă, energică, cu patru copii — ajunge sufletul răsculaților.

Toader } O pereche de țărani, muncitori dar foarte bețivi; în
Matroana } fiecare sîmbătă — zi de tîrg, se bat ca orbii pe uliță.

Primarul

învățătorul — exaltat de dragoste p. țărani — e sărac, cinstit.

Preotul bătrîn, <fără carte, bogat, idiot.)

[87] în forma definitivă a romanului, în vorbirea țăranilor răsculați nu se vor regăsi expresii ale unor porniri cu caracter șovin; dimpotrivă, atare replici vor caracteriza profilul și conduita unor personaje care urmăreau abaterea răscoalei de la adevăratele ei țeluri prin intermediul unei diversiuni ideologice.

[88] însemnările de pe această filă nu au fost scrise în același moment. Textele din paranteze unghiulare sînt adăugate ulterior (primul, cu creionul roșu, celelalte două cu creion albastru).

Ștefan Tița

Țăranul cel mai tare din sat; rămășagurile lui (v. Zaharia din Prislop).

Toader Burlacu a avut 3 neveste și pe a treia o omoară de bucurie că a cîștigat pămînt. Bețiv.

Țăranca care răsfață toate vorbele: apșoară, copilite etc.

A avut mulți copii, i-au fost dragi și toți au murit mici.

E foarte bună și foarte bețivă.

Un țăran sfînt.

Un teoretician al drepturilor țărănești.

<Toată lumea, pretutindeni, discută numai chestia țărănească.)

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 50

1. Pămîntul. Ploaia. Irina Păun cu copilul, din Podeni merge la Albota. Se vede satul și conacul. Ce vrea ? Satul Albota. La conac. Țăranii și Administratorul, învoiala cea nouă.
2. Vine Grig de la Costești cu brișcă. A trecut pe la arendașul din Podeni; nu l-a găsit și i-a lăsat vorbă să vie. Chestia moșiei Nadinei.
3. Grig și bătrînul despre învoieli, moșie etc. Marioara.
4. Vine arendașul cu fiu-său.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 52

Bătaia cîinilor.

Puhoiul — gîrla se umflă, rupe cotețul lui Ion cu un porc (amintiri din Ilva)

Arh. L.R., 1 ms. 7 e, f. 51[89]

<VILVATAIA>

Bătaia cîinilor.

Puhoiul.

< Cartea III>

Jocul copiilor în șosea cînd vine mașina Nadinei.

Moșia și satul Ruginoasa.

< 125 hectare 12,500 km.

60 hectare 6,000 km.>

[89] însemnările de pe această pagină nu aparțin aceluiași moment de creație. Cuvintele menționate între paranteze unghiulare sînt adăugate ulterior cu creion negru (restul însemnărilor cu creion roșu si albastru).

PRIMA VERSIUNE A *RĂSCOALEI* (1927) nu poate fi explicată literaturizant, numai prin găsirea frazei salvatoare care avea să deschidă romanul. Autorul, mult tracasat de treburile obştei (din 1925 îndeplinea funcţia de preşedinte al Societăţii Scriitorilor Români), izbutise, printre numeroasele griji cotidiene, să pună capăt unor preocupări literare. în octombrie 1925 apare ultimul număr al săptămînalului *Mişcarea literară,* publicat, din noiembrie 1924, împreună cu Al. Dominic. Sfîrşeşte serialul *Adam şi Eva* din paginile *Adevărului,* tipărind apoi romanul în volum (1925). La 17 martie 1926, pe scena Teatrului Naţional din Bucureşti, are loc premiera piesei *Apostolii,* în primăvara lui 1927, la Orlat, lîngă Sibiu, începe lucrul la *Ciuleandra,* continuîndu-1, în vara aceluiaşi an, la Maieru. Cartea va apare în 1927. în anii 1926—1927 bibliografia operei lui Rebreanu înregistrează şi cîteva reeditări, asupra unora autorul aplecîndu-se cu atenţie. în aceiaşi ani călătoreşte peste hotare, la Berlin, Madrid, Roma şi Paris.

în satul copilăriei, în clipe de răgaz, revine la cîteva gînduri mai vechi şi scrie intens la roman. Versiunea degajă, într-adevăr, „întreaga atmosferă a *Răscoalei",* păcătuind însă prin „lungimi multe", dar, mai ales, prin „lipsă de construcţie".

Această variantă îl reţine la masa de lucru timp de 17 zile, în care scrie aproape continuu (aug. 1927). Recitind textul, Rebreanu încearcă să-1 încadreze într-o structură romanescă adecvată unei acţiuni desfăşurată pe mai multe planuri. Contopind şi separînd cele 16 paragrafe iniţiale (ulterior 15), ajunge, în această etapă, la definirea capitolelor introductive dar, nemulţumindu-1, le va abandona. Din aceeaşi perioadă (1927), datează şi alte fragmente, care, deşi tratate ca episoade „de sine stătătoare", pentru a fi publicate în paginile revistelor literare, se încadrează ca ritm şi atmosferă în respiraţia acestei redactări (vezi descrierea lor la *Variante, infra,* p. 727 — 730).

Construcţia romanului îi reţine îndelung atenţia, avînd de optat între mai multe soluţii. Experienţa dobîndită la scrierea *Pădurii spînzuraţilor* îi sugerează un cadru arhitectonic apropiat: concentrarea materiei în cinci cărţi („fiecare carte circa 100 pagini manuscrise cu 10—15 capitole"). Intenţiile ne sînt dezvăluite de cîteva documente aflate, iarăşi, sub cote diferite: *Arh. L.R., I ms. 1 e* (f. 9, 10, 12, 2, 3) şi *I ms. 1 f* (f. 18, 23).[90]

Planului general i se adaugă o structură analitică a Cărţii I, episoadele fiind numerotate între [prg.] 11— 16 (ceea ce se explică prin existenţa variantei din 1927, care trecuse peste primele 10 paragrafe, depăşind faza de proiect). Planul este abandonat la „Cartea a doua". Aceluiaşi moment îi corespund cîteva însemnări de detaliu (schiţe de portret, replici etc.). Documentele:

Arh. L.R., I ms. 7 e, i. 9

Cartea I *Două lumi:* expunere generală

Cartea II *Firul de nisip* (?) Intră acasă eroul ţăran Petre, Nadina etc.

Cartea III *Se mişcă ţara.* Răscoala propriu-zisă.

Cartea IV *Vîlvătaia.* Continuarea răscoalei şi represiunea.

[90] Toate documentele menţionate sînt file izolate (semivelină, format caiet, aceeaşi scriitură, creion albastru).

Cartea V *Cruci albe* şi încheiere.

Coperişuri roşii?

Fiecare carte circa 100 pagini manuscrise cu 10—15 capitole.

Arh L.R., I ms. 1 e, f. 10

Cartea I

Două lumi

11. Titu la ţară — Moşiile dimprejur şi conacul Iuga.
12. Bătrînul Iuga, arendaşul Vai-de-ei etc. Marioara.
13. < Ţăranii din Amara>[91], învăţătorul, preotul, < arendaşul grec şi fiul lui, primarul, ţărani >[92], perceptorul etc.
14. < Ţăranii la moşie >[93]. Miron şi Iuga despre cumpărare.
15. Ţăranii la moşie.
16. Hora şi pămîntul.

< — Sîntem robii lui cu toţii... Ce lege! Nu există lege pentru ei!

— Cum de pînă acuma n-aţi ajuns?

— Am fost robi. Luaţi-ne robi şi acum c-o fi mai bine de noi!>[94]

Arh. L.R., I ms. 1 e, 1. 12

Cartea doua

Titu între ţărani — îi spun că n-au pămînt.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 2

RĂSCOALA

Miron Iuga a avut cinci copii — pe unul 1-a împuşcat el însuşi, la o vînătoare, din greşeală, pe cînd era absolvent de liceu — de atunci nu mai pune mîna pe armă (contrastul cu momentul cînd, la răscoală, trage). Moşia Amara a cuprins şi părţile ce le are azi nevasta lui Grig (tocmai de aceea i-a impus s-o ia), Gogu Ionescu şi încă o bucată care acuma e arendată unui grec (proprietarul ei e?).

Nadina dispreţuieşte pe Grig pentru că-i place pămîntul.

Tatăl ei (vezi Caton), mort acum cîţiva ani, o îndemna să nu se îngroape la ţară, mai bine să vîndă 1

[91] Anulat.

[92] Adăugat ulterior.

[93], [94] Anulat.

Arh. L.R.,I ms. 7 e, f. 3

Răscoala

<Niculina, amorezată turtă de Titu, vine tot mai des pe la d-na Alexandrescu, ca să-1 poată vedea. în cele din urmă, odată, cînd ştie că Alexandreasca nu e acasă, vine, intră la Titu şi i se dă>[95]

încurcături de-aici.

El declară că nu se poate însura.

Ea se mărită pe urmă cu un funcţionar.

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 18

Răscoala

Fiul arendaşului grec — student la Bucureşti — cît e acasă umblă numai după fetele şi nevestele din sate, necinstindu-le pe unde poate — fără să plătească.

Arendaşul are şi o fată mare. Fratele învăţătorului o regulează pe aceasta, ca pedeapsă pentru că băiatul s-a culcat cu nevasta lui, luată de curînd, iar lui îi taie membrul şi i-1 vîră în gura leşinată să-1 mănînce.

Arh. L.R., I ms. 1 f, I. 23

Răscoala

Un arendaş român — Oltenia • Rogojinaru

grec — Argeş

ovrei — Moldova (cunoştinţă în Bucureşti)[96]

Un flăcău din sat (Titu îl cunoaşte dinainte de-a intra la [...] * vine cu compania de represiune şi, după execuţie, cere voie căpitanului să-şi îngroape părintele, care a fost unul din ţăranii cei mai potoliţi.

Infirmii satelor: un mut care ştie foarte bine o meserie, un nebun (Florea nebunu sau Anton), care vesteşte trecerea călăreţilor albi cu pămîntul.

CÎND VOR FI FOST SCRISE aceste rînduri? înclinăm a crede că în zilele de început ale lui 1931. Argumente: 1. Pe verso-ul ultimei file de mai sus se află socoteala „capitalului" (încasări şi cheltuieli între 15 ian. 1928 şi *15 ian. 1931)*[97]; 2. Schiţe „rudimentare" se află pe hîrtii cu antetul Ministerului Muncii şi Ocrotirilor Sociale, unde Rebreanu a fost director după *6 februarie 1930.*

Planul este reluat, cu multe completări, programînd succesiunea momentelor şi concentrarea lor (în special în primele două „cărţi"). Proiectele urmează în mod evident *varianta scrisă* în 1927 (există, dealtfel, numeroase trimiteri la paginile ei). Aşa se şi explică de ce planurile nu trec graniţa „Cărţii a treia", care, la rîndul ei, este lipsită de un contur precis.

Reluînd însemnările mai vechi, proiectele urmăresc angrenarea in acţiune a unor personaje principale, programîndu-le „intrarea în scenă" (Miron Iuga, Nadina, Aristide ş.a.).

Documentele se află în *Arh. L.R., I ms. 1 e,* arbitrar aranjate:[98]

Arh. L.R.,I ms. 1 e, t. 8

Cartea I — Două lumi

Cartea II — Dezvoltare

Cartea III — la sfîrşit izbucnirea răscoalei.

Cartea IV — răscoala şi început represiunea cu blîndeţe.

Cartea V — Represiunea.

[95] Adăugat în creion.

[96] în dreptul rîndului, notat cu creion albastru: „da". Deasupra alineatului următor adăugat cu acelaşi creion „nu"; în dreptul rîndurilor două nume, cu creion negru: „Pantelimon" şi „Văduva" ; dedesubt şters cu creion albastru: „Oiţa = nume de femeie".

[97] Capital propriu? înclinăm a zice că da. în total încasările notate pe o perioadă de trei ani se ridică la 700 000 lei, cheltuielile la 188.300 lei, bani „lichizi" la 15 ian. [1931] : 512.000 lei. Notăm mai jos socotelile din *Arh. L.R., I ms. 1 f, i.* 23 v.:

15. X.							
15.1.1928	- 100.000	=	27.500	+	72. 500	capital	
					27.500		
15.IV	- 50.000	=	23.300	+	27.'000	capital	
15.VII.	- 50.000	=	22.000	+	28.000	capital	
15.X.	- 50.000		20.300	+	29 500	capital	
15.1.1929	- 50.000		18.700	+	31.000	capital	
15.IV.	- 50.000	=	17.000	+	33.000	capital	
15.VII.	- 50.000	=	15.400	+	35.000		
15.X.	- 50.000	=	13.200	+	37..000		
15.1.1930	- 50.000	=	11.000	+	39.000		512.000
15.IV.	- 50.000	=	9.000	+	41.000		188.000
15. VII.	- 50.000	=	6.500	+	44..000		
15.X.	- 50.000	=	4.400	+	45.000		700.000
15.1.193[l]	- 50.000		-		50 000		
	700.000		188.300		512.000		

[98] Notaţii în creion negru (corecturi în creion albastru) pe hîrtie velină mată (excepţie f. 11 în cerneală). Pe f. 11 linii de demarcaţie între notaţiile de la nr. 7 — 8 şi 13— 14. De asemenea, o acoladă în dreptul nr. 1—2 (semn de contopire).

Arh. L.R I ms. 1 e,f. 11

Răscoala

Cartea I 121:15 = 8

1. în tren: Ilie Rogojinaru, Modreanu şi Grigore Iuga, despre ţărani. Gara de nord (1-8).
2. De la gară pînă acasă, Grigore Iuga în birje. Ambuteiarea în Calea Griviţei şi aspectul străzii. Prezentarea lui (8 — 12).
3. Acasă, în str. Argintari. întîlnirea cu Titu Herdelea (13—19).
4. Titu Herdelea în str. Buzeşti: familia Gavrilaş, Marioara Rădulescu, d-na Alexandrescu etc. Scrisoarea de-acasă (19 — 31).
5. Masa la Enache. Baloleanu, Dumescu. Ilie Rogojinaru (31 — 42).
6. Grigore acasă. El şi tatăl său. Nadina (42 — 48).
7. Titu caută zadarnic pe Grigore. întîlnirea cu Petre Petre caporal (48 - 53).
8. Serata la familia Ionescu. Niculina şi celelalte (53 — 67).
9. Masa la familia Victor Pop (67—75).
10. La ţară. Grigore explică lui Titu locurile (75 — 79).
11. întîlnirea cu Miron Iuga. Cosma Buruiană (79—87).
12. Titu la învăţătorul Dragoş (87-97).
13. Ancheta (97-104).
14. Grigore şi Miron despre vînzarea moşiei Nadinei. Intervenţia Grigore la anchetă (105 — 112).
15. Hora şi pămîntul (112-121).

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 14

Cartea II

în Cartea II — vor fi prezentaţi mai de aproape arendaşii, cînd vine *Nadina.*

Platamonu cu fiul său, care-i place Nadinei, şi cu fiică-sa.
Col[onelul] Ştefănescu vine în vizită cu familia.
Aristide Platamonu dă tîrcoale fetei pe care o iubeşte Ion Dragoş.
Vine de la armată Petre Petre.

Crăciunul la ţară cînd vine şi Titu.
Atunci prinde Grig pe Nadina cu un tip.
Moşia Goia e a unui general care vine la Crăciun în vizită la Miron Iuga.

Divorţul lui Grig pornit.

Arh. L.R. 1 ms. 1 e, t. 15

Cartea II

Titu e introdus la un ziar p[entru] politica ungară.
Cap. 1 — Văduva cu trei copii merge la Platamonu, apoi la Buruiană, apoi la Miron p[entru] ajutor.
Cap. 2 — Sosirea Nadinei cu tipul ei şi cu Gogu Ionescu + Eugenia
Cap. 3 — Ţăranii din nou p[entru] moşie. Platamonu cu familia.
La sfîrşit — Crăciunul la ţară — la boieri şi la ţărani:
bogăţie şi mizerie;
Petre Petre şi Titu;
Grigore surprinde pe Nadina;
Aristide Platamonu cu o fată.
Vizita lui Belciug în România:
„am dată toată «congrua » mea pe un an şi am venit c-apoi nu ştiu cit mi-o fi lăsat de la D-zeu să trăiesc şi n-aş fi vrut să închid ochii pînă ce n-oi vede".

Arh. L.R., 1 ms. 7 *e,* f. 16

Cartea a doua

< D-apoi noi ne-am tot rugat şi ne rugăm, că noi atîta putere avem... Cu rugăminţile putem dobîndi şi noi mai multă milă...>[*]
Nebunul din Ruginoasa care vesteşte apropierea sfîrşitului, fiindcă oamenii s-au înrăit etc. El anunţă pe călăreţii albi care trec prin sate cu ordinul regelui ca ţăranii să-şi împartă pămînturile şi să izgonească pe ciocoi.

Arh. L.R., 1 ms. 1 e, l. 20

Cartea III

Nadina vine la ţară pentru vînzarea moşiei, jocul copiilor.
Mama copiilor care devine cap de răscoală.

Arh. L.R., 1 ms. 7 *e, i.* 23

Cartea IV

Şedinţa Camerei la care ia parte şi Titu.
Scutirea de benzină.
îmbrăţişările.

[*] Anulat cu o linie (creion albastru).

ȘI ACEASTĂ SCHEMĂ este părăsită, adoptîndu-se, din nou, structura Inițială, pe capitole. Potrivit organizării materiei pe cinci cărți, ele urmau, cum am văzut, să aibă, în medie, cea 100 de pagini, grupate în 10— 15 capitole. Este de presupus că această drămuire i se pare autorului meschină, îngrădindu-l în cuprinderea unei acțiuni de largă respirație. A se vedea în această privință „calculul" de pe lila 11, din grupajul documentar de mai sus: „121: 15 = 8", care, orientativ, stabilește media aritmetică dintre numărul paginilor scrise {varianta 1927) și cele 15 capitole proiectate.

Un prim plan general (*I ms. 1 e, i. 5*), proiectînd 13 capitole, amintește episoade cunoscute, integrîndu-le, alături de altele inedite, într-o schemă funcțională. Deși oferă liniile mari ale viitoarei cărți, el poartă încă pecetea provizoratului (titluri nefixate, incertitudini în ordonarea momentelor etc.).

Un alt proiect (*ibid.,* f. 6) se apropie mult de structura definitivă a romanului. Acest plan general este însoțit de rezumatele celor 13 capitole.[100] Comparate, nu se suprapun, ordinea capitolelor fiind pe-alocuri diferită:

Plan general		*Plan de capitole*	*Forma tipărită*
Capitolul VII	Scînteia	Vestitorii	Scînteia
Capitolul VIII	Vestitorii	Scînteia	Flăcări
Capitolul IX	Flăcările	Focul	Focul
Capitolul X	Sîngele	Petre	Sîngele
Capitolul XI	Petre	Sîngele	Petre Petre
Capitolul XII	Lacrimile	Lacrimile	Apusul
Capitolul XIII	Apusul	Apusul	

După cum se știe, forma tipărită comprimă întreaga acțiune în 12 capitole. Modificarea este esențială, influențînd creșterea tensiunii dramatice a capitolelor de mijloc. în virtutea primelor planuri, partea întîi a romanului se închidea cu un capitol descriptiv („Muncile, deșteptarea pămîntului și vremea muncilor care nu se fac"). Prea static, acest episod va fi redus la cîteva pagini, fostul capitol fiind înlocuit cu *Vestitorii* (călăreții „trimiși de rege", aducînd vestea împărțirii pămînturilor). Paginile deschid astfel o nouă perspectivă conflictului, precipitînd acțiunea.

în actualele proiecte deosebit de interesantă este intenția autorului de a fixa cu precizie cadrul temporal. Pe luni și zile se stabilește durata capitolelor. într-o primă formă, acțiunea primelor trei capitole urma să se desfășoare într-o singură lună: octombrie [1906]. Condensarea materiei din a doua parte a romanului, într-un cadru temporal foarte limitat, explică

[100] Sînt redactate pe o hîrtie velină mată, în cerneală. Astăzi se află la B.A.R. sub cote diferite (*Arh. L.R. I ms. 1 e, I ms. 1 d).*

ritmul ascendent de mai tîrziu, pulsul dramatic al cărții, Iată cum se prezintă calendarul capitolelor V—XIII:

Capitolul V: ianuarie 15 februarie (f. 29)
Capitolul VI: februarie — 10 martie (f 30)
Capitolul VII: 10-15 martie (f. 32)
Capitolul VIII: 16 martie (f. 33)
Capitolul IX: 17 martie (f. 36)
Capitolul X: 18 martie (f. 39)
Capitolul XI: 19 martie (f. 40)
Capitolul XII: 19-21 martie (f. 44)
Capitolul XIII: aprilie — iunie (f. 45).

în această variantă cîteva elemente rețin atenția:

— printre prototipurile personajelor negative îl aflăm pe Nichifor Crainic denumit în proiecte Nichifor Dobre, mai aproape de numele real;[101]

— cartea urma să prezinte debutul bucureștean al lui Titu Herdelea;

— cînd izbucnește răscoala în țară, Grigore Iuga se află pe meleagurile Amarei, țăranii făgăduindu-i „că vor fi liniștiți și vor păzi conacul dac-ar veni răzvrătiți de-aiurea";

— conflictul cu jandarmii sosiți să cerceteze cauzele incendiilor este singeros;

— după răscoală Titu este arestat; legături cu socialiștii.

Nu sînt singurele „nepotriviri" față de forma finală a romanului, planurile fiind pe-alocuri tributare proiectelor inițiale. Umbra Irinei (cîndva sortită a fi personaj principal) revine în notația: „Mașina Nadinei [...]* stropește cu noroi pe văduva cu doi copii" (episodul va fi modificat total) etc.

Folosind proiectele, autorul revine pe textul inițial, adăugînd un rînd, schimbînd un nume etc. Astfel de intervenții au fost surprinse de noi, oferind cititorului explicațiile de rigoare în subsolul paginilor. Nu am găsit cu cale, aici și aiurea, să menționăm toate liniile în creion care par să anuleze diferitele texte, deoarece, între timp, ne-am lămurit că astfel de semne nu se pot traduce totdeauna prin „eliminări", ci și prin „transfer" (în alte planuri) sau (după ce au servit în procesul redactării) prin „inutil". Menționăm că astfel de linii apar în *Arh. L.R., I ms. 1 e,* pe f. 6, 21, 26, 28, 30, 33, 39. Și acum textele:

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 5

Răscoala

I	Umbre și lumini	— octombrie
II	Moșia	— octom.[brie]
III	Flămînzii	— octom.[brie]
IV		

[101] Explicația o avem în conflictul directorului Educației Poporului cu N.C.; cererile repetate ale acestuia de a fi sprijinit bănește pentru publicarea *Gîndirii* nu fuseseră acoperite la nivelul pretențiilor. De aici scandal în presă, șantaj, proces (vezi relatări în *Arh. L.R., I ms. 1 g* — (proiect de jurnal).

V Cerere de divorţ Grig.
VI < Ţăranii nu vor să iasă la lucru >[102]. Muncile.
VII Petre Petre. Un fir de nisip — Jocul copiilor şi maşina.
VIII Vâlvătaia. Se mişcă ţara (călăreţii albi) Vestitorii.
IX Vîlvătaia. Flăcările — Ard conacurile.
X Sîngele — Moartea lui Miron şi Nadina. Şedinţa Camerei.
XI Petre Petre — Moartea lui şi văduvei. Armata.
XII ...
XIII Crucile albe. Răsăritul soarelui.
<Nichifor Crainic — seminarist din Amara, părinţii lui şi el >[103]

Arh. L.R., I ms. 1 e, t. 6

I Răsăritul — şi în sensul situării locurilor. Capitala. Răsăritul speranţelor.
II Pămînturile — Descrierea moşiilor.
III Flămînzii — ţăranii, de pămînt; Miron de moşie; arendaşii de cîştig.
IV Luminile — viaţa luminoasă a orăşenilor chiar la ţară, în mijlocul întunerecului.
V Friguri — frigul iernii şi al aşteptărilor.
VI Muncile — deşteptarea pămîntului şi vremea muncilor care nu se fac.
VII Scînteia — jocul copiilor.
VIII Vestitorii — călăreţii albi.
IX Flăcările — ard conacurile.
X Sîngele — moare Miron şi Nadina, fiul arendaşului.
XI Petre — represiunea.
XII Lacrimile — urmările.
XIII Apusul — sfîrşitul.

Arh. L.R., I ms. 1 d, i. 6

Capitolul I

Răsăritul

în tren spre Bucureşti. Grigore cu Modreanu, Rogojinaru. Gara de Nord şi Calea Griviţei. Prezentarea lui Grigore Iuga. întîlnirea cu Titu Herdelea. Familia Gavrilaş, d-na Alexandrescu etc. Titu primeşte scrisoare de-acasă. Masa la Enache cu Baloleanu, Dumescu şi chestia ţărănească. Evocarea Nadinei. Titu cu Petre Petre.

[108-103] Adăugat cu creion negru.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 18

Capitolul II

Pămînturile

Grigore invită pe Titu la ţară. Serata la familia Ionescu. Masa la Victor Pop. Descrierea moşiilor şi locurilor. Miron Iuga. Cosma Buruiană. Platamonu şi fiul său. Familia învăţătorului. Preotul, *perceptorul.* Ancheta: plutonierul Silvestru Boiangiu, primarul Ion Pravilă, ţărani. Specificarea ţăranilor pentru mai tîrziu.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 21

Capitolul III

Flămînzii

Grigore şi Miron despre moşia Nadinei. Ancheta şi Grigore cu Miron. Hora, ţăranii, moşia, pămîntul. între ţărani tatăl lui Nichifor Dobre care vrea să se mute la Bucureşti ca să ajute pe fiul său. Nebunul Anton care vine cu proorociri. Delegaţia ţăranilor la Miron care-i goneşte, spunînd că va cumpăra el moşia, că a lui a fost odinioară. Ţăranii întîlnesc pe Grigore care le spune să vorbească cu Nadina, care tocmai îşi anunţă sosirea. Cu automobilul vine Nadina împreună cu soţii Gogu Ionescu şi tipul cu care a fost în străinătate. Despre planurile ei de vînzare a moşiei. Planurile cu Titu. Petre Petre, liberat din armată, a sosit acasă. întîlnirea cu Titu. Plîngerile lui. Platamonu cu fiul său la Nadina.

Arh. L.R., I ms. 7 e, f. 26

Capitolul IV

Luminile

A venit acasă în vacanţă seminaristul Nichifor Dobre de la Bucureşti.

Maşina Nadinei pleacă la Bucureşti ducînd şi pe Titu. Stropeşte cu noroi pe văduva cu doi copii. A plouat. Priveliştea de toamnă tîrzie. Grigore lucrează pentru moşie. Convorbiri cu ţăranii. Urmările recoltei rele pentru toţi şi mai ales ţărani. Titu intră la ziar; ziariştii şi ţăranii. Scrisoarea lui acasă. Niculina şi d-na Alexandrescu. Teatru şi baluri. Petrecerile Nadinei. Grigore la Bucureşti. Crăciunul la ţară. Invitaţi toţi proprietarii şi arendaşii dimprejur. Veselie, lumină. Titu cu Nichifor. întunerecul sărbătorii la restul satelor. Titu se plimbă cu Dragoş. Fiind vorba despre ţărani, Titu singur îi apără în mijlocul ciocoilor. Nichifor se leapădă onctuos. Grigore surprinde pe Nadina cu tipul. Scena între ei doi. Tipul pleacă brusc în seara de Crăciun.

A venit şi directorul liceului din Giurgiu cu familia de Crăciun.

Arh. L. R., I ms. 1 e, i 28

La cap. IV

Luminile

3. In acelaşi subcapitol alternează cinematografic baluri, chefuri, spectacole etc. la Bucureşti şi mizeria monotonă la ţară.
   De asemenea în cap. 4 — la Crăciun.
2. Să fie sfîrşitul cap. III — Grig rămîne în uliţă; văduva se plînge; baba Ioana, stropită de noroi: Fire-ar al dracului...

Arh. L.R., 1 ms. 1 e, f. 29
Ianuarie—15 Februarie

Capitolul V

Frigurile

Grigore pretextează ceva şi spune că pleacă la Piteşti. Titu curios. Conversaţiile lui cu ţăranii şi Dragoş. în fond despre vînzarea moşiei. Nadina discută cu Platamonu. Intervenţia ţăranilor. Convorbirea cu Miron care cere întîietate. Plecarea Nadinei. Titu a plecat înainte, a patra zi, avînd obligaţii la ziar. Grigore se întoarce: a fost la Bucureşti, de unde şi-a mutat lucrurile personale la mătuşă-sa. Imediat după sărbători va cere divorţ în înţelegere cu Nadina. Miron se opune; discuţie. Efervescenţa ţăranilor pentru moşie. Fapta fiului arendaşului. Lipsa porumbului şi zvonuri despre învoieli mai grele cu excluderea pălmaşilor. Grigore la Bucureşti consultă pe Baloleanu pentru divorţ. întrevedere cu Nadina, apoi cu Victor Pop. Baluri mascate. Reprezentaţie la Naţional unde Puia are rol şi Grigore asistă, iar Titu ca ziarist. Preocupările politice mărunte în vreme ce ţara fierbe de sărăcie. Popa Belciug la Bucureşti. Opereta. Ferandy cu succes. <Titu deflorează pe Niculina. Ieşiţi afară că la voi vorba bună-i ca ovăsul la gîşte. >[104]

Arh. L.R., I ms. 7 *c, f.* 30
Februarie –10 Martie

Capitolul VI

Muncile

Februarie. Ţăranii agitaţi şi flămînzi nu primesc învoielile. Miron la Bucureşti, vede pe Nadina ca să împiedece divorţul: „cînd voi fi liberă, voi veni să discutăm". Amărăciunea ţăranilor împotriva lui Miron pe care nu-l mai satură D-zeu de pămînt. Pronunţarea divorţului şi transcrierea; Grigore o anunţă radios la Victor Pop. Titu conduce pe Belciug. Se mută de la d-na Alexandrescu. Debutul literar. Prietenia cu Nichifor Dobre. Deşteptarea primăverii. Grigore a avut o scenă cu Puia. La ţară simte o atmosferă sumbră. Stă de vorbă cu ţăranii care nu mai vor să primească învoielile vechi, mai bine să moară, să isprăvească. Vor pămînt. Şi Miron va vrea. Dealtfel Miron a fost pe la Bucureşti şi a căutat bani şi e pe cale să găsească. Scena Miron — Grigore:

— Dacă nu vor învoieli, aducem ţărani din Transilvania... Pămînt să fie că oameni se găsesc destui să-1 muncească...

< Continuă petrecerile şi dansurile în Capitală în vreme ce la ţară se mişcă pămîntul.) [105]
< Jean surprinde pe Niculina la Titu.
Arestarea Dragoş >[108]

Arh. L.R., I ms 1 e, f. 32
10 — 15 martie

Capitolul <VII> i<"

Vestitorii

Tratative Nadina, Miron, Platamonu. Maşina aleargă ce ici-colo. Grigore soseşte acasă. E îngrozit de ce găseşte. Iar ancheta plutonierului cu paiele. Fiul arendaşului şi logodnica lui Dragoş. Nadina face haz.
Petre Petre spune oamenilor că pămîntul se va împărţi că aşa e porunca regelui.
în Bucureşti ziarele vorbesc de răscoale. Sosesc moşieri desperaţi, cerînd ajutor.
Duminecă se zvoneşte c-au trecut călăreţii albi. Se adună satul şi merge la curte. Grigore potoleşte pe oameni făgăduind că le aduce de la Bucureşti răspunsul.

Arh. L.R. 1 ms. 1 e, f. 33
16 martie

Capitolul <VIII>

Scînteia <Scînteile> [108]

Copii se joacă pe şosea. Maşina Nadinei.
Miron ordonă maniera forte spre a sili pe ţărani la muncă. Plutonierul intră in funcţie. învăţătorul protestează la Miron care-l dă afară.

[104] Notaţii în creion negru. Mai jos, cu acelaşi creion, câteva socoteli:
„500 — cafea
105 - zahăr
1280 - tutun

2945"

[105] Adăugat cu creion roşu şi şters apoi cu creion negru.
i"[6] Rînduri adăugate cu creion negru şi şterse cu acelaşi creion.
[105] Adăugat cu creion albastru; iniţial: „VIII".
i°[8] Adăugat cu creion negru.

în Bucureşti, efervescenţă. Zvonuri despre mişcări ţărăneşti. <VII>[109] în Moldova contra evreilor. Opoziţia profită şi aţîţă. Dragostea de ţărani — demagogie.

Arendaşii se consultă cu Miron. Vine prefectul care e sever. Petre e obraznic; plutonierul îl plezneşte — Ai să plăteşti. <VII>[110]

Grigore la Bucureşti la Puia, amorezat.

Nadina soseşte cu maşina. Copii pe uliţă. Şoferul îi bate. Trage la Miron. Despre moşie.

Părinţii copiilor bătuţi. Se [adună]* oameni. Grămadă la curte să ceară despăgubire pentru copii. în fond să zădărnicească vînzarea. Miron îi goneşte. Prestigiul lui mai impune.

Noaptea se aprinde o şiră de paie. Scînteile vin pînă la conac. Ţăranii făgăduiesc lui <Grig>[111] că va fi linişte şi vor păzi ei conacul, dac-ar veni răzvrătiţi de-aiurea să facă vreun rău.

Arh. L.R,. I ms. 1 e, f. 36
17 martie

Capitolul <IX>[112]

< Focul >[113]

Ţăranii dau foc conacelor.

Scena cu Nadina

Scena cu băiatul arendaşului.

Petre Petre conducător. Izgonirea plutonierului de jandarmi.

Arh. L.R., I ms. 1 e,i. 3
18 martie

Capitolul <X>[114]

Petre

Uciderea lui Miron.

Plutonierul vine cu 12 jandarmi. Ameninţă satul adunat, care nu vrea să se împrăştie şi nu admite arestarea celor prezumaţi vinovaţi de ucideri şi incendii. încarcă armele. Petre opreşte pe oameni că n-au să tragă. Jandarmii trag. Ţipete etc. Reacţiune: se reped asupra lor, îi dezarmează; omoară cîţiva etc.

— De-acu să mai poftească jandarmii I

Garda ţărănească cu 12 puşti. Gloanţele se strică trăgînd focuri noaptea în zadar.

109—110 Adăugat cu creion negru.
[111] Adăugat; iniţial: „Titu".
[112] Ulterior modificat cu creion negru; „VIII".
[113] Adăugat cu creion albastru; iniţial: „Flăcările".
[114] Adăugat cu creion negru; iniţial: „XI".

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 40
19 martie

Capitolul <XI>[115]

Sîngele

Vine armata. N-are să tragă, că Vodă a dat ordin. Satul înconjurat din trei părţi. Oamenii rezistă. Gardienii n-au gloanţe. Armata porneşte in pas cu armele întinse spre ţărani. Huiduieli etc. Foc. Cad morţi şi răniţi. Fuga desperată. în orice parte se întorc, sînt soldaţii. Ţăranii din Vaidei s-au refugiat aici. Şi din alte părţi. Foc! Foc! Femeile fug prin case.

Grupul la mijloc e secerat. Cei rămaşi încearcă să se predea: unul işi scoate cămaşa albă cu pete de sînge şi o ridică în vîrful băţului. E Petre, fratele lui Dragoş. Răspunde o nouă salvă.

Oamenii sînt scoşi de prin case, legaţi, bătuţi.

Acum soseşte Grigore: încetaţi!...

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 44
19—21 martie

Capitolul XII

Lacrimile

Ancheta printre ţărani: cine-s capii? Unul pomeneşte pe Titu c-a fost pe-aici şi a spus că au dreptate.

Ancheta lui Platamonu: oamenii împuşcaţi de el.

Ancheta lui Cosma.

Judecători. Bătaia cu parele. Jandarmii.

Şiruri lungi de ţărani, legaţi cot la cot, pe funie lungă, escortaţi la Piteşti.

Nu mai încap în închisoare.

Arestarea lui Titu şi socialişti.

Arh. L.R., I ms. 1 t, i. 45
aprilie—iunie

Capitolul XIII

Apusul

în tren spre ţară: Grigore cu nevastă-sa Puia. Ilie Rogojinaru despre răscoale. Un ţăran despre răscoale.

Represiunea provoacă protestări. Grigore intervine pentru Titu care e arestat şi ameninţat să fie condamnat şi apoi expulzat. Zadarnic.

Situaţia la ţară.

Grigore cere pe Puia.

învăţătorul Dragoş liberat (preotul a fost ucis).

[115] Adăugat cu creion negru; iniţial: „X".

DUPĂ CUM s-a putut vedea, planurile capitolelor din prima parte a romanului sînt mai detaliate față. de celelalte. Este motivul pentru care autorul va relua planurile capitolelor VII—XI, revenind cu multe adaosuri și în cazul capitolului II.[116] (Aici, iarăși, o veche cunoștință din *Ion:* Roza Lang.)

Pe-alocuri notațiile se transformă în „jurnalul" personajelor din *Răscoala,* consemnînd pe zile principalele evenimente. în multe locuri acestea sînt ,',descompuse", clarificîndu-se ordinea „intrărilor în scenă":

Arh. L.R., I ms. 7 t, f. 19

Cap. II final

Grig îl aduce pe Titu la țară de sărbătorile Crăciunului. Nadina vine cu Gogu Ionescu și d-na, fiindcă acesta are Cameră și trebuie să întîrzie. Doi invitați ai Nadinei; unul fost, altul actual amant. Sosește de asemenea directorul de liceu din Giurgiu cu familia.

Găzduirea lor: Titu și oaspeții Nadinei la Amara; Gogu Ionescu la el; directorul în conacul Nadinei.

La pomul de Crăciun mai sînt invitați aproape toți proprietarii dimprejur, plus arendașii principali cu familiile. învățătorul Dragoș la colindă cu copiii școalei. E oprit la masă etc.

La sfîrșit joc de cărți etc. Titu de vorbă cu Dragoș. Ies împreună prin sat. Titu uimit de tăcerea adîncă, atmosfera înăbușită.

Amintiri de Crăciunul [de acasă]* cu Roza Lang...

Se vorbește de castelul Ghica de la Izvor de Sus și de Perticari de la Izvor de Jos; de asemenea că și Cantacuzineștii au avut pe aici moșii odinioară, la Cantacuza.

Arh. L.R., I ms. 1 e, i. 34
Dum. — Luni — Marți.

Dum. 1. Grigore cu Titu la țară. Ichim îi spune. Află de arestare.
Luni Dragoș și vestitori. Discuție violentă cu Miron. Despărțirea. Plecarea.
Luni d.a. 2. Efervescența oamenilor cu vestitorii. Miron are consfătuire cu Cosma și colonelul, apoi Platamonu. Ordine primarului și plutonierului.
Luni d.a. 3. Titu cu Mendelson. Redacția — știri despre răscoale.
Marți dim. Belciug a plecat. Află ce-a fost la Cameră.
Marți 4. Nadina sosește. Copilul lui Tunsu.
Marți 5. Ședința Camerei cu benzina. în culoare uciderea [căpitanului]*.

[116] însemnările sînt în creion, pe aceeași hîrtie velină mată (ștersături pe f. 37 v., f. 43 v. cu creion negru și roșu).

Marți 6. Scandalul Tunsu. Despre sosirea Nadinei — nu vor lăsa să dea moșia că e a lor! Rolul lui Petre precumpănitor

< 32.9
288
375 : 2 = 187,50
17
15>"7

< Venirea Nadinei >[118]

Arh. L.R., I ms. 1 e, 1. 35
Miercuri

VIII. Flăcările

1. Platamonu la Nadina. Șoferul bătut. Două cauciucuri sparte. Avertismentul Matei către Platamonu.
2. Broșura sedițioasă discutată la Amara. Confiscarea ei.
3. In București. Agitația. Arendași, proprietari.
4. Prefectul Boerescu în Amara. Adunarea. Pălmuirea lui Petre.
5. Arderea Ruginoasa.
Titu — Liliana etc. Căderea guvernului
<oameni în toată curtea)[119]

1. Descrierea conacului Lespezi.
Frica Stavrat.
Avertisment Matei.
Inconștiența Nadinei.
Starea Platamonu. >[120]

<2. Risipirea oamenilor
Petre acasă
Luca Talabă
mai mulți)[121]

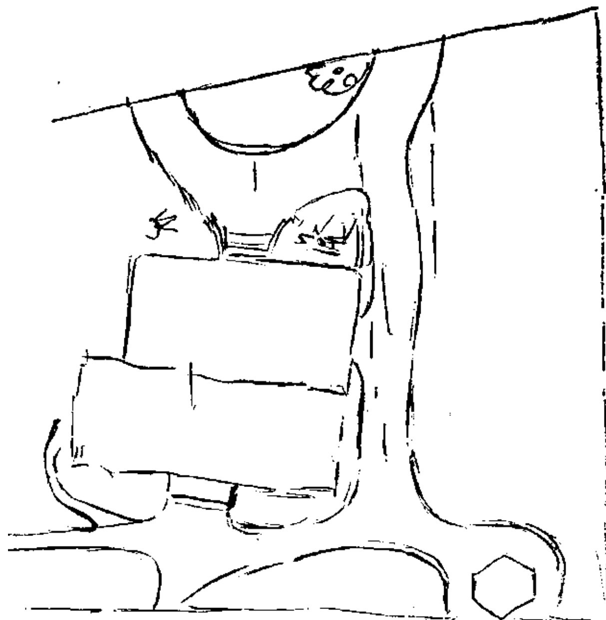
<A întîlnit un om din Teleorman. >[122]

<II 1. Circiuma.
2. D-na Dragoș și Ion.
3. Trifon Guju cu coasa.
4. Marin Stan cu boii.
5. Popa Nicodin cu ginerele.
6. Ignat Cercel cu nevasta.
7. Boiangiu cu nevasta.
8. Toader Strîmbu cu [botna]*.
9. Leonte Bumbu cu nevasta și apoi Miron.
10. Țăranul și cîinii care se mănîncă.

[117] Pe verso-ul paginii numeroase alte socoteli în creion și în cerneală neagră.
[118] Adăugat cu cerneală neagră.
119-122 Rînduri adăugate în creion negru.

Arh. L.R., I ms. 1 e, t. 35 v.

11. Cosma Buruiană.
12. Serafim Mogoş.
13. Colonel Ştefănescu, Luca Talabă cu Lupu Chiriţoiu.
14. Petre cu mă-sa.
15. Primarul la circiumă. >[123]

Cap. IX

Flăcările[124]

Arh. L.R.. I ms. 1 e, i. 37
Joi

< Noaptea a fost bătut şoferul >[125]

IX. Focul

1. Se adună în Amara oameni din tcate satele. Consfătuire. Plutonierul caută să inter/ie. E chemat Ia Miron p.[entru] fccul de azi-ncapte.
<2>[126] O ceată de oameni pornesc să limpezească chestia Babaroaga cu Nadina si Platamonu.

[123] Rînduri adăugate cu cerneală neagră şi şterse cu creionul.
[124] Adăugat cu creion negru.
[125] Adăugat ulterior.
[126] Şters.

2. Petre, Nadina şi celelalte.
3. Dragoş, fiul Platamonu etc.
<4. în Bucureşti.>[127] <4>[128] Se aprinde conacul lui Cosma, altele din împrejurimi.
5. Plutonierul vrea ordine. Izgonirea lui.

Arh. L.R., I ms.1 e, f. 37 v.

Focul

1. Răsăritul soarelui. Amara — peste lumină numai [fum negru]*.
1 Grupuri de oameni se adună cu Petre şi Ion — Vorbesc despre foc. Pornesc.
1 Şoferul a fost bătut. Dumitru pleacă la Gliganu să anunţe.
1 Primarul şi ceilalţi se întorc de la Ruginoasa.
3 Petre — Nadina.
1 Miron Iuga despre întîmplările Ruginoasa, plutonierul.
3 Jugănirea Aristide, fuga Stavrat — arde conacul.
3 Moartea Nadinei — arde conacul.
3 Titu la *Drapelul* — telefon de la Gogu şi Grigore.
2 întoarcerea la Lespezi — foc conac Buruiană.
2 Intervenţia Boiangiu — izgonirea lui.
3 Devastarea — Baba Ioana cu păsările.
1 Ediţie specială!
2 Seara la Amara — izbucnesc focuri mereu — Miron în cerdac.

1 cm^3
10.000 trilioane = 1 m^3
10.000 x 10.000 = 100.000.000 = 1 km^3
1Q0 mii. trilioane = 1 km^3
1 cm^3 = IO^{12}
1 m^3 = IO^{16} IO^{12}
1 km^3 = IO^{20}
.1000 km^3 = IO^{24}
IOOO.OOft km^3 = IO^{27}
1 miliard = IO^{30}

[127] Adăugat în finalul paginii şi trecut, printr-o săgeată, după pct. 3.
[128] Şters.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 38
Vineri

X. <Sîngele>[129]

<Glasul Poporului>[130]

Uciderea lui Miron Iuga.

1 Ignat Cercel ia porcul perceptorului fugit.
1 Heruvim cu sacul acasă; ospătează pe nevastă-sa.
1 Petre mohorît acasă nu iese — gînduri.
1 Devastarea — bătaia Ştefânescu.
/ 2 Vestea în sat că s-a schimbat guvernul care vrea să dea pămînturile şi cei vechi au pus mîna pe armată şi vor să omoare pe Vodă etc. <nebunul aduce>[131]
4 Ţăranii se adună mulţi să meargă la Miron; să vie cu ei şi cîrciumarul, Luca, primarul etc. Certuri cu [ăştia]*, bătaia primarului. Toader şi Trifon şefi — caută.

3 — 3 Şedinţa cu noul guvern la Cameră — Gogu Ionescu.
4 — 5 Ţăranii la curtea Iuga — uciderea.
6 — 3 Vine Petre — devastarea — Seara.
5 — 3 Grigore propune lui Titu să meargă şi el mîine la Amara cu prefectul. Olga i-a spus să nu meargă.

Arh. L.R., I ms. 1 e, l. 38 v.

[129] Adăugat ulterior; iniţial: „Petre Petre"
[130] Adăugat cu creion roşu.
[131] Adăugat ulterior.

Arh. L.R., I ms. 1 e, l. 41
Sîmbătă — duminecă

XI. <Petre-Petre>[132]

Trifon dă ordine — toţi oamenii să iasă cu arme cînd vor fi chemaţi.
Caută cartuşe pentru 5 arme.
<Sîmbătă>[133] în tren — spre Piteşti.
Devastări, certuri etc. Amara.
Trupele comandate de maiorul la care-s fetele Ştefănescui
Primul procuror cu prefectul.
Ciocnirea cu armata.
<Duminecă>[134] (Trifon, Toader fug, se ascund.)
Ilie Cîrlan viteaz, Chirilă etc.
Moartea babei, popii etc. Gherghina.
Steagurile albe la case — bătaie.

Arh. L.R., I ms. 1 e, t. 43

<Cînd bate pe Anton nebunul, el mereu — daţi, daţi — în cele din urmai „dă-i drumul că-i nebun"; nu mai poate pleca.>[135]

XII. Lacrimi

1. Sosirea Grigore — Titu; înmormîntarea; ce-au făcut armata şi prefectul aseară. Preotul ucis.
2. Ancheta: adunarea oamenilor la primărie; bătăile; oamenii care fug pe cîmp şi se ascund. Sosirea plutonierului cu jandarmii şi căpitanul.

<Titu vrea să scrie ororile; Roşu — Ai fi dat peste graniţă>[136]

Prefectul a dormit la Izvoru; vine aici p.[entru] puţin timp: să se afle instigatorii.
Pălmuirea primarului.
Ancheta maiorului: *care au fost ucigaşii* — Toader Strîmbu, Pavel Tunsu, Trifon Guju împuşcaţi. Care au furat şi au pus foc: toţi bătuţi, legaţi în lanţuri, expediaţi Piteşti.
Care au zvîrlit cu pietre în armată.
Restul: bătaie cu vergile.
Protestul lui Titu — conflictul cu maiorul.

[132] Adăugat; iniţial: „Sîngele".
[133-134] Notaţii ulterioare.
[135] Adăugat ulterior.
[136] Adăugat cu cerneală neagră.

3. întoarcerea Platamonu, Cosma Ştefănescu, Bîrdzescu etc.
Titu la Bucureşti află situaţia lui la ziar, Grigore îi face rost de funcţionar, vizita Lenuţa cu Mimi, Tanţa — cu Roşu.
4. Grigore la Bucureşti. Gogu Ionescu vinde tot. Moare [...]*
Amnistia. Baloleanu candidează. Predeleanu şi Olga.
5. Grigore la ţară, de vorbă cu ţăranii. Boiangiu cu rebelii.
6. Grigore în tren cu Olga; Rogojinaru; apune.

Arh. L.R., I ms. 7 *e, i.* 43 v

5. Grigore cu Predeleanu despre organizarea agricolă. Cu Gogu despre mormîntul Nadinei.
Gogu despre vînzarea moşiei lui şi a Nadinei la ţărani. înapoi la ţară. Viaţa acolo — primarul, plutonierul; fiul preotului Nicodim; eliberarea Dragoş prin intervenţia Grigore — indignarea lui Lupu Chiriţoiu — nunta lui Pantelimon — despre cei arestaţi.
Grigore iar la Bucureşti. Sfîrşitul mai. Amnistia. Demisia Baloleanu şi candidatura. Titu numit la direcţia *Dcbrogei.* Nunta lui Jean. Titu râmîne la *Drapelul.* Grigore cu Dumescu despre ale moşiei.
6. Convorbirea lui Grigore cu Predeleanu despre Olga, înainte de-a se stabili la ţară. Să vorbească cu părinţii. Olga pleacă la Craiova. Titu îi conduce la gară. — Să mai vii pe la Amara! Negreşit... Tanţa îl aşteaptă după un stîlp în gară. în tren. Rogojinaru despre ţărani şi revoluţie. Apusul.
<Cine a stricat firele telefonice ?>[137]

Aceluiaşi moment genetic îi aparţin şi filele de mai jos:[138]

Arh. L.R., I rrs. 1 e, t. 57

Scenă între Petre şi plutonierul de jandarmi căruia nu-i place amestecul lui Petre în toate şi aerele lui de protector al ţăranilor. în Bucureşti dansuri şi petreceri; la ţară mizeria creşte.

Arh. L.R., I ms. 1 e, t. 61

<Rogojinaru — final >[139]
Miron Iuga spune într-un loc: chiar dacă s-ar împărţi pămîntul ţăranilor, peste puţin va trebui să li se dea mijloace să-şi cumpere inventar, apoi alte ori pentru sămînţă, apoi alte ori pentru datorii... veşnic va fi cîte ceva de cerut subt ameninţarea revoluţiei. Ţăranul trebuie educat să fie cetăţean, nu cerşetor.

De corectat — sfîrşitul capitolului „Flăcări".
— sfîrşitul cap. 4 din „Sînge".

A da nume tuturor gazetarilor etc.
Glasul Poporului — jurnalul oficios liberal.

Despre Petre. A spune că e flăcăul cel mai voinic din sat, iubit şi temut. A schimba „matale" şi „tălică" — numai în cîteva locuri să rămîie.

Arh. L.R.,1 ms. 1 e, t. 48

1. Spaima Marioarei descoperind pe Isbăşescu subt canapeaua mortului. Petre se ceartă cu mă-sa; oamenii pradă la curtea Iuga; Pavel Tunsu îndeamnă pe soacră-sa; înmormîntarea Heruvimu; Petre cu Ion Dragoş despre împărţire;
2. Plecarea din Bucureşti — Olga etc. la gară; în tren pe drum.
3. înmormîntarea Heruvimu; Petre cu Dragoş.
4. Baloleanu în Piteşti la prefectură: arendaşi etc. Stavrat, col[onelul] Ştefănescu, Cosma Buruiană — Maiorul cu trupele.
5. Amara; se aude că vine armata: nu ne lăsăm să vie oricine... şi nu trag în noi...
6. Marşul oficialităţii.
7. Ciocnirea.
8. Steagurile albe.
<Teama Olga că soldaţii nu vor trage şi vor masacra pe Grig. Prefectul de asemenea e înfricoşat de acelaşi lucru şi parcă pleacă la eşafod. >[140]

Arh. L.R., 1 ms. 1 e, i. 48 v.

Trupele în Costeşti — maiorul.
Grigore — Isbăşescu — Titu.
Trupele la Vlăduţa — 25 oameni.
Babaroaga — detaşament la Gliganu.
Bîrlogu — citirea manifestului.

[137] Notaţie pe diagonală.
[138] Aceeaşi scriitură şi hîrtie velină mată. Menţionăm că pe f. 48 se află multe socoteli cu creion negru şi cerneală. Ştersături pe f. 61, 48.
[139] Adăugat cu creion negru.
[140] Notaţie cu cerneală neagră.

Lespezi — întîlnirea cu detaşamentul — Nadina.

7. La marginea Amarei — tratativele — salva — fuga.

Rezistenţa — moartea babei, Gherghina, preotul, apoi Petre, Dragoş» Cîrlan, alţii, Chirilă, steagul alb, cămaşa. Toader s-a ascuns.

*

ÎN ARHIVA ROMANULUI, un alt lot de documente se distinge prin numeroase particularităţi, ţinînd de laboratorul celei de a doua variante manuscrise (vezi *infra*, p. 730 — 732). Dacă avem în vedere că redactarea acestei versiuni va începe la 12 august 1931 (cf. „Mersul scrisului", *infra*, p. 691), putem aprecia că proiectele amintite sînt anterioare datării în cauză.[141]

Ideatic, majoritatea însemnărilor se apropie de versiunea definitivă a romanului. Sînt însă şi cîteva notaţii lipsite de ecou în forma finală a cărţii: „vizita lui Rogojinaru la Amara"; „Titu la Mihalache; literatura?" / „Iubirea cu Maria [Rădulescu]" / „Iconarii şi alţi oameni povestesc despre Rusia că s-a împărţit pămînt după lupte" / „Titu la Văcăreşti; vizită Mimi, d-na Lenuţa; Roşu; Grigore; Gavrilaş" / „Titu în închisoare primeşte scrisoare de la mă-sa în care îi spune ce-a aflat de la Belciug şi că tatăl său a citit prin foi — să ia seama" / „Titu scos de Grigore Iuga din închisoare" / Grigore „păstrează numai atîta pămînt cît să poată trăi liniştit. Restul vinde ţăranilor".

De asemenea, reţinem ca inedit sfîrşitul liric al „Capitolului final": „Soarele apune roşu. Lui Grig i se pare că apune o lume."

Este clar că şi în această fază scriitorul a fost tentat să folosească mai multe amănunte biografice, trecîndu-le pe seama lui Titu Herdelea (legăturile cu Mihail Dragomirescu; lunile de închisoare petrecute la Văcăreşti în 1910; sprijinul acordat de Gavrilaş etc.).

Pe proiecte două datări precise, cu caracter jurnalier:

1. „Sîmbătă, 23 iulie 1932, la ora 23,15 a intrat în camera mea, pe cînd scriam, un liliac şi a ieşit îndată. / A doua oară la ora 23,25 cînd l-am omorît."

2. „Miercuri (spre joi) 3 august [1932] ora $1^{3}/_{4}$ noaptea, a trecut o cucuvaie ţipînd de cîteva ori."

Aceste notaţii sînt adăugate *ulterior* („pe cînd scriam"). Planurile aparţin, ca şi a doua variantă manuscrisă (neterminată), aceluiaşi moment genetic. O dovadă o avem în faptul că f. 54 *(I ms. le)* este scrisă pe verso-ul unui început de capitol (VI), reprezentînd p. „201" din amintita versiune manuscrisă.

[141] Proiectele, varianta [1931] şi „Mersul scrisului *Răscoala"* se caracterizează printr-un element tehnic comun, ceea ce facilitează datarea lori toate sînt elaborate pe o hîrtie filigranată, purtînd antetul Editurii „Cartea românească". Ele se află distribuite la B.A.R. sub cote diferite *(I ms. 1 b, I ms. 1 c, I ms. 1 d, I ms. le, I ms. 1 f)*. Pe parcursul elaborării romanului, autorul revine pe aceste pagini, dovadă ştersăturile de pe f. 58, 60, 22, 25, 53 *(I ms. le)*, făcute cu creionul negru, roşu şi albastru. Numerotaţia filelor de către B.A.R. nu ţine seama de cronologia elaborării lor.

Arh. L.R., I nu. 1 e, f. 7.60

Generalul Constantinescu a fost omul de încredere, s-ar putea zice prietenul regelui. A fost secretar general de război şi cu siguranţă venea ministru dacă ar fi trăit. A murit dintr-o răceală. în trei zile. S-a prăbuşit ca bradul. Grigore era în Bucureşti, la ei, student.

Mimi se mută la Bucureşti. Idila lui Titu. Cartea cu însemnări, prilej de declaraţie.

Arh. L.R., I ms. 7 e, i. 58

Cînd o prinde bărbatu-său pe Mimi, d-na Alexandrescu se gîndeşte că ar putea-o remărita repede cu Titu ca să aibă un paravan. Nu ştie ce să facă însă cu Niculina.

— Din pricina d-tale s-a nenorocit.

Titu nu îndrăzneşte să-i spuie ceea ce ea ştie: că cu altul a prins-o.

D-na Gavrilaş dă afară pe Marioara fiindcă n-are purtări bune, c-a prins-o pe stradă cu un domn. Astfel Titu scapă de ea.

Arh. L.R., I ms. 7 d, f. 15

Vizita lui Rogojinaru la Amara, la Miron Iuga, care-1 suspectează că vrea să cumpere moşia Nadinei, ceea ce e adevărat. Rogojinaru vede moşia, vorbeşte cu Platamonu, cu învăţătorul, ţărani etc. Pleacă la Bucureşti, la Nadina, să trateze. Acolo îl surprind veştile despre mişcări ţărăneşti şi fuge repede acasă.

Arh. L.R., I ms. 7 e, i. 22

Cap. III

ochi mari foarte albaştri, v. pg. 187 II.
Gogu Ionescu (aproape de vîrsta lui Herdelea; spilcuit, se rade zilnic, fără mustăţi)
Eugenia, 25 ani
Nadina
Rudolf, şoferul
Paul Brumaru

1.
2. Ţăranii la sfat.
3. Ţăranii la Miron care le spune că el vrea să cumpere. Cînd Grigore aduce vestea că soseşte Nadina, Miron le zice ironic să se ducă la ea, să-i facă concurenţă. Un ţăran răspunde zîmbind amar:

— Apoi dacă dv. nu vă miluiţi cu noi, nici coniţa n-are să se înmoaie.

3 b.— Baba Ioana.

• *i.* Sosirea Nadinei cu maşina. Tipul. Jena lui Titu. Gogu Ionescu nu-l mai recunoaşte sau abia. Elvira e drăguţă, cu el. Afabilitatea lui Miron cu Nadina şi răceala ei cu Grigore... — Gogu cu Elvira merg la conacul lor cu maşina; ea invită pe Titu.

5. Petre Petre a sosit acasă. La curte. întîlnirea cu Titu, după Miron, Nadina, Grigore s-au retras în casă. Despre necazurile oamenilor. A văzut pe Nadina, care s-a uitat la el ciudat.
6. Miron propune Nadinei să-i cumpere moşia. Ea e de acord în principiu, dar vrea bani.
7. Platamonu cu fiul său fac vizită Nadinei. Şi el se oferă. Tîrg. N-are toţi banii.
8. Titu merge pe jos la Gogu Ionescu. Petre Petre şi Dragoş îl însoţesc şi-l pun în curent. Ţăranii. Nebunul etc. Vodă vrea să dea pămînt şi boierii nu vor. Mama lui: cum a venit, pe jos? Plutonierul: cum a scăpat...

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 27

IV. 4

Deschiderea Parlamentului — solemnitate, strălucire, lux, regele, cuvinte mari despre grija pentru popor şi înălţarea ţărănimii, baza acestui stat.
în Amara.
La Gliganu — Aristide pune mîna pe Domnica.
La Cosma Buruiană.
După un spectacol cu *Les affaires* — lumină, lux, veselie, cortina,
în Amara — Petre acasă cu maică-sa de vorbă, seara. Nu e gaz.
— Lasă că e bună şi lumina focului.
Un local de petrecere — Nadina veselă; o cîntăreaţă franceză, un dansator american: încep şi Bucureştii să devie.
Lumina artificială dă culoare de morţi oamenilor.

<u>496-219</u>
4464
496
992
108624 : 308 = 358
1622
824

761
219
926
1906
<u>770</u>
2676

308 :219 = 496 :x
353
219
134

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 25
octomvre-decemvre

Cap. IV

Luminile

1. Gogu Ionescu a plecat cu trenul, la Bucureşti, Titu va merge cu maşina. I-a făgăduit totuşi, mai ales că Grigore a stăruit puternic. Ploaie şi noroi. Toamna la ţară. Nadina s-a plictisit cumplit.
2. Plecarea Nadinei. Petre Petre îi aţîţă curiozitatea. Titu dă mîna cu el. Grig îi duce pînă-n uliţă. Maşina stropeşte cu noroi văduva cu doi copii, în vreme ce maşina se depărtează, Grig rămîne gînditor, ascultînd plîngerea văduvei. Nadina între cei doi bărbaţi nici o clipă nu se gîndeşte în urmă. Plînsoarea văduvei care pare ecoul unei tînguiri mari.
3. Titu la ziar etc. Vizita la Nadina cînd vine şi Grigore. Ziariştii şi ţăranii. Scrisoare acasă. Niculina şi D-na Alexandrescu. Teatru şi baluri. La ţară jale şi lipsă de porumb; ţăranii colindă curţile după avansuri. Petrecerile Nadinei. Grigore-Puia.
4. Crăciunul la ţară. Invitaţi proprietari şi arendaşi dimprejur. Veselie şi lumină. Chef. Despre ţărani. Titu îi apără, ajutat de Grigore. Plictisit Titu iese prin sat. întunerec şi tăcere. îşi aminteşte de acasă.
5. Grigore prinde pe Nadina cu tipul. Scena. Nadina expediază pe tip. Grigore tace.
6. Delegaţia ţăranilor la Nadina pentru moşie.

Arh. L.R., I ms. 7 e, f. 24 v.

Capitolul IV
Luminile 10—7 10-7
10-49 10-49

4. Colonel pensionar Ştefănescu — cu trei fete.
2 General Dadarlat de la Piteşti, moşia Humele — cîteva sute, conac — cu nevasta.
1 Ioniţă Rotompan, moşia Goia — fată măritată la Roşiori cu magistrat.
2 Prefectul are moşie la Rociu, cu nevasta.
2 Căpitan Lache Grădinaru, moşia Cantacuza — cu nevasta.

1 Eugenia	1.000 • 1.000	
1 Gogu Ionescu	10- 10°	115
1 Alexandru Pintea		272
1 Atena, soţia lui		387

Alecu 1.083 • 320.000.000 km^3 x 10« = 164
ionică copiii lor 125
Zoe) 39
'vasile Dragoş
Mira
Grigore
Nadina
Titu
Raul

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 24

1. Titu. întîlnirea cu Niculina. Ce-a făcut Gogu. La ziarul *Drapelul.* Secretarul redacției. Iubirea cu Măria.

Cămaşa fericitului >[142]

Platamonu la Bucureşti; Aristide se înscrie, dar nu rămîne.
Cu Nadina.
Grig şi Nadina; Petrecerile în Bucureşti; contrastul la țară.
Divergența între țăranii care cumpără şi nu.
Titu la Mihalache; literatura?
Crăciunul la țară. Oaspeții. Satul. Lăutarii, veselie.
Grig prinde pe Nadina cu Raul, după ospățul din ajunul Crăfciunului]. Raul pleacă brusc în prima zi.

160 300 : 9 = 33
3
13-35
390
65
455

Arh. L.R., I ms. 1 d, i. 14

Răscoala

Există o ciudată gelozie fără iubire sau adică fără ceea ce se obişnuieşte a se numi iubire. Vezi o femeie frumoasă eu totul străină, departe în sală, care ascultă cu o expresie de abandonare, absentă, pe un cîntăreț, sau un orator necunoscut. Sau o fată, în prima tinerețe, visătoare, îți arată o carte şi-ți spune încet, cu ochii jumătate închişi: Tare aş vrea să cunosc pe cel ce a scris asta!...

Iată o iubire inconştientă, poate începutul primordial al sentimentului de iubire legat imediat de gelozie... A avut tot, exclusiv şi inclusiv, e iubirea primordială!?...

[142] Adăugat în cerneală.

în iarna ce precedează răscoala e o epidemie de dansuri, petreceri, spectacole în Bucureşti. O petrecere pe un vulcan, ca şi cînd o lume destinată pierzării, inconştientă de pericolele ce o amenință, ar căuta uitare în nebunia dansului, în vîrtejul bețiilor şi petrecerilor. Pe toate zidurile afişe anunțînd baluri mascate, restaurante noi, orchestre vesele, mititei, teatru străin Ferandy-Dux şi dansurile încearcă să ia o culoare senzuală!
<V. Cap. Frigurilo[143]

Arh. L.R., 1 ms. 1 e, i. 53

1. Grigore pleacă. A doua zi de Crăciun Nadina — Titu la Lespezi. Situația Nadinei. A treia zi Nadina refuză pe țărani, cu Petre în cap, şi pe Miron — nu vinde. Titu la Dragoş.
Grigore — Nadina — divorț să dea ea; şi-a mutat lucrurile. Pleacă cu Titu. El mai rămîne la țară, dar numai cîteva zile; n-a găsit pe Baloleanu.
2. Grigore — Miron despre divorț. Țăranii.
3. Titu — Niculina. Critic dramatic. Grigore. "
4. Divorțul începe. Grigore, Nadina, Predeleanu etc.
5. Țăranii la Bucureşti: Nadina, minister — <iconari>[144]
6. Petrecerile.
Gogu: — N-am pomenit atîtea petreceri.
< Grigore — în Bucureşti: Baloleanu p[entru] divorț, Titu, Predeleanu — la d-na general. Miron — la Buc. — Nadina, masa la Predeleanu, despre politică. Dumescu
Gogu Ionescu — cu Nadina la petreceri; Camera şi politica.
Serbarea Obolul >[146] răscoala.

< Iconarii şi alți cameni în tren povestesc despre Rusia că s-a împărțit pămînt după lupte >[145]

Arh. L.R., I ms. 1 c, f. 53 v. 117

<La serbarea Obolului cîteva cucoane regretă că nu e în franțuzeşte, ar fi fost mai şic, dar le-a fost frică de studenți. >[148]

[143] Adăugat cu creion roşu; în colțul din dreapta socoteli (280 : 6, 270:7).
[144] Adăugat cu creion negru.
[145] Adăugat cu creion roşu.
[146] Adăugat cu cerneală neagră.
[147] La sfîrşitul paginii numeroase socoteli în cerneală şi creion.
[148] Notație cu cerneală neagră, în colțul stîng al paginii.

<Ei fac politică de partid: partidul lor e la oraş, pe oraşe se bazează; noi sîntem la ţară. Dărîmînd proprietatea, dărimăm partidul; ţăranii nu mai contează şi astfel ei sînt stăpîni pe toată ţara, prin oraşele lor.>[148]
Grigore la mătuşa-sa Mariuca care o vorbeşte de rău pe Nadina.
Conversaţie cu Baloleanu despreţ divorţ şi ţărani; la Predeleanu despre Nadina.
Vine Miron — convorbire cu Nadina despre divorţ şi moşie; masa la Predeleanu — chestia ţărănească şi agitaţiile; afişele, petrecerile, nebunia. Pregătiri pentru Obolul. Gogu Ionescu trebuie să umble cu Nadina. Politica lui.
La *Drapelul.* Titu. Serbarea Obolului.
Ţăranii sosesc la Bucureşti, direct la Nadina care-i [numai]* dragoste, dar le cere bani.
Sfatul lor în stradă.
La Mimi, [Cerul]* domniilor.
In tren — iconarii, alţi ţărani, convorbire.
<Aristide va fi jugănit.> W

Arh. L.R., I ms. 1 t, i. 31

VI

1. Miron la Bucureşti pentru Nadina.
Sfirşitul: arestarea învăţătorului, efervescenţa ţăranilor...
La Miron, Luca spune: — Apoi aşa nu-i bine, cucoane...

Arh. L.R., I ms. 1 e, t. 54

1. Amara — Chirilă Păun şi Platamonu. în familia Dragoş; ura lui Ion Dragoş; vorbele lui Petre şi cu Marioara; Luca Talabă; săracii, primarul despre munci; Pantelimon în concediu scurt.
2. Sosirea Belciug. Titu cu el. Liliana şi Jenică. Izgonirea Marioarei. Mutarea lui Titu.
3. Miron despre munci şi învoieli; tratative cu oamenii; rolul lui Bumbuj intervenţia învăţătorului; Anton la Ioana.
4. Redacţia *Drapelul:* tulburări în Moldova cu evreii; îngrijorare în Bucureşti; Mendelson la Titu.
5. Grigore şi Titu despre tulburări; îl invită trei zile la ţară; Gogu şi Nadina, s-o convingă să nu meargă la ţară acum.

[148] Notaţie cu creion negru.
[150] însemnare cu creion roşu.

^. Arestarea lui Dragoş; oamenii la curte cu protest.
Vor aduce din Transilvania.
7. Vestitorii.
— Da noi ce facem, măi creştini ? Stăm ?

Arh. L.R., 1 ms. 1 f, i. 14

Roşu, secretar
Deliceanu, director
Antimiu, reporter *Drapelul*
Davidescu, reporter bătrîn
Bebe Antoniade, redactor roşcovan
Popescu-Răcaru, reporter *Dimineaţa*

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 47

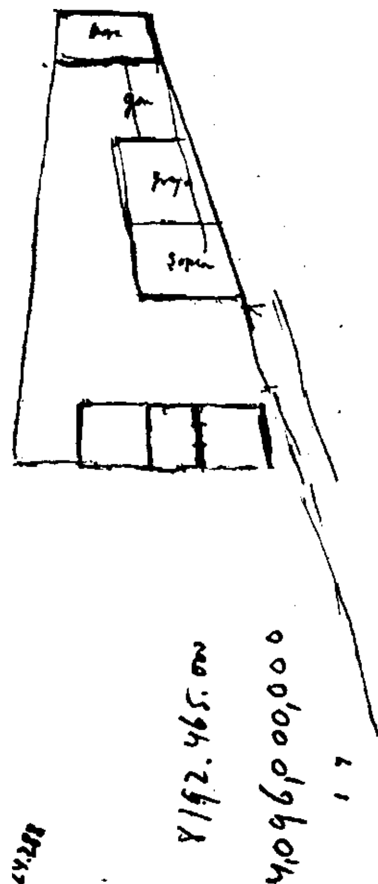
Petre Petre.
1. Amara — Sîmbătă dim.
2. în tren spre Piteşti — Baloleanu, Grig, Titu.
3. Amara — înmormîntarea nevasta Heruvimu, certuri, devastări etc.
4. Prefectul Piteşti — Stavrat la prefect, consfătuire cu armata.
5. Amara — tocmeli.
6. Trupele — Vlăduţa, Bîrlogu, Lespezi.
7. <Ciocnirea.>[151] >
8. Steagurile albe.
<împărţirea nu merge; trebuie să vie inginerii stăpînirii să împartă^[152] ;

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 42 v.

Lacrimi
1. Grigore Iuga în faţa spectacolului — oamenii curţii. Titu etc.
2. Ancheta* maiorul, procurorul, soldaţii etc. Satul întreg adunat. Bătaia satului.
3. Ancheta — bătăi, împuşcări, protestul. Titu.
4. Convoiul de arestaţi; Piteşti oraşul plin de
5. Agitatorii; redacţia *Drapelul;* Titu la Văcăreşti.
6. Grigore cu ţăranii: Lupu Chiriţoiu.
7. Muncile din nou.
Apusul

[151] Iniţial: „întîlnirea".
[152] Adăugat pe diagonală.

Arh. L.R., I ms. 1 c, f. 47 '

1. Grigcre la Predeleanu; Olga etc.
2. La țară — muncile; se întoarce Dragoş; preotul nou.
3. Titu la Văcăreşti; vizita Mimi — d-na Lenuța; Roşu; Grigore; Gavrilaş.
4. Protestele represiunii; arendaşii la țară etc.
5. Titu cu Grigore.
6. Grigore în tren cu Olga, Ilie Rogojinaru etc.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 42

La cap. XI — 7

Mulțimea în aşteptare.
Apariția armatei.
Tratative — înjurături.
Prefectul cu manifestul.
Anghelina — Anton nebunul — în fața trupei.
Crima, busculadă.
Primul procuror: în numele legii. Trompet.
Salva în aer.
Năvala țăranilor.
Salve în plin — țipete etc.
Fuga țăranilor.
Steaguri albe.
Altă aglomerație în bătătura cîrciumii.
Disperarea lor.
Grupul de rezistență cu Petre.
Focuri de voie.
Moartea babei.
Moartea Dragoş, Chirilă.
Cîrlan cu cămaşa albă moare.
Petre iese cu puşca, moare...
Rezistența frîntâ.
Cadavrul preotului.
Ignat Cercel cu steagul alb, bătut.

Arh. L.R., I ms. 1 e, i 59

Dragoş e arestat înainte de-a începe revolta.
Belciug vine pe la sfîrşitul febr. şi pleacă precipitat cînd încep răscoalele.
Titu în închisoare primeşte scrisoare de la mă-sa în care îi spune ce-a aflat de la Belciug şi că tatăl-său a citit prin foi — să ia seama.

Arh. L.R., I ms. 1 e. f. 46

Apusul

Capitolul final

Grigore a obținut mîna Puiei. O logodnă intimă s-a făcut.

Oficiul va veni după ce va trece timpul de doliu. Titu a plecat în Basarabia, condus de el pînă la gară, scos de el de la închisoare etc.

Sfîrşitul lui iunie. Bucureştii veseli.

Calea Griviței aceeaşi. Gara aceeaşi.

Grigore ocupă un compartiment gol. Vrea să fie singur. Fericirea cu amintirile se luptă în sufletul lui. Năvăleşte Rogojinaru cu mulțime de bagaje. Radios şi încîntat.

Conversație. Despre Miron şi despre răscoală. înjură pe țărani. Povesteşte cum i-a păcălit cu donația cu dată falsă.

Din nou se văd cîmpurile bogate. Pe-[alccuri]* secera. Nu se văd urme. La Costeşti Grigore trece în alt tren. Ruinele conacelor în mijlocul cîmpurilor îmbelşugate. Țăranii la lucru. Ichim la gară. Cruci albe. Sosirea. Clădirea cea nouă, simplă. Grigore s-a hotărît: păstrează numai atîta pămînt cît să poată trăi liniştit. Restul vinde țăranilor. La fel face şi banca. Platamonu a rămas, ca şi Cosma.fjj

Grigore cu un țăran bătrîn care-i explică:

— De, boierule, omul cînd nu mai poate răbda se iuțeşte...' Dar tot răul aduce un bine; iacă am dobîndit pămînt; am suferit, am sîngerat, dar aşa-i rostul lumii... Noi n-am cîştigat nimic fără sînge mult... Tot pămîntul nostru e îndoit cu sînge de-al nostru. De aceea ni-e drag.

Soarele apune roşu. Lui Grig i se pare că apune o lume.

PROIECTELE *RĂSCOALEI* conțin şi *alte notații,* datarea lor exactă fiind ceva mai dificilă. Este şi motivul pentru care, deşi aparțin unor momente diferite, le grupăm la urmă. Ca şi însemnările anterioare, ele se află la B.A.R. sub cote diferite *(I ms. 1 e, I ms. 1 d).*

Notațiile de mai jos au fost scrise de Rebreanu *după* redactarea variantei din 1927 (datarea o propunem ținînd seama de hîrtia pergament pe care se află însemnările, folosite de romancier în perioada amintită).

Arh. L.R., I ms. 1 e.i.A

Răscoala

Călăreți albi au trecut prin sat în goană mare, dînd veste oamenilor că Vodă a poruncit să se împartă moşiile boierilor la țărani şi deci țăranii să înceapă degrabă împărțirea... La început nimeni nu i-a văzut. Din gură în gură a mers vestea despre călăreți... Pe urmă că i-ar fi zărit şi auzit

întîi o babă... Pe la amiazi, toată lumea vorbeşte despre ei ca şi cînd toți i-ar fi văzut... Oamenii din satele vecine, auzind că au trecut călăreții, spun îndată că şi pe la ei au trecut... Agitația e mare.

în aceeaşi după-amiazi... vine Nadina cu maşina şi şoferul bate pe copil...

Arh. L.R., I ms. 1 d, i. 10

Răscoala

Toată lumea, inclusiv țăranii, caută s-o evite, să lecuiască relele, să o previe şi totuşi, țîşneşte singură, brusc, imposibilă de oprit, ca puroiul dintr-o rană veche ascunsă subt pojghiță subțire.

Veneam în țară curînd după răscoalele țărăneşti care au înroşit orizontul românesc cu flăcări de conace aprinse şi stropi gîlgîiri de sînge fierbinte mult... Gemetele de-abia se potoliseră. Din tren, venind, am văzut mormane de ruine unde înainte fusese gospodărie boierească sau sat de țărani. Pe-alocuri cruci albe se îngrămădeau la margine de sat cu morminte proaspete. Urmele unei tragedii naționale.

în literatură un țărănism electoral. Un arendaş lacom, un boier melancolic şi un țăran idilic — leit-motive. Din răscoale s-au inspirat cîteva anecdote de un umor îndoielnic. Groaza trecuse [...]* fără urme. A rămas numai miticismul şi o ură mai mare cu dispreț pentru țărani.

Veneam să scriu tragedia aceasta specific românească.

Arh. L.R., I ms. 1 d, t. 11

şi mă aşteptam să găsesc preocupări identice. Zadarnic. Discuții de clanuri ridicole, de interesați, de artă pentru artă. Decepția. Voiam ceva ca *Țesătorii,* dar obiectiv, simplu, îngrozitor... în prealabil însă trebuiau exerciții. Şi am scris diferite povestiri despre care un critic spune că erau totdeauna alături de artă. Evident. Arta era: castele, castelani. [...]*, ceva eteric sau tirade patriotice,

[întrerupt]

ACELUIAŞI MOMENT îi aparține şi „planul modificărilor", programate pe marginea variantei din 1927:

Arh. L.R., I ms. 1 e. 1. 49

C o m p l e c t ă r i

Cap. 1—2 — concentrate într-unui singur.
Cap. 4 — adaos: cunoştința cu cizmarul şi fiul său.
Cap. 5 — concentrat.
Cap. 6 — concentrat.

Cap. 7 — adaos: întîlnirea cu caporalul Petre Petre.
Cap. 8 — serata concentrată.
Cap. 9 — masa, la V. Pop redusă.
Cap. 10 — dezvoltat după plan.
Cap. 11 — refăcut începutul.
Cap. 12 — în afară de învăţător şi preot: mama lui Petre, perceptorul, cîţiva ţărani.

*

DOUĂ FILE, purtînd antetul Ministerului Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale, Direcţia Educaţiei Poporului, ne obligă să le datăm *după* 6 februarie 1930, de cînd Rebreanu se află, ca director, la respectiva instituţie.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 56

Pămînturile

1. Grigore soseşte la ţară cu Titu şi-i explică locurile.
2. Miron Iuga şi Titu, apoi Cosma Buruiană, furtul, vînzarea moşiei.
3. învăţătorul şi preotul, arendaşul Platamonu.
4. Anchetă.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 55

<— Nu-mi cere explicaţii. Eşti în casa mea. Şi... nu pot să ţi le dau! >[153]
Se anunţă o iarnă mai bogată în petreceri ca oricînd:
Teatru Ferandy şi [...]*
Sarah Bernhardt
Rejanne
Novelli
Opereta Leonard — Mistinguet, M-lle [Palaire]*
. Concerte ?

f. 63

4. Deschiderea Parlamentului] Citeşte <1-
2.

Vie Parisienne
Illustraticn
Annalles

Petre la curte
Petrecere
Petre

3. Ţăranii — 3
4. Alternanţa — 5
5. Titu - 3
6. Crăciunul - 12 >[154]

Music—hali
Baluri mascate
Obolul

<emoţii violente>

[153] Adăugat cu creion albastru.
154_ 155 Adăugat cu cerneală neagră.

' < Gogu: n-am pomenit de cînd sînt atîtea petreceri şi dansuri ca în iarna asta ! Parc-a înnebunit toată lomea! >[156]
•< încep şi Bucureştii să devie oraş mai civilizat, nu numai mititei şi lăutari şi mitocănie. >[157]

ÎN CONTINUARE, adăugăm un număr de 6 file, cîndva aflate într-un bloc-notes (astăzi se găsesc risipite în / *ms. 1 e, i.* 65, 64, 62. 63; *I ms. 1 d,* f, 16, 17).

Momente inedite: Titu este reclamat ca „instigator" de Niculina „fiindcă n-a vrut ş-o ia de nevastă"; întîlnirea lui Titu cu Al. George (personaj real: năsăudean, poet, se afla în Bucureşti ca şi L.R.; cu el aranjează Emil Rebreanu să vină în Capitală, aranjament contramandat de Liviu — vezi *Opere,* vol. V, p. 367, 527), scene din închisoare (Burileanu — personaj real).

Arh. L.R., I ms. 1 e, i. 65

Rogojinaru ştie că se vinde moşia Nadinei şi ar fi amator. Eventual o vizită la moşie.

Arh. L.R., 1 ms. 1 d, t. 16

Conversaţia ţăranului cu vitele:
— Fir*ai a dracului, zăpăcitule! Am să-ţi dau bătaie!...
Hooo... ce nu ţi-e bine? Te-ai boierit, ai?

Deşi învoielile la Iuga sînt mult mai bune, ţăranii mai bucuros se învoiesc cu arendaşii.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 64

Niculina, îndemnată şi de d-na Alexandrescu, reclamă pe Titu ca instigator fiindcă n-a vrut s-o ia de nevastă.

Arh. L.R., I ms. 1 e, f. 62

RĂSCOALA

Al. George, fost coleg al lui Titu — pică peste el. E viitor artist dramatic şi-i fără o pereche de ghete.
Burileanu îi fură carnetul de economii cu 20 lei cît e în închisoare.

Arh. L.R., I ms.1 d, i. 17

RĂSCOALA

Cînd izbucnesc răscoalele contra ovreilor, Mişu spune lui Titu:
— Ei, vezi? Jidanii sînt vinovaţi... Aşa-i totdeauna. Cînd e ceva rău, jidanu-i vinovat.

156, 157 Idem; ulterior şters cu creion albastru.

Arh. L.R., I ms. 1 e, t. 63

Sfîrşitul

Rogojinaru povesteşte în tren cum a păcălit pe ţărani cu dăruirea moşiei, cu dată falsă.

AM LĂSAT la urma *Nctelcr din mers* — cum le numea Rebreanu — însemnările de pe foile duble („comerciale") aflate în *Arh. L. R., I ms. 1 i.* Aminteam că odinioară ele au folosit drept „coperţi" fişelor de lucru. Fugitiv, creionul a lăsat însă urme şi pe aceste „pagini de titlu" (notaţiile sînt făcute cu creion albastru, negru, roşu şi cu cerneală neagră).

însemnările sînt dinaintea şi din timpul scrierii romanului. Datările sînt concludente, precum şi calculaţia tipografului. Reţinem, ca o bizarerie, evidenţa încărcării stiloului (dată, pagini şi rînduri scrise).

Arh. L.R., I ms.1 i, f. 1

Răscoala

I

Răsăritul

Mama, Io cbiero un novio
Io

Miercuri, 27.VIII.1931

Nadina şi Gogu sînt fraţi de tată; Nadina din a treia căsnicie a lui Tudor Ionescu.

Deiţa fătat sîmbătă, 29 august ora 3j, dim.

Sfîrşitul: Rogojinaru în tren povesteşte despre ţărani, cum i-a păcălit.

Arh. L.R., I ms. 1 i, f. 2

II

Pămînturile

Arh. L.R., I ms. 1 i, S. 3 »«

III

Flămînzi

Vol. I. Se mişcă ţara
Vol. II. Focurile

Nu se poate spune
De ce oare?
Aşadară

[158] însemnările de pe această filă, ca şi cele precedente, aparţin unor, momente diferite. Dacă titlul de capitol (ca în toate celelalte cazuri) este menţionat cu creion albastru, titlurile de volume sînt notate cu creion negru. „Focurile" este un titlu corectat (iniţial : „Flăcări şi sînge"). Ca şi în alte rînduri, alături de notaţiile de mai sus, aflăm şi socoteli băneşti: „6 pîine /6 jurnale/ 16 blăni /14,50 dop/ 14 gaz /total/ = 56". Alte notaţii cu cerneală neagră şi creion albastru şi negru. Pe verso: „ 1000 transp"./ 500 Buc./ 500 lăsat" etc.

Varia
Vara zice
A fost odată
6. Titu la Lespezi; nebunul, Petre
V. Platamonu şi ţăranii la Nadina
g. Plecarea Nadina, Titu etc.
Capriciile

Ploaia
Plictiseala Nadina
Degeaba Raul
Iuliu Grig
Aranjament cu Titu
Cînd pleacă Gogu
Titu să plece cu maşina
Plecare — Titu Nadina cu Petre
Baba şi văduv
Nadina: cine-i?

Mais voyons, si c'est serieux, tu es ridicule! Tu deviens assommant 1

Arh. L.R., I ms. 1 i, i. 4

IV

Luminile

Nu muşc!
Te cred, fiindcă nu ţi-aş permite eu să-mi faci semne.
Nu pot acum... Sînt aşteptată... Să ştie numai că am fost aici!...

Arh. L.R., I ms. 1 i. i. 5

V

Friguri[158]

furturi multe şi Cosma nu îndrăzneşte să reclame.
Mîine de foame îi dai în cap unuia. Se poate?
— Apoi da — cu ton nedecis.

Arh. L.R., I ms. 1 i, f. 6

VII

Vestitorii

[158] însemnările de sub titlu cu cerneală neagră şi creion negru. Pe aceeaşi filă o notaţie: „Stiloul umplut la pag. 173 (marţi 26.VII. 4 h. 15").

Arh. L.R., I ms. 1 i, i.

VIII

Scînteia

Stiloul încărcat, vineri, 2.IX. ora 1,30 pag. 311^{14}
joi, 8.IX. ora 2,45 pag. 327^{13} 16
luni, 12.IX. ora 2 1 pag. 348^{6} 20
vineri, 16.IX. ora 2,45 pag. 365^{9} 17^{3}
luni, 26.IX. ora 3^{25} pag. 376^{16} 117
vineri, 30.IX. ora 6^{43} pag. 394^{12} 18
miercuri, 19.X. era 22 pag. 406^{11}
Stiloul încărcat la pag. 281^{25}

Arh. L.R., I ms. I i, f. 9

<Grigore înmormîntează la țară pe Miron și Nadina.
Olga = Puia
Tanța = Liliana>[160]
12.V. 30
VI. 31-172
VII. 30
VIII. 31
IX. 31-365
X. 30-183
XI. 31
XII. 30
I. 31
II. 31
III. 28
IV. 21

SUB ACEEAȘI COTĂ *(Arh. L.R., I ms. 1 i),* **cîteva însemnări cu creion chimic, aparținînd, probabil, tipografului. Textul romanului a fost cules de zețar, cum s-a amintit, pe măsura scrierii diferitelor capitole (după exemplul unei cărți precedente:** *Adam si Eva).* **Să fi existat tentația de a tipări independent primul vclum? Socoteala tipografului are în vedere primele șase capitole.**

[180] **Aceste însemnări sînt făcute cu cerneală neagră; datele de mai jos în creion negru.**

„Situația
volumul[ui] d-lui Liviu Rebreanu
Răscoala

Titlu. 10
Capitolul I. 60
Capitolul II. 54
Capitolul III. 62
Capitolul IV. 61
Capitolul V. 54
Capitolul VI. 52
353

22 1/4 coaie

22	20	
16	16	20 coaie
132	120	
22	20	
352	320	
	356 pagini"	

De asemenea, textele unor proiecte de copertă:

„LIVIU REBREANU

RĂSCOALA

ROMAN

I

SE MIȘCĂ ȚARA!

EDITURA ADEVĂRUL S.A.

*****

LIVIU REBREANU - RĂSCOALA - Roman - P

A. „OAMENI ŞI LOCURI"

SUB ACEST TITLU Rebreanu îşi alcătuieşte numeroase liste de personaje şi localităţi. împreună cu diverse scheme şi diagrame, desenate de el însuşi, s-au aflat pe masa de lucru, grupate în aceeaşi „mapă" *(Arh. L.R., I ms. lg, f.* 20), — nu este altceva decît harta împrejurimilor argeşene, locurilor reale şi închipuite unde urma să se desfăşoare în roman răscoala ţăranilor. Pe verso-ul hărţii, titlul generic: „NUME", adăugat ulterior cu creion roşu. Tot acolo următoarele toponime: „Comuna Amara/Cătune: Vai-de-Ei/ Recea / Podeni / Bîrlogul / Valea Burdea / Plescarea / Teleorman / Albota".

Documentele pe care le publicăm în paginile ce urmează se află la B.A.R. *(Arh. L.R., I ms. 1 g* şi *1 f,* într-o altă ordonare a filelor).

B.A.R. grupează, îndeosebi sub ultima cotă citată, şi alte notaţii onomastice şi toponimice, reproduse de noi în aparatul critic, cu prilejul prezentării genezei romanului. Nu sînt singurele în această situaţie; amintim că unele „distribuţii" au fost de asemenea reproduse de noi sub comentariile privind piesele de teatru.

Recapitulînd cotele bibliografice ale referinţelor noastre de acest gen, menţionăm: *I ms. 1 j,* f. 2 *(supra,* p. 597); *I ms. 1 g,* f. 23 —24 *(supra,* p.600); I *ms. 1 j,* f. 9-10 *(supra,* p. 600); *I ms. If,* f. 26-30 *(supra,* p. 601—603); J *ms. 1 f,* f. 34 *(supra,* p. 604—605); *I ms. 1 f,* f. 37 - 38 *(supra,* p. 606); *I ms. Id, i.* 8 *(supra,* p. 607); J *ms. 1 f,* f. 20, 23 *(supra,* p. 616, 620); *I ms. 1* f. 24 v. *(supra,* p. 643—644); *I ms. 1 f,* f. 14 *(supra,* p. 647).

Pe parcursul realizării celor două versiuni manuscrise, listele ce urmează au avut caracterul unor *instrumente de lucru.* Dintre ele se disting documentele aflate sub cota *I ms. 1 f,* f. 1 —5[1], prezentînd „intrarea în scenă" a personajelor din varianta anului 1927. Trimiterile din dreptul numelor (capitol, paragraf, pagină) sînt elocvente.

[1] Hîrtie pergament; notaţii în cerneală.

I ms. 1 f, i. 21[182]: inventar onomastic aproape definitiv, realizat pe baza planurilor (dovadă, între altele, şi faptul că este scris pe contrapagina unui început de plan, consacrat capitolului XIII, *Apusul);*

I ms. lf, f. 6— 13: liste de „oameni şi locuri", scrise pe hîrtie cu antetul Ministerului Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale, Direcţia Educaţiei Poporului (unde L.R. a funcţionat din 6 febr. 1930 pînă la 9 ian. 1931), menţionînd iarăşi ordinea apariţiei diverselor nume din roman (pînă la pagina 269). Celelalte documente, reproduse şi ele de noi nu prezintă aceeaşi importanţă[163].

Cu prilejul consultării listelor de către scriitor, multe nume au fost subliniate cu cerneală, creion negru, albastru sau roşu. În toate aceste cazuri reproducem respectivele nume cu litere *cursive,* pentru a le diferenţia de contextul în care au fost scrise la început.

Arh. L.R., I ms. 1 f,f. I

I

Numele

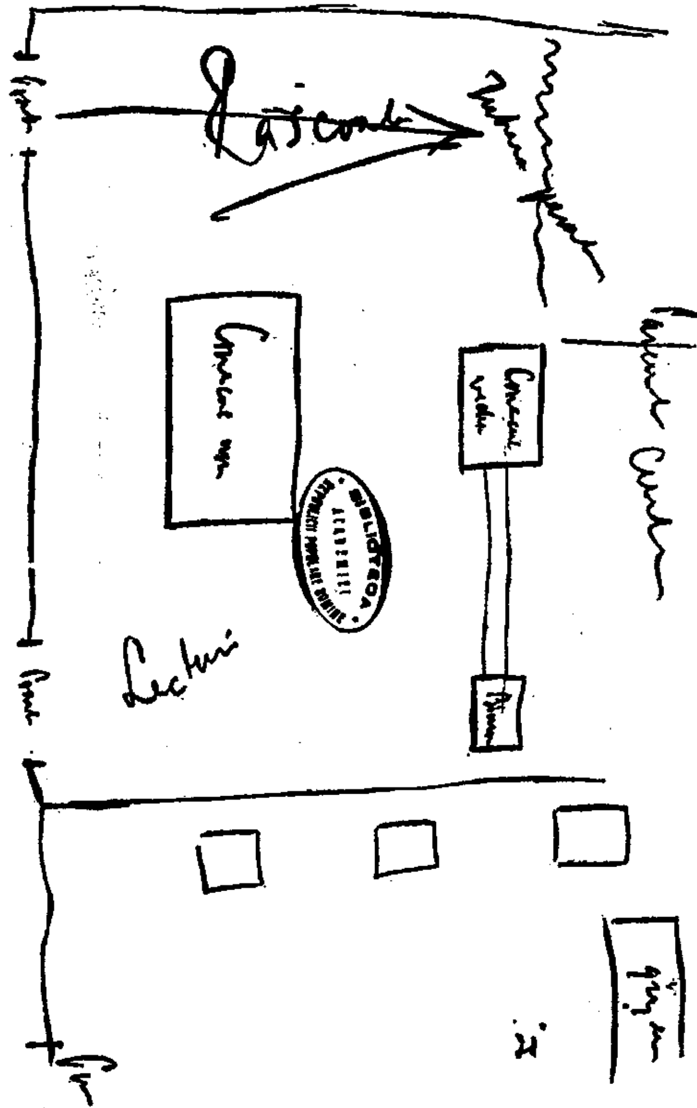
(Răscoala)

— *Ilie Rogojinaru,* arendaşul moşiei Olena —Dolj	1.1.
— *Simion Mcdreanu,* director Ministerul Interne	1.1.
— Conductorul trenului (Craiova—Piteşti—Bucureşti)	1.1.
— *Grigore Iuga*	1.2.10.
— *Miron Iuga,* proprietarul moşiei Amara —Argeş	1.12.80.
— Un hamal bătrîn care duce bagajul lui Grigore	1.1.
— Doi domni şi o doamnă care se ceartă la birjă	1.1.8.
— Birjarul care duce pe Grigore	1.1.8.
— *Str. Argintari* unde [e] casa lui Grigore şi Gogu Ionescu, colţ cu Colţei	1.1.8.
— Sergentul de la gura Pieţii gării şi Calea Griviţei	1.2.9.
— Un domn bătrîn cu care discută sergentul	1.2.9.
— Un salahor ţigan cu care are conflict sergentul	1.2.9.
— *Mama lui Grigore*	1.2.11.
— *Tudcr Ionescu,* tatăl Nadinei 1.2.12. vezi şi	1.6.45.
— Moşia Vai-de-ei a lui Ionescu Nadina	1.2.12.
— *Victoria,* jupîneasa Nadinei	1.3.13.
— *Alexandru,* feciorul Nadinei	1.3.13.
— *Titu Herdelea*	1.3.13.

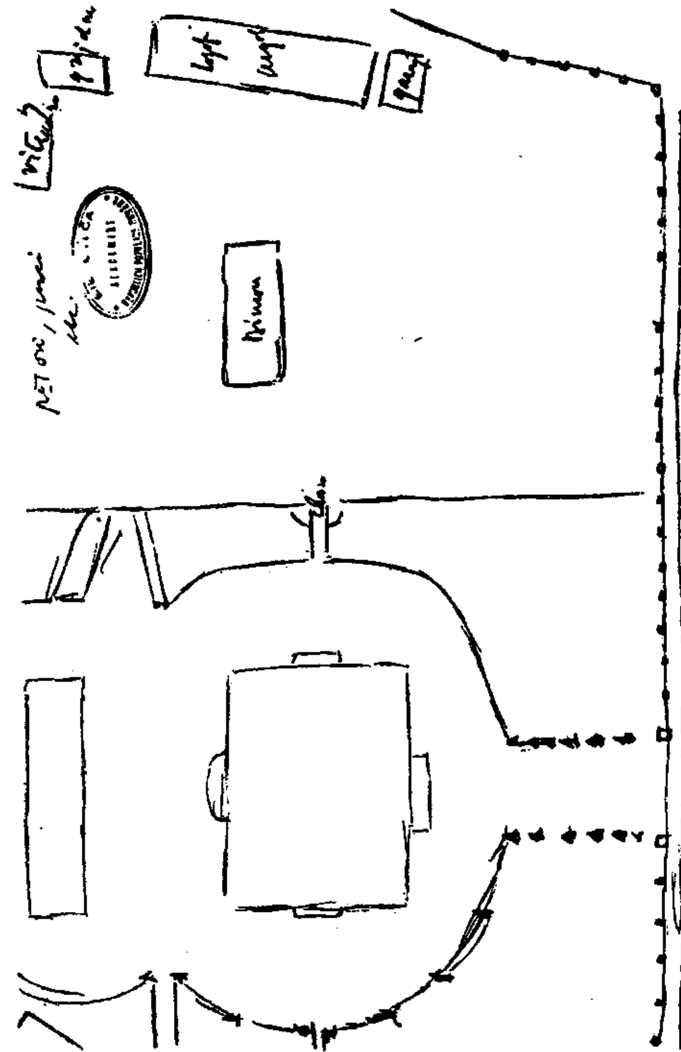
[182] Velină mată; notaţii în creion.

[163] Caracteristici: *I ms. 1 f, i.* 15: notaţii în creion negru, ultimele patru nume din coloana a doua fiind scrise cu creion albastru; *ibid.,* f. 16, 24—25: velină mată, perioada planurilor scrise cu cerneală; *ibid.,* f. 35, 17, 22: notaţii în creion, scrise pe hîrtie Cu antetul Ministerului Muncii, Sănătăţii şi Ocrotirilor Sociale.

Arh. L.R., I ms. 1 g, f. 21

Arh. L.R., I ms. 1 g, f. 19

Gavrilaş, **agent de poliţie** **1.4.22.**
• *d-na Gavrilaş* **1.4.20.**
• *Marioara Rădulescu,* **elevă şcoala profesională** **1.4.20.**
• **Niculiţă Rusu** **1.4.20.**
d-na Elena Alexandrescu, **gazda lui Titu** **1.4.23.**

Arh. L.R., I ms. If, i. 2

II

Numele

(Răscoala)

• *Jean Ionescu,* **drăguţul d-nei Alexandrescu 1.4.23.**
• *Vasile Popescu,* **ginerele d-nei Alexandrescu 1.4.23.**
• *Mimi,* **soţia lui.**
• *Cizmarul Mendelson* **1.4.23.**
• *Artileristul,* **fiul lui Mendelson 1.4.23.**
– **Plăcintarul bulgar (1.4.23.)**
• *Croitorul Vasilescu,* **văduv cu patru copii 1.4.23.**
• *Pensionarul* **cu soţie tînără.**
• *Studentul în drept,* **chiriaşul pensionarului 1.4.23.**
• *? Ionescu,* **şef de birou industrie 1.4.25. vezi 1.8.56.**
• **Factorul poştal care-i aduce scrisoarea de-acasă lui Titu 1.4.27.**
• **Un chelner de la Enache 1.5.32. (a-1 complecta)**
• **? avocatul** *Baloleanu* **1.5.33.**
• *Constantin Dumescu,* **directorul Băncii Române 1.5.33.**
Cerialistul **care cumpără grîne lui Iuga 1.6.42.** *nume a-i da.*
• *Cumpărătorul porumbului* **1.6.43.**
• *Nadina* **Ionescu-Iuga 1.6.45.**
Văduva general Ccnstantinescu, **mătuşa lui Grigore 1.6.46.**
Bucătăreasa Nadinei 1.7.49.
Şoferul ei neamţ 1.7.49.
<Pag. 50—51 personajele din curtea Titu>[184]
? Victor Pop **1.7.52 şi familia 1.9.70.**
? D-ra Niculina **Ionescu 1.8.55.**
? D-na Itnescu, **mama ei 1.8.56.**
Căpitanul Georgescu **din administraţie 1.8.57.**

[184] **Notaţie ulterioară în creion albastru.**

III

Numele

(Răscoala)

- *Antoaneta,* **soţia căpitanului 1.8.57**
- *D-na Alexandrina Niculescu,* **văduvă bătrînă 1.8.57.**
- *Agripina Busuioc,* **profesoară profesională 1.8.57.**
- **Soţul ei contabil**
- *? Orestein* **angrosist 1.8.57.**
- *Gavrilescu,* **subdirector industrial 1.8.58.**
- *Nxna* \ *fiicele lu. J858*
- *Geta*)
– **Locotenent de administraţie 1.8.58.**
- *Subit. Pcpescu Virgil,* **cavalerie 1.8.59.]**
- **Servitoarea de la Ionescu 1.8.59.**
– **D-na ?** *Ioana Victor Pop* **1.9.68.**
- *Puia Postelnicu* **1.9.69.**
- *Mircea şi Icana,* **copiii lui Victor Pop.**
- *Guvernanta* **engleză 1.9.68.**
- *Delga* **moşia lui Victor Pop lîngă Craiova**
- *Postelnicu* **1.9.71.**
• *7Elena Pop* **sora lui Victor 1.9.70.**
• **Gara** *Burdea* **1.11.75.**
• *Ichim,* **vizitiu 1.11.75.**
• **Un băiat**
• **Părîul <Plescaru>**[183] **1.11.76.**
Babaroaga **sat 1.10.76.**
? Moşia *Rapiţa* **a familiei Giurcuţiu 1.11.76.**
? Stănciu, **actual proprietar 1.11.76.**

IV

Numele

(Răscoala)

•**Colonel** *Ştefănescu,* **arendaş 1.11.76**
Satul *Gligani,* **1.11.77.**
Moşia Iuga, 1.11.77 etc.
• *Cosma Buruiană,* **arendaş Vai-de-ei 1.12.82**

Şters cu creion roşu.

— *IMarioara* **1.13.87 a lui Tănase Mitruțoiu**
— *? Profira,* **nevasta logofătului**
— ? d-na *Dragoș,* **soția învățătorului 1.13.88.**
— *Vasile Dragoș,* **învățător Amara 1.13.89.**
— Mama învățătorului 1.13.94.
— *Toader Dragoș* **tatăl lui 1.13.94.**
— fratele lui I.13.94.
— *? Platamonu Demcstene* **arendaș 1.13.95.**
— *Aristide,* **fiul său 1.13.95.**
— **'Preotul** *Nicodim* **1.13.95.**
— *Ion Pravilă,* **primarul 1.14.97 + 99.**
— *Silvestru Boiangiu,* **plutonier jandarmi 1.14.97 + 99.**
— *? Iaccb Codarcea,* **pîndar 1.14.98.**
— *? Zamfir Chelaru,* **pîndar 1.14.99.**
— *? Chiriță Dumitrescu,* **secretar 1.14.101.**
— *Leonte Orbișor,* **țăran Amara 1.14.102.**
— *? Serafim Mcgcș,* **țăran Amara 1.14.102.**
— *Pantelimon Văduva,* **flăcău din Vaidei 103.**
— *Cristea Mucenicu,* **cîrciumar Amara 1.16.112.**

Arh. L.R., I ms. 1 /, t. 5

V

Numele

Răscoala

— *? Ignat Cercel,* **țăran din Amara 1.16.113.**
— *? Toader Strîmbu,* **țăran văduv cu trei copii mici 1.16.113.**
— *? Gheorghiță Ciotoru,* **țăran bătut 1.16.113.**
— *? Dragcmir Oloman,* **țăran 1.16.114.**
— *Petre Petre,* **flăcău din Amara, în armată acuma 1.16.114.**
— *Ion Dragoș,* **fratele învățătorului 1.16.114.**
— *Domnica,* **drăguța lui Pantelimon 1.16.114.**
— *Anton Nacu,* **tatăl Domnicăi 1.16.114.**
— *? Irina,* **sora lui Pantelimon 116.**
— *? Eremia Popa* **și** *Anghelina* **116.**
— *Ilinca,* **drăguță lui Ion Dragoș 117.**
— *? Chirilă Păun,* **țăran din Podeni, tatăl Ilincăi 117.**
— *? Luca Talabă* **țăran din Bîrlogu (117)**
— *? Lupu Chirițoiu,* **țăran bătrîn (117)**
— *? Damian Dulmanu,* **țăran (118)**
— *Stan Marin,* **țăran (118)**
— Ajutorul cîrciumarului (120)
— *? Dumitru Burdujan,* **țăran (121).**
— **Un** *jandarm tînăr* **(122) din Fălciu.**

Ark. L.R., I ms. 1 /, f. 15

Ștefan
Toader
<Crăciun> [1, 4]
Zaharia
Nicolae
Moise
Leonte
Pavel
Lazăr
Tănase
Trifon
Anton
Filip
Nistor
Dănilă
Stan
Oprea

Filip Ilioasa
Niculina Grancea
Dragomir Răgălie
Paraschiv Cotoban
Odudie
Spiridon Buiuc

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 16

Antimiu — reporter *Drapelul*
< Bumbu >[167]
Cătana
Bilobran
<Ududuie> [1, 8]
Ploscaru
<Oanță Ștefan> [189]
Ion Flămîndu
Mihalache Prunc u
Vasile Cociorva
< Brumaru > [1, 0]
Marin Vergn
Țîța
Pîrjol
Tunsu >[171]

Panait
Lupu
<Barbu> [172]
<Matei> »»

Arh. L.R., I ms. 7 /, f. 24

Ilie Rogojinaru, **arendaș Olena-Dolj; 1: slăninos, burtos, gît de taur, cap rotund, ochi căprui, săltăreți, figură jovială.**

Simion Modreanu, **director Min. Interne; 1: îmbrăcat cochet.**

[168] **Șters de pe listă.**
U7 _170 Nume șterse de pe listă cu creion negru.
[171] **Nume șterse cu creion roșu.**
m _r a Adăugat cu creion negru.

Isbășescu, **contabil Iuga 59.**
Ion Dregoș, **învățătorul p. 62**
Nicolae, fratele lui.
A fost sau n-a fost dijmuit porumbul la Cosma? p. 65.

Arh. L.R., I ms. 1 f, **f. 25**

Contabilul Isbășescu — care ține registrele la Iuga
e cel mai urît de oameni.
Trebuie să figureze în vreo două locuri.

Arh. L.R., I ms. 7 f, **f. 35**

Camelia	**Genoveva**	**Modesta**	**Tecla**
Clara	**Onorina**	**Natalia**	**Zoe**
Tina	**Irma**	**Odeta**	**Iacinta**
Tinca	**Irina**	**Odila**	
Delfina	**Justina**	**Paulina**	
Fima	**Julieta**	**Rozalia**	
Faustina	**Lucila**	**Coralia**	
Felicia	**Marcelina**	**Sidonia**	
Fridolina	**Melania**	**Suzana**	

< Chitanță > [174]

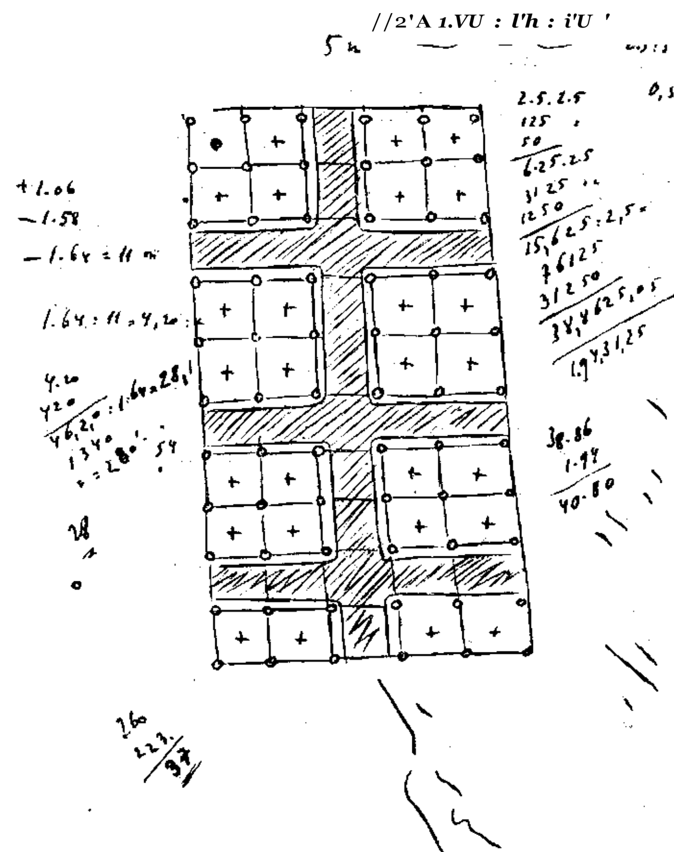
Arh. L.R., I ms. 7 f, f. 17

<Bîrzotescu Constantin>[175]
Botez Alexandru
<Ciulici Dumitru>[176]
Hidu Ion
Streșină Petre
<Stavrat OUmp>[177]
<Vîlcu Marin>[178]
Cosma Gheorghe
<Deliceanu Mihai>[179]
Humițu Stelian
Bogza Vasile
<Boerescu Andrei>[180]
Isbășescu Traian
Otopeanu Profir
<Corbuteanu Tiberiu>[181]
<Cîrlan>[182] **Dumitru**
<Guju Trifon>[183]
Halunga
<Mocanu Nistor>[184]

[174] **începutul unei chitanțe, ruptă ulterior, din care se mai poate descifra „cinci sute".**

175-184 **Nume șterse de pe listă cu creion roșu (175, 179 — 180), cu creion negru (176, 177, 181, 184), cu creion albastru (178, 182) și cu cerneală neagră (183).**

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 17 v

Arh. L.R., I ms. 7 /, f. 22

Copii: Nicu a lui Vasile... [blond]* — Pavel Tunsu
Costică negru — Florica
Păsărelele mamii, păsărele, păsări, păsă...!
Baba Ioana — Ioana Ioniță
Ioniță Crăciun

60 ani, uscată, ursuză. Văduvă. Patru copii: trei băieți, o fată, toți căsătoriți. Cu nurorile nu se învoiește. Fata a adus-o în casă; n-au putut trăi. Are păstrate cîteva petece de pămînt; restul a fost împărțit. Ginerele i-a dus un hambar de nuiele pe limba de loc de lîngă conac; casa ei. Porc, vacă, păsări, cîine. Singură. Mîncarea. Nepoții o iubesc și toată ziua sînt la ea. îi ceartă într-una: Fire-ai al dracului... Unul îi aduce trei căței. „Mînca-l-ai fript!", „Mînca-l-ai copt!".

Idila: cățelul atacat de două găini, cîinele aleargă să vază ce e... Copilul (Nicu) vorbește cu cățelul, cu găinile, cu cîinele... Aici sînt copii care se joacă în uliță cînd vine mașina Nadinei. Pe copilul ginerelui ei îl trage de urechi șoferul. Țipete etc. Baba: „Fire-ați ai dracului!" Vine tatăl copilului într-un suflet. Spune că i-a rupt urechea. Vorba merge că l-a omorît. Agitația etc.

Cînd devastează conacul, ginerele o cheamă și pe babă; ea: „Fire-ar ai dracului I"

Cînd e armata și trage pe uliță, ca să nu-i omoare cloșca, iese în uliță: „Păsărelele mamii, păsărele, păsărelei" Pocnete de armă se întețesc; ea: „Fire-ați ai dracului!"... Și iar păsărele, păsărele — apoi un glonte o izbește; se oprește și cu pumnul spre soldați: „Fire-ați ai dracu..." Cade.

Arh. L.R., I ms. 7 f, f. 21

Ilie Rogojinaru
Grigore Iuga
Titu
Gogu și Eugenia și bătrînul
Gavrilaș cu d-na
D-na Alexandrescu cu Mimi
Mendelsonii — arestați
Baloleanu
Dumescu
Mariuca generăleasa
Tecla ^
Victor / Predeleanu
Olga

Primarul
Plutonierul — nevasta lui ascunsă
Mama lui Petre
Preotul, fata, Filip — Anton vine
Amara
Pavel Tunsu
Toader Strîmbu
Trifon Guju
Pantelimon se însoară cu Domnica
Anton nebunul

Ichim
•Col. [onelul] Ștefănescu cu fetele
Platamonu — Aristide
-Cosma Buruiană
Leonte Bumbu
Marioara
Cîrciumarul
Ion Dragoș cu bătrînii și Florea

Jenică *
Tanța /
Roșu
Ignat Cercel
Melentie Heruvimu

Arh. L.R., I ms. I f, t. 6 18i

Numele din Răscoala

Oameni și locuri

Ilie Rogojinaru, moșia Olena-Dolj I.I., 21 slăninos, burtos, gît taur, cap rotund, ochi căprui.
Simion Modreanu 1.1 (Craiova 3).
Conductorul trenului 1.1.
Căpitan de jandarmi 1.2 (Găești).
Grigore Iuga 1.2 (Costești), 4.
Miron Iuga 1.4 (Amara).
Strada Argintari 1.5.
Calea Griviței 1.5.
Bulevardul Colței 1.6.
Birjarul 1.5, 6.

[185] Pe verso-ul filei următoarele socoteli, cărora nu le-am priceput încă sensul:

		rad		noi		gol		
I	=	20	+	11	+	5	=	36
II	=	21	+	12	+	3		36
III		17	+	19	+	6		36
IV		17	+	19	+	0	=	36
V		20	+	16	+	e	=	36
VI		20	+	15	+	1	=	36
VII		22	+	14	+	6	–	36
VIII		21	+	14	+	1	=	36
IX		15	+	21	+	1	=	37
X		18	+	16	+	2	=	36
XI		12	+	22	+	1	=	35
XII		23	+	13	+	9		36
XIII		25	+	9	+	1	–	35
XIV		20	+	15	+	6	=	35
XV		13	+	16	+	1	–	30
XVI		9	+	3	+	7		19
		293	+	235	+	23	=	551

Feciorul 1.6.
Titu Herdelea 1.6, 7.
Gogu Ionescu 1.7 (Sîngeorz).
Laura 1.7.
George Pintea 1.7.
Nadina 1.8, **fotografia** 1.25.
Str. Romană, Verde 1.10.
Gavrilaş 1.10.
D-na Gavrilaş 1.11.
Marioara Rădulescu 1.11.
D-na Elena Alexandrescu 1.13.
Jean Ionescu 1.13.
.Dr. *Vasile Popescu* 1.13, 14.
Mtmi 1.13, 14, 36.
Mendelson 1.13, 38.

L.R., I ms. 1 (, f. 7

II

Plăcintar bulgar 1.13.
Un croitor văduv cu patru copii 1.13.
Tănăsescu, pensionar 1.13, 39.
Restaurant Enache 1.14.
Factorul 1.15.
D-na Herdelea 1.15.
Amaradia 1.15.
Ion Glanetaşu 1.15.
Ghighi 1.15, 16.
Zăgreanu 1.15.
Ştrulovici 1.16.
Bătrînul Herdelea 1.16.
Un chelner 1.17.
Avocatul Alexandru Balcleanu 1.17.
Constantin Dumescu 1.17.
Directorul *Universului* 1.23.
Melania, soţia Baloleanu 1.23.
Calea Victoriei 1.24.
Un domn între două femei 1.24.
Adevărul I. 24.
Piaţa Palatului I. 24.
Cerealistul armean I. 26.

Tudor Icnescu I. 28.
Teofil I. 28, If! 45.
Babaroaga I. 28, II. 44.
Lespezi I. 28, II. 45.
Victor Predeleanu I. 30, 32.
Mariuca Ccnstantinescu I. 31.
Moşia Delga 1.32.
Bătrînul Predeleanu I. 32.

Arh. L.R., I mt. 7 /, f. 8

111

Mama lui **Victor Predeleanu,** I. 32.
Sora lui *Elena* I. 32.
Soţul ei I. 32.
Tecla I. 32, 33.
Nicolae Postelnicii I. 32.
Mircea
Ioana I. 33.
Puia Postelnicu I. 33.
Mişu Mendelson I. 39, 40.
Petre Petre I. 41.
Gara Burdea II. 43.
Un băieţandru II. 43.
Vizitiul Ichim II. 43.
Curteanca II. 43.
Popescu-Ciocoiul II. 43.
Valea Teleormanului II. 44.
Satul Ioneşti II. 44.
Valea Cîinelui II. 44.
Gliganu Nou II. 44.
Moşia Vlăduţa II. 44.
Stănciu **proprietar Vlăduţa** II. 44.
Colonel Ştefănescu, **arendaş** II. 44.
cu trei fete
Găujani II. 45.
Bîrlogu II. 45.
Platamonu, **arendaş Lespezi -f Babaroaga** II. 45, 47, 68.
Vaidei II. 45.

Cosma Buruiană II. 45, 53.
Izvoru II. 45.

Arh. L.R., I ms. 1 /. f. 9

IV

Humele II. 46.
General Dadarlat II. 46.
Moşia Goia II. 46.
Ioniţă Rotompan II. 46.
fata măritata cu magistrat Roşiori
Orodelu II. 46.
Proprietatea Perticari II. 46.
Matei Ghica II. 46.
Administratorul II. 46.
Gliganu de Sus II. 48.
Satul Rociu II. 48.
moşia prefectului
Satul Şerbăneşti II. 48.
Ruginoasa II. 48.
Mozăceni II. 49.
Cantacuza II. 49.
Căpitan Lache Grădinaru II. 49.
Buta II. 49.
Negraşi II. 49.
Zidurile II. 49.
Dumbrăveni II. 49.
Un fecior II. 58.
Leonte Bumbu, logofăt II. 59.
Marioara **Irinii lui Vlad Ciungu II. 59.**
Circiumarul Busuioc II. 60, 75, III. 89.
Doi ţărani II. 60.
Vasile Dragoş II. 61.
Dima Dragoş **II. 60—61.**
Primarul Ion Pravilă II. 63, 64.

Arh. L.R., I ms. 1 f, f. 10

V

Plutonierul Silvestru Boiangiu II. 63, 64.
Jandarmul II. 65.
Iacdb Mitruţoiu, **pindar la Buruiană II. 65.**
Irimie Popa, **pîndar la Buruiană II. 65.**
Zamfir Chelaru II. 72.
Baba Dragoş II. 66.
Bătrînul Dragoş II. 66.
<Ion Dragoş> [184] II. 67, III. 88.
Mama lui Petre Petre **II. 67.^Smaranda**
Aristide Platamonu II. 68.
Preotul Nicodim Grancea II. 70.
Niculina, **fiica lui II. 71.**
Anton, **fiul lui II. 71.**
Filip Ilioasa, **ginerele 11.71.**
Nevasta plutonierului II. 73.
Secretarul Chiriţă Dumitrescu II. 73.
Orbişor Leonte II. 74, 85.
Serafim Mogoş II. 75, 85.
Pantelimon Văduva II. 76, 86.
Ruginoasa II. 77.
Lăutarii, doi III. 84.
Ignat Cercel III. 85.
Toader Strimbu III. 85.
Trifcn Guju III. 86.
Domnica Nacu III. 87.
Anton Nacu III. 87.

Ark. L.R., I. ms. 1 f, t. 11

VI

Irina, **sora lui Pantelimon II. 87.**
Anghelina, **fata lui** *Nistor Mucenicu* **III. 87 (vezi'p. 87 Erenuaf Popa a schimba)**
Chirilă Păun III. 88.
Gherghina, **fata lui III. 88.**
Ilie Cîrlan III. 88.
Luca Talabă III. 89.
Lupu Chiriţoiu III. 89.
Matei Dulmanu III. 89.
Marin Stan III. 90.
Ajutorul cîrciumarului III. 91.
Vasile Zidaru III. 92.
Jandarmul tînăr III. 93.

Adăugat ulterior, iniţial: „Tînărul Dragoş".

Marin Vîlcu de la Izvoru **III.95.**
Smaranda, **mama lui Petre III.96.**
Ştefan Oanţă **din Lespezi III.96.**
Constantin Bîrzotescu, **perceptor III.97.**
Ioana Ioniţă Crăciun **III. 102.**
Nicu, **copilul lui Vasile Zidaru III. 102.**
Nevasta lui Zidaru **III. 103.**
Costică, **nepotul babei III. 103.**
Pavel Tunsu, **ginerele babei III. 103.**
Florica, **fata ei III. 103.**
Şoferul Rudclf **III. 106.**
Gogu Ionescu **III. 106.**
Paul Brumaru **III. 107.**
Nebunul Anton **III. 112.**

Ah. L.R., I ms. 1 f, t. 12

VII

Eugenia II. 113.
Platamonu **Epaminonda, Aristide, Elena'III. 116.**
Deliceanu, **directorul** *Drapelul* **IV. 125.**
Liliana, **sora lui Jenică IV. 127.**
Cosiel Petrescu, **ziarist şi deputat IV. 127.**
D. Roşu, **secretar de redacţie IV. 127.**
Prefectul poliţiei Bucureşti **IV. 138.**
Regele **IV. 139.**
Straja Amara **IV. 140.**
Nevasta lui Ignat Cercel **IV. 140.** .
cu patru copii
Patronul **restaurantului de lux IV. 144.**
O dansatoare spaniolă **IV. 144.**
Un pianist **IV. 144.**
Şansonetist francez **IV. 144.**
Alexandru Ionescu, **tatăl lui Jean IV. 148.**
Andrei Boerescu, **prefectul IV. 155.**
Nevastă-sa **IV. 155.**
General Dadarlat **IV. 155.**
Nevastă-sa **IV. 155.**
Alexandru Pintea **IV. 156.**
Atena **IV. 156.**
3 copilaşi

Ioniţă Rotompan **IV. 156.**
Colonel Ştefănescu **IV. 156.**
3 fete ale lui
Căp[itan] Lache Grădinaru **IV. 156.**
Nevasta lui

VIII

Arh. L.R., I ms. 1 f, l. 13187

Filimon, **straja Amara 168.**
Melentie Heruvimu, **înalt, supt, galben, ochi negri, 5 copii, nevasta zace.**
Fata-n casă **la Nadina 195. şorţ alb.**
Hanul din gura Moşilor 195.
Portarul de la Domenii **v. 195.**
Şeful de cabinet **Domenii v. 196.**
Un aprod Domenii 196.
Director general Domenii **v. 196.**
Ministerul **Domenii 197.**
Iconarul **v. 198.**
Olimp Stavrat, **avocatul Nadinei v. 229.**
Bogza, **jandarm 233.**
Sănducu, **copilul Anghelinei 237.**
Vestitorii 237.
Gherasim, **ţăran 246.**
Un redactor rcşccvan „Drapelul" **v. 251.**
Reporter bătrîn „Drapelul" **252.**
Bătrîn reporter parlamentar „Universul" **257.**
Redactor tinerel **257.**
Reporter slab cocîrjit „Dimineaţa" **258.**
Raportorul Cameră **259.**
O femeie **260.**
Dumitru Ciulici **Lespezi 268.**
Nevastă-sa, bucătăreasă.
Ileana, **fata lor 269.**

Pe verso-ul f. 13, din nou, venituri şi cheltuieli:

4500	**2000 - Lache**
1300	**3000 - Fany**
860	**S25 - şofer**
360	**1000 - eu**
7020	

B. BIBLIOGRAFIA

SE AFLĂ *îîSArh. L.R., I ms. 1 g, i.* 13—17, însumînd aproximativ 70 de titluri (volume, broşuri şi, majoritatea, articole). Calitatea hîrtiei şi scrisului (format caiet, semivelină, creion) ne fac să credem că listele aparţin acelui moment, documentarea fiind limitată în timp. Nu este exclus ca listele să fi fost alcătuite pe baza unor „bibliografii ascunse", întîlnite, de regulă, la sfîrşitul diverselor lucrări sau în subsolul paginilor. Aceste liste pot fi deci un *program de lectură* şi nu *evidenţa* studiilor parcurse. Pentru o atare ipoteză ar pleda puţinele cote bibliografice, menţionate de Rebreanu în dreptul diverselor titluri, propriile mărturisiri *{ă propos* de unica vizită făcută la B.A.R.) şi, cum am mai amintit, puţinele conspecte rămase în urma cercetării titlurilor în cauză.

Valoarea lucrărilor este inegală, iar conţinutul lor, cu foarte puţine excepţii, fără ecou în lumea cărţii. Sfera tematică a titlurilor este deosebit de variată: istorie, economie, drept, pedagogie, sociologie, politologie etc.

între autorii unor volume şi broşuri consacrate problemei agrare şi răscoalelor ţărăneşti remarcăm numele lui IX. Caragiale, C. Dobrogeanu-Gherea, Spiru Haret, N. Xenopol, Radu Rosetti, G. Panu, N. Filipescu, I.G.Bibicescu, M. G. Cantacuzino, iar dintre semnatarii unor studii şi articole din periodicele vremii pe C. Stere, Lascar Catargiu, Virgil Arion, I. Gâvănescul, C. Hamangiu, Gh. Ghibănescu, G. Garoflid, Artur Gorovei.

Periodicele sînt numeroase. Reţinem prezenţa multor reviste de specialitate, care par să fi stîrnit mai mult interesul romancierului, comparativ cu presa cotidiană. în ordinea menţionării lor în liste, publicaţiile citate sînt:

Neamul românesc; Economia naţională; Patria; Agrarul; Voinţa naţională; Convorbiri literare; Cultura română; Revista judiciară; Curierul administrativ; Le mouvement economique; Epoca; Viaţa românească; Dreptul; Ordinea; Viitorul; Monitorul economic; Roumanie; îndrumarea; Acţiunea; Evenimentul; Curierul judiciar; Conservatorul; Revista culturală; Viaţa agricolă, reviste cu profil şi orientări politice diferite.

Interesant că tipăriturile tind să prezinte situaţia specifică diferitelor zone ale ţării, fiind publicate la Bucureşti, Botoşani, Piteşti, Craiova, Turnu Severin.

Reţinem din acest ansamblu bibliografic *volumele de documente,* precum şi dezbaterile din Senat asupra cărora, aşa cum vom vedea, scriitorul s-a oprit pe parcursul lecturii, conspectîndu-le.

O precizare: pe verso-ul f. 16 şi 17, publicate mai jos, se află notaţii care, evident, au fost scrise *în timpul* sau *după* 1916, referindu-se la evenimente din primul război mondial.[188]

[188] Acestea, în cazul cînd nu au fost adăugate *ulterior,* ar facilita datarea bibliografiei. Nu putem însă omite faptul că apariţiile citate de Rebreanu se înscriu între 1906-1910. Or, greu de crezut că între *1910-1916* nu s-au tipărit studii despre problema agrară, care să fi meritat a fi selectate. Pe de altă parte, există dovezi sigure că una din lucrările menţionate pe listă (autor Radu Rosetti) a fost conspectată pînă în 1910.

Pentru a nu repeta greşelile de lecţiune ale unor istoriografi care, reproducînd şi comentînd bibliografia, nu au găsit de cuviinţă să consulte *direct* respectivele volume şi periodice (dovadă transcrierea greşită a unor nume de autori şi titluri), am confruntat documentele de mai jos cu publicaţiile în cauză. Este şi motivul pentru care ne permitem, pe-alocuri, să adăugăm o iniţială, să corectăm un titlu, sau să precizăm anul diverselor apariţii.

Arh. L.R., I ms. 1 g, f. 13

Rosetti Radu *[Pentru ce s-au răsculat ţăranii],* [Bucureşti, 1907; pe copertă: 1908] II-9510 [cotă B.A.R.]

[Gheorghe] Panu *[Cercetări asupra stării ţăranilor in veacurile trecute,* 2 vol., Bucureşti, 1910]

Anghel

Virgil Arion — articole publicate în broşuri de Iorga

Neamul românesc

Acte şi legiuiri privitoare la chestia ţărănească — II — 29.368 [cotă B.A.R.]

[C. Dobrogeanu-] Gherea: *Neoiobăgie* — II — 21.500 [cotă B.A.R.; astăzi II 411.973]

Lascăr Catargiu. *Chestiuni sociale — Revista economică şi financiară,* 1908, no. 197, 198, 199, 201, 202, 203

[S] Ghelengiceanu: *Progresul social şi revista anului 1907 — Viitorul social,* 1908, no. 6

[C.I.] Băicoianu — *Cauzele care au produs revoluţia* 1907 etc. *Economia naţională,* no. 1, 1908

Virgil Arion: *Chestia agrară — Patria,* 1908, no. 329

Carbo: *Iniţiativa în chestia ţărănească — Agrarul,* 1908, no. 30

[Dr. G. D.] Creangă: *Rectificări — Voinţa naţională,* no. 6783/1908

[Const. A.] Garoflid: *Problema agrară [şi dezlegarea ei] — Conv.[orbiri] literare,* 1908, no. 1

Arh. L.R., I ms. 1 g, t. 14

[L] Gâvănescu[l]: *Daţi lumină satelor — Cultura română,* 1908, no. 3

Ionescu C. A. [învăţător, Corn. Tg. Frumuşica, Jud. Botoşani]: *Câteva cuvinte [relativ] la răscoalele ţărăneşti [din primăvara anului 1907]* - Botoşani, 1908

T. Ioniţă: *Tocmelile agricole* — Bucureşti, 1908

[C] Orănescu: *Mişcările ţărăneşti şi reformele agrare — Revista judiciară,* no. 19/908

Panaitescu: *Reformele — Curierul administrativ,* 1908, no. 11

Xenopol N.: *La reforme agraire en Roumanie — Le mouvement economique,* no. 38-908

Pascal Toncescu: *în chestia ţărănească — Epoca,* **1908, no. 7, 8**

[C] Stere: *Mizeria ţărănimii şi repartizarea proprietăţii — Viaţa rom. [ânească],* **1908, no. 1**

I.[on C] Grădişteanu: *Răscoalele ţărăneşti [din 1907] şi chesti[une]a agrară —* **discurs rostit în şedinţa Senatului de la 20 dec[emvrie 1907, Bucureşti, 1908]**

[C] Hamangiu: *în chestia ţărănească — Dreptul,* **1908, no. 17**

[Şt.] Antim: *Chesti[une]a socială în România;* **problema politică — 1908 Buc**

[Şt.] Antim: *Reforma lui Kogălniceanu şi urmările ei — Ordinea,* **1908 — no. 81**

[V. S.] Moga: *Arhiepiscopul catolic din Bucureşti şi răscoalele [ţăranilor din martie 1907], Economia naţională,* **no. 3**

[A.] Teohari: *Răscoalele şi intelectualii noştri — Conv.[orbiri] lit.[erare],* **no. 3**

Rosetti Radu: *Acte şi legiuiri privitoare la chestia ţărănească, Seria II din Domnia regelui Carol*

Legile asupra băncilor populare şi obştiilor săteşti — **Buc, Socec [B.] Baroncea:** *Proprietarii şi arendaşii — Viitorul,* **no. 125/908**

Arh. L.R., I ms. 7 g, f. 15

[Const. C] Moteanu: *Arendaşii — Viitorul,* **115, 1908**

C. C. Dragu: *Chestia ţărănească în România — Monitorul economic,* **1908**

C. Filipescu: *îmbunătăţirea agriculturii ca bază a îmbunătăţirii soartei ţăranilor —* **1908 (Eminescu)**

C. Hiotu: *Latifundiile şi d. C. Stere — Epoca,* **no. 78. învoielile agricole în vigoare pe anul 1906 — Buc.** *Impr. Statului,* **1908**

C. Hiotu: *Repartiţia proprietăţii rurale. C.[onvorbiri] literare,* **nr. 5**

Al. Sachelarie: *Mentalitatea ţăranului nostru — Curierul administrativ,* **no. 3/908**

[N.] Xenopol: *Une resolution en Roumanie: Les reformes agraires — Rcumanie,* **1908, no. 2792, 2793, 2794, 2795**

[Gh.] Ghibănescu: *Rolul etnic al marei proprietăţi — îndrumarea,* **no. 3, 4-5/908**

Gr. [Gh.] Cantacuzino: *Intenţii bune, soluţii greşite — Epoca,* **176, 177, 178**

[B.] P.[ăltineanu]: *Un agronom care greşeşte în calcule — Acţiunea,* **/1908/, [nr.] 1627, 1628**

[Nicolae C] Budişteanu: *Islazurile şi imaşurile — Epoca,* **[1908], no. 203**

Dezbaterile Adunării deputaţilor, **1908, martie. Vezi proiectul de [lege pentru mărginirea dreptului de] a ţine în arendă moşii**

[Const. A.] Garoflid: *Cît pămînt dau ţăranii cu arendă — Conv.[orbiri] lit.[erare],* **1909-no.2**

Artur Gorovei: *Bugetul ţăranului — îndrumarea,* **1909 — no. 11**

Arh. L.R., I ms. 1 g, **f. 16 18»**

Dr. [Cari] Grumberg: *L'affranchissement des paysans en Roumanie — Mouvement econcmique,* **no. 52 — 1909**

[Ing.] D. Ionescu: *Cultura ce trebuie să dăm ţăranului [pentru a putea să-i îmbunătăţim soarta]. Evenimentul —* **1909, no. 36, 37, 38, 39**

Angelescu N. Ion: *Origina răzeşilor şi moşnenilor* **[Caracterul codevălmăşiei lor. Studii sociale] — Piteşti, 1909**

[Sebastian] Radovici: *Origina moşnenilor şi răzeşilor — Curierul judiciar,* **no. 26, 27, 32, [40, 42, 43, 45, 50]**

[Ion] N. Lahovary: *D. Radu Rosetti şi chestia ţărănească — Conservatcrul,* **1909, no. 94, 95, 96, 97**

Ministerul Finanţelor: *Evaluările făcute de comisiunile instituite [conform legei din 15 februarie 1908] daunelor cauzate în timpul şi din cauza răscoalelor ţărăneşti —* **Bucureşti (Baer) 317 pag. — III~22.951 [cotă B.A.R.]**

fpr. D.] Lungulescu — *Răscoalele din 1907, Lămuriri depline — Revista culturală,* **1909, no. 13-14**

[I.] Răducanu: *Starea şi averea în două gospodării ţărăneşti — C[onvorbiri] lit.[erare],* **no. 7-909**

Bistreanu I.: *Marea proprietate şi arendăşitul în România — Viaţa agricolă,* **no. 1, 2, 3**

N[iculae] C. Budişteanu [inginer agricol]: *Hrana ţăranului* **[Cestiune supusă celui de al patrulea Congres agricol al absolvenţilor şcolilor de agricultură ţinut în Bucureşti în zilele de 20, 21 şi 22 noiembrie 1909] - Buc. „Universala" 23 pag. [1910]**

189 p. verso-ul filei următoarele notaţii:
în noaptea 2 spre 3.10 un batalion din rg. 49 cu părţi dintr-o coloană a fost risipit, a rupt linia germană şi-a trecut, lăsînd 100 prizonieri.
Pasul Moscova direcţia Mt. [Frunta] * de la Felek.
Prinţul Heinrich de Bavaria moare în noaptea 7 spre 8.11 cu vorbele „noblesse oblige", la Poiana-Spirului-Valea Perisani — atac de flanc de la Mt. [Sate] *
La 24.11 a căzut R. Vîlcea.

[G.] Panu: *Cercetări asupra stărei țăranilor în veacurile trecute* **[2 volume] - Buc. [1910]**

[C. Dobrogeanu-] Gherea: *Neoicbăgia*

Dr. Emil Fischer: *Die Ernährung der rum.* **Bauern — Bukarester Tagbl., no. 153-911**

Arh. L.R., I ms. 1 g, **f. 17 1W**

Scrisoarea adresată de primarul Comunei Hangu cu ocazia [răscoalelor către prințul M. D. Sturza, propr. domeniului Hangu.

Bîrzeanu [Preot] N.[icolae] *Spre pace* **[sau Cuvînt asupra revoltelor țărănești agrare. Rostit la îndemnul din 20 martie 1907, în biserica com. Zavalu, plasa Bechetu, jud. Doljiu] — Craiova, 1907**

Bengulescu G. I. — *Instigatori în răscoalele țărănești din județul Mehedinți* - **T.[urnu-] S.[everin], 1907**

Drăgo[i]escu L.[iviu] A. [Colonel de artilerie, în retragere...] *Cauzele care au provocat răscoalele* — **Craiova, 1907**

Proca Dr. G. și Kirileanu: *Cercetări asupra hranei țăranului român* — **Ii,!"., 1907**

I. G. Bibicescu: *In cestiunea agrară* — **Buc, 1907**

M. G. Cantacuzino: *Noțiunea de ordine.* **[Discurs rostit în Adunarea Deputaților în ședința de la 24 noiembrie 1907, cu ocaziunea dezbaterei adresei. București]**

Caragiale, I. L. *1907. Din primăvară pînă-n toamnă*

N. Filipescu: *Cestiunea țărănească* — **[Discurs rostit cu ocazia discuțiunii adresei în ședința Camerii de la 26 noembrie 1907. București, 1907]**

Haret Spiru: *Raport adresat M.[ajestățiij S.[ale] Regelui asupra [acțiunii] învățătorilor și* **[o]** *preoților rurali în răscoalele țărănești din 1907* **[București, 1907]**

[Spiru C] Haret: — *Chestia țărănească* **[București, 1907]**

Spovedania sirbească — **Craiova, 1907**

wo p. verso-ul filei mai multe notații, intre care: „Peste 40 batalioane și 16 baterii de cîmp. Urmărirea în linia Streflești — partea vest Surul. Vest de Pas: pozițiile Mt. Murgosu (1763) - D. Vadului (1531). Est de Olt: atacuri pentru creasta de la vest de Surul. Seliște grupă specială. Zsinna (35 km. vest de Sibiu) 22.9 prin D. Captam (1165), Gugu Mr. (1399) și vîrful Strîmbu (1831) atinge la 23.9 regiunea Cindrelul (2245) — Streflești (2244) colind sp. est ajunge la 25,9 noaptea tîrziu în regiunea [Negovanul] * (2136) și trimite avantposturi spre Schutzhiitte (1736) peste linia Vîrful Mare (2063); Prezba (1745) asigurat la dreapta spre regiunea Piscul Vătafului, M. Robu. La 26 ajung regiune vest și sud de Sărata (grupul Oltului — Gen. Manolescu). Grupul Seliște prin Valare-Onceseu (1714) — Gyhan. întins pasul în regiunea Kaiser-brunne".

Pe aceeași contrapagină se află și șapte versuri din imnul național german (1916).

C. CONSPECTE

AMINTEAM CĂ DINTRE TITLURILE DE MAI SUS puține au în dreptul lor cote bibliografice (B.A.R.), indiciu sigur că urmau să fie consultate în mod deosebit. Acestea sînt:

1. **Radu Rosetti:** *Pentru ce s-au răsculat țăranii,* **București, 1907 [1908].**
2. **C. Dobrogeanu-Gherea:** *Neoiobăgia.* **Studiu economico-sociologic al problemei noastre agrare, București, 1910.**
3. ** * * Acte și legiuiri privitoare la chestia țărănească* **[13 volume în două serii din 1907 și 1908].**
4. **Ministerul Finanțelor:** *Evaluările făcute de comisiunile instituite conform legei din 15 febr. 1908 daunelor cauzate în timpul și din cauza răscoalelor țărănești din martie 1907,* **București, 1908.**

Însemnările scriitorului, pe care le reproducem mai jos, reflectă în bună măsură documentarea întreprinsă. Lor li se adaugă conspectele descoperite în caietul început în Prislop, încă din 1908 („cauzele răscoalei după R. Rosetti").[191] Alte însemnări sînt rezultatul cercetării dezbaterilor Adunării deputaților.

„Urmele" studiului confirmă mărturisirile autorului, atestînd primele ecouri documentalistice ale răscoalelor țărănești, lipsa de interes față de comentariile din presa vremii, atenția acordată documentelor obiective (dezbateri parlamentare etc.).

A exagera rolul documentării livrești înseamnă a nu păstra dimensiunile exacte ale studiilor întreprinse. Acordînd ficțiunii un loc primordial, Rebreanu renunță deliberat la „istorismul" propriu multor lucrări cu caracter sociologic, păstrînd doar cadrul general al evenimentelor de la 1907. Boieri și țărani răsculați se întîlnesc cu duiumul în paginile multelor publicații, dar niciunde un Miron Iuga și un Petre Petre (nu întîmplător așezați într-o localitate imaginară). Dealtminteri, cu cîteva luni înaintea apariției romanului, Rebreanu afirma unui gazetar:

„Nu voi scrie istorie pentru că fac literatură și numai literatură; dar împrejurările în care au izbucnit răscoalele ca și documentele autentice ale vremii au o valoare literară prin ele însele" (amintind, în continuare, dezbaterile din parlament despre maximalizarea prețurilor la benzină). Propunîndu-și să surprindă contrastul dintre preocupările diferențiate ale claselor angajate în luptă, efectele dezinteresului „de sus în jos" față de frămîntările păturilor rurale, autorul mai face următoarea precizare:

„Acțiunea romanului se desfășoară mai ales în epoca aceasta de incubație. Răscoala în sine interesează mai puțin."[192]

Peste alți cîțiva ani, referindu-se la tentația unora de a se recunoaște in operele sale (amintind între altele și *Răscoala),* **autorul lor avea să adauge:**

„În ce mă privește, declar tuturor acelora care s-au crezut fotografiați în cărțile mele că sunt victimile unor iluzii. în nici o carte de-a mea

[191] *Arh. L.R., 1(1) ms. 20,* **f. 14, 30 v.** *(supra,* **p. 596).**

[192] **Horia Roman.** *D. Liviu Rebreanu a terminat romanul „Răscoala". O vizită la via marelui nostru romancier. Dimineața,* **XXVIII (1932), nr. 9249 (26 sept.), p. 3.**

nu există nici un personaj luat din realitate. Dac-ar fi aşa eroii mei ar fi monştri."[193]

Conspectele pe care le publicăm ne permit să stabilim, cu mai multă uşurinţă, punctele de interferenţă între realitate şi ficţiune, ce-a selectat Rebreanu din paginile studiate şi, în cele din urmă, ce a „păstrat" în filele romanului său. (Conspectele sînt scrise pe hîrtii izolate, format caiet, semivelină, în creion.)

Arh. L.R., I ms. 1 g, f. 1

Răscoale

în 1831
Tulburări în Buzău la 1862
în Buzău la 1888
în Buzău la 1894
în Buzău la 1900

Arh. L.R., I ms. 1 g, t. 2

Corpurile Legiuitoare

în şedinţa camerei, la *3 martie* 1907 <sîmbătă>[194]. Sînt prezenţi 135 deputaţi. Prezidează C. Cantacuzino-Paşcanu. După formalităţi obişnuite şi cîteva lucruri mărunte (răspunsul Camerei franceze, Henri Brisson), vine *interpelarea I. I. C. Brătianu :* în contra arendaşilor şi Moki Fischer; ei exploatează cămătăreşte munca şi nevoile ţăranilor. Rezultatul fatal este mizeria populaţiei şi revolta sentimentului de dreptate. E strictă şi urgentă datorie a guvernului *să stîrpească prin toate mijloacele aceste abuzuri,* pentru a împiedeca creşterea mizeriei şi agravarea mişcărilor la cari a dat naştere. Altfel, alimentate de starea nemulţumitoare a majorităţii ţărănimii, aceste protestaţiuni, degenerînd şi întinzîndu-se, ar putea lua un caracter şi mai grav şi primejdios.

Răspunde *G. Gr. Cantacuzino,* preşedintele consiliului: vrea să găsească formula ca să înlăture pericolul frustelor arendăşeşti, dar să respecte drepturile cîştigate. Crede că luptele dintre partide vor înceta în faţa chestiunii ţărăneşti şi că iubirea de ţară singură va călăuzi în hotărîrile ce trebuie luate. Aşteaptă enunţarea vederilor şi părerilor d-lui Brătianu şi e gata să primească luminile lui şi colaborarea, dacă i-o va acorda.

In şedinţa de *luni, 5 martie,* prezidată de vicepreşedintele Paul Brătăşianu, generalul G. Mânu, ministru de război depune proiect de lege pentru concentrarea rezerviştilor armatei. Urgenţa se admite. Mulţi deputaţi cer[195] să

[193] loan Massoff. *D. Liviu Rebreanu împlineşte astăzi cincizeci de ani. Adevărul,* 28 nov. 1935, p. 3.
[194] Adăugat ulterior.
195 p e v e r s o . . u i f 2, în diagonală, următoarele notaţii: G. Gr. Cantacuzino, Preşedinte şi Interne; Man, Război; Disescu, Cultele; Lahovar, Externe; Take Ionescu, Finanţe; Istrate, Domenii.

Arh. L.R., 1 ms. 1 g,i. i

treacă imediat în secţiuni.

Proiect de lege

Art. unic. D. ministru de război este autorizat a concentra rezerviştii armatei pe timp de mai mult de 15 zile.
Votanţi 65 — primit în unanimitate.
Şedinţa, marţi, 6 martie; 114 deputaţi; Paul Brătăşianu.
E. Costinescu întreabă de ce s-a votat aşa repede convocarea rezervelor. Interpelează pe preşedintele consiliului şi ministru de interne asupra turburărilor agrare ce au cuprins o parte însemnată a ţării şi asupra evenimentelor dureroase din Botoşani.
Iuniu Lecca interpelează indignat dacă-i adevărat că sarcina potolirei mişcării ţăranilor din nordul Moldovei a fost încredinţată comandanţilor militari.
/. Brătescu: Pentru că matadorii opoziţiunii spun asemenea idei, să-mi daţi voie să citesc şi eu ceva...

Interpelez pe miniştri, pentru ca să audă şi d-lor adevărul o dată în ţara românească, şi vă rog să ascultaţi.

în interpelarea—propunere zice că agitaţiile socialiste şi agrare au dat loc totdeauna la tulburări; *oamenii plătiţi să menţină ordinea şi să propage adevărul şi ştiinţa sunt aceia care au semănat invidia şi dezcrdinele*

Arh. L.R., I ms. 1 g, f. A

(aplauze); <învăţători>[196], apoi contra studenţilor care, în loc să-şi vază de ştiinţă, se amestecă în administraţia ţării.

Cere inspectori ca să supravegheze mai ales pe învăţători, primari şi preoţi de prin sate şi cătune ce se dedau la propagande socialiste; să oprească prin o lege pe unii profesori de la propagande nelegale.

Şedinţa miercuri, 7 martie, 120 deputaţi

Pavel Gorgos interpelează pe ministrul de interne în privinţa dezordinelor din Vaslui de la 6 martie, unde s-au stricat ferestrele şi uşile mai tuturor magazinelor şi caselor de locuit ale evreilor, sfărîmînd pe-alocuri mobila, iar pe la crîşme consumînd *vin, rachiu şi alte alimente,* maltratînd şi persoane, fără ca forţa publică să fie în stare a împiedeca pornirea anarhică. Făptuitorii sînt ruralii din comunele megieşe; prefectul e în concediu de 4 luni; directorul prefecturii a văzut încă ieri de dimineaţă mişcarea ţărănească chiar în faţa palatului administrativ şi a anunţat telegrafic ministrului că e linişte în oraş. în faţa ameninţării oraşelor de către rurali

[196] Adăugat ulterior.

şi necontarea pe rezervişti concentraţi, nu ar fi bine să se reînfiinţeze garda orăşenească, prevăzută în legea 1868?
5. *Răşcanu* se asociază la interpelare.
N. Filipescu se asociază la interpelarea lui Costinescu.

Arh. L.R., I ms. 7 g, f. 5

Disescu depune proiect de lege pentru credit de 730.000, privitoare la mişcarea armatei şi la concentrări. Se votează îndată cu 60 voturi; unanimitate.

Şedinţa, joi, 8 martie 1917; 118 dep.

în cursul interpelării *Tancviceanu,* care atacă pe Dumitrescu-Iaşi că are 10 slujbe şi 9 lefuri; dr. Anghelescu spune că şi dr. *Istrate* are 10 funcţii. *G. Bădescu* se revoltă şi laudă pe Istrate c-a organizat Expoziţia, pe cînd liberalii organizează răscoale şi apoi fac pe revoltaţii.

Se votează o lege pentru scutirea de taxe a benzinei întrebuinţată la automobile!

Şedinţa vineri 9 martie 1907 — 138 dep.

N. D. Spineanu spune că o mînă ascunsă îndeamnă la rău pe cei puţin conştienţi de drepturile şi datoriile lor. Propune o comisie parlamentară care să meargă la faţa locului să cerceteze cauzele răscoalelor — ţăranii să arate în scris cererile lor comisiunii.

în discursul lui *Costinescu* la buget spune că răscoala a început la moşia Flămînzi a prinţului Sturdza, care locuieşte în străinătate, la Dieppe. Moşia e arendată la Moki Fischer.

Arh. L.R., I ms. 7 g, t. 6

Vine Juster la Dieppe şi propune prinţului 60.000 lei peste arenda lui Fischer, face contract în regulă. Află Moki, repede aleargă la prinţ şi-i propune 60.000 lei peste cei 60.000 oferiţi de Juster, adică 120.000 peste arenda dinainte. Prinţul stă la îndoială; Fischer ia asupra lui urmările, începe lupta Juster şi Fischer, care spune ţăranilor să fie de partea lui că le va da pămînt cu 25 lei falcia; ceea ce nu se poate. Procesul sfîrşit cu o despăgubire de 1 milion ce trebuie să plătească Fischer. Cînd ţăranii s-au dus după pămînt cu 25 lei au fost daţi afară, luaţi la goană.

Ţăranii, sculîndu-se, cereau *dreptate.*

Plata arenzii ţăranului se face în muncă, nu în bani.

în Moldova învoiala.

în Muntenia e ruşfetul: dai pămînt în parte una şi una; orice ţăran învoit pe moşie trebuie să mai lucreze în favoarea arendaşului peste învoială, să are un pogon, să secere, să care atîţia snopi.

Filipescu spune că ţăranul îşi cumpără legumele, fiindcă în locul din jurul caselor pune salcîmi ca peste 15 ani să aibă un par.

Şedinţa sîmbătă, 10 martie, 126 deputaţi.

B. Păltineanu crede că răscoala este opera unor agitaţii sistematice.

Arh. L.R., I ms. 1 g, t. 7

Cere represiune energică şi repede. Comandantul unei trupe a fost rănit şi urmărit în casa unde doctorul îl pansa; doctorul bătut.

Carp termină discursul astfel: Dar în aşteptare, şi o zic cu rizicul meu de-a vedea cuvintele mele spărgîndu-se în capul şi în avutul meu. în aşteptare nu este decît un singur lucru de făcut, nu este decît represiunea. Vom aviza pe urmă (aplauze prelungite).

Şedinţa luni, 12 martie ; nefiind nici un ministru, Camera nu lucrează.

Şedinţa marţi, 13 mart., 125 dep.

Se prezintă noul ministru: Sturdza Prez. şi Externe; Haret, Culte; I. Brăt., Interne; Costinescu, Finanţe; Anton Carp, Domenii; Stelian, Justiţie; Morţun, Lucrări publice; Averescu, Război.

După discursul Sturdza, răspunde Take Ionescu, Lahovar şi Carp; replica lui Sturdza, care se duce la cei trei, le strînge amîndouă mîinile în aplauzele furtunoase ale adunării.

Şedinţa 14 martie

Marghiloman depune un ziar care face apel la soldaţi să nu tragă.

Arh. L. R., I ms. 7 g, i. 8

I. Brătescu cere stîrpirea *României muncitoare* şi alungarea lui Rakovski.

Şedinţa joi, 15 martie

Se votează starea de asediu astfel:

Proiect de lege: în împrejurările grave prin care trecem, pînă la stabilirea ordinei şi liniştei, starea de asediu va putea fi declarată prin decret regal, în cuprinsul legii din 10 dec. 1864.J

I. Th. Florescu: cere să se voteze recompensă naţională văduvei şi celor 4 copilaşi ai locot. Niţulescu, mort la răscoalele de la Stăneşti (aplauze), care a fost complet mutilat.

Se închide sesiunea prin decret care vorbeşte de răscoale şi de unirea partidelor.

La 26 aprilie o adunare de dizolvare.

La 7 iunie vine Camera nouă.

Arh. LR., I ms. 7 g, f. 9

Ţăranul plăteşte 60 lei pentru o falce de pămînt, apoi trebuie să facă:
20 prăjini de cartofi a 1 leu prăjina
20 „ de praşilă a [0,]50 „

•40 [prăjini] de secere [0,]20 [leu prăjina]
or, în acele părţi se plăteşte

2 lei o prăjină de cartofi
1 leu „ „ praşilă
30 b. „ „ secere

astfel proprietarul cîştigă

20 lei de la cartofi
10 „ „ „ praşilă
„ secerat

Ceea ce face 94 lei profit de falce

Arh. L.R., I ms. 1 g, f. 10

In plus ţăranul plăteşte:

pentru imaşul unei vaci 15 prăjini cartofi = 30 lei
„ o pereche boi 15 „ „ = 30 lei

Deci ţăranul plăteşte 154 lei arendaşului pentru a munci o falce de pămînt şi a avea dreptul la păşune cu o vacă şi doi boi — o spoliaţie fără pereche.

Plus că vitele sînt învoite la păşune numai pînă la 1 iulie.

Ţăranii s-au dus întîi la arendaş să le implore condiţii mai omenoase, au fost însă goniţi şi ameninţaţi că învoielile vor fi împovărate, iar cei ce nu primesc înlocuiţi cu muncitori străini.

Arh. L.R., I ms. 1 g, I. 11

. contra ovreilor.

Daune în răscoale:

170.000 *Jud. Argeş* — Com. *Bîseni-Stirci,* Şerbceni, Bîrsoiu, Vitomireşti, Lăunele de sus, *Ciomăgeşti, Lăunele de Jos,* Pădureţi-Cieşti, Şerboeni 2 ţărani morţi; Ciomăgeşti 1;

280.000 *Jud. Botoşani — Curteşti* (ovreu devastat), *Tudcra* (idem), *Mascătenii, Băluşenii, Tg. Suliţa, Vlădenii, Cernii, Salcea,* Fîntînele, *Dumbrăveni, Bucecea, Tg. Bucecea, Tg. Burdujeni, Burdujtni, Botoşani, Gărbăneşti,* Todireni;

1.700 *Brăila* — Surdila Greci;

Buzău — Vintilă Vodă, Policiori, Săruleşti;

60.000 *Carpeniştea,* Băeşti, Căneşti, Cernăteşti, Grăjdana, Niculeşti, Buzău, Mărăcineni, Lapeza, Aldeni, Gura Dimieni, Cislău, Odăile,

45.000 *Ccvurlui — Tg. Bujor, Tg. Drăguştni,* Rogojeni, Mastacani, Folteşti;

Dolj — *Fieleşti,* Căprezai, Stoina, Slăvuţa, *Miera-Birnici,* Bodăeşti, Amărăşti, Melineşti, Godeni, *Negoeşti,* Balota, *Goeşti, Mălăeşti,* Izvoru, Almagiu, Coţofana din faţă, Brădeşti, Tatomireşti, Fratoştiţa, Ţăndărei, Braloştiţa, *Sălcuţa, Vela, Terpesiţa, Tencănau*

Arh. L.R.,I ms. 1 g, f. 12

Ciuntura, Mihăiţa, *Coţofana din des, Scăeşti, Salcia, Argetcaia,* Cernăteşti, Răsnicu, Şopotu, Cernele, Predeşti, Pleşoiu, Mosna, Căciulata, Carpenu, Călugărei, Cornu, *Gubancea, Verbiţa,* Caraula, Corlatele, Rudari, Risipiţi, Giubega, Galicinica, Galicea Mare, Moţăţei, Seaca de cîmp, Rastu, *Negoiu,* Bistriţa, Măceşu de Sus, M. de Jos, Afumaţi, Urzicuţa, Teascu, Bîrca, Livezile, Balta-Verde, Malu-Mare, Ghindeni, Lipova, *întersura,* Vîrvaru, Breask., *Băileşti,* Foişoru, Drănicu, Valea Standului, Greceşti, Gîngiova, Grindeni, Mîrşani, Murta, Georccu-Mare, Vartopu.

D. JURNALUL ROMANULUI

CU TITLUL „MERSUL SCRISULUI *RĂSCOALA",* Rebreanu notează zilnic orele petrecute la masa de lucru, precum şi producţia realizată. Aceasta la început căci, ulterior, însemnarea jurnalieră adaugă cu precizie şi calculul productivităţii (file şi rînduri scrise, raportate la orele şi minutele folosite). Tot mai tîrziu, în multe cazuri, „jurnalul" consemnează o stare afectivă, un eveniment lăturalnic etc.

Primele datări atestă existenţa unei variante, începută miercuri 12 august 1931 şi abandonată, după 70 de file, luni 28 septembrie în acelaşi an. Consemnările ne determină să reflectăm mai mult la versiunea intermediară comentată de Rebreanu în conferinţa despre geneza romanului.[197]

Precum aminteşte scriitorul, începutul versiunii din vara anului 1931 se realizează dinamic. Greu de trecut însă pragul variantei anterioare (1927), căci septembrie 1931 consemnează zadarnice nopţi de trudă:

[197] Curioasă variantă. După caracteristicile tehnice (vezi notaţiile lut L.R., care au făcut obiectul notei noastre nr. 54, *supra,* p. 590) pare să dateze din 1930. După proporţii, ritm de realizare, coroborare de documente, se aseamănă cu paginile atribuite de L.R. anului 1931 (vezi *supra,* p. 590, care a făcut obiectul notei noastre nr. 56). Nu este exclus să nu avem de-a face cu *dcuă* versiuni, ci cu *una* singură. Este probabil ca memoria romancierului, pus să reconstituie istoria cărţii sale peste mulţi ani de la terminarea ei, să-1 fi înşelat. Argumente: în aceeaşi conferinţă afirmă că în vara anului 1931 a scris „versiunea de tipar a primului capitol" (cînd, de fapt, paginile vc r fi reluate în mai 1932); de asemenea, că în toamna, şi iarna anului 1931 ar fi „aruncat pe hîrtie restul capitolelor" or cronologia romanului nu atestă acest travaliu. Dimpotrivă: documentele de arhivă, coroborate, fixează sfîrşitul unei versiuni de 70 de file la *28 noi/- 1931.*

„Vineri, 4.IX., de la ora 24 (spre sîmbătă) pînă la 5: nimic
Sîmbătă, 5.IX., de la ora 1 (spre duminică) pînă la 5: nimic
Duminică, 13.IX., de la ora O'/» (spre luni) pînă la 1³⁰: nimic."

Aceste stagnări îl vor determina să revină asupra unor pagini din urmă, transcriindu-le. Lucrul 'merge anevoios. Dacă la început, în 16 zile, scrisese uşor 57 de pagini, între 3—28 septembrie 1931 abia izbuteşte să mai adauge acestora 13 file.

Scriitorul va relua romanul abia peste cinci luni cînd, în sfîrşit, trece la elaborarea versiunii pentru tipar. Aceasta se realizează între duminică 8 mai şi duminică 11 decembrie 1932. întreruperile sînt numeroase, iar rezultatele diferite de la o lună la alta:

mai 1932:	de la f.	1	la f.	84	scris în	19 zile
iun.	„ ,	f. 84	„ f.	95	„ „	5
iul.		f. 95	„ f.	200	„ „	28
aug.	„	f. 200	„ i.	309	„ ..	28 »
sept.	„	i. 309	„ f.	395	„ „	24 if
oct.	„	f. 395	„ f.	409	„ „	12
nov.	„ „	f. 409	„ f.	[454]	„ „	9
dec.	„ ,	f. 454	„ f.	462	„ „	1 zi

După evidenţa romancierului, din cele opt luni angajate, numai 126 de zile au fost folosite cu scrierea efectivă a cărţii. În lunile mai, iulie, august şi septembrie realizează aproape întregul roman (cea 400 file din totalul de 462 cît va avea manuscrisul în decembrie 1932). Productivitatea scăzută a ultimelor luni se explică, între altele, şi prin faptul că, în acest interval, autorul este foarte mult ocupat cu corectura primelor sute de pagini (căci, cum am mai relatat, majoritatea colilor au fost culese înainte de scrierea integrală a romanului). Dealtfel, apariţia cărţii este anunţată în *România literară,* I (1932), nr. 45 (24 dec), p. 3, pentru ultimele zile ale lunii, cu următoarea precizare:

„Autorul lui a isprăvit abia zilele acestea sfîrşitul cărţii, care era, dealtfel, tipărită în întregime, lipsindu-i numai ultimele coli".

Cu rare excepţii, marea majoritate a paginilor sînt scrise noaptea. „Mersul romanului" este pe-alocuri anevoios. Nu puţine sînt nopţile de veghe, „contabilizate" sumar de Rebreanu, după socoteala orelor pierdute: „nimic", „nimic şi mă simt bolnav"; „complect lipsit de avînt şi atmosferă"; „nici un elan 1"; „prost, somn, lipsă de inspiraţie"; „tot prost"; „prost mereu" ; „destul de prost şi obosit"; „prost"; „infernal de prost" etc.

După cum este alcătuită, cronologia pare să fie baza documentară a unui jurnal literar. Poate aşa se explică şi notaţiile din dreptul unor date, menţionînd vizitele primite la Valea Mare (Fanny, Puia şi Radu Vasilescu, „Sorbii", Ionelia, „colonelul"), starea sănătăţii şi a vremii, întîmplări de tot felul („urlă cîinele"; „un brotăcel în cofă, meditaţie"; „eclipsă de lună"; „fabricat ţuica" etc.).

Documentul pe care îl publicăm mai jos se află la B A.R., clasat sub aceeaşi cotă: *Arh.L.R., I ms. 1* A. Foile, purtînd filigranul editurii Cartea românească, sînt scrise cu cerneală pe ambele părţi. Ulterior se adaugă numeroase notaţii cu creion negru, albastru, roşu şi verde (în special cifrele marginale de pe f. 2v. — 4, reprezentînd socoteala paginilor şi rîndurilor scrise, calculul orelor folosite:

Arh. L.R., I ms. 1 h 198, f. t

MERSUL SCRISULUI [LA] „RĂSCOALA"

Miercuri, 12.VIII.1931, de la ora 1 1/2 noaptea (spre joi) pînă la 5 dim.: 1 pag. pînă la 14"
Joi, 20. VIII. 1931, de la ora 12 noaptea (spre vineri) pînă la 51/2 dim.: 4 pag. pînă la 18⁸
Vineri, 2 l.VIII. 1931, de la ora 11 noaptea (spre sîmbătă) pînă la 51/2 dim.: 5 pag. pînă la 23¹⁰
Sîmbătă, 22.VIII. 1931, de la ora 12 noaptea (spre duminecă) pînă la 6 dim.: 4 pag. pînă la 27"
Duminecă,23.VIII. 1931,de la ora 9 1/2 noaptea (spre luni) pînă la 5 dim.: 7 pag. pînă la 34²
Luni, 24.VIII. 1931, de la 11 1/2 noaptea (spre marţi) pînă la 5 1/2 dim.: 1 1/2 pag. pînă la 35⁵»
Marţi, 25.VIII. 1931, de la 10 3/14 noaptea (spre miercuri) pînă la 5 dim.: 1 1/2 pag. pînă la 37⁷
Miercuri, 26.VIII. 1931, de la ora 12 noaptea (spre joi) pînă la 5 1/2 — cu intermitenţe — refacere
Joi, 27.VIII. 1931,1 de la ora 10 1/2 noaptea (spre vineri). 4 1/4 - pînă la 38⁸; refacere
Vineri, 28.VIII. 1931, de la ora 10 ncaptea (spre sîmbătă) pînă la 5 1/4: pînă la 39⁶
Sîmbătă, 29.VIII. 1931, de la ora 21 1/2 (spre duminecă) pînă la 5: pînă la 41¹⁵
Duminecă, 30.VIII. 1931, de la ora 11 1/2 (spre luni) pînă la 5 1/2: pînă la 44³
Luni, 31.VIII., de la ora 21 1/2 (spre marţi) pînă la 4: 46 sfîrşit
Marţi, l.IX., de la ora 22 1/2 (spre miercuri) pînă la 4: 48⁸
Miercuri, 2.IX., de la ora 23 (spre joi) pînă la 5: 51¹⁷
Joi, 3.IX., de la ora 21 (spre vineri) pînă la 4 1/2: 57⁹
Vineri, 4.IX., de la ora 24 (spre sîmbătă) pînă la 5: nimic
Sîmbătă, 5.IX., de la ora 1 (spre duminecă) pînă la 5: nimic
Duminecă, 13.IX., de la ora O³⁰ (spre luni) pînă la 1 1/2: nimic
Luni, 14.IX., de la ora 3 (spre marţi) pînă la 3 1/2: transcriere

198 prima din cele 4 f., clasate de B.A.R. sub această cotă, conţine, pe verso, cuvintele cu care se deschide romanul: „Capitolul I [Răsăritul] 1/ — D-voastră nu cunoaşteţi ţăranul român, dacă vorbiţi aşa! Sau îl cunoaşteţi din cărţi şi din discursuri."

Marți, 15.IX., de la ora 19[30] ziua pînă la 20[15]: cîteva rînduri
Miercuri, 16.IX., de la ora 4[15] ziua pînă la 8, apoi 9—12, 18—20: pînă la 59[19]
Joi, 17.IX., de la ora 4[30] ziua pînă la 12[15], apoi 17 1/4 - 20 1/4: pînă la 63[7]
Vineri, 18.IX., de la ora 4[15] pînă la 12[15] și 18-20: pînă la 66[4]
Vineri, 25.IX., de la ora 7[30], cu întreruperi, am stat pînă la 24 și n-am scris mai nimic
iSîmbătă, 26.IX., de la ora 9[15] toată ziua, cu întreruperi, pînă la 23: pînă la 67[4]
Duminecă, 27.IX. de la ora 15- 17 și 21-23[30]: pînă la 69[23]
Luni, 28.IX., de la ora 8[15] nimic pînă seara la 22—23: circa o pag.

Arh. L.R., 1 ms. 1 h, f. 2

RĂSCOALA

Duminecă, 8.V.1932, de la ora 22 pînă la 4 dim.: circa 7 pag. început
Luni, 9.V., de la ora 21 pînă la 4 1/2 dim.: de la pag. 5 pînă la 10
iMarți, 10.V., de la ora 18 pînă la 4 dim.: de la pag. 10 pînă la 2 1
Miercuri, ll.V., de la ora 14 pînă la 22: de la pag. 21 pînă la 30
Vineri, 13.V., de la ora 22 1/2 pînă la 1 1/2: nimic și mă simt bolnav
Sîmbătă, 14 V., de la ora 10 pînă la 13: nimic; de la 20 pînă la 24: mai nimic; de la 24 pînă la 2: de la pag. 30 pînă la 32
Duminecă, 15.V., de la ora 18 pînă la 19, apoi de la 2 1 pînă la 4 1/4: pînă la pag. 42, inclusiv sfîrșit cap. I
Luni, 16.V., de la ora 22 pînă la 3 3/4: II. 1, pînă la pag. 51
Marți, 17.V., de la ora 21 pînă la 4 dim.: II.2, pînă la pag. 58
Miercuri, 18 V., de la ora 21 pînă la 23 1/2: II.3 — o pagină
Vărsat cafeaua
pe biurou
Duminecă, 22.V., de la ora 22 pînă la 4: 1 pagină
Luni, 23.V., de la ora 18 pînă la 19, de la 23 pînă la 5: II.3, pînă la pag. 63 1/2
^Vlarți, 24.V., de la ora 22 pînă la 4: II.4, pînă la pag. 66 1/2
Miercuri, 25.V., de la ora 15 1/2 pînă la 18, de la 22 pînă la 24: mai nimic; pînă la pag. 67 1/2
Vineri, 27.V., de la ora 23 pînă la 24 1/2: pînă la pag. 68 1/2
Sîmbătă, 28.V., de la ora 12 1/2 pînă la 13, de la 17 la 19, de la 23 1/2 pînă la 5 3/4: 8 pag., pînă la pag. 76 1/2

Duminecă, 29.V., de la era 16 1/2 pînă la 19, de la 22 pînă la 3: sfîrșit: cap. II, pag. 80
Luni, 30.V., de la ora 23 pînă la 3 ,1/2: III. 1, pînă la pag. 84
Marți, 31.V., de la ora 22 pînă la 23 1/2: nimic
<Duminecă, 12.VI., de la ora 24: nimic>[199]
Luni, 20.VL, de la ora 23 pînă la 4 1/2: 1 pagină (84)
Marți, 21.VL, de la ora 15 1/2 pînă la 19, intermitent; de la 22 la 5: pînă la pag. 91 jos
Miercuri, 22.VI., de la ora 16 1/4 pînă la 19: pînă la pag. 94 mijloc
Joi, 30.VI.1932, de la ora 23 pînă la 4 1/2: pag. 95 : 1 pag. 5 1/2 [orei.
Vineri, l.VII. 1932, de la ora 24[30] pînă la 6[10]: pag. 99[1c] - 4[s] pag. 5 3/4 [ore]»
Sîmbătă, 2.VII.1932, de la ora 16[30] pînă la 18,
de la ora 24 pînă la 6[5]:
pag. 104[10] - 5 pag. 7 1/2 [ore]
Duminecă, 3.VII. 1932, de la ora 22 pînă la 6[30]:
pag. 111[2] - 6 pag. 8 1/2 [ore]
Luni, 4.VII.1932, de la ora 23 pînă la 6:
pag. 115[11] — 4 pag. 7 [ore]
Marți, 5.VII. 1932, de la ora 23[30] pînă la 6[30]:
pag. 119[5] — 4 pag. 7 [ore]
Miercuri, 6.VII. 1932, de la ora 22[3]° pînă la 6[45]:
pag. 124 - 5 pag. 8 1/4 [ore]
Joi, 7.VII.1932, de la ora 23[30] pînă la 6[10]:
pag. 128[6] - 3 pag. 6 1/2 [ore]
M-a încercat capul. Indispus. Piramidon
Vineri, 8.VII. 1932, de la ora 23 pînă la 5[45]:
pag. 131[1] — 3 pag. 6 3/4 [ore]
Sîmbătă, 9.VII. 1932, de la ora 24[45] pînă la 2[45]:
pag. 132[6] — 1 pag. 2 [ore]
E Fanny aici
Duminecă, 10.VII. 1932, de la ora 1[45] pînă la 6:
pag. 133[22] 1 pag. 5 1/4 [ore]
E Fanny aici
Luni, 1 l.VII. 1932, de la ora 23[45] pînă la 6:
pag. 136[1] - 3 pag. 6 1/4 [ore]
Marți, 12.VIL, de la ora 23[30] pînă la 5[45]:
pag. 138[8] — 2 pag. 6 1/4 [ore]
Miercuri, 13.VIL, de la ora 23 pînă la 6[5]:

[199] Șters ulterior cu creion albastru.

pag. 142[28] - 4 pag. 7 [ore]

Joi, 14. VII., de la ora 23 1/2 pînă la 6[5]:
pag. 146[2]—4 pag. 6 1/2 [ore]

Vineri, 15.VII., de la ora 22 1/2 pînă la 6[10] :
pag. 151[2]i _5 pag. 7 xy2
f. antrenat

Sîmbătă, 16.VIL, de la ora 23 1/2 pînă la 6 1/2:
pag. 154[18] - 3 pag. 7 [ore]

Duminecă, 17.VII., de la ora 21 1/2 pînă la 3:
pag. 157" - 3 pag. 51/2 [ore]

Joi, 21.VII., de la ora 22 pînă la 4[45]:
pag. 159' - 2 pag. 6 3/4 [ore]
indispus; stomacul

Vineri, 22.VII.1932, de la ora 21 pînă la 6:
pag. 164[12] — 5 pag. 9 [ore]

Sîmbătă, 23.VII, de la ora 23 pînă la 6:
pag. 168" - 4 pag. 7, [ore]
V.2

Duminecă, 24.VII, de la ora 22 pînă la 6:
pag. 171[22] - 3 pag. 8 [ore]

Luni, 25.VII, de la ora 22[10] pînă la *(fi:*
pag. 174[15] — 3 pag. 7 [ore]
capul, piramidon

Marți, 26.VII.1932, de la ora 22 1/2 pînă la 6 1/2:
pag. 180 fine 6 pag. 8 [ore]

Miercuri, 27.VII, de la ora 23 pînă la 6:
pag. 183* - 3 pag. 7 [ore]

Joi, 28.VIL 1932, de la ora 22 pînă la 6[10]:
pag. 188[22] - 5 pag. 8 [ore]
~[ore] 176 3/4

Arh. L.R., I ms. 1 h, t. 3

RĂSCOALA

Vineri, 29.VII. 1932, de la ora 23 pînă la 6 dim.: pînă la pag. 194' 6 [p.] 7 [ore]

Sîmbătă, 30. VII, de la ora 23 pînă la 6[5] dim.:
pînă la pag. 198[14] 4 [p.] 7 [ore]

Duminecă, 3LVII, de la ora 2 pînă la 6" dim.:
pînă la pag. 200" 2 [p.] 4 1/4 [ore]
V. Fanny, Puia aci

Luni, l.VIII, de la ora 2 pînă la 6 dim.:
pînă la pag. 202[4] 2 [p.] 4 [ore]
Fanny, Puia, Radu

Marți, 2.VIII, de la ora 23 1/2 pînă la 6 dim.:
pînă la pag. 203[18] 1 [p.] 6 1/2 [ore]

Miercuri, 3.VIII, de la ora 22 1/2 pînă la 6 dim.:
pînă la pag. 208' 5 [p.] 7 1/2 [ore]

Joi, 4.VIII, de la ora 23 1/2 pînă la 6[5] dim.:
pînă la pag. 211» 3 [p.] 61/2 [ore]

Vineri, 5.VIII, de la ora 23 pînă la 6[15] dim.:
pînă la pag. 218' 7 [p.] 7 1/4 [ore]

Sîmbătă, 6.VIII, de la ora 2 pînă la 6[15]:
pînă la pag. 220[14] 2 [p.] 4 1/4 [oie]
Fanny aici

Duminecă, 7.VIII, de la ora 23 1/2 pînă la 2[15]:
pînă la pag. 223= 3 [p.] 2 3/4 [ore]

Joi, 1 l.VIII, de la ora 2 3/4 pînă la 3:
n-am scris deloc; abia sosit

Vineri, 12.VIII, de la ora 22 pînă la 6:
pînă la pag. 223[12] o [pag.] 8 [ore]
complect lipsit de avînt şi atmosferă

Sîmbătă, 13.VIII, de la ora 22 pînă la 24: 2 [ore]
nimic; trebuie să mă culc fiindcă mîine vine [Chefaer]*

Duminecă, 14.VIII, de la ora 22 pînă la 6:
pînă la pag. 228[19] 5 [pag.] 8 [ore]

Luni, 15.VIII, de la ora 211/2 pînă la 6[5]:
pînă la pag. 234[5]6[pag.]8 3/4 [ore]

Marți, 16.VIII, de la ora 211/4 pînă la 6: pînă la pag. 239[8] 5 [pag.] 8 3/4 [ore]

Miercuri, 17.VIII, de la ora 21 1/2 pînă la 6 1/4:
pînă la pag. 244" 5 [pag.] 8 3/4 [ore]

Joi, 18.VIII, de la ora 23 3/4 pînă la 6[10]: pînă la pag. 248" 4 [pag.] 6 1/4 [ore]
Sorbii pînă la 23

Vineri, 19.VIII, de la ora 21 3/4 pînă la 6[10]:
pînă la pag. 254' 6 [pag.] 8 1/2 [ore]

Sîmbătă, 20.VIII, de la ora 211/2 pînă la 6[29]:
pînă la pag. 261[3] 7 [pag.] 9 [ore]

Duminecă, 21.VIII, de la ora 22 pînă la 0 3/4, pînă la 6^{15}: Sorbii
pînă la pag. 262^{11} 1 [pag.] 5 1/2 [ore]
Nici un elan!

Luni, 22.VIII, de la ora 211/2 pînă la 23... 6 1/2: pînă la pag. 267^{2}
Sirius 5^{45} 23-1 Sorbii 5 [pag.] 7 [ore]

Marți, 23. VIII, de la ora 22 1/2 pînă la 6^{10}:
Sirius 5^{30} pînă la pag. 270^{6} 3 [pag.] 8 1/2[ore]
Slab!

Miercuri, 24.VIII, de la ora 21 1/4 pînă la 6 1/4:
nouros pînă la pag. 276^{15} 6 [pag.] 9 [ore]

Joi, 25.VIII, de la ora 21 1/2 pînă la 6^{5}: pînă la pag. 282^{14}
nouros 6 [pag.] 8 1/2 [ore]

Vineri, 26.VIII, de la ora 21 1/2 pînă la 6:
Sirius pînă la pag. 291' 9 [pag.] 8 1/2 [ore]

Arh. L.R., I ms. 1 h, f. 3 v.

Sîmbătă, 27.VIII. 1932, de la ora 22 pînă la 6:
Sirius 5^{15} pînă la pag. 293^{3} 2 [pag.] 4 1/4 [ore]
(22— 1 3/4 Ionel) Fanny aici

Duminecă, 28.VIII. 1932, de la ora 22 pînă la 6:
Sirius 5^{10} pînă la pag. 294^{10} 1 [pag.] 4 [ore]
(22 — 1 1/2 Fanny) Fanny aici

Luni, 29.VIII. 1932, de la ora 211/4 pînă la 6 3/4:
pînă la pag. 297^{23} 3 [pag.] 9 [ore]
urlă clinele

Marți, 30.VIII. 1932, de la ora 21 3/4 pînă la 6 1/2:
Sirius 5^{2} pînă la pag. 303^{10} 6 [pag.] 8 3/4 [ore]

Miercuri, 31.VIIL, de la ora 21 3/4 pînă la 6 1/2:
pînă la pag. 309 6 [pag.] 8 3/4 [ore]

Joi, 1 septemvre, de la ora 21 1/2 pînă la 6 1/4:
pînă la pag. 311» 2 [pag.] 9 [ore]
un brotăcel în cofă — meditație

Vineri, 2 septemvre, de la ora 22 1/2 pînă la 6^{5}:
pînă la pag. 312^{5} 1 [pag.] 7 1/2 [ore]
nici o dispoziție

Sîmbătă, 3 septemvre, de la ora 2 pînă la 4:
pînă la pag. 312^{7} o [pag.] 2 [oie]
Fanny, Puia, Radu

Duminecă, 4 septemvre, de la ora 24 3/4 pînă la 6:
Sirius 4^{40} pînă la pag. 314^{8} 2 [pag.] 6 [ore]
Fanny aici, obosit

Luni, 5 septemvre, de la ora 22 pînă la 6 3/4:
pînă la pag. 318^{10} 4 [pag.] 6 [ore]
(23 — 1 cu Fanny)

Marți, 6 septemvre, de la ora 22 pînă la 6^{50}:
pînă la pag. 321^{13} 3 [pag.] 9 [ore]
piramidon

Miercuri, 7 septemvre. de la ora 21 3/4 pînă la 7:
pînă la pag. 327^{14} 6 [pag.] 9 1/4 [ore]

Joi, 8 septemvre, de la pag. 211/2 pînă la 6^{50} :
pînă la pag. 332^{14} 5 [pag.] 9 1/2 [ore]

Vineri, 9 septemvre, de la ora 21 pînă la 24 1/2:
pînă la pag. 327^{13} 5 [pag.] 6 [ore]
Ionel

Sîmbătă, 10 septemvre, de la ora 22 pînă la 7^{5}:
pînă la pag. 344^{2} 7 [pag.] 9 [ore]
colonelul

Duminecă, 11 septemvre, de la ora 23 pînă la 6^{45}:
pînă la pag. 348* 4 [pag.] 8 [ore]

Luni, 12 septemvre, de la ora 21 pînă la 7:
pînă la pag. 353^{6} 5 [pag] 10 [ore]

Marți, 13 septemvre, de la ora 21 1/2 pînă la 7:
pînă la pag. 356^{3} 3 [pag.] 9 1/2 [ore]

Miercuri, 14 septemvre, de la ora 211/2 pînă la 7 :
V: 3^{25}; **S:** 4^{05} pînă la pag. 361' 5 [pag.] 9 1/2 [ore]
eclipsă de lună

Joi, 15 septemvre, de la ora 23 pînă la 6^{40}:
pînă la pag. 363'« 2 [pag.] 7 3/4 [ore]

Vineri, 16 septemvre, de la ora 21 1/2 pînă la 6^{45}:
V: 3^{25}; **S:** 3^{55} pînă la pag. 368^{4} 5 [pag.] 9 1/4 [ore]

Sîmbătă, 17 septemvre, de la ora 22 1/2 pînă la 7:
V: 3^{30}; **S:** 3^{51} pînă la pag. 372^{4} 4 [pag.] 8 1/2 [ore]

Sîmbătă, 24 septemvre, de la ora 21 pînă la 8:
pînă la pag. 373^{1} 1 [pag.] 6 [ore]
24 1/2-5 1/2 somn
prost, somn, lipsă de inspirație

Duminecă, 25 septemvre, de la ora 20 1/2 pînă la 6^{30}:
S: 3^{20} pînă la pag. 375^{2} 2 [pag.] 10 [orej infect, nici o dispoziție
Luni, 26 septemvre, de la ora 22 1/2 pînă la 6^{30}:
V: 3«; S: 3^{28} pînă la pag. 378^{3} 3 [pag.] 8 [ore] tot prost
Marți, 27 septemvre, de la ora 20 pînă la 6^{45}:
V: 3^{47}; S: 3^{12} pînă la pag. 380«2 [pag.] 101/4[oreJ prost mereu
Miercuri, 28 septemvre, de la ora 20 1/4 pînă la 7:
pînă la pag. 384^{15} 4 [pag.] 10 3/4 [ore]

Arh. L.R., I ms. 1 h, £. 4

RĂSCOALA

Joi, 29 septemvre 1932, de la ora 21 1/2 pînă la 7:
pînă la pag. 389^{4} 5 [pag.] 9 1/2 [ore) destul de prost şi obosit
Vineri 30 septemvre, de la ora 21 pînă la 7^{15}:
pînă la pag. 395^{10} 6 [pag.] 10 [ore]
Sîmbătă, 1 octomvre, de la ora 24 pînă la 3:
orar nou pînă la pag. 396^{26} 1 [pag.] 3 [orej Fanny, Ionelia
Sîmbătă, 8 octomvre, de la ora 22 pînă la 2:
pînă la pag. — sosit cu Fanny
Duminecă, 9 octomvre, de la ora 23^{50} pînă la 1^{30}:
pînă la pag. 397^{5} — Fanny, tinerii
Luni, 10 octomvre, de la ora 23 pînă la 2: pînă la pag. $39T^{7}$ — prost
S: 1^{24}
Marți, 11 octomvre, de la ora 23 pînă la 2^{30}:
pînă la pag. 397^{16} prost
Duminecă, 16 octomvre, de la ora 6^{30} pînă la 14: apoi 23 — 6
pînă la pag. 399^{12} infernal de prost
Luni, 17 octomvre, de la ora 19 1/2 pînă la 6 1/2: pînă la pag. 401?
tot prost 20—24 Ionelia
Marți, 18 octomvre, de la ora 18 1/2 pînă la 6 3/4:
J: 3^{25} pînă la pag. 406^{8} 5 pag.
Miercuri, 19 octomvre, de la ora 21 1/2 pînă la 23:
pînă la pag. 407^{11} mîine trebuie să plec

Sîmbătă, 22 octomvre, de la ora 22 pînă la 3: pînă la pag. 408^{1}
Bucureşti
Luni, 24 octomvre, de la ora 21 pînă la 2 1/4: pînă la pag. 409^{4}
Joi, 27 octomvre, de la ora 23 1/4 pînă la — : nimic
Sîmbătă, 5 noiemvre, de la ora 23 pînă la 3: pînă la pag. 409^{22}
V. Mare
Duminecă, 6 noiemvre, de la ora 22 pînă la 2: nimic
Luni, 7 noiemvre, de la ora 24 pînă la 5 1/2: pînă la pag. $4 IO^{7}$
fabricat țuica
Miercuri, 9 noiemvre, de la ora 23 pînă la — : nimic
Bucureşti
Joi, 10 noiemvre, de la ora 20 pînă la 4: pînă la pag. $4 IO^{28}$
Vineri, 11 noiemvre, de la ora 2 1/2 pînă la 4 1/4: pînă la pag. $4II^{18}$
mugur
Sîmbătă, 12 noiemvre. de la ora 20 pînă la 2 3/4: pînă la pag. 412^{9}
Joi, 17 noiemvre, de la ora 24 pînă la 1 1/4: pînă la pag. 412^{16}
Joi, 24 noiemvre, de la ora 23
Duminecă, 11 decemvre, de la ora 21 pînă la 3 1/4: pînă la pag. 454 — 462
Sfîrşit

REFERINȚE CRITICE

PE CÎT DE FIRAVE SÎNT COMENTARIILE CRITICE asupra primelor volume tipărite de Rebreanu, pe atît de puternice sînt ecourile operei de mai tîrziu. Apariția romanelor *Icn* și *Pădurea spînzuraiilcr* sensibilizează într-atît conștiința literară a epocii, încît, după aceste capodopere, nici o lucrare nu va fi absolvită de exigente examinări critice, suportînd, de fiecare dată, calvarul comparării cu primul etalon: *Icn.* înnoindu-se de la o carte la alta și deschizînd pîrtii în romanul modern, autorul *Răscoalei* nu a avut satisfacția de a fi fost analizat, multă vreme, din unghiul polivalenței sale, fiind aplaudat și contestat după mai fiecare lucrare. înaintea *Răscoalei* avusese parte de prea multe reproșuri, îndeosebi după apariția volumelor *Adam și Eva, Ciuleandra șiCrăișcrul.* Noul roman concentrează cercetarea asupra trinității *Icn, Pădurea spînzuraților* și *Răscoala.*

Despre ultima carte s-a scris mult și, paradoxal, insuficient, de unde și nemulțumirea romancierului, care, în 1935, afirma că opera n-a fost studiată de critica românească „cu seriozitatea cuvenită"[200]. Parcurgerea presei interbelice este edificatoare. Cum nu ne propunem să facem critica criticii — mulțumindu-ne să sugerăm cota aprecierilor de valoare — mărturisim că am fi fost fericiți să reproducem, fie și fragmentar, cronicile, recenziile și alte articole. Volumul informațiilor ne obligă la mai multă parcimonie. Am renunțat, în consecință, la excerptarea criticelor, concentrîndu-ne asupra unei bibliografii analitice.

Selecția este deci inevitabilă {109 „surse" din peste 200 cîte cunoaștem) și, în spiritul volumelor anterioare, lipsită de prejudecăți. Căci dacă astăzi este un loc comun să afirmăm că romancierul a fost, la începutul^carierei sale, un prozator modest, cu o evoluție lentă, de ce ne-am feri să afirmăm că, la vremea respectivă, nu toți criticii, altminteri

[200] Cf. Dan Petrașincu, *Cu d. Liviu Rebreanu despre romanul „Răscoala".* In *Adevărul literar și artistic,* XIV (1935), nr. 760 (30 iun.).

distinși și respectați cărturari, nu au recepționat *la adevărata înălțime* opera lui Liviu Rebreanu ? Citească oricine în această privință recenzia lui Tudor Vianu, semnată *imediat după apariția romanului „Icn",.* sau însemnările blajine ale tînărului Șerban Cioculescu, cînd cerneala *Răscoalei* era încă umedă. Temperamente citadine, se dovedesc, s-ar zice, mai puțin receptivi față de „romanul lumii rurale" (formulă altminteri nu prea fericită în etichetarea unor romane de mai mare complexitate). Constatarea nu trebuie să ne surprindă, fiind valabilă și în cazul altor reprezentanți iluștri ai scrisului românesc. La o anchetă din 1934 *(Ce rămîne din Liviu Rebreanu), Răscoala* nu este amintită, la locul pe care astăzi i-1 conferim, de E. Lovinescu, Mircea Eliade, Camil Petrescu ș.a. în același an, un istoric genial ca Nicolae Iorga, la care romanul răscoalelor țărănești ar fi fost de așteptat să trezească o anume sensibilitate, nu găsește în a sa *Istorie a literaturii românești contemporane* să scrie un cuvînt despre această capodoperă. Și toate acestea într-o vreme în care, un modest cărturar-editor, Marin Simionescu-Rîmniceanu, publica în paginile *Adevărului* (unde inițial romanul fusese recenzat de Șerban Cioculescu) articolul *în sfîrșit, un mare scriitor român,* propunîndu-și să demonstreze de ce *această* lucrare este „cel mai bun roman românesc". Cînd, peste ani, se va publica integral corespondența lui Liviu Rebreanu vom înțelege mai clar raporturile intime dintre creatori („majori" și „minori"), înregistrînd exact aprecierile autorului față de recenzenții săi.

Cu excepția Iui G. Călinescu — primul care „omologhează" *Răsccala* în valorile culturii naționale (deși, ulterior, avea să-și revizuiască aprecierile dintîi) —, Perpessicius și Pompiliu Constantinescu, criticii sînt derutați în fața noii opere. Clarificări datorăm unor creatori polivalenți ca Aderca, Philippide, M. Sebastian, D. Petrașincu și Eugen Ionescu (menționați în cronologia comentariilor). Astfel de situații ne-au obligat să medităm asupra „referințelor critice".

Bibliografia proiectată de noi își revendică rolul de *instrument,* permițînd cercetătorului să-și completeze cu obiectivitate informația.

Criteriul organizării datelor este predominant cronologic. Selecția lor a avut în vedere și alte comandamente: semnalarea unor surse „minore" care au prilejuit reacții „majore"; surprinderea unor consemnări ce au determinat confesiuni tîrzii din partea scriitorului sau care, deși mai puțin semnificative, contribuie la reconstituirea unei anume atmosfere.

înregistrarea temelor tratate (atunci cînd un citat nu ne-a scutit de alte precizări) facilitează, credem, cercetarea de specialitate. Uneori am repetat deliberat diverse aprecieri, pentru a marca lipsa de originalitate. Bibliografia sugerează astfel un itinerar critic, în lipsa căruia cercetătorul ar fi osîndit să parcurgă, ca și noi, sute de publicații pentru descoperirea „urmelor".

Cu excepția perioadei postbelice aproape că nu există an în care critica și istoria literară să nu reia în discuție locul și semnificația *Răscoalei* în ansamblul culturii românești. în trierea datelor am urmărit să surprindem cît mai multe opinii exprimate imediat după apariția cărții. Ecourile din epocă sînt precumpănitoare. Nu am neglijat însă „plusurile" cît și „minusurile" posterității. Ca momente esențiale ale evoluției spiritului critic sesizăm, din ultimele decenii, studiul semnat de Ov. S. Crohmălniceanu (reconsiderare a operei rebreniene în contextul literar al anului 1953), prefața masivă a lui Al. Piru la ediția de *Opere,* 1962 (reintroducerea în drepturi a creației prin reactualizarea unor teze călinesciene) și, în 1967, monografia lui Al. Raicu

(corectînd numeroase interpretări sociologist-vulgare). Lor li se adaugă numeroase pagini care, chiar dacă nu-şi propun să investigheze totalitatea operei rebreniene, sugerează puncte de vedere interesante în valorificarea ei. Dorind să respectăm adevărul istoric, am menţionat şi aventurile critice ale unor confraţi care, din dorinţa de a limpezi o situaţie, au tulburat-o şi mai mult. Dar, oare, tipărind volumele 5—7 din *Opere,* am procedat altfel?

Desigur, astăzi vedem mai bine decît ieri, după cum examenul de mîine va adăuga, la rîndul lui, eratele de rigoare. Trecerea timpului nu trebuie să înşele însă memoria îngrijitorului de ediţie.

Precizînd lapidar sursele bibliografice şi orizontul diverselor însemnări critice, am pornit de la convingerea că cititorul ediţiei este direct interesat să le cunoască. Mai puţin „martorii" orgolioşi, lipsiţi de umor.

Şi-acum informaţiile:

1. * * *, *Răscoala.* în *România literară,* I (1932), nr. 45 (24 dec), p.3.
„Amplul roman al domnului Liviu Rebreanu va apărea între Crăciun şi Anul Nou [...]. Astfel că fresoa aceasta uriaşă şi zguduitoare, atît de aşteptată, va vedea, în sfîrşit, vitrinele librăriilor după Crăciun".[201]

2. C. Argintaru, *„Răscoala", reman in 2 volume de Liviu Rebreanu.* în *Hyperion,* 1 (1932), nr. 10 (dec).
Despre realismul *Răscoalei,* comentat în lumina celor petrecute în cîteva comune olteneşti. Romanul, „una din cele mai bune cărţi din ultimii ani", apare în vremuri „tulburi, din cauza nedreptăţilor unor politicieni, mai ticăloşi ca la 1907".

3. Al. Robot, *Anul literar.* în *Rampa,* XVI (1933), nr. 4490 (2 ian.), p. 1-2.
Din articol: „Cele mai bune cărţi, nu ale anului, ci ale unui număr de ani, sunt *Drumul ascuns* al d-nei Hortensia Papadat-Bengescu şi *Răscoala* a d-lui Liviu Rebreanu".

4. Al. Robot, *Liviu Rebreanu: „Răscoala", roman (Adevărul S.A.).* în *Rampa,* XVI (1933), nr. 4499 (14 ian.), p. 1-2 („Pe marginea cărţilor").
Personajele romanului: martori şi victime. Ţăranul lui Rebreanu în comparaţie cu confraţii săi din opera lui Sadoveanu, Slavici, Sandu-Aldea. „Ura, frica, dragostea, le găseşti în starea lui civilă sufletească." Recenzie elogioasă.

5. I. Sebastian, *Romanul d-lui Liviu Rebreanu.* în *Adevărul,* 47 (1933), nr. 15041 (14 ian.), p. 2 (Caleidoscopul vieţii intelectuale).
Paralelă între *Icn* şi *Răscoala;* individul şi masa ţărănească. *„Răscoala* este cel mai puternic roman social în literatura noastră şi cea mai izbutită carte a d-lui Rebreanu."

[201] După cele relatate de L.R. într-o epistolă adresată familiei, cartea, tipărită la sfîrşitul lui 1932, urma să fie difuzată cititorilor începînd cu 27 dec. al respectivului an.

<5 Al. Lascarov-Moldovanu, *Cele două popoare... (cu prilejul „Răscoalei" d-lui Liviu Rebreanu).* în *Neamul românesc,* XXVIII (1933), nr. 11 (15 ian.), p. 1.
„Popoarele" amintite în titlu sînt clasele angajate în luptă din sînul aceleiaşi ţări. Despre lumea personajelor cărţii. Romanul, „scris cu o mare maturitate literară, izbuteşte a face din nou vie pagina răscoalei ţărăneşti de la 1907".

7. Şerban Cioculescu, *Liviu Rebreanu: „Răscoala", roman.* în *Adevărul,* 47 (1933), nr. 15044 (18 ian.), p. 1-2.
Cronică literară binevoitoare, scrisă, pe alocuri, fără prea mult entuziasm (Ş.C. manifestă „un fel de stimă subconştientă" pentru efortul de conştiinţă depus de autor, apreciază că L.R. „s-a străduit merituos să strîngă într-un mănunchi organic acest grup de săteni" etc.). Cronica aduce în schimb contribuţii esenţiale pentru înţelegerea procesului de obiectivare artistică din paginile noului roman, reluînd cunoscutele teze lovinesciene. Termen de comparaţie, literatura lui Filimon, D. Zamfirescu, M. Sadoveanu şi Cezar Petrescu. Romanul este apoi raportat la anterioara creaţie rebreniană. Concluzia finală: *„Răscoala* este cartea unui excelent romancier şi e neîndoics că va fi onorată de curiozitatea marelui public, prea ades surprins în buna sa credinţă de flecari improvizaţi în fabricanţi de romane". Vezi şi *infra,* nr. 33.

8. Constantin D. Ionescu, *„Răscoala" de L. Rebreanu.* în *Calendarul,* II (1933), nr. 279 (25 ian.), p. 2.
Recenzia, apărută în ziarul condus de Nichifor Crainic, îşi propune, cu vădită ostilitate, să prezinte „erorile de concepţie" ale noului roman, cotat sub nivelul lui *Ion* şi *Pădurii spînzuraţilcr,* „Cusururile" ar consta în: „1. lipsa unui erou principal; 2. o doză episodică, ca o curea de pămînt, cu desăvîrşire superfluă — să-i zicem acţiunea Herdelea".

9. G. Călinescu, *Răscoala.* în *Adevărul literar şi artistic,* XII (1933), nr. 634 (29 ian.), p. 1.
Particularităţile scrisului lui Rebreanu. *Răscoala* — „document caracteristic pentru acest *mare* autor, care totuşi are cele mai puţine mijloace dintre scriitorii români". Paralelă cu M. Sadoveanu în privinţa stilului. Comparaţie între *Ion* şi *Răscoala.* „în primul roman era uri singur Ion, în acesta sunt mii de Ioni." Cele două planuri ale romanului: „clasa boierească cu mentalitatea şi buna-credinţa ei" şi „ţărănimea cu suferinţa, ignoranţa şi exaltarea". Neîndemînarea romancierului în sfera vieţii conştiente şi rafinate (Titu Herdelea, Nadina şi reprezentanţii clasei avute). Geniul creatorului în domeniul instinctului, spiritului colectiv. „Pregătirea înceată a sufletelor pentru nemulţumire, propagarea ideilor, acordarea urilor individuale cu pornirea colectivă, revolta pasivă prin incapacitatea de a mai crede în făgăduieli, disoluţia încetul cu încetul a spiritului de autoritate, crearea miturilor, dezlănţuirea bestialităţii, determinarea neprevăzută a mişcărilor şi instinctul de turmă, frica bestială şi restabilirea sentimentului de dependenţă, toate aceste stadii

sunt tratate de d. Rebreanu cu mijloace shakespeariene. Nu mi-aduc aminte să fi citit vreodată ceva mai impresionant ca document sociologic, ca expresie a revoluției, decît *Răscoala."* Concluzia: „în ciuda limbii sale aspre și a stîngăciilor, d. Liviu Rebreanu este un scriitor mare, așa de mare încît picicarele sale lasă iarba nevătămată, dar dezrădăcinează pădurile."

10. G. Călinescu, *L. Rebreanu: „Răsccala".* în *Viata românească,* XXV (1933), nr. 1-2 (ian.-febr.), p. 60-62 (Cronică literară).

Analiză succintă a romanului într-o cronică literară consacrată și altor cărți: *In preajma revoluției,* vol. IV, *Hotarul* de C. Stere, *Uvar* de M. Sadoveanu, *Caietul verde* de Ion Pillat, *3 și cu Rezeda 4* de I. Minulescu și *larmarchul metehnelcr* de Dragoș Protopopescu. Din nou despre marea însușire a prozatorului de a analiza subconștientul mulțimii și de a crea existențe sociale. Paralelă CM *Alexandru Lăpușneanu* de C. Negruzzi: „întîia ncastră nuvelă sociologică", „însușirea tehnică de căpetenie este îndemînarea de a cumula și desfășura încet faptele, pentru ca din ele să iasă impresia de haotic. Fără roțile grele de amănunte pe care autorul le-a pus acțiunii, romanul ar fi rămas superficial și fugitiv. Stilul cărții — pentru că un stil fără îndoială are — nu este stilul verbal, ci un stil al ritmului interior, din care iese acea impresie superioară de adevăr." Realitate și ficțiune în roman, *â propos* de recenzia tînărului C. Argintaru din *Hyperion* (vezi *supra,* nr. 2). în 1939, G.C. va reveni cu noi aprecieri de valoare *(infra,* nr. 39).

11. I. Valerian, *„Răscoala". Reman de Liviu Rebreanu.* în *Viata literară.* VIII (1933), nr. 141 (1-28 febr.), p. 3.

Recenzie elogioasă. Cu noul roman, L.R. reintră în orbita marilor creații *(Ion, Pădurea spînzuratilcr j.* Observația că opere mai puțin realizate *(Adam și Eva, Crăișcrul)* „corespund unor epoci cînd scriitorul a avut anumite atribuțiuni sociale absorbante" (președinte al Uniunii Scriitorilor, director al Direcției Educației poporului; *n.n.).* Ca și Icn al Glanetașului — afirmă Valerian — Liviu Rebreanu a rîvnit la posesiunea unui petec de pămînt. Dorința și-a realizat-o, ferma din Argeș fiind locul unde a scris *Răsccala.* Despre puterea de obiectivare a artistului și construcția „de marmură" a romanului.

în aceeași revistă (p. 1), o caricatură reprezentînd pe L. Rebreanu și M. Șerbul:

„— Ei, ce facem, cumnate? învîrtim și *Răsccala* pentru Național?"

— De, frate Sorbule! De, știu eu!?"

12. Ferpessicius, *Liviu Rebreanu: „Răsccala", reman, I. Se mișcă țara !; II. Focurile. 2 volume, editura Adevărul.* în *Cuvîntul,* IX (1933), nr. 2796 (5 febr.), p. 1—2. Reprodus în *Mențiuni critice,* vol. V, 1946, p. 149-162.

Locul de căpetenie a lui Rebreanu în istoria rcmanului românesc. „Dacă, în măsura în care se pot preda metrica și filologia, ar putea lua ființă o catedră a romanului, nu văd la cine altul ar face apel Universitatea dacă nu la acela care în *Ion,* în *Pădurea spînzuratilcr* și de astădată în *Răscoala* a vădit nu numai cunoașterea societății și sufletului ei, dar că posedă mai ales arta simplicității organice, acel flux vital care animă toate făpturile și dă relief tuturor temelor pe care le aborda." Literatura răscoalelor; literatura problemei agrare (Dobrogeanu-Gherea, Radu Rosetti, Karl Marx, Nicolae Bălcescu, Dinicu Golescu, Kogălniceanu); premisele psihosociologice de la care a pornit *Răscoala;* cazul individual și psihoza unei pături întregi; gradația epică; planurile romanului; lumea personajelor; *Țăranul în literatură* (1897) de C. Dobrogeanu-Gherea; planul individualităților și planul colectivității; confesiunea lui Rebreanu: *Răscoala,* după *Ion,* este al doilea panou din tripticul proiectat; caracterizarea personajelor; mijloace tehnice (schiță, bust, portret); comparații cu Reymont și Balzac.

13. Al. A. Philippide, *Romanul mulțimii răzvrătite (Liviu Rebreanu: „Răscoala",* 2 vol. Edit. „Adevărul"). în *Adevărul literar si artistic,* XII (1933), nr. 635 (5 febr.), p. 7.

Liviu Rebreanu și dezvoltarea romanului românesc. Despre *Răscoala:* „Rare sînt cărțile pe care le *trăiești* așa cum o trăiești pe aceasta." Autorul ei, cel mai mare meșter în mînuirea mulțimii. „Balzac n-a izbutit aceasta decît foarte rar. Zola a izbutit întotdeauna. D. Rebreanu îl egalează." Valoarea operei nu se verifică doar în sfera artei, avînd meniri și semnificații mai adînci: „Carte fără concluzii, ca și viața însăși, *Răscoala* turbură în sufletul nostru adîncuri amare. E o carte care dă de gîndit și care poate stimula nu numai meditații sterpe. Amărăciunea ei este tonică, înviorătoare. Și, prin sensul ei general, constituie fără îndoială un îndemn spre mai bine." Vezi și *infra,* nr. 32.

14. Mihail Sebastian, *Liviu Rebreanu: „Răsccala" (roman 2 voi. Editura Adevărul).* în *România literară,* II (1933), nr. 52 (11 febr.), p. 4.

„Roman perfect încheiat, de o grandoare epică în stare să marcheze o epocă literară, ți-ar putea servi, prin simpla urmărire a construcției lui, la scrierea unei întregi estetici a romanului ca gen." Veridicitatea și vitalitatea eroilor; mijloace artistice; polemică cu Ș. Cioculescu și G. Călinescu, care au remarcat „sărăcia epică a lui Titu Herdelea"; suflul de epopee al romanului; individualizarea și „anonimizarea" personajelor din lumea rurală. Referiri la Tolstoi și Zola.

15. F. Aderca, *Țăranii lui Rebreanu. Cu prilejul romanului „Răscoala".* în *Adevărul,* XLVII (1933), nr. 15075 (24 febr.), p. 1-2.

Articol elogios demonstrînd o excelentă intuiție artistică îh ierarhizarea valorilor literare. Țăranii lui Rebreanu („cel mai mare arhitect al literaturii noastre") sînt analizați în opoziție cu valul de literatură sămănătoristă și poporanistă. De ce autorul n-a îmbrățișat răscoala în ansamblul ei ? *„Nu era nevoie,* căci flăcările din cele

45 — Opere 8. — Răscoala — c. 1037

două-trei comune au intensitatea incendiului general, nebunia a cîteva sute de inși are mugetul răzvrătirii unui popor." Despre acordurile wagneriene ale operei.

16. Sc. Struțeanu, *Liviu Rebreanu: „Răscoala"* (2 vol. Ed. Adevărul) în *Azi*, II (1933), nr. 2 (febr.), p. 675-677.
Cronică literară, dezvăluind criterii estetice riguroase și perspectivă literară. Vezi și *infra*, nr. 18.

17. Pompiliu Constantinescu, *Liviu Rebreanu: „Răscoala", vol. I, II (roman)*. în *Vremea*, VI (1933), nr. 278 (5 mart. 1933), p. 12.
Cronică literară, avînd ca termen de referință romanul *Ion*. Realismul acestuia este o aplicație epică a metodei balzaciene („într-o ambianță de tipuri secundare, dar de pregnant relief și veracitate psihologică, se înalță personalitatea dominatoare a eroului principal, pe axa unor instincte crescute pînă la potența simbolică"). Metoda epică utilizată în *Răscoala* „este o fidelă punere în practică a dramei realiste a lui Stendhal, a cărei viziune plastică cerea o reducere a imaginei globale în fragmente expresive, static concentrate, spre a alcătui un șuvoi de fapte care să sugereze o atmosferă". Analiza fiecărui volum. în primul tom numai trei figuri dobîndesc contur bine definit: Miron Iuga, Grigore Iuga și soția lui, Nadina. Caracterizarea acestor personaje. Al doilea volum „este de un dinamism atît de intens, încît, prin contrast, subliniază relaxarea prea evidentă a celui dintîi tom". „Compoziția savantă" și „admirabila obiectivitate". „Dacă în *Ion* d. Rebreanu a construit un tip de proporții și volum fără comparație în romanul național, în *Răscoala* realizează cu mari resurse imaginea unei psihoze, văzută în elementele ei componente și în sinteza unui impresionant suflu de epopee." Tipurile urbane mai puțin realizate. Observații de amănunt: scene de efect artificioase (jugănirea lui Aristide și violarea Nadinei de către Petre Petre). Intenția de a relua firul ciclic din *Ion* prin introducerea lui Titu Herdelea, palid realizată.

18. Scarlat Struțeanu, *Liviu Rebreanu: „Răscoala", 2 volume: I „Se mișcă țara"; II „Focurile"*. în *Convorbiri literare*, an LXVI, (1933), [f. nr.], (mart.), p. 285-288.
Privire retrospectivă asupra operei rebreniene. Țăranii lui Rebreanu, raportați la personajele rurale din opera lui Alecsandri, Sadoveanu, Slavici, D. Zamfirescu, Coșbuc. Recenzie elogioasă. Rezerve: Titu Herdelea „n-are nici o noimă în economia creatoare a romanului". Prin el... „autorul a încercat numai să imprime cărții un caracter ciclic".

19. Petru Comarnescu, *[Despre „Răscoala"]*. în *Discobolul*, II (1913), nr. 7—8 (mart.-apr.).
Aprecieri entuziaste despre valoarea operei (desprinse de noi din alte cronici apărute în epocă; la B.A.R. lipsesc respectivele numere din colecție).

20 Dan Petrașincu, *Prisme: „Răscoala". „Drum ascuns". „Bizu"*. în *România literară*, II (1933), nr. 64 (6 mai), p. 2.
Critica criticii despre *Răscoala*. Numai tînărul Mihail Sebastian i-a facilitat o revelație: „aceea de-a mai găsi un tînăr cu cultură franceză căruia să-i placă această carte întru nimic franceză". Despre corespondența metafizică, panteistă între „acțiunea" și „staticul" romanului. Cheia fenomenului creativ ar consta în „epicul sustras din Pan — din natură — ceea ce fatalmente duce — cînd vrea [autorul] să creeze oameni la colectiv — la caracter cosmic". Referiri: Pompiliu Constantinescu, H. Papadat-Bengescu, E. Lovinescu, Proust, Dostoievski, Tolstoi. Vezi și *infra*, nr. 81.

21 O.F.P., *Liviu Rebreanu: „Răscoala"• 2 vel. Editura Adevărul*, 1933. în *Gazeta Transilvaniei*, XCVI (1933), nr. 22 (19 mai), p. 2.
Evocarea opoziției lui N. Iorga la premierea romanului *Ion* de către Academia Română, avînd în vedere „atitudinea d-lui Liviu Rebreanu, îh timpul ocupației germane" (articolul lui N.I. a fost tipărit tot în *Gazeta Transilvaniei*). *Răscoala*, continuare firească a lui *Ion*. Mișcarea maselor.

22. Ion Breazu, *Liviu Rebreanu: „Răscoala" (2 vel.), București, 1932. Ed. „Adevărul"*. în *Gînd românesc*, I (1933), nr. 1 (mai), p. 32—33.
„Prin noul d-sale roman, d-l Liviu Rebreanu a revenit pe drumul, care l-a dus spre glorie, drumul satului." *Ion* și *Răscoala*. Veridicitatea tipurilor rurale. Romanul este „biografia—umană nu istorică a unei revolte țărănești în țara românească. Este magistrala prezentare a unui act de psihoză colectivă țărănească în toate etapele ei. într-adevăr ceea ce îneîntă mai mult în romanul d-lui Rebreanu e înfățișarea răscoalei din 1907, ca un fenomen organic, cu legile lui aparte, care îl provoacă, îl cresc și-1 ucid." „Volumul I este romanul cerut de Goethe în *Wilhelm Meister*, romanul care prezintă viața *au ralenti*. în volumul II valurile se concentrează în torentul nestăpînit, Care răstoarnă totul în calea lui."

23 Marin Simionescu-Râmniceanu, *în sfîrșit, un mare scriitor remân.* în *Adevărul*, XLVII (1933), nr. 1599 (25 iul.), p. 1-2.
„De ce *Răscoala* e cel mai bun roman românesc? Fiindcă proiectează magistral sufletul nostru colectiv, pe un plan al veșniciei; fiindcă autorul a redat unei permanente realități o actualitate trecătoare, esențializată." Obiectivarea artistului, sobrietatea și concizia stilului. Din articol: „Cazul *unic* atrage numai pe scriitorul confuz, fiindcă acesta îl consideră, prin excepționalul său, caracterizat artisticește, gata de la natură. A surprinde pulsațiile vieții în exemplarul de rînd, adică în acela ce se dizolvă continuu în colectivitate, dă măsura dotării și mai ales a pătrunderii de care e capabil un scriitor. E remarcabilă astfel *Răscoala*, tocmai ca epopee a omului comun; e epopeea sufletului unei națiuni care — fie din discreție, față de intimitatea pătimirilor ei, fie că s-a simțit în stare de mai mult decît i-a îngăduit soarta să înfăptuiască — s-a ținut, în decurs de veacuri, departe de rampă. *Răscoala* e *Iliada* noastră, fără eroi

şi imn, dar mai ales fără exces de metafore. Iliada unei naţii de ţărani necăjiţi, care consumă trei sferturi din viaţa lor numai în faptă, iar ce gîndesc între timp exprimă, din obişnuinţa de a făptui, mai mult prin gest decît prin vorbă." *„Răscoala* reprezintă în cadrul românesc o realizare literară de aşa de mari proporţii, încît oricare ar fi dispoziţia contimporanilor noştri, ceea ce se impune cu certitudine e că: alături de ce este Eminescu în lirică, Enescu în muzică şi Iser în pictură, va fi de acum înainte, cu drept egal, Rebreanu în proza românească."

24. Şt. Pavelescu, *Liviu Rebreanu: „Răscoala", roman, 2 volume, 637 pag. ed. „Adevărul" Bucureşti, 1932.* în *Crainicul cetăţii,* I (1933), nr. 2-3 (iul.-aug.), p. 38-40.
În pofida altor cronicari (Ionescu, *Cuvîntul)* consideră că „meritul capital al romanului e eroul-masa-ţărănimea". O situaţie similară o prezintă drama *Die Weber,* a scriitorului german Gerhard Hauptmann (apărută în 1892). Despre stilul lui Rebreanu: „O frază luată, la întîmplare, dintr-o nuvelă sau roman de-al d-sale, e parcă un crîmpei de convorbire ori un pasaj dintr-un articol de ziar. Numai după ce-ai citit întregul roman, vezi că d-l L. Rebreanu are un stil al său". Referiri: Brătescu-Voineşti, G. Călinescu, D. Anghel.

25. Silviu Bardeş, *Liviu Rebreanu: „Răscoala" (roman în dcuă volume). In Abecedar,* I (1933), nr. 13-14 (3-10 aug.), p. 6-8 (Cărţi).
„O carte de impresie unică şi profundă, căreia îi căutăm zadarnic o rivală în robusta noastră literatură mai nouă." Obiectivarea personagiilor este considerată meritul de căpetenie al operei. Critica nu i-a dat atenţiunea cuvenită încurajînd o „atmosferă pestilenţială de budoar internaţional". Ultimele rînduri: „Să recunoaştem că această carte miroase tare a românism... dar şi a artă. Istoria va reţine, cu timpul, doar cîteva cuvinte despre răscoalele ţărăneşti din 1907. Liviu Rebreanu le-a reînviat, le-a eternizat cu toată palpitanta lor zguduire, în acele pagini de viaţă, de înaltă artă, care ne urmăreşte fiinţa răscolitor şi permanent."

26. N. N. Matheescu, *„Răscoala", document sociologic.* în *Adevărul literar şi artistic,* XII (1933), nr. 666 (10 sept.), p. 8.
Document sociologic „prin descrierea acţiunilor de grup, prin scrutarea mobilelor de activitate, prin identificarea acelui scop comun, caracteristic psihiceşte faptului social, prin sesizarea elementului materialist — motor al acţiunii de grup. Psihologia mulţimii. Referiri la Le Bon, Gabriel Tarde, Weber, Freud, Robertson Smith, Durkheim.

27. Emil Puşcariu, *Liviu Rebreanu: „Răscoala".* în *Viata românească,* • XXVI (1934), nr. 1 (15 ian.), p. 40-44.
Romanul, cronică fidelă a răscoalei din 1907. Documentarea ni-l aminteşte pe Flaubert. La baza metodei de lucru stă „observaţia directă". Personajele centrale: 1. Miron Iuga şi 2. Ţăranii din Amara, priviţi în ansamblu ca grup social. Obiectivitatea artistului în desfăşurarea conflictului. Personajele din al doilea plan: Grigore, Titu, Nadina, Boerescu şi Baloleanu. Psihologia maselor din roman. Insuficienţe în înfăţişarea vieţii sociale a păturii culte. Evoluţia stilului.

28 * * *, *Ce rămîne din Liviu Rebreanu.* în *Azi,* III (1934), nr. 1 (ian.), p. 952-958.
Anchetă; răspund 13 critici, prozatori şi poeţi. Pentru *Răscoala:* Petru Comarnescu, Octav Şuluţiu, Cicerone Theodorescu şi F. Aderca (menţionaţi în ordinea opţiunilor totale sau parţiale). Pentru alte opere: E. Lovinescu, Mircea Eliade, Camil Petrescu, Al. Philippide ş.a. Detractor: Romulus Dianu (vezi Rebreanu — *Opere,* voi. 5, Referinţe critice, p. 744 — 745).

29. Eugen Ionescu, *Nu,* 1934, p. 150—151.
Evocînd împrejurările în care autorul *Răscoalei* refuzase, cu un an în urmă, să-i publice o cronică distrugătoare despre *Patul lui Procust* — Eugen Ionescu şi Camil Petrescu fiind colaboratori de bază ai *României literare* — criticul notează între altele: „îmi pare că d. Liviu Rebreanu, care cu a sa *Răscoală* avusese un succes mai mic (şi de presă şi, dacă nu mă-nşel, de librărie) decît d. Camil Petrescu cu al său *Pat al lui Procust,* ar fi publicat bucuros injuriile mele la adresa concurentului său neaşteptat". „Toată lumea a scris cu spaimă, minunat, despre *Patul lui Procust.* Nimeni nu a scris adevărul despre *Răscoala* (ianuarie 1933). Dacă aş fi fost în pielea d-lui Liviu Rebreanu, nu aş fi avut nici un pic de gelozie pe Camil Petrescu. Nu vreau să atenuez cîtuşi de puţin cele scrise mai sus, dar trebuie să recunosc că *Răscoala* este, de departe, cel mai bun roman românesc. Iată de ce nu a fost observat prea mult de critică. Am să scriu cîndva, poate, care îi sunt calităţile. E suficient deocamdată să vă semnalez cît de regretabilă este lipsa de consideraţie dorită care a acoperit frumuseţea unică a acestei cărţi, grandioasă şi bogată ca o epopee. Am să vă vorbesc (chiar numai tehnic literar) despre accelerarea, în progresie geometrică, a acţiunei, despre liniştea de moarte care succede cataclismul, despre reorganizarea înceată, a vieţii normale şi indiferente, de neglijenţa românească, pe urmă. Ar trebui să vă mai vorbesc despre marile linii, marile mişcări, marile forţe care sunt cuprinse în această carte, ce îţi lasă impresia de furtună; de vuiet asurzitor urmat de o linişte mortuară."

30. Constantin Micu, *Liviu Rebreanu: „Răsccala". Ediţia Il-a.* în *Azi,* IV, (1935), nr. 2 (mai), p. 1675-1677.
Oportunitatea reeditării cărţii în condiţiile în care problema ţărănească se află într-o „actualitate *continuă".* întrebările fără

răspuns din roman (atitudinea muncitorimii față de răscoala țăranilor, atitudinea studenților, cauzele răscoalei etc.). Referiri: Mircea Eliade.

31. Dan Petrașincu, *Cu d. Liviu Rebreanu despre romanul „Răscoala".* în *Adevărul literar si artistic,* XIV, (1935), nr. 760, (30iun.), p. 1-2.

Interviu prilejuit de retipărirea romanului. Nemulțumirea scriitorului față de modul în care i-a fost recepționată opera este evidentă. Reproducem mai jos întrebările și răspunsurile:

— Editura Adevărul v-a retipărit romanul *Răscoala,* pentru ca această operă de căpetenie a literaturii noastre să poată pătrunde mai ușor în mase. Credeți într-un efect de ordin social sau moral al acestei cărți ?

— Desigur, nu s-ar putea să nu cred într-un efect de ordin social și chiar etic al *Răscoalei.* Aș fi chiar nemulțumit dacă nu s-ar întîmpla așa. Pentru că de aceea e operă de artă. O operă de artă fără rezonanțe sociale și morale nu există. Dar să ne înțelegem: asta nu înseamnă că ea trebuie creată cu tendință. Aș putea spune mai bine că fiecare realizare artistică conține în sine un fel de *nostalgie a eticului.* Arta nu poate fi luată în sensul ei abstract, deoarece atunci rămîne o noțiune goală, fără sens. *Răscoala* s-a născut din elemente sociale și e firesc ca să se adreseze tuturor acelora care la noi formează societatea românească. Cred, de asemeni, că oricît de simplu ar fi un cititor, el poate culege un rod moral, cît de mic, din orice operă realizată cu adevărat. Vezi dumneata, orice realizare artistică mi se pare că are în însuși elementul ei intim, ceva moral — așa că nu depinde decît- de cititor gradul în care acea „nostalgie a eticului" să se răsfrîngă în el... Astfel, chiar operele așa numite imorale, au un efect moral. Pildă poate să-ți fie Lawrence. O fată cît de simplă, citind *Jar,* cred că rămîne cu ceva moral — și iată cum o carte îndeplinește și misiunea ei socială. Pentru că, repet, orice operă de artă este și socială...

— Editura Adevărul va trimite o circulară tuturor învățătorilor din țară, recomandîndu-le cartea și rugîndu-i ca, la rîndul lor, s-o recomande sătenilor, pentru a înlesni o operă de propagandă culturală. Credeți în eficacitatea acestui plan?

— Cunosc îndeosebi pe învățătorul din Ardeal, deoarece eu însumi sînt fiu de învățător. Știu că un învățător poate schimba fața unui sat — cînd voiește. Dar acest plan îmi amintește de-o veche idee a mea asemănătoare. încă din 1920 am voit să fac eu însumi ceva la fel, cu concursul Casei Școalelor. Scrisesem chiar un memoriu, prin care ceream introducerea la sate a tuturor operelor de frunte ale literaturii românești, printr-un sistem care ar fi putut da roade bune, tot prin învățători. Numai în acest fel, în Ardeal, s-a creat, și printre țărani, un cult al cărții și al valorilor. Memoriul meu s-a pierdut, dar ideea e pentru mine încă actuală, fără să mă pot gîndi, însă, cînd s-ar putea pune în practică. Vezi dar, că ceea ce plănuiește editura Adevărul cu *Răscoala* e ceva foarte nimerit și aș dori ca procedeul să găsească și imitatori. Dacă am ajunge să trezim interesul satelor pentru literatură, numărul cititorilor s-ar ridica la cifre nebănuite. Și nu cred în mitul mărginirii omului de ia țară, deoarece odată trezit, el ar fi un mai fervent cititor decît oricare orășean.

— Ați spus că sînteți fiu de învățător. Ce mi-ați putea spune despre această categorie?

— învățătorul român, și îndeosebi cel din vechiul regat, are un mare viitor în fața lui. De el, și numai de el, depinde emanciparea, culturalizarea țăranilor, atît de necesară la noi. în țările apusului, țăranul e mult mai conștient de semnificația sa. învățătorul este de fapt un stăpîn spiritual al satului său; și dacă fiecare ar fi mai puțin egoist și mai mult conștient de ceea ce cere țara, de la el, ar trebui să-și ia misiunea în serios. E adevărat însă, că situația lui prezentă e, în general, foarte mizeră. Ar trebui ca, în același timp, și statul să se îngrijească mai asiduu de el... Cît despre *Răscoala,* cred că e una din operele cele mai nimerite pentru o difuziune mai largă. Sînt sigur că nici învățătorul, și nici țăranul, nu vor culege din acest roman decît elementele omenești, obiective, ale lui — fiindcă pe ele am pus accentul.

— Ați scris *Răscoala* cu vreo tendință?

— Am mai spus că nu. Pentru că a porni o operă cu o tendință anumită înseamnă, întotdeauna, o fatală neglijare și deficiență a artisticului, a creației. O operă cu tendință nu poate fi decît un manual de propagandă pentru anume scopuri, ceea ce n-are nimic a face cu arta. Singura mea tendință a fost de-a realiza acea frămîntare, acel epos al țăranilor răsculați... împreună cu ecourile pe care le are răscoala în lumea Capitalei. Așa că o astfel de întrebare adresată unui adevărat creator i se poate părea oricînd, fără sens. Bineînțeles că accentul e pus întotdeauna pe artă, fără a merge la rîndul ei — cu această noțiune — la o extremă... puristă.

— S-a vorbit mult despre obiectivitatea cu are ați privit eroii *Răscoalei.* Cum se face că romanul dv. nu are cel puțin *un substrat* de teză țărănească? Fiindcă eu cred că, totuși, a existat și există la d-voastră o simpatie subterană, pentru eroii țărani — pentru suferințele lor...

— E adevărat că, în fond, simpatia mea a înclinat spre suferințele țăranilor, care și astăzi, dealtfel, cu toată împroprietărirea, nu au o situație prea omenească. Pînă la război, de exemplu, statul în loc să caute a lumina țăranul, se îndepărta de el, neglijîndu-1 voit. Poate că dacă ar fi căutat să-1 lumineze mai din vreme, s-ar fi evitat atîtea lucruri neplăcute... chiar răscoala... După război, cei de la oraș au început să înțeleagă toate acestea... dar au făcut și fac prea puțin...

Și relativ la roman, îți pot divulga nu numai că simpatia mea înclina spre țărani, dar și că — în prima versiune — *Răscoala* era un fel de roman național-țărănist, cu tendințe vădit politice. Abia după nenumărate prefaceri, după o muncă grea de aproape opt ani de zile, *Răscoala* a putut deveni ceea ce este astăzi. Vezi dar că această obiectivitate am cîștigat-o treptat și cu greu. Aerul de obiectivitate se naște poate din faptul că toți eroii din *„Răscoala" pare că au dreptatea de partea Ier.* E ceea ce mi-a remarcat și un prieten, oarecum deconcertat de faptul că la sfîrșitul romanului chiar colonelul Tănăsescu, acel care ordonă cu cruzime, și chiar cu oare-

care sadism, împuşcarea ţăranilor răsculaţi — pare să-şi aibă justificarea actului său în fond neuman. Dar tocmai aici consta marea greutate a mea: de a-i arăta şi pe ţărani şi pe orăşeni (pe guvernamentalii de atunci) ca avînd dreptatea de partea lor. Numai astfel se poate sugera acel joc impersonal de forţe obscure, al unor concepţii şi stări de viaţă diferite. Ţăranii aveau desigur dreptate cînd au pornit răscoala din 1907; şi cu toate astea şi guvernul, şi ofiţerul Tănăsescu, nu se putea să nu-şi aibă dreptatea lui, întru reprimirea răscoalei, deoarece odată porniţi, ţăranii devin nişte forţe total distrugătoare. Prin obiectivitatea aceasta, am voit ca toate cruzimile, omeneşti sau neomeneşti, din *Răscoala,* să fie justificate în virtutea unui destin. Şi mi-a trebuit atît de mult pînă să pot fi mulţumit de eroii mei, pînă să mă pot simţi complet independent de eil...

— Cum priviţi romanul *Răscoala* faţă de întreaga dv. operă?

— *Răscoala* este continuarea firească a lui *Ion.* Am avut viziunea acestui roman încă din timpul cînd transcriam pentru tipar *Ion.* Dacă *Ion* e simbolul *individual* al ţăranului român, setos pînă la patimă de pămîntul lui, *Răscoala* este simbolul *[cojlectiv* al aceluiaşi ţăran — simbol al energiilor de care dispune el în contact cu pămîntul. Toată concepţia mea creatoare am avut-o formulată în minte încă de cînd am venit din Ardeal. „Omul nu trebuie să se îndepărteze de pămînt", este concepţia prin prisma căreia s-au născut *Ion* şi *Răscoala* şi, în parte, *Pădurea spînzuratilcr* — şi se vor mai naşte alte cîteva romane asupra ţăranilor. Aşa că *Răscoala* e o treaptă spre care visez să mai scriu. Voi descrie într-un alt roman, intitulat poate: *întunericul,* cum s-a comportat ţăranul român în marele nostru război, şi apoi, ca un corolar deasupra acestora, am ideea unui roman intitulat: *Pacea* în care viziunea se întregeşte armonic, într-un stat român mare şi consolidat. Bineînţeles că toate acestea nu trebuie să te facă să crezi că aş urmări realizarea unui ciclu — şi nici măcar vreo apoteoză filozofică a ţăranului. Urmăresc o simplă viziune, atît...

— Petre Petre este unul din cei mai masivi eroi din cîţi cunosc în toate literaturile. Cum l-aţi creat?

— Petre Petre este atît de pregnant, după cum spui, poate pentru că l-am voit ca o replică în faţa tot atît de masivului boier Miron Iuga. Petre Petre şi Miron Iuga sunt chiar prototipii celor două principii ale *Răscoalei,* ţăranul şi boierul, tot atît de dîrzi, tot atît de puternici. Petre Petre este sinteza tuturor energiilor ţărăneşti, după cum Miron Iuga este sinteza vechilor prejudecăţi ale boieriei noastre — din timpul cînd ţăranul era sclavul boierilor. Ciocnirea acestor două forţe nu se putea să nu ducă la distrugerea lor, prin ei înşişi. Ceea ce ar fi putut fi „tendenţios" din această redare — rămîne ca o consecinţă care pentru noi, din ziua de azi, e prezentă. Ţăranul sau Petre Petre a învins pe Miron Iuga, fără mari polemici politice, ci din simplul motiv că acest lucru era o necesitate firească...

— Cînd v-a venit, precis, ideea de-a scrie romanul *Răscoala?* Aţi participat la răscoala din 1907? Romanul e pornit de la experienţe directe?

— Nici n-am fost în ţară pe timpul răscoalei ţăranilor. Sugestia mi-a venit, întîia oară, cînd am citit *Ţesătorii,* a lui Gerhard Hauptmann. E vorba acolo, tot de-o răscoală, a ţesătorilor. Mai tîrziu, pe cînd scriam la romanul *Ion,* începeasă mi se închege în minte — încă nebulos — acţiunea *Răscoalei.* în vederea acestui roman, pentru că voiam să redau atmosfera fidelă a marei răscoale ţărăneşti — am citit aproape tot ce se scrisese relativ la ea, am răsfoit manuscrisele de la Academie şi apoi, imaginaţia şi experienţele mele precedente, au completat totul. Ba, chiar, m-am dus „la faţa locului" — prin ţinuturile pe unde răscoala din 1907 lăsase urme şi amintiri mai crîncene. Am vorbit cu ţărani, cu boieri, am privit, mi-am imaginat... şi apoi lucrul a început încet, logic...

— Deşi romanele dv. dau impresia unei perfecte ordine de creaţie, văd că sînteţi foarte dezordonat în succesiunea romanelor...

— E adevărat... Plănuiesc un roman, încep să scriu la el... şi iese cu totul altceva. Scriu de atîta timp, de exemplu, la *Gorila* şi mi se pare că va ieşi un alt roman: *Minunea minunilor*! Tot din această dezordine s-au născut şi *Adam şi Eva, Ciuleandra, Jar.* Simt deseori necesitatea de-a mă înnoi în alte domenii — deşi toate cărţile mele îşi au o explicaţie originară în acea viziune a întregului, a omului care nu trebuie să se despartă de pămînt... Dar să revenim la *Răsccala.* Am primit într-o zi reproşul unui moşier care-mi spunea că am greşit scriind că: din satul Izvoru, se vede Rcciu... Amănuntul e nostim, deoarece — într-adevăr — toate acele sate pomenite în *Răscoala* există şi în realitate, presărate pe valea Teleormanului, dar descrierea lor nu poate fi, desigur, cronometrată geografic. Numai satul Amara, locul principal al acţiunii ales de mine, e inexistent. Se vede, deci, că elementul real şi experienţele directe nu-mi servesc decît ca pretexte, pentru a fi prefăcute, transfigurate, în material de roman. De exemplu, Titu Herdelea, pe care-1 continui din *Icn* şi-1 voi duce mai departe, în *Răscoala* există numai ca să-mi prilej uiască anumite momente de contact între oraş şi sat, între săteni şi orăşeni.

— Ce credeţi de destinul *Răscoalei,* prin ea însăşi — ca şi în raport cu celelalte opere ale dv. ?

— Cred că *Răscoala,* ca şi celelalte opere ale mele, n-a fost încă studiată de critica românească cu seriozitatea cuvenită. Aceasta, lăsînd orice modestie la o parte şi vorbind obiectiv. Nu subînţeleg prin aceasta necesitatea unor recenzii sau articole elogioase — ci cu totul altceva. Ceea ce mi se pare că ar cere opera prin sine, ar fi seriozitatea unor studii mai temeinice, care ar face cinste şi valorii ei ca şi celuia ce o cercetează — a unor studii dintr-o perspectivă mai mult decît cotidiană... dar... în sfîrşit... — asta nu e treaba mea...

32. Al. Philippide, *Rebreanu si sufletul mulţimii.* în *Adevărul literar şi artistic,* XIV (1935), nr. 783 (8 dec), p. 1.

Sinceritatea scriitorului faţă de eroii săi; zugrăvirea sufletului ţărănesc fără idealizare; naturaleţea naraţiunii; lipsa manierismului şi obsesiei frazei frumoase („A privi cu lupa estetizanta operă masivă şi colţuroasă a d-lui Rebreanu este o greşeală de optică

literară"); particularitățile frazei și natura dinamică a talentului („îi plac faptele, dramatismul, viitoarea realității, adevărul situațiilor, desfășurările largi și impetuoase"). Mulțimea — eroul romanului *Răsccala;* paralelă cu rcmanul sovietic.

33. Șerban Cioculescu, *In marginea operei d-lui Liviu Rebreanu.* în *Revista Fundațiilor Regale,* III (1936), nr. 2 (1 febr.), p. 412–425.
Studiu de sinteză, tipărit după trei ani de la cronica romanului din paginile *Adevărului* (vezi *supra,* nr. 7). Recitirea lucrării prilejuiește criticului aprecieri entuziaste, am zice *definitive,* asupra cărora nu va mai reveni esențial: „D. Liviu Rebreanu a realizat în Petre Petre una din creațiunile sale cele mai viguroase". „D-sa a izbutit ca nimeni altul în romanul nostru, să dea viață obscurei colectivități rurale." „Romanul nostru nu a mai dat, pînă la d. Liviu Rebreanu, o realizare epopeic-rurală de asemenea amploare" (criticul simțind însă nevoia să precizeze: „cu excepția unor anumite pasaje din *Comoara regelui Drcmichet"). „Ion* și *Răscoala* sunt două opere mari ce se completează reciprcc." Prin *Icn, Crăișorul* și *Răsccala,* socotite de Șerban Cioculescu cele mai reprezentative opere rebreniene, scriitorul „a creat o adevărată epopee națională", meritînd, mai mult decît Coșbuc, „calificația de adevăratul pcet al țărănimii". Despre obiectivarea artistică și stilul „necolorat, nepitoresc, prozaic, împovărat cu unele expresii vulgare". Referiri la Duiliu Zamfirescu, C. Dobrogeanu-Gherea, V. Alecsandri.

34. N. Roșu, *„1907", Rcmanul unei revoluții sociale.* în" *Viata literară,* XI (1937), nr. 12 (sept.), p. 2.
Amplă cronică a trilogiei lui Cezar Petrescu, după o trecere în revistă a scrierilor despre 1907, realizate pe parcursul a trei decenii. *Răsccala* ar exprima „un punct de vedere incomplect și însămînțat pe concepția gheristă". Reproșul de a nu fi relevat caracterul naționalist al mișcării. La polul opus, elogierea lui Cezar Petrescu pentru respectarea „realității faptice". Judecată confuză de valori. Referiri: Radu Rosetti, Constantin Radovici din Golești, Vasile Mălinescu, Al. Vlahuță, I. L. Caragiale, D. Guști, Petre Andrei, M. Ralea, Karl Marx, E. Durkheim, M. Sadoveanu, C. Stere, N. Iorga.

35. E. Lovinescu, *Isteria literaturii române contemporane, 1900—1937,* București [f.a.], p. 242.
Față de *Isteria literaturii române contemporane* (ediția în două volume, tipărită în 1928), compendiul adaugă: „Lăsînd la o parte *Ciuleandra* și *Jar,* două romane citadine, fără strălucire, L. Rebreanu și-a reluat în *Răsccala* firul marei creații epice pornit cu *Icn.* Oricît ar fi de inutilă o bună parte a primului volum, în pregătirea atmosferii mai mult urbane a răscoalei, tot ce privește răscoala în sine vădește aceeași magistrală putere de evocare realistă prin îngrămădirea amănuntelor și epizoadelor, aceeași destoinicie a mînuirii maselor — care fac din L. Rebreanu cel mai mare creator epic al literaturii noastre."

36. Ilie Constantinovschi, *De la „Răscoala" la „Gorila". Evoluția literară a d-lui Liviu Rebreanu.* în *Viața românească,* XXX (1938), nr. 12 (dec), p. 37 - 49.
Dezbate teze ale esteticii marxiste, îndeosebi rolul scriitorului ca *factor social* și *organizator social („estetizînd* conținutul proceselor sociale și influențînd astfel societatea"), opera de artă — produs al epocii în care este elaborată; literatură „artă ideologică prin excelență" etc. Izbînda *Răscoalei* și autorului ei constă în „redarea *completă, moleculară* și *adevărată* a procesului luptelor pentru pămînt". Primejdiile conjuncturale: renunțarea la realism și înlocuirea lui prin formele de artă antirealistă; optimismul fals, artificial și romantic, care netezesc calea fascismului; iar, la granița dintre aceste fenomene, degradarea literaturii unor scriitori realiști care sub ofensiva ideologiilor reacționare, „încearcă o ancorare la noile curente, ceea ce antrenează în mod necesar o îngustare a creației lor, descompunerea realismului, trecerea la naturalism sau chiar degradarea artistică totală". Se exemplifică prin cazul lui Gerhardt Hauptmann, menționîndu-se apoi că „o evoluție în multe privințe asemănătoare" o suferă și creația lui Liviu Rebreanu. După o foarte detaliată comparație între *Răscoala* și *Gorila,* pentru a demonstra regresul ideologic, autorul își termină studiul astfel: „Prietenii literaturii românești privesc cu încredere drumul de mîine al scriitorului".

37. Camil Baltazar, *Despre „Răscoala" și Liviu Rebreanu.* în *Adevărul literar și artistic,* XIX (1939), nr. 947 (29 ian.), p. 7.
Articol ocazionat de apariția celei de a patra ediții a romanului. Cartea este „cel mai important dintre cei cinci, șase piloni care sprijină edificiul măreț" al scrisului rebrenian. Circulația universală a operei. Interesul pentru fenomenul social și rolul propriei experiențe de viață. Elemente biografice. Geneza *Răscoalei* (după afirmațiile scriitorului: piesa *Țăranii* etc.). Tirajele cărților lui Rebreanu ating, în 1939, aproape jumătate de milion de exemplare. Tirajul diverselor titluri calculate, pe alocuri, greșit (vezi *Golanii).*

38. Ieronim Șerbu, *Liviu Rebreanu : „Răscoala" ediția Il-a Editura „Socec".* în *Azi,* VII (1939), nr. 2 (26 febr.), p. 7.
Răscoala lui Rebreanu „înseamnă nu numai o evoluție de la sămănătorism la o literatură rece și obiectivă, ci, dimpotrivă, un argument în plus și definitiv al maturității d-sale creatoare". Comportamental, atît Ion al Glanetașului cît și Petre Petre reprezintă „unul și același principiu de forță oarbă, răsturnător de echilibru, dar necesar în economia firească a naturii".

39. G. Călinescu, *Liviu Rebreanu* (studiu critic), Jurnalul literar [1939], p. 25—30 (Scriitori de ieri și de azi, nr. 2).
Sinteza paginilor scrise anterior (vezi *supra,* nr. 9, 10), realizată într-o lumină mai critică. „Desfășurarea narațiunii e aparent obiectivă, însă scriitorul ține cu țăranii, pe care îi idealizează. D. Liviu Rebreanu are ca și Slavici, ca și Coșbuc, repulsie pentru societatea boierească a vechiului regat, pentru pretinsa ei putreziciune

bizantină, ca unul ce vine dintr-o provincie unde clasa orăşenească română lipsea cu desăvîrşire. Instinctul de creator corectează devia-ţiile estetice." Marginile talentului: „observarea individului de la oraş, cu suflet mai complicat, e nulă"; „scriitorul nu poate urmări (şi niciodată de aci încolo nu va putea face aceasta) personagiile intuite de la început în noţiunea lor caracteristică"; „scriitorul nu vede individul ci numai colectivul" (Nadina, Grigore, Titu „simplu spectator"). în schimb „cînd insă e vorba de ţărani, văzuţi în masă, lucrurile se schimbă. Scriitorul redevine aprcape genial". „Frazele considerate singure sunt incolore ca apa de mare, ţinută în palmă, cîteva sute de pagini au tonalitatea neagră-verde şi urletul mării". în „partea care povesteşte represiunea, conştiinţa artistică a autorului învinge în detrimentul operei. Această parte e sarcastică, tendenţioasă. Oamenii politici sunt înfăţişaţi ca nişte caricaturi ale laşităţii şi neseriozităţii, armata ca o ceată de bestii crude. Nici istoriceşte lucrul nu e adevărat şi nici economia artistică n-ar îngădui asemenea încheiere patetică." Contaminat de „argumentele" unor istorici ai vremii, G. Călinescu depăşeşte sfera dezbaterii literare, adăugînd: „Represiunea trebuia să se facă grabnic şi cu hotărîre, altfel graniţele ţării erau ameninţate". Spre sfîrşit, despre preferinţele autorului pentru scenele de viclenţă.

•40. G. Călinescu, *Isteria literaturii române, de la crigini pînă în prezent,* 1941, p. 650-651.
Reluarea studiului publicat în 1939 (vezi *supra,* nr. 39).

41. Tudor Vianu, *Arta prozatcrilcr remâni,* 1941 (republicat în colecţia „Biblioteca pentru toţi", 1965; vezi p. 192—193).
în capitolul *Liviu Rebreanu,* între altele, referiri şi la ordinea mijloacelor stilistice în *Răsccala* (comparaţia este aproape singurul procedeu imagistic folosit de prozator; slaba înclinare de a extrage efectele din notarea graiului viu în cadrul dialogului; mai frecvente sînt variaţiile de vocabular în trecerea de la mediul rural la acel orăşenesc sau la acel intelectual). Numeroase exemplificări şi reluarea unor teze de mult dezbătute (prezentarea mulţimii etc.).

42. Eugeniu Todoran, *Realismul lui Liviu Rebreanu.* în *Revista Fundaţiilor ^Regale,* IX (1942), nr. 12 (1 dec), p. 559-584.
întîlnirea artei cu viaţa în scrisul rebrenian; mişcarea maselor în *Crăişcrul* şi *Răsccala;* legătura neraţională ci instinctivă a ţăranilor cu pămîntul; caracterul răscoalei din roman („ţărănească"), în raport cu opinia unui critic care o soceate „revoluţie-tip" de oricînd şi de oriunde; particularităţile specifice şi referiri la alte opere: Hugo, Dostoievski. „Ţăranii lui Rebreanu nu pot fi asemănaţi nici cu *Ţăranii* scriitorului polonez Reymont. Este aceeaşi luptă pentru pămînt, dar, după observaţiile lui Emil Bieldrzycki, ţăranii lui Reymont au o viaţă sufletească mai intensă, sunt capabili de sentimente subtile, cum e cel naţional, sunt conştienţi că pe umerii lor se va ridica viitorul Poloniei independente. Dimpotrivă, ţăranii lui Rebreanu n-au nici o misiune de îndeplinit, sunt naturi primitive, se bat, ucid, beau, sub impulsul unor pasiuni elementare." *„Război şi pace, Mizerabilii, Icn* şi *Răscoala,* deosebite prin substanţa lor, se pot integra în aceeaşi categorie după măsura compoziţiei. Părerea lui M. de Vogiie despre *Război şi pace,* că este o sumă, a observaţiilor autorului asupra întregului spectacol uman, ar putea fi aplicată şi la romanul lui Rebreanu. Fondul uman modificat în mică măsură de compoziţie face din aceşti scriitori exponenţi ai popoarelor respective şi e în măsură să evidenţieze originalitatea fiecăruia."

43. Dimitrie Guşti *[Cuvîntare în plenul Academiei Române, în şedinţa de la 15 sept. 1944].* în *Cincisprezece elogii academice,* Bucureşti, 1945, p. 22-26.
Omagiul preşedintelui Academiei Române „creatorului romanului realist românesc", „istoriografului literar al societăţii româneşti". Planurile de inspiraţie; veridismul social; tipurile sociale şi caracterele în acţiune, individuale şi colective; „romancierul genial al ţărănimii române"; *Ion* şi *Răscoala* (apropieri şi deosebiri sociologice) ; Ion — Miron Iuga — dragostea de pămînt; *Răscoala* (care vădeşte „întreg talentul tumultos şi puterea profund evocatoare de viaţă a lui Liviu Rebreanu") şi fenomenul social al revoluţiei; fineţea psihologică în prezentarea procesului de creştere a conştiinţei revoluţionare de grup.

44. Petru Comarnescu, *La moartea scriitorului Liviu Rebreanu.* în *Revista Fundaţiilor Regale,* XI (1944), nr. 9 (sept.), p. 710-711.
Cuvinte omagiale, trecere în revistă a capodoperelor rebreniene. între altele: „întreaga psihologie a satului românesc, cîrmuită de obiceiuri şi atitudini colective, de pasiuni şi procedee supraindividuale, în care individul se subordonează unei mişcări generale, participînd la totalitate, a fost genial surprinsă şi exprimată mai ales în *Răsccala".* Este primul articol scris după August 1944, în care apar cu claritate trăsăturile monumentale ale operei rebreniene.

45. Gâldi Lâszlo, *Prefaţă* la volumul *Ldzădăs [Răsccala],* Budapesta, 1945, p. 5-7.
Succintă caracterizare a operei lui L. Rebreanu, a locului ei în literatura română; sursele de inspiraţie şi determinarea socială a tematicii. Teza iniţială: scriitorul a ieşit din popor căruia i-a rămas fidel toată viaţa. Este greşit a susţine că Rebreanu este un observator, un realist nepărtinitor. Centrul operei sale este observarea directă a vieţii ţăranului. Scrierile lui sînt o luare de poziţie entuziastă, curajoasă în sprijinul drepturilor ţăranilor. Comparaţie între *Ion* şi *Răscoala,* evidenţierea unei continuităţi. Informaţii privind încercările de tinereţe în limba maghiară, studiile sale la Academia Ludovica; sublinierea faptului că prin *Icn* şi nuvelistica anterioară, Rebreanu „ridică glasul Ardealului, proza ardelenească abia cunoscută pînă atunci în cercuri mai largi, pe culmile vieţii literare româneşti". în încheiere, Gâldi consideră că în *Răscoala* îşi găseşte glas conştiinţa unui mare scriitor. De aceea arta lui Rebreanu este demnă de a fi pusă în slujba mai bunei cunoaşteri reciproce si de a primi un rol internaţional în făurirea unui viitor mai fericit pe meleagurile ce se întind de-a lungul Dunării.

46. **Ov.** *S.* **Crohmălniceanu,** *Liviu Rebreanu. în Viața românească,* **VI (1953) nr. 11 (nov.), p. 281-311.**

Studiu critic de reconsiderare^ a operei în cadrul acțiunii de valorificare a moștenirii culturale. încadrarea romanului în momentul literar al epocii, menționîndu-se contextul bibliografic. *Răscoala* **„cea mai valoroasă operă" a lui Rebreanu. Ideatica romanului, confruntată cu evenimentele sîngeroase de la 1907. Romanul = frescă istorică. Lumea personajelor și varietatea comportării specifice, în critica îndreptată împotriva moșierimii „Rebreanu manifestă unele sfieli, unele îngăduințe față de oameni ca Iuga sau feciorul său". Arta „excepțională" în reconstituirea „clocotului și mișcării mulțimilor". Netemeinicia reproșului unora â propos de „înclinația naturalistă" a scriitorului. Imaginea masei angajate în luptă. Romanul, model de creație epică solid construită. Opinia că: „Tocmai pentru că nu urmărește creșterea conștiinței de clasă a elementelor celor mai avansate din masa răsculaților (exemplul lui Petre Petre** *n.n.)* **prozatorul nu e în stare să descopere individualități puternice de țărani și nici să le reliefeze cu vigoare". Sobrietatea stilului. Arta caracterizării personajelor. Despre subtilitatea unor judecăți de valoare călinesciene.**

Studiul va fi retipărit ca *Prefață* **a volumului** *Răsccala* **(1954), în micromoncgrafia** *Liviu Rebreanu* **(1954) și cu prilejul altor reeditări din opera scriitorului. Ulterior, va fi reluat în** *Literatura română între cele dcuă războaie* **(curs universitar retipărit în 1967), autorul concentrîndu-și atenția asupra valorilor literare și renunțînd la unele pasaje nesemnificative.**

47. Silvian Iosifescu, *Liviu Rebreanu : „Răsccala".* **în** *„Scînteia",* **XXIII (1954), nr. 3019 (8 iul.), p. 2.**

Recenzie prilejuită de apariția primei ediții a romanului (20 000 exemplare) în cadrul acțiunii pentru „punerea în valoare a moștenirii culturale și studierea ei în spirit critic", cartea fiind apreciată ca „o mare operă realist-critică, în care răsună puternic multe din năzuințele maselor asuprite și exploatate". Abuz de argumente sociologice, menite parcă să ateste cportunitatea reconsiderării. Lipsuri: „perspectivele luptei țăranilor nu se desprind prea limpede în finalul romanului în cazul lui Petre Petre „planul social e acoperit de cel erotic" etc.

48. R.Munteanu, *Liviu Rebreanu: „Răscoala". Roman. ESPLA, 1954.* **In** *Steagul roșu,* **I (1954), nr. [139] (5 sept.), p. 2.**

1907 și creația artistică (Băncilă, Luchian, Vlahuță, I. I. Mironescu, Spiridon Popescu, Cezar Petrescu, Zaharia Stancu, V. Em. Galan ș.a.); legăturile romanului cu celelalte opere rebreniene; lumea personajelor; arta portretistică; citarea „limitelor" după Ov. S. Crohmălniceanu; limba și stilul (referiri: Arghezi, Sadoveanu, Balzac, Stendhal). Concluzia finală: *„Răsccala* **reprezintă,fără îndoială, opera sa de căpătîi, constituind în același timp limita superioară maximă pînă la care s-a putut ridica autorul".**

49. Ion D. Bălan, *Liviu Rebreanu : „Răscoala"* **în** *Tînărul scriitor,* **III (1954), nr. 11 (nov.), p. 88-91.**

Realismul și antirealismul în opera lui Liviu Rebreanu (categorii estetice cercetate în contextul literar al anului 1954). *Răscoala,* **„romanul cu cea mai înaltă semnificație socială din opera lui Liviu Rebreanu", „capodoperă nemuritoare a realismului critic".**

50. Al. Andriescu, *Expresia idiomatică în romanul „Răsccala" de Liviu Rebreanu.* **în** *Limba română,* **IV (1955), nr 4, (iul.-aug.), p. 46-50.**

Exemple și comentarii ilustrînd „supunerea perfectă la conținut" a expresiilor idiomatice în opera lui Liviu Rebreanu. „Lipsite de strălucire, notate în forma lor din limba vorbită, mai rar prelucrate, și atunci nu cu intenția de a le transforma în podoabe, ele constituie un element de bază între mijloacele de expresie ale autorului."

51. Nicolae Liu, *Geneza unui roman clasic despre 1907.* **în** *Viața românească,* **X (1957), nr. 3 (mart.), p. 27-36.**

Pornind de la „Conferința-râspuns" din 1932 (inclusă peste ani cu titlul *Mărturisiri* **în volumul** *Amalgam,* **1943) autorul întreprinde o primă cercetare asupra „laboratorului"** *Răscoalei,* **după donarea documentelor Academiei Române de către Fanny Rebreanu (în 1957 N. Liu era paleograf al B.A.R., serv. manuscrise). Articolul urmărește îndeaproape expunerea făcută de Liviu Rebreanu în 1943** *(Cum am scris „Răscoala"* **— conferință din care N. Liu citează copios). Referințe care privesc bibliografia folosită de scriitor (documente obiective și supoziții), intenția unui „volum de nuvele consacrat răscoalelor țărănești** *(însemnări,* **1912), piesele de teatru** *(Țăranii* **și** *Răscoala),* **unele datări autografe și jurnale de creație ale romanului (fragmente citate, fără menționarea surselor bibliografice). Studiul nu-și propune să orînduiască întregul „dosar" al cărții, „spațiul limitat" nepermițînd, după afirmațiile lui N. Liu, surprinderea altor „amănunte semnificative" din procesul de creație. Interesante coroborări de texte din dosarele altor scrieri** *(Ion* **ș.a.). Referiri la Dobrogeanu-Gherea, R. Rosetti, Partenie Cosma, Caragiale, Vlahuță, I. I. Mironescu, G. Hauptmann, Grigore M. Sturdza, Pompiliu Eliade, I. C. Vissarion, M. Sadoveanu, preotul Ciorbă, V. Demetrius, Mihalache Dragomirescu, Zola, Balzac, Flaubert, Cehov, Tolstoi.**

52. Lucian Raicu, *„Răscoala" și posteritatea socialistă.* **în** *Gazeta literară,* **VII (1960), nr. 34 (18 aug.), p. 6.**

„Răscoala **depășește problematica pură a realismului critic și deschide o perspectivă directă spre contemporaneitate, cu noile ei valori morale. O trecem deci printre acele opere literare care așează temeiul solid și imediat premergător al literaturii legate direct de cauza revoluției." Reacțiile categoriilor sociale în** *Răsccala* **și tipurile individuale; diferențierile în cadrul aceleiași mase de țărani; vorbirea personajelor; stilul nud etc.**

53. Lucian Raicu, *Locul „Răscoalei".* **în** *Gazeta literară,* **VII (1960), nr. 36 (1 sept.), p. 6.**

Tradiția își serbează cu acest roman „încununarea unui veac de existență, confundîndu-se în mare parte cu însăși istoria literaturii române; e vorba de tradiția problemei țărănești, a literaturii de

inspirație rurală". Legăturile romanului cu operele anterioare ale autorului. Comparații cu literatura universală (Balzac, Maupassant, Zola, Steinbeck, Șolohov). Concluzia: „O operă ca *Răscoala* încheie ciclul tragic al existenței țărănești în condițiile asupririi".

54. Lucian Raicu, *Tonalitatea și patosul „Răscoalei".* în *Gazeta literară,* VII (1960), nr. 37 (8 sept.), p. 6.
Tonul redactării, ambianța spirituală a romanului; unitatea și unicitatea operei sub aspectul conținutului; construcția operei; armonia și unitatea arhitectonică; Centrul luminos al romanului *„Răsccala* îl constituie dreptatea istorică a maselor răzvrătite, superioritatea morală a poporului față de asupritorii săi". Patosul vieții. Vezi și *infra,* nr. 63.

55. Ion Jânosi, *„Răscoala" lui Liviu Rebreanu.* în *Viața românească,* XV (1962), nr. 1 (ian.), p. 96—118; reluat în *Romanul monumental și secolul XX* și în *Tanulmănych,* Bukarest, 1966, p. 133—190.
încercare de prezentare a monumentalității romanului, tributară interpretării sociologizante, frazei gazetărești: „între cele două războaie burghezia română s-a străduit și ea din răsputeri să insufle romancierilor disprețul față de istorie, oroarea de colectivitate" sau „Nemărginită este dărnicia poporului față de maeștrii culturii" â propos de ... „alimentarea" talentului prin temă și idei etc. Din problemele abordate: corelația dintre timpul scrierii unei cărți și timpul descris într-însa; locul primordial al *Răscoalei* în ansamblul creației; romanul-epic și „legătura organică cu masele populare" („legătură ce nu poate apărea decît în ciuda, împotriva presiunii burgheze"); asemănări și deosebiri între *Icn* și *Răsccala;* raportul dintre analitic și sintetic, individual și colectiv în cadrul romanului; proza lirică și cea obiectivă (distincțiile fiind considerate „relative, convenționale"; tendențiozitatea *Răscoalei:* opusă „obiectivismului burghez"; raportul dintre factorul conștient și cel spontan etc.

56. Al. Piru, *Prefață* la Liviu Rebreanu, *Opere,* vol. 1, 1962.
Despre procedeele balzaciene și tolstoiene în arhitectura operei; caracterizarea personajelor; „legăturile cu pămîntul sînt mai puternice decît cele de familie"; primul volum, *Se mișcă țara,* „cronică a vieții social-politice din România în preajma anului 1907"; mediile sociale și individualitățile artistice; obiectivarea; „narațiunea răscoalei are suflu de epopee"; realismul operei și tehnica artistului. „Meritul lui Rebreanu stă, între altele, și în faptul că în *Răscoala* a zugrăvit cu incomparabilul său talent un moment autentic din acest războî de clasă care a fost represiunea." Unicitatea operei: „Nici o operă a literaturii noastre dintre cele două războaie mondiale nu a pus mai cu putere o problemă socială și nu a tratat-o mai profund, la un nivel artistic similar". Limitele romanului; încadrarea operei în momentul literar al epocii. Referiri la scrieri de M. Sadoveanu, Hortensia Papadat-Bengescu, Camil Petrescu, Cezar Petrescu și C. Stere. Comparație cu Zola, Tolstoi, Reymont și Verga. Cu mici modificări, studiul va fi reprodus în micromonografia *Liviu Rebreanu* (1965). Vezi și studiul introductiv al ediției de față, vol. 1, p. XLVI—LV.

57. Fanny Liviu Rebreanu, *Truda „Răscoalei" — Cum scria romancierul.* în *Cu soțul meu,* 1963, p. 179-198.
Casa de la Valea Mare (cumpărată în vara lui 1930) și intensificarea scrisului la *Răscoala* după părăsirea directoratului Educației poporului. Amintiri: în 1914— 1915 („cînd îmi citea o parte din eventualele lui lucrări"), Rebreanu ar fi comunicat soției tentația realizării unui roman despre 1907; călătorii în Vlașca, Teleorman și Argeș pentru documentare (căci, după autoare, romancierul „nu *inventa* niciodată, ci *descoperea* întotdeauna). în bună măsură relatările privind geneza operei urmează mărturisirile autorului *Răscoalei.* Interesante fragmente din epistole trimise de Liviu soției sale (primăvara anului 1931 și aug. 1932); greutăți materiale; *Scara fericirii* sau *Mojarul iluziilor* (roman) întrerupe o clipă proiectele *Răscoalei;* idem căsătoria „Puicuței" cu ofițerul Radu Vasilescu (26 oct. 1931); fragment din *Jurnal,* relevant pentru starea de spirit a romancierului la sfîrșitul anului 1931. Din însemnări: „Lumea noastră, cea în care ne-am născut noi cei de azi, se duce iremediabil, îi auzi parcă trosnind crăpăturile anunțătoare de prăbușire. Sufletul omului însuși se zbuciumă îngrozit de necunoscutul ce-l presimte... Poate că lumea nouă se pregătește chiar în Rusia sau poate în alt colț al pămîntului..."

58. Ion Lungu, *Epopeea maselor populare în literatura noastră realist-critică. Romanul marilor prefaceri sociale.* în *Tribuna,* VIII (1964), nr. 33 (13 aug.), p. 1, 9.
Retrospective literare (Neculce, Budai-Deleanu, Bălcescu, Creangă, Sadoveanu, Camil Petrescu, Sahia, Liviu Rebreanu — „colosul prozei realiste românești"). Date referitoare la geneza *Răscoalei* (unele din ele greșite); romanul „apogeul creației lui Liviu Rebreanu" ; unitatea arhitectonică; ritmul acțiunii și gradația desfășurării epice („tragedie cu structură și orchestrație simfonică"); alternarea planurilor; Titu Herdelea și rolul compozițional în structura și orientarea romanului; legăturile dintre *Ion* și *Răscoala.*

59. Dumitru Micu, *Răscoala.* în *Gazeta literară,* XIII (1965), nr. 49 (2. dec), p, 7.
în ce sens *Răscoala* este o continuare a romanului *Ion;* rolul lui Titu Herdelea, mâestria construcției epice; procedeul contra-punctării; obiectivitatea creației („detașarea lui Liviu Rebreanu este expresia unei elevații lirice"). Concluzia: *„Ion* și *Răsccala* sînt cel mai trainic, mai grandios monument literar în care se realizează viziunea tragică a satului românesc modern").

60. Mircea Zaciu, *Structură și mesaj în „Răscoala".* în *Luceafărul,* X (1967), nr. 8 (25febr.), p. 3. Retipărit *inGlose, Ed. Dacia,* 1970, p. 103-110.
1907 și literatura epocii (proza „minoră și prizonieră a foiletonului" și „patosul liric al poeților"). Date privind geneza romanului; lucrări consultate de scriitor. „Operă de sensuri grave, de tensiune dramatică, de combustie artistică înaltă, *Răscoala* marchează în realismul românesc contemporan o cotitură semnificativă. Prin poziția adoptată, prin optica socială, prin capacitatea de a înțelege și

interpreta faptele istorice, prin arta inegalabilă a arhitecturii epice, romanul acesta rămîne, fără îndoială, cea mai izbutită creație închinată lui 1907." Realitatea socială și „suflul de tragedie antică" al operei („Curtea de Argeș a romanului românesc"). Construcția epopeică în raport cu legile clasice ale genului, virtuțile arhitectonice. „Construcție monumentală, impresionantă și prin dimensiuni, dar în egală măsură prin detaliu și metaforă, romanul vădește încă o dată noutatea concepției („ideea circuitului închis") și înrudirea cu o viziune cinematografică de care sînt contaminați toți marii prozatori ai veacului nostru." Referiri: Sp. Popescu, G. Coșbuc, Șt. O. Iosif, Al. Vlahuță, O. Goga, D. Anghel, P. Cerna, N. Țimiraș, I. I. Mironescu, I. C. Vissarion, V. Demetrius, E. Lovinescu, Partenie Cosma, Elena Farago, N. Liu, C. Stere, Cezar Petrescu, Tolstoi, Balzac, Vl. Streinu, Camil Petrescu s.a.

*1. **Tiberiu Rebreanu,** *Scînteia din care s-a iscat romanul „Răsccala".* în *Argeș,* II (1967), nr. 3 (mart.), p. 3.
Articol pe marginea unor documente din „dosarul" *Răscoalei,* amintite de Liviu Rebreanu în *Mărturisiri.* Piesa *Țăranii,* intenția volumului de nuvele, un plan al *Răscoalei* din perioada elaborării *Pădurii spînzuraților,* însemnări referitoare la *Răscoala* pe verso-ul unei file din manuscrisul romanului *Icn* etc.

•62. **Valeriu Cristea,** *Liviu Rebreanu: „Răscoala".* în *Gazeta literară,* XIV (1967), nr. 11 (16 mart.), p. 3.
Apărut într-un grupaj de articole, intitulat *Cărțile răscoalei* (mai sînt cercetate lucrările *1907* de Cezar Petrescu, *1907* de Tudor Arghezi, *Desculț* de Zaharia Stancu și *1907- Din primăvară pînă în toamnă* de I. L. Caragiale), comentariul critic dezbate, pe prim plan, *realismul* capodoperei rebreniene care „străpunge învelișul fenomenologic al lucrurilor și configurează o suprarealitate misterioasă, prin evocarea din adînc, a lumii și oamenilor". „Alchimia prefacerii prin adițiunea elementelor." Realismul prozatorului „produce o supra-realitate, care nu e altceva decît viața surprinsă tainic la înseși izvoarele ei". Arghezi și Rebreanu și explorarea *urîtului.*

63. **Lucian Raicu,** *Liviu Rebreanu, Eseu,* 1967, p. 211—257.
Sintetizarea paginilor publicate despre *Răscoala* (vezi *supra,* nr. 52 — 54), cu numeroase fragmente inedite. în introducere critica criticii (B. Munteano, D. Ionescu, I. Valerian, Gh. Drumur, I. Breazu, Al. Robot, Silviu Brateș, Dan Petrașincu, E. Lovinescu, G. Călinescu, Pompiliu Constantinescu, T. Vianu, Perpessicius, Ș. Cioculescu, I. Biberi, Eugeniu Todoran, Emil Pușcariu, Eugen Ionescu, I. Petrovici. Al. Piru, Ov. S. Crohmălniceanu, D. Micu, H. Roman; Rebreanu despre propria lui operă. *Crăișorul* și *Răscoala.* Precursorii din literatura universală: Balzac, Maupassant și Zola. *Ion* și *Răscoala;* specificitatea operei în cadrul romanulu social. Psihologia personajelor, construcția *Răscoalei* și dialectica desfășurării acțiunii (relația dintre necesitate și întîmplare). înregistrînd ecoul operei în vreme și valorificînd plusurile exegezei rebreniene, studiul este rodul celei mai complete cercetări critice a romanului, oferind numeroase puncte de vedere inedite.

64. **Simion Mioc,** *Critica literară interbelică despre romanele lui Liviu Rebreanu.* în *Analele Universității din Timișoara, Seria științe filologice,* nr. VI (1968).
Surse bibliografice.

65. **Bodor Pâl,** *Nadina neve'nek tortenete. L. Rebreanu halâlânak 25evfordiiloja.* în *Jobardt,* III (1969), nr. 36 (4 sept.), p. 6.
Articol scris cu prilejul celei de a 25-a comemorări a morții lui L. Rebreanu. în centrul preocupărilor, „istoria numelui Nadinei".

66. **Teohar Mihadaș,** *Trei praguri. Icn, Petre și Apostol.* în *Tribuna,* XIIL (1969), nr. 37 (11 Sept.), p. 745-746).
Vezi ediția de față, voi. 5, 1970, p. 745-746.

67. **Vasile Rebreanu,** *Gloata* I. în *Tribuna,* XIII (1969), nr. 39 (25 sept.), p. 5.
Răsccala, „carte a contrastelor"; tehnica contrapunctică și varietatea mijloacelor artistice; imaginea unitară a țărănimii.

68. **Vasile Rebreanu,** *Disocieri.* II. *Tribuna,* XIII (1969), nr. 40 (2 oct.), p. 4.
Diversitatea tipologică, demonstrată cu numeroase exemplificări.

69. **Puia Florica Rebreanu,** *Zilele care au plecat,* 1969, p. 241—290.
în partea a IH-a a lucrării („Amiază de viață"), autoarea prezintă împrejurări din existența scriitorului, corespunzînd, parțial, perioadei de gestație a romanului *Răsccala,* definitivării lui. Referiri la activitatea dintre 1929— 1932: director al Teatrului Național, președinte al Uniunii scriitorilor, director al Educației poporului; reviste conduse: *Gazeta literară* (31 ian.—7 febr. 1929) și *România literară* (1932 - 1934); Premiul Național pentru proză (mai 1929); Călătorie în Spania (mai 1929) cu popas la Paris; ecranizarea *Ciuleandrei;* în Orlat, lîngă Sibiu, la Tița Slăvoacă, pentru terminarea romanului *Crăișorul* (Fanny și Puia în Italia și Franța); schimbarea locuinței din Parcul Inginerilor (lîngă Gara de Nord) în Bd. Tache Ionescu, nr. 12; casa de la Valea Mare; căsătoria cu Radu Vasilescu (febr. 1932); *Răscoala* și *Remania literară* „cele două fronturi" ale scriitorului în 1932; scrisori patetice adresate „Puicuței". Din epistole: 17 apr. 1932 —„...Mă aflu într-o perioadă ciudată. Neproducție serioasă. Oricîte îndemnuri îmi fac, nu mă apuc să scriu. Mi se spune din toate părțile cît de mult este așteptată *Răsccala,* o am plină în suflet și amîn mereu lucrul stăruitor. Dacă nu voi începe nici la 1 mai, atunci am pierdut pămîntul de subt picioare. Și totuși cartea aceasta are atîtea lucruri într-adevăr deosebite. Dacă voi putea-o termina cu bine, va face desigur mare vîlvă". 16 iun. 1932 — „...Trebuie să-mi continui *Răscoala* care ar merge bine dacă n-ar trebui s-o întrerup pentru fleacurile cotidiene". Joi 22 dec. — „... în sfîrșit! Liber. Isprăvit *Răsccala* complet. (Azi am primit ambele volume. Miercuri se va pune în vînzare în toată țara). M-a obosit mult. Parcă mai mult ca oricare din celelalte cărți. A fost o sforțare grea și foarte

îndelungată. Dacă numai anul acesta, de la sfîrşitul lui aprilie pînă azi, cu absolut neînsemnate intermitenţe, am stat nopţile întregi la masa de scris, deseori cîte 12— 14 ore în şir!... M-am şi simţit la urmă epuizat parc-aş fi tras la jug, cu o somnolenţă aproape dureroasă. Dar, în sfîrşit, e gata! Am impresia că a ieşit ceva masiv şi interesant."

70. A. Sadeţki, *Prefaţă* la volumul Liviu Rebreanu: *Vcsstanie [Răscoala]*, Moscova, 1970, p. 5-19.

Succintă biografie literară; realismul critic, tema anti-războinică, ţărănească de pe poziţii avansate, condamnarea rasismului, critica ţarelor societăţii timpului. Descrierea şi caracterizarea nuvelisticii şi romanelor (inclusiv a eroilor). Locul lui Rebreanu în proza românească, menţionîndu-se şi activitatea publicistică şi de dramaturg. In încheiere se menţionează îndepărtarea treptată de pe poziţiile anilor '20 — '30, al cărei efect va fi ireversibila secătuire a forţelor lui creatoare. De notat: informaţia (dintr-o scrisoare către Fanny Rebreanu) cu privire la intenţia Editurii centrale din Moscova de a-l publica în traducere pe Liviu Rebreanu (*Ion* sau altceva), încă în 1935; evidenţierea activităţii de traducător din proza rusă (*M. Gorki, A. P. Cehov*), influenţei pe care Gorki a avut-o asupra unor nuvele.

71. Valeria Dumitrescu, *Liviu Rebreanu: „Răscoala" — Nete din mers.* în *Ramuri*, X (1973), nr. 10 (15 oct.), p. 16-18.

Comentariu succint privind „laboratorul" *Răscoalei.* Publică cvasiintegral documentele aflate în *Arh. L.R., I ms. 1 e* (planuri de creaţie, însemnări etc.), piesele fiind reproduse în succesiunea arbitrară de la B.A.R.

72. Const. Ciopraga, *Personalitatea literaturii române*, Bucureşti, 1973, p. 177-187.

Arhitectul şi monumentalitatea construcţiilor sale; procedeul *cercului închis;* rigoarea geometrică a planului de creaţie; personajele şi-dominantele psihologiei colective; ritmul şi timpul operei: „Timpul din *Răscoala,* la început uniform, calm, lăţit în toate sensurile, se restrînge în final, devenind dens, dramatic, traducînd o criză, răsturnînd duratele ordinare. Aparent, *Icn* ar fi mai aproape de ritmul eposului, pe oînd *Răscoala,* prin concentrarea progresivă din final, pare mai aproape de un ritm dramatic. în fond, în cele două romane eposul şi drama coexistă, se interferează." Specificitatea romanului între celelalte opere rebreniene.

ALTE REFERINŢE

73. Ionel Clopoţel, *Liviu Rebreanu : „Răscoala" (roman, două volume, Editura „Adevărul"lei 160).* în *Societatea de mîine*, X (1933), nr. 1 (ian.), p. 13.
74. A. Davidescu, *Liviu Rebreanu : „Răscoala".* în *Gazeta de Vest*, V (1933), nr. 917 (19 mart.), p. 4.

75. George Drumur, *Liviu Rebreanu : „Răsccala", roman 2 voi. („Se mişcă' ţara" „Focurile") Edit. „Adevărul", Bucureşti.* în *Junimea, literară*, XXII (1933), nr. 4-6 (apr.-iun.), p. 137-138.
76. D.[imitriej G.[oga], *Liviu Rebreanu „Răscoala", roman.* în *Satul şi şcoala* , II (1933), nr. 9 (mai), p. 279-280.
77. Mircea I. Solomon, *„Răsccala" de Liviu Rebreanu.* în *Vlăstarul*, IX (1933), nr. 5, p. 12-14.
78. N.Ţane, *Liviu Rebreanu: „Răsccala".* în *Cultura poporului*, IV (1933), nr. 5—6 (mai-iun.), p. 27—28.
79. Teodor Scarlat, *Liviu Rebreanu : „Răscoala" — roman — Editura „Adevărul",* în *Revista scriitoarelor şi scriitorilor remâni*, VII (1933), nr. 7-8 (iul.-aug.), p. 18-19.
80. Miron Suru, *Diverse*, Bucureşti, 1934, p. 63 — 72.
81. Dan Petraşincu, *Puncte. „Răscoala".* în *Viaţa literară* (1933), nr. 166 (15 ian. — 1 febr.), p. 4 (vezi şi *supra*, nr. 20, 31).
82. I. Tomuţa, *L. Rebreanu, „Răscoala".* în *Vatra*, I (1935), nr. 3-4 (iun.-iul.), p. 102-103.
83. Cs.[ehi] Gy.[ula], *Liviu Rebreanu „Răsccala".* în *Korunk*, XI (1936), nr. 1 (ian.), p. 66 — 67.
84. Alex. Munteanu, *Romanul românesc.* în *Scînteia*, Gherla, VII (1936), nr. 10-11 (oct.-nov.), p. 200 -206.
85. Ion Biberi, *E.tudes sur la litterature rcumaine centemperaine*, Paris, 1937, p. 46-48.
86. B. Munteano, *LitUrature rcumaine*, Paris, 1938, p. 227 — 231.
87. Domokos Sâmuel, *[„Lâzadâs"].* în *Uj Szântâs*, 1947, nr. 5, p. 313-314 [după bibliografia lui Domokos Sâmuel].
88. Sziklay Lâszl6: *[„Ldzadds"] Del Kelet-europai ne'zo. Szomszednepek rege'nyei magyar fcrditdsban. [Spectator sud-est european. Romanele popoarelor vecine, în traducere ungurească]*, Tiszatâj, 1948, nr. 11—12, p. 189—190 [după bibliografia lui Domokos Sâmuel].
89. Liviu Timna, *O mare operă realist-critică a literaturii ncastre.* în *Scrisul bănăţean*, 1954, nr. 3 (aug.), p. 192-197.
90. MoraZoltân. *Mit clvassunk? Liviu Rebreanu :„Lâzadds"[Ce să citim? Liviu Rebreanu: „Răsccala"].* în *Voros Zăszlâ*, V (1956), nr. 15 (19 ian.), p. 4.
91. Antal Peter, *Liviu Rebreanu: „Lâzadâs".* în *Elâre*, X (1956), nr. 2682 (5 iun.), p. 2.
92. Olâh Tibor, *L. Rebreanu: „Ldzadds" [Răscoala].* în *Utunk*, XI (1956), nr. 23 (iun.), p. 4.
93. Berde Zoltân, *Liviu Rebreanu : „Ldzadds" [Răscoala], Âllami Irodalmi es Muveszeti Kiado, 1955.* în *Igaz Szâ*, IV (1956), p. 1392-1393.
94. Olâh Tibor, *[„Ldzadds"] Parasztfelkelâk hâskoltemenye [Epopeea eroică a ţăranilor revcltaţij. Elâre*, 1957, 20 apr. [după bibliografia lui Domokos Sâmuel].
95. Lârinczi Lâszlo, *Az 1907-es romániai parasztfelkeUs nagy dohumentuma: [„Ldzadds"] [Marile documente ale răscoalei ţărăneşti din 1907 în România: „Răscoala"]. MUvelâdes*, 1957, nr. 3, p. 18—20 [după biliografia lui Domokos Sâmuel].
96. ***, *[Cuvînt înainte]* la volumul: Rebreanu, *Bunt [Răscoala]*, Warszawa, 1959, p. 5—7.
97. Buia Simon. *Uj Rebreanu-film. A Ldzadds [Noul film — Rebreanu. [„Răscoala"* în *Dâlgozâ nâ*, 1966, nr. 5 (mai), p. 8.

• 98. Gh. Dumitrescu, *Răscoala. Dramă muzicală în 4 acte şi 6 tablouri, după Liviu Rebreanu,* Bucureşti, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor, 1963, 19 p.

•99. C. Simionescu, *Prefață* la: Rebreanu, *Răscoala,* Editura de stat pentru literatură şi artă, 1963. Retipărită în limba maghiară, în volumul *„Lăzadâs"* [ediția a III-a], Bucureşti, 1964.

100. Bânto Istvăn, *L. Rebreanu: „Ldzadds" [Răscoala], Bukarest, 1964.* In *Falvak dolgozâ nepe,* XLII (1964), nr. 906 (13 oct.), p. 6.

101. R. G., *O nouă ecranizare după Liviu Rebreanu: „Răsccala".* în *Tribuna* VIII (1964), nr. 46 (12 nov.), p. 11.

102. Mircea Mureşan, *Lucrînd la filmul „Răscoala".* în *Gazeta literară* XIII (1965), nr. 49 (2 dec), p. 10.

103. Miron Scorobete, *Cele două timpuri ale „Răscoalei".* în *Tribuna* IX (1965) , nr. 48 (2 dec), p. 8.

104. Antoaneta Tănăsescu, *Premiere : „Răscoala".* în *Contemporanul* (1966). nr. 13 (1 apr.), p. 5.

105. Gh. Suciu, *„Ion", „Ițic Ştrul, dezertor" si „Răsccala".* în *Luceafărul* XII (1969), nr. 12 (22 mart.), p. 6.

106. Al. Piru, *Liviu Rebreanu. Două ecranizări.* în *Gazeta literară* XIII (1966) , nr. 31 (4 aug.), p. 2.

107. Ion Vlad, *Edificiul epic şi aspirație spre epopee.* în *Tribuna* XIII (1969), nr. 37 (11 sept.).

108. Nicolae Liu, *Liviu Rebreanu: Cum am scris „Răsccala".* în *Manuscriptum,* III (1972), nr. 1 (ian.-mart.), p. 106-120.

309. Ion Rotaru, *O istorie a literaturii române,* vol. II (De la 1900 la cel de al doilea război mondial), 1972, p. 583 — 609.

VARIANTE

VARIANTA 1927

DIN CELE 150 DE FILE, amintite cu aproximație de scriitor, la B.A.R.. se află un număr de 136, din care 123 *(Arh. L.R., I ms. la)* reprezintă prima, redactare mai împlinită a romanului (pagini izolate, velină, format caiet, cerneală, scris mărunt, pe-alocuri ilizibil). Alte 13 file *(Arh. L.R., I ms. Ic)* alcătuiesc un fragment distinct, purtînd indicația autografă a romancierului pentru introducerea respectivelor pagini în cadrul capitolului II (aceleaşi caracteristici tehnice, scrisul însă mai îngrijit).[202] Episodul continuă acțiunea din filele anterioare.

Potrivit datărilor din *Arh. L.R., I ms. 1 a,* versiunea se încadrează in răstimpul 1 — 31 august 1927, cu două întreruperi (2—9 şi 2 — 31 aug.). Ea a fost abandonată în vara aceluiaşi an, după terminarea a 16 paragrafe. Structura adoptată nu-l satisface pe romancier, motiv pentru care purcede la reîmpărțirea materiei. La o primă reorganizare, el stabileşte granița, capitolului I între paragrafele 7—8 (f. 51), iar cea a capitolului II între paragrafele 14—15 (f. 105). Ulterior, acolo unde inițial începea paragraful 16 (f. 112) notează cu creion roşu „2", semn că totul pînă aici urma să fie „topit" în capitolul I.

Expresia stilistică diferă de toate versiunile ulterioare, purtînd pecetea „primei mîini". Varianta oferă însă şi un episod inedit, rămas în afara volumului tipărit. Este vorba de sindrofia din familia Niculinei, unde Titu Herdelea, concurat de cîțiva ofițeraşi, flirtează cu mai toate candidatele la măritiş.

Tenta erotică a acestei versiuni este mai pronunțată. Printre „victime" şi Marioara Rădulescu (eleva de la şcoala profesională, aflată în gazdă la Gavrilaş). Relația va fi mult temperată în versiunea predată tiparului (vezi f. '19-20, 42).

[202] Nu este exclus ca timpul să adauge şi alte fragmente datînd din, aceeaşi perioadă.

î

încadrată într-un ciclu romanesc, această versiune propune, cum s-a arătat şi cu un alt prilej, mai multe legături cu lumea Prislopului: ştiri despre Herdeleni, moartea Glanetaşului etc. (vezi f. 27—30). Ea este semnificativă şi pentru desluşirea unor detalii de ordin biografic, atestînd, dacă mai era nevoie, unele împrejurări în care s-a aflat Liviu Rebreanu după stabilirea în Regat (1909). Dealtminteri, Titu Herdelea este şi prezentat ca „fost ofiţer în armata austriacă", acum mîncîndu-şi viaţa „cu corectură de noapte la un ziar obscur" (f. 50). Impresiile primelor experienţe de viaţă au valoare autobiografică:

„După o lună de pipăiri, se află azi mai fără perspective ca oricînd [...] Regreta de multe ori amarnic că s-a avîntat aşa, pe nişte vorbe în vînt, într-o ţară străină, unde nu cunoaşte pe nimeni... De cîte ori se întorcea acasă, ca astăzi, cu vreo speranţă mai puţin, îi răsărea gîndul să-şi strîngă catrafusele şi să o ştergă frumos la Armadia, să facă şi el ca alţii, să se apuce de o treabă serioasă, să nu-i fie ruşine a se face practicant de notar cu tot sufletul, să facă apoi cursul şi să devie om simplu, dar liniştit, fără atîtea zbuciumări zadarnice... A avut prilejul să-şi dea seama şi în privinţa poeziei ce speranţe poate să aibă, cum la cîte ziare a bătut, a fost primit cu o uşoară compătimire, a lăsat poezii că vor apare şi n-a apărut nici una încă. Poezia nu e o carieră — bine a spus tatăl său... în fiecare seară îşi făcea socoteala banilor care scădeau vertiginos, fără speranţă de înlocuire. Şi în fiecare seară, în gîndul lui ascuns, punea de o parte suma ce-i trebuia ca să se poată întoarce acasă." (f. 50—51).

Dealtfel detalii biografice se regăsesc şi în forma finală a cărţii, amintind situaţii şi personaje reale. Să confruntăm cîteva rînduri:

„De baştină din Amaradia, Gavrilaş se găsea în ţară de vreo zece ani şi era agent secret în poliţia Capitalei, însărcinat cu controlul hotelurilor. Cunoştea pe învăţătorul Herdelea cu care fusese odinioară coleg de şcoală. Astfel, cînd într-o dimineaţă a descoperit în registrul de călători de la Hotel English numele Herdelea printre cei sosiţi în ultimele zile, şi cînd a văzut mai ales că a venit din Ardeal, a ghicit imediat că trebuie să fie feciorul lui Zaharia" *(Răscoala,* I *Răsăritul,* prg. 3).

Şi iată acum o mărturisire a autorului, făcută chiar în anul apariţiei romanului:

„în Bucureşti nu cunoşteam pe nimeni. Am tras într-o mohorîtă zi de toamnă la Hotelul English"[203].

Numele lui Gavriluţ îl întîlnim în corespondenţa scriitorului cu Mihalache Dragomirescu, desemnînd una din cele două persoane care, în 1910, îl vizitau la închisoare:

„în Văcăreşti n-am mîncat hrana cazonă pentru că era supt orice critică, îţi era absolut scîrbă de dînsa; aici o mănînc. Dar pe cînd acolo Gavrilutz venea de două ori în săptămînă şi niciodată cu mîna goală, şi mai veneaţi şi d-voastră, aici nu prea vine nimeni."[204] (Gyula, 1 aug. 1910).

Romanul aminteşte, de asemenea, scrisorile adresate lui Titu de d-na Herdelea, „în stilul ei evanghelic, presărat cu maxime şi poveţe" *(Răsccala,* I *Răsăritul,* prg. 3).

[203] Cf. *Dimineaţa,* XXVIII, nr. 9249 *(26* sept. 1932).

[204] Cf. B.A.R. S. — (1) b.
IX

Şi-acuma iată cum se adresează Ludovica Rebreanu fiului ei, intr-o epistolă datînd dinainte de elaborarea primei versiuni a *Răscoalei :*

„Dragul meu întîinăscutul 1

Dacă ai urma pe strămoşii noştri care au ţinut sfînt ăsta nume, care l-au cîştigat cu multă jertfă alesul Iacob. Tu care ai fost învrednicit să fii născutul din fată fecioară curată rară din multele numite fecioare. Acea care te-a născut prin atîtia suferinţă, cît te-a iubit, cît te-a ingrijit ori pe unde te-ai aflat, cît dor a mîncat-o de odorul ei scump pînă s-a deprins cu toate suferinţele cîte îndură o inimă de mamă. Nu se pot descrie faptele mamei nici nu le poate revanja un copil niciodată. Aşa dragul meu, cu greu v-am născut cu greu v-am crescut fiind atît de mulţ din care mi-au remas numai voi doi care mi-aţ potea ajuta la susţinerea vieţei cită mi-a scris-o Dumnezeu să o mai port pe pămînt. Dacă n-aş avea adîncile cunoştinţe divine, m-ar bucura, sau m-ar supară reu staria şi purtaria voastră faţă de mine. Eu aşa cred şi ştiu că cu cît să îmbogăţeşte cineva în avere ori în domnie, cu atît să depărta şi de Dumnezeu şi de acea ce-1 cunosc pe E1" („Aiud la 18 martie 1925")[205].

Despre aceste „fantome din oglindă" — cum denumea Pierre Abraham umbrele personajelor reale din opera balzaciană — ar fi multe de adăugat. Ca şi în restul cărţii, „deshumarea realităţii" din lumea romanului presupune perfecta cunoaştere a adevărului istoric, căci, la Rebreanu, tentaţia dinţii de a *reproduce* cît mai fidel amănuntul biografic se soldează, în cele din urmă, cu o desăvîrşită transfigurare artistică. Unite într-un punct, liniile convergente se depărtează vertiginos, pînă la dispariţia din spaţiul supus cercetării.

Scrisă dintr-o răsuflare, varianta din 1927 beneficiază de o mare siguranţă stilistică, ceea ce nu înseamnă că-i ferită de forme impure: „luînd-o galant de guşă" (f. 88), „fabrică care" (f. 47) ş.a. Nu este lipsită nici de naivităţi (spre a insufla ţăranilor din Argeş mai multă tărie revoluţionară, transplantează de pe meleagurile lui Horia „50 familii tocmai din Cîmpia Ardealului", sosite la Vai-de-Ei încă „înainte de Cuza", f. 44).

La fel de adevărat este că formele ulterioare vor pierde unele pasaje, excelente pentru definirea unui portret, unei situaţii etc. Iată, de exemplu, o frumoasă caracterizare a bătrînului Miron Iuga într-una din replicile arendaşului Rogojinaru:

„Cînd îl vezi pe moşia dumnealui parc-ai vedea un copac străvechi, uriaş, care si-a întins şi înfipt rădăcinile solid în şapte mii de pogoane de pămînt" (f. 5).

Onomastica primelor capitole (în special lumea bucureşteană) este mai bogată; ea se clarifică de la o pagină la alta, dovadă înlocuirea unor nume în cadrul acestei versiuni (de data aceasta din lumea satului): Trifon Guju („Dragomir Oloman", f. 114), Vasile Zidaru („Dumitru Burdujan", f. 121), Matei Dulmanu („Dămian Dulmanu", f. 121).

Versiunea poartă semnele unor uşoare reveniri pe text: cuvinte înlocuite etc.

Cîteva datări atestă faptul că, peste ani, varianta va sta la baza transcrierii, în pofida formelor intermediare. Citim pe f. 42 v.:

„La transcriere, în noaptea 24/25 august 1931, luni seara pe la 12, un paiajen mi s-a coborît din tavan pe biurou, s-a săltat de vreo cinci ori

[205] Cf. *B.AR. 144.791.*

pînă la înălțimea flăcării lămpii de biurou, apoi s-a ridicat din nou în tavan" (iar pe ultima f. 23: „Luni, 7 VIII 1932").

Manuscrisul mai conține o însemnare cu caracter „jurnalier":

„Un fluture vine de la fereastră drept la masă, lîngă picioarele mele și stă cîteva minute parcă să mă privească. 19 VIII [1927] dim. 10 1/2" (f. 112 v.).

La Anexe (vezi *infra,* p. 753—844) reproducem variantele romanului din 1927 (la început / *ms., 1 a).*

VARIANTA [1931][206]

Se află la B.A.R., sub cote diferite. Numără 48 de file din minimum 70 cît a avut cîndva (avem în vedere numerotația originală a autorului). Pagini izolate; hîrtie velină; filigran: „Cartea românească" ; cerneală; scris lizibil; modificări în creion, puține la număr.

Cele mai multe file se află în *Arh. L. R., I ms. 1 b* (42 f.). Lor le alăturăm f.34 (aflată în *Arh. L. R., I ms. 1 c,* f. 21) și f. 40–42, 44–45 (aflate în *Arh. L. R-, I ms. 1 d).* Acestea din urmă au fost cîndva detașate de autor pentru publicare, alături de alte file, în paginile revistelor literare (au și amprente tipografice).

Numerotare discontinuă:

F. 5 — 7; sfîrșitul prg. 1 (sosirea lui Grigore Iuga în București; discuția din tren cu Rogojinaru); rîndurile de început ale prg. 2 (f. 7). Primele 4 file — rătăcite sau, poate, *îndepărtate* de romancier — sintetizau, într-o versiune anterioară, fragmentele din / *ms. 1 d, i.* 4 — 5, *I ms. 1 c,* f. 14; / *ms. 1 a, i.* 1 — 5.

F. 11— 15; prg. 2 (discuția lui Grigore Iuga și Titu Herdelea). F. 8—10 sînt îndepărtate, dovadă că sfîrșitul f. 7 („coborîse șovăitor treptele") este reluat la începutul f. 11 („cobora șovăitor treptele").

F. 24[207] —33; prg. 4 (întîlnirea de la „Enache": Grigore Iuga, Baloleanu, Dumescu, Titu Herdelea; antrenarea în discuție a lui Rogojinaru). Lipsa prg. 3 nu afectează cadrul arhitectonic. Este și motivul pentru care considerăm că f. 16 —23 (absente în / *ms. 1 d)* nu au fost „rătăcite", *ciîndepărtate* de romancier. între f. 32 — 33, începutul prg. 5.

F. 34; a servit drept deschidere fragmentului publicat în presă sub titlul *Amintiri despre Nadina.* Eila aflată în *Arh. L.R., I ms. 1 c,* f. 21 (numerotația B.A.R.) mai conține și cîteva rînduri de pe f. 33, rămasă în *Arh. L.R., I ms. 1 b,* cu care începe prg. 5.

Pe f. 34 notația secretarului de redacție (Albu) la programarea prozei: „Crăciun 3 col.[oane]".

F. 35 — 40; continuarea prg. 5 (singurătatea lui Grigore Iuga; amintiri despre Nadina).

F. 40 — 42, 44 — 45; prg. 6 (la cizmarul Mendelson: bătrînul, Mișu, Titu și Petre Petre; revoltă socială).

206 Vezi nota noastră nr. 197, p. 689, în legătură cu datarea variantei.

207 Din f. 24, L. R. a păstrat în această variantă doar rîndurile care deschideau fostul prg. 4.

împreună cu f. 43 și 46 închideau capitolul I. Au servit la tipărirea fragmentului *Petre Petre* în paginile presei literare. Pe f. 40 notațiile secretarului de redacție: *„Ad. literar"* și „Anul Nou".

F. 47—62; începutul capitolului II: *Pămînturile.* între f. 1 — 57, prg. 1 (sindrofia de la Ionești; părinții Niculinei; printre invitați Titu Herdelea). între f. 57-62, prg. 2 (vizită la Predeleni; discuțiile cu Grigore, cu Victor, Tecla și Puia; Titu asistă).

F. 69—70; începutul unui fost prg. 4 (sosirea lui Titu și lui Grigore la Amara).

Cu excepția cîtorva file, nedescoperite încă în arhivă, *I ms. 1 b* și anexele din / *ms. 1 c, I ms. 1 d* reprezintă, în ciuda numerotației discontinue, începutul rotunjit al unei noi versiuni, rezultat al concentrării și restilizării variantei / *ms. 1 a,* elaborată cu 3 —4 ani în urmă (1927). Filele care lipsesc (1-4, 8-10, 16-24, 43-46, 63-78) atestă o versiune intermediară. Dintre ele, unele au fost publicate în reviste ca „fragmente de roman".

în afara comprimărilor amintite, versiunea din [1931] se deosebește de varianta din 1927 prin restilizarea întregului text. Modificările vădesc aceeași pasiune pentru plasticizarea expresiei literare, pentru claritate și, din nou, pentru concizia narațiunii :

I ms. 1 a (1927)	*I ms. 1 b* [1931]
„Un hamal voinic, care se urcase din mersul trenului, fu instruit cu multe amănunte cum să se încarce cu numeroasele bagaje... între timp trenul se opri domol și coridorul fu invadat de o armată de hamali care toți se repezeau asupra bagajelor lui Rogojinaru care leapăracuîndîrjire.	
Locomotiva pufăia rar, estenuată subt acoperișul gării. Printre respirațiile ei vehemente gălăgia oamenilor ce coborau din tren și al celor ce-i așteptau pe peronul de sosire umplea locul cu un murmur aspru și continuu din care țîșneau ici-colo rîsete stridente, cîte-o vorbă veselă și mai ales strigăte nervoase și ascuțite: «Hamal!»" (f. 6).	„Locomotiva gîfăia rar, extenuată. Printre respirațiile ei dominatoare glasurile oamenilor ce coborau și ale celor ce-i așteptau pe peron umpleau cuprinsul gării cu un zgomot aspru și curgător din care se smulgeau ici-colo izbucniri de rîsete, cîte-o vorbă veselă, cîte-o pupătură mai pleoscăită și mai ales țipete nervoase după hamali" (f. 5)
Dialogul este mai direct:	
„ — Lasă-o pe asta că mi-o duc eu — îl opri Iuga calm. Dacă însă alergi să-mi oprești o birje, ai făcut rost de un bacșiș bun!	„ — Lasă asta — se apără tînărul. Mai bine aleargă de-mi oprește o birjă dacă vrei să iai un bacșiș bun I"
Hamalul șovăi o clipă, apoi îl privi adînc, par-ar fi vrut să vază dacă e om de cuvînt sau să-1 recunoască, și apoi porni în goană, zicînd — Bine, conașule, am alergat..." *(t-* 7).	— Am înțeles conașule! zise hamalul după ce îl scrută o clipă fie pentru a vedea dacă propunerea e serioasă, fie ca să-și întipărească înfățișarea mușteriului" (f. 5).

Descrierile primei versiuni, altminteri pitorești (vezi tabloul Griviței de la începutul primei variante), sînt „forfecate", modificările convergînd spre dinamizarea acțiunii.

Confruntarea ambelor versiuni cu forma definitivă a romanului ne demonstrează însă pe deplin că, ulterior (1932), travaliul artistic va fi reluat integral. După cum variantele *I ms. 1 a* și *I ms. 1 b* nu se suprapun (cel puțin din punct de vedere stilistic) cu paginile anterioare (încercările de redactare din *I ms. 1 c; I ms. 1 d),* la rîndul său manuscrisul trimis tiparului se va deosebi de toate variantele care l-au precedat.

Coroborarea paginilor din *I ms. 1 b* cu alte file aflate în *Arh. L.R.* și în depozitul B.C.S. (îndepărtate de Rebreanu în procesul selecției) întregește informația cercetătorului, permițînd cunoașterea unei versiuni intermediare *I ms. 1 a* și *I ms. 1 b.* Pentru cunoașterea filelor care cîndva au făcut parte din structura variantei *I ms. 1 b* trebuie ținut seama și de un amănunt „tehnic": hîrtia folosită în 1931 este filigranată, purtînd titulatura „Cartea românească".

Anexa 2 (vezi *infra,* p. 845—882) reproduce textul elaborat în 1931 (din nou, numerotația filelor o indicăm la sfîrșitul lor):

VERSIUNEA PENTRU TIPAR

Se află, incompletă, la B.A.R., sub cota *Ms. rom. 4053* (410 file, hîrtie velină, filigranată „Cartea românească", cerneală neagră, pe-alocuri corectate cu creion negru). Manuscrisul se termină cu f. 452 (numerotația scriitorului), ultimul rînd fiind o replică din paragraful 4 (Capitolul XII): „— Să vii negreșit bebe !" (vezi ediția noastră, p. 556, r. 3). Lipsește sfîrșitul romanului, iar din cuprinsul versiunii autografe f. 70—84; 97—106; 312 — 319; 410 — 423 (numerotația autorului), reprezentînd următoarele fragmente din ediția de față: p. 92, r. 16 - p. 110, r. 25; p. 121, r. 12 - p. 135, r. 27; p. 381, r. 24 — p. 392, r. 6; p. 505, r. 2 — p. 520, r. 11 Unele file au folosit și la publicarea lor izolată în paginile revistelor literare. Este cazul f. 194—200 (B.A.R., p. 173— 179), care poartă titlul (în creion): *„Friguri.* Fragment din romanul *Răscoala",* iar la urmă semnătura: „Liviu Rebreanu". Modificări în creion — dictate, probabil, de aceleași considerente — sînt concentrate pe f. 230—236 (B.A.R., f. 209—215). Nu este exclus ca și fragmentele ce lipsesc din paginile acestei versiuni să fi avut aceeași destinație.

însemnări marginale aflăm pe f. 378 (B.A.R., f. 350) în dreptul capitolului XI, *Petre Petre;* tipograful notează: „21 n-brie ora 10 1/2 378 - 409", prilej de nuanțată datare a procesului de producție. O altă însemnare, datorată tot tipografului, se află pe f. 447 (B.A.R., f. 405): „De aici, fără stare" (să fi fost tipărit fragmentul în altă parte?).

Deși manuscrisul a stat la baza tipăririi primei ediții, poate fi considerat o *variantă* stilistică a romanului, deoarece confruntarea lui cu forma tipărită în 1932 relevă numeroase inadvertențe. Acestea sînt de două feluri: schimbări de cuvînt, pentru o mai fericită plasticizare a expresiei

literare, și îndepărtarea unor fraze. Pentru edificare, menționăm modificările stilistice efectuate pe prima filă a fiecărui capitol din roman:

Ms. 4053:	Ediția I, vol I:
F. 1 (B.A.R., f. 5), r. 6: *cu toate tă* în realitate	p. 11, r. 7: *cînd* în realitate
F. 43 (B.A.R., f. 47), r. 7: strînse bagajele și le duse la *brișcă.*	p. 69, r. 9: strînse bagajele și le duse la *trăsură.*
r. 19: cîrduri de ciori *însemnînd* cu pistrui negri obrazul pămîntului.	p. 70, r. 9: cîrduri de ciori *punctînd* cu pistrui negri obrazul pămîntului.
F. 125 (B.A.R., f. 104), r. 14: lăsa să se înțeleagă că-1 simpatizează, *ceea ce într-adevăr el spera nespus de mult* deși ea nu l-a prea luat în seamă și chiar în automobil *ăe-abia* i-a adresat cîteva cuvinte	p. 179, r. 4—7: lăsa să se înțeleagă că-1 simpatizează, deși ea nu l-a prea luat în seamă și chiar în automobil *abia* i-a adresat cîteva cuvinte
r. 18: *îi aranjează* situația	r. 11: *îi va aranja* el situația
r. 24: *Articula* cîteva cuvinte	r. 21: *De-abia putu articula* cîteva cuvinte
r. 26—27: ca să-i *facă mai vie surpriza, începu să le istorisească în toate amănuntele cum a luptat ieri toată ziua.*	r. 24—26: ca să-i *ofere o surpriză le istorisi cu mare lux de amănunte toate fazele luptei...*
F. 164 (B.A.R., f. 143): r. 3: *Frigurile*	p. 228, r. 2: *Friguri*
r. 5—7: Toată lumea regretă *la masă* plecarea subită a lui Brumaru, care fusese o comoară de bună-dispoziție, *ceea ce* nu împiedică o veselie atît de *susținută* că *Atena,* văzînd că Pintea se întinde la conversație cu Miron Iuga și cu Titu, trebui să fie energică	r. 4—10: Toată lumea regretă *a doua zi* plecarea subită a lui Brumaru, care fusese o comoară de bună-dispoziție. *Totuși lipsa lui* nu împiedecă *să domnească* o veselie atît de *deplină* că *d-na Pintea,* văzînd că Pintea se întinde la conversație cu Miron Iuga și cu Titu, trebui să fie energică
r. 10: Se întoarse tîrziu, tocmai la *cină.*	r. 15: Se întoarse tîrziu, tocmai la *masă.*
r. 12: Bătrînul Iuga *rămînea* singur	r. 18: Bătrînul Iuga *avea să rămîie* singur.
F. 201 (B.A.R., f. 180), r. 8: îl săgeta cu o privire *mohorîtă*	p. 276, r. 9: îl săgeta cu o privire *urîtă*
r. 9: că d-ta ști *prea* bine	r. 11: că d-ta ști *mai* bine
r. 10—11: *zise* arendașul cu o bănuială *subită.*	r. 14: *făcu* arendașul cu o bănuială.
r. 13: *făcu* țăranul abătut. Rău m-a batjocorit și mare rușine mi-a *dat*	r. 16-17: *zise* țăranul abătut. Rău m-a batjocorit și mare rușine mi-a *făcut*
r. 14: că v-am slujit cu credință	r. 19: că, *doar* v-am slujit cu credință
r. 17: nu știa *ce să-i zică și* cum să-1 împace	p. 277, r. 4: nu știa cum să-1 împace
r. 17: *Ca să scape din încurcătură* îi veni în gînd a lua lucrurile mai puțin dramatic	r.5: [lipsă]

r. 18—19: zise *cu glas* prietenos
r. 24: *dacă s-ar milostivi cineva s-o ia cu puiul de ciccci*

F. 239 (B.A.R., f. 218), r. 12: *Fiecare adăoga* la urmă
r. 16: în gara Titu *a avut* ghinionul să se întîlnească cu Ilie Rogojinaru
r. 18: Nu mai scăpă de el pînă la Costeşti *unde schimbă trenul.*
r. 19: *îl întîmpinase* arendaşul
r. 21—22: veni în compartimentul lor, *să-i* mai treacă vremea. *I-a spus* că se repezise la Bucureşti

F. 267 (B.A.R., f. 246), r. 11: să nu *ţîşnească* de undeva o Ceată
r. 16: îi intrase în suflet o spaimă care-1 *zgîlţîia* necontenit
r. 18: capriciile unei *cicccaice*
r. 19: satele străbătute de fiorii *răscoalei*
F. 310 (B.A.R., f. 289):
r. 8—9: *cu atît se înmulţeau deasupra răsăritului*
r. 9: care se *zvîrccleau* şi se *răsuceau*

r. 11—12: *Oamenii* se sculară ca şi altădată. *Ieşeau* prin ogrăzi să simtă mirosul *vîlvătaiei,* fără mirare.
r. 13: Unii *păşeau* pînă în mijlocul uliţei.
r. 14: să schimbe o vorbă cu *cineva.*
r. 15—16: Leonte Orbişor care *stătea* mai sus cu două case *dar* coborîse în uliţă
r. 19—21: — *Mai bine* să se aleagă scrum şi cenuşă din toate, că ele stăteau degeaba şi nu ne auzea nimeni! zise Orbişor frecîndu-şi cu plăcere coşul pieptului *peste cămaşă*
F. 346 (B.A.R., f. 318):
r. 9: de care *lacob* zicea că-i al lui

r. 8: [lipsă]
r. 16: [lipsă]

Vol. II:

p. 7, r. 19: *Toţi recunoşteau pînă* la urmă
p. 8, r. 5: în gara Titu *avu apoi* ghinionul să se *mai* întîlnească cu Ilie Rogojinaru,
r. 10: [lipsă]

r. 12: îl *apostrofase* arendaşul
r. 14—15: Pe urmă veni în compartimentul lor, *să le* mai treacă *urîtul. Le-a povestit* că se repezise la Bucureşti
p. 46, r. 16: să nu *răsară* de undeva o ceată
p. 47, r. 5 : îi intrase în suflet o spaimă care-1 *tortura* necontenit
r. 10: capriciile unei *cucoane*
r. 13—14: satele străbătute de fiorii *răzvrătirii*
p. 108, r 13—14: *cu atît deasupra răsăritului se îngrămădeau*

r. 14—15: care se *încolăceau* şi se *frîngeau*
r. 17—21: *Ţăranii* se sculară *împreună cu soarele,* ca şi altădată. *Se învîrteau* prin ogrăzi să simtă mirosul, fără mirare.
p. 109, r. 2: Unii *ieşeau* în mijlocul uliţei.
r. 3—4: să schimbe o vorbă cu *cine s-ar nimeri*
r. 7—8: Leonte Orbişor care, *stînd* mai sus cu două case, coborîse în uliţă
r. 14; 18: — *Apoi las* să se aleagă, scrum şi cenuşă din toate, că ele, stăteau *acclo* degeaba şi nu ne auzea nimeni! făcu Orbişor frecîndu-şi cu plăcere coşul pieptului' *pe deasupra cămăşii*
p. 161, r. 11—12 : de care *pîndarul* zicea că-i al lui

T. 11: mai ales *că scăpaseră şi* de grija jandarmilor. *Aşa* s-au prăpădit degeaba
r. 11: Şi *rău era că* tocmai cei săraci s-au ales cu mai puţin
r. 13: nu *prea* aveau ce alege
r. 15: muierea nu *se mulţumea* deloc
r. 16: *Degeaba* îi amintea
F. 378 (B.A.R., f. 350), r. 11: un nor uriaş de scîntei *fîşni* brusc
r. 13: *în vreme ce* un cîrd de flăcări proaspete *se înălţa* din mormanul de jăratec
r. 13: Din sute de piepturi porni *deodată,* ca la o comandă *tainică,* un urlet prelung
r. 16—17: *iar alţii în speranţa că pînă la urmă tct nu vor pleca cu mîna goală*
i. 19: în fereastra *vechiului conac*
r. 23: a privegheat el lîngă boierul *mort*
F. 424 (B.A.R., f. 382),
r. 14: *Abia* ieşind de la oficiul telegrafic
r. 17: îndată *dupU-amiazi*
r. 19: Grigore îi aruncă o privire atît de *dojenitoare*
i. 25: s-a lăsat *ademenit* de preţul mare
F. 425 (B.A.R., f. 383), r. 1: uliţa era *obstrunată* de o grămadă de ţărani

r. 17—18: după *ce au scăpat* de grija jandarmilor. *Acuma* s-au prăpădit degeaba
r. 19 [lipsă]

p. 162, r. 2: nu *mai* aveau ce alege
r. 5: muierea nu *era mulţumită* deloc
r. 7: *în zadar* îi amintea
p. 206, r. 15: un nor uriaş de scîntei *răbufni* brusc
r. 17—18: *urmat* de un cîrd de flăcări proaspete *desprinse* din mormanul de jăratec
r. 19—20: Din sute de piepturi porni, ca la o comandă *supremă,* un urlet prelung
p. 207, r. 5: [lipsă]

r. 9: în fereastra *bătrînului* conac
r. 15: a privegheat el lîngă boierul *ucis*
p. 266:
r. 16: [lipsă]

r. 22: îndată după *prînz*
p. 267, r. 5: Grigore îi aruncă o privire atît de *mustrătoare*
r. 15: s-a lăsat *ispitit* de preţul mare
p. 267, r. 18: uliţa era *închisă* de o grămadă de ţărani

Ms. 5043 conţine, de asemenea, următoarele fragmente inedite sau substanţial restilizate (în paranteză menţionăm, la sfîrşitul textului citat, locul unde se intercalează în ediţia de faţă):

F. 2 (B.A.R., f. 6): Coborîndu-şi şi clasîndu-şi averea călătoare, Rogojinaru se crezu obligat să, se explice.

— Ba eu, spun drept, mai profit ici-colo de cîte un bileţel galben, că atîta mai putem ciupi şi noi de la stat, încolo tot noi îl ghiftuim cu bani şi cu taxe şi cu cîte-n lume de nici nu le mai poţi ţine socoteala.

— Dacă toată lumea ar face aşa, statul ar da faliment, stimate domn! observă Modreanu cu o strîmbare din nas ca şi cînd vorbele arendaşului l-ar fi jicnit pe el personal.

— Ia mai dă-1 încolo de stat că nu pierde el din atîta lucru! strigă Rogojinaru luptîndu-se cu o legătură mai grea care era să-i cadă în cap. (Vezi p. 10, r. 31.)

F. 25 (B.A.R., f. 6):

Amestecul Nadinei, cînd se simțea mai împovărat dt griji materiale, îl enerva întocmai ca vorbele lui Rogojinaru. Pe ea, știa bine, n-o interesau necazurile și zbuciumările lui decît cel mult ca motive de ironie. Acolo pe unde s-o fi aflînd ea acuma desigur că afacerile lui o preocupă mai puțin ca orice în lume... (Vezi p. 39, r. 11.)

F. 28 (B.A.R., f. 32):

Mai ales cînd veneau scadențele polițiilor, Grigore nu putea să nu-și amintească iluziile ce i-au încălzit inima în lunile acelea trandafirii. Simțea o amărăciune mîngîietoare. în vreme ce bătrînul cerealist îi desfășura, după-amiazi, motive peste motive, lui i-a venit în mints Nadina atît de stăruitor că de-abia a reușit să scape de obsesia ei. (Vezi p. 41, r. 34.)

F. 55 (B.A.R., f. 59):

Apoi, cu o intonare, către fiul său:

— Nu-ți aduci aminte, Grigoriță, în august, cei patru saci de grîu?... Și tot din hambar!... Dar Platamonu cîte pătimește? Nu mă interesează persoana lui. Poate să fie și o păpușă în locul lui, mi-ar fi egal. Dar faptul, faptul!... E un sistem care a început și continuă... (Vezi p. 75, r. 29.)

F. 68 (B.A.R., f. 72): A ajuns caporal la artilerie, la București.

— Mi se pare că am cunoscut pe feciorul ăsta, dacă spui că e la București — observă tînărul Herdelea care-și adusese aminte de întîlnirea cu căprarul la cizmarul Mendelson. Nu-1 cheamă Petre Petre?

Dragoș vru să strige pe femeie și să-i dea de veste că domnul de la București a văzut pe fiul ei. Renunță fiindcă femeia se depărtase, iar ei ajunseră în dreptul primăriei (Vezi p. 90, r. 30.)

F. 91 (B.A.R., f. 80):

înainte de-a răspunde Luca, unul din Gliganu strigă apăsat:

— Este, moșule, cum să nu fie, că de cînd umblă vorba!

Bătrînul urmă necrezător:

— Vorba umblă că-i tocmai ca fulgul și nu poate sta pe lcc, dar de la vorbă pînă la faptă mai e cale lungă! (Vezi p. 117, r. 16.)

F. 92 (B.A.R., f. 81): Din douăzeci ori douăzeci și cinci de sute de pogoane n-ai grijă că nu se ajunge la toată lumea ș-apoi nici n-om lua moșia s-o ciopîrțim de să nu folosească nimeni nimic, ci ne-om învoi și om împărți-o între cei harnici, și nu ne-am bate, ori de ne-am și bate, tot ne-am învoi.

Fiindcă pomenise despre împărțirea moșiei, toți fură cuprinși de însuflețire și începură a vorbi în același timp, dîndu-și fiecare cîte o părere cu ochi lacomi cu glasuri uscate de rîvnă. (Vezi p. 118, r. 17.)

F. 94 (B.A.R., f. 83):

Jocul trepăda pe loc, fierbinte, cu o înbrățișare desperată. Era o cutremurare prelungă în care se topeau doruri și dureri. Lăutarii schimbau mereu ritmul parcă ar fi pus la încer;are inimile oamenilor. Pe toate fețele însă lucea aceeași bucurie a uitării Hora împreuna începutul cu sfîrșitul într-o tresaltare necontenită. (Aline; t cuprins între spații albe despărțitoare; vezi p. 120, r. 25.)

F. 94 (B.A.R., 83).

Cuvîntul trecu din gură în gură și capetele se întorceau pe rînd spre Petre Petre care se apropia zîmbind. (Vezi p. 121, r. 1.)

F. 95 (B.A.R., f. 84):

Nicolae Dragoș îi dădu mîna bărbătește și-i puse întrebări milităreşti ca unul care a trecut prin toate. (Vezi p. 121, r. 17.)

F. 114 (B.A.R., f. 93):

Titu Herdelea tresări de bucurie văzîndu-1 așa de simpatic. (Vezi p. 145, r. 14.)

F. 128 (B.A.R., 107): îl chema Roșu și era ovrei. (Vezi p. 162, r. 1.)

F. 132 (B.A.R., f. 111): Dar în sfîrșit îi ajunge că nu l-a mai primit la Amara.

Platamonu se plînse mai întîi de tratamentul nemeritat ce i-1 aplică stăpîna lui pe care a slujit-o atîția ani cu devotament. Apoi îsi explică... (Vezi p. 166, r. 29—30.)

F. 135 (B.A.R., f. 114):

— De mine să nu te ferești, Aristide, orice ai avea pe inimă — îi zise totuși într-o zi.

Băiatul a rîs și i-a răspuns că are pe inimă niște examene grele pe care negreșit vrea să le ia. Platamonu a clătinat din cap. Rîsul tînărului avea parcă ceva prea melancolic... (Vezi p. 170, r. 2.)

F. 137 (B.A.R., f. 116):

— Ce să vă mai fac inimă rea? bolborosi omul jalnic. Vestea rea parcă nici nu-ți vine s-o spui. Ș-apoi acu tot degeaba, că nu mai e chip s-o smulgă nimeni de la boierul meu. (Vezi p. 172, r. 4.)

F. 138 (B.A.R., f. 117):

Glasurile se topiră într-un murmur înăbușit. (Vezi p. 172, r. 14.)

F. 144 (B.A.R., f. 123):

Masa lor ia proporții. (Vezi p. 179, r. 28.)

F. 149 (B.A.R., f. 128):

Se gîndea cu rușine și groază, cînd l-a dăscălit d-na Lenuța pentru Mimi, că are sâ-i scoată ochii cu Liliana, fiindcă n-ar fi corect să întorci mințile unei fete nevinovate și în același timp, de altă parte...

Din fericire, gazda lui n-avea asemenea scrupuluri și înțelegea că o iubire eterică nu exclude alte pasiuni simultane care pot astîmpăra mai deplin focul inimii. (Vezi p. 185, r. 9.)

F. 150 (B.A.R., f. 129):

Lui Titu îi părea rău că i-a spus și a mai stîrnit o explozie inutilă de sumbră critică socială. (Vezi p. 186, r. 25)

F. 151-152 (B.A.R., f. 130-131):

Cu vreo zece zile înainte, Grigore se repezi pînă. la Amara să se încredințeze personal dacă s-au făcut toate pregătirile cerute de dînsul. Tatăl său era într-adevăr foarte mulțumit și dorea mai mult ca oricînd să fie o petrecere frumoasă și îndeosebi Nadina să se simtă bine. îi raportase în secret primarul Praovilă că grecul ar avea în buzunar actul de cumpărarea Babaroagei, ferindu-se a-i pomeni despre supărarea țăranilor. Miron își închipuia că Platamonu se laudă numai către oameni, dar voia să profite de prezența Nadinei ca să reia mai temeinic discuția. El proiectase să meargă la București după Crăciun, să se înțeleagă cu Dumescu în privința banilor și tocmai pe urmă să pornească tratativele. Planul rămînea, firește, în picioare și avea doar să fie favorabil complectat prin întrevederea prealabilă neprevăzută. (Vezi p. 188, r. 13.)

F. 156 (B.A.R., f. 135):

Bucuria tînărului Herdelea fusese revederea cu Alexandru Pintea care sosise mai devreme cu nevastă-sa și cei trei copilași împreună cu soții Gogu Ionescu. Vorbiră mult despre acasă, iar Atena, tot blajină și drăguță cum o cunoscuse la Sîngeorz, se plînse de moșia lor de lîngă Giurgiu fiindcă Alexandru, ocupat prea mult cu școala, nu se poate ține și de agricultură și așa toți îi fură, de la logofăt pînă la ultimul argat... (Vezi. p. 193, r. 15.)

F. 157 (B.A.R., f. 136):

Nadina rise și-i întinse mîna. El i-o sărută ceremonios. (Vezi p. 194, r. 14.)

F. 164-166 (B.A.R., f. 143-145):

Lui Titu Herdelea îi făcea mare plăcere să însoțească singur pe Nadina, deși ea părea plictisită. își explica însă aceasta și prin plecarea lui Raul, dar mai ales prin jicnirea ce i-a adus-o Grigore părăsind-o în zilele Crăciunului pentru cine știe ce fleacuri. Dealtfel la Lespezi, unde au rămas și la cină, și-a dat seama că o conjecturat exact: Nadina a lăsat să se înțeleagă că Brumaru o distra și s-a plîns de bărbatul ei pînă a spune că sensibilitatea ei firească e maltratată în căsnicia asta în fiece moment. Totuși spre seară se mai învioră, iar la întoarcere a fost foarte drăguță și veselă, a ciripit tot timpul, a rîs de glumele lui, a oprit sania ca să admire luna și a lălăit fel de fel de cîntece franțuzești cu glasul aburit de ger.

Nadina într-adevăr se simțea într-o situație încurcată și nu știa ce atitudine să aibă din pricina lui Grigore care, fără să bage de seamă ceilalți, nu i-a mai adresat nici un cuvînt, necum să-i ceară vreo explicație, într-un fel era mai mulțumită așa, fiindcă nu i-ar fi putut oferi nici o explicație. A fost un capriciu pe care nu și-1 explica nici ea, și nici nu căuta măcar, și pe care nu se gîndea delcc să-1 regrete. I-a venit atunci seara, la primul vals cu Raul. A văzut în ochii lui o poftă atît de sclipitoare că s-a cutremurat de un fior straniu. Și atunci ea i-a șoptit că va veni și toată seara s-a gîndit pe urmă numai la asta ca la o aventură extraordinară. Raul nu era doar o noutate pentru dînsa. Noi erau doar împrejurările și mai cu seamă un pericol presimțit instinctiv care sporea tentația și-i împrumuta ceva dureros de plăcut. Astfel chiar apariția lui Grigore, neașteptată și oarecum firească, a devenit un supliment de satisfacții. Cînd s-a dat jos a doua zi, singură ea a înțeles că Grigore l-a expediat pe Raul așa de prompt. Și-a așteptat scena ei. Zadarnic. Acum bănuia că Grig s-a dus după Brumaru ca să se bată în duel, fără a fi sigură. Un duel ar atrage după sine inevitabil divorțul. Dacă se înlătură duelul, atunci poate că Grigore a găsit un aranjament mai puțin romantic. De aceea Nadina a vorbit la Gogu despre căsnicia ei într-un ton care să justifice orice eventualitate ulterioară...

A treia zi de Crăciun ieși pe jos prin sat, tot în tovărășia tînărului Herdelea. Singurătatea o enerva și o întrista. întîlniră pe plutonierul Boiangiu cu nevastă-sa. Nadina, ca să se distreze, se făcu populară. Titu îi opri și-i prezintă. Jandarmul încremeni de respect, iar nevastă-sa sărută mîna coniței, fisticindu-se și căutînd să vorbească radical. Mai încolo le ieși în cale învățătorul Dragoș căruia Herdelea îi spuse că după-amiazi îl va vizita neapărat, cum i-a făgăduit. Pe la circiumă apăru Cosma Buruiană cu primarul...

Acasă o aștepta un grup de țărani. I se strică toată dispoziția. Se roși și se înfurie numai văzîndu-i. între țărani era și Petre pe care-l luaseră înadins fiindcă a plimbat-o de-atîtea ori cu sania și deci are să fie ascultat cu mai multă bunăvoință. Petre însă n-apucă să rostească trei vorbe că Nadina îl și întrerupse cu asprime:

— Ce, ați început acuma să-mi ațineți calea ca tîlharii? Nu v-am spus deunăzi că nu vînd ? Atunci ce mai vreți ? De ce nu mă lăsați în pace ? Eu am venit aci să fiu liniștită nu să mă tocați mereu la cap. Ori vreți să-mi luați moșia cu sila? Te pomenești. Cît sunteți de hapsîni, nu m-aș mira. Poate cînd oi muri eu!... Ei, aide, plecați și să vă fie rușine, blestemaților !

Trecu înainte și urcînd treptele murmură mînioasă:

— Atîta necuviință ca la bădăranii ăștia nici n-am mai auzit... (Vezi p. 204, r.l—34 .)

F. 166-167 (B.A.R., f. 145-146):

învățătorul îi repeta mereu că oamenii sînt literalmente amenințați să moară de foame fiindcă peste trei sf rturi sînt atît de îndatorați la toți boierii dimprejur că nimeni n-are să le mai avanseze nimic pe munca viitoare. Dealtminteri boierii nici nu sunt în stare să înțeleagă situația, i-au auzit doar cum vorbeau și în ajunul Crăciunului. Ce va mai fi numai Dumnezeu știe, dar și răbdarea are margini.

— Cînd mulți țărani au ajuns să macine cocenii păstrați pentru vite ca să-și sporească mălaiul, cred că e destul de trist? zise Dragoș. Și nici măcar nu se poate spera să se îndrepte lucrurile. Exclus. Cu sistemul de acuma sîntem la capătul suferinții. Munca țăranului, oricît ar fi de intensă, nu mai ajunge să-1 hrănească fiindcă jumătate merge să hrănească bogăția moartă a altora!

Titu aproba, compătimea, se revolta, dar se bucură cînd, după trei ore, scăpă din atmosfera apăsătoare și parcă plină de toate primejdiile. El acuma participa numai teoretic la suferințele acestea, căci practic se simțea la adăpost...

în lipsa lui, Miron Iuga discută mai pe îndelete, firește despre Babaroaga. O convorbire plină de cordialitate, de galanterii din partea bătrînului și de gingășie din partea ei, deși pe ea subiectul însuși o sîcîia ca și

țăranii. Cu toate menajamentele de rigoare, cu toate surîsurile de îndulcire îi spuse totuși și lui, clar și răspicat, că nu vinde și nu se poate lăsa înduplecată să facă un pas pe care nu vrea să-l facă. Miron nu era convins, își închipuia, tocmai din pricina amabilităților ei, că se lasă greu pentru a obține un preț mai mare. În cele din urmă își curmă stăruințele și schimbă vorba, dar cu rezerva în sine că trebuie să găsească alt prilej pentru reluarea discuției. (Vezi p. 205, r. 11.)

F. 168-169 (B.A.R., f. 147-148):
Dar iarna se lungea și oamenii erau mulți în Amara și uscăturile puține în pădurea boierească. Unii începură să-și puie pe foc gardurile, alții să-și taie pomii de prin grădini. Și de-abia trecuseră două săptămîni de la Bobotează, încît Leonte Orbișor spuse cu dreptate strajei care venise să-l cheme pentru dumineca viitoare la o adunare la primărie:

— Pierim, măi Filimoane! Se vede că și Dumnezeu ne-a uitat că tocmai cînd n-avem nici porumb și de nici unele, s-a abătut peste noi și iarna asta de-ți degeră și sufletul flămînd din oase.

Dumineca viitoare toată primăria se umplu de oameni. Primarul Pravilă venise mai devreme dar a așteptat liniștit să se adune lumea și nici n-a vrut să spuie nimănui ce porunci are de vestit. Numai cînd a văzut că tinda e tixită și nici în cancelarie nu mai încap alții s-a apucat să vorbească cu glasul ușor tremurat de sfertul de țuică ce-l dăduse repede peste cap la Busuioc, trecînd încoace, ca să-și dreagă energia:

— Măi oameni, eu v-am strîns aici ca să mă sfătuiesc cu dumnear voastră...

Și încetul cu încetul și cu vorbe blînde spuse că el e om cu milă de lume și caută să se poarte bine și creștinește cu sătenii care-s frații lui și închide ochii la multe greșeli și acoperă cît poate pe toți. Dar nici așa nu merge ca Amara să fie satul hoților. De la Crăciun n-a fost noapte să nu se întîmple vreun furtișag. Arendașul Cosma Buruiană e jecmănit ca-n codru de e amenințat să rămîie fără porumb de sămînță.

— Apoi ne-am chinuit destul de pomană astă-toamnă din pricina dînsului! mormăi Serafim Mogoș de-l auziră toți.

Primarul observă că arendașul a despăgubit pe toți anchetații deatunci. Leonte Orbișor din tindă întrerupse: (Vezi p. 207, r. 11—13.)

F. 171 (B.A.R., f. 150):
Petre, ca mai tînăr și neînsurat n-ar fi socotit cuviincios să se amestece. (Vezi p. 210, r. 12.)

F. 171 (B.A.R., f. 150):
Ion Pravilă se cam închisese cînd Luca a schimbat vorba. Totuși Babaroaga îl interesa și pe dînsul, deși nu-și vîra nasul fățiș, sperînd că își va avea partea lui dacă se va ajunge la cumpărare. De aceea lăsa consfătuirea să-și urmeze calea. Dar deslușirea lui Petre a ațîțat brusc toate limbile. Se încinse o gălăgie ca la circiumă. Pînă la urmă se alese că mulțimea e tot nedumerită și bănuitoare din pricina îndîrjirii lui Luca Talabă de-a cumpăra moșia numai pe seama celor ce mai au pămînt și pot plăti, pe cînd săracii ar rămînea și mai rău fiindcă s-ar împuțina eel boieresc și ei n-ar mai avea de unde să ia nici cît pot lua acuma. Degeaba se străduia Luca, ajutat de bătrînul Dragoș, ba de însuși primarul Pravilă, să le explice că toți, și săraci și mai înstăriți, vor fi părtași la împărțire, fiecare după puteri. Imputările se îngroșau. Trifon Guju, mai încruntat și cu glas mai ursuz ca totdeauna, aruncă în obraz primarului că pînă mai deunăzi și el a spus că nu-i bine ce face Luca, iar azi o întoarce pentru că simte că-i rost de chilipir. (Vezi p. 210, r. 18—25.)

F. 173 (B.A.R., f. 152): Așa s-a ridicat acuma deasupra nevoilor și poate spera și el să ia o bucată de pămînt dacă vor cumpăra oamenii moșia. Altfel s-ar fi putut lua de mînă cu Toader și cu Trifon. (Vezi p. 212, r. 27.)

F. 173 (B.A.R., f. 152):
Oamenii știau. Le povestise tot Petre fiecăruia în parte. Îl ascultară însă cu interes și acuma. O faptă bună poate fi povestită și de mai multe ori și tot nu e destul de răsplătită. (Vezi p. 212, r. 34.)

F. 175 (B.A.R., f. 154):
Ar fi rîs de toată urzeala asta amețitoare dacă doamna n-ar fi pus atîta rîvnă serioasă în ton ca și în stăruință. Cînd pe urmă scăpă de subt teroarea torentului verbal al d-nei Alexandrescu și se găsi în odăița lui, Titu Herdelea avu mustrări că nu i-a retezat categoric combinațiile, deși pe de altă parte, își zicea, un refuz brutal ar fi ofensat inutil pe Tanța și nu e demn de un bărbat bine crescut să răspundă bădăran unei fecioare ce se oferă în căsătorie. Își dădea seama însă că în realitate lipsa lui de curaj e consecința firea[scă] a sentimentului său de vinovăție. A exagerat sentimentalismul poetic față de Tanța și a deșteptat în sufletul ei perspective matrimoniale, țintă finală firească pentru orice fată. Și dacă a fost ușor să se înflăcăreze pentru dragostea Tanței, ce penibil va fi s-o potolească! Nici nu-și putea închipui cum ar face-o fără s-o amărească. Deocamdată se hotărî să nu se mai ducă pe la ea. Și nici nu se mai duse.

Dar Tanța nu observa fiindcă venea ea mai în fiece după-amiază la d-na Alexandrescu și îl întîlnea. Tînărul Herdelea se simțea din ce în ce mai încurcat. (Vezi p. 214, r. 19—22.)

F. 180 (B.A.R., f. 159):
Șoldurile i se zvîrcoleau, murmurul i se prefăcea în gemăte întretăiate de cîte-un țipăt înăbușit repede de gura lui... (Vezi p. 220, r. 6.)

F. 186 (B.A.R., f. 165):
L-a servit totdeauna prietenește și o va face totdeauna. Și-â călcat- pe inimă acum patru ani cînd s-a apucat Grigoriță să clădească la Amara. Miron știe bine cît s-a opus dînsul. Dacă ar fi avut tăria și atunci să refuze, azi n-ar avea o sarcină inutilă la bancă și o clădire inutilă la țară... Continua din ce în ce mai patetic: (Vezi p. 227, r. 29.)

F. 188—189 (B.A.R, f. 167—168):
Miron îi oferi îndată ospitalitatea veche la Amara, în castelul ei confortabil ; Grigore, cavaler, va fi cert de aceeași părere, indiferent de schimbarae relațiilor dintre ei. Ea declină cu un surîs propunerea.

Bătrînul Iuga, mai liniştit, trecu la chestii de detaliu. Trebuie sil aibă ideie cel puţin despre condiţiile afacerii. Suma poate să fie destul de respectabilă şi el n-are banii în casa de fier, să-i poată vărsa pe masă oricînd. Ca să poată trata şi el serios şi să-şi asigure fondurile pentru momentul hotărîtor, se vede silit să insiste. Nadina era încurcată. îi şi spusese că ea nu-i obişnuită şi nici nu se simte în stare să discute în fond lucrurile acestea. Habar n-are de preţurile pămîntului. Se va sfătui pînă atunci cu tatăl ei care, deşi nu se mai ocupă de nimic, are s-o îndrumeze, să-i dea un avocat de încredere şi avocatul să fixeze condiţiile şi ce-o mai fi necesar. Ea nu ştie, dar crede că aşa sau cam aşa va proceda. Din parfe-i, mai ales că s-au ivit şi pînă acuma atîţia amatori, ar putea ca, la semnarea actului să i se numere suma întreagă încît, la rîndul ei, să poată face un plasament productiv şi sigur... {Vezi p. 230, r. 13.)

F. 189 (B.A.R., f. 168):
E în joc singura lui pasiune, realizarea unui scop de viaţă. întîia oară se iveşte o posibilitate de realizare. Dacă o scapă, pentru ce mai trăieşte?... Măcar Dumnezeu de l-ar fi înţeles, să nu-i facă dificultăţi (Vezi p. 230, r. 23.)

F. 198 (B.A.R., 177):

Merseră de-a dreptul la gară, poate să nemerească un tren ori, de nu să petreacă noaptea pe-acolo că-şi sleiseră banii şi nu mai aveau decît pentru bilete. Avură noroc. Cînd porni trenul, îşi făcură cruce toţi deodată:
— Doamne-ajută! (Vezi p. 242, r. 1—4)

F. 202 (B.A.R., f. 181): Nu-i mai zise nimica şi-1 lăsă să plece, socotind că într-adevăr acuma nu e momentul potrivit pentru lămuriri şi mai bine va fi altădată cînd ţăranul se va mai fi împăcat cu întîmplarea. în schimb alergă îndată după fiul său, care, după ce stătuse o lună în Bucureşti fără să se fi prezentat la vre-un examen, se găsea iarăşi acasă spre bucuria părinţilor că e băiat casnic şi nu-i plac stricăciunile orăşeneşti. (Vezi p. 246, r. 19—22.)

F. 203 (B.A.R., p. 182): Şi-a zis însă că feciorul grecului nu îndrăznise să se agate de femei d-ale oamenilor mai înstăriţi şi cu atît mai puţin ar cuteza să se apropie de fata lui. Apoi iar s-a umplut de mînie şi a bătut pe Gherghina că de ce n-a spus atunci îndată, nu să aştepte trei luni. Şi iar i-a părut rău fiindcă recunoştea că oricărei fete de omenie i-ar fi fost ruşine să-şi mărturisească păcatul.

A umblat cîteva zile să puie mîna în beregata ciocoiaşului măcar de-ar merge şi la ocnă pentru fapta asta. începuse dezgheţul, cu ploi şi lapoviţe, cu noroaiele pînă-n glezne. Parcă ar fi simţit primejdia; feciorul arendaşului n-a ieşit deloc din casă. Lui Chirilă i-a părut bine că astfel 1-a ferit Dumnezeu să se nenorocească pe toată viaţa. (Vezi p. 247, r. 16.)

F. 205 (B.A.R., f. 184): Ai văzut şi cu moşia cucoanei cum mi-a ieşit dreptatea? Dacă te amestecai, cum te îndemnau toţi, ai fi rămas şi pe jos, cum au rămas cei care s-au zbătut atîta, şi te-ai fi ales iarăşi cu ura boierului cel mare.

— Stai, stai, moară stricată! făcu Nicolae mînios. Cine ţi-a spus ţie că au rămas pe jos oamenii cu Babaroaga? Iacă n-au rămas deloc pe jos, că tocmai s-au îndîrjit mai rău şi sunt în stare să facă şi moarte de om, dar moşia n-ar lăsa s-o ia alţii!

— Chiar aşa să fie — replică învăţătoarea cu vioiciune — şi tot e bine ca Ionel să nu fie amestecat în treburi d-astea cu moarte de om şi alte bazaconii! Pînă una alta însă eu ştiu că boierul Miron nu iartă pe cei ce umblă să-i sufle moşia pe care vrea s-o ia dînsul. Aveţi să vedeţi în curînd la învoieli cum o să mai ofteze cu toţii...

— Destul de urît i-ar sta dacă ar face aşa! zise învăţătorul. El are pămînt mai mult decît îi trebuie şi s-ar cuveni să sprijinească pe oameni, nu să-i asuprească pentru că încearcă să mai iasă deasupra sărăciei. (Vezi p. 249, r. 4.)

F. 206 (B.A.R., f. 185): Dealtfel el însuşi cerea sfaturi mai mult ca un fel de a vorbi. în sine îşi dădea seama că n-ar avea ce face cu sfaturile. Ruşinea n-o mai poate şterge nimica-n lume. Doar o răzbunare crîncenă ar fi mişcat-o. Posibilitatea aceasta abia îi mai mijea într-o ceaţă tulbure. Un cuvînt de mîngăiere însă era ca un balsam pe o rană proaspătă. (Vezi p. 249, r. 26—27.)

F. 206 (B.A.R., f. 185): Chirilă habar n-avea dar, ca să nu-l crează prost, îndrugă ceva. Luca se supără, ca totdeauna cînd nu-i ieşea vreo socoteală, şi zise ameninţător:

— Poate să dea grecul şi un car de galbeni, dar moşia tot n-are s-o stăpînească! Oamenii nu se lasă, Chirilă! Poţi să-i şi spui grecului!

— Ba să-i spuiemama dracului că eu...

— Aşa-i, bre, bată-1 Dumnezeu de grec să-1 bată! încheie Luca. (Vezi p. 249, r. 33.)

F. 207 (B.A.R., f. 286): Pantelimon o auzise la Piteşti de la un sătean venit pe-acolo, dar trebui s-o asculte şi de la Chirilă, deşi ceasurile lui erau numărate şi el voia să dăruiască toate numai Domnicăi, fiindcă mai mult de dragul ei făcea ce făcea şi se repezea pe-acasă. (Vezi p. 250, r. 12.)

F. 207 (B.A.R., f. 286):

Păţania lui Chirilă Păun dealtfel stîrni în Amara un fel de spaimă. Se cunoşteau destule femei şi fete care, mai de voie de nevoie, făcuseră cheful tînărului Platamonu. Din Amara însă Gherghina era cea dintîi. Ş-apoi pînă acuma nici una nu rămăsese ca ea. Şi nici nu se dăduse vestea în vileag aşa cum o potrivise Chirilă, care fără s-o facă înadins, parcă propăvăduia ura şi scîrba împotriva arendaşului. (Vezi p. 250, r. 16.)

F. 207—208 (B.A.R., f. 186—187): Acuma, după întîmplarea Gherghinei, se sfătui cu maică-sa. Pe Marioara n-o ameninţă nici o primejdie şi ar mai putea aştepta pînă s-ar mai îmbunătăţi niţel vremurile. Dar parcă tot mai înţelept este să nu amîi prea mult, căci numai însurătoarea face şi pe bărbat. Marioara poate să slujească şi după cununie, că are simbrie bună şi, pe lîngă ea, va mai găsi şi Petre la curte de muncă şi de cîştig. Dacă s-ar

învoi acuma fetei, ar face nunta după Paşti tocmai bine şi s-ar aşeza cu toţii. Smaranda era foarte bucuroasă de gîndurile feciorului. Ea l-a povăţuit destul de cum s-a întors de la oaste, de-ar fi ascultat-o, azi ar fi liniştit. Că băiatul care vine după Petrică împlineşte douăzeci de ani, iar fata a bătut şaptesprezece şi curînd-curînd poate să-i ajute Dumnezeu să-i pice şi ei norocul,^ încît mare fericire ar fi dacă ar scăpa mai degrabă măcar de grija lui. începu de zor tocmelile cu Irina. Avere, se ştia, n-are ce să-i dea Marioarei afară de cîteva bulendre. Mama lui Petre stăruia însă ca toată cheltuiala cu nunta să fie în sarcina Irinii, iar Irina se jura că n-are un gologan în casă de nu mai ţine minte, că s-o bată şi s-o omoare n-ar avea de unde scoate nimic, că patru ani de văduvie cu patru copii, toţi mărunţi, Marioara fiind cea mai mărişoară, i-au stors şi puţina vlagă ce-i mai rămăsese şi nici fata n-a putut încă agonisi că-i fragedă şi abia de cîteva luni a luat-o tuşă-sa Profira la curte... Smaranda se supără că nici chiar aşa nu se poate şi nici nu s-a pomenit. Se mai sfătui cu Petrică. Fireşte că nu se poate. El are banii de la cuconu Grigoriţă pentru perechea de boi păgubiţi, întregi şi neştirbiţi, dar nu i-a ţinut ca ochii din cap ca să-i mănînce cu nunta. Mai bine se lipseşte de Marioara decît să se ajungă la bani. De ce n-o ajută tuşă-sa Profira că ea, slavă Domnului, de ani de zile, de cînd e bucătăreasă la curte, strînge mereu şi copii n-are şi de Marioara zice că i-e dragă prăpădenie mare. Mama fetei nu îndrăzni sa vorbească Profirei, deşi erau surori. îi vorbi Smaranda. Bucătăreasa, după ce se tocmi şi cu bărbatul său, un fel de vătăşel pe la curte şi el, făgădui. Petre era mulţumit. Pînă după Paşti poate că tuşa Profira îi va mai înlesni şi altfel, că are de unde. Tocmai cînd se afla în toiul tocmelii l-a întîlnit Chirilă Păun şi i-a spus şi lui ce-a pătimit de la arendaş.

— De, nea Chirilă, eu nu l-aş fi iertat măcar de m-ar fi omorît pe urmă! zise Petre liniştit.

— Bine zici, Petrică, prea bine! încuviinţă Chirilă cu glas umil. (Vezi p. 250, r. 20—26.)

F. 211 (B.A.R., f. 190):

Titu nu se supără, fireşte, peste măsură, deşi îi luă apărarea că n-o fi tocmai aşa, că poate a greşit... D-na Gavrilaş îl şi lăudă că are suflet foarte bun. (Vezi p. 253, r. 14.)

F. 217 (B.A.R., f. 196):

Arendaşul îi spuse apoi mai pe larg că ţăranii refuză învoielile de anul trecut şi cer două pentru ei şi una pentru boier, iar din datorii să li se oprească numai un sfert ori chiar nimica, fiindcă altfel nu mai pot trăi şi decît să moară muncind flămînzi mai bine să stea degeaba pînă ce se vor îndura de ei boierii. Astea i le-au spus chiar lui şi din Amara şi din celelalte sate. (Vezi p. 261, r. 3.)

F. 227 (B.A.R., f. 206): Dacă însă te-ai putea duce în Moldova ai da o lovitură gazetărească formidabilă. Cu talentul tău ai face ceva teribil... (Vezi. p. 272, r. 26.)

F. 227 (B.A.R., f. 206):

Titu Herdelea avu un început de zîmbet care-i încremeni pe buze. Grigore Iuga îşi muşca nervos mustăcioara. (Vezi p. 272, r. 32.)

F. 228 (B.A.R., f. 207):

Nadina însăşi fu înduioşată deşi nu voia să se arate.

— N-am riimica, Gogule I zise Eugenia zîmbind printre lacrimi. Dar ştii, mie mi-e frică de...

Nu sfîrşi. Nadina adaogă: (Vezi p. 273, r. 31 ->.)

F. 229 (B.A.R., f. 208):

Gogu nu renunţă la speranţa de-a o convinge să-şi amîie plecarea proiectată. Informaţiile lui erau mai grave decît cele de prin jurnale. La Cameră se adunau ştirile din toate părţile ţării şi nu i se păreau deloc încurajatoare cu toate că deputaţii majoritari afectau încă, din ordin, un optimism nepăsător. De pretutindeni se anunţa o mişcare a ţăranilor ca un val uriaş prevestitor de furtună. Mişcarea mai mult o izbucnire de nemulţumire în vorbe şi atitudini, dar nu se putea şti cum se va potoli sau dacă nu va lua alte înfăţişări. Desigur, moşierii adevăraţi, cei care trăiesc la ţară, cunosc pe ţărani şi-o pot influenţa, trebuie să fie acolo, la datorie, să ajute la potolirea mişcării. Ce să caute însă Nadina la Lespezi în zilele acestea tulburi, ea pe care Grigore o tîra aproape cu forţa la Armadia ? (Vezi p. 274, r. 5 -».)

F. 231 (B.A.R., f. 210):

— Dumnezeu să-ţi ajute, Licăl făcu Florica privindu-1 cum iese fără să se mai uite înapoi şi pe urmă se aşeză pe plîns mai vîrtos încît nici soacră-sa nu mai putea s-o ostoiască. (Vezi p. 276, r. 24 -•.)

F. 232 (B.A.R., f. 211):

Bătrînul se uita uluit în gura fiului său. Nu prea înţelesese din toate decît că plutonierul ar putea să lase în pace pe Lică dacă ar vrea şi se mira de ce Lică nu-1 roagă. (Vezi p. 277, r. 30-».)

F. 233 (B.A.R., f.212):

— Aşa-i trebuie, să mai sară şi altădată pentru d-voastră I Că d-voastră staţi şi vă uitaţi cum îl duce şi nici nu vă pasă ce-or face cu dînsul I

— Da noi ce putere avem, măi băiete? zise Chirilă Păun. Că vezi bine că...

— Duceţi-vă la boierul cel bătrîn că el ne taie şi ne spînzură! Strigă Ion amărît. Că nici nea Lică n-a pregetat şi s-a dus şi l-a înfruntat ca să vă uşureze pe toţii (Vezi p. 279, r.14—17.)

F. 233 (B.A.R., f. 212):

Bătrînul Dragoş, mai de o parte, cu cîţiva bătrîni, se străduia să explice că boierul Miron atîta aşteaptă, să-1 roage oamenii şi să ierte, c-aşa e dumnealui, iute la mînie şi bun la inimă. (Vezi p. 279, r. 24 -*.)

F. 237—238 (B.A.R., f. 216—217)

Anton nebunul trecu prin mulţime bălăbănind din mîini şi strigînd:

— Au sosit arhanghelii pe armăsari albi cu platoşe de argint!

Nimeni nu-1 luă în seamă fiindcă nebuniile lui n-are cine să le dezlege. (Vezi p. 283, r. 27 -»•.)

F. 240 — 241 (B.A.R., f. 219-220):

După ce au schimbat trenul, Titu Herdelea, auzind că pe Grigore 1-a enervat Rogojinarul, a observat că într-adevăr a vorbit mult, dar a spus şi lucruri de om cu chibzuială. Tînărul Iuga recunoştea însuşi că aşa este şi totuşi simţea o aversiune faţă de dînsul poate şi din pricina jovialităţii lui imperturbabile. (Vezi p. 289, r. 18 -».)

F.J303 (B.A.R,-, f. 282):

Striga mereu şi suduia pe Boiangiu, deşi în sufletul lui nu era atîta ură împotriva plutonierului.

Boiangiu intră cu primarul Pravilă în circiumă, băură cîte-o ţuică şi, continuînd vorba cu alţi oameni despre cele petrecute, lămuriră şi întîmplarea cu Petre.

— Eu cu matale n-am nimica! zise Petre. Ştiu eu cine m-a batjocorit şi cui am să plătesc! (Vezi p. 370, r. 3 -+.)

F. 308—309 (B.A.R., f. 287-288);

în vreme ce straja alerga, cei rămaşi se holbau îngroziţi la jăratecul uriaş care părea că creşte mereu, a se întinde şi a se apropia ca un potop. Leonte Bumbu lămuri că acolo sînt cîteva mii de care de nutreţ, afară de clădiri, afară de magazii. Pe cînd ei de-abia îndrăzneau să murmure cîte-o şoaptă de spaimă, pe uliţă, dinspre Ruginoasa, se apropia un pîlc de oameni, fluierînd de zor parcă nici n-ar fi văzut prăpădul din urma lor. Totuşi nimeni nu se revoltă, nici măcar plutonierul care alte daţi nu suferea pe flăcăi să umble noaptea şuierînd ori cîntînd din frunză ori fluierînd.

Grupul de oameni ce venea primea focul dinapoi încît nu li se deosebeau feţele. Ei însă au recunoscut de departe pe cei ce stăteau în dreptul jandarmeriei şi nu şi-au încetinit nici mersul, nici cîntecul, ba cu cît se apropiau cu atît mai aprig fluierau.

— De-acolo veniţi? întrebă primarul Ion Pravilă cînd oamenii ajunseseră în dreptul lor.

— De-acolo, de-acolo, n-ai grijă! strigă un glas batjocoritor.

— Mi se pare, măi creştini, că voi aţi pus focul ? urmă primarul aproape jalnic.

— Vezi bine că noi! făcu alt glas pe care-1 recunoscură toţi.

— Da de ce, măi Petrică? zise logofătul cu o imputare îndurerată.

— Uite-aşa că ne-a plăcut nouă să ne batem joc I vorbi Petre Petre aspru, dîrz ca o lovitură.

— Şi tocmai la boierul Miron care... — începu Bumbu.

— Tocmai la boierul Miron! uite-aşa ne-a poftit nouă inima! făcu Petre dispreţuitor şi provocator.

Oamenii trecură. Unul dintr-înşii reluă fluieratul, vreo cîţiva porniră să chiuiască, iar Petre scoase chiot prelung parcă să ridice toată lumea în picioare.

Plutonierul Boiangiu, care tăcuse înadins, acuma, după ce se mai depărta grupul, murmură ca pentru sine:

— Mi se pare că începe şi-aici rebeliunea... (Vezi p. 377, r. 8—34 şi p. 378, r. 1—13.)

F. 310 (B.A.R., f. 289): Spre Ruginoasa cerul aprins se împurpura parcă mai mînios. Viitoarea de flăcări multicolore însă pălea înghiţită de lumina zilei, scufundîndu-se în zidul de jar ce tivea orizontul. (Vezi p. 379, r. 5—11.)

F. 380 (B.A.R., f. 352) :

Costumul ţărănesc îi şedea foarte bine, căci era fecior de ţăran şi umblase în copilărie în straie româneşti, deşi acuma îi era ruşine de vremea aceea si se lăuda că ar fi orăşan get-beget, lăsînd chiar a se înţelege o discretă origine boierească. (Vezi p. 469, r. 19 ^.)

F. 396-397 (B.A.R., f. 368-369): Fiindcă bătrînii se codeau cît puteau de-a participa la frămînt&rile mulţimii, ba chiar umblau într-ascuns cu vorbe de descurajare, sătenii jinduiau instinctiv un conducător pe care să-1 asculte şi care, întrupîndu-le dorinţele şi simţămintele, să le dea îndemnurile şi poruncile trebuincioase. în anume împrejurări, după nevoie, ieşea deasupra cîte cineva fie că striga mai tare ca toţi, fie că dovedea mai multă îndrăzneală ori că respira mai înflăcărată ură. Dar fiecare cum se ridica la fel se scufunda odată cu trecerea momentului. Numai Petre inspira o încredere cu atît mai statornică tuturor cu cît el se îmbulzea mai puţin. Şi înainte de-a pleca în armată, mai cu seamă însă de cînd s-a întors, oamenii tl priveau cu o dragoste deosebită în care se exprimau şi preţuirea pentru hărnicia şi puterea lui, cît şi un respect tăcut pentru cuminţenia lui în toate. Bătrînii îl iubeau fiindcă era totdeauna cuviincios şi ascultător, iar tineretul fiindcă ştia să poruncească şi să se facă ascultat fără a jicni pe nimeni. Precum cînd a fost vorba să cumpere Babaroaga bătrînii l-au luat părtaş, tot astfel acuma mulţimea tulburată aştepta mîntuirea de la dînsul mai mult decît de la oricare altul. De aceea sosirea lui se duse din gură în gură cu un simţămînt de uşurare: (Vezi p. 490, r. 5.)

F. 400 (B.A.R., f. 372): Deşi aseară, secondat şi de soţia maiorului, i-a luat şi cuvîntul de onoare că-1 va ajuta să se întoarcă la Vlăduţa cît mai grabnic, ca să mai salveze ce se poate, stăruitor şi pisălog cum era din fire, nu 1-a răbdat inima să nu-i reamintească şi în clipa supremă durerea lui. (Vezi p. 493, r. 3.)

F. 401 (B.A.R., f. 373): Mai rău decît ajunsese să-şi închipuie dînsul nu poate fi nici în realitate. îi spusese şi tînărului Herdelea care se credea mereu obligat să-1 consoleze:

— Presimţirile mele mi-au vestit nenorocirile încă de acum cîteva zile. Ţi-aduci aminte, că ţi-am spus. Eram pregătit pentru orice. Numai nesiguranţa mă gîtuie. (Vezi p. 494, r. 20.)

F. 435 (B.A.R., f. 393):

Prefectul Baloleanu amuţise parcă i-ar fi fost frică să nu-l trăznească şi pe el mînia comandantului. împreună hotărîseră aseară să fie executaţi pe loc cei ce vor săvirşi omucideri, dar ar fi preferat să nu fie prezent, pe de o parte pentru că firea lui nu suporta violenţele, de altă parte pentru că asemenea execuţii sumare i se păreau arbitrare şi fără temei legal. Toma Grecescu, procurorul, n-avea asemenea scrupuluri, se simţi însă jicnit prin amestecul acesta insolit al unui ofiţer nepriceput şi furibund în atribuţiile lui, socotind că armata nu e chemată să judece, ci numai să execute. (Vezi p. 534, r. 26.)

F. 447 (B.A.R., f. 405):

Discuţia nu se încheie nici cînd se ridică masa. Numai Grigore n-a luat parte la ea. A ascultat puţin, pe urmă şi-a adus aminte cît n-a putut suferi Nadina să stea la ţară şi acum a ajuns să se odihnească poate pentru eternitate tocmai la ţară... (Vezi p. 549, r. *9-*.*)

VARIANTE EDITORIALE

Din cele cinci ediţii antume[208] doar două prezintă un interes textologic (var. III, 1935 şi var. IV, 1938), fiind singurele asupra [cărora scriitorul s-a aplecat cu ocazia „bunului de tipar". Ediţiile II (1932) şi V (1942) sînt simple continuări de tiraj (pe baza aceluiaşi zaţ tipografic), dovadă persistenţa greşelilor de corectură.

Ediţia de bază în reproducerea textului „definitiv" rămîne cea din 1938. Cedînd editurii „Socec" drepturile de republicare a romanului, Rebreanu revizuieşte totodată vechiul text tipărit la „Adevărul". Modificările sînt minime (ca şi cele efectuate în 1935, cu prilejul tipăririi cărţii într-un singur volum), dar binevenite. Controlul este superficial, corectura nesesizînd, la data respectivă, noianul greşelilor de tipări.[209]

[208] notate mai jos după cum urmează:

I = *Răscoala.* Roman, vol. I—II, Editura „Adevărul" S.A., [1932] (vol. I 320 p.; vol. II 317 p.; 1-5 000 exemplare).

II = *Idem* [ed. a II-a; 5 001-11000 exemplare].

III = *Răscoala.* Roman, ediţia a II-a (A 11-a—16-a mie), Editura „Adevărul", S.A., [1935], 499 p.

IV = *Răscoala.* Roman, vol. I—II, Editura Socec & Co. S.A.R., [1938], (vol. I 296 p.; vol. II 292 p.).

V = *Idem,* [1942].

[209] Exemple: Română *(Romană);* nuntă *(nunfă);* botezîndu-şi copiii (botezîndu-şi *copii);* aproape *(aprope);* să se observe (să *pe* observe); te rog (te *rop);* cu *aceiaşi* ochi (cu aceiaşi *ochii);* răsfăţatul publicului (răsfăţatul *publicul);* zice că i-a ajutat (zice *să* i-a ajutat); în faţa *(Ia* faţa); cumpănă *(cumpără);* d-voastră *(d-voastă):* necuviinţe *(necuvinţe);* Serafime *(Serafine);* n-ar fi (n-ar *fi fi);* ţăndări *(tîndări);* Modreanu *(Modrean)* menţinerea *(meniierea);* Melentie *(Melinte);* Dinlăuntru *(Dinlăuntrul):* răsuciri *(răsuriei);* că de acuma *(să* de acuma); tîlharii *(tîlhanii);* gîfîind *(gîlfîind),* provecate *(provocare);* dau *(iau)* etc.;

Facem această menţiune pentru a înţelege, o dată în plus, oportunitatea intervenţiilor noastre, care, altminteri, ar putea părea arbitrare.

Ansamblul variantelor editoriale şi, în general, textul romanului relevează siguranţa scriitorului în definitivarea operei. Impurităţile stilistice sînt mult mai puţin numeroase, în comparaţie cu lucrările anterioare. Ele scapă, totuşi, ochiului exigent al autorului, preocupat să-şi cizeleze verbul Cu prilejul diverselor reeditări. Iată cîteva exemple:

P. 75r. 5—6, „Dar şi pîndarii tăi, *faini* bărbaţi" [replica aparţine lui Miron Iuga, boier din Argeş; sublinierea ne aparţine];
P. 83, r. 9, „trei sferturi din truda săracilor merge să întreţie";
P. 133, r. 19-20, baba Ioana „avea o inimă ca untul cel proaspăt";
P. 193, r. 1-2, Generalul Dadarlat... „avea o inimă ca untul cel proaspăt".

Şi acum variantele:

Volumul I: SE MIŞCĂ TARA!

P. 5, r. 1, Tot pentru Fanny] Pentru Fanny (I, II).
P. 11. r, 13, după ce scoase/după ce duse (I, II, III); — *r. 30,* Dar mărturisesc/ Dar pot spune (I, II).
P. 15, r. 8-9, continuă drumul/ continuă (I, II).
P. 17, r. 14, se tînguia/ se şi tînguia (I, II, III).
P. 19, r. 20, urmă repede/ adaogă repede (I, II, III).
P. 20, r. 18, Fără multă ezitare/ Fără multă socoteală (I, II).
P. 24, r. 33, graţie zestrei ei reglementare/ gratie zestrei reglementare (I, II, III).
P. 26, r. 16-17, cuprins subit de emoţie/ cuprins brusc de emoţie (I, II).
P. 33, r. 25, nu valorează/ oare nu valorează (I, II, III).
P. 36, r 28-29, pe cînd eu sînt/ iar eu sînt (I, II).
P. 39, r. 2-3, în ramă (transcris după var. I, II; în ed. III, IV, V: în rama);—)". *23,* întocmise de acasă programul/ întocmise programul de acasă (I, II).
p. 42, r. 1, Pe Nadina a descoperit-o Miron Iuga/ Miron Iuga a descoperit pe Nadina pe cînd (I, II, III),
p. 44, r. 15, ca nişte/ cu nişte (I, II).
p. 45, r. 26, întîmpla (în ed. I, II, III, IV, V: întîmpla; greşeală de tipar).
p. 47, r. 3, proprietari cari n-aveau/ proprietari cari n-avea (I, II, III),
p. 48, r. 5, să-i mai stingă/ să-i stingă (I, II, III);—*r. 27—28,* cu obrajii bucălaţi/ cu obraji bucălaţi (I, II, III),
p. 53, r. 25, dacă are nevoie/ dacă era nevoie *(I,* II).
p. 62, r. 18, Proprietarul e azi/ Proprietar e azi (I, II, III),
p. 64, r. 13, pentru proprietarii care vin/ pentru proprietari care vin (I, II).
p. 69, r. 15, Dacă am păstrat-o/ Dacă am lăsat-o (I, II, III).
p. 77, r. 26, Platamonu (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: Platamon).
p. 79, r. 30, automobilul coniţei Nadina (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: automobilul coniţei Nadinei).

P. 80, r. 2, că azi e ocupat pină peste cap/ că azi e pînă peste cap (I, II).
P. 87, r. 17-18, cu ogradă mare/ cu o ogradă mare (I, II, III).
P. 82, r. 9, în Amara/ la Amara (I, II, III).
P. 85, r. 11-12, îl întrerupse/ îl întrerupsese (I, II).
P. 87, r. 12, aşa de stingher/ aşa prea stingher (I, II).
P. 89, r. 6, iar pe pîndarii/ şi pe pîndarii (I, II); — *r. 17,* fiecare om ce-l întîlnea/fiecare om ce-l întîlneau (I, II); — r. 25, o stîrni/ a stîrnit-o (I, II, III),
P. 97, r. 2, cu cămaşă/ cu cămaşa (I, II).
P. 104, r. 4, nu sînt urme/ nu sînt deloc urme (I, II, III),
P. 113, r. 3, plinuţâ şi roşcovană/ micuţă, plinuţă şi roşcovană (I, II).
P. 123, r. 4, Petre (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: Petrică).
P. 128, r. 17, Am isprăvit/ zise dînsul brusc. Am isprăvit (I, II).
P. 129, r. 9, pe urmă spuse/ pe urmă îi spuse (I, II);— *r. 25,* îşi scufunda/ îşi scufundă (I, II, III).
P. 132, r. 20, păsări (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: pasări; formă inconsecventă în ultimele două ediţii),
P. 134, r. 10, păsări (idem);—*r. 16,* păsări (idem),
P. 137, r. 22, nu poate /nu se poate (I, II, III),
P. 138, r. 20, cînd şi/ cînd (I, II, III),
P. 143, r. 12. măi nene/ măi nea (I, II).
P. 146, r. 26, amatori ar fi/ ar fi amatori (I, II, III),
P. 147, r. 34, pe fotoliul (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: pe fotoliu).
P. 155. r. 11, de cu noapte/ de cu noaptea (I, II, III),
P. 165, r. 33, nu-şi credea urechilor/ nu-şi credea urechile (I, II).
P- 170, r. 30, să rămîie tot necăjiţi (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: să rămîie necăjiţi).
P. 172, r. 18, cu nisip fin, cenuşiu/ cu nisip fin, galben (I, II).
P. 184, r. 18•19, biata Mimi/ biata fată (I, II).
P. 187, r. 32 Gogu şi Eugenia/ Gogu cu Eugenia (I, II).
P. 188, r. 20, pleca trenul/ pornea trenul (I, II).
P. 193, r. 33-•34, şi-şi sublinia străduinţele/ şi-şi sublima străduinţele (I, II).
P. 200, r. 22, coridorul mic şi îngust/ coridorul mic îngust (I, 11,111).
P. 201, r. 28, umărul moale, rece şi puţin jilav/ umărul moale, rece şi puţin umed (I, II, III).
P. 202, r. 2, coborî spilcuit, fericit/ coborî spilcuit, fercheş (I, II); — *r. 17,* îmbarcat (transcris după *ms. rom. 5043,* f. 163; în versiunile tipărite: îmbrăcat).
P. 206, r. 71, îl lasă/ îi lasă (I, II, III); — *r. 31,* Bătrînul refuză/ Bătrînul refuza (I, II, III).
P. 212, r. 28, despărţirea boierilor/ despărţenia bcierilcr (I, II, III).
P. 215, r. 5, Zadarnice fură explicaţiile (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: Zadarnic fură explicaţiile),
P. 224, r. 24, a se putea (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: a putea).
P. 238, r. 15, fie şi boieroaică (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: fie şi boierească),
P. 255, r. 6, mi s-a părut/ dar mi s-a părut. (I, II, III).

P.256, r. 28, Nu te mai uita aşa urît/ Nu te uita aşa de urît (I, II, III); — *r. 30,* cu voce galantă/ cu o voce galantă (I, II, III).
P. 273, r. 14, Iau pe avocatul meu/ Iau şi pe avocatul meu (I, II, III),
p. 281, r. 31, strîmbătatea/ nedreptatea (I, II).

Volumul II: FOCURUE

p. 296, 12, zise Serafim/ zise iar Serafim (I, II).
p. 298, 23, îşi dădea seama/ îşi da seama (I, II).
p. 300, 28, ţărani (transcris după var. I, II; în-ultimele ed.: ţăranii),
p. 304, 11, le spune mereu/ le spunea mereu (I, II, III),
p. 316, 21, d-aia n-ai simţire în suflet/ d-aia n-ai simţit în suflet (I, II, III).
p. 317, r. 7, brevet de circiumar/ brevet de cîrciumă (I, II, III).
p. 318, . 26-27, cum s-au uitat şi oamenii/ cum se uită toată lumea şi cum s-au uitat şi oamenii (I, II, III).
p. 323, 9, Stavrat (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: Stavri).
p. 326, 9-10, de mişcare si de zgomot/ si de mişcare şi de zgomot (1,11, III).
p. 328, 5, Nadina asculta (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: Nadina ascultă).
p. 329, 17-18, că o puteam (transcris după. var. I, II; în ed. III, IV, V: că o putem).
p. 335, 17, îl plezni/ îi plezni (I, II, III); — *r. 30,* Odată însă cu/ Odată cu (I, II, III).
p. 342, 30-37, în vreme ce (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: în vremea ce).
p. 343, 1, te duci la/ te duci pe la (I, II, III).
p. 356, 1, Plutonierul (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: Plotonierul).
P. 367, r. 27, Ce-s eu, sluga ta, să pui mîna pe mine?.../ Ce-s eu, sluga ta, să pui mîna pe mine?... Mă batjocoreşti pe mine... (I, II, III).
P. 373, 17, îi rugase/ îl rugase (I, II, III).
P. 381, 8, stîrnind uimire şi întoarcerea capetelor (transcris după var.I, II, III; în ed. IV, V: stîrnind uimirea şi întoarcerea capetelor).
P. 382, r. 14 nu mai staţi (lipsă în var. I, II, III); — *r. 20,* Bine, băieţi/ Bine, băiete (I, II).
383, 27, Văd că umblaţi/ Văd că voi umblaţi (I, II).
386, 229, focul a fost pus de oameni din Amara (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: focul a fost pus de oamenii din Amara).
395, 4, corpul ei alunecă/ corpul ei aluneca (I, II, III),
399, 4, mutră nedumerită şi prietenoasă (transcris după var. I, II, III; încd. IV, V: mutră nedumerită şi prietenească).
400, 14-15, năvala de lovituri ce se abătuse/ năvala de lovituri ce se abătuseră (I, II, III).
405, 23, cu monograma de aur/ cu monograma ei de aur (I, II, III).

P. 408, r. 33-34, **Descoperind într-o magazie un tirnăcop, se apucă să izbească (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: Descoperise într-o magazie un tirnăcop, se apucă să izbească).**
P. 411, r. 7, **părinții lor (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: părinții lui).**
P. 427, r. 5, **să nu-i ia/ să nu i-o ia (I, II, III),**
P. 431, r. 33, **oala asta de ciorbă/ oala asta cu ciorbă (I, II, III),**
P. 432, r. 4, **încît (adăugat după var. I, II, III; în ed. Vomis); — *r. 113,* Colonelul păstrase/ Colonelul își păstrase (I, II).**
P. 435, r. 22, **fiindcă n-are/ fiindcă el n-are (I, II, III),**
P. 437, r. 24, **ca nici/ ca să nici (I, II).**
P. 438, r. 28-29, **și să dea de veste țăranilor (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V omis).**
P. 440, r. 18, **sări înfruntîndu-1/ strigă înfruntîndu-1 (I, II, III),**
P. 443, r. 22, **amenințările cu sudălmi (transcris după var. I, II; în ed. III, IV, V: amenințările de sudălmi).**
P. 446, r. 26, **emoțiile împăcării (transcris după var. I, II; în ed. IV: V: emoțiile îmbrățișării; greșeala provine de la „corectarea" ed. a IH-a: emoțiile îmbrăcării).**
P. 449, r. 9, **îi spuse, mai mult în glumă (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: îi spuse, mai multe în glumă).**
P. 470, r. 19, **în vreme ce (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: în vremea ce).**
P. 479, r. 25, **că (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: să; greșeală de tipar).**
P. 482, r. 29, **Și iată/ Și iacă (I, II, III).**
P. 483, r. 10-11, **reluă Cosma Buruiană mai încurcat (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: reluă Cosma Buruiană mai încurajat); — *r. 13,* nu se poate/ nu se mai poate (I, II); — *r. 17,* ieri dimineață (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: ieri dimineața).**
P. 489, r. 25, **cum mi-au ars/ cum mi-au ars ei (I, II, III).**
P. 490, r. 2, **sfărîmau (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: sfărâmau).**
P. 506, r. 15-16, **gălăgia țărănească se învolbura ca un nour sălbatic, amenințător/ gălăgia țărănească se învolbura ca un cor sălbatic, amenințător (I, II, III).**
P. 510, r. 15-16, **nu le auzi nici prefectul (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: nu le auzi prefectul).**
P. 521, r. 17, **poate îndura/ poate suferi (I, II, III).**
P. 528, r. 13-14, **cunoscători ai oamenilor și împrejurărilor localnice (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: cunoscători ai oamenilor și împrejurările localnice).**
P. 529, r. 21, **răbda loviturile (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V: răbda lovitura).**

P. 540, r. 28, **3. (transcris după var. I, II, III; în ed. IV, V omis).**
P 543. r. 23, **ancheta continuă/ ancheta continua (I, II, III).**
P 549 r. 3, **Așa mi-a vorbit/ Așa îmi vorbea (I, II). — *r. 32,* dacă fiecare/ dacă fiece (I, II, III).**
P. 551, r. 4, **le aducea/ le aduce (I, II, III).**
P. 552, r. 20, **dăm concursul/ dăm concurs (I, II, III).**
P 553, r. 17, **față de cruzimea și barbaria/ față de orgia de cruzime și barbarie (I, II, III).**
P 554 r 21, **parlamentul va fi dizolvat/ parlamentul actual va fi dizolvat (I, II, III).**
P. 555, r. 13, **tată-său/ tatăl-sâu (I, II, III).**
P. 560, r. 12, **a putea ține/ a putea ținea (I, II, III).**
P. 561, r. 17, **a suferit/ a și suferit (I, II, III).**

A N E X E

VARIANTA 1927[210]

RĂSCOALA

Capitolul I

Două lumi

1

— D-voastră na cunoaşteţi ţăranul român! strigă aprins Ilie Rogojinaru. Nu-1 cunoaşteţi, domnilor, dacă vorbiţi aşa! Ori îl cunoaşteţi din cărţi şi din discursuri, şi atunci e mai rău, fiindcă vi-1 închipuiţi martir, cînd în realitate e numai prost şi leneş!

Sfîrşi gîfâind şi cu un zîmbet de superioritate. îşi ştergea mereu chelia cu o batistă mare, tărcată şi, din cînd în cînd, îşi smucea mustaţa groasă şi pleoştită din care unele fire i se înfigeau între buze, la colţurile gurii, supărîndu-1. Era arendaşul moşiei Olena-Dolj. Slăninos şi burtos, cu gît de taur şi capul mic, avea nişte ochi căprui veseli şi o figură jovială, parcă veşnic ar fi fost pornit să se bucure.

Se uită la cei doi tovarăşi de călătorie, vedea că nu i-a convins şi gîfăia mai tare... Atunci Simion Modreanu, director în Ministerul de Interne, îmbrăcat cu multă grije, tuşi puţin ca să-şi dreagă glasul şi zise calm, măsurat:

— Domnul meu... domnule Rogojinaru, un singur lucru e indiscutabil: că toţi, dar absolut toţi trăim totuşi de pe urma muncii acestui ţăran!

Rogojinaru fu atît de indignat că se îneca şi nu putu răspunde îndată. Mai cu seamă că şi al treilea călător, un tînăr oacheş, cu mustăţile negre şi răsucite şi cu ochii scînteietori, avu o tresărire ca şi cînd ar fi aprobat pe Modreanu.

[210] Vezi prezentarea variantei (*supra*, p. 727 — 730). Pe prima filă a ms., în dreptul titlului datarea: „Luni, l.VIII. 1927".

în clipa aceea se deschise uşa compartimentului şi apăru conductorul mormăind [f. 1] cu respectul cuvenit clasei întîi:

— Biletele pentru Bucureşti...

— Cum, şefule, sosirăm? se miră arendaşul cu faţa întreagă inundată de mulţumire. Ei, bravo! Bine am mers!... Vezi, domnule, ne luarăm cu vorba şi nici n-am băgat de seamă...

— Adineaori am lăsat Chitila — adaogă conductorul schiţînd un surîs cuviincios drept răspuns la jovialitatea arendaşului şi luînd biletul pe care i-l întindea călătorul cel tînăr. D-voastră aveţi permis?... Să trăiţi! urmă către Modreanu, salutînd cu degetele la cozoroc, milităreşte.

între timp Rogojinaru scoase dintr-un portofoliu gros şi umflat ca o geantă, o foaie galbenă pe care o întinse acuma conductorului cu o mîndrie blajină:

— Poftim!... Ce să facem, domnilor? în vremile astea de criză trebuie să mai facem şi economii pe unde se poate, că statul tot are destul şi nu se face gaură-n cer pentru că uu om merge gratis pe tren...

Singur conductorul zîmbi aprobativ şi se retrase salutînd şi închizînd uşa. Arendaşul se zăpăci puţin şi începu să-şi adune bagajele, geamantane, genţi, coşuri, legături încît umpluse întreg compartimentul, căci Modreanu n-avea decît un geamantănaş de piele fină pe care-l ţinea lîngă dînsul, iar tînărul o uşoară trusă de voiaj aşezată pe masa de la fereastră. Ostenindu-se cu coborîrea şi clasarea bagajelor, Rogojinaru îşi recapătă încrederea şi vorbi:

— Ba eu, drept spun, profit de cîte-un bileţel de tren, că atîta profit avem şi noi de la stat, încolo tot noi îl ghiftuim cu dări, cu biruri, cu taxe... de nici nu le mai poţi ţine socoteala... Ş-apoi de ce are omul cunoştinţe şi pe la ministere şi pretutindeni?

— Dacă ar face toată lumea aşa, statul ar da faliment — zise Modreanu cu o uşoară strîmbătură din nas, ca şi cînd cuvintele arendaşului l-ar fi jicnit [f. 2] personal pe el, reprezentantul statului.

— Ia dă-l încolo de stat că nu piere el! strigă Rogojinaru oprindu-se o clipă şi ştergîndu-şi sudoarea ce-i năpădise faţa şi creştetul. Noi să fim sănătoşi şi să trăim, că statul îşi poartă el singur de grije ...

Trenul duduia şi zvîcnea ca un animal apocaliptic. Modreanu, în loc de răspuns, îşi examina acuma dunga pantalonilor care i se cam boţise încît îl cuprinse îngrijorarea că-şi va pierde tot prestigiul dacă-l va vedea vreun cunoscut în aşa hal. Tînărul însă, de cînd trecuse conductorul, îşi întorsese ochii pe fereastra vagonului în care apăruse, vagă, silueta Capitalei. Cu cît trenul înainta, cu atît înfăţişarea oraşului se completa. într-un uşor văl de ceaţă albăstrie contururi brumoase de turnuri şi de coperişe se desemnau tot mai clar. De-a lungul liniei ferate răsăreau şi dispăreau caleidoscopic table cu reclame agăţate pe sîlpi ori pe ziduri de case singuratece. Perechile de şine se înmulţeau. Roţile pocneau tot mai des peste încrucişări, trecînd de pe o linie pe alta, îndreptate de o mînă invizibilă. Apoi se iviră cartierele mărginaşe, murdare, cu case dărăpănate, cu uliţi desfundate care contrastau trist cu strălucirea palatelor ce-şi înălţau capetele mai departe.

După ce-şi adună bagajele, umplînd cu ele locurile libere de pe bănci şi mai scoţînd vreo două coşuri afară, pe coridor, cu uşa deschisă, arendaşul, nemaiavînd unde şedea, se ghemui cum putu lîngă un geamantan pe marginea canapelei şi iar porni cu vorba, adresîndu-se acuma direct tînărului ca şi cînd ar fi vrut să continue conversaţia întreruptă pentru că subiectul îi stătea pe inimă:

— Aşa, domnule, cum ziceam... Şi să mă crezi pe mine, că eu am o experienţă veche în chestii de agricultură şi de ţărani. Iacă, sînt acuma de şaizeci de ani fără unul şi din ei vreo patruzeci tot la ţară i-am irosit. Am luat-o de jos, cum trebuie şi la treizeci de ani ţineam în arendă o moşioară [f. 3] de vreo cinci sute de pogoane în Vlaşca... Aşa că-mi cunosc ţăranii cum nu cred să mai cunoască altul. Eu nu spun că toţi sînt ticăloşi, cum spun alţii, Doamne fereşte, sînt creştin şi m-ar bate Dumnezeu, dar adevărul adevărat e că sînt leneşi şi răi şi neascultători! Şi mai zic: să nu rîvnească nimeni să aibă nevoie de ţărani că atunci te strîng de gît cînd ţi-e lumea mai dragă!

Rogojinaru, vorbind, tot aştepta să-l întrerupă tînărul sau măcar Modreanu, dar cum amîndoi se încăpăţînau în tăcere şi fiindcă trenul începea să-şi încetinească mersul, îşi aduse aminte de bagaje şi dădu să iasă pe coridor, să prindă mai curînd un hamal. în uşa compartimentului se întoarse însă să-şi ieie rămas bun de la tovarăşii de călătorie. Dădu mîna afectuos cu Modreanu, cu care a călătorit de la Craiova pînă aici, încît legase cunoştinţă bună şi care poate să-i folosească vreo dată de o avea vreo nevoie pe la Interne. Tînărul însă se urcase de-abia la Piteşti, vorbise puţin şi mereu împotriva lui, şi nu se recomandase. Totuşi arendaşul crezu că, la despărţire, cuviincios este să ştie cu cine a vorbit şi îi zise:

— îmi dai voie, domnule, sînt Ilie Rogojinaru... Mi-a părut bine c-am călătorit împreună de-am mai schimbat cîte-o vorbă, cu toate că nu ne-am prea lovit în păreri...

întinse mîna. Tînărul, nu tocmai mulţumit, se ridică totuşi puţin şi luîndu-i mîna răspunse:

— Grigore Iuga...

Arendaşul[211] tresări, se îndreptă parcă i-ar fi dat un pumn în piept şi strigă deodată cu însufleţire:

— Iuga... Iuga... — adăogînd apoi cu o efuziune din ce în ce mai mare: Doar n-oi fi chiar feciorul cuconului Miron Iuga din Argeş?

— Ba, din întâmplare, tocmai — zîmbi tînărul puţin intrigat de entuziasmul zgomotos al bătrînului. [f. 4]

— Fugi, nu mă-nnebunil urmă Rogojinaru strălucitor de bucurie. Uite, domnule, şi eu, care nici nu bănuiam... Apoi bine, boierule, eu pe conu Miron îl cunosc de cînd eram copil, pot zice, că doar acum vreo treizeci de ani am ţinut o moşie numai la cîteva poşte de proprietatea dv. de la Amara... Ce întîmplare, Domnule 1... Dar ce mai face conu Miron? Bine, voinic, sănătos?... Straşnic om, n-am ce zice! făcu acuma mai ales către Modreanu. Ştii, boier sadea, nu d-ăştia 1 Cînd îl vezi pe moşia dumnealui parc-ai vedea un copac străvechi, uriaş care şi-a întins şi înfipt rădăcinile solid în şapte mii de pogoane de pămînt... Apoi aşa nici nu mă mir că şi d-ta ai părerile dumnealui...

— De, nu tocmai — murmură Iuga redevenind serios.

— Lasă, lasă, boierule, că sîngele apă nu se face! clipi din ochi Rogojinaru cu un rîs larg. Bată-te să te bată toate noroacelel... Ei, văd că sosim, să trăieşti şi să-ţi trăiască şi conu Miron că-i un om şi jumătate!

îi mai strînse mîna vijelios şi, ajucînd un coşuleţ, la care se vedea că ţine mai mult, se repezi în coridor. într-adevăr trenul începuse să frîneze uşor. Modreanu, cu geamantănaşul în mînă, trebuise să aştepte pînă a isprăvit Rogojinaru vorba, cam nerăbdător, fiindcă voia să coboare mai curînd ca să poată alerga să prindă o trăsură, să nu fie nevoit a se întîlni cu cineva şi să-1 vadă aşa de neîngrijit. Deşi nici el nu făcuse cunoştinţă cu Iuga, se mulţumi să încline uşor capul în semn de salutare şi ieşi după arendaşul care se instalase în capătul coridorului, la uşa deschisă a vagonului.

— Cine-i individul, domnule Rogojinaru, că te văzui foarte încîntat de cunoştinţă? întrebă Modreanu încet, să nu-1 audă cumva pe uşa deschisă a compartimentului, deşi zgomotul trenului înghiţea orice alte sunete [f.5]

— Ehe, nenişorule — zise arendaşul cu un respect parcă mai viu acuma decît adineaori cînd se aflase în faţa lui. Şapte mii de pogoane, prima calitate, în Argeş, jos, aproape de Vlaşca! înţelegi? Nişte gospodari cum nu-s alţii în toată Muntenia! Bătrînul n-ar arenda un petec de pămînt mai bine să-i tai mîinile... Aşa ceva "mai rar! Ei, te-am salutat, cucoane, şi

[211] în dreptul rîndului datarea: „Miercuri, 2.VIII".

să ne mai vedem sănătoşi!... Aide, hamal, hamali... Aci, băiete!... Unde te uiţi? Nu mă vezi?... Vino repede...

Un hamal voinic, care se urcase din mersul trenului, fu instruit cu multe amănunte cum să se încarce cu numeroasele bagaje... între timp trenul se opri domol şi coridorul fu invadat de o armată de hamali care toţi se repezeau asupra bagajelor luLRogojinaru care le apăra cu îndîrjire.

Locomotiva pufăia rar, extenuată subt coperişul gării. Printre respiraţiile ei vehemente gălăgia oamenilor ce coborau din tren şi a celor ce-i aşteptau pe peronul de sosire umplea locul cu un murmur aspru şi continuu din care ţîşneau ici-colo rîsete stridente, cîte-o vorbă veselă şi mai ales strigăte nervoase şi ascuţite: „Hamal!" Călătorii grăbeau spre ieşire, cei mulţi cu bagajele în mînă, alţii, mai ţanţoşi, cu hamalul încărcat după ei. Toată lumea era grăbită, mulţi alergau parcă i-ar fi alungat cineva din urmă. în apropierea ieşirii aproape toate gurile rosteau în diferite feluri: „Să găsim o trăsură!... Or fi oare trăsuri destule ?... Trăsură... trăsură..." Numai hamalii, rămaşi fără muşterii, se plimbau agale, nepăsători pe lîngă vagoanele golite, pîndind însă cu ochii ferestrele după vreun călător întîrziat care ar avea nevoie de serviciile lor.

Grigore Iuga stătuse liniştit în compartiment, uitîndu-se pe fereastră, pînă se va mai rări lumea din vagon care toată se îmbulzise spre coborîre. Văzu pe Modreanu sărind jos cel dintîi, cu geanta în mînă, ferind-o de hamalii care se ofereau şi fugind încît dispăru curînd. Rogojinaru însă, [f. 6] spătos, înalt, gras, voinic parcă stăpînea toată lumea asta nervoasă şi pipernicită. Lăsase pe hamal să meargă înainte, încărcat cu două geamantane mari în mîini şi două mai mici subsuoară, ducînd el însuşi două coşuri şi-i vorbea mereu atît de tare încît Iuga fără să înţeleagă vorbele, îi auzea glasu 1 dominînd zgomotul gării. Văzîndu-1 aşa, tînărul nu-şi putu stăpîni un zîmbet...

Cînd se mai rări lumea, Grigore Iuga coborî cu trusa în mînă, spre bucuria unui hamal bătrîn, cu chip necăjit, care se repezi să i-o ducă.

— Lasă-o pe asta că mi-o duc eu — îl opri Iuga calm. Dacă însă alergi să-mi opreşti o birje, ai făcut rost de un bacşiş bun!

Hamalul şovăi o clipă, apoi îl privi adînc, parc-ar fi vrut să vază dacă e om de cuvînt sau să-1 recunoască şi apoi porni în goană, zicînd:

— Bine, conaşule, am alergat...

Cînd ajunse Iuga la poarta de ieşire, în capul scării, piaţa Gării de Nord era încă un vălmăşag de călători, hamali, bagaje şi cîteva trăsuri. Călători, hamali şi birjari se certau furios care au reţinut trăsura mai din vreme. Unii călători se cărăbăneau cu bagajele pînă la gura pieţii, în Calea Griviţei, asaltînd vagoanele tramvaiului cu cai ce soseau şi ele pline, fiind ora unu cînd funcţionarii şi muncitorii se grăbesc spre casă. Alţi călători,

mai încărcaţi, se postară la scara peronului de sosire, să prindă trăsurile călătorilor ce veneau la gară. Cele mai multe trăsuri însă aveau agăţat pe scară cîte-un hamal care alergase pe Calea Griviţei, pînă la încrucişarea cu strada Polizu, ca să-şi servească muşteriii... Şi peste mulţimea aceasta grăbită şi vălmăşită soarele tomnatec, era sfîrşitul lui septemvre, îşi arunca lumina şi căldura aţîţînd şi mai mult sîngele.

Grigore Iuga, înghesuit, aştepta în capul scării pe hamalul său cu birja, ferindu-se de oamenii grăbiţi care-l izbeau cu cîte un ff. 7] „pardon" furios. După_ vreun sfert de oră în sfîrşit zări, tocmai în mijlocul pieţii un hamal care făcea semne desperate, hărţuindu-se între timp cu nişte călători mînioşi. Iuga îşi recunoscu omul şi păşi repede într-acolo.

— Poftiţi, conaşule — zise hamalul ştergîndu-şi sudorile — că domnii ăştia să mă omoare şi alta nu!

Doi domni şi-o doamnă, încărcaţi cu toţii, se retraseră bodogănind că „nu merge să se ocupe trăsurile înainte de-a sosi la gară chiar", că asta nu-i ordine... şi numai în ţara românească se poate asemenea barbarie că vin oamenii de pe drumuri, osteniţi frînţi, şi nu găsesc cu ce să se mişte din gară.

Intre timp birjarul, în caftanu-i de catifea neagră încins cu un brîu roşu aprins, cu nişte mustăţi ascuţite care-i arătau originea ungurească, examina pe Iuga dacă e client larg şi văzînd cum a dat bacşiş gras hamalului, care ca să-şi mărească meritele şi recompensa povestea cît a gonit şi s-a trudit pînă a putut pune mîna şi pe birja asta, uite-aşa cam hodorogită şi cu caii cum sînt, — birjarul salută respectos cînd Iuga, urcîndu-se îi spuse:

— Aidem, birjar... Strada Argintarilor, colţ cu bulevardul Colţei...

De-abia [312] cotiră în Calea Griviţei, birja se împotmoli. Aproape de gura Pieţii Gării se repara strada pe o porţiune de vreo sută de metri. Un cal căzut la un vagon de tramvai produsese o ambuteilare generală. Vreo cinci vagoane arhipline de tramvai se îngrămădiseră, iar împrejurul lor birji ce veneau spre gară, cu geamantane şi călători, sau care năzuiau spre oraş, camioane [f. 8] încărcate, căruţe ce se întorceau goale de la o bina, cărucioare de lăptari, furgoane militare, un car de paie enorm, un cupeu de lux CB doi armăsari negri, o brişcă de trap cu roţile înalte, căruţe ţărăneşti cu caii mici — se zvîrcoleau pe un spaţiu de o sută de metri ca intf-un defileu infranşisabil. Birjarii răcneau, vizitiii ameninţau cu bicele, un domn bătrîn, gras, roşu, cu capul scos pe fereastra cupeului striga cu ochii umflaţi de mînie... Un vacarm îngrozitor umplea strada, sporit

*« în dreptul rîndului datarea: „Marţi, 9. VIII".

încă de strigătele mulţimii de curioşi care se oprise pe trotoare să privească zvîrcolirea, luînd parte cu îndemnuri, rîsete, strigăte la cearta celor cu vehicule, aşteptînd parcă o încăierare generală. Un sergent de poliţie, cu faţa necăjită, într-o uniformă soioasă, după ce privise neputincios un răstimp vălmăşagul, ca să-şi evidenţieze autoritatea, începu să se certe cu un salahor ţigan care, încăpăţînîndu-se să treacă strada prin vălmăşagul de vehicule, era cît pe-aci să fie călcat de un camion. Ţiganul, speriat, se zborşi la sergent, iar sergentul, după cîteva înjurături, îl croi cu vîna de bou ce o avea în mînă. Ţiganul începu să răcnească. Lumea de pe trotoar se indignă de barbaria sergentului, îl apostrofă vehement, luînd apărarea ţiganului care, încurajat, ocărî pe sergent şi apoi se strecură dincolo. Sergentul îşi alese din mulţime un domn mai bătrîn căruia vru să-i explice că a procedat conform ordinelor, explicaţie la care luă parte toată lumea..

Birja lui Iuga izbuti cu mare greutate să se strecoare din îmbulzeală, după ce vreo cinci minute birjarul lui, ca să fie la înălţime, schimbase mai multe înjurături cu diverşi confraţi. Ca să iasă mai direct Iuga ar fi vrut să treacă prin Str. Polizu, dar nu se putu deoarece aici, fiind staţie terminus a noilor tramvaie electrice, era strada veşnic ambuteiată de vagoanele ce soseau şi care plecau. Continuară pe Calea Griviţei, lată, murdară, gălăgioasă, cu multe şi felurite magazine în faţa cărora vînzătorii trag pe trecători înlăuntru, cu casele pestriţe, ridicate la întîmplare, cu zeci de hoteluri, hanuri şi [f. 9} ospătarii mai ales în apropierea gării. Pe trotoare o lume pestriţă aleargă într-un vălmăşag oriental. Muncitori ieşind de la lucru, funcţionari, servitoare în costume ţărăneşti ungureşti, grupuri de ţărani uluiţi veniţi pentru cine ştie ce afaceri şi mergînd speriaţi ca o turmă de oi, cheferişti cu şapca-ntr-o ureche, soldaţi îmbrăcaţi prost, cîte-un ofiţer foarte elegant şi pudrat ca o cocotă, vagi domnişoare încălzite trăgînd cu ochiul în toate părţile, elevi de liceu în uniforme hîrjonindu-se şi izbindu-se de trecători, bragagii de lux cu instrumentul cu clopoţei în spinare şi cei de rînd, rahagii, cu cofa şi cu rahatul, greci zgomotoşi discutînd politică, turci leneşi cu fes — toate categoriile şi toate neamurile, şi toţi vorbesc tare parc-ar fi surzi, şi toţi vorbesc repede, şi toţi par veseli şi fericiţi... şi grăbiţi.

După încrucişarea cu strada Buzeşti, mulţimea pe trotoare se mai răreşte şi chiar vehiculele se reduc la birje grăbite care se iau la întrecere.

În vreme ce birja intră în Calea Victoriei şi apoi iese în Piaţa Romană ca să dea in Bd. Colţei, Grigore Iuga, de altfel ca şi cînd trecuse prin îmbulzeli, se uita liniştit, examina ca un filozof tînăr furnicarul de oameni neastîmpăraţi. Venea de la ţară, de la moşia lui părintească Amara, din liniştea ceea senină, din viaţa mulcomă, tihnită, unde zilele şi nopţile sînt mai lungi, ca şi viaţa întreagă, fiindcă oamenii sînt mai puţin grăbiţi, ca natura

însăşi. De cîte ori venea la Bucureşti, avea impresia că pică într-o lume cu totul străină, în care el şi toată lumea lui de-acolo erau străini, dispre-ţuiţi şi batjocoriţi...

Era de vreo treizeci de ani. O figură brună, faţa uscată, frumoasă, o frunte clară adumbrită de sprîncene fine ce arcuiau ochii negri inteligenţi, înmuiaţi într-o uşoară reverie. Nasul fin, cu nările subţiri, mustăţi negre îngrijite şi o gură de fată, cu dinţi foarte albi. Statura mijlocie era propor-ţionată. Toată înfăţişarea dovedea un om sănătos, voinic, vînjos, [f. 10] musculos...

Era băiatul cel mai mic şi singurul rămas în viaţă al lui Miron Iuga, proprietar rural din moşi-strămoşi. Fusese copil bun de la început, deşi mult răsfăţat de maică-sa care nu-i zicea decît „lumina ochilor mei". Avu-sese preceptor în casă cu care învăţase elementele primare. Liceul îl făcuse la Piteşti, oraş mai aproape de moşia lor, unde părinţii stăteau permanent şi unde aveau şi o casă. Maică-sa, ca să-1 poată îngriji, stătea aproape tot anul în casa lor din str. Şerban Vodă, modestă. Cînd a ajuns în clasa a cincea, tatăl său, ca să-şi mai strîngă soţia acasă, a vîndut casa din Piteşti şi astfel a rămas el mai singur. A fost un elev eminent, silitor, disciplinat, îi plăcea cartea. După terminarea liceului, tatăl l-a trimis la Bucureşti, la Universitate, să studieze dreptul, să-şi ia licenţa, nu ca să practice, dar să aibă educaţia cmplectă. Bătrînul dealtfel ţinea ca băiatul, după ce-şi va termina studiile, să vie la moşie, să ia el conducerea gospodăriei. Avea mîndria pămîntului bătrînul şi dorea ca moşia Amara să nu ajungă nici-odată în mîini de arendaş, cum se făcuse acum obiceiul. Grigore moşte-nise dragostea de moşie şi era hotărît să se dedice ei. Dar, cu licenţa în buzunar, ceru voie tatălui său să se ducă în Germania să înveţe agronomia în mod serios. Avea ambiţia că, atunci cînd moşia va ajunge sub conducerea lui, să aplice metodele noi moderne de cultivarea pămîntului. Bătrînul, conservator dîrz, era duşmanul tuturor noutăţilor. El găsea deseori chiar că plugurile de lemn sînt în fond, şi pentru pămîntul lui, mai bune decît cele de fier. Totuşi se învoi ca băiatul să plece, dacă ţine, să înveţe şi „ştiinţa agriculturii" cum zicea el batjocoritor. Maică-sa, bolnăvicioasă, nu îndrăznise să se opuie la plecare, dar spuse că singura ei dorinţă ar fi să vază pe Gută însurat, să poată închide ochii liniştiţi. Grigore plecă pentru trei ani şi maică-sa muri după primul an. Bătrînul se simţi [f. 11) atît de singur că îi ceru să rămîie acasă, să lase dracului ştiinţa ceea zadar-nică. De-abia se învoi să-1 mai lase un an. Şi îndată ce sosi definitiv la Amara, îl anunţă că i-a găsit o nevastă potrivită, pe fata vecinului Tudor Ionescu, care aduce zestre moşia Vai-de-Ei, ce-a făcut odinioară trup din Amara. Fata are avere mare: case în Bucureşti, bani, şi e frumoasă picăr

tură. Grigore, cînd a văzut-o, s-a amorezat turtă şi nunta s-a făcut curînd. Fusese de 25 ani el, iar ea de 21.

Grigore a trebuit să înţeleagă repede că învăţătura lui e de prisos cită vreme va trăi tatăl său care nu înţelegea să renunţe în nici un fel la con-ducerea efectivă a gospodăriei, încît Grigore avu mai mult un rol de admi-nistrator care trebuie să lucreze după ordinele stăpînului.

Şi acuma venea trimis de bătrînul să trateze cu nişte cerealişti greci, indicaţi de el, vînzarea bucatelor. în fond grijile cele mari, tocmai ele rămîneau în sarcina lui. Conducerea bătrînului era permanent deficitară, încît se zbăteau mereu cu dificultăţi băneşti. Grigore era obligat să alerge, să facă aranjamente...

Pe Bulevardul Colţei, cînd să cotească în strada Argintari, un cal se împiedecă şi căzu. Birjarul se repezi întîi cu biciul, pe urmă cu înjurăturile. Era degeaba. Trebui să se dea jos. Grigore Iuga, fiindcă nu mai erau decît cîţiva paşi, se plictisi să-1 mai aştepte, îi plăti taxa şi o luă pe jos, cu geanta subţioară.

îndată ce intră în str. Argintari, văzu grilajul casei lor. Era casa a doua de lîngă colţ. Grilajul de fier, cu vîrfurile poleite, cu o poartă mare la mij-loc, îngrădea o grădiniţă în mijlocul căreia era casa cu etaj, arătoasă, fără stil, puţin înzorzonată, după gustul celui ce o clădise... [f. 12]

3

— Uite conaşul I strigă jupîneasa văzînd pe Grigore Iuga intrînd pe poartă.

Din capul scării, feciorul, într-o livrea cam grotescă, fantezia nevestei lui Grigore, se repezi înaintea boierului să-1 întîmpine şi vru să-i ia geanta.

— Nu aveţi nimic altceva, conaşule? se interesă feciorul.

— Nimic — murmură Grigore uitîndu-se spre scară unde, afară de jupîneasa Victoria, o fată drăguţă, cochetă căreia îi şedea bine şorţul alb şi boneta pe cap, vedea un domn tînăr, înalt, blond care cobora încurcat treptele. Cine-i domnul cela, Alexandre?

Feciorul, ras, îngrijit, stilat, îi spuse confidenţial că e un domn din Ardeal care a mai venit de cîteva ori pe-aici şi caută pe conaşul Gogu. Grigore se oprise cu ochii la tînărul care se apropia şi zise, refuzînd să dea geanta:

— Lasă geanta... Spune Victoriei să-mi pregătească degrabă să mă curăţ puţin că pe urmă trebuie să ies...

— Prea bine, conaşule — făcu feciorul şi alergă la Victoria şi apoi dispărură amîndoi în casă.

f

între timp domnul străin se apropiase cu capul gol, timid şi foarte zăpăcit. Apoi în faţa lui Grigore care stătea mereu pe loc, se opri şi deodată zise:

— Mă recomand, Titu Herdelea, poet...

— A, poet... îmi pare bine atunci...

Grigore Iuga îi întinse mîna cu un zîmbet puţin ironic care pe tînărul Herdelea îl zăpăci mai rău, încît se înclină de cîteva ori, uluit. Lavaliera de la gît îi acoperea gulerul. în mîna stingă ţinea pălăria moale, mototolind-o de emoţie... Urmă o pauză mică, confuză. Nedumerirea ce o vedea în [f. 13] ochii lui Iuga, îndemnă pe Titu să-şi ia inima în dinţi şi să dea explicaţii, mutîndu-se de pe un picior pe cellalt şi aşezîndu-şi pălăria în cap cu multă băgare de seamă, ca şi cînd n-ar fi ştiut dacă se cuvine sau nu:

— Să mă iertaţi, domnule, că mă găsiţi aici... dar am fost poftit să viu, astă-vară, adică acum vreo două luni, de către domnul deputat Gogu Ionescu, la băile din Sîngeorz, în Transilvania...

— A, eşti transilvănean? făcu Iuga mai cald încît astfel dădu curaj celuilalt să aprobe cu bucurie şi aproape cu mîndrie:

— Da, mă rog, transilvănean... Şi sînt chiar puţin neam cu domnul deputat Ionescu, fiindcă nu ştiu dacă ştiţi, sora mea Laura e măritată cu preotul George Pintea din Sătmar, iar sora lui George e soţia domnului deputat...

— Aşa? strigă Iuga înviorat, luîndu-i din nou mîna şi scuturînd-o cu vigoare. Bravo! Atunci trebuie să ştii că eşti şi cu mine puţin neam, cum ziceai, fiindcă eu, la rîndul meu, ţin pe sora lui Gogu Ionescu. Eu mă numesc Grigore Iuga!...

Titu Herdelea, foarte încîntat, se înclină iarăşi mai adînc, zîmbi. El ştia de la servitori pe care, venind de multe ori, i-a chestionat, toată rînduiala casei. Cînd auzi numele lui Grigore se umplu de speranţe. Fiind cumnatul lui Gogu Ionescu, care l-a invitat atît de stăruitor, era sigur că printr-însul va izbuti în sfîrşit, dacă nu să se aranjeze definitiv, baremi să înceapă o mişcare pentru vreun aranjament oarecare. Siguranţa îi scăzu pe loc gîndindu-se că Gogu Ionescu n-a fost pe-acasă şi deci nu i-a putut spune lui Iuga nimica despre dînsul, dacă cumva nu i-o fi comunicat în vreo scrisoare cele întîmplate la Sîngeorz. [f. 14]

Grigore Iuga îl privea şi cu cît îl vedea mai timid şi mai încurcat, cu atît i se părea mai simpatic. Avea impresia că-1 cunoaşte de mult şi că îl revede acuma după o despărţire lungă.

— Dacă-ţi face plăcere, vino pînă sus, să stăm puţin de vorbă — îi zise Grigore atît de cordial încît Titu roşi.

Urcară împreună scara şi intrară într-un vestibul mare, cu foarte puţină mobilă. Iuga îi explică mergînd că asta e casa nevestei sale, adică jumătate din ea, căci cealaltă jumătate ţine de Gogu Ionescu, fratele ei. E construită însă aşa înadins încît să poată locui, complect despărţit, ambii fraţi. Comun e numai vestibulul sau mai curînd al nimănui. La dreapta apartamentul deputatului, la stînga al lor. Mai bine o sală de aşteptare sau de control, fiindcă astfel fiecare poate şti despre cellalt cine intră şi iese din apartament. Pe urmă clădită aşa, casa a dobîndit un aspect mai impozant decît dacă făcea două separate. Şi aşa însă dependinţele sînt separate de tot...

Intrară în apartamentul lor, urcară la etaj unde Grigore îşi avea dormitorul, mai la fund şi cam separat. Casa era strînsă pentru vară, doamna fiind plecată. Singur dormitorul lui trebuia să rămîie la dispoziţie, la care avea o intrare însă şi pe scara de serviciu. Acest dormitor era aranjat ad-hoc în camera de oaspeţi încît avea înfăţişarea unei simpatice garsoniere.

— Te-am adus printr-un labirint pînă la cuibul meu — îi zise Grigore devenit comunicativ. Dar eu aşa sînt şi trăiesc cea mai mare parte din viaţă... Nevastă-mea are oroare de ţară iar eu am oroare de oraş ... Aşa eu sînt mai mult la ţară, ea mai mult la oraş... Ia şezi, te rog... Fă-mi plăcerea... Şi să mă ierţi că eu, între timp, am [f. 15] să mă primenesc şi să mă curăţ — ca între prieteni!...

Jupîneasa îi pregătise cele necesare în odăiţa de baie de-alături şi se retrase cu o privire nedumerită spre Titu pe care îl vedea acuma primit chiar în intimitatea boierului, ceea ce nu se prea întîmpla des, boierul fiind socotit în casă cam ursuz.

Iuga se dezbrăcă, vorbind mereu, şi trecu în odaia de baie unde se spălă şi se rase. Titu Herdelea trebui să-i povestească cum s-a întîlnit la Sîngeorz cu Gogu Ionescu şi cu toată familia, cum era hotărît să vie în România unde îl îndemna sufletul lui şi unde simţea că are să se poată manifesta, şi cum nu îndrăznea să plece din pricina necunoscutului şi a puţinilor bani ce avea şi apoi cum atît Gogu Ionescu cît şi directorul liceului din Giurgiu, frate cu George Pintea şi deci cumnat al lui, l-au sfătuit să vie negreşit. Acuma se află în Bucureşti de aproape o lună şi încă n-a putut să se apuce de nimic. A cheltuit peste o sută de lei din banii •ce i-a avut şi i-e frică să nu-şi cheltuiască tot şi tot să nu fi aranjat nimica. De aceea venea tot mai des pe-aici să întrebe dacă nu s-a întors încă deputatul, căci într-însul îi erau speranţele.

— Nu vreau să te descurajez, dar Gogu nu prea e omul în care să-ţi poţi pune nădejdea — îi zise Grigore, aproape îmbrăcat. E om foarte simpatic, suflet bun, dar lasă-mă să te las... Cel mult dacă nevastă-sa l-ar

pisa mereu ar face ceva, căci numai ea are putere asupra moliciunii lui, puțindu-1 scoate din nonșalansă...

Titu se spăimîntă, dar îi veni inima la loc cînd auzi de puterea Eugeniei:

— Atunci tot pot spera — zise el, căci cumnată-mea s-a arătat că ține la mine... [f. 16]

— Nici prea mult să nu ție însă — observă Iuga rîzînd — căci Gogu e gelos ca un harap și ar fi în stare să te expulzeze din țară dacă ar bănui că...

în planurile lui Titu, din ce în ce mai desperate, intrase și aceasta: Eugenia să se îndrăgostească de el și, prin ea, să-și ia vînt în noua lume, mai ales că aici, de cînd era, observase că prin femeie se poate obține tot. Acuma însă protestă atît de sincer că Iuga se porni pe un rîs irezistibil:

— Ești un naiv, amice 1 strigă dînsul la urmă. Dacă pornești cu atîtea scrupule, n-ai să faci nimic la noi! Aici trebuie îndrăzneală, obrăznicie, cinism, aroganță, dacă vrei să reușești! Și mai ales să nu disprețuiești nici un mijloc, oricît ar fi de murdar... La noi numai rezultatul hotărește... E bun rezultatul? Mijloacele au fost excelente, chiar dacă ar fi atît de mîrșave că ai fi meritat pușcăria pentru ele...

Titu mai auzise asemenea sfaturi de cînd se afla în București, dar le considera exagerări, ca și acuma. De aceea, fără să replice, se mulțumi să surîdă în doi peri, ca să nu indispună pe Iuga, dar nici să nu aprobe direct părerile auzite.

Grigore Iuga era gata, își puse pălăria în cap, își luă geanta și întrebă brusc:

— Ai luat masa?

— încă nu... — bîlbîi Titu.

— Atunci aide să mîncăm împreună! zise Grigore cu elan. Sînt grăbit căci după-amiază am o mulțime de întîlniri plicticoase cu negustori murdari. Luăm ceva mai la repezeală și între timp mai vorbim...

Tînărul Herdelea se simțea foarte onorat de invitație, totuși răspunse negativ:

— Rog să fiu iertat, dar eu iau masa într-o familie de la noi, mă [f. 17] rog, și dacă n-am anunțat că lipsesc, mă așteaptă oamenii și nu vreau să...

în realitate nu s-ar fi prăpădit el de așteptarea familiei, dar se sfia să meargă cu Iuga, fiind sigur că-1 va duce în cine știe ce mare restaurant, iar el e îmbrăcat prea slăbuț și-1 poate compromite. Purta un costum cam tocit, ca să nu-și strice hainele cele bune, mai ales că încă nu avea nimica la orizont... Iuga însuși păru că-1 poftise mai mult de politețe, căci nu mai insistă, ci zise:

— Bine, firește... Dar vreau să ne mai intîlnim. Țin să ne cunoaștem mai bine... Știi ce?... Să luăm masa diseară împreună!... Ai timp să și anunți pe gazdele d-tale... Unde să fie?... La Enache! Știi unde e? în strada Academiei...

— Cunosc — zise Titu. încă n-am mîncat acolo, dar după firmă... Am început să mă orientez binișor în Capitală...

— Atunci diseară la opt... Ne întîlnim direct acolo... Ți-aș da întîlnirea acasă, dar nu știu cînd scap... Pe cînd acolo ne întîlnim sigur... Ei, îți convine?

— îmi face mare onoare — zise Titu cu o înclinare politicoasă.

— Atunci, haidem s-o ștergem! strigă Grigore înveselit. Și coborînd în grădină adaogă: Nu-ți închipui ce plăcere îmi face că te-am întîlnit... Un transilvănean I A, Doamne... Săraca Transilvania I... Ce țară minunată!...

— Ai umblat pe la noi? întrebă Titu.

— Am trecut numai, dar o cunosc ca și Muntenia mea... E pămînt românesc...

Ieșiră împreună pînă-n bulevard. Grigore opri o trăsură ce tocmai trecea și zise lui Titu:

— Poftim! Spune unde să te las? [f. 18]

Titu se scuză. îi vine mai drept să meargă pe jos. Grigore îi strînse mîna vijelios.

— Atunci diseară la Enache... La revedere...

— La revedere... — murmură Titu salutînd ceremonios, în vreme ce trăsura porni.

4

De cînd sosise în București, n-avusese Titu Herdelea bucurie mai mare ca azi. Alerga pe trotoar cu o figură atît de veselă că trecătorii se întorceau după el parc-ar fi fost beat. Cu pălăria puțin pe o ureche, cu inima bătînd puternic, își zicea mereu:

— în sfîrșit!... Ce om de treabă!... Iată un boier adevărat!

Cam întîrziase de la masă, într-adevăr, căci erau aproape două, dar nu-i păsa de nimic. După ce a bătut atîta vreme zadarnic trotoarele, în •sfîrșit se întoarce acasă fericit.

Ieșise, prin strada Romană, în Calea Victoriei și acum o apucă, pe lîngă Academie, să iasă în Sf. Apostoli mai drept în str. Buzești, unde-și avea camera mobilată și unde, în vecini, lua masa la familia Gavrilaș.

Gavrilaș era agent secret în poliția Capitalei, însărcinat cu controlul hotelurilor. Se afla în țară de vreo zece ani, era originar din Amaradia și cunoștea pe tatăl lui Titu. Așa cînd într-o dimineață, cu vreo lună în urmă, descoperi în registrul de la Hotel English numele Herdelea printre pasa-

gerii sosiți in cursul nopții, văzînd că mai vine și din Transilvania, ghici îndată că trebuie să fie feciorul lui Zaharia și se duse îndată la camera lui Titu, sculîndu-1 din somn ca să-i ureze bun sosit și să-și ofere serviciile-i prietenești ca să nu fie spoliat [f. 19] în acest oraș unde toată lumea trage din bieții străini. El îi găsi, în aceeași zi, ca să nu cheltuiască cu hotelul, o odăiță mobilată, ieftenă, chiar lîngă dînsul, pe Buzești, și pe seară veni să-1 conducă. Iar după ce-1 instala, îl pofti să cineze în familia lui, să-1 cunoască și nevastă-sa. în familie Titu cunoscu și o fată de vreo optsprezece ani, drăgălașă și îndrăcită, elevă la școala profesională, care era în gazdă la Gavrilaș. Din pricina ei, spuse d-na Gavrilaș, o femeie mică, grasă și roșă ca o bilă, care se căznea din răsputeri să vorbească ca în țară și nu izbutea deloc, n-au putut să ia pe Titu în gazdă la ei, căci camera e ocupată de d-ra Rădulescu Marioara. Chiar și așa l-ar fi primit cu drag, odaia avînd două paturi, dar al doilea pat e ocupat, zicea, de Niculiță Rusu, tot ardelean, de cîțiva ani aici, corector de noapte la un jurnal. Fiind și om mai în vîrstă și mai copt, avînd și ocupație noaptea, Rusu vine la culcare tocmai cînd Marioara se scoală, așa că se învoiesc bine, cum s-ar fi învoit și cu Titu dealtfel, căci e fată foarte cuminte... Peste cîteva zile, fiindcă Titu nu se putea obișnui cu mîncările de aici, se învoi cu d-na Gavrilaș să ia masa în familia lor pentru o sumă modestă și convenabilă. Astfel, întîlnindu-se zilnic și mai prelung cu eleva, ea îi mărturisi că se simte slăbuță de tot la limba română și ar avea nevoie de o meditație solidă, dar n-are bani. Titu își oferi serviciile lui și ea primi cu entuziasm spre bucuria d-nei Gavrilaș, care ținea mult ca eleva ei să treacă toate examenele cu bine. Chiar în seara aceea începură lecțiile în camera lui Titu, în vecini, unde erau mai liniștiți. Eleva făcu progrese mari de la prima lecție care se sfîrși în patul lui Titu unde eleva zăbovi pînă pe la miezul nopții spre marea îngrijorare a d-nei Gavrilaș care însă se liniști cînd Titu însuși o introduse acasă, spunîndu-i că au trebuit să învețe mult căci [f. 20] fata fusese foarte neglijată. Dealtfel la începutul lecției însuși Titu avusese oarecare temeri ca nu cumva Marioara să fie absolut începătoare și astfel să se pomenească cu vreo consecință gravă. Temerile lui se risipiră de la primul contact serios, căci eleva avea cunoștințe destul de bune. însăși Marioara îi mărturisi pe urmă că a mai luat lecții, dar n-a avut încă profesor atît de solid ca Titu. Chiar și Rusu se oferise s-o mediteze, dar ea a refuzat, fiindcă prea e bătrîn și sforăie cumplit cînd doarme... încît îi face ei impresia că nu știe nimic...

Cînd ajunse acuma Titu acasă, îi găsi la cafea.

— Ți-am pus lingurile-n brîu! zise Gavrilaș, pufăind dintr-o țigară răsucită de el însuși cu o meticulozitate austriacă.

— Fata asta-i de vină, domnu Titu — se scuză d-na Gavrilaș trăgînd cu ochiul spre Marioara care zîmbea șiret spre dînsul. Că zicea că moare de foame și nu mai așteaptă nici moartă...

Titu era atît de vesel incît trebuia să se descarce. Se repezi deci la Marioara, o luă în brațe și începu s-o sărute pe gură, pe ochi, pe obraji pînă ce toată o ciufuli, ba-i mai răsturnă și ceașca de cafea pe fața de masă pusă numai acuma, spălată de însăși mîna d-nei Gavrilaș.

— Na, astea mie nu-mi plac — se supără Gavrilaș, apărînd grăbit propria-i ceașcă de cafea amenințată, în vreme ce d-na Gavrilaș își frîngea mîinile îngrozită parc-ar fi asistat la o catastrofă care-o amuțise.

Marioara însă se simțea foarte măgulită de explozia aceasta și primea sărutările bucuroasă, gingurind doar ca o turturică.

— Victorie, domnule Gavrilaș! strigă în cele din urmă Titu aruncînd pălăria în fundul patului.

Povesti repede, cu însuflețire cum a cunoscut pe Iuga, ce-au vorbit, cum [f. 21] era să nu mai vie la prînz și cum va mînca disearā la Enache. Povestirea făcu uitată toată pozna cu răsturnarea cafelei și murdărirea feței de masă. Gavrilaș a fost cîțiva ani ajutor de administrator la o moșie în Teleorman, unde a și făcut ceva bănișori, încît avea mare respect de moșieri și moșii, pe care le considera singurele instituții solide în România, în privința restului avînd nemulțumiri permanente deoarece în trei ani, de cînd era la poliție, nu izbutise să fie avansat, deși muncea foarte conștiincios, dar n-avea proptele și fără proptele nimic nu merge în țara românească.

— Dac-ai putea să te înfigi administrator la moșia lui măcar vreun an, doi, știu că ți-ar pune D-zeu mîna-n cap și te-ai face om! observă Gavrilaș gînditor și cu o admirație anticipată privind la Titu, căruia d-na Gavrilaș îi adusese o tocană ardelenească din care începuse să înfulice cu nădejde.

Gavrilaș era tot atît de mic ca și nevastă-sa, dar uscat țîr, încît hainele stăteau pe el ca pe un băț, și avea niște mustăți foarte groase, impozante, fruntea foarte încrețită și o roșeață pe față parc-ar fi fost vopsit pentru o reprezentație de circ.

începură apoi o dezbatere susținută asupra perspectivelor lui Titu, la care luă parte și d-na Gavrilaș cu amintiri despre administratorul din Teleorman, om foarte delicat, care îi ciupea o curte stăruitoare dar căruia ea nu i-a dat nici vîrful degetului fiindcă e femeie cinstită și a iubit totdeauna pe Gavrilaș. Marioara tăcea, pufnea din cînd în cînd către Titu și-1 bombarda cu cocoloși de pîine, la care însă Titu nu mai răspundea fiind acuma ocupat cu chestii serioase.

De alături, din odaia chiriaşilor, porni un sforăit din ce în ce mai puternic: era Niculiţă Rusu care de-abia acuma îşi găsise somnul cel bun. Sforăitul, ca un duş rece, potoli entuziasmul discuţiei. însuşi [f. 22] Gavrilaş care obişnuia şă aţipească cîte-un ceas-două după amiazi, începu să caşte şi se întinse pe pat, Marioara se cărăbăni să plece la şcoală, iar d-na Gavrilaş de-abia acuma avea să se apuce de vase...

Titu plecă acasă să se pregătească pentru diseară. Odaia lui era chiar în corpul de case de-alături. O curte lungă, murdară, cu o intrare mizerabilă, cu o sumedenie de chiriaşi. Apartamentul din faţă, două camere cu antreu la mijloc era ţinut de d-na Elena Alexandrescu, femeie de vreo patruzeci de ani, care se ţinea însă bine, văduva unui locotenent de infanterie, în odaia dinspre stradă şedea ea împreună cu Jean Ionescu, funcţionar la Interne, de vreo 25 ani, care o iubea. în antreu nu se găseau decît două lăzi cu cărţi, mai mult medicale, biblioteca doctorului Popescu Vasile care se însurase de curînd cu fiica d-nei Alexandrescu, d-ra Mimi. Iar în odaia din fund, cu două ferestruici spre curte, cu un pat, o masă, scaune şi cîteva fleacuri, zise bibelouri, avea reşedinţa Titu... în curte apoi, pînă în fund, erau fel de fel de chiriaşi: un cizmar ovrei Mendelson, cu cinci copii dintre care cel mai mare era militar la artilerie, dar dormea acasă; plăcintarul bulgar, care îşi avea plăcintăria alături în faţă, în cellalt corp de case, dar locuinţa o avea aici în curte, un croitor Vasilescu, rămas văduv numai de trei luni cu patru copii mici, un pensionar cu o soţie mai tînără care ţineau în gazdă pe un student de la drept...

De cînd[213] intră în curte, Titu auzi ciripirile şi fredonările cunoscute ale d-nei Alexandrescu. Cunoscînd obiceiurile casei, ştia că Ionescu adineaori trebuie să fi plecat la biurou, lăsînd pe doamna satisfăcută şi încîntată. Uşa dinspre antreu de la odaia gazdei era deschisă larg, iar d-na Alexandrescu se aranja în oglindă, cu puful în mînă şi cu batoanele de ruj şi [f. 23] negru, fredonînd ca o porumbiţă bătrîioară.

— Sărut mîna, doamnă Alexandrescu! îi zise Titu respectos, scoţînd cheia de la uşa sa şi potrivind-o în broască.

— Bonjur, bonjur, domnu...! strigă d-na Alexandrescu fericită şi veşnic încîntată de Titu care era atît de respectos şi de binecrescut. Da ce eşti aşa de grăbit? Şi vesel...

— Tocmai vin de la masă — murmură Titu care deschisese uşa şi-şi aruncase din prag pălăria pe masă.

— Poftim încoace niţel, că nu te mănînc — zise d-na Alexandrescu cu glas de sirenă continuînd operaţia de vopsire. Sînt chiar singură, că

[213] în dreptul acestui alineat datarea: „Miercuri, 10.VIII."

Jenică adineaori plecă la biurou, sărăcuţu... Vino, vino, n-ai frică! Jenică nu-i gelos, deşi mă adoră şi-i atît de obraznic...

Văzu în patul aşternut nişte adîncituri suspecte pe care se repezi zîmbind să le netezească, cu un zîmbet de complicitate.

— Uite, aşa-s bărbaţii ăştia, neastîmpăraţi şi nebunateci! urmă ea cu mîndrie. Crezi că poţi scăpa de insistenţele lui?...

Titu se jena de lucrurile acestea cu care ea, femeie în fire, se mîndrea. Ca să schimbe vorba, începu să-i spuie că diseară va lipsi mai mult, fiindcă trebuie să ia masa cu un domn la Enache.

— Ah, Enache, ce bine se mănîncă! oftă d-na Alexandrescu. N-am mai fost însă pe-acolo de cînd trăia răposatul, fie iertat...

Se pierdu îndată în glorificarea răposatului, care ar fi fost cînd locotenent, cînd căpitan, cînd sublocotenent, încît Titu ar fi putut crede că n-a fost ofiţer deloc, dacă n-ar fi văzut fotografia lui de sublocotenent şi dacă n-ar fi ştiut că fiica d-nei Alexandrescu, Mimi, a avut zestre tocmai zestrea ei reglementară pe care n-a putut-o cheltui fiind copilul la mijloc. în acest timp îşi termină operaţia vopsirei, îşi întocmi părul ce-i fusese cam ciufulit şi, îndată ce fu [f. 24] gata strigă:

— Aoleu, bată-te norocul, că cu vorba şi uitasem de ce te-am chemat şi doar nu te-am chemat degeaba...

Îşi aduse aminte:

— Apropo, aşa-i... Vreau să te rog să-mi faci plăcerea, şi în numele lui Jenică, să vii duminecă, poimîine seară, la părinţii lui Jenică, cu noi, plecăm de-aici împreună, la o mică sindrofie în familie, după masă...

— Vai, doamnă, eşti prea bună — se fîstîci Titu pentru care aceasta era prima invitaţie într-o familie din ţară.

— Ştii, părinţii lui Jenică sînt oameni foarte distinşi — urmă doamna cu importanţă. Bătrînul e şef de biurou la industrie, mai are vreo doi ani şi iese la pensie cu leafa întreagă...J Vor fi numai prieteni... cu o cafea, o dulceaţă, un pahar de vin, o prăjitură, poate şi niţel pocher... Unde pui că vei cunoaşte pe surioara lui Jenică, un îngeraş drăgălaş cum n-ai îmi văzut...

Titu Herdelea era încîntat. Avea el, în fundul sufletului, o nedumerire cum se poate ca părinţii lui Ionescu să admită oficial legătura lui cu doamna asta mai bătrîna pe care niciodată nu o va lua de soţie, dar şi-o înăbuşea, zicîndu-şi că n-are el calitatea să judece nişte obiceiuri care se vede că sînt curente pe-aici. Dealtfel d-na Alexandrescu, parc-ar fi ghicit gîndurile lui, deşi pînă acuma nu-i vorbise niciodată despre lucrurile astea, se apucă să-i povestească cîte certuri şi aproape scandaluri a avut Jenică, din pricina ei cu părinţii lui care sînt nişte oameni foarte vechi ca concepţie şi nu vroiau să admită în ruptul capului ca el să se încurce cu ea ci

stăruiau neapărat să-1 însoare cu o strîmbă ce ziceau că e partidă bună. Jenică însă, cît e el de drăguț, are o fire foarte voluntară și a declarat ritos că mai curînd rupe cu familia decît cu iubita lui care e o femeie foarte bine, îl îngrijește admirabil și-1 iubește. De însurat are el vreme cît s-o hodorogi. Și au trebuit să cedeze încît [f. 25] acuma sînt în niște relații absolut intime.

— Dealtfel ce să-ți spun că și cu fata mea am avut și am destule mofturi de îndurat eu din pricina lui Jenică — continuă d-na Alexandrescu cu destăinuirile. Ea, sărăcuța, n-ar face caz, că știe cît am suferit și că am dreptul la viață, acuma că ea e așezată, dar e bărbatul ei care e băiat de la țară cu niște moravuri de la 48... D-aia el nu-mi calcă prin casă decît de la an în Paște, de cînd sîntem cu Jenică, și nici pe Mimi n-o lasă, încît trebuie să vie fata pe furiș.

D-na Alexandrescu se înduioșase și suspină:

— Of, doamne, greu se mai plătește biata fericire ce o are omul cîteodată...

Titu se simțea foarte încurcat în fața acestor destăinuiri intime, mai ales cînd luară o întorsătură tristă. El pe gazda lui n-o văzuse decît veselă, nepăsătoare. Se sculă încet, gîndindu-se ce ar putea să-i spuie ca s-o remonteze, dar d-na Alexandrescu, parcă și-ar fi risipit cu mîna înduioșarea, continuă iar veselă:

— A, domnule Herdelea, cînd vei cunoaște d-ta pe fata mea, atunci să-mi vorbești... Dacă n-ai să te amorezezi pînă peste cap, atunci n-ai pic de sînge în vine... Dar e o fată de o cinste!... Așa că să nu-ți faci iluzii!...

— Cu toate astea eu o iubesc de pe-acuma! zise Titu galant. De cum am văzut-o în fotografie!... E încîntătoare!...

— Ce fotografie! S-o vezi în carne și oase! strigă d-na Alexandrescu cu mîndrie. Păcat numai că are un bărbat bun, muncitor, harnic, dar prea ursuz... Se ofilește sărăcuța de așa viață!...

D-na Alexandrescu, fiindcă nu avea nici o treabă, ar fi stat de vorbă acuma pînă seara, cum l-a mai ținut pe Titu și altădată. Acum însă Titu stătea pe jăratec. El avea să se pregătească serios pentru masa [f. 26] de astă-seară care poate să însemne o întorsătură în viața lui sau cel puțin un punct de plecare pentru viitor. Tocmai se gîndea cum să se retragă, politicos totuși, cînd auziră în curte o voce strigînd:

— Domnul Titu Herdelea...

Titu tresări de emoție: cine poate sâ-1 caute, cînd pînă azi afară de Gavrilaș și Niculiță Rusu (pe Marioara n-o putea pune la socoteală) nu-1 căutase nimeni ? îndată însă auzi din curte cîteva glasuri răspunzînd:

— în față... în față...

— E factorul postai! explică d-na Alexandrescu. Ți-o fi aducînd vreo scrisoare dacă nu un mandat de bani...

Factorul bătea în pervazul antreului strigînd:

— Domnul Titu Herdelea...

Titu se repezi. Era o scrisoare de-acasă. Salută scurt pe gazdă și intră emoționat în odaia lui. Prima scrisoare ce o primea de cînd era în București. Adevărat că nici el nu se prăpădise scriind. Trăgănase mereu în speranța că va putea scrie ceva despre cum s-a aranjat. De-abia cînd și-a dat seama că lucrurile nu vor merge așa de strună cum își închipuise el, a scris mai mult o jelanie de care i-a părut rău a doua zi, căci nu vroia să știe cei de-acasă toate decepțiile lui. Dar părea că și ei vor să-1 pedepsească nerăspunzînd la scrisoare, încît se întreba dacă nu cumva s-o fi rătăcit a lui. în sfîrșit după două săptămîni, iată slovele mamei sale, rotunde, îngrijite ...

Rupse scrisoarea și o sorbi în cîteva clipe deși era lungă de șase pagini, căci d-na Herdelea, cînd scria, apoi spunea toate pe îndelete în stilul ei cam biblic, amestecat cu maxime morale și cu sfaturi bune pentru „dragul mamei înstrăinat". îi povestea cu toate amănuntele cuvenite „pentru că știu că ție ți-a fost drag" cum s-a prăpădit bietul Ion al Glanetașului, omorît ca un cîine de George al Tomii [f. 27] Bulbuc, pentru cine știe ce nimicuri de-ale lor prostești. Toată lumea l-a plîns pe feciorul Glanetașului, ca pe un om de treabă, iar George așteaptă.acuma la răcoare, în Bistrița, o pedeapsă grea, poate chiar ștreangul. Și ei au fost la înmormîntarea lui Ion și, cu acel prilej, s-au împăcat și cu bietul Belciug, care tot e om cumsecade, cum a și dovedit chiar cu chestia locului casei din Pripas, că numaidecît au făcut formele și s-au isprăvit toate încurcăturile încît de-acuma pot dormi fără grije. In chestia asta poate că mai vinovat a fost tatăl tău, că el e cam lăsător și nepăsător și numai cînd ajunge mucul la deget, aleargă și se zvîrcolește în loc să fie prevăzător și să nu lase pe mîine ce se poate și trebuie să se facă astăzi. Dealtfel vrednicia lui Belciug se vede și din biserica frumoasă ce a ridicat-o în Pripas cum nici nu merită proștii aceia criminali. Dar ce sfințire minunată a aranjat de a mers vestea în toată împrejurimea. Am fost și noi, că se cuvenea, că doar acolo ne-am mîncat tinerețele și eu și tătînu-tău, între criminalii ceia de pripășeni, iar Ghighi a avut o rochie de toată frumusețea încît le-a bătut pe toate fetele, măcar că au fost din tot comitatul. Dar știi că de-acolo i se trage și norocul ei că învățătorul Zăgreanu, care a fost numit la Pripas în locul lui Herdelea, nebun de dragoste după ea, a doua zi a și venit la noi, împreună cu părinții lui, și a cerut-o de nevastă. Ea, proastă și necoaptă, a mai încercat să facă mofturi, dar i-am retezat-o scurt, așa că aseară, miercuri, am și făcut o

logodnă simplă, de au schimbat inelele aduse chiar de la Cluj de către bietul Zăgreanu care nu mai ştie ce să facă să-i intre în voie mucoasei ăşteia. L-am adus pe Belciug să le schimbe inelele, că doară el a şi botezat-o, dar cununia, aşa doreşte mirele, are să se facă în Amaradia, cu toată cinstea. Cununia însă vom face-o mai tîrziu, poate chiar la Crăciun, ca să putem face între timp fetei cele trebuincioase. O să-i dăm casa din Pripas ei, să nu mai stea pustie şi să-i poarte şi ei [f. 28] noroc cum ne-a purtat nouă. Pentru trusou sperăm c-o va ajuta şi Laura, c-aşa s-a lăudat, deşi are şi ea destule greutăţi că-şi aşteaptă vremea cu al doilea copil şi s-a înstrăinat şi ea destul de nici nu mai ştii cum s-o iei. Chiar acuma vreau Si-i scriu şi ei, că nici ea nu ştie încă nimica, că deşi Zăgreanu îi face curte de mult, nimeni nu s-a gîndit c-ar fi un băiat aşa de serios. Ne-ar fi fost drag să fi fost şi voi Ia nunta ei, biata fată şi acuma plînge gîndind că tu poate n-ai să vii. Dar tu să vezi de ale tale, să te aşezi bine, să nu pierzi nădejdea în Dumnezeu, că D-zeu nu părăseşte pe cei drepţi şi cinstiţi. Ne-a întristat cînd am aflat din scrisoarea ta că încă n-ai avut prilejul să-ţi izbîndeşti visul, dar trebuie să ai răbdare multă, dragul mamii, că nici pe-acolo nu zboară pui fripţi şi plăcinte calde, ci omul trebuie să se sfărîme ca să reuşească. Ne-a părut rău că nu ne-ai scris îndată ce ai sosit şi trebuie să ne scrii mereu şi des, c-aşa e bine şi frumos să ştim unii de alţii, nu să vă risipiţi toţi ca potîrnichile să se aleagă praful şi cenuşa de familie. Tată-tău a fost mîhnit că n-ai făcut ce trebuia pentru *Tribuna Bistriţei* de la serbările din Sibiu, că ar fi fost pentru inteligenţa de pe-aici să vadă că eşti om de ispravă. O să înceapă frigul şi nu ştiu dacă tu ai haine mai grosuţe ? Să te gîndeşti, din cei dintîi bani, să-ţi cumperi, ori dacă pe-acolo-s scumpe, să trimiţi bani să-ţi facă Ştrulovici de-aici că-1 ştii ce frumos lucrează şi ieften. Trebuie să te îngrijeşti să-ţi păstrezi sănătatea, că dacă omul e sănătos toate le isprăveşte bine şi dacă are credinţă în Dumnezeu...

într-un prim post-scriptum Ghighi adăoga că nici nu vrea să se cunune, orice ar face bătrînii, dacă Titu nu va veni la nuntă şi-i spunea că la balul din octomvre se va duce negreşit dar încă nu ştie în ce rochie că ea ar vrea să-şi facă una nouă, mai ales acum că e şi logodită, [f. 29]

în alt post-scriptum bătrînul Herdelea îl îndemna să scrie chiar tîrziu pentru *Tribuna Bistriţei* că s-a întîlnit cu avocatul-director care chiar l-a rugat să-i scrie că aşteaptă mereu dările de seamă de la Astra. îl mai roagă să-i trimită ceva foi româneşti din ţară să vadă şi domnii de pe-aici foi româneşti adevărate, iar cînd va publica ceva de-ale lui să trimită neapărat ca să poată arăta tuturor ce face el în România...

Titu zăbovi vrea jumătate de oră recitind şi răscitind scrisoarea care-1 readucea deodată acasă în Ardeal, în lumea lui unde toate trăiau pentru el

cu o intensitate deosebită. Uită pentru cîteva clipe unde se află şi tot sufletul lui vibra iarăşi pentru lumea ceea dragă şi bună pe care n-a ştiut-o preţui de-ajuns la timpul cuvenit... Subt puterea emoţiei şi farmecul amintirilor, cuprins de o nostalgie, ca şi cînd a scris prima scrisoare, vru să se apuce să scrie numaidecît. Pe masă avea cîteva cărţi, aduse de-acasă, „biblioteca" lui, caiete cu însemnări, cu crîmpeie de poezii... cerneală, tocuri... Dar hîrtie de scrisori n-avea. Căutînd îşi aduse aminte de Iuga şi hotărî să amîne răspunsul pînă după ce va vedea ce rezultat va avea. Atunci va putea spune mai multe şi mai bune, iar pentru *Tribuna Bistriţei* va scrie nişte impresii din Bucureşti care vor fi mai preţioase decît o supă încălzită despre Astra acuma.

Erau patru trecute şi se apucă cu zor să se pregătească pentru diseară. Trebuia să-şi mai aranjeze unele mici lucruri, să-şi mai coase cîte ceva, să-şi lustruiască perfect ghetele, să-şi examineze costumul cel negru de camgam cu care s-ar putea duce şi la Palat. Pe urmă de-abia începu să se spele bine, să se primenească şi în sfîrşit tocmai bine isprăvi încît la şapte putu ieşi din casă. Trebuia să fie exact la întîlnire, căci omul civilizat după exactitate se cunoaşte. Mai bine să aştepte el cîteva minute, decît să fie aşteptat. Mergînd agale [f. 30] să nu năduşească, plimb îndu-se puţin pe Calea Victoriei va ajunge tocmai bine. La plecare îşi luă rămas bun de la proprietăreasă spunîndu-i că de va veni eleva s-o lase, că e mai liniştită şi poate să înveţe mai bine în camera lui. D-na Alexandrescu îi pusese condiţia de la început că ea nu admite să-i aducă femei în casă căci casa ei e cinstită, dar pentru Marioara închidea ochii deşi bănuia că lecţiile acestea, tocmai seara şi uneori pînă peste miezul nopţii, sînt suspecte. Acuma îi şi zise, în glumă, trăgînd cu ochiul:

— Craiule, craiule, mi se pare că dai fetiţei tot felul de lecţii?...

Titu protestă roşind, îi sărută mîna. Curtea întreagă aflase, prin intermediul d-nei Alexandrescu, că chiriaşul din faţă ia masa la Enache. Din cîteva geamuri îl urmăreau ochi curioşi şi invidioşi. Şi Titu ieşi ca un triumfător, avînd grije să lase cheia Marioarei, şoptindu-i să-1 aştepte, ca astfel să-1 vază si d-na Gavrilaşi şi domnul cînd pleacă la întîlnirea cea mare...

La opt fără un sfert trecu prin strada Academiei, prin faţa Restaurantului Enache, nu să intre, ci să se orienteze puţin. Uşa dinspre stradă era deschisă larg şi Titu văzu sala mare, luminată frumos, mesele aranjate, curate şi auzi cîntecul lăutarilor... Dar observă în treacăt că era încă puţină lume. Se duse deci pînă în colţ la „Carpaţi", coti pe Bulevard, se opri puţin în faţa vitrinei Librăriei Minerva, merse mai departe şi pe Calea Victoriei

o luă în sus, prin furnicarul imens de lume ce era la ora aceasta, se mai uită la multele femei frumoase foarte pictate şi elegante, faima acestui trotoar şi acestei ore, ajunse la strada Regală, se opri în colţ, unde se îmbulzea de altfel mulţime de ofiţeri şi filfizoni care acostau pe femeile ce treceau, uitîndu-se cu [f. 31] jind la Teatrul Naţional care tocmai deschisese porţile şi aprinsese luminile, gîndindu-se că el nu s-a putut îndura încă să rupă un leu să meargă baremi la galerie să vadă teatru românesc şi consolîndu-se că are timp după ce îşi va fi stabilit o situaţie... îşi aruncă ochii la ceas; mai erau cinci minute. Porni încet pe strada Regală, coti iar pe Academiei. Acum uşile erau închise la Enache. Avu o ezitare, şi-o birui şi intră. Cîţiva chelneri îl întîmpinară, poftindu-1. El însă puţin jenat, îşi aruncă ochii în sală şi nu descoperi pe Iuga. Se întoarse deci şi ieşi, murmurînd către chelneri:

— Mai tîrziu... Aştept pe cineva...

Trecu strada şi se postă în colţ, lîngă chioşcul de ziare, lîngă Biserica într-o zi, de unde putea vedea bine sosirea lui Iuga. Prin gînd însă îi trecea mereu: Ce-ar fi dacă boierul meu ar fi uitat şi n-ar veni deloc ? Ar rămînea caraghios faţă de toţi sau ar trebui să le spuie minciuni... Dealtfel încă nu era opt, mai erau două minute. Aşteptă cinci minute, un sfert de oră şi nu văzu nici urmă de Iuga. Socoti să se mai uite o dată, dar îi era ruşine să mai dea ochii din nou cu ceata de chelneri care i se păru că au zîmbit ironic adineaori cînd a ieşit. îl cuprinseră năduşeli şi mai trecu un sfert de ceas: era opt şi jumătate. îşi luă inima în dinţi şi mai deschise o dată uşa. De la a treia masă chiar Iuga îi făcu semn: aici, aici... Titu zîmbi cu o uşurare grozavă. Se apropie de masă. în afară de Iuga mai erau doi domni.

— Ai intîrziat, prietene ? îi zise Iuga întinzîndu-i mîna cu un zîmbet amical. Te-ai bucureştenizat de tot, bravo!... Ia loc colea... că noi am început-o de multişor...

Un chelner îi luă pălăria şi Titu, foarte încurcat, nu ştia dacă să se lase c-a fost neexact la întîlnire sau să mărturisească adevărul. îi zise [f. 32] cu un surîs confuz:

— Ba nu... că eu sînt pe-aici de la opt fără un sfert... M-am şi uitat o dată înlăuntru şi pe urmă am stat la pîndă vis-â-vis, lîngă chioşc, să vă văd venind. Chiar mă mir cum nu v-am văzut...

— Ei, nu face nimica că şi noi am venit cu un sfert de oră mai tîrziu — zise Grigore jovial. Aşa sîntem noi românii... Dar să cunoşti pe prietenii mei!...

Făcu prezintările. Avocatul Baloleanu, deşi tînăr, doar cu vreo cinci ani mai în vîrstă ca Iuga, era foarte voluminos, avea o barbă cafenie cu cioc, retezată frumos şi un început de chelie pe care-1 ascundea cu fire de pe părţi, şi nişte ochi albaştri-verzui. Era mîncăcios, îl balona băutura şi nu se putea reţine. Făcea politică pasionată; era şef de organizaţie în Roman şi fusese de două ori deputat cînd a fost partidul la putere. Pornise sărac, dar a avut noroc şi, prin politică şi isteţime, azi era stăpînul unei moşioare de vreo şapte sute pogoane în Ialomiţa. Stătea însă în Bucureşti unde clientela avocăţească era puţină dar solidă şi unde dealtfel veniturile lui erau mai ales de la diferite intervenţii care, fiind cunoscut ca om politic, îi reuşeau totdeauna... Cellalt, Constantin Dumescu, directorul Băncii Române, era om tăcut, cu ochelari de aur, spîn, cu mustaţa roşcată, jigărit, puţin adus de spinare parcă trupul i-ar fi fost prea lung pentru puterile lui. Era burlac, prieten cu tatăl lui Grigore... Amîndoi primiră pe Titu fără entuziasm, mai ales cînd Grigore îl prezintă ca un tînăr poet transilvănean. După ce Titu se aşeză şi, în urma recomandaţiei lui Iuga, se adinei în lista de bucate, încurcat fiindcă nu cunoştea încă mîncările din ţară şi mai ales numele lor şi-i era frică să nu nemerească ceva ce n-ar putea înghiţi, Baloleanu reluă convorbirea pe care o întrerupsese [f. 33] sosirea tînărului.

— Aşa, dragă Grigoriţă... Problema ţărănească nu se poate rezolva fără sacrificii din partea celor ce deţin pămîntul! Toate celelalte sînt paliative... Ţăranul vrea pămînt fiindcă el atîta ştie...

— Iartă-mâ, dragă Bale — zise Iuga aprins, vădind că convorbirea îl interesa deosebit — aşa cum o pui tu, chestia se reduce la un pretext de propagandă electorală sau de demagogie ieftenă!... Ideea nu face două parale dacă nu e urmată de faptă I Or, cum vrei tu să mă convingi pe mine că eu, proprietar, să împart pămîntul meu pe care-1 am din moşi-strămoşi la ţărani, iar în acest timp tu însuţi cumperi moşie...

Baloleanu se aprinse şi nu-1 mai lăsă să continue:

— Pardon, pardon... Să punem lucrurile la punct! întîi nu discutăm chestia din punct de vedere personal! Vorbim teoretic şi fac abstracţie că tu, întîmplător, eşti mare proprietar. Eşti un om subţire care cunoşti chestia ţărănească şi din carte şi din experienţă, care te interesezi de ea. Va să zică dezbatem academic. Sînt sigur că, dacă s-ar prezintă cazul unui sacrificiu, conu Miron sau tu aţi fi cei dintîi să faceţi gestul...

— Te înşeli, dragul meu — protestă Iuga. Tata cel puţin niciodată n-ar consimţi să se despartă de moşia de care îl leagă o tradiţie multiseculară. Pentru el pămîntul e ca şi pentru ţăran însăşi viaţa lui, tu ştii foarte bine, c-ai fost pe la noi şi cunoşti pe tata... Dar nici eu n-aş fi dispus să fac cadouri demagogilor de la oraş care din buzunarul altora vor să-şi facă merite electorale...

— Se vede conservatorul în tine, Grigoriţă — zîmbi Baloleanu. Dar pardon, să nu trecem uşor... Fiindcă m-ai pus în joc pe mine, să [f. 34] lămurim chestia... Apoi crezi tu că moşioara mea, cumpărată din sudoarea unei munci de zece ani, de încă şi azi mai am datorii pe ea, cele nici şapte sute de pogoane au să rezolve chestia? Şi dealtfel iacă, eu declar, deşi sînt

om sărac, că să se facă o expropriere și eu pun la dispoziția țării petecul cela de pămînt fără să crîcnesc!

— Evident, dacă îndată ce ai luat-o ai și arendat-o I observă Iuga cu un dispreț ușor.

— Apoi doar n-o să-mi ceri să mă apuc acum să fac agricultură și să las meseria pe care-o știu, puiule 1 zise Baloleanu puțin agasat de opoziția lui.

— Ba îți cer, dacă vrei să ai pămînt 1 făcu Iuga energic. Cine are pămînt, să-1 muncească, să se înfrățească cu el, ori să renunțe! Tu, dragul meu, ai luat moși oara asta din mîna sătenilor care voiau s-o cumpere și s-o împartă între ei... Ai mers, i-ai înlăturat și ai luat-o tu, iar a treia zi ți-ai trimis arendașul să stoarcă din ea bani! Pe de-o parte împiedeci pe țăran să cumpere cînd se oferă prilejul și-i pui în spinare arendașul care să-1 sugă ca să-ți poată plăti ție arenda urcată, iar pe de altă parte îmi ceri mie, care asud alături de țăran, să fac să rodească glia, care-mi iubesc pămîntul și țăranul meu, să mă despart așa de moșie ca și cînd ar fi o bancnotă stricată!

— Ei, puiule — interveni Baloleanu mai moale — sînt puțini proprietarii ca voi și măsura generală nu se poate opri la cei puțini. Căci marea majoritate a pierdut de mult contactul cu pămîntul.

— Atunci ia măsura pe care vrei față de proprietarii care s-au înstrăinat de pămînt 1 strigă Iuga. Nu te gîndi numaidecît la măsuri pripite care ar putea distruge o clasă socială, poate cea mai credincioasă, care a făcut totdeauna bogăția țării, care a ținut țara! [f. 35] Căci țara asta, dacă s-a susținut, prin proprietari s-a susținut, prin cei care s-au unit cu pămîntul și nu l-au părăsit oricîte vijelii au venit!... Din pricina lor țăranul n-a suferit, căci țăranul a fost fratele și tovarășul lor totdeauna! Au împărțit bogăția și sărăcia împreună, au fost proprietate colectivă din care s-au hrănit toți deopotrivă... A, sigur, n-au rămas toți la datorie și, în ultimul timp, dezertorii s-au înmulțit. Multora le vine greu și li se pare chiar dezonorant să stea la țară, să muncească. Preferă să ia venituri mari pe care să le cheltuiască fie aici, fie în străinătate. Și trimit pe spinarea țăranului pe arendașul care merge ca să stoarcă arenda pentru boier și altă arendă pentru el însuși. Atunci, firește, că țăranul geme și se zvîrcolește. în vreme ce eu proprietar, muncind și chibzuind și economisind, de-abia pot scoate din moșia mea atîta cît să pot trăi onorabil, arendașul fără scrupule scoate sute și sute de mii de lei... N-am dreptate, nene Costică? sfîrși dînsul adresîndu-se lui Dumescu.

Directorul de bancă se uita în farfurie și asculta cam jenat fiindcă amîndoi vorbeau tare încît de la mesele dimprejur lumea se uita la ei. Nu urmărise discuția decît superficial și-1 surprinse întrebarea lui Iuga. înainte de-a răspunde însă Dumescu, de la masa de alături, unde stătea singur, sosit de curînd, și ascultase cu mare luare aminte conversația, arendașu Rogojinaru interveni cu un glas familiar:

— îmi dați voie...

Toți de la masă se întoarseră spre el ca la comandă, uimiți de intervenția unui străin. Arendașul însă nu se tulbură de loc, ci cu o față surîzătoare zise:

— Sînt Ilie Rogojinaru și am avut fericirea să ne cunoaștem azi [f. 36] în tren cu domnul Iuga. Dealtfel și pe conu Miron îl cunosc... Fiindcă auzii fără să vreau, să-mi îngăduiți să vă spun și eu o vorbă într-o chestie pe care o cunosc. Domnul Iuga zicea de arendași... Acuma nu pentru că sînt și eu arendaș, dar cred că greșește greu și altfel. Arendașul nu e tocmai o pacoste pe țară cum spune și dumnealui și cum scrie pe la gazete și pretutindeni. Ca să poată scoate arenda și chiar un venit pentru dînsul, arendașul trebuie să muncească mai mult decît proprietarul. Țăranul nu lucrează mai mult la arendaș ca la boier. Mărturie poate să fie și d. Iuga și să spuie dacă învoielile de la arendașii vecini cu dumnealor sînt mai grele ca pe moșia dumnealor. Arendașul însă, fiindcă l-a silit nevoia, a făcut economii la cheltuieli, a cultivat mai intens pămîntul, a dat circulației și pămînturi care înainte erau pîrloage, a introdus mașini pe moșii... a ridicat nivelul culturii pămîntului I Or fi arendași ticăloși, cum sînt și proprietari, dar ca să-1 condamni așa, fără să-1 asculți, nu e drept!...

Grigore Iuga era plictisit de intervenția lui Rogojinaru care nu-i era simpatic încă din tren. Dar nu se putu opri să nu-i obiecteze:

— Dar dacă nu intervenea arendașul, azi n-ar mai fi chestie țărănească ! Ivirea arendașului a împiedecat trecerea pămîntului în mîinile țăranilor... Proprietarul care s-a săturat de țară, ar fi vîndut moșia la țărani, dacă nu venea arendașul care să ofere un venit mare fără a avea nevoie să se mai ocupe de ea!...

— Asta se poate! admise Rogojinaru jovial. Se prea poate! Cu condiția însă ca țăranul să fi fost într-adevăr întreprinzător și harnic! Dar, orice ați zice d-voastră, eu, care am mare experiență, vă spun că arendașul a apărut tocmai fiindcă țăranul român e leneș și nepăsător, așteptînd să-i vie totul de-a gata de la boier sau de la [f. 37] înlocuitorul lui!

Baloleanu avu un gest de consternare fără însă a putea răspunde. Grigore însă, abia stăpînindu-și mînia, zise apăsat:

— Ai mai spus și în tren și ai repetat aceasta, domnule! 'Nu ți-am replicat fiindcă mi se pare o monstruozitate ca un om care din munca țăranului se îmbogățește, sâ-i impute totuși cu perseverență lenea!... Eu, care trăiesc între ei, îmi pot permite să afirm hotărît contrarul... Dar, chiar dacă ar fi așa, imputarea nu s-ar putea adresa țăranului, ci celor ce l-au emancipat de formă și l-au ținut încătușat în realitate... în loc să-1

fi luminat, să-i fi dat învăţătură şi educaţie cetăţenească, a fost lăsat în prostie şi întunerec... întreabă-1 pe dumnealui — făcu arătînd pe Titu — că-i ardelean şi a venit de curînd aici, dacă ţăranul dumnealor e leneş şi neîntreprinzător! Şi doar acolo se află sub jug străin... Dar a avut conducători care l-au luminat, a avut exemple bune care l-au îndreptat... Pe cînd la noi se vorbeşte mereu de ţăran şi niciodată nu se face nimic cinstit şi dezinteresat pentru el...

Entuziasmul lui stîrni oarecare zîmbete discrete prinprejur. Observă şi tăcu. Rogojinaru, deşi avea replica gata, o murmură în farfurie ca să nu învenineze lucrurile, văzînd că tînărul se înfierbîntase de tot. Baloleanu însă adaogă mai încet, ca numai pentru masa lor:

— Foarte just... Bietul ţăran nu ştie decît să rabde că altceva nu 1-a învăţat nimeni... Iar cînd nu mai poate, atunci, cînd îi ajunge cuţitul la os izbucneşte şi el ca un pîrjol... De aceea vezi la noi răscoale cînd ici, cînd colo... de ţărani exasperaţi... Dar nici măcar astea nu au darul să deschidă ochii cîrmuitorilor asupra bubei adevărate, să-i facă să le dea pămînt şi învăţătură... [f. 38]

Tot Baloleanu însă, văzînd că discuţia se înveninase, încercă şi izbuti să schimbe vorba. Se vorbi despre criza financiară, despre recolta extrem de slabă, despre situaţia guvernului pe care Baloleanu o găsea desperată în speranţa că în curînd va veni iar partidul lui la putere, ceea ce Iuga deşi nu făcea nici o politică, contestă, apoi atingînd politica externă pe nesimţite ajunseră la fraţii ardeleni şi la Titu. Aici luă parte şi Dumescu care era un naţionalist înfocat şi visa numai Ardealul pe care dealtfel îl cunoştea bine, petrecîndu-şi toate concediile numai prin diverse staţii balneare ardelene şi călătorind chiar prin toate ţinuturile. Iuga le spuse chiar că Titu tocmai ar dori să-şi găsească un rost aici şi Dumescu, fiind vorba de un ardelean, îi oferi pe loc să-1 primească funcţionar la Banca Română. Grigore însă se opuse, căci ce să caute un poet la o bancă. Dealtfel şi Titu, fără să zică ceva, ar fi fost decepţionat. Dacă era să fie contabil, putea practica la „Someşana". Mai curînd la vreun jurnal ar trebui să-i găsim, opina Iuga, susţinut fervent de Titu. Baloleanu era prieten intim cu directorul *Universului* şi promise că-i va vorbi, numai să treacă Titu pe la el să-i amintească...

— Acum însă pe mine să mă iertaţi — zise Baloleanu, pregătindu-se să plece. Mi-am lăsat nevasta să mânînce singură de dragul tău, Grigoriţă, fiindcă nu te-am văzut de mult. Sper că în schimb ai să vii şi tu| cînd îţi face plăcere să dejunezi la noi, mîine, poimîine, cînd doreşti... Nici n-ai nevoie să te anunţi, ca acasă...

între Dumescu şi Iuga se ivi contestaţie — care să plătească, Dumescu susţinînd că el, ca mai bătrîn, nu poate primi. Grigore trebui să ameninţe

cu supărare veşnică pînă ce sili pe Dumescu să consimtă. Ieşiră cu toţii, iar în faţa restaurantului se despărţiră, râmînînd Iuga cu Titu. Tocmai atunci ieşi şi Rogojinaru cu care schimbaseră o [f. 39] salutare convenţională la plecare.

— Cucoane — îi zise acuma arendaşul tot prieteneşte — d-ta eşti încă tînăr şi te aprinzi iute, iar eu sînt bătrîn şi nu mă supăr cu una cu două... Dar să ştii de la mine că vei avea decepţii, cum a avut şi conu Miron... Şi odată şi odată tot ai să-ţi zici: a avut dreptate afurisitul cela de Rogojinaru... Ei, noapte bună!

Grigore nu-i răspunse, iar cînd se depărta puţin, mormăi:

— Agasant şi insinuant tip!

într-adevăr încă din tren, cît şi acuma, discuţia enervase pe Iuga care simţea nevoie de o destindere de nervi. Fiindcă era de-abia ora zece şi Titu nu avea nimica de făcut, porniră împreună pe Calea Victoriei, pe jos, să stea de vorbă, să se răcorească. Titu, vrînd să-1 calmeze, îl întrebă, mai ales că întrebarea îl sîcîia de mult:

— N-am pomenit cît se vorbeşte aici despre ţăran!... Toată lumea discută, pretutindeni, chestia ţărănească... E de neînţeles! Pînă şi la mine în curte e un cismar jidov care e socialist, de cîte ori stau de vorbă cu dînsul face ce face şi-mi bate capul cu chestia ţărănească şi-mi spune cum ar trebui împărţite toate moşiile...

Iuga se simţi obosit şi răspunse doar atît:

— Poate că e numai o modă sau poate că e o durere mare generală inconştientă care ne face pe toţi să ne gîndim numai la ea...

Văzîndu-1 că doreşte linişte, Titu tăcu. Merseră alături, încet, pe trotoarul pe care acum trecătorii erau mai rari. în vitrine ardeau becuri luminîndu-le şi luminînd şi trotoarul mai mult decît felinarele cu gaz aerian cam rare. Trăsuri luxoase treceau cu oameni veseli. Un muscal cu doi armăsari albi mergea în goană spre Şosea; doi domni, fiecare cu cîte o femeie în poală; unul o gîdila pe [f. 40] a lui şi ea rîdea tare cu un rîs clar, nepăsător. în urmă, în altă trăsură, un domn cu trei femei cînta fals, beat» în vreme ce femeile rîdeau şi-1 pupau la întrecere.

Titu, mergînd tăcut, făcea în sine bilanţul serii şi era mulţumit. în definitiv întîlnise doi oameni străini şi amîndoi se oferiseră să-1 ajute. Se gîndea să meargă chiar mîine la Baloleanu, să-i amintească: bate fierul pînă-i cald... Dacă intră la *Universul* poate spune că s-a aranjat. Aflase că e un ziar solid. Acolo îşi va putea publica şi poeziile şi să ajungă repede celebru. Dumnezeu i-a scos în cale pe Iuga acesta, să-i dea Dumnezeu noroc!

Astfel[214] urcară pe Calea Victoriei pînă aproape de Ministerul de Finanțe, cînd Iuga, care nu scosese nici o vorbă și mersese cu pălăria în mînă parcă i-ar fi fost prea cald, se opri brusc:

— Uite, dragul meu, să mă ierți... Credeam că o să mai stăm de vorbă dar cum vezi, sînt incapabil... Am avut atîtea astăzi pe cap, atîtea enervări... M-a mai obosit și domnul... Mă duc si mă culc, să mă mai odihnesc ! îmi trebuie singurătate!... îmi pare rău că n-am putut vorbi nimica. S-o facem mîine, vrei?... Cred că mîine înainte de prînz isprăvesc lucrurile principale pentru care am venit și atunci toată după-amiaza sînt liber... Țin neapărat să stăm de vorbă mai mult... Mi-ești simpatic, iacă, și aș vrea să ne cunoaștem mai bine... Dacă vii mîine pe la trei-patru, mă găsești acasă, te aștept!... Să vii, te rog!...

Titu se simțea el jenat de jena lui și făgădui că va veni negreșit. Cum să nu vie cînd d-aici poate să i se tragă norocul? Pînă acasă numai planuri făcu. își zisese să meargă chiar mîine de dimineață la Baloleanu, iar după-amiază să-i și spuie lui Iuga ce-a făcut. Se râzgîndi că n-ar fi delicat față de Iuga care poate că vrea să-i facă ceva și mai bun. Cînd a intrat în legătură cu un om așa de fin, nu trebuie să se grăbească. O zi, două nu mai contează, [f. 41] cînd a așteptat o lună și cînd omul i-a spus direct că i-e simpatic... Acasă găsi pe Marioara în pat. Iar o copleși de sărutări și descoperi că se vîrîse în pat îmbrăcată cînd l-a auzit venind, căci într-adevăr învățase pînă acuma. O dezbrăcă el însuși și, în pat, strîngîndu-se în brațe, făcură mii de planuri de viitor din care Marioara nu cerea nimica și în care nici Titu nu-i destina nici un rol...

215

Grigore Iuga se duse acasă direct. Se simțea într-adevăr epuizat. Azi toate îi merseseră anapoda. Ar fi zis că poate ghinionul i l-a făcut Rogojinaru cu mutra lui agasantă și mai ales cu ideile lui revoltătoare...

Jupîneasa îl aștepta cochetînd cu feciorul. Dar n-avu nevoie de ea și-i trimise la culcare. Socoti că și el se va culca îndată, să doarmă ca să se poată scula mîine devreme și odihnit...

Se așeză în pat, luă ziarele de seară, să le răsfoiască, să-și găsească mai repede somnul. Nu putea însă nici citi, nici somnul nu venea. în minte îi apărea mereu grijile care-l enervau.

Venise la București să încaseze a doua și ultima rată pe griul ce-l vînduseră încă din August. Scadența era mîine, iar luni avea el însuși o scadență importantă la o datorie ce o făcuse el cînd cu clădirea noului conac

[214] în dreptul acestui rînd însemnarea: „Joi, 1 l.VIII.

[215] Adăugat ulterior; inițial: *„6"*.

acu trei ani și pe care pînă azi de-abia putuseră s-o plătească jumătate. Cu dobînzi cu ceva amortizare din capital, se ducea jumătate din ce avea să ia de la cerealistul lui. Venea la sigur, fără nici o grije în privința asta și se dusese direct la biuroul din str. Bursei, unde avea să încaseze banii. Mîine dimineață voia să-și reguleze polița lui, iar seara să fie acasă, la Amara. Cerealistul însă îl primi cu desperare, cu scuze că trebuie să-i dea o amînare, fiindcă e criză mare, prețurile s-au ieftenit in străinătate și el pierde cel puțin 20%, nu din vina lui, căci el a făcut socotelile bine și-i ieșea toate minunat, dar căile ferate l-au nenorocit, că n-a putut avea vagoanele [f. 42] la timp, întîrzierea a costat bani, vaporul la Brăila stătea de pomană și pe banii lui și între timp și prețurile au scăzut, c-a venit și recolta din Rusia arhiabundentă, pe cînd a noastră a fost submediocră... în sfîrșit rezultatul că-i trebuie o amînare pe care i-au dat-o și alți proprietari, căci o mînă spală pe alta... Bine, dar el; cu obligația lui? Trebuie să se aranjeze și aceea, trebuie să se găsească o modalitate. Datoria lui era la Banca Română. Avea acolo pe Dumescu, dar Dumescu era om ciufut, nu te poți bizui pe el, toate depind de toane. Nu primi și nu făgădui nimic cerealistului, deși știa că în cele din urmă va trebui să cedeze fiindcă de gît nu-l poate strînge dacă au intervenit aproape cazuri de forță majoră. Dar își rezerva să-i dea răspuns mîine, după ce va fi vorbit cu Dumescu. Acesta, deși în toane bune, nu-i promise mai mult decît că s-ar mulțumi eventual cu capetele, dar prelungire fără nimic nu se poate. Totuși va cugeta pînă mîine să vază dacă găsește ceva mai bun. Iuga ar fi avut mijlocul cel mai bun: să-i sconteze Dumescu polița cerealistului, să oprească cît se cuvine la datorie și să-i dea restul de care avea și el, pentru trebuințele moșiei la lucrul de toamnă, nevoie neapărată de bani. Dar nici nu-i propuse aceasta de teamă să nu-și dea din mînă toate [...]*. La urma urmei s-ar fi mulțumit să aranjeze datoria lui deocamdată. Iar la un caz extrem se gîndise să facă apel la cumpărătorul porumbului, deși de la el luase deja acontul, iar liferare încă nu se făcuse.

Poftise pe Dumescu la masă socotind să mai aducă vorba de chestia lui, printre altele, fără insistență, căci bătrînul nu vroia să trateze afaceri decît la biurou. Tovărășia lui Baloleanu, pe care-l luase înadins să-i dea eventual o mînă de ajutor indirectă, a încurcat lucrurile deviind discuția asupra unei chestii care pe dînsul îl durea deosebit. Pentru el problema țărănească era preocuparea zilnică și cu atît mai dureroasă că cu tatăl său nu se înțelegea deloc în privința ei, ca de altfel nici în alte privinți gospodărești [f. 43].

Bătrînul Iuga avea o mentalitate absolut feudală. El dovedea fiului său cu hrisoave vechi că strămoșii lui au primit moșia Amara, dealtfel de zece ori mai întinsă ca azi, complect pustie — numai pămîntul gol.

Ei au adus oameni de pe unde au găsit, i-au colonizat, le-au dat pămînt, le-au făcut case, le-au dat vite... tot, avînd In schimb obligaţia să lucreze pe moşie. Operaţia s-a făcut de mai multe ori, fiindcă invaziile străine nimiceau tot şi trebuia totul luat de la început. Nu mai departe decît bunicul său, înainte de Cuza, a adus 50 familii tocmai din Cîmpia Ardealului, în condiţii bune, le-a făcut satul Vai-de-Ei... Prin urmare pămîntul e al lui şi ţăranii nu pot pretinde nimic legal. Ei au avut pămînt; dacă l-au vîndut sau s-a împărţit, e că şi ei s-au înmulţit. Dealtfel şi moşia s-a redus mereu prin înzestrări, moşteniri etc. A rămas de-abia atîta cît să poată fi lucrată şi să susţie pe boier. Ţăranii se vor înmulţi şi pe viitor şi, chiar dacă ar împărţi moşia lui, pe urmă ce vor mai împărţi? Cită vreme există moşia, există şi pentru ţărani o siguranţă de existenţă, căci boierul niciodată nu-i va lăsa să moară, mai curînd se va ruina el.

Grigore, deşi iubea pămîntul tot atît de pasionat, nu era atît de radical, îşi dădea seama că ţăranul fără pămînt nu poate trăi şi că pămînt trebuie să i se procure. Ţăranii dealtfel vreau să cumpere, dar nu li se vinde, fiindcă proprietarii sau interpuşii lor preferă să-i aibă robi. Aşa cum stau lucrurile nu pot să dureze. Prevedea că va sosi un timp cînd ţăranii exasperaţi de mizerie se vor ridica şi vor lua cu forţa ceea ce nu li se dădea cu înţelepciune. Evitarea catastrofei pe care el o vedea apropiindu-se n-o putea aduce decît o schimbare radicală în mentalitatea proprietarilor şi a statului. Statul să vîndă ţăranilor toate pământurile cultivabile ce le are. Apoi proprietarul să-şi îmbunătăţească mijloacele de producţie cu maşini, cu o exploatare raţională, [f. 44] încît să scoată din pămînt venitul actual pe o întindere mai redusă a moşiei. El însuşi, îndată ce se întorsese din Germania unde văzuse cum se cultivă raţional şi cu randament mai bun decît la noi un pămînt pe care românul nici mărăcini n-ar semăna, a făcut socoteli şi proiecte socotind că va putea convinge pe tatăl său să dea exemplul cel bun. După socotelile lui, cultivînd nu intensiv ci numai convenabil o mie cinci sute de pogoane, ar produce mai mult decît cele trei mii de azi. Astfel ar rămîne 1500 pogoane de vîndut ţăranilor; din vînzarea aceasta s-ar procura uneltele şi maşinile necesare şi ar mai rămîne şi o sumă care să stingă toate datoriile, să le dea posibilitatea să facă un rai la Amara... Bătrînul nici n-a vrut să-1 asculte. El nu poate înţelege să se emancipeze el însuşi de ţărani, ca şi ţăranii de el. Visul lui e chiar să refacă vechea moşie. De aceea 1-a făcut să se însoare cu Nadina...

Bătrînul îşi făcuse iluzii mari cu căsătoria aceasta. Vedea reunindu-se la vechea Amara peste două mii pogoane. Iluzii a avut şi Grigore. De cum a văzut pe Nadina, a uitat moşie şi tot, şi a rămas numai ea. Era o fată strălucitoare. Cunoscuse succese peste tot. Frumoasă, spirituală, cochetă, fusese adorată de toată lumea. Strălucea în toate saloanele bucureştene.

Era în relaţii cu lumea cea mai bună. Avea tot ce trebuie unei femei ca să ispitească pe un bărbat. Familia ei nu era prea aleasă. Se spunea că chiar bunicul ei, care fusese încă arendaş, ar fi fost un grec epirot care şi-ar fi schimbat numele în Ionescu dar fără să fi ştiut perfect româneşte pînă la moarte. În orice caz tatăl ei ştia greceşte şi deseori glumea cu proverbe greceşti pronunţate caraghios. Explica insă că a învăţat de la diverşi greci de prin Brăila şi Galaţi cu care a avut de-a face pe cînd se ocupa intens de cele trei moşii ce i le lăsase [f. 45] tatăl său şi pe care numai tîrziu, cînd copiii s-au făcut mai mărişori, a început să le arendeze, ca să-şi poată mărita fata mai bine, şi fiindcă feciorii înşişi cărora le dăduse cîte-o moşie să grăbiseră s-o arendeze. „Am muncit destul în tinereţe, acuma pot să mă odihnesc" — zice dînsul. Dar în orice caz avea legături strînse In familiile cele mai bune. Chiar într-o familie înrudită a cunoscut-o întîi.

Dealtfel Grigore, oricît de legat de pămînt, nu întrerupsese contactul cu Capitala. Iarna, în timpul sezonului, stătea aproape numai în Bucureşti. Doar Crăciunul îl făcea la moşie. Chiar şi bătrînul, oricît de retras altfel, venea de două trei ori, să mai păstreze legăturile cu prietenii vechi. Dansator bun, patinor, puţin muzicant, Grigore era bine văzut şi de fete şi de mame, considerat ca o partidă eminentă. Îi lipsea doar o casă în Capitală, dar aceasta putea să i-o aducă nevasta. Şi chiar i-a adus-o. El, ca şi tatăl său, stătea la o mătuşă din partea mă-sii, văduva generalului Constantinescu, care n-avusese copii, stătea singură şi era încîntată cînd veneau.

Iluziile lui Grigore s-au risipit însă repede. Chiar noaptea nunţii i-a lăsat un ghimpe. Avu impresia că Nadina nu era fecioară. N-a avut curajul să stăruiască. Apoi încet-încet şi-a dat seama că Nadina n-a adus iubire în căsnicie, ci a căutat doar un paravan pentru a continua o viaţă mai liberă. Iubirea lui a iertat multe lucruri la început. Din primul an, deşi călătoria de nuntă o făcuseră două luni în străinătate, Nadina a pretins să petreacă vara în străinătate căci aşa era obişnuită. El a însoţit-o. În anii următori n-a mai putut. Nu putea lăsa moşia de haram. Ea nu voia să ştie nimic. I-a declarat că i-e scîrbă de ţară şi nu înţelege să se înmormânteze într-o cocioabă — cocioaba era vechiul lor conac strămoşesc. Ca să-i ofere [f. 46] confortul dorit, Grigore a clădit un conac nou, frumos, confortabil. În zadar. A trebuit să simtă pe urmă că şi pe el îl dispreţuieşte fiindcă i-e drag pămîntul. Veşnic îi imputa că nu arendează Amara. Ea avea arendată moşia ei de zestre şi nici nu vru să auză să renunţe la arendă şi s-o cultive împreună. Ei îi trebuiau bani pentru viaţa ei. Îşi cumpărase pe preţul unui cîştiu de arendă un automobil Benz şi se pasionase de automobilism, îşi adusese un şofer neamţ de la fabrică care era plătit mai scump decît un director de minister.

Toate i le-ar fi trecut însă Grigore dacă ar fi descoperit în inima ei iubire pentru dînsul. Nu era. Zi cu zi a trebuit să se convingă că nu era decît indiferență, dispreț, uneori chiar ură, ca și cînd el ar fi împiedecat-o de a-și trăi viața dorită sau a-și ajunge fericirea visată. Nu aveau nimica comun sufletește. Ceea ce îl durea pe el, n-o interesa pe ea, iar ce-i plăcea ei, îl dezgusta pe el.

Ajunsese și la un fel de ură intermitentă, după ce trecuse prin indiferență. Doar uneori, cînd o vedea mai ispititoare, o poftea însă trupește, cum poftea și pe o dansatoare, sau orice femeie de vînzare.

Fotografia ei, decoltată aproape goală, era atîrnată deasupra patului lui, mărită, ca un tablou. O privi acuma cum o privise de atîtea ori. Frumoașă ca o cadînă și acuma îl ispitea. Și ea în vremea aceasta petrecea la Biarritz sau Trouville sau poate la Nisa, nici nu mai știa unde o fi de trei luni în care timp i-a scris exact trei scrisori și în toate trei cerînd numai bani. Dacă nu i-ar fi trimis ei acum trei săptămîni, azi n-ar avea să se zbuciume, să nu găsească somnul...

Era în fond sentimental și ar fi dorit o iubire sentimentală de care însă n-a avut parte niciodată. Nici chiar în prietenii n-a avut norocul să dea peste cineva care să-1 înțeleagă complect... ff. 47]

Adormi foarte tîrziu, foarte amărît și visă pe Rogojinaru care-i făcu teoria țăranului ...

Totuși se deșteptă de timpuriu, cum era obișnuit de la țară, și întremat sufletește și plin de încredere, încît putu alerga după afaceri...

6[216]

Titu Herdelea se prezintă la ora trei fix la casa Ionescu și sună cu o încredere desăvîrșită. Peste vreo 'cinci minute apăru feciorul boțit de somn și nervos.

— Domnul Iuga mă așteaptă — zise Titu cu mîndrie.

— N-a venit încă acasă — răspunse servitorul mai politicos ca altădată, știind că boierul a stat de vorbă ieri mult cu domnul și chiar au ieșit împreună, dar supărat că-1 sculase din somnul de după-amiazi pe care și-1 îngăduia din belșug acuma în vacanță.

— Nu se poateI făcu Titu cu un junghi în inimă. Mi-a dat întîlnire negreșit...

— Poate să vie mai tîrziu... zise feciorul.

— Atunci voi trece mai tîrziu — murmură Titu coborînd încet scara.

— Salut! încheie servitorul retrăgîndu-se grăbit.

216 Adăugat ulterior; inițial: „7".

După prima străfulgerare de decepție, Titu își recapătă însă încrederea. Cum a fost aseară cu masa, așa va fi și acuma. Pe-aici așa-i lumea, nu se ține de cuvînt. Ca să fie însă sigur că nu-i va scăpa, se postă imediat în colțul Argintarilor cu bulevardul și nici nu se clinti de-acolo. Dealtfel i-a spus chiar că trei-patru... Era soare și era cald, dar stătea ferm. îi era cald fiindcă se îmbrăcase iar în costumul negru, ca să facă impresie bună. Pînă la patru așteptă foarte calm. După patru începu neliniștea, îi venea să se ducă să mai sune acasă, poate totuși o fi venit, cum s-a întîmplat și aseară, deși acuma a fost mult mai prudent și mai [f. 48] atent, îi era însă rușine de servitorii cu care avusese atîtea neplăceri de cînd tot întrebase de Gogu Ionescu. Cîte[217] obrăznicii n-a înghițit, cum îl mințeau că și-a anunțat sosirea pentru mîine și să vie negreșit la ora cutare, cînd el se ducea, suna, nu răspundea nimeni, dar în schimb auzea chihăiturile slugilor, care astfel petreceau pe socoteala lui, cum petrecuseră întîi pe pronunțarea lui ardelenească. în cele din urmă, venind mereu și făcîndu-se a nu înțelege ticăloșia lor servitorească, i-a rușinat și chiar a început oarecare relații de intimitate, aflînd de pildă că Alexandru, feciorul, e și el ardelean și încă ungur, dar venit în țară de mic copil cu părinții lui care fuseseră în slujba unui conte din Odorhei și fuseseră aduși aici, ca servitori buni, la familia Cantacuzino, de unde apoi d-na Iuga l-a luat acum patru ani. A aflat de asemenea informații prețioase despre familiile cele două ce locuiau în casă, între altele că d-na Nadina e o femeie superbă, despre d-na Eugenia că e cam gîscă și altele multe... Satisfacția adevărată a avut-o de-abia ieri cînd Iuga l-a tratat cu toată cinstea cuvenită... Dar acuma, dacă bate iar soneria degeaba, e amenințat să ajungă iar de batjocură.

Hotărî să mai aștepte și așteptă pînă la cinci. Atunci, pierzînd răbdarea, se duse brusc și intră în curte. Toată servitorimea, feciorul, jupîneasa, bucătăreasa și șoferul neamț, își scoseseră scaune la scară, ca de obicei, cum îi găsise el de atîtea ori, și conversau. Feciorul, cum îl văzu, îi ieși politicos înainte anunțîndu-1 că domnul tot n-a venit.

— Atunci, te rog să-i spui că l-am căutat de două ori, cum mă poftise, și-mi pare rău că nu l-am găsit 1 zise Titu cu un zîmbet silit, vrînd numaidecît să plece.

— Dacă mă întreabă cînd mai poftești? zise servitorul serviabil.

— Nu știu — făcu Titu deodată încurcat — nu pot ști cînd îl găsesc și-mi vine greu să bat mereu la poartă...

— Prea bine — spuse servitorul, [f. 49]

217 în dreptul frazei datarea: „Vineri, 12.VIII".

De-abia cînd se pomeni în Piața Romană își dădu seama Titu că a făcut o prostie, din pricina enervării, că trebuia să spuie servitorului că va trece mai tîrziu, ca Iuga să-i poată lăsa vreo vorbă... îi venea să se întoarcă înapoi și nu putea de rușine.

Bătu străzile pînă seara, amărît, zicîndu-și că are doar o decepție mai mult, că lumea aici așa-i: te primește o dată foarte amabil, îți promite cerul și pămîntul, iar pe urmă îți întoarce spatele sau își bate joc de tine. îi trecu prin gînd, fiindcă tot umbla degeaba, să se ducă totuși la Baloleanu, să-și încerce norocul. Acuma însă nu mai avea curaj; te pomenești că nici nu-l primește. Dacă Iuga, care i-a arătat atîta simpatie, își bate joc de dînsul, ce să aștepte de la ălalt care o fi aruncat o vorbă așa, ca la masă...

Totuși, după ora șapte, întorcîndu-se spre casă, se mai abătu prin Argintari, dar pe cellalt trotuar. Casa era în întunerec, doar în subsol, la servitori, se zărea lumină. Ferestrele de la camera în care fusese cu Iuga le văzu bine negre ca niște ochi plînși...

Nu vru să arate Gavrilașilor și nimănui ce decepții a mai suferit. Glumi, povesti minciuni despre amabilitatea lui Iuga, cum au vorbit... încît toți îl invidiau, cu deosebire însă Niculiță Rusu care era indignat că un copilandru ca ăsta are atîta noroc, de face niște relații așa de strălucite încît te pomenești că cine știe ce ajunge, pe cînd el, fost ofițer în armata austriacă, își mănîncă viața cu corectură de noapte la un ziar obscur plătit cum vrea Dumnezeu...

în sinea lui însă Titu totuși invidia pe Niculiță care de bine de rău avea o situație făcută, pe cînd el n-avea decît speranțe care se năruiau tot atît de repede pe cît îi apăreau.

Petrecu o noapte mai tristă ca toate de cînd se afla aici. După o lună de pipăiri, se află azi mai fără perspective ca oricînd. Pînă acum a putut spera că, îndată ce vor veni oamenii lui, toate au să se aranjeze, [f. 50][218] Acuma vedea că va trebui să-și reducă cu totul planurile. Probabil că și Ionescu are să-l poarte tot așa cu vorba, dacă nu și mai rău. Regreta de multe ori amarnic că s-a avîntat așa, pe niște vorbe în vînt, într-o țară străină, unde nu cunoaște pe nimeni... De cîte ori se întorcea acasă, ca astăzi, cu vreo speranță mai puțină, îi răsărea gîndul să-și strîngă catrafusele și să o șteargă frumos la Armadia, să facă și el ca alții, să se apuce de o treabă serioasă, să nu-i fie rușine a se face practicant de notar cu tot sufletul, să facă apoi cursul și să devie om simplu, dar liniștit, fără atîtea zbuciumați zadarnice... A avut prilejul să-și dea seama și în privința poeziei ce speranțe poate să aibă, cum la cîte ziare a bătut, a fost primit cu o ușoară compătimire, a lăsat poezii că vor apare și n-a apărut nici una încă. Poezia nu e o carieră — bine a spus tatăl său... în fiecare seară își făcea socoteala banilor care scădeau vertiginos, fără speranță de înlocuire. Și în fiecare seară, în gîndul lui ascuns, punea de o parte suma ce-i trebuia ca să se poată întoarce acasă, dacă pînă va ajunge la ei nu va fi făcut nimic aici...[219]

[218] Pe aceeași filă următoarea însemnare (în creion roșu): „Aici convorbirile cu cizmarul, fiul său socialist și caporalul Petre-Petre din Ruginoasa".

Cînd ieși dimineața d-na Alexandrescu îi strigă din odaia ei închisă să nu uite că diseară e sindrofia. Ieșea și acuma, ca în fiece zi, numai ca să nu stea acasă, copleșit de gînduri. Se plimbă abătut printre lumea veselă duminecală care invadase Calea Victoriei, iar înspre amiazi, mai mult în neștire, zicîndu-și că-l plictisește mulțimea, nemeri în Piața Romană și apoi coti în Argintari, hotărît deodată să mai întrebe de Iuga și să lase vorbă cînd va mai veni, ca să nu piardă totuși contactul. Pe scară tocmai cobora Grigore care spunea ceva feciorului. Titu avu o strîngere de inimă de bucurie dureroasă, socotind că Dumnezeu nu l-a lăsat. Cînd îl zări Iuga, se repezi la el vijelios și încîntat:

— Uite, chiar acuma vorbeam servitorului despre d-ta, să te oprească aici cu forța, dacă vei mai trece, ca să fie sigur că te întîlnesc...

— Eu am trecut ieri de două ori — observă Titu cu o blîndețe care [f. 51] înduioșa mai mult pe Iuga, fiindcă citea în ea o imputare resemnată.

Grigore își ceru scuze cu o efuziune atît de mare că Titu o simți cu desăvîrșire sinceră. îi povesti repede că ieri a avut o zi bună, a isprăvit bine afacerile, rămînînd... pentru mîine doar împlinirea unor forme. După masă, fiindcă era prea fericit, înainte de-a veni acasă, s-a gîndit să treacă pe la familia Victor Pop, cei mai buni prieteni ai lui, familia cea mai încîntătoare unde se simte mai bine ca acasă. Trebuia să-i vadă, să le zică baremi bună ziua. S-ar fi supărat dacă aflau c-a fost pe-aici și nici n-a dat pe la ei. Și-i sînt prieteni atît de buni, cum nu se poate altfel, nu numai Victor, dar și nevastă-sa, copiii, cumnată-sa, parcă pînă și servitorii sînt mai simpatici... Luîndu-se cu vorba s-a făcut patru și tocmai atunci și-a adus aminte. Dar ei nu l-au lăsat nici atunci și, ca să-l îmbuneze pe poetul ardelean, l-au însărcinat să-l aducă și pe dînsul la masă mîine luni, cînd trebuie să mănînce la ei... Titu cădea din pod auzind de altă invitație. După amărăciune iată atîta bucurie de nu știe cum s-o poarte. Numai de n-ar rămînea cu întîlnirea de ieri...

[219] La o primă separare a paragrafelor, L.R. notează (cu albastru) în dreptul acestor rînduri: „Sfîrșitul cap. I".

Povestindu-i scuzele, ieşiră, luînd-o însă spre Calea Victoriei. Grigore îi spuse că acuma se duce la masă la Baloleanu față. de care are obligații, mai ales nevastă-sa pe care o cunoaşte din copilărie, fiind fata unui doctor din Piteşti, prieten de-al bătrînului. îl asigură însă că nici acolo nu-l va uita pe Titu, reamintind lui Baloleanu să intervie negreşit la ziarul *Universul* ca să se vază scăpat de grije. Titu observă că n-a mai trecut pe la Baloleanu, cum îi spusese dînsul, socotind că să aştepte ce-i va zice Iuga — poate c-a greşit. Nu, dimpotrivă, foarte bine, să-1 mai pregătească el pe Baloleanu. Ş-apoi chestia nu e chiar aşa de urgentă; în orice caz nu se poate aranja de azi pe mîine. Poate că între timp soseşte şi Gogu, care e chiar puțin înrudit cu cineva de la *Universul* şi aşa toate vor merge mai bine.

— Dealtfel — adaogă Iuga foarte vesel, să ştii că am un plan şi cred ff. 52J că vei fi de acord să-1 realizăm... Fiindcă tot trebuie să mai treacă cîtva timp pînă te vei putea caza şi ca să nu-ți cheltuieşti fondurile în zadar m-am gîndit să te iau la noi la moşie pentru vreo săptămînă sau două... Ce zici?... Ai ocazia să vezi şi moşia, să te mai odihneşti sufleteşte şi apoi, eu, egoist, contez c-o să-mi mai ții şi mie de urît... Eu contez să plec miercuri dimineața, ca să fiu la dejun acasă... Dacă primeşti invitația mea, voi fi încîntat!... Fiindcă n-am putut sta de vorbă ieri, să tăifăsuim mai pe îndelete la noi acasă...

Fericirea lui Titu era deplină. Nu regreta decît că azi-noapte a avut îndrăzneala să se îndoiască de acest om minunat. Pentru mîine rămase să se întîlnească tot la Iuga ca de-aici să plece împreună la Victor Pop:

— Fii sigur că a doua oară nu se mai întîmpla să nu mă țin de vorbă!... Eu fac o excepție în privința asta între românii din țară !

8

Toată dumineca după-amiazi d-na Alexandrescu n-a făcut decît s-a gătit pentru sindrofia de seara. Şi-a consumat întreaga provizie de pudră şi vopseli refăcîndu-şi mereu figura care nu i se părea îndeajuns de reuşită. Ține cu orice preț să fie frumoasă şi tînără încît să nu poată zice nimeni că nu e potrivită Cu Jean. Şi-a pus pe rînd toate cele patru rochii bune ce le avea, s-a dus cu fiecare dincolo, la Titu, care, în plină fericire, fusese cuprins de inspirație şi turna poezii cu duzina, încît venirile doamnei îl plictiseau.

— Ce crezi, domnule Titu, cum îmi vine toaletica asta ? întreba d-na învîrtindu-se ca un manechin înaintea lui.

— E superbă, doamnă! răspundea Titu cu o admirație de comandă.

Jenică se repezi acasă după-masă, să fie de ajutor acolo între aranjarea amănuntelor şi avea să vie doar s-o ia. Cum Titu îi spusese despre toate că sînt superbe, d-na Alexandrescu nu se putea hotărî deloc şi Jenică o găsi în jupon cînd veni, de se şi supără că ce-i asta? Ei trebuie să plece [f. 53] să fie acolo să primească pe mosafiri, şi dacă ea e de-abia în jupon...

— Lasă, puişor — îl linişti doamna dăruindu-i şi o sărutare, dar numai cu vîrful buzelor şi uşor ca fulgul să nu i se strice buzele la care [pictase îndelung şi cu enormă răbdare. Eu în trei minute sînt gata... Nu vezi că m-am făcut complect şi doar să-mi pun rochia ?

Cele trei minute deveniră o jumătate de oră din care un sfert fu întrebuințat pentru punerea corsetului. Jenică trebui să-i strîngă şnururile cît putea el mai tare (căci d-na era corpolentă şi voia să-şi strîngă cărnurile ca o fetiță) şi strînse pînă ce se făcu lac de sudoare, izbutind în cele din urmă să rupă şnurul. Se pierdea un timp prețios pînă să-1 coase d-na Alexandrescu şi nici corsetul nu mai putu împlini perfect rolul ce-i destinase... în sfîrşit stinseră lampa, încuiară odaia şi strigară pe Titu care aştepta gata. D-na Alexandrescu nu se putu opri să nu intre şi, învîrtindu-se încîntată, să întrebe:

— Ce zici, d-le Titu, sînt bine?

— Vai, doamnă, eşti fermecătoare — răspunse Titu, cu peria de haine într-o mînă şi pălăria în cealaltă.

Părinții lui Jenică stăteau aproape, imediat în dosul gării, în strada Rațiu. între cei doi tineri, d-na Alexandrescu se legăna şi se răsfăța ca o fetişcană de optsprezece ani. Trecînd prin Piața Gării, ca să scurteze drumul, Titu observă:

— Mă simt aşa de jenat să intru prima oară în casă la sindrofii fără să fi făcut întîi vizita de rigoare...

— Ia fugi de-acolo, monşer — replică Jenică uşor. Noi pe-aici nu sîntem aşa de formalişti cu etichetele...

— Noi în loc de etichetă punem mai multă inimă — zise d-na Alexandrescu cu o privire galeşă spre Jenică care mergea țanțoş ca un cocoş, bocănind cu bastonul în trotoar.

O căsuță modestă, cu o curte cît palma. Toate geamurile luminate. Uşa [f. 54] de la verandă larg deschisă, iar în verandă palmieri şi ficuşi împrumutați pentru circumstanță de la vecinii prieteni. Zgomotul porții şi al paşilor stîrni mişcare în casă şi Titu auzi un glas de bărbat nervos:

— Aideți că au început să sosească... Du-te, Niculino, aide primeşte-ți mosafirii!...

— Stați, frate, nu vă mai aprindeți, că noi sîntem! strigă Jenică din urmă.

în uşă însă apăruse d-ra Niculina, o fată de vreo 20 ani, înăltuță, zveltă, drăguță, într-o rochie albă, cu figura foarte pictată, parc-ar fi vrut să se ia la întrecere cu d-na Alexandrescu, cu care se pupă grațios încît să nu-şi strice reciproc picturile.

— Ei, la mulți ani, îngerașule! Toate fericirile și împlinirea tuturor visurilor tale de fecioară, șarmantă! ciripi d-na Alexandrescu, repetînd sărutările mai cu elan, în vreme ce d-șoara murmura mulțumiri.

Intrară împreună în antreu, iar Jenică strigă:

— Stai, Niculino, să cunoști pe mosafirul nostru, domnul Herdelea. Titu, foarte galant, înainta și sărută mînușița întinsă spre el:

— Sînt fermecat, d-șoară!

D-na și domnul Ionescu fură în acest timp asaltați alternativ de pupăturile d-nei Alexandrescu care-i hiritisea cu o efuziune nesfîrșită încît iar trebui să intervie Jenică să prezinte pe Titu, care devenise confuz auzind urările gazdei sale și neștiind pentru ce sînt. Prinse un moment și întrebă pe Jenică care-i spuse că sindrofia e cu ocazia zilei onomastice a Niculinei. Titu se simți și mai încurcat și protestă că n-a fost vestit ca să fi putut aduce și el, ca omagiu, baremi o floare. Protestarea o spuse încît să-1 audă și d-ra Niculina care, cu mare gentilețǎ, îl potoli:

— O, domnule, intenția dv. amabilă prețuiește cît un coș de flori!...

De-aici Titu găsi pretextul să se adîncească într-o controversă mai lungă cu Niculina, retrăgîndu-se chiar în verandă unde puteau vorbi mai în tihnă și unde ea putea vedea sosirea mosafirilor. [f. 55]

D -na Alexandrescu găsi momentul potrivit să prezinte mai deaproape pe Titu părinților Ionescu, lăudîndu-1 că e un băiat foarte de treabă, foarte cuminte și potolit, plătește corect chiria și e ziarist. Ea s-a gîndit să-1 aducă fiindcă nu se poate ști unde e norocul Niculinei.

— Ziariștii ăștia sînt oameni cu viitor — apăsă d-na Alexandrescu. Ați auzit de Costică Popescu, care-i acuma deputat... Uite tot așa era... a fost coleg de școală la școala militară cu bărbatu-meu răposatul și nu i-a pl*cut armata și s-a făcut ziarist... ș-acuma cine-i ca dînsul?... Uite-așa și ăsta... mîine-poimîine îl vezi deputat... Că deștept și învățat e cum nu-i altul!...

Bătrînul Ionescu, cu mostața gălbejită de tutun, cu o figură necăjită, dar cu o mîndrie de șef pe care o afișa și acasă la unele ocazii, ascultă gînditor parc-ar fi meditat asupra unui referat complicat. D-na Ionescu însă, slabă și cu buze subțiri, cartoforă de forță, visînd numai să mărite pe Niculina, șopti cu entuziasm:

— O, dragă, dragă, greu se mai mărită azi o fată, dacă n-are milioane la spate, că bărbații nu mai caută fete bune ci bani mulți...

D-na Alexandrescu protestă în ce privește pe Titu, că transilvănenii nu se uită la zestre și sînt niște bărbați ideali, doar ovreii dacă mai sînt ca ei...

Fiindcă sosea cineva și Niculina se grăbise să primească, Titu veni spre grupul părinților, întîmpinat de d-na Alexandrescu:

— Ce ți-am spus, d-le Titu?... Ai pomenit o floare mai minunată ca Niculina noastră!

— Doamnă, n-ai exagerat deloc... Dimpotrivă! făcu Titu galant,

în sine însă Niculina îl plictisise căci o găsea proastă, incapabilă să scoată două vorbe afară de Calea Victoriei, volanele rochiilor și alte fleacuri. O compara cu d-rele de-acasă și o găsea inferioară fetelor de preoți de la țară care, dacă nu știau nimica, baremi tăceau. Mai ales însă îl supărase cînd a văzut că e absolut necitită și cînd i-a spus că scrie poezii, ea imediat a [f. 56] vorbit despre biletele de plăcinte care se părea că era singura poezie ce o cunoștea.

— La ce jurnal scrii mata, dacă nu te superi? întrebă Ionescu silindu-și un zîmbet amabil care-i stătea ca o haină de căpătat.

— Deocamdată la toate — făcu Titu cu o obrăznicie pe care și-o însușise bine — dar sper în curînd să mă stabilesc numai la *Universul!*

— Ei da, bun jurnal — aprobă Ionescu. Și noi îl citim în fiecare zi! Mai ales pentru mica publicitate.

De-acuma începură să curgă oaspeții. *Căpitanul Georgescu,* din administrație, rotund, jovial, chefliu, sosea cu soția sa *Antoaneta,* negricioasă și gălăgioasă că umplea toată casa cu persoana ei. Veni *d-na Alexandrina Niculescu,* văduva unui fost senator, femeie de vreo 70 ani, pe care căuta să-i ascundă cu perucă și vopsea, ajunsă în mizerie, clienta fondului milelor la diverse eforii și case de ajutoare, pasionată pentru jocul de cărți din care spera mereu să se pricopsească și care-i consuma deseori pîinea de a doua zi, împrumutătoarea unul ficus din verandă pe care îl mai păstra din vremurile ei de bogăție și glorie ca un trofeu, invitată în baza ficusului și ca o eventuală parteneră de pocher, deși juca cîrpănos și se înfuria urît cînd pierdea, ceea ce i se întîmpla mai totdeauna fiindcă cînd se enerva juca tare și infam de prost. Apoi profesoara de la școala profesională *Agripina Busuioc,* soția unui *contabil* pe care-1 disprețuia și-1 ținea subt papuc fiindcă avea leafă mai mică decît ea. Deși era maestră de lingerie porni îndată o discuție literară cu Titu, cînd auzi că e ziarist, încît Titu de-abia știu cum să se salveze de teoriile ei brodate pe o canava în trei ițe și de poeziile ei pe care se încăpățîna să i le recite cu niște ochi dulci care-1 făceau să-i fie frică să nu aibă bocluc cu contabilul... Cel mai bine primit de familie fu însă angrosistul *Orenstein,* venit nepoftit, care aduse un cadou d-rei Niculina: niște cercei superbi cu niște peruzele. Făcu senzație. Toți trimiseseră sau aduseseră cîte ceva, dar Orenstein venea cu un cadou princiar, pentru care fu felicitat de [f. 57] toată lumea. Ionescu era cu atît mai mișcat cu cît nu se aștepta deloc. E adevărat că-1 servise el pe Orenstein acum vreo trei luni

cu ocazia unei încurcături ce o avusese pe la minister; dar se revanşase chiar de-atunci arhisuficient.

— Se vede că ai vreo combinaţie pe la Industrie, şmechere I zise căpitanul de administraţie către Orenstein glumind.

— Adică de ce să nu crezi mai bine că-s amorezat de d-ra Niculina ? răspunse Orenstein cu aplomb. Ori n-am fason?

Toată lumea rîse, dar căpitanul avu dreptate: Orenstein avea o combinaţie grozavă la Industrie unde Ionescu putea fi de oarecare folos.

îndată apăru *subdirectorul GavrUescu* cu două fete de măritat: *Nina şi Geta.* Era superiorul lui Ionescu; văduv de zece ani, şi-a crescut fetele cum a putut şi dorea să le mărite, de aceea nu scăpa nici o ocazie să le ducă, fiindcă nu se ştie unde e norocul unei fete. Ionescu îl primi personal şi mai ceremonios, ca pe un şef, iar Gavrilescu însuşi se umflă, ca şi cînd ar fi tronat în biuroul lui, simţindu-se mai mare. Fetele erau drăguţe şi obraznice. Protestară că n-au invitat şi tineri, iar cînd le fu prezentat Titu, Geta zise:

— Ce să facem trei pe unul singur ?

— Mă rog, eu mă simt în stare — zise Titu, avînd un succes monstru cu replica.

Cîtă vreme Niculina era ocupată cu primirea şi apoi cu servirea oaspeţilor, cele două surori asaltară pe Titu încît el se simţi bucuros cu ele fiind mai dezgheţate şi mai deştepte, deşi excesiv de libere la gură şi amatoare de glume piparate pe care Titu, băgînd de seamă, le servi din belşug. O parte din interes însă Titu îl pierdu cînd sosiră, pe rînd, un *locotenent de administraţie,* subalternul lui Georgescu, adus înadins ca să fie cavaleri» deşi locotenentul era slab cavaler şi incapabil să întreţie d-şoarele [f. 58] decît despre efectivele regimentului. în schimb *sublocotenentul Popescu Virgil* avu un succes care întunecă repede pe Titu. Era de cavalerie, prieten cu Jenică, pudrat şi vopsit ca o cccotă, şi bătea din pinteni la fiece cuvînt mai apăsat, spre încîntarea celor două surori...

Tocmai pe la zece sosi directorul Modreanu de la Interne, şeful lui Jenică, fost coleg cu Ionescu, dar părînd mult mai tînăr încît pînă aproape copilul lui. Modreanu, elegant, cu dunga pantalonilor impecabilă, parfumat, părea un soare între stele, eclipsînd definitiv pe Ga/rilescu. Fiind şi burlac inspira şi speranţe, deşi atinsese cincizeci. El însuşi era dornic să facă curte la fete şi se luă la întrecere cu sublocotenentul de cavalerie în a spune glume celor două surori şi a le smulge rîsete...

D-şoara Niculina, ajutată de o *servitoare mrgăită* care se împiedeca în covoare şi în picioarele mosafirilor încît de cîteva ori era să se răstoarne cu tavele încărcate, începuse să servească bonboane, prăjituri, vin... D-na

Ionescu, care expediase de la bucătărie bunătăţile, urmărea cu încordare cum se serveşte lumea şi, văzînd echilibristicele servitoarei, se înfurie:

— Uite, toanta... Of, lua-te-ar dracul de nătăfleaţă că ai să-mi răstorni tava să mă faci de rîs şi de pagubă!...

— Lasă, dragă — o potolea d-na Alexandrescu —, lasă că e foarte bine, nu te enerva că aşa-s toate servitoarele de azi... Numai la leafă cu pretenţii mari, încolo nu-s în stare să-ţi dea un pahar cu apă...

— Of, Doamne... nici nu mai ştiu ce să zici se linişti Ioneasca cînd văzu că operaţia s-a terminat cu bine şi că tortul a aj uns, ba au mai şi rămas cîteva felioare şi pentru ai casei care nu se serviseră, nefiind nici destule tacîmuri şi farfurioare, pahare şi neavînd siguranţa că se va ajunge, că poate cineva să se servească [f. 59] de două ori...

Tocmai la sfîrşit, cînd adună tacîmurile, servitoarea făcu pocinogul răsturnînd două pahare şi o farfurioară. Din fericire numai un pahar se sparse, care fusese gol, iar încolo doar că s-a vărsat pe covoare nişte vin.

— E noroc, e noroc! strigă căpitanul de administraţie, observînd mutra disperată a d-nei Ionescu.

Niculina însă surîdea angelic şi ajută servitoarei să strîngă cioburile. Ajungînd la bucătărie însă amîndouă tăbărîră cu gura pe servitoare, iar d-na Ionescu îi şterse la repezeală şi o palmă zdravănă fiindcă ticăloasa, după ce-i face pagubă, mai şi răspunde:

— Am să-ţi pun la socoteală tot, fire-ai a dracului de tîmpită!

— Apoi că aici nu mai stau, coniţă — plînse servitoarea — că eu nu m-am băgat să mă bateţi, că pe mine nici mama nu m-a lovit...

— Zît, scîrbo şi să nu-ţi mai aud gura că te calc în picioare! se răsti bătrîna.

Peste un minut apăru în salon cu un zîmbet indulgent şi zise d-nei Georgescu:

— Ce să faci, dragă, aşa-s toate... trebuie s-o ierţi...

D-şoara Nini, care înlăturase pe soră-sa şi o lăsase să se tachineze cu Modreanu, se aşeză la pianul deschis şi începu să-i fredoneze o romanţă dintr-o operetă, acompaniindu-se singură. Avea o voce simpatică şi dulce şi cîntînd se uita din cînd în cînd la sublocotenentul care zîmbea galeş şi bătea din pinteni, răzimat de pian, şi privind-o în ochi stăruitori

— Ai văzut pe Leonard în *Văduva veselă?* Ah, eu îl ador! şopti Nini languroasă, întrerupîndu-şi o clipă cîntecul.

Sublocotenentul nu-l văzuse, dar dispreţuia pe Leonard fiindcă era [f. 60] adorat de fete şi i se părea că-i încalcă domeniul rezervat ofiţerilor de cavalerie. Ca să alunge din sufletul Ninei pe Leonard, bătu din pinteni de trei ori, scurt, cuceritor şi şopti, sorbind-o din ochi:

— Eşti superbă, Nini!... îmi vine să te mănînc, să te sorb...

— Ba mai pune-ți pofta în cui I răspunse Nini, trăgînd cochet cu ochiul și reluînd mai tare: „Sînt țigan și-s plin de foci".

Cîntecul ei atrase atenția și-i aduse la urmă aplauze, pe care sublocotenentul le pecetlui cu o sărutare de mină ca și cînd i-ar fi mulțumit că i-a cîntat numai lui...

Văzînd succesul Ninei, d-na Alexandrescu, dornică să se facă iubită în familia Ionescu, ceru insistent să cînte ceva Niculina, căci are un glas superb și la pian e neîntrecută. Niculina se sfia, se codea, pînă ce maică-sa îi șopti:

— Du-te, fată, doar nu te-oi lăsa să te mănînce fripte Gavrileștile chiar în casa noastră...

Titu, ca să fie agreabil gazdei, se grăbi s-o ia de braț și s-o așeze la pian... După alte insistențe, încît d-nei Ionescu îi venea s-o ocărască de față cu toată lumea, Niculina obținu aplauzele dorite și chiar o sărutare de mînă din partea lui Titu care nu voia să se lase mai prejos de cavalerist în materie de galanterie. Ca să scape de alte insistențe, simțind că aplauzele au fost false ca și cîntecul ei, Niculina zise deodată lui Titu:

— Mai bine ai cînta d-ta ceva de prin Transilvania!

— Da, da, să ne cînți niște doine ardelenești! se ridică d-na Alexandrescu sărind în ajutorul Niculinei. Să nu te scuzi, ci să te execuți! Știe niște doine de-ți merg drept la inimă! adaogă ea către lume. L-am auzit de-atîtea ori — e chiriașul meu — cînd îl apucă dorul de-acasă cîntă ceva extraordinar 1

Titu era gata să se scufunde de rușine. Nu cîntase niciodată în [f. 61] lume, deși avea o voce caldă și dulce. încercă să reziste dar lumea, în așteptarea pocherului, neavînd ce face și ce vorbi, nu-i dădu răgaz, iar d-na Alexandrescu, iarăși ca să servească pe Niculina, propuse ca ea să-1 acompanieze la pian. Niculina nici nu se sculase de la pian. Titu se uită la ea. îl privea cu niște ochi care chiar vopsiți îl îndemnau cu drag, iar zîmbetul ei îi cerea asemenea... I se păru deodată că Niculina e alta, poate chiar mica Marioara căreia el îi mai cîntase de atîtea ori și, fără nici o sfială, începu:

Lung e drumul Clujului
Da-i mai lung al dorului;
Drumul Clujului se gată,
Al dorului niciodată...

Melodia, cu duioșia ei caldă și puțin sălbatecă, cu dorul care se zbuciuma realmente în ea, cîntată cu o căldură care i se mărea cu cît privea ochii Niculinei, prinse imediat adînc sufletele celor de față. Niculina încercă să subliniezejnelodia cu niște acorduri la pian, dar false încît Titu, în focul

cintecului, o opri cuprinzîndu-i amîndouă mîinile cu mîna lui tremurătoare puțin. Cînd sfîrși, toată lumea se prăpădi aplaudînd și cerînd bis, bis...

— Vai ce frumos cînți! îi șopti Niculina încîntată și strîngîndu-i puternic mîna pe care el o uitase între ale ei.

Aplauzele îl zăpăciră de tot, dar nu mai scăpă. Trebui să cînte un întreg repertoriu de cîntece ardelenești și numai cînd declară că nu mai știe altele fu lăsat puțin în pace. Niculina, lîngă el, avea ochii umezi de emoție și-1 privea cu o admirație pierdută. El, ca să fie galant, îi sărută iar mîna, iar ea, sculîndu-se în picioare, se lipi de el cu pieptul și-i zise cu buzele întinse ca spre o sărutare:

— Ce drăguț ești... cît...

Nu s-ar mai fi despărțit de el toată seara, dacă mă-sa nu i-ar fi amintit că trebuie să servească acuma cafele că lumea o să se așeze la [f. 62] cărți. Venind, peste cîteva minute cu cafelele, simți un junghi în inimă văzînd lîngă Titu pe Nini care-și părăsise cavaleristul și asedia pe Titu s-o învețe și pe ea doinele astea frumoase, iar Titu rîdea cu ea. Sublocotenentul de-altfel, ca să se răzbune că 1-a părăsit, trecu imediat la sora ei Geta care se amuzase cu Modreanu, și începu s-o tachineze, în vreme ce Modreanu însuși, bucuros c-a scăpat, se informă la Ionescu: cine-i tînărul care a cîntat? Informațiile le dădea d-na Alexandrescu care, în afară de calitatea de ziarist› ca să-și puie în evidență mai mult chiriașul, îl lăudă că are niște relații foarte distinse și că nu mai departe decît ieri a luat masa la Enache cu un moșier Iuga... Modreanu, veșnic dornic de cunoștinți cu ziariști ca prin ei să-și vază numele mai des la gazetă, deși pînă acuma nici nu luase în seamă pe Titu și nici nu-i dăduse mîna, ca dealtfel nici altora, acuma vru să-1 cunoască. Profitînd că cucoanele, plictisite de petrecerea asta seacă, cereau să se facă nițel joc, pînă să se aranjeze masa, se apropie de grupul în care Titu cu Nini se ciorovăiau, alături de Geta, sublocotenentul care ura pe Titu acuma și locotenentul de administrație care nu putea scoate o vorbă, dar rîdea mereu, vrînd astfel să ia parte la conversație, Modreanu se apropie. Tocmai atunci Geta zise lui Titu:

— Știi ce, mai bine să mă înveți pe mine! Să-mi faci plăcerea să poftești la sindrofiile noastre, joia, și să mă înveți.

Nina interveni brusc:

— Nu, nu, consideră-te, te rog, invitat de mine, că eu de la început tot am vrut să te poftesc și am uitat din pricina d-tale care ești așa de răutăcios !

Niculina, zîmbitoare și geloasă, venise să nu lase singuri un grup de mosafiri, trimisă dealtfel și de d-na Alexandrescu care se oferise să-i ție ea locul la servicii, auzi vorbele Ninei și păli. Se strecură [f. 63] printre ei și luă de braț pe Titu, tăcută, ca și cînd s-ar fi rezimat de el sau ca și cînd

astfel ar fi vrut să-1 revendice numai pentru ea. Titu, simțindu-i brațul, avu un zîmbet politicos, și-1 strînse puțin cu brațul lui, ceea ce pe Niculina o făcea să se simtă biruitoare. Ceilalți însă nu observară nimic și nu li se păru nimic deosebit, iar cele două surori continuară a-și revendica întîietatea invitației, pînă ce Titu zise:

— Vă mulțumesc foarte mult că sînteți atît de drăguțe și voi fi foarte fericit, dar nu știu ziua cînd se va putea, căci eu e foarte probabil ca peste cîteva zile să plec pentru un răstimp la țară, la moșia prietenului meu Iuga și nu știu cînd mă voi întoarce de acolo...

Niculina avu o tresărire de mulțumire, că Titu, cu o vorbă subțire, a refuzat invitația celor două pe care ea le ura acuma instinctiv.

— A, îl cunoști pe domnul Iuga? întrebă Modreanu profitînd de pretext ca să se amestece în conversație.

— Da — zise Titu neplăcut surprins de întrebare, simțindu-se puțin vinovat că a vorbit de „prietenul" Iuga și s-a grăbit a trîmbița invitația la țară deși poate să rămîie o vorbă. Dar, văzîndu-se înconjurat și subt povara succesului, se simțea obligat să se înalțe singur tot mai sus, chiar pe aripile minciunii.

— L-am cunoscut și eu, alaltăieri, în tren... Am călătorit împreună cîtva timp — observă Modreanu cu o nonșalansă care voia să arate că are cunoștinți într-o lume mult superioare acesteia și că aici se află întîmplător și ca un protector. Un om foarte subțire și dintr-o familie de adevărați boieri!

— Eu îl iubesc mult! declară Titu public și sincer.

Convorbirea urmă între Modreanu și Titu despre boieri, despre ziare și ziariști, lucruri care plictisiră repede pe ceilalți, încît rămaseră ei [f. 64] singuri cu Niculina triumfătoare, care mai era mîndră și că Modreanu cel ambițios și mîndru, dintre toți, numai cu Titu stă de vorbă serios. Dar și convorbirea lor fu întreruptă curînd de chemările cucoanelor care doreau pe Modreanu partener, ceea ce el nu putea refuza fiind vorba de doamne.

Se încinse îndată pocherul la două mese, unde trebuia servită cafea multă, ceea ce cădea în sarcina Niculinei, căci mă-sa juca și nu se mai putea mișca. Și Titu rămăsese iar cu d-rele Gavrilescu și cu cei doi militari.

în sfîrșit pe la unu Titu, gîndindu-se că a doua zi are de mers la masă cu Iuga și trebuie să se scoale ca oamenii ca să se gătească cum trebuie, se sculă și, fiindcă tocmai Niculina se apropia, îi spuse că, cu mare regret, trebuie să plece. Ea îl rugă să mai stea, să nu strice petrecerea, iar cînd toate acestea nu avură efect, îi șopti privindu-1 adînc în ochi:

— Pentru mine... mai rămîi...

— Pentru d-ta vreau să mai vin mai des dacă-mi vei da voie — zise Titu, sărutîndu-i mîna care era fierbinte și tremura puțin.

D-na Alexandrescu se revoltă că unde vrea să plece, așa curînd, de asemenea Jenică și Ionescu bătrînul. în cele din urmă trebui să spună în gura mare că e invitat la Victor Pop împreună cu Iuga, ceea ce impuse atîta respect încît nu mai insistară, iar Modreanu, cînd îi dădu mîna, îi spuse:

— Dacă treci pe la Interne, nu mă ocoli, îmi faci plăcere...

Domnișoarele Gavrilescu, înainte de a-i permite să le sărute mîna, voiră să-i ia promisiunea subt jurămînt că va veni la sindrofia lor, încît Niculina rîse nervos auzindu-le, iar sublocotenentul, mai jicnit, îi dădu mîna grăbit să scape mai repede de el.

Niculina îl petrecu pînă în veranda deschisă. îi ardeau obrajii de emoție și de altceva. Cinci trepte coborau din verandă pînă-n [f. 65] închipuirea de curte. Titu coborîse două și se întoarse, cu pălăria în mînă, să-i mai sărute mîna o dată. Atunci Niculina, coborînd și ea o treaptă, murmură:

— Nu vreau să te duci la sindrofia lor...

în aceeași clipă piciorul îi alunecă puțin și ea căzu în brațele lui Titu, fără însă a scoate vreun țipăt, ca și cînd astfel ar fi vrut să se coboare singură la pieptul lui. Titu o cuprinse cu brațele peste mijloc. Capul ei era pe umărul lui, cu ochii întredeschiși și buzele lacome șoptind:

— Nu vreau...

Titu plecă gura pe buzele ei fierbinți și o sărută prelung, simțind cum brațele ei se încolăcesc pe după gîtul lui, fierbinți ca și buzele. Apoi ea, revenindu-și, se îndreptă puțin, ajungînd cu ochii în ochii lui. Ochii ei erau atît de blînzi încît Titu îi sărută pe rînd, iar în clipa următoare își coborî gura pe pieptul ei decoltat care arăta curba sînilor și-și înfundă nasul acolo...

în clipa următoare ea își potrivi puțin coafura, se cutremură ușor și zise cu glas mai tare, să fie auzită înlăuntru:

— La revedere... la revedere...

îi mai întinse mîna pe care el o sărută, iar ea îi înfipse degetele între buze... parcă i-ar fi cerut să le muște...

Titu se dezmeteci tocmai pe stradă. Izbucnirea acestei fete îi era plăcută. Era drăguță, proastă și iubitoare. îi plăcea și lui, deși își dădea seama că acuma nu e timpul să-și încurce viața cu încurcături de inimă...

A doua zi, cînd ieși, grăbit și aranjat, să plece la întîlnirea cu Iuga, d-na Alexandrescu care tocmai mătura odaia, în capot și cu părul cam vîlvoi, îl întîmpină:

— Ei, cum ți-a plăcut aseară?... Ce zici de Niculina? Mi se [f. 66] pare că te-ai uitat prea adînc în ochișorii ei cei frumoși?... Dar să știi că și ei i-ai fost foarte simpatic... Vă potriviți, ce mai vorbă multă... E o fată. într-adevăr încîntătoare...

Titu, foarte încurcat, bîlbîi ceva ca să scape de ea. Dar ea dorea negreşit relaţii mai ample despre toată sindrofia şi mai cu seamă despre d-şoarele Gavrilescu. Iar cînd Titu, din gentileţe, spuse că sînt simpatice, ea ti zise grav:

— Să te fereşti de ele, domnu Titu... O fi drăguţe, dar sînt foarte stricate!... Nici nu-ţi închipui! Ca fetele crescute fără mamă... Nu m-aş mira să-ţi fi şi dat o întîlnire...

— Iată-1, l-am adusl zise Grigore Iuga prezentînd pe Titu lui Victor Pop. Şi acuma să pofteşti să-i explici tu cum nu m-aţi lăsat să fiu exact la întîlnire, încît bietul băiat, se întristase parc-ar fi suferit o catastrofă!

Victor Pop strînse mîna lui Titu cu multă afabilitate şi-i spuse cîteva cuvinte amabile. Era bărbat de vreo 33 ani, brun, mustaţa englezească, foarte îngrijit, fără însă a face impresia de dandy. Avea ceva bărbătesc, sincer şi franc în înfăţişare, la care contribuiau negreşit ochii vii, plini de inteligenţă şi cu o umezeală ce arăta bunătate şi blîndeţe cînd nu era nevoie de energie. Luară între ei pe Titu şi-1 chestionară despre Ardeal, despre românii de-acolo, despre familia lui, despre unguri... Timiditatea lui, pe care se silea s-o stăpînească şi care făcea să-i tremure puţin vocea, impresiona şi pe Victor Pop, ca şi pe Iuga.

Erau în biuroul de lucru al lui Pop, vast, bogat, cu o bibliotecă bogată şi foarte îngrijită care învedera că cărţile erau citite cu drag şi îngrijite asemenea. Victor Pop era mîndru de biblioteca lui şi, ca totdeauna, nu întîrzia a arăta lui Titu, pe care ca poet desigur îl interesau mai mult ca [f. 67] pe alţii, cîteva ediţii rare, apoi exemplare din cărţi româneşti vechi, unele cu inscripţii bătrîneşti, apoi iar cărţi cu autografe... Fiindcă se adînciră în acestea, Grigore care nu era biblioman, deşi avea pasiunea citirii, profită de ocazie şi o şterse să salute pe d-na Pop.

Peste cîtva timp apoi se întoarse cu cei doi copilaşi, Mircea şi Ioana, mîndria familiei şi invidia lui Grigore. Mircea de şapte ani şi Ioana de cinci anişori, foarte prietenoşi şi drăgălaşi şi isteţi, dădură palma cu Titu iară nici o sfială, dar cu graba ca să se poată apoi agăţa amîndoi de gîtul tatălui lor. Guvernanta engleză, uscată şi severă, supraveghea de lîngă intrare buna purtare a elevilor ei, încruntînd puţin cînd îi văzu cu atîta dezinvoltură în braţele tatălui, dar resemnîndu-se cu un zîmbet posomorit de vreme ce misterul însuşi se arăta bucuros.

îndată apăru şi d-na Victor Pop împreună cu sora ei. Titu se roşi şi se zăpăci cu desăvîrşire. Ambele apariţii i se păreau atît de extraordinare

[220] în dreptul paragrafului datarea: „Sîmbătă, 13.VIII".

tocmai prin simplitatea lor firească, încît nu mai ştia cum să nu-şi piardă capul. Le sărută mîna pe rînd, bîlbîind singur nu înţelegea ce şi zicîndu-şi că astea sînt adevărate minuni cereşti.

D-na Pop, observînd perplexitatea lui, se grăbi să-i vie în ajutor, cu un surîs de aur, pomenind cum Grigore, adică d. Iuga a fost reţinut alaltăieri de ei mai cu seamă cînd au aflat că are întîlnire cu un poet ardelean ca astfel să-1 oblige să vie odată la masă împreună cu noul său prieten.

D-na Ioana Pop era înăltuţă, zveltă şi totuşi plină de feminitate cuceritoare. Răspîndea o seninătate şi blîndeţe care înfrumuseţau şi locul pe unde trecea. Ochii ei cafenii aveau o candoare feciorelnică şi totuşi maternă. Deşi era măritată de nouă ani, făcea impresia că e încă fată, o fată cuminte, bună şi aşezată.

— Vino, să te prezint şi surioarei mele — zise ea apoi foarte drăguţ, [f. 68]

Sora ei, Puia, o fetiţă de 19 ani, zglobie, vioaie, veşnic cu rîsul pe buze, care-i stătea şi admirabil fiindcă avea o gură superbă şi nişte dinţi ca mărgăritarele, era puţin mai scundă, avea ochii foarte albaştri, aproape verzi, mari, curioşi şi un nas mic, obraznic. Vorbea cu Iuga şi izbucnea în hohote mici, scurte, umplînd biuroul solemn de veselie şi tinereţe.

— Uite, Puicuţă dragă, pe prietenul lui .Grigore — zise d-na Popa apropiindu-se cu Titu de ea.

Ea ciripi ceva şi rise, iar Titu, fără să înţeleagă nimic, îi sărută mîna. Era necăjit pe sine însuşi că se pierdea aşa, dar nu-şi putea reveni în fire. îşi simţea inima plină de entuziasm şi înflăcărare şi nu ştia cum să şi le manifeste. îi era frică şi să vorbească de teamă să nu facă vreo gafă sau să spuie vreo prostie.

Atmosfera însăşi era cu totul deosebită de ce cunoscuse el pînă azi. Era parcă în aer o distincţie şi o discreţie care porunceau tact şi măsură. Chiar Grigore, deşi era foarte liber şi vorbea mai mult ca de obicei, deşi avea o înfăţişare ca omul care se simte acasă, i se părea totuşi mai potolit. Dealtfel, după cîteva cuvinte, conversaţia urmă normală, despre lucruri obişnuite, ca şi cînd Titu ar fi fost considerat ca o cunoştinţă veche. Se vedea că puteau vorbi deschis despre orice, că era o casă fără taine, fără să aibă ceva de ascuns.

Pînă ce un fecior cuviincios veni să anunţe că masa e servită, discutară tot felul de mărunţişuri curente: politică, afaceri, petreceri... D-na Pop spuse cîteva impresii de la Techirghiol unde fusese cu copiii şi cu Puia care avea nenumărate amănunte de adăogat, mai ales către Iuga cu care se vedea că erau cunoştinţe din copilărie: ştrengării de pe plajă, excursii la Tuzla şi la sat, petreceri şi mai ales dansul... Puia era o dansatoare ferventă şi nici o plăcere mai mare nu i se putea face decît procurîndu-i-se ocazia să

danseze. Dealtfel dansa [f. 69] ca o silfidă. Idealul ei fusese — şi era şi acum In taină — sase facă dansatoare,iar cîteodată, cu nepoţii ei, cînd era foarte veselă, îi înveselea cu cîte-un improvizat dans de caracter...

La masa, servită simplu şi corect, cu un menu potrivit, Titu stătu Ungă d-na Pop care-şi luase însărcinarea să-1 supravegheze să se servească ca acasă, intervenind chiar ea cînd observa că Titu scotea prea parcimonios. Avea însă o grije şi mai mare de odraslele cele două între care trona englezoaica, şoptindu-le mereu oîte-o vorbă încît copiii se uitau mereu spre mama lor.

Curînd convorbirea alunecă asupra moşiei şi îndată ajunseră iar la problema ţărănească, în privinţa căreia Victor Pop era de acord cu Iuga.

Victor Pop însuşi era mare proprietar în Dolj. Moşia principală a lui, la Delga, aproape de Craiova, cuprinde singură trei sate, afară că mai avea, tot în Dolj, mai în jos, încă două mai mici. Părinţii lui fuseseră socotiţi, la Craiova, printre cei mai bogaţi şi mai zgîrciţi proprietari. Bătrîna mai trăia şi împreună cu ea sora lui Victor, Elena, măritată cu un profesor de liceu, de la Craiova, sărac lipit, pe care l-a luat din pasiune, însă numai după moartea bătrînului, care n-ar fi admis în ruptul capului să-şi dea averea pe mîna unui calic... Victor avea doctoratul în drept de la Paris, fireşte, fără să fie înscris în vreun barou, şi, păstrînd virtuţile economice ale tatălui său, era mare iubitor de literatură şi de arte. în afară de biblioteca de-aici, mai avea una la Craiova, în casa ce o clădise tatăl său de zestre pentru Elena, şi care îi ajunsese lui, ca să lase în schimb pe mamă-sa cu Elena în casa părintească. Colecţia lui de pictură şi sculptură era poate cea mai selectă din Bucureşti; nu numai artişti români, dar şi străini valoroşi figurau în catalogul lui.

Pentru însurătoarea lui a cam trebuit să forţeze mîna bătrînului care i-ar fi dorit o nevastă aleasă de el, negreşit cu moşie, pe cînd [f. 70] Ioana nu avea cam nici o zestre apreciabilă, afară de nume şi frumuseţe şi fireşte o educaţie deosebit de îngrijită. Ioana era fiica prezidentului Curţii de Apel din Craiovă, Postelnicu, vlăstar al unei vechi familii boiereşti, însă sărăcit complect şi ducînd o viaţă modestă, consacrată exclusiv educaţiei celor două fete. D-na Postelnicu era prietenă cu mama lui Victor, deşi nu avea relaţii mai apropiate, bătrînul Pop fiind în general cam mizantrop şi evitînd contactul mai ales cu oameni săraci. Victor a cunoscut pe Ioana încă elevă la Şcoala Centrală din Bucureşti, camaradă cu sora lui Elena, în uniforma ceea cam urîtă, în care toate fetele par deopotrivă de dizgraţioase. Cînd s-au căsătorit ea de-abia împlinise 17 ani...

Mai ales de la moartea tatălui său începuse reforme serioase la proprietăţile sale. Avea un administrator general, care se ocupa de-aproape de gospodării, un specialist agronom. Introducea treptat maşini- agricole de

tot felul, căutînd să micşoreze astfel mîna de lucru. Avea ambiţie ca moşiile lui să servească de model şi altora, şi Grigore, în dorinţele lui reformatoare pe care nu le putea realiza, se inspiră mult de Ia el, citîndu-1 chiar ca exemplu tatălui său, fireşte zadarnic.

Stătea acuma permanent în Bucureşti, dar se ducea la moşii regulat cel puţin de două ori pe lună, iar în timpul muncilor, petrecea săptămîni întregi acolo. Cu ţăranii era corect, fără să le caute deosebit nevoile. Făcea învoieli cum se obişnuiau la moşiile dimprejur, nici mai uşoare, dar nici mai grele. Le şi vînduse cîteva sute de pogoane de pămînt, nu din nevoie, căci se mîndrea a fi dintre prea puţinii proprietari din ţară care n-are nici un fel de datorie nicăiri, ci numai debitori, — dar le vînduse ca să se emancipeze de ei. Avea ambiţia să se emancipeze complect de ei cu încetul, şi spunea ca o deviză că mulţumit cu adevărat va fi numai atunci cînd el va fi scăpat de ţărani şi ţăranii de el. [f. 71]

Cînd Grigore îi vorbi despre Rogojinaru, Victor spuse că-1 cunoaşte, că moşia Olena e prin apropiere de Delga. Adaogă că Rogojinaru nu e aşa de negru cît se arată. Dimpotrivă e iubit de ţărani, căci îi ocăreşte mereu dar niciodată nu-i lasă la nevoie fără ajutor.

Nu apucară să se întindă prea mult asupra chestiei ţărăneşti, pe care o mai dezbătuseră de zeci de ori şi care nu prezintă interes şi pentru că erau de acord asupra ei, chiar în majoritatea amănuntelor — d-na Pop conjurîndu-i să vorbească despre ceva mai vesel. Titu aprobă cu entuziasm căci lui i se păru şi mai zadarnică discuţia.

— De cucoane nu zic să se intereseze — spuse Grigore cu un repros glumeţ — că le-am împuiat capul de atîtea ori, dar d-ta, care vii dintr-o ţairă unde chestia e aranjată, ar trebui să te interesezi...

— Mi-ai promis că mă iei la faţa locului să vedem problema — obiectă Titu glumind şi vrînd în acelaşi timp să provoace o confirmare a invitaţiei.

— Nici nu mai încape vorbă — se aprinse Iuga. Ţi-am spus că-mi lipseşte cine să-mi ţie de urît la Amara. îl iau — adaogă către ceilalţi — şi nici nu-i mai dau drumul pînă ce nu se va fi umflat de chestia ţărănească...

— Dar bine d-ta eşti un răutăcios, dacă inviţi pe domnul ca să-1 plictiseşti acolo! protestă Puia.

— Aşa e el. Puicuţă, veşnic egoist — observă d-na Pop. Nu face nici un gest decît ca să-şi satisfacă mulţumirile lui...

— Chiar aşa... De-aceea şi sînt atît de mulţumit şi de fericit! zise Grigore cu o ironie care-i trecu un văl de tristeţe pe figură.

Victor Pop spuse atunci că tocmai şi ei, toată familia, se pregătesc să plece la Delga zilele acestea pentru vreo două săptămîni, că pe urmă, pînă la primăvară doar el va mai merge. Vor să facă acolo culesul viilor, [f. 72]

— Cu ocazia asta vom lăsa şi pe Puia acasă, că s-a înstrăinat de tot — sfirşi el cu un surîs.

— Parcă eu am să rămîn la Craiova tocmai cînd începe sezonul la Bucureşti! se bosumflă fata. Dacă nu mă ţineţi voi, nu găsesc eu unde să stau?

Puia, iubită şi răsfăţată de toată familia, de cînd era fată mare, stătea aproape exclusiv la Victor Pop, la soră-sa, ca astfel să poată petrece mai bine. Victor avea ambiţia să n-o mărite decît cînd îi va spune el: acuma... Voia să găsească un bărbat cel puţin aşa cum e el...

Veni apoi vorba despre Nadina. întrebarea era mai mult convenţională, căci Nadina nu suferea familia Victor Pop şi n-o frecventa decît cînd aveau vreo serbare deosebită. Se cunoşteau bine, dar persista între ei o răceală. Nadina găsea pe Ioana o ipocrită şi în orice caz înapoiată care ar fi în stare să ţie tigaia de coadă, ceva nedemn de o femeie bine, pe cînd Ioana, fără să-i fi spus vreodată, găsea exagerate mondenităţile ei. Ioana ştia mai multe decît Grigore despre Nadina, cum ştia dealtfel mai toată lumea, dar se ferea să vorbească vreodată şi era bucuroasă să aibă contact cît mai rar cu ea, cu riscul de a trece înapoiată. în schimb Puia o adora şi o considera model de femeie modernă, spre indignarea Ioanei care-i atrăgea atenţia că, dacă ar auzi-o cineva, ar putea crede că şi ea urmăreşte o viaţă ca a ei. în realitate admiraţia Puiei se adresa mai mult dansatoarei pe care o vedea în Nadina, o dansatoare care găseşte prilejul să danseze mereu...

Grigore vorbea despre nevastă-sa pe un ton glumeţ. Spuse că o vede mai rar decît pe Puia şi de cîte ori vorbesc tot afaceri tratează, căci Nadina îşi administrează, vorba vine, averea singură, dar fireşte au mereu deficite pe care trebuie să le acopere el. Le povesti cum s-a aranjat de frumos azi, căci familia ştie de rîndul trecut prin ce [f .73] emoţii a trecut. Dumescu a fost de o culantă nebănuită: a scontat imediat poliţa cerealistului, a oprit la datorie mai nimica din capital şi i-a numărat restul... Apoi iar despre Nadina: că nu ştie cînd va sosi, în orice caz se va întoarce pentru sezon, probabil cu Gogu Ionescu împreună, că doar sînt fraţi de cruce veritabili, deşi de la mame diferite... Apoi, ca şi cînd ar fi vrut să se răcorească zise:

— Degeaba, casă ca a voastră nu-i... Mereu vă invidiez, mereu vă pomenesc... Aici e adevăratul cămin al fericirii... Eu, care sînt un sentimental aşa ceva am visat şi am aşteptat de la căsnicia mea... Idealul meu de femeie a fost ceva aşa ca tine, Ioano! nu te supăra. Victore...

— Dimpotrivă mă flatezi — zise gazda — adică mai mult pe Ioana. Dar şi pe mine pentru că Ioana e a mea...

Ioana surise.

— Uite-aşa, cu surîsul cald, cu blîndeţa bună, ca maternitatea încîntătoare... Ioana e cea mai frumoasă femeie din Bucureşti şi e mama a doi copii adorabili! Se poate ceva mai minunat?... Pe cînd eu?...

Victor Pop vrînd să-i întoarcă lucrurile în glumă, fiindcă Grigore luase un ton prea sumbru, îi zise:

— De, Giignţă, dacă te-ai pripit cu însurătoarea... Iacă, eu ţi-aş fi dat acuma pe Puia care va fi o nevastă şi mai şi ca soră-sa...

Puia se roşi foc, dar repede îşi ascunse sfiala într-un rîs aproape copilăresc. Grigore însă se uită la ea mai lung şi răspunse:

— Da, evident... Dar cine să bănuiască că va ieşi o fată aşa de nostimă din copilita nebunatecă ce era ea acum cinci ani!... Prea tîrziu. Victore, cu regretele... [f. 74]

— Stai, stai, nu pune d-ta regretele — interveni Puia revenită în fire. Mai bine întreabă-te dacă te-aş fi luat eu! Că mie nu-mi trebuie bătrîni ca d-ta, onorate domn! îmi trebuie un bărbat vioi, vesel, dansator mare, nu un ursuz cum eşti d-ta mai totdeauna!...

— Ei bravo! strigă Victor înveselit. Fiindcă ceri negreşit să fie dansator, poate să-ţi procurăm unul de la operetă?

Grigore o privea iar, mai insistent, ca şi cînd gluma lui Victor i-ar fi răscolit momente cu amintiri sau poate gînduri care au adormit în sufletul lui înainte de-a se naşte deplin. Puia era complectarea Ioanei. Avea toate calităţile ei dar colorate mai viu, iar în ochi avea în plus ceva sentimental care izbucnea de subt vioiciunea ei tinerească. Grigore se aşeza în gînd lîngă ea, o ducea în casa lui, o vedea mama copilului lui, şi deodată, parc-ar fi vrut să-şi alunge gînduri zadarnice, clătină din cap şi rosti moale:

— Prea tîrziu... prea tîrziu...

10

în gara Burdea, pe linia Costeşti-Roşiori, îi aştepta brişcă pe care Grigore o comandase de ieri telegrafic, anunţîndu-şi sosirea. Un băiat coborî din vagon geamantanul lui Titu şi-1 duse sprinten la brişcă, salutînd vesel pe Grigore:

— Sărut mîna, conaşule!...

Vizitiul Icnim, bătrîn, mustaţă căruntă, spătos, drept şi cu o ţinută mîndră, cum se cuvine unui vizitiu boieresc (era educat de tînăr de către Miron Iuga), ţinea strîns din hăţuri pe cei doi telegari negri, neastîmpăraţi ce-şi mîncau zăbalele ca nişte copii năzdrăvani.

— Bine-aţi venit, cucoane! strigă vizitiul fără să întoarcă faţa spre el [f. 75] ci ţinînd-o spre caii către care adaogă un [plescăit scurt: Hoho, hoho, copii, hoho!...

r

— Bine v-am găsit, Ichime I răspunse Grigore urcîndu-se şi el lingă Titu, care după ce aruncase o privire asupra cailor, se suise. Toate bune pe-aici, Ichime?

— Toate, cucoane, şi sănătate! făcu vizitiul.

— Ei, dă-le drumul! zise Grigore aşezat.

Un „hai, copii" urmat de un ţîţîit energic şi telegarii zbucniră, încît băieţandrul de lîngă vizitiu se plecă pe spate, gata să vie peste cap. Brişcă coti, din spatele gării posomorite şi singuratice în mijlocul cîmpului, pe o şosea ce se întindea drept înainte, coborînd uşor, şi tăia ca o panglică cenuşie un răzor pe care un cîrd de ciori însemnau pete negre ca nişte pistrui pe un obraz. Trecură peste un podeţ ce acoperea Părîul Plescaru şi apoi drumul începu să urce tot aşa de uşor, apropiindu-se de un sat ce-l arăta o îngrămădire de copaci, dintre care se înălţa turnul subţire al bisericii şi coperişe de case.

— Dincolo de satul cela, îi zice Babaroaga — începu să explice Grigore — începea odinioară moşia noastră Amara. între gîrla peste care trecurăm adineaori şi alt rîuleţ care nu se vede încă, Teleormanul, pe spinarea dintre aceste două văi, în jos...

Intrară în Babaroaga, sat mărişor, vreo două sute de case mizerabile, în stînga, aproape de biserică, o ogradă împrejmuită mai bine, avîrid în mijloc o casă mai mare, cu coperiş nou, roşu de tinichea.

— Conacul moşiei Rapiţa, încolo — zise Grigore arătînd spre stînga. A fost odinioară moşia familiei Giurcuţiu, acuma e a lui Stănoiu, care nu stă în ţară, nu ştiu ce face pe la Paris, se zice c-ar fi diplomat, iar moşia e arendată unui colonel în retragere, Ştefănescu, care stă aici cu patru fete şi trei feciori... De-aici în dreapta începea moşia noastră... Cît vezi parcelat, e pămînt al sătenilor, dăruit de răzbunicul [f. 76] meu ţăranilor pe care i-a adus aci...

Şoseaua mergea tot drept şi tot urcînd puţiii, după ce în mijlocul satului se încrucişase cu o şosea mai largă venind de la Costeşti. în curînd sosiră în alt sat, mai mic„ dar tot atît de murdar, cu un conac mai curat.

— Satul Gligani — zise Grigore mai vioi. Şi moşia Gligani — a lui Gogu Ionescu al d-tale! Uite-i conacul I E destul de bine întreţinut fiindcă el, cînd e acasă, vine din cînd în cînd pe-aici, adus mai mult de nevastă-sa căreia-i place la ţară...

La conac cotiră în dreapta, în unghi drept, pe o şosea mai largă, pietruită de curînd. îndată ce ieşiră din sat, Grigore deveni şi mai explicativ:

— De-acuma mergem tot pe pămînt care a fost al nostru... Vezi, în stîngă, jos... Valea Teleormanului... Gîrla de-abia se zăreşte, vara e mai totdeauna secată pe-aici... De-aci, din şosea, pînă în gîrlă, începînd de la

Gligani, adică ceva mai încolo chiar, şi pînă aproape de satul Podeni, prin care vom trece, ţine moşia lui Gogu Ionescu. în dreapta, tot incepînd de la Gligani pînă la Podeni şi jos, în vale, pînă la cotitura ceea a Gîrlei Plescaru e moşia Podeni, a nevestei mele... Amîndouă sînt arendate unui grec abject care le are acuma de vreo şapte ani, luate încă de la răposatul socrul meu... Aşa, uite acuma înainte! Podenii... Vezi ce sat! Şi chiar conacul îl vezi în ce hal! Aici stă arendaşul, căci nevastă-mea nu vine niciodată... Dealtfel a fost odinioară casă pentru argaţi... De-aici în dreapta e moşia noastră, Amara!... Vezi colo satul Bîrlogul, al nostru, mai încolo Recu, tot al nostru şi moşia merge mai nainte pînă dincolo de încrucişarea şoselei cu Gîrla Plescaru... care nu se mai vede fiindcă de la Recu încolo valea e mai piezişă. Iar [f. 77] dincoace, chiar mijlocul spinării, linie dreaptă, trecînd prin satul Amara unde ajungem îndată... în stîngă însă e moşia Vai-de-Ei... iar merge pînă jos în valea Teleormanului, în vale e şi satul... Dar conacul moşiei e tot în Amara... la margine... uite... pe ulicioara ceea... se vede acuma... nu-i urît... a fost odinioară tot casă de argaţi a noastră, acum vreo patruzeci de ani... Şi iată colea conacul nostru!... Stai, Ichime, să ne dăm jos aci, în uliţă, să-i pot arăta domnului... Aşa, voi duceţi-vă şi băiatul să dea jos geamantanul...

Grigore[221] voia mai ales să arate propria-i operă: conacul cel nou... îi şi spuse lui Titu, după ce trăsură se îndepărtă puţin:

— Iată Ce face iubirea!...

într-adevăr, după destule dispute cu bătrînul, a început să clădească noul conac de dragul Nadinei. Fiindcă cel vechi era prea primitiv, şi fără confort, o clădire simplă, de vreo sută de ani, Grigore, observînd în sfîrşit că tînăra lui soţie are oroare de ţară, se gîndi s-o ademenească construind un mic castel, de mult gust, simpatic şi aranjat cu tot confortul necesar. Construcţia a durat trei ani şi aranjamentul, iar de doi ani e gata. Totuşi Nadina n-a stat mai mult de două luni în total în conac, şi atunci numai cu oaspeţi bucureşteni, prieteni speciali de-ai ei, încît Grigore spunea cu drept cuvînt că n-a stat deloc de vreme ce n-a stat cu dînsul.

înspre şosea, un şir de plopi bătrîni, ca un rînd de soldaţi credincioşi păzeau faţada de după grilajul de leţuri puse peste un zid de' cărămidă înalt de vreo jumătate de metru, cu coloane de cărămidă, pătrate, din loc în loc, între tulpinele plopilor. Poarta însăşi, în formă de veche poartă românească, dar de zid, avînd în coperiş o imensă colivie pentru porumbei care zburătăceau şi pe şosea, şi prin mica grădină din faţa conacului, avînd în mijloc un rond mare, veşnic înflorit, înconjurat de aleea intrării, prunduită cu îngrijire, [f. 78]

[221] în dreptul acestui alineat datarea: „Duminecă, 14.VIII".

Conacul însuşi se înălţa alb, cu cerdacuri şi meterezuri, cu ferestre boltite, cu coperişul de olane roşii, cu trei turnuleţe, îmbrăţişat de iederă ce-şi întindea pe-alocuri degetele pînă împrejurul ferestrelor... Scara principală din faţă, cu trepte de beton, urca îndată într-un cerdac larg, sprijinit pe coloane rotunde, coperit cu o perdea de sticlă verde ca şi iedera, cu perdele roşii pe jumătate lăsate care să apere de soare...

Ocoliră clădirea prin dreapta, pe unde trecuse şi trăsura, trecînd prin faţa altei intrări, cu alt cerdac mai mic, deschis, şi ajunseră în dos. Aleea continua cîteva zeci de metri pînă la vechiul conac, casă joasă, cu pereţii groşi, altfel curată, unde rămăsese mai toate cum au fost, doar că în vreo două odăi au făcut biurouri şi într-una au pus să stea contabilul care, tot invenţia lui Grigore, ţinea registrele casei.

în dreapta, despărţită printr-un gard, se afla curtea cu clădirile de locuinţe a logofătului, argaţilor cu acaretele, grajdurile, hambarele... avînd o intrare separată din şosea şi comunicînd pe-aici prin o poartă. Tot în curtea aceea se afla, deosebit, clădit înadins, garajul pentru maşina Nadinei pentru cînd vine pe-aici.

— Asta e împărăţia noastră! zise Grigore în sfîrşit. Cînd vei cunoaşte-o mai bine, îţi va fi mai dragă...

Prin intrarea din dreapta Grigore conduse pe Titu în interiorul castelului, direct în odaia ce i-o destinase, alături de cerdacul cel mare, încît avea vedere şi în faţă şi spre curtea dependinţelor. Băiatul de pe capră îi adusese geamantanul, iar o fată drăguţă aducea cele trebuincioase pentru spălat. îl lăsă apoi dîndu-i întîlnire în cerdac unde va putea să respire puţin înainte de masă. [f. 79]

Titu se grăbi să se curăţe bine. Avea în geamantan încă un rînd de haine, cele negre, pentru orice ocazie, şi cîteva rînduri de rufe. Geamantanul însuşi era al lui Niculiţă Rusu, căci al lui era prea jerpelit; de-abia a vrut să i-1 împrumute (căci Rusu era negru că acuma 1-a mai pălit norocul să umble şi pe la moşii, ca un conte, pe cînd el se frînge în muncă...)

Bătrînul Miron Iuga, într-un halat de casă ca un caftan, întîmpină pe Titu cu o strîngere de mînă bărbătească şi cu o privire pînă-n adîncul inimii, încît Titu se cutremură. Avea o voce energică, metalică şi totuşi caldă, şi nişte ochi atît de pătrunzători, negri, parc-ar fi avut suliţe şi parcă dintr-o uitătură ar fi fost capabil să răscolească toate măruntaiele omului. Era mai înalt ca Grigore, chipeş, cu o înfăţişare voluntară, poruncitoare, ca omul obişnuit veşnic să i se execute ordinele. Figura îi era încadrată

[222] Adăugat ulterior; iniţial: „10".

cu o barbă stufoasă, ninsă, care-i da o apariţie de patriarh. Misa li era osoasă, puternică, parcă în stare să ţină coarnele plugului, deşi altfel fină şi frumos desemnată.

— Bine ai venit, tinere, şi să te simţi bine la noi! îi zise bătrînul simplu dar şi scurt, întrerupînd şi prezentarea ce i-o făcea Grigore, şi răspunsul ce şi-1 pregătise Titu din vreme.

îi arătă un scaun, aproape de dînsul, şi se întoarse spre Grigore cerîndu-i să continue, căci Grigore tocmai îi povestea cum a umblat în Bucureşti şi peripeţiile cu încasarea banilor.

— Va să zică tot Dumescu I făcu el la sfîrşit cu un zimbet aprobativ.

De-abia pe urmă se întoarse iar la Titu, care se cam fîstîcise de sobrietatea neaşteptată, crezînd că de-acuma pretutindeni are să fie primit în triumf. îl întrebă despre părinţi, dacă trăiesc, apoi cum, cînd şi de ce a venit în ţară, şi auzind că face versuri şi vrea să scrie în gazete, avu un gest cam dispreţuitor care nu scăpă nici lui Titu, nici lui Grigore, punîndu-i [f. 80] pe amîndoi în încurcătură. Iar după ce Titu vorbi de unguri, de persecuţii, de martiri şi alte asemenea lucruri curente, bătrînul ascultă atent, gînditor şi la urmă zise:

— Tocmai fiindcă poporul o duce greu cu stăpînirea, conducătorii lor nu trebuie să-1 părăsească! Dragi îmi sînt ardelenii care vin încoace, dar mai dragi mi-s cei ce rămîn acolo să înfrunte domnia străină, să atragă asupra lor fulgerele stăpînirii ca astfel poporul să poată trăi mai lesne... Poporul nu poate trăi fără conducători sau veghează într-o viaţă animalică.. Păstorul care-şi părăseşte turma e mai rău ca acel care o conduce greşit, căci turma singură se risipeşte pe cînd cu conducător, bun-rău, tot trăieşte şi are şanse să iasă la liman din orice greutate...

Grigore se simţi atît de jenat, mai ales văzînd cum schimba Titu feţe-feţe, încît se crezu dator să intervie:

— Dar bine, tată, d-ta ai aerul că-1 dojeneşti pentru că dorul de libertate 1-a adus aci între noi unde, oricum, poate să-şi dezvolte altfel talentul... Uiţi d-ta că neamul românesc, tocmai fiindcă e despărţit sau împărţit între atîtea stăpîniri străine, trebuie să păstreze totuşi baremi unitatea sufletească pe care n-o pot întreţine decît numai cîntăreţii şi scriitorii 1

— Negreşit — dădu din cap bătrînul — foarte just 1 Dar dacă toţi cîntăreţii şi scriitorii, cum zici tu, se vor muta aici, în provincia liberă, atunci ce vor face cei rămaşi acolo? Unitatea nu trebuie între cîntăreţi, ci în toate sufletele... Cîntăreţii vor cînta mai sincer durerile sufletului stînd acolo, simţind şi ei durerile, decît aici!...

— Nu, nu, tată, eşti profund greşit — reluă Grigore acuma mai aprins. Unitatea sufletească o face limba unitară! Dacă scriitorii noştri

se vor mărgini la provinciile lor vom avea o despărțire tot mai pronunțată și ca limbi și în cele din urmă nu ne vom mai înțelege...

— Ba eu nu cred în despărțirile acestea — zise bătrînul tot calm și cu atît mai convingător. O mie sau două mii de ani am fost divizați [f. 81] cum sîntem și totuși unitatea limbii ne-a rămas... Scrierile ce le-am avut, multe puține, au circulat și peste granițele ce ne despart și vor circula... Și scriitorii, fiecare la locul lui, și-a făcut datoria... Dar dezertările eu nu le admit subt nici o formă! Mîine sau peste un secol, cînd va veni momentul să ne unim cu Ardealul, eu am nevoie acolo de conducători firești, de oameni care au ieșit din poporul de-acolo ca să pot conduce România viitoare. Iar dezertările îmi lasă Ardealul fără conducătorii...

Discuția risca să se prelungească, fiindcă nici unul nu era dispus să cedeze din convingerea lui, iar Titu, într-o situație penibilă, asculta cu un surîs umil, avînd aerul că-i aprobă în același timp pe amîndoi, căci în sinea lui într-adevăr dădea dreptate fiecăruia după fiece replică.

Din fericire pentru el însă fu vestit arendașul moșiei Vai-de-Ei pe care dealtfel îl chemase însuși Miron Iuga.

Cosma Buruiană era singurul arendaș din împrejurime pe care boierul Miron îl primea în casă și cu care avea chiar oarecare legături de afaceri. Moldovean de pe la Botoșani, Buruiană, om de vreo 35 ani, cu șapte copii și o nevastă încă tînără care promitea să mai facă, se pripășise de vreo cîțiva ani prin împrejurimi, începînd ca logofăt pe o moșie Stătescu în Teleorman și ajungînd în sfîrșit să ție, de doi ani, cu arendă el însuși moșia Vai-de-ei de la actualul proprietar, Panait Nicolaide, rentier în București. Sperios și fricos, trăia cu spaima de țărani, căci, o dată, acum vreo nouă ani, cînd era logofăt, a fost bătut cumplit de niște oameni care se plîngeau că i-ar fi înșelat la dijmuire. Spunea că e om fără noroc și, de cînd era arendaș, tremura în permanență că-și va pierde tot bietul capital ce și l-a adunat în atîția ani de strădanie. Avînd casă grea și doi copii la liceu, în Roșiori, și mai nemerindu-se să nu-i reușească unele întreprinderi, se văita pretutindeni și mereu că are să rămîie calic și cu copiii pe drumuri, [f. 82]

— Cucoane Miroane, ce vă spuneam? zise el și acuma îndată ce se așeză, cu un surîs amărît. N-ați auzit ce-am pățit?... Cum să auziți, că și eu adineaori văzui... M-au prădat, cucoane Miroane! O jumătate de vagon de porumb, azi noapte, din hambarul cel nou... Pîndarul nu știe, argații nu știu, nu știe nimeni... Și doar trebuie să fi umblat toată noaptea, nu unul, ci mulți... Și încă nici nu fusese dijmuit... Acu vedeți norocul meu!....

Bătrînul[223] deveni grav ascultînd, spre deosebire de Grigore care lua pe Buruiană veșnic cam în batjocură. îngîndurarea lui Miron era însă nu atît pentru arendașul vecin, deși îl compătimea crezîndu-1 om de treabă, ci era pentru faptul în sine. Dacă țăranii au ajuns să fure atîta porumb, să nu fi fost un vagon, dar numai un car, i se părea rău prevestitor. Cînd unul fură, nu e nimic — îl prinzi ori nu-l prinzi, rezultatul e fără urmări; cînd fură mai mulți înseamnă învoire sau chiar un fel de conspirație. Și încă dacă ar fi conspirație numai pentru atîta, tot n-ar fi nimic. Dar mîine poate să să învoiască să dea foc conacului sau poate ceva și mai grav...

— Ăsta e rezultatul vorbelor goale cu care împuiați capetele țăranilor ! zise Miron Iuga, adresîndu-se mai cu seamă lui Grigore. Cîtă vreme țăranul a știut că trebuie să se învoiască cu moșierul ca să poată trăi amîndoi, au mers bine toate. De cînd li se bagă în cap că ei sînt talpa țării și că al lor trebuie să fie pămîntul pentru că ei îl muncesc, au început fapte d-astea și vor urma și mai rele!

— Să nu exagerăm lucrurile tată — zise Grigore calm. Unul sau mai mulți țărani au furat de la Buruiană... Au mai furat și altă dată și de la alții. De cînd e lumea sînt hoți... Nu trebuie să tragem niște consecințe atît de grave dintr-un lucru atît de obișnuit...]

Miron nici nu-i mai răspunse, ci umblă gînditor de ici-colo cîtva timp, [f. 83] apoi oprindu-se în fața lor, spuse:

— Să-mi trimiteți încoace pe primar și pe șeful postului de jandarmi. Să-mi găsească hoții imediat de unde o fi! Asta să fie prima grije, iar pentru rest vom vedea!... Dar și pîndarii tăi, amice Cosma, faini oameni, n-am ce zice!... Eu pe ei aș pune să-i bată întîi pînă vor spune cine-s hoții... Aș paria că ei știu, dacă cumva nu-s și ei printre dînșii!...

Arendașul se înclină protestînd:

— Ba să mă ferească D-zeu, coane Miroane!... Vreți să-mi puie foc, să mă nenorocească de tot?... Mai poți azi cu țăranul ca odinioară? Umblu cu ei ca cu ouăle de prăsilă și tot vedeți ce pat... Dar dacă aș mai începe și d-astea... Eu v-am spus dv. ca unui părinte care mă ajutați...

— Atunci am să mă ocup eu de afacerea asta! zise hotărît bătrînul. Eu o consider de o importanță deosebită și nu voi lăsa-o moartă pentru nimica-n lume...

Ceilalți tăcură. Titu îndeosebi se simțea cu totul deplasat, mai ales după cele ce auzise de la bătrînul, și ar fi fost bucuros să se afle în altă parte, ba îi păru rău că a mai venit aci.

223 în dreptul rîndului datarea: „Luni, 15.VIII.".

Bătrînul chemase pentru altceva pe arendaş, dar acuma parc-ar fi uitat. Numai furtul acesta îi umbla prin cap şi, după un răstimp, zise iar, mai mult pentru sine, parc-ar fi vorbit singur:

• — Lasă că nu e întîia oară că se fură aşa, ca în codru, pe-aici ... Numai în toamna asta au fost vreo cinci cazuri... A fost de două ori chiar la noi... lucruri mai mici, dar au fost... Nu-ţi aduci aminte, Griguţă, în august, cei patru saci de grîu?... Şi tot din hambar!... D-apoi grecul cîte păţeşte ? Nu vreau să ştiu de el, că-i ticălos, dar nu mă interesează omul, ci faptele... în locul lui poate să fie o păpuşă, mi-ar fi egal... Prin urmare e un sistem care începe... [f. 84]

Iar tăcu şi mai morfoli gînduri singur şi iar reveni, parcă ar fi găsit singurul remediu sigur:

— Trebuie curmat din rădăcină râul... O pildă bună la timp făcea mai mult decît o represiune violentă cînd răul s-a întins şi s-a adîncit...

Arendaşul Buruiană, care dealtfel părea că s-a împăcat cu paguba şi ar fi plîns lui Miron numai ca să-i demonstreze ghinionul ce-l paşte, încercă acuma să schimbe vorba, zicînd filozofic:

— S-au schimbat mult ţăranii, boierule!... S-au deşteptat! Sînt chiar prea deştepţi! Că ţăranul cum se deşteaptă pămînt vrea'şi iar pămînt, şi nu vrea să ştie dacă se poate ori nu se poate !...<Dealtfel toată lumea e prea deşteaptă, de aceea merge prost. >[224]

— Aşa e ţăranul nostru pretutindeni — observă Titu, ca să zică în fine şi el ceva, să nu se crează că e un prostănac. Şi la noi e tot aşa: pămînt şi iar pămînt!... Şi, fireşte, niciodată n-are destul... Asta e o trăsătură specific românească, cred! Şi e bine că e aşa! Cîtă vreme ţăranul iubeşte cu atîta ardoare pămîntul strămoşesc, e sigur că nimeni nu i-l va putea smulge...

Miron Iuga se uită la el lung şi puţin dispreţuitor, încît Titu tăcea plecînd ochii şi zicîndu-şi că o fi spus vreo prostie. Arendaşul ripostă ca să facă plăcere bătrînului:

— împrejurările sînt altele în alte părţi, domnule... La dv. trebuie luat pămîntul de la străinii care vi l-au răpit în timpul veacurilor, pe cînd aici pămîntul al boierilor a fost totdeauna şi boierii l-au ţinut şi l-au apărat de duşmani...

— în curînd va fi şi la noi ca la dumnealor — observă Grigore cu ironie. Slavă Domnului, din moşiile boiereşti nici jumătate nu mai sînt azi boiereşti, ci ajunse în mîna tuturor veneticilor... Şi chiar de cele ce au rămas, trei sferturi tot înstrăinate sînt, căci sînt în [mînă]* de arendaşi pe care numai dragostea de pămîntul nostru nu poţi zice că-i [f. 85]

[224] Adăugat ulterior (cu creion negru).

frămîntă... Aşa că, dacă te gîndeşti bine, parcă tot mai folositor ar fi pentru neam dacă moşiile ar ajunge în mîna ţăranilor... Baremi ei nu vor putea niciodată să le înstrăineze..."

Bătrînul Iuga se uită la el ca şi adineaori la Titu, dar nici lui nu-i zise nimic, ca şi cînd contrarul ar fi fost atît de evident încît nu mai are nevoie nici măcar să fie spus. Dar arendaşul, atins şi direct prin vorbele lui Grigore, răspunse îndată:

— Coane Grigoriţă, să mă iertaţi, cred că vorbiţi cu patimă... Că ce spuneţi dv. să n-aveţi grije că tot are să se întîmple... Fiindcă vor ei să puie mîna pe pămîntul boierilor, o să puie... Nu vedeţi că unde se aude de vreo moşie de vînzare, gata sînt şi ţăranii s-o cumpere şi s-o împartă între ei... încetul cu încetul vor pune mîna... Chiar auzeam că ăi din Gligani vor să cumpere moşia coniţei Nadina!

— Cum s-o cumpere? se miră Miron. Ca s-o cumpere întîi trebuie să fie de vînzare...

— Apoi aşa spun ei, că e de vînzare — zise Buruiană.

— Auzi, Grigoriţă! rîse bătrînul.

— Aud — făcu Grigore. Poate că ei ştiu mai bine...

— Apoi pare-mi-se că tocmai de la arendaş au prins de veste — spuse Buruiană cu importanţă. Fiindcă, după cîte am prins eu intîmplător de la oameni, că pe mine direct nu mă interesează că bietul meu capital aici e băgat, dar se zice că şi grecul umblă s-o cumpere şi de-aceea~oamenii s-au pus...

— Cum ies zvonurile astea aşa, Grigoriţă? zise bătrînul acum puţin enervat. Mişună cumpărătorii pe moşia nevestei tale şi tu stai pe loc şi nu ştii nimic? Şi cu toate astea trebuie să fie ceva, că oamenii doar nu au nebunit din senin... [f. 86]

— Chiar aşa e, boierule — se iuţi arendaşul. Zice că însăşi cuconiţa i-ar fi spus lui grecu că nu mai prelungeşte arenda, oricît i-ar da, fiindcă vrea să vîndă, să scape de grija asta mereu...

Pe Miron Iuga chestia ăsta îl atinse tot atîta ca şi cea de adineaori şi de-acuma nu mai fu bun de nimic. Cînd veni feciorul să-i poftească la masă, arendaşul gata să plece, întrebă:

— M-aţi poftit, cucoane Miroane, să-mi spuneţi ceva şi văd că tot eu v-am spus fleacuri...

Miron căută să-şi amintească, se supără căci nu-şi putea aminti. Vru să-i spuie totuşi şi nu găsi nimic. îi zise la^urmă:

— Acu lasă că m-ai supărat destul. Umblă sănătos!

12[225]

Îndată după masă Titu ieşi singur să dea o raită prin sat,[228] să cunoască lumea de pe-aici. Era dealtfel destul de plictisit căci bătrînul Iuga şi la moşie a fost ursuz, a vorbit numai de moşie şi lui nici nu i-a adresat cuvîntul măcar. Grigore care se simţea jenat şi fu aproape bucuros cînd auzi planul lui Titu. Pînă se întoarce poate că va mai îmblînzi pe bătrîn...

N-avea nici un plan. Mai mult voia să se plimbe puţin prin sat, să-1 vază pe dinafară şi doar întîmplător să stea de vorbă cu cine s-o nemeri.

. Coborî tot pe unde urcase şi în curte intîlni pe aceeaşi fată drăguţă care-i aranjase în odaie la sosire. Avea un curaj în ochii negri şi un zîmbet pe faţă care-i şedea bine. Era subţire, desculţă, cu picioare parcă n-ar fi fost obişnuită să umble descălţată.

-r Fetiţo — îi zise Titu prietenos, ca şi cînd înfăţişarea şi zîmbetul ei i-ar fi alungat urîtul. Eşti de-aci, de la conac ? [f. 87]

— Sînt numai de cîteva zile — răspunse ea cu puţină cochetărie în ţinută. M-â adus tuşa Profira, care-i bucătăreasă de mult aici, că-i nevasta logofătului şi m-a adus să-i mai dau ajutor prin casă că ea nu biruie şi cu celelalte fete nu se prea învoieşte...

— Dar eşti de-aci din sat? insistă Titu.

• — De-aci, cum nu... De unde să fiu 1 zise fata cu un rîs mic.

: — Cum te cheamă?

— Marioara..;. a lui Tănase Mitruţoiu — zise fata simplu. Maică-mea, că taica a murit de-acu doi ani, e soră cu tuşa Profira a logofătului....

— Bine Marioaro — făcu Titu protector. Dar, fiindcă eşti fată aşa de dezgheţată, spune-mi tu mie: aveţi învăţător în sat?

— Cum nu, avem, conaşule — zise Marioara. Avem şi încă tînăr si,tare de treabă- E chiar de-aici, îi trăiesc şi părinţii...

— Şade departe de-aici?...

— Nu-i departe, conaşule... Uite colea, cum ieşi în uliţă, faci la stînga şi îndată vezi casa că^rcu flori în fereastră...

—Bine, Marioaro! Mulţumesc şi să-ţi jucăm la nuntă! zise Titu, lulnd-B" galant de guşe.

— Să dea D-zeu! răspunse ea roşind puţin.

Schimbul de cuvinte cu fata îl înviorase şi-1 făcu să mai uite nemulţumirea cu bătrînul boier" ursuz. Ieşi pe poartă mai elastic şi mai încrezător. O luă la stînga cum îi spusese fata. Un copil îi arătă îndată casa,

[225] Adăugat ulterior,- iniţial: „13".
[228] în dreptul rândului datarea: „Marţi, 16.VIII".

la fel cu celelalte, doar cu ograda mai curată, cu o grădiniţă de flori îngrijită în faţă şi în ferestre într-adevăr cu glastre în care şi acuma roşeau muşcatele. Cum deschise portiţa, un dulău se repezi furios să-1 sfîşie. Pe cînd Titu se apăra cum putea, în cerdacul boltit cu viţă apăru o ţărancă tînără, alungind cîinele cu o vorbă.

— Aici stă, mă rog, domnul învăţător? întrebă Ţitu apropiindu-se. [f 88]

— Aici, aici, poftiţi! răspunse femeia. N-aveţi-frică., că nu muşcă, dă-1 încolo, doar aşa face gălăgie şi el ca să-şi plătească viaţa! adaogă ea coborînd, văzînd că Titu se uită după cîinele care mai mormăia mînios, hămăind din cînd în cînd şi uitîndu-se la noul venit, ca şi la stăpîn-sa.

în ceardac în capul treptelor, un bărbat de vreo 25 ani, cu faţa osoasă, sănătoasă, ochii negri foarte vioi şi o mustaţă mică neagră, îmbrăcat ţărăneşte, iar peste cămaşă cu un laibăr negru în formă de surtuc cu mîneci, aştepta puţin bănuitor şi cînd Titu ajunse sus, zise:

— Eu sînt învăţătorul, domnule!...

Titu, prezintîndu-se, îi întinse mîna cu multă vioiciune şi-i explică în cîteva cuvinte că se află aici, la curte,- pentru cîteva zile, şi a vrut să cunoască puţin satul. -•

— Fiindcă sînt fiu de învăţător instinctul m-a. adus cel dintîi la învăţătorul satului! sfîrşi el zîmbind cu multă sinceritate. . :• v.-r

învăţătorul Vasile Dragoş se mai însenină • puţin auzindu^i prezintarea, îl pofti în casă. îi recomandă pe nevastă-sa, cea care îl apărase de Cîine. Titu se simţi deodată foarte bine. în figura învăţătorului vedea o franchetă simplă, atrăgătoare. Doar costumul i se păru curi»s.. Pentru el un învăţător, intelectualul satului, trebuia să fie îmbrăcat orăşeneşte, altfel ce prestigiu poate să aibă în faţa ţăranului, îi şi spuse aceasta lui Dragoş, care îi răspunse cu oarecare întristare:

— La dv. şi stăpînirea probabil că ţine să aibă prestigiu învăţătorul, pe cînd noi...

Făcu un gest de dezgust, învăţătoreasa, curată, foarte simpatică şi frumuşică, sosi între timp cu dulceaţă.

— Vai, doamnă, nu trebuia — zise Titu, luîad.cu plăcere. :

învăţătoreasa roşie se scuză„ în vreme ce învăţătorul, ca şi cînd ar mai fi [f. 89] avut ceva pe inimă. Titu observă şi-i ceru franchetă desăyîrşită, să-1 considere prieten, deşi îl cunoştea de-abia de un sfert de oră. învăţătorul, după oarecare ezitări, se spovedi, spunîndu-i ;Că bătrînu Miron Iuga probabil nu ştie că el a venit tocmai la: dînsul. La curte învăţătorul e privit ca un fel de cap al răutăţilor, iar boierul i-a interzis să mai calce pe-acolo de astă-primăvară, cînd, fiind neînţelegeri în privinţa învoielilor, el a mers, în capul unei deputaţii de ţărani, să ceară condiţii

-mai omenoase. Boierul l-a alungat împreună cu pe ceilalţi... Dealtfel de simpatie aii s-a bucurat niciodată. El, ca fiu de ţăran, nu poate decît să fie cu dreptatea, iar cînd vede toată mizeria în care se zbat oamenii şi neînţelegerea deplină ce o întîmpină la boieri, măcar cu o vorbă caută să fie mingăietorul oamenilor. Ţăranii însă, dintr-un instinct de rezervă faţă de orice cărturar, fiindcă în fiecare bănuiesc tovarăşi de-ai boierilor, au fost neîncrezători şi cu dînsul. Deşi nu s-a bucurat de nici o favoare de la curte, sătenii l-au crezut omul boierului, oricît îl cunoşteau. De-abia de cînd a fost luat la goană, oamenii au început să înţeleagă, deşi mai stnt unii care spun că toate au fost doar de ochii lumii şi că în fond feciorul lui Dragoş tot se învîrteşte cu ciocoii... Aşa că acum, cînd Titu vine la el, ţine să-1 previe să nu aibă neplăceri la curte...

Titu avu într-adevăr o tresărire auzind. Se gîndea că nu e nici frumos, nici cuviincios ca, fiind oaspele curţii, să înceapă legături tocmai cu cel care, pe drept sau nu, e considerat duşman acolo. Dar n-a fost invitat de Miron, ba chiar el s-a purtat destul de prost cu dînsul, primindu-1 cu o vădită adversitate, încît nu-i datorează nici o delicateţe. El e oaspele lui Grigore care nu crede să-i ia în nume de rău.

— Cuconu Grigoraş, cum îi zicem noi pe-aici — interveni învăţătorul — e tare de treabă şi ar face cîte ceva, dar n-are putere în faţa boierului bătrîn... [f. 90]

Dealtfel Grigore stimează pe învăţător şi-1 găseşte om de ispravă. A fost şi la examen, chiar azi-primăvară, şi a împărţit daruri la copiii silitori. Stă de vorbă deseori, şi acuma, cu învăţătorul şi-i cere totdeauna să-i spuie deschis, ca prin dînsul să cunoască adevăratele dorinţe ale ţăranilor. Dorinţele acestea însă îl cam indispun şi pe dînsul, că doar e tot sînge de-al lui Miron. Căci ţăranii în fond pămînt doresc sau măcar învoieli omeneşti. Degeaba, oamenii nu pot trăi din ceea ce prisoseşte boierilor. Azi, din acest prisos trebuie să trăiască. învoiala, chiar prea bună să fie, înseamnă ca omul să dea cel puţin jumătate din ce cîştigă boierului. Trebuie să muncească dublu ca să poată trăi. Muncind cît munceşte azi, dar pe pămîntul lui, ţăranul ar putea avea un trai de două ori mai bun ca acuma. E la mintea omului: jumătate din produsul muncii ţăranului merge la boier astăzi. în realitate merge trei sferturi şi uneori chiar mai mult, încît omului nu-i rămîne decît o existenţă de rob şi încă robii, hrăniţi de stăpîni, au baremi mîncarea asigurată şi îmbrăcămintea, pe cînd ţăranul, muncind ca robul, trebuie să cerşească permanent şi mîncarea şi îmbrăcămintea... Fiindcă din ce îi produce lui munca lui nu-i ajunge să trăiască nici pe sfert, pentru rest trebuie să cerşească la boier avansuri peste avansuri... Datoria lui la boier nu se poate achita niciodată, căci munca nu poate ajunge pentru aceasta, iar alte venituri ţăranul nu

poate avea, afară de munca pe moşia boierească... Sînt lucruri atît de simple acestea şi totuşi nimeni nu vrea să le înţeleagă...

învăţătorul vorbea din proprie experienţă, demonstrînd lui Titu că el însuşi duce viaţa ţăranului oarecum. Numai întîmplarea l-a împins să se facă învăţător. A avut pasiunea cărţii. Şi, cînd a terminat clasele primare aici în sat, înaintaşul lui, deşi foarte simplu, dascăl de moda veche, a făcut rugăminţi la boierul Miron să-1 sprijine ca să-1 bage la şcoala normală din Piteşti, bursier al statului. A reuşit mereu printre cei dintîi şi a fost adus aci tot de Miron, ca să-1 aibă slugă de fapt, cum are pe [f. 91] toţi, mai ales că cel vechi tocmai murise. Curînd, după primul an însă, boierul s-a căit că l-a adus, fiindcă a observat la dînsul veleităţi de independenţă. Acuma chiar ştie precis că a cerut revizorului să-1 mute şi să-i aducă un învăţător cu care să se înţeleagă şi să nu-i bage zîzanie între oameni. Revizorul, deşi ar vrea să-i fie amabil, deocamdată ezită, căci îl ştie învăţător eminent care a făcut progrese frumoase. Nu se ştie însă pînă cînd va putea rezista aşa căci boierul, dacă vrea negreşit, îl poate muta oricînd adresîndu-se fie direct la minister, fie prin deputatul Gogu Ionescu care i-e cuscru...

El însă e hotărît să renunţe mai bine la slujbă decît să se ducă de-aici. Cu leafa mizerabilă ce i-o dă statul de-abia-şi ţine zilele şi aici. Stă în casa părintească, împreună cu părinţii şi cu un frate ţăran, scăpat anul trecut de armată. Cele cîteva palme de pămînt ce aveau au trebuit să-1 împarte, dînd de zestre surorei lui, cea mai mare dintre toţi, măritată cu un ţăran. Pe fratele său trebuie să-1 însoare aşa încît să meargă el la nevastă în casă, altfel n-ar putea trăi toţi aici. El însuşi a luat pe nevastă-sa fată săracă, dintr-o casă cu cinci copii, fără nimica, numai pentru inimă. Muncesc cu toţii la boieri şi numai cu ajutorul mizerabilului său salariu se pot menţine. Aşa, dacă s-ar muta, acolo unde s-ar duce ar trebui să stea absolut numai în leafă şi s-ar prăbuşi, mai ales dacă vor veni şi copii, ceea ce doreşte, deşi pînă acuma nu i-a dat D-zeu în cei doi ani de cînd e însurat. Adevărat că şi aici, dacă e rău cu boierul, e ameninţat să moară de foame pur şi simplu. Deja i s-a pus în vedere că el nu mai poate lua pămînt de la boier să lucreze. Măsura s-ar putea întinde şi asupra părinţilor şi atunci s-a isprăvit. Nu poate avea speranţă să ia nici de la arendaşii celorlalte moşii, căci arendaşii au o frică de [f. 92] moarte de boierul Miron şi, în» clipa cînd vor afla că nu-i dă pămînt, nici ei nu le vor da...

— Bine, dar nu există nici o lege care să... — întrerupse Titu uluit.

— Ce lege? zise învăţătorul cu o amărăciune neagră. Legile nu sînt pentru ei... Legile sînt pentru noi, cei umili... El îşi face singur legile? Noi sîntem robii lui, toţi, fără excepţie!... Mai rău încă... Robi de fapt, fără să fim şi de formă!... Dacă am fi şi de formă, baremi am şti, n-am crîcni, ne-am lăsa orice nădejde... Aşa însă...

învățătorul îi vorbea cu atîta sinceritate simplă, încît Titu se zăpăci •de tot. I se păru că cele ce le spune Dragoș sînt negreșit adevărate, atît erau de evidente. Dar atunci cum de nu se caută lecuirea lor, cum de nu le văd și înțeleg cei cu puterea în mînă?... în cele din urmă își zise că trebuie să fie exagerări și aici, cum sînt totdeauna la cei ce suferă. Poate chiar că învățătorul e un tip de răzvrătit, deși în orice caz e simpatic și pare foarte cuminte...

Cînd se sculă îi strînse mîna frățește, șoptind mai mult mașinal:

— Domnule învățător, sînt mișcat... Dar dreptatea tot trebuie să triumfe!

— Desigur că va triumfa... Dar pînă la triumf noi ne prăpădim! *zise* Dragoș cu un zîmbet trist. De sute de ani o așteptăm, domnule dragă, și nu mai vine! Și nici măcar nu se vede apropiindu-se...

Titu îl rugă să-1 însoțească puțin prin sat, ceea ce învățătorul primi cu plăcere, deși zicînd:

— Am să-ți fac și d-tale neplăcere și mie... D-tale, pentru că se va auzi la curte și vei supăra pe boierul Miron, iar mie pentru că sătenii, văzîndu-mă.cu un domn de la curte, mă vor suspecta...

— Să trecem amîndoi peste asemenea mărunțișuri! zise Titu zîmbind. Eu cel puțin doresc să înfrunt atîta neplăcere pentru plăcerea [f. 93] de a te fi cunoscut și a mă considera prietenul d-tale!...

în ogradă tocmai intrase un car cu patru bouleni jigăriți și oprise. O babă sprintenă încuia poarta dinspre uliță, în vreme ce împrejurul carului un moșneag și un flăcău dejugau.

— Uite-mi toată familia~ zise învățătorul. Și mama, și taica, și frate-meu...

Moșneagul Toader Dragoș era leit fiul său, doar că purta plete, iar mustățile pleoștite erau sure ca și părul. Părea încă voinic, pe cînd baba era mai sfrijită, mai uscată. Titu dădu mina cu ei și apoi cu flăcăul, mai înalt ca învățătorul și mai spătos, care zise îndată:

— Ar fi bine să te repezi mata pînă la primărie, nene, că-i iar bocluc... Veni primarul de la curte adineaori, roșu de spaimă, că trebuie să dibuiască pe ăi de-au dijmăluit azi-noapte hambarul arendașului... Iar are să-i bată pe oameni de pomană jandarmii...

— Ba să-ți vezi de treabă, Vasilică — sări nevasta înfricoșată. Că boierii și așa tot pe tine pun vinile și să nu-i mai scormonești acu luînd partea oamenilor, că oamenii s-or descurca ei și singuri...

Moșneagul și baba fură de aceeași părere, încît învățătorul zise:

— Bine, bine, lasă că mai vedem noi...

Ieși cu Titu în uliță. Titu îi spuse că ar vrea să cunoască și pe preot, învățătorul răspunse că nu se află. în termeni tocmai buni, căci popa e

slugă plecată, deși bătrîn de peste șaptezeci, și i-e cam frică de contactul cu dînsul ca să nu indispună pe boieri. Totuși îl duce bucuros, căci altfel părintele e om plăcut.

în drum spre casa popei, chiar lîngă biserica nouă, clădită pe locul celei vechi de către boierul Miron, treceau pe la primărie, o casă puțin mai răsărită, înnoită tot cu ajutorul boierului. în fața primăriei era o [f. 94J trăsură, pe care învățătorul o cunoștea: a arendașului Platamonu Demostene. Chiar atunci arendașul, figură arsă de soare, energică, smeadă, ieșea din primărie însoțit de fiul său Aristide, student la București, un băietan de vreo 22 ani, foarte bine îmbrăcat, frumușel, cu trăsături fine, cu buze cărnoase senzuale... Arendașul, cum văzu pe învățător, se îndreptă spre el amical, deși știa bine că învățătorul nu-1 mistuie. Nu-i păsa insă de sentimentele altora față de el. El păstra relații prietenești cu toată lumea, căci îi trebuiau pentru bunul mers al exploatării.

— Venii pentru niște oameni — zise Platamonu direct — dar primarul acuma pentru cazul de la Buruiană n-ai ce să te înțelegi cu el... Trebuie să aleg eu acuma...

— Și-1 luași și pe dumnealui — zise Dragoș arătînd pe studentul care se apropia. Dacă cauți femei, apoi dumnealui cunoaște mai bine...

— Hehehe — rîse arendașul mulțumit. Băiat tînăr, sînge iute I Mai bine femeile de-aici, decît la oraș unde poate să ia cine știe ce boli...

După prezintările de rigoare, arendașul și mai ales studentul poftiră pe Titu să meargă și pe la ei, să le facă plăcerea...

— Boierul Miron e cam supărat pe noi — zise arendașul rîzînd — dar ce are a face... Boierul Miron iute se supără, iute îi trece...

De-abia se depărtară puțin și învățătorul spuse încruntat:

— Nu e femeie tînără în satele dimprejur de care să nu se agate javra asta grecească!... Tată-său jupoaie pe bărbați, iar el pe femei!

Găsiră pe popa Nicodim în ogradă supraveghind descărcarea unui car de bostani. Era în potcap, cu o rasă cafenie soioasă suflecată. Deși bătrîn, se ținea încă tare... Era văduv de mult... Nu mai vedea bine și nu recunoscu îndată pe Dragoș, iar pe urmă îi zise:

— Bată-te să te bată, Vasile, că nu te mai cunoșteam... Ochii, [f. 95} ochii m-au lăsat de tot... Și la biserică nu mai cunosc buchile... Slujba toată o fac numai din suflet... Ei, bătrînețea...

învățătorul îi prezintă pe Titu pe care popa îl privise nedumerit și fără să-1 distingă bine. îi zise:

— Să trăiești, taică... Și să ne ierți că la noi așa sîntem preoții, mai nemernici și mai fără învățătură... Ei, fiu-meu săracul, știe carte multă, a făcut chiar la București seminarul și vai ce popă, ce popă!... Mă doare

inima să-1 ştiu slujind aiurea, în loc să fie aci lîngă mine, dar de, dacă boierul Miron nu se îndură să mi-l aducă...

Bătrînul Iuga într-adevăr nu primise ca băiatul să vie aci şi aşa se sfințise preot tocmai prin Gorj, într-o comună bună altfel, rămînînd ca la săvlrşirea bătrînului să se mute acasă. Asta era o mare jale a preotului Nicodim, dar n-o spunea tare de frica boierului...

Titu n-avea ce să vorbească multe cu bătrînul. Cunoscu pe fata lui, femeie de vreo 37 ani, măritată cu un țăran şi trăind în casa preotului, împreună cu cei şase copii, între care unul la liceu în Roşiori, în clasa a şasea.

— Vezi, pretutindeni mîna boierului Miron — zise învățătorul la plecare. în mîna lui e viața noastră întreagă, chiar şi moartea...

— E un caz speciali zise Titu. Şi trecător!... Mîine-poimîine bătrînul se duce, iar tînărul...

— Nu e special, domnule! replică Dragoş. Aşa e peste tot. Fie boier, fie arendaş... ei sînt stăpînii, ei sînt legea, ei sînt stăpînirea!... Milioane de robi muncesc ca să întreție lenea c.îtorva mii... Şi ce e nu se poate schimba prin dispariția unuia. Urmaşul lui, oricît ar vrea să fie de blind, e tot om, cu resentimente, cu patimi şi soarta noastră tot în mîna lui e... Schimbarea adevărată nu va fi decît atunci cînd vor dispare toți, cînd țăranul va [f. 96] fi stăpînul pămîntului...

— Bine, dar asta nu se poate de azi pe mîine! zise Titu simțind în glasul învățătorului ca o amenințare surdă.

— Nu, fireşte! făcu Dragoş grav şi sumbru. Doar dacă se va clinti lumea din temelii... Iar asta n-o doresc nici eu, şi nimeni... Poate să vie o minune!

— Minunea! şopti Titu. A, minunile tot oamenii le fac în ziua de azi!...

— Oamenii cu ajutorul lui Dumnezeu! zise învățătorul.

13[227]

Primarul Ion Pravilă făcu un întreg plan strategic cu plutonierul, şeful postului de jandarmi Silvestru Boiangiu. Hoții nu puteau fi decît dintre sătenii comunei, fie din Amara, fie din cătunele Vai-de-Ei, Recea ori Podeni. Cel mult ar mai putea intra la socoteală Gliganii, dar asta e comună deosebită asupra căreia autoritatea lui Pravilă nu se mai întindea şi unde, la nevoie, va opera Boiangiu singur... Bănuiala lor cădea însă asupra pîndarilor care trebuiau să fie cel puțin complici, cum spusese primarului şi boierul.

[227] Adăugat ulterior; inițial: „14".

Munciră pînă pe înserate cernind diverse nume de țărani, eliminînd pe cei pe care-i cunoşteau ei mai de treabă şi reținînd pe cei mai gălăgioşi. Pe urmă plecară de la primărie împreună la postul de jandarmi unde fură aduşi degeaba, la repezeală, cei trei pîndari ai lui Buruiană.

Drept introducere plutonierul cîrpi fiecăruia cîte trei perechi de palme de văzură stele verzi şi apoi le zise:

— Acu spuneți cine a furat porumbul!

— Să spuneți, măi băieți, că altfel aici vă rămîn oasele!... Trebuie să-mi scoateți hoții din fundul pămîntului, altfel e prăpăd mare pe capul [f. 97] vostru, că numai voi trebuie să mi-i ştiți, dacă cumva nu veți fi chiar voi hoții...

Auzind presupunerea asta, plutonierul pomeni îndată cîțiva sfinți şi mai adaogă cîte o pereche de palme fiecăruia.

Iacob Codarcea, bătrîn de vreo 50 ani, puțin gîrbovit, cu urmele degetelor plutonierului pe fălci, se jură că el n-a fost de serviciu noaptea trecută şi că a fost acasă cu copiii, precum pot să jure toți vecinii... Ceilalți doi se scuzară că au avut porunci de la boier să păzească mai ales hambarele de la curte, unde-i strîns grîul, şi nici nu s-a pomenit de hambarul cel nou unde porumbul, nefiind dijmuit, paza nu era necesară, căci oamenii înşişi erau interesați să nu se fure... Ei totuşi au tras cu urechea şi într-acolo, dar n-au auzit nimic; adevărat că hambarul cel nou e cam departe de conac, încît chiar i-au spus şi bătrînii, cînd l-a clădit, boierului că nu-i bine aşezat aşa într-o parte...

Scuzele fură primite cu dispreț şi cu o nouă serie de mîngăieri pe obrajii pîndarilor. Toți hoții se scuză aşa că nu ştiu, n-au auzit... Aici vorba tocmai să fi auzit, dacă n-au fost şi ei tovarăşi cu hoții. Căci nu se putea să nu simtă nimic, doar s-a furat un vagon de porumb. Irimie Popa, voinic, isteț, obiectă că: ce vagon... însuşi boierul a văzut că nu putea fi mai mult de doi, trei saci... Obiecția fu răsplătită cu un ghiont violent în falca dreaptă, fiind declarată drept minciună, căci boierul a vorbit boierului Miron de un vagon.

Totuşi un rezultat avu obiecția, că puse pe gînduri pe anchetatori. Pîndarii, după ce mai fură bătuți de un jandarm odihnit, fură liberați cu condiția ca mîine dimineață să se prezinte la primărie cu hoții în lanțuri, ori de unde nu...

Rămaşi singuri însă făcură o modificare în plan: primarul să plece de dimineață la fața locului, să constate cît s-a furat, căci de-i [f. 98] numai trei saci, cum spusese Irimia, atunci trebuie să procedeze altfel pentru descoperirea hoților...

Amîndoi erau vineți de îngrijorare. Primarul, mijlociu de statură, cu înfățişarea blajină şi mare iubitor de țuică, primise îndemnul chiar din

gura boierului bătrîn pe care niciodată, nu-1 văzuse atît de mohorît; auzea mereu porunca: din pămînt să mi-i scoţi, primare, că altfel eu pe tine te iau de guler ca pe capul bandei de hoţi... De supărare primarul a trecut pe la circiuma lui Busuioc şi a dat pe gît un sfert de ţuică, să mai prindă curaj şi să meargă ancheta mai neted... Plutonierul, deşi inspirat de la primar, se simţea cu atît mai angajat cu cît boierul Miron spusese deunăzi căpitanului venit în inspecţie şi poftit la masă la conac, că jandarmii nu prea fac mare ispravă, iar şeful e cam molcuţ, fiindcă s-au înmulţit ticăloşiile ţăranilor, căpitanul l-a ocărit ca pe o cocină de porci şi i-a pus în vedere că-1 mută tocmai în fundul Dobrogei, dacă va mai auzi vreo plîngere de-a d-lui Iuga, care...

Vineţi de îngrijorare, amîndoi avură o noapte urîtă, cu visuri negre...

A doua zi, dis-de-dimineaţă, primarul Pravilă era pe moşia Vai-de-Ei. Pîndarul Zamfir Chelaru, slăbănog şi jigărit, umbla în jurul hambarului nou ca un lup în jurul unui staul: Primarul nici nu vru să-1 vază, ci cercetă pe de toate părţile hambarul, fără să descopere vreo urmă de spargere.

— Pe unde au furat, măi creştine? întrebă el la urmă mînios.

— Da parcă noi putem şti?... Iaca, uite colo boieru...

Buruiană, zgribulit, fiindcă se lăsase puţină brumă, venea repede, să vază dacă nu s-a repetat hoţia. Primarul îl salută respectos şi-i zise ca o imputare respectoasă:

— Ce-mi facuraţi, cucoane, păcatele mele?... Nu puteaţi să ne spuneţi [f. 99] nouă şi să nu mai amestecaţi pe boierul Miron?... Păcatele mele, cucoanei...

— Ia fugi, primare, că boierul Miron ţi-o fi zis doar aşa!

Cînd însă primarul îi spuse ce i-a poruncit boierul şi ce trebuie să facă, arendaşul se spăimîntă şi nu ştiu cum să-1 astîmpere. Recunoscu că nu s-a furat decît vreo doi saci, că nu-i nimica şi că să lase toate baltă, să nu se mai facă scandal... îi venea să-şi muşte limba pentru că a vorbit lui Iuga, fiindcă de-aici poate să iasă o ură împotriva lui din partea sătenilor de să nu mai aibă linişte pe moşie. Primarul însă nu se potoli. Trebuie să se găsească hoţii şi să fie pedepsiţi, fiindcă boierului Miron i-a intrat în cap că s-au cuibărit ticăloşi în comună şi nu se va mulţumi pînă nu-i va găsi. Buruiană se simţi zdrobit. Uite, ce belea pe capul lui pentru un fleac!... în sfîrşit rugă pe primar să aibă răbdare, căci el va veni la primărie să declare că n-are nici o pretenţie şi deci să încheie afacerea. Primarul se mulţumi şi se întoarse în sat. Pe drum însă îşi zise că oricît n-ar avea pretenţie Buruiană, cîtă vreme boierul Miron e supărat nu se poate mulţumi. Arendaşul iar se gîndi că cu declaraţia asta poate să-şi aprindă paie-n cap cu Iuga; mai bine să o scalde cumva. Dealtfel Iuga tot are să se supere fiindcă el, în primul moment de supărare, i-a spus de vreun vagon

şi azi i se pare că nici n-a fost nimic, ci i s-a părut doar lui aşa... De ce Dumnezeu a mai vorbit 1 Dar cine să-şi închipuie că moşneagul are s-o ia aşa în gît?...

Plutonierul era mai dîrz ca aseară. Chiar spuse primarului care se mai înmuiase puţin, căci luase o jumătate de ţuică încît duhnea ca o damigeana nespălată de la doi metri, că aici e în joc cariera lui şi el nu-şi va lăsa murdărit memoriul pentru nişte ţărani ticăloşi. Dealtfel şi trimisese să fie aduşi la primărie cincisprezece indivizi din Vai-de-Ei, iar pînă vor sosi aceia, a strîns şi zece inşi din Amara pe care tocmai se pregătea să-i ia [f. 100] la şcoală. Nu-şi schimbă hotărîrea nici cînd îi spuse vorbele arendaşului. El e militar şi-şi face datoria. Furtul e furt, indiferent dacă păgubaşul are pretenţii sau nu.

— Am să-i dibuiesc, să ştiu de bine că am să sting în bătaie pe toţi oamenii din toate satele ce ţin de postul meu! declară plutonierul cu o hotărîre in ochii mohorîţi care ului pe primar.

Secretarul comunal, Chiriţă Dumitrescu, un băietan de vreo 18 ani, îmbrăcat nemţeşte cu o cochetărie rurală, cu cămaşa murdară şi fără manşete, dar cu gulerul de cauciuc şters cu gumă, absolventul unei clase de liceu, devenit slujbaş al comunei prin stăruinţa bucătăresei boierulu Miron, căreia îi era nepot de frate, se zbuciuma să-şi potrivească cravatai verde la gît, indiferent de cele ce se vorbeau, cu gîndurile la fata arendaşului cu care a vorbit ieri şi care i-a zîmbit.

— Domnule Chiriţă, ia să-mi ajuţi mătăluţă la procesele-verbale! zise plutonierul. Eu îţi dictez şi d-ta doar scrii ca să mergem mai repede ...

— Eu am de lucru pînă peste cap, d-le plutonier — protestă secretarul. Uite colea cîte mă aşteaptă! adaogă arătînd cu gîtul la un teanc de hîrţoage, căci mîinile îi erau ocupate cu cravata.

— Serveşte-mă, domnule Chiriţă, că şi eu la rindul meu n-am să uit! stărui plutonierul.

— Bine, dacâ-i aşa, să las toate şi să te servesc! zise secretarul mulţumit că şi-a înnodat cravata şi scoţind oglinjoara să se examineze. Poţi să-i dai drumul că eu m-am aranjat! adaogă potrivindu-şi şi frizura aşa încît un colţ să-i coboare undulat pe frunte.

în pridvor aşteptau cei zece amăreni supravegheaţi de un jandarm, care nu le putu da nici o lămurire, căci el avuse doar ordinul să-i adune... Plutonierul ieşi sumbru în pridvor şi-i măsură crunt pe toţi o [f. 101] clipă, apoi întrebă sflederitor:

— Mă, care eşti hoţul de-ai furat porumbul boierului?

— Noi nu sîntem — răspunseră cîteva glasuri.

t

r

— Nu vrei să spui cu binele, ai ? făcu plutonierul zimbind. Bi ne, bine I... Aide, vino-ncoace tu, ăla, cum te cheamă? strigă către unul.

— Pe mine, don' plutonier?... Orbişor Leonte 1 zise omul intrînd în •odaie după plutonier.

Ceilalţi[228] ţărani apoi, rămaşi sub priveghereа jandarmului care ocupase, cu arma in mînă şi cu baioneta pusă, uşa dinspre ieşire, auziră vreun sfert de ceas numai pleoscăituri ascuţite de palme şi răbufniri înfundate de ghionturi, întrerupte de gîfîiturile plutonierului: „Spune, mă!... Nu vrei să spui?..." şi de vaietele omului, din ce în ce mai plîngătoare: „Nu mai da, don' plotonier!... Iartă-mă!... Nu ştiu... Nu-s eu, don' plotonier!"... Ţăranii se uitau unii la alţii şi uneori la jandarmul care stătea impasibil parc-ar fi fost de lemn. într-un timp Serafim Mogoş, om cu cinci copii, nins puţin dar voinic şi cu înfăţişare cuminte, energică, rosti către ceilalţi:

— Măi oameni, spune care ai furat să nu ne omoare pe toţi de pomană!

Se jurară care de care că el nu-i... Şi aşa se deschise iar uşa primăriei de unde ieşi, clătinîndu-se, cu faţa răvăşită şi cu dîre de sînge pe^barbă şi pe mustăţi, Leonte Orbişor, împins de spete de către plutonierul care răcni:

— Să-1 bagi la arest, jandarm!... Să aibă răgaz acolo să chibzuiască pînă i-o veni iar rîndul să stea de vorbă cu mine!

Şi, în vreme ce jandarmul plecă să-1 închidă într-o odaie din fund care servea ca arest fiindcă la post nu aveau, plutonierul adaogă către ceilalţi:

— Mă, spune care ai furat, spune, mă, cu frumosul, că altfel vă bat pînă vă scot sufletul!...

Ţăranii tăgăduiră, plutonierul îi dăscăli pînă se întoarse jandarmul, [f. 102] apoi strigă către Mogoş:

— Hai mă, ăl mai ţanţoşul... Poftim înlăuntru!...

— D-apoi pe mine să mă şi omori, don' plotonier, că în mîna d-tale mi-e viaţa, dar dacă n-am furat cum să zic c-am furat, don plotonier ?

Cu un ghiont zdravăn în fălci îi întrerupse brusc cuvîntul şi, tîrîndu-1 înlăuntru, închise uşa... Şi iar începură pleoscăiturile şi răbufnirile şi vaietele..

Ancheta urmă astfel vreo două ceasuri... între timp sosiră şi cei cincisprezece din Vai-de-Ei, tocmai bine căci amărenii erau pe isprăvite şi şedeau în arest ştergîndu-şi sîngele şi mîngîindu-şi fălcile... Plutonierul era obosit frînt de atîta muncă şi, după ce expedie pe ultimul din Amara, făcu o pauză, de care primarul profită spre a se repezi la circiumă să mai ieie o ţuică. Alergînd însă nu uită să spuie şi la ducere şi la întoarcere ţăranilor care aşteptau în ogradă, în faţa intrării:

— Măi oameni, spuneţi, nu fiţi ai dracului, măi oameni!...

[228] în dreptul acestui alineat datarea: „Miercuri, 17.VIII."

Plutonierul însă şi în timpul pauzei avu de lucru, să revadă procesele verbale făcute de secretar în vreme ce el interoga şi să revizuiască lista celor bănuiţi din Podeni pe care avea să-i ancheteze după amiazi.

Cei din Vai-de-Ei aflaseră de ţa pîndari ce pîrjol îi paşte, iar de cum intrară în Amara de pe la alţi oameni care spuneau că-i prăpăd mare la primărie. Veniseră cu ei încă vreo zece, care voiau să mărturisească subt jurămînt că bănuiţii nu s-au mişcat de-acasă în noaptea furtului, apoi femeile lor, spăimîntate, cu merinde că de s-ar întîmpla ceva să nu le moară bărbaţii de foame...

Cînd reluă ancheta şi fură introduşi în tindă cei bănuiţi, plutonierul, văzînd că au mai rămas ţărani afară, întrebă nedumerit:

— Da voi ce poftiţi, măi creştini?

Pantelimon Văduva, un flăcău chipeş, luat la oaste şi avînd să intre curînd subt arme la Piteşti, aflîndu-se mai în faţă, răspunse: [f. 103]

— Noi am venit să fim mărturii, don plotonier, că dumnealor n-au nici o vină...

— Aşa ? zise plutonierul Boiangiu, apropiindu-se. Ia vino-ncoace, măi Pantelimoane, că doar tu eşti acu soldat... Care va să zică umblaţi cu rebeliune? Pastele şi arhanghelii şi anafura care te-a făcut, Pantelimoane!

Cu o mişcare fulgerătoare îl inşfâcase de git şi îi repezi în cîteva clipe 0 ploaie de pumni peste cap, pe unde-1 nemeri... Ceilalţi martori, văzînd asta, o zbughiră în uliţă, cu nişte rîsete spăimîntate şi prosteşti, căci în felul cum plutonierul se apropiase şi înşfăcase pe flăcău li se păruse ceva caraghios. Pantelimon izbuti să se smulgă din mîinile lui şi se repezi, uimit, după ceilalţi, avînd şi el, pe faţa lovită, un rîs dobitocesc, care de-abia peste cîteva clipe îi dispăru, cînd începu să-şi şteargă faţa cu mîneca din pricina unei dureri ascuţite ce-i stăruia în obrazul drept încît credea că-i curge sînge pe nas şi cînd, scuipînd, scuipă sînge, căci îşi muşcase limba sîngeros...

Oricît era de furios, plutonierul, văzînd pe ţărani rîzînd fu cuprins şi 01 de o clipă de înveselire încît strigă după ei:

— Stai, Pantelimoane... Nu fugi, Pantelimoane...

— Fire-aţi ai dracului de puturoşi... Rebeliune, ai?...

Se întoarse însă în cancelarie mai mohorît, la datorie, [la cei] bănuiţi care, auzind rîsetele de-afară şi ca să fie pe placul lui, îşi luaseră şi ei nişte mutre zîmbitoare spre indignarea mai mare a şefului care, uitînd veselia, credea că aceştia vreau să-şi bată joc de el, încît chiar înainte de-a începe activitatea oficială şi ca să le ia orice poftă de zîmbete, trecu .printre ei lovind cu pumnii, pe nemerite, în dreapta şi în stingă şi mormăind:

— Rebeliune, ai, puturoşilor?... Şi hoţi, şi obraznici, ai?...

Iar peste cîteva clipe, după ce-şi mai potoli mînia înlăuntru, strigă din prag:

— Altul!... Aide, nu te codi, ţopîrlane!... [f.104]

Cap. III[229]

[4][230]

încă de-aseară, de la masă și de față cu Titu, Grigore a avut cu tatăt său o discuție politicoasă, dar nu mai puțin energică. Tînărul se simțea, jicnit că bătrînul se poartă atît de puțin amabil cu musafirul său care-i devenea și mai simpatic tocmai din pricina asta. în timpul cît Titu lipsise, nu întîrzia să-i spuie delicat că nu înțelege atitudinea lui față de Titu care, orice și oricum ar fi, este invitatul lui. Miron, fără nici un înconjur, îi replică că nu-i place oaspele acesta, că i se pare un neisprăvit care umblă după cai verzi pe pereți sau după potcoave de cai morți și, subt pretextul poeziei, cultivă lenea într-atîta că și-a părăsit părinții și țara ca să vie aci să îngroașe rîndurile celor ce trăiesc din vorbe goale. Nu-1 stinghereşte întru nimic, să stea sănătos aci cît va vrea, dar să nu i se ceară să-1 îmbrățișeze el care are concepții de viață mai solide. Grigore înțelese că n-are să-i convingă, căci bătrînul nu obișnuia să-și schimbe o părere ce și-o făcu decît cînd îi năzărea lui, iar niciodată subt influența altora... Miron însă, socotind chestia asta tranșată, îi readuse pe tapet zvonul despre proiectul de vînzare a moșiei Nadinei, iar cînd Grigore aminti că într-adevăr i se pare c-a auzit odată pe nevastă-sa vorbind de așa ceva, dar n-a dat importanță și nici acuma nu crede, căci Nadina spune d-astea numai ca să-și arate disprețul pentru tot ce privește moșia — bătrînul îi impută foarte sever că rău face de nu-i comunică lui asemenea știri de trebuie să le afle de la străini. Grigore se mulțumi să strîngă din umeri și nici bătrînul nu mai insistă...

Azi, de dimineață, a pornit cu Titu să-i arate instalațiile de pe moșie, zăbovind pe-afară pînă la prînz. Și la masă, de față cu Titu, bătrînul iar aduse vorba despre moșia Nadinei, încît Grigore, cu o enervare reținută, zise:

— La urma urmelor n-are decît s-o vîndă! E zestrea ei, și-o administrează [f. 105] ea cum îi place și nu mă privește...

— Dar fără consimțămîntul tău de soț știi bine că nu poate înstrăina nimica ? făcu bătrînul.

— Consimțămîntul meu îl are anticipat! zise Grigore. De vreme ce ea a preferat să lase moșia arendată, în loc să o lucreze împreună cu a noastră...

Miron Iuga se opri din mîncare, își scoase chiar șervetul și privi o clipă uimit pe Grigore, rostind apoi grav:

— Va să zică are consimțămîntul tău?

— Anticipat — replică Grigore. Oricînd mi l-ar cere, i l-aș da fără discuție.

229 Adăugat ulterior (cu creion. albastru).
230 Adăugat ulterior; inițial: „15".

— Oricui ar vinde ? stărui bătrînul. Chiar țăranilor ?

— Mai ales țăranilor — zise tînărul. Decît să am de vecin pe.domnul Platamonu sau alt asemenea specimen, mai bine țăranii care baremi se vor mai potoli și-și vor mai satisface setea de pămînt, lăsîndu-ne pe noi în pace!

— îți place, domnule, cum vorbește fiu-meu ?. întrebă bătrînul deodată pe Titu, ceea ce era semnul supremei indignări; fără însă a aștepta vreun răspuns, se adresă îndată lui Grigore: Dragul meu, observ cu mare, mare părere de rău că demagogia orășenilor ți-a schimbat judecata încît încep să mă gîndesc cu durere ce se va alege din biata noastră moșie cînd voi închide eu ochii... Și tare mi-e frică să nu calci și tu pe urmele fratelui meu, fie iertat, să nu se mai aleagă praful și cenușa din tot ce au păstrat moși-strămoși...

— Nu-ți fie frică, tată — zise Grigore cu un zîmbet ușor. Iubesc și eu pămîntul cît și d-ta, dar dragostea mea nu mă poate orbi pînă într-atîta să nu văd că și țăranii au dreptul să trăiască!...

. — Adică eu nu-mi iubesc țăranii și nu-i las să trăiască ? se revoltă Miron. Eu care-i țin de mîncare, care le fac biserici, le fac școli, îi trimit la spitale, le țin copii prin școli... Și-i iubiți voi care le împuiați [f. 106] capul cu vorbe late și goale ?... Aidade, Grigoriță!... Dragostea mea își arată (rezultatele, pe cînd a voastră îi face leneși, neascultători și hoți... Uite, cazul cu furtul de la Buruiană! Astea-s rezultatele vorbelor...

După un răstimp, mai potolindu-se, urmă mai calm:

— Agricultura e mai presus de toate o continuă experiență... Iar experiența e categorică in privința asta! Moșia flancată de țărani e condamnată la moarte!... Cînd vor ajunge 2500 pogoane din moșia Podeni pe mîna țăranilor aș vrea să te văd dacă vei mai putea face învoieli cu țăranii... Au să-ți rîdă în nas... Azi, îi vezi, sînt hoți și te fură din ochi, atunci o să-și bată și joci... și în cele din urmă te vor bate de-a-binelea.

Și după o altă pauză, mai liniștit.

— Consimțămîntul tău, în cazul de față, trebuie să fie o armă de apărare... Consimți să vîndă numai cînd vînzarea n-ar aduce primejdii moșiei tale!... Iar primejdia n-ar fi exclusă decît dacă ai face o sforțare oricît de grea să cumperi tu însuți Podeniil...

Grigore, cu o sforțare de stăpînire, răspunse tot calm:

— Tată, eu am bănuit de la început că aici vrei să ajungi și de-aceea am vrut să evit discuția... Mă mir că nu vrei să respecți discreția mea și să nu insistăm... Cum îți închipui d-ta că aș putea eu vreodată să propun Nadinei să-i cumpăr moșia ? Bine, dar asta ar fi monstruos, chiar dacă între mine și ea ar fi alte relații!... Dar cînd d-ta știi foarte bine tot, ce idee și-ar face ea despre mine să viu cu asemenea proiecte ? Dacă azi și are un fel de dispreț față de mine pentru că sînt prea rural... Prin urmare te rog mult,

tată, să nici nu mai deschizi vorba despre asta, cel puțin cu mine! Ar însemna că vrei să mă jicnești cu absolută intenție... Las-o să vîndă, să facă ce vrea! E averea ei, e stăpînă!... Măcar atîta ne datorăm unul altuia !...

Miron Iuga ascultă cu o fluturare de surîs pe față revolta [f. 107] fiului său. Deschise gura să replice, apoi tăcu iar și de-abia într-un tîrziu 2ise cu o jovialitate ironică:

— Lumea începe să meargă anapoda din clipa cînd ouăle învață pe găini a face ouă...

Și, pentru că Titu zîmbi, după ce stătuse toată vremea perplex și mai cu nasul în farfurie, bătrînul îl găsi demn să-1 întrebe cum îi place aici, iar Titu îi povesti cît îl încîntă tot ce vede, fiindcă pe la ei n-a pomenit d-astea...

După masă Grigore îl luă din nou și iar hoinăriră pe cîmpuri pînă spre seară. Titu îi spuse despre întîlnirile lui cu învățătorul și ceilalți, și Grigore îl lăudă că-i om harnic și capabil, dar să nu-i vorbească despre el bătrînului, că bătrînul își are curiozitățile lui între care și o antipatie pentru Dragoș. îi vorbi apoi despre tatăl său cu o mare tandrețe, explicînd ce suflet de aur are, cît bine a făcut într-adevăr tuturor dimprejur, dar își are vederile lui ciudate din care nu-1 poate scoate nimeni și nimic. Lăudîndu-1 astfel, Grigore voia să se scuze față de Titu și să dobîndească stima acestuia pentru bătrînul. Titu de altfel hotărîse să înghită pur și simplu orice i-ar zice și i-ar făcea boierul; cum îl primise alții, chiar și Grigore, cu toate ieșirile lui, de ce nu l-ar primi și el, mai ales că e aici trecător...

Se întoarseră, obosiți, prin jos, dinspre Reșca, după ce umblaseră pînă aproape de Orodetu. Cînd să intre la conac, văzură venind din sus pe învățătorul Dragoș, puțin palid și foarte emoționat care se îndreptă chiar spre ei și, după ce salută, zise:

— Pornisem la cuconu Miron, deși mă expuneam să fiu dat afară, dar pentru că vă întîlnesc pe dv., coane Grigoraș, vă rog să mă ascultați mai bine dv....

Le povesti ancheta ce o face plutonierul, cum de azi-dimineață pînă acuma [f. 108] zeci de oameni nevinovați sînt stîlciți în bătăi, cum au venit femei și bătrîni din sat, și la el și la părintele Nicodim, rugîndu-1 să intervie ca să nu-i mai omoare... Pînă acuma a rezistat și a stat, crezînd că plutonierul va osteni și va ierta pe bieții oameni, căci intervenția lui la jandarm n-ar face decît să-1 ațîțe; dar acuma se vede că a întrecut orice margini și de aceea, cu orice riscuri, a pornit să implore mila boierilor, singurii care ar putea astîmpăra furia instructorului.

— Pentru cîțiva saci de porumb e firea mult, coane Grigoraș — sfîrși învățătorul cu căldură și emoție. Oamenii mi-au propus să puie de la mînă și să răsplătească paguba arendașului; voi da și eu... vom da toți, numai să...

— Aidem la primărie! zise Grigore pornind.

Pe drum învățătorul îi spuse toate amănuntele ce le aflase, bucuros că i-a scos D-zeu în cale pe conu Grigoraș.

în fața primăriei, în uliță, femei cu legături în spinare, altele cu copii în brațe se tînguiau domol cîtorva bărbați ce se opriseră, venind de la lucru, și ascultau cam blazați. în curte și *ta* tindă cei vreo patruzeci de bănuiți, cu fețele scofîlcite de bătaie, așteptau tăcuți, ca niște vite în abatoriu.

Grigore, urmat de Titu și de învățătorul Dragoș, intră în curte grăbit. Li se făcu drum cu neîncredere și bănuială, ca și cînd sosirea altor surtucari numai rău putea aduce. Dintre cei bănuiți, unii bolborosiră văzînd pe Grigore, cu spaimă: „Sărut mîna, cucoane..."

Cu același „sărut mîna" speriat fu întîmpinat și în cancelarie de către primarul care acuma se afla în consiliu cu plutonierul și secretarul, spre a găsi noi măsuri de constrîngere și investigații, deoarece toate strădaniile obositoare ale șefului n-au putut smulge nici o mărturisire de vinovăție și astfel hoții rămîneau tot ascunși, iar ei descoperiți în fața boierului Miron. [f. 109]

— Ei, cum merge ancheta? întrebă Grigore, foarte stăpînit, dîndu-și seama că toată afacerea asta e pornită din ordinul indirect al tatălui său și că, procedînd pripit, s-ar pune în conflict cu el, fără a putea fi de folos oamenilor schingiuiți, căci primarul și jandarmul, chiar dacă îl respectă si pe el, adevărata frică de bătrînul o au.

Primarul se tîngui umil că, deși s-au chinuit toată ziua, n-au putut scoate nimica din oameni, că el nu e vinovat și nici plutonierul căci au făcut tot ce s-a putut. Acuma se sfătuiau ce să mai facă și ziceau să dea drumul oamenilor, să plece pe-acasă și să-i ia mîine din nou plutonierul, eventual să mai tragă la anchetă și pe alții pe care i-ar dibui... Iar plutonierul, încremenit în „drepți", declară că el totuși se face forte să descopere hoții, dar nu se poate într-o singură zi, căci țăranii sînt mulți și el e unul singur cu instrucția lor...

Grigore îi sfătui atunci să-i mai lase deocamdată pe bănuiți și să cerceteze mai discret, să dea de urma vinovaților prin informații indirecte încît să nu sperie toată lumea căci pisica cu clopoței nu prinde șoareci. Amîndci reprezentanții autorității fură bucuroși de păsuirea ce le-o dădea Grigore care astfel îi scotea dintr-o grea încurcătură. Plutonierul porunci pe loc oamenilor să se împrăștie pe-acasă și mîine să-i aducă ei pe hoți legați cobză la post căci altfel iar începe ancheta; țăranii se risipiră făgăduind toate-n jună și-n stele... în acest timp secretarul, ca să se găsească în treabă și vexat că nu fusese luat în seamă, observă; netezindu-și frizura cu palma dreaptă, că țăranii sînt foarte încăpățînați din fire și mai bine mor în chi-

nuri decît să trădeze pe'uriul de-ai lor. Şi, fiindcă nu Vru nimeni să-1 audă, tuşi tare să atragă atenţia, hotărît să repete cugetarea...

Plecînd de la primărie, învăţătorul mulţumi lui Grigore şi-i ură noroc şi sănătate, despărţindu-se'apoi de ei, Titu însă nu se' putu opri [f. 110] să nu-şi exprime mirarea cum a putut Grigore să nu se revolte în faţa unei barbarii atît de cumplite; iar cînd Grigore îi explică că cu revolta n-ar fi putut salva nimic, Titu mormăi ceva printre dinţi despre „umanitate", gîndind în sine că jandarmul e la fel şi aici şi dincolo...

Primarul continuă cîteva minute conciliabulul cu plutonierul şi, drept, rezultat, se duse îndată la curte, să vestească şi pe boierul cel bătrîn despre mersul lucrurilor. Sărutînd mîna lui Miron şi povestindu-i, ca să se acopere, îi spuse cum şi conaşul Grigore, care a fost în persoană la primărie cu boierul cel tînăr de la Bucureşti şi eu învăţătorul Dragoş, a binevoit să aprobe procedarea lor şi să le recomande sistemul blîndeţei. Miron avu o uşoară tresărire auzind că Grigore a intervenit, şi încă în tovărăşia cui, în favoarea ţăranilor şi oarecum împotriva poruncii lui, căci ştia că urmărirea se făcea din îndemnul lui. Nu-şi arătă însă de loc neplăcerea, ci dimpotrivă aprobă şi el pe fiul său ca să nu-şi dărîme reciproc autoritatea, adăogînd însă că hoţii trebuiesc cu orice preţ descoperiţi, încît primarul plecă iar îngrijorat, căci în fond boierul îi dăduse doar o mică amînare...

Seara, cînd luară cafeaua după cină, Miron Iuga zise lui Grigore:

— Aş vrea să schimb două vorbe cu tine, Grigoriţă, în patru ochi!...

Titu înţelese şi se sculă imediat, murmurînd:

— Pe mine să mă iertaţi... sînt şi ostenit de cît am umblat azi...

— Noapte bună! îi zise Miron cu o umbră de recunoaştere că e simţitor, înainte ca Grigore să fi putut protesta.

îndată ce ieşi Titu şi pe cîrid bătrînul îşi medita Cele [ce] avea de spus, Grigore rănit el însuşi de jicnirile aduse mosafirului său începu să roage pe tatăl său să ţie seamă că... Dar Miron, cu un gest uşor, întrerupse:

— Lasă asta, că n-are nici o importanţă... Un copil care nici n-are dreptul să se supere orice i-ar zice un om bătrîn ca mine... Mai grav este [f. 111] cînd începi tu să-mi combaţi şi să-mi zdruncini autoritatea în faţa oamenilor mei, ca adineaori cînd te-ai dus la primărie... Asta da, e foarte grav!..; Şi asta nu se poate, dragul meu!... Cîtă vreme n-am murit încă, ţin să fiu eu stăpîn aici, Grigoriţă!... E dorinţa mea, ştii bine!... Cînd nu voi fi, tu vei face cum vei socoti... Pînă atunci însă te rog, puiule! Te rog!...

Era atîta gravitate simplă, autoritară în tonul lui ca şi în toată atitudinea, încît Grigore se simţi ca cînd era copil mic şi primea dojana lui. Răspunse ca şi atunci, simplu, plecat:

— Da, tată...

De-abia peste cîtva timp adaogă, însă tot ca un copil:

— Credeam că sînt în sentimentele d-tale cînd am vrut să, împiedec schingiuirea nevinovaţilor, tată...

— Nu!... răspunse scurt bătrînul parc-ar fi pus un punct definitiv.

în şosea,[232] în faţa cîrciumii lui Cristea Mucenicu se încinsese hora ca în toate sărbătorile, după amiazi. Era o zi frumoasă de toamnă. Soarele galben încălzea plăcut, dar nu frigea, iar lumina era ca un văl de surîs melancolic ce se aşterne să ascundă întristările lumii...

Fete şi flăcăi, adunaţi şi din cătune, de prin Vai-de-Ei, de prin Bîrlogu, de prin Podeni şi Reşca — căci lăutarii erau scumpi şi banii puţini încît nu se plătea să facă horă specială la ei — se îngrămădeau în faţa cîrciumii, pe bătătura îngustă, încît ocupau şi uliţa aproape întreagă. Astfel, cînd se întîmpla să treacă vreo căruţă — de altfel foarte rar, poate una-două într-o duminecă — toată hora trebuia să [se] strîngă spre circiumă, împinsă de grămada de privitori care dădea năvală spre j ucători, iar femeile ţipînd speriate că le calcă caii... [f. 112]

Acuma[233] hora era chiar în şosea, căci în circiumă şi în faţa ei erau adunaţi oameni mai mulţi, sfătuindu-se despre necazuri. La mijloc era Serafim Mogoş care povestea mai cu amănuntul ce-au păţit din pricină că s-ar fi furat nişte porumb de arendaşul Buruiană. Cei de faţă toţi ştiau •întîmplarea, mai erau chiar trei dintre cei anchetaţi, dar ascultau povestea lui Mogoş parc-ar fi auzit-o întîi, ca şi cînd s-ar fi complăcut în evocarea suferinţei... Ignat Cercel, mai tînăr ca Mogoş dar la înfăţişare mai bătrîn, mai mîncat de sărăcie, cu nişte ochi de cîine de pripas, asculta parcă mai cu interes, deşi fără să se uite la dînsul, ci în gol, pierdut, şi chiar întrerupse de cîteva ori cu aceleaşi vorbe:

— Apoi ce să facem... Ce să facem?

întreruperea lui avea o intonaţie fără voia lui atît de ciudată, atît de umilită şi de îndurerată, încît oamenii se uitau la dînsul cu necaz şi cu revoltă, iar Toader Strîmbu, văduv foarte necăjit cu trei copii mici şi fără un petec de pămînt, replică murmurînd furios reţinut:

— Ce să facem, ce să facem... ? (şi parcă i-ar fi fost frică de revolta lui„ adaogă:) Dumnezeu ştie ce să facem...

Dealtfel Ignat Cercel fusese bătut acum vreo patru ani, de alt plutonier, cel care a fost înaintea acestuia, atît de rău că a zăcut două săptămîni şi a

[231] Adăugat ulterior; iniţial: „16" şi apoi „15".
[232] în dreptul rîndului datarea: „Joi, 18.VIII."
[233] în dreptul acestui alineat datarea: „Vineri, 19.VIIL".

rămas puţin beteag pînă azi, tot aşa pentru că s-ar fi furat nişte lucruri de la curte...

<Leonte Orbişor>,[234] şi el dintre cei anchetaţi, mic, cu glas pătrunzător, cu ochi înfocaţi, observă ca o justificare.

— Apoi stăpînirea, dacă e furt, ce să facă? Că hoţii trebuie prinşi!... De ce să fure munca altuia?

— Aşa-i, vezi bine... să nu fure 1 aprobară alţi cîţiva clătinînd din cap. [f. 113]

<Trifon Guju>[235] însă mormăi întunecat, mai mult pentru sine, dar auzit de toţi, căci glasul lui era mai gros ca toate şi faţa lui veşnic încruntată:

— Apoi tot munca noastră-i...

Toţi se uitară deodată la el, ca şi cînd ar fi auzit o mare noutate sau ca şi cînd ar fi spus o vorbă din sufletul fiecăruia; dar nimeni nu zise nimic şi nici chiar Dragomir nu-şi repetă cuvintele, cum obişnuia cînd spunea ceva de faţă cu mai mulţi.

Şi, parc-ar fi vrut să izgonească alte gînduri, începură deodată să vorbească cu toţii, fiecare despre altceva, cu alte cuvinte, confundîndu-se toate într-o aflare apăsătoare... Vorbind însă nu se mai uitau de loc unii la alţii, ci toţi numai la hora tineretului care se desfăşura veselă, chiuitoare, nepăsătoare ca un joc anume născocit să te facă să uiţi necazurile într-un vîrtej de beţie...

Hora se legăna şi se unduia în cerc larg, atingînd cu sfichiuiri alergătoare pe oamenii din faţa cîrciumii, întinzîndu-se ca un şarpe prin mijlocul uliţii, înconjurînd şi alintînd pe lăutarii care, aprinşi de ritmul săltat, mişcau şi ei din picioare parc-ar fi fost mereu pe punctul să-şi zvîrle instrumentele şi să se prindă în lanţul veseliei, în vreme ce privitorii se îmbulzeau în jurul jucătorilor tot mai îndesat, ca şi cînd ar fi vrut să se topească cu toţii într-o singură fiinţă atotcutropitoare...

Cel mai vesel era însă Pantelimon Văduva şi toată lumea îl privea cu drag şi se bucura de veselia lui, căci ştia că el în curînd pleacă la oaste şi cine ştie cîte va îndura acolo şi cînd va mai avea prilejul şi putinţa să se veselească. El însuşi gîndea la fel, avea o groază de armată pe care şi-o ascundea însă încît se lăuda că el are să se întoarcă cel puţin sergent, ca şi Petre Petre care face serviciu la artilerie în Bucureşti şi se întoarce acasă acuşi, tocmai cînd el se duce. în sinea lui însă [f. 1H] tremură de necunoscutul vieţii de soldat, prin gînd îi treceau mereu povestirile celor ce au fost care, deşi se lăudau la sfîrşit, vorbeau cu spaimă de lunile de recrut. De cîte ori n-a stat de vorbă şi cu Ion Dragoş, fratele învăţătorului, care ştie şi

[234] Iniţial: „Gheorghiţă Ciotoru".
[235] Iniţial: „Dragomir Oloman".

carte, ca şi Petre Petre, şi care-i spunea mereu că milităria tare-i frumoasă dar şi tare-i grea. Iar el care nu ştia nici carte şi nu se simţea nici aşa de dezgheţat ca cei doi, deşi era fecior cu stare, căci tatăl său era printre cei mai aşezaţi oameni din Vai-de-Ei. Dar îşi făcea curaj şi petrecea acuma, cît mai are pînă la plecare...

Inima lui însă era grea, poate tot atît de mult, şi din pricina Domnicei, fetişcana ceea de vreo 17 ani, plinuţă, micuţă, roşcovană, care se prinsese ea singură lîngă el în horă. îi sărea inima de dragă ce-i era şi cînd se gîndea că va trebui să se despartă de ea îl copleşea o jale de parcă să-i usuce sufletul. E mai bine un an de cînd a îndrăgit-o, căci pînă atunci n-o prea luase în seamă, ca pe o copilă. Atunci însă, a fost la arie, la boierul cel bătrîn, a trecut pe lîngă el şi, nu se ştie de ce, i-a rîs în faţă... Rîsul acela i-a intrat în inimă ca o săgeată şi nu l-a mai putut uita. Deşi nu era nici bogată, nici de vreun neam mai ceva, căci tatăl ei Anton Nacu avea o casă de copii şi nici măcar o vacă pe lîngă casă, el totuşi şi-a pus în gînd s-o ia de nevastă, s-o ducă acasă la ei, căci erau numai doi fraţi, el şi soră-sa Irina. El s-ar fi cununat cu ea chiar de-acuma, înainte de-a pleca la armată, cum s-au mai însurat şi alţii. Dar s-au opus şi părinţii lui şi ai ei. Ai lui pentru că sperau că băiatul să o uite pînă se întoarce de la oaste şi să se însoare cu una mai acătăreia; ai ei de frică să nu i se întîmple ceva la armată, cum s-a întîmplat cu bietul Eremia Popa că s-a însurat, fiind abia de 17 ani, cu Anghelina care n-avea 15 împliniţi, i-a făcut patru copii şi apoi s-a prăpădit prin cele regimente şi a lăsat-o pe Anghelina de-i mai mare mila. Şi încă la ea să zici că baremi ce i s-a cuvenit lui parte din bruma de [f. 115][234] avere părintească i-a revenit Anghelinei din pricina copiilor că baremi tot au casa în care stă să n-o bată vînturile, pe cînd Domnica poate să n-aibă nici copil şi să rămîie aşa nici fată, nici nevastă, ci o văduvă care să ţie de urît celor dornici de altă muiere... în taină fiecare îşi zicea că copilul său să-şi păstreze intacte şansele norocului.

Pantelimon, căruia inima îi bătea mai puternic decît mintea, nu putea face asemenea socoteli. El îşi simţea doar inima plină pentru că in curînd va pleca şi nu va mai vedea ochii ei care i se păreau că ascund toate tainele lumii şi guriţa ei unde Se concentrau toate plăcerile pămîntului.

De aceea era acuma atît de vesel şl de âmărît. Chiuia şi se sfărima jucînd cu figuri multe, straşnice, şi le făcea toate ca să-1 vadă şi să-1 audă Domnica pe care o simţea mîndră lîngă el, şi să-şi aducă ea aminte, tot timpul cît va lipsi dînsul, de chiuiturile şi jocul lui, şi aducîndu-şi aminte să ştie că nu e flăcău mai dihai ca el nimeni, şi să nu-1 uite şi să nu îndrăgească pe altul...

[2M] Pe aceeaşi filă datarea: „Sîmbătă, 20.VIII".

Domnica însăşi, conştientă că Pantelimon le face toate de dragul ei, se simţea mîndră, îl privea cu recunoştinţă şi iubire, şi se uita împrejur, la oameni, ca şi cînd nimeni în lume n-ar mai fi fost ca ea...

Capul horei totuşi era fratele învăţătorului, Ion Dragoş, o cruce de voinic, frumuşel, cu mustaţa neagră cărbune, uşor şi sprinten, deştept şi harnic. Era flăcăul cuminte şi aşezat căruia nu-i lipsea decît o nevastă potrivită ca să devie om întreg şi fruntea satului. De altfel fata de lîngă dînsul, Ilinca lui Chirilă Păun, arăta că şi în privinţa asta e fecior înţelept. Chirilă era dintre ţăranii cei mai înstăriţi din Podeni, iar fata era singură la părinţi şi frumuşică picătură. Singura bubă a lui Păun, că era omul arendaşului Platamonu, nu-i era socotită vină decît de cei mai gălăgioşi şi veşnic nemulţumiţi. Fiind supus şi mlădios. Păun îşi [f. 116] făcea bine treburile cu arendaşul, lua pămînt cît îi trebuia, muncea cu folos şi propăşea. Ion Dragoş, luînd pe Ilinca, făcea o însurătoare prea bună. Se hotăra însă greu. Fata îi plăcea, ce-i drept, dar el era dintre cei ce, fără a fi zgomotoşi, nu se împăca totuşi cu vicleşugurile lui Păun faţă de arendaş. De aceea, deşi umbla cu fata de vreo cinci luni, deşi erau mereu împreună la horă, încă nu vorbise nimic cu părinţii ei, parcă ar fi şovăit încă...

In vreme ce afară hora se întindea cu veselie, în circiumă peste douăzeci de oameni ţineau sfat lung şi grav, sporindu-şi îndrăzneala şi înţelepciunea prin paharele de ţuică, servite de cîrciumarul Cristea cu încrederea cuvenită oamenilor cu stare, fruntea celor trei sate Amara, Podeni şi Bîrlogul. De altfel cîrciumarul trăgea cu urechea şi lua parte şi el la discuţie, cît îi îngăduia negustoria, căci sfatul îl interesa deaproape şi pe el ca unul care s-a apucat de negustorie mai mult de nevoie, decît de drag, şi care nu rîvnea decît să facă bani ca să-şi cumpere pămînt şi să devie om adevărat... Cel mai înfocat însă era Luca Talabă, din Bîrlogu, care fusese şi primar acum cîţiva ani şi astfel cunoaştea mai multe chiţibuşerii... Oamenii însă erau neîncrezători şi fricoşi. Cei mai mulţi îşi ziceau că poate să se supere boierii şi să nu le mai dea de loc pămînt de muncă, încît să rămîie muritori de foame. Lupu Chiriţoiu, cel mai bătrîn dintre toţi, cu pletele crescute pînă pe umeri şi încărunţite, cu o privire veşnic speriată, şi spuse verde într-un rînd:

— Măi oameni, de bine bine ar fi, dar pasărea din mînă să n-o dai niciodată pe cea din gard... Să mai facem socoteala şi aşa că boierul zice: nu vă vînd vouă moşia, că voi n-a veţi bani de-ajuns şi mie îmi trebuie toţi banii deodată puşi pe masă...

Luca Talabă, înalt, sfătos, cu o energie strălucitoare pe faţa [f. 117] încă tînără, îl opri deodată:

— Stai, măi moş Lupule, opreşte!... Apoi dac-om zice aşa, nu mai cumpărăm noi pămînt pînă-i lume... Că atîţia bani n-om strînge niciodată, să-i avem în chimire ca să-i punem pe masă cînd o porunci boierii... Ş-apoi

nu mai cumpără nimeni aşa, cu toţi banii deodată, că oricine mai le îngăduie cînd e la adică...

Cîrciumarul, gâsindu-se tocmai la masă, aducînd o listă pentru Damian Dulmanu, sări repede în ajutorul lui Luca:

— Apoi cînd e vorba de aşa ceva mai găseşti bani şi-n bancă şi boierii îţi dă cînd te rogi frumos şi-i vorba să cumperi moşie, că-şi are banii siguri că-i scoate oricînd din moşie, că moşia-i aur şi pămîntul ca untul...

— Tocmai, cum spune dumnealui — aprobă Luca, înveselit la faţă. Si în bancă găsim, şi pe urmă muncim, oameni buni, că muncim pentru al nostru... Noi să punem de la mînă fiecare cît are şi cît mai poate aduna, ca să facem arvuna, c-apoi nu ne-om lăsa noi de ruşine!

Stan Marin, tocmai de la colţul mesei, trăznit puţin de ţuica ce o înghiţise, strigă mînios:

— Să punem noi mîna pe pămînt că pe urmă nu ni-l mai ia nici Dumnezeu !...

Toţi se uitară la el cu puţină spaimă şi cîţiva ziseră încurajaţi:

— Nu, nu... Pămîntul nu-l mai dăm...

Cîrciumarul iar interveni:

— Apoi să nu credeţi voi că boieru-i prost să vă dea pămîntul pînă nu se asigură de bani, ca să-l înşelaţi voi şi pe urmă să zici: n-am bani, dar pămîntul nu-l mai dau înapoi şi nu te las să mă scoţi de pe el că-i al meu... [f. 118]

Vorba umblă ea, că d-aia-i vorbă şi-i uşor că vorba-i ca fulgul şi nu poate sta pe loc.

Luca, spăimîntat că se strică toată treaba, zise:

— D-apoi că omul cu socoteală nici nu poate spune să ia pămîntul de pomană... Numai dumnealui gîndeşte aşa că vorbeşte din ţuică fără noimă...

— Vezi bine c-aşa! aprobă majoritatea cu o privire dojenitoare spre Stan Marin care, zăpăcit, se uita la Luca, nedumerit, parcă n-ar fi putut înţelege cum se supără el şi ceilalţi pentru un lucru foarte firesc.

Apoi iar Lupu Chiriţoiu, care-şi rumegase mereu vorbele, necăjit că nu l-au lăsat să isprăvească şi au început altele, cînd el avea să spuie lucruri însemnate, se adresă direct lui Luca:

— Măi Luco, omule, că te văd în toată firea şi cu scaun la cap, d-apoi noi vorbim şi ne sfărîmăm şi ne tocmim, bine, dar dacă boierul nici nu vrea să vîndă moşia?

înainte de-a putea răspunde Luca, cîţiva strigară:

— Vinde, vinde, că umblă vorba...

Luca însă profită de prilej să explice tuturor:

— Că umblă vorba e una şi bună, că de unde nu-i foc nu iese fum... Dar eu ştiu mai bine de la Chirilă Păun care-i mîna dreaptă a grecului de la

noi, de la Podeni, ei lui Chirilă i-a spus grecul verde, uite-aşa, că zice: la anul schimbăm învoielile că, cu ajutorul lui Dumnezeu, am să iau eu moşia pe seama mea... Apei d-ta, măi moş Lupule, trebuie să ţii minte, că eşti mai mare ca noi şi erai om gata pe vremea aia, tot aşa a fost şi cînd a vîndut fratele boierului Miron părţile din moşie, că se tot auzea că vinde şi oamenii se tot socoteau şi se sfătuiau, şi ziceau c-o fi ba că n-o fi, pînă ce se vindea şi aşa am rămas mereu fără pămînt şi pămîntul l-au luat străinii de noi am rămas tot aşa ca vai de noi... [f. 119]

— D-apoi că se spunea şi atunci — zise Lupu — că boierul nu vrea s-o dea să se împartă la oameni, că dacă se împarte apoi n-o mai poate lua înapoi şi el voia s-o cumpere înapoi cînd s-o înlesni şi chiar ar fi cumpărat-o dacă n-ar fi murit... C-apoi tocmai asta era să vă spun şi-mi tot luaţi vorba din gură că boierii n-au poftă să vîndă la oameni pămîntul, c-apoi dacă oamenii or avea pămîntul lor, cine să mai muncească la boier?

Observaţia[237] bătrînului stîrni o tăcere. Se auzi înlăuntru clar şi scîrţîit cîntecul lăutarilor, tropăitul jucătorilor, chiuitura lui Pantelimon Văduva, peste care se aşternea poruncitor glasul cîrciumarului către un ajutor duminecal, băiat mare şi nătăfleţ.

— N-auzi, surdule?... O jumătate pentru Simion Mogoş!.., Na, du-i-o, lua-te-ar dracii!...

Glasul acesta zgîrietor, sfîrtică tăcerea şi încurcătura pe care o aruncase obiecţia moşului. Luca, parcă deodată şi-ar fi recăpătat deşteptăciunea, strigă:

— Ehei, moşule, d-ta ai rămas in urmă de tot!... Aşa făceaţi dv. pe vremea d-tale şi de-aceea ne găsim unde sîntem... De frică să nu greşiţi, vă feriaţi şi de umbre, şi puneţi în gura boierilor vorbe ce nici nu le-au trecut lor prin minte... Moşii să aibă boierii că norod de muncă s-o găsi totdeauna, că oamenii se înmulţesc şi pămîntul nu se întinde ca pelteaua, rămîne acelaşi... Apoi din ele douăzeci de sute de pogoane cît e moşia Podeni, n-ai grije, nu se ajunge la toţi oamenii, dar nici la sfert din cele trei sute... Că doar n-om lua moşia s-o fărimiţăm cu pogonul de om, ca să nu folosească nimeni nimica, ci ne^om înţelege şi va lua fiecare cît îi ţin puterile, oamenii cei harnici, nu cei de nici nu pot ţinea coarnele plugului... Ne-om învoi noi, numai s-o avem, şi nu ne-om bate, ori de ne-om şi bate, tot ne-om învoi!... [f. 120] . . . •

Pe cît îi încurcase moşul, pe atîta îi entuziasmară vorbele lui Luca. Vorbiră toţi deodată, spunînd fiecare ceea ce înţelesese şi apoi dîndu-şi părerea şi toate părerile fiind aceleaşi exprimate prin alte cuvinte, după felul cît putea fiecare să-şi spună gîndul inimii,

[237] în dreptul acestui alineat datarea: „Duminecă, 21.VIII."

— Ce atîta sfat? strigă <Vasile Zidaru>[238] care tăcuse toată vremea atît de multe ar fi avut de spus, răcorindu-se parcă acuma cu un glas mai tare ca al tuturor. Să ne ducem, uite-aşa cu toţii, la boierul cel bătrîn şi să ne rugăm, că doar n-are să ne mănînce!

<Matei>[239] Dulmanu, care tocmai îşi isprăvise băutura şi-şi ştergea mustăţile cafenii cu dosul palmei, zise tacticos:

— Apoi dumnealui e părintele nostru şi are să ne înveţe cum şi ce-i de făcut...

Luca Talaba, care nu se aşteptase la propunerea aceasta tocmai fiindcă voia s-o facă el, pe îndelete, ca să nu se sperie oamenii, avu o poticnire ca un animal care face o sforţare mare să smucească din loc căruţa şi e gata să vie peste cap fiindcă era goală căruţa. Se scarpină în ceafă grav, zicînd:

— Staţi, staţi, măi oameni! Că nici aşa nu-i cum credeţi d-voastră de uşor, c-apoi de-ar fi aşa de ce ne-am mai fi sfătuit? Că nici la boier nu poţi merge ca la moară, dar trebuie să ştii ce vrei, că dumnealui are să te întrebe şi să te sucească şi dacă-i sta ca prostul, apoi s-a dus dracului tot... Aşa, măi oameni!...

Izbuti astfel să producă iar nedumerire în suflete şi să dea glas lui Lupu care socotise că omul să se mulţumească cu ce i-a dat Dumnezeu. Consfătuirea astfel se întindea şi se lăbărţa fără ca oamenii să poată ajunge la vreo înţelegere. însuşi Luca, deşi la început se bucura că îşi va putea totuşi pune în evidenţă calităţile lui de convingere, văzînd acuma că lucrurile se încurcă de tot, nu mai ştia cum s-o dreagă, şi mereu [f. 121][240] „Statăţi, măi fraţilor, să ne înţelegem!" Dar în oameni intrase o frică ciudată, o laşitate firească; toţi vedeau numai urmările rele ce le-ar putea avea demersul lor, supărarea boierilor, excluderea lor de la pămînt şi condamnarea lor astfel să moară de foame... Singur Stan Marin, cu ajutorul ţuicii, îşi păstra curajul intact şi chiar îl sporise, încît din cînd în cînd striga, fără să se uite la ceilalţi, parc-ar fi vorbit singur:

— Pămîntu-i al nostru că noi îl muncim!...

Vorbeau toţi deodată şi nu se mai înţelegea nimic. Cîrciumarul însuşi, simţind că afacerea s-a încurcat, nu mai dădu pe la masa lor ci se ocupa cu zor de negustorie, sfădindu-se tot mai des şi mai vehement cu ajutorul lui duminecal... De altfel la o masă alături, un jandarm tînăr, cu înfăţişarea prostănacă, bea cu doi ţărani sfioşi, vorbind rar şi uitîndu-se des afară, pe uşa largă deschisă, lîngă care şedea, la hora ce nu se mai sfîrşea, cu un jind care punea străluciri pătimaşe în ochi. Cîrciumarul, om prudent.

[238] Iniţial: „Dumitru Burdujan".
[239] Iniţial: „Dămian".
[240] Pe aceeaşi pagină datarea: „Marţi, 30.VIII".

trăgea mereu cu coada ochiului spre jandarm; avea bănuiala că ascultă, sub pretext că se uită la horă, convorbirea ţăranilor şi el nu voia să se audă pe la curte că se amestecă în asemenea treburi. Mai ales că Stan Marin, vorbind parcă din fundul paharului, începea să strige şi să se vaite că-i mor copiii de foame, că din toată munca unei veri îl apucă iarna cu mai puţin porumb decît îi poate ajunge pînă în Crăciun, iar pentru cele două văcuţe n-are nutreţ nici pînă atunci, dacă n-o ţinea Dumnezeu vremea mai bună ca să mai ciugulească pe cîmp ce-or găsi... Ca să-i salveze pe toţi şi mai ales pe sine, cîrciumarul se repezi la jandarm, foarte zîmbitor, şi-1 întrebă dacă nu pofteşte să intre în horă ? Jandarmul, venit de curînd aci, se roşi: inima îl îndemna, dar frica de plutonier îi îngheţa avîntul. Răspunse oftînd că pe la ei, prin Fălciu, se joacă altfel hora, dar primi ca o recompensă oferta cîrciumarului să-i [f. 122] mai aducă o măsură... Cei doi ţărani tovarăşi, care beau pe socoteala jandarmului, căruia de altfel cîrciumarul nu-i primea plată, se grăbiră să aprobe idea cîrciumarului şi să ocărască jocul care e petrecere pentru fîrţingăi iar nu pentru oameni serioşi ca un jandarm... Aranjînd astfel lucrurile încît jandarmul să fie ocupat, cîrciumarul se apropie iar de grupul celor cu sfatul :[241]

— Măi oameni, voi pînă-i lumea n-aveţi să faceţi nimica, pentru că veşnic vorbiţi, vorbiţi de pomană şi bateţi apa-n piuă!... Iacă Stan colea! Se vaită şi se boceşte ca o lăhuză şi, prost cum l-a lăsat Dumnezeu, nu-i dă prin minte că omul, cînd vrea să izbutească, nu se tot vaită ci se apucă de muncă cu temei...

— Apoi[242] matale-ţi vine uşor că pămînt ai destul, negustoria merge, cu boierii eşti bine... ce-ţi pasă! strigă furios Stan Marin.

— Apoi da, negreşit, ce-mi pasă — mormăi cîrciumarul. Că-i tare plăcut să te slujesc eu pe tine pînă-ţi dă ţuica pe nas, în loc să mă slujească alţii pe mine!... Tu eşti beţiv şi prost, Stane! Degeaba te rabdă dumnealor între dînşii şi rău fac! Că de n-ai fi, nu ţi-ar ieşi din gură atîta prostie...

— Da ce, beau banii d-tale? se supără Marin.

— I-ai bea tu dacă ţi-aş da, dar te ştiu ce poamă eşti, băiete!

— Ia lăsaţi, lăsaţi, măi oameni, lăsaţi sfada, că nu ne lipseşte! interveni Luca. Şi haidem să mergem la curte, ce-o fi să fie!

Intervenţia aceasta bruscă curmă toate ezitările. Toţi se ridicară să plece. Cîrciumarul îşi aruncă o privire să vază dacă n-a rămas cineva dator.

— Duceţi-vă cu Dumnezeu! zise Cristache liniştit. Şi luaţi seama la Stan Marin să nu vă facă pocinogu că el vorbeşte cam din pod...

Stan Marin însă rîse mulţumit, [f. 123]

[241] în dreptul acestui alineat datarea: „Miercuri, 3l.VIII",
[242] în dreptul rîndului datarea: „Luni, 7,1.1932".

[Reproducem, în continuare, episodul aflat în *Arh. L.R., I Ms. 1 c* f. 1-13.]

Enigma iubirii?

<La Cap. II>[243]

Cînd bănui că s-a sculat, d-na Alexandrescu, nerăbdătoare şi curioasă, bătu în uşa lui Titu Herdelea, zicînd:

— Aide, domnule, că ai dormit destul! E aproape unsprezece...

— Numaidecît, doamnă! răspunse tînărul, crăpînd îndată uşa. Te-aş pofti înlăuntru, dar prea e mare harababura... Ştii, cînd vine omul acasă după o lună de lipsă, obosit...

— Te aştept de cînd a plecat Jenică, să-mi povesteşti cum ai petrecut la ţară şi să-ţi mai spun şi eu noutăţi de pe-aici! făcu gazda foarte zîmbitoare şi cu o clipire din ochi de înţelegere.

în realitate d-na Alexandrescu, care îşi pusese în cap cu tot dinadinsul să însoare pe Titu cu Niculina, ca astfel să-şi cîştige merite nepieritoare faţă de familia Ionescu şi chiar perspectiva de a se căsători ea însăşi cu iubitul ei Jenică, deşi Jenică era cu vreo 15 ani mai mic dar, la urma urmelor, ce are a face vîrsta cînd vorbesc două inimi calde — d-na Alexandrescu voia să-i spuie mai ales noutăţi despre Niculina, sâ-1 stîrnească în mod savant şi să-1 apropie de ea.

Titu Herdelea, socotind, după spusele ei, că-i face plăcere, începu aproape ceremonios să-i povestească şi să-i înflorească păţaniile lui pe la moşia Iuga, dar, abia după cîteva clipe, d-na Alexandrescu îl întrerupse şi nici nu-l mai lăsă să vorbească:

— Ştii vestea cea mare ? zise ea misterios. A fost Niculina pe la mine, în lipsa d-tale... De cîteva ori! Mă iubeşte ca pe o soră şi m-a întrebat mereu de d-ta... [f. 1]

— Foarte drăgălaşa d-ra Niculina — murmură tînărul măgulit, vrînd totuşi să reia povestirea despre cele de la ţară.

— Hoţomanule, hoţomanule, mi se pare că ai pus ochii pe fetiţa noastră — făcu d-na ameninţîndu-1 şiret cu degetul. Dar, ce să spun, n-ai gust rău, pe onoarea mea! Fete ca Niculina nu se găsesc pe toate potecile!... Şi frumoasă, şi cu zestre bună... Adevărat că" şi d-ta eşti băiat simpatic, frumuşel, cu viitor mare... Ce mai vorbă lungă, aţi fi o pereche foarte potrivită, măcar de-ar da D-zeu să fie cum cred eu!...

Mai bine de o jumătate de oră Titu fu silit să asculte revărsările verbale ale gazdei sale. Planurile ei îl înfricoşau. Niciodată nu se gîndise la însurătoare şi, în orice caz, deocamdată asemenea planuri i se păreau direct ridi-

[243] Adăugat ulterior cu creionul.

r

cole. El de-abia îşi ţine zilele; în mai bine de două luni, de cînd e în ţară, încă şi nu şi-a putut aranja nimica sigur, trăieşte de azi pe mîine, ziua de mîine fiind mereu un semn de întrebare — şi peste acestea însurătoarea! N-a avut totuşi curajul să fie categoric, de frică să nu facă o gafă, să jicnească pe Niculina sau pe d-na Alexandrescu. Nu se cuvine ca un tînăr să refuze ca un bădăran pe o fecioară ce i se oferă de soţie...

Cînd scăpă din străduinţele d-nei Alexandrescu, fu zăpăcit parcă l-ar fi hurducat într-un ciur uriaş. Proiectase să se ducă chiar azi la Gogu Ionescu, care-i făgăduise că va interveni negreşit la gazeta partidului pentru dînsul. Se simţea însă atît de uluit că amină pînă după amiazi. Ofertele d-nei Alexandrescu începură să-1 obsedeze. E1, care din seara aceea şi pînă azi uitase cu totul de Niculina, care, în materie de amor, era foarte mulţumit deocamdată cu lecţiile ce le dădea Marioarei, se vedea acuma aproape copleşit. Şi mai cu seamă că îşi simţea conştiinţa necurată, zicîndu-şi că atunci, cu faimoasa [f, 2] sindrofie, poate a exagerat şi a lăsat speranţe pe care acuma va trebui să le. împlinească...

în după-amiaza aceleeaşi zile, tocmai cjnd să plece la Gogu Ionescu, d^na Alexandrescu.îl strigă. în camera ei cu atîta insistenţă parcă s-ar fi întîmplat peva grav. Titu intră şovăitor, înfricoşat că iar se va fj ivit ceva. D -na Alexandrescu îl întîmpină triumfătoare, arătîndu-i pe Niculina care adineaori picase, încît nici nu-şi scosese pardesiul sau mantoul, şi zicînd:

— Uite cine a venit!

Titu, încurcat, cu un zîmbet timid şi silit vesel, sărută mîna Niculinei care îl privea cu o plăcere mare, deşi puţin mişcată şi sfioasă şi ea, şi-i zise:

— Ce mult timp ai lipsit din Bucureşti?... Nu ţi-a fost dor de... nimeni?

Fraza întîi şi-o pregătise; a doua însă i-a scăpat fără să vrea şi de-abia în ultima sutime de clipă a putut să zică „nimeni" în loc de „mine" Cum îi venise să spună. De aceea se roşi şi, iarăşi fără să vrea, strînse mîna lui Titu mai prelung.

— Mult, mult — răspunse tînărul galant şi mincinos.

P-na Alexandrescu interveni prompt:

Ehei, Niculino scumpă, dacă ai şti ce mi-a spus azi dimineaţă domnu Titu, ehei

Surise, trase cu ochiul spre Titu, care vruse să protesteze, dar se opri la timp, de teamă să nu fie rău-crescut.

Niculina se repezi la d-na Alexandrescu, imploratoare:

— Şi nu mi-ai spus nimic!... Vezi ce răutăcioasă eşti?... Să ştii [f. 3] că. m-am supărat pe tine... Ei, aide, spune-mi repede ce-a spus?... Ştii cît sînt de curioasă cînd,..

— Mai bine să-ţi spună chiar dumnealui — făcu d-na Alexandrescu şireată. De altfel chiar să mă scuzaţi că trebuie să mă reped pînă-n curte, la cizmarul cela nebun, că i-am dat un pantof azi-dimineaţă să-mi puie un flec la toc şi... Lasă, ştiu că nu vă pare rău!...

Ieşi, închizînd uşa fără grabă.

Titu rămase aiurit în faţa Niculinei care se apropie rugătoare:

— Nici d-ta nu vrei să-mi spui ce-ai spus?...

în culmea zăpăcelii tînărul răspunse bîlbîind:

— O, nimic... zău, nimica...

Niculina nu vru să admită, fiindcă ea ştie sigur că Didina nu minte niciodată. Se apropie, se lipi de el, subt pretext că e curioasă. Titu îi simţea respiraţia şi-i vedea buzele vopsite întinse spre dînsul ca o îmbiere. Mantoul descheiat îi dezvălea corpul care parcă avea vibraţii nevăzute şi totuşi simţite. Şopti foarte încet, aplecîndu-se cu ochii în ochii ei, fără să vrea:

— Da... te iubesc...

Ea îi închise sfîrşitul cu buzele ei. în adîncimile ochilor Titu îi vedea fericirea clocotind.

Urmă spovedania Niculinei, în cuvinte grăbite, zvăpăiate. în realitate îi spunea dear cît a fost de nenorocită pentru că el a lipsit atîta timp şi nu i-a trimis baremi un cuvînt şi cît e de fericită acuma că s-a întors, în lipsa lui ea a făcut multe planuri. Fireşte, va trebui să vie din cînd în cînd pe la ei, dar cu atîta ea nu se poate mulţumi. Şi de altfel acolo ar fi veşnic maică-sa, care e foarte cicălitoare şi n-ar mai prididi cu supravegherea lor, încît [f. 4] nici baremi n-ar putea vorbi liniştiţi... De aceea s-a împrietenit cu Didina — deşi cam împotriva voiei părinţilor şi care nu pierd speranţa să-1 vază într-o zi pe Jenică părăsind-o. Cu toate astea Didina e femeie foarte de treabă, mai ales că are chiriaş pe Titu. Ea cunoaşte întreaga taină a inimei ei şi, bună cum e, îi va da oricînd concursul. Aşa a început să vie tot mai des pe la ea, ca să poată veni şi acuma, cînd a sosit Titu acasă, în fiecare zi...

Şi Niculina se ţinu de cuvînt. Nu trecu zi să nu vie la d-na Alexandrescu şi totdeauna cînd nu era Jenică acasă. Gazda striga pe Titu şi Niculina îi sărea de gît chiar în faţa ei care zîmbea îngăduitor şi veşnic găsea cîte ceva de lucru pe-afară, măcar pentru un sfert de oră, ca să se poată tineri[i] înţelege nestingheriţi de prezenţa ei.

Titu Herdelea se simţea totuşi din ce în ce mai încurcat. Dragostea aceasta din senin, pe care trebuia s-o continue fără mult entuziasm, îl spăimînta puţin. Se întreba unde va ajunge şi sufletul lui îi dădea răspunsuri mohorite. Deşi era o iubire curată, se temea să nu degenereze într-o clipă de uitare şi să se provoace urmări catastrofale.

O încurcătură se ivi de altfel curînd. Pe cînd Titu se afla la d-na Alexandrescu cu Niculina şi stăteau de vorbă, făurind planuri şi schimbînd priviri, pe cînd tocmai gazda îşi căuta un pretext să-i poată lăsa puţin singuri (căci Niculina îi aruncase cîteva priviri imploratoare), se pomeniră cu o

uşoară bătaie în uşă, după care, fără să aibă răgaz să mai răspundă, intră uşor în odaie Marioara.

— Vă rog să mă iertaţi — zise ea puţin speriată mai ales văzînd pe Niculina (căci de d-na Alexandrescu nu se mai jena). Am [f. 5] vrut să intru şi găsii închis...

— E cheia în uşă, Mariuţo — întrerupse Titu roşindu-se şi vrînd să se apropie de ea.

— Aşa?... O, atunci trec dincolo... Scuzaţi! făcu fata dînd uşor din cap şi cu un mic surîs spre Titu.

Cum se închise uşa, Niculina, palidă, se sculă, îşi luă mantoul, să plece. Zadarnice fură explicaţiile d-nei Alexandrescu. Ea se simţea înşelată fiindcă de ce nu i-a spus nimica despre „stîrpitura" asta care intră în odaia lui ca la ea acasă... Plînse puţin şi se mai linişti, dar nu vru să mai rămîie. Plecă mîhnită ca o martiră.

— Vezi, ce-mi făcuşi? îi imputà pe urmă d-na Alexandrescu. Eu mă aşteptam s-o păţeşti aşa cu lecţiile d-tale, că nu te mai astîmperi şi n-ai răbdare de loc!... Ei, acuma ce te faci?... Trebuie să fii foarte delicat cu Niculina, că ea nu-i fată ca altele; e foarte sensibilă şi foarte inimoasă...

Titu mai avu o mică scenă şi cu Marioara, care însă se potoli repede. Mai tîrziu, făcînd bilanţul zilei, îl găsi activ: poate că astfel însăşi providenţa i-a venit în ajutor şi a pus capăt acestei iubiri care, oricît i-ar fi plăcut (ce iubire nu e plăcută pentru un tînăr de 24 ani?), îi încurca toate socotelile şi-i putea ameninţa chiar viitorul... Avu speranţa că Niculina, mîhnită, se va răci şi astfel toate se vor sfîrşi bine.

A doua zi însă Niculina veni ca şi cînd nu s-ar fi întîmplat nimic. Doar în unele priviri ale ei Titu parcă vedea fîlfîind ceva deosebit, ceva indescifrabil însă. Avu în sine temeri. Auzise că prin Bucureşti nu sînt rare cazurile cînd fete sau femei care se cred înşelate de bărbaţi, fac scandaluri publice, chiar crime. Ce-ar fi dacă Niculina... ?

Titu se simţi foarte încîntat cînd d-na Alexandrescu îi spuse că ea pleacă cu Jean la părinţii lui şi deci, rămînînd singur, să aibă grije de casă şi, dacă iese, să închidă şi să pună cheia de la antreu ştie el unde... Avea să scrie un articol important pentru gazetă şi tocmai îi era frică să nu-i pice iar pe cap Niculina cu d-na Alexandrescu, să-1 ţină de vorbă, încît chiar se gîndise să plece mai bine la redacţie să-1 scrie, deşi el încă nu era obişnuit să scrie decît în deplină linişte şi pe îndelete...

Se dezbrăcase. îşi făcuse bine cald în odăiţă. îşi puse un halat uşor şi nişte papuci iefteni, îşi răsuci cîteva ţigări şi se aşternu pe muncă. Liniştit, singur, gîndurile i se înşirau ca mărgelele. Umplu cîteva file cu o uşurinţă pe care parcă niciodată n-a simţit-o. Odaia se umplu de fumul ţigărilor şi de mucuri aruncate la întîmplare. Spre cinci, tocmai cînd începea să se întunece, era aproape gata: îi mai trebuia doar o încheiere de efect şi avea un articol care era sigur că va face senzaţie... Ca să-şi forţeze inspiraţia sau s-o ajute, citi de la început, mormăind mulţumit, tot articolul...

— Bravo! îşi zise singur, la sfîrşit. Perfect!

încheierea tot nu-i apărea, încheierea cea adevărată. Căutînd-o în creieri, se sculă, luă lampa de pe noptieră şi o duse pe biurou, să aprindă lumina, ca poate aşa să-i vie ideea. Scoase abajurul şi sticla, foarte încet, mereu pe gînduri. Uitîndu-se după cutia de chibrituri, auzi deodată un ciocănit foarte sfios. Pînă întoarse [f. 7] capul, uşa se şi deschisese şi în faţa lui apăru Niculina.

— D-ta ? făcu Titu cu atîta mirare că se ruşina şi el de tonul întrebării.

Niculina însă, parcă nu l-ar fi auzit, închisese uşa şi râmase acuma cu spatele răzimat de pervaz, cu ochii la el, spăimîntată, ca şi cînd ar fi urmărit-o cineva.

— Iartă-mă, Niculino dragă — murmură Titu îndată revenindu-şi şi apropiindu-se de ea. Uite cum mă găseşti! Lucram şi tocmai vream să fac lumină...

Făcu gestul de întoarcere să aprindă lampa. Fata îl opri şoptind:

— Nu...

După cîteva clipe apoi adaogă, tot în şoaptă:

— Aşteptai pe cineva ?

— Oh!... Lucram... Uite...

— Nici pe mine? surise Niculina puţin misterios.

— Nici...

— Şi cu toate astea am venit — zise ea, privindu-1 în ochi.

Titu simţi din ochii ei o iubire mare care îl cutremura. îmbrăcată într-un mantou cafeniu, gîtul înfăşurat într-o blană de vulpe, o căciulă de catifea pe cap, faţa delicată şi îmbujorată a Niculinei parcă râspîndea o lumină vie în odaia ce se lupta cu amurgul. Cum stătea în acelaşi loc, dreaptă, părea o chemare ispititoare, încît Titu îi zise, întinzînd mîinile:

— Mi-ai umplut de lumină odăiţa asta tristă...

Cuvintele, cu uşoare tremurări romanţioase, i se părură Niculinei [f. 8] de miere. Se apropie de el, cu paşi uşori, cu braţele întinse:

— N-am să te deranjez... Vreau să-ţi continui lucrul... Mă mulţumesc să te privesc, să fiu aici cu d-ta...

— în orice caz... — murmură tînărul, fără să termine, luîndu-i amîndouă mîinile înmănuşate şi strîngîndu-le la inimă, continuînd apoi, ca ceva firesc, să-i scoată mantoul, în vreme ce ea însăşi îşi scotea căciula. Pe haină se infiltraseră fulgi aspri din prima zăpadă a iernii. întunerecul se întindea

ușor în odaie, făcînd un clar-obscur în care toate lucrurile luau înfățișări mai rotunde, mai adînci, sau își pierdeau cu totul contururile și mișcarea. Numai fereastra, ce dădea spre curte, se înălbea din ce în ce, cu cît întunerecul sporea, de lumina zăpezii, de fulgii care se îmbulzeau și se învîltoreau ca un roi de fluturași albi care ar fi căutat în fereastră adăpost împotriva frigului și întunerecului de afară.

— Unde să te așez? murmură Titu, cuprinzîndu-i mijlocul. Vezi, în odaia mea nu e nici un loc unde să putem sta împreună, alături...

Ea zîmbi mulțumită în vreme ce el o conduse și o așeză pe marginea patului din colț... Apoi mai vîrî două lemne pe foc și se îndreptă spre ușă, dar Niculina, ghicindu-i gîndul, îl opri:

— Nu, nu... Am încuiat eu...

Cu o explozie nestăpînită, Titu se repezi atunci la ea, îi luă capul în mîini și o sărută prelung, alunecînd apoi în genunchi, la picioarele ei, cu capul în poala ei și cuprinzîndu-i mijlocul cu amîndouă brațele, în vreme ce ea își plimba nervoasă degetele prin părul lui...

— Titule drag, trebuie să fii cuminte — șopti dînsa, cu ochii spre [f. 9] fereastra cu fulgii de zăpadă. îmi promiți?

Ca trezit dintr-o aiurare, Titu se ridică, deodată:

— Da, da, îți jur... Iartă-mă... Mă ierți?

Se așeză apoi lîngă ea, pe dunga patului. Asigurarea lui însă pe ea oricît o mulțumea în aparență, în realitate o socotea excesivă. îi povesti apoi, ca o scuză și în același timp ca încurajare, că nu s-a putut răbda să nu vie. Jenică, fratele ei, cu d-na Alexandrescu s-au dus la dînșii unde vor rămîne și la masă, iar mai tîrziu va urma chiar un pocher, încît nu vor veni acasă înainte de miezul nopții. Ea știa că el e singur... Și, în loc să asculte aceleași clevetiri ieftine dintre maică-sa și alte cucoane bătrîne, s-a îmbrăcat și a ieșit, pretextînd că se duce la o prietenă căreia îi datorează de mult o vizită...

Vorbind, nu se uita de loc la Titu, dar avea o strălucire pe față și Titu, care o asculta lipit de ea, îi simțea uneori carnea chinuindu-se. Deodată, ca și cînd ar fi cuprins-o o frică mare, se ridică, murmurînd:

— Acuma trebuie să plec, trebuie... Unde mi-ai pus mantoul?

Titu se cutremură. îi fierbea sîngele și inima-i tremura de groază că fata aceasta, frumoasă, iubitoare și mlădioasă ca o nimfă ostenită de feciorie, va pleca acuma, după ce i-a adus speranță și parfum de iubire în odaie, și va rămîne iar singur cu articolul nesfîrșit, în căutarea încheierei de efect, lucruri care i se păreau nespus de neînsemnate față de enigma și misterul dulce ce-l picura în casă glasul blind și șoptit al Niculinei, ochii ei mari, speriați puțin în fața unui necunoscut pe care totuși îl căuta, corpul ei cald, tremurător în care zăceau într-o amuțire virgină toate simțurile plăcerii... Se așeză repede în calea ei, ochii în ochii ei, strîngînd-o blînd la piept și bîlbăi prostește aproape: [f. 10]

— Nu se poate să pleci așa...

îi fu rușine lui însuși de vorbele acestea banale, totuși ele fură primite cu un surîs izvorît din adîncuri care parcă aproba repetînd cuvintele lui. Și îndată mîinile lui începură să-i descheie bluza subțire albă, de mătase, prinsă în față în cîteva copci. Niculina, cu același surîs speriat și mulțumit, îl lăsa să facă, șoptind însă instinctiv și ca o apărare formală:

— Ce faci... Nu e bine, te rog...

Titu auzea cuvinte, fără a înțelege sensul lor. Murmura și el ceva, fără să-și dea seama ce. Cuvintele lor se împreunau, se amestecau într-un susur blînd ca un glas de inimi doritoare.

Cînd rămase, tot dreaptă, tot nemișcată, numai în cămașa din sus de genunchi, care i se lipea de corpul fraged ca o apărare provocatoare, ea își acoperi instinctiv cu brațele sînii pietroși și puțin apropiați și zise aproape imaterial, cu o mică zgribulire:

— Mi-e frig...

Tînărul, fără cuvînt, o luă în brațe, ca pe un copil somnoros, și o așeză în pat, învălind-o cu îngrijire. Subt învălitoare, ea rămase tot cu brațele pe sîni, dar se uita cu niște ochi aprinși de o flacără blîndă la figura lui aplecată peste ea ca o ispită, potrivind învălitoarea pe corpul ei cu mîinile, dar cu gura mereu aproape de fața ei, ca și cînd ar fi mai așteptat un îndemn sau o învoire. învălind-o mereu, se pomeni și el întins alături de ea. Corpul ei era fierbinte ca jarul și totuși tremura parc-ar fi avut friguri, în clipa cînd simți atingerea lui, Niculina avu o zguduire. Titu îi mîngăia sînii pe subt mîinile ei care se retraseră curînd înfricoșate. Sînii erau împietriți și sfircurile înăsprite... Deodată ea începu să bolborosească de infinite ori [f. 11] „Nu, nu, nu...", răsucindu-și însă corpul spre dînsul și încolăcindu-i cu brațele moi gîtul ca într-o strîngere desperată. Gura ei căuta un sprijin și, nemerindu-i buzele, se agăță de ele... Mîna lui cobori de pe sîni în vale, pe pîntecele cald... Niculina se zvîrcoli din șolduri și gura ei pe buzele lui murmura totuși același „nu" grăbit, care se pierdea într-un gemăt ușor... Titu nu mai vedea decît ochii ei din care curgeau lacrimi îmbelșugate și simțea zbuciumîndu-se în brațele lui corpul ei virgin, încît, ca o consolare fără rost, zise mormăind:

— De ce ești așa...

Apoi gemetele ei umplură odaia, străpunse uneori de țipete mici și molcomite de mormăielile lui lacome, tot mai aspre și mai dominatoare...

Niculina rămase istovită, cu fața în sus, cu picioarele moarte puțin rășchirate, cu ochii închiși și obrajii scăldați în lacrimi. Buzele îi tremurau

doar uşor, în vreme ce Titu, şezînd pe marginea patului, îi vorbea şi-i săruta lacrimile de pe obraji:

— îţi pare rău?... Nu vreau să-ţi pară rău...

în sfîrşit Niculina deschise ochii care luceau în sfîrşitul de amurg, în ei era un pîlpăit supus. îşi legănă puţin capul pe pernă spunînd, cu un surîs care-i înflorea faţa:

— Nu...

Şi, după o clipă, întrebă sfios:

— Acuma mă mai iubeşti?

Drept răspuns Titu o sărută prelung pe buze, pe gît, pe sini pînă ce ea îl opri hotărît, ridicîndu-se:

— Nu, nu... Trebuie să plec!... Dacă m-ar simţi mama... [f. 12]

Se îmbrăcă aproape prin întunerec, repede, grăbită acuma, ca şi cînd fiece clipă ar fi fost o primejdie... Se îmbrăţişară furtunos, după ce el îi jură, din ordinul ei, că n-o dispreţuieşte, ba dimpotrivă o adoră ca pe nimeni în lume, şi ea de asemenea jură că va mai veni, mereu... fiindcă nici nu poate trăi fără dînsul...

Titu ieşi în antreu, să descuie uşa, să vază dacă nu e cineva prin curte. Niculina însă îl sărută şi-i zise cu curaj:

— La urma urmelor nu-mi pasă de nimeni în lume cîtă vreme ştiu că sînt iubită!

— Te iubesc mult, mult, nespus de mult! şopti Titu pe cînd ea dispărea...

Cind se întoarse în odaie Titu avu grije să lase întîi bine perdeaua şi pe urmă să aprindă lampa. Lumina săracă păru că-1 dezmeticeşte. în aerul îmbîcsit de fum de ţigări plutea totuşi distinct parfumul corpului ei, un parfum ciudat, ameţitor, precum pluteau şi cuvintele ei, gemetele şi zvîrcolirile ei de dragoste, precum plîngea iarăşi fecioria pierdută... Avea remuşcări. îşi dădu seama că şi-a luat o răspundere cumplită. O fecioară şi-a încredinţat lui cinstea şi el a profitat de neştiinţa ei. Ce va ieşi de-aici, Dumnezeu ştie! Şi tocmai acuma cînd era pe cale să-şi croiască o linie de viaţă!...

îşi găsi scuze, că el a rezistat, că ea a venit, că, în definitiv, nu orice iubire, chiar a unei fecioare, trebuie să se termine cu căsătorie. O iubeşte, evident, dar cum să-şi lege viaţa cu ea? Viitoarea lui soţie trebuie să fie... îşi curmă scîrbit gîndurile de scuză, murmurînd dispreţuitor:

— Degeaba, sînt un ticălos fără pereche!... [f. 13]

VARIANTA [1931][214]

— Ehei, iubitule! făcu Rogojinaru cu un respect mai mare decît adineaori. Şapte mii de pogoane, prima calitate, în Argeş, jos, aproape de Teleorman... Şapte mii, domnule, înţelegi? Şi nişte gospodari cum nu-s alţii în toată Muntenia... Bătrînul n-ar arenda un petec de pămînt, mai bine să-i tai mîinile. Aşa ceva mai rar, ce să-ţi mai spun... Şapte mii, prima calitate, de-ţi lasă gura apă!... Ei, te-am salutat, cucoane, că ne-am oprit, şi să ne mai întîlnim sănătoşi!... Aide, hamal, hamal!... Aci, băiete!... N-auzi? Ce, eşti surd?... Unde te uiţi? Nu mă vezi? Ce, eşti orb?... Vino repede!

Locomotiva gîfîia rar, extenuată. Printre respiraţiile ei dominatoare glasurile oamenilor ce coborau şi ale celor ce-i aşteptau pe peron umpleau cuprinsul gării cu un zgomot aspru şi curgător din care se smulgeau ici-colo izbucniri de rîsete, cîte-o vorbă veselă, cîte-o pupătură mai pleoscăită şi mai ales ţipete nervoase după hamali. Călătorii zoreau spre ieşire, cei mulţi cu bagajele în mînă, cei puţini cu hamalii după ei. Toată lumea era grăbită, unii chiar alergau parcă i-ar fi alungat cineva din urmă.

Grigore Iuga rămăsese liniştit la locul lui, aşteptînd să se dea jos cei ce se îmbulziseră pe coridoare. Din fereastră văzu pe Modreanu cum îşi ferea geamantănaşul de insistenţele hamalilor. Căpitanul înalt se depărta uitîndu-se în toate părţile, parc-ar fi căutat pe cineva, zdrăngănindu-şi sabia în cadenţa pasului. Rogojinaru, spătos şi umeros, stăpînea toată mulţimea ceea grăbită şi nerăbdătoare. Lăsase pe hamal înainte, împovărat cu geamantane şi legături; el însuşi ducea două coşuri şi o geantă

[214] Vezi prezentarea variantei *(supra,* p. 730—732).

şi dăscălea pe hamal atît de energic că Iuga, fără a înţelege vorbele, îi auzea glasul peste gălăgia obştească.

Cînd se mai potoli învălmăşeala.'cobori şi Grigore Iuga, cu trusa în mină, spre bucuria unui hamal bătrîn, cu faţa amărită, care se repezi să i-o ducă.

— Lasă asta — se apără tînărul. Mai bine aleargă de-mi opreşte o birjă dacă vrei să iai un bacşiş bun!

— Am înţeles, conaşule 1 zise hamalul după ce îl scrută o clipă fie pentru a vedea dacă propunerea e serioasă, fie ca să-şi întipărească înfăţişarea muşteriului, [f. 5]

Fiindcă în Piaţa Gării de Nord trăsurile erau puţine şi călătorii mulţi, în jurul fiecăreia se dădeau lupte înverşunate. Aşteptîndu-şi hamalul cu birja, Grigore Iuga se ferea cît putea de ghionturile grăbiţilor care umblau de colo pînă colo, răcnind, asudînd şi suduind. Peste vreun sfert de oră îşi recunoscu omul cocoţat pe scara unei trăsuri şi în ceartă cu nişte călători care se încăpăţînau să-1 dea jos. Cînd sosi Ia faţa locului, stăruitorii se retraseră bombănind că asta nu e ordine şi că numai in România se tolerează astfel de barbarii că vin oamenii de pe drumuri, osteniţi şi prăpădiţi, şi nu găsesc în gară vehicule să se poată urni spre casele lor... Birjarul, în caftanul de catifea neagră încins cu brîul roşu aprins, cu mustăţile ţanţoşe care-i arătau originea ungurească, zări bacşişul gras ce l-a dat Iuga hamalului şi se umplu de respect:

— Gata, conaşule!

Porniră pe Calea Griviţei, lată, murdară şi gălăgioasă, cu tot felul de magazine în faţa cărora vlnzătorii se sileau să recruteze clienţi dintre trecătorii şovăitori, cu zeci de hoteluri, hanuri şi ospătarii menite să adăpostească cît mai scump şi cît mai prost pe călătorii pe care Gara de Nord îi vărsa Capitalei, mereu alţii şi mereu mai mulţi. Pe trotoarele largi forfotea o lume pestriţă într-un amestec oriental: muncitori şi funcţionari, ţărani umblînd în grupuri ca nişte oi speriate, servitoare în costume ţărăneştijungureşti, soldaţi pirpirii, vagi domnişoare foarte fardate trâgînd cu ochiul la toţi bărbaţii, elevi de liceu în uniforme hîrjonindu-se şi izbindu-se de oameni şi de ziduri, bragagii de lux cu clopoţei, greci zgomotoşi, turci leneşi... Şi toţi vorbeau tare şi toţi păreau nepăsători ca şi cînd nici n-ar fi cunoscut grijile şi supărările.

în vreme ce trăsura alerga pe cuburile de granit în trapul întins al cailor, Grigore Iuga, ca totdeauna cînd sosea de la ţară în Bucureşti, privea furnicarul de oameni de pe străzile gălăgioase cu un simţămînt de sfială. Avea impresia că pică într-o lume străină în care el cu ai lui de-acolo au pot găsi nici o înţelegere, ci numai batjocură şi dispreţ. După viaţa mulcomă de la moşie, forfoteala Capitalei îl obosea şi-1 întrista, cel puţin în primele momente, pînă se reobişnuia cu ea. [f. 6]

Pe Bulevardul Colţei, aproape de colţul străzii Argintari, unul din cai alunecă şi căzu. Birjarul se repezi întîi cu sudălmi, apoi cu biciul. Degeaba. Trebui să sară de pe capră, să deshame calul... Cum nu mai erau decît vreo sută de paşi pînă acasă, Grigore coborî, plăti şi continuă pe jos.

A doua casă din strada Argintari era a lor, adică a ei, a nevestei lui. Grilajul de fier cu vîrfurile poleite avea o poartă monumentală la mijloc, în faţa casei o grădiniţă curată, cu cîteva ronduri de flori şi plante, cu poteci prunduite. Clădirea cu etaj, arătoasă, cam înzorzonată, oprea atenţia trecătorilor mai ales prin scara de marmoră roşie apărată sus de o-uriaşă scoică de, sticlă lucitoare.

2s*8

Din poartă, intrînd, Grigore Iuga văzu în capul scării pe servitorii lui în conciliabul cu un domn străin.

— Uite conaşul! strigă jupîneasa.

Feciorul, într-o livrea cam grotescă (gustul Nadinei), alergă întru fntîmpinarea stăpînului şi-i spuse la repezeală că tînărul înăltuţ şi blond e-un domn din Ardeal, că a mai fost pe-aici de cîteva ori şi caută pe conaşul Gogu... Grigore dădu servitorului trusa poruncindu-i să spuie jupînesei să-i pregătească îndată baia că pe urmă trebuie să iasă în oraş. între timp tînărul coborîse şovăitor treptele. j[f. 7] <cobora şovăitor treptele.>[8481] Feciorul îi spuse că e~un domn din Ardeal, că a mai venit pe-aci de cîteva ori şi caută pe conaşul Gogu.

— Bine, Alexandre — murmură Grigore lăsînd să-i ia geanta, cu ochii la străinul care se apropia. Spune Victoriei să-mi pregătească baia degrabă că trebuie să ies în oraş (

îndată ce plecă servitorul, tînărul veni la Iuga, cu pălăria în mînă, timid, şi zise foarte zăpăcit:

— Mă recomand Titu Herdelea, poet...

Grigore răspunse numai cu un zîmbet nehotărât, puţin ironic care pe Titu Herdelea îl zăpăci mai rău. Lavaliera vînătă cu picouri albe îi acoperea gulerul tare şi înalt. Se înclină de două ori, îşi trecu pălăria în mîna stîngă şi încercă să zlmbească şi el, fără însă a reuşi. Urmă o pauză scurtă.

[248] în acelaşi *I ms. 1 b* (filă nenumerotată), un alt început de paragraf: „în capul scării, sub scoica de sticlă, jupîneasa şi feciorul se aflau într-un. conciliabul cu un domn/ - Uite conaşul! strigă jupîneasa văzînd pe Grigore Iuga intrînd pe poartă./ Feciorul, într-o livrea cam grotescă, alergă, întru întîmpinarea boierului./ — Cine-i domnul acela? întrebă Grigore arătînd din ochi feciorului pe tînărul înăltuţ şi blond care".

[248] Sintagmă nesuprimată cu prilejul „montajului", demonstrînd. existenţa unor versiuni intermediare.

confuză. Apoi își luă inima-n dinți, își puse pălăria în cap cu băgare de seamă, ca și cînd n-ar fi fost sigur dacă se cuvine sau nu să se acopere, și urmă cu un glas învăluit de emoție:

— Să mă iertați, domnule, că mă găsiți aici, dar am fost poftit să trec negreșit, astă-vară, adică mai bine de două luni, de către domnul deputat Gogu Ionescu, la băile din Sîngeorz, în Transilvania...

— A, din Transilvania? făcu Grigore cu un interes care încuraja pe interlocutorul său să aprobe cu bucurie și aproape cu mîndrie:

— Da, mă rog, din Transilvania... Aș putea adăoga că sînt chiar puțin neam cu domnul deputat Ionescu fiindcă, nu știu dacă știți, sora mea Laura e măritată cu preotul George Pintea din Sătmar, iar sora lui George e soția domnului deputat...

— Așa? strigă Iuga înviorat, luîndu-i mîna și scuturîndu-i-o călduros. Bravo! Incîntat!... Și află că atunci ești și cu mine puțin neam, cum ziceai, pentru că nevasta mea e sora lui Gogu Ionescu... Eu mă numesc Grigore Iuga!

Titu Herdelea dădu din cap foarte fericit. Cunoștea rînduiala. Venind de atîtea ori să întrebe de Gogu Ionescu, servitorii l-au pus în curent cu relațiile stăpînilor [f. 11] încît acuma îndată ce auzi numele, i se umplu inima de speranțe. Poate că Gogu Ionescu, care l-a invitat așa de stăruitor, fiindcă nu s-a întors încă acasă, a scris cumnatului său despre chestia lui și astfel, chiar de nu i se va aranja imediat situația, cel puțin va putea începe o mișcare pentru vreun aranjament.

înfățișarea lui modestă și mai ales sfiala pe care se silea să o ascundă îl apropiase de inima lui Grigore, el însuși fiind sau măcar socotindu-se înzestrat cu aceleași calități ori defecte cînd întîmplarea îl punea in fața unei situații neașteptate. Titu Herdelea i se părea simpatic ca un prieten vechi revenit după o despărțire lungă.

— Dacă-ți face plăcere, aidem pină sus, să stăm puțin de vorbă! îl poftea cu atîta bunăvoință prietenoasă că Titu roși.

Urcară împreună pînă pe platforma de sub scoică unde se opriră cîteva clipe fiindcă Grigore vru să-i lămurească împărțirea casei, să nu-și închipuie cumva că el ar fi avut asemenea fantezii arhitecturale. Clădirea cuprindea două case cu totul deosebite care însă, în loc să aibă intrări separate laterale și numai fațada comună, avea o singură intrare principală. Socrul lui Grigore, cînd a ridicat casa, cu vreo zece ani în urmă, ca să-și arate bogăția, a ținut cu orice preț să aibă o scară monumentală de marmoră cu scoică deasupra, deși palatul, cum îi zicea dînsul cu trufie, era făcut pentru cele două odrasle ale sale, fiecare cu gospodăria proprie. Nadina, soția lui Grigore, se și tînguia deseori, cu imputări, că bătrînul a construit casa înadins așa ca locatarii să se poată spiona reciproc și permanent.

Ușa uriașă de stejar și fier împletit, părînd a dărui casei înfățișarea unitară, în realitate o despărțea: aripa din dreapta închidea domeniul lui Gogu Ionescu, cea din stînga, pe care o ținea acuma larg deschisă feciorul, indica stăpînirea lui Grigore Iuga.

— Fiindcă nevastă-mea e plecată în străinătate de vreo trei luni, casa e mai toată în naftalină — adaogă Iuga trecînd cu Titu din hali la etaj unde, într-o cameră de mosafiri, i se improvizase un dormitor ca o garsonieră. Dealtfel eu numai iarna sînt bucureștean și încă și atunci cu intermitențe; restul anului stau la țară, [f. 12] și pentru că trebuie și pentru că acolo mă simt mai bine. Nevastă-mea are oroare de țară întocmai cum mie mi-e silă de oraș. Ea are reședința aici, eu mai mult la țară. Așa ne-am obișnuit... Dar ia șezi, te rog! Și să mă ierți dacă eu, printre vorbe, am să mă primenesc și să mă spăl puțin... E unu jumătate! Și la trei am întîlnire cu negustorul meu... De-abia va fi timp să mănînc ceva...

în ușa odăiței de baie de-alături apăru jupîneasa, o fată drăguță căreia șorțul alb și boneta de dantelă îi ședeau bine, vestind discret că a pregătit tot și apoi retrăgîndu-se cu o privire nedumerită spre Titu. Ea se purtase cam obraznic cu acest domn, care venise mereu și suna greșit aici, cu toate că întreba numai de conașul Gogu, și acuma iată-1 în intimitatea boierului. Asta i se părea mare minune căci boierul greu se împrietenea cu cineva, încît era și socotit în casă drept un ursuz.

Grigore trecu în baie, dar, prin ușa deschisă, Titu Herdelea trebui să se spovedească. Dîndu-și seama că Gogu Ionescu n-a scris nimic și deci Iuga habar n-are despre povestea lui, Titu îi destăinui în toate amănuntele cum a picat în București acum vreo patru săptămîni cu mari speranțe în sprijinul moral al deputatului care l-a încurajat și l-a îndemnat să vie în Țară fiindcă are să-i facă rost negreșit să intre la vreun ziar și astfel să-și poată împlini visul de-a îmbrățișa cariera scrisului, cum a avut dureroasa surpriză de a nu-l găsi în Capitală și cum de-atunci îl așteaptă cu nerăbdare de a ajuns să-1 ia servitorii la ochi. Și mai grav e însă că, în vremea aceasta, a cheltuit aproape o sută de lei din banii ce i-a avut și i-e frică să nu ajungă a cheltui și bruma de rest înainte de-a se fi putut apuca de vreo ispravă și să rămîie vagabond printre străini.

— N-aș vrea să-ți spulber iluziile, totuși bunul meu cumnat Gogu nu prea e omul în care să-ți poți pune toată nădejdea — zise Iuga aproape gata ferchezuit. E foarte simpatic, suflet bun, dar cam lasă-mă să te las... Cel mult dacă nevastă-sa s-ar ține de capul lui poate că s-ar mai mișca, fiindcă numai ea are farmecul și darul de a-i stimula energia somnolentă, [f. 13]

După o clipă de spaimă tînărul Herdelea observă cu o nouă licărire de încredere:

— Atunci tot aş putea spera, căci cumnată-mea mi-a arătat multă simpatie cînd ne-am întîlnit astă-vară...

— Nici prea multă simpatie să nu fie — surîse Grigore. Află că Gogu « gelos ca un turc şi ar fi în stare să te expulseze din ţară dacă ar intra la bănuială că...

în visările lui, Titu Herdelea întrezărise o zi cînd Eugenia, pe care la Sîngeorz o văzuse ca o mare frumuseţe, îi va cădea în braţe, cucerită de versurile lui, după ce va fi ajuns celebru. Dar ca el să abuzeze de sentimentele femeiei iubite şi să le prefacă în mijloace pentru dobîndireâ de situaţii sau alte avantagii, i se părea atît de ruşinos că îngălbeni, iar faptul că Iuga îl bănuieşte capabil de asemenea lucruri îl ului de nici nu găsi cuvinte să protesteze. Grigore observă indignarea lui şi continuă rîzînd:

— Eşti un naiv, amice, şi n-ai să faci nimica la noi!... îţi trebuie îndrăzneală, cinism, aroganţă, dacă vrei să reuşeşti, cel puţin aici şi cel puţin în vremurile astea. Cine porneşte cu scrupuluri şi cu ruşinări fecioreinice e condamnat dinainte să fie învins... Nici uh'mijloc nu se dispreţuieşte la noi, oricît de murdar. Numai rezultatul contează. Dacă rezultatul e bun, mijloacele trebuie să fi fost excelente, chiar de ar fi fost vrednice de puşcărie...

Mai auzise el Titu poveţe şi îndemnuri de acest fel de cînd se afla în Bucureşti, dar le-a socotit exagerări, ca şi acuma. De aceea, fără a răspunde, se mulţumi să zîmbească în doi peri, să nu indispună pe Iuga şi totuşi nici să nu aprobe făţiş cuvintele lui.

Gata de plecare şi luîndu-şx servieta, Grigore întrebă brusc:

— Ai luat masa? -

— încă nu <- bîlbăi Titu, Surprins.

— Atunci aidem să îmbucăm ceva împreună, la repezeală!

Deşi foarte măgulit de invitaţie, tînărul Herdelea răspunse şovăind că el. ia masa la o familie transilvăneană şi, fiindcă n-a anunţat, oamenii l-ar aştepta nemîncaţi [f. 14] cine ştie pînă cînd, încît n-ar vrea să fie nepoliticos şi... în realitate nu s-ar fi prăpădit el de grija gazdelor sale, dar se sfia să meargă cu Iuga la vreun mare restaurant, îmbrăcat slăbuţ cum se nemerea, să pară ca un cerşetor alături de un boier. Purta un costum cam pirpiriu ca să nu-şi strice hainele cele bune pînă ce va avea posibilitatea să-şi cumpere altele şi să le ia pe cele bune la purtare. Dealtfel Iuga însuşi păru că-1 poftise numai din gură, căci nu mai stărui, ci urmă:

— Fireşte, fireşte... Dar aş vrea să ne mai vedem, să ne cunoaştem mai bine... Ştii ce? Luăm masa împreună diseară... îţi convine? Ai timpul şi d-ta să-ţi anunţi gazdele, şi voi fi şi eu mai liber şi mai liniştit... Să tie de pildă la... la Enache? în strada Academiei...

— Cunosc — zise Titu. încă n-am avut prilejul să mănînc acolo, dar după firmă... Am început să mă orientez binişor în Capitală.

— Atunci diseară la opt, direct la Enache...

— Foarte onorat! încheie tînărul cu o închinăciune.

Coborînd, Grigore îi mai spuse cu un patetism cam convenţional:

— Nu-ţi închipui ce plăcere îmi face că te-am întîlnit! Un transilvănean şi încă poet!... A, Doamne, săraca Transilvania! Ce ţară minunată!

Titu ar fi vrut să-1 întrebe dacă a umblat prin Ardeal, dar tăcu şi numai printr-un surîs de circumstanţă îşi arătă mulţumirea. Pusese de cîteva ori întrebarea aceasta altora care se declaraseră îndrăgostiţi de Ardeal şi de la toţi primise răspunsul că n-au umblat prin ţara minunată şi o cunosc numai din auzite. Şi fiindcă observase încurcătura oamenilor, socoti prudent să nu mai fie curios în privinţa aceasta.

în bulevard Iuga opri o trăsură ce tocmai trecea goală. Tînărul Herdelea se scuză că-i vine mai scurt să meargă pe jos.

— Atunci cu bine să ne revedem la Enache! îi zise Grigore strîngîndu-i mîna ca unui prieten vechi. [f. 15]

4247

La opt fără un sfert Titu Herdelea trecu prin faţa restaurantului, nu să intre, ci doar să se orienteze. Fusese o zi frumoasă de sfîrşit de toamnă. Mişcarea pe străzi era mai vioaie ... Se opri, ca din întîmplare, lîngă intrarea principală. Dinlăuntru auzi cîntec de lăutari. Cînd se deschise uşa, zări sala mare, luminată din belşug, mesele albe, dar puţină lume. Merse mai departe, pînă la Bulevard, coti spre dreapta, zăbovi două minute la vitrinele Librăriei Minerva, apoi ajunse în Calea Victoriei şi porni în sus, prin furnicarul de femei frumoase şi bărbaţi fără ocupaţie care toceau trotoarul, schimbau ochiade, chicoteau, îşi dădeau coate şi se îmbulzeau subt pretext că se plimbă şi iau aer. în colţul străzii Regale era popasul cavalerilor; în jurul stîlpului de felinar tăndălea o mulţime de filfizoni, mai cu seamă ofiţeraşi spilcuiţi, care îşi încercau norocul aruncînd vorbe dulci femeilor. Acolo stătu şi Titu un răstimp, uitîndu-se cu jind peste drum la Teatrul Naţional unde tocmai se deschiseseră porţile, gîndindu-se că încă n-a putut să-şi rupă măcar cîţiva gologani pentru un bilet de galerie să vază teatru românesc adevărat... îşi consultă ceasui: mai sînt cinci minute. Llrcă încet pe strada Regală, ajunse iar la Enache.

Intră. Cîţiva chelneri îl întîmpinară. Aruncă o privire prin sală şi nu descoperi pe Iuga. îi era ruşine de chelneri, dar se întoarse şi ieşi murmurînd: [f. 24]

[247] Prg. 3 (f. 16—23) îndepărtat la o revizuire a textului.

— Mai tîrziu... Aştept pe cineva...

Se opri peste drum, la chioşcul de ziare de lîngă Biserica într-o zi, de unde să poată vedea negreşit pe Iuga cînd va intra. în minte însă i se înfipse ca un cui întrebarea: dacă Iuga o fi uitat şi n-ar mai veni deloc? Ar rămînea şi nemîncat, şi caraghios cu toate speranţele lui... Se linişti văzînd că încă nu era opt, mai lipseau două minute. Aşteptă cinci minute, un sfert de oră şi Iuga nici pomeneală. Acuma fu cuprins de spaimă. Se făcu opt şi jumătate. De zece ori se gîndise să mai intre în restaurant, să vază sau chiar să întrebe de un domn aşa şi aşa. I se păruse însă că adineaori chelnerii, cînd s-a retras, au zîmbit ironic... în sfîrşit, ca să nu mai piardă vremea în zadar, înainte de a-şi vedea de treabă, se hotărî să mai facă o încercare. îndată ce deschise uşa zări pe Iuga care-i făcea semn cu mîna: aici, aici... Se apropie de masa la care, în afară de Grigore, mai erau doi domni.

— Ai întîrziat, prietene! zise Iuga zîmbind şi întinzîndu-i mîna. Te-ai bucureştenizat de tot!... Dar ia loc colea, lîngă mine... Noi nu te-am aşteptat că ni-a fost foame...

Un chelner îi luă pălăria şi pardesiul, în vreme ce el, încurcat, nu ştiu dacă să mărturisească adevărul sau să lase pe Iuga să creadă că n-a fost exact la întîlnire. Se pomeni zicînd cu un glas străin, confuz:

— Ba eu sînt pe-aici mai de mult, mi-am şi zvîrlit o dată ochii înlăuntru, iar pe urmă m-am plimbat să vă aştept pe d-voastră, de mă şi minunez cum nu v-am văzut cînd aţi venit...

— Nu te scuza că şi noi am întîrziat un sfert de ceas! îl întrerupse Grigore amical. Aşa sîntem noi românii toţi... Dar să cunoşti pe prietenii mei...

Făcu prezentările. Avocatul Baloleanu, deşi numai cu vreo şapte ani mai mare ca Iuga, era foarte voinic, avea o bărbuţă cafenie retezată energic şi un început de chelie pe care o ascundea cu fire de împrumut. Ochii albaştri-verzui îi sticleau inteligent şi şiret. Mînca mult, se văita că băutura îl balonează şi nu se putea reţine, deşi medicul îl sfătuise prevenindu-1 că e predispus la obezitate. Făcea politică cu mare patimă. Fusese deputat de două ori cînd i-a ajuns partidul la putere, fiind şef de organizaţie la Ialomiţa unde şi avea, dobîndită mai recent, o moşie de vreo şase sute de pogoane. Clientela puţină, dar solidă [f. 25] îi asigura nişte venituri considerabile care-i dădeau aureola de mare avocat, deşi el nu pleda decît prea rareori, avînd chiar puţin dispreţ faţă de confraţii de bară şi poreclindu-i în glumă lătrători. Se bucura de multă trecere la palatul de justiţie ca om politic cu viitor, căci intervenţiile lui erau totdeauna cu efect... Cellalt tovarăş de masă, Constantin Dumescu, directorul Băncii Romane, părea un taciturn, cu ochelari de aur, spîn, părul blond-cărămiziu, smead

r

şi puţin adus de spinare parcă trupul i-ar fi fost prea lung. Era burlac şi prieten bun cu tatăl lui Grigore... Amîndoi primiră pe Titu fără entuziasm, ca şi cînd le-ar fi stricat atmosfera. în urma recomandaţiei lui Iuga, Titu se adinei în lista de bucate, îngrijorat ce să aleagă, fiindcă nu cunoştea încă îndeajuns mîncările de-aici şi mai ales numirile lor şi-i era frică să nu nemerească tocmai ceva ce n-ar putea înghiţi. După o scurtă tăcere însă Baloleanu reluă convorbirea întreruptă de apariţia noului comesean, zicînd cu un aer de superioritate:

— Aşa, dragă Grigoriţă, cum îţi spuneam... Problema ţărănească nu se poate rezolva fără sacrificii din partea celor ce stăpînesc pămîntul! Asta-i lege! Toate celelalte, toate consideraţiile lăturalnice sînt paliative. Ţăranul vrea pămînt! Scurt. Căci el atîta ştie şi asta îl doare.

— Iartă-mă, Alexandre — răspunse Iuga calm, dar cu o lucire în ochi care dovedea pasiunea ce o punea — dar aşa cum o pui tu, problema devine un simplu motiv de propagandă electorală sau de demagogie ieftenă şi primejdioasă. A stîrni pofte e foarte uşor, mai greu e să le şi împlineşti. Apoi cum vrei tu să mă convingi pe mine, proprietar, să împart ţăranilor pămîntul pe care-1 muncesc din moşi-strămoşi, cînd în acelaşi timp tu însuţi cumperi moşii şi...

Puţin vexat, Baloleanu nu-i dădu răgaz să continue:

— Pardon, pardon! Să punem lucrurile la punct! înainte de toate să fim înţeleşi că nu discutăm chestia din punct de vedere particular personal. Am vorbit făcînd abstracţie că tu, întîmplător, eşti mare proprietar sau că eu fac politică. Sîntem mai presus de orice oameni subţiri care cunoaştem chestia ţărănească şi din cărţi şi din experienţă, care ne interesăm de ea, de altfel ca toată lumea... Va să zică dezbatere academică. Sînt [f. 26] sigur, fireşte, că de-ar fi nevoie de sacrificiu, conu Miron şi cu tine aţi fi cei dintîi să faceţi gestul mărinimos...

— Ba te înşeli grozav, dragul meu — protestă Grigore. Tata cel puţin niciodată n-ar consimţi să se despartă de bună voie de moşia de care îl leagă un trecut plin de greutăţi şi de mîndrie. Pentru el pămîntul e viaţa însăşi, ca şi pentru ţăran, ştii prea bine că ai fost pe la noi şi cunoşti pe tata. Dar nici eu, cu toate că sînt poate mai conciliant, n-aş fi dispus să fac cadouri, nu ţăranilor, care nu le cer, ci demagogilor de la oraş care vor să-şi creeze merite electorale împărţind averea altora.

— Uite conservatorul! zîmbi Baloleanu către Dumescu, apoi întorcîndu-se iar la Iuga: Pardon, iubitule, să nu trecem uşor! Fiindcă m-ai pus în discuţie pe mine, ţin să precizăm definitiv chestia... Ei bine, crezi tu că moşioara mea, cîştigată din sudoarea unei munci cinstite de zece ani, de încă şi azi mai am datorii pe ea, crezi tu că cele cîteva biete sute de pogoane ale mele au să rezolve problema? Şi totuşi iacă o declar, deşi

sînt om sărac, declar solemn că, într-un caz de expropriere, eu pun la dispoziția țării petecul meu de moșie fără să crîcnesc I Ești mulțumit ? Am fost •clar?

— Evidenți Cum să n-o dăruiești statului dacă ai putut s-o dai în arendă îndată ce ai luat-o! făcu Grigore fără a-și ascunde disprețul.

Jicnit și scandalizat că s-a găsit cineva, ba încă un bun prieten care să-i pretindă lui, mare avocat și om politic să se înfunde la țară, Baloleanu zise:

— Doar n-ai să-ți închipui că-mi voi părăsi meseria pe care o știu, de, binișor, nu-i așa, puiule, ca să încep a face agricultură?

— îmi închipui și chiar îți cer, dacă vrei să ai pămînt! Cine are pămînt, să-1 muncească, să-1 iubească, să se înfrățească cu el, ori să renunțe!... Tu, dragul meu, ai luat moșioara de subt nasul sătenilor care umblau s-o cumpere și s-o împartă între ei. Te-ai dus, i-ai înlăturat și a treia zi ți-ai trimis acolo arendașul să o exploateze și să stoarcă bani din ea. Pe deoparte împiedecați pe țăran să cumpere pămînt cînd se oferă prilejul, iar de altă parte îmi cereți mie care asud alături de țărani, care-mi iubesc glia și pe țăranul meu, să mă despart de moșie, s-o arunc uite-așa, ca un dinte stricat 1 [f. 27]

— Ei, dragă Grigoriță — observă avocatul mai moale — sînt prea puțini proprietarii ca voi, căci marea, imensa majoritate a pierdut de mult contactul cu pămîntul. De aceea măsura generală nu se poate lua după cei puțini, ci după ceilalți.

— De ce n-ai lua însă orice măsuri față de proprietarii care s-au înstrăinat de moșiile lor? De ce vă gîndiți numaidecît la măsuri care ar distruge o clasă socială, poate cea mai loială, cea care reprezintă bogăția țării și care a ținut țara asta? Fiindcă țara, dacă s-a susținut așa, bine, rău, cum s-a putut, prin proprietari s-a susținut, prin aceia care și-au frămîntat toată viața cu pămîntul și nu l-au părăsit oricîte vijelii au venit peste ei! Din pricina lor țăranul n-a avut de suferit căci țăranul a fost fratele și tovarășul lor de muncă și de luptă totdeauna. Au împărțit creștinește bogăția și sărăcia, au fost în realitate o proprietate colectivă din care s-au hrănit cu toții deopotrivă. A, firește, n-au rămas toți la datorie nici proprietarii, iar în ultimul timp s-au înmulțit vertiginos dezertorii. Multora a început să le vie greu să stea la țară, unora li se pare. dezonorant să muncească pămîntul, ba chiar să muncească în general. Preferă să tragă venituri grase pe care să le risipească într-o viață ușoară, în orașe strălucitoare, în petreceri, fie pe-aici, fie în străinătate. Locul lor la moșie l-a luat arendașul care trebuie să stoarcă arenda pentru boier și alta, mai bună, pentru el însuși. Atunci evident că țăranul geme și se zvîrcolește și amenință în surdină. în vreme ce eu, proprietar, muncind și chibzuind

și economisind, de-abia pot scoate din moșia mea atîta cît să pot trăi onorabil, arendașul, vecinul meu, scoate zeci de mii de lei numai pentru proprietarul lui, afară de ce cîștigă el. De unde iese diferența asta? Din buzunarul arendașului sau din mizeria țăranului?... N-am dreptate, nene Costică? sfîrși Iuga adresîndu-se deodată lui Dumescu. Spune d-ta, am ori n^am dreptate?

Directorul de bancă stătea cu ochii în farfurie și asculta jenat, fiindcă ceilalți doi. vorbeau tare încît lumea de la mesele dimprejur se uita la ei. întrebarea *V,* surprinse totuși. Nu urmărise discuția decît superficial. Lui, om de cifre, dezbaterile la un pahar de vin i se păreau cel puțin futile, dacă nu comice. O problemă gravă nu se limpezește între un șnițel vienez și o plăcintă cu mere. Cel mult se încurcă mai rău... înainte însă de-a răspunde el, de la masa de-alături interveni cineva cu glas familiar;

— îmi dați voie... [f. 28]

Toți trei întoarseră capetele, uimiți de amestecul unui străin în conversația lor.

— Sînt Ilie Rogojinaru și am avut fericirea să ne cunoaștem azi în tren cu demnul Iuga,,.

Arendașul era singur la masă. Venise mai tîrziu și, fără să vrea, auzise discuția. Netulburat de mirarea lor, își mută scaunul puțin'niai aproape și urmă jovial, parcă i-ar fi cunoscut pe toți de cînd lumea:

— Fiindcă domnul Iuga spunea că arendașii ar fi așa și așa... Acuma nu pentru că sînt și eu arendaș, dar cred că dumnealui greșește vorbind rău despre niște oameni care nu merită atîta hulă. Să nu fie cu supărare, cucoane, dacă iarăși nu ne lovim în păreri, zău așa! Arendașul nu e tocmai o pacoste pe țară, cum zice dumnealui și cum se scrie prin gazete și se spune de altfel pretutindeni. Ca să poată scoate arenda plus un oarecare venit pentru ostenelile lui, arendașul trebuie să muncească întreit cît un proprietar. Țăranul nu lucrează mai mult la arendaș ca la boier, ci mai degrabă dimpotrivă. Iau martor chiar pe domnul Iuga, să spuie dacă învoielile de la arendașii vecini cu Amara sînt mai grele ca pe moșia dumnealor. Arendașul însă, strîns de nevoi, a făcut economii la cheltuieli, a cultivat mai intens moșia, a pus în circulație și pămînturi care înainte erau pîrloage, a introdus mașini, în sfîrșit a ridicat nivelul exploatării agricole. Toate astea oare nu înseamnă nimica? Or fi ei arendași ticăloși care asupresc pe țărani, cum sînt și printre proprietari, dar să-i osîndim așa, grămadă, fără circumstanțe ușurătoare, nu e drept și nici bine!

Grigore Iuga, enervat de amestecul arendașului în vorba lor, răspunse apăsat și disprețuitor:

— Da, stimate domn, dar dacă nu interveneau arendașii azi n-am mai avea chestia țărănească în România! Apariția arendașului a împie-

decât trecerea pămîntului în mîinile țăranilor, cum ar fi fost natural ți sănătos. Proprietarul care s-a săturat de moșie, ar fi vîndut-o țăranilor dacă nu se îmbulzea arendașul oferindu-i un venit mare și sigur, fără nici o muncă și bătaie de cap pentru proprietar!

— Asta se poate — admise • Rogojinaru cu fața inundată de un zîmbet candid. Se prea poate. Nu zic ba... Cu condiția însă ca țăranul să fi fost într-adevăr harnic și [f. 29] întreprinzător. Dar, orice ați spune d-voastră, mie, care am o experiență veche în privința asta, mie dați-mi voie să rămîn convins că arendașul a apărut tocmai fiindcă țăranul român e leneș și nepăsător, așteptînd să-i vie totul de-a gata de la boier sau în vremea din urmă de la stat... Uite-așa, domnilor! Să mă iertați dacă sînteți de altă părere, eu însă...

Baloleanu avu un gest de consternare fără a putea protesta. Grigore, abia stăpînindu-și revolta, întrerupse vehement pe arendaș:

— Te-am auzit și în tren vorbind cum ai vorbit aici, onorate domn! Nu ți-am răspuns fiindcă mi se pare o monstruozitate ca un om care trăiește și se îmbogățește din munca țăranului să afirme totuși cu insistență că țăranul e leneș. Eu, care trăiesc în mijlocul lor, mi-aș putea permite să afirm hotărît contrarul și să dovedesc cu exemple. Dar chiar dacă ar fi cum zici d-ta, imputarea sau ocara d-tale n-ar privi pe țăranul nostru, ci pe cei ce l-au emancipat numai de formă și, în realitate, l-au lăsat mai încătușat ca înainte. în loc să-i fi dat lumină și învățătură și educație cetățenească, a fost menținut în robie și întunerec. Nu ne-a trebuit țăran cetățean, ci țăran animal. Și acuma, pe deasupra, îl mai și insultăm că e leneș și rău... A! Intreabă-1 pe dumnealui — urmă arătînd pe Titu, care încremenise — că-i ardelean și a venit de curînd încoace, întreabă-1 dacă țăranul dumnealor e leneș și lipsit de inițiativă! Și nu uita că acolo românul e subt jug străin! A avut însă conducători care l-au învățat și i-au deschis mintea, a avut pilde bune care l-au îndreptat. Noi vorbim mereu despre țărani și ne mulțumim cu vorba și niciodată nu facem nimic într-adevăr cinstit și dezinteresat pentru ei!

Avîntul lui stîrni mici surîsuri ironice prinprejur. Grigore însuși își dădu seama că a devenit patetic, că tonul lui nu cadrează cu situația, și tăcu mai jenat chiar decît Dumescu care începuse să dea semne de nerăbdare. Deși avea replica gata, Rogojinaru, ca să nu mai învenineze lucrurile, se mulțumi să o mormăie în farfuria lui. Numai Baloleanu adaogă, dar încet, ca pentru masa lor:

— Foarte just, dragă Grigoriță, foarte adevărat! Bietul țăranul nu știe decît să rabde, fiindcă altceva nimeni nu l-a învățat. Iar cînd nu mai poate, cînd îi ajunge cuțitul la' os, atunci trebuie să izbucnească și el în iureșe de foc și de sînge. Numai la noi se [f. 30] mai pomenesc în plin secol de civilizație răscoale de țărani exasperați, cînd ici, cînd colo, pentru că numai la noi țăranul nu găsește nicăiri dreptate. Și totuși nici chiar astfel de mișcări crîncene nu reușesc să deschidă ochii celor în drept asupra bubei adevărate, să-i îndemne a căuta mijloace de îndreptarea răului, pînă ce ne vom pomeni cu o catastrofă să zguduie țara din temelii...

Tot Baloleanu însă, înțelegînd că discuția s-a împotmolit în patimă, izbuti să-i schimbe făgașul. Aduse vorba despre recolta care a fost destul de bună, dar nu se poate valorifica din pricina crizei financiare, apoi despre situația guvernului pe care el o socotea șubredă de tot, în speranța că în curînd va reveni la putere partidul lui. Pe Grigore politica nu-1 interesa, dar nu vedea de ce s-ar schimba actualul guvern, nici mai bun și nici mai rău ca altele. Trecînd la politica externă ajunseră la frații ardeleni și la Titu Herdelea. Acuma se mai învioră și Dumescu, un naționalist fervent care visa numai cucerirea Ardealului. Vacanțele și le petrecea, de mulți ani, numai pe la băi din Transilvania sau călătorind prin diferite regiuni ale ei, încît îi cunoștea toate colțurile mai bine ca băștinașii. Grigore le spuse că Titu ar dori să-și găsească un rost în țară. Fiind vorba de un ardelean, Dumescu îi oferi pe dată un loc de funcționar la banca lui, deocamdată modest, firește, rămînînd să se vază mai pe urmă dacă va merita mai mult. Iuga îi mulțumi refuzînd: ce să caute un poet la bancă afară, cel mult, de vreun împrumut de franci fără girant, fără dobîndă și fără termen de plată? Titu însuși tăcuse, dar ar fi fost amărît dacă Grigore ar fi primit. N-a trecut el în Țară ca să ajungă funcționar de bancă. Mai curînd la vreun jurnal ar trebui să i se găsească vreo întrebuințare, adaogă Iuga spre bucuria lui. Da, da, la vreun jurnal, repetă și dînsul, cu un fior. Baloleanu era prieten cu directorul ziarului *Universul,* căruia îi cîștigase un proces dubios. Făgădui că-i va vorbi și va insista, numai Titu să aibă grije să-i reamintească, dacă cumva ar uita.

— Acuma însă pe mine să mă iertați — zise avocatul, pregătindu-se de plecare. Mi-am lăsat nevasta să mănînce singură numai de dragul tău, Grigoriță, că nu te-am mai întîlnit de un veac. Sper că și tu ai să-mi faci plăcerea să vii într-o zi să dejunezi la noi, să te vază și Melania mea, că mereu vorbim de tine. Poftești cînd vrei tu, [f. 31] mîine, poimîine, oricînd, nici n-ai nevoie să anunți, ca acasă...

între Dumescu și Grigore se încinse o controversă asupra notei, fiecare revendicînd pentru sine obligația de plată. Grigore ieși biruitor numai amenințînd cu o supărare eternă. în fața restaurantului se despărțiră și Iuga rămase cu Titu. Tocmai atunci apăru în ușă și Rogojinaru, cu o țigară de foi între dinți, cu o umbrelă străveche subțioară.

— Cucoane — zise el către Grigore.cu glas dulce și părintesc — d-ta ești tînăr și te aprinzi iute, iar eu sînt bătrîn și nu mă supăr cu una cu

r

două. De aceea zic: Nu mi-ar părea rău să rămîn eu de minciună, arendaş păcătos şi păţit, dar mă tem că odată şi odată ai să zici: a avut dreptate afurisitul de Rogojinaru... Noapte bună!

Pe Iuga tocmai familiaritatea lui Rogojinaru îl sîcîia. Strînse buzele şi nu răspunse. De altfel se simţea obosit şi mai ales plictisit. Discuţia de la masă îi răscolise nervii. îşi propusese de atîtea ori să nu mai vorbească despre lucrurile acestea şi totuşi la fiece pas îşi călca hotărîrea. îl supăra uşurinţa cu care alţii aruncau soluţiile cele mai îndrăzneţe în vreme ce el se frămînta fără a găsi un răspuns într-adevăr mulţumitor. Apoi el aducea totdeauna sufletul întreg acolo unde ceilalţi nu puneau decît vorbe, încît astfel nu putea să nu apară cel puţin exagerat, dacă nu ridicol.

Coborîră în Calea Victoriei, fără a schimba un cuvînt. Se pornise un vînt aspru, prevestitor de ploaie rece. Nourii se lăsaseră jos, aproape pînă pe coperişele caselor. Cîte-un vîrtej de aer se răsucea pe stradă, strîngînd praful, ridicîndu-1 şi aruncîndu-1 pe trotoare, între picioarele rarilor trecători. Iuga iar îşi aduse aminte de Rogojinaru: vezi, el a presimţit şi a venit cu umbrela... O trăsură venea în goană dinspre Şosea, cu un domn între două femei; una hohotea de rîs atît de tare şi atît de vesel parcă toată lumea ar fi fost a ei.

Titu păşea alături de Iuga, tăcut, prudent, calm. Vedea că n-are chef de vorbă şi nu voia să-1 supere. îşi făcu în gînd bilanţul serii şi-şi zise că poate să fie deplin mulţumit. A cunoscut doi domni cu vază şi amîndoi s-au arătat bucuroşi să-1 ajute, fireşte pentru prietenia nepreţuitului Iuga de la care i se trage tot norocul şi care acuma [f. 32] e mîhnit. De ce o fi mîhnit?... Dacă ar intra la *Universul,* ar putea zice că s-a aranjat definitiv şi bine. Nu e un ziar subţire, dar pare a fi solid şi râspîndit. Acolo poate să se facă cunoscut, iar poeziile să le publice în reviste, cum se cuvine, şi să ajungă repede celebru. Numai să nu uite avocatul să vorbească cu directorul ziarului. Pentru orice eventualitate are să treacă mîine dimineaţă pe la Baloleanu... Sau să mai lase vreo zi două, că Iuga e în stare să-i găsească şi altceva, mai strălucit? Trebuie să ia seama, să nu facă vreo gafă, să jicnească pe Iuga şi să-1 piardă. Ce contează cîteva zile cînd i-a scos Dumnezeu în cale un om atît de extraordinar. Cum a aşteptat o lună, mai poate răbda puţin, să se facă lucrurile cum trebuie. Are să-1 întrebe pe el, dacă va fi nevoie...

Prin Piaţa Palatului Regal i se păru totuşi lui Titu că tăcerea a fost prea lungă. Cumpăni bine despre ce să vorbească şi-şi aminti cu cît interes a discutat Grigore la restaurant. îi zise deci încet, parcă pipăindu-i sufletul:

— Nici n-am pomenit atîta ce se vorbeşte pe-aici despre ţărani şi mereu despre ţărani... Toată lumea, pretutindeni, într-una: chestia ţără-

nească pe dincoace, problema pe dincolo, să facem aşa, să facem altfel... Nu mai pricep nimica! De ce atîta discuţie ? Pînă şi la mine, in curte, toţi chiriaşii, cînd se adună la taifas, repede ajung la ţărani ş-apoi dă-i şi dă-i... Baremi un cizmar jidov şi mai cu seamă feciorul lui care-i mare socialist cum mă întîlneşte începe că trebuie rezolvată negreşit chestia ţăranilor, că trebuie să li se dea pămînt, că nu se mai poate aşa, că ţara fierbe şi vine revoluţia, în sfîrşit...

Grigore tresări ca trezit dintr-o visare. Ce curios: in aceleaşi clipe, aceeaşi întrebare şi-o pusese el însuşi, căutîndu-i răspunsul. Murmură cu privirea spre nourii mînioşi ce se alungau peste capetele lor:

— Poate să fie numai o modă trecătoare, dar poate să fie şi o durere mare, veche, grea, care apasă ca o pîclă toate sufletele şi cere alinare... Cine ştie?

5

Grigore Iuga se perpelea în pat fără somn. Răsfoise gazetele de seară, nu reţinuse [f. 33] mai nimic. Gîndurile îi rătăceau tulburi, neostoite, de ici-colo, răscolind amărăciuni, amintiri, planuri, speranţe, izgonind mereu liniştea sufletului. Avea îndeobşte superstiţii copilăroase; acum îşi închipuia că întîlnirea cu Rogojinaru, după ce 1-a plictisit şi în tren şi la cină, îi ucide şi odihna nopţii.

Stinsese becul de pe noptieră de cîteva ori şi tot atîtea ori îl reaprinsese ba să refacă un calcul salvator, ba să controleze un preţ al zilei in *Adevărul,* ba să observe un amănunt pe fotografia Nadinei care, din perete, deasupra patului, îl urmărea cu nişte ochi galeşi, artificiali. Prăvălită, trei sferturi goală, pe o blană de urs, cu braţul răzimat pe capul fiarei, sînii ei mici păreau încremeniţi într-un spasm voluptuos ca şi şoldurile calde care se alintau, în vreme ce întreaga-i figură surîdea cu o candoare virginală şi prefăcută, în ramă grea, mărită aproape natural, fotografia era un cadou de ziua lui din partea ei. A minţit că se bucură, i-a mulţumit Ş* a îmbrăţişat-o, dar în sineşi a fost întristat şi decepţionat. îl indigna mai ales gîndul că nevasta lui, dragostea lui s-a putut arăta astfel unui bărbat străin, fie el chiar fotograful. Cu trei ani în urmă şi numai un an după cununie avea pretenţia, deşi nu i-a mărturisit-o, socotind-o firească, să-i aparţină exclusiv măcar goliciunea ei trupească. Era un sentimental romantic şi în iubire.

Amestecul Nadinei, tocmai cînd se simţea mai împovărat de griji materiale, îl enerva. Necazurile şi zbuciumările lui pe ea n-o interesau decît cel mult ca motiv de ironie. Pe unde s-o fi aflînd ea acuma desigur că afacerile lui o preocupă mai puţin ca orice în lume.

Sosise în Bucureşti plin de încredere. Nici urmă de îndoială că toate vor merge strună. A încasa rata a doua şi ultima din preţul griului vîndut

și *liferat* în august, a aranja cu Dumescu la Banca Romană polița care ajunge luni la scadență erau treburi ce se puteau lichida în două ore. Proiectase, după ce va isprăvi afacerile cu brio, să mai stea vreo trei zile să se întîlnească cu cîțiva prieteni, să le reamintească prin prezență că trăiește. Pe urmă înapoi la Amara cu restul de bani care va fi suficient pentru a face față împrejurărilor pînă la valorificarea porumbului. Programul îl întocmise de-acasă în toate amănuntele. Era ordonat și meticulos; cu atîta se alesese din cei doi ani petrecuți în Germania. Polița cerealistului o avea în buzunar, cu scadența pentru mîine. O considera aur curat. Semnătura celei [f. 34] mai importante firme de export de cereale din România se bucura de respect în toată Europa... în strada Bursei, primul punct din program, soarta a tras o dungă brutală peste combinațiile lui savant stabilite. Șeful firmei, un armean înalt, bătrîn și țeapăn, l-a poftit în biuroul său particular, i-a oferit cafea și o havană de contrabandă și i-a făcut o rugăminte confidențială, anume să-i îngăduie o amînare de o lună, una singură, pentru plata ratei scadente. Grigore a presimțit o încurcătură din clipa cînd armeanul a comandat cafeaua și a scos la iveală, dintr-o ladă de fier, ceremonios, havana. Semn râu. Perplex a încercat să obiecteze că e vorba de poliță, că... Au venit explicațiile și considerentele. Sînt timpuri excepționale. Prețurile au scăzut brusc pe piețele străine în ultimele săptămîni, aproape o prăbușire. A căzut în balanță concurența rusească, neașteptată; recolta muscalilor, de unde se anunțase compromisă, a ieșit deodată arhiabondentă; Rusia e totdeauna cu surprize. Nu l-ar fi durut capul de astea. El, negustor prevăzător, a făcut toate angajamentele din vreme. L-au nenorocit însă căile ferate care n-au putut executa transporturile cînd a trebuit. Iacă, la sfîrșitul lui octomvre atîtea zeci de vagoane de grîu de-ale lui putrezesc prin magaziile gărilor. întîrzierea asta costă averi. Apoi vapoarele care au stat, unele mai stau și azi, la Brăila de pomană, fiindcă n-au avut ce să încarce, cît au înghițit peste prevederile cele mai rezonabile? Pierderile se ridică la peste treizeci la sută din valoarea mărfii, cu tendința de-a spori... Și, vîrf la toate, criza financiară, stupidă, care s-a abătut așa tamnesam, a zdruncinat tot creditul și paralizează orice posibilitate de mișcare. Grigore asculta și nu auzea. Precis era doar faptul că nu va primi banii; restul, pentru dînsul, erau vorbe, deși, pentru armean, negreșit, cu un cuprins greu-plumb. Ascultînd își zicea într-una că, în ciuda tuturor explicațiilor, dacă el ar refuza amînarea, armeanul ar plăti fără greș căci n-ar putea permite să i se protesteze polița și astfel să-și ruineze toate afacerile. Refuzul ar atrage însă după sine poate și ruptura cu firma cu care lucrează tatăl său de douăzeci de ani și care de multe ori, în momente grele, le-a făcut înlesniri. Poate el să ia asupra-și răspunderea refuzului pur și simplu? Sau dacă acceptă amînarea, cum își va aranja datoria de la Banca Romană

și apoi cum se va întoarce acasă cu mîna goală?... Nici n-a refuzat, nici n-a primit. Va răspunde mîine, după reflexiune matură.

Cînd a întîlnit întîi privirea Nadinei din fotografie, s-a înfuriat. Și-a adus aminte că din [f 35] pricina ei (altădată ar fi zis: de dragul ei) a făcut datoria la Banca Romană, puțin înainte de surpriza cu cadoul. Credea pe-atunci că refuzul ei de-a sta la țară mai mult de douăzeci și patru de ore ar fi numai din pricină că i-e silă de „cocioaba fără gust și fără confort", cum spunea că este conacul lor bătrînesc de la Amara. Și-a pus deci în gînd s-o ademenească și a clădit un fel de castel. Două luni de zile a conspirat cu un arhitect prieten pînă ce s-a oprit la un proiect care i s-a părut că va fi pe placul ei. Alte două luni a trebuit să se lupte cu tatăl său, să-1 convingă. Bătrînul era mîhnit că vechiul conac, simplu dar vast și plin de trecut, în care s-au născut și au trăit patru generații de înaintași, nu mai mulțumește pe Grigore. Socotea planul drept începutul destrămării. A cedat numai cînd Grigore i-a mărturisit că astfel va cîștiga și pe Nadina pentru viața la țară. Dar bani nu erau. Construcția s-a început și s-a sfîrșit cu împrumuturi de la Banca Romană. Nadina s-a entuziasmat, a găsit foarte gentilă atenția lui, a petrecut două săptămîni în castelul ei, s-a plictisit și s-a întors la București. Nimeni nu-i poate pretinde să se înmormînteze de vie nici chiar într-un cavou de lux. O fotografie soră cu cea de deasupra patului, numai cu rama ruralizată, potrivită locului, a rămas acolo pentru al ei Grig drag. Și datoria la Banca Romană din care, cu toate sforțările, nu s-a putut amortiza nici jumătate în cei trei ani trecuți de-atunci.

Mai ales cînd veneau scadențele polițelor, Grigore nu putea să nu-și amintească iluziile ce i-au încălzit inima în lunile acelea trandafirii. Simțea o amărăciune stranie, aproape mîngăietoare, fără regrete și imputări. în vreme ce bătrînul cerealist îi desfășura după amiazi motive peste motive, lui i-a venit în minte Nadina atît de stăruitor că de-abia a reușit să o alunge din închipuire. întocmai ca și acuma.

De la armean s-a dus la Dumescu, să-i ceară sfat și ajutor. Era într-o consfătuire gravă, la bancă, și nu l-a putut vedea. I-a lăsat un cuvînt, poftindu-1 la masă. Știa că Dumescu nu discută lucruri serioase decît la biurou. Și-a închipuit însă că poate totuși se va ivi un prilej favorabil să pregătească măcar terenul. De aceea, întîlnind pe Baloleanu, a insistat să vie și el. Acuma își dă seama că toată combinația asta, care i s-a părut foarte ingenioasă, a fost o nerozie. Cînd i-a spus, la începutul mesei, că are să-i vorbească într-o chestie extrem de importantă, Dumescu i-a răspuns că-1 găsește la bancă sigur mîine la nouă. Răspunsul a fost atît de firesc și de categoric că Baloleanu, care de altfel nu cunoștea intențiile lui Grigore, [f. 36] a putut aduce pe tapet eterna problemă țărănească, subiect de infinite divagații pentru toate ocaziile. Dacă ar fi fost cuminte, cînd n-a avut

norocul să poată lua la bancă părerea lui Dumescu, ar fi aşteptat liniştit pînă mîine, ar fi mîncat cu tînărul transilvănean, ar fi vorbit banalităţi calmante sau ar fi ascultat nădejdile lui, amuzante ca toate planurile de viitor ale oamenilor fără prezent, iar acuma ar dormi în loc să se zvîrco* lească zadarnic.

Cîte ceasuri să fie ? Două. Şi pe el la nouă îl aşteaptă Dumescu şi Du* mescu e precis ca un englez. Dacă l-ar întreba mîine Dumescu Ce soluţie întrevede el, s-ar face de fîs şi n-ar şti ce să-i spuie. Dar atunci de ce mi se potoleşte, să aştepte ce va aduce momentul ? La urma urmelor cerul n-are să se prăbuşească orice va spune sau va face fie Dumescu, fie cerealistul, fie chiar regele... Da, aşa ar zice Nadina şi nici nu s-ar sinchisi de nimic. Bătrînul însă, Miron Iuga, ar fi stat la bancă pînă isprăvea Dumescu cOn- sfătuirea şi ar fi luat o hotărîre, îndată, una şi definitivă, fără vreo şovăire. El vede pretutindeni, la fiece pas, probleme insolubile în lucrurile cele mai fireşti. Şi cu deosebire în cele ce priveau moşia unde se întîlnea cu bătrînul.

Rămăsese din copilărie cu un ciudat sentiment de dragoste faţă de tatăl său. Predomina dragostea, negreşit, dar amestecată cu o proporţie atît de mare de respect, încît părea lipsită tocmai de căldura elementară. Nu din pricina bătrînului care, deşi fire închisă, pe el îl iubea fără reticenţe şi forme. în relaţiile dintre ei, tocmai el, printr-o timiditate şcolărească, punea o reţinere ceremonioasă Ce dădea impresia de răceală. Se silea să fie mai expansiv şi nu izbutea decît să apară stingaci şi prefăcut. îşi explica aceasta prin obişnuinţa, de cînd s-a pomenit, de a-i zice d-ta. Nu se poate iubire întreagă cu „d-ta", care ridică o despărţire între două suflete oricît de legate. Nadina l-a tutuit din primul moment şi n-are nici un fel de sfială faţă de dînsul.

Venirea Nadinei între ei a accentuat discreţia sentimentelor lor. Amîn- doi, fără să mărturisească, se simţeau vinovaţi unul faţă de cellalt. Nu şi-au imputat niciodată vina, nici măcar nu şi-au arătat-o. Bătrînul se învino» văţea în sinea lui că el i-a descoperit pe Nadina şi că deci el a pricinuit decepţiile fiului său. Grigore, din parte-i, se căia că, prin uşurinţa sa, dintr-un capriciu, a construit un castel inutil, îndatorînd pe tatăl său care o viaţă întreagă s-a căznit să păstreze moşia curată şi neameninţată. Au fost de bunăcredinţă amîndoi [f. 37] şi tocmai de aceea se simţeau mai apăsaţi.

Miron Iuga a descoperit pe Nadina în vremea cînd Grigore era la Berlin. De fapt a descoperit-o îfltîmplareâ. Tatăl ei, Tudor Ionescu, stăpînea de vreo douăzeci de ani cele două moşii, vecine cu Amara, Babaroaga şi Les- pezi. Amîndouă, precum de altfel şi Vaidei, făcuseră parte din trupul proprietăţii familiei Iuga şi au fost înstrăinate de fratele lui Miron, Teofil, care s-a stins, burlac şi complect sărăcit, acum şapte ani, la Paris. Miron cunoştea pe Tudor Ionescu de cînd a cumpărat moşiile de la Teofil. Noul

proprietar şi vecin a venit la dînsul, foarte prietenos, şi i-a cerut poveţe asupra posibilităţilor de exploatare cît mai bună a pămînturilor. A fost un simplu pretext de conversaţie, căci nu-i trecuse niciodată prin minte să-şi bată el capul cu ele. îşi găsise un arendaş şi se înţelesese asupra venitului înainte chiar de-a fi încheiat definitiv cumpărarea. Miron a aflat mai tîrziu că Ionescu mai avea două proprietăţi, de asemenea arendate, pe lîngă Brăila, că ar fi un bogătaş de origine obscură, stabilit numai de puţini ani în Bucureşti unde cumpărase mai dinainte cîteva perechi de case de raport... Apoi, de nişte Paşti, sînt cinci ani de-atunci, a primit iar vizita vecinului, de astădată însoţit de fiul său Gogu şi de Nadina. între cele două odrasle era mare deosebire de vîrstă; feciorul putea să aibă peste patruzeci de ani, fata cel mult douăzeci. Tudor Ionescu i-a povestit că a fost însurat de trei ori şi Gogu e din prima căsătorie, iar Nadina din a treia. Fiindcă a schim- bat arendaşul, i-a adus şi pe copii să vază proprietăţile, mai ales că ale lor vor fi în curînd, Babaroaga a Nadinei şi Lespezi a lui Gogu. Deocamdată atîta le va da, cînd se vor căsători, şi cîte-o casă la Bucureşti. Ce mai are tot a lor va fi, dar numai după moartea lui. „Mult n-au să aştepte, că eu am bătut şaptezeci", a adăogat zîmbind jovial. Numai de nu s-ar săvîrşi înainte de a-i vedea pe la casele lor. Mai frică i-e de Gogu, că a tot amînat pînă i-a cam trecut vremea. Despre Nadina însă n-are nici o grije; o fată ca ea nu poate rămînea mult nemăritată pentru că n-ar lăsa-o peţitorii... Miron Iuga atunci s-a uitat mai bine la ea şi a răspuns convins că da, aşa este. Pînă peste vreo trei luni, cînd s-a întors Grigore din Germania, bătrînul s-a gîndit deseori la Nadina, viitoarea stăpînă a moşiei Babaroaga. Cît l-a mîhnit pe dînsul fărimiţarea şi înstrăinarea pămînturilor părinteşti şi [f. 38] cum le-ar mai fi luat el dacă ar fi avut bani ghiaţă, cum cerca frate-său. Cu limbă de moarte avea să dea de grije lui Grigore să reîntregească dome- niul Iuga, dacă Dumnezeu nu-i va îngădui să-şi împlinească et însuşi dorinţa asta cea mai fierbinte. Şi iată că Dumnezeu i-a arătat semnul prin care va putea birui.

Grigore a venit din străinătate cu capul plin de planuri îndrăzneţe, cu soluţii pentru toate greutăţile. Nu mai voia moşii multe, ci o exploatare modernă. Situaţia actuală nu va mai putea dăinui. Ţăranii nu pot trăi în stare de robie deghizată. Trebuie să li se înlesnească cumpărarea pămîntu- rilor pe care proprietarii nu le muncesc sau care le prisosesc, altminteri vor sări ţăranii singuri să-şi ia cu forţa sau poate chiar statul însuşi, ca să evite o nenorocire naţională. Bătrînul l-a ascultat de cîteva ori, fără măcar să se supere sau să riposteze, cum se aştepta Grigore. îşi zicea că generozităţile acestea sînt ale tinereţei şi că băiatul se va potoli cînd se va izbi el însuşi cu capul de pragul de sus. Şi, în loc să-i combată „teoriile", într-o zi i-a spus neted că s-ar bucura dacă i-ar plăcea fata lui Tudor Ionescu. Grigore a

înțeles îndată de ce s-ar bucura bătrînul şi i-a răspuns că nu se poate lăsa condus în alegerea tovarăşei de viață de anume utopii, fiindcă trecutul nu se mai întcarce. „Tu să vezi fata, că utopiile le iau eu asupra mea", a încheiat Miron.

Cînd a văzut-o Grigore a uitat tot şi i-a rămas numai ea. Luna pînă s-a făcut cununia şi apoi cele trei luni cît au călătorit împreună, singuri, în Grecia, Italia şi Spania, a cunoscut fericirea cea mai mare. Atunci Nadina nevasta lui adevărată, numai şi numai a lui. Aşa ar fi vrut să fie totdeauna: în sufletul şi în gîndurile ei să nu existe nimeni şi nimic afară de el. Suferea de o gelozie atît chinuitoare cu atît mai mult că îi era ruşine să o mărturisească şi izbutea să nu o manifesteze niciodată. A încercat s-o ademenească la țară nu ca să îndrăgească pămîntul ci să-şi ferească iubirea de primejdiile oraşului. încetul cu încetul a trebuit să se mulțumească tot cu mai puțin. Fiindcă suferea prea rău în Bucureşti lîngă ea, prefera să stea mai mult la țară fără ea. Patru ani iubirea lui a trecut prin toate zbuciumările pînă ce şi-a risipit sperantele. Dacă a ajuns el să consimtă ca Nadina să plece singură în străinătate, a doua oară. în trei luni a primit de la ea exact trei scrisori şi în toate trei îi cerea numai bani.

Bătrînul Iuga îşi făcea imputări că i-a dat de soție pe Nadina în primul rînd ff. 39] pentru că s-a convins repede că prin ea visul lui nu se va împlini niciodată. I-a oferit chiar el, de la început, să exploateze în comun moşia Babaroaga, să renunțe la arendaş, asigurîndu-i acelaşi venit. Nadina a refuzat. Ea nu vrea încurcături. Cu arendaşul poate face anume aranjamente, la nevoie. Dacă ar găsi o ocazie, cel mai bucuros ar vinde moşia şi ar plasa banii în ceva mai rentabil şi mai sigur decît pămîntul. Miron nu s-a dat bătut imediat. A mai revenit pînă ce a trebuit să înțeleagă că nu e nimica de făcut şi că a greşit cînd a îndemnat pe Grigore să-i dea numele lui. Băiatul ar fi putut lua o fată şi cu avere şi de neam. Acuma...

Acuma Grigore, cu becul electric aprins pe noptieră, privea mereu fără somn umbrele imobile ce împestrițau odaia cu nişte amintiri împietrite. Din cînd în cînd însă cu coada ochiului se uita la Nadina care surîdea în rama ei, nepăsătoare şi încîntată de ea însăşi.

6

A doua zi, la trei fix, precum se înțelesese la despărțire cu Iuga, Titu Herdelea sună la casa din Strada Argintari. Era plin de încredere. Aşteptă cîteva minute cu răbdare, uitîndu-se mîndru de sus spre stradă, ca şi cînd nu numai casa, dar toată lumea ar fi fost a lui. în crăpătura uşii apăru în sfîrşit capul feciorului, boțit de somn şi morocănos.

— Domnul Iuga mă aşteaptă I zise Titu gata să intre.

— N-a venit încă acasă — răspunse feciorul mai politicos ca altădată, dar totuşi cu supărare în glas pentru că a fost sculat din somnişorul ce şi-1 îngăduia în toate după-amiezile de cînd boierii lipsesc din Bucureşti.

— Nu se poate! protestă Titu, cu un ac în inimă. Mi-a dat întîlnire chiar domnul aseară, după cină, cînd veneam împreună spre casă...

— Poate să vie mai tîrziu — mormăi feciorul, strîngînd din umeri, numai ca să zică şi el ceva.

— Bine, atunci voi trece mai tîrziu — spuse tînărul Herdelea mai şovăitor, coborînd încet pe treptele de marmoră roşie.

— Prea bine, domnule! încheie servitorul şi închise usa fără zgomot, [f. 40]

Pînă în stradă Titu îşi redobîndi încrederea. Cum a fost aseară la Enache, aşa va fi şi acuma. Pe-aici aşa-s oamenii, nu se țin de cuvînt, mai ales cînd dau întîlniri. De altfel nici nu i-a precizat. A spus: trei-patru... Pînă la patru se plimbă pe bulevard, liniştit, şuierînd în surdină melodii someşene. Era îmbrăcat tot în costumul negru; socotise că se cuvine. Şi la patru iar sună subt scoica uriaşă şi iar auzi că Iuga n-a venit acasă, îşi pierdu cumpătul şi plecă uitînd să lase cel puțin vorba cînd va mai întreba de Grigore. Din bulevard se întoarse înapoi să repare greşeala. Trecu înainte şi nu mai intră de ruşinea servitorului. Destul a fost o lună batjocura servitorimei tot interesîndu-se de Gogu Ionescu; n-ar mai avea puterea să reînceapă acelaşi calvar pentru Iuga. îşi va îndrepta nădejdile în altă parte şi dacă, în patru-cinci săptămîni, nu reuşeşte nicidecum, mai bine îşi va strînge catrafusele şi, chiar cu codița între picioare, va şterge-o frumuşel acasă, la Amaradia, unde va lepăda fumurile poeziei, se va apuca de vreo slujbă modestă cu toată inima şi va intra în rîndul oamenilor. Dacă nu i-a fost scris şi n-are noroc să-şi valorifice talentul pe care cu siguranță îl are, se va resemna. Fireşte după ce va fi încercat tot ce omeneşte e posibil, ca să n-aibă mai tîrziu regrete.

Amărît, coborî pe bulevard să iasă în centru, să-şi uite necazurile căscînd gura la strălucirile străzilor. Dar gîndurile negre îl înconjurau ca nişte stoluri dese încît nu putea vedea nimica. încerca să se mîngîie zicîndu-şi că e copilăros să ia în tragic un lucru fără importanță. Iuga n-o fi putut veni sau o fi uitat, că şi el trebuie să aibă destule griji. Nu e cuminte să exagereze şi să piardă un sprijin sau chiar numai o perspectivă. Viața nu se cucereşte de cei ce se dau înfrînți. Victoria e totdeauna a celor ce ştiu să rabde mai mult, să reziste şi să nădăjduiască. Iacă, acuma, în loc să tăndălească plouat pe trotoare, dacă ar fi energic, s-ar duce la avocatul Baloleanu să-i reamintească promisiunea, cum a fost vorba, să-şi mai încerce norocul. Te pomeneşti că de unde nu te aştepți sare iepurele...

Recunoştea că aşa ar fi toate, văzute dinafară, dar inima kii era atît de grea că nu se putea raîngăia cu raționamente. Cum să bată la poarta lui Baloleanu cînd însuşi Iuga, care 1-a primit cu atîta bunăvoință şi s-a oferit spontan să-1 ajute, 1-a uitat îndată ce a întors spatele...

Paşii îl duseră spre strada Buzeşti. Simțea nevoia să vorbească cu cineva, despre altceva, [f. 41] să-şi risipească astfel amărăciunea. Ştia că Gavrilaş trebuie să fie acasă, dar nu intră. îi era frică să nu-1 întrebe despre Iuga. Proprietăreasa lui lipsea; în toate sîmbetele după-amiazi se ducea cu Jenică la sindrofii şi joc de cărți pe la prietene de-ale ei. în odăița lui era frig şi întunerec. Se făcuse ceasurile cinci. întîi să se primenească, să nu-şi strice degeaba hainele cele bune. I se părea ridicol că le-a mai îmbrăcat, îşi aminti că pingeaua de la gheata de purtare din dreapta s-a descusut puțin. Ia să treacă la cizmar cu ea înainte de-a se strica mai rău, cînd cine ştie ce are sări coste.

Trecu, în capul gol, la cizmarul Mendelson, în fundul curții. Titu Herdelea îl cunoştea, ca de altfel pe toți chiriaşii ceilalți care, fiind toți săraci, alcătuiau un fel de familie mare, ce-i drept cam certăreață şi zgomotoasă. Cizmarul ocupa două cămăruțe, amîndouâ spre curte. Una avea fereastră, cealaltă uşa de intrare. Atelierul era în colț, după uşă. Aici ciocănea şi cosea şi mormăia toată ziua, ghemuit pe scăunelul rotund cu trei picioare, bătrînul Mendelson, certîndu-se cu muierea sau dăscălindu-şi ucenicul cînd n-avea alături vreun muşteriu care să aştepte să-i isprăvească ceva şi cu care să tăifăsuiascâ. Deşi împlinise cincizeci de ani, nici un fir alb nu i se ivise încă în părul negru stufos veşnic încîlcit ca şi barba. Se fălea Că a învățat meseria la Rapaport şi rîvnea din tot sufletul să-i pice odată o comandă de încălțăminte noi, dar era mulțumit şi cu reparațiile, numai să fie de lucru mereu. Titu îl găsi zorind la un toc de damă.

— Numai două secunde să ai răbdare, domnule Herdelea — îi zise cizmarul fără să se oprească din bocănit. Las tot şi te servesc pe d-ta, dar trebuie să isprăvesc pantoful d-nei Tănăsescu că se duce diseară la teatru şi, uite, domnul Tănăsescu aşteaptă... Poftim, stai jos o secundă!... Mişule, dă un scaun!

Mişu era artilerist, feciorul lui Mendelson. Mai avea el şi două fete, mai mari, dar măritate de cîțiva ani, una la Iaşi, alta la Roman. Peste vreo două săptămîni Mişu se libera din armată unde de altfel a dus-o destul de bine.

Titu dădu mîna cu Mişu şi cu Tănăsescu şi apoi se aşeză. în colțul cel mai întunecos mai văzu un militar pe care însă nu-1 cunoştea.

După o mică pauză, refăcîndu-se parcă atmosfera, Tănăsescu reluă firul convorbirei întrerupte, zicînd cu glasu-i bătrînesc potolit: [f. 4 2]

Titu, cu inima mereu rănită, murmură:

— Uneori şi lupta e zadarnică...

— Uite asta e mai rea decît toate, resemnarea asta, domnule! strigă iar Mişu, aprias. Credeam că d-voastrâ, cei de dincolo, sînteți mai dîrzi, mai aprigi pentru triumful dreptății!

— Sînt momente totuşi cînd ți se pare că dreptatea, ca şi adevărul, e o fantomă care se depărtează cu cît o îndrăgeşti mai mult t zise tînărul Herdelea gîndindu-se la toate zbnc iu mările lui proprii.

Lampa de petrol ce atîrna din tavan deasupra mescioarei încărcate cu cuie de lemn şi calapoade şi scule împrăştia un rotogol de lumină galbenă numai în colțul unde lucra bătrînul, lăsînd restul odăiței într-o obscuritate în care înşişi oamenii păreau siluete de umbre. Mişu, subțirel şi slăbuț, era în picioare şi gesticula mereu violent ca şi cînd s-ar fi luptat cu întunerecul. Titu mai stătuse de vorbă şi cu tînărul şi cu bătrînul Mendelson, îi socotea nişte revoltați din pricina mizeriei şi-i înțelegea cu toate că el, fire potolită şi discretă, nu-şi cheltuia indignările în cuvinte ci îşi tortura cu ele sufletul. Ştia de la Gavrilaş că Mendelson e deocheat la poliția de siguranță şi nu voia să aibă cine ştie ce încurcături făcînd cor cu dînşii. Dealtfel odată a surprins un gest al bătrînului către Mişu, parcă i-ar fi spus să se ferească de el, probabil fiindcă lua masa la Gavrilaş, adică la un agent al poliției.

— Mişule, astîmpără-te, că eşti militar şi ai să dai de dracul! făcu acuma cizmarul încercînd să ascundă avertismentul într-un zîmbet puțin reuşit.

— Da ce, pentru că-s militar nu mai am dreptul să-mi spun o părere cinstită ? se supără Mişu. Lasă că peste zece zile am scăpat de armată, dar ce, am să mă jenez de dumnealui? Parcă dumnealui nu-i proletar ca şi noi?

— Ba încă mai proletar, domnule Mendelson, fiindcă numai Dumnezeu ştie cum mă lupt să găsesc măcar o asigurare pentru ziua de mîine, cît de modestă! tresări Titu abia stăpînindu-şi emoția. îmi pare rău, domnule Mendelson, că d-ta poți bănui...

— Ş-apoi ce vorbim adică, de ce să ne fie frică şi să ne ferim? îl întrerupse Mişu ca să dreagă efectul vorbelor bătrînului. Poate cineva să afirme că noi trăim într-un regim de dreptate? îndrăzneşte cineva să afirme?... Va să zică...

Se făcu o tăcere apăsătoare pe care tot Mişu o curmă, adăogînd: [f. 44]

— Măcar dreptul de-a ne tîngui între noi trebuie să-1 păstrăm, că altfel... Ce zici, frate Petre?

întrebarea o puse militarului care şedea, fără să fi scos un cuvînt, pe patul de scînduri, în colțul cel mai întuneeos al odăiei, cu şapca pe genunchi, nemişcat, parc-ar fi fost de piatră. Surprins de întrebarea neaştep-

tată., făcu un început de mişcare să se ridice în picioare, îşi luă seama, se înțepeni mai tare pe loc şi răspunse cu un glas straniu, ca din altă lume:

— De...

Titu Herdelea întoarse capul spre el, mirat. Din întunerec se desluşi o față osoasă, negricioasă în care scăpărau aspru doi ochi mici negri. Mîinile mari, noduroase sprijineau şapca de pe genunchi împreunate într-o crispare stîngace, speriate parcă să n-o turtească.

— Dînsul mi-e camarad — explică Mişu. Am început armata la aceeaşi baterie şi am rămas prieteni. A ajuns căprar, căprarul Petre Petre, de-1 ştie tot regimentul...

— Petre Petre — repetă Titu, zicînd în sine: Ce numel Nu eşti bucureştean d-ta, aşa-i?

— Nu, nu! făcu căprarul repede şi apăsat ca şi cînd ar fi vrut să se apere de o jicnire. Sînt de la țară, județul Argeş.

— Aşa, dai... Sigur! Mi-am închipuit!

Vorbind, Titu Herdelea, care nu cunoştea încă îndeajuns geografia României, căută să-şi rememoreze harta, să vază unde vine județul Argeş. Adaogă ezitînd:

— De pe lingă Piteşti?

— Aproape de Piteşti — aprobă căprarul înviorat. Comuna Amara... De-aici trenul te duce pînă la Costeşti, la Costeşti schimbi, iai pe cel de Roşiori şi apoi cobori la gara Burdea, că de-acolo numaidecît eşti în Amara.

Titu îşi aduse aminte de Iuga: moşia lui e tot în Argeş, pe lîngă Piteşti, poate că artileristul o fi chiar din satul lui, că l-a auzit parcă pomenind de Amara... Nu era sigur şi apoi îi era să nu creadă cizmarul că vrea să se laude cu cunoştințele lui boiereşti.

— îți pare bine că scapi de armată ? întrebă el mai mult ca să întrebe ceva.

— Ehe, ba bine că nu! rîse Mişu.

— Rău nu mi-a fost nici la reghiment, n-am ce să mă plîng — zise Petre Petre domol şi grav. Dar de, tot mai bine-i acasă că, vezi d-ta, omul cum s-a obişnuit... [f. 45]

Capitolul II

Pămînturile

1

D-na Alexandrescu începu de pe la patru să se gătească pentru sindrofia de la părinții lui Jenică. îşi consumă întreaga provizie de pudre şi vopseli refăcîndu-şi mereu figura. Ținea mult să se facă frumoasă şi tînără încît nimeni să nu poată bîrfi că n-ar fi potrivită cu Jean.

— Să nu uiți, domnu Titu, că diseară mergi la sindrofie! strigă de cîteva ori chiriaşului ei care acuma cînta în odaia lui, vesel şi fericit, de unde înainte de amiazi a ieşit plouat şi amărît parcă ar fi plecat la înmormîntare.

Jenică însuşi se dusese pe-acasă, să mai dea şi el o mînă de ajutor. Cînd veni s-o ia, o găsi pe d-na Alexandrescu în jupon, de se şi înfurie. Ea îl linişti că în trei minute e gata, fiindcă numai rochița mai are să o puie. Totuşi peste o oră fu într-adevăr gata şi, pînă ce Jenică stinse lampa ți încuie, avu răgaz să intre şi în camera lui Titu, subt pretext că-1 cheamă, să-1 întrebe cum îi vine rochia...

între Jean şi Titu, d-na Alexandrescu păşea legănîndu-se şi răsfățîndu-se ca o fetişcană. Cînd Titu spuse pe drum că se simte jenat să meargă la o sindrofie înainte de-a fi făcut vizita de rigoare şi Jenică îl asigură că pe-aici oamenii nu umblă cu atîta etichetă, ea adaogă ciripind galeş:

— Noi, în loc de etichetă, punem mai multă inimă...

Căsuța modestă şi cu subsol din strada Rațiu avea două ferestre luminate. Curtea numai cît portița de grilaj de lată. Intrarea în apartament era apărată de o marchiză cu geamlîc, precedată de cîteva trepte. Deşi răcoare şi cam umed, căci plouase puțin după amiază, uşile erau deschise larg ca să se mai aerisească mirosul de igrasie în aşteptarea mosafirilor. Doi fie uşi şi un lămîi, împodobeau marchiza, împrumutați anume pentru sindrofie de la d-na Alexandrina Niculescu care stătea în vecini. Zgomotul paşilor pe trotoar şi scîrțăitul portiței avură ecou [f .47] în casă. Titu auzi un glas de bărbat nervos:

— Aideți, unde umblați, c-au început să sosească... Niculinol... N-auzi, fată?

— Stați, frate, nu vă aprindeți că sîntem noi! strigă Jenică rămas în urmă să închidă bine poarta.

în marchiză însă apăruse Niculina, o fată de vreo douăzeci de ani, înăltuță, subțirică, drăguță, într-o rochie albă, cu figura vopsită abondent parc-ar fi vrut să se ia la întrecere cu d-na Alexandrescu cu care se pupă grațios şi prudent încît să nu-şi strice reciproc picturile.

— La mulți ani, îngeraşule! Toate fericirile şi împlinirea tuturor visurilor tale de fecioară îneîntătoare! strigă d-na Alexandrescu ascuțit şi gălăgios, ca s-o audă bine doamna şi domnul Ionescu care aşteptau în antreu cu mutre zîmbitoare potrivite împrejurărilor, repetînd sărutările cu mai mult elan.

— Stai, Niculino, să cunoşti pe mosafirul nostru, domnul Titu Herdelea F

Tînărul se apropie şi sărută mînuşița întinsă, murmurînd foarte galant:

— Sînt fermecat, domnişoară!

între timp bătrînii fură asaltați pe rînd cu pupăturile şi hiritisirile d-nei Alexandrescu. Titu era încurcat, neştiind pentru ce sînt felicitările

atît de zgomotoase. întrebă în şoaptă pe Jean care-i spuse că soră-sa împlineşte douăzeci de ani, dar nu pentru mosafiri, ci numai în familie şi deci n-are a face cu sindrofia. Totuşi tînărul protestă că n-a fost prevenit, că ar fi putut aduce şi el, drept omagiu, măcar o floare. Protestarea destinată anume Niculinei fu auzită cu multă plăcere şi fu răsplătită cu un surîs drăgălaş:

— Intenţia amabilă preţuieşte cît un coş de flori, domnule!

Pentru a se lămuri deplin se retraseră în marchiză unde puteau vorbi în tihnă şi de unde Niculina veghea şi sosirea mosafirilor.

D-na Alexandrescu profită de ocazie să prezinte mai deaproape părinţilor pe Titu, lăudîndu-1 că e foarte cuminte şi potolit, că n-are nici un viciu ca alţi băieţi de seama lui şi că e jurnalist. S-a gîndit înadins să-1 aducă pentru Niculina, fiindcă nu se ştie niciodată de unde răsare norocul fetelor.

— Jurnaliştii sînt oameni cu viitor mare... Aţi auzit de Costică Popescu, care-i acuma de-[f. 48]putat?... Uite aşa era ca dînsul. A fost coleg de bancă la şcoala militară cu bărbatu-meu, fie iertat, dar nu i-a plăcut milităria şi s-a făcut ziarist şi acuma cine-i mai dihai ca Costică Popescu, de să nu te miri să-1 vezi şi ministru într-o bună zi... Ei, la fel e şi ăsta, mîine-poimîine ajunge deputat, dacă nu şi mai mare, că-i deştept şi învăţat cum nu se mai poate!

Bătrînul Ionescu, cu mustaţa gălbejită de tutun şi cu o faţă roasă de om necăjit, asculta dus parc-ar fi meditat asupra unui referat complicat. D-na Ionescu însă, slabă şi cu buze subţiri, speriată să mărite pe Niculina, şopti cu glas muiat de îndoieli şi speranţe:

— Of, Lenuţo, auzi-te-ar bunul Dumnezeu că vai, dragă, dragă, greu se mai urneşte azi o fată dacă n-are milioane la spate, că bărbaţii nu caută fete bune, ci întreabă numai de zestre şi de bani...

D-na Alexandrescu o asigură că transilvănenii nu se uită la zestre şi că sînt nişte bărbaţi ideali, cazanieri şi aducători de numai cu ovreii să-i poţi compara în privinţa asta.

Fiindcă sosea cineva şi Niculina trebui să facă onorurile primirii, Titu socoti potrivit să schimbe cîteva cuvinte şi cu bătrînii. D-na Alexandrescu îl întîmpină triumfătoare:

— Ei, ce-ţi spusei, domnu Titu ? Ai mai văzut înger ca Niculina noastră ?

— E încîntătoare, doamnă! zise tînărul cu o mică plecăciune galantă care înlesni d-nei Alexandrescu o privire semnificativă către d-na Ionescu.

Cu un surîs amabil ce-i stătea ca o haină de căpătat, Ionescu întrebă brusc:

— La ce jurnal scrii mata, dacă nu te superi?

— Deocamdată la toate — răspunse Titu cu o obrăznicie trufaşă. Sper însă în curînd să mă stabilesc numai la *Adevărul...*

— Bun jurnal — aprobă bătrînul, convins. Şi noi îl citim în fiecare zi, şi acasă, şi la minister. Păcat numai că n-are şi mica publicitate ca *Universul,* c-ar fi perfect!

Titu nici nu roşise trîntind minciuna cu *Adevărul. Îşi acea.* că are dreptul să anticipeze asupra unui lucru sigur. Şi, după vorbele de azi ale lui Grigore Iuga, se putea socoti ca şi angajat. Acuma nu-i mai era îngăduit să se îndoiască de Iuga. Destul de rău îi părea că şi-a făcut sînge rău şi s-a torturat toată noaptea fără nici un motiv serios, numai pentru că omul n-a putut veni la anume oră acasă. Iacă, azi a trecut prin strada Argintari şi 1-a întîlnit chiar fără oră [f. 49] fixată mai dinainte. Şi cit s-a mai scuzat bietul Iuga, de i-a fost şi ruşine. Şi cît 1-a asigurat că nu 1-a uitat. Dealtfel ce dovadă mai mare decît că Iuga s-a dus azi la dejun la Baloleanu special ca să-i reamintească pe tînărul poet ardelean şi să-i ia promisiunea că nu se va odihni pînă ce nu-i va face un loc la *Adevărul.* Iar pînă atunci, ca să nu-şi mai cheltuiască bănişorii cei puţini, 1-a poftit stăruitor să meargă la moşia Iui, să cunoască şi viaţa de la ţară. Ba pe deasupra îl mai introduce şi în familia celui mai bun prieten al său, unde mîine chiar vor dejuna împreună. Mai multă bunăvoinţă nici un frate nu i-ar fi putut arăta...

De-acuma începură să curgă oaspeţii. Căpitanul Georgescu, din administraţie, bondoc, jovial şi chefliu, cu consoarta sa Antoaneta, neagră şi gălăgioasă ca o ţigancă, aduceau cu alai pe d-na Alexandrina Niculescu, invitată şi pentru că împrumutase plantele din marchiză, dar şi ca să complecteze la nevoie o masă de pocher, deşi juca foarte cărpănos şi era arţăgoasă cînd pierdea ceea ce i se întîmpla mai totdeauna. Bătrînă de vreo şaptezeci de ani, se vopsea tare şi purta perucă. Era văduva unui fost senator, ajunsă în mizerie, clienta tuturor fondurilor de mile şi ajutoare, pasionată după jocul de cărţi din care spera să se procopsească şi care-i înghiţea deseori gologanii de pîine pentru a doua zi. Aproape în acelaşi timp pică şi d-na Agripina Busuioc, măritată cu un contabil pe care-1 dispreţuia şi-1 ţinea straşnic subt papuc fiindcă avea leafă mai puţină ca ea. Deşi maestră de rufărie la şcoala profesională, aflînd că Titu e ziarist, îl luă deoparte, îi mărturisi că şi ea cochetează cu muzele şi-i recită la repezeală cîteva poezii patriotice de-ale sale cu atîta inimă că tînărul mereu se uita spre soţul ei înfricoşat să nu dea de vreun bocluc.

Nepoftit, dar cel mai bine primit a fost angrosistul Orenstein care a oferit Niculinei, într-o cutiuţă elegantă, o pereche de cercei superbi cu peruzele veritabile. Bătrînul Ionescu era mişcat şi, cu gura strîmbă de bucurie, spunea cînd unuia, cînd altuia:

- Ai văzut ce-a adus Orenstein?... Bată-1 să-1 bată, ce om de treabă!... Ce surpriză!...

— Mi se pare că umbli să te iai bine pe lîngă nenea Tănăsică, şmechere.' îi se căpitanul de administraţie rîzînd lui Orenstein. Oi fi avînd vreo combinaţie la Industrie, ai î [f. 50]

— Adică de ce m-aş lua bine cu domnu Ionescu ? răspunse angrosistul. De ce nu cu domnişoara Niculina?... Ori vrei să zici că n-am fason?

în mijlocul veseliei generale, stîrnită de replica lui Orenstein, îşi făcu apariţia subdirectorul Gavrilescu cu cele două odrasle Nina şi Geta. Ionescu se repezi ceremonios şi aferat să întîmpine pe şeful său direct care se arătă excesiv de jovial tocmai pentru a-i face pe toţi să înţeleagă superioritatea lui. Era văduv de zece ani, şi-a crescut singur fetele, umbla să le mărite şi de aceea le purta pe la toate sindrofiile, doar-doar se va nemeri vreun amator. Fetele, drăguţe şi vioaie, se plînseră îndată că lipsesc cavalerii. Titu se strădui să le consoleze concentrîndu-şi toate talentele. Dealtfel în curînd îi sosi în ajutor un locotenent de administraţie, subalternul lui Georgescu, adus cu ordin special ca să aibă fetele cu cine să se distreze. Locotenentul însă nu prea era fermecător, deşi îşi dădea toate silinţele. Numai cînd s-a ivit sublocotenentul Solomonescu Virgil, cele două surori au început să se simtă mai bine. Era un prieten al lui Jenică, pudrat, pictat şi parfumat, cavalerist, într-o uniformă turnată pe corp, cu cizme de lac şi nişte pinteni cu care îşi sublinia toate vorbele cu aluzii amoroase.

De-abia pe la zece veni Simion Modreanu, directorul lui Jenică, fost coleg cu bătrînul Ionescu. îmbrăcat foarte îngrijit, ca totdeauna, cu dunga pantalonilor impecabilă, pudrat şi pomădat, parc-ar fi fost copilul lui Ionescu, deşi aveau cam aceeaşi vîrstă. Era burlac, de douăzeci de ani tot umbla să se însoare şi tot nu se încumeta. Trecu îndată la grupul tinerilor să mai ciupească puţină curte fetelor, la întrecere cu cavaleristul.

Niculina începuse să servească bonboane, prăjituri, vin, ajutată de o servitoare mogâită care se împiedica în covoare şi în picioarele mosafirilor de era să răstoarne de cîteva ori tăvile încărcate. D-na Ionescu urmărea cu îngrijorare serviciul şi, văzînd echilibristicele servitoarei, îşi frîngea mîinile discret:

— Uite toanta ce-mi face... Of, lua-te-ar dracul de nătăfleaţă că ai să-mi răstorni tava şi să mă dai de rîs şi de pagubă!

— Lasă, dragă, nu te enerva pentru o imbecilă — o potolea d-na Alexandrescu. Lasă că e foarte bine!... Aşa-s toate servitoarele de azi. Numai la leafă mare ştiu să se îmbulzească, încolo nu-s capabile să-ţi dea un pahar cu apă...

D-na Ionescu însă nu-şi veni de tot în fire pînă cînd văzu că operaţia s-a terminat spre [f. 51] mulţumirea tuturor şi că tortul, de care i-a fost mai frică, a ajuns, ba au rămas cîteva felioare şi pentru ai casei care nu se serviseră, întîi fiindcă nu erau destule tacîmuri, farfurioare şi pahare, apoi fiindcă s-ar fi putut întîmpla ca vreun mosafir să se servească de două ori şi atunci cu siguranţă nu s-ar fi ajuns.

Totuşi la sfîrşit de tot, strîngînd tacîmurile, servitoarea a făcut pocinogul şi i-au alunecat de pe tavă două pahare şi o farfurioară. Din fericire nu s-a spart decît paharul cel gol, iar din cellalt doar că s-a vărsat pe covor puţin vin roşu.

— E noroc, o s-avem nuntă! strigă căpitanul de administraţie văzînd mutra desperată a d-nei Ionescu.

Cu un surîs angelic, Niculina ajută servitoarei să adune cioburile. în bucătărie însă tăbărî cu gura, împreună cu maică-sa, asupra servitoarei, iar d-na Ionescu îi şterse şi o palmă zdravănă fiindcă ticăloasa, după ce ii face pagubă, mai are tupeul să şi răspundă.

— Am să-ţi pun la socoteală tot, fire-ai a dracului de neghioabă!

— Apoi că eu nici nu mai stau, coniţă — se boci slujnica, amărîtă — că eu nu m-am băgat să mă bateţi, că pe mine nici mama mea nu m-a bătut...

— Zît, scîrbo, că te calc în picioare! se răsti bătrîna indignată.

Peste un minut apoi reveni la mosafiri şi zise căpitănesei cu un zîmbet indulgent:

— Ce să faci, dragă, aşa-s toate... Trebuie s-o ierţi şi să rabzi pagubele c-aşa-s vremurile cu servitorii...

Lăsînd pe soră-sa Geta să se tachineze cu berbantul Modreanu, Nina se retrase la pianina deschisă, urmată de sublocotenentul Popescu, şi începu să-i fredoneze o romanţă, acompaniindu-se singură. Avea o voce simpatică şi dulce şi, cîntînd, zvîrlea cîte-o privire romantică ofiţeraşului care surîdea cuceritor, bătea din pinteni şi, răzimat uşor de pianină, o sorbea stăruitor din ochi.

— Ai văzut pe Leonard în *Dragoste de ţigan?...* Ah, e adorabil! şopti Nina languros, întrerupînd o clipă melodia.

Cavaleristul nu-1 văzuse, dar îl dispreţuia profund fiindcă toate fetele îl iubeau şi astfel i se părea că actorul încalcă un domeniu rezervat ofiţerilor de cavalerie. Vrînd să distrugă definitiv pe Leonard în inima Ninei, zăngăni din pinteni de trei ori, energic, şi pe urmă zise încet, cu glas învăluitor: [f. 52]

— Eşti superbă, Nina, şi-mi vine să te sorb... să te...

— Ba mai pune-ţi pofta-n cui! murmură fata, trăgînd cu ochiul ştrengăreşte, încîntată că l-a dat gata şi reluînd refrenul mai pasionat: „Sînt ţigan şi-s plin de foc..."

Cîntecul ei atrase atenţia oaspeţilor care, în aşteptarea jocului de cărţi, se cam plictiseau. Sfîrşitul cupletului, cadenţat patetic ă la I^onard, fu aplaudat zgomotos de toată lumea, iar sublocotenentul sărută fierbinte

mîna Ninei ca şi cînd ar fi vrut să-i mulţumească pentru toţi, deşi a cîntat numai pentru el şi de dragul lui.

D-na Alexandrescu, îngrijorată de succesul Ninei şi dorind să se facă plăcută familiei lui Jenică al ei, ceru stăruitor să cînte ceva şi Niculina, că doar cîntă admirabil din gură, iar la pian e neîntrecută de ar putea să se producă şi la Ateneu. Niculina, intimidată, se roşi, se codi şi vru să scape prin fugă, pînă ce maică-sa îi suflă printre dinţi, să n-o mai audă nimeni:

— Du-te, fată, şi cîntă ori te laşi să te mănînce friptă Gavrileştile chiar în casa noastră?

Gavrileştile erau fireşte Geta şi Nina care, prin cochetăriile lor îndrăzneţe, ameninţau să întunece pe Niculina deşi ea trebuia să fie eroina serii, că doar din pricina ei s-au băgat în atîtea cheltuieli cu sindrofia.

Titu se grăbi să ofere braţul Niculinei şi s-o instaleze la pian. După alt val de insistenţe — încît d-nei Ionescu îi venea s-o ocărască chiar în faţa lumii, aşa de rău o supăra atîta tembelism — fata îngrozită cîntă, culese aplauzele scontate de maică-sa, ba şi o sărutare de mînă din partea tînărului Herdelea care nu voia să se lase mai prejos de fercheşul roşior. Dîndu-şi seama că aplauzele au fost false ca şi cîntecul ei şi spre a evita eventuale noi complicaţii, Niculina zise deodată lui Titu:

— De ce nu ne cînţi mai bine d-ta ceva de prin Transilvania ?

— Aşa-i, aşa-i, bravo Niculino! sări d-na Alexandrescu cu gura. Să ne cînţi numaidecît nişte doine ardeleneşti, domnu Titu!... Nici o scuză, ci să te execuţi 1.. Ştie nişte doine de-ţi merg drept la inimă — adaogă falnic către ceilalţi. L-am auzit de multe ori — e chiriaşul meu — şi cînd îl apucă dorul de-acasă cîntă... dar ştiţi cum cîntă?

Titu era să se scufunde de ruşine. Schiţă o încercare de rezistenţă, dar mosafirii, neavînd nici o distracţie pînă la pocher, cereau în cor doinele ardeleneşti. Ca să-şi dea şi mai mare importanţă, d-na Alexandrescu îndemnă pe Niculina, care încă nu se ridicase de pe scăunelul rotund, să-1 acompanieze ea la pian, spre marea mulţumire a d-nei Ionescu. Titu, pierdut de emoţie, [f. 53] coborî ochii la Niculina. întîlni o privire umedă, caldă şi rugătoare, şi un surîs blînd ce căuta să-i inspire curaj şi încredere. îi pieri îndată sfiala şi începu domol, parc-ar fi fost singur, în odăiţa lui de la d-na Alexandrescu: „Lungu-i drumul Clujului..." Melodia, cu duioşia ei puţin sălbatecă şi cu dorul ce se zbuciuma în ritmul şerpuitor, cîntată Cu o căldură care sporea cu cît ochii oamenilor îl ţinteau mai atent, prinse în vraja ei toate inimile. Niculina încercă să o sublinieze cu nişte acorduri, dar atît de false că Titu, fără să-şi dea seama, o opri cuprinzîndu-i amîndouă mîinile cu mîna lui tremurătoare. Un ropot violent de aplauze pecetlui sfîrşitul.

— Ce frumos cînţi! şopti fata, fermecată, cu o privire supusă de admiraţie, strîngîndu-i uşor mîna uitată între ale ei.

Nu mai scăpă. Trebui să adaoge un întreg repertoriu. De-abia cînd declară că nu mai ştie altele, fiindcă se aşezaseră şi mesele de joc, fu lăsat în pace. Niculina îl mîngăia cu nişte ochi înlăcrimaţi de încîntare. El, măgulit, îi sărută mîna încă o dată, iar ea, fericită, se ridică şi lipindu-se de dînsul, murmură cu buzele întinse ca pentru mîngăiere:

— Cît eşti de drăguţ şi de...

Toată seara nu s-ar mai fi despărţit de el dacă maică-sa nu i-ar fi amintit că e timpul cafelelor deoarece lumea serioasă s-a aşezat la cărţi. Plecă. Peste cîteva minute, întorcîndu-se precedată de servitoarea cu ceştile de cafea, văzu cum Nina, care-şi părăsise ofiţerul, asedia pe Titu subt pretext s-o înveţe şi pe ea cîteva doine frumoase. Sublocotenentul, ca să se răzbune că i-a fost preferat un civil, trecuse la Geta şi începu a-i face o curte atît de vehementă, cu atîtea bătăi din pinteni că Modreanu, care o întreţinuse pînă acuma, se retrase prudent şi plictisit. Vrînd să fie amabil cu gazdele, întrebă pe Ionescu cine e tînărul care a cîntat? Explicaţiile i le dădu fireşte d-na Alexandrescu care se găsea veşnic la îndemînă cînd era vorba să fie agreabilă Ioneştilor şi să-i servească. Spuse deci că chiriaşul ei nu e un simplu ziarist, ci un băiat foarte subţire, cu relaţii grozave — nu mai departe decît alaltăseară a luat masa la Enache cu moşierul Iuga din Argeş ... Obişnuit să cultive pe gazetari ca să-şi poată vedea numele cît mai deseori în ziare, Modreanu dori să cunoască pe Herdelea, deşi pînă aci nici nu condescinsese să-1 vază, necum să-i întindă mîna. Se îndreptă spre tineri tocmai cînd Geta, insensibilă la atacurile cavaleristului, se apropiase de Titu şi-i spunea:

— Ştii ce? Mai bine învaţă-mă pe mine, că eu sînt mai tare la pian ca Nina!... Să-mi faci plăcerea să pofteşti la sindrofiile noastre, joia, şi să mă înveţi! [f. 54]

Nina însă se repezi parc-ar fi fost să scape un tren:

— A, nu, te rog, Geta!... Domnule, să ştii că de mine eşti invitat, că eu de la început am vrut şi am uitat din pricina d-tale, fiindcă eşti răutăcios!

Niculina, surîzătoare şi geloasă, auzi ispitirile Ninei şi păli. Lăsă pe d-na Alexandrescu să o înlocuiască la servit, se strecură printre ele şi luă pe Titu de braţ, căutînd să demonstreze tăcut că îl revendică numai pentru ea. Simţind tremurarea corpului ei, tînărul îi strînse prelung braţul, încît Niculina se uită triumfătoare mai cu seamă la prietenele ei care nu conteneau cu ademenirile. în cele din urmă Herdelea puse capăt discuţiei surorilor zicînd emfatic, ca un amorez dintr-o operetă vieneză:

— Sînteţi foarte drăgălaşe şi voi fi fericit să răspund invitaţiei, dar nu ştiu cînd voi putea, zău, fiindcă, după toate probabilităţile, peste cîteva

zile am să plec la ţară, la moşia prietenului meu Iuga unde nu pot şti cit voi sta...

Niculina tresări de bucurie, gîndindu-se că Titu numai pentru ea a inventat acest pretext, ca să poată refuza mai delicat insistenţele Gavri-•Ieştilor.

— A, cunoşti pe domnul Iuga? întrebă Modreanu, socotind momentul potrivit să se amestece în convorbire.

— Negreşit! făcu tînărul apăsat şi mîndru, dar în inima lui îngrijorat să nu fi făcut o gafă lăudîndu-se cu invitaţia lui Grigore şi trîmbiţînd-o numaidecît.

— L-am cunoscut şi eu deunăzi în tren... Am călătorit împreună — zise Modreanu cu o nepăsare compusă prin care voia să indice că el are relaţii şi prietenii într-o lume mult superioară şi că aici se află numai întîmplător şi ca un protector. E un om foarte fin şi dintr-o familie cu adevărat boierească!

— Mie mi-e foarte drag! mărturisi Titu cu o sinceritate plină de căldură.

După miezul nopţii tînărul Herdelea, chibzuind că a doua zi are să meargă cu Iuga şi trebuie să fie odihnit şi cu mintea limpede, spuse Niculinei că, deşi cu mare părere de rău fiindcă s-a simţit minunat, e obligat să se retragă. Ea îl rugă să mai stea puţin, să nu-i strice petrecerea şi, cînd toate acestea nu-l înduplecară, îl privi adînc în ochi şi murmură:

— Pentru mine... mai rămîi!

— Pentru d-ta şi de dragul d-tale voi mai veni şi altădată şi chiar mai des, fireşte, [f. 55] dacă-mi vei da voie! făcu Titu aplecîndu-i mîna care era fierbinte şi tremura.

D-na Alexandrescu se revoltă că pleacă aşa curînd, de asemenea Jenică şi bătrînul Ionescu. Ca să nu apară nepoliticos se socoti îndreptăţit să mărturisească cu glas tare că e poftit la o familie mare şi că... Făcu atîta impresie că nimeni nu mai stărui, iar Modreanu, cînd îşi luă rămas bun de la el, se ridică în picioare şi, strîngîndu-i mîna, îi zise:

— Dacă te abaţi pe la Interne, nu mă ocoli! Cu toată dragostea şi la revedere!

Domnişoarele Gavrilescu, înainte de a-i permite să le sărute mîna, voiau să-i ia sub jurămînt promisiunea că va merge la sindrofiile lor, ceea ce pe Niculina o făcu să rîdă nervos, iar pe sublocotenentul de roşiori să-i întindă numai două degete şi să-i zică în glumă, dar cu ton acru:

— Bine că pleci, onorabile, că nici nu mai poate trăi omul din pricina d-tale!

Niculina îl petrecu pînă în marchiză cu uşa mereu deschisă. Ii ardeau obrajii de emoţie şi de nerăbdare. Pe a treia treaptă ce cobora din marchiză Titu se întoarse să-i mai sărute mîna. Ea făcu un pas şi se aplecă spre dînsul, şoptind cu o încăpăţînare copilăroasă:

— Nu vreau să te duci la ele...

în aceeaşi clipă piciorul îi alunecă şi ea căzu moale în braţele lui, fără a scoate un glas, ca şi cînd căderea i-ar fi făcut bine. Capul ei, încadrat cu bucle blonde, se odihnea pe umărul lui, cu ochii verzi aproape închişi, cu buzele lacome care murmurau stins:

— Nu vreau...

Titu îşi lipi gura pe buzele ei şi îndată îi simţi braţele goale şi calde încolăcindu-i gîtul. Desmetecindu-se parcă ea încercă să se ridice şi ajunse cu ochii în ochii lui. Gura lui alunecă pe umerii ei, apoi pe pieptul ei pînă la curba sinilor mici strînsi în corsajul de mătase ca într-o colivie albă. în sfîrşit fata se smulse din îmbrăţişare, îşi potrivi puţin coafura şi repetă cu voce mai tare, să fie auzită şi în casă:

— La revedere, la revedere!

Totuşi îi mai întinse mîna spre gură şi-i înfipse degetele între buze parc-ar fi rîvnit să-i fie crîmpoţite...

în stradă Titu îşi veni în fire. Izbucnirea Niculinei îl uluia măgulitor, îşi zicea că e drăguţă, proastă şi sentimentală, şi-i plăcea.

— A, dar nu e acuma vremea încurcăturilor de inimă! [f. 56]

Făcu instinctiv un gest cu mîna parc-ar fi vrut să se ferească de o îmbrăţişare...

A doua zi, ieşind din casă, dădu peste d-na Alexandrescu care tocmai diretica prin camera ei, cu pârul vîlvoi şi numai în capot.

— Ei, cum ţi-a plăcut aseară? îl întîmpină ea. Ce zici de Niculina noastră? Mi se pare, ştrengăruşule, că te-ai uitat cam adînc în ochişorii ei cei frumoşi?... Dar să ştii că şi d-ta i-ai fost foarte simpatic, mi-a mărturisit chiar ea. E o fetiţă încîntătoare, draga de ea! Şi vă potriviţi de minune, ce mai ala-bala, aţi fi o pereche superbă!

„Apoi că numai asta-mi mai lipseşte!" se gindi Titu scăpînd cu mare greutate din avalanşa ei de vorbe dulci şi aluzii prea transparente.

2

Grigore Iuga părea că se simte, de un răstimp, mult mai bine în familia Predeleanu decît acasă la dînsul. Cînd stătea sau venea la Bucureşti, aproape nu trecea zi fără să se abată măcar să zică bună ziua.

Mai mare cu vreo cîţiva ani, Victor Predeleanu era de mult prietenul cel mai bun al lui Grigore. Avea reşedinţa în Capitală, deşi mare proprietar şi încă dintre cei puţini care-şi iubeau şi cultivau pămînturile cu pasiune dar şi cu înţelepciunea impusă de vremurile noi. Domeniul Delga din Dolj, cuprinzînd trei sate, era citat ca model de exploatare raţională. Victor

Predeleanu realiza ceea ce Grigore Iuga visa sâ facă şi nu putea din pricina împotrivirei tatălui său.

Bătrînul Predeleanu fusese socotit la Craiova, unde s-a născut, a trăit şi a murit, printre moşierii cei mai bogaţi. Zgîrcenia lui a rămas proverbială. Bătrîna mai trăia şi şedea la Craiova împreună cu Elena, sora lui Victor, măritată cu un profesor de liceu, tinerel, frumuşel, inteligent şi foarte sărac, pe care 1-a luat din dragoste, dar numai după moartea bătrînului fiindcă el n-ar fi consimţit în ruptul capului să-şi dea averea pe mîna unui calic.

Dealtfel şi Victor, cînd s-a însurat, a trebuit să cam forţeze mîna bătrînului care ar fi dorit să-i aleagă o nevastă după placul lui, adică cu o avere cel puţin egală. Tecla însă, afară de nume şi de frumuseţe, n-avusese nici o zestre. Era fata preşedintelui Curţii de Apel din Craiova, Nicolae Postelnicu, vlăstarul unei vechi familii boiereşti, sărăcit de tot [f. 57] şi ducînd o viaţă modestă consacrată aproape exclusiv educaţiei celor două fete Tecla şi Puia.

De-abia după moartea tatălui său Victor Predeleanu a început reformele de mult rîvnite pe proprietăţile ce-i reveniseră lui. Şi-a angajat ca administrator un agronom specialist care să inaugureze o exploatare sistematică, a introdus maşini care să micşoreze mîna de lucru... Deşi stabilit în Bucureşti, petrecea mare parte a anului la ţară, iar în timpul muncilor nu se mişca de-acolo săptămîni întregi. Cu ţăranii se purta corect fără a se amesteca prea stăruitor între ei. Făcea învoieli cum se obişnuiau prinprejur, nici mai grele, dar nici mai uşoare. Le vînduse cîteva sute de pogoane de pămînt, nu din nevoie, căci era dintre cei puţini proprietari care n-avea nici un fel de datorii, ci din dorinţa de a-i emancipa şi în acelaş i timp de a se emancipa şi el de dînşii. Obişnuia să spună că adevărat mulţumit va fi numai atunci cînd va fi scăpat de ţărani şi ţăranii de el.

Cu toate că moştenise virtuţile economice ale tatălui său, inclusiv zgîrcenia, îi plăcea să se mîndrească, mai mult decît cu experienţele agricole, cu biblioteca Iui şi cu colecţia de pictură ce şi-o înjghebase de cîţiva ani şi pentru care nu se codea a cheltui şi chiar a risipi. în afară de biblioteca de la Bucureşti mai avea una la Craiova în casa ce o clădise bătrînul pentru Elena dar care pe urmă i-a rămas lui în schimbul casei părinteşti în care se instalase Elena cu maică-sa.

Şi înainte, mai ales însă după masă Victor Predeleanu a ţinut să arate oaspelui său şi prietenului lui Grigore tot ce avea mai de preţ în bibliotecă, socotind că pe un poet trebuie să-1 intereseze ediţiile rare, cărţile româneşti vechi cu însemnări de demult sau autografele scriitorilor mari români şi străini. Se bucura văzînd emoţia lui Titu şi ar fi vrut să-1 dea drept pildă lui Iuga care, deşi citea cîteodată, nu era deloc biblioman.

— Lasă, Victore, să mai răsufle omul! zise într-un timp Grigore care se întreţinu cu d-na Predeleanu şi cu sora ei.

— Iacă, l-am lăsat 1 răspunse Victor zîmbind puţin ironic. Din fericire însă am observat că domnul nu s-a plictisit prea tare ca alţii în mijlocul cărţilor frumoase.

— Ca mine adică! făcu Iuga dînd din cap. Adevărat. Eu, ce-i drept, prefer alte frumuseţi, mai ales în casa voastră!

Titu Herdelea încercase să murmure o protestare, dar foarte timid, să nu facă cumva o gafă. Aceeaşi teamă a avut-o mereu şi în vremea mesei, încît d-na Predeleanu a trebuit [f. 58] să-i vie în ajutor cu un surîs de aur care să-i stingă emoţia.

înăltuţă, zveltă, de o feminitate cuceritoare, d-na Tecla Predeleanu răspîndea atîta blîndeţe şi seninătate că înfrumuseţa şi locul pe unde trecea. Ochii ei albaştri-verzui aveau o candoare feciorelnică şi totuşi maternă. Deşi măritată de nouă ani, făcea impresia unei fete Cuminţi, iar cei doi copilaşi, Mircea şi Ioana, voinici şi vioi, ar fi părut fraţii ei dacă mîndria şi dragostea de mamă n-ar fi strălucit atît de fierbinte în privirile ei.

— Mulţumim de compliment dacă ai făcut aluzie la noi — răspunse sora d-nei Predeleanu lui Grigore cu o cochetărie ştrengărească — dar nu primim fiindcă...

— Atunci îl retrag în ce te priveşte pe d-ta şi-1 păstrez numai pentru Tecla căci ea cu siguranţă îl primeşte! întrerupse Iuga cu vioiciune.

— Eu primesc orice, chiar complimente — zîmbi d-na Predeleanu.

Sora ei, Puia Postelnicu, avea douăzeci de ani şi era zglobie şi cochetă ca o porumbiţă. Cu un veşnic surîs vesel pe buze, care-i şedea foarte bine fiindcă avea o gură superbă şi dinţii adevărate mărgăritare, cu ochii negri adumbriţi de gene lungi în care sclipea curiozitatea, cu nasul mic şi obraznic, cu nişte obrăjori bucălaţi şi fragezi de copil, era răsfăţata şi a părinţilor şi a tuturor care o cunoşteau. Puţin mai scundă ca Tecla, avea o supleţe felină pe care o evidenţia mai ales cînd dansa. îi plăcea să danseze mai mult decît orice. Idealul ei ar fi fost sâ se facă dansatoare. Neputîndu-şi realiza visul, se mulţumea să improvizeze uneori pe seama nepoţeilor ei cîte-un dans de caracter spre bucuria lor gălăgioasă.

— Prea eşti indulgentă, Tecla — insistă Puia cu o încăpăţînare copilărească. N-ai observat că a fost numai un pretext din partea lui ca să poată vorbi cu Victor iarăşi despre chestia ţărănească?

Toată lumea rise. într-adevăr Grigore, cît au stat la masă, n-a vorbit decît despre moşii, arendaşi, ţărani şi învoieli, din ce în ce mai avîntat» cu toate că nu-1 contrazicea nimeni fiindcă lucrurile acestea le mai discutase de nenumărate ori cu Victor şi erau de acord asupra lor pînă în cele mai mici amănunte. D-na Predeleanu îl conjură acuma rîzînd să nu mai

reînceapă. Chiar şi Titu găsi oportun să intervie cerîndu-i să vorbească despre ceva mai vesel ca veşnica chestie ţărănească ce-l urmărea pretutindeni ca o obsesie.

— De dumnealor nu zic să le intereseze, că le-am plictisit de-atîtea ori — zise Grigore [f. 59] resemnat — dar d-ta care eşti încă nou pe meleagurile astea ?

— Aş prefera să mă iniţiez la faţa locului! replică Titu profitînd de ocazie ca să provoace o nouă confirmare a invitaţiei.

— De asta poţi fi sigur că nu scapi! reluă Iuga, adăogînd către ceilalţi: Il iau cu mine la Amara să-mi ţie de urît şi nici nu-i mai dau drumul pînă ce nu va fi tobă de chestia ţărănească 1

— Dar bine, d-ta eşti răutăcios de tot dacă pofteşti pe domnul înadins ca să-l plictiseşti acolo! protestă Puia.

— Aşa e dînsul, Puicuţă dragă — observă d-na Predeleanu. Ii place să plictisească pe cine iubeşte.

— Adevărat! murmură Grigore Iuga cu o undă de tristeţe. Poate de-aceea şi sînt atîta de fericit!

Predeleanu, care-şi aşezase la loc comorile, spuse acuma că tocmai şi ei se pregătesc să plece cu toţii la Delga pentru vreo două săptămîni, adăogînd cu un surîs:

— Cu ocazia asta vom lăsa şi pe Puia acasă la ea, să nu se înstrăineze prea tare de Craiova noastră iubită!

— O, parcă eu [o] să rămîn la Craiova exact cînd începe sezonul la Bucureşti! făcu Puia cu o mutră drăgălaşă. Şi la urma urmelor, dacă voi nu mă primiţi, voi găsi eu unde să mă oploşesc pe-aici...

De vreo doi ani, de cînd era socotită fată mare, Puia mai mult a stat în Bucureşti, la sora ei, decît pe-acasă. Victor avea ambiţia s-o mărite el, cu un bărbat care să-i placă şi lui. Fiind cam plin de el însuşi, se gîndea negreşit la cineva care să-i semene. De aceea îi şi zicea mereu: „Dacă vrei să fii fericită, să aştepţi pînă ce voi zice eu: acuma!" Era brun, cu mustaţa englezească, cu nişte ochi vii în care sclipea mai multă bunătate decît inteligenţă.

Apoi veni vorba despre Nadina. întrebarea era convenţională căci Nadina n-avea nici o simpatie pentru familia Predeleanu şi o frecventa numai la zile mari şi din pricina lui Grigore. Dealtfel simţămintele erau reciproce. Dacă Nadina socotea pe Tecla o ipocrită fără gust şi fără înţelegere pentru viaţa mondenă, Tecla o găsea mai mult aventurieră decît mondenă. Ea cunoştea multe din cîte circulau asupra d-nei Grigore Iuga şi ştia că sînt mai multe pe care nu [f. 60] le cunoaşte şi nici nu vrea să le cunoască. De aceea era bucuroasă să aihă cît mai puţin contact cu ea. Din toată familia, singură Puia admira pe Nadina, dar numai în taină de cînd Tecla

i-a atras atenţia că pentru o fată nevasta lui Grigore nu e tocmai-tocmai o pildă bună. în realitate admiraţia Puiei se adresa dansatoarei Nadina, o dansatoare care găseşte prilejul să danseze mereu.

Grigore vorbea despre nevastă-sa pe un ton glumeţ în care însă se simţea amărăciunea. Recunoscu că o vede mai rar aproape decît pe Puia şi că dealtminteri mai mult discută împreună de afaceri, ca doi negustori, căci Nadina îşi administrează singură averea atît de bine că veşnic are deficite pe care el, fireşte, trebuie să le acopere spre a-i dovedi că e soţul ei şi o iubeşte. Totuşi speră că zilele acestea are să se întoarcă din străinătate, fiindcă începe sezonul şi ea nu poate lipsi. Apoi deodată, cu alt glas, parcă şi-ar fi despicat inima:

— Cît vă invidiez eu pe voi, dragii mei!... Casa voastră e casa fericirii... Eu care sînt un sentimental, uite-aşa ceva am visat şi am rîvnit pentru căsnicia mea! Idealul meu de femeie a fost o fiinţă ca tine, Tecla t în adîncul sufletului meu... Nu te superi, Victore?

— Dimpotrivă, mă măguleşti! zise Predeleanu. Adică mai mult pe Tecla. Dar cum Tecla e a mea şi noi doi sîntem unul...

Tecla surîdea. Şi Iuga adaogă:

— Da, aşa, cu surîsul cald, cu blîndeţea ta, cu bunătatea ta... Şt apoi doi îngeraşi adorabili care-ţi dau o aureolă şi o nouă frumuseţe!... Cum să nu te invidiez, Victore?... Mai ales cînd pe urmă mă văd pe mine cu casa mea, cu...

Fiindcă Grigore devenise prea sumbru, Predeleanu, ca să întoarcă lucrurile în făgaşul lor de glumă, îi zise:

— De, Grigoriţă, dacă te-ai pripit cu însurătoarea?... Cine-i de vină?... Iacă, ţi-aş fi dat acuma o nevastă mai straşnică decît Tecla. Uite pe dumneaei!

Puia se roşi pînă-n vîrful urechilor, dar izbucni totuşi într-un rîs prin care căuta să-şi ascundă încurcătura. Grigore însă o privi lung şi răspunse:

— Evident, evident... Cine-ar fi bănuit că din copila nebunatecă de-acum cinci ani are să iasă o fată aşa de nostimă?... Regrete zadarnice, dragă Victore!

— Nu te grăbi cu regretele, onorate domn! protestă Puia revenindu-şi. înainte de-a regreta, ar trebui să te întrebi dacă te-aş fi luat eu! Şi fiindcă m-aţi pus în joc, ei bine, pot să vă spun că bărbatul meu va trebui să fie vesel, elegant şi mai presus de toate dansator perfect, [f. 61] nu un ursuz ca d-ta!

— Bravo! strigă Predeleanu. Bine că te-ai demascat, să ştim şi noi ce doreşti. Va să zică un dansator!... Poate să-ţi procurăm pînă una-alta unul de la operetă?

Grigore o privea stăruitor, ca şi cînd gluma i-ar fi răscolit în suflet crîmpeie de visuri care s-au înăbuşit înainte de a se închega în tipare. Puia era complectarea Teclei. Avea toate calitățile ei, dar colorate mai viu, iar în ochii ei, subt lucirile şăgalnice, palpita o umbră sentimentală. Privind-o acuma mai lung, Grigore se vedea în gînd alături de ea şi-şi simțea inima cuprinsă de moliciune. Clătină din cap, să-şi alunge închipuirile şi rosti domol:

— Prea tîrziu... Prea tîrziu... [f. 62] .

— Bine-ai venit, tinere, şi-ți doresc să te simți la noi ca acasă! zise Miron Iuga, întrerupînd prezentarea ceremonioasă ce i-o făcea Grigore şi înăbuşind în germene răspunsul emfatic pe care şi-1 pregătise Titu. [f. 69]

într-un halat de casă lung ca un caftan, bătrînul Iuga strinse bărbăteşte mîna lui Titu. îl privi o clipă drept în ochi, adînc, parc-ar fi vrut să-1 cîntărească dintr-o dată... Avea nişte ochi negri atît de pătrunzători că-ți răscoleau sufletul şi-i scormoneau tainele. Era mai înalt şi mai chipeş ca Grigore, cu înfățişarea voluntară a omului obişnuit să poruncească şi să fie ascultat. Figura încadrată cu o barbă patriarhală puțin căruntă impunea respect, iar glasul metalic, energic şi totuşi cald îi cîştiga simpatii. Mîinile osoase, puternice păreau în stare să țină coarnele plugului, cu toate că altfel erau fine şi mai ales aveau degetele delicate.

Indică mosafirului un scaun aproape de dînsul şi apoi se uită la fiul său, întrebător. Grigore înțelese că bătrînul e nerăbdător să afle ce-a făcut la Bucureşti. îi povesti cît a fost de desperat din pricina cerealistulu şi cum pe urmă s-au aranjat neaşteptat de bine toate. Cînd s-a dus şi i-a spus ce păteşte, neîndrăznind să-i ceară ceva, Dumescu s-a oferit spontan să sconteze el polița armeanului... Mai mult: n-a oprit din capetele datoriei decît zece la sută... Şi aşa, de unde era pe punctul să se întoarcă acasă mai gol de cum plecase, mulțumită culantei excepționale a lui Dumescu a putut veni cu geanta mai plină decît ar fi visat vreodată.

— Va sâ zică tot Dumescu! murmură Miron Iuga cu un zîmbet de satisfacție. Numai prietenii cei vechi sînt săritori la nevoi... Dar pe armean ai făcut bine că nu l-ai strîns de gît. Foarte bine. [f. 70]

ALTE MANUSCRISE[s]

ÎNVĂȚĂTORUL[2*9]

(Din romanul „Răscoala")

Coti la stînga. Un copil îi arătă îndată casa învățătorului, întru mai nimic deosebită de celelalte, doar ograda mai curată, în fața cu o grădiniță de flori, iar în ferestre glastrele, despre care îi vorbise fetița şi în care rîdeau muşcatele însîngerate. . . Deschise portița. Un dulău zbîrlit se repezi la dînsul, furios să-1 sfîşie. Din cerdacul împodobit cu vița de vie îi coborî în ajutor o țărancă frumuşică şi foarte sprintenă, care potoli cu o huiduire scurtă înverşunarea cîinelui.

— Aici stă, mă rog, domnul învățător? întrebă tînărul cu un surîs nehotărît.

— Aici, aici, poftiți!... N-aveți frică, nu muşcă, dă-1 încolo! Face şi el gălăgie ca să-şi plătească viața! adaogă femeia văzînd că străinul tot trăgea cu coada ochiului spre dulăul care, pînă să-şi morfolească mînia, mai hâmăia ici-colo neîncrezător şi răguşit.

în cerdac se ivise un bărbat de vreo treizeci de ani, cu fața osoasă, cu ochii negri aprinşi de scăpărări ciudate, cu o mustață mică tunsă, îmbrăcat țărăneşte şi cu un veston negru de subt care ieşeau jur-împrejur poalele cămăşii înflorite.

— Eu sînt învățătorul, domnule!

[248] Descoperite între timp la Biblioteca Centrală de Stat unde sînt inventariate cu nr. 10 076 *(învățătorul)* şi 10 077 *(Ancheta).* Ele au fost rescrise de L. R., între 1927 şi 1928, cu intenția publicării în presă. La baza lor stă versiunea anului 1927.

[248] în colțul din stînga notația: „8 cursiv /Dreptatea/ Pag. *2".* Date bibliografice complete: *Dreptatea,* II (1927), nr. 60 (25 dec), p. 3.

Titu Herdelea se prezintă ceremonios, îi explică în cîteva cuvinte cum a ajuns aci şi, strîngîndu-i mîna zdravăn, adaogă cu multă sinceritate:

— Fiindcă sînt şi eu fiu de învăţător, instinctul m-a adus mai întîi la învăţătorul satului !

Intrară în casă. învăţătorul îi recomandă pe nevastă-sa, ţăranca de adineaori care acum, cu stîngăcia sfiiciunii, părea şi mai drăguţă. Titu se simţi deodată ca acasă. Numai costumul nu-1 înţelegea. El, cu mentalitatea-i ardelenească, îşi închipuia că învăţătorul, reprezentantul intelectualităţii, în sat, trebuie să fie îmbrăcat orăşeneşte ca să se poată bucura de prestigiul necesar în faţa ţăranului. învăţătorul observă puţin amar:

— La d-voastră şi stăpînirea doreşte, probabil, să aibă învăţători cu prestigiu, pe cînd la noi. . .

Sfîrşi cu un gest de dezgust. Nevasta sosea cu dulceaţa.

— Vai, doamnă, nu trebuia! protestă Titu, luînd cu plăcere.

Femeia roşi, se scuză, surise, dispăru.

învăţătorul Vasile Dragoş, după o şovăire, se crezu dator să încunoştiinţeze pe Titu, care încă n-avea de unde să ştie că domnii de la curte, adică mai ales bătrînul Miron Iuga, nu vor fi prea încîntaţi dacă vor afla despre vizita lui de azi. Boierul cel mare i-a interzis să se mai arate pe la conac de astă-primăvară cînd a cutezat să ceară, în fruntea cîtorva ţărani mai cuminţi, nişte învoieli mai omenoase. Dealtfel nici pînă atunci n-a fost bine văzut. E socotit ca un fel de duh al râului pentru că iubeşte adevărul şi dreptatea, şi, în faţa necazurilor oamenilor, nu-l lasă inima să stea nepăsător, ci caută să mîngăie, unde poate, măcar cu vorba. Ţăranii, însă, dintr-un instinct de conservare, văzînd în fiece surtucar tovarăşi de boierie, deşi îl cunoşteau de mic copil — că doar aici s-a născut şi a crescut — l-au bănuit totdeauna că e omul boierulni. Chiar şi azi mai sînt unii care spun că izgonirea învăţătorului de la curte s-a făcut numai de ochii lumii şi că feciorul lui Dragoş tot la ciocoime trage. . .

Titu pălise puţin. în vreme ce învăţătorul îi povestea, el se gîndea că nu e nici frumos şi nici cuviincios să fii oaspele lui Iuga şi să te duci totuşi în casa unui om care, pe drept sau pe nedrept, e considerat ca duşmanul lui. Mai pe urmă însă se linişti: nu e oaspele bătrînului Iuga care l-a primit şi pe dînsul destul de prost, încît ar fi excesiv să-i răspundă cu prea multă delicateţe. Grigore Iuga nu poate să-i ia în nume de rău. . .

Chiar atunci, ca şi cînd i-ar fi ghicit gîndurile, învăţătorul spunea:

— Cuconu Grigoraş, cum îi zicem pe-aici d-lui Iuga cel tînăr, e un suflet foarte bun şi ar fi bucuros să facă numai bine. Din păcate n-are nici o putere înaintea bătrînului. ..

Grigore Iuga stă de vorbă şi acum, deseori, cu învăţătorul şi-i cere mereu să vorbească deschis ca, prin dînsul, să cunoască adevăratele nevoi şi dorinţi ale ţăranilor. Vasile Dragoş nici nu se sfieşte să-i spună, deşi adevărul îl cam supără şi pe cuconu Grigoraş, că doar tot sînge de Iuga curge şi-n vinele lui:

— Oamenii pămînt doresc, cucoane, sau măcar învoieli mai drepte...

Şi vrea să convingă şi pe Titu că oamenii nu pot trăi din ceea ce prisoseşte boierilor. învoiala, chiar cinstită, impune ţăranului să dea jumătate din munca lui boierului. Muncind cît munceşte azi, dar pe pămîntul lui, ar avea un trai de două ori mai bun. în realitate însă trei sferturi, dacă nu şi mai mult, din truda oamenilor merge să întreţie lenea şi luxul celor ce stăpînesc pămîntul, încît celor ce-l muncesc nu le rămîne decît viaţa de robot. Sclavii de odinioară trăiau mai bine, căci erau hrăniţi, îmbrăcaţi, îngrijiţi în schimbul robiei, pe cînd ţăranul, muncind ca robul, trebuie totuşi să cerşească necontenit de la stăpînitcrii jămintului şi rămîne veşnic dator.

Vasile Dragoş vorbea din propria-i experienţă, căci şi el trăia la rînd cu ţăranul. întîmplarea l-a împins să ajungă învăţător. înaintaşul său, dascăl de modă veche, a văzut că-i place cartea şi s-a rugat şi a stăruit la boierul Miron să-şi facă pomană şi să sprijine pe feciorul lui Dragoş ca să poată intra bursier al statului la şcoala normală din Piteşti.

Bătrînul Iuga a intervenit şi a reuşit. Adevărat că băiatul a fost un elev strălucit şi a terminat şcoala cu distincţie. Fiindcă învăţătorul cel vechi tocmai murise, Iuga a adus pe Dragoş în locul vacant, ca să aibă un îndrumător bun pentru popor — a spus dînsul, ca să-1 aibă slugă credincioasă şi recunoscătoare — zice azi învăţătorul. Dealtminteri, foarte curînd boierul s-a căit că l-a adus. Tînărul manifesta veleităţi de independenţă pe care Miron Iuga nu le admitea nici fiului său, necum unui dascălaş, crescut şi făcut din milostivenia lui. Pînă ce deunăzi a cerut revizorului să-i caute un om cu care să se poată înţelege şi să nu-i mai vîre zîzanie între oameni, ca Dragoş. Revizorul n-ar vrea să-1 sacrifice; îl cunoaşte, îl apreciază. Mai şovăie, mai încearcă să temporizeze. Dar asta nu mai poate dura. Cînd boierul Miron va înţelege trăgăneala revizorului, se va adresa direct ministrului, care i-e prieten, sau prin cuscrul său deputatul Gogu Ionescu... încă nu s-a pomenit ca Miron Iuga să dorească ceva şi să nu se împlinească,

Nevastă-sa nici nu bănuieşte ce primejdie îi paşte, şi nici ceilalţi ai casei. Se zbuciumă singur şi aşteaptă cu groază ziua de mîine. Şade în casa părintească, împreună cu un frate, scăpat anul trecut din armată, şi cu părinţii. Din cele cîteva petece de pămînt ce le-au avut, au dat jumătate de zestre unei surori, cea mai mare dintre toţi copiii, măritată cu un ţăran. Iarna ce vine va trebui să se însoare şi frate-său. Dacă ar putea merge pe

moşie, ar mai fi ce-ar fi, altfel vor fi siliţi să se strîngă şi mai tare în căsuţa asta. El însuşi a luat o fată săracă, dintr-o casă cu cinci copii, numai pentru inimă, fără nimica. Muncesc cu toţii din greu la boieri. De n-ar fi şi salariu], aşa puţin cît este, s-ar prăpădi. Dumnezeu poate să-i dăruiască şi lui cîţiva copilaşi, deşi pînă azi, de doi ani, nu s-au învrednicit, cu toate că au dorit" Ce va mai fi atunci, numai Cel de sus ştie. Dar mai cu seamă ce-ar fi dacă boierul Miron îl va zvîrli cine ştie prin ce colţ uitat de Dumnezeu, unde să se ţină numai din leafă! Lasă că nici aici n-are perspective mai bune. I s-a şi pus în vedere că el nu va mai primi nici-o palmă de pămînt din moşia bătrînului Iuga. Măsura s-ar putea întinde şi asupra părinţilor lui. Asta ar însemna moartea prin foame. Nicăiri în împrejurime nu va îndrăzni nici-un arendaş sau boiernaş să dea pămînt unui om alungat de Miron Iuga.

— Bine, dar nu există nici-o lege care să ... — întrerupse Titu plin de indignare.

— Ce lege? zise învăţătorul mohorit. Legile sînt numai pentru noi, cei mici şi umili, pentru încătuşarea noastră... Miron Iuga e stăpînul nostru, iar noi sîntem robii lui, toţi, fără excepţie! Robi de fapt, fără să fim şi de formă, adică mai rău decît robii de odinioară!. ..

Titu Herdelea era uluit. Glasul şi toată înfăţişarea învăţătorului inspi" rau o sinceritate fără umbră. Se întreba mereu în sine, ascultînd, cum se poate să nu se găsească leac pentru nişte stări aşa de vădit triste şi nedrepte, cum de tolerează cei cu puterea în mînă atîta suferinţă ? Chiar dacă învăţătorul ar exagera, ca toţi cei ce suferă mult, şi încă durerile lui trebuie să fie crîncene... Se hotărî în gînd să vorbească tînărului Iuga despre cazul învăţătorului. Cînd se ridică să plece îi strînse mîna frăţeşte, şoptindu-i:

— Domnule învăţător, ai răbdare! Dreptatea trebuie să triumfe!

— Cred că va triumfa, dar pînă atunci noi ne prăpădim! răspunse Dragoş cu o tristeţe puţin ironică. De sute de ani aşteptăm dreptatea, domnule, şi nu mai vine!... Poate că nici nu există! Poate că e numai basm pentru alinarea necazurilor celor amărîţi!...

ANCHETA[250]

Primarul Ion Pravilă ţinu sfat lung cu plutonierul Silvestru Boiangiu şeful postului de jandarmi. Era limpede că hoţii trebuiau căutaţi în Amara sau prin cătunele Recea, Vai-de-Ei ori Podeni. Cel mult Gliganii mai putea intra în socoteală, dar acolo, fiind o comună deosebită, asupra căreia Pravilă n-are nici o putere, acolo, la nevoie, Boiangiu va opera singur.. . în fruntea bănuiţilor puseră pe pîndarii arendaşului Buruiană care, precum bine spusese primarului şi boierul Miron, trebuie să fie cel puţin complicii hoţilor.

Munciră pînă pe înserate, cernind multe nume de ţărani, înlăturînd pe cei cunoscuţi mai aşezaţi şi reţinînd pe cei mai gălăgioşi. Apoi plecară împreună de la primărie la postul de jandarmi — unde fură aduşi degrabă cei trei pîndari.

Drept introducere, plutonierul cîrpi fiecăruia cîte două perechi de palme zdravene, iar pe urmă le zise supărat:

— Acu spuneţi-mi cine a furat porumbul?

— Spuneţi, măi băieţi, spuneţi, să nu vă zdrobească oasele de pomană! adaogă primarul cu glas părintesc şi plîngător. Trebuie să-mi scoateţi pe hoţi din fundul pămîntului, altfel e foc mare, că voi trebuie să-i ştiţi, dacă cumva nu sînteţi chiar voi tîlharii. . .

Iacob Codreanu, ţăran de vreo cincizeci de ani şi puţin gîrbovit, cu urmele degetelor plutonierului pe obraji, se jură că el n-a fost de serviciu noaptea trecută şi că a dormit acasă cu copiii, cum poate să mărturisească tot satul. Ceilalţi doi se scuzară că au avut poruncă de la boier să păzească hambarul de la curte, cel cu grîu, iar despre hambarul cel nou nici n-a /ost vorba şi n-avea trebuinţă de pază căci, porumbul nefiind dijmuit, înşişi sătenii erau interesaţi să nu se fure, că doar nimeni nu e prost să-şi fure căciula. Totuşi ei au tras cu urechea şi într-acolo, dar n-au auzit nimic; adevărat că hambarul cel nou e cam depărtişor de conac, încît bătrînii au şi spus boierului, cînd l-a clădit, că nu-i bine aşezat aşa stingher.. .

Scuzele lor fură primite cu dispreţ şi cu un nou rînd de ghionturi. Toţi tîlharii se apără cu nu ştiu, n-am văzut şi n-am auzit. Dar cum s-ar putea să nu simţi nimic cînd se fură un vagon de porumb?... Irimie Popa, voinic şi mai îndrăzneţ, nu se putu stăpîni să nu răspundă;

— Ce vagon, don plutonier, că boierul se plînge numai de doi-trei saci...

Deşi mîncă două palme pentru obrăznicie, Irimie puse pe gînduri pe plutonier. Chemă un jandarm odihnit şi-i porunci să aplice pîndarilor pentru ţinere de minte, o bătaie mai ţeapănă, dar pe urmă le dădu drumul cu condiţia ca mîine dimineaţă să se prezinte la primărie împreună cu hoţii de porumb, de-ar fi să-i scoată şi din fundul pămîntului. Cuiul îi rămase în inimă; arendaşul vorbise boierului Miron de un vagon de porumb şi pîndarilor numai de cîţiva saci... Chestia trebuie lămurită. Deci primarul să plece pînă-n ziuă la faţa locului, să constate cum şi cît s-a furat...

Mijlociu de statură, cu înfăţişarea blajină ţuicagie, primarul Pravilă primise porunca din chiar gura boierului bătrîn pe care niciodată nu-l văzuse atît de mînios: de unde ştii să-mi aduci hoţii, primare, altfel eu pe tine te iau de guler... De spaimă, primarul a trecut întîi pe la circiuma lui Busuioc

[250] în colţul din stînga: „Dr/Corp 9 cursive/ No de Paşti/Pag. literară". Date bibliografice complete: *Dreptatea,* II (1928), nr. 152 (15 apr.), p. 3-4.

să prindă cura,] cu un sfert de țuică și să meargă apoi mai neted ancheta. Șeful postului s-a făcut Dunăre de necaz cînd a auzit pozna. Boierul Miron Iuga abia deunăzi spusese comandantului companiei, venit in inspecție și poftit la masă la conac, că jandarmii sînt slabi și șeful cam molcuț încît iar au început să se înmulțească ticăloșiile țăranilor. Căpitanul, firește, a tăbărît asupra lui și l-a amenințat că-1 zvîrle în fundul Dobrogei dacă va mai da motive de nemulțumire d-lui Iuga, care...

Vineți de îngrijorare, amîndoi avură o noapte urîtă, cu visuri chinuitoare.

A doua zi, în zorii zorilor, primarul era pe moșia arendașului. Pîndarul Zamfir Chelaru, slăbănog și jigărit, se învîrtea în jurul hambarului nou ca lupul cînd dă tîrcoale unui grajd bine zăvorît. Primarul cercetă hambarul cu luare aminte și, nedescoperind nici urmă de spargere, întrebă:

— Pe unde s-o fi furat, măi creștine, porumbul?

— Da parcă noi știm? zise pîndarulamărît. Boierul să spuie, că uite-1 colo . . .

"Buruiană, zgribulit, fiindcă dăduse puțină brumă, venea să vază dacă nu s-a mai întîmplat ceva. Primarul salută cu o imputare respectuoasă:

— Ce-mi făcurăți, cucoane, păcatele noastre ? Nu puteați mai bine să ne spuneți nouă și să nu mai amestecați pe boierul Miron, păcatel e noastre *t*

Arendașul încercă să glumească, dar cînd află despre supărarea cea mare a boierului, îl cuprinse groaza. Poftim belea pe capul omului din senin> Vin să potolească pe primar spunîndu-i că nu-i nimica, ia cîțiva saci acolo, și-1 sfătui să lase baltă toată afacerea, să nu se mai întindă scandalul. îi venea să-și muște limba că s-a apucat de trăncănit ca să se pomenească acum cu o ură din partea sătenilor de să nu mai aibă liniște pe moșiei Primarul ce să se mulțumească; trebuie să iasă hoții și să fie pedepsiți» fiindcă i-am băgat în cap boierului Miron că s-a cuibărit blestemăția în comună și nu va fi mulțumit pînă nu se vor găsi răufăcătorii. Buruiană se zăpăci de tot. Rugă pe primar să nu se pripească și-i făgădui că-1 ajunge și el din urmă să dicteze că n-are nici o pretenție și să lase lumea în pace. Pravilă, convins, porni spre sat. Pe drum însă își zise că degeaba n-are Buruiană nici o pretenție, dacă boierul cel bătrîn a poruncit să-i aducă hoții, trebuie să-i aducă. în același timp și arendașul se gîndi că retragerea plîngerii ar însemna să-și aprindă paie-n cap cu Iuga. Se hotărî s-o lase așa încurcată. Dealtfel bătrînul tot are să tune și să fulgere fiindcă i-a scăpat vorba, ca la supărare, dinspre pagubă de un vagon, iar acum i se pare că nici n-a umblat nimeni la hambar, ci doar i s-a"năzărit lui ieri.. .

Plutonierul Boiangiu, în urma unui vis pe care nevastă-sa, i l-a tălmăcit In rău, era mai dîrz ca aseară. îi și spuse primarului, care se mai înmuiase

cu o jumătate de țuică, încît duhnea ca o damigeana nespălată, că el M y» răbda să fie notat prost din pricina unor tîlhari de țoptrlani. Trimiaeae să-i aducă cincisprezece bănuiți din Vai-de-Ei, iar pînă vor son mai adnnțțe și zece indivizi din Amara pe care tocmai se pregătea să-i instruiască. Na vru să-și schimbe hotărîrea nici cînd auzi că arendașul s-a domolit. Lui nu-i pasă de toanele arendașului. EI e militar și-și face datoria. Furtul e furt, indiferent dacă păgubașul are pretenție ori nu.

— Am să-i dibuiesc, să știu de bine că sting în bătăi pe toți oamenii din satele ce țin de postul meu! declară șeful cu o privire cruntă încît și primarul se înfricoșa.

Secretarul Chiriță Dumitrescu, băietan de vreo optsprezece ani, îmbrăcat nemțește cu o cochetărie rurală, cu cămașa murdară și fără manșete, dar gulerul de celuloză șters bine cu guma, absolvent al unei vagi clase de liceu, încăput slujbaș la comună prin stăruința bucătăresei boierului Miron, căreia îi era nepot de frate, se zbuciuma să-și lege mai fercheș cravata verde la gît nepăsător față de tot ce se petrecea, cu gîndurile la fata cea mai mică a arendașului cu care a avut fericirea să vorbească ieri și care i-a și zîmbit.

— Domnule Chiriță, rogu-te, ia să-mi ajuți mătăluță nițel la procesele-verbale! zise plutonierul. Eu dictez și mata doar să scrii, ca să mergem mai repede . . .

— Parcă n-am eu de lucru de nu-mi văd capul! protestă secretarul. Uite colea cîte mă așteaptă! adaogă arătînd spre un teanc de hîrțoage, cu gîtul însă, căci mîinile îi erau ocupate cu cravata.

— Servește-mă, domnule Chiriță, te rog, că nici eu n-am să-ți rămîn dator! stărui jandarmul cu o amărăciune amicală.

— Dacă-i așa, să las toate și să te servesc, nene Silvestre! zise tînărul slujbaș încîntat că reușise să-și înnoade cravata și admirîndu-se într-o oglinjoară răzimată de călimară. Poți să-i și dai drumul că eu m-am aranjat! urmă dînsul îndată după ce-și mai potrivi și frizura încît un colț să-i coboare bîrligat pe frunte.

în pridvor așteptau cei zece amăreni subt paza unui jandarm; în sfîrșit plutonierul se ivi sumbru în prag, îi măsură pe toți tăcut două clipe, apoi întrebă sfredelitor:

— Mă, care ești hoțul de-ai furat porumbul boierului?

— Noi nu sîntem, don plotonier — răspunseră cîteva glasuri.

— Nu vrei să spui cu binele, ai? făcu șeful cu un surîs acru. Bun!... Aide, vino-ncoace tu, ăla, cum te cheamă? strigă către unul.

— Pe mine, don plotonier? Orbișor Leonte! zise omul intrînd în odaie cu șeful.

Supravegheați de jandarmul cu baioneta la armă, ceilalți țărani auziră vreo zece minute numai plescăituri de palme și răbufniri de ghiont 891,

întrerupte de gifîitul plutonierului: „Spune, mă!... Nu vrei să spui?" şi de vaietele omului, din ce în ce mai plîngătoare: „Nu mai da, don plotonier!. . . Iartă-mă!. . . Nu ştiu!. .. Nu-s eu, don plotonier!"... Ţăranii, In pridvor, se uitau unii la alţii şi, din cînd în cînd, la jandarmul care stătea în uşa dinspre ogradă, nemişcat, par-ar fi fost de lemn. într-un timp Serafim Mogoş, om cu cinci copii, nins puţin pe tîmple dar zdravăn şi cu privirea cuminte, ridică glasul:

— Măi fraţilor, spune care ai furat, mă, să nu ne omoare pe toţi fără vină!

Se jurară care de care că el nu. Şi astfel se deschise uşa cancelariei de unde ieşi, clătinîndu-se ca un beat, cu faţa răvăşită şi cu dîre de sînge pe bărbie şi pe mustăţi, Leonte Orbişor, împins de spate de către plutonierul care răcni:

— Să mi-1 bagi la arest, jandarm, pînă i-o veni din nou rîndul să stea de vorbă cu mine!

în vreme ce jandarmul dispăru să-1 închidă într-o odăiţă din fund, servind ca arest comunal, fiindcă la post n-aveau, plutonierul zise mai domol celorlalţi:

— Mă, spune care ai furat ! Spune, mă, cu frumosul că vă bat pînă storc şi sufletul din voi!

Ţăranii tăgăduiră cu desperare. Cînd se întoarse jandarmul, şeful, mai aprins, strigă lui Mogoş:

— Hai mă, ăl mai ţanţoş! . . . Poftim înlăuntru!

— D-apoi că pe mine să mă şi omori, don plotonier, că-n mîna d-tale mi-e viaţa, dar dacă n-am furat, cum să zic c-am furat, don plotonier?

Cu o lovitură scurtă în falcă îi curmă vorba şi trăgîndu-1 în odaie, închise uşa. Şi iar începură pleoscăiturile şi răbufnirile şi gîfîitul şi vaietele...

Ancheta urmă vreo două ceasuri. în acest timp sosiră şi cei cincisprezece din Vai-de-Ei, tocmai bine, căci amărenii erau pe isprăvite şi şedeau în arest ştergîndu-şi sîngele şi mîngăindu-şi fălcile. Plutonierul însă obosise greu de atîta muncă şi, după ce sfîrşi cu ultimul amăran, îşi permise să facă o pauză de care profită mai ales primarul, căci se şi repezi pînă la Busuioc să-şi mai întărească sufletul cu o ţuică. Trecînd, nu uită, nici la ducere ŞJ nici la întoarcere, să îndemne părinteşte pe ţăranii ce aşteptau în ogradă:

— Măi oameni, spuneţi, nu fiţi ai dracului !

Plutonierul nici în timpul pauzei nu stătu cu mîinile însîn: iscăli procesele-verbale, revizui lista bănuiţilor din Podeni pe care urma să-i instruiască după prînz. . .

Cei din Vai-de-Ei, înghesuiţi acuma în faţa intrării, aflaseră de la pîndari ce-i paşte, iar prin sat, pînă aici, toată lumea le spusese, compătimindu-i, că la primărie e prăpăd. împreună cu cei bănuiţi mai veniseră vreo zece oameni care voiau să mărturisească pe sfînta cruce că tovarăşii lor nici nu s-au mişcat de-acasă în noaptea cu năpasta, de asemenea şi femeile lor, speriate şi nenorocite, cu merinde în traistă ca să nu le moară bărbaţii de foame dacă s-ar întîmpla să fie opriţi la jandarmerie.

Cînd reluă ancheta şi fură introduşi în pridvor bănuiţii, plutonierul Boiangiu văzu nedumerit că au mai rămas ţărani în ogradă. întrebă din uşă:

— Da voi ce poftiţi, măi creştini?

Pantelimon Văduva, un flăcău chipeş, luat la oaste şi urmînd sâ se prezinte peste cîteva săptămîni la regiment, la Piteşti, aflîndu-se mai în faţă, răspunse repede:

— Noi venirăm să mărturisim, don plotonier, că dumnealor n-au nici o vină cu porumbul boierului.

— Aşa? făcu Boiangiu apropiindu-se de el. Ia vino-ncoace, măi Pantelimoane, că doar tu eşti soldat. . . Care va sâ zică [umblaţi şi cu rebeliune ?... Pastele şi arhanghelii şi anafura care te-a făcut pe tine, PantelimoaneI

Cu o mişcare fulgerătoare îl înşfăcase de guler şi [începu să-i care la pumni peste cap, peste obraji, pe unde-1 nemerea. . . Ceilalţi, văzînd una ca asta, zbughiră în uliţă cu nişte rîsete prosteşti speriate, căci felul cum plutonierul vorbise flăcăului şi cum îl apucase de gît li se păruse caraghios. Pantelimon izbuti să se smulgă din mîinile lui şi goni după ceilalţi, avînd însă şi el pe faţa stîlcită de lovituri acelaşi rîs uluit; numai cînd se şterse cu mîneca, din pricina unei dureri ce-i stăruia în obraz, crezînd că e însîngerat, îi dispăru rîsul. Scuipă cu sînge. îşi muşcase limba în zăpăceala pumnilor. ..

în ciuda gravităţii momentului, plutonierul, văzînd pe ţărani rîzînd, ia contaminat şi el, încît strigă după dinşii aproape vesel:

— Stai, Pantelimoane! , . . Nu fugi, Pantelimoane !

Se mohorî însă mai tare îndată şi se întoarse la datorie. Bănuiţii, auzind rîsetele de-afară şi sperînd să fie pe placul lui, îşi luară şi ei nişte mutre .zîmbitoare spre indignarea şefului însă care crezu că ticăloşii vor să-şi bată joc de el. Ca să le taie scurt pofta de veselie, împărţi pe dată, la] nemereală, o droaie de ghionturi, mormăind dispreţuitor:

— Rebeliune, ai, puturoşilor? . . Şi hoţi, şi obraznici, ai?

— Peste cîteva clipe, mai răcorit, se înfipse mîndru în pragul cancelariei şi zise, arătînd pe unul din ei:

— Tu, ăla !. . . Tu, tu !. . . Aide, nu te codi, ţopîrlane 1. . .

CUPRINSUL

RĂSCOALA

Lector : AURELIA RUSU
Tehnoredactor : ION GHICA

Bun de tipar 24 XI 1975. Tiraj 4260 ex. legat >/ı. Coli ed. 49,28
Coli tipar 56.

Tiparul executat sub comanda
nr. 1037 la
întreprinderea Poligrafică
„**13** Decembrie 1918"
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
Bucureşti
Republica Socialistă România